

BATSÁNYI JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

II.

BATSÁNYI JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

KERESZTURY DEZSŐ

ÉS

TARNAI ANDOR

BATSÁNYI JÁNOS ÖSSZES MŰVEI

II.

PRÓZAI MŰVEK

ELSŐ KÖTET

1980

Lektorálta
TÓTH DEZSŐ

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1960

Magy. ir. T. 3.
75, 292.

Printed in Hungary

Batsányi János (Pfeiffer rézmetszete Kininger rajza után. 1799.)

MAGYAR NYELVŰ IRATOK

1

A°

MAGYAROKNAK

VITÉZSÉGE.

RÉGIEK PÉLDÁIVAL

MEG-VILÁGOSITTVA.

*Deessányi János
által.*

-- Qui fanguine nobis
Hanc Patriam peperere suo.

VIRG. AEN. XI.

P E S T E N,

NYOMTATTATOTT TRATTNER BETÜVEL

1785.

A' méltóságos

bá ro

Orczy Istvánhoz

a' pesti

mindenséges tudományaknak

királyi fő-iskoláiban

tanuló társamhoz.

NAGYSÁGOS URAM!

Bé-vett szokása az az Iroknak, hogy e' Világnak néző piattzán valamely munkájakkal leg-elsőbbszer meg-jelenvén, Musájaknak első áldozattyát annak neve alatt tegyék-meg, kihez egy vagy más okból tisztelettel, háládatossággal mások felett viseltetnek. Énnékem, kihez buzgobb szeretettel, mélyebb 5 tisztelettel viseltetném, mint Nagysádhoz, senki sintsen. E' jelenvaló könyvetske pedig, melly a' hajdani százakban élt Hazánk nevezetesb Bajnokinak jeles tselekedeteit foglallya magában, és a' melly kétség kívül minden érzékeny magyar szivnek kedves fog lenni, dolgaimtól való üres oráimnak első gyümöltse, 10 mellyel egy olly világban költözöm által, a' holott én még tellyességgel idegen, és esmeretlen vagyok.

Nagyságod neve alatt tészem én meg tehát ezen áldozatomat; és Nagyságoddal lépek leg-elsőbbszer arra az utra, mellyen annyi nevezetes Férjfiak, a' tökéletességnek már felső pontyára 15 érkezvén, nagy neveknek árnyéka alatt érdemeiknek karjain nyugosznak. Ezeknek nagy nevek, a' dolgoknak nagysága, azoknak elő-adásában gyenge magyarságom; mennyi nevezetes tekintetek, félelmessé tenni egy Iffiunak lépését! Mind ezekből származott félelmemnek nagyobb részét mindazonáltal el-osz- 20 lattya rész szerént az a' bátoritto édes reménység, hogy kedves Hazámfiak e' munkátskában nem az én iro tollamnak gyenge tehetségét, hanem az abban foglalt halhatatlan tselekedeteknek érdemét, fogják tekintetben venni; rész szerént Nagyságodnak pártfogo társasága. 25

Már most, a' szokás szerént, hogy munkámat 's magamat kedvesebbé tehessen, azonn kellenék igyekeznem, miként Nagyságodnak fő rendü vérből lett származását, nemes erköltseit, méltó ditséretékkal illessem, és érdemeihez viseltető igaz szeretetemet nyilvánosságossá tégyem; de az elsöt szükségtelenek, 30 söt részemről elégtelenek tartom; a' másiknak pedig elég

bizonyosága az, hogy igyekeztemnek leg-első zsengejét Nagyságod tiszteletére ajánlattam. Szólnék mindazonáltal még is, a' mit tanulo társaink, kik Nagyságban gyönyörködnek, köz itélettel mondanak; ha ugy szeretné Nagyságod tulajdon érdemlett ditséreteit hallani, mint másoknak ditséretre méltó erköltseit betsülni szokta, és magasztalni.

Egész tágos mező terjed-ki képzelődésem előtt, mely rakva lévén szüntelen zöldellő borostyán-ágakkal, nékem elég alkalmatosságot adna, az igaz emberi érdemeket, nemes tulajdonságokat, ditsős koszorúval tetéznem. Ditsérhetném Nagyságodnak fényes Eleit, Nemzetünknek érdemes véreit; ditsérhetném méltóságos Házának, de főképpen halhatatlan érdemű Ura Attyának, Királyai 's Hazája szolgálattýában mind a' hadi, mind pedig polgári renden viseltt fő-tisztségeinek méltóságos voltát; azokban a' Köz-jonak hasznáért el-követett jeles tselekedeteit; Nemzetéhez viseltető hiv szeretetének, mellyel édes Hazájától a' leg-buzgobb viszont-szeretetet méltán érdemlette, mutatott ditsőséges jeleit; akár Mársnak, akár Minervának piattzán szerzett igaz érdemeit; szóval: mind azokat, a' mikkel egy halandó a' következő emberi nyom előtt meg-nyerheti maga emlékezetét, ditsérhetném Nagyságod méltóságos Ura Attyában; kinek már is az a' zöld koszorú diszesitti ősz homlokát, mellyel a' Haza egy igaz polgárjának, Minerva egy érdemes fiának többnyire tsak hamvait szokta meg-tisztelni; de magam is ifju vagyok, 's tehetségem is igen gyenge.

A' nélkül is, nem tartya ezeket tulajdoninak Nagyságod; nagyra született nemes szíve nem fő rendű vérből lett származásával, nem Eleitől költsőnezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulajdonságokkal kíván ékeskedni, tündökleni. Tudgya, melly üres semmi légyen a' büszke nevezet érdem nélkül, olly világban, mellyben a' valóságot az árnyéktól, és az igaz érdemet meg kezdik választani a' külső máztól; 's azért foglalatoskodik olly előmenetelesen azoknak szerzésekbén, a' mellyek egy uri házból származott Iffiát jövendőben Nemzetének tagjává tésznek, 's Hazájának oszlopává.

Koránt sem a' hízelkedés mondattya ezeket velem; nem, bizonyosságaim mind azok, kik Nagyságod személlýét közelebbről esmérík, hogy igazak szavaim; sőt, ha nem félnék, ne talántán Nagyságodnak ifiúi szemérmetségét meg-bántanám általa, igazán el-mondhatnám mind azokat, a' mellyek egy nagy szár-

mazásu, 's a' kedvező természetnek bőv ajándékival tündöklő Iffiuban ditsértetnek: mert Nagyságodnak nemes szívét, fennköltt elmélkedését, meg-értt férjfiui okosságát, éles és eleven elméjét, illy kevés számu esztendeiben is, nints, ki ne tsudállya. De el-hallgatván egyebeket tsak azt mondom, hogy én, mint 5 ezen érdemeinek leg-buzgobb tisztelője, el-tökélvén magamban, Hazánnak Bajnokit Nemzetem előtt esméretesebbekké, Nagyságodhoz viseltető hiv szeretetemet pedig halhatatlanná tennem, bátorkodom azokat, mint az igaz haza-szeretetnek leg szentebb 's ditsőségesebb példáit, Nagyságod nemes, és valóságos haza- 10 fiui tulajdonságainak ajánlani.

Fogadgya tehát Nagyságod igyekezetemnek ezen első zsen-géjét kedvesen, mint Nemzetem hasznára törekedő ztelomnak, 's Nagyságodhoz viseltető tiszteletemnek bizonyosságát; és ennek kedvellésével mutassan példát több Iffiainknak is, társoknak 15 igyekezetét jo neven venni.

N a g y s á g o d n a k

hiv szolgája 's tanulo társa
BACSÁNYI JÁNOS.

E l ö l - j á r o b e s z é d .

A' Jo példa-adások mindenkor azok az ösztönök voltak, mellyek e', vagy ama' jeles tselekedeteknek követésére a' nemes sziveket és lelkeket serkentették. Tudva vagyon pedig, hogy ezek annál sikeresebb ösztönökkel bennünket serkengetnek, 20 ha tellyes mértékben a' Hazánkfiában találtatnak. Vagynak nekünk Magyaroknak tzimeres példáink, mind azoknak, kik közzülünk a' Mársnak mezején, mind azoknak, kik a' Minervának piattzán magasabbra alig vihető nagy tselekedetekkel hiresek, jeles erköltseiket követnünk. De noha felesen számlálhatunk is 25 Nemzetünkben olly nagy Férjfiakat, kiknél külömbeket maga a' hajdani Roma, mint Világ Asszszonya, 's a' böltsesség és vitézségnek szülő anyja, sem mutathat: kevesebbé esméretesek mégis, hogysen az egész Hazától érdemek szerént tiszteltethetnének. Ennek mi légyen az oka, kiki könnyen meg-ítéli. Tudniüflük: 30 *Carent quia vate sacro ; a' melly koszorújára Mársnak Parnassusrol*

Minerva arany-vízet nem öntött, a' mind el-hervadt. — — — Én tehát, ezeknek bátor nem tanultt társa, hanem tsak tanítvánnya volnék (mivel most még tsak a' Themisnek letzkéit hallgatva gyakorolnám) azt a' bátorságot vettem magamnak, 5 hogy iskolai foglalatosságim mellett e' könyvetskének magyar nyelven valo ki-adására magamat azon okból adnám, hogy abban Hazánknek V I T É Z E I T Nemzetemmel nyelvünken jobban meg-esmértetném, és ezeknek, kik Hazájakért és annak ditsőségéért magokat fel-áldozni nem szánták, nemes példáikkal, 10 édes Hazánk reményére nevelkedő Iffiainknak könnyen hajlo sziveket hasonlatos igyekezetekre serkengetném. Olvasd tehát te, MAGYAR IFFIUSÁG! kinek kedvéért igyekezetemnek ezen első jelenségét ki-botsáttom, és nyilvánítottam. Gerjeszd-fel benned a' kegyes természettől adatott nemes tüzedet, kövesd 15 ezeknek ditső példájakat, hogy magadat fényes Nemzetedhez érdemessé tégyed. Ezt kívánnya tölled az igaz erkölts, a' Királynak, és Hazának szolgálattya; mely reád néz, hogy felnevelvén tégedet, dajkálkodásáért reád támaszkodván, (kedves terh!) vállaidon nyugodhasson. Írám Pesten Sz. András-Hav. 12dik 20 napj. 1784. Eszt.

A' magyaroknak vitézsége.

Régiek' példáival meg-világosítva.

Pünköst-Havának közepe' táján, midőn egykor gyönyöröködtező mosolygással ragyogna a' Nap, a' nedvességektől tisztán fel-derültt levegő-ég kedvet ada, hogy ki-sétálnék. El-jutván a' mezőknek zöldellő egyenességére, mellyet az akkor ki-kelő vetések 25 mintegy smaragd-színű bársonnyal borítottak, látok távúlról egy Lovast érkezni. Mársat gondoltam, magyar öltözetben ezen tájakra jönni: sőt deli személynének tellyességével magát a' Hadakozásnak Istenét meg-tzáfolni láttatott. Férjfiúi ábrázatjának kellemetes szépsége, 's vitézi méltósággal tellyes tekintete, 30 szerelmet és tisztelettel elegyedett félelmet gerjesztett szívemben. Termete, ne-hogy forgódásiban könnyű ne lenne, nem felyettéb' vastag. villámló fegyverével irtózatosa vala: testének illendő magassága, rendesen öszve-alkotott tagjainak egygyenlőség, és minden mozdulása egy leg-tökéleteseb' Vitéznek esmér-

tette. Arannyal fénylő süvegéről hó-fejérségű lebegő tollak nyúltak-fel, melyeket alúlról tündöklő arany szedett-öszve. Dolmányja a' leg-drágáb' zöld posztóból tsináltatott: nyakába palástul akasztott mentéje ugyan abból készítettett, betsit a' rajta-lévő prém és szerszám tzimerezte. Skárlátból készült 5 nadrágja, melynek az elejéről le-függő aranyos tzafrangok, lábait majd térdiüg borították. Ezüst sarkantyúkkal fejeült leg-szeb' móddal varrott fekete tsizmája: de ugyantsak az egész öltözetét egy igen nagy árrú öv ékesítette, melynek különös renddel öszve-fontt arany karikáji a' Gomb-kötőnek mestersé- 10 gében-való értelmességét ajánlatták. Fegyverénél pedig nem lehetett semmi fényeseb' 's pallérozottabb. Egy gazdag tarsolos kard függött oldalán: ennek markolatja olly mesterséges munkájú, és vasa olly erős vala, hogy Vulkántól az Etna' hegyében koholtatottnak lenni vélhettem volna. Ki-rajzoltatott az egy- 15 gyik részén Magyar Ország' Tzimere, illy egy versetskével: *Be édes és ékes Te ér'tted meg-halni!* — Más része pedig az Isten Anyját, Hazánknek Királyné-Aszszonyát mutatta. Egy lábával egy fél-holdat tapodott, kezét pedig Magyar Ország' Koronáján tartotta, mellyre e' két szó vala metszve: O L T A L M A D 20 A L A T T. Ékes természetű Trátziai paripája, látszatott szőrivel a' hollónak feketeségét fellyül-haladni, mellyet a' rajta-lévő tzifra szerszám tarkásított. Szikráztak szemei: tajtékkal fejeült szája: orrából pedig gondoltathatott tüzet okádni: serények hajlásra lábai, 's erősek a' vastag inak' keménységével: oldalait, 25 két-felől le-függő aranyos bársony tsótárja fedezte, mellynek hosszasan le-eresztett tzafrangos szárnyai tsak nem térdeit verték. Fejét ezüstös bőrből készítettett kantár borította, a' melly arany virágokban' rendesen foglaltatva, és drága kövekkel ki-rakva ragyogván, kápráztatta szemeimet. E' büszke állatnak illy 30 készüléten fel-indúltt kevélysége, 's Urának, oldalait mester-séggel tellyes hajlásokkal érdeklő sarkantyús lábai, olly sebes futásra ingerlették, hogy a' föld nyomát alig mutathatná, hanem repülni gondoltatna a' Levegőben. Ez, a' magyar Szíveket vígasztaló képzelődésekbe, 's édes el-ragadtatásba hozó 35 reménytelen látás, engemet-is ama', nálunk méltán arany nevezetet érdemlő hajdani időkre emlékeztetvén, olvadozott a' Lelkem, szemléléséből áradott gyönyörűségében. De nem sokáig tartandó kényemnek alig kóstolhattam első édességét, azonnal egy véletlen eset fel-serkenti gondolataiban el-anda- 40

lodott elmémet. Mert ugyan-is, sarkantyúba kapván hirtelen a' lovát ez a' tettetes Vitéz, egyenest reám futtat. Mit tsináljak? — megálljak? áldozatja lészek dühösségének; el-fussak? már nyakamon van halált-hozó pallosa. — Kihez-képest: inkább' 5 magam' oltalmazása közben (ámbátor minden védelmező fegyverem tsak egy páltzátskám volt) szép halállal el-esni, hogy sem olly gyalázatos, és egyszersmind haszontalan futással életem' meg-tartására igyekezni, el-tekéllvén, bátran ellene fordúlok. De, íme! oh szerentsés játszattatás! oh nem reménylett örvend- 10 tes tsalatkozás! véltt ellenségemben Barátomra találok. Nagy örömem sorsomnak hirtelen változásához volt alkalmaztatva. A' kegyetlen halálból, melyet el-kerülhetetlennek állítottam, magamat egy szempillantás alatt Barátomnak karjai közt találni! olly Barátomnak, kivel gyermeki esztendeinktől fogva 15 egymástól el-válthatatlan barátságot tartottunk, mindaddig, míg ifiúi korra hozattatván, természeti hajlandóságinkhoz illendő állapotot választottunk. Ó serény, bátor, és nállamnál keményeb' lévén, Hazájának karddal szolgálni tökélette-el magát. Én ellenben, nagy szomjúságom által vonattatván, 20 tovább indúltam keresni a' Tudományoknak forrásait; utazásomban pedig olly tiszta fakadásokra-is akadtam, melyek tulajdon magyar földeinknek kebelekből eredvén, kellemes italú vizöknek titkos erejével el-folyván szívemet, örökös tisztelőjékké tettenek. E' szerént kívánván szolgálni mindketten 25 édes Nemzetünknek, szerentsésnek állíttanánk sorsunkat, ha valaha hasznosok lehetnénk nékie.

Illyetén tanálkozásunk után, könnyű szökéssel le-ugrik lováról, és által-adván szolgájának vezetni, ki-terjesztett karokkal jön ölelésemre. Egész indulattal viszontaglottam szívesség- 30 gét; és egymásnak mind azon szóbeli kedves nyájasságokat el-nem halgattuk, melyekkel meg-egygyesültt szíveinknek örömit ki-magyarázhattuk. Végezvén ebbéli foglalatosságunkat, minekutánna az előbbeni halálos ijedtségemről-is nyájás tréfákat indítottunk volna, indúltunk a' városba vissza-térni, melly úti 35 társaságát azon vigasztalásomra igyekeztem fordítani, hogy el-kezdett vidámságos beszélgetésinket tovább-is véle folytatván, tőle, utólszori meg-válásunktól-fogva miként-lett állapotjáról, katonai életéről, és nem külömben a' kezdendő török Háborúhoz-valo¹ készületnek-is mivoltáról, utasíttathassam. Mi 40 végre:kérdezném kedves Barátom, (mondám nékie) ha terhedre

nem válnék; melly kedvező Szerentse vezérlett most ezen tá-
jakra, és melly könyörűletes Végezés hozott már régtől-fogva
utánad sohajtozó Barátodnak karjai' közzé? Jöttem (úgy felel
réá) tám utolsó bútsúmat venni te tőled; és megyek vitézlő
seregünkkel egyetemben a' Kereszténységnek meg-esküdtt ellen- 5
ségire, 's Hazánknak kegyetlen dúlójira a' Törökökre, kik az ő
szomszédjaiknak, a' mi Vég-Vidéki Katonáinknak tudniillik,
már sok alkalmatlanságokat szerzeni, gyakor ki-ütéseikkel őket
nyomorítottani; és seregeik-is napról napra felesebben Nándor-
Fejér-Vár alá gyülekezni, mondatnak. Vitézi módon oltalmazják 10
ugyan ellenek a' Miéink-is magokat, kiknek ditsőséges példája-
kon fel-indíttatván mi-is, égünk a' hartz kívánásától, és alig
várjuk hová hamaréb'-való oda érkezésünket, és az ellenséggel
szembe-szállásunkat. Vitéz Nép az a' Vég-Vidéki Katonáság,
és méltó, hogy Országunknak Őr-állója légyen, 's határja' 15
védelmezőjének neveztesse. Példát adok erről, hogy egynek
vitézi tüzeről a' többiét-is meg-ítélhes'd.

Történt (ha talám még nem hallottad)² ez előtt egynéhány
esztendőkkal, hogy a' Törökök a' mi részünkről magok' földjekre
által-ragadnának egy Aszszonyt, és minekutánna véle búján 20
vissza-éltek volna, karddal által-döfve holtan ott hagynák.

Meg-hallván ezt ennek a' Szerentsétlennek Férjje, neki
megy annak a' tetemes vétkű helységnek, a' mellyből azok a'
búja gyilkosok voltak; és, tsak egy maga, vitéz boszszú-
jában, egy feleségéért, a' Törökökéből harmintzat kontzolt-fel. 25
Meg-jegyzésre méltó a' környülállás, a' mint ez történt. Éppen
akkor valami erkölts' ki-tsapásáért, a' katona fenyítékes Tör-
vény szerint, a' fogoly házat ülte ez a' Magyar Brútus. Meg-
tudván ezt a' kegyetlen esetet, és méltó vitézi haragra fel-
tüzesedvén, addig törte fejét a' ki-szökésen, a' míg egyszer 30
alkalmas módját ejthette. Végezvén illy nagyságos boszszú-
állását, már örömmel tért-vissza megint a' fogoly házba, a'
hol-is készen várta tsak elébb el-kárhoztatott fejét a' terhes
büntetés. Hanem, ez a' dolog ki-fejtdödvén, tsuda álmétkodást
okozott a' Fő-Tisztekben, 's jeles erköltsének jutalmául bün- 35
tetetlen maradt. Láss'd, ilyen a' valóságos magyar Szárma-
zás! Vess'd-egybe ennek kitsíben-is ugyan, de vitézül el-követett
tettét, 's nagyságosan búzgó lelkét, bátor, ama' szép Lukrétziáért
a' gögös Tárkviniusokon magát nemesen meg-boszszúlta Római
Fő-Polgárral; 's méltán fogsz kételkedni, Az-e, ama' hajdani, 40

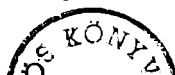
vagy Ez, e' mostani időkben jelesebbet tselekedett légyen. Több e'hez hasonló nevezetes tselekedeteket-is beszéllett-elő az én Barátom, mellyeket hogy ő bizonyosan tudna, majd esküvéssel erősítte. Én, mivel azokról, hanem-ha a' köz hírből hallottam
5 valamit, különben semmit se tudtam, álmétkodtató gyönyörűséggel halgattam beszédgyét. Végre, a' többi között (mert gyakran meg-szóllítottam beszéltében) azt mondám nékie, hogy: Nékem ugyan nem lehet Hazámfiainak eléggé örvendeznem, hogy ditsőségesen Uralkodó Fejedelmünknek különös jó-tettéből
10 mezejek engedtetnék, Öseinknek ama' hajdani ditsőségekre fel-hatni, a' mellyre (minekutánna az irigy Szerentsének mostohaságából több mint két Száztól-fogván le-nyomatva lett volna) az édes emlékezetű Királyné Asszonyunk' Uralkodásának elején kezdettünk volt ismét emelkedni; és a' mellynek hírére
15 hajdan a' kerek Világ meg-rázkódott. Midőn többet elé-hordottam volna ezen dologról; Jól vagyon! fel-kiált az én Barátom: meg-intettél fogadásadról, a' mellyet hogy bé-tölts, el-jött az idő. Nem-de! emlékezel, midőn a' Görögöknek 's Rómaiaknak viseltt hadi dolgaikat néha veled egygyütt oly nagy gyönyörűséggel
20 olvasnánk, tett többszeri ígéretidről, hogy nevezetesebket fognék én hallani a' régi Magyarokról te tőled? de ezen ígéretednek bé-telleyíthetését azután, a' mint vélem, részserént iskolai foglalatosságaid, rész-szerént pedig egymástólvaló különözésünk, gátolták-meg. Sem nékem Történeteinknek
25 meg-olvasására azután vagy időm, vagy alkalmatosságom. Tselekedd tehát, és az akkor ajánlott fáradságadat, ha azon régi hajlandósággal viseltetél még hozzám (mellyben semmi kétségem) most tedd-meg érettem. Én valóban méltó dolognak itélem, nállad egynéhány napokat töltenem; fényes Eleink'
30 ditséretekről álmadaznom, és, hatsak lehet, követnem-is régi erköltsöket. — Hijában elégtelenségemet, hijában okoztam én azon dolgokról gyenge emlékezetemet. Oly sok kérésekkel, oly sok fontos okokkal ostromlotta meg-átalkodottságamat, hogy utóllýára engednem kellett akarátjának. Kihez-képest: Meggyöztél, mondom nékie, meg-gyöztél Barátom! Viszsa-adom ma bőven a' költsönt, hogy tettedért méltó-képen lakollyál. Levertél te engemet nem sokkal ez előtt a' mezőn félelemmel; én most tégedet meg-öllyek egészszen beszédemmel. — Dolgaimtól
40 üres óráimban osztán, a' mint a' történetek elmémbe ötlöttek, így kezdém hozzája beszédemet:

Első szakasz.

Buzgóság az Ég-beliekhez, melyet a' Vitézséghez kaptak a' Magyarok.

Nem késleltetek itt, Barátom, a' bálványozó Magyar-
ságtól hajdan vitézül viselt dolgoknak elé-beszéllésével; távól,
és az ő homályosságokban maradjanak azok. A' mellyek nem
vakmerő dühösségből; hanem az igaz Hitnek szent Törvényei-
hez szabott sinór-mérték szerént követettek-el, hozom vilá- 5
gosságra, és elsőben-is, a' fel-fegyverkezett Búzgóságnak mun-
kát terjesztem előben rövideden. Mert, a' ki ennek vezérlésével
viaskodik, ennek társaságával diadalmaskodik; ő szedi osztán,
mivel az Égből, valóságos gyümölteit győzedelmének. A' régi
Magyarok pedig így verekedtek, így győzedelmeskedtek. Az Hit 10
hordozta zászlójikat, a' Búzgóság kezdette tsatájakat, 's gyúl-
lasztotta hartzoló szíveket, az Ég győzedelmeskedett ellensé-
geiken. Félre ama' nagy szívú (tudniilik!) mái Vitézekkel, kik
a' hartzra termett Szíveket meg-gyengülni az ájtatossággal, az
istenes étellel a' férjfiúi erős bátorságot meg-vesztegetteni 15
szentségtörő-képen gúnyolják. Nyilvánosággá tették az egész
Világ előtt a' Magyarok, mit tehessen a' fegyveres Búzgóság,
mit tehessen a' Márssal társalkodó Vallás, ellenségein. Iho
ennek Példái! Tartsa az elsőséget érdeme szerént ezen had
búzgó ájtatosságnak Szerzője. 20

I. 998-dik esztend. Nem ment még tellyes virágjába tsak
a' minapában bé-plántáltt Keresztény Vallásnak veteményje;
midőn a' Kupának gyűlladozó fel-fuvalkodottsága öszve-gyűjt-
vén a' Somogyságnak szomorú tsillagzatai alatt borongó setét
fellegeket, irtóztató szélvész hoz reája, a' melly, hanem-ha 25
ISTVÁNNak fel-fegyverkezett búzgósága el-széllesztvén, sietett
volna meg-gátolni, külömben ezt a' gyenge szántó-földetskét
nyomorúságos romlásba, le-verettetésbe hozta volna. Szembe-
száll a' két tábor, Kupáé, és Istváné. Annak a' hitelenség és
istentelenség, ennek az igaz ügy és búzgóság hordozták zászlójit. 30
Meg-ütköznek haragosan. És már Kupához (ki akár baromi
rohanásával, kegyetlenségével, akár a' régi bálványozó életnek
vissza-nyerése végett mindenünnen öszve-rohanó népnek szá-
mával fellyül-haladta Istvánt) kezdte a' győzelem hanyatlani;

midőn István a' viadalnak leg-heveseb' forrójában fel-emelvén az Egekre kezeit, hathatós kérésével nyertt mennyei segedelem által azon nyomban maga' részére fordítja. Mert Ventzel, ki az István' seregeit vezérli vala, mintegy villám rohanván ellenségére (5 hogy meg-esmérnéd ezt, az emberi gyarlóságot fellyülmúló erőt, az István' kérésére adatott isteni oltalomnak lenni) szörnyű sebességgel vágja-bé magát seregeik' közzé; széllyel kereste Kupát a' személyes verekedésre, és hangoztatta nevét az egész táboron. Reá tanálván végtére, szembe-száll Kupával, 10 a' ki legkevesebbé sem rettent-meg a' haláltól, mellyel Ventzel fenyegette, hanem fel-forrott mérgétől kalaúzóztatván, mintegy sebes sólyom repült ellene. De kedvezvén a' Szerentse, vagy-is inkább, az Ég Ventzelnek, egy tsapásával mind a' Kupa' fejét, mind pedig a' pártosoknak el-vette hitetlen szívét. A' meg-öltt 15 Vezérnek teste el-nyerte Győzedelmesétől érdemlett jutalmát. *Mert, a' ki az Országot egymástól osztani, és a' tagokat a' főtől el-szakasztani akarta, ő maga a' fejét el-vesztette, és fel-negyedetett fejetlen teteme a' négy végső Várasoknak kapuira függesztetvén, rettentette, ha kik olyast kezdeni mérészelnének. A' nyertt* 20 *diadalomnak minden tisztessége a' Mennyeieknek, és elsőben-is Szent Mártonnak, a' kinek magát fogadással kötelezte vala, adatott; kinek a' tiszteletére fel-szenteltt templom, hogy örökös ditséret-oszlopául fenn-állana, a' zákmánynak harmad részével meg-ajándékozottatott. Ezen fellyül az egész Somogyságból,* 25 *melly a' Kupának fel-fuvalkodottságát nevelte, nem tsak a' gabona', bor', és marhákból, hanem még a' gyermekekből-is ugyan azon templomnak örökös tizedet ajánlott. Egész Országban a' Mennyeiekhez, azoknak különös érdek' s segedelméért, könyörgések hírdettettek, és tartattak. Mindenütt az* 30 *istentelenségről győzedelmeskedő búzgóság tart vala diadalmat.³ Győzhetetlenek tudniilik, és soha győzelem nélkül nem verekednek az olyan kezek, mellyeket a' búzgóság az Egekre eléb', mint az ellenségre, fel-emelt.*

II. Hasonló szerentsével győzedelmeskedtek onoka-öttséről- 35 is, Erdély-Ország' fejedelméről Gyuláról, ISTVÁNNak az Egekhez nyújtott fegyveres könyörgési. Ezt ő, minekutánna hartztzal meg-verte, és felesége' s gyermekeivel egygyütt maga' hatalma alá hódoltatta volna, a' Kereszténységet, és egyszersmind Magyar-Ország' igáját fel-venni kényszerítette. Ebben a' hada-

kozásban szerzett prédából, hogy háládatosságának ismét lenne örökké-tartandó jele, ama' tsuda nagyságú Fejér-Vári Templomot építtette. Nem sokkal azután a' Bolgároknak számtalan sokaságát, kik Országunk' szélyeit dúlták, megint olly istenes erősséggel győzte, 's futamtatta-meg, fejét vévén az hartzban Keán nevezetű Hertzeg Vezérjeknek. Itt a' hihetetlen gazdag préda, adakozását a' Mennyeiekhez meg-mutatni, alkalmatosságot adott Istvánnak. Az arany', ezüst', 's drága köveknek mérhetetlen sokaságából világi élésre nem adatott semmi: mind a' Szentek' oltárai' ékesíttésére rendeltettek. Tsak egy kápolna sem vala, a' melly arannyal 's drága kövekkel gazdagon meg-rakva nem ékeskedett volna. A' Fejér-Vári Templomnak leg-elsőbb-is, hetven fontot nyomó finom aranyból tsináltatott, 's számtalan drága követkéekkel tündöklő két Oltári ruhát ajándékozott, olly különös engedelemmel 's szabadsággal: hogy a' ki ezekben Isteni szolgálatot téendene az oltárnál; a' Királyt-is meg-koronázhatná.⁴

III. 1030. Uőorára látszatott ISTVÁN ki-adni jószágit az Ég-beliéknek, olly bőven szorgalmazták viszont jóvát nékie. Nem sokára azután Második Konrád bé-ütött véletlenül Magyar-Országba. Hirtelenséggel, a' mint olly zürzavarban lehetett, eleibe áll István, nem katonáiban, kik igen kevesen valának, hanem az Egeknek már tapasztaltt segélytségében vetvén bizodalmát. Közelgetett a' Nap, melly a' Magyarokat a' Németekkel hartzba eresztendő vala: midőn íme! bé-estvéledvén az idő, egy hadi Jelt-adó (úgy írják) el-járja Konrád' táborát, 's Német-Országba (a' honnét jött volt) a' Tsászár' akaratja gyanánt, vissza-térni parantsolja. Enged a' Katonaság, 's öszsze-szedvén hallasztatlan sátorfáit, seregenként oszlatja a' tábort; a' melly uton jött, azonn vissza-is megy. Konrád, ki semmit ollyantént nem álmadott, virradtakor fel-serkenvén, magát majd minden őrizet nélkül hagyattva lenni tsudálja. A' Jelt-adóra hijában kerestet, kit István' kedvéért az Égből küldetett Angyalnak állítván, el-vesztette reménységét annak meg-győzhetéséről, ki mellett olly nagy tsudával vitézkednének az Egek — Így szereznek tudniillik a' buzgósággal szerzett diadalmak diadalmakat — Ezek Istvánról már eléggé esméretesek.⁵ Azt adom tsak hozzá: hogy által-ment utánna következt Maradékira-is ezen Apostoli Királynak ditső példája.

Valahányszor azután a' Magyarok ellenségre indultak, annyiszor a' Mennyeieket segítségül hívták; valahányszor szerentsé-
sen végezték hadakozásakat, annyiszor a' Hitnek és Buzgó-
ságnak oszlopokat emeltenek a' prédából — Bizonyoságot tésznek
5 erről a' Történet-jegyzések.

IV. Ezen Sz. Királynak tábori buzgóságától vette eredetét
az a' szokás-is, melly az ő Hitin lévő Magyaroknál még most-is
kedvességben vagyon: a' JÉBUS' és MÁRIA' nevével élni az
hadi zászlók alatt. Mert akár ütközetbe mennének, a' hartznak
10 ez a' kettes Nevezet teszi vala kezdetét; akár szembe menvén
már viaskodnának az ellenséggel, ez, mintegy a' verekedésre
gyúllasztó jel, gerjesztette a' Mársat; akár a' hartzot hagynák-
el, ezen szóknak zengése adott jelet a' vissza-térésre-is. Hat-
hatós vólt többnyire ez a' buzgóság az ellenség ellen; és, a' mit
15 tsudálhatsz, Keresztény ellen-is.

1142. Bizonyoságul légyen Második GEJZA, a' ki alig
vetkezett-ki gyermekségéből, 's már ezen buzgósággal győzedel-
meskedett az Osztriai Henrikről. Fel-fegyverkezteté ez ellen
egész Német-Országot Henrik, a' Szász, 's egyéb sok népeket,
20 sőt a' Tsászári válagatot Katonaságot-is egy rettentő seregben
össze-gyűjtvén. És már, meg-vévén előbb Pošont tsalárdság-
gal, Magyar-Országba bé-ütni szándékozott, hogy az ifiú, 's ideje
miatt a' had-viselésre még alkalmatlan Királyt minden munka
nélkül, a' mint vélte, meg-hódoltassa. De reá akadt serege
25 próba-kövére. Mert az idején fellyúl nagy szívű, és egyszersmind
jámbor életű Gejza össze-szedvén sietséggel katonáit, Henrik-
nek bátran ellene állani, el-rendeli. Némellyek az Ország'
Nagyjai közzül, szemek' eleiben terjesztvén a' veszedelemnek
nagyságát, vakmerő végezéseitől (a' mint ők gondolták) a'
30 Gyermeket el-ijeszteni hijában igyekeztek. Ő pedig, hogy az
Ég-belieknek, és kiváltképen a' Magyarok' Nagy Aszszonyának
oltalma alatt semmi ellenség' erejétől el nem rettenne, bátran
meg-felelt. A' végre parantsolatot-is hírlettete nyilván egész
Országban, hogy minden Papi Gyülekezetek, a' háború' folyása
35 alatt, az Egektől segélytséget kérnének. Ezen heves indulatja
az ifiútska Királynak a' leg-túnyább Ország-Nagyokat-is jobb
reménységgel élesztette. Melly végre, hogy a' hadakozásnak
alkalmatlanságát-is el-távoztatná a' Hazától, gyors utazással

siet az ellenséges földre által-vinni seregeit. Hogy az Ország' szélyire jutottak, eleibe akad a' Királynak egy férjfiú (ihol a' buzgóságnak első bére!) ki az emberi tekintetnél, nem tudom, mi felségesbet visel vala magában. Ventzelnek mondá magát hivattni. Értésére adja ez a' Királynak, hogy közél volna az 5 ellenség: menne bátran; kezökben volna a' Magyaroknak a' győzelem, ha sietséggel dolgokhoz látnának. Öszve hivatván azért a' Király a' Vezéreket, előttek ugyan ezeket el-beszélteti az emberrel. Bátor beszédekkel inti osztán az Elöl-járókat, felfegyverkezve, rendben, az ütközethez el-készülve menni, mond- 10 ván: hogy az a' Férjfiú az Egektől küldetett légyen, kik segedelmökre jönnének a' Magyaroknak, ha Férjfiak lenni bátor-kodnának. És már meg-láták egymást az ellenséges seregek. Fel-emelvén azonnal zászlójikat a' Magyarok, 's hangoztatván a' JESUST és MÁRIÁT zengedező szókat, bátran rohannak a' 15 tsatára. Nem restebb a' Német, 's szitkokkal egyszersmind és fegyverrel oly erősen tartóztatja 's vissza-nyomja a' rohanást, hogy a' könnyű Katonaságnak mind a' két szárnyát (Bessusok' és Scytulokból Trátziai népből állott) azon első öszve-tanálkozással meg-nyomná. Ez az eset a' Vasasok' kedvét-is meg- 20 lankasztotta. És már nagy öszve-keveredés vala; midőn Bel, a' Királynak onoka-bátyja, a' Sz. Neveket ismét segélytségül hívni, új heveséggel azutánn az ellenségre rohanni parantsolja a' Magyarokat. Vélvéd, hogy menykövel verettetett-le az ellenség' tábora, úgy annyira el-rettentette ez a' két szótska a' 25 Németeket, kik minekutánna hét ezernek el-vesztével lakáltak volna, meg-futamtatván széllyel üzettettek, 's végtére fogságra vitettenek nagy részint. Nagy ditsőséget szerzett ez a' győzelem Gejzának, hogy igen ifjú-létére Német-Országnak válagatot erejéről diadalmaskodott. — El-annyira 30 hasznos a' buzgóság a' győzelemre, és erőtlén Ástianákokat is vitéz Hektorokhoz hasonlökká téssen. — Illy fényes tisztességét a' diadalomnak, a' már említett ditséretes szokás szerint, az Egeknek, a' honnan reájak tündöklük vala, háládatos buzgósággal vissza ajándékozták. Az ellenségről le-fosztott köntösök 35 's hadi zászlók nagyságosan ékesítették a' Szentek' oltárait. Az egyéb prédák a' Templomoknak kintseit bőven gazdagították.

V. De nem az üres szókban állatt egyedül a' Magyaroknak ebbéli vitézi buzgóságak. Arra mindenek felett fordították

figyelmetességöket a' Vezérek, ne hogy valaki katonáik között, valahányszor a' küszködő helyre ki-szállandók valának, ellenségre menne, ellensége lévén maga az Egeknek. Hogy tehát mind egyyig keresztényi módra lelkökben meg-tisztúlnának, leg-szorgalmatosabban vígyáztak, állítván, nem-is ok nélkül, 5 hogy: akkor lehetne osztán meg-víni az ellenséges erőt, ha mint Isten' barátjai viaskodnának. — HUNYADI JÁNOST (vitézi erővel-e, vagy illetén hadi jámborsággal jelesebb Férjfiat?) példái adom.

10 1441. ÁMURÁTES Török Tsászár, az a' Keresztény Világnak veszedelmére született Fúria, hatsak Hunyadinak megrettenthetetlenül emberkedő erejére nem tanált volna; hogy népének minapi le-verettetését meg-boszzúlná, nyoltzvan ezerből álló válagatott sereget ad Szaladin Basának az egy Hunyadi 15 ellen vezérelni. 'S már az Oláhságot fel-dúlván, az úgy nevezett Vaskapunál meg-szállatt Szaladin: midőn János, akkorban Erdélyi Vajda, nem több, mint tíz ezer embert viszen-ki a' viadalra (vakmerőül inkább, mint bátran, ha más, nem pedig Hunyadi volt volna Vezérjek) olly kemény, olly számos erőnek eleibe 20 vetni. Minekelőtte a' tsatába mennének, fel-bátrítván szívöket az Elöl-járóknak az Istenben vetendő bizodalomra, parantsolatot ad-ki az egész táboron: tisztítaná-meg kiki lelke-esméretét, 's, a' mennyire lehetséges, élne Vallásunknak titkaival. De nem lehetett az Anyaszentegyház' tzeremóniás rendtartása szerínt 25 az időnek rövidsége miatt. Talált tehát módot Hunyadinak elmés buzgósága. Mert, hogy mind büneiknek a' sz. szék előtt való el-törlését, mind ama' mennyei vendégségnek formáját ábrázalnák, rendenként elsőben viszontag egyyik a' másiknak vétkeit meg-gyónni, azután egyyenként egy kevés földetskét 30 szájakba venni, parantsolta. Így meg-békélvén már az Istennel, és amaz Erőseknek kenyerével, a' mennyire lehetett, meg-erősítettvén, szélyesen ki-terjeszti őket az ütközetre. Táborának két szárnyát négy-szegre rendeltt fegyveres seregeiből tsinálta-ki, mellyeket az hadi készületnek minden nemével 35 meg-rakott 's egybe-kötözött derék-szekerekkel erősített-meg. Azután válagatott erős fegyveres lovag seregeket derékre helyheztet, Kópjásokkal ismét, és Íjjasakkal meg-erősítve. Viszont fogadást tévén azután, hogy senki a' Vezér' parantsolatja nélkül vissza nem térne a' hartzról, sőt lelki 's testi sza-

badságakért tehetségök szerint viaskodnának, minekutánna az
ütközet' lármáját meg-verték, háromszor, a' mint Hunyadi
parantsolta volt, a' Sz. Neveket szokás szerint nevezték mind-
nyájan. Illetén hadi jeltől fel-gyúlladván, haragos fegyverrel
ütnek a' Törökre. Hogy ha az ellenség' sokaságát el-szaggathatná, 5
úgy vélte Hunyadi, könnyebben meg-verhetné, elő-vezeti vásas
vitégeit egy ék-formára, mellynek nem restebb Szaladin ollót
tartat eleibe. Tart a' viadal azon első szembe-menetelben olly
szörnyű hevességgel, hogy, a' mint írják, olly nagy dühösség
ellenkező seregeket öszve nem eresztett soha. Szörnyű a' meny- 10
nyire ingerlette haragjakat a' Pogányoknak Hunyadi ellen való
dühösségek, ki az ő élémenetelökben egyedül volt ártalmakra.
A' Magyarokat ellenben Hazájak, Szabadságak, és kiválttképen
Vallásak utolsó erejekre kényszerítette.

Már az első Török sereg a' Magyar éktől két-felé hasított- 15
ván, láttatott hanyatlani, midőn más nyugodtt veti ismét elő
magát el-vagdaltatni. Meg-újjúlván ekkor mind két részről a'
hartz, noha a' Töröknek két szárnya alkalmasint hanyatlani
kezdett volt-is, egész négy órákig látszatott mindazonáltal a'
Szerentse függőben lenni, ha a' Törökhez állyan-e, vagy Hunya- 20
dihoz? Szaladin végre, akár a' késedelmet nem szenvedhetvén,
akár hasznosnak itélvén, leg-erősebb fegyveres vitézt kerébe
gyűjti, hogy a' hosszas verekedésben meg-tsüggedtt Magyarok-
kat környül-vegye vélek. Hunyadi seregének jobb szárnyát
bé-vonatni önként engedi, 's fegyveres férjfiakkal meg-töltött 25
szekereivel, mellyek oldalról már régen a' parantsolatra vára-
koztanak, gyors, de alattomban-való futással ellenségit hátúlról
hasonló-képen bé-kerítetteti. Itt osztán, fel-kiáltván a' Magyarok
ismét a' Sz. Neveket, olly nagy erővel esnek a' mint-egy kelep-
tzébe rekesztett ellenségre, hogy hátúl a' szekerekről-is szüntelen 30
reájak lövellő tűztől el-borítottván a' Törökök, majd mind
egygyig el-töröltetnének. Melly eset a' bal szárnyan még akkor-is
keményen hartzoló Pogányoknak úgy el-lankasztotta szívöket,
hogy meg-rémülnének elsőben, azután lágyabban vínának,
végre, a' merre lehetett, nyilvánosságos szaladásra seregenként 35
todúlnának, tsak abban keresvén meg-maradásakat. Úgy szintén
Szaladin kétségben-esvén meg-futamadatt olly gyorsasággal,
hogy a' tágosan el-széllyesztett seregekben haszontalan kerestetne
mindenfelé Hunyaditól, kinek a' győzedelem' tellyességére az
az egy láttatott még kívántatni. De ő, meg-nem állapodván 40

sohol, egészen a' Dunáig szaladott, a' holott olly számos Népének alig másod részével költözködhetett-által épségben, rettégeiktől szörnyű le-verettetésben lévén még akkor-is. Igy győzedelmeskedvén a' Magyarok a' temérdek préda bőven le-törlötte veréjtékjeket. Nem volt a' hartz utánn tsak egy-is, ki vissza-térvén Hazájába olly nagy gazdagságot nem hozott volna Nemzetének, mellyel még maradékjai-is bővülködhetnének. —

Öt ezer foglyokon kívül negyven ezer Pogánynak holt teste maradott a' viadal' helyén. Az emberi vértől áradó tótsa 's genetségbe le-folyó holt testek miatt olly dögleletes bűz támada, hogy a'hoz az egész tartományhoz sok ideig sem ember, se barom nem mehetett hozzá.

Láthatod itt, ha nem képét, árnyékát bizonyára Hunyadi' hartzainak. Buzgósága, avagy Vitézsége, elméje légyen-e jelesebb, alig határozhatod-meg. Én az ő buzgósága mellett szóllok, midőn az ő viselt dolgaiban, nem tudom mit, az emberi hatalomnál felségesbet tsudállok. Valóban! olly fényes koszorúk, hanemha az Égből, külömben nem adattathatnak.⁶

VI. 1479. Ugyan ezen buzgósággal nyert a' Pogányokról BÁTORI ISTVÁN az emberek' emlékezete utánn leg-dítségesebb diadalmat. Tudtára adattván Mátyás Királynak, hogy nagy hadat gyűjtenének-öszve Szenderónál a' Törökök, gyors követek által meg-inti Bátorit az Erdélyi Vajdát, és KINISI PÁLT a' Temesiek' Elöl-járójakat: állanának készen fegyverben minden esetre: az ellenséget, ha mit kezdene, úznék-el az Ország' határaitól erősen. Engednek azok, és, a' mint olly véletlen dologban lehetett, kevés számú seregeket öszve-szednek tartományaikban. Midőn így készülne a' hadakozáshoz Batori, hírvül hozzák néki a' Kémek, hogy az ellenség már által-költözik a' Dunán a' hadakozásnak minden veszélyeit Erdélyre ki-önteni. Utasítván tehát erről követei által Kinisit, intette, hogy siettetvén táborát nyomban követné a' Törököket; bátran eleibe indul ellenséginek. Öt Török Basa Vezér több mint száz ezer embert önt-bé Erdély-Országába Alibég' fő-vezérsége alatt. Batori az ellenségnek olly számos voltáról bizonyossá tétetvén, Havas-alföldébe zákmányalva bé-hatni igen tanácsosan engedi őket, honnét midőn prédával meg-terheltette ugyan azon uton vissza-térnének, vgyázva követi vitézivel. Alibég sohol semmi

ellenségést nem sejtethvén (olly nagy vígyázással voltak Vezéreink) már az úgy nevezett Kenyér-mezejére érkezett seregeivel, a' holott tábort ütven meg-hallya végtére, Bátorit hátúlról nem meszsze hadával jönni. Kihezképest, még elő-
álomkor, mintha már kezében volna a' győzelem, ütközetet 5
hírdettet más napra Népeének. Nem külömben Bátori, kinek már tudtára vala a' Pogánynak végezése, rettenthetetlenül bátorítja vitézit, elnem hagyván leg-kevesebbet-is, a' mi tsak vágyakodást indíthatott szívökben a' győzelemre. Mihelyt fel-
virradt a' Nap, azonnal szem' eleibe jött egymással a' két 10
tábor. Három egész óráig, mintha tsak erejeket itlének-meg vizsont nézéssel, némelly tsendességben maradtanak.

Bátori az alatt Nemzetünk' régi szokása szerént, elsőben seregenként az Egeket segélytségül hivatja, azután egygyenként földet adat nékiek egy kevésse meg-kostolni; hogy, ha az 15
Erősöknek menny-béli kenyerével nem is: emlékezetével bizonyára meg-erősítenének. És ugy annyira meg-keményítették a' buzgóságnak azon érzésével, hogy már alig tartóztathatnának meg a' hartztol; egyszerre mindnyájan hová hamarébb jelt akarnának adattni. Kihez-képpest: ki-adattván az öszve-futta-
tásra az utolsó jelek sipok zengése és a' sz. Nevek hangoztatása 20
által, nagy erőszakkal esnek a' még mulatozó Törökre. De nem lágyabban állattak ellent a' Pogányok, kik táborunknak mind a' két szárnyát (a' jobbon Szászok és Oláhok, a' balon Székelyek voltak) nem kevés öldökléssel meg is tolták. Mellyet észre 25
vévén Bátori, a' négy-szegre rendelt Magyar fegyveres seregét viszi-ki a' tábor hanyatló részeinek segélységére. De alig kapja sarkantyuban lovát, hogy a' földre esik hátáról, serege' láttára.

A' Vezérjeknek esetén, mintegy bal jövendön, el-rémültt 30
Magyarok vissza-térést jovallnak Bátorinak. El-irtozván ő az olly nagy gyalázattal! inti mindnyájakat: Rohannának, mint kezdették, bátran az ellenségre. Senki, az Istennek 's Magyarok Nagy Asszonyának oltalmában bizván, nem viaskodhatna roszt jellel; sem meg-győzöttetve vissza nem térhetne a' tsatáról. 35
Igy lovát 's katonáinak szívét hirtelen fel-emelvén, olly nagy hevességgel rohannak a' viadalba, hogy az eleikben akadó pogány sereget azon első dühösségeknek fel-áldoznák azonnal. Hallván Alibég népe veszedelmét, arra fordította minden erejét segítésre; s' gyorsan környül-véteti a' Magyarokat. Sűrű 40

tsoportokban oda toldulnak leg-ottan a' Pogányok. Képzelly, Barátom, magadnak egy kö-szálat, melly a' környüle el-terjedett mély tengerre széllyel nézdegellyen, és a' melly ellen az iszszonyu szélvész dühöskedjék, a' szörnyü haboktól veretessék, miként
5 innét a' réa rohano vizeket vissza-veri ö! miként onnét a' réa szökdösö habokat sok-felé hasogattya! miként végre mozdít-hatatlanul tartoztattya az egész tengernek ellene agyarkado veszedelmeit! — Nem különben viselik a' Magyarok ama' pogány szélvésznek kegyetlenkedését; 's mintegy a' beléjek
10 verödö seregeknek habjait, mind vissza verik gyözhetlen vitézséggel, mind hasogattyaák szörnyü öldökléssel. Olly nagy volt már a' veszedelem, hogy majd minden Magyar a' magától meg-öltt testeknek halmáról mintegy sántzrol vina a' Török ellen; midön ugyantsak meg-fosztattván erejektől a' nagy öldök-
15 lésben, tsak nem kezeikből hullott-ki a' fegyver. Bátori maga beszédével 's példájával bátoritván seregeit, ditsösésesen viselte még mind egy jó vezérnek, mind egy vitéz katonának hivatallyát, a' midön is hat sebeket vévén, a' holt test halmok között majd halála előtt el-temettetve le-dölt. Igy el-tsüggedvén ellen-
20 ségeik alatt a' Magyarok, már utolsó veszedelemben for-gottanak!

Elhalványadtál, a' mint látom, és a' gyözelemlről el-vetted reménységedet Barátom! de nem még Bátori paissát és dárdáját. A' romlás között is ijedhetetlen szivvel állatt ö: és
25 midön ellenségén nem tehetne semmit, az Egeket kezdi szorgal-matos könyörgésivel ostromolni. Nagy Aszszonyunkat kivált-képpen, fegyvere pártfogóját, hívja segittségül, 's fogadást téssen nikie, hogy, ha utolsó veszélyében forgó seregének segitt-séget nyujtana ö a' seregeknek fényje, templomot fogna azon
30 a' helyen tiszteletére fel-állittani; ajándékot is küldene azon-kivül Laorétomba, melly jótéteményének örökös jeléül léendene. Nem végezte vala még el egészszen szavait, midön szünni kezd egykevessé környüle a' Törökök dühössége: azután sip szóval elegy szokatlan kiáltás hallatik távulrol. Mert már Kinisi, midön
35 nem-is vélnék, meg támadván hátul a' pogányokat minden dü-hösségeket magára fordította.

Nem tanálok szókat, Barátom, mellyekkel ezen Vitézt le-rajzollyam tenéked. Mind a' két keze egy egy karddal volt fel-fegyverkezve, mellyekkel bé-hatván az ellenség közzé, vala-
40 holott tsak meg-fordulni érkezett, a' halált hagyta mindenütt

maga utánn. Meg-émlékezőn kedves paj- és bajtársáról Bátori Istvánról, el-tekéli, a' veszedelmeken keresztül arra rohanni, a' hol ötet vagy vitézüül viaskodni, vagy ditsősségesen megholttnak lenni állította. Kihezképpest: mint a' fellegekből le-
tsapó menykő tágos utat készítvén magának a' 'Pogányok' 5
sűrűn össze-vertt rendgyeiken keresztül mérges fegyverével, oda repül, a' hol Bátori' serege, vezérje el-este utánn is, keményen viaskodik vala. Akkor, a' mint tölle ki-telhetett: Hol, azt kiál-
tozza, hol vagyon Bátori? hol a' tisztaságnak remekje, védelme a' Hitnek, és a' nagyságos tökéletességnek példája? adna 10
feleletet, ha élne! jelen volna már Kinisi, ki Ő érette, Hazájáért, Hitiért győzni, vagy meg-halni kész volna. A' Kinisinek esméretes szavaitól meg-vigasztaltatott Bátori fel-emelvén, a' mint ereje engedte, a' holt test rakásból vérbe kevertt fejét: Hogy ő ugyan ott volna 's élne, de a' halálhoz hasonló életet élne, azt 15
feleli. Tselekedné Kinisi, és, a' mi ő néki el-fogyott ereje miatt nem engedtetnék, Hitét, Hazáját védelmezné erőssen. Ezt a' feleletet még most is az öldöklés 's viszontag vagdalkozás között vévén, kettőztetni látnád Kinisinek erejét, el annyira a' Bátorit környül-vett Török sereget vagy halállal törli el, 20
vagy szaladásra hajtva egy szempillantásban. Meg-bátrítván ezzel Bátori' katonáit, kik a' hosszu tsatában még meg-marad-
tanak, hátul (mert elől az övéi keményen verekedtek) hihetetlen nagy erősséggel szorongattya a' Pogányságot. Meg-nyomattat-
ván mindenfelől a' Törökség, lankadoz elsöben, azután a' 25
hegyeknek meredekeire, mellyek a' térségnek széllyén emelked-
tenek volt fel, vészi szaladását. Rajta a' Magyarok; ezeket hátulról kergenti, amazokat a' hegyeknek esméretes bé-menete-
leiktől el-tiltani, másokat vadak modgyára a' hegyeken vadászni, mindenütt barom gyanánt vágni, ölni, veszteni. Mit tehetett 30
légyen ebben a' hartzban az erősséghez kaptsoltt buzgóság, a' veszedelemből ismérheted-meg. Két mély-földnyi meszseségre
egy el volt az egész térség holt testekkel borítva, hogy egyikről a' másikra, a' földet sem érvén, által lehetett lépdesni. Egy
szoval: száz ezer Pogány majd mind egygyig el-töröltetett. Alibég 35
minden örzöitől meg-fosztattván futását 's magát változtatott
ruhával és nyelvvel titkolta-el; azt az éjtszakát egy pásztor'
kunyhójában töltötte, kit, minekelötte meg-virradott volna
(készen állván már a' szaladásra) meg-intett: adná hirül Bátori-
nak, hogy Alibég vendégje volt nokie. 40

A' Törököknek illy szörnyü veszedelmek után, vissza
viszi Kinisi Pál a' Pogányoknak szokás szerént gazdag táborakra
diadalmas Magyarait. De drágább minden prédánál 's kedvesb
volt, a' raboknak, kik tsak egy kevéssé az előtt majd egész
5 Havas al-földéről el-hajtattván a' Török által a' tábornak helyén
rettegő félelemben várták a' hartznak ki-menetelét, vissza-
nyertt szabadságak. Ki-mondhatatlan, nagy vigassággal tar-
tatott a' diadalom, és a' verekedésnek helyére hivattattak vatsó-
rára. A' sűrű holt test rakások szolgáltanak asztal gyanánt.
10 Minekutánna vigan vendégeskedtek 's boroztak volna, dimbo-
lásra fukadván tántzat is kezdettenek tartani. Kinisi mindenek
felett, Bátori életének meg-tartásából származott nagy örömé-
ben magától különözvén, a' tántzálás közben — ámbátor el-
fáradt a' tsatában — egy fegyveres Törököt, fegyverben maga is,
15 kezeinek segittsége nélkül, fogaival fel-kapván, egynéhányszor
vigadva környül hordozza.

Tsudálad ezt a' fegyveres tántzat Barátom? Hát ha, hogy
olly hordót, mellyet szekér alig birhatott, a' földről fel-emelt,
ha, hogy a' malom kereket egyedül meg-forgatta, 's több effélé-
20 ket hallasz? Ezek az atya házánál — mert molnártól szárma-
zott — mindennapiak voltanak. De most ötet nem nézzük
mint molnár fiát, hanem mint nagy Vitézt 's Hazánknak ditső
bajnokát tsudálljuk, 's azért több illyetén tselekedeteit el-
hallgatván, tekintsük azokat, mellyek a' viadalom után törté-
25 téntenek.

Ugyan-is: Ezen győzelem után a' volt ismét leg-első
gondgyok, hogy annak tisztessége, a' honnan jött, vissza adatt-
nék; az az: Istenünknek 's Nagy Aszszonyunknak, kiknek oltal-
mok által győzedelmeskedtek, meg-mutatnák méltó háládatossá-
30 gokat. Bátori fogadása tellyesittäse végett, mind a' viadal
helyén templomot emeltetett; mind ezüst képet küldött Laoré-
tomban a' Boldog Szűznek tiszteletére, a' melly oltárára füg-
gesztetvén a' diadalom tisztességét meg-tenné nékie még a'
késő maradékoknál is. Mátyás Király is háláado könyörgéseket
35 parantsolt az egész országban, mellyekkel uj győzedelmeket
vásárlatt magának az Egektől.

Ezekről tálám bővebben is szóllottam; de a' végre, hogy
ezen buzgoságos, és egyszersmind erőss hadi rendtartást kettős
példából mérsékelhesd. — — El annyira nem teltt-bé nálunk
40 az, a' mit egy Költő mondott hajdan, igy énekelvén:

Híft és jámborság nem igen vagon a' Katonáknál;
Mert:
Betsi volt mindég és kelletti a' Magyaroknál!

És, hanem ha ezekkel a' vezérekkel, külömben nem is enged-
tetett, vagy engedtetik is diadalmaskodni valaha.

5

M á s o d i k s z a k a s z.

*Buzgóság, mellyet Nagy Aszszonyunkhoz
mutattak a' Magyarok.*

Tapasztaltam még eddig, Barátom, hogy valahányszor a'
Magyarok Nagy Aszszonyáról beszédemben emlékezet esett,
nagyobb kívánsággal figyelmeztél. Örvendek, inkább, mint sem
szoval ki-magyarázhatnám, hogy buzgoságnak ama' heves
tüze, mellyel néha a' Szent Szűzhez több tanulo társaim felett 10
égtél, még ki nem alutt, söt gyulladoz is. Eredgy, a' mint indul-
tál! mind addig erköltséiktől nem el-fajult gyermeke Atyáidnak,
a' mig nem ettől a buzgoságtól. Hogy a' mi Eleink leg-nagyobb
oltalmakat, és minden reménységeket a' győzedelemről abban
helyheztették, az a' régi szokás bizonyítja, midőn a' Jel- 15
hordozonak (tishti volt ez az Ország Birájának, kinek a' Király
mellett egy Sz. Szűz képével jeles zászlót kellett hordoznia)
le-oldozták sarkantyuit lábairól; ne hogy a' szaladásról gondol-
kozniok kellene azoknak, kik olly nagy Oltalmazó segedelme
által már a' verekedés előtt bátran diadalmát énekelhetnének. 20
De térjünk vissza a' mi tzélunkra.

I. Szent László Király e' részbe majd meg-bodulttnak láttat-
hatna a' mái Százban: hogy el annyira, illy rend kívül valo
buzgoságnak olly nagy vitézséggel benne meg-egygyezni, kép-
telen tsudának lenni láttassék, de tsak az előtt, a' ki valamint
fényes Eleinek ditsösségétől, ugy el-fajultt lévén ama' régi 's
annyi példakkal meg-bizonyított buzgoságtól becstelensé-
gére vagon hajdani ditséreteknak.

Képzelly, Barátom, elmédben egy Akhillest, vagy fegy- 25
verével tettes Hektort. A' hónál fejérb dagályos tollakkal
tellyes sisak borítsa annak fejét; mellyét 's egyéb tagjait ezer

ütésekkel keményítettett pántzély fedezze; jobb karja tserfából készítettett dárdával, bal keze atzélból tsináltatott paissal légyen felfegyverkezve; köss kardot az oldalára, szivét végre vitézi keménységgel töltsd-meg. 'S hát te? ha ennek vállait 's
5 kezeit olvasókkal fel-ékesítve, ha minden fegyvereit a' sz. Szüz képével ki-festve szemléled, nemde magad is el-bámulsz az illy szokatlan látatra? Le vagyon pedig elmédben rajzolva László. *Ugy vállát, úgy ő kezeit 's úgy vitte tsatára* mellyét és fegyverét.

10 De a' katona is mind, ki az ő zászlóji alatt vitézkedett, Vezérje példájára, nem különbözö készüllettel ment a' hartznak helyére: ugyanazon koszorukat aggattyák vala külön külön kardgyokra, hogy már a' tsata előtt diadalmat tartani láttatná-
15 viselnének az ütközet előtt. Hadi zászlojik is többnyire a' szent Szüzet mutogattyák vala, kinek látása igazábban, mint sem ama' mesés Gorgon, meg-fagylalná az ellenséges sziveket. Meg-maradott virágzó állapottyában az efféle hadi buzgóság a' következett onokáknál is mind addig; méglen az igaz Hit
20 a' Magyaroknál épen maradhatott. És leg-nagyobb bére 's jutalma volt mindenkor ennek a' jámbor szorgalmatosságának.

László bizonyyára evvel a' sz. Szüzhöz viseltető buzgósá-
gával fel-fegyverkezvén meg-győzetetve nem tért-vissza a'
Márs mezejéről soha. ' Viaskodni, ő néki győzni volt, és diadal-
25 maskodni. Egyetlen egy győzedelmét Ákunrol a' Kunok vezéré-
ről hozom elő a' sok közzül.

II. Nyegtek a' Kunok táboraknak minapi eltöröltetése
után, a' melly olly mod és rend kívül valo volt, hogy az egy
Eszczenib — nem akarta a' Régiség el-felejtve maradni e'
30 szerentsésnek nevét — szabadulván tsak ki a' Magyarok kezeik-
ből, adhatná hirül a' többinek, le-verettetett társaiknak szen-
vedett utolso veszedelmeket. Fel-vévén azért széllyel a' szomszéd
nemzeteket, 's még meg-maradt erejeket öszve szedvén, Ákun
vezérsége alatt ki ütnek Lászlora, hogy tudniilik tulajdon
35 veszedelmekkel adnák-meg 's tennék nevezetesebbé meg-öletett
társaiknak utolso tisztességeket. László, ki egyedül a' Sz. Szüz-
nek segélytségével győzni tanult volt, meg nem rettenvén
semmit, maga személlye szerint vezérli egy maroknyi seregét
annak a meg-számlálhatatlan sokaságnak eleiben, mellyel öszve

tanálkozáván az Ország határain, éppen Szombati napon, melyet már régi bé-vett szokásból a' Szent Szűznek, mint Magyar Ország Királyné Aszszonyának, tiszteletére fel-szenteltnek tarttunk (valóban szerentsés jellel!) meg-ütközik velle. Midön leg nagyobb heveséggel vina a' két ellenkező fél, 's szörnyü 5 öldöklést — noha nem ingyen — tennének a' miénk a' Pogány-ságban, meg akarván az övéinek vérit kimélni, egy olly jeles próbára tekélli magát el, mellyel a' hadnak egész terhét magára vévén, el-háríttatná népétől a' veszedelmet. Ki-kerülvén azért, a' mennyire lehetett, vagy halálra vagdalván mind azokat, 10 a' kik rohanásában akadályoztatni akarták, nagy sebességgel hasítt oda, a' hol a' Kunok Vezére viaskodik vala. Akkor: Ákun! Ákun! egynéhányszor kettőztetvén: végezne velle, ha férjfiu volna! kiáltván kiáltozza.

Meg-boszszonkodván a' pogány Vezér, hogy előbb hivat- 15 tatna Lászlótól, és elég bátor lévén a' halált a' gyaláztatnál elébb betsüllen, nagy dühösséggel futtat az ellene hasonloul jövő Magyar Vezérnek. De azon első tanálkozására (hogyne a' Sz. Szűznek munkája által?) ugy meg-tsökkent szívében, hogy minekelötte öszve ütköznének, kezei közzül valo meg-szabadu- 20 lásárol már egészszen el-vesztette légyen reménységét. Lászlo az ugy nevezett szekertzével főbe üti Ákunt, mellyen az el szédülvén tántorogni kezd, s' le-esik lova lábai közzé; ekkor a' Király hegyes tört ránt, 's által-szegezi ellenségének földre veretett remegő testét.⁸ Vezérjeknek halála el-vévé a' Pogá- 25 nyoknak sziveket, kihezképpest ujra kezdvén a' miénk kiáltásokat mellyel még nagyobbban el-rettenték őket, a' győzedelem egészszen a' magyarok részére hajlék; minekutánna a' Pogányok gyalázatosan hátat vetettenek volna, tsak futásban keresvén meg-maradásakat. De haszontalan. Mert Lászlo, hogy az illy 30 alkalmatlan szomszédoktól meg-szabadítván Országát örökösön bátorságban helyeztetné, szokásán kívül ugy engedte rajtok kegyetlenkedni katonáit, hogy, ki-vévén keveseket kik rabságra vitettenek, tsak hirmondoja se találatnak veszedelmeknek.

Hogy pedig tudtán kívül ne lenne Lászlónak, ki segélyt- 35 ségével nyerte légyen a' diadalmat, midön a' hadakozás utánn a' vissza nyertt tsendes békességnek karjai közzt nyugodna, meg-intetik égi izenet által, hogy a' Körös vize mellett a' Sz. Szűznek tiszteletére templomot emeltetne; a' mellyben osztán a' Máriai Erösségnek, nyilvánóságos emlékezet-oszlopai állatta- 40

nak, mind addig, míg a' Szüz Anyánkhöz valo régi buzgoság-
gal egyetemben öszve nem döltenek volna.

III. 1363. Első LAJOS király is ugyan azon Sz. Szüznek
segedelme által a' Pogányokrol egész tsuda-tételig diadalmas-
5 kodott. Történt, hogy Amurátes Török szultán Trátziának fel-
dulása után, gondolván, hogy egykevéssé vitézebb és fegyver-
kezőbb nemzettel léssen ügye, nem annyira meg-támadta,
mintsem számtalan sokaságnak özönével el borította Magyar
Országot. 'S már minden falukon, városokon, és mezőken
10 hintette széllyel az égetést, pusztitást a' pogány dühösködés,
utolso veszedelmével fenyegetvén az Országot. És, hanemha
a' Sz. Szüz védelmében inkább, mint vitézinek erejekben biza-
kodo Királyját vetette volna maga helyett annak a' dühösségnek
eleiben, külömben már el-veszett igen-is édes Hazánk! Mert
15 Lajos fel-szedvén husz ezer embert zászloi alá (és mitsoda szám
ez a' számtalanakhoz?) bátran eleiben indul ellenséginek.
Utasittattván mindazonáltal a' Pogányoknak számokrol nem
kevesség félemlert-meg, ne talántán vakmerőül prédának vetné
vitézít. Az ütközet előtt valo napon tehát, töredelmességel
20 tartván Keresztényi modra büneikrol, a' hartznak veszedelmes
kötzkáját buzgon ajánlya a' Czeli sz. Szüznek. A' sok könyör-
gésben osztán, és egyszersmind terhes gondokban meg-fáradván
elméje, igen mély álom nyomja-el: midön ime! meg-jelenik
álmban a' Boldog Szüz nékie; ugyanazon képiben, mellyben
25 a' Czeli Templomba tiszteltetik: igéri védelmét, erősitti el-ijedtt
szívét, és a' győzedelemről bizonyossá teszi. És, ne hogy magát
haszontalan látással játszattatni vélné, az aluvo Királynak
ölében hagyja tulajdon képét, hogy fel-serkenvén álmbol
magával el-hitetné látásának valóságát. Nem külömben álma-
30 nak, mint gondgyainak terhe alol fel-szabadulván Lajos, bizo-
nyosnak tartotta következő győzedelmét, és katonáinak is,
kik a' veszedelemnek, mellyet tsalhatatlannak állítottak, félelme
miatt majd lelkektől különöztenek, reménységet gerjesztett el-
rettentt szivekben a' nyerendő diadalom iránt. Álom-látásának
35 valóságát bizonyította az, hogy mihelyt jelentette, azonnal
hitelt adtanak beszédgyének.

Nem viadalomra, hanem diadalomra készülni vélnéd a'
Katonaságot; ugy annyira valamelly szokatlan vágyakodás
tetszett-ki mindnyájakban a' hartzolásra. Kihezképpest: lig

emelte-fel, szokás szerint, a' Jel-hordozo Nagy Aszszonyunk képét, oly nagy erővel rohannak az ellenségre, hogy nem különben hullott a' Pogányság mérges fegyverektől, mint ha minden érzékenységeitől meg-fosztatva lett volna. Jöttek ugyan a' Pogányok a' tábor hanyatlo részének segittségére, újabb újabb 5 seregekkel sietvén fel-váltani. De haszontalan. A' hartztol véssen a' Magyar erőt; melyet ki nem állhatván tovább a' Török-ség, inkább akarta szabadulását lova sebess futásában keresni; mint utolso veszedelmét a' tsatában el-várni. Követi el-bodultt vendégeit betsületnek okáért a' Magyar tovább az Ország szé- 10 lyeinél; és hogy egykevevéssé tartoztatná a' hátra-maradttakat, véres töltésekkel, melyeket a' szaladásban meg-öltt pogány testekből tsinált. erősíti-meg uttyakat.

Ezen jeles ütközetnek végével, halákat adván Lajos a' Sz. Szűznek segedelméért, nagy öröm-kiáltások között egész 15 táborát a' Czei Kápolnához vezeté: 's hogy a' diadalomnak minden ditsösségét Nagy Aszszonyunkénak lenni meg-bizonyittaná a' következő nyomnak, arannyal 's drága kövekkel tündöklő gyözedelmi koronáját a' Diadalmasnak fejére teszi, 's oltárára akasztja Királyi köntösét. Azon kívül kardot 's 20 sarkantyukat, hogy a' Pogányokon vett erejét örökösön a' sz. Szűznek köszönné. Nem szünt-meg még itt is háláado indulattya. Mert abbol a' gazdag prédából, melyet ellenségeiről nyert volt, Czelben ama' nevezetes nagy Templomot, melyet olly forro buzgosággal látogatnak minden nemzetek, helyhez-teti, 25 hogy a' sz. Szűz segedelmével nyertt diadalmának örökös emlékezetére fenn-állana. Látszatik itt az a' kép is, melyet az aluvo Királynak kebelében hagyott volt a' sz. Szűz, 's a' melyet kétség kívül nyakában akasztván olly vitézen viaskodott a' Pogányokkal, ditső példájakra a' Magyaroknak: hogy akkor 30 lennének osztán gyözhetlenek, ha az ollyatén képpel, mintegy vaspántzéllyal, erősittenék-meg melylyeket az hartzra. De oh buzgoság! oh hajdani ájtatosság!

IV. 1443. Ezen két Királyhoz kaptsolom ULÁSZLOT, nem különben evvel a' Máriai erősséggel ditsöültt Vitézt. Meg- 35 bizonyította ez a' következett idő-sarknak, mit tehessen leginkább a' Pogányok ellen a' Magyaroknak illy buzgosággal egybe-kaptsoltt vitézsége. A' kitől mintegy Máriai Herkulestől, hatsak némellyeknek veszedelmes tanátsak által el-tántorit-

tattván az Egeket maga ellen nem fegyverkeztette volna Várnánál, külömben bizonyoson utolsó tsapását vette volna amaz Ottomániai Hidra.

Ez tehát, hogy meg-probálná, mit tehesen a' Pogányokon
5 a' Magyarok Nagy Aszszonyának oltalma és segélytsége, Keresztényi ájtatosságot hirdettetvén elébb faluk 's városanként, hadat készitt a' Törökökre, Hunyadi Jánost tévén maga után tábora első Vezérének. Tizenöt ezer Magyar ment-ki tsak a' mezöre, kevés holnapok el-folyta alatt mindazonáltal olly tsuda
10 dalgokat vittének végben, mellyek több tsudálkozást láttatnak okozni, mint hitelt nyerni maradékaiknál. Egy hartzot beszéllek elő rövideden.

Minekutánna Pünköst-havának elein Budáról el-indulván, gyors utozásával az ugy nevezett Soskönél bé-hatott volna
15 Bolgár Országba, meg-vévé és le-rontván Sofia Várossát, elsőben Mura folyo vizénél száll-meg táborával. Ulászlo a szomszédságban táborozó számtalan Török seregtől nem rettent-meg; hanem által-menvén szerentséssen Mura vizén, előre küldi Hunyadit tiz ezer emberrel, a' végre, hogy az éjtszakai tsendes-séget fordittaná győzedelmére. Kezdette már az éjtzakának homályosságát a' fényes hold tündöklő sugáiraival fel-váltani, és mintegy boszszonkodván magát ezen undok nemzettől Isten gyanánt imádatni, kellemetes világossággal töltötte-el a' Levegőt, hogy az által a' Magyarokat mintegy gyujtott fáklyával
20 vezernelné a' diadalomra. Ennek segedelmében; de sokkal inkább annak, ki a' Holdhoz hasonlittatik, védelmében bizakodván Hunyadi, meg indul seregével tzéllya tellyesítésére, és tsak hamar el-jutván az ellenség táborához ollyan szörnyü kiáltásokkal rohan a' Törökökre, hogy az irtozás miatt minden tetemeiket borzasztó hideg fagyalván-el, elégtelenekké lettenek magok
30 védelmekre. Sietett azomban Hunyadi örökké tarto álommal borittani-el őket. Oszolván ugyantsak azon első dobbanások és álmoosságok, rész szerént fegyverrel, rész szerént futással kezdették keresni szabadulásokat. De Hunyadi, ki minden
35 történhető dolgokat előre látatt, már az ütközet előtt oda helyheztette népének egy részét, a' holott a' hely alkalmazhatóbb volt a' szaladásra; hogy az el-sietendő Törököt betsületből egy kevésség marasztaná. A' kik fegyvert fogni bátor-kodtak, egy kis ideig ellent állattanak; de az álmat nem ver-hetvén-el egészszen, alkalmazatlanittattak, 's hallván azonkívül

Hunyadi nevét, mintegy menykötől le-verettette bodultt szaladásnak vették magokat.

Ekkoron már nem hartz, hanem romlás vala. Mert a Magyarok elöl, hátul, oldalrol tészik az öldöklést az el-rémültt Pogányságban, 's az illy öszve-zavarodásban a' Török seregek egymásba ütköztvén magokat tiprattyák, ölik, vagdallyák. Illy képben volt az egész éjtszaka. Más napra virradván, valaholott érték a' Magyarok hasonló vitézséggel vadak gyanánt mészárolták-fel a' még meg-maradt Törököket. Harmintz ezeret öltek-meg, és négy ezeret, azokon kívül kik el-szaladtanak, fogtak-el itt a' Magyarok; öt százan maradván tsak a' miéink közzül a' viadal helyén. Ugy annyira kevés árran jön ott a' győzedelem a' hol a' Török Hold ellen ama' titkos értelmü fényes Hold viaskodik.

V. Ezen Győzedelem után Ulászlo, HUNYADI által villám modgyára bé-járta az egész Bolgár Országot; nagy erősségekkel épült számos helysségeket hihetetlen gyorsasággal vett-viszsa; söt Matzédoniát is meg-hodoltatta volna, a' Hémus hegye alá vivén már diadalmas táborát, hatsak a' télnek keménységétől, és serege eledelére meg-kivántato dolgoknak szükségétől szorongattatván, viszsza-térnie nem kellett volna. De még a' viszsza-jövetel is, noha a' tábora minden szükséges dolgok nélkül szükölködött: folytatván mindazonáltal majd mindenütt győzedelmeit, a' következő emberi nyomnak emlékezetére ditsösséges volt. A' Török Vezért Karán Béket, a' ki válagatotott seregeivel igen alkalmatlan helyen támadta volt meg a' Magyarokat, nem tsak meg-verte Hunyadinak el-rettenthetetlen erőssége, de még fogságra is el-vitte, negyven ezer aranyat nyervén azután váltságáért. „A' Karán-béket egy paraszt ember hurtzolta alá 's fel, kít a' Vezér (Hunyadi) meg-sejtvén, kért magának. A' paraszt 30 forintot kért János Vajdától érte, ő pedig negyvent adott néki, 's a' Béket sátorába vitte. A' Rátz Országi Despot, ki ekkor a' Töröktől el-verettvén Országán kívül tévelygett, 's Hunyadinak hadakozó társa volt, kérte magánaka' Béket, reménlvén, hogy az által Országához juthat. A' Magyar Vezér 40 ezer aranyért adta oda Despotnak a' Béket”⁹.

Hét ütközetet nyert-meg Hunyadi ebben az egy hadakozásban, bátor mindég számosabb volt is a' pogány sereg.

Ulászlo, nyilvánosságossá akarván a' világ előtt tenni, ki
segítségével nyerte légyen a' ditsösségnek olly bő aratását,
viszsa térvén Budára, fényes gyözedelmi pompával ment-bé
a' Várasba. Ki-mentek a' diadalmas Király eleiben az Országnak
5 minden Rendei 's a' Papoknak Gyülekezetei szerentséltetésére.
Meg-engedte ezen tiszteletet Ulászlo, annyival is inkább, hogy
annál nagyobbat tehetne azután a' gyözedelmeskedő sz.
Szűznek; söt tulajdon seregeit is ki-terjeszti a' gyözedelmi
pompára, mellyet a' foglyoknak hoszszu rendgyei, kiket Karán-
10 bék hátul kötözve követett a' Király előtt vezetettvén, tsuda
mint ékesítettek. Hunyadinak is meg-adatott a' gyözedelem
tisztsége, ki a' Romai Követ és a' Despot között ditsösségének
karjain, 's diadalmának borostyán koszorukkal szütt szekerében
ülvén követte a' Királyt, 's gyönyörködtette a' Magyar Sziveket,
15 kik ötöt mint Hazájaknak Attyát érzékenységeikben, édes
fájdalmaikban el-merülve nézték, és tsudálták. Jol előre hala-
dott már a' diadalmas sereg, és a' Romaiaknál hajdan nevezetes:
Io Triumphe! örömkialtás helyett, a' JÉSUST és MÁRIÁT
zengedező háláadó énekjét a' zugó hegyekről vissza hangoz-
20 tatta: midön a' Király (a' követő sokaságnak szeme láttára)
hirtelen le-ugordván lováról, le-vetkezi lábbelijét, 's meg-
adván a' diadalomnak minden ditsőségét nagy Aszszonyunknak,
mezitelen lábbal mégyen egészszen a' sz. Szüz templomáig egy
esedező bünösnek modgyára. A' templomban osztán leg-gazda-
25 gabb prédáit a' sz. Szűznek szenteli, 's oltáira akasztya egy
bé-irtt táblátskával egygyütt, a' diadalmaskodo Szűznek örökös
emlékezetére. Ditsekedjenek már a' Matzédonikusok, Gyerma-
nikusok, Affrikánusok büszke nevezeteikkel, kiket a' gyözedel-
meskedésnek zabolátlan kivánsága, 's sok nemzeteknek szo-
30 moru el-romlása és veszedelme ugy nevezték! Ulászlo bizonyára
annyival ditsösségesebb Máriai Bajnoknak hivattatik, mennyivel
jelesb és nevezetesebb tulajdon magán buzgoul, és ellenségein
egyzersmind igazán diadalmaskodni.

Lásd már, Barátam! melly nem ok nélkül vetette légyen
35 közelebb is a' gyözedelemről minden bizodalját ezen buzgóság-
ban a' mi boldog emlékezetü Királynénk Mária Terésia. Kérdez-
vén ő tölle barátságosbban egy valaki: Miben helyheztené
leg-inkább reménységét hadának szerentsés elemenetele iránt?
meg-felelt hirtelenséggel: *A' Magyarok Királynéjában.* Jám-
40 borul inkább, vagy elmésen? jelentvén: A' Magyaroknak, kik-

nek ő Királynéja, vitézségekben, és a' sz. Szűznek, ki már régi szokásból a' Magyarok Királynéjának hivattatik, védelmében, az az: a' Magyaroknak Máriai erejekben volna reménysége.

Rajta bátran Magyarok! és ama' hajdani buzgoságot ama' hajdani, és most közelebb is meg-mutatott vitézséghez kaptsolván, szerzett ditsösségeket mennjetez tovább is fenn-tartani, terjesztteni! 5

[H a r m a d i k s z a k a s z]

*Vitézség, mellyet az egygyes Viadalban, vagy-is
a' Bajvivásban mutattak-meg a' Magyarok.*

Semmiben sem alatonítottam vitéz Eleinknek hadi erejeket, a' mikor azt a' buzgosággal egybe-kaptoltam. Valamint minden egyéb, ugy a' gyözedelmek is munkával és erősséggel kerestetnek. Híjában fáraszttya egy tunya az Egeket könyörgésivel; hatsak ereje nintsen, nemtelen 's tehetetlen lézen. 10

Már: melly vitézséggel, melly erős szízzel viaskodtanak légyen a' Magyarok ellenségeikkel, mindenekfelett meg fogják az egygyes viadalok mutatni, annyival is inkább, hogy ezekben magoknak sem vezérjeik, sem vitéző társaik nem tulajdonithatnak semmit. Félre pedig innét azokkal, kiket vagy a' tulajdon ellenkezés, 's a' boszszuállásnak kivánsága, vagy a' ditsőség üres árnyékának ohajtása 's egyéb hivalkodo tekéntetek eresztenek-össze a' küszködő helyre; félénkek 's tehetetlenek többnyire, midön az ellenséggel kellett tanálkozni. Mánliusokat 's Horátziusokat állittok én elő, kiknek Hazájak szeretete és haszna parantsolt ditső bajvivást. Nézz már a' sok közzül egynéhányat! 15

I. Konstántzinápoly Várossa köfalainál légyen az első küszködő hely. Egy régi 's még az eretnek Magyarságtól el-követetett jeles tselekedet, mellynek emlékezete mi hozzánk is által-jött, így történt: 25

Midön a' Magyarok más hadi gondgyaikban foglalatoskodnának, meg-tagadta töllök a' szokott ado-fizetést Görög Ország. Fel-indittatván azok e' dolognak méltatlanságán, mihelyt alkalmas időt kaphattak, rendbe szedvén elébb Bolgár 30

Országot, egész Konstantinápoly köfalaihoz hatnak-bé; erőszakkal és fenyegetéssel kérvén vissza az ado-pénzt a' Görög Császárt. Keményen bé-zárattván ez a' Várasban, midön az eröt erővel nem lehetne, félelemmel próbállya vissza verni
5 az ostromlo Magyarokat. Volt az ö népe között egy, ki testének szörnyü nagyságával és szívének rendkívül valo bátorságával minden halandokat meg-haladott. — Ennek parantsollya a' Császár, hogy ki-menvén a' Váras kapuján, hivná a' Magyarokat egygyes, és a' hadakozásnak véget vetö viadalra.

10 Semmi késedelem: fel-nyittattván a' Váras kapuja, indul a' Magyarok felé az az iszszonyatos állat, szörnyü, rettentö képtelen tsuda. Irtozatosabbá tette ötet az ö szokatlan nehézségü fegyvere, mellyet az ellenségnek félelmére igen könnyü modulag kezében forgat vala; és az ö villámlo vasa, melly
15 az egész testét borította. Fel-lázzasztotta a' nézésre ez a' dolog az egész Várost: maga a' Császár Országa Nagyjai seregében nézett-le a' bástyákról, 's a' Magyarok szívet balul itélvén a' magáérol, már előre nevette félelmeket. Midön szemek eleibe adta magát ez az Oriás a' Magyaroknak, hogy nagyobbitaná
20 ijedttiségeket, nagy kevélyen kiáltozza: Ha férjfiak a' Magyarok, bátorkodgyanak annyi számból ketten vélla a' bajvivo piatzra ki-menni! Ö ugyan végben vinne majd olly tsudára méltó dolgot, melly a' Herkules munkájit fellyül mullya: és azon egy időben mind a' kettövel viaskodna.

25 Több Magyarok (meg nem rettenvén leg-kevesebbé is kiáltozásán) készítették már magokat a' verekedésre; de megelőzte mindnyájakat a' feleletben és egyszersemind nyereségben BOTHOND, a' ki majd szájából ragadván ki szavait a' Görögnek, gyorsan ki-ugrik a' sereg közzül, és: Nints szükség kettöre,
30 bátran fel-kiált. Ö egyedül, ámbátor vitéz pajtsái között legkissebb erejü légyen is, annak a' Herkulesnek meg-győzésére mindazonáltal elég erős és hatalmas lészen. Söt tselekedné azt vetélkedö társa, ha ö vélla bajtvivni akarna, két társat venne magával, kik közzül egygyik a' testéből ki-költözö lelkére vi-
35 gyzázzan, sirt készitsen tetemeinek a' másik.

Ezen szokatlan nagy bátorsága Bothondnak minden Görögöt, és főképpen a' Császárt, tsudálkozással és félelemmel töltött-el, mellyet hogy Opur, a' Magyarok Vezére, meg-kettöz-
40 ságos jeleit mutatni. A' Város kapuja előtt állattanak a' Magya-

rok, mely az erőszak ellen vassal vala keményen meg-erősítve. Ehez szalad Bothond serénységgel, és a' Görög sokaságnak lát-tára, olly hatalmas erővel vágja belé alabárdgyát, hogy olly nagy nyilást ejtett légyen azonnal rajta, mellyen egy gyermek által buhatott volna. Viszsa repül onnét a' viadalom helyére, 5 kezdi bajvivását, érdeklí ellenkező társát.

Kezdődik a' viaskodás, és most Bothond haszontalanitván mesterséges ellent-hányásával az Oriásnak veszedelmes ütéseit, most a' Görög pántzéllya akadályoztatván Bothondnak kemény és gyakor csapásokkal sujtogato fegyverét, egész egy oráig tart 10 haszontalanul. Reménység 's félelem közt függöttek azonban a' nézők, nyughatatlanul várván mind két részről verekedéseknek bizonytalan ki-menetelét, midön utollyára Bothond, mintegy meg-neheztelvén az olly hosszszas fáradsággal nyerendő gyö-zedelemre, öszve-szedi minden erejét és eszét ellensége vesze- 15 delmére, és akár mesterséges tsavarittásával tántoritván-el lábait, akár keményen vágván testébe kétélű dárdáját, hanyat ejti, 's szélesen el-terjeszti a' földön viaskodo társát. Így le-ejtván ellenségét, tsudára méltó hamarsággal kapja alabárdgyát, 's utat nyitt vélle azon képtelen nagyságu testtel küszködő 20 lelkének a' szabadságra.

A' batorság tudniillik, és a' léleknek, nem pedig a' testnek nagysága hasznos 's tehetséges a' győzedelemre. Az ellenséget ő egyedül győzi, és győzetetik viszontag az ellenségtől.

Imhol ismét a' másik, ki az idegen nemzetért a' küszködő 25 helyen kétszeres ditsérettel viaskodik!

II. Fel-hágván Péter Magyar Ország királyi székében, számkimenetelben voltanak három testvér Hertzegeink Lengyel Országban: András, Béla, és Leventa, Kopasz Lászlónak, Gejza Vezér Testvéreinek fiai, hogy tudniillik lennének, kik még valaha 30 a' számkivettett hitet, és boldogságot magokkal Hazájakba vissza hoznák, térítenék. Mitzislo a' Lengyelek Királlya, születésekhöz képpeszt őket éppen királyi mondon, 's majd fiai gyanánt tartotta. Azok, a' mint az igaz erkölts szülő földgyén kívül sem vesztegetődhetik-meg, a' hasonlot hasonloval, a' hogy 35 lehetett, viszontaglatták; és Mitzislot viszontag nem tsak mint leg-jobb Attyokat szerették 's tisztelték; de még hasznát is, a' mint az alkalmatosság hozta vala magával, tehetségek szerint szorgalmazták.

1045. Nehezelvén a' Pomeránusok az ado-fizetést, melyet
a' Lengyelnek kellett volt esztendőnként adniok, meg-tagad-
ták tölle, melly által magok ellen fegyverkezették Mitzislót,
kinek ök is hasonloul nagy sereggel ellene szállanak. 'S már
5 az ütközetre mind két felöl rendbe szedett seregek fenyegető
tekinteteikkel gerjesztették egymás ellen haragjokat, midön a'
szenvedendő veszedelemnek meg-fontolásból áradott szánakodás
hirtelen fel-váltván indulatosságokat, köz-akarattal el-végzik,
hogy a' hadakozásnak minden veszedelme Vezérjeik bajvivása
10 által határozottassék. A' Pomeránusok Vezére testének természetben
's Herkulesi erejében bizakodván, ezen feltételen meg nem indul
semmit, hanem késedelem nélkül ki-megy a' viaskodo helyre.
De nints az a' készsége Mitzislónak, a' ki mellette lévő fijait
haszontalan kéri a' helyette végzendő verekedésre: mert ezek
15 egyenlőül igazságtalannak állítván e' végezést, meg-vetették.
Nem szenvedte ezt a' gyalázatot a' Magyar Szivü BÉLA,
(mert jelen volt testvéreivel) és akár az adofizetést a' Lengye-
leknek — már mint tulajdon nemzetének — meg-adatni, akár
névének nem közönséges hirt szerezni keresvén, ki-ugrik a'
20 meg-jegyzett helyre. 'S hogy: ö ugyan, ha a' Lengyeleknek is
ugy tetszenék, bajra menne Mitzislóért 's Lengyel Ország ditsős-
ségéért, és ámbátor tsak egy nemtelen 's alaton ellenséggel lenne
is ügye, semmi szégyentől, semmi veszedelemtől nem tartana
mindazonáltal, bátor szivvel kiáltya, bizonyította. Viszsa vette
25 kedvét 's reménységét Mitzisló, és ezen nagy származásu Iffiu-
nak már régen esméretes vitézségére mind a' viaskodást maga
helyett, mind a' hartznak ki-menetelét reá bizta. A' Pomeránu-
sok Vezérje, ifiu és azért — a' mint ö vélte — gyenge ellenkező
társát nem vetette-meg, hanem hogy tagjai serénységének,
30 belső indulatihoz és készségéhez valo egyenlőségében, 's husos
hajlásához kemény inakkal kaptoltatott karjainak erősségében
bizakodván, erősebbet kívánt volna. Ki-adattván a' jel, bé-
futtat a' két bajnok a' verekedő helyre, melyet a' fegyveres
seregek mintegy vaskerítéssel körül-vettek. Tetszett elsőben
35 haragos dárdákkal öszve-tanálkozni; már távulról irányozván
egymás ellen dárdájokat, ugy hajította ellenségéhez a' magáét
Béla, hogy azon első tanálkozásával hanyat homlok verné le
lovárol. A' földön el-terült dühösködő, 's fenességében szörnyen
ordito ellensége alig tekint fegyvere markolattyára hogy gy-
40 lázattyát karddal boszszulya-meg, midön Béla a' menkövet

megelőző hamarságu szökéssel lábra ugrik, 's fel-kelni siető ellenségének belső részeiben meríti ki-vontt törét, a' földön már kezdett nyugodalmát örökre folytatni kényszerítvén.

Igy: nem a' ki erősebb, hanem a' ki gyorsobb, gyöz gyakran; 's sokszor az okos serénység a' Herkulesi erónél is többet 5 használ a' gyözedelemre.

A' gyözedelmes Béla, azonkivül hogy a' Lengyelektől és egyszersmind a' Pomeránusoktól az egekig magasztaltatott; Mitzislótól jeles vitézségének méltó jutalmát is nyerte; mert mind a' meg-gyözött ellenségtől fizetendő pénzt néki ajándé- 10 kozta, mind hajadon leányát jegyesül adta, kitől ama' nagy Királyaink (ez az egy haladhatta csak meg Bélának érdemeit) Gejza és László származtak osztán e' világra.

III. Majd hasonló szerentsével vert 's végzett-ki a' Tsehekkal való hadakozásban egy Oriást e' világból OPOS BÁTOR 15 is; a' ki a' *Bátor* nevezet azon gyözedelmével szerette magának, melyet az Etsedi tájakon sok időig garázdálkodo szertelen sárkányról nyert volt. — De ezekről röviden emlékeznek Történetjegyzőink. Most ismét azokat állítom a' bajvivo piatzra, a' kiknek tselekedetei bővebben meg-irattattak. 20

IV. 1411. Minekutánna Bajazet Török Szultán Nikápoly Várossánál hatvan ezer katonáinak el-vesztével vett volna az emberek emlékezetétől fogva leg-véresebb gyözedelmet Sigmond Királytól, a' pogánynak veszedelmes szomszédsága azt a' hasz- 25 not hozta leg-alább Atyáinknak, hogy vitéz sziveiknek minden napi gyakorlására alkalmatosságot szolgáltatott. Leg-inkább gyakorolta őket Misiának a' pogánytól adatott Isák nevezetű Királya, a' ki Országunknak ott lévő szomszéd részeit gyakran el-rabolván, fel-indította végre régen meg-érdemlett maga vesztére Matzédó Péternek fijasát MIKLOST, a' ki, midön ujra 30 bé-ütne Isák a' pogány sokasággal Magyar Országba zákmányolni, bátran eleibe veti kevés számu seregét.

És már jo rendben szedettvén a' seregek, ki-adgyák a' jeleket: öszve futtatnak, viaskodnak. Illy formálag folytatván a verekedést, midön sem az egygyik, sem a' másik hartzolo fél 35 nem láttatnék hanyatlani, mintegy rövidebb munkával maga részére sietvén Isák a' még kétséges gyözedelmet hajtani, sarkantyuban kapja lovát, 's Miklosra, kit nem hibásan ítelt

a' Magyarok Vezérének lenni, hirtelen reá rohan. Meg-állatt bátran nékie Miklos, és, mintegy nézésnek okáért enyhülvén egy kevéssé mind két részről a' hartzolás hevéssége, örömmel kap a' pogánnyal valo bajvivásán. Tüstént dárdákkal kezdik 5 dolgokat. Miklos, el-kerülvén szerentsésen ellenségének rohanását, olly helyesen mértékeltt vetéssel hajittyá ábrázattyához dárdáját, hogy könnyü sebet ejtvén rajta, leg-ottan a' földre veri lovárol. Gyorsan le-ugordván maga is lovárol, lábai közzé szorittyá a' földön el-nyultt ellenséget; a' ki arany hegyeknek 10 haszontalan ígérésével se volt elégséges torkát által-ütő fegyverének meg-tartoztatására. Vezérjeknek illy gyalázatos esetén el-rémülvén, a' merre lehetett, szaladásnak esneka 'pogányok. Minekutánna sokan szabadságoktól, többen életektől megfosztatván közzülök, számtalan prédával jutalmaztatták volna 15 meg a' Katonaságnak izzadtságát, Török zászlokat küldött Sigmund Királyhoz Miklos a' gyözedelemnek bizonyíttásául.

V. Jajztát ostromlotta Mátyás Király, Bosna Országnak anya-várossát: melly időnek el-folyása alatt, mint az ostromlásokban meg-történni szokott, magokat sokan sok szép vitézi 20 tselekedetekkel külömböztették mind két részről. Volt az Ostromlattak között egy Musztafa nevü Tiszt-viselő, bátorságával, erejével, teste hányásának serénségével mások felett nevezetes. Ez, akár nevének emlékezetét valamelly jeles tselekedettel a' következendő maradékhoz által-küldeni keresvén, 25 akár némelly félelmet akarván okozni az Ostromlokknak, nem szünt a' Magyarokat alkalmatlan leveleivel sürgetni: hogy jönneki a' leg-erősebb közzülek, a' Váras bástyái alatt vélle meg-ütközni. Tsudára méltó dolog volt, olly számos Bajnokok közzül, kik Mátyásnak leg-válagatattabb táborában seregesen 30 járván, jeles vitézségeknak hírével tündöklöttek, senkit nem tanálkozni, a' ki a' hívogato pogánynak meg-felelni bátorkodott volna, 's ki-menni a' meg-jegyzett viaskodo helyre. Szorgatta ezt a' pogány szüntelen levelei által annál kevélyebben, mennél inkább magát rettenetesnek lenni nem ok nélkül ítélte.

35 Ki-terjedvén e' dolognak hire az egész táboron, már a' Király füleibe is jutott; a' ki katonáinak tunyaságokat nyilván dorgálni, némellyeket közzülek a' próbálásra inteni is, el nem mulatta. De szavait 's ígéretit vesztegette tsak a' Király; GEREBnek, Mátyás Király onoka-öttsének tudniüllik, rendel-

vén ezen ditsösséget a' végezések. Mert ez, mivel esztendejire nézve igen ifiu vala, akár vakmerőnek láttatni (melly annak a' kornak tulajdona) szorgalmatosan kerülvén, akár e' nemes alkalmatosságtól olly hatalmas Vitézeket meg-fosztani nem mérészelvén, fojtogatta szívében ditsőségre gyulladozó szikráit, 's zabolázta titkon gerjedező indulatait. Meg-győzvéen ugyantsak ifiui szemérmességét, midőn vezéreitől környül-vétetve állana a' Király, hirtelen ki-áll, 's hogy, ha a' Király meg-engedné, Nemzete ditsösségéért, ő kész volna bajtvivni, bátor szívvel jelenti, kiáltja. Gyönyörködvéen a' Király az Ifijunak nemes bátorságán, annyira távul volt, hogy a' magát olly bizonytalan kotzkára vetendő attyafiának fel-indultt szívét a' veszedelemtől el-ijesztené, hogy még bátrittaná, 's ösztönt is adna a' szerzendő ditsőségre.

Idő jegyeztettvéen tehát a' pogánynak, midőn nem-is vélné, ki-száll a' bástyák alá rendeltt futtato helyre a' két ellenkező társ, gazdagon fel-ékesített paripákon. Hartzolnia kellett, nem annyira a' hadakozásnak szeretsés ki-meneteléért, mint nemzete ditsösségéért mind kettőnek. Mellyre nézve, a' köfalakrol a' pogány vezérek a' vár-örzökkel; a' táborrol Mátyás Király minden seregeivel egyetemben szemmel és lélekkel vigyázván a' viadalnak ki-menetelét, még inkább gerjesztették ditséretre vágyakodo sziveket.

Leg-ottan, hogy ki-adták a' jelt az öszve-menetelre, sarkantyuban kapák lovokat, és vissza fordítván, nagyobb helyet vévének futtatásakra: a' honnan vissza térvén mind ketten szemben tanálkozni, szörnyü sebességgel öszve-tsapának. Sokáig hibáztatván a' Szerentse kardgyoknak gyakor hányását mind két részről, magokat haszontalan fásasztatták, méglen a' pogánynak valamennyire kedvezni láttatott, Gerebet gyenge sebbel érdekelvéen. Ekkor osztán mintegy szabadabban buzogván ereiben Gerebnek vére, mesterségének 's elméjének minden erejét segélytségre vészi: most távulrol környékezi-meg ellen-ségét, most ismét közzelitti; soval: mesterséges tsapásaival minden felől fásaszttya, gyengitti. Tekintette végre az erköltsöt 's igazabb ügyet a' Szerentse, ki a' pogányt, midőn Gerebnek veszedelmes ütése távoztatásában hirtelenkednék, egy szempillantásban a' földre teritti. Gereb késedelem nélkül le-repül lováról, 's kardgyát olly helyesen arányozza a' pogány ellen, hogy el-csapván fejét vastag nyakától, a' levegőben ugrándoza.

A' Magyarok tapsolo örömmel, a' pogányok kétséggel tellyes lármával fel-kiáltván, a' nagy szívü Iffiu, kinek homlokáról le-
tsorgo izzadtsággal elegy pogány vérrel festett gyözedelmes
karjai és nemes artzulatja édes vigasztalással gyönyörködtette
5 a' vitéz sziveket, fel-kapja meg-ölt ellenségének el-ütött fejét,
's azon véresen Battyának, a' Királynak lábaihoz hajittyta.

El-annyira, nem az esztendőknek számosabb volta, hanem
a' nagy lélek 's bátorság teszi az embert Vitézzé; és többet ér
a' valóságos, ámbár ifiu, vitézség az ellenségre, mintsem a'
10 szakállas fenevadság 's vakmerőség; ha, tudniillik, nemes szivre
találhat.

A' Király majd mintegy magán kívül lévén nagy örömében,
az illy ditsösséges diadalmat leg-ottan illendő drága juta-
lommal tisztelte-meg, midön ezt a' gyözedelmes Ifiat egész
15 tábora jelenlétében meg-ditsérvén, egy büszke paripával, és
arany sarkantyukkal, melly különös tzimere volt a' Magyar
Lovasoknak, meg-ajándékozta.

VI. 1490. Kétszeres diadalmat vett JAKSITS, ugyanazon
Mátyás Királynak hajdan tanítványa 's hadakozó társa.

20 Albert János, a' ki hogy uralkodhassék, nem irtozott a'
Természet törvényét meg-fertéztetni, tizenkét ezer Lengyelt
vezérlett bé Magyar Országba, Battya Ulászlo ellen, ki a'
Magyaroktól törvény szerént Királlyá választatott. És már
Országunknak számos Várossait maga hivségére esküdtette,
25 méglen osztán Kassa nagy bátorsággal meg-gátolná ez isten-
telennek kárhozatos igyekezeteit; a' melly a' nyártol fogva egész
a' télnek közepéig haszontalan ostromoltatván, Ulászlonak
fogadott hivségét erőssen, és álhatatosan védelmezte 's meg-
tartotta.

30 Ezen hadakozás alatt közzél vala egymáshoz a' két tábor;
midön egy a' Lengyelek részén katonáskodo kevély Tatár, erejében
's mérészségében bizakodván, elé-futtat a' két tábor között
fekvő térségre; és egyvet a' Magyarok közül, ki a' többit
erősségével fellyül haladná, fel-fuvalkodva kíván a' bajvivásra.

35 Nem szenvedte Jaksits, a' Lovagok Kapitánnya, dagá-
lyos vakmerőségét, 's fojtván titkon haragját, meg-indittyta
lovát még akkor is büszkén hánykolodo ellenségére. Azomban
a' két ellenséges felek mozdulhatatlanul állván, nézői lettenek a'
verekedés kimenetelének, hogy ök is vagy a' gyözedelmesnek

ditsösségében, vagy a' meg-győzöttetettnek gyalázattyában része-süljenek.

A' két bajnok leg-ottan dárda hányással, mintegy elő-játékkal, kezdi tsatáját. Öszve-ütven keményebben, most sebes-séggel előre vetik, most vissza rántyák vigyázva, majd ismét 5 mesterséges tsavarittásokkal fordittyák dárdájukat. Jaksits utollyára olly hatalmas és mesterséggel tellyes tsapással érdekli ellenségének oldalát, hogy a' Tatár nem külömben, mintha a' menykötöl verettetett volna ki nyergéből, terül azonnal a' földre. Akár dárdával vervén osztán által a' földön fekvő 10 pogánynak nyakát, akár vassal járván-meg belső részét, ki-üzte belöle lelkét egyszersmind és kevélységét.

A' tselekedet mutattya 's esmérteti-meg, nem a' szo az embernek férfiui erősségét. Ritkán vészen az a' bajvivásban ellenségén hatalmat, a' ki fel-fuvalkodva énekel a' tsata előtt 15 diadalmat.

VII. 1514. Székely DOSA GYÖRGY, még minekelötte meg-szegte volna Hazája 's Királyához tartozo hivségét egy különös verekedésben el-követett jeles tselekedetével tsinált magának utat a' méltóságokra; onnét a' kinzásnak olly nemére, 20 mellyet alig gondolt-ki az ő ideje előtt éltt emberi nyom.

Ezt, midön Nandor-Fejérváratt a' Lovas Seregnek elől-jároja lévén, hatalmas erejével 's szive bátorságával nevének különös hírét botsáttaná mindenfelé, bajra hívja az Epirusi Ali, ki hasonloul Kapitánnya vala a' Török Lovagságnak. Meg- 25 egygyeznek késedelem nélkül: és a' rendeltt időre 's helyre siet-nek mind két részről. Az Epirusi Ali ereje 's szive nagyságához pántzél't is vett, a' melly a' nemzet szokásához képpest arannyal gazdagon borittatván, erősítette kemény inakkal kaptsoltt tag-jainak vastagságát. 30

Ki-szállván mind ketten a' küszködő helyre, kemény és gyakor tsapásokkal kezdették azonnal vagdalkozásokat: de vagy a' mesterség, vagy a' vas, vissza vervén mindenkor viszont ütéseiket, haszontalan volt serénykedések, mind addig, mig végre Dosa, hijában igyekeztvén annyiszor pántzéllyá alatt 35 ellenségének megsebhetésére utat találni, öszve szedi jobb karjába, a' mellyel birt, tellyes erejét, 's olly keményen tsap a' pogánynak kezéhez, hogy által-hatván pántzéllyán fegyvere, leg-ottan a' földre esnék testétől el-vágott vasas karja. Így,

ujra emelítvén halált-hozo fegyverét, meg-foszttya életétől 's a' győzedelemtől, hijában agyarkodo ellenségét.

Az illy jeles tselekedetével ditsösséges Dosa gyorsan felszalad Budára: meg-nyeri vitézségének jutalmát a' Királyi 5 kézből, arany lántztzal 's sarkantyukkal, karddal, és egy arany lángakkal ékesen ki-varrott veres öltözettel meg-ajándékozattván 's tiszteltetvén. — Ugy annyira gazdagon jutalmaztattak meg abban az időben a' katonáknak jeles tselekedetei! — —

Kelletlen a' katonáknál a' gyümöltstelen borostyán: 10 valamint szintén hogy a' bö jutalom önként hívja 's gerjeszti őket a' nemess próbákra.

Főbb tisztségekre emeltetvén azután a' Királytól Dosa György, akkorban a' Török ellen fel-állittatando seregnek Vezérévé is tétetett; de gyermeknek adtak ez által kést a' 15 kezében.

VIII. 1524. Midőn Keglevits Jajztát vitézi modon védelmezne a' pogányok ellen, követségben tartózkodott nála KÉRI BALÁS. Ezt ismét a' Törököknek egy Gem nevü elől-járojok, leg-erősebbnek állitván a' Magyarok közt, egygyes verekedésre hívja. Örömmel igéri Balás fáradságát a' Töröknek, és 20 nem sokkal azután a' rendeltt helyen meg is áll szavának.

Lovakon tetszett a' bajvivo piatzra ki-menni, 's vagdalkozva verekedni. Jel adattván, elsőbbszer, szokás szerént, mezitelen karddal köszöntik egymást barátságosan; valóságra 25 forditván a' dolgot azután, életokról vetekednek. Folytatik a' heves viaskodás; és valamit a' mesterség, valamit az erősség tehetett mind egyikében, el nem hagyattatott. Igy egygyiknek sem kedvezvén sokáig a' Győzedelem, Kérire neheztelni is látszatott a' Szerentse. Mert annak a' lova, akár a' gyakor 30 ugratásban el-gyengülvén, akár más erőtől kéntelenítettvén, urával egygyütt hirtelen a' földhöz üti magát. De meg-fordította a' mostoháikodo Szerentsét az igaz Vitézség. Mert mind testének mesterséges alkalmaztatásával el-kerülvén ártalmát, lábaira ugrik; mind a' pogánynak akkor kiváltképpen serénykedő haragos fegyvere veszedelmes tsapásait minden sérelem 35 nélkül el-távoztattya.

Kérinek ezen esete után igen mostoha állapottal kellett gyalog a' lovas Török ellen hartzolnia. 'S már az ő esésével el-esett a' Magyarok reménysége is, a' Törökök ellenben a'

győzedelmet magok részén állani gondolván, ellenségeiket tsufságos szokkal is illetni mérészelték. De csak lovától, nem pedig bátorságától hagyatott-el Kéri Balás. A' Szerentsének illy szégyen-tételén még inkább fel-indulván minden ereiben vére, tsudálható készséggel forgattya kardgyát a' pogány ellen, ki 5 lovárol már mintegy sántzrol hartzolt volt ellene; és ostromolván mindenfelől, olly keményen vágja lábában fegyverét, hogy azon egy vágással egészen el-tsapná testétől. A' sebnek szörnyüséget onnét mérsékeld, hogy azon egy tsapás vágta légyen el leg-ottan élete fonalát is. 10

El-annyira, mennél közelebb a' veszedelem, annál inkább szokta gerjeszteni a' vitézi erköltsöt; 's az irigy Szerentsének mostohájkodása, az erős szivnek annál ditsösségesebb diadal-makat szerez.

IX. 1565. Nem külömben BÁNFFI is vitézi erköltsének 15 inkább mint a' szerentsének áldozott, kit már imhol a' küszködő helyre állítottok elődben.

Olly nagy volt Thuri Györgynek hire, hogy látására szinte Mézopotámiából Magyar Országba jönni fel-indított egy Karalikota nevezetü Törököt. Ez a' pogány, valamint különös testi erővel 's szivbéli bátorsággal birt, ugy furtsa elméjére nézve is igen találmányos volt; de csak a' maga modja, az az, az ő pogány tulajdonsága szerént. Jelét adta ezen furtsaságának Magyar Országban valo jövetele után nem sokára, meg-hallván, hogy ide érkezése előtt kevés idővel, a' Király Mákszimilián, 25 midön Posonyban meg-koronáztatnék szokás szerént¹⁰ ki-vontt karddal nap-keletre, 's ugyan azért Török Ország felé is tsapást tett légyen, leg-ottan (és a' Liéus tüzesittő szent italától is valamennyire meg-hevült) bé-kötött fövel, ki-megy az utszára. Midön tudakolnák az által-menők tolle fájdalmának okát: azt 30 a' sebet fájlalom, ugy felel siralmas szoval, mellyet az uj Király minapában a' fejemen ejtett. Közönséges nevetés követte ugyan akkor ezt a' tréfás feleletet; de két esztendőnek el-telyése után meg-mutatta a' történet e' jövendölésnek valóságát. Mert abban a' hadakozásban, mellyet Svendi vezérsége alatt 35 viselt Mákszimilián a' Törökkel Tisza mellett, a' lovas sereg Kapitányját Bánffi Bálintot — egyedül ezt ítélvén erejére 's győzedelmére érdemesnek lenni — bajra hívja Karalikota. Bánffi mind ditsösségre vágyo kedvétől, mind barátainak

biztatásitol buzgobban fel-indittatván, reá áll kivánságára. Szembe szállnak tehát a' futtato helyen, 's keményen folytatták egy darabig ügyöket haragos dárdájokkal. De midön egyikhez sem akarna a' győzelem állani, a' szerentse is hasonloul el-
5 hagyja mind kettőt, egyedül tsak a' vitézi erkölts készítvén már Bánffinak diadalmat.

Mert a' két paripa, midön sokáig ugrándoznak egymásra, mintegy meg-boszszonkodván a' győzedelmet illy nagy fáradtsággal szerzeni, olly keményen ütik öszve haragos szügyöket,
10 hogy tüstént, mintegy jel-adásra, urokkal egygyütt a' földre vernék magokat. És, ne hogy a' Szerentse valamelyiket a' bajvivok közzül kevesebbé láttatnék gyűlölni, ugy rendeli eséseket, hogy mindenik tulajdon lova lábai közzé esnék egyenlőül.

15 De Bánffi, a' mint az igaz erkölts a' hirtelen esetekben meg nem háborodik, még az esésben is tántorithatatlan lévén szive, gyorsan fel-szabadittya magát rajta fekvő lovának terhe aloll, 's egyszersmind, hogy a' halálnál valami gyalázatosbat tenne a' pogányan, szánttszándékkal el-vágja térdben a' lábát fekvő
20 ellenségének. Azután, midön egy darab ideig haszontalan igyekeztvén fel-kelni tsufságos nevetség volna a' nézők előtt a' pogány, hogy még a' poklokban se dítsekedhetnék azzal, hogy ő olly nagy vitéz kezeitől vette halálát, más által vétetik feje Bánffi parantsolattyából. Igy, a' pogánynak valóságga változott
25 a' tréfa, 's ugyanazzal mind hajdan a' Királyt nevetségül a' népnek, mind most magát tsufságul tette-ki a' rendeléseknek.

És ezt nevezhetni osztán győzelemnek: még a' szép halálnak ditsőségét is meg-tagadni az ellenségtől.

X. 1552. Körül-vétettvén Herélt Alitol, ostromoltatott
30 Sziget-Vára, és a' pogányoknak számtalan serege tüzzel 's dühösséggel hijában igyekezett bé-hatni a' Várba. Mert STAN-SITS MÁRKUS, más néven HORVÁTH, igen kevés számu Magyar védelmező társaival ugy vissza-verte a' pogánynak minden dühösködését, 's fenyegető igyekezeteit haszontalanitotta, hogy
35 végre szégyenséges kétségbe is hozta, 's gyalázatos szaladásra kényszerítette.

Azon idő alatt, midön a' pogányok már a' vár köfalainál állának, Nasufbék Zántzia szigetbéli Török, testének Oriási természetben 's szívének Herkulesi bátorságában bizakodván,

nem szünt a' Magyarokat tsufságos szavaival illetni: Jönnének ki, ha mérészelnének, tüstént az hartz helyére; 's már nem tsak egyenként, de tizen is szembe szállván, vinának velle.

Volt a' Magyar Gyalogok közt egy, reá nézve alá-valo emberetske, igen rövid termettel: melyére mindazonáltal és bátorságára nézve, a' mint azután ki-tetszett, igen nagy szívü, és hatalmas férjfiu. Ez, midön a' többi késedelmeskednék, a' pogánytól ajánlatt bajvívásra bátran reá áll, 's a' Stansits' engedelmével ki-menvén lohátan a' várbol a' viaskodo helyre, legottan hívja ellenségét. 10

Őszve-futtatnak haragos dárdákkal. Midön hijában tsapdosnák egy ideig a' levegöt, a' pogány, mintegy meg-haragudván annyiszor hibázo karjára, tellyes erejéböl a' Magyarhoz hajittya dárdáját: melyet olly keményen ver amaz is a' magáéval vissza, hogy törött dárdájának haszontalan darabját borostyán ág gyanánt tarthatta légyen meg kezében a' Török. 15

El-vetvén a' Magyar is dárdáját meszsze magától, mintegy jel-adásra gyorsan veti kiki kezét fegyvere markolattyára: ki-rántyák kardgyokat, ujjittyák viaskodásokat. De haszontalan verekedett ismét a' mesterség, erő, elme tudomány. Kardgyoknak ezerszeri tsapásai is tsak hijában valának. A' Magyar végre a' késedelmet nem szenvedvén, olly tselekedetre szánnya magát, melly, ha annyi nézői nem voltanak volna, külömben a' mesék közzé számláltathatna.

Mert hirtelen hozzája ugratván lovával, nyakába veti magát a' pogánynak, 's keményen által-ölelvén egybe-köti kezeivel azt a' képtelen nagyságu testet. Itt midön a' pogány magát ezen kelletlen terh aloll fel-oldozni serénykedik, mind a' ketten, mintegy viszont terhektől nyomattatván, hanyat a' földre terülnek. De a' Magyarnak szerentséje 's serénysége okozta, hogy a' Törökre esnék. 30

Szörnyü zudulás és kiáltás támad a' nézők közt. És már segedelmére siettek a' dühösködő Törökök. De semmit sem késedelmeskedvén a' Magyar, ki-rántya oldalán függö rövid kardgyát: és a' földön fetregö 's veszélyét végsö erejével el-távoztatni haszontalan iparkodo pogánynak kövéren hizott hasát bátran felnyittyta velle: és ugyanazon sebbel utat tsinál mind bélinek, mind tisztátalan lelkének a' kifolyásra. 35

El-annyira nem árt testtel Tidéusnak lenni, tsak szive bátorságával Herkules légyen az ember. 40

Nézted már azokat a' küszködő helyben, kik nékem elsők
voltanak emlékezetemben. Kettőről szollok még, kik meg-halad-
ván Herkules erejét, fegyvertelen a' fegyvereseken győzedelmes-
kedtek.

5 XI. Mit tehetett légyen HUNYADI JÁNOS ép erővel és
fegyverben ellenségein, fegyvertelen is, és erejéből ki-fosztatván,
meg-mutatta.

E' volt ugyan is az a' nagy Halando, kiről már fellyebb
böven emlékeztem, 's a' ki ditsöültt nevének hírével bé-töltötte
10 e' Világ kerekiségét. Tellyesek a' vitézi viselt dolgokrol irtt
Történetes Könyvek ennek ditsösséges emlékezetével; kihez-
képest, tsak egy hartzot hozok még elő, mellyet az ő vezérsege
alatt követtenek-el a' Magyarok a' Törökökkel, és a' mellynek
véres piattza ama' gyászos emlékezetü Rigo-mezeje volt, hol
15 az irigy, 's többnyire a' nagy érdemeket üldöző Szerentse a'
dühösködő pogánysággal Hunyadi 's Nemzetünk veszedel-
mére öszve-esküdedt: hol a' Hazákat pusztito egyenetlenség,
a' Keresztény Világnak belső háboruja, *melly magát vérezvén
szüntelen önnön kebelét szaggatta*, egy szoval: a' Föld igazságos
20 itelő Birájának büneinket ostorozo haragja — melly mind
ezeket a' büntetéseket reánk eresztette¹¹ — veszedelmünket
sijettették.

„Valamint a' sebess solyom, ki a' ragadozo sasokat fész-
kéről el-vertén vissza tér, 's rettegő fijait felettek ki-terjesztett
25 szárnyaival takargattya: ugy láttad volna Országunkban e'
Hazának Attyát (békességnek idején Hunyadi Jánost) az erős
állatokat magáról el-vertén, nemzetének polgárit, kik az ő
védelme alatt rettegéssel és vigyázással lappangtanak, győzedel-
mes karjaival fedezni, midön hirül viszik egyszer néki, hogy a'
30 Török rémittő seregekkel készül ellenc.¹² Ez uj veszedelem szor-
itotta kétség kívül szívét; de belső nyegéseit szívének titkos
könyveivel el-rejtvén, azoknak fohászzkodásait kebelében foj-
togatta. Soha a' Nagyok el-tsüggedéseket nem szokták mutatni,
hogy az által azokat, kik tsak ő benne bátrak, félelemre ne
35 verjék. Láttá a' nagy Vitéz, hogy a' sok hartzolásban már
Hazájának véri nagyobb részint el-folyt; tartott az ütközettől,
's kereste a' modokat, mellyek erején kívül rajta segíthetnének.
Tsak egy ember volt még Európában, ki a' pogánnyal szemben
állhatott. E' volt a' győzedelmes Skänderbék, ki a' Török nagy

Hatalomtól Épirusban soha meg nem győzethetett. — — —
 Ennek irt tehát levelet Hunyadi, és részire kívánta huzni.
 A' Rigo-mezejéig hatott a' Magyar Vezér, hol a' Török ellene
 költ. Nem akart hamar meg-ütközni, mert Skánderbéket várta.
 De félvén ennek érkezésétől Amurátes sietet meg-ütközni.
 Huszonkét ezer embere volt Hunyadinak; a' Török pedig 80 ezeret
 vitt ellene. Egy halomra szállott mellyet fegyveres népekkel és
 szekerekkel meg-erössített. Fel-jött a' nap, melly a' halmon és
 annak oldalain feküdt Magyaroknak a' térségen körültek el-
 széledtt Törökséget meg-mutatta. A' sokaságnak látása el-¹⁰
 bádgyasztotta sziveket, hová tsak Vezérjek biztalo szava 's
 jelenléte önthetett vigasztalo bátorságot. Nyoltz orakor reggel
 le-felé kezdett Hunyadi a' sikra botsátkozni, 's ellenségeivel
 szembe szállani. Az első nap iszszonyu rohanással esnek öszve a'
 felek, 's három oráig vivnak egyenlölül. LOSONTZI Benedek¹⁵
 kezdette a' seregnek jobb szárnyán leg-elöször a' Törököt meg-
 nyomni. BÁNFFI István volt a' bal szárnynak vezére, ki társá-
 nak gyözedelmét látván, tüzet vett, uj erővel rohant ellenségére,
 's azt hasonloul tolni kezdette. Nemes Vitézek! érdemes vérei
 Nemzeteteknek! mitsoda szép vitézi tüz gerjesztette-fel benne-²⁰
 tek az igaz ditsösségnek kívánását? betsületire voltatok a'
 Hazának, 's érdemlettétek, hogy annak Attya alatt vivjatok.
 Hunyadi azomban meg-indította szekereit a' halomrol, mellyek-
 kel az ellenség rendit szaggattatta. Láttad volna itt Hektort
 Trojának mezején hartzolni, 's szekereit az ellenség között²⁵
 nyargaloztatni. Ezen tselekedettel már meg-nyerte gyözedel-
 mént külömben; de Amurátes jelen volt, ki egyedül győzött.
 Mihelyt sejtette, hogy Hunyadi, erejét a' hegyről le-hozván, sere-
 gét velle bontya, szaggattya, a' halomra népet indított; vissza
 kellett így az ütköző erőnek szaladozni, hogy háta mellett a'³⁰
 halom meg-oltalmaztassék; mellyet Hunyadi végbe is vitt.
 Tsak azt felejtette volna el Amurátes, oda lett volna; de a'
 hadakozás mesterségéhez, és gyözedelemhez szokott tzen-
 désvérü Török a' Magyar Vezérnek minden mozdulására serényen
 vigyázott, hogy ellent állhassan; mindazonáltal még is tsak³⁵
 sokasággal kellett inkább gyözni: mert ha tsak 32 ezer embere
 lett volna, az az tiz ezerrel több mint a' Magyarok voltak,
 magának is oda kell vala veszni, és nagy vigyázás nélkül a'
 sokasággal is meg-verettetett volna."

„Ezen ütközetben Hunyadi nem tarthatott bizonyos⁴⁰

és rendes helyet; mindenütt volt, biztatott, és hartzolt. Néha, hogy példát mutassan, az ellenségnek rohant, hol kegyetlenül ölt; néha pedig biztato szavaival, és segélyö rendeléseivel elevenítette a' hartzoloknak lankado tüzét."

5 „Az első napon egész estig a Magyarok győzedelmes részen állottak, és ellenségeket verték. Fel-hozta a' nap újra viadalokat, melly már a' Magyarságot lankasztotta. Egész nap éhen, szomjan, szüntelen hányattatva verekedni; élet, halál között izzadva vérzeni; egész éjtszaka sebei alatt nyegni; más nap azokat
10 újra szaggatni, és vérezni, nehéz szolgálat volt a' Magyar vas természetnek is. A' Török pedig első napon negyven ezer embert hevertetett, mellyel más nap a' fáradtt Magyarokra uj erővel ütött. Hunyadi is azomban nyegő seregének uj erőt adott, és a' hartz egész erővel meg-indult. A' Török, szokása szerint, tsalárd-
15 ságból meg-futamodott, kinek a' Magyar sereg utánna rohanván, rendeket meg-szaggatták. Erre az ellenség sebesen meg-tért, és benne keserves öldöklést tett. Végre ez a' nap is el-múlt a' viaskodásban. Harmad napon újra kellett hartzolni. El-gondolhatod, hogy 22 ezer embernek 80 ezeret, ennyi fáradság,
20 vérontás, és éhség utánn meg-győzni tsuda-tétel nélkül nem lehetett. A' Török tábornak fele mindég nyugodhatott, még is 40 ezerrel kellett a' 22 ezer Magyarnek vivni. Végre a' szárnyan lévő vezéreket, kik kétségben eséssel vakmerőül kezdettek vivni, a' Török sokaság le-kezdette verni. Székely János, a' János
25 Vajda attyafia, hoszszas hartzolása és öldöklése közt veret-tetett-le elsőben, osztán Bánffi István esett-el többekkel. A' szárnyas zászlok hullani indultak; a' nép lehelletiből ki-kelvén, pusztulását vezéreiben rémüléssel kezdte nézni; a' reménység szivekben haldakolni indult, mellyet rettegés lepett-meg."

30 „A' seregnek két szárnya veszedelembe jött. Meg-vitték a' nagy Vezérnek, hogy vitéz attyafiai már zoldgyokat Hazájoknak meg-adták, és a' reájok bizott nép fő nélkül szaladoz ögyelegve, mellyet a' Török sokasága üz és rémitt. Nem lehetett már ezt a' három napig vézert és fáradtt sereget újra fel-éleszt-
35 teni, hol minden erő el-fogyott. Hunyadi szemeit a' veszedelemre vetvén, egygyet fohászkodik (kétség kívül vérrel szakadtak könyvei szivéről) és fáradtt lovárol egy vezeték paripára vetvén magát, egyedül meg-szaladt: mert olly nagy volt a' verettetés, hogy sereggel nem is futhatott."

40 „A halom tetején volt Magyarok addig védelmezték

magokat, még egy fegyverek és egy nyíl-veszszerek kezekben maradtak. Soha emberi természet önnön védelmére nagyobb erőlködést végbe nem vitt, mint itt a Magyarokban elkövetett."

„Hunyadi harmad napig lovagolván hegyen, völgyön, erdön, mezőn, a' harmadnapi viadalra, végre lova el-áll, és gyalog marad. Igy bujdosván két tolvajra akadt. Veszsző sem volt a' kezében úgy gyalogolt egyedül, a' Török Hatalomnak másszori győzője, 's Hazájának Feje. A' két tolvaj körül-fogja ezt a' fő embert, 's meg-fosztja. Arany keresztet viselt nyakában, mellyet a' rablok két felé nem szakaszthattak, hogy meg-
oszszák magok között, sem pedig egygyik a' másiknak engedni nem akarta. Veszsző kezdenek." Hunyadi az alatt szabadulhatóságának már minden alkalmatosságára vigyázzván, kezébe ragadgya az egyiknek fegyverét, 's úgy tsapja véle, hogy tüstént a' poklokra veri-le e' szentségtörő gyilkosnak kárhozott lelkét; méltatlan, illy nagy embernek kezeitől venni halálát. 'S már a' másokra is fel-vonta társának le-folyo meleg véréből még gözölgő fegyverét; de látván az, hogy hasonloul kellene el-vesznie, hanyat homlok esik a' szaladásnak, 's épen el-viszi, majd valaha inkább a' keréken töretendő nyakát. „Ezentul bojdosván egy pásztorra akadt, ki ötet tisztelettel fel-véven magához vitte, hagymát, kenyert, vizet tett eleibe. Édesdeden ett ebből Hunyadi. Tudod, Barátom, hogy a' szenvedő természet mindég jobb izün eszik iszik, mint a' tunya test, melly a' jollakásban és heverésben kivánságait meg-tompítja, 's az által izlése szájjából ki-hal."

1482. Kétszeres győzelem volt ZÁPOLYA ISTVÁNNak is ama' tselekedete.

XII. Sok időtől fogva gyulladozott már Friderik Császár és Mátyás Király között az egymás ellen valo gyűlölség és egyenetlenség, míg végre nyilvánosság hadakozásra ki nem ütne. Történt, hogy Mátyás Hamburg Városát, melly mind természetre, mind mesterségre nézve leg-erősebb hely vala, kevés napok mulva ostromlani akarván, meg-hallotta, hogy a' Császár a' Várasnak segítségére seregeket küldene. Gyorsan el-küldi tehát a' lovas sereg Kapitányát Zápolyát egynéhány könnyű fegyveres lovagokkal a' Váras segítségére jöveket meg-kémelni.

A' Pruggi mezőre jutván, midőn nem is vélnék a' Magyarok, eleikbe akad három ezer Német, kik ezen kevés számú kémekre

azonnal reá rohannak. A' Magyarok, tsekély számokra nézve nem bizván magokhoz, leg-ottan sarkat kezdenek fordítani. Zápolya István az illy gyalázatos futást (mint ő magyarázta) nem szenvedvén, és mindenkor még addig győzni szokván, 5 midön katonáinak szakadozott rendgyeit 's bodult sziveit haszon-talan ujitgattya, elevenen kezekben esik ellenséginek. Igy fegyverétől meg-fosztatván két örzőnek adatik-által Prugg Várossába vezetetni.

Ment már közében fegyvertelen a' fegyveresek között, és, 10 a' mint a' nagy elmék soha el nem hagyják magokat, miként a' mostoha Szerentsének rajta tett illy nagy gyalázattya meg-boszszulhassa, azonn törte, hajtotta gondolattyát, midön végre nem türhetvén tovább a' gyalázatot 's tsuftságot, mellyel ellenségeitől illettetett, egy jeles próbára tekélli-el magát, 's 15 öszve szedvén erejét, meg-erössitti szivét, bizonyos, inkább ditsösséges halállal el-veszni, mint betstelenséggel tellyes napokat élni.

Mert alig vezetett-el a' Német Seregtől egy dülő földnyire, midön a' bal felöl lévő örzőjének oldalán függő kardgyát 20 hirtelen meg-ragadgya, mellyet egy szempillantás alatt ki-rántván olly mélyen vágja ellenségében, hogy által-hatván a' testén fegyvere, leg-ottan vérével egygyütt ki-okádná lelkét a' Német. Hasonloul a' másikat is, ki akár Zápolyának szokatlan bátorságán való tsudálkozásában mintegy el-andalodott, akár haszon-talan iparkodván a' keményebb hatalomnak ellent nem állhatott, keresztül-veri véres fegyverével; kit is le-ejtvén járatlan utakra vészi szaladását: 's szerentsésen ki-gázolván a' veszedelemből, magának szabadságát, magát Királynának — tapsolo örvendezések közt mindeneknek — ditsösséggel vissza-adgya. 25 Tudniillik: valamint a' közelittő veszedelemben az okos vigyázás, ugy a' jelenlévöben némellykor a' mérész bátorság illi a' vitéz férjfiat.

Ez által hodoltatta-meg annakutánna Mátyás Király elsöben Hamburgot, azutánn Bétset Magyar Országnak.

Negyedik szakasz.

Vitézsége azoknak, kik magokat Hazájokért fel-áldozták.

Patria Deo proxima.

Val. Max.

A' Halált meg-vetni, Böltseknek; azt pedig ohajtani 's önként reá menni, ha a' Köz-Jo kívánnya, Vitézeknek tulajdona. A' melly dologban a' vitézségnek leg-nagyobb ditsösségét helyeztette a' Régiség. Innét a' Kodrusok, Détziusok, és Kurtziusoknak ama' Hazájokért valo magok fel-áldozása a' régieknél 5 annyi ditséretekkel nevezetes. Nézz már, Barátom, a' miéink közzül egynéhányat! És elsőben is két Bajnokot, kik nem, mint hajdan, a' küszködő helyen a' népnek gyönyörködtetésére bajt-vivni, hanem testi 's lelki szabadságokért mind halálíg 10 fognak viaskodni.

Az első, keresztény vérrel 's izzadsággal annyiszor meg-öntözött bajvivo piatz Nándor-Fejér-Vára légyen.

1456. Ezt a' Várust II. Mahomet Török Szultán négy száz ezerből álló pogány sokasággal vette körül vizen és szárazan. Hunyadi, ama' híres Kapisztrán Baráttal, és kevés Magyarai- 15 val, szokás szerént vitézül védelmezte. 'S már a' pogány zivatar, a' Magyarok szivein semmit sem tehetvén, olly kegyetlen veszélyt öntött a' Váras bástyáira, hogy mindenfelől nyitva volnának az ellenségnek. Mellyöket tartották ellent a' Magyarok köfalak gyanánt, olly győzhetetlen bátorsággal, hogy a' meg- 20 öltt Török test-halmokból uj bástyák kelnének-fel a' le-omlott kö-falak helyén. Mindazonáltal, sokasággal győzván, bé-önti magát a' Pogányság a' Várasba.

Már a' piatzra hatottanak a' hartzolók; midön egy Török fel-megy a' legmagasabb toronyba, hogy ott jelt-ado lofarkát¹³ 25 ki-dughassa, mellyet meg-sejtvén egy Magyar (el-temette nevét az időknek mostohasága, az egekig terjedett nagy tselekedete ellen nem tehetvén semmit) ki talám a' torony alatt ellenséggel vitézül hartzolt, nyomban követi a' pogányt; 's fel-hatván véle egygyütt a' torony tetejére, neki ugrik, hogy a' lofarkot 30 ellenségének kezeiből ki-fatsarja. De az egyenlő erősséget ugy kormányozta mind két részről a' játszadozo Szerentse, hogy egyiknek a' másiknál inkább kedvezni gyakran láttatnék, de

magát egyiknek sem adná-által egészszen. Így midön sokáig sem az lofarkát ki nem dughatná, sem ez erőszakkal kezeiből ki nem fatsarhatná, egy mérész tselekedetre szánnya magát a' Magyar.

5 Fájjalta szörnyen, a' török jelt, ámbár ki nem volt is egészen tétettve, ugy ki-függeni mindazonáltal, hogy minden felől látszatos lévén, mind ösztönt adhatna ellenségének, mind az övéinek könnyen meg-lankaszthatná sziveket. Mire nézve, készebb volt életét el-veszteni, mint gyözedelmét. El-ereszti
10 a' végre a' lofarkot, mellyet még mind addig egygyütt tartottanak, 's minden hátra-lévő ereit karjaiban össze-gyüjtván, által-ölelt ellenkező társát majd fulladásig szorongattya: 's jobbra és balra gántos csavarittásokkal forgatván egy darabig, meg-taszittya, 's el-tántoritván, magával egygyütt le-veti a'
15 magasságból.

Tudniillik: A' nagy sziv a' mélységben is a' ditsösségnek felső pontyára juthat; 's el-esni ditsösségesnek állittya, ha az ő esésével Hazájának állapottya jó karban maradhat.

Meg-állt Nandor-Fejérvár is a' Magyar esésével. Mert
20 Mahomet, minekutánna egész huszonnégy oráig a' Várasban haszontalan hartzolt, söt vett sebével és negyven ezer emberének el-vesztével lakolt volna, a' le-rontott bástyáknak ugyan azon részén, mellyen bé-ütött, vettettetett-ki a' Magyaroktól, el-annyira, hogy szégyenséges kétségbe hozattatván, nem elébb
25 mint Konstántzinápoly falainál állítaná-meg bodult szaladásában, el-rémült népét.

II. Hasonlo véres piatzon izzadott egy más Jajtzai Magyar is, kinek ismét feledékenységben menván neve, tsak nagy tselekedetéről emlékezetes.

30 1464. Ugyanazon Mahomet, Mátyás Király által el-véte-tett Jajtza Várossáért dühösségében majd tsak elméjétől meg nem fosztatván, nagy, 's minden hadi készülétekkel megerössített seregével környül-vészi ezen várasatskát. Kosokkal osztán 's értz alkotmányokkal verettetvén éjjel nappal a' bástyákat ugy le-rontya, hogy már rajtok a' nyilván valo bémenetelt sijettetné seregével. A' Magyarok, kik a' Váras őri-zetére kevesen hagyattanak, olly keményen oltalmazták magokat, és a' mindenfelől reájak rohano sokaságot olly vitézi
35 modon verik vissza, hogy a' Pogányság a' köfalakon belül

lábát se tehetné. Voltanak mindazonáltal a' Törökök között, kikben fel-forrván szokott dühösségek, fel-hatnának a' bástyákra, de csak azért, hogy leg-ottan újra le-veretessenek.

Ezek közt egy Török Zászló tarto fel-hág egy toronyba, melly a' Váras köfalain magasan emeltettvén, meszszi- 5. szatos vala. És már ki-tüzte a' torony tetejében a' Pogányságnak győzedelem jeléül jövendő holdgyát; midőn egy Magyar Vitéz, ki talám azon helyen őrt-állatt, neki ugrik, hogy zászlóját kezéből erőszakkal ki-ragadgya. De a' Török erősebb lévén, olly keményen oltalmazza zászlóját, hogy a' Magyar az on- 10. hosszas küszködésben el-fárasztván, pihegő lankadtságra jut-tatná. De ez, a' halálnak inkább, mint ellenségének, engedni bizonyos, el-tekéli magában, eszével élni győzedelmére. Mihez-képpest: nyakában ugrik hirtelen a' Töröknek, 's kemény szorítással által-ölelvén, olly erőssen megtaszittya, hogy mind 15. ketten az alatt hartzolo ellenségnek sűrűn öszve-vertt csoportyai közzé esnének azonnal.

El-lankasztotta ez az eset a' viaskodo ellenségnek tüzt, ugy annyira, hogy utollyára szerentsésen ki-verettetnének a' Várasbol, nem sokára pedig azután, az Ostromlatak segélyt- 20. ségére jövő Mátyás Királynak egyedül költött híretől el-retténvén, meg-szalasztatnának.

Nem kettő, sem három volt illy nagy származásu a' mi Nemzetünkben, Barátom! nem; de fel nem jegyezvén írásban illetén tselekedeteiket vitéz Eleink, valamint ezen kettőnek 25. kikről most szollottam, feledékenységben mentenek neveik, bátor az esztendőknek számos volta sem homályosithatta-meg nagy tselekedeteiknek ditsösséges emlékezetét. Tulajdona volt ez ugyan is mindenkor a' Magyar származásnak, tselekedni inkább ditséretre méltot, mint másoktól jelesen viseltt dolgokrol éne- 30. kelni. Szükségtelennek is állította lenni ez a' vitéz Nemzet, véreből származott maradékinak, 's vitézségének törvény szerint valo örökösseinek írásban hagyni olly példákat, mellyek közön-ségesek 's mindennapiak lévén előttek, nem adhatnának ösztönt az olly nemessziveknek, kik tulajdon érdemlett ditséreteiket 35. is *hideg vérrel halgatnák, 's el-tsüggedtt illetődéssel olvasnák az ő írásaikban azokat, a' mellyeknek magok is hasonló bátorsággal síjettek volna tellyesítésére. Innen vagyon hogy Nemzetünk tulajdon viseltt dolgainak le-írását is nagyobbára csak az idegen Irok tollainak 's szorgalmatosságának tulajdonithattya. Meg-térvén 40.*

osztán a' közelebb valo idökben a' vérengző Mársnak veszedelmes piattzárol, Apollo templomai felé is kezdettenek Öseink fordulni, hol áldozatot nyujtván a' Musák seregének, kezdték a' nyugalomnak 's tsendes békességnek édességét kostolni; 5 de védelmező kapuja lévén Országunk a' Kereszténységnek, gyakran kiki kellett a' Fébus oltáritól a' haragos Mársnak mezeire szállaniok, a' honnan ismét a' nyugalomnak 's édes békességnek karjaira vissza-térvén, meg-ujjitották ugyan kezdettt foglalatosságokat, de alig vették-fel, hogy az *Amurátesek,* 10 *Mahometek menkövei verték-ki kezökböl pennájakat.* Így folyt az mindaddig, méglén fel nem derült az a' ragyogó Tsillag, a' ki fényességével el-hajtván a' szomoru fellegeket mellyekkel Országunk fedezve vala, fel-hozta régen ohajtott világosságát; amaz édes emlékezetü nagy Királynénkat Mária Terésiát értem, 15 ki, hogy a' ditső Magyar Nemzetnek annyi Hatalmasságok ellen ö érette valo vére 's élete fel-áldozásáért, hiv 's tehetséges segélytségéért, háládatosságát meg-mutatná, nem szünt-meg naponként tapasztaltatni véllünk kegyességét 's édes anyai voltát. Oh! én szívemnek édes 's keserves fájdalma! oh el-fáradtt nyelvemnek erőtlen volta! miért nem engeditek ki-magyarázhatnam kegyességét annak, a' ki életének utolso 20 oráján is annyira meg-mutatta Nemzetemhez viseltető nagy szerelmét 's anyai gondoskodását? — —

Ugy belé édesedtenek a' Tanulmányokban ennek békes- 35 séges országlása alatt Hazánkfiai, hogy a' Tudományoknak akár melly nemében is majd Európának leg-tudosabb Nemzeteivel vetélkedhetnek. Söt számosan tanálatnak már olly elégségesen nem ditsérhetendő Hazafiak is, kik nem tsak a' jeles történeteket, 's nevezetes viseltt dolgokat hanem 30 mindenféle tudos könyveket született nyelvünkön, *annak ditsösséges gyarapodásával, igyekeznek a' Világ eleibe terjeszteni.* És —a' mit szívemnek édes gyönyörösége nélkül nem mondhatok — nem tsak azoknak száma gyarapodik naponként, kik az illetén anya nyelvünken irtt munkákban gyönyörködnek, 35 hanem olly Hazájokat szerető Uri Személyek is vagynak 's szaporodnak széllyel az Országban, kik meg-gondolván, 's látván sok szomoru példákból, melly veszedelmet okozzon az hazanyelvnek el-hagyatása, nem tsak buzgó 's példás ösztönözésekkel, bövséges adakozásokkal meg nem szünnnek az Irokat magyar 40 munkák készítettésére 's ki-adására serkengetni; hanem még sok

országos gondgyaik 's fontos foglalatosságaik közt, nyelvünket elmés 's gyönyörű saját munkáikkal is gyarapítják. — De meszse távoztam tzelomtól — meg-botsáss, Barátom, ebbéli nagy buzgoságomnak — vissza térek.

III. Nem kevésbbé méltó az is a' maradékoknak emlé- 5 kezetésében élni, a' ki, hogy a' Királyban Hazáját meg-tartaná, önként a' veszedelembe vetette életét. DÉSEUS az; ki némellyektől DERKUSnak is nevezetik.

1330. BAZARÁD birta Oláh Országot, a' ki adozojok lévén a' Magyaroknak, igen nagy hivséggel viseltetett még 10 hozzájak, midön némellyeknek (és kiváltképpen Dionisius Vitze-Királynak) udvari mesterkedések arra vitték Károly Királyt, hogy hadat indittana illy hive ellen. El-készül tehát a' hadi sereg; és maga a' Király vezérlése alatt, dulva, rabolva bé-üt Oláh Országba. 15

Bazarád a' bontott békességet akármelly fel-tétel alatt újra meg-szerzeni haszontalan igyekeztén, söt követek által gyalázzal is illetetvén a' Királytól, fel-indul a' boszszuállásra; mellyet fortéllal akarván kezdeni, a' Királyt önként engedi mélyebben bé-hatni Országába, a' hol az élésre szükséges dol- 20 goktól, embertől, 's barmoktól üresen hagyván már előre minden helyeket, éhséggel győzi-meg elsőben, el annyira, hogy a' békességet és visszszamentelt majd tsak nem könyörgéssel kéntelenített a' Király meg-venni. Bazarád, hogy a' hit-szegést annál bátorságosbban meg-boszszulhatná, böven meg-igéri mind a' 25 kettőt, szolgálattját is, és az adofizetést, ismét szinlett készséggel és hittel fel-fogadgya a' Királynak.

Semmi késedelem: öszve-szedvén sátorfáikat a' seregek, vissza-fordittatnak a' Király parantsolattjából a' zászlok, 's a' hoszszas éhséggel el-lankasztott Katonaság bátorságban 30 követi uttyát. És már oda érkezett, hol a' kevély hegyeknek, mellyek szomoru homlokokat a' fellegek közzé rejteni láttatnak, meredek nagyságai, 's töveiknél öszve-hajtott völgyeknek setétes mélységei határazzák az Országot. Ezen mélységekben el-terültt roppant fákból álló erdők vették már kebeleikben 35 a' Magyarokat: midön hirtelen ellenséges zudulás hallatik; 's a' hegyekről, az árjaikból ki-tsapo sebess folyo-vizeknek modgyára le-ereszkedő Oláhok, omolva esnek a' Magyarokra. Semmit sem tartván ezek az ellenségtől, vigyázatlan, 's ren-

detlenül mentenek, fáradsággal mozzatván haza felé el-
lankadt tagjaikat, a' midőn az illy váratlan és kemény ütköz-
zettel meg-támadtattak; kik a' nélkül is már az éhség 's nehéz
5 meg-zavarván ölték, vágják, és kontzolták őket az Oláhok.

De a' leg-nagyobb veszély a' Királynak dült, a' kit egyedül
(ugy parantsoltatott Bazarádtol) széllal a' hartznak vesze-
delmei között kerestének a' halálra; melyet meg-sejtvén,
rettegve, de haszontalanul, keresi mindenféle szabadulását.
10 Oda volt már a' Magyaroknak szerentsétlen Királya, és közel,
meg nem tartott hitének büntetéséül, az haragos ellenség dühös-
ségének valo fel-áldoztatásához, hatsak Déseus, Dionisius Vitze-
Királynak fia, áldozatul nem adta volna magát érte. Ez,
15 hogy Károlyban meg-tartaná Hazáját, melyet az atya, gonosz
tanáttsával el-veszteni indult, önként kéri a' Királytól fegy-
verét, ruházattyát, melyet magára öltözvén, lovára ül, olva-
dozván szive keserves örömeiben, hogy Királlyáért életét olly
nyilvánóságos veszedelembe vetheti, 's meg-mentheti utolsó
veszélyében forgo Hazáját.

20 Így fel-öltözködvén az Ál-Király, olly keménységgel
hasított, életére rajonként törekedő ellenségre a' sűrű csoportok
között, hogy senki sem volt elégséges ellent állani sebességé-
nek; melly tselekedetével magára fordítván a' dühösködő Olá-
hokat, kik ötöt a' Királynak lenni tartották, alkalmatosságot
25 adott Károlynak a' szaladásra; ki is meg-mentvén más vesze-
delmével a' maga életét, vissza-adta Hazájának.

Déseus azalatt, égvén kívánságában napjait illy ditsős
véggel rekeszteni, olly hevességgel 's ditsérettel folytattya
tsatáját, hogy valamerre fordult ellenségei közt, nem külö-
30 ben hullának mindenütt haragos fegyverétől az Oláhok,
mint az ősz végén le-verettetett fának levelei, midőn a' zugo
észak iszél az ágak őszve-ütköztetésével tsikorgattatván a' fákat,
mutattya hatalmát. Mintegy kölykeitől meg fosztatott orosz-
lány rongálván ellenségit, halmokat tsinált el-hullott testekből
35 maga előtt. De gyengülvén utollyára az öldöklés közben ereje,
el-nyomá az ellenségnek sokasága. Véget vetett ugyan-is életé-
nek, a' nyilakkal és kard tsapásokkal egygyütt reá omlo dár-
dákknak sűrű záporától el-temettvén; véget vetett, mondom,
életének, de nem ditsőségének; melly az ő nevének halhatat-
40 lanságára annál jelesebb volt, mennél több Magyaroknak tar-

totta-meg maga el-vesztével életeket. Mert a' véltt Királynak le-esésével meg-enyhültek az Oláhok is dühösségekben, kik elébb sem a' testekre fetskendező 's folyo vérrrel, sem az ellenség öldöklésével meg nem elégittethettek, talám a' nyájak 's pásztorok martzanglásával dühösködő vadaknál is kegyetlenebbek. 5
Látván most el-esni azt, kinek élete el-vesztésére mindenek felett törekedtenek, 's boszszujokat ki-tölteni meg-elégedvén, midön jelt funak a' gyözedelemre 's vissza-térésre, időt adnak a' meg-maradtt Magyaroknak, futásokban keresni szabadulásokat. 10

IV. Déseus a' Királyban Magyar Országot; de K E M É N Y S I M O N Hunyadiban, hasonloul költsőnezett halállal, Európát mentette-meg utolso veszélyétől.

1441. Seregekre veri egyszer népét a' Török, hogy a' gyözedelmes Magyarokon fájdalmát meg-boszszulhassa. 15

„Metzet nevü Bassa ütött-bé Havas al-földébe, kinek nyomdokait tűz, dőghalál, lántzaltt rabok követték. — — — Tsak ugy nézte Hunyadi Gyula-Fejérvárbol, mint égeti, rabollya Metzet Basa veszedelembé merültt Hazáját, mellynek keserves nyegése szivére hatván, ortzáját könyveivel mosta.” Öszve-szedi tehát, a' kiket kaphatott, sietséggel; ki-vezeti az ellenségre; szemben száll; meg-ütközik. De nem engedte a' Szerentse olly könnyü és hirtelen gyözedelmét Hunyadinak. Meggyözedttve eresztette most el a' véres piatzrol, hogy azt a' nagy lelket annál inkább gerjesztené a nyerendő nemessebb diadal-25 makra.

„Az emberi szivnek vitézi és egyszersmind nemzetén szánakodo indulattya, melly az illy siralmas alkalmatosságokban egy igaz polgárt ösztőnezni szokott, arra ragadta ismét a' Hazának Attyát, Hunyadit, hogy utolso erejét annak védelmé-30 ben még egyszer meg-probállya. Véres tört¹⁴ adott vitézeinek kezekbe, kiket azokkal Erdélybe szálllyal el-küldvén, minden fegyvert-foghato férjfit zászloja alá jönni intett.”

„Igy gyüjtött-öszve Hunyadi egy kis sereget, mellynek fegyverét Hazája nyegő kiáltása és a' halálra valo maga el-35 tőkellés vezették. Metzet Vezér már fel-füzött prédáival járkált alá 's fel, hogy bátorságba tehesse magát. Hunyadi utánna ballag kis seregével, és, mint gyözedelemre származott Vitéz, fel-tanálta magát abban is, hogy a' Törököket, mihent érte,

azonnal ostromlotta, kik magokat a' sok préda és rab miatt jo ütközet rendbe tovább nem vehették."

„Tudta a' Bassa, hogy Magyarainknak többnyire minden erejek tsak vezérjekben van; azért erős parantsolatot adott vitézinek, hogy tsak a' Vajdára rohannyanak minden félelem és tartzkodás nélkül, kinek fegyverét, lovát, minémü azoknak le-rajzolta. Az Isteni gondviselés, melly el-rejtett utakon dolgozik, 's itt is meg-határozta, hogy Nemzetünk a' Keresztény Világnak Hunyadiban meg-vihatatlan bástyája légyen, tud-tára adta egy kém által a' Magyar Vitéznek, mitsoda pogány végezés tétetett életéről." Alig közli az ellenség szándékát barátaival Hunyadi, hogy Kemény Simon, a' ki valamint azok között leg-hivebb, leg-kedvesebb, ugy testének állására 's ábrázattára nézve is leg-hasonlóbb vala, önként ajánlya magát az illy ditsösséges vezedelemre. Hasznosnak, sőt Hazájára nézve szükségesnek is látván ezt Hunyadi, el-fogadgya aján-lását; 's „fegyverében öltöztetvén, fel-ülteti lovára, és kéri, hogy érette, meg-romlott Hazájáért hivséggel, emberséggel vivna. Könyveket hullatott Kemény Simon keserves örömé-
ben, hogy Hazájának Attyáért életét szerentsére 's olly nagy vezedelemre ki-tehette. Igaz is! hogy, ha már az embernek tsakugyan meg kell halni, Kemény Simonnak sorsát lehet irigyelni." Mihelyt az ütközet kezdetett, rajonként rohantak reá a' Törökök; de olly keményen hasított közziékben Kemény Simon, és olly bátorsággal követték mellette lévő vasas vitézei is ditsöültt példáját, hogy tsak hamar el-borittanak holt testekkel a' földet, mellyet patak modgyára vér veresített.

Nem külömben a' valóságos Hunyadi, biztato szavaival és vitéz példájával bátoritván katonáit, olly vitézül viseli más részről a' maga dolgát, hogy tsak hamar nyomni kezdvén hátra felé ellenségit, meg-esmértette Metzettel, hogy nem tsak egy Hunyadi találtaik a' Magyarok közt.

Keménynek azonban el-hullván már mind a' két oldala mellől katonái, 's meg-gondolván kinek viselje személyjét, és melly nagy embernek segélytsége közben kellessék vesztenie életét, kettöztetett ereje, 's szive bátorsága; újra ütven azért ellenségire, olly vitézi modon követte tsatáját, hogy tsak egyedül tartaná még fenn azonn a' részen tsudára méltó vitéz-ségével az ütközetet. Már annyira meg-fáradott a' nagy öl-döklében, hogy végre ugyantsak tsüggednie kellett ellenségei

alatt; midőn ditsősséggel folytatván mind addig a' szomorujátékot, ezer dárdákkal borítottatik, és hogy Baráttya 's Hazája épségben maradhassan, le-esik lelkétől különözve; oly halál, mellyet maga Hunyadi sem szégyenlhetett volna.

Látván a' Török Kemény Simont meg-halni, győzedelmet kezdett kiáltani; de észre vette azonnal maga nagy veszedelméből, Hunyadinak még életben létét. Mert midőn a' Török sereg a' véltt Vezérnek le-verésében minden erejét ki-adja, más felől a' valóságos Hunyadi már győzi, futamtattya ellenségit; kiket hogy meg-tartoztatna Metzset Bassa, ellene indul vitézeivel Hunyadinak; de ez biztató szavaival 's vitéz példájával uj erőt, uj szívet adván hartzolo népének, ellenek rohan a' Törököknek, kik meg-tudván Hunyadi életét, kétségben esnek, 's megvertetnek a' véres ütközeten. Mert végre a' rabok is, kik hátok megett lántzaikból szabadulván reájuk rohantak, fejszéekkel, kövekkel, rudakkal, botokkal háborgatni kezdték őket. Végre a' kettős veszedelem közt egész tábor meg-futamadott, 's le-verettetett. Husz ezer Török vesztével áldozott Hunyadi ezen ütközetben hiv Baráttya ditsőült lelkének.

„Minekutánna a' Törökök rend nélkül széllyel szaladtak, el-hagyott táborok helyén találták a' Magyarok a' számtalan férjfiu, aszszony, és gyermek rabokat; ezek, keserves örömöknek kiáltásával töltvén a' levegő eget, Hunyadinak lábaihoz estek, kinek életüket köszönnén, ruháját tsokolták. — — Mitsoda öröm volt Hunyadinak nézni, hogy a' hetven esztendős öregek, negyven esztendős anyák, kilentz tiz esztendős gyermekek sirva, lántzaikat még reszkető kezeiken tsörgetve, térdeit ölelig, lábait tsokollyák, 's ötöt Hazájak Attyának mondják! Mitsoda édes vigasztalás volt ezen nagy Vitéznek, könyveit azon személyeknek könyveivel el-keverní, 's az ártatlanoknak lántzait kezeikről le-szedni!” De mitsoda ditsősség egy hazafiának, halálával mind ezeket, sőt ezeknek szerzőjét, HUNYADI JÁNOST, mondom, Hazájának mintegy másodsor e' világra szülni! — Lásd, kedves Barátom, ilyen egy embernek legnagyobb, leg-idvességesebb érdeme, 's legfényesebb ditsőssége! —

Tsudállya már a' Világ ezeknél inkább ama' hajdani Kodrus, Kurtzius, és Détziusokat! sőt valoban, annyival fényesebb ditsősséget tulajdonitson ezeknek, mennyivel az igaz vitézség a' vakmerőséget, a' valóságos buzgoság a' bálványozo vakságot fellyül-mullya.

40

V. A' Détziusok után Mutziust állítottam elődben a' viaskodó helyre, ki nem tsak az egy kezét, hanem magát egészen, darabokra vagdaltattván, Hazájának fel-áldozta.

1312. Trentsén Máté, Robert Károlyt Magyar Ország törvény szerint valo Királynak esmérni nem akarta. Hogy ennek vakmerő fel-fuvalkodottságát meg-aláztván páltzája alá hodoltatná Károly Király, Kassához szállott hadával. Meg-ütközött itt Trentsénnel olly kegyetlen hartztal, hogy egygyen kívül, melly a' Sajonál történt, Magyar Ország ahoz hasonló veszedelmet nem látott. Mert a' pártosok, minekutánna a' Király részén lévök közt nagy öldöklést tettenek volna, egész a' Test-örzökhöz jutottanak, és már a' Királynak nem kis veszedelmet okoztanak vala.

'S már a' Test-örzök szaladni készültek, a' kik, hatsak GURTZIA neveztü Zászlo-tartojoknak jeles bátorsága meg nem tartoztatta volna őket, külömben bizonyosan Károlynak egész táborát magok után huzták volna. Ez meg-elöztvén zászlojával a' sereget, vitéz példájával 's biztato szavaival mindaddig erősítette bajtársainak sziveket, méglen mind egyig ditsösségesen nem rekesztenék napjaikat.

Meg-fosztatván utollyára minden védelmező társaitól, környül vétetett ellenségeitől, kik tellyes tehetségekkel iparkodtanak le-verésére. Tsak egy lépésnyire sem tántorittathattak el mindazonáltal állásáról. Haszontalan viaskodnak sokáig a' leg-erössebb bajnokok véle, 's haszontalan igyekeznek a' zászlót kezeiből ki-ragadni, mellyet nem kevesebb hatalommal oltalmaz vala, mint a' mellyet buzogánnya védelmezésében Herkulesnek tulajdonítottak a' mesék. Végre, minekutánna mintegy vitézi koszorut kötött volna maga körül le-vertt ellenségeinek testekből, engedett tsak ugyan az egy a' sokaságnak; és levágattván elsőbzer a' jobb karja, azután darabokra vagdaltattván teste, a' pártosoknak engedte a' zászlót, de nem a' gyözedelmet. Mert el-rontván itt Trentsénnel leg-nagyobb erejét, halála után is meg-nyerte a' gyözedelmet Királynak. Így a' nagy szivek halállal is életet adnak Hazájának; és, ha a' Köz-jonak hasznára vagyon, ugy ohajtyák a' halált, valamint szintén a' gyenge és alaton lelküek rettegni szokták azt.

Batsányi első művét diszítő metszet, a költő versével

Ö t ö d i k s z a k a s z .

Vitézsége azoknak, kik ör-á llo helyeket el nem hagyták mind halálíg

*Mori pro Patria, et in Patria,
praelarum est.
Cicero.*

Leonidások fognak most viaskodni a' bajvivo helyen. kik inkább akarták életeket, mint Hazájaktól rendeltt ör-á llo helyeket, el-hagyni. Egynéhányat hozok ismét elő a' sok közzül.

1521. Szolimán Török Szultán, hogy a' seregeket, mellyek Nandor-Fejérvárnak (mellyet ostromlo hadával már környül 5 vett vala) a' Száva-vízen segítségül jöhettének, meg-gátolná, el-küldi Akhomát Bassát válogatott vitézivel a' Száva partján épültt Szabats Várának meg-vételére.

LOGODI SIMON hagyatott volt akkorban a' Vár ő rize-tére nem több mint száz gyalogokkal, és igen tsekély számu 10 lovasokkal. Ki-tanulván Akhomát az ő rzőknek kevés számát, a' Várnak, első maga meg-mutatásával léendő fel-adatásáról kezde á lmadozni. Logodi ellenben mind a' taratzkokból jövö veszélyt, mind a' pogányokat kik a' sántzakhoz közelíteni mérészelték, olly keményen vissza verte, hogy uj segedelmet, 15 és nagyobb fal-törö alkotmányokat kellettett légyen hozatniok Szolimán táboráról: a' mellyekből ugy omlott a' golyobis éjjel nappal a' bástyákra, hogy végre a' Várnak le-rontott köfalai szabad bé-menetelt engedének minden felöl az ellenségnek.

Már a' Váras körül lévö vizes-árkok is el-telvén ág-nyalá- 20 bokkal, a' falak rontására szabadon eresztették az ellenséget: Logodi mindazonáltal, noha minden sérelem nélkül el-távoz-hatott volna a' Száván, leg-kevesebbé sem mozdult-el rendeltt helyéről, bizonyos lévén, a' Várat, midön a' le-rontatott bástyák-nak többé helyre nem hozhatando volta miatt lehetetlen volna 25 meg-tartani, drága árban adni-el a' pogányoknak, Meg-keményítvén tehát szívét a' Hazáért szenvedendő halálra, könnyen reá vészi szándékára több vitéz pajtásait is, kik a' nélkül is készek valának e' nagy ditsőségéből vélle osztózni. Kezet adván azért mindnyájan, esküvéssel fogadják egymásnak: mind egyig, 30 életeket elébb, mint rendeltt helyeket el-hagyni.

Ez így lévén, mintha már kezekben volna a' győzedelem, ugy várják a' le-omlott köfalakon minden félelem nélkül ellen-

ségeiket, kik az el-terített sántzakon keresztül már a' bástyákra szökdöstének, 's a' városba bé-hatni siettenek vala. A' Persiai 's Egyiptomi hadakozásokban gyakorlott régi tanultt vitézekből álló erős sereg rohant elsőbbszer reájak; kiknek viszontag 5 olly hatalmas bátorsággal állattak ellent a' szüntelen valo munkában, vigyázásban már meg-fáradtt, 's sebeik alatt elgyengültt kevesetske Magyarok, hogy a' nagy számu sebeseken kívül hét száz pogányoknak holt testeken épittenének magoknak koporsot. A' sokaságtól végre el-borítottván, a' melly 10 helyet kiki életében védelmezett, nem előbb, mint ditsösséges halállal rekesztvén napjait, engedte ellenségének.

A' szépen végzett halál is meg-adgya tudniillik az ő diadal-mokat a' Vitézeknek; midön a' meg-győzettek ugyanazon veszedelemben keverik 's vesztk az ő győzedelmeseiket.

15 II. 1552. Minekutánna a' belső egyenetlenség az Ország fejét, Buda Várossát, a' Pogányságnak kegyetlen járma alá eresztette; Hazánkknak több tagjai is ugyanazt magokra öltözni kéntelenítették. A' Heréltt Ali Budai Bassa, hogy a' Magyaroknak, kik egész a' Város köfalai alá el-mentenek némellykor, 20 alkalmatlan szomszédságától meg-szabadulna, tiz ezer embert viszen ki a' mezőre.

Drégely Várát intézi haragja 's fegyvere első tárgyának, a' mellyet SZONDI GYÖRGY őrzött vala, ismét tsak kevés számu Magyar Vitézekkel. Hirtelen sántzakat, ostromlo sövény 25 paisokat állítván-fel a' Török, olly keményen vereti a' bástyákat értz alkatmányiból, hogy mind a' kapu felett lévő tornyot le-döntené, mind a' Vár oldalait meg-fosztaná 's üresen hagyná gyenge falaitól.

Meg-törettvén már egészen a' váratska, nem kételkedett 30 Ali Bassa az Ostromlattak sziveket is tsüggedezni. Kihez-képpent meg-üzeni Szondinak: engedne az időnek, adná-fel a' Várt, menne-ki belőlle sérelem nélkül: tartana-meg magában egy ollyan nagy Vitézt, a' millyennek mindenektől esmértetik, szerentsésebb végezésekre, még valaha ditsösségesebb halállal 35 rekeszthetvén napjait. De a' bástyáknál erősebb szivre tanálván Szondiban a' pogány, azt a' feleletet nyerte: hogy a' Magyarok inkább életektől válnának-meg, mint ör-álló helyektől.

Nem is alább valo modon tselekedett Szondi, mint felett. Mert midön a' Várnak meg-tarthatása iránt semmi reménysége

sem volna, elsőben sziveknek büneikből keresztényi modra
valo ki-tisztittását parantsollya vitézinek; azután, ne hogy
a' gyözedelemnek valamelly gyümölsét hagyná ellenséginek,
minden paripájit, mellyeket leg-szebb 's jobbakat tartott, dárdá-
val veri-által: drága házi eszközeit, pénzt, köves portékáit, 5
és valami tsak zámánya valo tanáltatott, mind rakásra hány-
ván, meggyujtya meg-égeti.

Sietséggel fordul onnét a' pogányokra, kik már a' le-
dültt bástyákra fel-hágtanak; a' hová el-érkezhén, tsak hamar 10
bé-tölti a' Vár romlásit azoknak holttestekkel, kik hatalmas
fegyverének mérges éle alá akadtanak, el-annyira, hogy a'
meg-öltt Török testeknek halmai a' köfalaknak minden hijános-
ságit ki-potolni láttatnának. Senki ötet büntetetlen nem érdekelte
közelről; 's a' pogányoknak, kik az egy ellen vivtanak minden-
felől, gyakor ütéseiket nem tsak mesterséges ellent-hányásival 15
haszontalanította, hanem vissza is verte ellenségire, 's tulajdon
veszedelmekre fordította halált-hozo tsapásaikat. Golyobissal
lövettvén osztán által a' térde, olly távul volt tőlle hogy hartzolo
hevességében alább hagyna, hogy esésétől még mintegy újabb
erőt vévén, álmélködásra méltó készséggel követné továbbra 20
is el-tökéltt szándékát. Térdre esett, 's ugy verekedett ellen-
ségeivel, mind addig folytatván ismét öldöklését, méglen a'
pogányoknak, mérges fegyverétől meg-öletett testei halmosan
kelvén-fel körülette, mintegy bé-sántaltattni látszatna.

Végre, a' mint a' vitézi hatalmas erőnek-is, le-nyomattatt- 25
ván a' sokaságtól, tsak engednie kell, meg-fosztván a' hosszas
verekedés erejétől, 's mellyére kapván, egynéhány golyobist,
le-döl azon helyén, mellyet mind addig olly ditsösségesen oltal-
mazott. Ekkor mérészelvén osztán elsőszer a' pogányok, lelké-
től különezett testét közzelről érdekelni, el-vágják a' fejét 30
nyakától, és Ali Bassához viszik, a' ki (gyönyörű, de az ellen-
ségben, és pedig pogány ellenségben, ritka példa!) nem tsak
Szondinak nagy szívét 's vitéz tselekedeteit érdemlett ditsé-
retekkel illette, és ötet azon rendkívül valo álhatatosságaért,
nemess bátorságaért, és a' ditsösséges halálra valo maga el- 35
szánásáért, a' mellyel ő magát Hazájának fel-áldozván utolsó
lehelléséig védelmezte, az édig magasztalta népe előtt; hanem
még meg-hidegültt tetemeinek utolsó tisztességét is tábori
modra meg-adni parantsolta; 's hogy az ollyatén ritka vitézség
annál fényesebb 's látszatosb lenne, egy közel lévő hegyen 40

hányatott ennek a' halhatatlan Bajnoknak sir-halmot; mely sokáig azután dárdával és zászloval látszatos volt.

Ritka neme a' diadalomnak! a' halál után is ki-fatsarni a' győzedelmet az ellenségtől (és illy ellenségtől!) ki mintegy
5 meg-győzöttetettnek önként valya magát!

III. 1565. Nem különböző bátorsággal védelmezték Krupa várát is, mely az Unna Vízének tulso partyán épült, nem több, mint száz gyalog Horvátok. Meg-szállatta ezt a' Várat Musztafa, Bosna Országnak akkori Fő-Gondviselője, igen nagy
10 számu sereggel, melyet egész Tot és Horvát Országokból gyűjtött össze, ugy vélekedvén, hogy tsupa félelemmel a' helynek fel-adására hajthatta a' Vár-örzőket. De tsak ál-artzával ijesztette a' leg-bátrabb 's erősebb férjfiakat, és leg-hatalmassabb oltalmazokat: kik leg-ottan meg felelnek a' pogánynak, hogy:
15 Ök életektől fosztathatnának-meg előbb, mint a' Várnak, mellynek őrizetére Hazájaktól rendeltettek, bírásától.

Musztafa, valamit a' pogány dühösködés az Ostromlattak ellen tehetett, el nem hagyott semmit. Szüntelen valo tüzekkel, 's az ágyukból vég nélkül tsapdoso menkövekkel
20 vereti, és gyakor rohanásokkal ütteti-meg a' Vár köfalait: sem éjjel, sem nappal nem hagyván időt az Ostromlattaknak a' meg-pihenésre.

Huszonöt napokig állatták-ki azt a' szünet nélkül valo rettenetes szélvészt ezek a' száz jeles Vitézek, vissza-verbén
15 mindenkor tulajdon kezdőjekre a' szörnyü veszedelmeket; midön utolso dühösségre fakadván a' pogány, parantsolatot ad-ki: Lennének készen az ostromlásra mindnyájan; a' lovagok is lábra szállván, valamit erővel, valamit számmal, és dühösséggel tehetnének, próbálnák-meg az ütközetten: vagy mind-
30 nyájoknak el-veszniek, vagy a' Várt meg kell venniük.

Midön ki-adatott a' jel a' rohanásra, utolso remény-ségektől kalauzoltattván a' pogányok, rajta ütnek a' Váran, 's egészen tűzbe borittyák a' benne lévőket. — Vélvéd a' háznak tetején el-széllyesztett lángaktól segélytettni ezeknek a'
35 jeles férjfiaknak vitézi tűzőket; olly ritka bátorsággal sietnek BAKITS vezérsége alatt a' köfalakra: mellyöket, dárdáját, kardgyokat vetik ellent a' pogány dühösségnek. Itt osztán, noha az annyi napokig szüntelen tarto kemény oltalmazásban erejeből ki-fogytak is, halmokat tsináltak a' holtt testekből,

mind addig, míg haldaklások közben oszlopokat emelvén emlékezeteknek, le-dőltek, 's a' melly helyet életekben olly hivatással, 's vitézi bátorsággal védelmeztek, holttok utánn is azonn, mint Vitézek, ditsősséggel nyugodtanak.

Ollyatén árran nyerhet az ellenség a' Vitézektől győze- 5
delmet! ha ugyantsak győzedelemnek lehet mondani azt, melly a' győzedelmesnek könyveket sajtol-ki szeméből.

IV. Az utolsó állás légyen itt ama', hajdan annyi jeles Férjfiaknak vitézségekről emlékezetes Sziget-Vára.

1566. Szulimán, a' keresztény Világnak ama' rettentő 10
ostora, győzedelmeinek sohol félben nem szakadt folyásán fel-fuvalkodván, száz ötven ezer pogánnyal ütötte-meg Sziget-várát. ZRINYI MIKLOS (ditsüültt név minden Nemzeteknél!) nem több mint két ezer és öt száz Magyarral oltalmazta. Tsudálva hallunk és olvasunk a' Magyaroknak itt tsak harmintz 15
hat napok alatt el-követett halhatatlan tselekedeteikről, és tsudálva fogják a' Kronikákban olvasni késő maradékjaink is, minémü vitézséggel védelmezték hajdani fényességes Eleik mind magokat, mind pedig Hazájukat. Rövideden: olly kevés idő alatt majd huszszor ütöttek a' bástyákra a' pogányok; 's egész 20
erővel, melly attol a' számlálhatatlan sokaságtól ki-telhetett, rohantak a' Magyarokra: mindennémü ostromlo eszközökkel verettetvén azonkivül éjjel nappal majd szünetlen a' Vár köfalait.

De Zrinyinek rettenthetetlen szívét haszontalan érde- 25
kelték annyi romlások. Ellent állatt ő olly bátran és erősen, hogy a' pogányoktól annyiszor reá hánytt veszedelmeket mindenkor tulajdon szerzőjire vissza verné, fordittaná. Minek-utánna huszonöt ezer Törököt a' Várnak le-omlott köfalai alatt el-temetett volna, magát is Szolimánt, a' ki nyavalyáinak nagy- 30
ságában, vagy is, hogy valóságosbban mondgyam, igyekezete haszontalanságából áradott keservében 's gyalázattya miatt dühösséggel tellyes kétségében meg-fulladott, a' keresztényi békességnek fel-áldozta.

És már sátorfáit készült fel-szedni a' Törökség, kit még 35
mind addig, nem annyira a' Zrinyi le-verésére elegendő bátorság, mint a' Szolimánt mindenütt karjain hordozo Szerentse tartott volt reménységgel a' Várnak meg-vehetőse iránt. De a' Fő-vezér Mahomet, nagy titokban tartván a' Pogányság előtt

Szultánja halálát, Szulimán neve alatt ismét ütközetet hirdettet. Kivántt kimenetelét is nyerte fortélyának. Viszsa vervén szörnyü öldökléssel már huszadszor a' pogányokat, midön tüztől borították minden felől a' Vár, végre az ellen-
5 ségnél kegyetlenebb láng meg-fosztotta Zrinyit annak oltalmazhatásától, de nem a' vitézi erköltstől: a' melly hogy érdemeiért más Vitézek felett fényes ditsőséget készítettene néki, szokása szerint utolsó veszedelembé hozta e' nagy embert. Széllyel terjedett a' házak fedelein a' semmi emberi munkával el nem
10 olthatando tűz, melly a' még meg-maradtt kevés eledeleket is meg-emésztette. Azomban a' falak nyílásain, a' Vár kapuján, számtalanul öszve tsoportosodott Pogányság annál keményebben sürgette a' bé-ütést, mennél kegyetlenebbül garázdálkodott a' belső ellenség. Illyetén utolsó szükségre jutott állapottyában
15 Zrinyi, két védelmező erőssége a' tűz miatt le-omolván, az utolsoba vette magát, melly hasonloul már tűzben lévén, kén-telenített nem diadalmáról, hanem élete meg-tarthatásáról, le-tenni reménységét.

Hallyad a' tselekedetet, mellynek valamint emlékezete,
20 ugyszintén tsudállása meg nem fog szünni soha semmi maradóknál! Hogy mind mostoha rendeléseinek, mind ellenséginek rajta véendő győzedelmét meg-előzné, mintegy diadalmat akarván rollok tartani, leg-drágább 's fényesebb ruháit öltözi magára. Kihezképpest: Sisak helyett drága kövekkel 's ho fejérségü
25 tollakkal ékesítettett kalpag fedezi fejét: egyéb testét aranyos bársony takarja: annyiszor győzedelmeskedő kezeit pedig borostyán koszoruk gyanánt arany peretzek borították. Attyától maradtt kardgyát vérszi jobb kezében; mellyet ahöz viseltető fiui buzgoságából azért tselekedett, hogy fegyvere által el-
30 követendő nem alatonabb utolsó tselekedetével tzimereznémeg attyának ditsöültt emlékezetét. A' Vár kultsait is, és száz aranyakat véssen zébjében: azokat, hogy míg él, által ne adná Sziget-Várát az ellenségnek; ezeket, hogy valamelly jutalmát venné fáradttságának, a' ki olly nagy Vitézt meg-fosztand
35 napjaitól.

Nem külömben vitézlő társai, kik már tsak hat százan voltak, el nem maradván Zrinyitől azon fényességes ditsőségben is, mintegy a' győzedelmi pompára készítettik magokat. Kinekkinék mezitelen karddal vagyon fel-fegyverkezve jobb
40 keze; 's még pántzéllyakat is, hogy annyival könnyebben jut-

hassanak a' halálhoz, rakásra hányván, Vezérjeknek utolszor adando parantsolattýára ijedhetetlenül ugy várakoznak.

Ekkor Zrinyi a' Várnak leg-nagyobb ágyuját, meg-töltetvén elébb vas szegekkel 's számtalan apro golyobisokkal, a' kapura fordittattya. Fel-nyittatik a' kapu: el-gyű az ágyu: 5 's a' pogányokból, kik a' kapura todultanak, leg-ottan hat százat a' földre teritt. Igy a' ki-rohanásra 's végső verekedéseknek kezdésére, a' szent Neveket zengedező kiáltás és trombiták harsogása által, jel adattván, Zrinyi ki-űt vitézivel, bal kezében vivén lobogo zászlóját. 10

Könnyen képzelheted, Barátam, magadnak, mitsoda rontást és mészárlást vittének itt a' Magyarok végben. Tudod, mennél kevesebb félelem fér a' Vitézek szívéhez, annál kevesebb veszedelmek, több bátorságok vagyón. Olly nagy hevességgel rohantak azért ellenségeikre, hogy keresztül vágván sorjaikon 15 magokat, nem külömben hullanának mérges fegyvereiktől a' pogányok, mint ha a' dögleletes nyavalya borította volna el az egész tábort. *Nem verekedtenek már tovább ugyan is életek megtartásért, hanem el-vegezvén magokban azt el-veszteni, annyival kivánták magokat erről a' világról el-kisértetni, hogy méltó kedvet 20 nyerhessenek általok mind a' Vár oltalmazásában meg-holt pajtásaiknak ditsűült lelkek előtt, mind pedig a' következő maradéknál örökös kedvességben hagynák emlékezeteket.* Végre, számtalan tsapásoktól sebessittetvén, a' holt testeknek, mellyek kezeiktől vették utolso veszedelmeket, halmain lettenek ditsösséges 25 áldozattýai Hazájaknak. Négyen mindazonáltal közzűlök, kiket akár az annyi sokaságnál is hatalmasabb bajnoki erő, akár a' szerentse tartott-meg, mint társaik vitézűl el-követett tselekedeteinek megmeg annyi bizonyosági 's hirdetőji, megmaradtanak. 30

De Zrinyi, mint hatalmas erejének utolso próbáján, most mutatta különös jeleit szerfelett valo nemess tulajdonságának. Nem külömben szavaival, mellyekkel a' tsattago fegyvereknek tsapásai között is szűntelen bátorította vitézeit; mint kardgyával hintette a' rettegést és veszedelmet, el-annýira, hogy hal- 35 *hatatlan és sebhettellennek tetszén, mindenűtt győzedelmet hagyott maga utánn, és a' halál árnyékozta azon részeit a' tábornak, valaholott ő tsak érkezett meg-fordulni.* Valaki tsak ellent állani mérészelt rohanásában mérges fegyverének, holt testével készített utat néki a' ditsösségre. 40

Igy nem mérészelvén közelíteni hozzája, távulról ejtette-
le a' halál e' nagy Vitézt két golyobissal. Rettegték ellenségei
lelkétől különözött testét is; 's ne hogy halála után valamit
árthatna, el-vágták nyakától a' fejét, a' mely azután kopja
5 hegyire tüzettvén, midön öldöklést nem tehetne, rettegest és
irtozást hintett széllyel a' pogányság táborában. Hogy pedig
olly nagy Vitéz, halotti tisztességétől meg ne fosztattna, ugyan-
azon fő drága kenetekkel meg-kenettetvén és selyemben takar-
tattván, elsőbbszer a' Musztafa Budai Bassához, attol Makszi-
10 millián Tsászárhoz ajándékban küldettetett; méltó, széles e'
világan győzedelmi pompával hordoztattni! —

Tudom jól, Barátam! nem volna mentt Zrinyi a' mostani
szörszálhasogato böltetskéknak kedvet ronto itéletektől, és
talám vakmerőségnek is nevezné jeles tselekedetét, ezeknek a'
15 *fenyítékes erkölts oktatoknak komor szabásu oskolája*. De így
kellett a' Törökökkel a' Magyaroknak viaskodni, így kellett az
egész Görög Országnak és Ásiának erejét, melyet a' pogány
dühösség annyiszor az egy Magyarok ellen szedett-öszve és
gyakorlott, el-gyengíteni, rontani. Tsak az egy Sziget Várát,
20 melyet Zrinyi kevés számú népével így oltalmazott (ugy tar-
tyák) a' Török mindenestül nyoltzvan ezer emberinek vérekkal
fizette. Ennyi számú sokaság, ha valamely tunya és alaton
emberre tanált volna, kegyes Isten! mitsoda romlása Magyar
Hazánknak! mitsoda veszedelme a' Kereszténységnek! —
25 Annyit tészzen némellykor, tsak egy bátorkodgyék is.

H a t o d i k s z a k a s z .

*Hívség, melyet Hazájak 's Királykhoz életek veszedelmével
vitézüil meg-mutattak a' Magyarok.*

Ezek ugyan, a' kikről még eddig szollottam, életeknél
fellyebb betsüllették Hazájakhoz való hívségeket; N Á D A S D I
T A M Á S, életénél drágább vagyonyját, tudniillik szabad-
30 ságát, ugyanazon Hazájához viseltető hívségének áldozta-fel,
annyival nagyobb ditsősséggel, mennyivel nehezebb és ditsé-
retesebb kettőről, ugymint külső és belső ellenségről, diadal-
maskodni.

I. 1529. Száz ötven ezer pogánnyal jött Szolimán, Zápolya János segítségére. 'S fejénél akarván dolgát kezdeni, Buda Várának, hajdani Királyaink lako helyének, meg-vivását parantsollya leg-elsőbszer is Ibraimnak. Gyorsan környül-
önti azért magát a' Törököknek számmal, vakmerő szilajsággal, 5
hadi készülétekkel rettentő serege; s' azon első rohanásával el-foglallya legottan a' Várost, kéntelenítettvén a' miénk, kik tsak hét százan valának, magokat a' Várba fel-venni.

Nádasdi Tamás, Magyar és Német örzökkel volt Fö-Gondviselője a' Várnak, melly még akkor nem volt ugy meg-
erősítve mint most, ugymint, a' melly a' sok országos gond-
gyaikban el-lankadtt elméjeknek meg-vidámitására inkább, 10
hogy sem az ellenség akadályoztatására szolgálna a' Királyok-
nak. Ez a', sok izben nyertt diadalmainak borostyán koszorui-
val fel-virágzott, 's ditsösségének karjai közt nyugovo régi 15
Bajnok, el-végzi magában, leg-alább a' Várt Ferdinánd Király
hivségében élete veszedelmével is meg tartani.

De nem azon hivséggel, nem azon bátorsággal voltak *Peszszerer* és *Traubinger*, a' vár-örző Németeknek Százados Kapitányjai, a' kik nemzettyeknek el-fajzott fijjai, 's abban 20
az időben éltt világnak gyalázatos tsufjai, magoknak egyszerű-
smind és Buda Várának el-vesztét sijettették.

Történt, hogy a' vitézebb Törökök talám azonn a' részen, mellyet ezek védelmeztek, a' Várba fel-hatni kezdettenek. Itt az ostromnak leg-nagyobb forrojjában midön fegyverrel kemé-
nyen vinának a' pogányok, szoval 's ketsegtető ígéretekkel is 25
igyekeztek a' Németeket meg-vívni. Szünnének-meg, mon-
dották a' pogányok, a' sebess víz ellen törekedni: sietnének
inkább gondot viselni életekre, mellyet, hanemha idején fel-
adnák a' Várat, külömben mind edgyig keserves halállal rekesz- 30
tendnek. Most szabad menetelt enged Szolimán: éllyenek kegyel-
mességével: most épen el-menni, holmi portékáik 's jovaikat
magokkal el-vinni, ha eszekkel élnének, még lehetne: továbbá
semmit se reménylenek — — —

Könnyen meg-gyözték a' tsalogato szok 's szemfény- 35
vesztő ajánlások azokat, kik már régen le-verettettek rettegé-
seiktől. És már majd meg-egygyeztenek a' pogányokkal; ha
tsak Nádasdi, a' ki más felől a' Várat vitézi modon oltalmazta,
idején észre nem vette, 's fel-forrott méltó haragjában szemekre
hányván ezen hitetleneknek fertelmes szándékjokat, és a' 40

pogányokra szegeztetvén ágyujit, ez izben ketté nem vágta volna beszélgetések 's hitetlenségeket. De el-járván már a' fagyfalo ijedség a' Németeknek minden ereit, tsak szorgatták a' Várnak fel-adását; már kéréseikkel, már külömbkülömbféle
5 okokkal igyekeztvén Nádasdit akarattyakra huzni; söt, hatsak magát 's népét hová hamarébb bátorságos szabadságban nem helyezteti, nem irtoztak e' nagy Vitézt szentségtöröül fenyegetni.

Haszontalan minden igyekezetek. Mert Nádasdi, akár a'
10 Bétsnek ostromlására (a' mint a' Török kérkedve mondogatta) siető pogányt, ha meg nem gátolhatná is, leg-alább egy ideig uttyában akadályoztatni szándékozván; akár Ferdinánd Királynak esküdtt hívségét élete vesztével is meg-bizonyítani akarván, a' Várat, a' meddig tsak lehetne, meg-tartani 's oltalmazni,
15 el-tekéltette magában.

Nem szenvedték a' hitszegettek e' nagy Vitéznek álhatatosságát. Hallyad a' méltatlan tselekedetet! Rajta rohannak orozva, meg-ragadják, meg-kötözik, az Istenért 's Ferdinánd hívségéért tett haszontalan reménykedései közt, tulajdon
20 Fejeket ezen pártütöttek: 's végre egy oldal-szobában, mint rabot, bé-zárják Vezérjeket.

Igy, már bátran fel-nyitják ezen hitetlenek a' Vár kapujit, által-adják a' pogánynak magokat 's a' Várat, mellyet azután két száz hetven ezer Kereszténynek vérével kellett vissza-
25 vásárolni.¹⁵

Bé-rohan tehát a' Pogányság. A' Németek fegyverektől 's jóságaitól meg-fosztatván (íme hitetlenségeknek első jutalma!) tüstént a' Várból ki-takarodni parantsoltatnak, 's a' kapun kívül, léendő rendeléseikre várakozni. Fel-vezetik azomban Nádasdit fogságából Ibraim Fő-Vezérhez; dorgáltatik
30 elsöben tselekedetéért, miért hogy Magyar lévén maga is, Magyar ellen (Zápolya János ellen) a' Német mellett fegyverkezett? — De utasittatván a pogány, Nádasdinak tulajdon népe által miként lett meg-támadtatásáról, irtozott az illy
35 fertelmes, 's még a' pogány nemzetnél is hallatlan gonoszsgáttól, 's tselekedetével mutatta-meg e' szörnyüségttől való iszszonyodását. Mert reájak eresztvén azonnal a' még akkor is hitetlenségeknek jutalmául engedtetendő szabad el-menetelért várakozo Németekre Jantsárjait, diribbé darabbá vakdaltattya
40 öket, 's a' poklokra vereti hitetlen lelkeket. Nádasdit ellenben,

Királyához mutatott nagy hiveségéért nyilván meg-ditsérvén, bö jutalmaknak ígérésével hívja magához: nem hajithatván maga részére, gazdag ajándékokkal 's szabadsággal jutalmazza.

A' pogánynak (ha ugyantsak pogány) igazságát; vagy Nádasdinak hiveségét tsudályad-e inkább? — El anayira, még maga a' bárdalatlan, durva tulajdonságu természet is iszszonyodik a' hitetlenségtől: 's senki olly fene vadságot magára nem öltözött, hogy az igaz, tiszta hiveséget, az emberi társaságnak ama' köz támaszát, még ellenségében is ne ditsérje, ne tsudályá

II. Tsudára méltó hiveség volt bizonyára még az is, mellyet JURISSITS MIKLOS Köszegnek oltalmazásában ugyan azon Ferdinándnak épen és ditsösségesen megtartott.

1532. Ezen kis Váras alá, mellynek azonkívül hogy a' természettől semmi erőssége nem volt, már kiseded bástyái is döledeztenek a' régiség miatt, hirtelen egy rémittő hadi sereget szállitt Szolimán Török Szultán; olly hadi sereget, mellynek vitéz fegyverével az egész földet meg-verní, 's törvényre alá hodoltatni, ditsekedve szokta gyakran magának ígérni.

De ki-potolta az erőtlen falaknak hibáját Jurissits hatalmas hivesége, melly huszonhárom napokig tartoztatta a' pogány dühösködést, és gátolta. Száz hatvan ezer Töröknek a' köfalakra szüntelen valo rohanása haszontalan vala. Kösziklára vesztegette erejét az a' hijában agyarkodo szélvész, melly midön meg-nyomattna minduntalan, 's a' bástyáknak romlásitol is vissza-verettettvén semmire sem mehetne, le-tette dühöségét, kegyességgel (a' mint a' Török reménylette) inkább kegyetlenkedhetni készülvén.

Mire nézve: Kezeket adván és vévén viszontag Ibraim ki-hívja beszélgetésre Jurissitsot, jól meg-vendégeli, 's utollyára gazdag ajándékokkal is tiszteli, e' nagy Vitéznek hiveségét valami-ként, hatsak lehet, meg-akarván vesztegetni. De Jurissitsnak hiveséges szive, nem külömben ezen tsalogato Szirennek, mint a' mostohálkodo Szerentsének méreggel kentt ijjai ellen védelmező paissával lévén bé-takartatva, sebhettlen maradt. Ö, ugy felel bátor tekintettel a' pogánynak, a' Várust Király hiveségéről el-idegeníteni esküvéssel tilalmaztatik: és, ámbátor ö leg-inkább akarná is azt, lehetetlen volna mindazonáltal a' Spanyolok miatt, (ott voltak egynéhányan temetkezve) kik a' Várust birják, tselekednie.

Illyetén beszélgetések után meg-különöztek egymástól, 's öszve-szedetvén a' Török sátorfáit, táborával együtt el-költözött gyalázattal, Jurissits Miklos pedig vissza-tért a' Várasba, mint igaz Hazafia 's nagy Vitéz, ditsösséggel.

5 Tudniüllik: Az igaz hivség még a' holttakat is fel-támaszta: 's nints semmi, a' mit ne merjen, tsak álhatatos légyen.

Hanem ez az erkölts nyilván ki-tetszett azokban, a' kikről fellyebb emlékeztem, a' hol azokrol, kik magokat Hazájakért veszedelembe vetették, szollottam. Ezeknek sorjában azokat
10 kell már most helyheztetnem, kik Királlyaikért vitézi modon rohanván a'veszedelembe, hüségek jutalmául még szabadu-lásokat is nyerték.

III. 1074. Fel-fegyverkeztette Salamont Gejza ellen az uralkodásnak kivánsága. 'S már majd öszve eresztette a' dühös-ség a' két atyafiságos tábort, midön L, Á S Z L O, kit a'Szentek
15 között tisztelünk, jól tudván, hogy Salamon, táborának minden erejét Gejzára fogná fordítani, el-tseréli tzimerét, és egyszer-smind veszedelmét.

Alig kezdettek egy ke vesség azután a' trombiták har-
20 sogni az öszve-menetelre, hogy Salamon seregének egész erejét Gejza zászlóira rohanni parantsollja. De alig kezdődvén az ütközet, fel-fedezi az Ál-Gejzát Lászlónak győzhetetlen vitéz-sége. Ezt ki-akarván Salamon kerülni, már ismét minden zászlóit a' valóságos Gejzára fordittattya. Így vigyázatlan-
25 ságában, hátul kerül László, meg-nyomja, meg-veri, futamtattya.

IV. H E D E R V Á R I P O T H L Ö R I N T Znek an-nál jelesebb volt hivsége, mennél ritkábban szokták azt idegen Vezérhez meg-mutatni.

1241. Rátislo Vezérnek, IV. Béla Király vejének, szolgált
30 ez abban az ütközetben, mellyel Dánielt az Oroszok Királlyát, a' ki Gálits-Országát magának törvénytelenül tulajdonítja, vala, meg-gátolni indult. Midön már vérrel izzadna a' hartz piatz, Poth Lörintz, noha halálos sebéből, mellyet tsak nem sokkal az előtt kapott, még ki nem gyógyult is, utat tsinalván
35 mindazonáltal magának keresztül az ellenség táborán mérges fegyverével, egész a' Vezérig hatott, kit dárdával le-vervén lova hátáról, Rátislo lábaihoz vezeté. Annakutánna pedig, midön Rátislo lova el-este után utolsó veszélyében forgana,

hogy a' tolyongásból 's veszedelemből ki-szabadittaná, a' magáét adgya alája; maga nem kisebb romlásával az ellenségnek, mint tulajdon fejének veszedelmével gyalog térvén vissza társaihoz.

V. Nem külömbező hűséggel, hanem hogy a' h'vtelenek között hiven meg-maradni, ditséretesebb, szabadította-ki F O R G Á T S A N D R Á S IV. Béla Királyt a' nyilvanságos veszedelemből. 5

1240. Béla uralkodása alatt a' Kunok, ki-verettetvén hazájakból a' Tatárok által, le-telepedtenek a' Király engedelme-ből Magyar Országban. De bé-jöveletek után mindgyárt má-10
sodik esztendőre, reánk ütven a' Tatárok Fő-Vezére Battus öt száz ezerből álo táborával, hozzá adták magokat a' Kunok is¹⁶ 's vélek egygyütt égették, dulták, és rablották az Országot.

Egybe-gyűjtven azért minden erejét a' Király, ellenek indul, és a' Sajo mellett Mohinál szembe száll vélek. Meg-15
verte volna kétség nélkül a' Király e' számtalan sokaságot is, ha a' Magyarok mellette meg-maradtak volna; de alig adatott-ki a' jel az özve-menetelre, hogy — töbnyire nehezeltvén a' Királyra¹⁷ — majd egyedül hagyják ötet az ütközet helyén, a' pogány dühösségnek áldozatul. 20

Maradtanak mindazonáltal a' Királyhoz hivek nem kevesen, kik közzül a' két F O R G Á T S O K, kiknek egyike leg-ottan Királya meg-maradásáért fel-áldoztatott, a' másika pedig tulajdon feje veszedelmével Hazájának fejét vitézi modon oltalmazta. András volt az, a' ki látván a' hosszas szaladás-25
ban el-gyengültt lova miatt a' kergető pogánynak prédájává léendő Királyját, le-ugrik hirtelen a' maga lováról, 's fel-ültetvén reá Bélát, készül érette bátor szívvvel meg-halni.

De kedvezett e' vitézi hűségnek a' szerentse, és bajnoki erő. Mert meg-menekedvén az ellenség' kezeitől, gyorsan tár-30
sainál terem, 's több lovasokkal tanálkozván szerentsésen, mind Királyját, mind magát bátorságban helyhezeti. Az öldöklésnek szörnyűségét a' Magyarok veszedelméből mérsékelhedd, mellyet olly véresnek irnak Történetjegyzőink, hogy két napi járo földre ugyan halmosodott a' holtt testektől min-35
denütt a' térség

Ime, Barátam! mind ezeknek példáiból ki-tetszik, melly áthatatos légyen a' Magyaroknak hűsége, — a' hol Királyyak, Hazájak, 's ügyöknek igazabb volta kívánnya töllök.

H e t e d i k s z a k a s z .

Vitézsége azoknak, kik bátran a' veszedelmekbe mentenek.

Akármelly veszélynek vakon rohanni, 's életét kotzkáz-
tatni, ostoba vakmerőség; de illendő okra nézve, tanátsosan,
veszedelembe bátran menni, a' nemes sziveknek tulajdona.
Erről — ha valamiről — leg-több példát hagytak a' mi régi
5 Eleink. És töbnyire mind azok, a' mellyeket még elő-hordottam,
nyilván meg-mutattyák, hogy soha a' magyar sziv nagyobb
bátorsággal nem bír, mint mikor Királlya 's Hazája szabad-
ságáért — szabad akaratból kell magát veszedelembe vetni.

Imhol ismét mások! kiktől minden veszedelmet meg-
10 vető bátorságot magad is vehess. B Á T O R O P O S, ama'
Magyar Herkules, légyen az első.

1075. Salamonnak segélytségére jött Henrik Császár;
és már Nyitra Várossát, melly a' Gejza részén állatt, seregeivel
bé-keríteni siet; de a' Nyitraiak Gejzának esküdtt hívségek
15 szerint, fegyverrel 's lobogo zászlokkal mentenek-ki ellenségek-
nek el-fogadására, vassal akarván az erőszakot Várassoktól
el-tiltani. Meg-ütköznek: de olly lágyan, és el-lankadtt modulag
verekedik mind a' két fél, hogy tsak játszani, nem pedig hartzolni
láttatnának.

20 Nem szenvedte ezt a' tunyaságot Bátor, ki akkor Salamon
zászloji alatt vitézkedett. Kihezképest: hogy mind társainak,
mind pedig ellenséginek meg-mutatná, mint kellessék viaskodni,
sarkantyuban kapván lovát, egyedül bé-vág az ellenség tso-
portyai közzé: 's utat nyitván magának ellenségein keresztül
25 haragos fegyverével, egész a' Váras kapujáig hinti a' halált
és rettegést. A' kaput osztán, hogy hatalmas erejének ott
jegyzéné-fel emlékezetét, egynek halálával, több sebeseznek
vérekkal festi-bé.

Igy, mintegy fel-szurván már a' tzélan gyözedelmének
30 emlékeztető jelét, ugyanazon utat, mellyen elébb bé-rohant,
ujra holt testekkel tölti, a' halál egygyesülvén mindenütt, a'
hol meg-fordult, tsapásaival: és, ne hogy ellenségei el-tagad-
hatnák tselekedetét, vér patakot ereszt maga utánn a' holt
testekből.

35 Ázomban mint a' zápor esső kezdettenek reája hullani
a' dárdák, mellyek nem árthatván magának, lovát verték-le

ejtett sebekkel Bátorságot gerjesztett Bátorinak el-este az ellenség szívében, 's annál tsoportosobban rohant reája. De a' nagy veszedelem, mellyben akkor forgott, koránt sem volt elégséges meg-ijesztésére, és győzhetetlen bátorsággal verkedvén gyalog is ellenségei ellen, mind addig folytatta ujjalag 5. öldöklését, míg végre társaihoz épen vissza-térne, 's példájával tanítaná: hogy *nem számbol, hanem vitézségből áll a' hadakozás.*

Kezek csattogtatásával mentek el-fogadására ennek az ellenség vérében egészlen bé-kevertt bajnoknak a' Németek, 's nagy vitézségén valo tsudálkozásaktól el-ragadtatván, hallasz- 10. tatlan hirdetik e' szokatlan tselekedetet a' Császárnál, az egekig magasztalván ditséreteikkel Bátor. Magához hivatván Henrik a' Vitézt, tábora láttára ditséretekkal 's ajándékokkal tiszteli-meg.

De Salamon, a' mivel győznie kellett volna, avval 15. győztetett-meg. Mert kérdeztettvén a' Császártól: ha volnának-e hasonló erejü 's bátorságu Vitézek Gejza zászlói alatt is? Nemzete ditsőségét eleibe tévén saját hasznának: Seregenként, ugy felel Salamon, seregenként vagynak olytán férjfiak, és még sokkal jelesebb Vitézek is annak a' táborán. 20.

El-ijedvén ezen feleleten a' Császár, minden reménységét le-téteti Salamonnal a' győzedelemről; táborát pedig tüstént vissza-térni parantsollya Német Országba.

II. 1073. Ugyan ez a' BÁTOR OPOS Nándor-Fejérvárnak ostromlásán, a' hol Gejza és László vezérsége alatt vitézkedett, 25. három Bolgárokot, kik Oriási erejekben 's mérészségekben bizván a' Magyarokra ki-ütni bátorkodtak, egész a' Város kapujáig kergetett vissza, a' hol is a' köfalakrol a' dárdák, nyilakkal és kövekkel egygyütt, mint a' sebes esső, ugy omlottanak reája.

III. 1073. Hanem ennek a' Városnak meg-vételekor osztán, 30. E S Z T O R Á Z L A J O S n a k ki-mondhatatlan ereje 's hasonlithatatlan vitézsége nyerte-el az elsőséget.

E' volt leg-első, a' ki meztelen fegyverrel fel-hágott a' falak romlásira; és mind addig egyedül tartoztatta az ellenségnek haragos tsoportyait, méglen követvén az ő ditsőséges pél- 35. dáját a' több Magyarok is, fel-futának ugyantsak azonn az uton, mellyet készített, a' bástyákra. Ekkor inkább veszni, mint engedni, bizonyos, mint kölykeitől fosztatott oroszlány.

ordittással rohant újra ellenségei közzé, 's tsak hamar halmokat tsinált el-hullott testekből maga előtt. Gyengülvén utollyára az öldöklés közben, el-esett ditsösséggel, 's a' Várust halála után is a' Magyarok hatalma alá hodoltatta: nagyobbbat tselekedvén, mint ama' hajdani Kokles. Az, a' sokaság ellen a' hidat egyedül védelmezte, hogy a' Romaiaknak időt engedne az el-szaladásra; ez, bástyákat hágott 's vitt-meg, hogy társainak utat nyitna a' győzedelemre.

1494. Kettős vitézi tselekedet volt az is, mellyet egy Horvát katona el-követett, kinek egyéb nevét irigylették a' mostoha rendelések.

IV. KINISI PÁL, hogy Herkulesi munkáit utollyára valamely jeles tselekedettel tzimerezné, ki-száll seregeivel a' pogányok ellen, kik Mésiában ismét dultanak. — El-küldettek előre, szokás szerint, három ezer lovasok, hogy bé-ütvén határai-
15 raiknak széllében, pusztittanak ellenségeiknek földgyöket.

Volt a' határan belől nem messze két kastély, mellyeket jól meg-erősítvén a' pogányok, mindenféle prédákkal teli rablottak. Az egyiket ezek közzül, a' mellyben Alibégnek, a' pogányok elől-járojoknak, felesége és gyermekei voltak zár-
20 kozva, meg-támadván alattomban a' mi Huszáraink, olly vigyázva folytatták kezdett dolgokat, hogy az árkakon által már majd a' sántzakra hatnának-fel, minekelötte tsak egy is az ör-állók közzül meg-sejthette volna. Észre vették végre a' pogányok a' fortélyt és veszedelmet. Fegyverre kiáltanak
25 tehát, 's ugy esnek a' Magyaroknak, hogy tellyes lehetetlen volt azon első dühösségek miatt ollyatén szándékjokat tellyes-lyesitteniek.

Volt a' mi lovassaink között egy Horvát-Országból származando katona. Ez olly jeles tselekedettel hagyta ebben a' tsatában emlékezetét, melly a' következendő emberi nyom előtt több tsudálkozást, mint hitelt fog-nyerni. A' dárdáknak se-
35 bess zápora közt is fel-hágott az örzökkel sürüen meg-rakott sántzakra, a' holott, valamint a' meg'mérgesítettett oroslány, sikoltással rohanván ellenségei közzé, halálra vagdalta mind azokat, valakik tsak haragos fegyvere alá akadni szeren-
tsétlenek voltak, ugy, hogy meg-fosztván az erősséget minden örzöitől, szabados utat tsinált társainak a' sántzak meg-hágására.

Huszonöt sebeivel fizette ezt a' ditsösséget. Azokból szár-

mazott fájdalmainak nagyobb részét mindazonáltal ki-potolta a' diadalom, melyet, minekutánna az örzöket mind edyig kardra hányták volna, nyertenek, és az ott öszve-gyűjtött megbetsülhetetlen zákmánynak sokasága.

Ulászlo Király is, meg-hallván ezt az emberi gyarloságon 5 fellyül valo vitézséget, minekutánna hálákat adott volna az Egeknek, szerentsés verekedésekért, bársony ruhával, 's két száz aranyokkal nem annyira jutalmazta, mint meg-tisztelte e' nagy Vitézt.

Nem egygyet adott illetén Bajnokot Horvát Ország; 10 a' kiket ha az időnek rövidsége elé-számlálnam engedné, meglátnád, Barátam, hogy az a' Nemzet ugy meg-tanulta a' Magyar Márs mezején a' hadakozásnak mesterségét, hogy abban a' mi Nemzetünknek is, noha ez szülő anyja a' vitézségnek, keveset enged. De meg-szünök már ditsösségesen viselt dolgainkrol 15 énekelni; esméri, és tulajdon veszedelméből esméri e' két vitéz Nemzetnek nagy erejét majd egész Europa; és élő bizonyság egybe-kaptsoltt diadalmas fegyvereknek mérges éléről.

V. Nem emlitem azért I. LAJOST, aki, már mint Király, a' sebes esső modra le-omlo dárdák között is meg- 20 hágta Kanisának köfalait; és NÁDASDI TAMÁST, a' ki Lippa Várának meg-vételekor ki-vevén a' Zászlortarto kezéből a' zászlót, el-rettentt ellenségének szemek láttára szurtafel a' le-rontott bástyákra, el-halगतom; hanem tsak azt mondom, hogy sok ezeren voltak a' mi Nemzetünkben ollyatén 25 Vitézek, a' kiket tulajdoninál inkább tsudált volna a' Régiség; nálunk, mivel számosak, közönségesekké válnak.

No! most, Barátom! mivel ugy neki törödtek már füleid, le-festem előttd, miben állyan egy vitéz Férjfiunak leg-elsőbb ditsérete, 's érdemesebb hadi tudomány. 30

Tsupa erőt vinni tsak a' verekedő helyre, baromi tulajdonság. Az a' gyözedelem érdemel hirt, nevezetet, 's borostyán koszorukra méltó, a' melyet okossággal és mesterséggel nyernek a' Vitézek. Annyival jelesebb az okos fortéllyal szerzett diadalom; mennyivel az ész, okosság fellyül-mullya a' barmok- 35 nak erősségét.

A' mi Eleink pedig, annyival többé elmével, hadi fortéllyal, mint karjok 's kardjokkal verekedtek, hogy azért igen furtsák és ravaszoknak tartattnának széllyel a' külső nem-

zeteknél. És többnyire még mind azok a' példák, mellyeknek elő-beszéllésével fásasztottalak, ezt nyilván meg-mutattják.

Nem végeztem vala el egészszen szavaimat, midön a' sok lovaknak dobogása egygyesülvén a' trombiták harsogásával füleinkbe hatottanak. Fel-kelénk tehát serénységgel, és ime! látánk nem meszsze egy Magyar lovas sereget érkezni, mellynek lobogo zászlóit tsattogtatván a' gyengén lengedező szellő, gyönyörűséggel folyták-el a' nézőknek sziveket; az én barátomnak pedig annyira fel-gerjesztették vitézi tüzét, hogy tulajdon magát Mársat, a' hadakozásnak Istenét, láttatván ábrázalni, mintegy meg-rettentem magam is tölle. Meg-esmére mindgyárt, hogy a' légyen az a' sereg, mellyhez tartozván maga is, reája váarakozott. Látván azért meg-válásunknak idejét, meg-illetődött szivvel vettük mind ketten butunkat: El-mégyek, azt mondgya énnékem, el-mégyek tölled, minthogy kötelességem 's ditsösségre vágyakodo kedvem parantsollyák különözésemet; de bár melly köz föld szakaszsa is meg testünket egymástól, koránt sem lészen mégis elégséges szivemet meg-választani szivedtől; és ha Török-Országnak leg-távolabb valo részeiben történne is vitetésem, nállad lennék mindazonáltal képzelődésemmel. Megyek most Hazánk ellenségire; tüzbe hozom ben-nem a' természetet, hogy rohanással, kegyetlenséggel, öldököl-hessem Nemzetünk gyikossait, Országunk dulojít. Ha az Egek akarják, hogy el-essem fegyverek által, utolso lehellésemmel fog neved ajakimrol le-szakadni, azon édes vigasztalás közben, hogy hallván el-estemet, könyveket fogsz halálamon hullatni; ha pedig meg-engedik a' kegyes rendelések, hogy gyözedelmesen, vagy leg-alább életben térjek vissza, sietve jövök karjaid közzé; és fogom tölled ujra kérni beszédednek követését, mellynek Vitézink jövetele félben szakasztotta leg-kellemetesebb részében valo folyását. Eredgy-el, kedves Barátom, felelék nékie, eredgy-el, minthogy kedvünk ellen is meg-kell lenni; eredgy-el a' hová kötelességed, betsületed, és tulajdon indulataidtol hivat-tatol. Eredgy védelmezni Hazádat, olly helyet, mellyben szü-lettettél; mellynek gyümöltsével, tejével, törvényével, védelmé-vel fel-neveltettél, iffiuságodra, emberi korra hozattattál; olly helyet, mellynek földgyében nagy Atyáidnak tetemei nyugosz-nak, és a' mellyet azok számodra sok nemes véreknek ki-omlásával szerettek, védelmeztek. Tudod, melly ditsösséges dolog légyen annak szolgálni: szabadságáért, törvényeiért —

olly szentségekért, tudniillik, mellyek annak gyümöltseivel valo
 szabad élésedet védelmezik, nemesi jóvaidat oltalmazzák, fenn-
 tartják — vért ontani, halált szenvedni. — — Mitsoda az élet,
 kedves Barátom? olly árnyék, mellynek valósága fájdalom,
 erőtlenség, és nyavalya. És mitsodá az halál? a' nyughatatlan- 5
 ságoknak, fájdalmaknak, hányattatásoknak, szoval: minden
 nyomoruságoknak, mellyeknek az emberi élet alája van vet-
 tetve, véget-hozo határ. Ha ugyantsak olly veszendő dolog
 tehát az emberi élet, veszszen-el ditsösséggel: mi lehet pedig
 ditsösségesebb e' földön egy halandonak, mint Hazájáért szen- 10
 vedni, Nemzetének javáért magát fel-áldozni? — Ime! a'
 mostani Hazádfiai áldanak, ditsösséget, örök boldogságot kívánnak
 számadra; a' következendő maradékok pedig hálálni fogják,
 's szüntelen ditséreteikkel viszontaglani hívségedet, és ki-
 ontott vérednek minden tsepjeit szentelni — — Eredgy, kedves 15
 Barátom! visellye a' Természet irgalmas Attya gondodat, és
 engedgye, hogy a' gyözelemnek örökké virágo borostyán
 koszorújával fel-ékesítve nyerhesselek ismét vissza karjaim
 közé; ha pedig azon vitéz Magyarok számában jösszsz, a' kik-
 ről fellyebb beszéltem, 's a' kiknek ditsüültt példájukat 20
 követni — mint tekintetedből esmérem — te is szándékozol:
 jusson eszedbe, mikor haldaklasz: hogy testedre borulva fogja
 szivem hideg tetemeidet sirjában könyveivel áztatni, és végre tölle
 illy zokogásokkal butszuzni: Boldog Iffiu! Hazádnak nemes
 áldozattya! ditsőség lelkednek, 's örök nyugalom testednek! 25
 Isten hozzád — vezérellyen az Isteni gondviselés!

¹ 1783-dik Eszt. midőn a' török Háborúhoz olly nagy készületek voltak.

² Meg-íratik ez a' történet a' Magyar Hirmondó' 101-dik 30
 Levelében, 1783. esztend.

³ Ditsőséges gyözelelmi pompák, mellyekben az Isten a'
 Vitézeknek a' gyözelem-koszorút, és a' Vitézek az Istennek a'
 gyözelem-ajándékot nyújtják, melly a' gyözelelmes szerentsének
 gyümöltse.

⁴ Nevezetesebben, építtetett: hatvan Templomot, három száznál több Kalastromot, tíz Püspökséget, tizenkét Káptalant, és az Esztergami Érsekséget.

5

Mondhatod

5 *Isten' hajnalának, a' melly olly napot,
Élet' fájának, melly olly gyümölsöt,
Mennyei harmatnak, a' melly olly gyöngyöt,
Második Dávidnak, a' ki olly Salamont
hozott e' Világnak :*

10

*a' Hertzeg Királyt, GEJZA ISTVÁNT,
Fejedelmek' tsudáját, Királyok' példáját nemzett.*

G. Nádasdi Ferentznek Horányi Elek által *Koporsó Épület* 's a' t. nevezet alatt Magyarra fordíttatott gyönyörű munkájában.

15

⁶ Erdély mihelyt Jánost tsak látta-is, meg-rettent, és a' sok zürzavar után egészen békességre tsendesedett. Friderik meg-rémült, midőn tsak híret hallotta: a' pártoló Drágulát alig érte-meg, lábairól le-esett: Musztafa félre állatt, Amurát el-szaladott, midőn János elő állatt. Az hamisságokat igazságosan meg-büntetvén, Despót le-tapodtatott. Az Országnak pusztításáért meg-fizetett Tseh-Ország; A' le-tartott Királyért és Koronáért meg-verettetett Austria, meg-tsapdostatott Stiria, pusztíttatott Karintia, rontatott Krájn-Ország. A' szegényekhez olly bő kegyességű volt, hogy abban a' Királyoknak, ha nem tehetségöket, akarattjakat fellyül-haladta. A' Mennyeiekhez olly nagy tisztelettel volt, hogy az építtetett Oltárakban, és a' Templomoknak meg-ajándékozásiban olly sok előtte-való Királyak között Sz. ISTVÁNhoz és Sz. LÁSZLÓhoz leg-közelebb járúlt. — — H. E. Kop. Épül.

30

⁷ A' Kunokat annyiszor verte-meg, a' mennyiszor ellene támadtak: a' hol néha sok ezer közzül tsak egy maradt hirmondonak. Dalmáziát, és Horvát Országot más nyoltz országgal egygyütt Magyar Országhoz foglalta. A' Kunokat fel-inditto Roksolánusokat fegyverrel hajtotta békességet tartani. A' Lengyeleket, a' kik békes olajfa ággal igazgattatni nem akartak, vas veszszővel tanította vesztég ülni. A' Németeket meg-hodította, a' Totokat meg-gyözte, a' Görögöket és Rátzokat birtoka alá

35

vetette, a' Bessusokat, Matzédoniaiakat meg-verte. Egy szoval: a' mennyi ellensége, annyi volt a' győzedelme; a' mennyi győzedelme volt, annyi volt a' Templom, mellyeket vagy épített, vagy gazdagított. Jol tudván, hogy leg-inkább az ilyen kövekkel kerítették az ország, erősítették a' békesség, a' bátorság támasz- 5
tatik 's a' t. H. E.

⁸ Látod e' győzedelmes bajvívásból mitsoda fegyvereket viseltek akkor Nemzetünkben a' nagy Vitézek. Fejsze, hegyestör, buzogány, nyil, tsákány, vagy ha ez nem, olyan forma valami, pais, pántzél. B. Gy. 10

⁹ BESSENYEI GY. Huny. Ján. Élet.

¹⁰ Bé-vett szokás ez, hogy koronázatásakor a' Király, északra és délre, nap-keletre és nyugotra meztelen karddal tsapást tégyen: jelentvén ez által, Országának akármelly részén támadhatando ellensége ellen valo védelmezésére köteles kész- 15
ségét.

¹¹ Méltán annak tulajdonithatni. Mert ha ki a Keresztény Világnak azokban a' tsatás százakban szenvedett sok véres viszontagságaira veti elméjét, alig is tanálhattya valóságosb okát, hanem hogy büneinkért illy ostorral tetszett légyen a' 20
Mindenhatonak meg-látogatni bennünket. "Friderik Romai Császár az Austriai birodalomnak is alig birta ekkor felét; mert a' több rész az ötszjé volt. Magyar Országban tsak a' koronáját tartotta magánál; Német, Olasz Országokban mások uralkodtak. Az Anglusokat belső háboru szaggatta. Lengyel Ország 25
pusztulásban volt. Frantzia Ország magában meg-hasonlott, és az Anglusokkal verekedve tsak nem tellyességgel el-süllyedt. Valamennyi Fejedelmek voltak Olasz Országban, mind háborgottak, és vérengeztek magok között. A' Spanyol részről Arragonia, Kasztília még szakadásban voltak. A' Burgoniai Hertzeg 30
egyedül láttatott erőben lenni, de maga egy Mahomet ellen nem mozdult. Az egész Keresztény Világ vérengezett otthonn." B. G.

¹² Midön a' Szerentsétől meg-hatalmasított Törökség ereje a' magában vérengező Europát ostromlotta, tsak két ember állhatott véle szemben: Hunyadi és Skanderbék. Ennek 35
az utolsonak elég volt magát védelmezni; egyedül Hunyadi volt tehát, a' ki ellent-álló védelmezésével oltalmazta Kereszténységünket, és a' mohen rohano Törököknek számatlan seregét sok izben vitézül tartoztatta; bár veszedelmére lett is az, hogy Hazájának egy részét idegenek rablották és pusztították, kik 40

egyenetlenséget is szültek az Országban. Hogy tehát édes Hazánknak akkorban ki-állott sok véres viszontagságait, és e' nagy embernek is érdemeit, némünémüképpen mintegy le-rajzolva látnád, hozom elő azt az egy hartzot, mellyről a' többit
5 meg-ítélhesd. Festette pedig BESSENYEI GYÖRGYnek tudos és érzékeny pennája.

13 A' Török birodalomnak kezdetekor történt: hogy az ütközetben a' Törököket leg-első zászlojoktól meg-fosztanak a' Keresztények. Ugy el-rémültek ezenn a' pogányok; hogy nem
10 lévén jelek a' mellyet követnének, hátrálni, és szaladni kezdet-tenek légyen. Fel-találván magát hirtelen a' Szultán, ki-rántya egyik lonak a' farkát, 's fel-tartya jel gyanánt, és meg-nyeri az ütközetet. Attol az időtől fogva niszteletben vagon nállak a' lofark, és a' test-örző sereg hadi jelének tartatik.

14 E' volt régenten a' Magyar Nemzetnek szokás szerint fel-állatt törvényre, hogy fijait, a' reá ütött veszedelemben, véres törnek hordozásával gerjessze hartzra, kik békességnek idején szüntelenül fegyverben nem lévén, oda haza, mint pihenő orozslányok, kunyhoikban 's sátoraikban heverték. B. Gy.

15 16 Buda Várának vissza vétele esett 1686dik Esztend. Sz. Mihály-hav. Iidik napján, midön a' halhatatlan emlékezetü Vdik Lotaringiai Károly, több olly Hertzzegekkel Hazánknak szolgáltattakat a' Török ellen meg-téven, nyoltzadszori ostrom-lás után a' pogány igától meg-szabadították; melly időkbe
25 Leopold Tsászár uralkodott.

16 Meg-hallván a' Magyarok a' Tatárokat, nagy erővel ellenek jönni; fel-indulának a' Kunokra, azt állítván: hogy nem egyébért jöttek légyen-bé Magyar Országba, hanem hogy annak egy részét birván, a' barátságának színe alatt minden álla-
30 pottyát ki-tanulhassák, 's a' Tatárokat bé-híván, vélek jobban el-foglalhassák. El-hitte a' Király illyetén vädgyakat a' Magya-roknak, 's a' Kunok fejedelmét Kutthent egynéhány főbb Kunnal egygyütt meg-fogni, 's örizet alatt tartani parantsolta. Azok ellenben a' Fejedelmet más sok Kunokkal egyetemben,
35 meg-ölék. Fel-indulván ezenn a' Kunok, egybe-kapsollyák magokat a' Tatárokkal, 's öldöklük vélek egygyütt a' Magya-rokat, mondván hamikor hozzájuk vágást tettek: *Ezt a' tsapást szenvedd jó kedvvel a' Kutthen haláláért!* — Illy szörnyü vesze-delmeiket szülhet tsak egy meg-gondolatlan tselekedet is!

40 17 Az okok, mellyekért a' Magyarok el-idegenedtek a'

Királytól, ezek voltak: Kutthen a' Kunok Fejedelme nem maradhatván a' Tatárok miatt Országában, esedezett Bélának, hogy fogadná-bé Magyar Országba, igérvén egész népével, hogy valamint a' Magyarok, ugyszintén fognának ök is nékj engedelmeskedni; söt még a' keresztény hitet is fel-vennék, 's meg- 5 keresztelkednének. Meg-örvendvén ez a' jámbor keresztény Király, bé-eresztette őket; kik 40 ezeren voltak az Aszszonyokon kívül. Különös kegyességét mutatta hozzájuk, és a' keresztységben Komája és egyszersemind Kereszt-Attya is lön a' Vezérnek. De ez a' durva Nemzet vissza-élt az ö joságával, 's nem sok 10 idővel azután a' Magyarokon hatalmaskodni kezdett: marhájakat, jóságakat ragadozni; söt még feleségeiken, és leányaikon is erőszakot tenni, nem félt. Ezeket mégis mind el-szenvedte a' Király, meg sem hallgatván a' Magyarok panaszt. Ellenben: a' Magyart, ha ellene Kun panaszolt, minden kegyelem nélkül 15 meg-büntette.

2. BARÁTSÁGOS LEVÉL.

Nem újság már a' mí Hazánkban-is, hogy az Irók, jó baráttaikkal váltott Leveleiket, nyomtatásban Világ' eleibe botsássák. Szép példát adott ebben *Bessenyei*.¹ Vajha követnék azt több Tudósaink-is. — Mind e' mái napig sem mutathatunk 5 úgy-is (leg-alább, az én tudtomra) tsak egy olyan Könyvet-is, melly a' Levelezésnek minden nemeiben Ifijainknak például szolgálhatna. Az úgy-nevezett *Femer Kilián' mindennapi közön-* 5 *séges, és barátságos Levelei* elégtelenek e' végre, 's említett-is alig érdemlenek. *Mészáros Ignátz, a' Kártigám Történetének* 10 *nevezetes Írója, most készítt ilyen egy Levelező Könyvet,* mellynek nem sokára léendő ki-adásával ebbéli fogyatkozásunkat helyre hozni kívánnya. — Következendő Levelemnek közre-eresztésével én nem annyira ide tárgyazok, mint-sem azon mély tiszteletemet akarom ki-nyilatkoztatni, mellyel ezen ditső 15 Hazafinak Anyai Nyelvünk' gyarapíttásában tett nagy érdemeihez viseltetem.

Bárótz i Sándornak

Batsányi boldogságot!

"— Hogy Erköltsi Leveleidnek másodszori nyomtatásából² példát mind ekkoráig nem küldöttem, a' jó alkalmatosság-
nak nem-léte okozta. Ez a' betsületes Zsidó önként ajánlotta 20 magát; 's élek-is szolgálattyával. — Imhol tehát a' nyomtatásnak közönséges példája; mellybe ha talán valamely hibák bétsúsztanak volna, a' Várostól-való akkori távúl-létemnek tulajdonítsd. — Most fog nem sokára újjolag egy Kötet ugyan-azon

¹ Lásd *A' Bessenyei György' Társaságát. Bétsben. 1777. esztendő-* 25 *ben.* — *A' levelező személylek: Bessenyei. Gen. B. Ortz i, Bartsai, Bárótz i.*

² *Erköltsi Levelek. F. Barótz i Sándor. M. N. Test-örző. Második nyomtatás. Pesten, Trattner' betűivel. 1786.*

Dusch' Leveleiből világosságra jöni; mellyeket a' Pesti *Trattner* fordítottatott. Éppen most van a' *Censurán*. A' Fordító eszmérssem. Ha ki-nyomtatódnak, kötelességemnek fogom tartani, belőlök egy példával leg-ottan szolgálni.³ — —

Mit szólljak hozzám-küldött Leveledről? Miként fejezzem-ki szívemnek gerjedezéseit, mellyeket olvasásával érzettem? — Mitsoda valóságos képe egy igaz Magyar szívnek! mitsoda serkentető ditséreték egy Ifiúnak — egy olyan embertől! — — Én-e a' Te vetélkedő társad? — a' Te *szereintsés* vetélkedő társad? — Pirúlok, ha e' szavaidat meg-gondolom. De meg-botsáttom nagy lelkednek ebbéli le-ereszkesését; mert jól tudom, mi szándékból tselekedted. El-is érted tárgyadat. Ujjúlt erővel síetek ki-szegzett tzelomnak el-érésére; mert a' Te tetszése-det meg-nyerni, annyinak tartom, mint Nemzetem előtt bizonyosan kedvet lelteni. — De ki-is lenne az Hazánkban, kinek bár az esztendők' száma miatt hamvába borúlt légyen-is tüzes elevensége, egy BARÓTZInak olly ditséretére heves lánggra ne lobbannyon? Vajha annyi tehetséget engedett volna a' kegyes Természet, hogy méltó követőd lehetnék! de bár légyen-is, a' mitsodás; rajta lések, hogy nyomdokaidon járván, tökéletes-ségre vihessem: és, ha mire mehetek, Te-néked fogom azt jobb részént köszönni; — 's háládatos-is lések érette. — —

Énekelni fogunk majd nemes lelkedről,
Mennyit érdemlettél édes nemzetedről,
Hogy később unokánk, emlékezetedről
Hallván, tisztelettel szóllyon nagy nevedről. 25.

Felfedezvén nyelvünk' fényes méltóságát,
Elűzted sok Magyar' előbbi vakságát,
Ki másnak koldúlván rongyollott jószágát,
Nem látta tulajdon ősi gazdaságát. 30.

Elveti hályogát ugyantsak végtére,
Mellyet az idegen maszlag vont szemére;
Tekint Írójinak immár érdemére,
Könyveket szentelvén Bárótzii nevére.

³ Azt felelvén ezen levelemre B., hogy *Duschnak minden Levelei ő nálla régen fordítva vagynak, az említett másodszori fordításnak ki-adása félben maradt.* —

Tsudállya szavának mennyei szépségét,
'S neveti szomszédink' bolond irigységét,
Kik, régen orrolván hazánk' ditsősségét,
Ez által akarnák alázni felségét!

A' leg-gyászosabb állapotban voltam, midőn Leveledet
vettem. Éppen akkor fosztattam-meg lelki barátomtól.⁴ Te,
a' ki esméréd az igaz barátságnak érdemét, itéld-el fájdalmamat!
Nem lévén, kivel meg-oszszam 's enyhítsem halálából áradott
5 keservemet, Músám' kebelébe öntöttem panaszimat. Ennek
segedelmével igyekeztem emlékezetére oszlopot emelni, 's arra
tartós betűkkel reá vágni, melly tisztelettel viseltessem kedves
hamvaihoz. — — — — —
— — — — —
10 — — — — —
Élly szerentsésen, 's tartsd-fenn szívességedben igaz tisztelődet!

Buda. Kar. hav. 1786.

⁴ 1785. eszt. Sz. Andr. Hav

3. B É - V E Z E T É S.

Ha erre az utolsó két tíz esztendőre, melyben Hazai Nyelvünket betsúltni 's mivelni kezdtük, és azokra a' munkákra tekéntünk, mellyek az-ólta sajtóink alól ki-jöttek: nem lehet valamennyire nem vígasztalódnunk. Úgy tetszik, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból; vagy-is⁵ inkább, mint-ha egyszerre szabadúltak volna fel kezeink a' lántzok alól, mellyek alatt esztendő-százaktól fogva senyvedtenek.

Nem szükség ebbéli szabadulásunknak hátráltató okait nagy szorgalmatossággal keresnünk. Friss emlékezetben lehetnek még nállunk azok a' számtalan véres viszontagságok, mellyek Nemzetünknek nem tsak egyéb értékeit, de még elmebéli tehetségeit-is, le-köttve tartották. Az örök végzések tsak azért látszattak Nemzetünket szülő földéről e' tájakra még egyszer ki-hozni, hogy újjonnan-nyertt Hazájának mezeit szüntelenül¹⁵ ellenségeinek és önnön fijainak vérével öntözze. Nem az egy *Mohátsi* ütközet az, mellyet itt értünk; népetlen pusztáink még ma-is emlékeztetnek bennünket ama' gyászos időkre, midőn édes Eleink, Hazájok' 's szabadságok' óltalmazása közben, hallokra hüllottak. Ha-mikor az öldöklés meg-szűnt, 's Mársnak²⁰ dühössége le-tsillapodni látszott, az nem a' békesség' szeretetéből, hanem az ellen-felek' el-erőtlenedéséből származott. Szomorú tsendesség! melly Hazánkknak tsak azért engedtetett, hogy szenvedett kárát sírathassa, 's meg-maradott gyermekeit új veszedelmekre készíthesse!

25

"Örökös háborúk birták századait,
Nemes vére festé Dunája' habjait!"¹

Még tovább ment a' belső egyenetlenség, mellynek ragadó mérge meg-vesztegetvén Nagyjainknak szíveiket, szüntelenül Hazánk' kebelét szaggatta.

30

Ide járúlt az Országokat-pusztító Vallásbeli Versengés, mely Magyarainkat, mint ellenségeket, egymásba-vesztvén, önnön magok által emésztette.

Könnyen el-gondolhatni, hogy az illetén vérengző időkb⁵ ben, az olaj-fa' békes árnyékát-szerető szelíd Músák mőközöt-tünk nem igen múlathattak.

Igaz ugyan, hogy *Hunyadi Mátyás*nak fényes uralkodása alatt, *Buda* a' Tudományok' virágzása által még a' fegyver-zörgés közt-is egész *Európát* maga' tiszteletére ragadta; sőt igaz az-is, hogy még az *Attila'* idejében-is voltak *Tyrtaeusink*'s *Bárdussaink*, kik a' Magyar fegyver' diadalmait énekeikkel ma-gasztalták, 's nevekedő Vitézeinket Attyaik' követésére, 's Hazájok' és szabadságok' védelmére, gerjesztették. De ritka jelenések voltak ezek, s nem állandók; jelenések, mellyek némű-¹⁵ néműképpen csak azt látszattak mutatni, mi nagy mértékben vettük a' Természet' ajándékát a' *Szépnek* és *Jónak* érzésére, 's el-fogadására; és mi nagy magasságra juthatna Nemzetünk, ha Mársnak vérengző mezeit el-hagyván, a' Músáknak áldozhatna. —

Bóldog emlékezetű *Aszszonyunk'* királysága alatt kezdet-²⁰ tünk végre meg-pihenni; és ekkor ugyan úgy látszott, mint-ha nyelvünknek-is fel akart volna régen óhajtott, de alig reménylett hajnalra derülni. Az ellenkező Végzésekre itt-is másként tetszett! A' *Deák Nyelv*, melly első közinkbe való hozattatása-kor, valamint egyéb Napnyúgoti Nemzeteknél, szükséges volt,²⁵ úgy el-hatalmazott, hogy miatta édes Anyai Nyelvünk, tulajdon maga hazájában, méltatlanul meg-vettetnék, 's le-nyomattat-nék. — A' Deák Nyelvonn irattatván Törvényeink, azonn foly-tattatván köz-dolgaink: tanulására fordítottuk leg-szebb időn-ket. Iffiaiunk húsz, harmintz esztendő korokban, alig mentek³⁰ tovább a' *Rhetoricánál*, az az, nem tanultak egyebet *Deák szó-nál*; és így mikor, anyai nyelveken tanúlván, 's elmélkedve okoskodván, már tudományra juthattak volna, akkor kezdet-ték először hallani, miként kellessék *gondolkodni*. — A' Nemzet-nek az a' része továbbá, melly a' Deákot nem értette, nem tanul-hatott, 's következés-képpen, tudatlanságában maradt; a' nél-³⁵kül, hogy reménysége lehetett volna, belőlle valaha ki-gázolni.

Nyelvünknek alkalmas voltát ugyan régen meg-ismérték *Hazánk'* fiai, sőt *Albricusnak*, *Seraphim* Esztergami Érsekhez írtt, 's azután *Kálmán Király'* Törvényei eleibe függesztett⁴⁰ Leveléből, úgy látszik, mint-ha Törvényeink már akkor Magya-

rúl irattattak, és Deákra (talán azért, hogy az ő-előtte élt Királyok alatt tett Rendelésekkel egy nyelven lennének) *Albricus* által fordítottak volna,² de vagy a' fellyebb-említett számtalan vizsontagságok nem engedvén, vagy Eleink az ollyatén újjítást még akkor veszedelmesnek állítván: a' már egyszer bé-vett 's 5 jóvá-hagyott rend-tartást változtatni nem akarták. Tudóssaink, egész a' mí időnkig, mindent Deákúl írtak, és sajtóink alól *Imádságos Könyveknél, Szentek Életénél, Halotti Beszédék' 's Verseknél* egyéb alig jövéni-ki, úgy látszott, mint-ha itt a' Magyar Iróknak gát vettetett volna. 10

Nem vólt tudni-illik Királyi Udvarunk, hol Nyelvünknek bötse lett volna. A' Fejedelem mindenkor példája a' Népnek. Míg Bétsben *I. Jósef* alatt tsak *Olaszúl, VI. Károly* alatt *Spanyolúl, I. Ferentz*, mint született *Lotharingus* alatt, többnyire Frantziáúl szóllottak: nem lehetett bötse a' Főbb Rendnél a' 15 Haza' nyelvének. — A' Frantzia Nyelvnek tsak egy *XIV. Lajos*, a' Németnek tsak egy *II. Jósef* kívántatott: 's íme! leg-ottan egész Európában el-terjedni, 's magoknak örökös szálást verni látod. —

Ha a' mí Magyar *Nagy Lajosunk*-is hajdan szélesen kiterjedt 20 birodalmaiban, a' törvény-székeknél a' Deák' helyébe a' Magyar Nyelvet helyeztette volna; ha *Hunyadi Mátyásnak* olly nagyon és méltán el-híresedett Udvara, Magyarúl beszéllvén, *Cesinge János*³ 's több akkorban virágzott nagy Férjfiak, munkáikat Magyarúl írták volna; ha Törvényneink, köz-dol- 25 gaink, pereink, Oskolai könyveink ugyan-azon Magyar nyelven készültek volna⁴: bóldog Isten! mire nem mehettünk volna! mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól! — De ne gondollyunk erre; majd véres könybe borúlnak ismét ortzáink! Mit használ úgy-is, a' lehetetlenségről álmadoznunk? — 30 Lássuk inkább, mire mehetnének még mostani erőnkkel. Lássuk a' mái tudós Nemzeteket, mitsoda eszközök által jutottak ők arra a' magasságra, a' holott most vagynak; és kövessük mí-is, a' mennyire környül-állásaink engedik, nyomdokikat.

El-üzettettvén *Mohammednek* győzedelmes ereje 's ha- 35 talma által *Hellespontus'* partyairól azok a' tudós Férjfiak, a' kik ottan még valamelly kevés számmal lappangtanak, Napnyúgotra jövének, kenyeret 's bátorságot keresni. Kevés idővel történt ez-előtt a' könyv-nyomtatásnak feltalálása. — Tudva vagyon, mitsoda nagy változásokat vonszott ez a' két nevezetes 40

történet az egész Napnyúgoti Nemzetek' erköltseiben maga utánn. A' Római 's Athénabéli elmének, ékesen-szóllásnak, böltsésgnek drága kintsei setét fogságokból egyszersmind vilá-gosságra vitettetvén, az újra fel-éledő jó-ízlés olly nagy győze-delmet vett töstént a' Klastromi Oskoláknak kedvetlen taníttá-
5 sin, hogy Európának a' leg-mostohább Ég alatt fekvő Nem-zetei-is illendőbb érzésekre, nemesebb indúlatokra hozattattak. Mennyivel az olvasás' és írás' mestersége, melly mind-addig tsak a' Papság' számára tartatott titok vala, minden Rendekre
10 jobban-jobban ki-terjedett; mennyivel a' Tudós Régiségnek Költőji, Történet-íróji, és Böltselkedőji közönségesebben, 's óltsóbban olvastathattak: annyival inkább nőtt naponként a' Tudományok' kedvellőjinek száma-is; el-annyrá: hogy kevés idő alatt a' Világiak-is szebb és tisztább derületre kapnának,
15 mint-sem az a' homályos tsillám vala, mellyet eddig a' Papi Rendnél a' leg-tisztább nap-fény gyanánt árúltanak.⁵

Igy lett-meg ismét a' Tudományoknak helyre-hozatása; minek-utánna több száz esztendőig egész Napnyúgot a' tudat-lanságnak leg-vastagabb setétségében senyvedett volna.

20 A' Régiek' Írásai bő források gyanánt szolgáltak az Újak-nak. Például vették magoknak az Olaszok, Frantziák, és Angolok őket, 's a' mennyire tsak lehetséges volt, magokévá tévén gondolkodásoknak módgyát, hasonló tökéletességre törekedtek.

Az *Este* háznak, *Mediciseknek*, és *X. Leo* Pápának hatalmas
25 párt-fogása 's bőv adakozása, Olasz Országot ismét a' Tudomá-nyok' böltsőjévé tette. Ezek az egész Emberi Nemzetnek Jól-tévőji olly magasra emelték ez által Hazájokat, a' hová önnön maga Görög Ország-is tsak a' *Perikles*' és *Demosthenes* fényes napjaiban; a' hajdani Róma ellenben még *Augustus*' idejében
30 sem emelkedhetett.⁶

Dante volt első, ki az ő bájoló Versei által az Olasz nyelvet Hazája' fijaival meg-kedveltette. Azután jött a' 14dik Százban *Petrarcha*, *Bokkács*. Azután, *Ariosto*, *Tasso*, *Sannazár*, 's több nagy nevezetű Férjfiak, kik az Olasz nyelvet fel-állították.

35 A' *Medicieknek*, 's *Xdik Leo* Pápának ditső példája fel-gerjesztette *I. Ferentz* Frantzia, és *VIII. Henrik* Angol, Kirá-lyokat-is; kik azoknak tiszteletre-méltó nyomdokaikat követ-vén, által-vitték Országaikba a' Tudományokat, mellyek még addig tsak az Olasz földet látszattak kedvelni.

40 Ekkor virágzottak már a' Frantziáknál *Marot*, *St. Gelais*,

Montagne, Ronsard, noha csak ugyan *IV Henrik'* uralkodása vége felé jelent-meg még-is *Malherbe*, kit első jó Frantzia Poétának tarthatni.⁷ Későbbben jöttek azután a' Frantzia Nyelvnek Attyjai, *Corneille, Racine, Despréaux, Molière, la Fontaine, Bossuet, Flechier, Pascal, Fénelon*, és mások, kik, *XIV Lajos'* Százát olly fényessé tették, 's nyelvöket egész Európával megszerettették.⁸

Így lettek osztán Angliának-is *Spenser, Shakespeare, Waller, Dryden, Milton, Pope*, 's több olly halhatatlan Férjfijai, kiket N. Britannia szerentsés szigetei Világunknak adtanak. — 10

Leg-utólsók voltak ezen Tudós Nemzetek között a' Németek, kiknek majd hasonló akadályokkal kellett küszködniük, mint mi-nékünk. A' Német *Litteratúrának* nevezetesebb időszakaszsa a' most-folyó Száznak csak negyedik tizedével kezdődik. *Bodmer, Breitinger*, és *Haller* eleget fáradoztak ugyan már az előtt, de nem találtak még akkor követőket. Az ötödik tizenben szövetkeztek-össze egész Német Országonn a' leg-szebb Lelkek, legtehetősebb elmék, a' nemzeti nyelvnek művelésére, 's a' Tudományoknak terjesztésére. A' hatodikban és hetedikben mind többen-többen lettek; és így hová tovább, mind inkább gyarapodott nyelvök's Tudományok, el-annyira, hogy ma a' *Litteratúrának* akármely nemében, bátran a' legnevezetesebb Európai Tudós Nemzetekkel vetélkedhetnek. — 20

A' tanúltság' 's világosságnak terjesztésére legnagyobb segélytségül szolgáltak mind ezen Nemzeteknél az *Academiák* és *Tudós Társaságok*; mellyek Európának majd minden nevezetesebb Várossaiban fel-állottak. Azok a' szerentsés Lelkek, kik a' Természet' ajándékiból más ember-társaiknál bővebb mértékkel nyertek, Társaságokat kötöttek, hogy egyesített erővel annál foganatosabban űzhessék a' setétséget, melly környéköket borította. A' honnét az következett, hogy ezen Tudós Gyülekezetekbe a' *Szépnek* és *Jónak* igaz szeretete minden Rendbéli jelesebb embereket egybe-hozván, a' betsületre vágyás még a' leg-restebb elméket-is nemes vetélkedésre gyúlasztotta. — Meg kell itt azonban jegyeznünk, hogy mindenkor a' Poézis volt minden szép mesterségek közül leg-első, melly a' Népeket vad-ságokból ki-vetkeztetvén, a' mélyebb Tudományoknak el-fogadására alkalmasakká tette. *Linusnak, Orpheusnak, 's Amphionnak* tsuda-tételei isméretesek. A' Poézis volt, melly a' népeket a' Törvény-tévőknek el-készítette, 's szelídebbekké tévén enge- 40

delmességre szoktatta. *Lacedaemonban*,⁹ valamint-szinte *Cretában*-is, Versekbe foglaltattak mind az erköltsi, mind a' polgári törvények. *Lycurgus* Cretából *Thalest* küldötte maga előtt, hogy polgár-társait előre el-készítténé a' Törvénynek el-fogadására, 5 mellyet idővel eleikbe szabni szándékozott.¹⁰

Így mentek tehát szomszéd Nemzeteink arra a' magaságra, a' holott most őket tündökleni láttyuk. Így mutatták-meg az utat, mellyen kell indúlnunk, ha valaha mi-is oda jutni kívánunk.

10 A' Poézisban már jó tova mentünk; és a' Tudományoknak egyéb nemeiben-is mutathatunk már némelly munkákat, melyek bizonyos reménységet nyújtanak, hogy nem sokára felvirradnak a' mi régen-vártt napjaink-is. Szükségtelen itt azokat a' nemes Hazafiakat említténünk, a' kiket háladatos maradékink 15 tisztelettel neveznek majd gyermekeik előtt. Annál nagyobbak ezeknek érdemeik, mennél nehezebbek 's számosabbak valának az akadályok, mellyeket meg-haladtak.

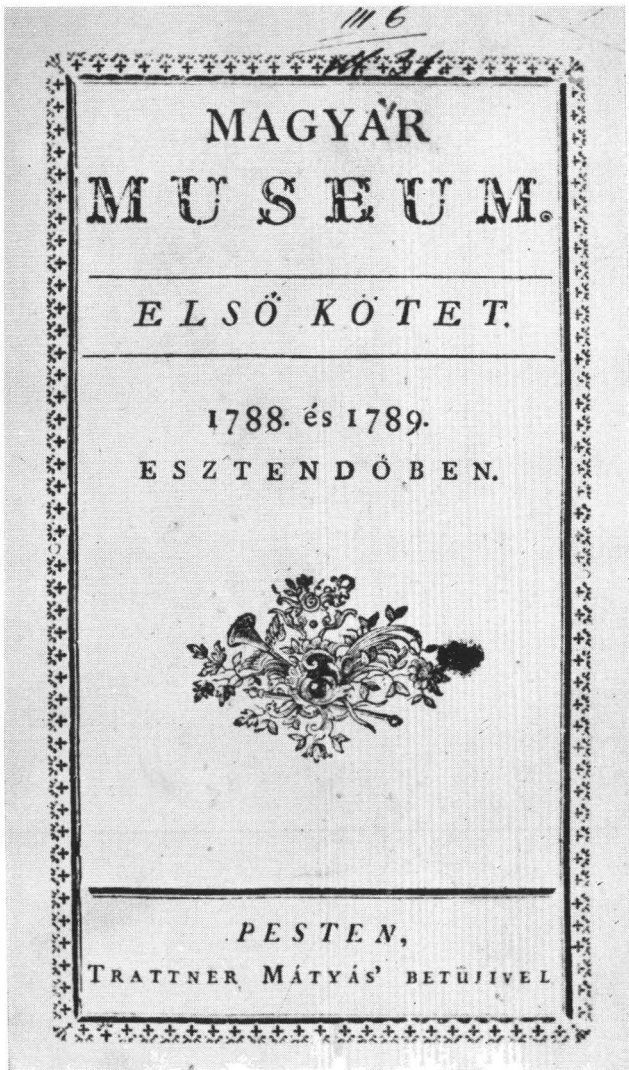
Tsudálkozásra méltó dolog valóban, ha el-gondoljuk, hogy fellyebb-említett környül-állásainkban, a' meg-nevezett 20 tudós Nemzetekhez-képest, tsak ennyire-is érkezhettünk. Azoknál, a' nevezetesebb Írók nem tsak a' Fejedelemnek és az ország' Naggyainak pártfogása 's adakozása által ébresztetnek a' hazai nyelvnek és a' Tudományoknak gyarapítására, hanem még azok az elmék-is, mellyek a' szerentsének szűk ajándéki miatt 25 külömben setétségben senyedni kénteleníttetnének, segítséget, 's első probájok' ki-botsáttásával-is ditséretet, gazdag jutalmat nyernek; és e' szerént, nem tsak a' halhatatlanságnak, hanem az élelemnek keresése által-is, ösztönöztetnek.

Mi mind ezek nélkül szűkölködünk. A' mi Íróinkat, nem 30 Naggyainknak meg-külömböztetése, nem a' jutalom, nem az el-híresedés, hanem egyedül tsak a' köz haszonnak keresése, 's a' Hazának szeretete, gerjeszti.

Izzadva szerzett Munkáinkat, nem elég, nyerekedő Nyomatóinknak ingyen által-engednünk; azt kívánnyák, hogy ezenn- 35 fellyül a' nyomtatást-is pénzünkkel fizessük.¹¹

Ha ezt a' nagy külömbiséget, mondám, el-gondoljuk: nem lehet Iróinknak szerentsés fáradozásin, 's nyelvünknek szem-látomást való gyarapodásán nem tsudálkoznunk, 's szívünk-ből nem örvendenünk.

40 Nem azt állíttjuk ez által, mint-ha Munkáink minden fo-

A Magyar Museum első kötetének címlapja

(XXIV)

mondom , sokkal édesebb reménnyel bírtat bennünket , hogy - sem akár a' nehézségnek 's ~~egyéb~~ történhető akadályoknak el-képzése , akár más tekintetek , meg-határozott szándékunktól el-térítésnek. Reményük azt-is , hogy , ha az Ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt , a' millyent annak ártatlansága 's a' Hazának szent szeretete kíván , ennyi kesedelem után mutathatunk valamit idővel , a' mi régi panaszainkat enyhíthesse.

KASSÁN, Pünköszt' Hav. 1st napj 1788.

Batsányi.

A Magyar Museumhoz irt Bé-vezetést Batsányi saját példányában aláírásával látta el

gyatkozásoktól menttek vólnának. Koránt-sem. Leg-nagyobb fogyatkozásunk volna, gántsainkat meg nem ismérnünk. De ez nem-is lehetett még eddig másképpen. *Plautusnak* és *Enniusnak* ideje nem hozott mindgyárt *Tibullust* 's *Horatiust*; 's a' mikor Róma *Catullust* és *Virgiliust* mutatott, *Baviussa*-is vólt. — 5

Akkor közelítettünk majd leg-nagyobb lépésekkel a' tökéletességhez, ha több tudós Magyarok egybe-állván, a' Nyelvnek 's Tudományoknak elő-mozdítottására Társaságot szereznek. E' végre állott-fel a' Frantziáknak Nyelv-mivelő Társaságok; és Olaszországban az *Academia della Crusca*, mellynek fő tárgya a' 10 nyelvnek fenn-tartása, 's az írás módgyának tisztasága. —

Szükségünk vagyon mí-nékünk ilyen egy Társaságra; melly mind a' maga tagjait költson segítséggel, mind más Magyar Írókat hasznos tanáts-adással a' Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére, 's az anyai nyelvnek szépítésére, 15 serkentse, és ösztönözze; a' közre-botsátott munkákat próbakövére húzván, a' józan *Criticának* szövétnekével, minden részrehajlás nélkül, meg-visgállya; a' mi azokban követésre méltó, vagy távoztatni való, ki-mutassa; és e'-szerint Hazánk' fiait a' Szépnek és Rútnek, az Igaznak és Nem-igaznak, a' Tökéle- 20 tesnek és Hibásnak meg-külömböztetésére, eleven érzésére vezérellye.

De mindenek felett szükséges vólna talán, hogy az a' Társaság egy olyan *Nyelv-könyvet* dolgozna-ki, mellyben minden Magyar szók, és szóllás' módgyai 's különös tulajdonságai 25 fel-találtnának; hogy azok szerént a' Nyelvnek tisztaságát meg-ítélni lehetne. Számtalan Magyar szók találtnak Hazánkban némelly környékiben, mellyek a' második, harmadik megyében már érthetetlenek; 's a' mellyeket írásainkban gyakorta tsak azért nem alkalmaztathatunk, mivel azok vagy ismeretle- 30 nek, vagy leg-alább határozatlan értelműek. Mennyi sok szavaink vagnak, mellyek *Páriz-Pápaiban* fel nem találtnak? — Az ilyen közönséges Nyelv-Könyvnek nem-létéből következik, hogy írásainkban vagy a' sok idegen szót halmozzuk, vagy gondolatainkat tellyességgel Magyarúl akarván ki-fejezni, új szó- 35 kat koholunk, 's nyelvünknek könnyű, természetes folyását, a' sok *-delem -dalom -vány -mány*, 's több efféle végezetű, idétlen hoszszú szókkal rútttyuk. —

A' míg tehát ez az óhajtott nap fel-virradna, 's Hazánk- 40 nak valamely szerentsés környékén olyan egy Társaság fel-

állhatna: el-tökélttük mí egynéhányan magunkban, ebbéli fogatkozásunkat valamennyire másként ki-pótolni.

Tudva vagyon, mennyit használnak más Nemzeteknél a' Tudományoknak és a' Hazai nyelvnek elő-mozdítottására, az e' végétt hetenként, vagy hónaponként közre-botsáttatni szokott Írások. Az efféle Gyűjtemények, ha különbféle válogatott jó darabokból állanak, mind a' Nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig az Íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak holmi jeles munkátskájikat, mellyek különbben talán ismétel-
10 lenül maradtak vólna, számos kézbe, 's közönséges ismeretségre juttatni.¹²

Illyen egy Gyűjteményt fogunk mí, *Magyar Museum* nevezet alatt, esztendő által négyszer, kissebb vagy nagyobb darabokban (mert szakaszainknak vastagságát előre meg-hatá-
15 roznunk nem lehet) közre botsáttani. Ebbe a' Gyűjteménybe mind azon kissebb-szabású Munkák bé-fogadtatnak, 's közre eresztettnek, mellyek jelentett tárgyunkra, az az, Anyai Nyelvünknek gyarapítására 's a' Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére szolgálnak.¹³ Azok az érdemes Hazafiak tehát, a'
20 kik valamely munkájokat Gyűjteményünkbe iktattatni kívánnyák, azt *szabad Postán*, vagy valamely más alkalmatossággal ide *Kassára a' Magyar Museum' Írójához* útasítván, nevöknek alá-írásával, hozzánk bé-küldhetik. — Önként értetődik azonban, hogy az ollyan Munka nyomtatásra méltó, jól
25 ki-pallérozott, semmi személyt vagy Vallást érdeklő versengésbe nem ereszkedett, egy szóval, minden illetlen 's nem a' Nemzet' hasznát arányzó alaton tekéntettől mentt légyen. Ok nélkül fogna tehát az ollyan Író reánk neheztelni, ha kinek munkáját, egy vagy más tekéntetből közre nem eresztvén, önnön maga
30 nevének-is kedveznénk.

Ezen első Szakaszban (a' millyen négy az esztendőnek végével egy Kötetet fog tenni) többnyire a' mí saját munkáink foglaltatnak; melly Szakasz egyszersmind példa-is lészen, miként fogjuk dolgunknak további folytatását intézni.

35 Reményük, hogy tőlünk minden pontban tökéletes munkát mindgyárt eleinte senki sem fog kívánni. Egy illyen Munkának egybe gyűjtését 's helyes ki-adását több és erősebb vállak' terhének ismérjük lenni magunk-is; 's azt-is tudgyuk, hogy erre számosabb Társaság, 's hivatalbéli foglatatosságtól
40 szabad tagok kívántatnak; de az a' gondolat, hogy minden

nagynak tsekély a' kezdete, — hogy ez a' példa talán majd másokat-is fel-gerjeszt, — hogy a' köz-jónak szeretete kis Társaságunkhoz majd több igaz Magyarokat-is szövetkeztet, — ez a' gondolat, mondom, sokkal édesebb reménnyel bíztat bennünket, hogy-sem akár a' nehézségeknek 's akármelly más történ-⁵hető akadályoknak el-képzése, akár más tekintetek, meghatározott szándékunktól el-téríthessenek. Reményük azt-is, hogy, ha az Ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt, a' millyent annak ártatlansága 's a' Hazának szent szeretete kíván, ennyi késedelem utánn mutathatunk valamit idővel, a' mi régi pa-¹⁰nasszainkat enyhíthesse.

KASSÁN, Pünköszt' Hav. Iső napj 1788.

¹ Ányos.

² Colomanni Decr. L. I. §. 6. „Non in hoc opere proprii arbitrii vestigia figo: verum praeuiis alieni itineris visibus in-¹⁵sisto” etc. — és §. 16. ”Verum tamen tu, mi Domine! qui in huius populi linguae genere minus promptum me consideras, si quid calamus a suscepti itineris tramite declinauerit” etc. —

³ *Janus Pannonius*. Úgy írják, hogy *Cesinge János* valójában egy *Magyar Grammaticát* készített légyen; de a' melly a'²⁰ mostoha idők miatt el-veszett.

⁴ Hogy ezek, valamint-szintén más Nemzeteknél, nállunk-is mind bé-tellyesedhetek vólna, bizonyítyák Vármegyéinknek régibb Jegyző-Könyvei; némelly Társaságoknak törvény-szabásai; meg-avúltt pereink, 's az azokban hozatott ítéletek; bizo-²⁵nyos vitézi meg-szóllítások, 's t. aff.

⁵ Iselin über die Geschichte der Menschheit VIII. Buch 14. Hauptst.

⁶ Iselin über die Geschichte der Menschheit. VIII. Buch 15. Hauptst.

⁷ Lásd a' *Sans-souci Philosophust* a' Német *Litteraturáról* :³⁰ kiváltképpen *Boileaut a' l'Art. Poétiqueben*.

⁸ A' *Nantesi Parantsolatnak* meg-változtatása, ez a' haldokló Babonának utolsó próbája, nem keveset használt a'

Frantzia Nyelvnek, 's a' Tudományoknak el-terjesztésére. Azok a' nemes Bújdosók, kik a' vak buzgóság miatt hazájokat el-hagyni kénytelenítették, Európában széjjel-terjedvén, 's a' Tudományokat, mesterségeket, szorgalmatosságot, és szelíd erköltsöket magokkal vivén, azon országnak, a' mellyben le-telepedtek, tulajdonivá tették.

⁹ Strabo X. 545. 547. óld.

¹⁰ Plutarchus, Lycurgus' élet. 206. old.

¹¹ Úgy tudósítja egy a' *Magyar Közönséget*, hogy Hazánkhoz viseltető különös nagy szeretetéből, 's a' Köz-Jónak előmozdításához való nagy buzgóságából, Tudósainknak nyomtatásra-méltó munkáikat ingyen magára vállallya, 's a' maga' költségén ki-nyomtattya — *prenumeratioért!* Így bitangoltatnak számtalanul a' leg-szentebb dolgoknak nevei a' leg-alsóbb szándékokból!

¹² A Német *Litteratura* egy ilyen Gyűjtemény által jött leg-inkább virágzásba, úgy-mint a' *Bremische Beiträge* által! melly Munka ennek a' Száznak ötödik tizedében kezdődött, és a' Német Országi leg-szebb elméknek szüleményeit magában foglalta. A' leg-újabb ilyen-nemű munkák: *der deutsche Merkur*, mellyet Wieland ád-ki. Kezdődött 1773ban, és most-is folytatódik. *Deutsches Museum*, melly leg-előszer 1776ban jött-ki, 's hasonló-képpen most-is folytatódik.

¹³ Többnyire ugyan a' Poézist illető Írások fognak Gyűjteményünkben foglaltatni, úgy-mint, a' mellyek Hazai Nyelvünknek gyarapítására leg-egyenesebben tartoznak. De mivel a' mélyebb Tudományokból-is fordúlhatnak olyan darabok elő, mellyek ugyan-azon tárgyra nem keveset szolgálnak; tehát inkább akartunk annak tágasabb, mint-sem szoros értelmű nevezetet adni. Ugyan azért fogadtuk-fel a' *Museum* rövid, de széles-értelmű nevezetet. Annyival-is inkább, mivel avval efféle Gyűjteményekben más Nemzetek-is élnek.

4. A' FORDÍTTÁS RÓL.

A' meddig egy Nemzet magától a' Tudományokban nagy elő-menetelt tehet, 's remek-munkákat készíthet: addig több száz esztendőök el-telnek; holott, a' másíknak találmányait költsönezvén, kevés idő alatt a' tökéletességhez közelíthet. Innét lett a' Könyveknek egygyik Nyelvből a' másikba való 5 fordíttása a' tudós Világban olly közönséges szokássá, de kivált-képpen az ollyan Nemzetnél el-kerülhetetlenül szükségessé, mély a' Tudományokban még nem eléggé jártas, benne azonban szapora lépést tenni kíván. Szomszéd Nemzeteinknél, kiket most tudománnyaikkal fényeskedni szemlélünk, mindenütt a' 10 Fordíttás szolgált eleintén leg-nagyobb segélytségül. Miért ne követhetnők tehát mí-is ezeknek szerentsés példáit? — Sőt igyekezzünk, mind a' Régieknek, mind a' Mostaniaknak jelesebb Munkáikat, mint meg annyi meg-betsülhetetlen kintseket, hová hamarább nyelvünkre által-tenni, 's az onnét származandó 15 haszon által meg-mutatni, hogy a' Nemzet soha tudományra 's közönséges világosságra könnyebben és hamarább nem juthat, mint ha az a' végre készültt Munkákat anyai nyelvén olvashattya. —

Valamint azonban a' jó Fordíttásnak haszna nagy, úgy 20 annak végebe-vitele-is nem kevés fáradttságba kerül. — Szükségsek itt is, valamint minden egyéb mesterségben, bizonyos Regulák, mellyekhez a' Fordíttó magát alkalmaztatván, tökéletes munkát adhasson.

Ugyan e' végre írtam én, ama' nagy nevezetű Tudós, 25 *Gratterer* Úr után, a' *Fordítás' Mesterségének* e' következő *Reguláit*; mellyek noha már a' múltt nyáran a' Bétsi *Magyar Műsában* ki-nyomtattattak-is,¹ illendőnek itéltem mindazon-által, azokat, szükséges változtatásokkal, újjolag ide bé-iktatni; annyival-is inkább, mivel majd e' jelen-való Gyűjteményünknek 30 következő részeiben gyakrabban esvén a' Fordíttásról emlé-

kezet, tudhassák egyszersmind Olvasóink-is, mit kellessék közön-
ségesen, és mit-is lehessen törvényesen, egy Fordítótól megkívánni.

Közönséges regulák.

Természet szerint való dolog az, hogy az embernek a'
nyelvet, a' mellyből, és a' mellyre fordítani akar, tudni kell:
5 még-is olly Fordítottokat látunk gyakorta meg-jelenni, kik sem
az egygyiket, sem a' másikat nem értik.

Értenie kell továbbá a' dolgokat, mellyek a' fordítandó
Könyvben foglaltatnak; külömben lehetetlen, hogy az Írónak
értelmét igazán ki-fejezze. Az *Öregebbik Pliniust* p. o. olly ter-
10 mészet-visgálónak kell fordítani, ki egyszersmind a' Régiség-
nek mesterségeit-is esmeri.

A' Fordítónak olly kész tehetséggel kell birni, hogy min-
denik gondolatnak; mindenik szó-éjtésnek érdemit, a' dolgok-
nak mivóltához-képest, ízenként meg tudgya határozni, ne-hogy
15 azoknak választásában tudatlanságát, vagy gondatlan restségét
árúllya-el; egy szóval: jó ízlésének kell lenni.

Az Író' elméjének természeti indúlattyát szorgalmatosan
ki kell nékie tanulni: egyébként nehezen fogja az eredetiségnek
tekéntetét — melly mindazonáltal szükséges — a' fordításnak
20 meg-adhatni. Az Íróknak külömbsege majd a' gondolatokban,
majd az írás' modgyában, majd mind a' kettőben egyszersmind,
mutattya magát. Egygyik rövid és akarja, hogy Olvasóji magok-is
gondolkodgyanak; másik bő-szavú, és minden gondolattyát,
úgy szóllván, eleibe *syllabizálly*a az Olvasónak. Egy ír bőltsel-
25 kedve, más elevenséggel. *Curtius* tetszik írása' tsínosságáért; és
Caesar nem kevesebb örömmel olvastatik, noha minden piperét-
től meg vagyon-is fosztatva. — Az Írók' béllyege' illy nagy
külömbségének a' fordításban-is szembe kell tűnni.

Tulajdon-képpen tsak *magához hasonlót* kell az Embernek
30 fordítani. Egy Magyar *Cicero* p. o. igen szerentsétlen fordítást
adna *Plinius'* Leveleiből; mivel a' Fordítónak a' Könyv-Író
indúlatait, minémúségeit, egészlen magára kell öltözni: miképp'
tselekedheti pedig azt, ha természeti hajlandóságai annak tulaj-
donságaival nem egygyeznek?

35 Igen jól tselekszik az ember, ha az egész Darabnak fordítá-
sát eleintén tsak *hamarjában*, és mintegy *első hevenyében papi-
rosra veti*, és azután lassanként jobbitgattya. Így az egygyik

által a' Fordítottásnak eredeti hangzatot ad, a' másik által pedig a' gántsoktól, és hirtelenkedés' hibáitól meg-menti.

A' fordítottásban a' munkának leg-jobb ki-adásával kell élni; az az, a' melly az írásnak rendit leg-jobban, leg-igazábban elő-adgya, és nehezebb 's homályosabb helyeit jegyzésekkel vilá- 5 gosítja.

A' régi Iróknak munkáik többnyire már külömb-külobm-féle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' Fordítottások a' Magyarázónak szép szolgálatot tehetnek; de önként értetődik ám, hogy ha elég alkalmas, azokkal hasznosan élni. — Így 10 vagyon a' mostani tudós Nemzeteknek nevezetesebb Iróira nézve-is. —

Hogy-ha a' Fordítottásnak (a' mit senki sem fog tagadni) az eredeti-írás' mássának, és jól-el-találtt képének kell lenni tehát azt, a' mi az eredet-írásban van, *mind*, és, ha-tsak lehet- 15 séges, *ugyan-azon renddel*, ki kell nékie fejeznie: *sem többet, sem kevesebbet* nem szabad nékie magában foglalni. Nem szabad tehát a' Fordítottónak az eredet-írásához sem hozzá adni, sem pedig tőlle valamit el-venni. Ha többet foglal a' fordítottás magában, tehát *környül-írás!* ha kevesebbet, *Ki-vonás* (Extractus), következé- 20 képpen, egyszer-sem tulajdonos fordítottás. Egy szóval: A' Fordítottásnak az eredet-írás' hív és igaz mássának kell lenni. — Ezt tartom én minden jó Fordítottás' első közönséges fundamentomának; a' honnét minden egyéb különös Regulák önként, és minden erőltetés nélkül következnek. 25

A' Fordítottó az eredet-írástól semmit el ne végyen: tehát ékességeitől se foszsa meg azt; és, ha a' két nyelvnek külömb-sége meg nem engedné, ugyan-azon szépségeket a' fordítottásba-is által-vinni, akkor a' szépségeket szépségekkel tseréllye-fel.

De az eredeti-írásához tóldani sem szabad semmit. *Nints* 30 tehát *jussa* a' Fordítottónak, az eredeti-írást *szebbíteni*. Olly Írásokban-is, mellyek külömben a' nagy elmének 's mesterségnek remekjei, találhatni hamis gondolatokat, lankadt rendeket, idéetlen szó-ejtéseket, erőltetett ugrásokat. *Quandoque bonus dormitat Homerus*. HORAT. 35

K ü l ö n ö s r e g u l á k .

Hogy a' Fordítottás hív, és tökéletes légyen, szükséges hogy: Iör ugyan-azon dolgokat, mellyek az eredet-írásban vagy-

nak, sem többet, sem kevesebbet; és egyszermind 2or ugyan azon renddel, magában foglallya. — Sokasítás, kevesítés, a' dolgoknak máshová helyeztetése, hibák, mellyeket a' Fordítottónak kerülni kell.

5 A' fordítottásban az eredet-írásnak gondolatait-is mind, és egygyes-egygyig ki kell fejezni; semmit hozzá tóldani, semmit ki nem hagyni, semmit máshova által-tenni. Vagyon minden gondolatnak tulajdon *színe*, tulajdon *árnyékozattya*, és tulajdon különös *érdeme*.² Vagynak igaz, és hamis; hihető, és hihetetlen; 10 mély és eleven; nemes, és nemtelen; bő, és sovány; világos, és homályos; meg-határozott, és két-értelmű gondolatok, 's t. Meg-kívántatik a' Fordítottól, hogy ne tsak minden gondolatot közönségesen ki-fejezzen, hanem annak színét, árnyékozattját, és érdemét-is, az eredeti-írásnak mássába által vigye. Nem 15 jobbíttya-meg az eredet-írásnak semmi hibáit: de annak főbb ékességeit sem szabad ám kevesítenie, vagy el-múlasztania. Mivel az embereknek értelmök minden időben, minden ég alatt majd szintén az; tehát ritkán fog történni, hogy a' Fordítottónak elegendő oka légyen, a' gondolatoknak az eredet-írásban lévő 20 renditől el-távozni.

Mivel a' *szók* és *ki-ejtések* képei a' gondolatoknak, tehát igyekezni kell a' Fordítottónak, az eredet-írásnak mássát, a' mennyire tsak lehetséges, ahhoz ezekben-is tökéletesen hasonlónvá tenni. Minden nyelvben vagynak tulajdonos, és ábrázoló; 25 hathatós, és erőtlen; illendő, és dísztelen; fontos, és üres; tüzes, és fagyos; természetes, és erőltetett; kellemetes, és kedvetlen ki-mondások, 's t. A' Fordítottó, kinek az eredeti-írást sem szeb-bíteni, sem kortsosítottani nem szabad, éppen-azokat a' szó-ejtéseket keresi-fel a' maga nyelvében, a' mellyekkel a' munka 30 az eredetiben vagyon meg-írva; és ha talám néha-néha nem talállya éppen-azokat, olyankor annyit-érőkkal váltya-fel. Ha p o. az eredeti-írásnak felséges hangozattját el nem érheti, tehát (ha külömben a' tárgynak minémúsége, az illetén tserét megszenvedi) valamely eleven, vagy velős szó-ejtéssel segélyt 35 magán. 's t.

Néha a' nyelvnek hajthatatlansága vagy szegénysége nem engedi-meg a' Fordítottónak, hogy éppen oda alkalmaztasson valamelly szépséget a' holott az az eredeti-írásban helyeztetett. Illyenkor ezt a' kárt más alkalmas helyen kell ki-pótolni, 40 hogy a' fordítottás, leg-alább az egészre nézve, az eredeti-írásnak

szépségeiből semmit se veszjeitsen. Önnön-magától értetődik, hogy a' fordítottásban minden idegen szókat, mellyek nállunk polgári jussal még nem ajándékoztattak, mint meg-meg annyi *Barbarismusokat*, szorgalmatosan el kellessék kerülni; nem lehet mindazáltal a' Fordítottónak vétékül tulajdonítani, ha az eredeti-írásban találtató *új dolgokat és gondolatokat* ő-is *új szók-⁵kal* fejezi-ki. Ez koránt-sem rontya, sőt gazdagíttya nyelvünket.

Minden nyelvben találatnak olyan szó-ejtések, nevek, mellyek a' másokra fordíthatatlanok. Ide tartoznak p. o. ¹⁰

1or Többnyire minden különös Tisztségeknek, Méltóságoknak, Rendeknek neveik, úgy mint: *Ephorus, Areopagita, Dictator, Triumvir 's a' t.*

2or Mértékeknek, Fontoknak, Pénzeknek külömb-kü-lömb-féle nemeik, mint: *Epha, Talentum (Tálatom),¹⁵ Sestertium³ Luisd'or, Sterling, Guinee 's a' t.*

3or Némelly *szabadabb* és néha *otsmány* mondások, mellyek p. o. hajdan a' Görögöknél és Rómaiaknál minden botránkoztatás nélkül nyilván íratthattak, minállunk ellenben az illendőségnek törvényeit meg-²⁰sértének. Ezeket úgy kell fordítani, hogy közöttünk pirulás nélkül olvastathassanak. Azomban jól tselekszi a' Fordítottó, ha olyankor hívségének bizonyágául, azon szókat az eredeti nyelven-is oda-fügeszti.

A' kötelességek, mellyekhez az embernek magát a' beszéd-²⁵nek módgyaira és a' szoknak öszve-kötésére nézve, tartani kell, igen nehezek. Tudgyuk, melly erőssé, melly hathatossá melly elevenné válhat némelly rándulások által a' dolgoknak elő-adása. A' Fordítottónak, igazsággal, semmi ki-ejtést, semmi rándulást, már akár szépítse, akár kortsosítsa az a' beszédet,³⁰ ki nem kell hagyni: leg-alább, ha egyébként nem lehet, annyit erővel kell azt ki-pótolni. A' *Soloecismusok*, hibák, mellyek olly szó-ejtéseknek öszve-kötéséből állanak, mellyek a' nyelvnek különös tulajdonságához-képpes egybe nem köttetődhetnek, szenvedhetetlenné tészik a' fordítást. Éppen olly kevésbé tūr-³⁵hetők ennek a' termékeny anyának gyermekei, tudni-illik: a' *Graecismus, Latinismus, Gallicismus, Germanismus 's a' t.* Azomban: az elmés Fordítottó a' szóllásnak bizonyos új alkalmaz-

tatásaival, mellyekre néki p. o. az eredet-írásban valamely különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat, alkalmatosságot ád, ékesítheti mind-azonáltal, vagy-is inkább az eredet-íráshoz hasonlóvá teheti fordíttását. —

5 Szabad igen-is, a' pallérozottabb nyelveknek szépségeiből nekünk-is holmit költsönöznünk; tsak hogy az ilyen költsönözés igen szembe-tünő, 's a' nyelvnek természete ellen ne légyen⁴. Nem keveset nyert már ez által a' mi nyelvünk. A' M. *Kassandrának, Erköltsi Mesék' és Leveleknek Szerzője* bizonynyára, 's nem külömben a' *'Lucanus' Első Könyvének Fordíttója* is, olly szerentsésen loptak-bé nyelvünkbe némelly idegen szépségeket, hogy azokat az olvasás közben tsak észre-is alig vészed, 's nem-is mint újságokat, hanem mint már esméretes kedves óságokat, úgy nézed. —

15 Igaz ugyan, hogy a' mennyire tsak lehetséges, szóról szóra kell fordíttani: de igen gyakran meg-történik, hogy azt tselekedni nem lehet. Majd a' nyelvnek külömbsege, majd az értelmesség, majd ismét a' jó hangozat akadályoztattya a' Fordíttót, az eredeti-írást szóról szóra követhetni. Vagynak szegény, és gazdag; hathatós, és erőtlen; könnyen-hajló, és hajthatatlan nyelvek 's a' t. A' honnét ki-tetszik, hogy nem mindenik egyenlőül alkalmatos a' fordíttásra. A' mostani Európai miveltebb nyelvek között erre nézve az Olaszt tartják könnyebbnek: a' Frantziákéban ellenben majd minden nyomon akadályt talál a'
25 Fordíttó. A' Németeké sem nem ollyan nehéz a' fordíttásra, mint a Frantzia, sem nem olly alkalmatos mint az Olasz; — mint-egy a' közép helyet foglallya közötték. — A' Görögöknek és Deákoknak tellyes hatalmokban vólt szavaiknak öszve-
30 majd minden szót; a' mint tudni illik a' dolognak természetes rendi, vagy a' ki-mondásnak hathatósága, vagy a' jó hangozat, egy szóval: a' beszédnek haszna, kívánta. — Ha már ezek az előszámlált Európai Nyelvek egymásra való nézve a' fordíttásban olly nagy nehézségeket szenvednek: mitsoda akadályokat nem
35 fog találni, ha ki azokból a' mí nyelvünkre akar valamit általtenni? — a' mí nyelvünkre, mellynek ezekkel semmi atyafisága, semmi hasonlatossága nintsen. — Ugyan-ez a' nagy külömbség okozta némellyekben ama' bal vélekedést, kik a' nyelvnek belső tulajdonát nem tekéntvén, tudatlanságok helyett, annak elég-
40 telenségét vakmerőül vádolták. —

Az *ábrázolatok*, az *ékes ki-mondások*, a' *szóknak* *rendes öszverakások* 's t. különösen meg-érdemlik a' Fordítottónak figyelmetességét. Mivel az eredeti-írásnak főbb ékessége ezekben áll, tehát a' Fordítottónak vagy ugyan-azon ábrázolatot a' ki fejezésekben, ugyan-azon fényt a' beszédnek módgyaiban, a' 5 szóknak öszve-rakásában ugyan-azon természetes rendet kell ki-fejezni, vagy, ha a' nyelvnek tulajdonsága azt nem engedné, ezek helyett hasonló ékességeket alkalmaztatni, a' nélkül, hogy a' gondolatot vagy a' szóknak szaporíttásával el-erőtlenítse, vagy azoknak öszve-vonásával meg-homályosítsa. Némellykor 10 a' nyelvnek tulajdonsága nem engedi, ezeket, 's más efféle szépségeket ugyan-azon ki-ejtésekhez és szóllás' módgyaihoz ragasztanunk, a' mellyekhez az eredeti-írásban ragasztattak. Illyenkor szabad a' Fordítottónak, az afféle ki-maradott ékességet más valamelly, vagy előtte lévő, vagy utánna-következő helyen, 15 a' mint osztán leg-illendőbb lészen, alkalmaztatni; hogy a' fordíttás leg-alább az egészre nézve, annyi szépségeket foglallyon magában, valamint-szintén az eredeti-írás.

A' *köz-mondások* különös ékességei az Írásnak; és mivel ezenn-fellyül még egész Nemzeteket-is ábrázolnak, a' Fordítottó- 20 nak egygyet sem szabad el mulatni közzülek. Nem könnyen lészen egy-olyan nyelv, mellyben ha nem szintén azok-is, leg-alább annyit-értő köz-mondások, mint akármelly másokban, ne találtattnának. De szorgalmatosan el kell ám e' mellett, a' tárgynak minéműsége szerint, az al-nép' köz-mondásait kerülni; 25 — mert azok gyakorta alatsonok, némellykor motskosok-is. Ollyanokkal kell élni, mellyek jó-társaságbéli hangozatúak. —

Nem elég azomban, hogy a' Fordítottó a' dolgokat, a' gondolatokat, a' ki-fejezéseket, és beszédnek változásait, az eredeti-írásból annak mássába által-vigye; meg-kívántatik tőlle még 30 az-is, hogy a' kerek-beszédek (*periodusokat*) ezeknek egygyik' a' másikkával való egybe-kötésöket, a' mennyire tsak lehetséges, változtatás nélkül meg-hagyja: mert az Íróknak külömböztető minéműségök jó részint a' kerek-beszédeknek módgyában, és öszve-kaptsolásában, vagyon. A' nyelvnek külömbösége, az értel- 35 messég, és a' jó hangozat az egyedül, a' mi a Fordítottónak szabadságot adhat a' változtatásra. A' ki tehát ezen három eseten kívül valamelly *periodust* — bár még ollyan hosszú lenne-is az — többekre fel-oszt, vagy többekből egygyet tsinál, avagy azoknak kötésöket el-öldgya, — nem fordítt jól. 40

Mivel a' beszédnek részetskéi, kivált a' Görög és Deák nyelvben, nem tsak a' gondolatoknak öszve-ragasztására, hanem az egész beszédnek szépíttésére-is, igen sokat használnak, tehát a' fordításban-is, a' mennyire tsak lehet, meg kell azokat
5 tartani.

Ezek, itéletem szerint, a' *Fordítottás' Mesterségének főbb Regulái.* — Keményebbek talán valamennyire, de fontos tzelra-is vezérlik a' velek élni akarókat. A' fordítottást közönségesen illetik, 's azért könnyű szerrel lehet akárminémű Írásnak magyará-
10 zására alkalmaztatni, a' nélkül, hogy arra más Regulákat szabni szükség lenne.

¹ A' 47. és 48. darabban 1787. esztend.

² Ez a' három szó-ejtés a' Kép íróktól van költsőnezve.

³ A' Zsidó, Görög, Római, és Magyar Régi pénzekről lásd
15 *Paris-Pápai*, Deák Szó-Tárjának végén.

⁴ Közönségesen: Minden nyelven nagy mértékletességgel kell élni az efféle költsönözésben; de annyival nagyobb, a' mennyivel a' két nyelv egymástól különbözőbb. Midőn tehát az illetén idegen szó-ejtések' követését nekünk-is szabadnak
20 lenni állítottom, egyszersmind azt-is előre fel-tésem, hogy az Újjíttó a' mí Ásiai Nyelvünknek az Európaiaktól való nagy különbségét el-nem felejtí, 's olly tehetséggel bir, mellyet egy nyelvnek ékesíttése az Újjítóban meg-kíván. Mert a' nyelv tsak-ugyan nagy elmék által mehet nagy szépségre.

5. [DOLGOZATOK ÁNYOS PÁLRAÓL] ·

I.

Ányos Pálról.

Azon szerentsés-születésű Iróink közül, kik a' leg-szebb természeti ajándékokkal birván, jeles érdemeikért közönséges esmeretségre, 's hazafi társaiknak tiszteletére méltók vólnának, és még-is feledékenységben maradnak, egy vólt *Ányos Pál*-is. Ez a' nemes Iffiú, ki idővel Nemzetünknek gyönyörúsége lett 5 vólna, ez-előtt már egy-néhány esztendőkkel, életének *28diká-ban*, meg-holt; és még sem találkozott mind eddig-is senki, a' ki az ő különös-kedvességű Verseit össze-szedvén közre botsá-totta vólna. El-felejtve nyugoszik szegény a' földnek gyomrá-ban, mint-ha soha közöttünk sem lett vólna! — Hazánkfijai- 10 nak érdemeikhez mutatott illetén érzéketlenségünk, ki-mond-hatatlan, mi nagy kárára válik a' Hazának. Ez által nem tsak efféle kintseink rejtekben maradnak, de még több más Iróink-is, kiket külömben a' Hazának és ditsősségnek szeretete talán sok jeles dolgokra vezetne, meg-szomorodnak 's el-kedvetlenednek. 15

Ugyan-is mí-nékünk Magyaroknak, ha ditséretes igyeke-zeteink által Hazánknek tetszését, ezt a' mí számtalan fáradtt-ságainknak egygyetlen egy, kedves takarmányját, meg nem nyerhettyük, mi szolgálhat még egyéb vallyon! ösztönünkre?—

Melly helyre-hozhatatlan kárt vallott légyen a' Magyar 20 Poézia *Ányosnak* olly idő előtt történt halálával, azok, kik némelly munkátskáját kezekbe kaphatták, eléggé tudgyák. — Életéről, 's Írásairól annak idejében majd bővebben szóllok. Most tsak valami keveset jegyzek ide verseinek minémúségéről.

Ányos többnyire két-sorú végezetes versben írt, úgy- 25 mint a' melly leg-alkalmasabb mind a' Költőnek elméjét sza-badon jártatni, mind az Olvasót a' Gondolatoknak 's verseknek könnyű, természetes folyásával gyönyörködtetni. Nem-is egyéb végre vétetődek szokásba az egygyenlő-végezetű Versek, hanem hogy az utolsó szóknak mértékletes egygyenlősége ketségtetvén 30 füleinket, a' gondolatoknak szépsége annyival kellemetesebb,

foganattal hoztassék elménkbe. A' hallás leg-kényesebb érzékensége az Embernek. Az egy-forma hangoknak mértékletes egygyeztetése kedves nékie; valamint-hogy ellenben azoknak erőltetett többszörezése únalmat okozza. E' végre (kiváltt a' 5 hosszabb Költeményekben) a' négyesnél tsak-ugyan alkalmasabb a' két-sorú Vers.

Nem következik mindazonáltal ebből az, mint-ha én a' Négyes Verset meg-vetendőnek lenni állítanám: Koránt-sem; ilyen következést tsak azok a' *Verselők* húzhatnak szavaimból, 10 kik a' Poézisnak mivóltát többnyire tsak a' szóknak egyenlő végezetében helyheztetik; nem általván, mint valamely különös Poétai talentommal ditsekedni, ha négyes versben *némelly nap' száz strófát írhattak*.* Innét van az ízetlen verseknek olly temérdek sokasága, mellyeket ha valamely Második *Sándor* 15 meg-vizgáltatna, talán még *hét jóra* sem találna.**

Mennyire ment légyen *Anyos* a' Verseknek említett nemében, és egyszer'smind a' Poézisban, önnön munkájából tetszik-ki leg-inkább. Ide írom példa gyanánt az *Isteni Gondviselésről* írt elmékedését; melly darab tsak fordított ugyan, vagy-is inkább 20 az idegen Írónak tsak tulajdon inye szerént való követése; de a' mellyből nyilván meg-látszik még-is, hogy *Anyos* született valóságos derék Poéta volt. Melly gyönyörű és kellemetes színekkel festi gondolatait erről a' mély és felséges tárgyról, önnön maga ítéllye-meg az értelmes Olvasó.

AZ ISTENI GONDVISELÉS

25 Hol van olly Istenség, mint *Te*, ki karoddal
Mindent teremtettél, 's éltetsz hatalmoddal? —
Tölled függ e' Világ roppantt épülete,
Tölled e' *Kerekség*' minden szegelete;
Istene vagy *Széráf*' égő szerelmének,

30 — — *Amet scripsisse ducentos*
Ante cibum versus! totidem coenatus. — —
Garrulus, atque piger scribendi ferre laborem;
Scribendi recte: nam, ut multum, nil moror. — —

Horat.

** *Nagy Sándor* illy fel-tétel alatt fogadott *Choerilussal* hogy 35 minden egy jó versért egy *Philíppust* (pénznek neme), minden egy rossz versért pedig egy pofon-tsapást nyerjen. — Alig találkozott az egész munkában *hét jó vers*.

Istene leg-kissebb plánta' gyökerének;
 Minden, a' mi lebeg, piheg, gondolkozik,
 A' Te teremtésed, 's Te-néked áldozik.
 Mennyire a' szellő repül fúvásával,
 'S mennyire a' Nap hat arany sугarával: " 5
 El-érsz végezetid' örök hatalmával,
 'S tetszésed szerint bánsz kezéd' munkájával!
 Vétkesen álmadoz *Epikúr* magában,
 Úgy festvén Istenét fényes trónussában:
 Mint-ha nem ügyelne e' szép Kerekségre, 10
 Mellyet semmiségből hozott fényességre.
 Mert az a' Hatalom, mellyet töményünkkel
 Tisztelünk Egében, 's imádunk szívünkkel,
 Mint Atya, úgy vígyáz kedves szülöttjére,
 Kegyességgel teként nagy teremtésére. 15
 Hát talám, ki lelket alkotott testünkben,
 'S gondolkodó erőt gyúllasztott eszünkben;
 Nem ügyel Ó rólla tett ítéletinkre?
 'S nem néz hálá-adó érzékenységinkre?
 Hát talám, kit minden állat életével 20
 Magasztal, 's ditsekszik illy Teremtőjével,
 Nem fog gondolkodni azok tartásáról,
 Kiket elevenné tett semmi-vóltáról?
 O! ha a' féreg-is érdemlett teremtést,
 Mért nem érdemelne tőlle gondviselést? 25
 "Mit? még a' féreg-is, kit mí meg-vetéssel
 Nézünk, 's meg-tapodunk gondatlan lépéssel,
 Érdemelné, Egek' kék bóltozattyáról
 Hogy reá tekéntszen Isten trónussáról?
 Nagy tsekélység vólna olyan Méltóságnak 30
 Ki karján nyugszik az örök bóldogságnak." —
 Így szól az emberi kevély vélekedés,
 Kit szín tsiklándoztat, 's múló képzelődés,
 És tsak az érdemes mélly tiszteletére,
 A' mi arany sугárt boríthat szemére! 35
 O! te, ki így ítélsz okoskodásoddal,
 El-hiheted, tsudát tapodsz meg láboddal!
 Teremts egy olly férget, ki éllyen, 's érezzen,
 Ki éltét szeresse, 's élelmet szerezzen;
 Ha nints annyi erőd? imádd Teremtőjét, 40

Imádd oly tudának, mint te vagy, szerzőjét;
'S valld-meg, hogy érdemes az Isten' gondgyára,
Ki ezt-is teremté Világ' tsudájára!

5 Nézz egy virágokkal bé-festett mezőre,
Melly illatyát bízván estvélyi szellőre,
Elődbe repíti, 's kér, hogy nézz reája,
Melly kies térsége, 's mely szép bokkrétája,
10 Mondd-meg! nem látod-e minden virágjában
Azt, ki száz ezerszer szebb magasságában?
Mondd! ki ékesíti ama' telekeket,
Hol gazdag kalászok le-hajtyák fejeket?
S' ki húllattya harmat' ezüstös tseppjeit,
Hogy itassák búza' szomjús gyökereit? —

15 Ott egy pataknál ülsz, mely szép tsörgésével
Fut a' virágok közt kristályos vizével.
Ketsegtet, 's szívesen nézed kis hajkait,
Szívesen tekéted illatos partyait.
Mit gondolsz? hát ennek ki intézte úttyát?
20 Ki szerzi vizeit? ki tartya-fenn kútyát? —
Ím'! látod a' gondos Természet' képéből,
Hogy mind Istennek él gondviseléséből.

Látsz amott egy terhes felleget meszszéről,
Melly minden fényt el-űz az egék' térjéről.
Előre botsáttya süvöltő szeleit,
25 'S úgy közelget, szórván pusztító tüzeit.
Kárpát' bértzekeit vélnéd formájából,
Vagy Etnát lángokat okádni torkából:
Úgy nyúlik fel-felé setét tornyaival,
Meg-rázzván a' Földet bús morgásaival.
30 Retteg a' Természet egész erejében,
Rettegsz te-is kunyhód' setét szegletében.
Védelmért sohajtasz, félsz mennyköveitől,
Félsz az Istenségnek erős kezeitől, —
Mint midőn kis madár, sziklás rejtekéből
35 Látván a' Sólyomot repülni fészkeből,
El-bújik az erdők' berkes homályában,
Várván idvességét tölgy-fa' odujában.
Nem érzed-e ekkor Teremtőd' karjait,
40 Ki száz halál közt-is fedezi fijait?
'S ámbár fejed felett tsattog mennykövével,

Még-is védelmezni tud kegyességével;
 Tsak hálá-adó légy, 's áldd fényességében
 Azt, ki Atyád, noha mennydörög egében. —
 Mennyünk most *Lybia'* fővény hegyeire,
 Nézzünk a' felhőkig nyúló fenyvesire. 5
 Meg-láttyuk, hogy szalad kis Óz rejtekiben,
 Hallván az Oroszlányt bogni erdeiben.
 Mért fél? mért szalad-el határja szélére?
 Hogy tudgya Gyilkossát? 's mért vigyáz éltere? —
 Nézzünk tovább minden állatok nemére, 10
 Melly híven igyekszik mind-egygyik végére:
 Azok, kik tanyánkban eszik baglyáinkat,
 Békeséggel hordgyák terhes jármainkat,
 Kik pedig még vadan járják határinkat,
 Rettegik halállal töltött puskáinkat. 15
 A' Sas fellegekig hat repülésével,
 Féreg pedig porban mászkál kis testével;
 A' Méh eledelét önnön munkájából
 Vészi, mellyet készített tavasz' virágjából;
 A' Karvaly pediglen hajnal' hasadttával 20
 Ki-repül az égre, 's ott lebeg szárnyával;
 Vigyáz mindenfelé, hol kapna prédára,
 Azután, mint villám, le-tsap a' pajtára,
 Fel-függeszt egy szelíd Galambot körmére,
 O! láttam, hogy vitte kegyetlen fészkére! 25
 Mondd-meg! ki taníttya e' vad állatokat,
 Hogy minden ész nélkül tudhassák tárgyokat?
 Mondod, a' természet? — hát ezt ki szerzette?
 Nem-de az, ki ezt-is vélek teremtette?
 Úgy van, Mindenható! Te taníttod őket, 30
 Te nőtetsz éltekre zöldellő mezőket!
 Hát én, kit nemessebb kezed' munkájából
 Emberré teremtél agyag' kovásszából;
 Én! kire rá tetted titkos petsétedet,
 Ruházván lelkemre Isteni képedet; 35
 Én! ne érdemellyem gondviselésedet,
 Ki ész' 's szabadsággal imádom nevedet?
 Ott egy virágotska halavány színével
 Jelenti, hogy el-hal, 's múlik szépségével;
 Itt egy Szarvas piheg el-aggott mellyéből, 40

'S készítti páráját ki-fújni testéből;
Ügyelsz mind-egygyikre, 's intézed végeket,
Intézed enyészni kezdő életeket;
Tsak én, kinek lelke Halál' törvénytől
5 Szabad, 's örökségre repül-el testétől,
Légyek el-rendelve sors' vak erejére,
Melly felettem függjön, 's hányhasson kedvére?
Nem, nem! nagy Teremtőm! gondolsz te miveddel;
Tekéntesz reám-is atyai szemekkel!
10 Még midőn lebegtem a' bús semmisségben,
Már el vólt rendelve a' nagy Istenségben:
Melly szempillantásban száll rám böldogságom,
'S mellyben fog üldözni böldogtalanságom. —
O! te nagy Hatalom! látlak trónusodban,
15 Látom Világunkat nyugodni karodban! —
Te vezetted *Sándort* Perzepoly' várához,
Te vezetted *Cézárt* Rubikon' partjához;
Szomorú Spártának dőlő falaira
Te vontál örökös fátyolt hamvaira.
20 Így tsinálsz várokat kórós pusztaságból,
'S ismét pusztaságot kevély uraságból!
Látod a' 'jövendő' setét éjtszakáját,
'S úgy rendezel ember' szerentse-kotzkáját.
Mindent el-intézel szent akaratoddal,
25 'S bé-is tellyesítesz örök hatalmoddal.
Van tehát olly erő Világunk' rendében,
Kinek élünk halunk gondviselésében.

Még egy kis darabot ragasztok ide ilyen két-sorú Vers-
ből; melly bánatos-szerű darabotska egyszersmind az ő érzé-
30 keny, 's Hazája' szabadságáért reszkető nemes szívének, és
Nemzetéhez viseltetett forró szerelmének mint-egy béllyege
légyen. Kezdeté ez egy Levélnek, mellyet *Anyos* (1782dik esz-
tend. 10dik Febr.) Nyitra Vármegyéből, *Elefánti magánosságá-
ból*, egy jó baráttyához Budára botsátott vólt.

35 Itt van farsang' vége, 's még fántot sem ettem,
Mellyet néha-napján annyira szerettem.
Nem látok Ifjakat repülő szánokkal,
Futni paripákat tsergő szerszámokkal. —

Mély hallgatás tölti egész környékemet.
Lukánus Máróval múlattya szívemet. —
 Egygyik dühösségnek vezet templomához,
 Szegény *Priamusnak* vóltt palotájához;
 Hová egy Szökevény kísérvén Mátkáját, .. 5
 Nemzete' vérével festé nyoszolyáját. —
 Másik szabadságnak bús temetőjére
 Hív, *Thessaliának* gyászos mezejére.
 Itt sirattya Rómát mennyei lantyaival;
 Szánakodást gerjeszt bennem fajdalmával. 10
 Kínos keserűség! o! ne terjedgy reánk!
 Ne tudgya terhedet, 's ne esmérjen Hazánk!
 — — — — — — — — — — — — — — — —
 Illyen gondolatok lepik-el lelkemet, 15
 Midőn a' hó fedi bértzes vidékemet;
 Mellyet a' szünetlen erdők' sűrűsége,
 Hegyek' magassága, völgyeknek mélysége, —
 Iszszonyúvá tészzen Nézők' látásának:
 Mennyit kell érezni itt egy Poétának? 's a' t. 20

Melly könnyű folyások légyen *Anyos* két-sarkú Verseinek,
 ez a' két példa eléggé mutattya. Hanem készített ő mindazon-
 által Négyest-is jó számmal, de mind olly természetes és kedves
 folyásúak ezek-is, és mind olly válogatott szókkal íratattak,
 a' millyeneket tsak magok a' Músák szoktanak mennyei aja- 25
 kaikra szedni, és annak a' ritka-szerentséjű halandónak nyel-
 vére rakosgatni, kit már születésekor ki-választván, kisedtségé-
 től fogva Hippokrén' szent italára szoktattak, 's a' Poézisnak
 leg-belsőbb titkaira megtanítottak. Imhol a' példa :

EGY BÓLDOGTALANNAK PANASZI A' HALAVÁNY HÓLDNÁL 30

Szomorú tsillagzat! melly bús sűgárokkal
 Játszol a' tsendesen tsergő patakokkal!
 Tsak te vagy még ébren böldogtalanokkal,
 Kiknek szíve vérzik, 's küszködik bajokkal!
 Halljad! hogy sohajtnak estvély' homáallyában, 35
 Midőn a' Természet szunnyadoz álmában;
 Nints álom ezeknek gyászos kunyhójában,

El-tűnt! el-távozott böldebb házában!
 Ott egy temetőnek látom keresztjeit,
 Bádgyadt szél mozgattya tziprus' leveleit;
 O! az árnyékozza sokak' tetemeit,
 5 Kik velem érezték ez élet' terheit.
 Egy fejer árnyékot szemlélek sírjából
 Suhogva fel-kelni halottas honnyából.
 Vallyon! nem leszs-e ez azoknak számából,
 Kik, mint én, könyveztek szívük' fájdmából?
 10 O! bár felém jőne! — nem félnék képétől;
 Többet reménylenék borzasztó lelkétől,
 Mint élő halandók' szemfényvesztésétől,
 Kiknek számkivettve vagyok kegyelmétől.
 Jaj, de ismét el-tűnt! — ez-is fut engemet, —
 15 Talán észre vette húllani könyvemet!
 O! hát nints már senki, a' ki nyögésemet
 Hallaná, 's enyhíteni akarná ügyemet!
 Üss, te bölde óra! a' melly inségemből
 20 Ki fogsz szállítani illy sok gyötrelmemből,
 Szakaszd-ki e' sebes szívet kebelemből,
 'S tsinálly port, agyagból készített testemből!
 Talán majd valaki jó sírom' szélére,
 'S akasztván egy darab fátyolt keresztére,
 Reá emlékezik baráttya' szívére,
 25 Egy könyvet gördítvén hideg tetemére!

Illyen egy Poétának Munkáji, kétség kívül kedvesek lesz-
 nek Magyarainknak. Jelentem azért, hogy én el-tökéltem
 magamban, azokat, mihelyest egybe-szedhetem, szép, tiszta
 nyomtatásban, közre botsáttani. Már jó vastag nyalábot öszve-
 30 gyűjtöttem ugyan Verseiből, de noha már harmadik esztendeje
 fordúl, miolta öszve keresésekben fáradozom, nagy számmal
 vagnak még-is, mellyeket még mind eddig kezemre nem kerít-
 hettem. Kérem e' végre mind azon Magyar Hazafijakat, a'
 kiknél Ányosnak valamelly munkáji találtattnak, ne sajnállyák
 35 azokat hozzám által-küldeni, hogy jelentett szándékom szerint
 Nemzetünkkel közölhessem. Ányosnak ditsőssége, és a' Haza
 kívánnya ezt töllök; — és kinek vólna másnak azokhoz nagyobb
 igazsága?

II.

A' kiadónak előbeszédgye.

Ányosnak részenként 's már ezelőtt több esztendőkkel kiadott egynéhány költeményei oly különös kedveséget nyertek; minden munkájának öszve-gyűjtések 's közrebotsáttások iránt tett jelentésem oly nagy örömmel fogadtatott mindenfelé a' Magyar Hazának érdemes tudós fijaitól: hogy 5
előre könnyen elgondolhatom, melly jó szemmel fogják most látni e' jeles poétájoknak megjelenését mind azok, valakik a' s z é p e t és j ó t érezni, 's anyai nyelveket illendőül betsűlni tudgyák. Sőt elhihetem, hogy nehezen-is esett sok jó és buzgó hazafiaknak az utánna való hoszszas várakozás. — 10

Tudtam vala, hogy Ányos' írásai megvannak valahol, valakinél; de, noha eleget fáradoztam felkeresésekben, több esztendők elfolytak még-is, míg nyomokba akadhattam; — a' mint-hogy valójában még e' mái napig sem vehettem azokat mind kezemhez. 15

Ányos' versei, „a' mint öszve valának írva, (úgy mond egy még életben lévő jó baráttya) Tisztelendő *Bersenyi Kristóf* Paulínus' kezébe jutának (1784 esztendőben); ettől kikérte azokat Fő-tisztelendő *Zsolnai Dávid*, Veszprémi Kánonok Úr, azzal az ígérettel, hogy ki fogja nyomtattatni.” — A' poétának 20 ezen kérdésben lévő írásai, negyed rétből öszve-köttetve, nálam vagynak; de ez az *egy kötet*, mellyet a' Pozsonyi koronázás utánn (1790 esztendőben, November' vége felé) a' most-nevezett Kánonok Úr maga adott kezemhez, nem foglallya magában Ányosnak minden munkájit. A' többit tehát más helyeken 25 kellett felkeresnem, másoktól öszve-szerzenem.

A' midőn 1793 esztendőre már annyit öszve-gyűjtöttem, hogy egy kötetre valót közre botsáthattam volna: oly sok új akadályokra találtam egyszerre 's véletlenül, és azutánn oly sok viszontagságok között hánytavetette életemet a' bal 30 szerentse, hogy lehetetlen vala mind eddig, régen tett ígéretemet tellyesítenem. Reményilem azért édes Hazámtól, hogy nem fogja vétekkül tulajdonítani ebbéli késedelmemet; valamint szinte azon szolgálatnak akaratom ellen történtt elmúlatását-is, mellyet szerető fijától külömben talán kívánhatott volna, — 35

's melyet valóban minden szerentsébb-születésű polgárjától méltán megkívánhat.

Imhol vannak tehát most Ányosnak mind azon munkáji, a' melyekre eddig-elé szert tehettem. Azok, a' melyek itt 5 (ezen nyomtatott kötetben) nem találtnak: vagy nintsenek kezemnél, vagy pedig nem nyomtatni valók. Ha idővel előkerülnek, és nyomtatásra alkalmasok lesznek: akkor, jó baráttainak leveleikkel egygyütt, vagy én-tőlem, vagy más akármeltyik Magyar Poétától (mert Ányos' kiadójának, poétának — legalább versszerzőnek — kell lenni magának-is) *második* 10 *kötet* vagy *toldalék* gyanánt ki fognak adattathatni. —

Olvasván Ányosnak kiadása iránt a' Magyar Múzeumban közönségessé tett jelentésemét,* azt kívánták tőlem némeltyek: hogy, minek-előtte munkájit kinyomtattatnám, jobbítsam-meg 15 poétai fogyatkozásait, 's leveleikben kijegyzett versbéli *hibáit*; és, hogy annál könnyebben 's bizonyosabban elérhetnék tzellyokat, példákat-is küldöttek a' véltt jobbításra. Jóvá hagytam szándéjkokat; de tanáttsokat, a' közlött példák szerint, nem követhettem, mert — szentségtörésnek tartottam volna, a' 20 Magyar Apolló' egygyik fő-papjának írásait úgy megrongálni! Mások ellenben azt akarták volna, hogy minden verseit úgy, a' mint kezemhez jöttek, minden hibákkal egygyütt, (ki nem vévén még a' leíráskor történteket-is) *betű szerint* nyomtattassam-ki. Ezeknek sem teheték eleget: jól tudván több másokkal 25 én-is, *hol és mit* kívánhasson a' *diplomatica fides*; mit kívánnyon-meg, ellenben, az illyfélékben egygy okos kiadónak kötelessége, és magának-is egy nem régen (sőt mí-velünk) éltt poétának ditsőssége.

A' közép útonn jártam tehát; az az: helyre hoztam a' 30 valóságos és tetemesebb fogyatkozásokat; megegyengettem a' hibás verseket; és azt, a' mi azokban nyelvünknek kényes természetét, vagy a' poézisnak megszeghetetlen regulájit sértette, — a' mennyire az *értelemnek tsonkíttása* vagy *egész rendeknek felbontása nélkül* lehetséges vala, — szabadon 's könnyű 35 kézzel megváltoztattam.

Mert valóban *kényes* a' Magyar Nyelv! Ollyan, mint ama' szabadon-született, jól-neveltt, 's minden viszontagságai között-is ártatlanságban maradt szűz Leány, a' kinek tiszta erkölttse,

* *Magyar Múzeum. Pestenn, 1788. eszt. I. Kötet. I. Negyed. 62. lap.*

's ennek érzéséből származó nemes büszkesége, semmiféle erőszakot el nem szenved. Megnyerheted idővel és tetszésedre hajthatod nagyra-termett 's minden szépnek és jónak elfogadására alkalmas szívét, — ha illendő módgyát tudod, és olly boldog tsillag alatt születél, hogy ezt t u d h a s d; de (akárki légy különben!) e' nélkül ne járúly hozzája, ne alkalmatlan-kodgyál rajta: mert — szégyennel-tele kosarat kapsz!

Nem ártana talán, az illy szerentsétlen kérőknek (nyelvünk' alkalmatlan pallérozójinak) valamivel nyilvánban szóllanunk. De nem akarom tartóztatni beszédemmel az Olvasót; 10 és magát-is ezt az új életre támadott, 's hoszszas halála után titkos fészkből kirepülni vágyakodó ritka madárt. — Indúly, kedves Múza! a' tavasznak vídám szellőjivel; térj-viszsa, tetszésed szerént, annak az édes hazának boldog vidékire, a' mellynek kebeléből már több esztendők előtt (velem egygyütt) 15 kiköltöztél; eredgy egész bátorsággal, és kovályogj könnyenlebegő szárnyaidon a' Magyar Ég alatt! Tiszteld és gyönyörködtesd, mennyei lantodnak majd víg öröme gerjesztő, majd édes bánattal elegy andalgásba szenderített zengedezésével, ama' két országra szakadt ditső Nemzetet, melly a' Világnak e' 20 táján még nyelvedet érti; és, ha kedvére fogsz (reménységünk szerént) találhatni; ha látni fogod, hogy, emlékezvén Ányos-sárról, nem feledkezett-el még tellyességgel arról-is, a' ki most téged hozzája botsátt: tiszteld egyszersmind és gyönyörködtesd helyettem-is! . . De, elérkezvén határira, mondd ezt legelőbb-is 25 mind azoknak, a' kik hallani akarják:

„Ismérjetek reám szavamról, Hazámnak fiai! Fogadgyatok-fel hív kebeletekbe; és, hallván magyar énekemnek néhol talán érzékenyebb, 's azért talán nem éppen mindenek' füleinek egygyaránt tetszhető, szokatlan hangzását, főképp' pedig a' bal 30 vélekedésre hajlandóknak kíméletlen ítéleteket, jusson eszetekbe: hogy, a' melly szépen-illatozó gyönyörű virágnak édes kelyhéből mézet gyűjt az ártatlan kis méh, ugyan-abból mérget szíhat a' roszszra-indúltt pók. Kövessétek 'Tí azt a' szorgalmatos kedves kis állatot; és, nem hajtván azoknak gyermeki 35 gyengeségekre 's nevetséges gyávaságokra, ne tulajdoníttátok a' haszonra 's öröme szolgálható szelíd plántának, ha-mi kárt okozott, vagy okozni akart ez az útálatos gonosz pára.”

Ezeket mondván, kegyes Múza! emeld fellyebbre szavadnak hangját, 's imígy zengj végre: 40

„Azon hazafi-társatok, ó Magyarok! a' kinek énekeit
tőlem halljátok: nints már többé közöttetek . . . Régen, 's
még virágzó korában, elköltözött ő arra a' hosszú és félelmes
útra, a' mellyen tí-néktek-is el kell ma-holnap indulnotok;
5 amaz ismétlen meszsze országra, a' honnan még soha senki
viszsa nem térhetett. Olly tartományban van, hol ötet sem
az emberi nyelv' szidalmának kártékony ereje, sem az érdemetle-
nek' betstelenségre szolgáló ditsérete, nem érdekelheti. De, ha
énekének megbájoló hatalmával jóra indíthat benneteket; ha
10 szíveiteket arra bírhattya, hogy az életnek nehezen viselhető
's néha majd földig lenyomó terheit kevesebb zúgolódással
hordozzátok; emberi 's polgári kötelességeket nyilvánban
ismérvén, örömebb tellyesíttétek; édes Hazátokat, törvényes
Fejedelmeteket, még jobban szeressétek, még hívebben szol-
15 gályátok: hidgyétek-el, hogy boldogító örömet éreznek, még
a' sírnak hideg gyomrában-is, nyugóvó hamvai! 's megilletődve
lebeg még most-is körületek, mennyei áldást mosolygó szemekkel
néz még most-is reátok, kedves énekelőtöknek ditsőültt árnyéka!''

III.

Ányos' élete.

Ányos Pál (külömben *István*: úgy látszik, hogy a'
20 P á l-nevet a' szerzetben vette;) született 1756 esztend. Decem-
berben; Esztergálon, Veszprém mellett; nemes és tisztos szüléktől.

Eggy ideig Komáromban neveltetett a' nagyanyjánál.
Oskolába Győrött és Pápán járt. 1772 esztendőben (életének
16dikában!) szerzetbe állott; első remete Sz. Pálnak *Maria-*
25 *Nostre* nevű klastromában. 1773^{ban} (Októberben) szorossabb
kötelekkel lekötelezte magát a' mondott szerzeti rendnek; 's
kevés napok múlva azután a' Nagy-Szombati Univerzításra
küldtetett, tanulását folytatni. Ott (1776 esztendőben) a'
Filozófiában *Doktorrá* lett.

30 Magyar Poétai pályafutását ott kezdette. Báróti Sándor
és Bessenyei György Urak' munkájának olvasása gerjesztette-fel
benne legelőszször, és mindenek felett, az elmének szunnyadó
tüzét.

Próbára Ovidiusból fordított. (Ez a' könnyű, elmés, 's
35 vígan játszadozó nagy poéta, természet szerint leginkább

szokott tetszeni az ifjaknak.) Utóbb, Virgyiliust, Horáziust, és főképpen Lukánust kedvelte. Ha tovább élhetett volna, hihető, hogy Horáziust választotta volna mindennapi mulató társának. Úgy látszik, hogy Oszsiánt nem ismérte!

Múzsájának első-zsengéjét Bartsai Ábrám Úrral közölte; 5
kérvén egy kis levélben, hogy nézné-által, és mondaná-meg azután neki magyarán: ha méltó volna-e, tovább-is fáradnia? és remélhetne-e hasznos előmenetelt a' magyar poézisban? — Látta ez a' nagy-elméjű hazafi legottan, mi válhat idővel az ifjúból; 's nevelője, baráttya, Quintiliussa lett. Megismértette 10
másokkal-is; és, név szerént, a' maga' lelki baráttyával, B. Orczi Lőrintzel, a' Magyar Írók' halhatatlan-emlékezetű Meczenássával. Könnyű elgondolni, mitsoda szívvel fogadta Ányos ezen férjfiaknak jó akarattyokat; 's mitsoda igyekezettel iparkodott, hogy barátságokat megérdemelhesse. 15

Által-vitettéven az Univerzitas Nagy-Szombatból Budára, 1777ben, ott tanulta Ányos-is a' Theologiát, majd öt esztendőig. 1781, Novemberben, a' Felső-Elefánti klastromba, (Nyitra Vármegyébe,) küldtetett. Ez a' helység, sűrű setét erdők és magas, bértzes hegyek között fekszik; 's mély tsen- 20
desség uralkodik az egész környékenn. Az ilyen tájék, jó és kellemetes lehet ugyan, eleinten 's egynéhány napi mulásra, akárkinek, és talán lakásra-is a' nyúgodalmat kereső korosabb embernek; de — Ányos ifjú, érzékeny, és *poéta* volt! Annál nagyobb szüksége vala tehát a' Múzsáknak társaságára 's meg- 25
hitt baráttyaival való levelezésre.

Által-vitettetett onnét, tsak-ugyan, (1782 Októberben) Székes-Fejérvárra, hogy ott az első Grammatikát tanítsa. Szomorú által-vitel! boldogtalan tsere! Ott (Elefánti magánosságában) kedvét, itt egészségét, 's nem sokára életét, vesztette. 30

„Egész esztendőben nem volt legjobb egészsége; (így írja-le betegségét és halálát egyik még életben lévő szerzetes társa.) Hozzá járult a' Fejérvári nedves, ködös, és egészséget rongáló rossz levegő-ég, (a' város körül lévő sár-víz t. i. nem volt még akkor kiszárittva;) melly, nedves test-állással bíró ember- 35
nek még ártalmasabb vala; hozzá járult az úgy-nevezett arany-ér-is, melly, mivel nem gondolt vele, a' kotsizás által úgy megdagadt és tüzesedett, hogy operálni kellett. (Ezen súlyos nyavalyájában készítette azon énekeket, a' mellyeket azután a' Fejérvári Püspök, Nagy Ignácz, megyéjének számára 40

kinyomtattatott. Itt készített még több más verseket-is.) — Fejérvárról által-vitette magát Veszprémbe (1784 esztendőben, Július' elején;) reméllvén, hogy ott egy seb-orvos, ki azzal bízatta vala, meg fogja gyógyítani. Azonban, ugyan-ott, 5 Szeptembernek 5dik napján, megholt; minekutánna 27 esztendőket, 9 hónapokat, és egynéhány napot élt volna. Ott fekszik, a' *Franciskánusoknál.*" —

Termetét a' mi illeti; Magas volt; külömben, sem nem kartsú, sem nem kövér, hanem középszerű testállású. Az ábrá-
10 zattyá hosszás, homloka magas, orra egyenes; felső ajaka valamivel dombosabb az alsónál; haja és szakálla világos barna, vagy-is inkább szőkére hajló. — Erköltsi karakterére, belső tulajdon-
ságaira nézve: Érzékeny, vidám, és örömet-társalkodó. Heves ugyan egy keveység; de könnyen letsendesíthető. Egészségére
15 nem igen vigyázó. Betsületet 's ditsősséget szerető. Bátor szívű; igaz, egyenes lelkű. A' barátságban hív és állhatatos. Színeskedést, tsalfaságot maga nem ismért, másokban útált és került. ...

De — minek a' hosszás leírás? Munkáji mutatták-meg legjobban, ki és mi volt.

20 Ille velut fidis arcana sodalibus olim
Credebat libris; neque, si male cesserat, vsquam
Decurrens alio, neque si bene: fit, vt omnīs
Votiva pateat veluti descripta tabella
Vita Iuvenis. —

25 Megholt! 's több esztendeje már, hogy nintsen közöttünk:
de él még hazája' fíjainak emlékezetében, és élni fog saját munkájiban. Valamíg a' Magyar Nép helyet foglalhat a' Nem-
zetek között, nem fog elfeledkezhetni e' poétájáról; — mert azoknak számában volt, a' kik egész életüket ő-néki szentelték,
30 's nyelvét, és ez által nemzeti lételét, fenntartották.

IV.

[Jegyzetek az Ányos-kiadás egyes verseihez]

1.

GYÖNGYÖSI' ÁRNYÉKÁHOZ

Gyöngyösi István, kétség kívül nagy Poéta, és a' magyar poézisnak valóságos attya volt. Azonban, érdemeinek 's méltó ditsőségének legkevesebb kisebbítése nélkül-is, azt mondhattuk róla *Horátzius'* szavaival, (*Serm. Lib. I. Sat. X. v. 68. seqq.*), hogy,

5

Si foret hoc nostrum fato dilatus in aevum,
Detereret sibi multa: recideret omne, quod vltra
Perfectum traheretur: et in versu faciendo
Saepe caput scaberet, vivos et roderet vngues.

Ugyan-ezt mondhatni magáról Ányosról-is. Melly nagy, melly ¹⁰ helyre-hozhatatlan kár, hogy tovább nem élhetett! Mit nem írt volna későbben (férjfiúi korában) a' ki már ifjantan, és a' magyar poézisnak akkori állapottyában, *illyeket* írhatott!

2.

AZ ISTENI GONDVISELÉS

Úgy látszik, hogy ez a' darab más idegen nyelvből (és, ha nem tsalatkozom, németből) van szabadon fordítva. — Kinyom- ¹⁵ tattatott már ezelőtt kétszer; úgy-mint a' Székes Fejérvári püspöki megyének *Énekes Könyvében*, mellyet nagyobb részint Ányosnak tulajdonítottanak; és a' Kassai *Magyar Múzeumában*.

3.

IGAZ HAZAFI

Mintha lelkesednék Moháts' bús térsége,
Hol fátyolban nyugszik Hazánk' ditsősége!
'S a' hol minden fűnek setét árnyékába',
Egygy igaz Magyarnek akadnál hamvába!*

* A' Mohátsi szörnyű veszedelemnek több okai voltak mellyeket, az akkori időnek környüállásaival egygyütt, nyilván 's bőven előadnak a' Történetírók (név szerént, az újabbak között, P Á L M A Károly-is, Hazánknek még eddig legjobb 5 Historikussa). Ezen okok közül egygy és első volt az egyenetlenség, és különösen az, hogy szerentsétlen Eleink (botsássanak-meg szent árnyékjaik!) inkább akarták egy két vakmerő embernek, mint-sem jót-javalló törvényes királyoknak, tanátsát követni!

10 Azonban: az az ellenség, a' ki Moháts' mezejénn úgy meg-rontotta Nemzetünket, nehezen fogja többé az ott elhüllött Magyaroknak *fijait* (hogy Ányos' szavaival éllyek) rabságra juttatni; mert hihető, hogy magának előbb fog ütni a' vég óra, mint mí-nékünk. — Fordítsuk hasznunkra, mindazonáltal, a' 15 tőle vett *nagy letzkét!* Egygyezzünk-meg magunk között; értsünk egygyet jó Fejedelmünkkel, kinek haszna, ditsőssége, 's boldogsága elválhatatlanul öszve van Nemzetünkével kaptsolva; és, hogy ezt tselekedhessük, ne feledkezzünk-meg soha (de kivált a' mostani változó 's ezer meg ezer veszedelmekkel 20 terhes időkbén!) számtalanszor szenvedett nagy kárainkról; főképpen pedig zúgjon füleinkben szünetlenül *Mohátsnak* rettenetes neve! . . .

Hajh, iszonyú térség! gyászos temetője Hazámnak!
Jártam hanttyaidon; láttam sírhalmait én-is
25 Ósínknak, — kik hajdan az ellenségre kikelvén
Honnyunkért, 's érette vitéz vérekkal adózván,
Intenek íme! 's Világ' füle' hallottára kiálttyák:
„Nézz e' térre! 's tanúlly már egygyességre, Magyar Nép!”

4.

KEMÉNY' DITSÉRETE

Kemény János, Erdélyi Fejedelem, az én ítéletem szerént, 30 legjobb munkája Gyöngyösinek, és kétség kívül az adott alkalmatosságot Ányosnak e' *ditséretre*; Ányos, ellenben, igen fiatal 's a' versszerzésben gyakorlatlan lehetett, a' mikor ezt írta.

5.

GR. WURMSER GENERÁLNAK
VITÉZSÉGE, HABELSCHWERTNÉL

Megholt, mint Fő-Hadvezér; Bétsben, 1797. eszt. Augustus' 21dik napján; életének 73dik esztend., vízi betegségben.

6.

A' RÉGI MAGYAR VISELETRŐL

Lehet egy nemzetet, lehet az embert szelíddé, jámborrá tenni, ha mindgyárt öreg apja' botskorában jár-is; és mihelyest az egész nemzet megtarttya viseletét, nem leszs nevétséges sem a' kalpag, sem a' buzogány. — Hagygyuk-meg mi a' nemzetekben, a' mi jó és ditséretes; vígyázzunk hibájkra, és midőn azokat orvosollyuk, ne vágjunk más sebet rajta. Ismértessük-meg őket a' szép tudományokkal: vígyük olly oskolába, hol nem a' hijába-való szörszál-hasogatást, hanem az igaz emberségnek, jámborságnak törvényeit tanulják. Bánnyunk velek, nem mint rabokkal, hanem szelíd módon; mi-tőlünk-is tanulni fogják nagy részét annak a' pallérozásnak, melyet most tsak-nem minden erköltseinek veszteségével szereznek . . . De nem megyek tovább; egész tenger nyílik előttem: elmerülhetnék a' gondolatok' árjában.*

* Illy hazafiúi mély érzékenységgel panaszkodik *Zrínyi*-is, az úgy-nevezett *Ne bántsá* munkájában, a' maga' idejebéli erköltsökről. Örömmel tapasztalhattya azonban a' Magyar^s Olvasó, hogy ezek a' panaszok a' mi jobbra-változott ideinket már nem igen illethetik.

7.

A' LENYÚGOVÓ NAPHOZ

Az egész természet készül tsendességre;
Tsak szívünk intetik elmés ébredttségre!
Melly hasznos gondolat jó itt elméinkbe,
Millyen szent irtózás zsi bog ereinkbe,
Ha jól megfontollyuk a' nap' elenyéztét,
Melly olly gyorsan éri fényessége' vesztét!
Ebből végy, oh Ember! példát életedről,
Ez int hathatósan múlandó végedről.
Mert melly nap eltűnik, többet nem világított;
Fonnyadt virágotska réteket nem sárgított;
Az elfollytt patakok már vissza nem térnek,
Vén 's kiszáradtt tölgyfák nyárt soha nem érnek;
Úgy, ha elaluszik életünk' világja,
Többet fel nem derül, — — mert a' sír elzárja!*

* A' léleknek halhatatlanságáról itt nintsen szó; erről Ányos nem kételkedett. Értetődik itt a' földi életnek múlandósága.

8.

GR. NÁDASDI FERENTZ
FŐ-HADVEZÉR' HALÁLÁRA

Lásd, így hagynak-el a' nagy férjfiak,
Ditsősségedre nőtt hazafiak.
Édes Hazánk! te-is velek immár vonaglasz,
Hatsak nem jó
Tsuda erő,
Melly megoltalmaz.*

*Hogy Gr. Nádasdi jeles Vitéz, bölts Hadvezér, halhatatlan-
5 emlékezetű Királynéjának nagy-tehetségű híve, 's Hazájának
egygyik oszlopa volt, nints kétség benne. Ijedhetetlen nagy
szíve, igaz magyar lelke, hadi szép tettei, s ezek által érdemlett
fényes ditsőssége, isméretesek egész Európában. — Azonban:
nem *hanyatlík*, nem *vonaglik* mindgyárt egygy egész *virágzó*
10 *Haza*, (egy nagyra-termett, békességben élő, 's törvényes Fejedelmével egygyet-értő szabad Nemzet) egy két előkelő, bármelly
hatalmas, polgárnak halálával; avagy, ha *vonaglik*, — már
azelőtt régen veszni indúlt; 's ugyan azért, egy két ember nem
segítt rajta!

15 Hibázott tehát Ányos (ha tsak-ugyan ő-tőle származott ez
az ének; mert a' maga' keze' írására nem tehettem szert) olly
igen sokat tulajdonítván halottjának. Hibázott, mondom; mert
ember, még pedig *ifjú ember*, volt! Ha, mindazonáltal, ne-talán
valamelly új *Satrius Secundus*, vagy *Pinarius Natta*, még nagyobb
20 váddal kívánná terhelni a' Poétát:¹ gondollya-meg, hogy a'
gyarlóságból történt *hiba*, nem megbotsáthatatlan *vétek*; —
tanúllya-meg egyszersmind, hogy az érzékeny, 's hazafiú mély
tisztületének bálványozott tárgyát sirató bánatos szív, a'
helyett hogy illendő mértéket ismérne vagy tartani tudna fáj-
25 dalmában, eget földet kesergésre kiszt, és fűnek fának panaszol-
kodván, néha magát a' természetet-is kényszerítteni akarná, hogy
az ő gyászos veszteségének képzeltt nagyságán megindúllyon;
— de ne felejtse-el végre, 's mindenek felett, azt, hogy a' Magya-
rok — (hálá az Egeknek! tisztelet, köszönet emberi 's keresztény

Fejedelmeinknek!) nem *Tiberius'* idejében élnek. — Tí pedig, oh Ifjak,

— — — — — *quibus arte benigná*
E meliore luto finxit praecordia Titan, (JVVENAL.)

kik valaha verseitekkel, vagy más írásaitokkal, szándékoztok 5
kedveskedni 's szolgálni hazátoknak; vegyétek észre tsak e'
példából-is: hogy nem *mind* jó, nem *mind* követni való, a' mit
olvashattok, még azon jelesebb Íróknak munkájiban-is, a'
kiket külömben, 's általlyában tekintve, valóban *jóknak* és
követésre méltóknak ítéltettek. 0

¹*Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine*
quod editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium, Roma-
norum ultimum dixisset. Accusabant Satrius Secundus et Pinarius
Natta, Sejani clientes, Id. perniciosabile reo. — TACITVUS,
Annal. Lib. IV.

15

9.

AZ IFJÚSÁG

„R e m é n y s é g, reménység! be hamar megtsalál;
Vasmatskával festve be hijába' valál!
Szomorú, bús szívem' béborította halál,
'S valamerre szemem' vetem, mindenütt gyászt talál.”

Az első strófa (sőt talán a' második és harmadik-is) nem Ányos'
munkája.

10.

IVÓ-ÉNEK

Távozz' tőlünk, képmutatás,
Politzia, pallérozás;

Ányosnak eddig-elé olvasott költeményei nem hagyhattak
senkiben semmi kétséget, a' poétának emberi, érzékeny, és
tisztá magyar szívéről, valamint szinte világosan 's józanúl 20
gondolkodó, szép és (a' mennyire ifjúsága, 's nagyobb részint
klastromi magános élete engedhette) elég meszsze látó mély
elméjéről-is. Nem lehet tehát, igazságtalanság 's vakmerőség
nélkül, azt mondani róla, hogy ő itt a' valóságos politziát
(*politesse*) és pallérozást akarta légyen gyűlöletessé vagy nevet- 25

ségessé tenni; vagy pedig (a' mi valóban még nagyobb 's károsabb gyengeség volt volna benne) más valamely nemzetnek jó és ditséretes szokását érdeklenni, betsmérelni. Külömben-is: a' ki az emberi szívet, és annak induláttyait isméri, (annak pedig, a' ki
5 poéta-nevet viselni akar, szükségképpen arra kell törekednie, hogy ezeket *ismérhesse*) tudgya: hogy, mennél igazabb, mennél tisztább az *öröm*, annál távúlabb van minden sértésre tzélező szándék a' *vigadó* társaságtól. — Innen van, hogy egy német nagy poéta, az Örömről énekelvén, még az ördögöknek-is üdvözülést
10 kíván:

*Groll und Rache sey vergessen;
Unserm Todfeind sey verziehn,
Keine Thräne soll ihn pressen,
Keine Reue nage ihn. —
15 Auch die Todten sollen leben!
Brüder, trinkt und stimmet ein:
Allen Sündern soll vergeben,
Und die Hölle nicht mehr seyn!*

A' ki *poéta*-nevet viselni akar, mondám. Mert tudva vagyok, hogy
20 nem mind Poéta (*ingenium cui sit, cui mens divinator, atque os magna sonaturum*) a' ki magát illy névvel nevezi, vagy nevezeti; — ha bár némelly igen értelmes, igen tudós emberektől Homérushoz hasonlítottassék, és verseit (*mirabile visu, caelumque novem Musis opus!*) tómusonként nyomtattassa-is.
25 Azért kiáltotta a' költésnek ama' fő mestere:

— — — — — Hoc tibi dictum
Tolle memor: Certis medium et tolerabile rebus
Recte concedi — mediocribus esse poetis,
Non homines, non Dî, non concessere columnae!

11.

BARTSAI ÁBRAHÁM
KAPITÁNY ÚRNAK*

(Esztergár, Septemb. 8dikánn, 1777.)

30 * Ez a' nagy-nevű Hazafi utóbb a' M. Királyi Nemes Testőrzőknek *Obersterjek* volt. Él még, Erdélyben; és éllyen sokáig! Ő vezette Ányost a' Magyar Helikonnak magas tetejére.

12.

UGYAN-ANNAK

(Esztergál, Oktober' 8dikánn, 1777.)

M e g h a t o t t a Minost Orfeus lanttyával,
 Apolló tsudákat képzelt dudájával, —
 Éjszak, Sándorának élt furuglyájával; *
 Engem újra teremt Muzsád szép tollával.

* Második *Friderik*, Pruszszi király. Itt Ányostól ('s másutt másoktól) *Éjszaki Sándornak* nevezetik, hadi tselekedeteiért. Voltaire *Éjszaki Salamonnak* nevezte böltéségéért.

13.

VIRÁG BENEDEK URNAK

(Budáról, 15. Nov. 1777.)

De már fátyolt vonok illyetén vétkedre,
 Mert látom, Parnaszszus készül ünnepedre;
 Örül, hogy vissza-tért régi tisztelője,
 Kiből Országunknak leszsz főbb versszerzője.*

* Hogy Ányosnak e' jövendölése nem hiú beszéd, vagy tsupa barátságbéli szívességből eredett ditséret volt, azaz, hogy ⁵ V. Úr valósággal egygyik fő poétája hazájának: tudgya a' mái Magyar Világ; de még nyilvánban fogja ezt láthatni, nem sokára kiadandó számosabb 's nevezetesebb munkájiból. — Méltán örülhet és büszkélkedhetik első remete Sz. Pál' néhai (magyar) szerzete, hogy illyen embereket, illyen hazafiakat nevelhetett ¹⁰ kebelében!

14.

BÁRÓTZI SÁNDOR'

M. KIR. N. TESTŐRZŐ HADNAGY ÚRNAK*

(Buda, Martius' 29dikén, 1778.)

* Ez a' halhatatlan-érdemű Hazafi most Fő-Strázsa-mester a' M. Királyi Nemes Testőrzőknél, (1790dik esztendőttől fogva).

15.

KRESKAI IMRE ÚRNAK

(Budáról, 12. Jul. 1778.)

B a r á t o m! nem bírok felhevültt szívemmel;
 Óceán' habjait képezem kedvemmel.
 A' Magyar Íróknak gyúlaszt serénysége,*
 Kik' tollával újjúl nyelvünk' ékessége.

* E' levél azzal az alkalmatossággal frattatott, midőn Kreskai Úr *Bessenyei György' társaságát* küldötte Ányosnak; melly könyvnek olvasásától függ a' levél' értelme.

16.

BARTSAI KAPITÁNY ÚRNAK

(Esztergár, Oktob. 3dikánn 1778.)

Élstedet jelented halál' piattzáról,*
 Hol Bellóna végez Nemzetek' sorsáról,
 'S hol midőn egygy esik ditsőség' polttzáról,
 Másik zöld ágot tör Apolló' fájáról!

* Az akkori Pruszszus háborúból Ányoshoz írtt levelét
 5 ime' szókkal rekeszti vala bé B. Úr: „Illyen az emberi állapot-
 nak visszálkodása! A' békességért hadakozni kell, a' halálért
 születni kell, és a' feltámadásért megínt halni kell! — Én,
 mindenre kész vagyok; miért? mert tudom, hogy valaki terem-
 tett, és nem magamtól lettem; — az gondot fog viselni reám,”
 10 's a' t.

17.

BESSENYEI GYÖRGY ÚRNAK*

(Pest, 4-dik Nov. 1778.)

* Ennek a' nagy-nevű hazafinak érdemei isméretesek az egész országban. — Lásd a' *Magy. Múzeum. I. Kötet, 106dik 's követk. lev.*

UGYAN-ANNAK

(Budáról, Junius' 9dikén, 1779.)

Miért nem lehetnénk mi-is illy boldogok Apolló' társaságában, — ha tsak-ugyan a' szív tehet egy halandót szerentséssé? — Ne fély, Barátom! mert annyit fogok érezni, hogy még *Duschnak*-is mestere lehetnék — —*

* Lásd: *Moralische Briefe zur Bildung des Herzens*. — Ezen isméretes német munkának egy részét magyarra fordította ama' nagy-érdemű Bárótzai Úr, kinek neve halhatatlan fog lenni a' Magyaroknál, mind addig, míg anyai nyelveket kedveleni fogják. Lásd: *Erköltsi Levelek. Bétsben, 1775. és Pesten, 1785.* 5 esztendőben.

KÁRTIGÁM' NEVEZETES
ÍRÓJÁHOZ*

(Mészáros Ignácz Úrhoz)

Te pedig, Barátom ki Buda' hegyéről
 Olly szépen Kártigám(*nak*) irtál esetéről, — **
 Méltán dítsekedhetsz tollad erejéről,
 Mert borostyánt kaptál Nemzeted' szívéből.

* Ezek a' versek be vannak nyomtatva azon könyvnek elejénn, a' második kiadásban, 1780. ime' név alatt: *Dobokai Sárközi István*. — Annak más titkos oka volt (úgy mond Ányos) hogy nevemet megváltoztattam. 10

** Ányosnak ezen egy versében két hiba van. Egygy az: hogy a' szók' helyezettése a' nyelvnek belső tulajdonságát sérti, melly szerént így kellene lennie: *Olly szépen irtál Kártigám' esetéről*. A' szók' illy rendinek felbontására a' poézis sem adhat szabadságot; — noha különböz, 's kell-is különböznie (pedig 15 nem tsak a' mértékre nézve!) a' folyó, vagy köttetlen, beszédttől. Más hiba az: hogy e' névben, *Kártigám'*, kihagyattott a' birtokot jelentő ragaszték, *nak*: mellynek az illyféle esetekben (midőn t. i. az íge közbe vetődik, mint itt az *irtál* :) szükségképpen meg kell maradnia. 20

Ez a' hibás szó-helyeztetés gyakran előkerül Á. verseiben; de nem segíthettem rajta mindenkor, mert nagy változtatást tenni nem akartam. — Szükségesnek ítéltém azért, ezt itt egyszer kijegyezmem; ne-hogy a' többszöri példa valakinek 5 több ilyenekre kaput nyisson. *Decipit exemplar vitii imitabile.*

20.

EGY JÓ BARÁTOMNAK

(Buda'-Vára Junius 25dikénn, 1781.)

Mit használt Londonnak Kromvell' buzgósága?
Mit király' vérevel festett szabadsága? *
Hah! az-ís tsak azért verte-le lánttzait,
Hogy önnön' békójin lássa polgárjait! —
Czézár, ditsősségnek ült már templomában,
Győzedelem-kapuk várták hazájában,
A' midőn egyszersmind kevély szándékával
Rubikonhoz repül pártütő hadával:
Ott megállapodván, kérte Isteneit,
Hogy verhesse lántzra Rómát 's testvéreit!
Által-hat a' folyónn Émáth' mezejére,
Szegény Pompéjusnak temető-helyére;
Ott, ott borúlt a' Nap véres fellegekbe,
Midőn törét verte a' szabad szívekbel — 's a' t.**

* A' nagyra-vágyóknak tsalfa politikájok gyakorta vissza-
élt a' vallásbéli *buzgósággal*; tudván, hogy az Ég' nevének,
természet szerént, legnagyobb hatalma van a' sokaságonn.
— Illyen ámítottó volt Kromvell, Mohamed, s' mások. Illyen
10 volt a' minapi új Kromvell-is, — szerentsétlen királynak 's
nemzetének amaz útálatos, iszonyú gyilkossa; ki, hogy a'
Szabadság' nevében elkövetett dühös vérengzése utánn végre
valahára ébredni 's gyalázatos keleptzójét érezni kezdő Soka-
ságot kéntelen 's legyen kibotsáttani lánttzaiból, *religióit*
15 hirdetni kezdett; 's szemtelen kevélységében, az egész elbámúlt
Európának láttára, mintegy ditsekedni látszott, hogy ő —
magának az *Istenségnek lételt* adott! . . .

** Meggondolván a' mostani zűrzavar időknék gyanúval
's veszedelemmel tellyes folyásokat, látom, hogy jó, sőt talán
20 szükséges-is volna, Ányos' munkájinak illy formálag hangzó
némelly részeire magyarázó 's a' poétának igaz értelmét nyilvánb-

ban kifejező jegyzéseket tennem; és az által, a' gánts-kereső vad elméknak, a' mások' kárán magok' szerentséjeket építeni akaró 's ugyan azért minden alkalmatosságon kapva kapó patvarkodóknak felemeltt kezeikből az öldöklő kést kitekernem. — Azonban: légyen elég, itt kinekkinek, száz helyett egyszer, 5 eszébe juttatnom: hogy az az érzékeny Magyar Költő, a' ki ezeket a' verseket még 1781ben írta, már *tizennégy* esztendőök előtt megholt; hogy attól az időtől fogva, a' mennyi *esztendőt*, majd ugyan-annyi *századot* éltünk; és hogy, következésképpen, ő-neki a' most kérdésben forgó, országokat 's népeket lázasztó, 10 királyokat 's királyi méltóságot sértegető, 's minden eddig ismértt polgári rendet felbontó dolgokkal semmi köze nintsen.

21.

MÉSZÁROS IGNÁTZ ÚRNAK,
ELEFÁNTI MAGÁNOSSÁGOMBÓL,
(Felső Elefánt, Nyitra vármegyéből,
10 Febr. 1782.)

- 7 Egygyik dühösségnek visz mészárszékéhez,
Szegény Priamusnak temető-helyéhez,*
Hová egy szőkevény kísérvén mátkáját,
10 Nemzete' vérevel festé nyoszolyáját; —
Másik szabadságnak halottas napjára
Hív, Thesszaliának véres pusztájára,
Itt sirattya Rómát mennyei lanttyával,
'S engem'-is sírásra kisztet fájdalmával! . . .

* Ezt a' két verset — hasonlóképpen a' 11. 12 és 14-diket-is — nem így írta vala Ányos azon első eredeti levelébenn, melyet 15 M. Úrnak küldött; ezen változtatásokat későbbben tette. Megérdemlik azonban az előbbeniek-is, hogy itt előhozattassanak, úgymint:

7. *Egygyik, dühösségnek vezet templomához,*
8. *Szegény Priamusnak volt palotájához ; 's. a' t.* 20
11. *Másik, szabadságnak bús temetőjére*
12. *Hív, Thesszaliának gyászos mezéjére.*
14. *§zánakodást gerjeszt bennem fájdalmával !*

BÁRÓ ORCZI LŐRINTZ
GENERAL, ÚRHOZ

(Elefántról, Sz. György' Hav. 15 Napj. 1782.)

Bár tsak olly szerentsés lehetnék, hogy mostani magánosságomba Nagyságod' érdemes munkájival, úgymint a' *Szabadságról* és *Fejér Tatárok' országáról* írtt gyönyörű verseivel, múlathatnám magamat; hathatós segélytségére lennének ezek születendő poézisomnak! 's a' t.*

* *B. Orczi Lőrintz*, megholt Pestenn 1789 esztendőben, Július' 28dik napj.; de élni fog mindég a' Magyarok' emlékezetében. (Lásd a' Magyar Múzeum. II. Kötet. 402. lapj.) — Az itt megnevezett egygyik munkát (a' Szabadságról) kiadta *Révai Miklós* érdemes hazánkfija; a' másik (a' Tatárok országáról) eltévelyedett valahová, Ányos' halála után; — a' mint ezt magától hallottam a' nagy-lelkű Szerzőtől (a' ki, míg élt, nekem is jóltévőm, ösztönzöm, 's édes atyám helyett édes atyám volt!)

PENELOPE ULISZSZESNEK

(Ovidiusból.)*

* Fordította-e Ányos Ovidiusnak más efféle leveleit, nem-e. 10 nem tudom bizonyosan; én ennél az egynél többet nem láttam. Egygy érdemes barátta azt írja, hogy Á. *nyoltzat* fordított, de a' mellyeket *ő sem látott*.

EGY KIS-ASZSZONYNAK LEVELE
A' KEDVESSÉHEZ

(Hogy az aszszonyi személyek emberek*)

* Ez a' levél kinyomtatott már egyszer; *Pestenn 1785. eszt.* imilly név alatt: *Báró Carberi Anna Kisaszszonyinak Kedvességéhez írtt levele, mellyben 's a' t.* A' nálam-lévő eredeti kézírásban ellenben e' név helyett az itt kitett két betű, úgymint B. és I. vagyon. — Íratott e' levél 1783 esztendőben.

6. BESSENYEI GYÖRGYRŐL,
ÉS
ANNAK MUNKÁJIRÓL.

*Nil intentatum, nostri liquere Poetae,
Nec minimum meruere decus, vestigia Graeca
Ausi deserere, et celebrare domestica facta.*

HORATIUS.

Hogy ez előtt tizen-hét tizen-nyóltz esztendővel Hazai Nyelvünk mivelődni, 's annak természeti szépsége nap-fényre hozatni kezdett¹, többnyire tsak hat hét embernek tulajdoníthatjuk, kik, nem hajtván semmi meg-rögzött bal itéletre, tellyes igyekezeteket arra intézték, miként hogy Hazájok'⁵ Magyarait, kik az idegen nyelveken való bámúlásokban önnön magokéről egészen el-feledkeztenek, született nyelvöknek szépségére mind példájok, mind írásaik által, figyelmetessékké tegyék, és annak betsülésére újjolag fel-serkentsék.

Már ennek a' Száznak közepe' táján meg-jelent ugyan¹⁰ G. Haller László,² és nem külömben Faludi Ferentz-is,³ kiknek ki-adott Munkájik még mái nap'-is példáji lehetnek Nyelvünk' hasonlíthatatlan szépségének; de nem találtak nállunk még akkor elegendő követőket. A' múltt Tíznek elején keltek-fel: BESSENYEI György,⁴ G. TELEKI Ádám,⁵ BÁRÓTZI Sándor,⁶ 's több más Hazafiai. Ezeknek szerentsés fáradozásin fel-indúlván, még tovább mentek némelly tudós Férjfijaink, kik az addig jártt közönséges útat el-hagyván, Verseiket a' Görög és Deák mértékre venni próbálgatták;⁷ melly szerentsés előmenetellel? az idő meg-mutatta; el-annyira, hogy ma, midőn²⁰ ezeket írom, annak vagy vaknak, vagy igen tudatlannak kellene lenni, a' ki RÁJNISnak, SZABÓnak, és RÉVAInak Verseit olvasván, tagadni merészelné, hogy a' Magyar Nyelv a' Verselésnek ezen új mértékre vett módgyában, kivált a' Hatos Versben (*Hexameterben*) a' Deáknak méltóságához minden Európai élő²⁵ nyelvek közzül leg-közelebb járúl. — A' két elsőnek rövid nap

alatt világosságra jöendő újabb munkáji majd még nyilvánban és tsalhatatlanúl meg-bizonyíttják állíttásomat.

Könnyű vólna ezt énnékem, ha szükséges lenne, addig-is példákkal meg-mutatnom. De úgy sem szándékom, e' dologba 5 mélyebben bé-ereszkednem. Tsak azért akartam ezeket itt előre meg-jegyzeni, hogy minek-előtte intézett tárgyamra térjek, az Olvasónak elméjét újabb Nemzeti *Litteraturánknak* kezdé-tére, 's mái napig miként-lett folyamattyára egy kevéség vissza-fordítsam.

10 *Bessenyei Györgyről*, annak munkájiról, és némelly még rejtekben heverő kéz-írásairól akarok itt rövideden szóllani. — Illendő bizonynyára, az ilyen nagy-érdemű Hazafiakhoz tartozó háládatosságunkat az egész Nemzet előtt ki-nyilatkoztatnunk, hogy (ha bóldogabb sorsot érdemlő édes M. Nyelvünk tsak 15 ugyan lábra kaphat még valaha!) jöendő Onokáink-is lát-hassák, hogy nem vóltunk érzéketlenek polgár-társainknak érdemeikhez, és tudhassák egyszersmind azt-is, kiknek hamvait kellessék leg-inkább áldaniok azért, hogy ők-is II. Andrásnak, Nagy Lajosnak, és a' Hunyadiaknak nyelvén beszéllhetnek.

20 Ez a' bölts Férjfiú tehát, tudván, hogy soha Nemzetünk idegen nyelven tudományra, 's közönséges világosságra nem juthat; és tudván azt-is, hogy az Anyai nyelvnek virágása 25 hogy írásainak kellemetességével Magyarainkat nyelvöknek kedvellésére indítsa. — Előre el-látta ő ugyan, hogy ez által magának nem kevés alkalmatlanságot 's kedvetlenséget fog majdan okozni. Tapasztalta az emberi értelmeknek egymással való ellenkezéseket, és azért ő sem igen reménylett, személyére 30 nézve, önnön maga' szája' vallása szerént, munkájiról Hazája' fíjai közt háború 's ellenkezéseknél egyebet. — „De akár mint itéllyek, vagy itéltessem, úgy mond, érzem azt, hogy semmit inkább nem kívánok el-távoztatni, mint az igazságon kívül való tévelygést; nem tehetvén rólla, ha sokszor olyan személylek 35 *karakteremről* balúl itélnek, kik meg-elégesznek szüntelen azonn örülni, hogy ők-is annyi sok emberekkal 's állatokkal a' világon vagynak; — — — sok mindent látnak, 's végre meg-halnak, a' nélkül, hogy a' helyet, hol életekben tsevegtek, valaha ismér-hették vólna. Ilyen elmék' itéleti alá esik gyakran sok szeren-t 40 tsétlen tanuló Férjfiúnak *karaktere-is*, ki lelkének el-rejtett

erejével e' nagy természetnek kebelében, Istent, mennyei törvényt, embert, igazságot, jó erkölcsöt keresve küszködik, 's fárad." Illy módon gondolkodván Bessenyei, keveset hajtott azon régi tudatlansághoz szokott, de még-is tudománnyal kényeskedni kívánó egygyűgyű Ferentz Deákakra-is, kik minden újság ellen zúgolódnak, félvén attól, hogy ki ne forgattassanak az által kitsiny vagyonkájikkból. Meg-elégedett azzal, hogy-ha munkáji által Nemzetének használhatott, 's tulajdonságai szerint egy ORCZYnak, BARTSAInak, BÁRÓTZInak, 's több más nemesengondolkodó, igazság-esmérő Hazafiaknak kedves lehetett. Ha 10 mindennek tetszeném, úgy mond ő, gonoszoktól, tudatlanoktól-is ditséretet kellene el-vennem; melly ditséret a' tudománynak és jó erkölcsnek inkább el-pirúlást, mint-sem örömet okoz.

1772dik esztendőben ki-adta Bétsben az *Ágis*, és *Hunyadi László* Tragédiákat, az *Eszterházi Vigaságokat*, és az *Émbernek Próbáját*; melly utólsóban az Anglus Póp'nak ugyan-azon nevezetű munkájában foglaltt gondolatait maga' módgya szerint követi. Ezen munkájit Bessenyei a' Frantziák' példájára mind két-sorú Versben készítette, és annyival-is nevezetesebbek azok, mivel a' Verselésnek ezen nemét leg-inkább ezek, és G. 20 Teleki Ádámnak már fellyebb említett fordítottása hozták Nemzetünknel kedvességbe és szokásba.⁸

Utóbb botsátotta-ki még más 12. darab rész-szerént fordított, rész-szerént eredeti saját Munkájit,⁹ mellyek között, a' magyarságra nézve, az én ítéletem szerint, különös meg-jegyzésre méltó *Lukánusnak* Marmontel utánn folyó beszédben fordított *első Könyve*.¹⁰ Kár, hogy ennek a' tüzes-elméjű Római Poétának több könyveit-is hasonló ékességgel le nem fordította! — A' *Holmi*-is különösen meg-jegyzést érdemel.¹¹ Ez külömb-külo mb-féle kisebb-szabású folyó 's kötött beszédben készültt 30 darabokból áll. Találatnak a' többi között a' *M. Írás' módgyáról*, *Penna-tsata* 's t. aff. nevezetes tikkelyek, mellyek egyenesen a' nyelvnek pallérozását illetik. Ítéletet tézsen Bessenyei azokban némelly ki-adott M. Könyvekről, oly szándékkal, hogy ez által Íróinkat a' Könyv-szerzésben szükséges figyelmetességre intse, 35 és egymás között való vetélkedésre gerjeszse. Ki-jegyzi némellyeknek Irásaikban el-követett hibáikat, és (ámbar ez a' Kritikusnak nem kötelessége) tulajdon maga példájival mutattya-meg, miként lehetett és kellett-is volna, azokat akár *próságban*, akár versben, meg-jobbítani.¹² — A' közre-eresztett 40

Könyveknek illetén szabad és nyilván való meg-ítélése, mivel nagy a' haszna, minden mái tudós Nemzeteknél szokásba jött. Az Írónak (bár mi nagy és különös elmével birjon-is ő) éppen nem válik ez betstelenségére, és mind addig helytelen léssen neheztelése, valameddig munkájának Meg-ítelője az illendőség' 5 határait által nem hágja, és a' hibáknak meg-jegyzésében előforduló állításait józan okokkal támogattya. Meg-fogyatkozott természetünk nem hozhat minden pontban tökéletes munkát. Több szem többet lát; 's azért-is a' *ki-mutatott 's meg-bizonyított* 10 *hibának meg-esmérése 's jobbítása soha sem válik a' Szerzőnek kisebbségére; a' fel-fűtt maga-meg-hittség pedig mindenkor.* Önnön maga *Klopsstock*, a' milyen nagy elmét több száz esztendőök alatt alig szűl egyszer a' Természet,¹³ nem általlotta, Tudós-Társainak észre-vételeiket *Messidássának* meg-jobbításában 15 hasznára fordítani: és ha *Voltaire* a' maga' *Henriad'*ját tsak első ki-adása szerént hagyta, 's mások' intéseire hajlani nem akart volna, nem tudom, ha a' mái Világ *II dik Friderikkel* tartana-e, ki ötöt ezen Költeményéért *Parnaszszus'* hegyén *Virgilius* mellé helyeztette; avagy inkább *Homeval*, ki ugyan- 20 azon munkának rövid életet ígér.¹⁴ —

Hasonló szándékkal és igyekezettel írta Bessenyei a' *M. Nézőt*, és a' *Magyarság* serkentő *Levelet*-is; melly két kis darabjával mind szép elméjének, mind pedig fő-képpen *M. Nemzete'* és *Nyelve'* hasznán fáradhatatlanul szorgalmatoskodó nemes 25 szívének, minden igaz Hazafiak előtt örök betsületet szerzett. —

Nem szóllok egyéb már ki-adott, 's hihető, *Olyasóink'* nagyobb részénél-is esméretes Munkájirol. Kéz-írásaira sietek, mellyeket én ez előtt vagy hat esztendővel a' *Pesti P. Paulinusok'* *Klastromának* Könyves-Házában történetből láttam 's 30 olvastam, és a' mellyek, el-ozolván már egymástól az említett Szerzetes *Atyák* (ha-tsak vagy maga a' Szerző, vagy valamely jól-tévő eset által nap-fényre nem kerülnek) talám örökre oda vesznek. — Bessenyeinek ezen saját keze' írásai négy külömb-féle darabokból állanak, és nagy rétbén egybe-köttve vagynak.

35 Az egygyik, a' mint még emlékezhetem, a' *Törvényről* szól közönségesen, mellynek eredetét el-kezdvén keresni, felmegy az embernek első állapottyára, a' természetnek megvesztegetődése után; és az erősebbnek hatalmában találván-fel azt, úgy követi tovább, idővel több ágra miként lett el-terje- 40 dését, rendbe-szedetését, és változásait; a' Nemzeteknek tör-

téneteikből példákkal világosítván, 's elvenítván elő-beszéllését. Ez a munka nem egész.

A' IIDik a' *Magyar Törvényről* van. Ez-is hasonlóképp' tsak töredék munka, és Birodalmunknak tsak elsőbb Századait illeti. Külömben igen szép darab, és valóságos M. szabadsággal 5
vagyon meg-írva. —

A' IIIIdik egy *Tudós Társaság*, vagy-is egy Filozofus, Theologus, Historikus, Politikus, és Statista között való beszélgetés, kik egymással azonn elmélkednek, miként és melly eszközök által lehetne az embereket és egy egész Nemzetet leg-egyenesebben, 10
leg-könnyebben, és leg-bizonyosabban boldogítani? — — —
Ez a' darab különös-szépségű és szívre-ható magyarsággal
vagyon el-készítve. Vajha valamiképp' világosságra jöhetne!
Mikor a' Szerző ezen munkáját a' meg-nevezett Könyves-házba
által-adta, fel-jegyzette erre a' darabra, hogy annak ki-nyom- 15
tatását az akkori *Censura meg-tiltotta*. Szomorú állapot valójá-
ban, ha egy igaz polgár Hazájának hasznára az igazságot ki
nem mondhattya! „Szólljunk igazsággal, úgy mond egy helyett¹⁵
böltsen Bessenyei, olly igazsággal, melly annak tsak úgy
esmértethetik, ha a' szabadságnak koronájával, mellyet e' 20
világra lett származásakor fejére tett, jelenhetik-meg előttünk.
Lakhatik ő mélységben, magasságban, hol mindenütt egygyenlő
természete van, és egy porban-mászkaló szegénynek szájából
sem hallattathatik úgy soha, hogy méltóságot azoknak ne
mutasson, kik mennyei szavát esméri.” — Egy meg-világoso- 25
dott szabad Nemzetnél kérdésbe sem kellene még annak-is
vétetődni, ha vallyon önnön magok a' Felsőnek rendeléseis
a' nyilván-való józan meg-itéltetésnek tárgyai lehetnek-e.
A' Törvény-tévő maga magát gyanússá tenné, ha rendeléseit
az illetén okos meg-visgálás alól ki-vonni akarná. A' Király, 30
feje és attya az Országnek: tehát nem akarhattya, hogy tett
rendeléseit zélllyokat el-mellőzzék, vagy Népeinek éppen ártal-
mára szolgállyanak.¹⁶ Annak hasznára és boldogulására kell
azokat intéznie: miként érheti pedig valaki ezen végét tsalhat-
atlanabbúl el, mint ha törvény-szabásait ugyan-azon Országnek 35
és Népeinek természeti állapottyához és minémiségéhez alkal-
maztattya? és ki tudhattya annak természeti állapottyát és
minémiségét jobban, mint azon értelmes és igaz Hazafiak,
kik abban születtetvén 's neveltetvén, az Országnek minden
környékeit és belső mivóltát, a' Népeinek minden hajlandóságait, 40

természetét, és miségét gyermekségektől fogva esmérni tanulták? — Attól sem szükség tartani, hogy egy olyan Nemzetben, ki a királyi páltzát szeretett Fejedelmének önként kezébe adván, böldögülését Annak böltseségétől 's atyai jóságától várja, ez által a Felsőséghez tartozó engedelmesség tsak leg-kevesebben-is tsorbát szenvedgyen. Közönségesen meg-ismérett és tapasztalás által meg-erősítettett igazság az, hogy mennél nagyobb világosságra jutott valamelly Nemzet, annál könnyebb annak igazság szerént való kormányoztatása, azért, mert szabad és józan gondolkodása által annál jobban által-láttya és tudgya, hogy a Fejedelem az ő rendeléseivel nem különösen a maga saját hasznát, hanem Népeinek, kinek Ó feje és attya, böldogságát tárgyozza; mellynek semmi józan-elméjű Polgár és Jobbágy ellenére nem lehet.¹⁷ — Tudta ezt II. JÓSEF, mostan országló böltts Fejedelmünk, 's fel-szabadította az Igazságnak nyelvét, hogy szavát a királyi székig emelhesse. Szabadságot adott kinek-kinek, tulajdon maga' szemeivel látni, eszének a természettől nyertt világánál okoskodni, józan okait más ember-társaival nyilván közölni, viszontag azoknak elmélkedéseit hallani, és olvasni; sőt, tapasztalván, melly ritkán jelenhet-meg az igazság az ő tulajdon képében és tellyes mivoltában a Trónus előtt, önnön maga' Felsőges Személyét-is *Krizis* alá botsátotta.¹⁸

A IVdik darab, egy a *Virgilius' Éneissének*, vagy-is inkább *Voltaire' Henriádjának* formájára *Hunyadi Mátyás* Királyról két-sarkú versben készítettett Vitézi Költemény. Ha nem tsalatkozom, nyóltz Énekre van fel-oszttva. Mivel én ezen kéz-írásokat már régen, és akkor-is tsak futólag olvashattam, ennek a darabnak mivoltáról (az egészre nézve) nem tehetek itéletet. A mit belőlle néhol magamnak ki-jegyezhettem, íme itt az Olvasónak itéletére ereszttem. Ebből a töredékből legalább azt láthatni, minémű versekkel, mitsoda magyarsággal, és mitsoda fellengős vagy alatt-járó hangozattal légyen az egész Költemény el-készítve.

HUNYADI MÁTYÁSNAK EGY VÉRES ÜTKÖZETE UTÁNN,
A' TERMÉSZET PANASZOLKODIK:

A' Reggel azonban fényes ujjaival
Vonást tészén Egén, 's derül sугárival. 5
Napja' érkezését e' nagy természetnek
Jelentvén, újjúlást hírdet az Egeknek.
Fel-jön a' fényes Nap égő világával,
'S láttya, sok halandó hogy' veszett hartzával!
Az álmából-serkentt oktató Természet
Meg-áll, és úgy nézi, egy ütközet mit tett. 10
A' repedtt testeknek színére borzadott,
Irtózván a' helytől, mellyen Mász izzadott.
Nézte Emberében meg-esett romlását,
Átkozván Hunyadi' iszszonyú dülésát.
Így el-keseredvén magában végtére, 15
Fel-néz Istenének el-búsultt egére;
Sohajt, 's magyarázván magában törvényét,
Meg-indúl feddeni nagy Emberi Nemét:
Nagy Isten! mit tesznek lásd (mond) a' halandók,
Kik úgy-is él'tekben mindhyájan múlandók! 20
Egy Királynak már nem lehet parantsolnom,
Ki ha győzedelmes, hozzá kell hajolnom.
Én lettem itt alatt e' földnek bírája,
Hatalmad' a' Világ tsak bennem tsudálja.
Hatalmam az egek' trónussa utánn van 25
Mindgyárt; 's mitsoda por fitymálhatna abban?
Törvényemmel áll-fenn e' roppant teremtés,
Hol általam esik-meg minden lehellés.
Minden-némű állat enged törvényemnek; —
Tsak ember tesz romlást hatalmas rendemnek. 30
Ezek egymás ellen szaggattyák testeket,
Ölnek, pusztítanak, prédálván véreket.
A' fene vadaktól, futó szélvészektől,
Egyéb véghetetlen sok veszedelmektől
Meg-örzötték magok'; de önnön fegyverek 35
Mindenkor szabadon pusztíthattya létek'.
Sok Nemzetek egymás' javára rohannak,
Ölnek, vágnak, nyúznak, 's égetéssel dúlnak.
Azt mondgyák, hogy nem egy természetből lettek
Azokkal, kik, mint ők, más nyelven beszéltek. 40

Embernek lehet csak embert pusztítani,
 A' kit prédájára könnyű úszítani.
 Egy egész Nemzetnek dühösködni lehet,
 És, ha győz, a' törvény ellene mit tehet?
 5 Országot égetni, fijait kontzolni,
 Kisdedeket ölni, prédákat rabolni:
 Mint hivatalt, mind úgy tehetik a' hadak, —
 Mit nem követnének-el a' fene vadak.
 Bé kell borítani, mond, a' földet vérrel,
 10 'S el lehet törölni egy Hazát fegyverrel,
 Ha egy kised még nyög hóltt anyja' ölében,
 Kinn el-rémültt atya esdeklik szívében:
 Öld-meg, kemény Vitéz! a' természet ellen,
 Mellynek pártot-ütött fija vagy, kegyetlen!
 15 Mikor gyakran tölled Hazák pusztíttatnak,
 Városok és faluk tüzekkel gyújtatnak,
 Hány férjek, iffiak, aszszonyok, öregek
 Jajgatnak, nézvén mint füstölnek az egek,
 Az Atya gyermekét ölébe szoríttya,
 20 'S halálát a' tűzben alá 's fel úgy futtya,
 Sok rendes Iffiú szelíd Jegyessével
 Lángok közt ég, honnét kiált nyögésével,
 Barmoknak bögése, Árvák' jajgatása,
 Gyújtott Városoknak tüzes le-omlása,
 25 Nem tsendesíthetnek soha ellenséget,
 A' ki vér-ontásban keres ditsősséget,
 Féllyed Istenedet bódúltt Emberi Nem!
 Ennek nagy nevében kell míved' feddenem,
 Ha benned fel-támad egy győző Királyság,
 30 Múlylon-e miatta az örök igazság? —
 Szégyenlye egy ember magát a' vadaktól,
 Kik illy vérengzést nem tesznek magoktól.
 A' Tigris leg-alább Tigrisen formáját
 Tekénti, 's nemében nem rágja prédáját;
 35 De az Ember magán képit el-felejtvé,
 Öl, ditső fajjában méltóságát vesztvé!
 Nagy Isten! fenyítsd-meg föld-teremtésidet,
 Hadd ne rontsák képők' 's örök törvényidet. —
 A' Természet ekként végezte panaszszát,
 40 De Márs' fijaitól nem kapta válaszsát. 's a' t.

MÁTYÁSNAK BESZÉDGYE GISKRA MEG-HÓDÚLÓ
TSEH FEJEDELEMHEZ.

E' Tseh Fejedelmet Hunyadi szavával
Köszöntvén, némittá nagy származásával: *
Giskra! (úgy mond néki) gyalázat Királynak, 5
Vertt fijává lenni a' hartzoló hadnak,
De még több gyalázat, ha felső fényével
Meg-győzetik másnak jó-téteménnyével,
Ne véld, hogy te köztünk idegen véredet
Mutatván, előnkbe tedd születésedet. 10
Hunyadi Jánosnak Magyar a' fajzása,
Nintsen trónusomnak fősvény származása.
Ditsősséért vagyon népem koronámmal,
Nehéz szembe szállni emellt hatalmammal.
Ajánlott hivséged', tudgyad, meg-fizetem, 15
Mert, hogy azért adós légyek, nem nézhetem,
Egy Király mindenkor nagyságát tekinti,
Népét kegyelemmel 's hatalommal inti.
Nem kérhet koronám e' Világtól törvényt,
Láttyuk, mi emeli trónusunkon a' fényt, 20
Nem vóltunk fattyai még a' ditsősségnek,
Tudunk úttján járnai még a' nyereségnek. 's a' t.

* * *

Midőn az említett Király szüntelen hadakozásai által
országot emberből, pénzből ki-szúkítené, Vitéz János Eszter- 25
gami Érsek, mint tudva van, a' Nemzet előtt leg-nagyobb
tekéntetben-lévő fő Polgár, szívére vévén Hazájának ügyét,
hogy annak sebeire az édes békességnek gyógyító írást ragasz-
taná, el-állott Mátyástól, és magával az országnak nagyobb
részét tőlle el-húzta. A' Király, hogy őtet, és ő vele az el-pár- 30
tolttakat, magához vissza-térintse, Kóvettyét Szápolyait hozzá
küldötte. Az Érsek azt felelte, hogy, ha Hunyadi hartzoló tüzé-
ben tsendesül, 's Hazájának több-több inségeket nem szúl,
nem lészen ellene. Ezen örvendetes válasznak meg-örülvén
Mátyás, maga megy hozzája, 's meg-látván az Érseket, fájdalmas 35
örömében így szólíttya meg: (1471. esztendőben :)

Látom, a' Világnak Istene kegyelmez,
(Mond a' Király) hol egy Barátom védelmez,

Mert így kell szóllanom ahhoz keservembe,
 Ki mérget és mézet eresztett szívembe.
 Hogy pártolhattál-el örökös fijdától¹⁹
 Miként vádalthattál előszer magadtól?
 5 Ekként mutatod-e most atyaságodat?
 Így tartod Atyámnak tett fogadásodat? —
 Ah! ha most Hunyadi János halálából
 Ki-szóllhatna hozzád szomorú sírjából;
 Mennyire zokogná fijának keservét,
 10 Leg-jobb barátyyában látván ellenségét! — —
 Viselt dolgaimról ki-szóllhat gonoszúl? —
 Vének-e, hogy népem Róma' szavára dúl?
 A' *Vatikán*um írt törvényt trónusomra,²⁰
 A' szent Pápa ellen ki kiált dolgomra?
 15 Boszszút állottam már a' sértett Egekért;
 Fut az Eretnekség, veszti a' hitlen vért.
 Győzedelmeimről látod, hogy az Egek
 Az Eltérttek ellen miként védelmeznek.
 Már az Eretnekség rettegi fegyverem',
 20 Mert el-pártolások' Istenünkkel verem.
 Így keresi Róma fel az igazságot
 Vallásával vivén sok hatalmasságot.
 Ha Teremtőjétől segítségeket kér,
 Ki-omlik előtte az el-részegültt vér.
 25 Érezze Tseh Ország Istene' haragját,
 Rettegje Rómának reá-küldött fiját.
 Meg-botsáss, barátom, nagy buzgóságomnak,
 Ne talállyad vétkét igaz vallásomnak.
 Az Érsek e' szókra mond: Hunyadi vígyázz,
 30 'S magadtól mindenkor mindent ne magyarázz.
 A' Világ' Istene nem látszik közöttünk,
 Törvényivel szóllhat titkosen tsak lelkünk.
 Mikor térített vólt a' nagy Isten vérrel?
 Mikor ölt valakit hitiért fegyverrel?
 35 Az Israel a' melly népeket pusztított,
 Ott Istenünk' helyett bálvány imádatott.
 A' ki e' Világnak Teremtője ellen
 Fának imádkozik, 's térdepel lelketlen,
 Meg-érdemelhetette Istene' intését,
 40 'S annak fegyverével lett verettetését;

De a' ki, mint mi-is, a' szent Háromságot
 Hiszi, és tsak annak formál imádságot,
 Hogy' ölettethessen a' Kristus' nevéért,
 Kitől üdvösségnek kéri a' drága vért?
 Nyitva vagynak-e a' nagy egék előtted? 5
 Érted az isteni tanátsot feletted? —
 — — — — — — — — — — — — — — — —
 — — — — — — — — — — — — — — — —
 Hogy' magyarázod te a' Földnek Istenét?
 Mint érthetd fegyverrel természeted' rendét? 10
 Mondd-meg! mikor véthet a' Világ magától?
 'S mikor véssen intést örökös Urától?
 Magyarázd jegyzésit a' Végezéseknek,
 Olvasd sorjait e' mennyei Könyveknek.
 Nyúgodgyon a' Király trónussán, ha lehet, 15
 Mert Istenért vérrel új törvényt nem tehet. — —
 Az idegen földön szüntelen háborgunk,
 'S országunkban végre majd mind el-pusztúlunk.
 Vajmi drága itt a' véren-vett ditsősség?
 Tudgyuk-e, hogy' itél arról az Istenség? — 20
 Engedgy, o Hunyadi! e' nagy Természetnek,
 Ne légy pusztítója az ember' életnek.
 Atyád' hívségére szívedben gondolkozz;
 Védellemezzed Hazád'; de senkit ne átkozz.
 Mennyire kívánnám örök nyugodalmad'! 25
 Bánom, hogy kellett okoznom fájdalmad'!
 Nagy Vezér! mint Fijam', örökre szeretlek,
 'S mint koronás fejem' halálíg tisztellek.
 Bátorságom' meg-ne verje méltóságod,
 Jusson eszedbe itt ma halandóságod. 30
 Meg-botsáss éretted fáradtt hívségemnek,
 Ismérd meg keservét zokogó szívemnek.
 Barátom' fijának lábaihoz esem,
 Kinél életemet könyvezve keresem!
 Hunyadi illy férjfit lábánál szemlélvén, 35
 Sohajt, a' szívében nagyon illetődvén:
 Hív Barátom! Atyám! (így szóll az Érseknek)
 Érdemes java az halandó életnek!
 Álly-fel! vállaimat öleld karjaiddal!
 Miért tselekszel így keserves fijaddal? 40

A' természet győzi, látom, királyságom',
El-felejttem veled felső Méltóságom.
Mint meg-keseredett gyermeked', úgy nézhetsz
Haragomtól soha ezen-túl nem félhetsz.
5 A' nagy Istenre kér egy Király öledben
Sirva, hogy botsáss-meg ő néki szívedben!
Felejtsük-el vóltt kis háborúságunkat,
Ne fárasztjuk soha haraggal magunkat.
A' ki tett vétkei' gyötrelmit érzette,
10 'S keserves bánattyát szívében szenvedte,
Hidd-el! mindég meszszebb van a' gonoszságtól,
Mint az, ki nem jajdúlt soha hibájától.
Nagy Király! meg-botsáds tévelygéseimet,
(Igy felel az Érsek) 's tekéntsđ inségimmet!
15 E szók utánn egymás' karjai közzt sirva
Függöttek sokáig némán sohajtozva.
Végre barátságok' meg-erössítették,
'S békességgel egymást útnak eresztették, 's a' t.

* * *

20 Kazimír Lengyel Király Mátyást békességre inti, és Tseh
Országot, melyet el-foglalt vólt, fíjának Ulászlónak tőlle vissza-
kéri. Ezen öszve-jövetelök a' meg-nevezett Királyoknak történt
Wratiszó Várossa mellett a' mezőn 1473. esztendőben.

A' két tábor közzé három sátort vernek,
25 A' hol a' Királyok végre öszve-mennek.
Kazimír kezdi-el beszédét Mátyással,
Magyarásván szavát a' fő méltósággal:
Mít akarsz, Hunyadi? (így szóllal Kazimír)
Lehet-e, hogy semmi már hartzodban nem bir?
30 Mért dúlod a' földet Nemzedet' vérevel? —
Ne bántsd a' Keresztényt Róma' fegyverével.²¹
A' Tseh ellen, igaz, én-is hadakoztam;
De hidd-el, Hunyadi, hogy már meg-változtam.
Vallás' 's nyereségért több vért én nem ontok,
35 Mert jól tudom aztat, hogy, mint más, meg-halok.
A' garázdaságból sem jöhet ditsósség,
Tsak a' védelemben lehet jó nyereség.
Ne engedd, Hunyadi, el-ragadtatásod';

Könnyen alá dőlhet emeltt méltóságod.

— — — — —
— — — — —
Nintsen egy üldöző fegyverben igazság,
Valami erőszak, mind tsupa gonoszság. 5
Ha egy bromtes Jobbágy a' gyengébbnek javát
El-veszi erővel, 's úgy bővíti magát:
Azt Isten' 's világi törvénnyel fenyíttjük,
Mint hív, igaz bírák, vétkét úgy büntettyük.
Igaz-e, egy Király hogy mindent meg-haladt, 10
'S nints Istene' örök igazsága alatt? —
'Tsak fegyvere légyen, néki erőszakkal
Lehet vért ontani a' több országokkal;
Mindent el-foglalhat, övé, a' mit el-nyert,
Prédált, dúlt, égetett, 's mivel-hogy erőss, vert. 15
Nem elég ok, verni, hogy erősek vagyunk,
'S — mivel lehet — senkit tsendesen ne hagyjunk.
Nem lehet szökdösnünk a' nagy egek felett,
Maradgyunk Istenünk' igazsága mellett!
Ha meg-búsúl az Ég, le-vér trónusodról: — 20
Mit itél a' törvény osztán halálodról?
Add-viszsa Lászlónak el-fogott javait,
Ne verd a' Korona' ártatlan fijait!
Hunyadi ezekre mond: Én nem akarom
Törni a' törvényt, sem Világunk nem marom, 25
Trónusom nem táplált soha dúló vadat,
Nem kezdetett velünk még büszkeség hadat.
Isten 's Világ ellen nem szegzem magamat,
De terjesztni szabad igaz hatalmammat.
Tsupa óltalomra készítettem fegyvert, 30
Róma úgy itél, hogy nem én, de Isten vert.
Nem ragadozom én igazságtalanúl,
Soha készültt hadam törvény ellen nem dúl.
De, ha védelmemre veszem fegyveremet,
Az ártatlanságért onthatom véretem. 35
Ha-mikor engemet vezet az igazság,
Öldöklök, de azért nints bennem gonoszság. —
Az éjszaki hideg tsillagzatok alatt,
Tudgyuk, Attilával millyen erő támadt.
Ölte a' Világot széillyel törvény ellen, 40

Meg-írta győzelmét az ég és föld ellen;
 Még-is sokan hiszik, hogy Isten volt velünk,
 Midőn helyéből költ régi Scytha Neműnk.
 Bosforust haladta vólt vadászattyába
 5 A' Scytha, 's Szarvassal fut Európába.
 Először ostorúl hozattak közzétek,
 Fegyverekkel verték bűnötök az egek.
 Végre e' Népet az Isten meg-térésre
 Vezérlette ide a' Kereszténységre.
 10 A' pogányságban-is törvényt írt Nemzetem
 Európátoknak, mint emlékezhetem,
 Az Isten vezette őt világosságra,
 Nem vólt ő Scythában szokva gonoszságra.
 Törvénynek mindenkor minden bűnt büntetett,²²
 15 Latország közötték nem szenvedtethetett.
 Uralkodni soha senkin nem akartak,²³
 Melly földeket nyertek tsak azokon laktak.
 Régen nagy Sándorral miként szálltak, tudgyuk;
 Nemes indulattyok' még ma-is tsudálljuk.
 20 Ezek a' Világra küldték ditsősségek',
 Szárazon, tengeren tették nyereségek';
 Végre, meg-esmérvén a' Világ' Istenét,
 Úgy mint Keresztények tartjuk-is törvényét. —
 Hogy Rómának és most Hazámmal engedek,
 25 'S mint régi Nemzetem, tölleték nem félek;
 Nem tsudálhattjátok. Hajdan a' ditsősség
 Vítte Nemzetemet, 's most a' kereszténység
 Vezérel, hogy én-is sok győzedelmemmel
 Meg-mutassam, honnan származtam véremmel.
 30 Halhatatlanságra kell itt törekedni,
 Szabad védelemért mással verekedni.
 Róma' tanátsából a' mit el-foglaltam,
 Pénzzel, vérrel, karddal aztat meg-szolgáltam,
 Fizetesség-viszsa sok szenvedett károm,
 35 Tölleték most egyéb hasznomat nem várom.
 Engedelmem utánn birjátok országtok';
 Tsak győzni akartam, de nem kell hazátok. 's a' t.

Légyen itt szabad én-nékem, ezen érdemes Írótt, mivel
 személyes esmeretségére nem lehet szerentsém, közönségesen

az egész *Publikum* előtt barátságosan kérem: ne sajnálja ezen munkáját, ha kezénél vagnak, még egyszer elő-venni, benne holmit, a' mái időknek, erköltseinknek, és a' jó ízlésnek állapottához képest, meg-jobbítani, 's nyomtatásba adni; kiváltképpen pedig helyel-közzel azon keményebb-értelmű sorokat meg-változtatni, mellyek egy vagy más Vallás-béli M. Olvasókat talán meg-is-sérthetnének. Hitére, vallására nézve, ki-ki kényesen érez; és az ebbéli veszedelmes versengésnek még most-is visellyük seb-helyeit. Lehetünk jó polgárok, igaz hazafiak, a' nélkül, hogy *Rómának, Kalvinnak, vagy Luthernek*, ellenségei légyünk. 10

*

¹ Lásd az *Első Negyedben* a' Bé-vezetést.

² G. Haller' *Telemakussáról* lásd Bárótzinak ítéletét az *Erköltsi Mesék* előtt az elől-járó beszédben; és Bessenyeiét a' *Holmiban*. — Erdélyben-is ki-jött *Telemakus* 1783dik esztendőben; de, a' mi a' magyarságot illeti, árnyéka sem lehet Halle-
rénak. 15

³ Melly kedvvel fogadta legyen Nemzetünk Faludinak munkáját, eléggé meg-mutatta az; hogy Énekei, még minekelőtte Révainak hazafiúi szorgalmatossága által közre hozattának-is, többnyire már az egész Hazában el-terjedtenek. 20

⁴ 1772dik esztendőben. Munkájiról majd alább.

⁵ 1773dik eszt. fordította a' Frantzia Kornéljnek *Czid* nevű Szomorú-Játékát, két-sorú páros Versben.

⁶ 1774dik eszt. *Kassandra*. 1775. eszt. *Erköltsi Mesék*, Marmontelből; és *Erköltsi Levelek* Duschból. nyomt. Bétsben. — Ez a' három Munka az, a' honnét a' M. Nyelvnek édességét Szépeink leg-inkább esmérni 's érezni kezdték. 25

⁷ *Szabó Dávid*' új mértékre vett Versei. 1777dik eszt. és Paraszti Majorság 1779. eszt. — Révai Miklos' Magyar Alagyájinak I. Könyve 1778. eszt. — *Rájnys József*. M. Helikonra vezérlő Kalaúz. 1781. eszt. — 30

⁸ Bartsai Ábrahám talán még előbb kezdett olyanokkal élni, de az ő kellemetes Verseit még akkor tsak egynéhány jó baráttyai esmérhették. — Ő volt Anyosnak-is kalaúzza a' M. Helikonnak kellős tetejére. 35

⁹ Buda' és Attila' Tragy. 2. Anyai Oktatás. 3. Hunyadi János' élete és viseltt dolgai. 4. A' Filozofus. 5. Lukánus' első Könyve. 6. B. Gy. Társasága. 7. Jés. Kr. halál. v. gondol. 8. Jés. Kr. Ist. 9. Hármás Vitézek. 10. Holmi. 11. M. Néző. 12.

⁵ Magyarság.

¹⁰ Posonyban 1776. eszt. — Leg-alább, úgy mond erről maga-is, ez a' kis fordított még maradékinknak mutatni fogja, hogy anyai nyelvünknek elő-mozdítottában, ha erőtelen-is, igyekeztem.

¹¹ Bétsben, 1779dik eszt.

¹² A' *Filosofus* Vig-Játékban keményebben bánt *Könyival*. Azok az ott előhozott Versek (128. óld.) méltán meg-érdemlették ugyan a' ki-nevettetést; de ellenben még-is meg-érdemlette volna ám az a' fáradhatatlan és jó-igyekezetű Író-is, hogy leg-alább a' neve meg-kíméltessék. — Az illy ki-katzagtatást tsak azok a' kába firkálók érdemlik-meg, a' kik semmi intésre nem hajolván, mind egyre *Horatiusokat*, *Hyppolitusokat* 's t. aff. mázolnak; sőt szentség-törő kezeikkel önnön magát ANA-KREONT illetni nem irtóznak.

¹³ Nem tselekszem talám ellenére a' Szerzőnek, ha ezen gyönyörű darabját ide helyeztetem, 's közönségessé tészem, a' nagy elméknek illyetén ritkaságáról.

O igaz tükör, tsuda fény, együgyű
Pusztá Természet! mi keserves átok,
Vagy gonosz jelben születés nyomorgat
Annyi sok embert?

Mennyien vagynak, kik elől homályba
Rejtezük fényed: tapogatva járnak
A' vakok sűrűn-feketültt setétben,
'S nyögnek utánnad!

Ritka olly bődlog, sok ezer közül-is,
A' kinek pillant valamelly szikrátskád:
Századok szülnek tsak egyet, ki téged'
Láthat egészszen.

RÉVAI.

¹⁴ A' Kritikának Fondamentomiban. II. Rész. 22. Fejezet.

¹⁵ Lásd *B. Gy. Társaságát* a' 83. óld.

¹⁶ Mert a' Király 's Haza nem két különös test,
Hogy egynek hasznával másnak vethessünk lest.

Hiszem! minden Király a' feje a' Népnek;
Ha egy romol a' mást nem mondhattuk épnek.
Vallyon, mellyik okos 's jó főnek tetszenék,
Ha a' kezét lábot előtte metszenék? —

G. TELEKĪ JÓSEF. 5

17 — — — — — — — — Vir bonus est quis?

Qui Consulta Patrum, qui Leges, Iuraque servat.

HORAT.

18 *Kritiken, — — sie mögen den Landesfürsten, oder den Untersten betreffen, sind nicht zu verbieten. Jedem Wahrheits-* 10
liebenden muss es eine Freude seyn, wenn ihm solche auf die Art zukömmt. Sind diese Kritiken schlecht, so werden sie von selbst
fallen ; sind sie gut, so werden wir alle daraus lernen. — Böllsen!
és ez által azt mutattya, hogy örömmel megváltoztattya vége-
zéseit, ha azok népének károsok lennének, — tsak hogy arról 15
előbb meg-győzöttessék. Tudgya, mennyire magasztaltatik még
ma-is az okos Világtól Erzsébethnek, az Ánglusok' ama' nagy
Királynéjának, azon tselekedete, hogy egy bizonyos Társaság-
nak *Monopoliumra* adott engedelmét, a' Rendeknek bé-jelen-
tésére, viszsza-vonni nem általlotta. Örök emlékezetet érdemel, 20
a' mit ez' alkalmatossággal a' Tanátsnak mondott, 's méltó,
hogy szemeik előtt visellyék azt minden országló Fejedelmek:
„Hozzám viseltető szorgalmatos hívségteken, mellynek most
nyilván való jelét adtátok, igen nagyon meg-illetődtem. Ez a
személyemhez való hajlandóságtok vitt titeket arra, hogy 25
nékem egy olyan hibát bé-jelentsetek, melly tudatlanságomból
történt, de a' mellyben akaratom nem részes. Mitsoda fájdalmat
ézttem volna, én, a' ki semmit drágábbat nem ismerek Népem'
szereteténél és szerentsés állapottyánál, ha vígyázó fáradozástok
fel nem fedezte volna nékem azt a' roszzsat, mellyet tsalatko- 30
zásom okozhatott volna? Száradgyon-el a' kezem leg-ottan,
szívemet halálos tsapás érje, minek-előtte én valakinek különös
privilegyiomot engedgyek, melly ellen Jobbágyaim panaszol-
kodhatnának. Nem vakított-meg engemet annyira a' trónusnak
fénnye, hogy a' határozatlan uralkodásnak bitanglását, az 35
igazsághoz szabott hatalommal való élésnek eleibe tégyem.
Tsak azok a' Fejedelmek, kik a' koronával járó kötelességeket
nem ismérik, tsak azok a' Fejedelmek vakíttatnak-el a' királyi

méltóságnak fényétől. Én reménylhetem, hogy engemet nem fognak ezen Uralkodók közzé számlálni. Tudom én azt, hogy a' királyi páltzát nem az én saját hasznomért viselem, és hogy köteles vagyok magamat egészen annak a' Társaságnak fel-
5 áldozni, melly az ő bizodalját bennem helyhezette. Az én boldogságom az, ha láthatom, hogy eddig az Ország kormányozásom alatt virágzott, és hogy olly emberek jobbágyaim, kik méltók, hogy érettek székemet és életemet el-hagynám. Ne tulajdonítsátok én-nékem azon rend-szabásokat, a' mellyekre
10 el-tsábíttathatom, se azon rendtelenségeket, mellyek az én nevem alatt el-követtethetnek. Tudgyátok, hogy a' Fejedelemnek szolgálói igen-is sokszor tsak a' tulajdon-haszon-keresés által vezéreltettek; hogy az igazság ritkán juthat a' Királyokig; és hogy ők, mivel a' foglalatosságoknak sokasága miatt kéntelenítettnek figyelmetességöket tsak a' fontosabbakra intézni,
15 nem láthatnak mindent tulajdon szemekkel." —

¹⁹ Hunyadi János, midőn halálához közelítettene, fíjait, Lászlót és Mátyást, Vitéz Jánosnak, mint leg-hitelesebb barátjának, gondviselése alá ajánlotta; kit ezek-is, mint tulajdon
20 attyokat, tiszteltek és szerettek.

²⁰ Mátyásnak ezen szavai nem fognak idegeneknek tet-szeni azok előtt, kik az akkori történeteket tudgyák. Alább az egygyik versben *Róma' fíjának* nevezi magát.

²¹ Értetik itt az, hogy Hunyadi, a' Kereszténység' Fejének
25 Rómának tanátsolásából Keresztény ellen hartzolni, szünnön-meg.

²² A' Scythák régen tsak vadászattal élvén, hazájokban tsendesesen nyugódtak. Ha valamelly Nemzettől valamit, egy vagy más okon, nyertek-is, az felett birodalmokat fel-állítani
30 nem törekedtek. Természettyek' törvénye szerént minden bűn keményen büntettetett tőllek, kivált-képpen a' tisztátalan élet és lopás.

²³ Mikor Nagy Sándor a' Scythák ellen háborút kezdett, ez a' nemzet követivel néki elébb izenetet tett, mellynek beszéde
35 közt leg-nagyobb jegyzésre való az, hol a' Scythák így szóllanak: *Nec servire ulli possumus, nec imperare desideramus*. Úgy hiszem, hogy ez a' szó, a' Keresztény Vallásnak szent törvényeinek kívül, elégséges, tsupa természetünk' rendin, egy halandóban a' leg-nagyobb 's nemesebb származást mutatni. — Így
40 szóllottak a' Magyarok még Rómának esméretségre előtt-is!

7.

TÓLDALÉK

A'

MAGYAR

MUSEUM'

III-DIK NEGYEDÉHEZ.

*Tu, quum timenda voce complesti nemus,
proiectum odoraris cibum.
Cave, cave.*

HORATIVS.

T.

Rájnis Józsefnek,
a' Virgilius' fordíttójának,
viszontag
egészséges hosszú életet kíván
Batsányi János.

Még a' múltt esztendőben, Sz. András' havának utolsó napján, írta vólt hozzám RÉVAI Miklós Barátunk, hogy, vévén a' Múzséum I-ső Negyedéből számodra küldetett nyomtatványt, rövid nap alatt magad-is fogsz írni, és *meg-küldöd egyenes ítéletedet-is Társaságunk iránt.* Meg-vallom, hogy ez 5 a' tudósítás nem kevés kívánságot gerjesztett bennem, nyelvünk' elő-vitelére tárgyazó igyekezetünknek közre-botsátott első gyümölséről észre-vételeidet olvasni; oly el-tökéltt szándékkal, hogy, a' mennyire azok engemet illetni, 's jók, helyesek lenni fognának, hasznomra fordíttandom. Várva vártam azért 10 Leveledet, mind addig, míg el-végre hallván *Virgilius'* általad fordíttatott Pásztori Költeménnyeiének nem sokára leendő ki-adattatását, gyanakodni kezdettem, hogy talán azon alkalmatossággal nyomtatásban fogod velünk közleni meg-ígért ítélet-tételeidet. Nem tsalatkoztam-meg vélekedésemben; és, a' 15 mjt jövendöltem, meg-történt. Mert ez-előtt egy-néhány héttel Kassára érkezhén *Landerer Mihály* Könyv-nyomtató, el-hozá magával a' MAGYAR VIRGYILIUS' I-ő *Darabját*, a' mellyhez tartozó úgy-nevezett *sisakos paizsos kardos MENTŐ-ÍRÁSOD* utánm egy *TÓLDALÉ-* 20 *KOT*-is függesztettél, mellyben a' *Magyar Múzséumról*, jelesbben pedig az abban foglaltatott *Fordítás' Mesterségének Reguláiról*-való ítéletedet ki-nyilatkoztatod.¹

Ezen *Tóldalékodban* egy-eleintén ditséred *eröltetés-nélkülvaló, természetes, tiszta magyarságunkat*; de az-utánm nagy 25 *furtsaságot*, sőt egy *vétket-is* látsz, úgy mondod, *írásunkban: olyan vétket, melly a' Magyarokban a' jó ízt, 's az igaz ítéletet meg-vesztegethetné.*

Furtsaságunknak tulajdoníttod, tudni illik, hogy olyan társsal, a' kinek inai szükséges erő nélkül szűkölködnek; a' ki, 30 a' Te Mentő-írásod szerént, olyan Magyar Poéta, kit Poéta

Poétának, Magyar Magyarnak nem tarthat;² és a' ki abban-is, a' mit maga ír, tellyességgel semmit sem ért; a' ki Tégedet, mint Fedrusnál amaz állatok a' haldokló Oroszlányt, súlyos nyavalyádban írásával meg-támadni merészlett: hogy mi³ mondom, egy olyan társsal kezdetük pálya-futásunkat. Ötet, mondod, előre-botsátottuk a' végre, hogy a' mi nagy gyorsaságunk (hogy már!) e' társunk' lassúságához-képest nagyobbnak láttassék. Ezt tulajdonított tehát furtsaságunknak, szinte mint azt-is, hogy mi magunk ugyan gyönyörködtető Poétai munkáknak fordításában foglalatoskodván, *Klopstokkot, Gesznert, Oszsziánt* öltöztettük magyar ruhába, *Miltonnak el-vesztett Paradisomát* pediglen e' társunkra bíztuk, vagy leg-alább e' szerentséllen munkának világra-botsáttását jóvá hagytuk. — Ez a' Te vádolásodnak egyik része, Barátom! a' másik pedig, mely szorossabban, sőt egyenesen⁴ engemet illet, az: hogy a' jó ízt meg-vesztegettyük, és az igaz *ítéletnek törvényét* meg-szegjük, olyan regulát szabván a' Fordítóknak, mely szerint a' legjobb fordítások-is hibások volnának.

Igy nyilatkoztatod-ki a' Magyar Múzséumról való ítéletedet, melyet osztán bővebb szóval igyekezel erősíteni, 's meg-mutatni. — Által, meg' által-olvastam Tóldalékodat; figyelmetesen, 's elegendő-képpen meg-vizsgáltam minden okaidat; de hová tovább, mind inkább meg-erősödtem azon első vélekedésemben, hogy ez a' Te úgy-nevezett *egyenes* ítélet-tételed többnyire nem egyéb, hanem tsak Társunk ellen törekedő nehéz szívednek, és a' ditsősségre kelletinél felettébb vágyakodó elmédnek hirtelenkedve-hozott gyümöltse. Ezen állításomnak igazsága önként kitetszik majd e' feleletemből, melyben ítélet-tételednek helytelenségét fogom meg-mutatni. Többnyire Ten-
25
30
35

nen szavaiddal hozám azt elő; valamint-szintén hogy ellenkező állításaidat-is, a' mennyire lehetséges, és szükséges leszen, saját szavaiddal úgy fogom elő-hozni, hogy Múzséumunknak Olvasóji, mind magának a' kérdésben forgó dolognak miségét, mind pedig a' mi arról-való különböző értelmünket, annak mi-vólta szerint által-láthassák, 's meg-ítélhessék.

Eelőre el-látom ugyan, hogy Te az én leg-világosabb-értelmű szavaimban-is homályt 's gántsot fogsz keresni. Sőt talán, mivel én vagyok leg-első, a' ki nem tartván halállal retteggető két-élű fegyveredtől, veled a' vívó piatzra bátran ki-
40

kom) a' ki tölled különböző-képpen érezni, itélni, 's feddő Leveledre felelni merek; talán, mondom, éppen én leszek az, a' ki ellen *halálos tsapások*at fogsz intézni. Mert Te, Barátom, keményen fenyegetődzöl; sőt meg-is-*esküdtél Skáligyernek éles pallossára, hogy majd sértő-írásodat is világra bocsátod;*⁵ hogy *sisakos, paizsos, kardos mentő-írásoddal, két-élű fegyvereddel, az ellenséget rettegettvén, halálos sebeket még tsak az egyszer nem osztogatsz;*⁶ hogy betegségedből fel-gyógyulván, jól-lehet erőtlen a' tested, de erős a' lelked; hogy *elégséges erőd van, a' Tudósokat gyönyörködtetni, a' tudatlanokat oktatni, a' büszke tudóskákat* ¹⁰ *pedig példáson meg-alázni.* Utólszor inted azért S Z A B Ó N A K követőjít, hogy *ójják magokat, mert a' minémű Te vagy azon sisakoddal, paizsoddal, és két-élű fegyvereddel, több olyanok, 's náladnál erősebb és irgalmatlanabb írások⁷ készen várják a' Te parantsolatodat; hogy jaj annak, a' ki Tégedet meg-bánt!* ¹⁵ *mert kiáltva jelented, hogy majd sir, majd büdös hüre egész Országra ki-terjed!* — Ezek a' szörnyű fenyegetődzések bizonyára nem tsak a' *Múzsádnak egyét-mását testéhez szorító gyenge galandotskájiban akadozó tudóskákat a' hijába-való tsevegéstől,* hanem az igazán tudós Írókat-is el-ijeszthetnék az ellent-²⁰ mondástól. Mert ki ne tartson egy olyan emberrel ki-kötni, a' ki a' leg-ártatlanabb ellenkezést-is *kötődésnek, garázdaságnak,*⁸ az övétől különböző értelmet *oktalanságnak*⁹ nevezi, és tartya? a' ki az ő vetekedő társának egy egész *Országra büdös hírét terjeszti?* — De én, bízván ügyemnek igazságában, mind ezen ²⁵ fenyegetődzéseidre keveset hajtok. Sokkal szabadabb a' Tudósoknak Társasága, hogy-sem az illy Diktátori hatalmaskodást el-szenvedhetné. De különben sem kell én-nékem azoktól tartanom. Mert *egy az, hogy engemet azért, ha S Z A B Ó Dávid Úrnak Poétái érdemeihez és édes anyai nyelvünk'* gyara-³⁰ píttságában tett szerentsés fáradozásaihoz, hibájinak meg-ismérése mellett-is, illendő tisztelettel, 's hazafiúi hál'-adatossággal viseltetem, az ő *követőji* közzé nem számlálhatsz; *más az, hogy, magamat védelmezvén, ellened-való ki-kelesemet meg-bántás* gyanánt nem veheted. Te támadtál-meg engemet; ³⁵ ennen védelmemre pedig a' *Természet'* törvénye nyújt fegyvert a' kezembe. Ha mind-azon-által e' tselekedetemért reám nehez-telni, nevemet Hazánk előtt motskolni, 's bűzbe keverni kívánod: ám! Te lássad. De arról előre bizonyossá teszek, hogy én a' drága időt haszontalan vetekedésre vesztegetni, vagy ⁴⁰

az illetlenséget illetlenséggel viszontagolni, soha sem fogom. Tudom én azt, hogy a' mások' hírében nevében keresztül jární igyekező író, vastag etetével többnyire csak önnön magát szokta le-festeni, 's a' Publikumnál útálatba ejteni. Mindenkör
5 szemem előtt fogom azt viselni, melly tisztelettel és mérték-
letességgel kellessék azon Itélő-szék előtt meg-jelennünk, a'
mellynél most ügyünkét folytatni akarjuk.

E'-képpen értvén tehát gondolkodásomnak módgyát és
szándékomat, jövel már, Barátom! vizsgáljuk-meg tsendes
10 vérrrel, ha lehet-e helyt adnunk említett vádolásaidnak.

Elsőben-is S Z A B Ó *Dávid* társunk iránt-való *furtsa-
ságunkra* nézve. — Miért botsátottuk légyen ötet előre; az az,
S Z A B Ónak Társaságunkról írtt Verseit miért nyomtat-
tattuk mindgyárt a' *Bé-vezetés* után, ennek az oka maga
15 mutattya magát. Nints, tudni illik, abban az egész *I-ső Negyed-
ben*, akár folyó, akár kötött beszédben, olyan darab, melly a'
tárgyra nézve azt a' helyet alkalmatosabban, illendőbbben fog-
lalhatta volna, mint-sem éppen az a' *Vers*, mellyben a' Poéta
Társaságunk' fel-állítását, és ugyan-azon Gyűjteménynek eredetét,
20 éneкли; — mivel-hogy a' daraboknak el-rendelésében inkább a'
dolgoknak miségoekre, 's különböző vóltokra, hogy-sem a'
munka' el-készítettének minéműségére, vagy az Írónak sze-
méllýére, vígyázunk. Hogy-ha tehát egy-valamelly jó darab
más talán kisebb-érdemű után tétetődnék, helytelenül
25 ítélne, ha valaki olyan vélekedésben vólna, hogy mí azt tudat-
lanságból, furtsaságból, vagy más valamelly mellyékes tekéntet-
ből tselekedtük. Az értelmes és tudós Olvasótól függ egyedül,
mellyik darabnak itéllye az elsőséget, habár a' leg-utólsó szám
alatt légyen-is az. A' mí kötelességünk tsak abban áll, hogy
30 rossz darabokat Gyűjteményünkbe fel ne vegyünk; a' mellye-
ket pedig egyszer fel-vettünk, azokat olly rendbe intézzük,
hogy a' *gyönyörködtetők* közzé (a' mennyire lehet) *hasznosokat*
elegyítsünk, 's e' mellett Olvasóinknak a' *külömbéggel-is*
kedvöket keresni igyekezzünk. — Már, Barátom! ezek így
35 lévén: azért botsátottuk-e e' társunkat előre, hogy a' mí nagy
gyorsaságunk az ő lassúságához-képest nagyobbnak láttassék?
Lehetett-e józan ésszel e' tselekedetünket *furtsaságnak* nevez-
ned? — Azt a' hibás verset azonban, mellyet Te *természet-
ellen-való irtóztató véteknek* nevezsz vala, a' *IIdik Negyednek*
40 utóllýán a' többi hibák között meg-jobbítva olvashatod.

Ám de! *furtsaság* vólt az-is tőllünk, hogy MILTON' *el-vesztett Paraditsomának* fordíttását SZABÓ ra bíztuk, vagy leg-alább *e' szerentsétlen munkának világra-botsáttását* jóvá hagytuk. — Tstudálkozom rajtad, hogy SZABÓ t akarván betsmérelni, MILTON ellen kelsz-ki: *holott* (ha 5 már, még minek-előtte a' Magyar Miltont láthattad, meg akartad a' Világnak rólla-való ítéletedet mondani) könnyebben tehetted vólna szerét, öszve-keresvén újjolag SZABÓN A K hibájit, 's ki-szedvén olly sok ezerből minden rossz verseit, némellyek előtt azt hihetővé tenned, hogy SZABÓ *Dávid* 10 elégtelen, egy olly jeles Kőlteményt, a' millyen *az el-vesztett Paraditsom*, illendőül fordíttani; mint-sem a' tudós Magyarokkal azt el-hitned, hogy Milton egy ollyan szerentsétlen Poéta, a' kinek munkájában tsak *néhány szépségek*, de *irtóztató hibák és tsúfságok* foglaltattnak. Nyilván ki van az-is téve az 15 I-ső Negyednek 55dik oldalán, hogy a' Magyar fordíttás hat énekben, a' Deák ki-adás vagy fordíttás szerént van alkalmaztatva. A' Deák Poéta, ki-hagyván a' mellyék dolgokat, szorosabbban tsak azokat foglalta versekbe, a' mellyek fel-tett tárgyához egyenesebben tartoztak, első Atyáinkat közelebről illetik, 20 és a' kőlteményes dolgokban gyönyörködő érzékeny szíveknek-is kedvesebbek lehetnek; úgy hogy: Miltonnak ama' nagy munkáját itt mint-egy kisebb formába öntve (noha nem ollyan felséggel) szemlélheted. Te, Barátom, erre sem vigyáztál, sőt szántt-szándékkal ama' nagy munkához folyamodván, Voltér, 25 's mások utánn, ollyan példákat hozál-elő, a' mellyek által Miltont nevetségessé tenni; 's Magyarainkat SZABÓ' fordíttásának olvasásától előre el-idegeníttetni, reményletted. Meglehet, hogy némellyekre nézve el-is-érted szándéko-dat. De a' tudós Magyarokra nézve, kik az ollyan állíttásoknak, a' két- 30 ségbe-vett dolognak vóltta-képpen való meg-vizsgálása nélkül, egy-könnyen hitelt nem adnak, nagyon meg-tsalt reménységed. Mert jól tudgyák ám ők LONGYÍNUSSAL¹⁰ azt, hogy egy Poéta hibázhat, és még-is nagy; a' másik ellenben nevezetes hibák nélkül-is igen közép-szerű lehet. Tudgyák ők azt-is, 35 hogy MILTON egyike a' leg-nagyobb Poétáknak, kik valaha az Emberi Nemzetet énekeikkel gyönyörködtették, oktatták, és boldogították; és, hogy még azok a' nevezetes hibák-is, mellyek az ő kőlteményyében találtattnak, és a' mellyeket némelly Tudósok annyiszor nevetségessé tenni 40

haszontalanul igyekeztek, többnyire mind olyan-szerűek, a' mellyeket tsak egy nagy elme követhetett-el. MILTONT nem tsak magok az Anglusok tisztelik, és majd, úgy szóllván, imádgják, hanem minden Európai Nemzetek, a' kik a' szé

5 Tudományokban jártasabbak, a' leg-nagyobb Poéták közzé helyeztetik.

MILTON volt leg-első¹¹, ki az ő *Epikum* Kőlteménynének tárgyát Keresztényi szent dolgokból választotta, és azt egyszersmind (a' mint ezt több nagy-nevű Tudósok már régen meg-mutatták) Mójzsésnek és Homérusnak egygyűjű méltóságával, 's Virgyiliusnak ékességével, énekelte. — Az az ellen-

10 vetés továbbá, hogy MILTONnak, ezen Kőlteményne' szerzésére Olasz-Országban tsak egy az akkori időkhöz-képpest alá-való néző-játék adott légyen alkalmatosságot, éppen semmit
15 sem bizonyított. Bár melly íze-fogyott dolog lehetett-is az a' játék, a' tárgy bizonyára, úgy-mint első Atyáinknak bódogtalan esete, fontos volt. MILTONnak nagy lelke nem olly közönséges szemmel nézte azt a' játékot, mint más néző-társai, kik főbb gyönyörűségeket talán tsak a' játszó személyeknek ízetlen majmolásaikban találtak. MILTON' Kőlteményne
20 tsak annyiban veszi 's veheti azon játéktól a' maga' eredetét, hogy a' Poétának eszébe hozta, mitsoda méltóságos tárgy volna az a' szerentsétlen történet egy *Epikum* Kőlteményre. „Az Emberi Nemzetnek méltósága, és a' fő bódogtságról való le-
25 esése; a' Természet' meg-vesztegetődésének kút-feje, és eredete; a' Teremtőnek a' meg-esett Emberhez mutatott jósága, kegyelme, és a' gonosz ellenségen való boszszú-állása”: ezek annak a' kőlteménynek tárgyai: 's mi lehet ezeknél felségesebb? mi lehet egy Keresztény Poétához méltóbb, és illendőbb?
30 Mitsoda ezekhez-képpest Akhillesnek haragja? ama' kegyetlen Akhillesnek, ki az ő szerentsétlen, 's Hazáját utolsó lehelleig óltalmazó ellenségét, a' nagy-lelkű Hektort, Ílion' bástyáji körül háromszor körülkergetvén, hideg testét a' földön hürtzoltatta, 's el-végre a' kutyáknak eledelül vettette? Mitsoda
35 ezekhez-képpest Turnus' dühössége, kinek Jegyessét Laviniát Énéas el-ragadta?¹² — De ha az említett ellen-vetésnek valójában volna-is valamely ereje; mitsoda ditsósságára nem szolgál e'szeréntt Miltonnak *Klopstokk*' Messiássa? mellynél felségesebb munkát még emberi elme nem költött? és a' melly Homérus'
40 Íliássát (ha a' tárgyra nézünk) annyival fellyül-múllyá, a'

mennyivel a' Keresztény Vallás a' mesés Régiségnek egymással veszekedő, irigy, buja Isteneiről volt vélekedéseit meghaladgya¹³?

Hogy azonban Milton' *el-vesztett Paraditsomának*, mint fellyebb-is emlékeztem, héjánosságai vagynak, az tagadhatatlan; és nem vólna okosság, meg nem ismérni. De ki van hiba nélkül? mellyik Poéta érte el még egészen a' tökéletességet?¹⁴ Virgyiliusnak, annak az Augustus' udvarában olly igen kispalléroztatott, kényes-ézésű, 's méltán el-annyira betsültetett Római tsínos Költőnek, még Virgyiliusnak-is vannak, 's pedig nem kitsiny, hibáji. Ollyan reménységgel-is vagyok felőled, Barátom! hogy Skáligyernek azon verseit¹⁵, mellyeket fordításod' eleibe függesztettél, magad sem igazolod egy-általlyában. — Igen-is, vagynak hibáji M I L T O Nnak; de koránt-sem olly nevetséges hibáji, a' mint Te azokról vélekedel. Az a' két példa, mellyet Te elő-hozál, éppen az a' két hely az egész *el-vesztett Paraditsomban*, mellyet leg-inkább hánytak, vetettek, többnyire mind ollyan Írók, kiknek a' tsudálatos dolgokról kétség kívül igen szoros-határú értelmök vagyon. Mikor M I L T O N azt éneкли, miként gyűltenek légyen öszve a' le-verettetett vétkes Angyalok abba a' szép-oszlopos nagy palotába a' tanátskozásra, és miként vonták légyen öszve Oriási termeteiket, hogy a' *Pandaemoniumba* bé-férhessenek, akkor már ő nagy mesterséggel 's elegendő-képpen el-készítette Olvasójit ennek a' tsudálatos el-változásnak hallására, úgy hogy az ő szép 's pompás festése szerént leg-kevesebb nevetségre-való sints benne. Külömben-is olly módon kellett M I L T O Nnak erről-való éneklését intézni, hogy ezeket a' tsupa képzelődésben álló dolgokat az elmének mennél meg-foghatóbbakká tehesse¹⁶. Sokkal könnyebb pedig azt képzelnünk, hogy azok a' nagy lelkek kisszebbekké változtak, hogy-sem azt, hogy a' pártos Angyaloknak roppant tábora, 's szám nélkül való ezerei, az ő szörnyű nagyságokban, egy palotába öszve-gyűltek légyen.

Második például, mellyel M I L T O N T nevétségessé tenni akarnád, ama' nevezetes *allegoriát* hozád-elő, a' *Bűnnek* a' *Sátántól*, és a' *Halálnak* mind a' kettőtől való származásáról. — Ez az *allegoria* szint' olly helyes költés, valamint amaz a' *Minervának*, vagy *Bóltseségnek* eredetéről; kiről a' Régiek azt mesélték, hogy *Jupiternek* fejéből származott légyen. Szint' illyen az *Íliás* IXdik énekében ama' szép allegoria, a' holott

Homérus az *Imádságokat*, vagy *Könyörgéseket*, Jupiter' leányainak lenni költi, 's tulajdonságaikat oly szép és gyönyörködtető színekkel festi. — MILTONNÁL, a' *Sátán* szülte a' *Bűnt*, a' *Halál* pedig ettől születtetett, 's mind a' kettőnek gyermeke volt.
 5 Tudni illik: *Mikor a' Kívánság fogad, a' Bűnt szüli: a' Bűn pedig, mikor véghez mégyen, a' Halált nemzi*¹⁷. — De lássuk már, miként légyen ez az egész allegoria a' Deák utánn Magyarra fordítva: *A' Sátán*

— — — — — Pokol' ajtóját egyszerre meg-éri.
 10 Két testvér: a' Bűn, 's az Halál, őrt állanak itten.
 A' korban nemzette setét mélységnek az atya
 E' tsuda magzatokat, mikor első fokra fel hágni,
 Fellengő szekerenn a' főbb mennybéli magasság'
 15 Vég' tetejét meg-víni, 's magánn a' Mennykövet-hajton
 Venni botor duzmadttsággal diaqalmat akarna.
 Ah, nyomorúlt! mivel őtet az Úr le-vette; 's nevetvén
 Méregben-forgó szemeit, 's morgásit, azonnal
 Lángadozó kénkő-tónak fenekére temette.
 20 Akkor hatott a' Bűn-is ezen mélységben, 's Pokolnak
 Rozsdától-fogatott költsát markolta kezébe.
 E' rút állatnak leg-rútabb szülte, közlről
 Üldögel a' ki-meredtt szemmel 's fegyverrel ijesztő
 Zordon Halál, nyers húst rágván, 's tsontokra ledőlván.
 25 Ez szín-válogatás nélkül forgattya Világonn
 Ostorait, tsak az egy Isten' leg-alábbi tselédgye.
 A' lángos tó-béli Vezér így szállal ezekhez:
 Kárhozatos tsemeték! én bús esetemnek örökre
 Ábrázó maradéki! jelen-vagyok édes atyátok,
 Hogy fel-tördellyem szomorú lántzunkat: el-haggyuk
 30 Íme Pokol' rabos országit; más birtokot, és új
 Lak'-széket keresünk: az holott valahára talántán
 Fel-virrad még állapotunk, 's le fog ülni keservünk.
 Mondá; 's által-adák a' költsot azonnal az ádáz
 Szörnyetegek; 's értz-sarkaiból tsikorogva ki-fordúl
 35 A' szegezett ajtó: ki-rohan törekedve Pokolnak
 Minden rabja: marad süket éj, 's végetlen üresség.

Hol van ebben az egész dologban valami nevetségre-való? — MILTONnak felséges, és okos-vígyázva választott szavait 's beszédit közönséges és alaton mondásokkal fel-
 40 tserélván, nevetséget indíthatsz ugyan; de az ő allegoriája a' maga' tulajdon méltóságában azért leg-kevesebb homályt sem szenved.

Más hibák vannak ebben a' költésben: hanem azok-is egész munkára nézve. Ezek pedig abban állanak, hogy az

Költő I-szor ezt a' tsupán tsak képzelte két személyt (úgy-mint a' *Bűnt* és *Halált*) valamint *Sátánt* magát, 's a' többi jó, és gonosz Lelkeket, Kőlteményében *machinák* eszközök gyanánt vette; és II-szor a' Pokol' ajtajának kultsát az ő kezökbe adatta, holott az Égből Sátánnal le-verettéttvén, ő-nékiek-is-hasonlóul⁵ a' Pokol' tömlötzeiben kellett kínokat 's rabságot szenvedni. De tudhatod azt-is, hogy ez e'-félékben nem tsak MILTON vétett; és hogy VOLTÉR a' maga' Henriássában *Érist*, a' Viszsa-vonás' Isten-Aszszonyát, tette az egyik főbb *machinának*. VOLTÉR pedig a' mí' időnkben, és, úgy szólván,¹⁰ tegnap-előtt élt; nem igen régi, sőt ismeretes, 's mindenek előtt tudva-lévő történetekről, — Vallásbeli túrheteretlenkedésről, belső háborúról, Királyt 's Jobbágyot illető dolgokról írt; Kereszténységet, *Mythologyiát* egybe-kevert, és a' XVIIIidik Százban élő Keresztények előtt azt a' szerentsétlen találmányt akarta¹⁵ hihetővé tenni, hogy *Éris*, ez a' régi Pogány Istenség, a' Szorbonát fel-zúdította; a' Szövetségeseket az Ország' Fő-Tanátsa ellen fel-gerjesztette: a' Szerzeteseket fegyverbe öltöztette: a' Fanatismusnak Ördögét Pokol' mélységéből ki-híttá; 's egy *Klemens* nevű Dominikánus által a' Királyt meg-ölette, s'²⁰ a' t. Ezeket írja, ezeket tulajdoníttya VOLTÉR a' Henriásban *Érisnek*: és vallyon! ezen keverék gondolatok', 's egy Keresztény Poétához annyival illetlenebb költeményekért, alá-való Poétának tartod-e ötöt? nem-de inkább méltónak ítélted magad-is, hogy azt a' külömben ditső munkát hatos versben²⁵ nyelvünkre fordíttanád? —

Már, Barátom, ezek így lévén: igen nagyon hirtelenkedtél, mikor azt írtad, hogy *furtsaság* volt tőlünk, MILTONnak el-vesztett Paraditsomát SZABÓRA bízni; és, hogy boszszonkodni fognak reánk a' tudós Magyarok azért, hogy (a'³⁰ Magyar Miltonból példákat adván Múzséumunkban) őket *ollyan tsúfságokkal kínállyuk*. Hidd-el azt, hogy rövidséget téssz Tudósainknak, midőn azt tulajdoníttod nékiek, hogy ők Milont tsúfságokról éneklő Poétának tartják.¹⁸ — Én, részemről, nem tsak azt nem általlom, hogy azon Kőlteménynek *világra-botsáttását jóvá hagytam*, hanem azt-is örömmel meg-vallom, hogy a' Fordíttónak erre ösztönözője-is voltam. Vajha az egész MILTONT fordíthatta volna! De láttam, hogy ezen Hazánk' szolgálattyában, édes anyai nyelvünk' mivelésében 's helyre állíttásában meg-öregedett érdemes Férjfiú'⁴⁰

's tiszteletre-méltó Hazafinak vállalai már erőtlenek, annak, 's más olly hosszszas munkának el-viselésére. A' mikor a' Sors engemet két esztendővel ez-előtt e' Városba hozott, 's ő-vele személyesen meg-ismértetett, már akkor régen bútsút vett
5 vólt ő a' szelíd Múzsáktól. Barátságos únszolásaimra ismét tollat fogott, 's nem tsak a' többször említett *Paraditsomot* versekben le-fordította, hanem minden el-addig ki-adott költeményes Munkájit-is újjolag elő-vette, 's a' hibáktól ki-tisztogatva a' két első Kötetet már közre-is botsátotta. Ott vagyon
10 a' többi között *Virgyilius' Első Eklogája*-is. Ezt a' darabot, hogy, a' Te fordításodat avval öszve-hasonlítva, róllatok ki-ki itéletet tehessen, ezen Feleletem után-is ide függesztem. Tsak abból-is nyilván ki-tetszik, ha vagyon-e Te-néked okod, S Z A B Ó N A K Múzsáját betsmérelned; és, ha *furtsaság* vólt-e
15 mí-töllünk, *ollyan egy társsal kezdeni pállya-futásunkat.*

Lássuk már most a' *Fordittás' Mesterségének Regulájit*, mellyekkel mí, a' Te vélekedésed szerint, a' jó ízt meg-vesztegettyük, és az igaz itéletnek törvényét meg-szegjük.

Fel-tesszük, úgy mondog, *egy-elsőben azt, hogy a' Fordítás az eredeti írásnak mássa és jól-el-találtt képe ; — — észre nem
20 vévén, hogy az eredeti írásnak olly mássa, olly képe-is lehet, melly alá-való rabi módra készült ; ollyan-is, melly köz módra készült ; ollyan-is, melly jelesen készült ; vagy-is, hogy minden idegen nyelven írtt írás más nyelvben-is meg-jelenhet, vagy úgy,
25 mint egy alá-való írás, vagy úgy, mint egy közép-szerű írás, vagy úgy, mint egy jeles írás ; 's hogy ugyan azért három-féle a' fordítás ; tudni illik : a' rabi fordítás, a' köz fordítás, és a' jeles fordítás.*

A' fordításnak külömbségéről e'-képpen szóllván, azután
30 mind a' háromnak tulajdonságairól példában 's példa-beszédben igyekezel még azt-is hosszszasan meg-mutatni, a' mit magam-is jól tudtam, és sem én, sem más nem tagadott. Mert nem-de, Barátom! Te az egész épületedet arra a' fundamentomra állítottod, hogy ez az én fel-tételem: a' *fordittás az eredeti írásnak
35 mássa, és jól-el-találtt képe, helytelen?* — Már: mellyik levélen, hányadik oldalon mondogtam én azt? — — A' *Múzséum' Első Negyedének 10dik* oldalán, az én szavaim imígy vannak: *Hogy-ha a' fordításnak (a' mit senki sem fog tagadni) az eredeti írás mássának és jól-el-találtt képének k e l l e n n i, tehát
40 a' Fordítottónak azt, a' mi az eredeti írásban van, mind, és, ha-tsak*

lehetséges, ugyan-azon renddel ki kell fejezni. 's a' t. — — egy szóval: a' fordítottásnak az eredet' írás' hív és igaz mássának kell lenni. — Hogy-ha én olly képtelenül vélekedtem volna, hogy minden fordítottás igaz mássa és jól el-találtt képe az eredeti írásnak; és azt nem tudtam volna, hogy a' fordítottás 5 külömb-féle lehet, az az, alá-való, közép-szerű, és jeles, vagy-is jó: mi-módon tudhattam volna regulákat szabni, módot mutatni, miként kellessék jól fordítani? — De mivel az én világos-értelmű fel-tételemnek igazságát tagadnod nem lehetett, hogy írásomat valamelly szarvas hibával vádolhassad, ki-hagytad 10 szavaimat, 's el-fatsartad értelmemet. Barátom! ha a' Te írássoddal valaki illy ravaszúl bánt volna, mitsoda neveket nem adnál néki? — De látod-e, én azzal meg-elégszem, hogy, elvévén a' talp-követ, szemeid' láttára az egész épületed halomba dől. Hogy mind-azon-által nékem ennek-utánna az illy haszon- 15 talanságok felett való szó-szaporítottásra (mert arra sem kedvem, sem időm nints) szükségem ne legyen: a' Fordítottásról való értelmemet, és azon reguláknak szabásakor volt szándékomat imitt mind Te-néked, mind pedig másoknak, ha-kik talán, a' dolgot annak mi-volta szerént meg nem vizsgálván, a' Te 20 Tóldalékod után indúltak volna, még egyszer rövideden ki-nyilatkoztatom; és egyszersmind reguláimról-is nyilván megmutatom azt, hogy azok nem tsak a' jó íz és igaz ítélet ellen nintsenek, hanem a' velek élni tudókat nem kevésség segélytik-is.

Tudgyuk a' Tudománybéli történetekből, mi nagy haszna 25 volt a' Könyvek' egyik nyelvből a' másikba való fordítottásának akármelly Nemzetnél. — A' Régieknek Írásaikban foglaltattnak többnyire a' Böltseségnek, Tudománynak, és Jó Íznek leg-bővebb kintsei. A' mit az Emberi Elme a' hajdani arany időkben találhatott, tudhatott, és öszve-gyűjthetett, az, 30 mint az Emberi Nemzetnek meg annyi még épen meg-maradott tár-házaiban, ott vagyon le-rakva. Ezek az Írások egybéként közönségesekké egy egész Nemzetnél nem tétetethetnek, hanem-ha ugyan-azon Nemzetnek nyelvére fordítottattnak. Frantzia-Országban, XIVdik Lajos' idejében, az által-is jött leg- 35 inkább a' nemzeti Litteratura virágzásba, hogy az akkori hazabéli számos nagy Íróknak munkájain kívül, a' régi Görögök' és Rómiaiaknak írásaik-is majd mindnyájan Frantzia nyelvre fordítottatva olvastattak. — A' miket a' mostani tudós Nemzetek a' később századokban írtak, 's mái nap-is írnak, tapaszt- 40

talnak, azok-is többnyire ugyan-azon Nemzeteknek tulajdon élő-nyelvökön vagynak el-készítve. Itt-is a' Fordíttás leg-jobb, leg-rövidebb, 's leg-bizonyosb eszköz. —

Ki-tetszik innét, mely nagy légyen egy olyan tudós
5 Férjfiúnak érdeme, a' ki mind a' magáét, mind az Idegenek' nyelvét elegendő-képpen tudván, jó fordíttása által Hazája' Népét olly kintsekkel gazdagíttya.

Ám de arra, hogy valaki jó l fordíttson, sok kívántatik. Nem kell a' fordíttásból tsupa kézi mesterséget tsinálni; nem
10 kell akárkinek, mihelyt valamely idegen nyelvonn egy kitsinyt dadogni, 's tollat emelni tud, fordíttani. Szükséges e' végre a' nyelv-birtok, tudomány, jó ízlés, 's a' tsinosgatásra meg-kívántató — békességes tűrés. A' sok Svédi Grófnék', Horátziusok', Fedrák', Hyppolitusok' 's a' t. ízetlen rontóji, már-is olly kárt
15 tettek nálunk mázolásaikkal, hogy némellyek egy-általlyában minden Magyar fordíttástól irtóznak.¹⁹

Sajnálva láttam ezt a' méltatlanságot, 's el-tökéltem magamban, tellyes igyekezettel ellene dolgozni. Közre botsá-
tottam e' végett a' fellyebb-emplített Regulákat, mellyeknek
20 jóságokat magam tapasztaltam; hogy azok által másoknak-is használhatnék. —

Igaz az ugyan, hogy a' Mesterség nem tsinálhat nagy elmét: születni kell annak, és már a' Természettől belénk öntetödni. Tellyesen el vagyok én arról hitetteve, hogy száz
25 Arisztoteles, száz Battó, 's meg' annyi Home sem adhat olly szabásokat, mellyek egy Sakspért, Oszsiánt, vagy Homérust nevellyenek. — A' született nagy elme, az ő kegyes annyát, a' Természetet nyomozván²⁰, maga vág magának útát, és saját világánál, minden egyéb kalaúz nélkül, el-ér oda, a' hová más,
30 szerentsétlen születése miatt homályban vakoskodván, a' Mesterségnek minden szövétnekeivel sem juthat. De tagadhatatlan az még-is, hogy a' Természet, ha hozzá Mesterség járúl, nagyobb fényre mehet; és, hogy a' józan okokon 's tapasztalásokonn épültt reguláknak bölts követése a' leg-nagyobb elmét-is köny-
35 nyebbítti.²¹

A' szép Tudományok nem-is jöhetnek valamely Nemzet-nél nagy virágzásba, ha-tsak azon Nemzet a' maga' gustussát, ízlését tökéletességre nem viszi, 's annak vezérlése szerént
40 osztán, valamint a' roszzat, úgy a' közép-szerút-is el-kerüli, távoztattya. Erre a' tökéletességre az ízlésnek pedig egyéb-

ként nem juthatunk, hanem-ha a' szép Tudományoknak 's Mesterségeknek fundamentomít, tulajdonságait minden figyelmetességgel 's szorgalmatossággal ki-nyomozni, és ismérni tanúlyuk.²² Valameddig a' szép Tudományokat tsak mint-egy *instinctusból*, tsupa belső hajlandóságból, úzzük; valameddig 5 egy-valamelly munka' szépségeinek meg-választását tsak vaktában, és mint-egy gondolom-formán határozzuk-meg; valameddig magunknak, vagy másoknak-kedvező tekintetből, a' kitsiny hibákat-is tsak annyiba vesszük, valamint-szintén a' kitsiny szépségeket; egy szóval: valameddig többet nem kívánunk, többre nem törekedünk, hanem hogy tsak közép-szerűek legyünk: mind addig nem reménylhetjük, hogy ízlésünket tökéletességre vigyük. Egyedül tsak a' figyelmes, okos meg-vizsgálás tehát, vagy-is (mivel erre magyar szónk nintsen) a' *Kritika* az, melly az ízlésünket ki-tisztítván, néki 15 azt a' kényességet és bizonyosságot adhattya, melly által az, valamelly munkának szépségeit, vagy hibáit, leg-ottan által-láttya; a' kényes ízlés pedig nem egyéb, hanem olly kész tehetség, melly a' *Kritikát* a' leg-jobb módonn alkalmaztattya.²³

Így gondolkodtam én akkor, mikor a' Fordítottásról való 20 Reguláimat írtam, és az-után a' Múzséum I-ső Negyedébe-is bé-iktattam. Mert, valamint közönségesen akármedly szabásoknak szolgálai módra való követését a' szép Tudományokat 's Mesterségeket gyakorlókbán útalom, 's egy tisztességes emberhez illetlen dolognak tartom: úgy viszontag, semmi józan okra 25 nem tekintvén, akármit vaktába fel-kapni, 's minden megválasztás nélkül holmi díb-dáb eszközt egybe-hordani, 's papirosra mázolni, — szegény fő' tulajdonának; holmi különöségeket, szántt-szándékkal való rendetlenségeket vadászni, 's szárny nélkül magasságra erőlködni, — ritka-származású nagy 30 Lelkeknek szabad repülését majmolni kívánó tehetetlen elme' igyekezetének lenni állítottam.²⁴

Én, az én fordítottásomban a' kérdésben-forgó regulákat tartottam szemem előtt; de szolgálai módra sem magam nem követtem, sem azt, hogy mások úgy kövessék, nem kívántam. 35 — A' Fordítottásról közönségesen szóllottam, és reguláimat sem egy, sem más-nemű írások- vagy Irókra, az az, sem Böltselkedőkre, sem Történet-írókra, vagy Költőkre 's a' t. különösen nem szabtam; hogy ki-ki észre vehetné, mennyiben kellések azokat a' fordítottandó írásnak minéműségéhez képest alkal-

maztatni. — Két-félék azok a' Regulák: úgy-mint, *közön-
ségesek*, mellyek a' fordítottást általlyában és közönségesen
illetik; és *különösek*, mellyek a' fordítottás-közben elő-forduló
külömb-külömb-féle esetekre szolgálnak. Kivált-képp' ezen
5 utolsókra nézve az értelmes és a' maga' tárgyát leg-jobban
ismérő Fordítottónak ítéletétől függ, miként és mennyiben
lehessen, 's kellyen-is, azokat az olytán esetekben, a' környül-
állásokhoz képest, követnie; a' mit-is, többnyire minden
regulának rövideden az okát-is oda ragasztván, elegendő-
10 képpen értésére adtam. Ezt ugyan-azon *I-ső Negyedben* ki-ki
nyilván láthattya. Elég-is volna, az egyik részre sem hajló
Olvasót innét oda igazítottanom, hogy állításomnak valóságát
ugyan-ott szemével láthassa. Hogy mind-azon-által minden ez
iránt még utólb támadhatandó ellen-vetések' 's erőltetett követ-
15 keztetéseknek itt egy úttal elejét vegyem, nézzük még egyszer,
és mennél rövidebben lehet, azokat a' szabásokat rend szerént:

1. A' Fordítottónak a' nyelvet, a' mellyből, és a' mellyre
fordítani akar, tudni; és a' dolgokat, mellyek a' fordít-
20 *tandó könyvben foglaltattnak, érteni kell*. Ez olly nyilván-
való igazság, hogy talán regulának sem kellene nevezni.
2. A' Fordítottónak olly *kész tehetséggel kell birni, hogy
mindenik gondolatnak, mindenik szó-éjtésnek* (vagy-is
jobban 's igazábban: ki-fejezésnek, expressionak) ér-
25 *demét, a' dolognak mi-völttá-hoz-képest, izenként meg tudja
határozni*; egy szóval: jó ízlésének kell lenni.
3. Az *Író' elméjének* (a' kinek munkáját fordította) hajlan-
dóságát, *természeti indulattját*²⁵ *szorgalmasan ki kell
tanúlnia*. Lásd az okát bővebben az *I-ső Negyednek
8dik oldalán*.
- 30 4. *Tulajdon-képpen csak magához-hasonlót kell az embernek
fordítani*. Lásd az okát a' *9dik öld*. — Ez utánn három,
inkább tanátslás, javallás, hogy-sem regula, követ-
kezik, úgy-mint:
 - a) Igen jól tselekszi a' Fordítottó, *ha az egész darabnak
35 fordítottását eleintén csak hamarjában, és mint-egygy
első hevennyében, papirosra veti, és az-utánn lassan-
ként jobbtigattya*. Lásd az okát ugyan-ott.
 - b) *A' fordítottásban a' munkának leg-jobb ki-adásával
kell élni*. Lásd ugyan-ott.

- c) *A' régi Íróknak munkájik (ugyan-ez értetődik a' mostani Tudós Nemzeteknek nevezetesebb Írójira nézve-is) többnyire már külömb-külob-mb-féle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' fordítások a' Magyarázónak, vagy-is Magyar Fordítónak, szép-szolgálatot 5 tehetnek ; de önként értetődik ám, hogy-ha elég alkalmas, azokkal hasznosan élni.*

Ezek eddig-elé, úgy hiszem, mind olyan állítások, vagy regulák, hogy azoknak helyes és hasznos vólttok önként szembe tűnik, 's kétséget sem szenved. Hátra-van még egy illy közön- 10 séges regula, és éppen ez az, a' mellyről én itt nem tsak azt meg fogom mutatni, hogy az a' jó iz és igaz ítélet ellen nints, hanem azt-is nyilvánosságossá fogom tenni, hogy az a' regula, abban az értelemben, a' mellyben én vettem, és a' melly értelmet, a' külömb-külob-mb-féle különös esetekre külömb-féle 15 különös regulákat adván, eléggé meg-is-határoztam, — egy-szersmind minden jó és igaz fordításnak első közönséges *fundamentoma*. Ez az

5dik közönséges regula (a' 10dik óld.) imígy van: *A' fordításnak azt, a' mi az eredeti írásban van, mind ; és, ha-tsak 20 lehetséges, ugyan-azon renddel, ki kell fejezni: sem többet, sem kevesebbet nem kell nékie magában foglalni. Nem szabad tehát a' Fordítónak az eredeti íráshoz sem hozzá adni, sem pedig tőlle valamit el-venni. Mivel-hogy: ha többet foglal a' fordítás magában, Környül-írás, paraphrasis ; ha kevesebbet, Ki-vonás, Ex- 25 tractus ; következés-képpen: egyszer sem tulajdonos fordítás. Egy szóval: A' fordításnak az eredeti írás' hív és igaz mássának kell lenni.*

Én a' Könyveknek egyik nyelvből a' másikba való fordítását közönségesen úgy nézem, mint a' Kép-írásban a' *kópia*- 30 *lást*, másolást. Hogy ha a' Másoló valamelly jeles darabnak igaz párját venni akarja, úgy kell azt mindenben követnie, hogy semmit a' magáéból az eredeti munkához hozzá ne adgyon, se tőlle viszontag legkevesebbet-is el ne vegyen. Mert: ha szebbítti, ha kortsosíttya, — mindenkor külömbözni fog festése 35 az eredeti képtől, következendő képpen, nem lészen annak hív mássa, igaz párja.

Ha-ki tehát, hasonló-képpen, valamelly jeles munkát más nyelvre híven, igazán fordítani akar (mert én mindenkor a'

hív, igaz, 's jó fordítottást értem): kétség kívül arra kell igyekezetét intéznie, hogy az abban a' munkában foglalt dolgokat, gondolatokat, fordításába azoknak tellyes mivóltok szerént 's minden változtatás nélkül által-vigye, 's a' maga' nyelvén úgy
5 *fejezze-ki, a' mint azokat a' Munkának Szerzője, ha ezenn a' nyelvenn írt vólna, a' maga tulajdonságaihoz és írása' módgyához-képpest (a' fellyebb meg-írtt III dik közönséges regula szerént) ki-fejezi vala. Ha a' fordításból valami ki-marad, — tsonka leszsz a' munka, leg-alább az eredeti írásnak egy része el-vész;*
10 *ha valami hozzá adódik, — az nem a' Könyv-szerző', hanem a' Fordító elméjének szüleménnye leszsz ; ha a' gondolatok egymástól el-szakasztódnak, 's más-hová tétetődnek, — akkor ismét a' Szerző' gondolatainak módgya, rendi, és lántza (melly az Íróknak egyik nevezetesebb külömböztető jelök²⁶) fel-*
15 *bomlik, 's meg-változik. Vagyon minden gondolatnak tulajdon színe, tulajdon árnyékozattya, és tulajdon különös érdeme ; ugyan-azért úgy kell a' gondolatot a' fordításba-is által-vinni, hogy a' maga' tulajdonát ott-is meg-tartsa, 's a' helyheztetés miatt el ne veszejtse²⁷. Meg-engedem én azt azonban, hogy lehet vala-*
20 *melly jeles munkát a' fordításban még jelesbbé tenni, 's nagyobb tökéletességre vinni; lehet más ékesebb formába önteni, szebb 's díszesebb köntösbe öltöztetni²⁸: de, hogy ez a' más nyelvre illy módonn által-tett 's meg-szebbített munka az eredeti írásnak hív mással, jól el-találtt képe, az az, igaz for-*
25 *dittás légyen, tellyességgel tagadom.*

És ez az én értelmem közönségesebben, a' fordításról; 's e' szerént tartom jóknak reguláimat-is, mellyeket ugyan illy értelemmel írtam vólt. Mert: ha igaz az, hogy a' fordításnak — az igaz fordításnak — az eredeti írás' mássának, és jól-

30 *el-találtt képének kell lenni, minden bizonynyal jóknak kell ezeknek-is lenni; mint-hogy ugyan-ezen fel-tételből önként, és minden erőltetés nélkül, következnek. Mivel:*

Hogy a' fordítás hív és tökéletes légyen, szükséges (a' mint már mondottam) hogy I-ször ugyan-azon dolgokat, mellyek az
35 *eredeti írásban vagynak, se többet, se kevesebbet; és egyszersmind 2-szor ugyan-azon renddel, magában foglallya. Sokasított, kevesített, a' dolgoknak más-hová helyheztetése, hibák, mellyeket kerülni kell. — Az elsőnek igazságát már fellyebb-is újra meg-mutatám; a' másodiknak valóságát az utánna-következő, 's elég-nyilván*
40 *ki-jelentett okok és magyarázatok (a' 11. 12. 's követc. óld.)*

bizonyíttyák. Mert mi lehet ezeknél világosabb: *Mivel a' szók, és ki-ejtések* (igazábban: *ki-fejezések, expressiók*) képei *a' gondolatoknak, tehát igyekezni kell a' Fordítottónak, az eredeti írás' mássát, a' mennyire tsak lehetséges, ahhoz ezekben-is tökéletesen hasonlóvá tenni. Minden nyelvben vagynak tulajdonos és ábrá-* 5
záló; hathatós, és erőfőlen, s t. aff. ki-mondások. A' Fordítottó, kinek az eredeti írást sem szebbíteni, sem kortsosítottani nem szabad (lásd fellyebb) éppen azokat a' szó-ejtéseket, expressiókat, keresi-jel a' maga' nyelvében, a' mellyekkel a' munka az eredetiben van meg-írva; és, ha talán néha-néha nem talállya éppen azokat 10
(mert akár-melly nyelvnek-is vagynak olly tulajdon szavai és ki mondásai, mellyeket más nyelven lehetetlen ugyan-úgy ki-tenni) ollyankor annyit-érőkkel váltya jel. 's a' t. — Néha a' nyelvnek hajthatatlansága, vagy szegénysége, nem engedi-meg a' Fordítottónak, hogy éppen oda alkalmaztasson valamelly szépséget, 15
a' hová az az eredeti írásban helyheztetett. Illyenkor ezt a' kárt más alkalmas helyen kell ki-pótolni, hogy a' fordítottás, leg-alább az egészre nézve, az eredeti írásnak szépségeiből semmit se veszítsen. 's a' t. — A' Soloecismusokat kerűlni kell, mert szenvedhetelenné tészik a' fordítottást. — Az elmés Fordítottó a' szóllás- 20
nak bizonyos új alkalmaztatásaival, mellyekre néki p. o. az eredeti írásban valamelly különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat, alkalmasotagot ad, ékesítheti²⁹, vagy-is inkább, az eredeti íráshoz hasonlóvá teheti fordítottását. s' a' t. —

Ezek valójában mind olly szabad- és világos-értelmű 25
 regulák, hogy éppen nem láthatom-által, miért lehetnének a' jó íz és az igaz ítéletnek törvényre ellen; és nyilván ki-tetszik mind ezekből, mind egyéb szavaimból, mitsoda értelemben legyek, mikor azt javallom, hogy, *a' mennyire lehet, szóról szóra fordítsunk.* Tudni illik: *A' mennyire a' nyelvnek külömbisége,* 30
az értelmesség, és a' jó hangozat meg-engedik, az Írónak értelmét, gondolatait, 's azoknak rendit, az ő természetit indulatly'a' 's tulajdonságaihoz-képpeszt (a' IIIdik közönséges regula szerént) saját szavaival ki-fejezzük; és, egy szóval: ötet nyelvünkön úgy beszélltessük, a' mint beszéll vala, ha maga ezenn a' nyelv- 35
venn írt volna.

Éppen nem *rabi fordítottást* javall továbbá azon regula-is, hogy *a' fordítottásban, a' mennyire lehet, a' beszédnek részetskéjít-is meg kell tartani.* Kétség kívül van az, hogy igen sokszor az egész kerek-beszédnek hathatósága tsak e' szótskának: *és, ott-* 40

lététől, vagy el-hagyatásától függ³⁰; a' honnét nyilván ki-
 tetszik, hogy igen illendő, a' Fordítottónak tsak az ollyas kitsiny-
 ségekre-is figyelmetességgel lenni. Önként értetődik azonban,
 hogy, a' mennyire azoknak meg-tartása, vagy el-hagyása, az
 5 eredeti írásnak értelmét igazabban ki-jelenti, 's a' beszédet
 erősíti, vagy gyengíti, annyira kell meg-tartani; és ugyan-
 azért nyilván mondottam: *a' mennyire lehet*, az az, a' mennyire
 az okos, értelmes Fordítottó látni fogja, hogy a' beszédnek azon
 részetskéji a' fordításban, vagy a' nyelvnek külömbségéhez,
 10 vagy az értelmességhez, vagy a' jó hangozathoz-képpel,
 valamely erőltetést nem okoznak; a' gondolatoknak, és kerek-
 beszédnek össze-ragasztására, az Író értelmének, 's szavainak
 igazán-való ki-fejzésére, szükségesek, hasznosok. — Látni-való
 dolog az-is, hogy mennél külömbözőbb a' két nyelv, úgy-mint
 15 a' mellyből, és a' mellyre fordítottuk, annál nehezebb akadályokat
 találunk, és annál kevesebbé követhettyük mindenben az
 eredeti írást; annyival-is inkább, ha valamely munkát vers-
 ben fordítottunk. De ugyan azért kell ám a' Fordítottónak mind a'
 két nyelvet jól tudni, és a' fordítottandó könyvben-foglaltt dol-
 20 gokat érteni; az Író' elméjének természeti indulattyát, gon-
 dolatainak, ki-fejzéseinek érdemét ismérni; 's olly kész tehet-
 séggel bírni, hogy az ő külömböztető tulajdonságait egészlen
 magáévá tehesse, és mint-egy az ő személyébe öltözhessék;
 úgy hogy: C I C E R O a' Magyar köntösben-is ugyan-az a'
 25 bő és hatalmas *Orator*, ugyan-az a' könnyű és kedves *Böltselkedő*;
 L I V I U S ugyan-az a' világos és kellemetes, C U R T I U S
 ugyan-az a' tsínos, T A C I T U S ugyan-az a' rövid, hathatós
 Történet-író; H O M É R U S ugyan-az az eggyűgyű felséggel
 éneklő, K L O P S T O K K ellenben ugyan az az el-érhetetlen
 30 magasságban fellengező Poéta legyen, a' ki, és a' milyen volt
 az eredeti öltözetében.

Igaz az tehát, hogy *a' fordításnak azt, a' mi az eredeti
 írásban van, mind, és a' mennyire lehetséges, ugyan-azon renddel
 ki kell fejezni, sem többet, sem kevesebbet magában foglalni.*

35 Már, Barátom, ezek így lévén: térjünk ismét Tóldalé-
 kodra! — Tsalatkozol mindgyárt leg-elöl-is *Skáligyernek* azon
 szavaiban, mellyeket Tóldalékod' eleibe *Mottóul* függesztettél.³¹
 Mert, ha meg engedném-is azt, hogy Virgilius Teokritusnál való-
 jában szerentsébb Pásztori Költő,³² és, ha meg engedem-is azt,
 40 hogy Virgilius Teokritusnak némelly gondolatait 's ékességeit

költönözvén, azokat tulajdonivá tette, 's a' maga' nyelvén még szebben 's kellemetesebben ki-fejezte: vallyon, mi következik ebből? az-e, hogy Virgilius Teokritust fordította? hogy *jeles* fordítása az eredeti írást meghaladta? — Én ugyan, meg-vallom, mind ez óráig azt még csak gondolni sem tudtam, hogy Virgilius Teokritust *jelesen fordította*, vagy csak fordítani-is akarta légyen. Azt azonban jól tudom, hogy valamint az Epikumban Homérust, úgy a' Pásztori Költésben Teokritust *példa gyanánt követte*; sőt *annyira-is ragaszkodott*, úgy mond B a t t ő, hozzá: *hogy Pásztori Énekei majd igen nem-is egyebek, hanem a' Görög Költőnek nyomban-való követési. Azon egy a' tárgy, a' rándulások, sokszor még a' gondolatok-is.*³³ Virgilius ezeket a' nagy Poétákat, kiket ő magának (kit-kit a' maga' nemében) például választott, nem fordította; hanem csak magát hozzájuk alkalmaztatta, holmi különös szépségeiket költsönözte, azokat a' maga' nyelvén néha még szebben ki-fejezvé tulajdonivá tette, 's munkájit ugyan azokkal, mint meg annyi drága gyöngyökkel, ki-ékesítgette. Tudva van, mit felelt, midőn egykor E N N I U S' Verseiből némelly szép gondolatokat 's jeles mondásokat magának ki-válogatván 's fel-jegyvezgetvén, kérdeztetnék: mit tsinálna? *Aranyat szedek*, úgy monda, *Ennius' ganéjából*³⁴. Tudni illik: Enniusnak gyönyörű gondolatait, mellyek nem elég díszes szókba valának foglalva, ki-szedegette, hogy azokat, a' maga' módgya szerént mint-egy szebb 's tsinosabb köntösbe öltöztetvén, a' maga' sajátivá tegye³⁵. De ezt én, mondom, nem fordításnak (olyan fordítást értvén, a' millyenről most szóllunk) hanem követésnek, *imitationak*, 's szabad *költönözésnek*, és egyszersmind egy olyan hasznos *vetélkedésnek* tartom, melly nem csak a' régi, hanem a' mái akármelly Nemzetbéli nagy elmék között-is igen közönséges; és egy a' leg-alkalmasabb eszközök közül, mellyek bennünket a' tökéletességhez leg-közelebb vezethetnek. — Más dolog ugyan-is, egy *Íliásnak* formájára *Éneist* tsinálni, sőt a' fel-vett példát helyenként majd szóról szóra *követni*; holmi *költönözni*, 's ugyan azt néha szerentsébben-is ki-fejezni; más ismét ugyan-ezen Kőlteményt, vagy *Liviusnak* 's *Tacitusnak* Történetes Könyveit az eredetiből más nyelvre által-tenni, *fordítani*. Én pedig nem az *elsőre* akartam útát mutatni; hanem ezen *utólsóra*, az az, miként kellessék valamelly idegen nyelven készült munkát a' miénkire *híven, igazán, és jól fordítani*, arra hoztam

regulákat. *Skálígyernek* említett szavai tehát, bizonyíttanak-e valamit én-ellenem, vagy sem? bár Tennen magad itéld-meg.

Lássuk a' példát-is, mellyet a' *jeles* fordításról adtál. Ennek, rövidség' okáért, tsak egy részét írom ide; mert az
5 egészre úgy sints szükségünk. Ezt a' darabotskát az eredeti írásban imígy adád-elő:

„Est haec sciorum in disputationis arenam descendentium turpis, squalida, abominabilis, atque idcirco cum foliis et ramis omnibus radicibus evelenda consuetudo: dum aliquantula spes victoriae adfulget, verborum flumina evomunt; quin
10 etiam, quum animadvertunt, nihil esse reliquum, nisi, ut herbam porrigant, quasi strenui athletae proludentes victoriae spem ostentant. At quando contra argumentorum vim nihil praesidii superesse vident, ad fraudes, tanquam ad asylum sacratissimum, portumque optatissimum, tranquillissimum, ac securissimum confugiunt.” etc. etc.

Már: hogy ez a' hitván írás (mellyet Te még-is olly példáiul vevél-fel, melly által azt akarod meg-mutatni, miként kellessék *jelesen fordítani*) hogy, mondom, ez az írás méltatlan a' fordításra, magad-is láthatod. Lám pedig én nyilván meg-mondottam (a' *ódik óld.*) hogy *mind a' Régieknek, mind a' Mostaniaknak jelesebb munkájikat, mint meg annyi meg-betsülhetetlen kintseket, hová hamarább nyelvünkre által-tenni — — — igyekezzünk.*³⁶ — Azonban, lássuk a' példáiul elő-hozott darabotskának *jeles* fordítását.

„Olyan a' vetekedő tudóskáknak szokása, hogy valamég elő-mehetésöket arányozzák, a' szóllástól nem kéméllik nyelvöket: sőt még, a' mikor látják-is sülyedésöket, pökik a' tenyeröket: és el-fogyatván orosz lány béllésöket, róka-bőrrel-is szütsölik mentéjüket.”

Én örömet meg-engedem, 's meg-ismérem, hogy ez a' Magyar írás, mind' a dologra, mind a' nyelvre, vagy írás' módgyára nézve, jobb ama' Deáknál; de, nem-de, ha öszve-veted ezt az úgy-nevezett jeles fordítást amaz eredeti írással, nem
35 találsz egyéb eggyenlőséget közöttök, hanem — hogy mind a' kettőnek szerzője tsak *valamit hasonlót* akart mondani? sőt, a' mi több, nem-de szerentsétlenségedre magad-is azonn kételkedel, ha vallyon *Veresmarti Mihály*³⁷ fordította-e a' Deákot Magyarra? vagy talán *Veresmartinak írását valamelly tudóska*
40 *roszszúl fordította Deák nyelvre?* —

De, ha tsak-ugyan példával akartad meg-mutatni szabásaimnak helytelenségét, minek kerestél egyéb példát annál, a' mellyet én ugyan-azon *I-ső Negyedben* adtam? — Világos szókkal ki-tettem (a' 40dik óld.) hogy *midőn Oszsián' munkáját magyarázom, azon szabások szerint igyekezem dolgozni; mellyeket a' Fordításról adtam volt; és hogy Oszsián' Utolsó Énekét példa gyanánt bocsátottam-ki.* — Ezt a' nagy Poétát én sem fordítottam ugyan az eredeti nyelvből; és, mivel a' mennyire tudom, előtted-is esméretlen lévén a' régi Kaledoniai nyelv, Te sem vetheted-össze az eredeti írással fordításomat: de, mivel azok a' felséges Kőltemények M A K F E R S O N' Ánglus fordítása utánj minden nevezetesebb Európai nyelvekre által-tétettek,³⁸ 's én-is külömb-féle fordításokból fordítottam; azt tsak elegendő-képpen észre vehetted volna, ha illendőül 's méltán énekeltetem-e nyelvemenn azt a' ditső Bárdust,¹⁵ kinek lélekre-ható, és az érzékeny 's nemes-indulatú szíveket kedves el-keseredésre, édes bánatra gerjesztő Énekeit egész Európa bámúlva tsudállya. Nem egy-könnyen fog Poéta találkozni, a' kinek kőltéményeit nehezebb volna Magyar nyelvre által-tenni, mint ugyan Oszsiának Énekeit; és ezen²⁰ okból elébb-is reménylhet a' Fordítója gyengébb meg-ítéletést; de, ha valamire mehettem, 's mehetek vele, azt tsak-ugyan azon reguláimnak, vagy-is inkább, azon regulák szerint vezérlő ennen érzésemnek fogom tulajdoníthatni. Minek-előtte tudni illik még a' fordításhoz kezdetem volna, már akkor minden tulajdonságait ki-tanúlni 's ismérni igyekeztem; a' fordítás-közben pedig magamat a' több-féle fordításokhoz úgy alkalmaztatom, hogy azokat egybe-hasonlítva, minden gondolatait, minden érzéseit, és ki-fejezéseit nyelvemenn, a' mennyire lehetséges, egészen, és szóról szóra tulajdonimmá³⁰ tegyem, ízenként meg-határozzam; egy szóval: Oszsiánt olly *híven, igazán, és jól* fordítsam, hogy a' ki őtet más valamely nyelvonn olvasta, 's ismérni tanulta, nálam-is szinte olly felséges, olly érzékeny, rövid, és hathatós Énekesnek lenni talállya; sőt, mivel az anyai nyelv szívre-hatóbb szokott lenni, még³⁵ nagyobb illetődéssel olvashassa. Ez volt az én igyekeztem; és, ha-tsak mind másoknak, a' kik szavainak tellyes bátorsággal 's bizodalommal hihetek, az említett példám 's egyéb darabjaim iránt tudtomra-lett ítélet-tételök, mind pedig magam' saját érzése meg nem tsal; alkalmasint el-is-értem tárgyamat. — 40

Elegendő bizonyosság lett volna tehát az a' fordíttásom (noha még tsak abban-is látok holmi kis héjánosságokat), ha az én reguláim, mellyekhez magamat alkalmaztattam, a' jó íz és igaz itélet ellen vagynak-e? vagy ellenben jók és hasznosok az
5 olyan Fordíttóknak, a' kik azokkal élni akarnak, és — tudnak.

Ezek így lévén: nyilván-való igazság marad az, hogy rossz szemmel nézted, 's nehéz szívvel olvastad írásunkat, mikor abban nagy furtsaságot, és egy olyan vétket-is láttál, melly a' Magyarokban a' jó ízt és igaz itéletet meg-vesztegethetné. Heves-
10 ség, 's az elsőségért való irigykedés vezérlette tolladat, midőn bennünket azért tsalfa barátoknak állítani nem általlottál, mivel mí a' te vetélkedő társaddal kezdettük pályá-futásunkat; a' végre (tudni illik!) hogy a' mi n a g y gyorsaságunk az ő lassúságához-képest n a g y o b b n a k láttassék! Hidd-el azt, hogy
15 sem ezt, sem egyéb ditséretedet soha sem óhajtottam; és ezután bátran arra ruházhatod azt, a' ki nélküle szűkölködik. Mert meg-vallom, hogy én ugyan a' meg-érdemlett, és önként-jövő ditséret iránt éppen nem vagyok érzéketlen,³⁹ sőt igen-is szép dolognak tartom, a' Jóktól ditsértetni; de, minek-utánna
20 Te már több nagy-nevű Írójinkat, 's nevezetesen ezt az érdemek közt meg-öregedett ditső Hazafit olly rúttól meg-motskoltad, 's le-gyaláztad; az-ólta, mondom, éppen nem kell ditséreted.

Ne gondold azonban, hogy ezeket ellened való nehezítés, harag, vagy egyéb ollyas indulat, mondattya velem. Bár miként
25 meg-bántanál-is, annyira tsak ugyan soha sem fogsz vinni, hogy hazai nyelvünk' mivelésében tett hasznos fáradságaidat 's Poétai érdemeidet, valamint eddig-elé tselekedtem, ennek-utánna-is illendőül betsűlni ne tudgyam, 's ne akarjam. Igen-is, szép Poétai tulajdonságaid vagynak; — ámbár koránt-sem olly
30 tökéletesek ám még-is az eddig ki-adott munkáid, a' mint Te azokról egy-általlyában vélekedel. De bár tökéletesebbek volnának-is, mint-sem a' mitsodások: mind-azon-által az a' nagy fennyen-szóllás, 's némelly érdemes Írójink ellen való türhetetlenkedés, az a' sok magad' magasztalása, 's másoknak-is
35 Verseidről hozott, ditséretedre szolgáló itéleteiknek szükség-telenül-való ki-nyomtatattása, — mind ollyan dolgok, mellyek munkáid' szemérmes, szelíd Olvasóji előtt éppen nem lehetnek kedvesek.

Meg-mutassam-e rövideden azt-is, hogy nem tsak a' vete-
40 kedésben a' Publikumhoz 's ellenkező társaidhoz tartozó illen-

dőség ellen, hanem közre-botsátott Írásaidban a' Magyar Nyelvnek tulajdonsága, az igaz ítélet, és a' jó íz ellen-is nem keveset vétettél?

I. Azt mondod egy helyett a' Magyar Virgyiliusodban (a' 23-dik óld.) *Gerjedezeék Koridon szerelemmel 's a' t.* Más-hol 5 ismét (a' Mentő-írás' 7-dik óld.): *De még imez okos — — — Írókat sem követtem úgy, hogy akármi nyomtatással meg-elegednék 's a' t.* — *Gerjedezeék*, (ardebat, flagrabat) helytelenül van mondva. *Gerjedeék, gerjed, gerjede*; *gerjedezeék, gerjedeze, gerjedeze*, mondattatik: nem pedig *gerjedem, gerjedeék* (ardebat); 10 következés-képpen nem-is *gerjedezem*, (ardeo), *gerjedezeék* (ardebat).⁴⁰ Ellenben *meg-elegednék* (contentus essem) ez-is rosszúl van mondva; mivel-hogy, *meg-elegedem, meg-elegszem; meg-elegedik, meg-elegszik*; következés-képpen, *meg-elegedném*, nem pedig *meg-elegednék*, kell mandanod 's írnod: melly utólsó nem 15 az első személyt (contentus essem), hanem a' *harmadikat* (contentus esset) jelenti. Mint-hogy tehát *gerjedezeék* rosszúl van, *gerjedeze* pedig a' versbe nem illett: *gerjedezett Koridon 's a' t.* lehet 's kell vala tenned. — Ilyen, 's egyéb e'-féle hiba pedig több-is van munkáidban. Ezek tsak olyanok, amellyek keresés 20 nélkül szemembe tűnének.

2. A' Mentő-írásodnak 10-dik oldalán, a' többi között ezt a' nyilván-lévő valótlanságot állítottod: *Tudni való, hogy a' beszédből észre nem vehetni, egyes, vagy kettős légyen-e a' végső mással-hangzó a' helyben- vagy időben-lételt jegyző ígéknek végén 25 mert egy formán hangzik, úgy mondod, var (porrigo), varr (suit); szedet (curat colligi), szedett (collegit) 's a' t. úgy mint: szeretet, (amor), szeretett (amavit); illet (concernit, vel attingit), illett (decutit); — Azon Könyvednek, mellyet a' Magyar Helikonra vezérlő Kalaúznak nevezteél, 76-dik oldalán ismét ezeket írod: 30 A' zsidó nyelvnek nyelvünkhöz-való hasonlóságát sok tudós Magyarok teli torokkal rebesgették. — Teli torokkal valamit rebesgetni, éppen magában ellenkező dolog és mondás; mivel-hogy teli torokkal p. o. *beszélleni, szállani, kiáltani*, mondattatik, és már magában erős hangot jelent; *rebesgetni* ellenben annyit 35 térszen, mint valamit *gyengén, lassan, alattomban, halkal* mondani, *beszélleni, hírlenni 's t. aff.* példának okáért: *Azt rebesgetik, hogy a' jövő télenn Ország' gyűlése leszsz. 's a' t.* — A' Mentő-írásodnak utóllján a' többi közt így okoskodol: *Hallhatta, úgy mondod, ellenkező társod két Kassai Útazótól 1786. esztendő- 40**

ben (mert szinte ez az esztendő volt ama' szerentsétlen üdö, mellyben Tégedet, Kőszegi Poétát, egy sullyos nyavalya el-nyomorított) hallhatta ezt a' szomorú esetet; jó hír volt ez néki; örült, 's noha Tégedet annak-előtte rettenetesnek tartott, több esztendőktől
 5 fogva hallgatott, 's motszanni sem mert, most még-is neki bátorodott, mint amaz állatok, mellyeket Fedrus említ a' beteg Oroszlányról-való Költeményében — !!! nem tartott már attól, hogy Te (Kőszegi Poéta) meg-tzáfolyjad; az-okáért — — a' Te Kalauzod 's Hang-mérséklésed ellen írtt Könyvetskéjét 1787. esztendőben
 10 ki-is nyomtattatta. De meg-tsalatkozott. Mert Te meg-gyógyultál, 's jóllehet erőtlen a' tested, de erős a' lelked. Van légséges erőd, mellyel élvén a' tudósokat gyönyörködtetheted, a' tudatlanokat oktathatod, a' büszke tudósákat pedig, a' Te mindenkori ellenségeidet, példáson meg-alázhatod. Ójják azért magokat Tölled
 15 's a' t. 's a' t. mert majd büdös híroket egész Országra ki-terjeszted. — Vallyon! az igaz itélet' törvényre szerént van-e az ilyen okoskodás? H a l l h a t t a, hogy beteg voltam, tehát a z é r t mérszlett engemet, rettenetes Kőszegi Poétát, mint Fedrusnál amaz állatok a' haldokló Oroszlányt, meg-támadni.⁴¹
 20 3. A' Kalauzodban, melly által bennünket a' Magyar Helikonra, következendő-képpen a' jó izre-is akarsz vezérelni, a' Magyar Vers-szerésnek több példái között egy oly rüt verset-is írál, mellynek itt az illendőség tsak elő-hozását sem engedi.* — Igaz ugyan, hogy Te azt egy Kotsisnak, úgy-mint Attila' Kotsis-
 25 sának, szájába adtad, a' ki nálad meg-jelenvén, Tégedet zsémbes, tzinkos, szemétre-való hitvány göbre, 's holmi hasonló tisztességes nevezetekkel illetett; feddő verseket írni kényszerített; 's ostorá-
 30 val, azon ostorával, mellynek tsapásait Atilának (hintójának előtte) négy avagy hat tzafrangos kantzája-is érzé, úgy el-lakol-
 tatott, hogy bár miként kiáltanád: Jaj! könnyörülj! kérlek! — könnyörülj tsak ez egyszer! elég már! még-is nem tsak a' karod és hátad kékült, hanem még az orrod is vérzett. De, ha már ez az irgalmatlan éjjeli késértő tsak-ugyan Kotsis volt, és Te-is jónak találtad, ezt az 1773-dik esztendőben, Karátson' havának elein,
 35 éjjélkor rajtad-történtt szerentsétlenséget az-után nyóltz esztendő múlva a' Világnak elő-beszélleni, leg-alább olly szókkal

* Ez a' motskos Vers a' Kalauzban imígy van:
 Lásd az eszem- 's iszom- és aluszom- szarom- hűdódom embert! —

kellett volna azt tselekedned, mellyek az illendőséget meg nem sértik, nem motskosok, nem istállóba-valók. — Ne hozd nékem az e'-félékben a' Régieket például. Változnak az idők, változnak az erköltsök. Azoknak változása szerint ezek-is különböznek.⁴² Nem azt akarom ugyan ez által mondaní, hogy az időknek, uralkodó szokásoknak, lántzoltt rabjai legyünk; tsak azt állítom, hogy kötelességünkben jár, magunkat azokhoz annyiban alkalmaztatnunk, a' mennyiben a' szükség és a' józan okosság az illendőségnek ki-szabott határait igazollya, és javallya. Kivált-képpen szükséges pedig vigyáznunk, ne-hogy a' feddő versek által erköltseinken jobbítani akarván, igen természetesek, az az, motskosok, 's néha gorombák-is legyünk; és így, az épített helyett, több kárt szerezzünk. — A' Te előhozott versedet pedig nem tsak a' mái illendőség nem javallya, de kétség kívül még a' Régiek közül-is sokan kárhoztatták volna⁴³.

De nem-is teszem-le még reménységemet felölled, hogy annak dísztelenségét már magad-is meg-isméred: és, ha Kalaúzat még idővel jobb, tsínosb köntösbe öltöztetni találod, a' többivel⁴⁴ majd ezt-is meg fogod változtatni; Iffiainkat (mert a' *Tudósok*, a' kiket *vezérelni* akarsz, a' Te *Kalaúzat* nélkül nem szükölködnek) a' Magyar Helikonra egyenesebb, töröttebb, 's tisztább úton vezetni; munkáidat a' kötekedő *Meg-szerzésektől*, motskolódó *Mentő-írásoktól*, oskolázó *Tóldalékoktól* megtisztogatni; 's a' kétségbe-vett, vagy meg-tzáfoltt állításaidat-is nem ellenkező társaidnak *büdös hírök' terjesztésével*, hanem mértékletesen, 's mind a' *Publikumhoz*, mind Tennen magadhoz tartozó tisztelettel elő-adott józan okok által, mint egy igazán tanultt Férjfiú, köz haszonra született emberséges Magyar Hazafi, 's békességet, egyességet szerető jó Polgár, úgy fogod védelmezni. —

Íram Kassán, Pünkösdi hav. utolsó napján, 1789. esztendőben.

¹ Magyar Virgyilius. Első Darab. 's a' t. Fordította Kőszegi Rájnis József. Pozsonyban, 1789.

² Azt akarja R A J N I S József Baróti SZABÓ Dávid-ról a' Magyar Világgal el-hitetni, hogy ő sem nem Poéta, sem nem Magyar!

³ K A Z I N T Z Y Úr, és én.

⁴ R Á J N I S azért vádollya K A Z I N T Z Y Urat, hogy az én regulámhoz alkalmaztatván fordítását, azon regulát jóvá hagyta. Már: K A Z I N T Z Y Úrnak az I-ső Negyedben lévő fordítása (leg-alább az *Éjtszaka*) koránt-sem alább-való hibáktól ki-tisztogatva rövid idő alatt újra ki akar nyomtattni. Lám pedig azokat az említett Úr (a' mint azt M. B. Idősb Ráday Gedeon Úrhoz intézett Elöl-járó beszédéből láthatni) már 1785dik esztendőben a' sajtó alá el-készítette; olly időben tudni illik, a' midőn még Kazintzy Úr sem személyemet közelebbről, sem pedig reguláimat nem ismerte, annyival inkább fordítását azokhoz nem alkalmaztathatta. Ha tehát az említett *Éjtszaka* valójában hibás fordítás, az nem az én reguláimnak helytelenségét bizonyította.

⁵ Lásd az *Elöl-járó Beszédének* utóllját.

⁶ Lásd a' *Mentő-írást*, a' 24-dik oldalon.

⁷ Nálamnál erősebb és irgalmatlanabb írások, rosszszúl van mondva. Mert nálamnál az Író magát jelenti, nem pedig munkáját; 's azért-is az Író vagyon mások' írásaival össze-hasonlítva. Így kell vala tehát mondani: Nálamnál erősebb és irgalmatlanabb Írók; vagy pedig (ha tsak-ugyan másoknak írásai értetődnek) imígy: Mert a' minémű ez az én sisakos, paizsos, és két-élű-fegyveres Mentő-írásom, több olyanok 's annál erősebb és irgalmatlanabb írások 's a' t. (Lásd H O M É T a' *Kritikának* fundamentomban, a' XVIII-dik Fejezet. II-dik Tzikk., hol a' szóknak és gondolatoknak illy hibás össze-rakásáról bővebben szóll). — Ezt a' szót: *írássok*, nyomtatás-béli hibának sem tarthatni, mert ott vagyon ez a' mellyék szó-is: erősebb; már pedig, olvasván a' M. Helikonra vezérlő Kalaúzhhoz tartozó *Meg-szerzést*, és ama' sisakos, paizsos, kardos Mentő-írást, ki hitetheti-el magával azt, hogy R Á J N I S J Ó Z S E F valakit magánál erősebb Írónak, hatalmasabb baj-társnak lenni

ismérjen? — Annyival hihetlenebb dolog volna, az, hogy az erősebb Írók a' Kőszegi Poétának parantsolattjától függenek.

⁸ Lásd a' *Meg-szerzést* az utolsó oldalon.

⁹ Lásd a' *Mentő-írást* a' 20dik oldalon.

¹⁰ *Dionysii LONGINI de Sublimitate Commentarius.* 5
Sectione XXXIII. Ex Edit. Tert. Zachar. Pearce. Glasquae. MDCCLXIII.

¹¹ Mert nem vélem, hogy valakinek még kedve lenne, a' Maszénius' *Szárkotissa* iránt (melly, a' Szerzőnek maga' saját vallása szerént-is, nem egyéb Poétai gyakorlásnál) annyit 10 hánytt-vetett ízetlenségeket újra kérdésbe hozni.

¹² Lásd az *el-vesztett Paraditsom' IXdik Énekének* elejét, és Nevtonnak oda-tartozó jegyzését.

¹³ *Homerus enim mihi videtur, cum literis tradit Deorum vulnera, dissidia, vltiones, lacrimas, vincula, eaque omnis 15 generis, quae patiuntur, mala, Homines, qui rebus Iliacis interfuerunt, Deos, quantum potuerit, fecisse; Deos vero Homines. Sed nos quidem, si infelices simus, manet mors, malorum portus: Deorum vero non naturam solum, sed infortunium fecit aeternum. LONGINUS, de Sublimitate. Sect. IX.* 20

¹⁴ — — — — — Age, quaeso,

Tu nihil in magno doctus reprendis Homero?

¹⁵ Nálamnál nem egy-könnyen leszz valaki Virgyiliusnak nagyobb tisztelője. Alig kezdettem a' Deák nyelvet jobbatskán érteni, mikor az ő Költeményeit már a' leg-nagyobb 25 gyönyörűséggel olvasgattam; 's még most-is (noha főbb kedvetemet Horatiusban és Oszszíánban találok) gyakorta, és nagy gyönyörűséggel olvasgatom. Ám de éppen azért, mivel Virgyiliust annyira betsülöm, éppen azért nem függesztettem volna a' Magyar Virgyilius' eleibe ezt a' sok — agg dadákhöz 30 illő sopánkodást.

Dulcis Virgilius! Latina Siren!

Duplex Maeonides! triplex Apollo!

Vnus omnia, quae ambiunt Poetae!

O Cygne! o Philomela! Ver Latinum!

Mel merum Latii! Latinae Athenae!

O monstrum vitio carens! Quid ergo?

O Coelum sine nube! lux serena!

O pontum sine fluctibus profundum!!! etc. etc. etc.

35

16 Azért mondattya Milton Ráfaellel, midőn Ádámnak a' pártos Angyalok' ütközetét akarja elő-beszéllni, ezeket:

5 Ám! de miként terjeszszem ezen tsuda hartzot elődbe?
A' Lelkek' viadalmi tehát, és fegyveri, testi
Érzékenységet mozgatnak-e? testi szemekhez
Férnek-e? — Sűgárolly én-r'ám, örök Isteni méhből
Kezdetben-született nagy Fény! elmémet igazgasd!
Adgy' etsetet 's eleven festékeket! Embert színbenn
A' mennybélieket kívánnya le-képzni nyelvem.

10 17 Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: paccatum vero, cum consumatum fuerit, generat mortem. Jacobi C. I. v. 15.

18 Hallyuk, hogy' énekel Miltonról egy a' mái nevezetesebb versszerzőjink közül:

15 Nagy-elméjű } M I L, T O N ! kinek bölts írása
Oly éjtszakon fakadtt új Pégáz' forrása:
Melly ha nem mindenkor forr-is kristály habbal,
De sok drága gyöngyöt hány-ki az iszappal.
20 M I L, T O N ! ki az eltűntt Édent fel-kerested,
'S az érző szívnek azt, mint élőt, úgy fested;
Le-írod, melly tiszta, 's tellyes bődögságban,
Élt ama' két remek az ártatlanságban;
Kiknek a' természet adott köntöst 's ágyat,
Minden vad állatban annyi hív jobbágyat,
25 Kiknek minden fű-szál vígan illatozott,
Meg-értt gyümölsőkkel a' fa kínálkozott;
A' szépen-éneklő madarak sereggel
Víg nótákat fűttak minden estve 's reggel;
A' friss Zefir r'ájok gyengén lengedezett,
30 A' suttogó forrás tetszve tsergedezett.
Bámúló szemeket most emelék égre,
Majd a' virágokkal hímmzett mezőségre.
Olykor gyöngy testeket nézvé a' forrásban.
Tellyes gyönyörködést találtak egy-másban;
35 Tiszta tsókjaiak közt nem tudván, mi légyen
A' bűn, 's a' szerelmet meg-hervasztó szégyen. —
'S mikor ditső helyét bődög Eleinknek,
Soká mutogatod képző lelkeinknek;
Mint Király-fiakat benne meg-hordozol,

'S le-dőltt hantyaikra újra vissza-hozol:
 Mint a' ki sok kinttsel birt édes álmában,
 Fel-ébredvén, búsúl, hogy nints hatalmában:
 Úgy meg-repedtt szívünk' fatsarod sírásra,
 Le-írván, mint jutott sorsok pusztulásra! ~ 5
 Véres izzadásra bűnért mint büntettek,
 Bú', bánat', 's betegség' tárgyai mint lettek;
 Egy napon mit tünt-el sok szép ajándékok,
 'S velek nyomorúlttá mint lett maradékok!
 De mint a' melly felhők sűrűn öszve-gyűlnek, 10
 A' sok zápor által végre ki-ürülnek,
 'S túl a' már meg-ritkúlt fátyolokon látszik,
 A' mosolygó Napnak ságára mint játszik:
 Úgy, mikor sok könyvünk' te-is ki-merítted,
 Gyászba-borúltt napunk' újra fel-derített; 15
 Vezetvén ama' jobb 's szebb Éden' kertére,
 Mellyet Mennyben fondált Urunk' betses vére.
 Hol bóldog él'tünknek még határt nem mért ő,
 Hová nem tsúszhat-bé az álnok kísértő,
 Hogy mézes tőrébe szép színnel keríttsen, 20
 'S újra a' kárhozat' sírjába meríttsen.
 Hol a' tiszta szentség' bíboriban járunk;
 Bőven meg-adatik itt szenvedett kárunk.
 Mert, mint halhatatlan az Ú R' ditsőssége,
 Úgy szent örömünknek nem lesz híjja, s' vége. — 25
 P É T Z E L I.

19 Szép dolog, írással támasztani félre-hanyatló
 Nyelvünket, 's jelesebb gonddal emelni betsit.
 Vajha tsak, 'a kik azonn vagynak, nem véttene abban
 Buzgódó gondgyok nagy tüze' lángja miatt. 30
 Hogy, mikor el-dőltét szánván, fel-emelni akarják,
 Botlott láboknak meg-tsuszamása nagyobb.
 R É V A I.

20 O S Z S Z I Á N semmi mesterséget, semmi regulát nem
 ismért. A' Tudományok' lakásától ötet mind ideje, mind hazája 35
 meszsze helyeztette. És mitsoda nagy Poéta ő még-is! Eggy
 isméretes Költőnek sints H O M É R U S H O Z olly nagy
 hasonlatossága, mint ő-néki. Miért? — mivel mind a' ketten

a' leg-nagyobb, leg-felsősebb elmével születettvén, annak vezérlése után a' Természetnek egygyűjű, egyenes úttját mind a' kettő híven követte.

21 — — — Ego, nec studium sine diuite vena,
5 Nec, rude quid possit, video, ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, et coniurat amice.

H O R A T I V S.

22 „Az én szándékom” úgy mond H O M E, a' Kritikáról írt munkájának *Bé-vezetésében*, „az én szándékom az, hogy az emberi természetnek *érző* részét meg-vizsgálgyam; azon tárgyakat, mellyek természetből rész szerént kellemetesekek, rész szerént kedvetlenek, fel-keressem; és e'-képpen, ha lehet, fedezzem, miben állyanak a' szép Mesterségeknek igaz fundamentomai.” — Böven és szépen meg-mutattya az említett
15 Író ezen Bé-vezetésben a' józan Kritikának 's jó ízlésnek nagy hasznait minden-némű tekintetben. De most azoknak elő-hozására nints elég alkalmas helyem. Ezeket-is tsak mellesleg említtem, és magára azon jeles munkára útasítottam az Olvasót; mellynek-is homlok-írása a' német fordításban imígy van:
20 *Grundsätze der Kritik von Heinrich Home. Aus dem Englischen übersetzt von Joh. Nikolaus Meinhard. II. Bände.*

23 Bibliothek der schönen Wissenschaften und der freyen Künste. I. Band. 3. S. Leipzig 1760.

24 — — Ceratis ope Daedalea
25 Nititur pennis, vitreo daturus
Nomina ponto.

H O R A T I V S.

25 Genie, genius, indoles.

26 Lásd az *I-ső Negyedét* a' 8dik óld.

30 27 Sua breuitati gratia, sua copiae: alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat.

Q V I N T I L I A N V S.

28 Ilyen az az én kis Könyvetském-is, mellyet ez-előtt
35 egy-néhány esztendőekkel a' *Magyaroknak Vitészégéről* iffiúi ész' 's tehetséggel írtam, és közre botsátottam. Többnyire Deákbold fordítottam ugyan, mind-azon-által azt igaz fordítás-

nak nevezni nem merném. Sem nem egészen eredeti munka, sem nem egészen fordítás.

²⁹ Ez az ékesítés többnyire a' nyelvnek minéműségétől 's tulajdonságától függ. A' Fordító azt az ékességet nem magától adgya hozzá, hanem a' maga' nyelvének szép 's elmés alkalmaztatásával tselekszi azt, hogy az eredeti nyelvnek 's ki-fejezésnek szépségét nem tsak ki-üti, hanem néha meg-is-haladgya.

³⁰ Lásd MENDELZOHNT, *über das Erhabene und Naive in den schönen Wissenschaften*: hol például *Klopstock*-nak ezen két versét hozza-elő:

*Und das Geschrei, und der Tödtenden Wuth, und der
donnernde Himmel.*

és:

— — — *Und ist noch, und denkt noch, und fluchet!* — 15

„ — Ea, quae dicuntur, non ligata proveniunt, et quasi profunduntur, fere praevenientia etiam ipsum dicentem: »et confligentes clypeos (dicit Xenophon) impellebantur, pugnabant, caedebant, moriebantur.« et illa Eurylochi apud Homerum:

»Ivimus, vt iussisti, per silvas, inclite Vlysse,
Vidimus in vallibus extractas aedes pulchras.« 20

Haec enim, ab se invicem abscissa, et nihilominus accelerata, exhibent repraesentationem efficaciae cuiusdam eodem tempore, et nonnihil impediens cursum orationis, et tamen ordinantis. Talia Poeta ille protulit per dissoluta. LONGINVS, *de Sublimitate Sect. XIX.* Ezen esetre, hol az említett szótskának el-hagyattatása a' beszédet erősíti, 's hathatósbbá teszi, nyelvünkön e' vers lehet példa: (*Baróti SZABÓ DÁVID' Költeményes Munkáji. I. kötet. 197. old.*) 30

Már levegő, tűz, víz, ég, föld, vesztetre fel-esküdt,
Árva Hazám! egyebet várhatsz-e halálos ütésnél?

³¹ „Virgilius Theocrito rotundior est, rectior, vegetior, efficacior, lepidior, comtior, cultior, venustior, divinior. — Sic exprimit Theocritia, ut vincat. Tractat eadem felicius, et supponit meliora.” SCALIGER.

³² A' mostani Száznak egyik dísze, a' Németek Teokritussa, a' ki Skáligyernél kétség kívül jobban 's igazabban tudta és érezte, miben álljon a' Pásztori Költésnek mivólta; Geszner, mondom, sokkal másként itél e' két Poétáról.
5 „Én, úgy mond ez, mindenkor Teokritust tartottam leg-méltóbbnak ezen Költemények' nemében a' követésre. Sehol sints az erkölcsöknek és indulatoknak együgyűsége, a' mezeiség, és a' mesterséget nem ismerő természet, igazabban találva. 's a' t. Lásd Salamon Gessners *Idyllen. Einleitung. Zürich, 1774.*
10 ³³ Lásd B A T T Ó T a' Pásztori Költésről, Révai Miklós' fordítása szerént.

³⁴ Aurum de stercore Enni.

³⁵ Apes in agris et saltibus rorem et arborum lachrymas, et thyma, et flores nactae, adeo copiose, studioseque ex iis,
15 quae in usus suos opportuna sunt, legunt, ut in earum republica quaedam sortito portas occupent, quae venientium onera accipiant; at qua deinde sedulitate, quo artificio ceras ex illis, ex istis mella fingunt, thymum quidem, floresque redolentia, sed transformatos? Quid aliis Virgilius debeat, nemo nescit:
20 nec ipse pro modestia sua tacet, ac dissimulat, cum et Theocriti gratia, quem imitando exprimit, Sicelides Musas, et Arethusam invocat; et quod carmen Hesiodus Graece, se Latine per Italiae oppida canere profitetur. Immensam autem Iliados et Odysseae opulentiam Aeneis explicat, qua ipsa instructa ornataque in-
25 cedit. I A C. W A L L I V S, ad *Paraphrases Horatianas.*

³⁶ Sajnálkodva kell gyakorta látnunk, mi alá-való firkálások jönnek világosságra; mellyeknek jobb lett volna örökös semmisségökben maradni. — Ha fordításainkkal a' Nemzetnek használni akarunk (illendő pedig, hogy a' köz haszon legyen
30 fáradságunknak első és fő tárgya) szorgalmasan meg kell azt előre fontolnunk, ha méltó-e az a' munka arra, hogy nyelvünkre fordítsuk, hogy azzal Hazánk' fiaiit gyönyörködtetni, az olvasásra szoktatni, erköltseiket jobbítani, elméjeket világosítani akarjuk; sőt (kivált most eleintén) arra-is különös
35 figyelmetességgel kellene néznünk, ha a' fordítandó munka adhatna-e alkalmatosságot nyelvünknek akár-miként lehető szépíttésére, 's pallérozására. E' végre leg-alkalmasabban lehetne, a' régi és mostani jelesebb Poétákon kívül, a' Görög és Deák *Klasszikus* Írókat-is választani. De most még talán
40 leg-tanátosb volna, gyönyörködtető írásokat fordítgatnunk.

Ha egyszer ezekkel a' Népnek kedvére találhattunk, 's nála az olvasást kedvessé tehetjük, önként keresi majd a' *hasznosokat*. Addig tsak ama' szelíd Szűzek által kell őket ketsegtetnünk:

„Kik rég' Pindarusnak mennyei lantjával

A' szót eggyeztetvén Halandók' szavával, ~

Új útat leltének szívek' rablására,

A' vad indúlatok' meg-hódíttására.”

5

B A R T S A Y.

³⁷ Az *Intő és Tanító Levelében*. Pozsonyban, 1639. esztendőben.

10

³⁸ H A R O L D-is azt mondgya magáról, hogy ő-néki, mint született Skótziaiának, a' Celta nyelv a' mostani *dialectus* szerént anyai nyelve lévén, Oszszián' Kőlteményit Németre egyenesen abból fordította légyen; nevezetesen pedig *Oszszián' Utolsó Énekét*, mellyet a' többivel eggyütt ő-utánna egy Tübingai névtelen Író-is, de sem M A K F E R Z O N, sem D É N I S (ki magát szorossan amahhoz tartotta) le nem fordított. — Ez a' darab azonban, noha igen szép, nehezen léssen még-is Oszsziánnak saját munkája. Ugyan-ezt az éneket meg-bővítve többekkel eggyütt még-egyszer ki-adta H A R O L D. Lásd: *Neu-entdeckte Gedichte Ossians. Düsseldorf.* 8. 1787.

³⁹ Trahimur omnes laudis studio, et optimus quisque maxime gloria ducitur. C I C E R O, *pro Archia*.

⁴⁰ A' Múzséum' I-ső Negyedében egy helyen magam-is *áradozik* tettem; melly valóságos hiba. Igaz ugyan, hogy sokan vagynak, a' kik úgy-is élnek vele; valamint-hogy némellyek *gerjedezik* is mondhatták. Ám de sokan a' *hazud* helyett *hazudik*; *vágy* helyett pedig *vágyik* mondgyák; sőt Baranya-és Aba-Új Vármegyében sok helyen *azt mondi, nem adi biz'* ő is szokásban van, 's vallyon! jól van-e így-is? —

30

⁴¹ Ennyire viheti az embert a' maga'-meg-hittség, 's a' gántoskodásnak viszketegsége, ha egyszer az illendőséget félre tévén, fennhéjázó indulattját szabad pórásra botsátotta! Pedig nints rútabb, 's a' szép Tudományoknak nagyobb gyalázzattyára válható dolog, mint ha egy tanúlt ember, kinek a' szelidség vólna eggyik külömböztető jele, a' Világ' piattzán füstös bottal forgolódik, 's a' külömböző értelemben lévőkkel illetlenül tzivakodva bajnokoskodik.

⁴² A' régi Görögöknél a' *Gymnasiumokban* mezítelen üzték az Iffiak testi gyakorlásaikat; a' fiatal személyek mezítelen

tánczoltak a' közönséges néző-helyeken; *Friné*, az Eleúzi játékokban, az egész Görögségnek szemei előtt meztelen feredett; Spártában az ifjú leányzók egy bizonyos ünnepen meztelen tánczoltak 's a' t. — *Laudi in Graecia ducebatur adolescentulis, quam plurimos habere amatores. Nulla Lacedaemoni*
5 *tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit Graecia, victorem Olympiae citari: in scenam vero prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quae omnia apud nos*
10 *partim infamia, partim humilia, et ab honestate remota ponuntur*
CORNELIVS NEPOS, *ad Atticum.*

⁴³ CICE RO Fam. Lib. IX. Epist. XXII. Placet Stoicis suo quamque rem nomine appellare. Sic enim disserunt: nihil esse obscenum, nihil turpe dictu. — — — Ego seruo, et
15 seruabo (sic enim assueui) Platonis verecundiam. Itaque tectis verbis ea ad te scripsi, quae apertissimis agunt Stoici. Sed illi etiam crepitus aiunt aequae liberos, ac ructus esse oportere.

⁴⁴ Valójában elég találtatik még R Á J N I S Ú r' munkájiban ki-tenni 's meg-jobbítani való; pedig nem tsak a' röviden- vagy hosszan-hangzó ige-tagotskákra nézve, melyeket ő olly apró dolgoknak nevez, hogy az azokról-való vetekedésekben akármelly tudóska-is a' tenyerét pökvén daliás bajnok-gyanánt
25 érdemeit leg-kevesebbé-is homályosítani. A' ki másnak gántsait egyedül tsak gyönyörűségből, egyedül tsak a' végre keresi-fel, hogy azokat szemére hányhassa, ditsőssége' fénnét megkissebítthesse, az olyan gánts-kereső nem érdemel egyebet meg-vettetésnél, meg-útáltatásnál.

30 — — Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut *incuria* fudit.
Aut *humana* parum cauit *natura*.

H O R A T I V S.

VIRGYILIUS'
ELSŐ EKLOGÁJA

Foglalalat

Oktáviánus Császár a' Kremónai és Mántuai földeket a' régi érdemes Katonáknak jutalmúl el-osztatá. A' többi között Virgyilius-is (Mántuai vólt) ki-rekede birtokából: de Pollió által Méczenásnak, ez által Oktáviánusnak kedvébe esvén, a' mit elvesztett vala, vissza-nyeré. Ezen Pásztori Énekben azért Oktá-
viánusnak, 's Rómának ditséretét, maga' szerentséjét, 's a'
Mántuaiak' szerentsétlenségét emlegeti. Títirus' neve alatt maga
Virgyilius, Melibéus' neve alatt a' kár-vallott Mántuaiak érte-
tődnek; Amarillis Rómát, Galatéa Mántuát képezi; Oktáviánus
az ifjú Császár, Istennek neveztetik.

Virgyiliusnak ezen Eklogáját Magyarra mind RÁJNIS
JÓZSEF, mind SZABÓ DÁVID Úr fordította, ugyan Virgyilius-
nak vers-mértéke szerént. Mellyik, és mennyire haladta légyen
meg a' másikat, az Olvasó önnön maga ítéllye-meg. A' külömb-
ség szembe-tünő. Imitt van mind a' két fordítottás, szóról szóra,
betúról betűre.

Baróti SZABÓ DÁVÍD' fordítása.

Melibé.

Títire! meszsze-terültt-ágú buk-fának alatta
Erdei hangzatokon fúvod te heverve furuglyád':
Mí pedig édes Hazánk' kebelét, 's mezeinket el-haggyuk!
5 Mí, szaladunk Idegenbe: te, hús árnyéknak eredvén,
Szép Amarill' nevelvel feleselni tanított az erdőt.

Títir.

E' nyugtot nekem, oh Melibé, kegyes Istenem adta.
Mert ez-után, valamíg élek, már Istenem ő leszs:
10 'S óltárára szopós bárányt küldözget az aklom.
Ő jó-vólttából járkálnak alá 's fel az erdőnn
Én tehenim, 's fúvom magam-is kényemre furuglyám'.

Melibé.

Nem, nem irígylem; hanem bámúlok rajta, mezőnkön
15 Látván e' szörnyű zivatart. Ím' szívem-epedve
Hajtom, látd magam-is ketskéim', Títire: 's ezt-is
Már tsak alig vezetem. Mogyoró-gallyaknak alatta
Két ollót, kikben vala nyájam' drága reménnye,
Ah! tsak imént ellvén, el-hagyott kő-szirtnak hegyette.

Meliboëus.

Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Siluestrem tenui Musam meditaris auena:
5 Nos patriae fines, et dulcia linqumus arua;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in vmbra
Formosam resonare doces Amaryllida siluas.

Tityrus.

O Meliboëe, Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus: illius aram

Köszegi RAJNIS JÓZSEF' fordítása.

Melibeus.

Títire! el-terjedt-ágú bük-fának alatta ~
Veszteg-heverve paraszt dalokat fújsz gyenge furuglyán:
Mí pedig el válunk ugarinktól, 's édes Hazánktól!
Mí sietünk, te pedig gyönyörű árnyékon henyélvén 5
A' felelő erdőt Amarillis-névre tanítod.

Títirus.

Oh Melibée! imez békével egy Istenem áldott;
Mert bizony Istenem ő, 's ugyan a' lesz minden üdőben.
Ennekutánna azért óltárát sokszor aklobból 10
Válogatott fiatal báránynak vére le-festi.
Engedi, hogy tehenim (mint látod) szerte legelvén,
Mint teszik, magamat múlassam pásztori sippal.

Melibeus.

Ezt nem irígylem ugyan, de tsudáлом, Títire! látván, 15
Melly rút háborgás mint zúrja-zavarja mezőnket.
Ím' magam-is beteges kézzel ketskéimet hajtom:
Ezt-is nagy nehezen vezetem: most jött ki bokrokból,
Hol kettőt ellett, 's, oh jaj! kőszirton el hagyta!
Ezt nekem, oh pajtás! ha fel értem vólna eszemmel, 20

Saepe tener nostris ab oulibus imbuet agnus. 10
Ille meas errare boues, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.

Meliboeus.

Non equidem inuideo: miror magis; vndique totis 15
Vsque adeo turbatur agris. en, ipse capellas
Protenus aeger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.

Nékem ezen nagy rosszat, ha fel-nyílt volna kis elmém,
Már ez-előtt a' mennykövek-is tölgy-fákra le-tsapván,
Több ízben példázgatták: a' varjak az odvas
5 Tser-fa' hegyin szomorún károgták eztet. Azonban,
Títire! tedd, kérlek, tudtomra, ki légyen ez Isten.

Títir.

Én botor, az' Várost, mellynek neve Róma, miénkhez
Tellyes hasonlónak képzeltem lenni, hová mí
Pásztorok a' fiatal bárányokat hajtani szoktuk.
10 Így mértem gedelyét annyához, kölyket ebekhez:
Így szoktam vala kis dolgot 's nagyot egybe keverni.
Lám pedig úgy meg-előz az' Város másokat, a' mint
Ostorményt tziprus-fa szokott tetejével haladni.

Melibé.

15 'S millyen ok ösztönözött Rómát meg-látni?

Títir.

Szabadság:

Melly, bátor későre, reám pillanta; midőn már
Államról tarkálló szőrt húllatna borotvám;
20 Még-is utólb' tsak-ugyan meg-jött, 's r'am néze, mi-ólta
Meg-szeretett Amarill, 's Galatéánn érte fel-adtam.

Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
De coelo tactas memini praedicere quercus.
Saepe sinistra caua praedixit ab ilice cornix,
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

5 Tityrus.

Vrbem, quam dicunt Romam, Meliboeae, putauit
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ouium teneros depellere foetus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hoedos
10 Noram: sic paruis componere magna solebam.

Ezt a' mennykövek-is, mikoron tölgyfákra le tsaptak,
Már régólta jövendölték: a' varjak-is eztet
Udvas fa' tetejin krákogva előre jelenték.
Am de kit említél? mondhatdsza, ki légyen ez Isten?

T í t i r u s.

5

A' város, melyet Rómának mondanak, eddig
Én botor azt véltem, Melibée! hogy e'hez hasonló,
Mellybe gyakran fiatal bárányokat hajtani szoktunk;
Úgy az apró gödölyét annyával, kölyket ebekkel,
Úgy kis dolgokkal nagy dolgokat egybe vetettem. 10
Vaj a' többit imez város tetejével haladja,
Mint az apró hajlós tsemétét a' régi tzipros-fa.

M e l i b é u s.

De mi okod lehetett, hogy Rómát látni akarnád?

T í t i r u s.

15

Meg-mondom, pajtás! oda vont a' drága Szabadság,
Melly, ámbár későre, reám mosolyogva tekéntett,
A' mi üdön őszszel kezdett tarkúlni szakállom;
Tsak még-is meg-szánt öregebb-létemre; miólta
Szép Amarillosomat követem Galatée' helyébe. 20

Verum haec tantum alias inter caput extulit vrbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

M e l i b o e u s.

Et quae tanta fuit Romam tibi caussa videndi?

T i t y r u s.

15

Libertas: quae, sera, tamen respexit intertem;
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen; et longo post tempore venit,
Postquam nos Amarillis habet, Galatea reliquit.

Mert, az igaz, valamíg Galatéa' szerelme hevített,
Nem lehetett szabadabb életre, 's vagyonra, reményem:
Bár kosaram feles áldozatit mind-úntalan hordván,
A' róllam-feledő Város puha sajtyaim' enné;
5 Mégis üres kezeket kellett haza hoznom örökké.

M e l i b é.

Most látom már, honnan eredt, Galatéa, keserved:
És minek engednéd almáját függeni fáján.
Títirus el-ment vólt. A' fenyves, Títire, téged'
10 A' berek, a' forrás, hegy, vólgly szomorogva kiáltott.

T í t i r.

Mit tennék? nem vólt más mód, szabadúlnom igámtól,
'S olly közel Isteneket másutt ismérni, reménység.
Ott látám azt, a' kinek én, óltárom' hat és még'
15 Annyi naponn esztendőnként szent füstbe borítottom.
Ezt kérem; így szóllt: Mint ennek-előtte, legeltesd
Kis tehenid' nyúgodva: botsásd kedvére bikádat.

M e l i b é.

Bóldog Öreg! meg fognak-e hát részedre maradni
20 A' te kitsiny mezeid, bátor bé-lepte tsupasz kő,
'S posványból ki-terülő sás a' többi legellőt?

Namque (fatebor enim) dum me Galatea tanebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi:
Quamuis multa meis exiret victima sepiis,
5 Pinguis et ingratae premeretur caseus vrbi,
Non vnquam grauis aere domum mihi dextra redibat.

M e l i b o e u s.

Mirabar, quid moesta deos, Galatea, vocares:
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
10 Tityrus hinc aberat, ipsae te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta, vocabant.

Mert (vallom) míg szívemben Galatéa parantsolt,
Sem pénzt, sem szabadabb éltet nem ígére reményem.
Ámbátor feles áldozatot, 's jó-féle kövéres
Sajtomat e' hálá-adatlan városba be vittem,
Még-is üres kézzel ballagtam vissza mezőnkre.

5

Melibéus.

Nem tudtam, mi okon sirnál, Galatéa! mi végre
Függene a' fáján értt almád? most veszem észre:
Títirus el-menetén búsúltál; Títire! téged
Erdők, források, szőlők, 's fák vissza idéztek.

10

Títirus.

Mit tennék? más módra le nem rázhattam igámat,
Más helyen olly közel Isteneket tsak hijába keresnék.
Ott láttam, Melibée! kinek számára az óltárt
Kétszer hatod napig esztendőnként füstbe borítjuk:
Kérem, 's illy választ hallék: Térj vissza, legeljen
A' tehened, mint eddig; ereszd kényére bikádat.

15

Melibéus.

Bóldog após! hát im' most-is békével hagyatnak
Néked elég téres mezeid, maga szerte körülök
Kő födi, vagy sáros szittyó a' többi mezőket.

20

Tityrus.

Quid facerem? neque seruitio me exire licebat,
Nec tam praesentes alibi cognoscere diuos.
Hic illum vidi iuuenem, Meliboee, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, vt ante, boues, pueri: submittite tauros.

15.

Meliboeus.

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt?
Et tibi magna satis? quamuis lapis omnia nudus,
Limosoque palus obducatur pascua iunco:

20

Ártalmat nem szülnek hasas tehenidre szokatlan
Étkek, sem szomszéd marhák' húllása mirígyet?
Bóldog Óreg! már rég'-ismértt vizek' ágai mellett,
Szent kútak' fejinél, itt hús árnyékod örök leszs.
5 Itt a' fűz-fa-sövény, a' melly nem meszsze koronként
Hiblai méhektől szívattya viráginak ízét,
Dongással szemeid' gyakrabb álomra viendi.
Ott fog az Erdőlő kő-szirtnak alatta dalolni.
'S a' te rekedtt örvös madarad, 's a' gerlitze sem fog
10 E' közben szüntetni nyögést a' tornyos alás-fánn.

T í t i r.

A' gyors szarvas azért hamarább megy az égre legelni,
'S víz nélkül hágy minden halat tengernek az öble:
Elsőbb', bújdosván mind a' kettőnek határin,
15 Tigrisből iszik a' Német, 's a' Pártos Ararból:
Hogy-sem az ő képét feledékenységre botsássam.

M e l i b é.

Mí pedig oszlódván, egy rész heves Afrika' keblét,
Rész Scithiát, rész Krétában meg-láttjuk Oákszeszt,
20 És az egész földtől el-válva Británia' Népét,

Non insueta graues tentabunt pabula foetas!
Nec mala vicini pecoris contagia laedent?
Fortunate senex, hic inter flumina nota,
Et fontes sacros, frigus captabis opacum.
5 Hinc tibi, quae semper vicino ab limite sepes,
Hyblaeis apibus florem depasta salicti,
Saepe leui somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras,
Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
10 Nec gemere aerea cessabit turtur ab vlmo.

Nem kapnak nyavalyát szokatlan füvek' izire únván
 Tölgyellő tehenid, sem szomszéd marha' dögétől.
 Bóldog após! esmértt vizeink-közt éltedet élvén
 Szentes forrásnál hűves árnyékoknak örülhetsz. 5
 Itt közelebb a' fűz-fa-sövény, melly minden üdőben
 Hiblai méhetskét táplálgat gyenge virággal,
 Tégedet álom-hozó dongással gyakran el altat:
 Onnan az erdőllő eget érő köszikla' allyán
 A' levegőt hangos dololással hasítani fogja.
 Ám de azért rekedett örvös madaraddal az árva 10
 Gerlitzé, a' szálas szil-fán meg-tartja nyögését.

T í t i r u s.

Hidd-el azért, a' szarvas előbb megyen égre legelni,
 'S tengerek a' halakat víz-nélkül szárazon hagyják. 15
 Pártos előbb, a' Német határt bé-járva, Arárból
 Vészen italt, 's Német Tigrisből Pártos' határin,
 Hogy-sem ez Ifjúnak képét valahára felejtsem.

M é l i b é u s.

Mí pediglen széllyel-járván, heves Afrika' táján
 Meg nyúgszunk, részént vad Szittjai földre menendünk; 20
 Krétában siető vizedet meg látjuk, Oákszes!
 És az egész földtől el-váltt Británia' népét.

T i t y r u s.

Ante leues ergo pascentur in aethere cerui,
 Et freta destituent nudos in littore pisces: 15
 Ante pererratis amborum finibus, exul,
 Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
 Quam nostro illius labatur pectore vultus.

M e l i b o e u s.

At nos hinc alii sitientes ibimus Afros: 20
 Pars Scythiam, et rapidum Cretae veniemus Oaxem,
 Et penitus toto diuisos orbe Britannos.

Kedves Hazám! Látandom-e még valahára határid'?
 'S zöld pázsintba borúlt alaton kalibámra tekintvén,
 Bámúlandok-e még telekemnek ritka kalászin?
 E' ki-miveltt ugarokba gonosz katonákat eresztnek?
 5 E' gyönyörű gabonát idegen kéz fogja le-vágni?
 Nézd, mit szült a' vissza-vonás a' régi lakosra!
 Nézd, kiknek veteményeztünk! — Már óltani körtvélyt
 Menny, Melibé; más most szállót nagy rendivel íltess.
 Mennyetek, oh hajdan bóldog nyáj, árva gedóim!
 10 Títeket én ez-után, zöld barlang' öblibe dőlven,
 Függeni nem látlak bokros kő-szirtnak hegyéről.
 Meg-szűnnek dalaim: nem foglak vinni, gedóim,
 Már többé keserű fűz-fák' gallyára, 's zanótra.

Títir.

15 Még-is azért velem itt hálhatsz ezen éjtszaka zöldes
 Ág-nyoszolyán: vagyon értt almám, van gesztenye, túró.
 'S a' meszszebb majorok' tetejik füstölgenek immár,
 'S a' bértzek föliről hosszabb árnyékok omolnak.

En, vnquam patrios longo post tempore fines,
 Pauperis et tuguri congestum cespite culmen,
 Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
 Impius haec tam culta noualia miles habebit?
 4 Barbarus has segetes? En, quo discordia ciues
 Produxit miseros; en queis consequimur agros!
 Inserere nunc, Meliboeae, puros, pone ordine vites.
 Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
 Non ego vos posthac, viridi proiectus in antro,
 10 Dumosa pendere procul de rupe videbo:

Látom-e még egyszer valahára Hazámnak határit?
 Érem-e, hogy szemem hant-fődeles kalyibámra tekintvén
 Ritka kalászt mutató kis örökségemnek örüljön?
 Hát e' szép ugarink hitetlen katonáknak adatnak?
 E' gyülevész idegen nemzet búzáinkat aratja? 5
 Látod-e már szomorú végét a' vissza-vonásnak?
 Ládd-e, kinek számára veténk! Menj már, Melibée!
 Ólts körtvélybe, eredj! szőlőt szép rendeken ültess.
 Menj tova, oh hajdan bóldog nyáj! már nem örülök
 Mint ez-előtt, mikoron mohosúltt barlangban hevervén 10
 Láttalak a' bokros kőszirton függve legelni.
 Sípom-is el némúl. Nem kapsz már mézi zanótot,
 Nem kopnak fogaid keserű fűz-fának az ágán.

T í t i r u s.

Még-is ez éjjel azért velem itt zöld gallyakon hálhatsz; 15
 Van túróm, vagyon értt almám, van gesztenye; s immár
 Meszsze-való majorok' kéményei füstöt okádnak,
 'S hosszabb árnyékok dőlnek nagy-bértzes hegyekről.

Carmina nulla canam: non, me pascente, capellae,
 Florentem cytisum, et salices carpetis amaras.

T i t y r u s.

Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem 15
 Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
 Castaneae molles, et pressi copia lactis.
 Et iam summa procul villarum culmina fumant,
 Maioresque cadunt altis de montibus vmbrae.

8. FELELET.

Somogyból, téli szállásodról hozzánk-útasított betses leveled, tsak mostanság érkezék kezeinkhez. Nagy örömünket okozta olvasása; mind azért, hogy tetszésedet meg-nyerni szerentsénk volt, mind pedig, és fő-képpen azért, hogy, kedves M — — barátoddal egygyetemben, előbbre-is akarod segítyeni Hazánk' hasznára intézett igyekezetünket. Kár, hogy a' reánk-halmozott nagy ditséreték miatt ki nem nyomtattathattyuk egészen, szépelevenségű gondolatokkal, 's természetes, tiszta magyarsággal készültt leveledet. Példa lehetnél általa sokaknak, miként kel-

10 lessék a' köz jónak munkás elő-mozdítottásáról gondolkodni. —

Ígéred, hogy közleni fogod velünk némelly darabjaidat, ha meg-hallod tőlünk, hogy szabad az Igazságot társaságunkban énekelni. Igen-is! sőt fő törvényünk az mi-nékünk, hogy soha ötet leg-kissebben-is tudva, meg ne sértsük. A' ki ő-néki

15 leg-hívebb, leg-egyenesebb követője, az leg-érdemesebb a' mi tiszteletünkre-is. De tudhatod azt még-is, hogy az Igazság sem mutatya szűzi meztelenségét, mindenkor, mindenek előtt. Vígyszva jár ott, hol botránkoztatástól tart; 's azok előtt fedez-fel inkább magát, kik elég erős szemekkel birnak, mennyei

20 fényességének kár nélkül való nézésére. Az okos, betsületes-szívű, tudós Hazafi, ki igazán akar használni Nemzetének; mindenkor vigyszva, 's valami kis félénk bátorsággal ír; mindenkor szorgalmatos figyelmetességgel meg-fontollya: valylyon, hazafi-társainak mostani gondolkozások' módgyához,

25 erköltsi állapottyokhoz, 's természeti hajlandóságokhoz, — és különösen az időnek környül-állásaihoz képest, mitsoda fogantya lehet közre-botsáttandó munkájának? — Vagynak p. o. olyan igazságok, mellyeknek fel-fedezése gyakorta ártalmas lenne, és a' mellyeknek eleven festése néha egész Országokat

30 tűzbe hozhatna. — 's a' t.

A' KI - A D Ó K.

9. NAGY-MÉLTÓSÁGÚ GRÓF FORGÁTS MIKLÓS ÚRHOZ.

(*Budára, Sz. János' hav. 20-dik napj. 1790.*)

Azon hálá-adatos mély tisztelet, mellyel Excellentziádnak az egész Nemzet előtt tudva-lévő nagy érdemeihez minden igaz Magyar Hazafi viseltetik, serkent engemet-is, hogy Exc.ádnak, mint sínlődő Hazánk' 's Nyelvünk' egyik leg-erősb oszlopának, ezen ide-rekesztett, 's ugyan-azon árva nyelven költt, munkáts-
5. kával alázatos udvarlásomat tenni bátorkodgyam. Ismételtesebb Exc.ádnak akármelley köz-haszonra-tárgyazó szándékhoz 's hazafiúi igyekezethez való kész hajlandósága, hogy-sem attól tarthatnék, ne talán ebbéli — tsekély ugyan, de tiszta-szívből-eredő áldozatomat kedvetlenül fogadná.
10.

Ezen bizodalomtól indíttatván, merészlem Exc.ádat, a' velem egyget-értő Magyar Íróknak nevekben, egyszer-'s-mind arra emlékeztetni: mit várjon a' Haza mostani jobbra-fordúlt állapottyában Exc.ádnak mély böltseségétől, és nemzeti erköltseink' 's köz bódogságunk' fenn-tartására törekedő igaz
15. hazafiúi gondoskodásától.

Tudgya Exc.ád, hogy az Országok nem tsak karddal 's fegyveres erővel, hanem egyszer-'s-mind pennával 's ésszel szerzetnek, kormányoztatnak, és tartátnak-fenn. Ez nem egyébként, hanem a' Nemzeti Litteratúrának, az az, a' Tudományok-
20. nak hazai nyelven való virágoztatása által, mehet leg-könnyebben 's leg-tsalhatatlanabbúl végbe. (Mivel-hogy: soha egy egész Nemzet idegen nyelven tudományra, közönséges világosságra, 's böltseségre nem juthat.) A' nemzeti nyelvnek el-hagyatásával, el-hagyattatnak a' nemzeti erköltsök, szokások, — a'
25. Nemzetnek egész tulajdona, meg-külömböztető bélyege.

Nem értik azok, vagy nem akarják érteni, a' magok' hasznokat, a' kik Hazánkban a' Deák nyelvhez el-annyira, és olly mód nélkül ragaszkodnak. Ennek a' nyelvnek tudása, kétség kívül, igen jó és hasznos, sőt szükséges-is; de nem úgy, hogy
30. egyedül tsak ennek adgyuk az elsőséget, 's a' magunkét miatta

meg-vessük. Ugyan-azon Rómaiak, kiktől azt a' nyelvet költsönöztük; ugyan-ők lehetnének oktató példájink. Alig győztek ők meg, alig hódítottak hatalmuk alá valamely Nemzetet, legottan Római nyelven parantsoltak, 's szabtak rendet nékie; 5 hogy, azon nyelv által mint-egy Római erkölcsökbe öltöztetvén, annyival-is inkább magokhoz kaptsolhassák azt. Valójában úgy-is látszik, hogy, ha azt a' hatalmas Birodalmat a' maga' nagysága le nem nyomta volna; ha valamely Ország a' polgári 's vitézi nemes erkölcsöknek meg-vesztegetődése utánn-is fenn-10 állhatna; és, egy szóval: ha minden, a' mi a' Nap alatt van, változás alá tettetve nem volna: talán tsak ez az egy eszköz lehet vala, mely azt az egymástól olly sok tekintetben különböző számtalan Nemzetséget össze-eggyeztetvén, Róma' hajdani szerentséjét, méltóságát, még mai nap'-is fenn-tartaná. 15 Láttuk a' Frantziákat XIV-dik Lajos' országlásától fogva nyelvekkel, erköltsi szokásaikkal, Európának számos Nemzeteinn egész a' mí ideinkig uralkodni, 's ezekre, mint majmaikra, úgy nézni. Láttuk az-utánn magát-is az erejéből-ki-vett, le-tapodott Frantzia Népet, betstelen álmából fel-ébredni, a' Filozofiának 20 világító szövétneke által méltatlan bitangoltatására szemeit fel-nyitni, 's gyalázatos lántzait szélyel-szaggatni. Láttuk, ellenben, tulajdon magunk' Országában a' Jövevényeket uraságra lépni, Hazánknak leg-érdemesebb Fijait meg-vettetni, 's egy idegen nyelvnek nem-tudása miatt hivatallyaiktól, kenyerektől 25 meg-fosztatni; a' mi valóban soha sem történt volna, ha vitéz Eleink, a' Deákhhoz el-annyira nem ragaszkodván, édes anyai nyelveket — ezt az olly keveység ismértt, olly méltatlanul elhagyatott arany-bányát! — jobban meg-betsülték, ki-mivelték, 's közönségesebbé tették volna.

30 Most van az ideje, Kegy. Uram! hogy Atyáinknak hibá-jokat ki-pótollyuk; és, a' mit ők el-múlattak, vagy talán akkor még nehezen tselekedhettek, helyre hozzuk; hazai nyelvünket a' maga' méltóságába helyhezteszük, és ez által Hazánk' örökös boldogságának talp-kövét meg-vessük. Az Egek, kik szomorú 35 sorsunkon már valahára szánakodni látszatnak, ollyan Fejedelmet adának, ki a' maga' hivatallyát, kötelességét, nem tsak tudgya és isméri, hanem tellyesíteni-is kívánnya; ki a' maga' Népének nem nyomorgató Ura, hanem a' Törvénynek értelme szerént-való igaz Kormányozója, jól-tévő Attya, lenni akar; 40 és a' ki az ő kintsét, gazdagságát, Jobbágyai' szíveinek birtoká-

ban helyezteti. Egy illy jó-lelkű, 's igazán trónusra-született Fejedelemtől mindent meg lehet nyerni, a' mi a' Nemzet' közönséges hasznának 's ditsősségének elő-vitelére tárgyoz. —

Állíttassék-fel tehát az Országnek 's Királynak párt-fogása 5 alatt, közönséges költséggel, egy olyan Magyar Tudós Társaság, melly kötelessége szerint a' Hazai Nyelvet mivellye, közönségesse tegye, 's a' Tudományokat az Országban ugyan-azon nyelven terjessze, virágoztassa. Ha egyszer sok-féle, szép, tudós Könyveink lesznek; ha Nyelvünknek illendő betse lészen: majd önként fogják azt még az Idegen-Országbéliek-is tanulni. Által- 10 látták majd a' Horvátok és Tótok-is, hogy tanátsosabb, egy költséges holt nyelv helyett azon Nemzetnek élő nyelvét tanulniok, 's ügyöket rajta folytatniok, mellynek koronája 's védelme alatt bátorságos, szabad életet élnek.¹

Kegy. Uram! Most, vagy talán soha sem! — Olly környűl- 15 állásokban vagyunk, hogy, ha most a' Magyar Litteratúra jobb karba nem állíttatik, és a' m. nyelvnek leg-alább 10. 12. esztendő múlva tsalhatatlanúl-léendő bé-hozattatása iránt bizonyos rendelés nem tétetik: talán soha sem reménylhettyük ki-terjedését, virágzását. A' naponként Hazánkba sereglő sok gyűlevész népnek bitang nyelvétől le-nyomattatik; ismét majmaik lészünk a' Németeknek, 's nyelvünkkel, öltözetünkkel egyetemben nemzeti erköltseinket-is le-tesszük. Ennek a' maszlagnak most lehet elejét venni. Exc.ádnak illik pedig, itt-is elsőnek lenni. Exc.ádnak hathatós szava 's példája könnyen végbe viheti azt, a' mit sokan 25 talán lehetetlenségnek lenni gondolnak. Az értelmes, igaz, jó Hazafiak, hasonlóúl ezt fogják kívánni és sürgetni; azok pedig, a' kik talán egy vagy más különös tekintetből másként értenének, a' Nemzet' nyilvánóságos haszna ellen nem fognak szállhatni.

Ez az tehát, a' mit most fő-képpen Exc.ádtól reménylünk 30 és várunk; mert tellyesen el vagyunk hitetve arról, hogy, valamint inséges ideinkben igaz ügyünk' védelmezésétől, Exc.ádnak nagy lelkét semmi-féle világi hatalom el nem rettentette: kedvezőbb környűl-állásainkban bődogságunk' elő-mozdítottásában is hasonló hazafiúi állhatatossággal fog munkálkodni. Ez által 35 fogja Exc.iád eddig-tett halhatatlan érdemeit még magasbra tétézni; 's ezért fogják Exc.ádat még a' késő maradékok-is áldani.

¹ Azt írták volt akkorban némelyek ide Kassára, hogy a' Horvát- és Tót-Országi Követek tellyességgel nem akarnának a' Magyar Hazai Nyelvnek fel-vételében meg-eggyezni.

10. A' VÉDELMEZTETETT MAGYAR NYELV.

Vagy-is:

A' deákságnakm ennyire-szükséges voltáról Kettős Beszélgetés. Nyomlattalott Bétsben, Hummel Dávidnál. 1790. 8-ad rétbén.

5. árkus, és 2. lev.

Ezen jeles munkátskának készítettére ime' kérdések adtak alkalmatosságot:

1. Mitsoda ereje vagyon az Anyai Nyelvnek, a' Nemzet' természeti tulajdonságának (*Nationalis characterének*) fenn-
5 tartására?

2. Mennyire segítti a' Nemzetnek valóságos boldogulását az Anyai Nyelvnek gyarapodása; és ellenben mennyire hátrál-
tattya azt, ennek valamely idegenért való el-mellőzése?

3. Mennyire szükséges a' Magyar Nemzetnek a' Deák
10 Nyelv' tudása?

Ezt a' három kérdést ama' jó Hazafiak tették-fel a' múltt esztendőnek (1790.) elején, kik Bétsben a' *hadi 's más nevezetes Történeteket* már két esztendőttől fogva írván, a' Magyar Nyelvnek gyarapíttásán olly ditséretesen igyekeznek. Húsz aranyot
15 tettenek-fel azon tudós Hazafinak néműnémű jutalmául, a' ki az elő-hozott kérdéseket leg-jobban, leg-helyesebben, fogná meg-
fejteni; ígervén ezen-fellyül még azt-is, hogy a' nyertes Írónak képét-is ki fogják metszetni. —

Alig lett minden-felé ismértezzé a' 3-dik kérdés, *mennyire*
20 *légyen tudni-illik szükséges a' Magyar Nemzetnek a' Deák Nyelv' tudása?* hogy leg-ottan hasonlás támadott Hazánk'-fijai között; egyik rész a' Magyar Nyelvet választván, és olly útnak nézvén, melly tsak egyedül viheti a' Nemzetet kívántt boldogságára, és a' ditsősségnek leg-főbb pontyára; a' más rész ellenben a' Deák
25 Nyelvnek el-hagyásában minden Törvényneinek és Szabadságának temető-halmát gondolván látni. Ezen utólsóknak számokból volt egy — külömben nem érdemetlen — Hazánk'-

fija-is, ki a' kérdést fel-tévő Bétsieknek szándékjok 's remény-
ségek ellen a' Deák mellett kelvén-ki, tizen-hat tzikkelyben azt
akarta meg-mutatni: hogy a' Magyar Nyelvnek folyamatba-
való-hozásából az egész Haza' Törvényeinek és Szabádságának
veszedelme el-kerülhetetlenül fogna következni.

5

Ezen nevetlen Hazafinak munkája ellen vagyon tehát
intézve az említett *Kettős-Beszéllgetés*, mellynek Szerzője
BÁRÓTZI SÁNDOR Úr, a' Magyar Királyi Test-őrző Nemes
Seregnél Fő-Strázsa-Mester. Úgy tartom, hogy ezen ditső név-
nek tsak említése-is elegendő, Olvasóinkat erre a' jeles munkáts- 10
kára figyelmetesekké tenni, 's olvasására fel-gerjeszteni; mint-
hogy valójában, annak a' Magyarinak nemzeti Litteratúránkban
tellyességgel idegennek kellene lenni, a' ki előtt az ő érdemei
isméretlenek vólnának. —

Akkorban készült 's nyomtatódott vólt ki ezen munka, 15
midőn, tavaly nyáronn, Országunknak Budára-gyűltt Rendei
olly szomorú egyenetlenségek 's vissza-vonások között hányat-
tatnának. Erre nézve: a' *Bé-vezetés*ben, egész Magyar egyenes-
séggel, 's igaz hazafiúi érzékenységgel kéri és inti a' nemes-
lelkű Szerző kedves Polgár-társait, hogy, félre tévén már vala- 20
hára azt a' szerentsétlen versengést, szállyanak magokba, 's
siessenek hová hamarább el-háríttani a' reájok-közélttő közön-
séges veszedelmet. "Az egyenetlenség és vissza-vonás (úgy
mond) melly szomorú nyomaít hagyta légyen elejétől fogva maga
után, ha véghetetlen sok idegen történetekből nem tudnók-is, 25
leg-alább önnön magunk' Nemzetének számtalan gyászos pél-
dái elegendő-képpen meg-ismértetnék velünk. A' Természettől,
sok szép tulajdonságaira nézve, oda hívatott, hogy Népeknek
szabjon törvényeket; most maga fekszik a' Magyar, Idegennek
uralkodása alatt. Ennek a' Nemzetnek, mellynek mindgyárt 30
elejét a' Kaukaszus' vidékeiről való ki-jövedelekor, mint vala-
melly seless folyó-víznek, ellent nem állhatván az el-rettentt
Napnyúgoti Tartományok, a' Végezésektől az a' sors vólt ren-
delve, hogy az egyenetlenség, vissza-vonás, versengés, és villon-
gások által, tulajdon maga' belső részeit szaggatván, maga 35
eméssze-meg utólyára-is magát. Nem külömben, mint egy sze-
lídíthetetlen Oroszlánynak, mellynek hogy véghetetlen nagy
ereje annyival kevesebbé lehessen veszedelmes, a' más állatokon
szánakodó Természet minden-napi hideg-leléssel kívánta gyen-
gíteni szörnyúségét: úgy a' Magyaroknak-is, hogy felettébb 40

nagyra ki ne terjesszék hatalmokat, a' kígyóktól borzas-fejű, és kezében gyújtott métszet hordozó iszonyatos Isten-Asszony, a' *Discordia*, versengő tulajdonságait öntötte szívekbe. — Minde- nek, valakik a' Magyarokról írt Történet-jegyzésekben ha-tsak
5 valamennyire jártasok-is, tudhatják, melly gyászos volt ele- jétől fogva Nemzetünknek a' magok között való vissza-vonás. Ennek, egyedül tsak ennek lehet, mint leg-főbb okának, tulaj- donítani, hogy minden egyéb nemes tulajdonságaival-is mind
10 eddig virágzó állapotra nem vihette még sorsát. — Most (úgy mond továbbá) midőn a' tudományoknak folyamattya, és az erkölcsöknek nagyobb szelídsége láttatnék valamelly mosolygóbb jövedőt ígérni, azt reménylhette volna az ember, hogy, az egyenletlenségből következett sok szomorú példáktól el-rettent- tek, talán majd, mint atyafiak, úgy fogják Országunk' lakossai
15 egymást ölelni; és az egyességnak lelkétől mint-egy fel-eleve- nedvén, ugyan-azon egy akarat fogja mindnyájokat a' Köz Jó' meg-mozdíthatatlan fundamentomainak meg-vetésére birni: de még-is kellett tapasztalni — szomorú tapasztalás! — hogy a' 'Természet most-is fenn-tartotta a' Magyarokban a' maga'
20 törvényeit."

Ez-után, munkájának eredetéről tudósítván Olvasójit az érdemes Szerző, Bé-vezetésének vége felé újjalag egyességre inti Hazája'-fijait; például hozván azt, a' mit Arisztoteles ír a' Darvakról*,. "Bölcs Fejedelmetekkel, az Égnek olly ritka
25 adománnyával, egyet értvén (ímgý szóll el-végre) fordítsátok hasznatokra emberi szívét; és vele köz meg-eggyezésből igyekez- zetek, Hazátoknak virágzására olly józan törvényeket, olly orvosló rendeléseket szerezni, és azokat változhatatlanúl meg- erősíteni, hogy lehessetek, szemeit egyedül tí-reátok függesztett
30 egész Európának figyelmetességére, nem tsak most érdemes tár- gyak: hanem örökösítsétek-meg egyszer-'s-mind még onokájítok- nak számára-is ezen Napnyúgotti Nemzeteknek tekente- teket!" —

Ekképpen végezvén Bé-vezetését, szóról szóra minden vál-
35 toztatás nélkül, elő-számlállya Deákból Magyarra fordítva a'

* Hist. VI. ann. 12. — *Grues pugnantes inter se tam vehementer, ut dimicantes capiantur: hominem enim expectare potius, quam pugna desistere patiuntur. Hic est fructus intestinae discordiae, cuius rei exempla sunt passim in promptu.*

többször említett 16. tziikkelyt. A' Beszélletés *István* és *Aloysius* között tartatik. Ez a' Deák nyelvet, amaz a' Magyarat védelmezi; 's valójában méltán el lehet rólla mondani, hogy annak nagyon meg-átalkodott embernek kell lenni, a' ki, Istvánnak erős okait figyelmetesen olvasván, az anyai nyelv' mivelletésének 's bé-hozatásának hasznos, sőt (állandó boldogságunk' el-érése végett) szükséges voltáról meg nem győződik. —

Tapasztaltt dolog az a' mí Hazánkban, hogy azok a' tudós Magyarok, kik az Anyai Nyelvnek folyamatba való hozását sürgetik 's javallyák, többnyire, mint a' Deáknak ellenségei, úgy nézettetnek; 's amaz ismértes mondás szerént: *scientia non habet osorem, nisi ignorantem* (mellyet azonban a' Magyar Nyelvnek ellenzőjire leg-helyesebben lehet alkalmaztatni) töstént tudatlansággal vádoltatnak. (Valamint-szintén ama' jobb 's igazabb Keresztényekkel történni szokott, kik a' vak-buzgóktól, azért, hogy az Isten' nevében el-követett számtalan gonoszságokat 's szörnyűségeket nem igazolhatván, a' Vallásbéli bitanglásokat 's vissza-éléseket kárhoytattyák, *Relígyió-nélkül-való* embereknek, 's *Relígyió' ellenségeinek* kiáltatnak.) Jól tudta ezt BÁRÓTZI; és, hogy az illetén haszontalanságoknak, 's gyenge-eszűekhez illő ellen-vetéseknek egyszer-'s-mind elejét vegye: világos szókkal ki-nyilatkozattya értelmét, 's a' Deák Nyelvhez viseltető különös nagy tiszteletét. "Vígaszthatatlan lennék, úgy mond, el-törlésén. Ez a' leg-tanúltabb embereknek, úgy szóllván, *classicus* nyelve, és valóságos kúltsa, a' leg-mélyebb tudományokra. Az egész Emberi Nem' ellenségének kellene annak lenni, a' ki tellyességgel-való ki-óltását kívánná. Ez soha senkinek, az én ítéletem szerént, nem járt, és nem-is járhatott eszében; valamint-szintén, hogy a' fel-adott kérdés-is, nem azt: *szükséges-e?* hanem: *m e n n y i r e* szükséges a' Magyar Nemzetnek a' Deák Nyelv' tudása? foglallya magában. — Valamint eddig, úgy ennek-utánna-is, mint szintén más Nemzeteknél, maradgyanak-meg a' Deák Iskolák; folyanak benne, a' nyelvvel együtt, az emberek' formálására szükséges-képpen meg-kívántató tudományok. — — — Hanem e'-mellett igyekezzünk, önnön magunk' nyelvét-is mélyly álmából fel-serkenteni, és az által Nemzetünket az örökös feledékenységnek mélységéből mint-eggy új életre ki-húzni, és míg az egész Világgal lehetne, addig-is leg-alább az Európai Nemzetekkel meg-ismertetni." — —

40

”Igyekezzünk (így folytattya tovább beszédét) igyekezzünk arra a’ fényességre jutni, mellyre elmebéli tehetségünk, gazdálkodó (*hospitális**) nemes tulajdonságunk, mindenre-alkalmaztathatásunk, a’ Természetnek, mint a’ Bőség-szarvából, egész a’ tékozlásig velünk-közlött gazdag adományjai; a’ hely’ fekvésének kellemetessége, az ég’-határozattyának éltető balzsamoma, láttatik mint-egygy útát készíteni. Igyekezzünk azokat a’ Nemzeteket, mellyeket a’ Hírlelés’ Isten-Asszonya, ki-ragadván a’ Feledékenységnek-vizéből, a’ Ditsősségnek örökké-tartandó templomába vitt, nem tsak követni, hanem el-is érne. Erre pedig el-kerülhetetlenül szükséges a’ Nyelvnek mívelése ’s közönségessé-tétele. — Mi viszen valamelly Nemzetet halhatatlanságra, ha-tsak nem viseltt dolgai, tudományokban-való virágzása, és nyelvének közönségessé-tétele? — Könnyebben teheti pedig közönségessé nyelvét a’ Magyar, mint-sem akármelly Nemzet; egyedül tsak valóságos akarattyától és szorgalmatosságtól függ. Minden minéműségek, mellyek ezen tzellyának tellyesítettésére szükségesek, a’ Magyarban, talán minden ismeretes Nemzetek felett, rész-szerént már-is fel-találtatók, rész-szerént pedig fel-találtathatandók; egyedül tsak az a’ híjja, hogy kezdgyen rajta dolgozni. Ezen végének el-érésére pedig kíván-tatik:

1-ször Fényes viseltt-dolgainak, és egyéb tudós munkáknak, maga’ született nyelvén való megírása.

2-szor A’ tudományoknak, és egyéb mesterségeknek, Hazájában a’ maga’ nyelvén-való virágoztatása.

3-szor A’ kereskedés; nevezetesen pedig az, mellyet *activus* kereskedésnek nevezünk; és a’ melly a’ Természet’ ’s Mesterség’ *productumaiból* áll.

4-szer Az idegen nemzetekkel való maga’ kedveltetése.

5-ször A’ ’Tartományok’ fekvése és Ég’ határozattya. (*situs et clima.*)” —

Mind ezeket egyenként, bőven, ’s nyilván meg-mutattya a’ Szerző. El-végre imígy fejezi-bé értelmesen elő-adott ’s meg-bizonyított állításait:

„Meg-állítván ekképpen, és rész-szerént példákkal-is meg-mutatván azt, hogy a’ Magyarinak olly elmebéli tehetsége vagon,

*.Sokan vagnak, kik a’ *gazdálkodás* és *gazdaskodás* között nem tudnak kölömbséget tenni.

mint csak egy Nemzetben a' Világon találtathatott valaha; meg-állítván azt, hogy a' Magyarok az Idegenekkel való társalkodásra meg-kívántató tulajdonságai, és minden Európai Nemzetek felett való gazdálkodása meg-vagyon; meg-állítván azt, hogy nem csak az Európai, hanem minden ismértes Nemzeteknek 5 vitézségeket fellyül-haladgya, és hogy a' meg-írásra a' leg-fényesebb dolgokat vitte véghez; meg-állítván azt, hogy bár kevés időtől fogva, vagy úgy szólván majd nem-is, adta magát a' tudományokra és mesterségekre, még-is olly tagjaival ditsekedhetik már-is, kik más Nemzetbéliekkel rész-szerént verset futnak, 10 rész-szerént pedig fellyül-is haladgyák őket; meg-állítván azt, hogy a' Magyarok az *activus* kereskedésre minden más Európai Országok felett leg-jobb Hazát laknak; meg-állítván veltére azt, hogy minden Nemzetek' természetéhez alkalmaztatott ég-határozattjai alatt fekvő leg-kiesebb Tartományokat bírnak: 15 ebből önként következik: hogy, ha a' Nemzet magát minden-féle tudományokra, mesterségekre, és kereskedésre, jobban mint-sem eddig tselekedett, adná; ha mind az Ország' kormányozását, mind pedig a' tanultt munkáknak, és vitézül-viseltt dolgainak ki-adását született nyelvén folytatná: de e'-mellett 20 egyszer-'s-mind a' Deák nyelvet-is, annyiban, a' mennyiben a' Prédikáló-, Igazgató-, és Itélő-Székekben meg-kívántatik, tellyességgel felé nem vetné, hanem inkább azoknak, kiknek elkerülhetetlenül szükségek vagyon rája, kedvekért, nem csak miveltenné, hanem egész a' tökéletességig virágoztatná; ebből, 25 mondom, következnek osztán: hogy nem csak Királyával szóllhatna született nyelvén, hanem még a'-helyett, hogy most Ifiaink drága költséggel a' leg-mostohább-környékű idegen Országokba mennek tanulás végett, akkor az Idegenek jőnének tsoportosan a' miénkbe; kiket a' tudományokon kívül még a' 30 helynek kiessége, és a' Természetnek Országunkban bőven fel-találtató egyéb adományai-is édesgetnének mí-hozzánk: a' honnan most rész-szerént a' nyelv' nem-tudása, rész-szerént pedig erköltséinknek és magunk' viselésének durvaságáról (mint-hogy nem ismérnek bennünket) ki-terjedett bal ítélet 35 hátra tartóztat."

Ezen beszédben-forgó jeles kis munkának foglalattját ekképpen valamivel bővebbetskén elő-adván, az vala szándékom: hogy Olvasóinkkal nem csak annak mivóltát meg-ismertessem, 's őket olvasására fel-gerjesszem, hanem az abban olly 40

értelmesen 's érzékenyen elő-adott igazságoknak ha-tsak egy részét-is (a' mennyire t. i. a' helynek szűk vólta engedi) előttök isméretessé tegyem, azoknak ellenben, a' kik ne-talán már olvasták vólna, újjolag emlékezetekbe hozzam; különösen pedig az 5 olly Hazafiakat, kik az idegen nyelvekhez, fő-képp' a' Deákhhoz, el-annyira 's olly vakon ragaszkodnak, leg-alább — *gondolkodásra* indíttam. — Szomorú tapasztalás valójában, hogy tulajdon magunk' Országában, önnön magok között a' Magyar Hazafiak között, édes Anyai Nyelvünknek olly sok ellenségire kell 10 találunk! Szomorú tsalatkozás, hogy, majd egész Európának értelme 's példája ellen, egyedül mi Magyarok nem láttatunk Hazánk' böldegülhatásának kút-fejét, 's leg-bizonyosb eszközét meg-ismérni! Holott egyik Európai Orzágnak sints olly nagy szüksége egy *Nemzeti Nyelvre*, mint a' Magyar Birodalomnak; 15 mivel-hogy egyik sints olly temérdek sok-féle nyelven 's hitivalláson lévő népekből öszve-alkotva; — melly különböző népek még-is majd semmi egyéb lánttal nem köttetnek egymáshoz, hanem tsupán tsak — hogy *egy Királyok van!* — — Tsudálkozni fognak idővel (ha a' józan ész a' szántt-szándékkal 20 való vakoskodásonn, és a' Hazának igaz szeretete a' mellyékes tekinteteken, valahára tsak-ugyan győzedelmet vehetend) tsudálkozni fognak majd jobb időben születendő Maradékink, miként találhatott ennyi akadályt, ennyi ellenséget, egy olly világos igazság, a' mellyről tsak kételkedni-is szembe-tünő tudatlanság. 25

11. GR. ID. RÁDAY GEDEON TÁRSUNK' HALÁLÁRA 1792.

I.

Ki lett légyen G. Idősb RÁDAY GEDEON: jól tudgya azt az egész Haza. Fenn-maradand az ő szép híre Magyar Országban; 's Társaimnak ezen versekben ki-öntött érzékenységeik illető-déssel fognak még a' később időkben-is olvastatni. Közönséges veszteség az ő halála; érzi azt minden jó Hazafi. Mennyivel 5 nagyobb fájdalomkra esik tehát mí-nékünk tölle-való megfosztatásunk? — nékünk, kik, mint Hazai Nyelvünk' fel-emelésére öszve-szövetkezett Társak, vele több esztendőktől fogva egy pályát futottunk? — El-felejthetetlen mí-nékünk az ő emlékezte. Soha sem fog ki-halni szívünkéből. 10

Ő vólt Hazánk' főbb-rendű Fijai közül leg-első, a' ki Nemzetünk' fel-serkentésére tárgyazó igyekezetünket meg-kedvellvén, már ez-előtt 4. esztendővel közinkbe állott; — olyan időben, a' mikor sok nagy-születésű Magyar — szomorú emlékezet! — Magyar lenni, 's magyarul beszélni, á l t a l l o t t ! — 15

Ő, és a' nagy-lelkű O R C Z Y — dobogj, dobogj, háladó, bánatos szív! folyatok, keserű könyvek, folyatok! ő sintsen többé! ah! oda van, el-hagyott mind a' kettő! — Ők vóltanak majd egyedül, kik, az akkori mostoha időknek szédítő maszlagitól meg nem vesztegetődhetvén, Anyai Nyelveket ked- 20 vellették, gyarapították; a' Magyar Helikonnak betsületét Hazafi-társaik között támagatták, fenn-tartották; 's a' szunnya-
dozókat veszedelmes álmokból serkentgették.

Bóldog lenne a' Haza, ha most s o k ilyen Fijai vólnának! Nem kellene az erőszakos fel-háborodástól tartania, 's — 25 ki tudgya? — talán végső romlásától rettegnie. — — A' felzúdúltt tengernek haragos hajjai közt hánykódó ép hajó, bölts vezérjei' hathatós erejek által partra juthat néha; de a' mellynek, meg-repedezvén oldalai, sem jó vitorláji, sem elegendő-számú, egyet-értő, okos kormányzóji nintsenek, szélvésznek 30 idején sülyedés a' sorsa! —

II.

A' Deák Újságokat író érdemes, tudós Férjfiaknak egyyike, *Hadusfalvi SPIËNBERG PÁL*, Úr, néhai Társunknak tisztelôje; szépen, 's bőven le-írta egyyik levelében halálát, és tetemes érdemeit. Meg-érdemlik szavai, hogy újra itt-is ki-nyomtattassanak, 's Museumunkban fenn-maradgyanak. „*Die ôta Augusti, vix. 5. diebus e febribus aeger, ad beatorum sedes migravit celeberrimus in Patria nostra Litterator Comes Gedeon Sen. de. RÁDA, in vico auito Pétzel, ad duo milliaria Pestino reiecto. Fuit Vir aetate grandi, octuagenario maior, viridi tamen, et vegeta adeo*
senecta, vt illud ingenii robur, illa memoriae vis, qua pollebat, omnibus admirationi fuerit. — Inde a teneris annis, lustratis Exterorum Academiis, totum se litteris dederat. In Comitiiis annorum
1751. et 1764. qua Prouinciae Pestiensis Deputatus magnae erat auctoritatis. Conuentus eiusdem Prouinciae de more adiuerat, et,
sicubi in commune bonum consulere potuit, nihil desiderari a se passus est. — Ceterum ab vrbanis strepitibus, et dignitatum illecebris procul remotus, totam in libris quaerebat et inueniebat felicitatem. — Bibliotheca, quam selectissimis in omni scientiarum genere instruxerat libris, tanta est, tam raris et exquisitis instructa
monumentis, vt in primis, quas vsquam Priuati per Europam possident, merito censeatur. — Fuit in b. m. Comite varia et multiplex eruditio; linguarum Hungaricae, Germanicae, Slauicae, Italicae, Gallicae, Anglicae, tum Latinae, Graecae, et Hebraeae notitia. Etsi vero Polihistorem aeuo nostro lectissimum pie defunctum nominemus, vt adeo, quidquid vetus nouaque rerum gestarum memoria, Philosophia, Jurisprudencia, et Theologia, atque ad has relatae scientiae complectuntur, sciret; delectabatur tamen et extremis adhuc vitae annis amoenioribus litteris. Erat praeterea in eo memoria excellens; comitas, et lenitas supra, quam dici potest.
Fuit erga omnes, et eos etiam, quos nascendi sors alteri religioni adscripserat, tanta beneuolentia, vt omnes, quibus cum eo colloqui contigit, eius agendi rationem suspicere non cessent. etc. — Vale, grandis Anima! aeternumque vale. Accipe maesti cultoris et admiratoris tui de te his pagellis memoriam. Tua sane recordatio,
quoad viuam, cordi meo inscripta erit! — Lásd: Ephemerides — Politico Litterariae. Vulgatae Pestini die IX. Augusti A. C. M. DCC XCII. Nro 57.

Szerentsés az a' Hazafi, kinek neve halála utánn-is ked-

vességben marad; ki a' maga' jó emlékezetét érdemek által örökösíthette. Mitsoda, 's mely rövid az emberi élet! Alig jöttünk, megínt kell mennünk.

Nem használ itt s e n k i ' bajnoki ereje,
Sem a' gyenge Szűznek nyíló esztendeje; 5
Sem a' tüzes Ifjú' virágzó ideje,
Sem a' jó-erkölsű Ősznek tisztos feje. —
Ama' Király, ki ma koronákon sétál,
Holnap porban fekszik jobbággya' poránál. —
Bódog, ki napjait olly-képp' rekesztheti, 10
Hogy őt fellyúl-éli jó emlékezeti;
Ki pallya-futását úgy el-végezheti,
Hogy koszorút nyernek hív igyekezeti! —

Bódog volt e' tekintetben-is G. RÁDAY. Ollyan egy Férjfiú köt most ő-nékie koszorút, a' kitől méltán leg-többet vár- 15
hatni. Értem a' tudós KOPPI Urat; ki a' Pesti Universitásban,
az Ifjúságot már több esztendőktől fogva meg-betsúlhetetlen
haszonnal oktatóván, oszlop-embereket nevel a' Hazának.

12. BESZÉLLGETÉS.

Júnó, Szemiramis, Áspázia, Livia, és Erzsébet Angliai Királyné.*

JÚNÓ. Tudgyátok már, kedves Barátném! miért hívtalak légyen benneteket ezen titkos beszélgetésre. A' Monárkhiák, mellyeknek én óltalmazójok vagyok, veszedelmekkel vannak körül-vétetve, mellyek naponként több-több nyughatatlankod-
5 tató gondokat okoznak. Fondamentomaikban szenvedtek erő-
szakot; 's némelleyek utolsó romlással fenyegetnek, ha-tsak
annak idejében nem találtatnak-fel valamely eszközök segített-
ségekre. Leg-rosszabb az, hogy a' Férjem — ki egy darab időtől
fogva általlyában igen meg-változott, 's a' minap nagy *Morá-*
10 *listává* lett — a' Demokratákhoz látszatik hajlani, 's a' jó dolog
mellett való buzgóságomnak, leg-alább az eszközök' választá-
sában, határokat tészén, a' mellyeket én által-hágni nem bátor-
kodhatom. Ezen környúl-állások között szükségesnek tartottam,
hogy ez iránt az Égnek leg-bőltsebb és leg-nagyobb tapasztalású
15 Lakosnéjival tanátskozzam; és vallyon kiket választhattam
vólna e' végre inkább, mint-sem titeket? Mindenik közülletek,
a' nélkül hogy Fejedelmi páltzára született vólna, az első helyenn
állott azon Népnél, melly az akkori időben leg-első vólt. Te,
Szemiramis, egy pásztori kunyhóból, tsupán-tsak személyes
20 tulajdonságaidnak nagysága által, az akkori világnak első trón-
nussára emelkedtél, a' nagy Nínustól kezdett Ország-hódoltatá-
sokat előbbre vitted, és sok meg-győzöttetett népekenn olly
szerentsével uralkodtál, melly negyven sztedendeig magát mint-
egy hozzád tsatolni látszott. Te, *Áspázia*, egy Miléziumi *Hetérá-*
25 *ból* olly méltóságra emelted magadat, hogy *Periklesnek* felesége
lettél, és azt érdemletted rajta-való hatalmad által, hogy ezen
Attikai Jupiter' Júnójának neveztetnél, olly értelemben, a'
mellyet én-magam-is meg-irigyelhettem vólna. Te, *Livia*, az

* Lásd *Neue Göttergespräche von C. M. WIELAND. Leipzig 1791.*

első Czézár örökössére nézve ötven esztendőig még sokkal több valál, mint-sem Aspázia az Athéna-béli Nép-vezérre nézve. Te pótoztad-ki ő-néki *Méczenást* és *Agrippát*, oly két jó barátit, a' kik nélkül el-nem lehetett; és te-néked, az ő szíve' kedvessének 's tanáts-adójának, köszönhette a' Világ, hogy az a' 'kegyetlen' és gyűlölt *Usurpator* egy — egész az imádásig szeretett Fejedelmémmé változott, kinek uralkodása alatt történt leg-először, hogy az Emberi Nemzet negyven esztendeig tartó közönséges nyugalomban élt. Te végre, Szűz *Erzsébet*, minék-utánna egy olyan *karakter* által, melly a' leg-könnyebben hajló asszonyi okosságot bajnoki állhatatossággal kaptsolta-öszve, ezer veszedelmeket 's akadályokat, mellyek mind országotat, mind magadat utolsó romlással fenyegettenek, szerentsésen meg-győztél volna, te hagyta a' Világnak magad után, a' *szabad-tetszésű uralkodásnak* amaz — a' maga' nemében egyetlen-egy példáját; egy *szabad Népen* való uralkodásnak, melly tégedet bálványozva szeretett vala, és a' mellynek hajlandóságát 's tetszését megnyerni, ditsősségre-vágyódó lelkednek fő tárgya volt. Négy illy tanáts-adóktól olly segítséget várhatok én, mellynek igyekezéstimet szükség-képpen a' leg-szerentsésebb ki-menetellel kell meg-koronázni. Nyilatkozatassatok-ki tehát gondolatitokat tartózkodás nélkül: mitsoda eszközök által, minémű úton lehetne 's kellene, a' még fenn-álló Monárkhiáknak végső romlását eltávoztatni, a' Fejedelmi székeknek régi fényességét ismét helyre állítani, a' Népeknek el-vesztett bizodalját újra megnyerni, és az afféle erőszakos változásokat, a' millyeneknek szemmel-látó tanúji valánk, jövendőre lehetetlenké tenni. Szóly te először, Szemiramis!

SZEMIRAMIS. Nagy Királynéja az Égnek! Bár mi nagy légyen-is meg tiszteltetésem azon kedvező vélekedés által, mellyel országlásbéli értelmem 's tehetségim iránt lenni látszol; mind-az-által nem titkolhatom-el magam előtt, hogy én-nékem talán mindeniknél alkalmatlanabbnak kell látszanom arra, hogy e' jelen-való dologban helyes tanátsot adgyak; el-annyira külömböznek a' környül-állások, mellyek között én az én időmben a' napkeleti leg-első trónusonn ültem, a' napnyugoti országoknak mostani állapottyoktól. Azonban, mivel úgy kívánod tőllem, annál szabadabban fogom ki-mondani gondolatimat, mint-hogy talán ez a' külömbőség maga fog bennünket azon egyedül-igaz *principiumoknak* nyomára vezetni, mellyek által a' Monárkhai

Igazgatásnak állandósága és fényessége a' Népnek boldogságával össze-kapcsolható.

Mindeneknek-előtte fel-tésem azt, mint ellene mondhatatlan igazságot, hogy a' *Monárkhia* az országlásnak minden 5 formáji között a' *leg-természetesebb*, és ugyan-azért a' leg-eggyűgyűbb, leg-könnyebb, és a' maga' tzellyának leg-jobban meg-felelő Igazgatás légyen; olyan, a' mellyhez az embereknek leg-több bizodalnok, és úgy szóllván valamelly beléjek-óltatott kívánságok vagyon, a' mellyhez következés-képpen leg-könnyeb- 10 ben hozzá szoknak; és a' mellyben leg-bizonyosabban el-érhetni azt az utolsó véget, a' mellyre minden polgári társaságok arányoznak. Így kellett leg-alább gondolkodniok a' leg-régiebb idő-béli embereknek, kik az egész földön Királyok által igazgattaták magokat; és ugyan hogy'-is gondolkodhattak volna más- 15 képpen? A' Természet, melly az embert gyermekségétől fogva az atyai hatalom-alá rendelte, maga vetette-meg az illetén gondolkodásnak első fundamentomát; az emberek által-vitték azt magokkal, a' polgári társaságba, és, meg-szokván egy olyan atyának, kit ők nem magok adtanak magoknak, határ-nélkül 20 való igazgatását, annál könnyebben engedték magokat egy közönséges Atyától igazgattatni, kit vagy önnön-magok választottak azzá, vagy az Isteneknek kezeikből nyertek. Mert így néztek ők (a' mint tulajdon magam' tapasztalásából tudom) minden Királyt, kinek páltzája alá a' hadakozás' kotzkája által jutottak. 25 Mihelyt az, a' kinek eddig engedelmeskedtenek, a' hartzonn el-esett, a' győzedelmes állott helyébe; az ő részin vóltanak az Istenek, és a' meg-győzöttetett népnek nem jutott eszébe, egy olly tökéletes meg-határozásnak ellene mondani; annyival-is inkább, mivel az új Monárkha rend-szerént több erővel birt 30 óltalmazására; és mivel ennek a' maga' saját hasznát nem kellett volna ismérnie, ha új jobbágyait nem éppen olly atyai módon akarta volna igazgatni, mint-szintén a' régieket. Innen van, hogy a' világnak első idejiben mindenütt, a' hol nagyobb- vagy kissebbszámú famíliák 's nemzetségek együtt-éltenek, találhatni nagy- 35 gyobb vagy kissebb *Királyokat*, és, a' mennyire én tudom, tsak egyetlen-egy példát sem, hogy durva természet-emberek össze-jöttek volna, *Demokratizai* vagy *Aristokratizai* igazgatást 's rend-tartást szerezni magoknak. 'S ugyan mi-is vihette volna őket, olly mesterséges, olly szövevényes, és a' társaság' végére nézve még-is 40 olly alkalmatlan igazgatás' formájinak fel-találására? Midőn

Királyok alá adták magokat, mindeniknek tsak arra vólt gondgya, hogy attyától-maradott kis örökségén, azon fáknak árnyékában, mellyeket Ósei ültettenek, földének 's nyájának gyümöltseivel, hozzá-tartozandójival egygyetemben, bátorságban éllyen. Ezen köz bátorságra vígyázni 's gondót viselni, 5 kinek-kinek az igazságot ki-szolgáltatni, és a' közönséges tsendességnak meg-háborítottjót meg-büntetni, a' Királynak tiszti kötelessége vólt; és ők még, a' mint-hogy illendő-is vólt, nagyon le-kötelezeteknek tartották magokat iránta, hogy egygy illy fáradottságos hívatalt magára vállalt; kiki szerentsésnek állította 10 magát, ha tsak *magáról* és a' *magáéiról* szorgalmatoskodhatott, 's ingyen sem gondolkodott arról, hogy még szerentsésebb lenne, ha foglalatoságaitól, nyúgodalmától, és gyönyörűségétől idejének egy részét el-vonnia kellene, hogy a' *közönséges* dolgokról való gondoskodásban részt vegyen. A' gondolkodásnak ezen módgya, 15 melly az én időmkor minden Napkeleti kis országoknál szokásban vólt, fenn-maradt még akkor-is, minek-utánna az én férjem' uralkodása alatt számos kis tartományok az egygy Asszíriai Birodalommá lettenek. Ekkor a' Monárkhíának szélessége megkívánta, hogy, egy fényes Udvaron 's számos hadi seregen kívül, 20 sok elől-járói tisztségek 's hivatalbéli méltóságok rendeltessenek; mellyek között a' Monárkha a' maga' fő hatalmát reddel úgy osztotta-fel, hogy az igazgató gyeplőt mind-az-által a' maga' kezében meg-tartotta; és, valamint-hogy ő vólt minden hatalom' 's méltóságnak kút-feje, úgy egyszer-'s-mind ítélő-bíró 25 maradt mind-azoknak magok'-viseletekre nézve, a' kikre annak egy részét bírta vala. Természet-szerént, hadi 's békességbéli személlyes érdemek vóltanak eleinten, a' mellyek mint-egy szembe-tünő just adtak az afféle hivatalokra 's tisztségekre: de, noha idővel azután a' Királyoknak és az Ország' fő-fő 30 Tiszt-viselőjinek maradékiból némúnémű *örökös Nemesség* származott, mellynek születés és nevelés, ősi érdemek 's örökségben-maradtt gazdagság, szembetünő elsőséget adtak a' nép' legnagyobb része előtt: mind-az-által ezt az illendőségnek természeti érzése igen könnyen reá szoktatta, olyan-nemű embereket 35 szemlélni maga felett, kik azon hasznokhoz, mellyekkel mások előtt éltek, érdemmel-szerzett vagy örökségben-nyertt *jussal* bírni látszottak, és a' mellyeket a' kötelességnak minden szávára, a' Monárkhának első intésére, az Orzágnak annál nagyobb *áldozatok* által kellett le-fizetniek. A' nép annál tsendesebben 40

maradt e'-mellett, mivel utólyára-is a' Monárkha előtt mindnyájan *hasznalók* voltak egymáshoz, és mivel a' Nép azokat, kik szerentsebéli elsőségeikkel fel-fúvalkodva éltenek, elég gyakran annál rettenetesebben látta le-esni, mennél magassabb volt a'
5 póltz, mellyről le-dőltenek.

JÚNÓ. (halkal Líviához:) Gondoltad volna-e, hogy ez a' régi Babiloniai királyné olly beszédes lenne?

LÍVIA. (ugyan-úgy Júnóhoz) Meg kell vallanom, igen távólról fog hozzá.

10 SZEMIRAMIS. (egy kis hallgatás után) Nem lehet tagadni, hogy az illy-féle Monárkhiában — hol minden, egyetlen-egy embernek akarattjától függ vala, és az ezen határozatlan hatalommal-való vissza-élés ellen semmi egyéb eszköz nem vala, mint-sem a' mit a' kétségbe-esés a' le-nyomattatottaknak javall-
15 hatott — a' *Nép* tsak addig vala *szerentsés* állapotban, és a' *Monárkha* tsak addig *bátorságban*, a' míg ez a' maga' alatta-valójit *gyermek*ei gyanánt szemlélte, és ő-tőlők viszontag *attyok* gyanánt nézettetett. Idővel, igaz, igen-is gyakran meg-történt, hogy a' Népeknek igen rossz atyaik, és erőtlen atyáknak igen
20 el-fajúlt gyermekeik voltak. Semmi emberi rendelés sem marad-meg állandóul a' maga' eredeti együgyűségében 's jóságában. Természet-szerént való dolog vólt, hogy a' Monárkhiák lassan-ként meg-valóztok, hogy a' bölts, munkás, és jó Királyok után, rest, buja, 's kegyetlenkedő fejedelmek-is következtek; hogy a'
25 Népek nyomorgattattak 's le-tapodtattak, és ellenben sok ural-kodó famíliák a' trónusról le-verettettek, 's a' királyi páltza idegen kézbe jött, vagy egyik hatalmas birodalom a' másiktól el-nyelettetett. De mind ezek mellett-is igen különös dolog az, hogy, számtalan illy-féle változások után-is, tsak egy Nap-
30 keleti Nép sem vetődött arra a' gondolatra, hogy bizonyos sar-kalatos törvények által meg-határozott Monárkhiát, annál kevesebbé pedig Demokrátziát, akart volna szerezni magának! Vallyon, nem lehetne-e ebből méltán azt ki-hozni, hogy a' Népek, mellyek egy ollyan Igazgatás'-formájához, mellytől
35 gyakorta olly sokat kellett szenvedniek, illy állhatatos hajlandó-sággal viseltetnek, azt, általlyában véve, jónak 's hasznosnak lenni esmérík; és hogy annak olly jeles tulajdonságokkal kelles-sék birnia, mellyek minden hibájit 's fogyatkozásait fellyül-haladgyák? És valójában így-is van a' dolog, ha tsak én nagyon
40 meg nem tsalatkozom; sőt, a' mi több, meg vagyok győzttetve

az iránt, hogy a' Nép a' Napnyúgoti Országokban-is szinte így
gondolkodik; és a' jármot hasonló békességes-tűréssel szenvedné
nyakán, ha némelly nyughatatlan 's uralkodásra-vágyódó embe-
rektől fel nem lázítottatnék, és egy képzeltt 's tündéres szabadság-
nak színe alatt veszedelmes tévelygő útra nem vezetették. 5
Egy Monárkhiai Igazgatás, bár melly hibás és rendetlen légyen-
is az, még sem olly rossz, hogy még ekkor-is többet ne érjen az
Anárkhiánál, mellybe a' Nép el-kerülhetetlenül belé esik, ha
egyszerre ollyan szabadság engedtetik néki, a' mellyre se' nem
alkalmatos, sem vele élni nem tud. Légyen úgy ámbár, hogy 10
egyetlen egynek uralkodása alatt nagy vissza-élések tsúszta-
nak-bé az Országba! A' vissza-éléseket, bitanglásokat, jó rend 's
helyes élés által mindenkor meg lehet orvosolni. És ha valamely
Nemzet, szorongató környül-állásoknak szokatlan össze-jöve-
telek által, olly állapotba jőne-is, hogy magának kellene magán 15
segélyteni, tehát ollyankor az értetlen és kegyetlen törvények
töröltessenek-el; a' helytelen elsőségek, törvény-alól való ki-
vételek, rontassanak-el; a' mód-nélkül-való adó kisebbsítették-
meg, a' köz jövedelmeknek gond-viselésében tapasztalt gaz-
dátlanság 's tékozlás határozottassék-meg: de maga a' Monárkhia, 20
melly nem vissza-élés, maradjon sérelem nélkül; és tsak egy
hagymázban-lévő Orvos fogja a' betegnek fejét el-vágni, hogy
többé ne fájhasson néki. De tegyük-fel bár azt-is, hogy vala-
melly Nemzet mind azon kárt 's gonoszt, a' mellynek, régi álla-
pottya' fel-forgatásából, szükség-képpen következni kell, jobb 25
időknek reménysége alatt mind el akarná szenvedni: miként
reménylheti, hogy a' Demokrátziai Igazgatás alatt jobban leszen
dolga? Vagy az ő Törvény-tévőjinek kellene az emberi termé-
szetet magát másként formálhatni, 's mint-egy újra alkotni:
vagy az Ország, a' Néppel-közös Igazgatásnak színe alatt, las- 30
sanként *Oligárkhiává* fog változni; melly a' Népnek még káro-
sabb 's szenvedhetlenebb leszen, mint-sem az *Egynek* despo-
tismussa, minden alkalmatlanságaival egyetemben. — De
hiszen, nem arról van a' szó, ha a' rossz, a' melly ellen orvosságot
keresünk, rossz-e? hanem, ha lehet-e rajta segélyteni? 35

JÚNÓ. Ez az a' tsemó valójában, a' mellyet én örömet
fel-öldözva látnék. A' míg mí itt tanátskoznak, körül-terjed ez a'
Demokrátziai döglelő nyavalya, melly már a' földnek egyik
leg-szebb országát el-rontotta; 's nintsen mit időznünk, ha azt
akarjuk, hogy későn ne érkezzék orvosságunk. 40

SZEMIRAMIS. Nincs szűki az Orvosoknak az ilyen esetekben, kik, félvén sok időt veszteni, nem siethetnek elegendőképpen a' gonosz' ki-ütésinek meg-akadályoztatásában: de a' *palliativumoknak* rossz foganattyok lenne itten, és a' *heves eszközök* a' gonoszt még inkább el-rontanák. Hogy a' nyavalyát a' maga' belső helyében meg-támadni, 's gyökeréből ki-gyógyítani lehessen, mindenek előtt szükséges, táplálásától meg-fosztani, 's a' forrását el-fojtani, mellyből mindég új-új rossz nedveségeket kapott. A' Népek nem fognak előbb azon állapottyokkal-való meg-elégedésre, melly nélkül soha a' belső tsendesség sokáig fenn nem állhat, sem a' Monárkhiák előbbi fényekre ismét vissza térni, valamig a' régi arányosság a' Fejedelmek és Népek között ismét helyre nem állítatik; valamig a' Fejedelem a' maga' Népét ismét atyai szívvel, és a' Nép a' maga' Fejedelmét ismét gyanútlan 's határ-nélkül-való fiúi bizodalommal nem fogja nézni; valamig el-végre ő a' maga' leg-főbb büszkeségét nem alatta-valóinak bóldogságában helyhezteni: ezek ellenben, tökéletesen meg-győződven arról, hogy ő az ő javokon kívül semmit egyebet nem akarhat, arról nem-is gondolkodhatnak, hogy igazgatása ellen zúgolódni, 's parantsolatitól a' minden fel-tétel nélkül való engedelmességet meg-tagadni lehetne. Ebből a' vizont arányosságból szinte olly tsalhatatlanúl fog a' jó rend, tsendesség, és bóldogság azon nagy familiákban, mellyek polgári társaságoknak (*Statusoknak,*) neveztetnek, származni, valamint-hogy az egyes házi-népeknek bóldogságok a' férj és feleség 's szülék és gyermekek közt való egyységnek 's tiszta arányosságnak gyümöltse szokott lenni. De hogy' lehetne valaha oda jutni, a' míg a' Népek és Fejedelmek között fennforgó bizodalmatlanságnak 's egymás' meg-nem-értésének való-ságos kút-feje, forrása, bé nem dugattatik? — Előre látom, melly igen nagyon ellenek lészen az az eszköz, a' mellyet én javallani fogok, a' most uralkodó vélekedéseknek; és alig bátorkodnám tsak említteni-is, ha kevesebbé vólnék meg-győzöttetve iránta, hogy szintén olly ártatlan és jól-tévő, valamint foganattyára nézve bizonyos és tsalhatatlan.

JÚNÓ. Egész figyelmetességemet fel-gerjeszted, Szemiramis. Mitsoda eszköz lehet az?

SZEMIRAMIS. Igen egygyű az, nagy Isten-Asszony. — Azt a' szabadságot, melly szerént a' Népeknek közönséges dolgaikról, az embernek természeti és polgári jussairól, az országló

Fejedelmeknek törvény-adások' 's kormányozásokról, kiki nyilván azt beszéli és írja, a' mit — gyakorta helytelen néző-pontból, 's homályos vagy irigy szemekkel igaz gyanánt néz; ezt a szabadságot, mondom, annak kell tartani, a' mi valósággal, az az, a' köz tsendesség' meg-háborítottjának; és minden lehető 5 módok 's eszközök által el kell nyomni. A' Tudományokat közönségesen, és különösen azokat, mellyek a Filozofiának neve alatt értetődnek, ismét a' titkoknak szent fátyolával, mellyet a' néhai Görögök oly meg-gondolatlanul vontanak-le róllok, kell bé-fedezni, és kevés-számú *Böltseknek rendire* bízni, a' mellyek 10 nek belső intézetét 's maga' viseletét az Igazgató Fejedelem, a' kitől örökös és tökéletes függésben kell maradnia, által-láthattya, meg-világosíthattya, és illendő határok között tart-hattya. A' Népnek ellenben, mellynek semmi sem ártalmasabb, mint *igen sokat* tudni, és *igen világosan* látni, minden Rendire 15 nézve a' foglalatosság, 's munkálkodásnak azon kerületébe 's határába kell szoríttatni, a' mellybe mindenik Rend tartozik, és oly lehetetlenségbe helyezettetni, hogy isméretekre ne tehessen szert tetszése szerént magának, a' mellyekkel-való élés oly könnyen vissza-éléssé változhatik, és a' mellyeknek bitang- 20 lása mind önnön-magának, mind az országnak, oly könnyen veszedelmére szolgálhat.

ASPÁZIA. (Élevenséggel szavába esve) Hogy-hogy', Szemiramis? 'S hát te, a' te Királyaidnak kedvéért, ilyen zárt akarnál-e a' Természet' nagy rendinek, az Emberiség' minden- 25 kor-nevekedő tökéletességének eleibe vonni? 'S hát az észnek meg-világosodását — —

SZEMIRAMIS. Meg-botsáss, Aspázia, hogy félbe szakasz-tom szavaidat. — Nem akarok én egyebet, hanem, hogy a' Tudományokkal-való vigyázatlan élés akadályoztassék-meg, és a' 30 Nép abba a' *jól-tévő* lehetetlenségbe tétettség, hogy orvosság gyanánt mérget ne vegyen, avagy még jó orvosságok által-is, mellyekre nints szüksége, maga magát meg ne étesse. Légyen szabad a' Böltseknek, az emberi isméretek' közönséges kintsé-nek gyarapíttásában, és, ha lehetséges, még az emberi értelem' 35 határinak terjesztésében-is munkálkodniok, tetszések szerént; sőt *kötelességekben* állyon, a' Néppel, a' Felsőségnek vigyázása alatt, mind azon új tapasztalásokat 's találmányokat közölni, a' mellyekről bizonyosan tudhatni, hogy állapottyán jobbítani fognak, a' nélkül, hogy más részről nagyobb kárára válnának. 40

Tsak az ne engedtessek-meg a' Böltseknek, hogy mind azt, a' mit tudnak 's gondolnak, minden külömbőség nélkül közön-
ségessé tegyék; annyival inkább ne hagyattassék szabad tetszé-
sekre a' *nem-böltseknek*, hogy esztelenségeiknek terjesztése által
5 az Emberi Társaságnak boldogságát 's tsendességét háborgas-
sák. A' mi a' *meg-világosodást* illeti: úgy tetszik én-nékem,
erre-is reá illik az, a' mit szoktak mondani: hogy az egymás'
ellenébe tétetett dolgok, leg-végső pontyaikkal egymásba foly-
nak. Úgy látszik, hogy ez, a' jelen-való időben leg-felső pontyára
10 jutott; és ennek egy közönségesen-érezhető következése az, hogy
minden amaz arany időnek vissza-térésére vágyódik, mellyek-
ben az Emberiség, nem mesterkéltt egygyűség', egyenesség', 's
meleg érzékenységgel élve, 's egész erejével birva, oly boldog
volt, hogy a' mái világban élő leg-pallérozottabb 's leg-kénye-
15 sebb Szerentse'-fijai, az ő leg-mesterségesebb 's keresve keresett
gyönyörúségeiknek közepette, sem tartóztathatták-meg ma-
gokat, hogy a' Természet' azon miveletlen gyermekeinek szeren-
tséjüket ne iríglylenék. Avagy honnan vagyon, hogy a' meg-nem-
romlott természeti-embereknek eleven festegetése az majd
20 egyedül, a' mi egy bizonyos ellent-állhatatlan édesgetéssel 's
meg-bájoló kedvességgel hat minden szívekre; honnan van ez,
mondom, ha nem onnan, hogy ez az érzés hová tovább mind
inkább közönséges? Nékem úgy tetszik, hogy *mi-nékünk*, kik
innét az Emberiségnek egész állapotját alkalmasint által-
25 láttyuk, majd akaratumk ellen-is szemünkbe kell ötleni annak,
hogy a' leg-mértékletlenebb puhaságnak közepette-is (mellyet
némelleyk igen helytelenül szoktak a' tökéletesedéssel fel-
tserélni) észre-vehetetlenül minden oda hajlik ismét vissza,
a' honnan az egész Emberi Nemzet egynehány ezer esztendők
30 előtt el-indult vólt. A' Természet a' maga' örökös pályáját,
kereken-forgó úttját, követi ebben. De, ha oly tehettséget
adott mí-nékünk, hogy meg-gondolva 's okosan munkálkod-
gyunk vele, fel-tett végeinek el-érésére: mit tselekedhetünk job-
bat, mint-sem ha oly rendeléseket tészünk, mellyek által az ő
35 leg-jobb, leg-hasznosabb tzellya és szándéka, az embereknek
nyúgodalma 's meg-elégedése, leg-rövidebben 's leg-bátorságo-
sabbban elő-segélytetik?

JÚNÓ. A' te javallásid, Szemiramis Királyné, meg-érdem-
lik, hogy gondolóra vétessenek, 's közelebbről fontoltassanak-
40 meg; és úgy tetszik nékem, mint-ha Aspázia' szemeiben valami

kis nyughatatlanságot látnék, hogy erről való gondolatit ki-nyilatkoztassa.

ASPÁZIA. Mint-hogy a' Fels. Királyné, vélekedésének meg-erősítésére, szükségesnek ítélte, egész a' Polgári Társasá-
goknak eredetéig vissza-menni, tehát légyen nékem szabad, 5
általlyában meg-jegyezmem: hogy az ég-vonásnak, földnek, és
minden különös helyből 's állapotból származó tulajdon szüksé-
geknek különbsége, a' *Napkeleti* termékeny országoknak lakos-
sai között, és azon *kóborló* csoportok között, mellyek az *Éjszaki*
és *Nap-nyúgoti* tartományokat lassanként meg-népesítették, 10
nagy különbséget okozott. *Azokban*, minden emlékezetet
fellyúl-múló időtől fogva egyetlen-egy embernek *határozatlan*
igazgatása, ezekben pedig a' *szabadság* volt mint-egy hazájában.
Nem akarom azt vitatni, hogy *azokban*, egy földmivelő, és ugyan
azért szelíd 's tsendes Népnél az eredeti atyai házi-igazgatás 15
adhatta légyen az első talp-követ és példát a' *Napkeleti Monar-*
khiának: de bizonyos az, hogy azok a' bújdosó Nemzetségek,
a' mellyek barom-tartásból, vadászatból, és ragadozásból élte-
nek, több ezer esztendőök által egy olyan társaságban marad-
tak-együtt, melly a' természeti szabadságnak semmi egyéb 20
kárára nem volt, hanem hogy kiki, a' maga' tulajdon meg-
tartása végett, a' köz jót eszközlő törvénynek önként alája
vetette magát. Ezek a' durva emberek, *örökké-tartó hartzban*
éltenek az erdei vadakkal, és magok között-is egymással. Egy
ilyen életben el-múlhatatlanul szükséges volt egy *Vezér*; és 25
mint-hogy egyedül tsak személyes érdemek különböztették-
meg őket egymástól, tehát semmi sem volt természetesebb, mint-
sem hogy a' leg-jobb vadász, és a' leg-vitézebb katona, hogy az
a' férjfiú, a' ki szorúlt állapotokban leg-jobb tanácsot adott,
minden veszedelemben első volt, minden alkalmatlanságot leg- 30
tovább ki-szenvedett, meg-eggyezett akarattal a' sereg' vezérévé
's fejévé választatott. A' szabad Czelta csoportoknak, 's ezektől-
származó más kisebb Nemzetségeknek, mellyek a' Földnek
Éjszaki 's Napnyúgoti részeit lakták; ezeknek fejeik-is Királyok-
nak, vagy Fejedelmeknek nevezettek idővel; de mitsoda 35
különbség van ezen Királyok és a' Napkeleti Despoták között!
egy szabad Népnak választott feje és egy olyan Monárkha.
között, ki, azon hatalomnak ereje által, mellyet hadi szolgálji-
nak fegyvere békességet-szerető 's óltalom nélkül való föld'
népin szerez nékie, azt a' határozatlan hatalmat, mellyet a' 40

Természet az Atyáknak ad neveletlen gyermekeiken, sok mil-
liom emberek felett magának tulajdonította, a' kiknek szinte
annyi jussok vagyon a' szabadsághoz, mint ő-néki; és a' szelíd
atyai névvel csak a' végre él, hogy az ő úgy-nevezett fijaitól
5 vak 's mindent el-szenvedő engedelmességet kívánhasson, és
őket, az igaz jusnak leg-alább valamely színe alatt, örökös
jobbágyaivá tehesse. Európának régi lakossai az illy-féle nap
keleti királyságot soha sem ismérték; és, ámbár a' később idők-
ben külömb-külobb-féle nagyobb 's kisebb Monárkhiákra osz-
10 lottak; ámbár a' Római és Ázsiai Despotáknak példájok, és
még inkább önnön-magának, a' Monárkhiái Igazgatásnak a' fő
hatalom' minden határon-túl való terjesztésén igyekező belső
törekedése, egy új religiónak és sok egyéb történetbéli környül-
állásoknak segélytő kedvezésével, a' királyi méltóságnak hová
15 tovább mind nagyobb erőt adott: a' szabadságnak eredeti lelke
mind-azon-által, melly a' Világnak leg-inkább ezen részében olly
sok századokig lakozott, még-is olly kevésbé fojtathatott-el
egészlen, valamint-szinte hogy a' szabadsághoz való eredeti
jus, akármi által, a' mit az emberek valaha tselekedtek vagy
20 szenvedtek, el nem veszhet.

SZEMIRAMIS. A' mit a' szép Aspázia ezen szempillantás-
ban az én tétéleim, 's az Emberek' Igazgatásáról és Monárkhiá-
ról jelentett értelmem ellen elő-hozott, az, az én ítéletem szerint,
olly kevésbé gyengítheti-meg azokat, hogy még ellenben annál
25 nagyobb világosságba helyezheti erejeket. Légyen úgy ámbátor,
hogy az egész Föld' Népeinek régi Elejik szabad természeti-
emberek vóltanak, és hogy tsupa vadászai, barom-pásztori, 's
ragadozó életet élve, ezen szabadságban — melly őket az erdők-
nek négy-lábú lakossihoz olly igen hasonlókká tette, — több
30 ezer esztendőig meg-maradtak légyen: elég az, hogy a' Termé-
szet az ő leg-nemesebb gyermekét éppen olly kevésbé rendel-
hette arra, hogy örökké egy bújdosó barom-pásztor maradjon,
valamint-szintén, hogy egy ragadozó vad állatéhoz hasonló
életet éllyen. Éppen ez, hogy az ember, elejétől-fogva, csak
35 addig helyhez-tette függetlenségben a' maga' fő javát, a' míg
vad vólt, ellenben mihelyt a' maga' igaz végéhez alkalmaztatta
magát (arra t. i. hogy a' földet mivellye, 's a' nyers, miveletlen
természetet mesterség által hasznára 's gyönyörűségére for-
dította) leg-ottan, észre-vehetetlenül szelídebb gondolkodáshoz
40 szokott, 's illendőbb erköltsöket vett-fel, a' tulajdonságnak

törvényit ismerni 's betsűlni tanulta, és Egynek uralkodása alá adta magát; és hogy (a' mint-hogy ezt Aspáziának magának-is meg kell vallania) idő'-jártával el-végre még a' Czelta és Szittyai ragadozó seregeknél-is így vólt a' dolog: éppen ez erősítte-meg az én állításomat; mert meg-mutattya, hogy nem szabadság, 5 hanem egy olyan Uralkodónak, ki a' törvény-tévő, bírói, és végre-hajtó hatalmat (az *atyai* hatalomnak három fő ágait) mint az Országnak közönséges atya, magában foglallya 's eggyesíti, hogy ilyen egy Uralkodónak páltzája, alá való vettetés, és alatta-való békes maradás, mondom, légyen az igaz, 's önnön 10 magától a' Természettől készített 's rendelt állapot, mellyben az embereknek társalkodó 's erköltsi életre kell neveltetniük, és, a' polgári eggyesülésnek minden hasznaival élve, lételekben gyönyörködniek.

ASPÁZIA. A' helyett, hogy a' nagy és mindenkor győzni 15 szokott Királynével egyetlen vetekedést folytassak, *illendő ki-vétel* mellett inkább az ő értelmére állok, 's nyilván ki-mondom: hogy egyetlen egy embernek igazgatása a' leg-természetesebb és leg-hasznosabb légyen mind azon formák között, a' mellyeket egy akármely Nép' közönséges dolgainak kormányozása fel- 20 vehet. Ennek az állításnak valósága talán sohol sem bizonyított-meg világosabban elejétől-fogva, mint-sem önnön magokban a' szabad Társaságokban, mellyek, mint p. o. *Athéna* Perikles által, *Róma* az Áfrikai Scípió által, *Genua* Doria András által, boldogságoknak felső pontyára akkor jutottak, midőn a' 25 Nép, a' szabadságnak minden kára nélkül, leg-fontosabb dolgainak el-intézését 's folytatását határ-nélkül való bizodalommal egyetlen egy nagy emberre hagyta. Perikles, a' nélkül, hogy a' Vezéri néven kívül valaha egyéb titulust viselt vólna, határozatlanabbúl uralkodott Athéna' szabad Várossán egész 30 haláláig, mint-sem *Pisistratus*, a' kit ő, a' nép' szeretetét ki-véve, talán semmiben sem haladott-meg: ő, tulajdon-képpen mindent tselekedett, a' mit akart, mert értette azt a' mesterséget, hogy az Athéna-béliektől semmit egyebet nem parantsoltatott magának, hanem a' mit ő maga jónak ítelt; és birt azzal az okossággal, 35 hogy semmit sem tselekedett magától, hanem ha a' mi ditsőséges vagy kedves vólt nékiek. Ez a' példa, hogy egyetlen egy személynek majd határ-nélkül-való hatalma még a' Demokratiával-is öszve-eggyeztethető légyen, azt látszik én nékem megmutatni, hogy egy olyan Monárkha, a' ki egy Periklesnek 40

elméjével 's táalentomival birna, igen nagy szabadságot engedhetne népének, a'-nélkül, hogy a' maga' méltóságán, 's a' közönseges dolgok' folytatásában való hatalmán, valamelly tsorbát ejtene. Ennek a' mesterségnek nagy titka tsak abban áll, hogy
5 a' Népnek tiszteletére *személybéli különös érték és érdem* által, hajlandóságára pedig barátkozó *nyájasság* által tegyen szert: ez által a' leg-keskenyebb határokba szorítottatott hatalmú Király-is inkább tetszése szerént fog uralkodni a' szabad embereknek szíveik' 's elméjiken, hogy-sem akármelly Ásiai Despóta
10 az ő rab-szolgájinak testeiken. Igaz ugyan, hogy én ez által olly dolgokat kívánok a' Királyoktól, a' mellynek tellesítésére kétség-kívül igen kevesen alkalmasok. Eggy olyan igazgatás, melly a' népnek szenvedő engedelmségén és a' Monárkha' atyai szívében való fiúi hitén 's bízodalmán épült, *ő-reá* nézve
15 kétség-kívül sokkal könnyebb 's alkalmasabb lehet: de igen tartok tőlle, hogy az az idő, mellyben a' Fejedelmek és Alattvalók között lévő illetén atyai és gyermeki eggyenlő arányságnak fel-tétele lehetséges vólt, nem fog többé vissza-hozattathatni. Az Európaiakról leg-alább úgy látszik, hogy ők el-érték
20 már valahára az *autonomiának* esztendejit, és hogy nem hajlandók többé, fejedelmeiknek több atyai tekintetet engedni, mintsem a' millyennel eggy atya, ember-korra jutott fíjaira nézve, birhat és élhet. A' nagy Királynénak azon javallása tehát, hogy a' meg-világosodásnak határok szabattassanak, és a' tudományok ismét eggy Rend' vagy Szerzetnek titkos foglalatosságaivá
25 tétessenek, a' mint hajdan Perzsiában, Égyiptusban, és Indiában vóltanak; ez a javallás, mondom, nagy Nemzeteknél, mellyek már messze ki-terjedett *kultúrával* birnak, nehezen lenne végbe-vihető. Előbb merném Herkulesnek buzogányját, mint-sem
30 eggy olly Népnek, melly magát a' maga' saját eszével-való élésnek már egyszer birtokába tette, ezt a' minden fegyverek között leg-rettenetesebb fegyvert, kezéből ismét ki-tekerni. Eggy illyen "Nép úgy nézi a' tapasztalásnak, tudománynak, és mesterségnek azt az egész kintsét, mellyet a' mostani Század az el-múlttaktól
35 örökségben kapott, és a' maga' saját szorgalmatossága által olly igen meg-szaporított; mint az *Emberiségnek* éppen olly *közönseges javát 's tulajdonát*, valamint-szinte a' levegőt és napvilágot; és minden ollyan igyekezet, melly őtet ezen közös kút-főből való szabad merítettésben akadályoztatná, olly tiránusi erőszakoskodás vólna az ő szemeiben, melly eggy eszes állat-

nak leg-el-veszthetlenebb természeti jussát sértené; egy szóval: nagyon kellene tsalatkoznom, vagy, a' mitsoda állapotban a' dolgok most vagynak, a' Fejedelmeknek a' világosodás ellen való szövetségek leg-tsalhatatlanabb eszköz lenne, a' Királyi Székeknek el-romlását siettetni, és a' Népeket által-láthatatlan nyomorúságba 's veszedelembe dönteni. Erre nézve, igen távól vagyok attól, hogy a' nagy Királyné' tanáttsát helyben hagygyam; sőt meg vagyok arról győződve, hogy a' mit a' Monárkhák, méltóságaiknak meg-erősítésére leg-jobbat tselekedhetnek, éppen abban áll, hogy alattok-valójiknak tellyes szabadságot engedgyenek, az ő lelki erejik' 's elmebeli tehetségeikkel való élésre; és inkább minden lehető módok által igyekezzenek, az emberi elme' minden-némű ismértei' 's szüleménnyeknek szabad járását és terjedését elő-segélyteni, hogy-sem meg-gátolni. Tapasztalásból mondom én ezeket; mert bizonyos vagyok benne, hogy Perikles leg-inkább az-által tartotta-meg magát olly sokáig azon nagy hatalomnak birtokában, mellyet az Athéna-béliek reája biztanak, hogy az akkori Tudósoknak és Művészeknek tálentomit olly nagy haszonnal tudta mind az ő magok' ki-pallérozásokra, mind várossoknak ki-tsínosítására 's fel-ékesítésére fordítani; és hogy ő, a' Teátronnak, *Sophista*-Iskoláknak, és öszve-gyűlő közönséges helyeknek szabadsága által alkalmatosságot szolgáltatván eleven és nyughatatlan elméjüknak a' kedves multságokra 's ártalmatlan ki-lobbanásokra, a' maga' igazgatásának szorgos és igen félytő meg-visgálásától el tudta vonni figyelmetességeket. Én merem azt állítani, hogy akár-melly Monárkha-is, ha ezenn az úton indúlna (fel-tévén azt, hogy külömben türhető-képpen bánna népével) ugyan-azon hasznokat vehetné belőlle. Arra nézve, hogy az emberi elme' rettenetes, és bizonyos értelemben meg-mérhetetlen erejének hathatossága károtlanná tétetődgyék, leg-bizonyosabb eszköz: szabad játszó-tért engedni nékie. Az az ember, a' ki abban foglalatoskodik, hogy valamelly képzeltt szabad polgári társaságnak szabjon törvényeket, el-felejtkezik az-által a' valóságosról; és a' ki a' néző-helyre szomorú játékokat tsínál, bizonyosan nem játszik ő maga a' Történet-jegyzőknek számokra. A' Múzsáknak mesterségeik, és egy-általlyában mind azok a' mesterségek, mellyek az életnek gyönyörűségére 's meg-szépítésére dolgoznak, sok erőt 's nagy tehetségeket foglalatoskodtatnak, és mint-egy ki-meríttének, a' mellyek, egy illy kellemetes és ártatlan

munkálkodhatásnak nem-léte miatt, gyakorta, tsekélyeknek tetsző környül-állások által fel-gerjesztetvén, igen könnyen más-felé üthetnének-ki, és a' társaságnak szinte úgy ártalmára lehetnének, valamint-hogy most nagy hasznára szolgálnak. Egy-
5 általlyában, a' mindenkori közönséges tapasztalás taníttya, hogy annál könnyebb akármely Népet igazgatni, mennél kedvezőbb illendőséggel igazgattatik; és hogy igen örömetst fel-hágy minden polgári szabadsághoz való jussával, hogy-ha személlyes szabadsága sérelem nélkül hagyattatik. Egész bizodalommal lehet
10 arra-is számot tartani, hogy az emberek egy illetén ki-pótolás mellett készek lesznek tetemes fel-áldozásokra hajlani. Közönségesen semmi sints helytelenebb azon képzelődésnél, mint-ha bizony az emberi elmének fel-derülése 's szabadsága valamely Népet hajlandóvá tenne arra, hogy magát azon hatalom' szük-
15 séges nyomásának, mely a' társaságot öszve-vonnyá és fenn-tartya, ellene szegezze. A' tapasztalás mindenkor ellenkezőt mutatott. Mennél világosabban láttyák az emberek minden dologban azt, a' mi *mellette* vagy *ellene* van, annál kevésbbé lesznek hajlandók, jelen-való állapottyokat, ha-tsak nem tellyes-
20 séggel el-viselhetetlen, egy isméretlennel és bizonytalannal feltserélni: és, a' polgári életnek ezernyi szövevényekkel egymásba-folyó arányosságai között, mint Vulkánusnak ama' hálójában, bár miként beléjük keverődtenek-is, mennyit nem fognak el-viselhetni, minek-előtte erővel próbálnák magokat ki-fejteni?
25 Mind ezek mellett-is, nagy Királynéja az Isteneknek! igen tartok tőlle, hogy a' Fejedelmeknek, a' mint a' dolgok ő-közöttök és az alattok-valók között most állanak, minden jó akaratunkkal sem sokat szolgálhatunk. Mert mit tanátsolhatunk mi nékiek? A' *Böltis* maga tud magán segélyteni; az *Oktalan*
30 ellenben a' leg-jobb tanátsot-is vagy nem fogja hallgatni, vagy, ha követendi, *oktalaníul* fogja követni, és így éppen a' mi tanátsunk által még rosszabbúl lészen dolga, hogy-sem az-előtt vólt. Egy szóval: jaj annak, a' ki valamely Népek kormányán áll, és nem a' leg-értelmesebb 's leg-derekasabb ember
35 a' maga' népében! Azonban (hogy a' magam' kis részét én-is le-fizessem) minden jobb vélekedésnek kára nélkül, azt javallom: hogy intessenek-meg a' Királyok, ne-hogy a' tompa-értelmű Tanáts-adóktól magokat valamiként el-tsábíttatni engedgyék, hogy azon nagy változásnak, mely az emberi észben el-kezdő-
40 dött, úttýába lépni akarjanak: a' helyett, hogy minden hason-

lítettás nélkül ditsősségesebb és bátorságosabb léssen nékiek, az ésszel egyet érteniek, azt a' maga' saját úttján menni engedniek, és egy-általlyában nyugodva 's békével maradniok, ha kiki úgy gondolkodik, a' mint érez, úgy beszéll a' mint gondolkodik, azt hiszi a' mit óhajt, és azt tselekszi a' mit nem hagyhat. 5
— Hogy-ha talán ezen barátságos intéshez még egy jó tanátsot-is hozzá-adni akarnál, tehát az enyim ez vólna: azoknak, a' kiknek nintsen okok, magokhoz olly bizodalommal lenniék, hogy ők az idejebéli történetes könyveket ditséretre-méltó tselekedetekkel bé-tőlthessék, füleikbe súgni: hogy még elég jeles dolgot 10 tselekednének, — ha azt tennék, hogy a' Történet-jegyzők — éppen semmit se írhasanak felöllek.

JÚNÓ. Nem mi-nállunk tanúttál-le, Aspázia, azon hangról, mellyet két-ezer esztendő előtt Athéna' Várossában a' Szokrateseknek és Alcibiadeseknek adtál vólt; és a' Királyoknak, 15 a' mint látom, nem igen nagy védelmezőjek van benned. Reménylem, Augusztá Júlia, a' kinn most a' sor van, jobban fog ügyökhöz szállani. Eggy ollyan Asszony, a' kinek bé-folyása alatt a' minden közönséges társaságok között leg-nagyobb szabad társaság olly nyugodalmas Monárkhiává változott, a' 20 millyen valaha tsak nagy-számú Királyokról az utánnokövetkezettekre örökségben maradt; felesége és anyja két ollyan Fejedelmeknek, kik az országlás' mesterségének leg-fínomabb fogásaiban senkitől mástól meg nem haladtattak: egy illyen Asszony fog én-nékem ezen nyughatatlan fel-talál- 25 hatatlanságomban, a' mellyben híveim miatt vagyok, bizonyos útat mutathatni.

LIVIA. Nem tagadhatni, hogy Augusztus Császárnak nem kevés mesterségre vólt szüksége, hogy magát ötven esztendőig tarthassa-meg egy olly magas póltzon, mellyen az ő-előtte 30 vóltt nagy ember (talán a' leg-nagyobb minden halandók között, és mindnyájoknak önnön-magától a' Természettől rendeltt 's nevelt Fejedelme) eggy esztendeig alig maradhatott. Azonban, a' mint az emberi böltseségnek abból, a' mi a' Világon történik, közönségesen nagyobb részt szoktak tulajdonítani, mint-sem 35 a' mennyi van valósággal; tehát meg-lehet, hogy sok dolgok a' férjemnek számára, sőt talán az enyimre is, írattnak, a' mellyeknek érdeme 's ditsőssége inkább a' szerentsének, mint-sem a' mí okosságunknak, tulajdona. Valósággal, olly mód-nélkül való szerentsével birt Augusztus, hogy nem tsak az az 40

elég-könnyű mesterség, mellyel mind a' maga' állapottyát 's környül-állásait, mind vetélkedő társainak hibájit, a' maga' hasznára fordította; hanem (nyilván 's igazán ki-mondván) még az ő saját hibáji 's erköltstelenségei-is, mint-hogy történet-
5 ből hasznosok vóltanak, *érdemül* tulajdonítottak nékie. A' mi leg-inkább 's mindenkor szerentséjére szolgált, az vala: hogy a' Rómaiak, 's az egész akkori világ, olyan állapotban vóltanak, mint egy hajó-törést szenvedett ember, ki szorúltságában akár-
10 melly deszka-darabonn-is kapva kap, a' mellyhez leg-elősször juthat. Lett volna tsak az *Aktziumi* ütközetnek *Antoniusra* nézve szerentsés ki-menetele; lett volna tsak Oktáviánus' halála, nem pedig az övé, annak következése: bizonynyára szinte olly nagy, 's talán még sokkal nagyobb hevenséggel vetették volna magokat Antonius' karjai közzé. Akármint lett légyen azonban
15 a' dolog, még-is nehezen fogok sokat mondani, ha Augusztusnak a' Rómaiak iránt való maga'-viselését — azon naptól fogva, mellyenn egész hatalmát az ő kebelekre le-tette, hogy azt, azon külömb-külob-féle nevezetek alatt, a' mellyekhez szokva vóltanak füleik, kezeikből vegye ismét vissza, egész ama' híres
20 *plaudite*-ig, a' mellyel *életének mimussát* bé-rekesztette — a' Királyok' egyik leg-oktatóbb oskolájoknak nevezem; különösen az ollyan Királyokra nézve, kik ollyan népet igazgatnak, melly a' szabadságnak névéhez, és az Igazgatás' demokráziái formáji-hoz félytő szeretettel ragaszkodik: vagy egy ollyan — eddig-elé
25 kéje-szerént uralkodó Monárkhára nézve-is, a' ki (mint a' minap a' Frantziák' Királya) kéntelen lenne, Népe'nek a' törvény-szerző hatalmat által-adni; és maga' eleibe egy olly Igazgatás' módgyát szabattatni, a' mellyben ő-nékie a' tsupa *királyi néven* kívül alig maradna valami. Igaz ugyan, hogy Augusztus éppen
30 ellenkező állapotban vólt: ő mind azok között, a' mik egy királyt tesznek, egyedül tsak a' *név*' hijával vólt, holott a' Rómaiaknak, előbbi Igazgatások' pusztá formájainál egyéb, semmijek sem maradt: de az a' fő pont, a' mellyre itt mégyen-ki minden, ez az, hogy Augusztus mind e'-mellett-is úgy viselte magát,
35 mint-ha a' Római Nép minden, és ő-maga semmi sem volna egyéb, mint-sem a' mit ők akarnának belőlle tenni. Olly szoros vígyázással vette mértékre minden lépéseit, olly figyelmetességgel fontolta-meg minden beszédit 's tselekedeteit, még magános életében-is; olly mértékletesen és tartózkodva élt méltóságával;
40 mindenben, a' mit kívánt, vagy a' mihez kezdett, olly igen

látszatott arról szorgalmatoskodni, ha vallyon az *a' népnek kedvére lészen-e*; akármely rendelkezésének-is, mely az ő minden-tehetőségét gyűlöletessé tette volna, oly alkalmatosan tudta *a' Nép kívánságai* iránt való *kedvezés'* tekintetét adni; és, egy szóval, *a' Néppel* való *nyájas bánást* olly titkoltt mesterség' és 5 illendőséggel játszotta: hogy egy szabad Nemzetnek leg-meg-határozottabb Igazgató Fejedelme nem élhetne több mester-séggel, hogy eggy olly méltóságot és hatalmat, *a' melly nints* nékie, *kezére kerítsen*, mint *a' mennyivel Augusztus* élt, hogy azt, *a' mellyel birt, el-fedezze*. Többnyire: az az egyenesség, 10 *a' mellyel én* azt az embert, kinek ditsőssége az enyimmel olly szorosan öszve van kötve, éppen *azon részről* mutattam-meg, *a' mellyet* leg-szorgalmatosabban igyekezett el-titkolni, igaz just *ád* nékem ime' jegyzésnek ide-függesztésére: hogy, ha ő erre *a' környül-állásoktól* kényszerítettett, és néki mind ezen 15 mesterséges fogásokra szüksége vólt, *a' végett*, hogy egy bizony-talan *erővel birt* hatalmat *törvényessé* és *állandóvá* változtasson; az *a' mód*, *a' melly* szerént ezen utólsóval élt, *a' leg-jobb* Fejedelmek között, kik valaha trónusra születtek, tisztességes helyet érdemlett nékie. Augusztus mind öszve-eggyeztette magában 20 azt, *a' mit Szemiramis* és *Aspázia* egy jó Fejedelem' leg-szükségesebb erköltsének lenni állíttának; és bizonyosan atyai módra országlott *az*, *a' ki* nem köldülő és előre meg-fizetett hízeldők-től, hanem *a' hál'-adatos Rómaiaknak* telley szívekből nyerte-el *a' Haza' Attyának* szép nevét. Ha meg-vallom, hogy az ő nyájas 25 le-ereszkedésében nagy mesterség és szemfényvesztés vólt: nagy igazságtalanság lenne viszontag, meg nem ismérni, hogy még ez *a' szemfényvesztés-is*, mivel-hogy *a' Rómaiaknak* javokra szolgált, *érdemei* közzé tartozik. Eggy olly meg-romlott Nép, mint az ő idejebéli Rómulidések vóltanak, és *a' millyenek* most, 30 nagyobb vagy kisebb mértékben, minden Európai Nemzetek *tsalattatni akar*, és gyakorta *a' maga' javáért* tellyességgel 's szükség-képpen *kell* tsalattatnia: de, hogy arany álmaiból minden szempillantásban fél ne serkentessék, szükség, hogy azon édes vélekedésnek valamelly igaz és valóságos fenék-köve légyen, 35 szükség, előbb *a' szívét* és *bizodalmát* meg-nyerni; és ezen utólsót leg-alább nehezen tarthatni-meg egyéb-képpen, hanem-ha állapottjának javára tett valóságos érdemek által. És ha mind az, *a' mivel* *a' Nép* *a' maga'* Fejedelmének tartoznék, tsupán tsak egy kellemetesebb élet' módgyában állana-is: mind-az-által 40

az emberek azt, a' mi érzékenységeiknek hízelkedik, szokás-
szerént fellyebbre betsűlik, mint-sem sokkal nagyobb olyan-
nemű jótéteményeket, a' mellyeknek betse tsak az értelem
által ismértetik-meg, és lassan-érő gyümölytsőkben éreztetik.

5 Látod, nagy Isten-Asszony, hogy az én gondolatim az
Aspáziáéitól talán csak ezen egyben különböznek, hogy ő a'
te fejedelmi-páltzát viselő szolgálídról nem elég jól látszik gon-
dolkodni, nem lévén benne annyi bizodalma, hogy azon eggyet-
10 len egy tanátsnak, a' mellyet nékiek adhatunk, nem léssen
nállok illendő helye 's foganattya. Meg-vallom, hogy némelleyk-
ről közöttök én jobb vélekedéssel vagyok; különösen egyről,
kinek a' sors igen nehéz játékot adott, és a' ki, a' játszásra
meg-kívántató minden tehetségekkel fel-ruházva, nem régen
szálla-ki a' néző-helyre. Természetes dolog, ha egy jeles Feje-
15 delemnek azon képe, a' mellyet mindenikünk most rajzola,
ahhoz, a' kit kiki közűlünk hajdan az igazgatásban leg-nagyobb
mesternek ismért, hasonlított: de nagyon kellene tsalatkoznom,
vagy pedig azon fő *máximák*, a' mellyeknek követését a' bölts
és szerentsés országlásra mindenikünk leg-szükségesebb fel-
20 tételül kívánta, jól öszve-eggyeztetethetők; vagy-is inkább *Augusz-
tus'* igazgatása valóságos példája ezen öszve-eggyeztetésnek, és
ehhez-épeest meg-érdemli, hogy (mint régenten Poliklétusnak
híres *Canona* a' Kép-faragókról) minden Fejedelmektől, akár-
melly nagy vagy kitsiny légyen bár munkálkodásoknak határa,
25 *péllda* gyanánt vétettessék. Igen jól tudom, melly sokat kívánok
én ez-által ezen Uraktól; de tellyességgel nints-is szándékomban,
hogy ez-által szerezzek orvosságot nékiek. A' ki országolni
akar, a' nélkül, hogy a' meg-kívántató tehetségekkel birjon;
a' ki akármelly munkától és fáradttságtól, melly azzal egybe-
30 köttetve van, fél 's tartózkodik, és nints el-tökéllett akarattya,
magát az első helyre, Népeének böldegülésára nézve minden
lehető érdemek által, méltónak mutatni: annak én nem adhatok
egyéb tanátsot, mint-sem hogy egy olyan terhet, a' mellyet
nem viselhet, vagy viselni *nem akar*, hová hamarább tegyen-le.
35 Még az örökségben-nyertt korona-is *törvénytelenül* viseltetik,
ha *érdem* nints hozzá.

JŰNÓ. *Te-is, Júlia?* — te-is olly sokat kívánsz a' Kirá-
lyoktól?

LIVIA. Meg-botsáss, Isten-Asszony! én nem kívánok
40 többet tőllok, mint az én időmbéli Római gyermekek az ő

játék-királyyaiktól: *a' ki leg-jobban tud hozzá*, mondották ők, *az legyen király!*

JÚNÓ. Éppen ez az, a' mit én igen kemény kívánságnak tartok. Ha a' Népnek azt a' just akarnók engedni, hogy ezen serpenyőben mérje-meg Fejedelmeit: mit gondolsz, hányan 5
fognának örökségben-nyertt székeiken békével ülhetni? Holott még-is, meg-mutatta a' hosszú tapasztalás, hogy az Országoknak nyugodalmára jobb, és alkalmatosabb: Fejedelmeknek választását, egy meg-határozott örökös következés által, a' Sorsra hagyni? 10

LIVIA. Nekem éppen nints szándékomban, a' Népnek egygolyon just engedni, a' mellynek gyakorlása önnön magának szolgálna veszedelmére, és nem sokára minden polgári rendet el-rontana, öszve-keverne. A' Nép az Igazgató Fejedelemtől semmit sem kívánhat egyebet, hanem hogy bátorságot szerezzen 15
's igazságot szolgáltatasson nékie: de a' Fejedelemnek annál többet kell önnön magától meg-kívánnia; avagy, ha ő tsak olly-féle király, mint ama' darab-fa a' mesében: tehát nem látom-által, mitsoda jussal panaszkodhatnak, hogy-ha a' békák félelem nélkül ugrálnak rajta. 20

JÚNÓ. Így tehát utólyára-is az jő-ki belőlle, hogy nem könnyű dolog, a' békáknak ollyan királyt adni, a' millyenre szükségek vagyon. De, úgy tetszik nékem, hogy tanátskozásunk' tulajdon tárgyatól észre-vehetetlenül el-távoztunk; a' te dolgod lessz tehát, Erzsébet Királyné, bennünket ismét reá vissza- 25
vinni, és azon rossz ellen, a' mellyen segélytenünk kell, olly eszközöket javallani, mellyek az időnek mostani környül-állásaihoz illendők és a' mint tsak lehetséges, olly közel vagynak kezünknel; és egyszer-'s-mind olly bizonyosok 's bátorságosok az alkalmaztatásban, hogy nints miért tartanunk, ne-hogy 30
ollyan orvoslást tegyünk, a' melly még magánál a' nyavalyánál-is rosszabb 's veszedelmesebb.

ERZSÉBET. Hogy sok betegek meg nem gyógyúlhatnak, azt nem annyira a' foganatos gyógyító-szereknek nem-léte, mint-sem *az* okozza, hogy magokat Orvos-kézre bízni nem akar- 35
ják, vagy leg-alább nem annak rendi szerént élnek az orvos-sággal. Nagyon tartok tőlle, hogy ez a' bajok ne legyen sok Királyoknak-is, a' kiken Te, Trónusok' nagy Óltalmazó-Aszszonya, szorultságokban segélyteni kívánnál. Az én ítéletem szerént, valósággal vagyon egy tsalhatatlan eszköz, mellyel a' 40

Népek és azoknak Igazgatójik között minden az illendő arányosságba tétethetik: de, mint-hogy éppen oly *egyetlen-egy*, a' milyen tsalhatatlan, és a' Te híveid' részekről *áldozatot* kíván, a' mellyre talán egyik sem fog önként reá állani: tehát
5 meg kell előre vallanom, hogy nem sokkal van *több* bizodalمام tanátskozásunk' foganattyához, mint Aspáziának; és tsak-nem bizonyos vagyok benne, hogy egyedül a' kéntelenség fogja a' meg-vakúltakat el-végre azon lépésekre kénszeríttetni, a' mellyeket hogy önként tegyenek, (a' mint tartok tölle) sem az illendő
10 igazságot eléggé nem szeretik, sem elég böltseséggel nem birnak.

Azon Fels. Királyné-Asszonyok, a' kik én-elöttem szóllának, külömb-külömb-féle tanátsokat adtanak, mellyek az ellőrebotsátott fel-tételek alatt igen foganatosok lennének: tsak-hogy ezek a' feltételek szerentsétlenségünkre éppen olyan-félék,
15 hogy reájok számot tartani nem lehet. Bizonyos az, hogy minden oly Népnek, melly egy bölts és jó Fejedelemtől atyai módra igazgattatik, ennek páltzája alatt jól lészen dolga: De, hol van az a' halandó, avagy Isten, ki egy akármelly Népet tsak egyetlen egyről-is, nem hogy sok egymás után következendő *ollyan*
20 Fejedelmekről bizonyossá tehetne? — És hát ha éppen az ellenkező történik-meg? Ha a' Monárkha, a' ki mindent tehet, 's mindent akarhat, nem atya, hanem *tirannus*? ha igazságtalan, helytelen, az emberség' jussait sértegető, sőt egészen fel bontó, törvényeket téssen? ha ő a' maga' saját indulatin kívül semmi
25 egyéb törvényt nem ismér? ha az alatta-valóknak értékivel, tehetségeikkel, szabadságokkal, és életekkel kéje szerént bánik, a' közönséges jövedelmeket el-tékozollya, országait szükség-telen és bolondúl-kezdet hadakozások' nyomorúságaira 's pusztíttásira ki-tészi; rövideden: ha határozatlan hatalmával
30 úgy él, mint többnyire minden Despóták mindenha tselekedtek, és ez-után-is tselekedni fognak: mi marad osztán, a' F. Babiloniai Királynének javallása 's intézete szerént, az ő le-nyomatott Népének egyéb hátra, hanem-ha ezen szomorú választás: vagy szenvedni, a' mi szenvedhetetlen, vagy, ha egyszer két-
35 ségbe esvén el-viselhetetlen lántzait erővel öszve-szaggattya, magát egy hirtelen, rend-nélkül-való, talán az egész országot le-rontó változásnak minden veszedelmeire ki-tenni? — „*Ha a' Monárkha tirannus*” mondám, — és erre azt fogják ellent vetni, hogy a' mi időnkben nem származnak többé *Buzirisek* és
40 *Falarisok*; sem *Nerók* és *Domitiánusok*: de, az ember külömb-

Befűlés *)

Juno, Szemiramis, Aspasia, Livia, és Ceresia
 Angliái Királyné

Erdőcsés (^{##}Capitulum)

Hogy sok becsüli meg a gyögyülhetnek, ake
 nem annyira a fogaratos gyögyülto-
 pöröknek nem le-
 mint sem az okokba, hogy magokat orvos-
 kiseri bírní
 nem akasják, vagy legalább nem annak
 zombi; fozási
 élek az orvosokkal. Nagyon tartok tőle,
 hogy ez
 a bajok ne legyenek kiseri-
 nyoknak is, a kiseri Le, Te,
 mielőt nagy Oltalmazó-
 fozomja, fozul-
 tógokban
 segítseni kívánál. Ete is isle-
 va fozás, valóság
 gal nagyon egy isle-
 tathatlan fozás, mellyel a Te,
 pek is akasják fozás-
 jök közöt minde-
 az is,
 Lombo' aranyos-
 tégba fozas-
 tethetik: de, mint hogy egy
 ally egyet-
 egy, a mellyen valhasat-
 ban, is a Te
 kiseri szí-
 kéről áldozatot kíván, a mellyen valán
 egyet-
 sem foz in-
 kiseri nem állni: tehát meg kell
 elő-
 válnom, hogy nem sokat van
 több bí-
 dalma varas-
 tókidunk fozas-
 tégba, mint
 Aspasiának; is csak nem
 bizonyos ve-
 gyok benne,
 hogy egyet-
 a kiseri-
 lés fozja a meg-
 vakul-
 tás, a mellyen aron
 lépés-
 tégba kiseri-
 tethetik, a mellyen

*) Lásd az előbbi Negyed, a 227. Itt old.

külömb módra, és igen sok-féle-képpen, még egy kegyes, és jobbágyai' tsendességéről 's bődögságáról szívesen gondoskodó haza'-attyának ál-artzája alatt-is, *tiránnus* lehet. Nintsenek talán több Nerók már: de vallyon el-rontotta-e már a' Természet azon formákat, a' mellyekben egy Spanyol Országi *II-dik Filepet*,⁵ egy Frantzia Országi *XI-dik Lajost*, egy *II-dik Ferdinánd Császárt* tsinált? Nem neveztetett-e a' Frantzia-Országi *tizen-negyedik Lajos, nagynak?* a' *tizenötödik, kedvesnek?* és nintsenek-e ezen szempillantásban-is olyan *Haza'-Attyai*, kik az alatt, míg igazságot-szerető jó szívek ezer nyelvektől magasztaltatik, meg-¹⁰ foghatatlan érzéketlenséggel el-nézik, miként fosztatnak-ki jobbággyaik mindeneikből az ő nevekben? Nem ismérünk-e olyan Országokat, mellyeket a' Természetnek adakozása és a' lakosoknak munkás szorgalmatosságok a' leg-virágzóbb állapotnak példájivá tettenek, és a' mellyek az ilyen jó Fejedelmek¹⁵ alatt úgy el-hanyatlottak, hogy olly állapotra bizonyosan egy *Tiberius* alatt sem jutottak volna? Nehezen fog most e' kerek földön tsak egy Uralkodó-is élni, a' kinek fülét és szívét *tizenkettődik Lajos* Frantzia királynak szép neve* ne gyönyörködtetné: és még-is többet nevezhetnék egynél, ki a' maga'²⁰ népét atyai szívvel szeretni gondollya, és talán valójában szereti-is, a' kinek országlói gazdáskodása mind-az-által ollyan-szerű, hogy alkalmasint ki lehet előre azon esztendő't számlálni, mellyben kedves gyermekeinek leg-nagyobb részét — köldűspáltzára fogja juttatni. Minden kétség kívül nagy igazságot²⁵ mondott Szemiramis, azt állítván, hogy azon gonoszonn, melly ellen a' leg-foganatosabb eszközöket kell javallanunk, *palliativumok* által nem segélythetni. De mitsodák a' *Népnek* mind ezen tsalattatásai 's *szemfényvesztései*, mellyekben ő és a' felséges Livia az Országló-mesterségnek nagy titkait helyheztetni lát-³⁰ szik, — a' Fejedelmek és jobbágyok között való atyai és fiúi aranyosságnak ezen kellemetes *költése* — avagy ezek a' *tsalárd mesterségek*, egy Népet a' szabadságnak édes álmaiba szenderíteni, az-alatt pedig egy tört a' másik után nyakába vetni; báb-játékokkal 's arany reménységekkel mulattatni; és még,³⁵ hogy egy szempillantásig bődognak tartsa magát, minden ki-gondolható alkalmatosságokat szerezni nékie zabolátlan és gyermeki indulatinak meg-elégítésére, míg alattomban egy

* Népnek attya.

tsalfa Demagóga' vagy despóta Monárkha' szabad-tetszésű hatalmának eszközévé, de végre áldozattyává-is tétetődik, — mitsodák ezek az *áltatások* egyebek, hanem-ha *palliativumok*?² hanem-ha némű-némű bájoló-szerek, mellyekkel a' nyavalya
5 kis ideig mint-egy meg-varázsoltatik és el-altatik, belőlről azonban mindég tovább-tovább harapoz, és a' leg-kisebb külső indíttásra szükség-képpen ismét meg-kettőzött erővel ki-üt? — Még a' Népnek kívánságaira való mindenkori figyelmetesség, elő-ítéletei 's kénye kedve iránt viseltető szorgos vigyázás, és
10 (ha a' dolognak, valóságos nevét kell meg-adnom) az a' *politikai koketteria*-is, mellyel hajdan *én magam*-is az én viszketeg-eszű Nemzetemnek tetszése 's szeretete utánn kapdostam, — nem annyira talán tetszeni való hajlandóságból, melly a' mí nemünknek tulajdona, mint inkább azért, hogy
15 egy elég szabad-tetszésű igazgatás' módgyának gyűlöletességét el-vegyem, és egy bizonytalan trónusonn annyival bátorságosabban üllyek — nem érdemel, bár melly sok dítséretet nyertem-is általa, tulajdon képpen jobb nevet; noha ugyan nem tagadhatni, hogy e' mellett a' Népemnek jól vala dolga. Ám
20 légyen igaz az olyan időkről, mellyekben a' felsőségek és alatt-valóknak viszont jussaikról 's kötelességeikről közönségesen még vissza-fordúltt gondolatok uralkodnak, mellyekben a' Nép a' maga' jussainak egész határát még tsak homályosan képzeli, az Igazgató ellenben hajlandó, a' magáét az egész
25 lehetőségig ki-terjeszteni, rövideden, az olyan időkről, a' millyenekben *mí*, és mindnyájan a' mí előttünk-vólttak, országlottunk, — ám légyen igaz az ilyen időkről, hogy minden *meg-romlott* nép (a' mint Livia állíttá) és én hozzá-tóldom, minden *tudatlan* és sok esztendő-százak által mindenkor *meg-tsallt* Nép, tsalattatni *akar*, és gyakran a' maga' hasznáért tsalattatnia *kell!*
30 Akármeddig tartson bár a' gyermekiségnek, tsalattkozásnak, és tsalattatásnak ezen idő-szakassza, valahára el *kell* annak az időnek jőni, mellyben az emberek nem hagynak többé magokkal mint gyermekekkel úgy bálni, nem *akarnak* többé tsalattatni,
35 — mellyben *tudni* akarják, *miben légyen állapottyok* — mellyik légyen kisebb rossz nékik, polgári törvények alatt élniek, avagy a' természeti egyenlőségnek és külömbségnek állapottyába vissza-térniek? és minémű *fel-tételek* alatt kellessék az elsőt a' második előtt választani? — Mindenben kellene tsalattatni,
40 koznom, vagy ez az idő (hogy-ha még nintsen itt) közelget;

és ezen esetben csak egy módot látok én, a' melly által azon károknak, mellyekkel az emberi nemzetnek egy részét fenyegeti, elejeket vehetni. (El-hallgat.)

JÚNÓ. Siess, azt közleni velünk, Elíza! — Mert remény-
lem, nem akarod várakozásomat másodszer-is tsalattatva látni, 5
minek-utánna minden áltatás és tsalattatás ellen olly hathatósan
ki-nyilatkoztattad magadat.

ERZSÉBET. Leg-alább nem én lennék oka, Isten-Asszony.
Az én javallásom, az én eszközöm, a' mint mindgyárt eleinten
meg-mondám, éppen olly *tsalhatatlan*, valamint hogy *eggyetlen-* 10
eggy, a' mellyet okosan választhatni. De úgy hiszem, hogy én
az Igazgató Urakat — a' leg-első Királytól fogva a' leg-utolsó
Abderita fészeknek polgár-mesteréig — sokkal jobban ismértem,
mint-sem azt reménylhetném, hogy tsupa észbéli okok által
arra indíttathatnának, hogy önként hozzá nyúllyanak. 15

JÚNÓ. Erről te ne aggódgyál, Elíza! Ha csak *abban* áll
a' dolog, tehát fogunk mi majd módot találni, hogy akarattyok
légyen reá.

ERZSÉBET. Éppen ez az, nagy Isten-Asszony, a' miben
én kételkedem. Bizonyosan a' *vas kéntelenségnek* kell őket reá 20
hajtani, kényszeríteni: és ha *annyyira* fogják a' dolgot juttatni,
tehát el-múlatták az idejét, és én nem állok többé jót ki-mene-
teléről.

JÚNÓ. Majd olly nyughatatlanná tehetnél engemet, mint
hajdan a' szeretőidet, *Bess* Királyné! Az eszközödet, ha szabad 25
kérnem.

ERZSÉBET. Olly együgyű az, olly igen a' leg-első, a'
minek polgári társaságba állani akaró eszes embereknek eszékbe
jutni kell, hogy, ha a' tapasztalás olly nyilván ellenkezőt nem
mutatna, hihetetlen vólna, hogy a' Világ több ezer esztendőig 30
állhatott légyen, a' míg valahára valami száz esztendő előtt
eggyetlen egy Nép akada reája; — és még ennek-is, a' mint
szokták mondani, az orrával kell belé ütköznie!

Közönségesen meg-ismértetett mindenkor az, hogy a' leg-
határozatlanabb hatalmú Monárkhának is *kötelességei*, és a' 35
leg-alatonabb szolgálatú Népnek is *jussai* légyenek: de miben
állyanak tulajdon-képpen ezek a' jusok és kötelességek, meny-
nyire terjedgyenek, mitsoda vég-határokba zárattattak légyen,
és minémű rendeléseket kellessék tenni, hogy a' Nép a' maga'
jussaival való tellyes élésre *szert tegyen*, és az Igazgatók a' 40.

magok' kötelességeiknek tellyesíttésére *kénszeríttessenek* erről mindenkor visszás és ingadozó képzeletek vóltanak; erre még inkább szántt-szándékkal 's kész akarva minden lehető homályt terjesztettek. El-végre e' napokban egy nagy Nemzetnek sorsa
5 — melly Nemzet, ki-vévén polgári alkotványját, szerződését, magát minden egyéb tekintetben a' Világon leg-elsőnek tart-hatta, de minden-féle 's hosszas bitangoltatások által végső romlásra jutván, és utolsó kétségbe hozattatván, inkább az *anárkhiának* minden nyomorúságira ki-tétettetni, mint-sem
10 a' monárkhái és aristokrátái despotismusnak öszve-rontó terhe alatt tovább szenvedni akart, el-végre, mondom, ennek a' Nemzetnek tanúsággal-telleyes és rettenetes sorsa nyitotta-fel valamennyinek szemeit; és közönségesen meg vagynak már most mindenek győződve az iránt, hogy nem egyéb, hanem tsak egy
15 *Constitutio*, mellyben a' Polgárok' mindenik Rendinek saját jussai nyilván és világosan meg-határoztatva vagynak, és illendő rendelések 's eszközök által minden-némű sérelmek ellen meg-óltalmaztatnak, tsak egy ilyen *Constitutio* tehet bátorságossá akármelly más országot hasonló esetek 's lázza-
20 dások ellen. Ez, Isten-Asszony, a' dolgoknak mostani állapottyok. Azoknak a' meg-bájoló áltatásoknak, mellyekkel az emberek eddig-elé másokat, és magokat meg-tsalták, tsak ködben 's homályban lehet hasznokat venni, mellyet az ész már végre el-széllyesztett; *erőszakos eszközök* pedig (azonn kivül hogy szinte
25 oly *igazságtalanok*, mint *gyűlöletesek*) segélytenek ugyan egy szempillantásig, de siettetik, valójában, azt a' rettenetes kifejtődést, mellyet azok által meg-előzni akarnak. Nyilván-való dolog tehát, hogy nints egyéb hátra, hanem hogy hová hamarább határozzák-meg magokat, tselekedni azt, a' mit már régen kellett
30 vólna végbe vinni. Egy kevés-számú, a' közönséges okosságra 's a' polgári társaságnak természetére épültt tzikkelyekből álló *Constitutio* az a' tsalhatatlan, könnyű, és egyyetlen egy eszköz, mellyel a' politikai társaságnak minden *orvosolható* fogyatko-
zásain segélyteni, az Igazgató és Alatt-valók között a' leg-
35 lehetőbb egyyezt helyre állítani, és az Országoknak böldog-ságát meg-mozdúlhatatlan talpra helyheztetni lehet.

JÚNÓ. Tökélletesen meg-nyugszom javallásodonn; és nem látom-által, miért tartózkodhatnának a' Monárkhák, azt önként 's magok' jó-szánttából a' leg'-nagyobb gyönyörűséggel telley-sítteni.

ERZSÉBET. A' ki egyszer egy határozatlan hatalomnak birtokában vagyok, nehezen leszen annak nagy kedve, ugyan-azon hatalmának meg-határozását magától javallani. Az én régi *Angliámban* egy Királynak fejébe került, és ugyan-azon Király' második fijának koronájába, minek-előtte a' dolog arra 5 jött, hogy az ő utánnok következett Fejedelmek reá vették magokat: hogy azon jusokat, mellyeket a' Nemzet a' maga' számára meg-tartani jónak itélt, az Ország' sarkalatos törvény-nyének ismerjék.

JÚNÓ. Az-ólta a' Fejedelmek világosabban gondolkod-10 nak, és az igazságot jobban szeretik, Elíza; óltsóbbért-is reá fognak hajlani.

ERZSÉBET. Hogy-hogy'? Azok-is, kik az ő *isteni jussokat*, melly szerént szenvedő engedelmességet kívánhatnak az alattok-valóktól, harmintz vagy negyven *legió* mindenre-kész hadi-15 szolgákkal mutathatták-meg?

JÚNÓ. Már Te a' Monárkháknak atyai szívekben nagyon-is keveset bízol.

ERZSÉBET. Én magam-is Királyné voltam: nem fogod rossz néven venni, ha én egy kisség nehezebben hiszek. 20

SZEMIRAMIS. E' részben magam-is úgy gondolkodom, mint Erzsébet.

LIVIA. Én-is tartok tőlle, hogy utóllýára igen-is az ő részín marad az igazság.

JÚNÓ. Eszközökről kell szorgalmatoskodnunk, kedves 25 Barátnéim, miként-hogy a' Népeknek pásztorait a' meg-győző-désig el-hitessük, hogy a' magok' tulajdon *bátorságok'* 's *nyú-godalmokra*, valamint-szintén *dítsőségekre* nézve-is, semmit sem tselekedhetnek jobbat, mint-sem ha Elíza' javallását haladék nélkül tellyesítik. — 's a' t. 30

13. ELEGYES DOLGOK.

1.

Böltés Rendelés.

A' Nevelés, az egész Polgári Társaságnak talp-köve. Sőt, az teszi, 's teheti csak, az Embert valóságos *Emberré*. Az Ifjúság a' Hazának leg-főbb kintse. Erre kell tehát az Országló Hatalomnak fő-képpen figyelmezní, gondot viselni. Ha ez
5 el-hagyattatik, helytelen *principiumokra* szoktattatik, vagy mellyékes tárgyakra, 's nem a' Köz-Jónak hasznára, igaz szeretetére intéztetik: oda lessz vele együtt az egész Haza.

L E O P O L D — az Országlásnak néhai nagy mestere — jeles példáját adta tavaly ebbéli vígyázó gondoskodásának. Az
10 E gri *Püspöki Lyceumot* olly fel-tételek alatt hagyta-meg továbbra, hogy az, mind a' taníttásra, mind a' Taníttókra nézve, a' Királyi Oskolákkal mindenben meg-eggyezzen, és a' Kassai Tudománybéli Kerületnek Igazgatójától függjön. —

Vajha a' közönséges Pap-nevelő Házak-is (*Generalia*
15 *Seminaria*) újra fel-állíttatnának! — Mennyit nem nyerne az által mind a' Haza, mind pedig, és kivált-képpen, önnön maga-is a' Religio! — —

2.

Vallásbéli Türedelem.

Imhol van a' Keresztényi szeretetnek, 's két ellenkező hiti-valláson lévő Lelki Pásztorok között ritkán találtató szép
20 egyességnék követésre méltó példája:

Meg-halván tavaly egy Abaúj-Vármegyei mező-városnak Plébánossa (ki egyszer-'s-mind V. esperest és Egri Kánonok vólt;) nagy pompával, 's különböző-vallású számtalan sokaságnak jelen-létében temettetett-el. A' halotti beszédet egy más helység-
25 béli Plébános (név szerint: T. Spátzai SPÁTZAY LÁSZLÓ Úr) mondotta. Ez a' hív Keresztény, 's a' felebaráti igaz szeretetnek

méltó hírdetője, el-bútsúztatván az említett halottat Püspökétől, Káptalannyától, és Kerülete-béli Pap-társaitól, imígy szóllította-meg az ott-való *Református Prédikátort* :

„Ugyan-ide rekesztlek tégedet-is, ezen Város' Reformátusa
Ns Ekklesiájának nagy-tudományú érdemes Lelki Pásztor! 5
— — Tizenegy esztendőig legeltettük együtt nyájainkat;
külömböző mezőkön ugyan, mind-azon-által olly példás eggyesség' 's békességgel, mint-ha egyy akolhoz tartoztunk 's egy-féle Pásztorok lettünk volna. Ezt a' tizenegy esztendőt minden vissza-vonás, harag, gyűlölség, és egyenetlenség nélkül töltöt- 10
tük-el. Ezen eggyes szeretetből kívánom továbbra-is, Ezékiel Proféta szerént: (*Ezech. 34.*) *Legeltesd nyájadat igen bőséges mezőkön, magas hegyeken, hogy jövendőben-is zöldellő füveken, kövér legellőkön, a' mennyei Izraelnek magas hegyein nyugod- 15*
gyanak-meg, veled eggyütt!” —

Valóban, nem kevés ditséret mind a' Halottnak, mind a' Prédikátor Úrnak, mind a' Bútsúztatónak. — Vajha fogynatos példa lenne ez sok Lelki Pásztorinknak! Gondolnám-meg, hogy az az Isten, a' kinek ők szolgálni akarnak, *Békesség', Szelídség', és Szeretnek Istene*, ki az ő heveskedésekben, 's 20 ember-társaiknak egymás ellen való gerjesztgetésében, nem gyönyörködhetik! Dolgoznának eggyesített erővel azon kárhozatos szeretetlenségnek szíveinkből való ki-irtásán, melly már több századoktól fogva annyi kárt, annyi veszedelmet árasztott Hazánkra, hogy még ma-is nyög alatta! 's a' mellynek szerent- 25
sétlen következéseit soha elengendő-képpen meg nem sirathatta!

3.

Magyar Teátrum.

Melly nagy haszna légyen a' Teátrumnak, mind a' Nyelv', mind az egész Nemzet' ki-pallérozására, elő-menetelére nézve: tsak az nem tudhattya, ki az illy-féle dolgokról gondolkodni 30 nem szokott; és mind a' régi, mind a' később idők' 's népeknek történeteikben tellyességgel járatlan. Rövideden szóllván: *A' Teátrum a' Nyelvnek és Erköltsőknek Oskolája.* — Nem szándékom, hogy ezt itt bőven meg-mutogassam, 's számtalan okaimat elő-adván, tagadhatatlanná tegyem. Tsak azt a' vígasztaló 35 újságot akarom közleni: hogy

Több Ns Vármegyék — szemek előtt viselvén mindenkor azt, hogy kötelesek ők a' Köz-Jónak minden-némű és akár-honnan áradhatandó kárát tehetségek szerént el-hárítani; — fel-írtak Ő Felségéhez, a' Királyhoz: hogy a' Pestenn öszvegyültt Teátromi Társaságnak, melly szép tehetségének már több ízben tsalhatatlan jeleit adta, pártját fogni, 's a' játzsásra illendő helyet adatni méltóztassék. Helyesnek találta ezt a' kérést a' kegyelmes Fejedelem, 's által-küldötte a' Nádor-Ispányhoz; ki mind azt, a' mivel Hazánkknak használhat, szív-
10 béli örömmel tellyesítti.

Hazámnak Fijai! Tí, kik a' Természet' és Szerentse' ajándékiból nagyobb részt vettetek, 's Megyéiteket bölts tanáts-
tokkal vezérlitek! Oktassátok, serkentsétek Hazafi-társaitokat. Nyúllyatok minden eszközhez, a' mellyel édes Hazánk' 's
15 Királyunknak javát, ditsősségét, gyarapíthattyátok. Ím', el-siet az idő. Meg-történhetik ma-holnap, hogy hijában lessz minden igyekezet, minden erő. Késő bánat gyötri osztán szívünket; 's hajdani szép nevünket gyalázat nyomja.

4.

Vélekedés és Javallás.

Az Újság-írók, általlyában véve, a' Népnek majd minden
20 más Írók között leg-többet h a s z n á l h a t n á n a k. Mivel-hogy ők leg-több-féle emberektől, leg-figyelmetesebben, leg-gyakrabban, sőt minden-nap', olvastatnak. De ellenben ugyan-azért leg-többet — á r t h a t n a k-is. Annyivel szorgalmatosabb vigyázással kellene tehát igyekezniek, hogy az i g a z s á g h o z
25 mennél közelebb járhassanak, — leg-alább, hogy attól szántt-szándékkal el ne távozzanak.

„Az Igazságnak felséges képe, úgy mond RAYNÁL, mindenkor előttem vólt. Oh szentséges Igazság! Te valál egyedül, a' kit tiszteltem. Hogy-ha lesznek munkámnak még
30 Olvasóji a' jövőendő százakban; tehát azt akarom: hogy, látván, mennyire ki-fejtettem én magamat minden pártos indulatokból és elő-itéletekből, ne tudgyák a' tartományt, mellyben születtem; ne tudgyák, mi-némű Igazgatás alatt éltem, milyen

hivatalokat viseltem, mitsoda hitet vallottam: azt akarom, hogy mindnyájan polgár-társoknak, baráttyoknak tartsanak.'^{a)}

Így kellene minden Történet-írónak gondolkodni; ehhez kellene magokat minden Hír-közlőknek tartani. Erre a' gondolkodásra RAYNÁLT maga a' józan Ész, a' Böltseség, tanította. 5 Kevesen találkoznak az olvasottabb 's gondolkodóbb emberek közt, kik ebben ő-vele meg ne egyeznének; kik ezt helyesnek, követésre-méltónak, ne találják. Miért vagynak tehát még-is olly kevés számmal, a' kik, történett dolgokat 's híreket írván, e' nagy embernek példáját követni akarnák? — Nem szándé- 10 kom, hogy valakit érdekelyek; el-hallgatom igaz okait. Tudom, melly sok akadállyal kell küszködniük, kivált a' mi Országunkban, még azoknak-is, kik külömben a' hízlekedést, túsúzást-mászást, 's egyéb afféle alatsonykodást, lelkekből útállyák. Én azonban, ki e' tárgyról gyakran gondolkodtam, tsekély 15 eszem szerént azt itélném: hogy addig-is, míg majd a' Nemzet és Király ez iránt rendelne, 's e' részben Anglia', Svétzia', 's több más Országoknak bóldog állapottyát mi-is elérhetnök, talán leg-jobb lenne: ottan és arról, a' hol és a' miről nyilván, egyenesen írunk és szóllanunk, egy vagy más, helyes vagy hely- 20

a) L'image auguste de la Vérité m'a toujours été présente. O Vérité sainte! C'est toi seule j'ai respectée. Si mon Ouvrage trouve encore quelques Lecteurs dans les siècles à venir, je veux qu'en voyant combien j'ai été dégaçé des passions et des préjugés, ils ignorent la contrée où j'ai pris naissance, sous quel gouvernement je vivais, quelles fonctions j'exerçais dans 25 mon pays, quel culte je professais je veux, qu'ils me trouvent tous leur concitoyen, leur ami. —

Ugyan-ide tartozik az- is, a' mit a' Budai Deák Újságoknak a' múltt esztendőbéli 27. szám alatt költt levelében, a' 224. óld., gyönyörködve olvashatni. Nem kétlem, hogy számosan lesznek Olvasóink 30 közül, a' kik nem tartandgyák haszontalan dolognak, ha azon levél' egynehány sorainak itt-is helyet adunk. „*Ephemeridum Scriptor veri sit amans, nullis praeiudiciis innutritus; partium studium fugiat; Patriae amor, Religionis vinculum, si vera referenda sunt, exulent, nullaque Patria, nulla religione se natum autumet, atque adeo toti se vivere mundo credat; 35 illecebras auri auersetur; non succumbat minis; calamum et respondendo et resistendo idoneum, nunquam tamen in inuerecundam aut laesiuam dicacitatem euagantem, adhibeat; nouerit, scripta sua non Pasquinisse tabulam, ad quam famosi adpingi possint libelli; denique semper intonet memoriae eius Symbolum maximi post homines natos Philosophi 40 I. Jacobi ROUSSEAU: Vitam impendere vero. — His principiis instructum esse oportet, ut integer, dignusque sit, qui acta sui temporis ad seros nepotes transscribat. etc.*

telen, okból 's tekéntetből nem lehet, *b*) nem akarunk, avagy nem bátorkodunk; az ilyen esetekben, mondom, leg-jobb volna: **h a l l g a t n u n k**. Mert az Igazságot tudva 's szántt-szándékkal meg-sérteni, tulajdon-képpen annyit tézsen, mint magát az

5 Istenséget káromlani.

Eggy-általlyában: az igaz-lelkű, betsületes-szívű embernek, meg-tílhattyák ugyan (ha azok, a' kik hatalommal bírnak, ezzel szabad kéjek szerint élni akarnak;) hogy e' vagy ama' kedvetlen igazságot *ne írja*, közönségessé *ne tegye*; de semmi-
10 némű emberi hatalom nem kényszerítheti őtet arra, hogy ezt vagy amazt *írja*, *hírlellye*.

b) Lásd a' II-dik Negyedben, a' 127-dik oldalon: hol ebbéli vélekedésünket bővebben ki-nyilatkoztattuk.

14. [KIADÓI JEGYZÉSEK]

I.

SCIPIO ÁLMA.

Játék-néző helyre alkalmaztatva,

Metastasius Péter'

olasz Munkájiból.

Kreskay Imre

a' Magyar Museum' Írójához.

Sz. Fejér-Vár, Kis-Assz. Hav. I-ső napj. 1789.

Jók, és ditséretesek, sőt tökéletesek a' *Fordítottásról* közrebotsátott Regulák, melyek az I-ső Negyedben foglaltatnak. Nem rettenthetnek ezek el senkit attól, hogy munkáját világhosszra ereszteni bátorodgyék. Szorossabbatskák ott, hol a' Verseknek magyarázattyát illetik, mint-hogy a' Magyar Verseknek az együtt-hangzásban találandó örökös tulajdonságát fenn-tartván, elég, ha a' Fordítottó az Írónak való-ságos értelmét, 's indulattyát, tüzét, érthető-képpen ki-festi: annyival-is inkább, ha versekből versekre tettetik a' fordítottás. a) Mondám: *a' magyar verseknek az együtt-hangzásban találandó örökös tulajdonságát.* — Tudom, idegen ítéletnek nevével fog ez büntettetni azoktól, kik a' Görög lábón járó Magyar Verseknek áldoznak. De én meg nem másolom ezekről valaha *RÉVAI* Miklóshoz útasított verseimben tett ítéletemet. b) — Én *RAJNIS*nak, *SZABÓN*nak, és *RÉVA* Inak verseit olvasván, tagadni nem merészelem, hogy a' Magyar Nyelv a' verselésnek ezen új mértékre vett módgyában, kivált a' hatos versben, a' Deák méltóságához minden Európai élő nyelvek közül, (mellyeket értek, 's a' mellyek effélékben gyakorlották magokat) leg-közelebb járúl. De az a' kérdés, melly Európai nyelvben, ki-vévén a' Deákot, állatták a' Versben-szóllásnak módgyát Görög lábakra? c) Én nem fogom irigyleni Nemzetemnek, ha a' Vers-szerzésnek ezen új, és más Nemzetek előtt ismérten módgyában tökéletességre juthatand; de mind addig ugyan-tsak *Óseim'* nyomdokin maradok, 's e' módot métely helyett balzsamnak nevezem: amazt pedig úgy nézem, mint-ha egy Szittyvai lakost látnék Párisi rántzokban negédeskedni. Vagyon minden Nemzetnek a' Versírásban természeti hajlandóságához alkalmaztatott tulajdon módgya;

's ezt ok-nélkül farba-rugni, el-vetni, meg-útálni, vakmerőség-nélkül nem lehet. Szabad, sőt okosság, új útnak keresnünk, melyeken Hazai Nyelvünk' díszét a' Ditsősség' templomáig vihessük; de míg ez újjonnan fel-talált ösvény oda vezesse követőjit, az Ország' úttját ne ótsályuk. —

De koránt-sem oda tzelozok, Barátim! mint-ha tőből ki akarnám irtani az *Elegiákat*, és *Heroikumokat*, avagy Görög 's Deák lábakra szedett Magyar Verseket. Betséítsék bizvást ezek-is a' Magyar Parnasszust; hogy mind-az-által amazokat meg-homályosítani, vagy meg-győke-rezett hajdani ditsősségekből ki-forgatni ne kívánnyák. d)

a) A' M. MUSEUM' III-dik Negyedéhez való Tóldalékban, nevezetesen a' 306, 310, és 312-dik oldalonn, ez iránt már bővebben ki-jelentettem értelmemet. A' Fordítottás' mesterségének leg-jobb, leg-igazabb regulája, tudni illik, az: hogy az *Író*t, kinek munkáját fordíttyuk, *nyelviünkönn úgy beszéltessük, a' mint ő, tulajdonságaihoz és írása' módgyához képest, beszéll vala, ha maga ezenn a' nyelvonn irt vólna*. Mi kívántassék azonban erre, azt ugyan-azon *I-ső Negyedben*, és a' most-ementett *Tóldalékban*, elég bőven, 's nyilván láthatni. — Vagynak némellyek, kik a' kérdésben-forgó Regulákat azért nem akarják helyben hagyni, mivel (úgy mondanak ők) azon regulák szerént hibául tulajdonítatik nékiek, hogy-ha az eredeti írást meg-szebbítették. Örömet olly nagy, sőt nagyobb, embereknek kívánnának látszatni, a' millyenek önnön magok a' Szerzők, kiknek munkájikat fordíttyák. El-hitetik azért magokkal, vagy-is inkább mí-velünk akarnák el-hitetni, hogy ők, az *ő jeles fordítottásokban*, valósággal magát az eredeti írást-is meg-haladták. D'ALEMBERT' és PLINIUS' szavaihoz ragaszkodnak, kik azt javallyák a' Fordítottónak, hogy *mint-egy vetekedő-társa az eredeti munka' Szerzőjének, úgy írjon*. (*Nihil obfuerit, . . . quasi aemulum scribere*. Plin. L. VII. Ep. IX.) Igen-is! bölts tanás ez; és méltó a' követésre. De igyekezz tsak, az eredeti Író^t úgy beszéltetni magyarul, a' mint ő a' maga' nyelvén beszéll, fogadom, érezni fogod, hogy nem kell ennél nehezebb, 's ditséretesebb bajvívás. — Rendes dolog azonban, hogy ezek az emberek mind-tsak jobbittani 's szebbíteni akarják az eredeti írást; egy BÁRÓTZI ellenben (az *E r k ö l t s i L e v e l e* khez való elől-járó beszédében) *gyengének* itéli a' maga fordítottását, és egy KRESKAY meg-elégszik azzal, ha *igyekezete* fog tetszeni Olvasójinak! — Vesd egybe próbául, kedves Olvasó, mind a' két résznek mun-

káját az eredetivel: 's tapasztalni fogod itt-is, hogy a' *kérkedé-*
kenység tsújos tulajdonság! —

B a t s á n y i.

b) Lásd RÉVAI MIKLÓS *Elegyes Verseit*, a' 293-dik óld.
— *Pozsonyban*, 1787.

c) Nem tsak a' Deákok, hanem több most-élő Európai 5
Nemzetek-is írtak, és írnak a' Görög mérték szerént Verseket;
kétség kívül, hogy, nyelveiknek különböző minémúségekhez
képest, nem egyenlő szerentsével. Nevezetesen a' Németek
el-annyira belé-szerettek ezen vers-mértékbe, hogy többnyire
már tsak e' szerént készíttik költeményeiket; azon külömbség- 10
gel, hogy ők fő-képpen tsak a' hangzatra vígyáznak, 's követ-
kezés-képpen sokszor két, három mással-hangzó előtt-is meg-
rövidíttik a' magán-hangzó betűt; mivel-hogy az ő nyelveknek
természeti hangzása úgy kívánnya, és mivel egyéb-ként igen
kevés számmal vólnának rövid-hangzású tagokból álló szavaik. 15
Mivel mind-azon-által tagadhatatlan igazság az, hogy az egy-
forma-hangzatú szóknak mértékletes eggyeztetése, valamint-
szintén a' muzsikának édes zengedezése, kedves a' fülnek:
szokások a' Német Költőknek, Görög mértékre szabott verseiket,
a' mesékben, elő-beszéllésekben, poétai enygelésekben, de kivált- 20
képpen (a' muzsika' és éneklés' kedvéért) az énekekben, 's a'
t. egyszer-'s-mind egyenlő-hangzatú szókkal végezni; hogy e'
szerént költeményeiknek (a' mint-hogy méltó 's illendő-is!) a'
Szép Nemnél-is nagyobb kedvességet szerezzenek. (Illy módon
van készítve FÖLDI Úrnak azon kis éneke-is, melly a' *mí* 25
MUSEUMUNK' I-ső Kötetének II-dik Negyedében, a' 82-dik
oldalón, találattik. — Ezen utólsókban különösen szükséges
a' hang-mérséklés; nem-is lesznek addig muzsikához alkalmaz-
tatható jó énekeink, míg erre nem vígyázunk.) Jobban szeretik
's betsülik azonban mind magokat, mind pedig anyai nyelveket, 30
hogy-sem azt, az úgy-nevezett *Leoninusi* versekre, a' régi tudat-
lanságnak ama' szomorú maradványira, le-aláznák; mellyek
egynéhány esztendőktől fogva a' *mí* Hazánkban-is némellyeknél
kedvet találni látszanak. *Mí* leg-alább, kik külömben mind a'
Görög 's Deák mértékre vett, mind az egyenlő szó-tagokkal 35
végződő verseknek, (tsak igaz poétai tűzzel 's izléssel készítve
legyenek) minden elő-itélet nélkül való kedvellőji vagyunk,
a' verselésnek ezen most-nevezett nemét gyermeki játéknak

tartyuk, és éppen meg nem foghattuk, miként találhattya
egy olyan tudós és szép-tehetségű Férjfiú, a' millyennek
GYÖNGYÖSI JÁNOS Urat lenni ismérjük, ilyen, 's
több efféle, versben gyönyörűségét:

— — — — — Illik
Öszve Minerva' feje, szűz Cziteréa' teje.

J e g y z é s e a' M U S E U M' K i - a d ó j i n a k.

- 5 d) Ez a' védelem, a' mint látszik, RÁJNIS József Úr
ellen vagyon intézve, úgy-mint a' ki a' maga' *Magyar Helikonra*
vezérlő Kalauz nevű munkájához való elől-járó beszédében a'
Magyaroknál mind eddig-szokásban 's kedvességben lévő egy-
forma-végezetű verselést, *idő-vesztegetésnek*, 's *gyermeki dolognak*
10 nevezte. —

J e g y z. a' K i - a d ó k n a k.

II.

RÁDAY GEDEON: A' RÓKA, ÉS A' HOLLÓ.

Egy éh Holló lopott egykor egy darab sajtot,
A' mellyel egy nagy fára száll.
Felettébb éhes vóit, 's folyt szájából a' nyál, a)
Midőn egy vándorló Rókát-is arra hajtott
A' szerentse — vagy szerentsétlenség.

a) *Folyt szájából a' nyál.* — Ez, a' hollóról, igen merész
metafora!

J e g y z é s e a' K i - a d ó k n a k.

III.

G. TELEKI JÓZSEF: MITSODA AZ EMBERI ÉLET.

Nints még semmi bajod a' nagyra-vágyással,
Oda-futó pályán nem versengesz mással;
Nem kínoz a' pénznek alaton szerelme, a)
A' birtt 's nem-birtt jóknak eggyenlő gyötrelme;
A' mellytől sok eszes, lett és léssen bolond,
Nem bánt a' sorsodnál felyebb vágyódó gond.

— — — — —
Mihelyt olvasni tudsz, Deák szóra fognak.
Ezt ma sok nem tartya szükséges dolognak. b)

a) *A' pénznek szerelme*. Ez, a' mí itéletünk szerint, hibásan van mondva; mivel-hogy a' *szerelem és szeretet* között különbség vagy. A' *szerelem*, tulajdon-képpen, nemi hajlandóságot 's indulatot jelent. Azért nem mondatik, 's nem-is mondattathatik: *felebaráti szeretet* helyett, *felebaráti szerelem*; 5 vagy *Hazának szeretete* helyett *Hazának szerelme* (a' mint a' mí *Bé-vezetésünkben* is, a' XVII. óld. 10. sor. helytelenül van téve.) 's a' t. — Továbbá: valamint az *Amor-t* a' Régiek két értelemben vették: úgy meg-külömböztethettyük mí-is a' *Szeretetet* a' *Szerelemtől*, ime' szép versek szerint, mellyeket ama' 10 *jó szívből költt*, noha nem elég egyenes itélettel készültt, ismértes *Szatirában* olvashatni:

„A' Szeretet vala; Fébusnak mennybéli követtye,
Húgainak szeretője, tsalárd Szerelemnek az öitse.”

Ezt a' jegyzést senki sem fogja szükségtelennek itélni, 15 ha meg-gondollya, melly gondos figyelmetességgel kellessék lennünk, hogy-ha nemzeti nyelvünket ki-mivelni, 's arra a' tökéletességre vinni akarjuk, hogy meg-határozott-értelmű szavaink légyenek; a' mellyek nélkül a' tudományokban (fő-képp' a' Filozofiában) kevés elő-menetelt tehetendünk. 20

J e g y z é s e a' K i - a d ó k n a k.

b) Ezen munkátska akkorban készült, midőn, közönséges dolgaink Német nyelven folytattatván, sok Magyar Hazafiak (ha ugyan-tsak ezen néven lehet őket nevezni) a' Deák Nyelvet, az anyaival, 's egyszer-'s-mind nemzeti erköltseinkkel egygye- 25 temben, szükségtelennek tartották.

J e g y z é s e a' K i - a d ó k n a k.

IV.

BARCSAY ÁBRAHÁM: HOLMI GONDOLATOK.

A' Magyaroknak sorsok olyan, mint hajdan a' Frantziáké (*Gal-lusoké*) midőn egy-felől a' Rómaiakkal, kiknek birtokában voltak, más-felől a' vadótz Németekkel határosodtanak. Idővel, mint-egy sajtó-deszka közzé szorúltak, a' Németek és Törökök közzé. Szükség volt azért német erköltsökben el-fajúltnok, mivel más-felől Pogányok* lévén szomszédgyaik, azoktól irtóztak; és inkább akartak önként hivságban el-lágyúlni, mint-sem új vadságba vissza-térni. —

* A' Törököket tulajdon-képpen Pogányoknak nevezni nem lehet, mert egyg igaz Istent ismernek, és imádnak.

J e g y z. a' K i - a d ó k n a k.

V.

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ: RÉGI MAGYAR TÖRTÉNETEK.

Igaz az, hogy akkor tudatlan 's durva Világ volt; hogy a' tudományok mind a' klastromokba szorúltak, és tsak azokban üzettettek; 's hogy tsak a' Papok 's Szerzetesek tudtak könyvből imádkozni, a' Világiak ellenben magokon tsak olvasóval segítettek. Igaz az, hogy a' ki pennát tudott kezébe fogni, derék ember volt; és, a' kiket mi ma Író-Deákoknak hívunk, azok akkor Titoknokok voltak.*

* Tudva vagyon a' Tudománybéli Történetekből, melly nagy homályban feküdt légyen Európa azon időkbén, a' melylyekről itt emlékezet vagyon. A' XIV-dik Száz (mellyben Lajos és Mária Királyaink uralkodtak) egy volt a' legsetétebbek közül, Krisztus' születése utánn. Nagyon meg-tsalatkoznék ehhez-képeest, ha-ki azt vélné, hogy tsak a' mi Hazánkban volt volna akkorban olly nagy tudatlanság. Azonban, ha bár ez úgy lett
10 volna-is, nem lehetne rajta meg-ütköznünk, 's nagyon tsudálkoznunk; meg-gondolván, hogy a' Magyar Nemzet (általlyában véve) nem olly igen régen hagyta vólt el az-előtt a' bálványozást, — sőt hogy, a' mi több, még a' XIII-dik Száznak utólsó tízeiben-is nagy számmal vóltak ezen Országban ollyanak, kik a' Keresztény Híten kívül vakoskodtak. (Illyenek vóltak a' Kúnok; kik
15 melly nagy és hatalmas erővel birtanak légyen, ki-tetszik onnét, hogy IV. László Királyt 1290. eszt. gyilkosúl meg-ölvén, önnön magát a' Magyar Nemzetet-is — leg-alább nagy részént — hatalmok alá hódíthatni reménylették.) — Ki nem tudgya
20 pedig, melly sok idő kívántassék arra, hogy egy hadakozó nagy Nép, ha bár a' Keresztény Relígyiót fel-vette-is, tudományra 's elmebéli világosságra juthasson? — Már: mi lett légyen annak oka, hogy a' fellyebb-émlített időkbén a' többi Keresztény Nemzetek-is olly nagy homályba merültek; sok nagy-hitelű
25 Történet-Jegyzők világos szókkal meg-írják; és nevezetesen *Leibnitz*, kivel ebben majd minden jelesebb Írók egyget értenek, meg-érdemli, hogy az ő itéletére figyelmezzünk. Ezen nagy Ember tulajdon maga' szavai (*Introd. in Script. Rer.*

Bruns. ad §. 63. sive Gervasii — Otia) imígy vannak: Vixit eo seculo, quod ego, cum proximo, omnium seculorum post Christum natum ineptissimum esse comperi; decimo tertio, inquam, quo subito omnes propemodum boni scriptores euanuere, cuncta in se trahentibus monachis mendicantibus, qui tunc insurrexerunt; et mox ignorantiam atque errorem etiam viuicomburio sancientibus ut vix alia, quam utriusque iuris et scholasticarum argutiarum studia superessent. Germanis certe seculum decimum, aureum fuit prae decimo quarto: quo tempore etiam iura imperii supina ignorantia propemodum intercidere. — Ex Ottone Frisingensi apparet, medio duodecimo seculo integram adhuc discernendi facultatem superfuisse: mox vero vno impetu fabulae, antea intra legendas et sanctorum miracula coercitae, sese in orbem litterarium effundere. etc. —

J e g y z. a' K i - a d ó k n a k.

VI.

ÁNYOS PÁL: FELELET.

(Budáról. 1778.)

Jelentem ez úttal Ányos' kedvellőjinek, hogy nem sokára, és talán még ezen folyó esztendőben, ki fogom adhatni hátra-maradtt írásait, minthogy nagyobb részént már kezemnél vagy-nak; a' mellyekre pedig még eddig szert nem tettem, azokat-is rövid nap alatt bizonyosan kezemhez veendem. Úgy itélem, hogy tanátsosabb lészen egy kisség várakozni, mint-sem eggy illy jeles Poétának maradványait hijánosan közre botsáttani.

B a t s á n y i.

VII.

PÉTERI TAKÁTS JÓZSEF B . HOZ.

(Keszthely, 1792.)

„ — — A' mennyire hívatlbéli foglalatosságaim engedik, a' Poézisban szoktam magamat gyakorolni. Alkalmas nagyra-is nevelkedett már gyűjteményem; és, ha a' józanabb-itéletű 's finomabb-izlésű Íróink' jóvá-hagyásából gondolhatom, hogy néműnűmű kedvére szolgálhat Hazánknak, kész leszek, azt idővel sajtó alá-is botsáttani. Külömb-külömb-féle tárgyak fordulnak-meg benne. Jobbára az okos gondolkodás, a' gyönyörűséggel kezet-fogó hasznos nyájasság, vólt tzéllya

írásomnak. Azonn iparkodtam, hogy ne csak verseket írjak; hanem a' versnek könnyű folyamattya mellett velős értelmével-is használlyak. Mutatólag íme egynéhány darabot küldök — — — —; ki-kérvén, hogy egyenes vélekedését felöllek barátságosan meg-írni ne terheltelessék." 's a' t.

Már a' sajtó alatt vólt ezen Negyed, a' midőn ez a' barátságos Levél, több hasonló-kellemetességű versekkel együtt, kezemhez érkezék. Örömet közlöttem vólna még a' versek közül egy darabot, melly a' *Magyar Költők*höz vagyon intézve.
5 De az időnek 's helynek szűk vólt meg nem engedé. Majd a' következő Kötetnek első Negyedében adandunk tehát helyt nékie. Akkor egy úttal nem csak a' Poétának verseiről, és az azokban foglaltt dolgokról, ki-kértt egyenes vélekedésemet, hanem egy-általlyában a' Magyar Poézisről való gondolatimat-is
10 fogom talán közölhetni; — reménylvén, hogy azon jobb agyagból formáltatott Ifjak, *quibus de meliore luto finxit praecordia Titan*, kik belső hajlandóságokhoz képest magokat a' költésre hivatatosoknak lenni vélik, jó néven veendik tiszta szándékomat. Ezeknek, barátságosan javallom addig-is, hogy a' mit
15 fellyebb ezen levél-töredékben olvastanak, szívekre vegyék. Tudniüllik: *azonn igyekezzenek, hogy ne csak verset írjanak, hanem a' versnek könnyű folyamattya mellett velős értelmével-is használlyanak.* — B.

15. [A MAGYAR MUSEUM ISMERTETŐ SZÖVEGEI]

I.

JELENTÉS.

A' M A G Y A R M U S E U M' Első Kötete, e' jelen-való utolsó Negyeddal rekesztődik-bé. — Ez a' Negyed valamennyire el-késlődött; de reménylyük, hogy ez-után kevesebb akadálylyaink lesznek. — Azon nyomtatásbéli hibákat 's héjánosságokat, a' mi illeti; mellyek ezen Negyedekben olly nagy számmal 5 találatnak, azokat könnyen el-fogják nézni Olvasóink, meg-gondolván, hogy a' nyomtatásnak helye meszsze vagyon töllünk.

Ezen Gyűjteményünknek további folytatására nézve, egyebet nem mondhatunk, hanem, hogy a' mennyire hivatal-béli 's egyéb szükséges, foglalatosságinktól leendő ürességünk 10 engedendi, rajta leszünk, hogy Munkánkat — a' BÉ-VEZETÉS-BÉN már bővebben ki-jelentett szándékunk 's igyekezetünkhez képpest — hová tovább, mind nagyobb tökéletességre vihessük.

Kassán, Karátson' Havában, 1789.

II.

TUDÓSÍTTÁS.

Mi légyen kis Társaságunknak ezen Museum nevezet 15 viselő Gyűjtemény' közre-botsáttásában szándéka, már az I-ső Kötetnek I-ső Negyede' eleibe függesztett Bé-vezetésben bőven ki-jelentettük. Azoknak kedvekért mind-az-által, a' kik azt még nem olvasták, ime' tudósíttást tesszük:

1. Ezen Gyűjteménynek tárgya a' Magyar Nyelvnek ki- 20 mívelése, gyarapíttása; és a' Tudományoknak Hazánkban való terjesztése.

2. Ezen Gyűjteménybe, minden e' most-mondott tárgyra szolgálható kisebb-szabású, jól-készültt, 's nyomtatásra-méltó

munkák bé-fogadtatnak, 's közre botsáttatnak, akár-kik légyenek azoknak Szerzőjik; tsak szabad postánn, az az, frankónn (mind-az-által a' Szerzők' neveinek alá-írásával) hozzánk bé-küldtessenek.

5 3) A' ki-adásban még most semmi bizonyos időt nem tarthatunk. A' mint a' bé-küldendő munkátskák hat, vagy hét árkusra szaporodnak, úgy eresztünk közre eggy egy Negyedet: a' millyen négy Negyed osztán egy Kötetet fog tenni.

4) Találtatik Pesten, Budán, Kassán, 's több nevezetes
10 Magyar Városokban. Íránk Kassán, Pünkösöd' Havában, 1790-dik esztendőben.

A' KI-ADÓK.

III.

Kassáról, Böjtmás Havának 21-dik napján. „Meg holt ezen hónapnak 7-dikén Novák István Ur, a' Törvényeknek első esztendőbéli Tanítója, 's a' Könyveknek Kir. Vissgálója,
15 életének 43-dik esztendejében. Nyóltz neveletlen Gyermeke maradott. Igen szép elméjű, tudós, 's jó szivü Ember vólt. Sokat vesztett vele a' Magyar Litteratura. Ó vala az, ki a' természeti 's polgári Törvényt, ugy nemkülömben a' Népek' Törvényét, nem sokára magyarul meg írva, ki adta vólna. A' siető halál,
20 meg akadályoztatta ditséretes igyekezetében. — Mi, a' Magyar Museumnak Kiadói, kétszeresen fájlallyuk, illy hirtelen történt halálát. Mert méltán tarthatunk attól, hogy olly engedő, értelmes, és okos Cenzort nem egy könnyen nyerendünk. Jaj pedig annak az Írónak, kinek, a' Könyv-Vissgáló tettzése 's kénye
25 szerént kell dolgozni!

A' Magyar Museumot, esztendőt-által négyszer, postán akarnók ezután a' Vevőknek meg-küldeni; hogy hamarább el terjedgyen az Országban, 's az azt olvasni kívánó Hazafiaknak-is könnyebben essék hozattatása. Hanem, majd bővebb Tudósítást
30 küldendő ez erántt. Ez úttal tsak azt jelentjük, hogy az utólszor ki-jött Negyedet Pesten, Stahel Ur Könyvárrosnál; itt Kassán pedig a' Kiadóknál lehet venni. Egy Negyednek, 20 kr. az árra.”

IV.

TUDÓSÍTTÁS

A' MAGYAR MUSEUMRÓL.

Tenues conamur grandia. HORATIVS.

Negyedik esztendeje már, hogy, Hazánknak akkori szerentsétlen állapottyán meg-indulván, egy-néhány jó barátok itt Kassán társaságot kötöttünk, olly véggel: hogy, az idegenért olly méltatlanul el-hagyattatott, 's nemzeti erköltseinkkel egygye-
temben majd-majd temetőre jutandó édes Anyai Nyelvünknek 5
gyarapíttásán egybe-vetett vállakkal dolgozván, annak természeteti betség lassanként vissza-adhatnók; és ebbéli igyekeze-
tünket több más Hazafiaknak ugyan-ezen tárgyra törekedő szorgalmatosságokkal öszve-kaptsolván, tehetősb Polgár-Társainkat, a' tudományoknak 's józan világosodásnak terjesztése 10
által, Hazájoknak munkás szeretetére meg-emlékeztetnők; 's nemzeti erköltseiknek betségülése, fenn-tartására, serkentenők. —

A' Népeket nem tsak az Országoknak határai választyák-el, 's külömböztetik-meg egymástól. A' gondolkodásnak módgya, az erköltsök, 's úgy neveztetett nemzeti szokások; a' nyelv, 15
a' törvény, a' ruha: ezek tesznek leg-inkább külömbséget közöttük. Ezeken nyugszik, ezek által lántzoltatik-öszve minden-féle Polgári Társaság. Mennél nagyobb a' hasonlatosság, annál nagyobb az egygyesség, az erő, 's a' tagok között egymáshozvonszó hajlandóság. Ezeknek meg-vesztegetődésekkel 's zavarodásokkal, bomolni, zavarodni kell annak-is. — A' Nyelv pedig különös természeteti jele, béllyege, 's fenn-tartója minden Nemzetnek. Ennek virágzásától, vagy meg-vettetésétől, függ mindeniknek boldog, vagy boldogtalan sorsa. Bizonyíttják ezen állíttásnak valóságát mind a' régen-el-múltt, mind a' most-folyó 25
időknek történetei; mind pedig önnön magunk' Hazájának tsakimént tapasztaltt szomorú viszontagságai. Hol vagynak most ama' híres Nemzetek, kik neveknek fényességével hajdan az egész Világot bé-töltötték? Mitsoda most az emberi böltseségnek néhai széke, Athéna' ditső várossa? Hová lett a' régi Rómának 30
rettentő hatalma? — *Nyelvekkel egygyütt virágzott szerentséjek, nyelvekkel egygyütt el-fogyatkozott!* 's hogy-ha még fenn-vagyon a' nevek, hogy-ha még ma-is tisztelettel emlékezünk róllok:

ezt majd csak-nem egyedül azon egynehány Bóltseiknek köszönhetik, kik, mint a' Tudományoknak, Jó Ízlésnek, 's Bóltességnek ugyan-annyi Mesterei, halhatatlan munkájik által az egész Emberi Nemzetnek oktató példájivá tették őket. — Tekéntsünk 5 a' mostan-virágzó Európai Népekre. Honnét van, hogy ezek, kik hajdan a' Magyar Nemzetnek csak nevére-is meg-reszkettek, utóbb ellenben, vitézsége által, esküdtt ellenségeik ellen általmaztattak; most mí-bennünket ennyire hátra-hagytak? Honnét van, hogy ezek, egymás között az elsőségért vetélkedvén, mí-reánk még csak ügyelni sem látszatnak? hogy minket nevünkről-is 10 alig ismérnek? a) sőt már nem-is Magyaroknak, hanem többnyire csak — Ausztriaiaknak (*Oesterreicher*) neveznek?

Ezeknek, 's több efféléknek meg-gondolása vitt minket arra, hogy e' Tudósíttásnak kezdetén jelentett szándékunkat 15 (mellyet-is leg-itten bővebben elő-adandunk) végre hajtani igyekeznénk.

Tudva vagyon a' Tudománybéli történetekből, 's a' szomszéd Nemzeteknek minden-napi szerentsés példájikból, melly igen sokat használlyanak a' Tudományoknak 's Hazai Nyelvnek 20 elő-mozdítottására, a' tudós Társaságoktól, vagy egyes Férjfiaktól-is, e' végett hetenként, holnaponként, vagy fertály-eszten-dönként közre-eresztetni szokott Írások. Az efféle Gyűjtemények, ha külömb-külobm-féle válogatott jó darabokból állanak, mind a' Nemzetnek kedvet adnak az olvasásra, mind pedig 25 az Íróknak alkalmatosságot szolgáltatnak, holmi jeles munkáskájikat, mellyek külömben néha talán örökre ismételtenül maradnának, számos kézbe, 's közönséges ismeretségre juttatni. —

Illy véggel, 's ilyen egy Gyűjteményt kezdtünk mí, 30 M A G Y A R M U S E U M nevezet alatt, 1788-dik esztendőben, negyedenként közre botsáttani. (Olly időben, 's Hazánknek olly környűl-állásaiban, mellyekben édes anyai nyelvünknek valahára még vissza-térendő szerentséjéről jelentett reménységünk, Polgár-társainknak nagyobb részétől, lehetetlenségről- 35 való képzelődés, 's hazafiúi álmadozás gyanánt vétetődött!) — Ebbe a' Gyűjteménybe mind azokat a' kisebb-szabású munkákat bé-fogadtuk, 's közre eresztettük, mellyeket említett tárgyunkra, az az, Nyelvünknek gyarapíttására, 's a' Tudományoknak Hazánkban-való terjesztésére szolgálhatóknak ítéltünk. — 40

Alkalmasint el-értük, a' mit reményeltünk. Olly szíves-séggel, olly bátorító helyben-hagyással fogadták igyekezetünknek közre-keltt, bátor az időnek mostohasága miatt nem egészen kívánságunk szerént érhetett gyümöltreit, Hazánknek minden Renden lévő értelmes Fijai, hogy igazságtalanok 'lennék, 5 ha jó szándékunk iránt mutatott hajlandóságokért-való érzékeny hál'-adatosságunkat itt világos szókkal ki nem nyilatkoztatnók. b) Nem kevesen támadtak az' időtől fogva ollyanok, kik, e' szerentsés kezdeten fel-indulván, nyelvünknek mivelésére (némelylyek, mint mí, társaságba állva) hasonló igyekezettel adták 10 magokat. Találatnak ezek között ollyanok-is, kikből, a' Tudományokra nézve, erős gyámolokat várhat magának a' Hazá. De még többen vagynak azok, kik a' magyar könyveket az-olta jobb kedvvel 's nagyobb figyelmetességgel olvasgattyák. Ugyanazért: senki sem fogja azt nekünk vétekkül tulajdoníthatni, 15 ha Nemzetünk' javára intézett fáradozásunknak illyetén fogannattán tapasztaltt örömmünket itt nyilván-valóvá tesszük; valamint-szintén, hogy azt-is kiki könnyen-meg-botsátható hívságnak fogja találni, ha magunknak azzal az édes gondolattal hízelkedünk, hogy kedves Hazánk' az-olta-történtt szerentsés változásának némű-némű-képpen mí-is eszközei vóltunk! —

Ám de! több 's nehezebb akadályai vagynak még Magyar Országban a' Litteratúrának (fő-képp' a' nemzetinek) hogy-sem azok egynehány gyenge-tehetségű embernek bár-melly serény 25 igyekezetei által el-háríttathatnának; kivált-képpen, ha az ollyanok, kiktől a' Szerentse' kedvezéséből jobban ki-telhetnék, segélytő kezeket nem nyújtanak. Nintsenek még a' szükséges utak az Orzágnak minden részeire ki-tsinálva; nintsenek még t. i. azok a' sok-ágú tsatornák fel-nyitva, mellyek a' Nyelvnek, 30 Tudományoknak, 's Mesterségeknek el-terjesztésére, valamint minden egyéb Országokban, itt-is el-múlhatatlanúl meg-kívánattanak. Nintsen a' Tudománybéli Kereskedés fel-állítva, melly által Hazánknek Lakossai ez vagy amaz új munkához, nagy várakozás, költség, és fáradttság nélkül, hozzá juthatnának. — 35 Ezek, 's több illy-féle nehézségek (mellyeknek elő-számlálása mind-azon-által szükségtelen, 's kedvetlen-is lenne) okozták mí-nekünk-is, hogy Museumunkból, majd egész 3. esztendőnek el-folyása alatt, öt negyednél többet nem adhattunk közre, annyival-is inkább, mivel, közönséges hívtalokban lévén, 40

ürességünknek szűk volta miatt, a' nyomtatványoknak elküldözgetésébe 's el-adásába nem avatkozhattunk.

Folytathattuk volna ugyan egy darab időtől fogva újjolag, egy nagy-lelkű Hazafinak c) segélytsége által, Gyűjteményünknek ki-adását. De olyan egy mód' és útnak fel-találásában foglalatoskodtunk, mellyen többször-említett munkánkat a' Hazában könnyebben, hamarább, és bizonyosabban széjlyelkűldhetnők. Ugyan-is: az efféle Gyűjtemények már természetek szerént meg-kívánnják, hogy az Országban, mellynek számára készíttetnek, hová-hamarább el-terjesztessenek; és, az időknék környűl-állásaihoz képest, annál nagyobb 's bizonyosabb fogannattal olvastassanak. — E' végre a' *Postán-való kűldés* leg-alkalmasabb. Bé-nyújtottuk tehát mi-is a' F. Kir. Helytartói Tanátsnak a' szükséges engedelemért esedező leve-
15 lűnket, olly alázatos kéréssel: hogy a' Kir. Kints-tárba fizetendő pénznek meg-határozását, a' Köz-Jónak kedvéért Fels. Fejedelműnknek kegyelméből, szűk tehetségűnkhez alkalmaztatni méltóztassék. (Az vala e' kérésben fő szándékunk, hogy, óltsóban adhatván munkánkat, annál többeknek szolgálhassunk.) —
20 E napokban érkezék-el hozzánk a' kívántt kegyelmes Királyi Engedelem. Mellyhez-képest:

Ezen Tudósíttásunk által jelentyük a' Hazának, hogy Magyar Museum nevet viselő Gyűjteményűnket ez-után, az alább meg-határozandó elég-óltsó fizetésért, minden három
25 hólnapban egyszer (negyedenként) Postán fogjuk az Előre-fizetőknek helyekbe küldeni.

Minek-előtte mind-azon-által e' munkának foglalattyáról 's minéműségéről, és egyszer-'s-mind az előre-fizetésnek módgyáról, tulajdon-képpen szóllanánk: bizonyos okok 's tekintetek
30 miatt kेंटeleníttetűnk, szándékunk iránt ime' világos ki-nyilatkoztatást előre-botsáttani: Hogy mí, tellyességgel nem a' Deák-Nyelvnek meg-vettetését 's ki-irtását arányozzuk (a' mint némelly gyanakodó jámborok minden illy-féle ígyekezetről vélekednek) sőt mí annak tudását nem tsak hasznosnak lenni esmér-
35 jük, hanem, több tekintetekre nézve, szükségesnek-is vallyuk. d) Annyival-is inkább, a' Relígyiót érdekelni nem fogjuk; ellenben, itten kinek-kinek előre ki-jelentyük, hogy semmit ollyast Gyűjteményűnkbe fel nem veendűnk, a' mí az egyik vagy másik hiti-valláson lévő felekezetet méltán meg-sérthetné. Hogy mí
40 nem egyébre törekedűnk, hanem, hogy (a' mint már fellyebb-is

mondánk) más fel-világosodott Nemzeteknek követésre-méltó szép példájok szerint, Hazai Nyelvünket hová-hamarább ki-mivelvén, természeti méltóságába vissza-helyeztessük. Hogy a' Tudományokat, Mesterségeket, és Kereskedést, ezenn űzhessük; és mind törvényes, polgári, 's hadi köz dolgainkat, mind pedig 5 mindennapi különös foglalatosságinkat, ugyan-ezenn folytatván, elvégre oda juthassunk: hogy Nemzetünk, nem tsak Királyával (kivel az országló fő hatalmat a' nélkül-is meg-osztva bírja) mint egy szabad Nemzetnek illik, a' maga' született nyelvén szóllhasson; hanem, mind bölts munkáji, mind ki-miveltt 10 erköltseinek kellemetessége, mind pedig áldott földének temérdek gazdagsága által, még az idegen népeket-is magához hódíthassa, 's nevének tiszteletére kényszerítse! — Azt azonban említés nélkül-is kiki könnyen meg-gondolhattya, hogy egy illy felséges tárgynak el-érésére hosszab idő, nagy tehetség, 15 's fő-képpen magoknak az Ország' Attyainak munkás akaratnya, kívántatik. — Egyedül tsak azt akarjuk tehát ez által mondani, 's magunkról ígérni: hogy mi (a' M. Museumot ki-adó Társaság) mint hív Polgárok, igaz Hazafiak, erönkhez képest arra fogjuk egész törekedésünket intézni, miként-hogy addig-is, 20 míg majd F. Királyunknak, 's Hazánk' oszlop-embereinek atyai gondoskodások által, ama' régen-óhajtott nagyobb Társaság fel-állhatna, a' Magyar Litterátúrát mennél előbbre mozdíthassuk. — Már:

Gyűjteményünknek mivóltát a' mi illeti: ebben egy- 25 általlyában mind azon jó Magyar munkátskák helyet nyerendek, mellyek a' szívnek jobbító gyönyörködtetésére, és az elmének világosíttására, következés-képpen: a' Nemzeti Litterátúrának-is gyarapíttására szolgálhatnak. Illyenek:

1-ször *Minden-féle költeményes dolgok.* — A' Poézis vólt minde- 30 nütt, mind a' régi, mind a' később időkben, mind egyéb Mesterségek közül leg-első, melly a' Népeket, vadságokból ki-vetkeztetvén, szelídségre, nemesebb erköltsökre szoktatta; 's elméjeket gyönyörködtetve világosítván, a' mélyebb Tudományoknak el-fogadására alkalmasokká 35 tette. — Jól tudgyuk ugyan, mennyire el-hatalmazott legyen a' bal ítélet ezen meg-betsúlhetetlen-érdemű szép Mesterség ellen a' mi Hazánkban-is. Annyi t. i. a' sok ízetlen Vers-faragó minden-felé, ki, akármi hitvánságról akár-

- mikor száz meg' száz *kadentziát* írhatván, vagy néha Deák lábakonn-is el-billeghetvén, a' Poéta nevet nagy-fennyen hordozza; hogy éppen nem tsudálhatni, ha némellyek előtt (kivált ha idegen nyelveken jobb ízhez szoktak) a'
5 Magyar Poétai név igen tsekély betsületet talál. Azonban, nagy gyengeség vólna akárkitől-is, az illetén Verselőknék idétlen szüleménnyek miatt, általlyában minden költeményes munkát meg-vetni. Mí bátran ígérhettyük, hogy azok a' darabok, mellyek a' M. Museumban, fő-képp'
10 ennek-utánna, helyet nyerendek (már akár mí-magunktól származtak, akár másoktól küldettek légyenek azok) ha szinte nem éppen a' leg-tökéletesebbek lesznek-is, leg-alább amazok közzé nem fognak számláltathatni.
- 2-szor *A' Muzsika*. — Ez az egymáshoz igen szoros szövetséggel
15 tartozó két szép Mesterség (a' Muzsika és Poézis) leg-foganatosabb az emberi szívnek formálására, 's a' nemzeti erköltsöknek, mind fenn-tartására, mind ki-mivelésére. Annál bizonyosabb szolgálatot ígérhetünk pedig e' részben, mint hogy az egyik Társunk, azonn-kivül hogy a'
20 Muzsikát érti, 's annak theoriáját jól tudgya, egyszer-'s-mind Poéta-is; következő-képpen, egyiket a' másikhoz annál helyesebben alkalmaztathattya.
- 3-szor *Az Eszthetika*, vagy *Jó Ízlésről való Tudomány*. — Ez,
25 szorossabb értelemben, a' Poétikát (a' Poézisnak regulájit közönségesen) és Retorikát (a' folyó, vagy köttetlen Ékesen-szóllásnak theoriáját) foglallya magában. Ennek hasznos, sőt el-kerülhetetlenül-szükséges vóltát, akárki-is könnyen által-láthattya.
- 4-szer *A' Kritika*, különösen véve. — Ez, leg-inkább az előb-
30 beniekenn épül; 's közönségesen a' Tudományoknak azon nemét jelenti, melly az embert az Eszthetikának regulájit által akármedly tudománybéli munka' érdemének (tökéletességeinek vagy hiánosságainak) okos meg-visgálására, 's Filozofusi meg-ítélésére tanítja, vezéri. —
35 A' Kritikának (ha jól értyük, ha illendőül 's okosan tudunk élni vele) meg-betsülhetetlen-nagy hasznát vehettyük. Hasznos ez egy-általlyában minden Írónak; de különösen azokra nézve, kik, ehhez vagy nem értvén, vagy munkájiknak fáradságos jobbítgatását restellvén, avagy nem
40 várhatván, minden haszontalanságot ki-nyomtattnak,

's közönséggé tesznek, el-múlthatlanúl szükséges. Ugyan-azért: a' közre-jövő könyveket próba-kőre húzván, 's a' Kritikának szövetneke által, minden részre-hajlás nélkül, meg- vizsgálván, a' mit azokban követésreméltónak, vagy távoztatni-valónak találandunk, nyilván 5 's világosan (de mindenkor mértékletesen) ki fogjuk jegyezni; és ekképpen, Íróinkat nagyobb vigyázásra 's figyelmetességre szoktatni.

5-ször *A' józan Filozofia.* — Ez által (mivel-hogy bővebb értelemben, 's általlyában véve, az előbbi számok alatt 10 ki-tett Mesterségek és Tudományok-is Filozofusi észt 's elmékedést kívánnak e) azt a' tulajdon-képpen úgy nevezetett Böltselkedői Tudományt értyük, melly nem tsak a' hivalkodó elmének haszontalan dolgokon való futtatásában foglalatoskodik, hanem, lelkeinket méltó tárgyak- 15 nak vizsgálásában gyakorolván, életünknek külömb-kü- lömb-féle eseteiben hathatós segedelmet adhat; és néha, a' mostohálgodó Sorsnak tsapásai alatt el-tsüggedt, 's a' Relígyiónak meg-nyugtató vígasztalása nélkül szűkölködő szívnek enyhítésére nem meg-vetendő okokat nyújthat. — 20

6-szor *Tudománybéli nevezetes történetek.* — Úgy-mint: emlékeztetre-méltó régiségek; tudós újságok, 's találmányok; királyi rendelések; nyelv-tanító Professorok; Magyar Teátrum. 's a' t. — Egy szóval: mind annak, a' mi fellyebb meg-írtt szándékunkat valamiként elő-mozdíthattya; és a' 25 minek közlése által Olvasóink előtt kedvet találni reménylhetünk: mind annak helyet adandunk Gyűjteményünkben; úgy intézvéen darabjainknak ki-választását, hogy mennél több- 's jobb-félével szolgálhassunk. Azt azonban senki sem fogja talán kívánni, 's kívánhatni, hogy mind 30 ezeket, a' miket most elő-számlálánk, Museumunknak minden negyedeiben fel-találhassa.

Minden 3-dik hólnapnak végével egy *nyöltz* árkusból álló Negyedat, ehhez hasonló nyomtatásban, két papírosba (melly e' végett különösen nyomtattatik) bé-kötve, fogunk az Előre 35 fizetőknek Postán küldeni. Négy Negyed egy Kötetet fog tenni.

Hogy-ha elég számosan lesznek az Előre-fizetők, az az, ha munkánknak ki-adásában nem tsak kárt nem fogunk vallani,

hanem költségünkön fellyúl valami kis nyereségünk-is léssen: ezen esetre imez új ígéretek tészük, 's ok-vetetlenül meg-is tartandgyuk: hogy 1-ször a' nyóltz árkus helyett, kilentzet, tízet, 's (a' jövedelemhez képest) talán tizen-kettőt-is külden-
5 dünk; 2-szor a' M. Museumnak *első* kötetéből (melly Pesten nyomtatódott) a' nevezetesebb darabokat, öszve-szedve, 's néhol meg-is jobbítva, újra ki fogjuk nyomtattatni, és azoknak, kik azt magoknak meg nem szerezhették, vagy szerezhetnék, ingyen meg-küldeni; 3-szor Muzsikálékat (énekekhez tartozó
10 nótákat) gyakrabban fogunk negyedeinkhez metszettetni, vagy nyomtattatni.

A' M. Museumnak esztendei árra, mindenestül, mind a' postapénzt, mind a' bé-kötésnek árrát belé-számlálva, 2. Rfl. és 40. kr. — Itt helyben, posta-pénnélkül, 1. Rf. 40. kr. —
15 Külömben azokra nézve, a' kik előre nem fizetnek, minden negyed 28. kr.

Kiki láttya, kivált, ha az illy dologgal együtt-járni szokott sok költséget, számtalan fáradtságot, isméri 's el-gondolgya; kiki nyilván láttya, mondánk, hogy nem nyerekedés
20 a' szándékunk. Tellyes bizodalunk-is vagyon, hogy kedves Hazánk'-fijai, meg-ismérvén köz-hasznú igyekezetünknek tisztaságát, segedelmeskedő kezeket fognak nyújtani; 's mind magoknak, mind a' Nemzetnek javáért, nem fogják leg-alább e' kis pénzetskéjeket sajnállani. — A' kik tehát e' Gyűjteményt
25 magoknak hozattatni kívánnyák, méltóztassanak az árrát mennél előbb, ha lehet, a' jövő Sz. András' Havának (Novembernek) vége felé, le-tenni; mivel-hogy Karátson' Havának (Decembernek) végével, vagy leg-fellyebb az új esztendőnek kezdetével, már kinek-kinek által akarjuk küldeni.

A' pénzt le lehet tenni akármellyik közel-lévő Posta-Tisztségnél; Könyv-áros boltokban; Könyv-kötő, Kereskedő, vagy más illy-féle pénzt bé-szedő Uraknál; a' mint t. i. az előre-fizető Urak, környűl-állásaikhoz képest, leg-jobbnak, leg-alkalmatosabbnak fogják találni. A' pénzt-szedő Uraknak (kiket-is
35 e' végett egész illendőséggel 's hazafiúi bizodalommal kérünk) fáradtságotokért minden tíz nyomtatványra egyet reá adandunk, 's Postán, a' többivel együtt, ingyen meg-küldendünk. Továbbá: hasonló bizodalommal kérettetnek e' végett: a' NN. Vármegyénél a' T.T. Tábla-Író Urak. (Némelly nagy-érdemű V. Ispány
40 Urak önként méltóztattak magokat ajánlani; a' mit-is itt köteles

hazafiúi hál'-adatosságból említettünk.) A' Királyi 's egyéb szabad Városoknál (ha más bizonyos Pénzt-szedők nem lennének) hasonlóul a' Notarius Urak. A' Pesti Kir. Fő-Oskoláknál, az Akadémiák', Kollégyiomok', és Gymnáziumoknál a' Professor Urak. A' kisebb helyekenn a' TT. Plébános és Prédikátor Urak; és mind azok, a' kik töllünk 's a' Köz-Jótól ebbéli fáradttságokat, illendő jutalomért, sajnállani nem fogják. 5

Bátorkodunk azonban egynehány nagyobb helyeken Némellyeket meg-nevezni, kiknek minden hazafiúi szolgálatra-való készségeket, 's rész-szerént hozzánk-viseltető szívességeiket is, esmérjük. Úgy-mint: *Bétsben*, a' Hadi 's más vezetes Történeteknek, és a' Magyar Kurírnak, érdeemes Ki-adóji; T. Szekeres Úr, Cs. Kir. Könyv-ítélő. — *Budán*, T. Lányi Úr, a' F. Kir. Helytartói Tanátsnál Titoknok. — *Pesten* T. Koppi Károly Úr, a' Történeteknek nagy-érd. kir. Tanítója; és Stahel Könyv-árros Úr. — *R. Komáromban* T. Pétzeli József Prédikátor Úr. — *Székes Fejérvárrat* T. Virág Benedek Professor Úr. — *Pétssett* T. Lethenyi János Úr, Plébános. — *Szegeden* T. Vedres István Úr. — *Szatmáron* Dr. Földi János Úr. — *N. Kállón* T. Osváth Lajos Úr, a' N. Vármegyénél Második Tábla-Író. — *S. Patakon* T. Öry Fülep Gábor Úr. — *Miskóltzon* T. Komjathy Professor Úr. — *Lötsén* T. Bárdosy János Assessor és Director Ur. — *Kolosvárrat* T. Tserey Úr, a' Kir. Kormányozó-Széknél Registrator. — *Szebenben* Hochmeister Márton Könyv-nyomtató és Könyv-árros Úr. 25

Azok, a' kik pénzek iránt talán nem elég bizodalommal lennének (mint-hogy az előre-való fizetésnek hitele némellyek miatt nagyon meg-tsökkent) *subscribálhatnak*, az az, a' neveiket irattathattya-k-bé; akkor azonban mikor munkánkat leg-elösszer kezekhez veendik, le kell a' fellyebb meg-határozott esztendei fizetést tenniük. Senkinek sem lehet mind-azon-által ez-úttal a' bizodalmatlankodásra elegendő oka: mert az itt-való Királyi Fő-Posta-Tiztség maga fogja a' kívántt nyomtatványokat elküldözgetni. Ugyan-azért: 30

Kérettetnek újjolog a' pénzt-szedő Urak, méltóztassanak a' nállok le-teendő summát, az Előre-fizetőknék, és talán *Subscribenseknék-is*, betses neveikkel egygyütt (mellyek-is az utólsó negyedben mind ki fognak nyomtattatni) a' most-említett Fő-Posta-Tiztséghez hová hamarább (ha lehetséges lészen, Novembernek végéig) imilly titulul alatt bé-küldeni: *I. Regio* 40

Postae Praefectoratus Officio Cassoviæ. Pro Museo Hungarico.

Azok az érd. Hazafiak pedig, a' kik e' dolog iránt egyenesen mí-hozzánk akarnak írni, vagy talán Gyűjteményünket munkájikkal segélyteni szándékoznak: méltóztassanak leveleiket *frankózní*, 's a' borítottékokra imezeket írni: *A' Magyar Museum' Kiadójinak K a s s á n.*

Egy tudós Hazafinak fel-jegyzése szerént, majd 4. millióra mégyen a' tulajdon-képpen úgy nevezetett Magyaroknak száma; az Erdélyiektől meg-válva. — Nem fognánk-e, egygy illy nagy-számú Publikumban, Museumunknak leg-alább 4. 5. száz Olvasót találhatni? Nem várhatnánk-e, Nemzetünknek mostani állapottyában, midőn az Anyai Nyelvnek illendő betsülete, természeti méltósága, vissza-térni 's terjedni kezd; midőn Magyarainknak tehetősb része, Hazájának szeretetét nem tsak szájában viseli, hanem munkásan, 's tselekedettel-is ki-mutattya; nem várhatnánk-e, mondánk, annyi (és olly tsekély) segedelmet, a' mennyi egygy illy tagadhatatlan-hasznú munkának el-kezdésére 's folytatására szükség-képpen meg-kívántatik? — Ezt azonban tsak a' Jövendő fogja meg-mutatni. — Mí, mind-azon-által, változhatatlanúl el vagyunk tökéllye, hogy, ha tsak tíz Előre-fizetőnk lessz-is, igyekezetünkkel 's munkánkunk ki-adásával fel nem hagyandunk, a' míg leg-alább a' *második Kötetet* egészen közre nem botsátottuk. —

25 K a s s á n, Sz. Mihály' Hav. 21. napj. 1791.

A' M a g y a r M u s e u m'
K i - a d ó j i.

a) Ipsi (Germani) quoties de vicina sibi gente, regioneque Hungara quidquam scribunt, aut proloquuntur, quam misere, quam praeopostere, quam false, aut certe deprauate fere omnia! ut saepe ego, atque una mecum populares mei, cum Goettingae magni nominis in Germania Professores audiremus, nos comprimere, ne in cachinnos effunderemur, necesse haberemus. M A T T H I A S R A T H, in suo Praenuncio Lexici Teutonico-Hungarico-Latini. 1787. — Ide tartozik az-is, a' miről B Á R Ó T Z I S Á N D O R Úr, (a' Magyar Királyi Test-őrző Nemes Seregnél Fő-Strázsa-Mester) olly érzékenyen panaszol-35 kodik. „Mindenkör vérzett a' szívem (úgy mond ez a' nagy-

érdemű Férjfiú) midőn az idegeneknek írásában, más Nemzeteknek tulajdonságairól, erköltseiről, vagy egyéb minémúségeiről, hosszasan, vagy rövidebben, szóllani láttam: a' magamról, ellenben, mint valamely nem-létről (*non-ens*) még tsak emlékezetet sem találtam." (Lásd: a' *védelmeztelett Magyar Nyelv* 's a' t. *Bétsben*. 1790. a' 62. óld.). — Nem-de, ezt tapasztaltad te-is, kiki a' körülötted-történő dolgokra figyelmezni, 's tudományt, böltseséget, nem tsak egyedül a' *Corpus Juris*-ban keresni szoktál? kiki Nemzetednek hasznát, ditsősségét kedvelled, 's kárát, meg-aláztatását szívedre vészed? — De, nem-de! még 10 fájdalmasabb illetődéssel szemléled, midőn Hazádnak gyakorta éppen azon elő-kelő Fijait, kiktől a' köz haszonnak munkás szeretetére méltán jó példát, 's gyengébb-tehetségű Polgártársaikra nézve világosított, segedelmet, várhatnál; midőn, mondánk, éppen ezeket látod a' Deák Nyelvért leg-inkább 15 sopánkodni, és az Anyai Nyelvnek ki-miveltetését, 's lassanként a' köz dolgok' folytatására-való alkalmaztatását sürgető Haza-fiakra, mint a' tudós nyelveknek ellenségire, vagy leg-alább országos dolgokhoz nem értő gyáva buzgókra, meg-vető szána-kodással tekénten? — Kétség kívül: hogy, ha valaki azt akarná, 20 hogy a' Magyar Nyelv az egész Hazában most mindgyárt fel-vétehetőgyék, lehetetlenséget kívánna; valamint-szintén, hogy, ha p. o. valamellyik Ns Vármegye a' Tót- 's Horvát-Országi Rendekhez már-is Magyarúl írna: azt senki helyben nem hagyhatná. Isméretes Magyar köz-mondás az, hogy lassan-járva 25 tovább juthatni. Soha sem jó a' hirtelenkedés; az erőszak pedig mindenkor ártalmas.

b) Hogy munkánknak 's igyekezetünknek ellenségei (kivált alattomban) nem lettek vólna, és még most-is nem vólnának: nem mondhattuk. Ezt azonban említés nélkül-is tud- 30 hatni. Hol, 's mellyik jó szándéknak nintszen ellensége?

c) Gróf S Z É T S É N Y I F E R E N T Z N E K ! — Nem kell olly név mellé *titulus*, mellynek tsupa említése tiszteletre gerjeszti az embert. E n n e k hallására, egy példás jó Hazafit képzel magának minden igaz Magyar; 's vígasztaló 35 örömet érez minden Magyar Író. Engedgyen az Ég Hazánknak sok illy Fiaikat!

d) A' Deák Nyelvnek tudása el-annnyira szükségesnek ítéltetik a' tanúltságra, hogy e' nélkül a' *Tudós* névre senki számot sem tarthat. — Ez a' Nyelv, különben-is már a' tökéletességnek 40

felső pontyára vitettedve lévén, és (mint holt nyelv) semmi viszontagságot vagy változást többé nem szenvedhetvén: mintegy mértékjek 's rájárok lehet minden élő nyelveknek. (Tapasztalhatni ezt egynehány, de valóban igen kevés-számú, Magyar 5 Írókban-is; kik, az igaz ékesen-szóllást a' Régiektől meg-tanulván, munkájikban jó *syntaxist* tartani, 's annak rendi szerént írni igyekeznek.) — Most annyival-is inkább szükséges ezen Nyelvnek meg-tartása, mint-hogy a' magunké nints-is még elegendő-képpen el-készítve. De hasznos lészen még akkor-is, 10 ha majd a' Magyarat az egész Hazában el fogjuk-is terjeszthetni. Mert: (a' mint Gróf T E L E K Y J Ó Z S E F — Museumunknak egyik fő őltalma, 's ditsőssége — bőltsen éneкли)

„— — — A' ki Deák Nyelvet tanul,
Az más nyelvekhez-is jobb foganattal nyúl.
15 Mind azért, hogy itten a' szóllás' törvényét
Tanulván, könnyítti más nyelvek' ösvényét;
Mind pedig, hogy nagyobb része a' nyelveknek,
Vagy édes leánya, vagy sógora ennek.
Ebben kell tanulnod az ékesen-szóllást." 's a' t.

20 e) Lásd P L Á T Ó T, *T i m é u s b a n*, hol-ott a' Filozofiát a' Múzsák' Mesterségeinek, kalatúzzává tészi.

V. TUDÓSÍTÁS.

A' Magyar Museumból minden 3-dik holnapban egy ekkora-nagyságú Negyed adattatik ki. Illyen *négy* Negyed *egy* Kötetet tészen.

25 A' M. Museumnak esztendei árra mindenestül (mind a' posta-pénzt, mind a' bé-kötésnek árrát belé-számlálva) 2. Rfor. és 40. kr. — Itt helyben, posta-pénz nélkül, 1. Rfor. és 40. kr. — Azokra nézve pedig, a' kik ezen pénzt előre le nem teszik, (v. nem *praenumerálnak*) minden Negyed 28. kr.

30 A' pénzt le lehet tenni m i n d e n K. P o s t a - T i s z t s é g n é l; Könyv-árros bőltokban, Könyv-kötő, Kereskedő, vagy más illy-féle pénzt bé-szedő Uraknál; — a' kiknek-is ebbéli fáradttságokért minden tíz nyomtatványra egyet reá adunk, 's postán a' többivel együtt ingyen meg-küldünk.

A' pénzt bé-szedő Urak méltóztassanak a' nállak le-téendő summát, az Előre-fizetőknek neveikkel együtt (mellyek-is az utolsó Negyedben mind ki fognak nyomtattatni) az itt-való Fő-Posta-Tiztséghez imilly titulus alatt bé-küldeni; *Inclyto Regio Postae Praefectoratus Officio Cassoviae pro Museo Hungarico.* — 5

Azok az érd. Hazafiak pedig, a' kik egyenesen mi-hozzánk akarnak írni: ne terheltessenek, leveleiket frankózni, 's a' borítottakra imezt írni: *A' Magyar Museum' Ki-adójinak Kassán.*

VI.

JELENTÉS KASSÁRÓL.

Az ide-való Magyar Társaság' Museuma érdemes Olvasói-¹⁰nak tartozó tisztelettel jelentetik: hogy az e' folyó esztendőre járó, és még hátra lévő *Utolsó Negyed* a' jövő Decemberben fog közre botsáttatni. — Jövendőben, az Esztendőnek Negyedeihez képest, mindenkor a' harmadik holnapnak végével fog kiadattatni egy egy Negyed. — A' kik ezen munkát a' jövő¹⁵ esztendőre magoknak jártatni kívánnyák, méltóztassanak annak egész esztendei árrát, úgymint (a' posta-pénzt, és a' bé-kötésnek árrát-is belé-számlálva) 2 Rf. 40 kr., a' jövő új-esztendőre *Kassára*, a' Kir. Fő-Posta-Tizséghez bé-küldeni. Minden Posta-Tiztség tartozik azt el-venni, és oda *ex officio* által küldeni; ²⁰ minthogy a' Fels. Kir. Kintstárnak-is része vagon benne.

VII.

TUDÓSITTÁS.

A' Magyar Museumból minden fertály-esztendőben egy ekkora-nagyságú Negyed adattatik-ki. Négy Negyed egy Kötetet téssen.

A' M. Museumnak árra, egész esztendőre (mind a' posta-²⁵ pénzt, melly minden nyomtatványért egy egész német forint, mind pedig a' bé-kötésnek árrát-is belé számlálva) 2. for. 40 kr. — A' posta-pénz nélkül ellenben tsak 1. for. 40 kr. —

A' pénzt le lehet tenni minden K. Posta-Tizségnél; és mind azon érdemes Hazafiaknál, a' kik ebbéli fáradságokat ³⁰ töllünk, sőt a' Köz-Jótól nem sajnállván, azt számunkra a' *Kassai Kir. Fő-Posta-Hivatalra* bé-küldeni akarják.

A' küldendő Levelek' borítottjaikra tsak ezt szükséges felírni: *Inclyto Regio Postae Praefectoratus Officio, pro Museo Hungarico. C a s s o u i a e.*

Hogy a' II-dik Kötetnek ezen utolsó Negyede ismét 5 valamivel későbbetskén készülhetett 's küldődhetett-el: azt a' *Redactor*-nak hosszab ideig tartó szükséges útazása okozta; ki-is erről alázatosan engedelmet kér, ígérvén, hogy késedelmes-ségét máskor egyéb-képpen helyre hozandgya.

VIII.

A' M. Museumot Postán, Negyedenként, küldeni szándé-
10 kozván, bizonyosan reménylettük, hogy alkalmas számmal leendenek, a' kik azt magoknak hozatni, 's olvasni fogják. Az előre-fizető Urak' 's Asszonyágok' betses neveiknek lajstromából láthatni, hogy nem tsalatkoztunk-meg egészen remény-ségünkben. De sokkal nagyobbra szaporodott volna még Olva-
15 sóink' száma, hogy-ha munkánknak előre-fizetendő árrát minden Posta-Hivataloknál le-tehették, 's Ezek, (mint az Újságo-kért járó pénzt) hozzánk bé-küldeni akarták volna. Azonban, ez az akadály-is el-hárítottat már a' Fels. Kir. Helytartó Tanátsnak egy újjabban költt kegyes rendelése által; melynek
20 annál bizonyosabb foganattyát reménylyük, mennél jobban meg vagyunk győződve arról: hogy az érd. Posta-Tiszt Urak örömet szolgálnak Hazájoknak.

Kérettetnek azok az Előre-fizető Urak, a' kik a' pénzt mind eddig le nem tették, hogy azt mennél előbb bé-küldeni
25 ne terheltessenek. Nékünk itt mindent késszel kell fizetnünk; és számtalan a' költségünk. Olly óltsó árrát szabtuk úgy-is munkánknak, hogy az valóságos tsekélység; holott tsak a' posta-pé debates minden nyomtatványtól egy egész n. forint.

Több Ns Vármegyék — bőltsen által-látván, hogy az
30 illetén munkák az egész Nemzetnek javát 's ditsősségét tárgyozzák — — Tábla-Bírájik közül neveztek-ki némellyeket, a' M. Museumért fizetendő pénznek öszve-gyűjtésére. Mí ezen Ns Vármegyéknek ebbéli segedelmeskedéseket mély tisztelettel 's hál'-adatossággal említvén, bátorokunk, a' többi Ns Megyéket-
35 is hazafiúi bizodalommal kérni: méltóztassanak igyekezetün-

ket, mely egyedül a' Nemzet' hasznát tzelozza, hasonló készsége-
gel elő-mozdítani.

Vagnak — fájdalom! — vagnak e' munkának ellen-
zőji-is. Sajnállyuk, — de nem tehetünk rólla. Lehetetlen, és
nem-is akarunk, mindennek tetszeni. Fel-tett szándékunktól, 5
valameddig Olvasóink lesznek, vagy valamely véletlen 's
el-háríthatatlan akadályunk nem történik, el nem állunk.
Tselekedettel kívánnók meg-mutatni, mely igaznak tartjuk
S Z E N E K Ának amaz isméretes mondását: *Patriam prodere,*
nefas est; scelus contra, nolle, dum possis, illustrare. 10

A' III-dik Kötetnek I-ső Negyede a' jövő Mártzius holnap-
nak végével fog el-készülni, és az Előre-fizető Uraknak meg-
küldődni. Méltóztassanak tehát az esztendei summát, az az:
2. for. 40. kr., betses neveikkel együtt, hová hamarább bé-kül-
deni; hogy dolgunkat az Olvasók' számához képest intézhessük. 15

IX.

A' *Magyar Museum* iránt hozzám érkező számos levelekre
külön-külön nem válaszolhatván, szükségesnek itéltem, e'
közönséges jelentést tenni:

Bizonyos okokra és tekintetekre nézve — egynehány
holnapok előtt arra határoztam vólt meg magamat: hogy a' 20
nevezett munkának további folytatását egy ideig el-halasszam.

A' kik tehát eddig magokat a' Magyar Museumért jelen-
tették, méltóztassanak a' további tudósításig várakozni. Ha
ki pedig ne talán le-tett pénzzét előbb-is vissza-venni akarná,
tessék nékie magát annál jelenteni, a' kinek adta. Azt azonban 25
én töllem igazsággal senki sem kívánhattya, hogy, minden
hozzám jövő levélre felelvén, magamat a' posta-pénznek fizeté-
sével terhellyem.

Kérettetnek ez úttal azok az egynehány Olvasók-is, kik
a' tavalyi esztendőre még mind ez ideig sem fizettek-meg 30
egésszen, ne sajnállyák, azt, a' mivel tartoznak, bé-küldeni. —

Kassán, Juliusban, 1793.

A' Magyar Museum'
Redactora

16. B E S Z É D 1798.

(Töredék.)

— — „Mert valóban kényes a' Magyar Nyelv! olyan, mint ama' szabadon született, jól nevelt, és minden viszontagságai között-is ártatlanságban maradt szűz leány, a' kinek tiszta szelíd erköltse, 's ennek érzéséből származó nemes büszkesége, semmi erőszakot el nem szenved. Megnyerheted idővel és tetszésedre hajthatod nagyra-termett 's minden szépnek és jónak elfogadására alkalmas szívét, — ha illő módgyát tudod, és olly szerentsés órában születél, hogy ezt *tudhasd* : de, akárki légy külömben! e' nélkül ne járully hozzá, ne alkalmatlankodgyál rajta; mert szégyennel-teli kosarat nyersz!” a)

És hányan voltak még-is, hányan vannak ma-is, a' kik mind tsak jobbítani, mind tsak szebbíteni, mind tsak pallérozni, bővíteni, regulázni akarták 's akarják ezt a' nyelvet, — a' nélkül, hogy tudnák, miért? és miként?

15 Egyik — mivel oskolába járt, és írni 's olvasni tanúlt; mivel Magyarok között született 's neveltetett, Magyarok között él, magyarul szól, és magyarul imádkozik, (ha imádkozik): elhitei magával, hogy ő-is Auktornak termett, és — magyar könyvet ír! noha munkájának minden levelénn, minden lapjánn, 20 sőt néha minden sorában, nyilván kimutattya, hogy talán még a' taníttója maga sem tudta: „mi légyen általlyában a' *stilus*? és mi légyen különösen a' *magyar stilus*?”

A' másik — nem tudván, mi vagyon 's mi volt-meg már régen nyelvünkben, vagy mire volna 's lehetne még ennek való- 25 sággal szüksége? új szókat kohol; 's azokkal, mint meg annyi drága kövekkel tzifrázván köntössét, úgy mutogattya elméjének sovány szüleménnyeit, úgy árúlly puszta műhelyében készült hitvány portékájit.

A' harmadik ellenben — másoktól koldúlt, Idegenből 30 hozott, szükségtelen szókkal, 's kifejezésekkel tarkázza, 's keveri

beszédit. Tudniillik: *magnum fecit, quod verbis Graeca Latinis miscuit!*

A' negyedik — valamivel jobbatkán írogathatván, keresve keresi a' különösségeket, 's úgy jeleskedik a' nevetségés ringy-
rongy piperében. Vagynak pedig Olvasóji között ollyanok, a' kik 5
ezért tsudállják, ditsérik, magasztallják. *Doctas posuisse figuras, laudatur.* Sőt talál ő Íróink' seregében még követőket-is! (mert ki utánn nem indul a' *servum pecus?*!)

Az ötödik — verset ír: *Quidni? liber et ingenuus!* 's látván, melly szabadon rakosgatták a' hajdani Rómaiak a' magok 10
szavaikat, vaktában és szolgai módra követi, majmollya őket; 's nem nézi, nem láttya, melly igen nagy a' természeti különbség a' két nyelv között; — 's jaj a' miénknek, ha valaha valamelyik nevezetesb Írónk példát-is adott effélékre! b)

A' hatodik és a' hetedik — grammatikákból grammatikát 15
tsinál: jó és igaz hazafiúi szándékkal ugyan, a' mint ők mondgyák; de, a' mint mi láttyuk, majd minden logika, és az *emberi* nyelvet közönségesen, a' *magyart* különösen vizsgáló, 's erős okokra támaszkodó philosophia nélkül, — rossznak, helytelennek állítván a' Magyar Írók' munkájiban mind azt, valami az 20
ő bomlott, üres és magában-is ellenkező theoreémájok' 's zavaros és theoriátlan szisztémájokkal meg nem egygez. — 's a' t.

Látván a' jobb és tehetősb, de båtortalanabb elme mind ezeket, 's a' többi temérdek sok, és szinte majd elháríthatatlan, nagy akadályokat meggondolván, — elszomorodik, kedvével 25
együtt letészi reménységét, bizodalját, 's hallgat; a' nemzeti nyelv pedig, mint valamely bitang jószág, illy szerentsétlen firkálók' tetszésére hagyattatván, napról napra fogyatkozik, kortsosodik, és még közönségesebben megvettetik, míg elvégre kihál! Ámbár hasonlíthatatlan szépségére 's felette ritka tulaj- 30
donságaira nézve, örök életre méltónak lenni látszik.

De bízunk még-is; és ne tegyük-le mi soha reménységünket. Bízunk, mondom, a' Magyarok' Istenében, 's mind annak gondviselő atyai jószágában, mind nemzetünk régi szittya természetében; és gondollyuk-meg, hogy így volt ez minden 35
más népeknél-is, míg nyelveiket illő tökéletességre vihették, és a' tudományos kultúrában lassanként tovább haladhattak. Hidgyük inkább, és mondgyuk mink-is, a' bal szerentsével bátran küszködven: *Fata viam invenient.* Mert tsakugyan igaznak tartom én-is, a' mit egy néhai bölts és örök emlékezetre 40

méltó jeles hazafi* gyakran vigasztalva 's vigasztalódva mon-
dott: hogy t. i. „a' míg sok rossz magyar könyv nem lesz, sok
jó sem lesz!”

A' nyelvet csak nagy elmék vihetik nagyra; a' mint ezt egy
5 más érdemes Írónk c) már régen és igazán állította. Az olyan
elmék pedig ritka virágok; 's nem teremnek, nem nyílhatnak
mindenütt, minden időben. Elég találtathatnék ugyan, még
ma-is, a' magyar kertben, — mert termékeny a' föld, 's
jó és tiszta a' levegője; de, minthogy nints gondviselő kertész,
10 alig kezdenek fakadni bimbójikból, már ki kell veszniek a'
hidegben.

A' mi pedig ama' szerentsétlen újítók' 's pallérozókat
illeti: ismérjük-meg és ditsérjük bennük a' jó igyekezetet! 's
hasonló szívességgel viszontagolván ebbéli szándékjokat, javaly-
15 lyuk nékik, (a' magok saját hasznokért, és a' hazai nyelv-
nek ditsősségeért, bévehetik tanátsunkat) hogy, minekelőtte
taníttani akarnának, tanúllanak! és, könyveket írni szándé-
kozván, vegyék észre legalább azt, hogy nem minden könyv,
nem minden firkalat nyomtatni-való! 's hogy a' beszéd- és írás-
20 beli neveléses tzifrátkodás, a' szótsigázás, a' különösködés, az
ízetlen versfaragás, 's egyéb ilyenféle haszontalan szeles eről-
ködés — az értelmes Olvasónak szemében nem egyéb, hanem
csak olyan elrejthetetlen 's tagadhatatlan természeti béllyeg,
melly által a' lelketlen Írók önnön magok elárúllják szárnya-
25 szegett elméjek' tehetetlenségét; a' nevetésre vagy boszszonko-
dásra fakasztott igaz Költővel pedig azt kérdeztetik:

*Quis expedit psittaco suum XAIPE,
Picasque docuit, verba nostra conari?*

holott, a' mi rosszabb, Magyar-Országban (mert a' gazdagabb,
30 tehetősebb birtokos úrnak többnyire más-nemű 's még kisebb
kitsinységekre kell a' pénz) csak azt sem felelhetik mentségekre:

*Magister artis, ingenique largitor
Venter, negatas artifex sequi voces!*

De térjünk-viszsa, 's haggyuk oda mí most mind ezeket.
35 Majd elragada magamat-is a' buzgóság; holott kedvetlen a'
tárgy, és az igazat (noha tsakugyan ki kelle már egyszer valaki

* Gróf idősb RÁDAY Gedeon.

Bécsd. 1798.

(Töredék.)

— „Mert valóban kényes a Magyar Nyelv! olyan, mint
ama példora pületek, jól nevele, is minden vízpontosságai között is
értelmezésben marasztalja frás leány, kinik tepte, ^{való} cökölte, s csak
írásból jármaró nemet büfkesége, semmi csöfeket el nem fenned
Magyaroktól ^{íróval} és tépődve hajtható azgyra ternet s minden
pépnek is jónak elfogadására alkalmasat püvel, — ha illik ^{idő}
gyát tudod, is oly perencsés brában pülettel, hogy ezt tudhad: de,
akárki legyen külömben! s nélkül ne járulj hozzája, ne alkalmasat,
lentodgyát rajta; mert pügyeanch. tele kosszat kapja!” 2)

És kényes voltak még is, kényes vágynak ma is, a kik mind
teak jobbitteni, mind teak jobbitteni, mind teak gallérozni, bönitleni,
reguláni akarték s akarték ezt a nyelvet, — s nélkül, hogy tudadk,
mihént ^{szó} miért? s mihént?

Czgygik — mivel iskolába jert, s toni s olvasni tanult;

Bécsben kiadásra készített kötetének kézirásos részlete

által mondattnia) nem örömet hallják; 's egyenességet talán még azok a' jobb elméjű hazafiak-is vádolhatnák, a' kik itten tellyességgel nem értetődhetnek, de amazoknak még-is — tsalatkozásból-e, vagy felettébb való jóságból, szívbéli gyengeségből? — olly hamar és olly könnyen párttyokat fogják; 5 meg nem gondolván, hogy nints drágább és félythetőbb kintsünk ősi szép nyelvünkénél! — — —

Ezen legfőbb, legszentebb örökségünkről, és ennek mostani 's jövendőbeli sorsáról, azaz, nemzeti nyelvünk' előmenetelének szembetűnőbb akadályairól, emlékeztvén 's tanátskoztván ma- 10 gunk között: szólyunk itt most inkább ama' jobb, ritkább, tehetősb, és még-is henyélő elmékről, — azokról az ifjabb életkor' sziklás tengerének veszélyeiből biztos partra jutott, 's a' tudományok' gazdag országában találtt kintsekkkel rakva rakott kamarájokban titkon gyönyörködő fősvény hazafiakról, a' kik- 15 től, minthogy legtöbbet tehetnének 's legjobban használhatnának, méltán legtöbbet-is várhatnánk minden tekintetben. Nem lehetne-e, vallyon, Ezeknek egynéhány szóval eszékbe juttatnunk ebbéli köteleességeket? Nem kellene-e, nyilván megmondanunk, hogy ők szinte olly nagyon, és talán még nagyobbban 20 vétkeznek a' Haza ellen, mint azok az elfajúlt haszontalan fiak, a' kik, megvonván külső vagyonyokat a' közjótól, egyedül tsak magokért és magoknak élnek? . Mert, ha ők sem igyekeznek, tehetségeikhez és környülállásaikhoz képest, használni Hazájoknak: miként panaszkodhatnak mások ellen? miként 25 vádolhattya' azokat rossz polgárságokért?

Mennél nagyobb és ritkább talentommal birunk, (ha birunk;) mennél nagyobb, mélyebb, több és jelesebb ismérteket szerzettünk: annál többel tartozunk a' Hazának, mellynek kebelében származtunk, neveltünk, és ezen értékeinkhez 30 jutottunk; annál többel tartozunk általlyában az egész emberi nemzetnek 's társaságnak-is, mellynek (akárhol születünk, akármely országban, 's akármely időben élünk) mindenütt és mindenkor tagjai, részei vagyunk. Tsak a' jó ember jó hazafi; 35 's tsak a' jó hazafi betűletes ember!

„Szép hírre, nagy névre, illő jutalomra vágyosz?” — Érde-
meld-meg! Annak idejében önként fog jöni; ha *most* nem,
máskor, később, halálad után!

„Mi hasznod benne, ha egyszer megholtál?” — Ha ezt
kérded, oh Magyar! nints beszédem veled. Nem vagy méltó, 40

's nem-is juthatsz soha ditsősségre, ha ditséretre vársz. A' legszébb, legillőbb jutalom pedig — szívedben van! munkádnak egyetlen egy méltó bére (valamint az igaz nyúgodalom és boldogság) ottan vagyon. Balgatagság, másoktól várnod, másutt
5 keresned, a' mit magadban, 's egyedül tsak magadban, találhatsz-fel.

„Nem érsz reá? más dolgaid, szükségesebb foglalatosságid vagynak?” — Ha úgy van: nints mit felelnem. Te tudod, te látod, és te érzed legjobban, mire vagy alkalmas, mire érkezel-
10 hetel, és mit tehetsz, mindenre tekintve. De jaj néked, atyám-fija! ha — nem lévén olly szoros és elkerülhetetlen állapotba helyheztetve, melly egész idődet megkívánja — egyik legszébb és legszentebb kötelességednek tellyesíttésére nem érkezel; ha éppen arra, a' miben, tehetségeidhez 's környűllásaidhoz
15 képest, talán leginkább mutathatnád, 's kellene mutatnod, hogy ember vagy, hogy társaságban élő ember vagy, — nem lelsz időt!

„Hijába' van fáradságod? haszontalan, sikertelen minden igyekezeted?” — Ne hidd ezt, barátom! Valamint a' természet-
20 nek hármias országában soha semmi el nem vész, el nem enyészik, ámbár, formájára nézve, szünetlenül újul és változik minden;* úgy az erköltsi Világban sem vesztet-el semmi. Nem lehet azért foganatlan a' te igyekezeted, 's munkálkodásod-is. Vesd-el a' jó magot, a' míg ideje van; nem eshetik mind kösziklára. Arról
25 se aggódgyál, mellyik tavasszal fog kikelni veteményed, 's mikor fog gyümölsöt hozni. Valaha valamikor tsak el kell jönie az aratás' idejének; mert ez a' természetnek szokott rendi, megváltozhatatlan örök törvényje! 's akkor megköszönik majd szorgalmatosságodat — Azok, a' kiknek használtál; valamint
30 te most áldanád, és még tellyesebb, még lángolóbb szívvel ditsőíttened velem egygyütt atyáink' hamvát, ha jobban gondoskodtak volna, e' részben-is, maradékaikról. (Mert nemzeti nyelvünk' elhagyatásának szomorú következései megszámlálhatatlanok; azonn kivűl, hogy soha többé helyre nem hozatathatnak tökéletesen, akár mint igyekezzünk, akár mint iparkodgyunk!)

Az akadályok' sokaságától elijedni, nem nagy szívnek, nem bátor léleknek tulajdona. Mennél nagyobb a' szükség,

* Omnia mutantur: nihil interit. *Ovid. Met. XV.*

annál szükségesebb a' segítség. Soha sem volt olly nagy, soha sem volt olly tsudára- 's tiszteletre-méltó a' hajdani Római Tanáts, mint a' Kánnai veszedelem utánn! *d)*

„Úgy de, jó igyekezetedért, nehéz és költséges fáradozásidért, köszönet' 's jutalom' helyében háladatlanságot látsz; 5 nyugodalmat háborgattatod; irigy, árulkodó, hazug és gonosz ellenségeidtól rágalmaztatást, kárt kissebbséget tapasztalsz; polgártársaidtól, Hazád' saját gyermekeitől, ezer meg ezerféle bajt, akadályt, gyűlölséget, üldözetet szenvedsz?” — Szomorú és tagadhatatlan igazság; terhes és méltatlan állapot! Úgy 10 van; és ez az, a' mi leginkább érdekli, búsítja, keseríti a' jó hazafit; ez az, a' mi leginkább hátráltathatja feltett szándékának tellesíttésében. De, minthogy tulajdonsága az állhatatosság-is, — nem hagygya-el azért erkölcsének szokott ösvényét; kezdett pályájának bármi nehéz, bármi bajos és veszélyes úttját. 15 És annál nagyobb az érdeme! mellyet, előbb vagy utóbb, valaha majd tsakugyan meg kell ismérnie mindeneknek. Hány régi jeles embert, ditső nagy férjfiút, nem tisztelünk és tsudálunk mí, hányat nem áldunk ma, kit az idejebéliek gyűlöltek, rágalmaztak, 's átkozva üldöztek? *e)* 20

Nézd-el, kérlek! nézd-el rendre bár a' legjobb, legbölcsebb és igazabb embereket, a' Világnak 's hazájok' népének legnagyobb jóltévőjít, — akármelly országban, akármelly időben. Többnyire mind szenvedtek; többnyire mind szerentsétlenek voltak. 25

Íme Görög-, és Ángol-Országnak eget, földet, poklot megjáró 's előnkbe terjesztő legfőbb Poétáji, az Isteneknek ama' belső, meghitt baráttyai, — szükölködő szegénységben töltik elhagyatott, gyámoltalan, vak öregségeket. *f)* A' Történetíróknak fejedelmei, ők, a' kiknek halhatatlan etsettyek nélkül a' 30 régiségnek olly sok virágzó népei, olly sok hatalmas és büszke királyiai, vezérei, 's más nevezetes bajnokai, most talán ismétretlenek 's az örök feledékenységnek mély és dísztelen homályában eltemettelve volnának, — számtalan sok fáradozásik szenvedéseik utánn idegenbe üzettenek, 's nem találnak végre 35 tsak annyi helyet-is hazájok' földén, hol hamvaik nyughassanak. *g)* Szokrates, a' tökéletes jóságnak 's szelíd böltseségnek, — Szokrates, az emberi 's polgári munkás erköltsnek szóval és tselekedettel tanító mestere, hazája' törvényneinek nevében halálra, méregre ítéltetik. Tullius, az emberi nyelv' tsudatévő 40

hatalmának első, elérhetetlen példája, 's a' hajdani Világ' szabad aszszonyának újra-szülő atya — bújdosni megy, 's egy háladatlan gyilkosnak kezére jut. A' setét homályba merültt déli Európának felderítettője* éjszakon hal-meg. A' Napnak megállítottja** tömlőzre, a' föld' más felének felkeresője lántzra verettetik, és az ő általa feltaláltt Új-Világ másnak nevére neveztetik!

Illyen embereket illyen sorsra jutni, az Igazakat így szenvedni, a' gonoszokat ellenben diadalmaskodni látván — nem tagadhatom, hogy a' mennyei Gondviselésnek úttyaínn bámúlnom kell! De ha, veszni tértt hazája' szabadságát fellyúl nem élhetvén, haldokolva kérdezi ama' Szerentsétlen:

15 *Mi vagy te, Erköls? nem csupa név, üres
Szó, hang? Igazság! balgatagok' süket
Bálvánnya? Természet! hol a' te
Isteni rended, örök hatalmad?*

vérzik a' szívem szomorú kérdésire. Mert *Brútus* — panaszolkodik! *Brútus*, a' maga' saját nemes erkölcséről, lelki jóságáról, és a' Mennybéliek' igazságáról 's böltességéről kételkedik! . . .
20 Mély megilletődéssel szemlélem mellette ledőlni baráttyát-is, Róma' jobb fíjainak utolsó példáját! 'S könyvekre fakadva fordúlok-el Utikától; mert ah! dákos villog *Cátó'* kezében-is! .
Sír bennem a' lélek, látásokra. Mitsoda férjfiak tántorodtak-meg! mitsoda magasságából estek-le az emberi tökéletességnek! . . .
25 De még inkább szánakodom hazájokonn, mellyet utolsó szükségében hagytanak-el. Ki fog *ezenn* segíteni, ha *ők* kétségbe esnek?!

Nem, oh Nemzeteknek gondviselő Ura! nem lehet zúgolódnom végzéseite ellen. Adtál te mindent az embernek: észt,
30 erőt, szabadságot, megmérhetetlen foganatú tehetséget. Ha *akarni* nem tud, méltán bünteted! 'S látom-is már előre, mint fog heverni a' porban, mint fogja koldúlni *Nerónak* kegyelmét (hogy — élhessen!) Azoknak elvetemedett onokája, a' kiknek hajolhatatlan büszkesége kis ideig sem tűrhette *Czézár'* szerentséjét! . .
35 Látom előre, mint fogod büntetni magát-is azt a'

* Descartes.

** Galiléei.

Világ' nyomorgatására épültt iszonyú várost, hogy visszaéltt hatalmával; hogy a' népeknek és királyoknak (holott jóltévők lehet vala!) igát vetett a' nyakokba . .

Le fogsz egykor aláztatni te-is, eltévelyedett kegyetlen Város, mely most, annak véres nyomdokiba hágván, Európá-
nak szabad népeit fegyvereddel rontod; 's tsalárd szavaiddal
hitegetvén a' Világot, fellyebb akarod emelni részegségben
kevély fejedet Jupiter' váránál! Úttyába léptél a' természetnek,
vakmerő nép! 's szentségtörő karokkal háborgatod tsendes
munkálkodásában; mert a' szabadságnak szent itala helyett
szédítő maszlagot vettél. Vásárt indítottál másnak javaiból;
's kotzkára vettedt annyi századok' tapasztalásának, annyi
nagy szerentsétlenek' sok szenvedésének örök békességet 's köz
boldogságot ígérő egy gyümölttsét, a' tudományt és erköltsöt!
De tetézd bár szünetlenül vétkeidnek rettenetes halmát; igye-
kezz' bár visszadönteni a' Világot elébbi komor éjjelébe: tsak
a' büntetést sietteted. El fog érkezni (ne legyen kétséged benne!)
el fog érkezni néked-is az ítélet' napja; fel fog támadni megént,
annak idejében, a' letapodott emberiségnek megváltója, 's gyö-
kerestől ki fogja vágni vérbe-merültt gyümöltstelen fadat,
mellyet iszonyú bálványodnak rabkézzel ültettél. h) Nem, nem
lehet foganatlan a' nemzetek' átka! 's nem eshetnek mind
kétségbe a' Világot fenntartó, országokat 's fejedelmeket eggy-
aránt és egyedül boldogítható Szabadságnak igazabb bará-
ti! — — —

25

Ha azért Ezeknek számában kívántok lenni tí-is, oh Hazámnak elmésebb, tanúlttabb fiai! ti, Nemzetet és Királyt egygyütt szerető, eggyaránt szolgálható, bölts Magyarok! fogadgyátok-el tisztelő polgártársatoknak serkentő kérését, 's vessetek már valahára véget a' soha ki nem menthető hallga-
tásnak!!

Ne ügyellyünk, oh Barátim! ne ügyellyünk a' háladatla-
nokra. Irígyeinket, rágalmazóinkat vessük-meg; vagy-is inkább
szánakodgyunk rajtok. A setétben lappangó kémeektől 's álnok
és gonosz tzimboráktól őrizkedgyünk; 's egyéb ellenségeinkkel
keveset gondolván, járjunk az egyenes útonn. Szolgállyunk hív
szívvel Hazánknek, Nemzetünknek; és, ha lehet, tegyünk jót
amazokkal-is. Hadd gyűlöllyenek ők azonban, hadd átkozza-
nak bennünket: vak indulattyokat követvén, nem tudgyák,
mit tselekesznek. 'S nem-is az ő vélekedésektől függ a' mí

betsületünk, maradandó igaz, ditsósságunk! Ha pedig, tsakugyan, el nem kerülhetnők a' gonoszoknak ál keleptzéjeket; ha, minekelötte pályánkat végig futhatnók, 's hazafiúi munkálkodásunk' tárgyát elérhetnők, tsakugyan el kellene
15 esnünk: emlékezzünk-meg Szokrates' poharáról! 's mennyünk nyugodtt lélekkel ama' jobb Világra, hol (a' mint hitünk tarttya) számot kérnek ugyan, de igazán-is ítélnek tselekedeteinkről. Üssön akármikor ama' nagy óra, a' mellyet, halandók lévén, el nem kerülhetünk: ha híven eljártunk hívatatalunkban, eleget
10 éltünk!

Jegyzések.

a) Lásd az Előbeszédet Ányos Pál' munkájiban, mellyeket azon esztendőben (1798) adtam-ki Bétsben.

b) Akkor t. i., mikor járatlan, útonn indulván, új ösvényt
15 kell vala törnie a' Magyar Parnassuszra. Idővel megismérte és bőven ki-is pótolta ebbéli hibájit.

c) Bessenyei György. Ezen érdemes hazafinak hasznos igyekezeteiről 's buzgó fáradozásairól bővebben szöllottam a' Kassai Magyar Múzeumban, már 1788-dik esztendőben.

d) Après la bataille de Cannes, il ne fut pas permis aux
20 femmes même de verser des larmes. Le Sénat refusa de racheter les prisonniers, et envoya les misérables restes de l'armée faire la guerre en Sicile, sans récompense ni aucun honneur militaire, jusqu'à ce qu'Annibal fût chassé d'Italie. Il alla au-devant
25 de Varron et le remercia de ce qu'il n'avait pas désespéré de la république.

Ce n'est pas ordinairement la perte réelle que l'on fait dans une bataille (c'est-à-dire, celle de quelques milliers d'hommes) qui est si funeste à un état; mais la perte imaginaire et le
30 découragement qui le privent des forces mêmes que la fortune lui avait laissées.

Montesquieu.

e) Clarus postgenitis: quatenus, heu nefas!

Virtutem incolumem ordimus,

35 Sublatam ex oculis quaerimus invidi.

Horatius.

Szomorú, de egyszersmind vígasztalható, és az emberi természet bizonyos tekintetben szinte ditsóítható igazság, hogy a' kitsinyek és gyávák a' na[gyo]t, az ostoba kevélyek az értelmest, a' gonoszok a' jót — sehol sem szenvedhetik, mindenha gyűlölik, üldözik, rágalmazták, kissebbítik; a' tehetős, 5
bölts, igaz és jámbor lelkek ellenben, mindenütt és mindenkor betsúlik, tisztelik, szeretik egymást.

f) *Homerus* és *Milton*. — *Cervantes*, *Camoens*, *Dante*,* *T. Tasso*, *Vondel* (a' *Hollandiai Shakespeare*) a' *Nagy Corneille*, 's több mások, hasonló példák. *Osszián*-is vak és szerentsétlen 10
volt agg öregségében; 's talán még boldogtalanabb mind ezeknél! mert nem tsak élete' szerelmes párját 's egygyetlen egy gyermekét, a' bajnokok' díszét és példáját; nem tsak vitéz társait, atyafijait, mindennémű baráttyait, rokonit és kedvesseit, hanem hazájának végső romlását, 's elkortsosodott, lenyomat- 15
tatott népének veszedelmét-is fellyúlélte. Elvégre utolsó öldöklő fájdalmában, halhatatlan ditsósségű édes attyának sírjához vezettette magát, szívszakadva reá dőlt, 's úgy adta ki lelkét . . .

g) *Herodotus*, *Thucydides*. Nem igen jobb sorsa volt *Xenophonnak*-is; mert ő-is elüzetetett hazájából, minekutánna 20
tiz ezer Görögöt az ellenség' kezétől megmentett, 's hazájába visszavezérlett volna.

h) Íme, alig múlt-el azólta tiz esztendő, és ezen jövendőlésnek nagyobb része már bétellyesedett. —

Ezt a' jegyzést, a' többivel egygyütt, 1808dik esztendő 25
ben tettem, t toldom.....
.....orú' további foly-.....

* *Alighieri Dante* maga mondattya magáról, *Paraditsomának* XVIIIdik énekében: 30

Tu lascerai ogni cosa diletta
Più caramente; e questo è quello strale
Che l'arco dell' esilio pria saetta.

Tu proverai sì come sa di sale
Il pane altrui, e com' è duro calle 35
Lo scendere e 'l salir per l'altrui scale!

IDEGEN NYELVŰ IRATOK

17. [MENTŐÍRÁS A NÁDORHOZ]

Durchleuchtigster Erb-Prinz!

Erz-Herzog und Palatin!

Gnädigster Herr!

Dem 5-ten dieses Monats kamen zwey Deputirte des hiesigen Statt-Magistrats zu mir, als dem Redacteur und Herausgeber der ungarischen Quartal-Schrift Magyar Museum und zeigten mir ein de dato 19^a Februarii anni currentis N° 4503 erlassenes hohes Statthalterey-Decret vor, wovon ich hier sub *A* eine Copie unterthänigst beyschliesse, und Kraft dessen den erwähnten Stadt-Magistrat aufgetragen wird: alle die noch bey dem Herausgeber vorfindigen Exemplarien von dem 1-ten Heft des 2-ten Bandes besagter Quartal-Schrift zu confisciren, und dann auch zu untersuchen, ob und von wem dieselbe vorgeschriebener Weise zensuriret worden sey.

Erstaunt über diese unerwartete Procedur, noch mehr aber über den Inhalt des oben zitierten hohen Decrets, vermög welchem in dem besagten Hefte mehrere zur Empörung reizende und der öffentlichen Ruhe nachtheilige Schriften enthalten seyn sollen, gab ich Redacteur den eingangserwähnten zween Statt-Deputirten die hier sub *B*. in echter Abschrift beygeschlossene Erklärung, worinn die unwiderlegbaren Bewegursachen meiner Weigerung enthalten sind; — Einer Weigerung, die in allen Natur- und Zivil-Rechten gegründet, und bloss auf die bis zur weiteren hohen Anordnung verschobene Verabfolgung meines rechtmässigen Eigenthums beschränket ist, und die gewiss auch von Er. Königl. Hoheit gutgeheissen werden wird, sobald hochdieselben die Veranlassung und die Umstände gnädigst einzusehen geruhen werden. Ich eile demnach, solche Er. Königl. Hoheit hiermit gehorsamst und in möglichster Kürze darzustellen; in so ferne man sich nämlich bey einem Gegenstande von solchem Umfange und solcher Wichtigkeit kurz fassen kann, ohne ihn in dem gehörigen Lichte und Gesichtspunct zu zeigen versäumt zu haben.

Voll Zuversicht mit dem Bewusstseyn eines ehrlichen Mannes, eines gerechten und rechtschaffenen Staatsbürgers, der in seinen Unternehmungen fast sich selbst vergessend, nichts als das Wohl und den Ruhm seines Vaterlandes vor Augen hat, mit diesem Selbstgefühl und Vertrauen wende ich mich an
5 E. Königl. Hoheit, und bitte um die Gerechtigkeit, welche mir und jedem anderen in meiner Lage widerfahren muss und nicht versagt werden kann.

Grosser, erhabener Prinze! Zweymal hatte ich die Ehre
10 E. Königl. Hoheit persönlich zu sprechen und näher kennen zu lernen. Aber unendlichenmale und mit dem innigen Gefühl eines Patrioten freüete ich mich der glücklichen Wahl meiner Nation, die Sie, gnädigster Prinze! auf ihre Spitze, auf den ersten Platz nach ihrem geliebten König aus freyem Antriebe gestellt
15 hat. Denn ich erkannte Ihre hohe Bestimmung, und sahe schon im Geiste vor, welches Glück, welche Wohlthaten wir einst von einem Prinzen erhalten würden, der ein gütiger Menschen-Gott von vielen Millionen zu werden so grosse Anlage hat. Und sollte ich nun nur einen Augenblick anstehen können,
20 mit der vollkommendsten Gewissheit zu erwarten, dass mir unter Ihrem und der Gesetze mächtigen Schutze kein Unrecht geschehe? Sollte ich überhaupt glauben können, dass in diesem wahrlich nicht mehr so finsternen Lande, im einem ziemlich wohlgeordneten Staate, die Ehre, die Sicherheit der Person
25 und das Recht des Eigenthums mitten im Frieden so leicht in Gefahr kommen, so leicht verletzt werden könnte? Nein, Gnädigster Herr! kein Zweifel findet hier statt, und schreite nun näher zum Zweck.

Es ist hier nicht um das einzige, der hohen Landes-Stelle
30 so gefährlich und gehässig dargestellte Heft unsers Journals zu thun. Nein, es ist hier die Frage von der Vernichtung oder ferneren Existenz des ganzen Instituts. Es ist die Sache der gesunden Aufklärung, der Vaterländischen Sprache und Litteratur, und jene der Pressfreyheit, welche doch der allgemeine
35 Wunsch und der schon vor drey Jahren durch ein wirklich bestehendes Gesetz ausgedrückte Wille der Nation und des Königs ist; und es ist endlich die Sache meines eigenen politischen Daseyns, welche hier in der Frage steht.

Das Institut, oder die aus einigen Freüenden der national
40 Sprache und Litteratur bestehende Gesellschaft, welche die

Quartalschrift Magyar Museum herausgiebt, besteht schon seit dem Jahre 1788. Den Plan davon habe ich Redacteur schon unterm 5-ten Maii 1791 zu Folge eines hohen Decrets vom 5-ten April des nämlichen Jahrs N° 5494 mittels der hiesigen königl. Kameral Administration einer hochlöblichen Landes-
Stelle einsenden müssen. Da nun dieser Plan den ganzen End-
zweck und die Einrichtung dieses periodischen Werks enthält,
so nähme ich mir die Freyheit denselben hier mit abermal
gehorsamst sub C beyzuschliessen. 5

Das Heft, welches, wie wir hören, durch das löbliche
Sároser Comitát angegeben und in dem jetzigen Zeitlauf so
gehässig dargestellt worden ist, und nun confiscirt werden soll, ist

1° mit der Approbation der Censur,

2° schon im Jahre 1790 gedruckt, und

3° in Ungarn sowohl, als Siebenbürgen überall öffentlich
verkauft worden. 15

Die Beweise ad 1um sind hier sub D et E gehorsamst
beygebogen. Ferners auch aus dem Dato der Herausgabe des
in Frage stehenden Hefts sub F erhellet es, dass dasselbe nicht
erst im Jahre 1792, als die Exemplarien den Praenumeranten
mit der Post zugesendet zu werden anfangen, gedruckt worden
sey. Nur, da von den in ziemlich grosser Anzahl gedruckten
Exemplarien noch eine starke Quantität übrig war, so fingen
wir den Jahrgang damit an, und liessen nur das nicht mehr
passende Titelblatt umdrucken. Ja eben dieses Heft diente
auch zum Beyspiel bey dem obangebogenen Plan als wir um
die a. h. Erlaubniss baten und sie auch erhielten, dass Journal
für die Zukunft mit der Post versenden zu dürfen. Sonderbar,
und des Nachdenkens werth ist es dem nach, dass ein in sich
und besonders zu seiner Erscheinung unschuldiges und durch
so lange Zeit von allem verdachte freyes, ja, ich kann sagen
mit ungewöhnlichem Beyfalle aufgenommenes Werk, erst nun
im 4-ten Jahre als gefährlich und ruhestörend angegeben wird. 25

Ganz klar und zuverlässig wahr ist es also, dass ich bey
der Herausgabe dieses Hefts, so wie überhaupt des ganzen
Werks, nicht geföhlt, wider die Censur-Vorschrift nicht gehan-
delt, am wenigsten aber eine üble Absicht gehabt habe; und
mir folglich die noch übrigen Exemplarien keines wegs ohne
Ersatz confisciret werden können, ohne, dass mein recht-
mässiges und wahrlich in jeder Rücksicht nur zu theuer 40

erworbenes Eigenthum — welches doch in jeder bürgerlichen Gesellschaft heilig und unantastbar seyn muss, — mit nicht geringem Nachtheil der allgemeinen Sicherheit verletzt würde. Mit Vertrauen auf die Rechtmässigkeit meiner so beschaffenen Sache, verlasse ich mich gänzlich auf die hohe Weisheit Er. Königl. Hoheit, und auf die Gerechtigkeitsliebe einer hochlöblichen Statthalterey. Ich bin überzeugt, dass hochdieselben unterrichtet von der wahren Beschaffenheit der Umstände es nicht zulassen werden, dass irgendein — ihrer Leitung anvertrauter Staatsbürger ohne Ursache gekränkt, um so weniger, dass er für seine dem Vaterlande geleisteten Dienste — die mögen nun noch so unbedeutend scheinen — übelbelohnet und wegen seiner auf das allgemeine Wohl abzweckenden Bemühungen verfolgt werde.

15 Ich kann jedoch nicht umhin E. Königl. Hoheit in aller Demuth zu bitten, hochdieselben geruhen mir hier blos eine Frage und Bemerkung noch zu erlauben; eine Frage, welche das Wohl meines Vaterlandes erheischt, und eine Bemerkung, welche, wie ich glaube, auf die allgemeine Erfahrung gegründet
20 ist. Gesetz: es wäre wirklich ein oder das andere in dem oftbesagten Heft enthaltene Stück dermal nach den so sehr veränderten Zeitumständen anstössig oder einer Missdeutung fähig, sollte es — selbst dann — nicht vortheilhafter, nicht den Grundsätzen der politischen Freyheit (ohne welche doch keine Nation
25 frey, keine Staatsverfassung gut, wohlgeordnet und sicher genannt zu werden verdient) sollte es diesen Grundsätzen nicht angemessener seyn, nach dem höchstweisen Urtheile, erhabenen Beyspiele und ausdrücklichen Willen selbst eines Josephs, mit einem solchen Hefte Nachsicht zu haben und es
30 ungehindert an die Praenumeranten abliefern zu lassen, als es wegen etlichen übel auslegbaren oder etwa auch hart klingenden Stellen gewaltsam zu unterdrücken, den Lesern sowohl als den Herausgebern ihr Eigenthum zu benehmen und doch durch ein solches Verboth erst das Publicum aufmerksam und neugierig
35 darauf zu machen? Es ist ja bekannt, und unendlichemale durch den Erfolg bewiesen worden, dass gewaltsame Mittel bey dergleichen Gegenständen nicht taugen, dass der Zwang zweckwidrig ist und immer eine contraire Wirkung hervorbringt. Auch der gegenwärtige Fall hat es hinlänglich und mehr als
40 zur Genüge bewiesen. Als sich das Gerücht verbreitete, dass

das obenbenannte Comitāt auf die Denunciation eines gewissen Mannes es für gut gefunden und beschlossen habe das Ungarische Museum höheren Orts anzugeben, und dessen Unterdrückung zu verlangen, so hielt man es Anfangs für erdichtet und lächelte darüber. Denn, das es in unseren Tagen dahin kommen 5 sollte, die Unterdrückung eines Werks zu begehren, das schon seit mehr als fünf Jahren heftweise gedruckt, überall öffentlich verkauft, allen Freunden der vaterländischen Litteratur in Ungarn und Siebenbürgen, wenigstens dem Namen nach längst bekannt wäre; eines Werks, zu welchem Männer von jedem 10 Range und Religion, ausgezeichneten Verdiensten und allbekannter Rechtschaffenheit, Männer über allen Argwohn erhaben, mit Unterschrift ihres Namens Beyträge lieferten, die Wirklichkeit eines solchen Begehrens wollte niemanden einleuchten. Als nun aber dieses Gerücht sich mit dem Beysatze erneuerte 15 und bestätigte, dass das in Frage stehende 1-te Heft des 2-ten Bandes wirklich angegeben sey, und dem Scheine nach verbotnen werden könnte, da erwachte die Neugierde allgemein. Selbst diejenigen, die sonst eben keine grosse Freunde der Lectur sind, wollten es lesen. Diejenigen hingegen, denen das Werk schon 20 vorher neher bekannt war, nahmen es abermal zur Hand. Sie lasen und dachten nach, fanden aber nichts, als sub N° XII. eine bereits im Jahre 1789 geschehene und im 1790. öffentlich gemachte, desswegen jedoch keineswegs strafwürdige Profezeiung, dann sub N° XIII. Klagen mit Freude und Besorgniß 25 vermischte, aber doch nicht durch harte Worte ausgedrückte Klagen zweener, etwas freyer athmenden, vielleicht durch den Strom ihrer gereizten Empfindungen fortgerissenen, aber auch da zur Eintracht, Vorsicht, und echten, wahren Vaterlandsliebe ermahnenden und von jeder Uebereilung abschreckenden Dich- 30 ter; deren manche Ausserungen freylich dermal, bey kälterem Blute und reiferem Verstande, selbst ihnen schief und einseitig scheinen müssen, welche jedoch durch die damalige allgemeine Stimmung der Gemüther, ja selbst durch die noch herrschenden nicht so läuterten Begriffe von Recht und Freyheit allerdings 35 zu entschuldigen und zugleich von der Art sind, dass sie das löbliche Comitāt nicht meynen konnte. Dieses fand man in den denuncirten 2 und respective 3 Stücken. Und es wäre auch wahrhaftig zu streng und unbillig, einen andern Sinn darinn zu suchen und finden zu wollen. Man dachte also nach, und 40

sah allgemein, dass der ohnehin schon zu sehr und vielleicht mehr als in irgend einem andern Europäischen etwas civilisirteren Staate eingeschränkten Denk- und Druckfreyheit in unserem Lande noch immer engere Graenzen gesetzt werden, anstatt
5 mit der Augenscheinlich vorschreitenden Cultur und Aufklärung in gleichen Verheltnissmässigen Schritten vorwärts zu gehen. Gnädigster Prince und Palatin! Ich glaube, und vielleicht nicht mit Unrecht, von den Gesinnungen und der jetzigen Stimmung der Gemüther des Besseren, mehrwiegenden Theils
10 in meinem Vaterlande einige Kenntniss erlangt zu haben. Mit diesem Bewusstseyn, mit der Erfahrung an der Hand und in der bessten, unschuldigsten Absicht, die ein redlicher Mann und rechtschaffener Patriot haben kann, unterfange ich mich zu sagen: „Das wohlthätige Licht der Aufklärung habe sich
15 nun in Ungarn so weit verbreitet, dass eine noch engere Einschränkung der Pressfreyheit mit jedem Tage lestiger werde, und bald — vielleicht eher als gewisse Menschen es glauben wollen — eine allgemeine Unzufriedenheit nach sich ziehen würde. Männer, die die Fortschritte der Cultur und die sichtbare
20 Entwicklung der Geistesfähigkeiten ihrer Nation beobachtet, Männer, mit Kopf und Herz, die mit Er. Königl. Hoheit am Staatsruder zu sitzen das glückliche Loos haben, die mögen es entscheiden, ob ich hierinn die Wahrheit gesagt, oder mich geirret habe. Gewiss ist es dass man die guten, aber allgemein
25 verkannten Absichten Josephs täglich mehr einzusehen anfängt, und den grossen Wert seiner kühnsten Handlung, seiner unsterblichsten Wohlthat immer besser und besser zu würdigen, immer mehr und mehr zu schätzen lernt.

Ich würde nur hier diese meine gehorsamste Rechtfertigung
30 geschlossen und das Schicksal unsers Journals der hochgnädigen Entscheidung Er. Königl. Hoheit und einer hochlöblichen Statthalterey als Redacteur getrosst überlassen, und allenfalls eine Verheltnissmässige Entschädigung mit Zuversicht erwartet haben: wäre ich unglücklicher Weise nicht selbst zugleich einer
35 der Zween Dichter deren Gedichte für so gefährlich und aufrührerisch angegeben worden. Denn, der Verfasser der unter dem N° XIII. Seite 63. befindlicher zweyten oder respective 3-ten Stücks, ist ein Ex-Jesuit. (Welchen Umstand ich hier gehorsamst zu bemerken aus der Ursache für nöthig erachte, weil
40 es mir nur zu sehr bekannt ist, wie weit oft Menschen gehen

können, denen so viel daran liegt, rechtschaffene, thätige Männer, deren Denkungsart und Bemühungen nicht nach ihrem Geschmacke sind, von allen Seiten verdächtig zu machen; — Menschen, von deren unbesonnenem Verfolgungsgeiste die [sub H.] beygehende unlängst hier zu Kaschau gedruckte, 5 seyn sollende Retorsion ein neues Beyspiel gibt. Aus dieser Piece sieht man, mit welcher Schelsucht und hämischen Bosheit das anfangsstehende Sinngedicht einem ganzen Orden zugeschrieben werde; der doch allem Ansehem nach erwürdige Absichten hat, und haben muss; dessen Mitglied zu seyn 10 ich jedoch nicht die Ehre habe.)

Ja weiser, erhabener Prinze! ich gestehe es, dass ich der Verfasser der von Seite 56 bis 62 enthaltenen zwey Gedichte bin. Auch will ich es keineswegs läugnen, dass das erste, Seite 56, wirklich hartklingen mag. Ja, ich würde es in heütigen Tagen, 15 um zu keinem Missverständniss Anlass zu geben, auch nicht öffentlich gemacht haben. Dieses alles bekenne ich aufrichtig, ich fühle es aber zugleich tief in meiner Seele, dass ich deswegen nicht strafbar seyn kann. Geruhen Er. Königl. Hoheit mich gnädigst anzuhören, und folgende Umstände in Ihrer Weisheit 20 zu erwägen. Ihr Geist ist zu gross und erhaben, um durch die bescheidene Freymüthigkeit eines Mannes beleidigt zu werden, der verborgen in der dunkeln Lage, wohin ihn das Schicksal gestellt hat, und geleitet durch eine reine Liebe zur Wahrheit, die feinere Sprache der grossen Welt nie gelernet hat. 25

Das erstere Stück (N° XII.) welches jetzt im Jahre 1793. für gefährlich und aufrührisch angesehen wird, ist also, wie die daraufstehende Jahrzahl augenscheinlich beweist, schon im 1789. gemacht und vermög Attestat sub D. im 1790. mit Censur gedruckt worden. Diese Bewandniss der Umstände zeigt hin- 30 länglich, dass es in einem ganz anderen Gesichtspuncte betrachtet werden müsse.

Es ist nun die dritte Regierung seit der Entstehung dieses Stücks, worunter wir zu leben und der inneren Ruhe zu geniessen das Glück haben. Dies ist schon sonderbar genug. 35

Als ferner das nämliche kleine Gedicht mit dem 1-ten Hefte des II.-ten Bandes im Jahre 1790. öffentlich erschien, so wie auch da, als die noch nicht verkauften Exemplarien des nämlichen Hefts zu Anfang des Jahrs 1792. an die Praenumeranten mit der Post versendet wurde, herrschte noch Leopold, der 40

Weise, gütige Menschenfreund, der wohltätige, allgemeingeliebte und verehrte König. Wie und warum wird also nun ebendiesem Gedichte ein Sinn beygelegt, den es nicht hat? Warum wird mir eine der öffentlichen Ruhe nachtheilige Absicht beygemessen, 5 die ich nicht hatte? die ich garnicht haben konnte? eine Absicht, die unter einer solchen Regierung nicht als lecherlich gewesen wäre? Ich müste wahrhaftig rasend gewesen seyn, um unter einem solchem König, in solchen Umständen, bey solcher Stimmung der Gemüther (im 1792.) mitten im Frieden, eine 10 Aehnliche Absicht zu haben, und von einem achtzeiligen Gedichtchen eine solche Wirkung erwarten zu wollen. Und dieses wird mir das löbliche Comitatz vielleicht doch nicht zu-muthen wollen; besonders, wenn es meine übrigen, in dem nähmlichen periodischen Werk enthaltenen Gedichte und ande- 15 ren Aufsätze gelesen hat, in welchen die Gesinnungen eines seinem Vaterlande, seinem Könige und der Monarchie ergebenen, rechtschaffenen Staatsbürgers unverkennbar sind. Was ist es demnach in dem besagten kleinen Gedichte, dass diesem — einzigen löblichen Comitatz (für dessen Eifer ich übrigens alle 20 gebührende Achtung hege) so sehr auffällt, wodoch unser Journal wie ich Redacteur es gewiss weiss, eben dort am wenigsten bekannt ist, am wenigsten gelesen wird.

Dieses kleine Gedicht ist nichts anders, als eine in Verse gebrachte, vielleicht mit zu vieler Energie ausgedrückte Empfindung, jedes Menschenfreundes, jedes denkenden, gefühlvollen, 25 freyheitliebenden Mannes, beym Anblick jener grossen, Völkererschütternden Begebenheit, welche vor 4. Jahren ganz Europa in Erstaunen setzte. Es sind Empfindungen eines Dichters, der das Gebieth der Menschengeschichte mit forschenden Auge 30 und fühlendem Herzen durchwandernd, schon lange über das Unwürdige Schicksal der leidenden Menschheit nachdachte, und durch diese grosse, noch nie erlebte Weltereigniss plötzlich überrascht wurde. Wehe ihm, wenn er nicht damit gefühlt hätte; wenn bey einem so schrecklichem Schauspiel seine Seele 35 ungerührt wäre! Da müste er kein mit Vernunft begabtes, gesellschaftliches Wesen, kein denkender Mann und kein Ungar gewesen seyn. Und wehe dem verächtlichen Zuschauer, dem niedrigen Sklaven, der sich Dichter dünkt und bey einem solchen Anblick unempfindlich bleibt! Er ist ein tückischer Menschen- 40 feind; ein Feind der Moralität und der Gerechtigkeit. Ein ver-

abscheuungswürdiger Egoist, der überall nur sein theüres Ich sieht; verkäufbar jedem, der ihn bezahlt.

Oder wie! — wäre es bey einer Nation, die sich doch für frey hält, wäre es in einem Lande, das schon längst eine Verfassung hat, deren sich viele andere nicht rühmen können und die ein benachtbartes, nun schon unterdrücktes Volk, mit soviel blutigen Versuchen und der Anstrengung allseiner Kräfte, mit der Gefahr seiner ganzen politischen Existenz nicht erkämpfen, nicht behaupten könnte; wäre es in einem solchen Lande, unter einem milden allgemeingeliebten König, dem Schriftstellern wirklich nicht erlaubt, sich über den — auch bey andere Nationen ungestürzten Despotismus laut zu freüen, und seines eigenen Glücks mit desto herzlicherem Gefühl zu geniessen? Und überhaupt, wäre der Dichter eines freyen Volks wirklich strafbar, wenn es ihm ja auch geglückt hätte, seinen unsterblichen Hass gegen jeden Art von Ungerechtigkeit von Tyranney auch in die Brust seines Lesers zu verpflanzen, in ihm ein würdiges Gefühl seiner Selbst, die Liebe zur vernünftigen, mit der Natur und dem Zweck der Gesellschaft vorträglichen Freyheit, die Liebe zum Vaterlande, und folglich auch zu dessen Haupt und Beschützer, dem gütigen, menschlichen König, zu erwecken? Sollte er desswegen wirklich strafbar sein? — Gott der den Menschen frey und vernünftig schuf, wolle die Söhne meines Vaterlands vor solcher Gesinnung bewahren!

Ich werde mich übrigens wohl hüten, ein unbesonnener Lobredner der schrecklichen Anarchie und all der Greüeln zu werden, welche nachher diese im Verhältniss zu andren vorhin geschehenen Staatenumwälzungen Anfangs so schöne, so viel Gutes versprechende Revolution begleitet und geschändet haben. Nein, das ist gewiss nicht meyne Meinung. Im Gegentheil, erkläre ich hiemit in klaren, unzweideütigen Worten, dass — meinen Grundsätzen, meinem Urteile nach — der ein lächerlicher Thor, oder verruchter Träumer seyn, müste, der in Ungarn eine ähnliche Umkehrung der Dinge wünschen und sehen wollte. Dann wäre wohl kaum ein unglücklicheres Land auf der Erde, kaum irgendwo ein schrecklicheres Chaos denkbar, als wenn in der ungarischen Monarchie eine Revolution ausbrechen sollte; — hier, wo noch eine so grosse Ungleichförmigkeit, ein so grosser Unterschied in den Völkerschaften, in ihren Sprachen, Religionen, der Erziehung und den damit eingesogenen gehässigen

Vorurteilen und Gesinnungen ist, wo die so verschiedenen, kaum vereinbaren Absichten und Interessen so sehr durch einander krüzen, — wo sich der öffentliche Geist sichtbarer zu entwickeln erst unlängst angefangen hat; und wo endlich die —
5 qui utilitatem civium sic tuentur, ut quidquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum — wo diese den unabsehbaren Uebeln, mit welchen der unseelige Verfolgungsgeist das Vaterland bedroht, nach dem Sinn und unter dem Schutze der Gesätze entgegenwirkenden, sich selbst verleugnenden, wahrhaft edlen Männer noch so einzeln so isolirt sind. Wieviel Unheil, welch eine Verherung würde da entstehen! — und doch kann keine menschliche Macht für die Zukunft haften. Doch wird die Reihe auch diesen, jetzt dem Scheine nach so ruhigen Staat treffen. Veränderungen sind ein Werk der Natur, die nie stille
10 steht. Sie gehören in den grossen Plan der Schöpfung. Und wo ist der Gott, der ihn ändern soll? Ja, sie kommt gewiss die Zeit — früher, oder später; da dem Drange der Umstände nicht mehr zu widerstehen seyn wird. Jetzt muss also durch zweckmässige, zu dem Zeitalter und dem Charakter des Volks
15 passende Mittel vorgebauet werden. Langsam zwar und sicher, wie die Natur, muss man vorschreiten und die Gemüther der Menschen vorbereiten. Der Verstand muss aufgeklärt, die Vernunft überzeuget werden, auf das der Wille gelenket werden könne. Diess kann nicht anders, als durch eine, dem allgemeinen
25 Grundsätzen der Vernunft und Willigkeit angemessene und zum Zweck der Gesellschaft leitende Erziehung; dann durch die Zusammenwirkung vieler mit Kopf und Herz begabten Männer, erlangt werden. Wohl dann dem Lande, wo dieses geschieht, und Heil der Regierung, die solche Männer beschützt.
30 Wo die Menschen ihrer Verhältnisse zum Staat, wo sie die Vorteile der Gesellschaft erkannt und von ihren daraus entstehenden gegenseitigen Verbindlichkeiten deutliche Begriffe erlangt haben, — wo frey gemachte, die allgemeine Wohlfarth sichernde Gesetze herrschen; da ist kein Aufruhr zu befürchten,
35 da können keine einzelnen Stimmen allgemeines Missvergnügen erregen und der Ruhe nachtheilig sein. Die verschiedenen Epochen unsrer Vaterländischen Geschichte liefern hiezu Beweise genug, wenn auch die allgemeine Erfahrung aller Zeiten und Völker nicht zu deutlich spräche.
40 In betreff meines zweyten Gedichts weiss ich nichts zu

sagen; ausser, dass es manche Ausserungen enthalte, welche ich jetzt, bey reiferem Verstande (wie ich schon oben bemerkt habe) selbst misswillige; welche jedoch eben derart sind, dass sie in der Angabe des mehrbelobten Comitats nicht gemeynt werden konnten. Dieses Gedicht ist indem nährlichen Jahre 5 (1790) drey mal, und immer mit Bewilligung gedruckt worden, und zwar nicht allein mit der Bewilligung der hiesigen, die man etwa deswegen einer Unachtsamkeit beschuldigen könnte, sondern selbst der — wahrlich nicht nachsichtigen wiener Censur. Ja, selbst in der ungarischen Hadi Történetek genannten 10 Zeitung ist es demals erschienen. (1790. Seite 586) So unschuldig nährlich und so übereinstimmend mit der allgemeinen Meynung waren damals diese Gedichte, dass niemand sich träumen nur einfallen hiess, dem Verfasser eine strafwürdige Absicht zugemuthen. Klagen sind zwar in diesem leztern freiden Gedichte 15 auch enthalten; aber Klagen über das erlittene, nicht erdachte Uebel. Und diese sind doch nicht ungerecht und nicht schädlich. *Le mécontentement qui s'évapore, n'est pas celui qu'il faut redouter. Les révoltes naissent de celui qui renfermé s'exalte par la fermentation intérieure, et se développe par des effets aussi 20 prompte que terrible. Même dans un État despotique il faut laisser au peuple la liberté de se plaindre, qu'il soulage.* Kurz: der beleidigte die Nation, der die in diesem Gedichte enthaltenen — selbst durch nachher gemachte Gesetze gerechtfertigten Klagen für strafwürdig hält. 25

Und nun ruhen Er. Königl. Hoheit auf folgende Gründe und Umstände abermal eine hochgnädige Rücksicht zu nehmen, und dann nach ihrer hohen Weisheit, nach den Grundsätzen der Gerechtigkeit und Biligkeit zu entscheiden.

1° Ist das denuncierte Heft unsers Journals, wie es schon 30 umständlicher gezeigt worden:

- a) im Jahre 1790.,
- b) mit der Bewilligung der Zensur gedruckt und
- c) überall öffentlich verkauft, aber
- d) doch nie für verdächtig umso weniger ruhestörend 35 gehalten, in Gegentheil,
- e) dasselbe, als das Werk eines offenbar auf das allgemeine Wohl abwekenden Instituts, mit ausgezeichnetem Beyfalle aufgenommen, und
- f) seit seiner Erscheinung von einem einzigen Comitatt 40

und zwar auch von diesen jetzt erst, in einem so falschen Lichte betrachtet worden; wodoch

g) das Ungarische Museum fast in jeden andern ohne Vergleich mehrere Leser gefunden hat.

5 2° h) In den oben bezeichneten Gedichten ist nichts, was weder die a. h. Person, noch die Majestät meines Königs beleidigen könnte.

Viel mehr ist kein einziges Heft in diesem ganzen Bande, worin nicht bewiese von dem Gegentheile und ausdrückliche
10 Merkmale der aufrichtigen Liebe und tiefen Verehrung, mit welcher wir unseren wohlthätigen, menschlichen Königen ergehen sind, enthalten wären. Das kleine achtzeilige Gedicht trifft im Allgemeinen die Despoten; jene Menschenverächter, denen das Leben und Elend ihrer untergebenen ein Spiel, ein Nichts
15 ist. Ihr daseyn kann doch wohl niemand im Zweifel ziehen. Der Künstler hat ein Gemälde entworfen, worinn sie mit wenig, aber treffenden Zügen gezeichnet sind. Und wenn da nun ein Frevler aufstünde, und die Anwendung davon auf die Besten, menschlichsten Könige machte, wie! trüge da der Künstler
20 die Schuld? — Umso weniger ist

i) dadurch die bestehende Reichs-Constitution, die Moral oder Religion beleidigt worden. Und dieses ist sonnenklar. Ueberhaupt

k) nichts ist in diesem Werke enthalten, was nicht jeder
25 Ungar von Lectür und Erziehung schon in anderen Sprachen tausendmale gelesen und in täglichen Gesprächen gehört hätte. Und

l) sollte die Lesung ähnlicher Sachen nur in der National-
sprache verwert werden? Sind wir unruhiger, als andere?
30 Sind wir minder frey?

Traurig und niederslagend wäre das, für jeden waren Ungarn, für jeden denkenden Mann! — Doch nein, das Staats-
ruder ist in zu guten Händen, als das es je dahin kommen sollte.
Die Feinde der Vernunft, des gesunden Menschenverstandes,
35 der Billigkeit und öffentlichen Wohlfarth werden hier nicht siegen können.

Meine gehorsamste Bitte, mit der ich zu Er. Königl. Hoheit komme, besteht nun darin: hochdieselben geruhen
gnädigst anordnen zu lassen, dass mir entweder

40 1° mein ganzes Eigenthum belassen und die Ablieferung

der noch übrigen 75 Stück Exemplarien an diejenigen, die solche sich kaufen wollen, umsomehr gestattet werde, da die Absicht des Verboths ohnehin nicht mehr erreicht werden könnte; über dies die Leser unserer Quartalschrift vermög dem gedruckten Praenumberanten (Verzeichniss) von solcher Art und Erziehung sind, bei denen selbst freier geschriebene Piecen keine üble Wirkung thun; und also hierinn keine Gefahr zu befürchten ist. Oder aber, wenn ja noch Ursache zu bedänklichkeit for 5
Handen seyn sollte, so bitte ich unterthänigst, dass

2° das Verboth dahin eingeschränket werden wolle, womit 10
die anstössigen Stücke herausgerissen und die Abdrücke wenigstens mit defectt versendet werden mögen. Auf den Fall jedoch

3° wenn wirklich das ganze Heft ungeacht all meiner Gründe konfisciert werden sollte, so verlange ich, dass mir 15
mein rechtmässiges Eigenthum vergütet werde; sozwar, dass mir nicht nur für diese 75 Abdrücke der festgesetzte Preis (das Stück a 28.— Kr.) erleget, sondern auch von den übrigen 3 Heften ebensoviel Exemplarien um den nähmlichen Preis abgenommen werden, da sonst das Werk incomplet und unverkaufbar seyn würde. 20

In aller Demuth aber mit Zuversicht flehe ich zu Er. Königl. Hoheit um diese Gerechtigkeit; und verlasse mich gänzlich auf die Rechtmässigkeit meines gehorsamsten Gesuchs. Das fernere Schicksal dieses Journals (G.), sowie auch mein bürgerliches Glück wird nun von den Hochgnädigen Urtheile 25
abhängen, welches E. Königl. Hoheit, oder auch selbst a. h. S. M. darüber zu fällen geruhen werden.

Ich glaube übrigens, nicht besorgen zu müssen, dass selbst in meiner gegenwärtigen Rechtfertigung etwas zu kühn gesagt scheinen werde. Ein Mann, der so offen spricht, kann keinen 30
schlimmen Zweck hagen, kein schlechter Bürger seyn. Jeder Rechtschaffene ist schuldig, sich dort, wo er soll, so zu äussern, wie er denkt. Meine Meynung ist gut, meine Absicht rein. Ich kann mich unrichtig ausgedrückt, auch wohl geirret haben; ich hätte aber mein Gewissen befleckt, wenn ich anders geschrie- 35
ben und geglaubt die erhabene Denkungsart Er. Königl. Hoheit zu verkennen oder zu beleidigen, wenn ich das was ich für Wahrheit erkenne, und halte, verschwiegen und zu meiner Verteidigung nicht gesagt hätte. Ich weiss zwar, dass meine Freymüthigkeit mir nun noch mehrere und wichtigere Feinde 40

zuziehen kann. Ihre Macht, ihr Einfluss kann mir schädlich werden. Aber ich weiss auch, dass meine Sache gerecht, dass sie die Sache aller redlichen Menschen, aller wohlthätigen Ungarn ist. Ich habe meinem Vaterlande zu dienen gesucht.
5 Die Beförderung seiner Aufkärung war mein Endzweck seyn Beifall mein Ruhm; und das Bewusstsein recht behandelt zu haben, mein einzige süsse Belohnung. Wohl mir, wenn ihm auch mein Schaden nützlich seyn kann. Wird mir nun, wie ich hoffe, Gerechtigkeit widerfahren, und wird uns der höhere Schutz,
10 welcher einer Unternehmung dieser Art unentberlich ist, nicht versagt werden; so werde ich nicht entstehen zur Beförderung des allgemeinen Wohls nach meinen Kräften und Kenntnissen, nebst meinen Freunden, auch ferners thätig mit zu wirken. Sollte ich aber so unglücklich seyn, kein günstigeres Urtheil
15 zu erlangen, so werde ich mich wohl hüten weiters der Redacteur und Herausgeber eines Werks zu seyn, das die höchste Stelle meines Vaterlandes für gefährlich und der Confiscation würdig geachtet; ob es gleich das erste und nun auch einzige Journal dieser Art ist, welches die vaterländische Litteratur auf zuwei-
20 sen hat.

Er. Königl. Hoheit

Kaschau, den 15-ten April 1793.

allergehorsamster Knecht
der Redacteur des Ungarischen Museums
Batsányi m. p.
Camerall Cancellist

25

18. [MENTŐÍRÁS A MARTINOVICS-PERBEN]

Joannes Batsányi

criminis laesae majestatis et perduellionis accusatus

Pro Se.

L'équité naturelle demande que le degré de preuve soit proportionné à la grandeur de l'accusation.

On avertit, *encore une fois*, qu'il faut que les preuves soient proportionnées à l'accusation: cette accusation n'est pas frivole, les preuves ne doivent pas l'être.

MONTESQUIEU.

Multos et saepe audias dicere, Vir optime! quod *rebus in humanis divina potentia ludat!* — Id ego equidem, homine philosopho indignum, et, si stricte sumatur, impium puto. Neque induci possum, ut, quosdam veterum, qui pro sapientissimis habebantur, sequendo, credam, res mortalium immutabili 5 quadam necessitate, seu aeterna ac indeclinabili illâ serie et catena consequentiae, quam iisdem fatum adpellare placuit, volvi; nullique nos nostraque superis curae esse. Nihil certe tum generi humano relictum foret aliud, quam, ut, desperatâ 10 omni rationis, quâ tamen *nihil ei dedit Deus ipse divinius,** ope et auxiliô, caeco cuique rerum eventui, velut vile aliquod, nervisque solum alieni mobile lignum, sese committat agitandum. Si nihilominus ad confusum hunc, qui passim viget, et cursui naturae continuo refragantem rerum ordinem, advertam animum; si considerem, non modo nullum fere inter bonum malum 15 que discrimen esse, non modo nullam fere culpaе, vitii, et sceleris, aut meriti rationem haberi: at virtutes ipsas inverti, deterrimum quemque unâ et stolidissimum, laetissimis fortunae societatisque bonis perfrui; hominem, contra, probum ac

* Cicero de Officiis.

integrum, civem bonum, utilem, ac modestum, verbo, virum
justum, perpetuo fere adversis conflictari, et, dum naturae
convenienter vivere, dum sibi concivibusque suis prodesse
studet, velut destinatum saevae Fortunae ludum jactari, ipsorum
5 adeo negativorum Civitatis finium expertem esse, tandemque
alienae, vix non ubique impune grassanti, nequitiae succum-
bere; haec, inquam, ac talia si attentius considerem: non possum
ex corde non condolere tristi hominum sorti, et non ignoscere
humanum errorem philosopho, qui, deplorabilibus innumerisque
10 nobilissimae creaturae malis percitus, — in amaritudine animae
suae quaerit: Ecquid tandem commodi adtulerit generi nostro,
institutio civitatis et imperii? hinc sint magni illi et toties cele-
brati scientiarum, artium, *culturae*, et religionis fructus? an,
denique, satius non fuerit, in silvis ac desertis oberrare, ritu
15 Nomadum, aut plane ferarum? —

En ipse ego, qui cuncta fere fortunae adversa inde a puero
expertus, ad hunc usque diem per trigintatres annos puram
vitiorum aetatem egi; qui „nil conscire mihi, nullâ palescere
culpâ” primâ hâc recte instituendae vitae regulâ, velut murô
20 aheneo cinctus, infinita juventae pericula evasi, duramque
pauperiem, ut decebat, fortiter tolerando, omnium bonorum
aestimationem favoremque mihi conciliare studui; qui, ut
homo, humana procul dubio, et saepius quam ut dolere non
deberem, passus (ecquis vero est, infirmitatis suae adeo ignarus
25 aut oblitus, ut se meliorem aliis omnibûs, omnisque culpae
expertem, pronunciare, et primum in me lapidem jacere ausit?)
qui, inquam, humana non nulla passus, ceterum ita me officiis
hominis et civis defunctum fuisse iudice hôc, quem Creator
nascenti mihi indidit, persuasus sum, ut, si cedendum mihi
30 nunc vitâ foret, eam non putem talem fuisse, cujus quemquam
bonum vel pudere oporteret, vel poenitere: en ego, *ut ingratus
infidelis, Dei, hominumque contemptor; protervus, pravus,
flagitiosusque malefactor*, depingor. En ego, qui nulli unquam
conconvivium meorum malum injuriamque sciens et volens intuli;
35 qui, statu, quem fortuna mihi adsignavit, contentus, nullius
unquam bona facultatesque attigi, nulli unquam honores,
titulosque suos, aut qualiacunque demum meritorum seu
praemia, sive insignia, invidi; quin concivibus meis prodesse,
charaeque huic Patriae, cujus civem me esse glorior, pro tenui-
40 tate virium mearum servire conatus sum: en, *non modo contra*

salutem et dignitatem legitimi Regis, sed et in perniciem totius Regni, Constitutionisque et Legum, sub quarum custodia securus vixerim, eversionem conspirasse, dicor; criminis laesae Majestatis ac Perduellionis accusor; ad mortem denique, et infamiam deposcor. Nempe: adeptis mihi jam antea omnibûs, quae homines bona adpellare solent, securitate, honore, libertate; sola adhuc et precaria haec vita supererat; — si tamen vitam dicere possis, quae tibi, sine illis, oneri sit. Haec, inquam, sola mihi adhuc reliqua fuit; tandem et in *hujus* discrimen adductum me cernis.

Ita est; omnibûs, quae mihi chara esse poterant, exutus sum — sine lege, sine iudice; adeo, ut vere de me dicere possim, quod, reum fuisse me, tantum poenâ sim expertus. —

Sed adest tandem et meus dies. Adest tempus, quo ego quoque audiri et possum, et debeo; quo mihi quoque me defendere, falsa illa crimina, quibus circumventus sum inscius, noscere et refellere; ac, si non finem nancisci miseriarum, saltem labem nomini inustam diluere, eorumque Concivium meorum, quibus praepremis me probari cupio, quive per positivam hanc et solennem Fisci Regii accusationem nefors in errorem inducti sunt, existimationem priorem, favoremque, velut, post propriam internamque, rectefactorum conscientiam, primum ac dulcissimum laborum conatuumque meorum fructum, recuperare, nomen denique meum bonae iterum famae inserere, datur.

Sed quomodo ego — (dices fortasse) tot mala, tot injurias, quas inde ab annis expertus sum; quomodo seriem tot calamitatum, sine qua tamen indoles caussae meae perspici haud posset; quomodo haec omnia enarrabo, quin potentes illi inimici mei, quibus me hactenus tam impune persequi licuit, se peti, et iudicio publico exponi paventes, novas perdendi mei vias ineant? — hi, qui nomine et auctoritate Principis optimi, Principis vere clementissimi, et, si mortali id datum esset, quemque subditorum suorum ex corde felicem reddituri; qui, inquam, Regis inscii, aut certe falsè informati, nomine abuti non reformidarunt? qui eam ipsam potestatem, qua unio et existentia civitatis sustinetur, quâ, suum cuique tribuendo, in suis quemque defendendo, salus publica, quae (prout doctus quisque et indoctus passim ac toties repetit) *suprema lex* est, sed quae nonnisi per continuum, neque unquam ullo sub prae-

textu interrompendum Legum, finibus societatis conformium, ac ad promovendam communem Reipublicae privatamque cujusvis Individui felicitatem tendentium, vigorem, obtineri potest; qui, inquam, ipsam supremam Principis potestatem in
5 oppressionem innocentiae converterunt? — At haec ac talia, periclitanti quamvis, bono Civi haud quaquam consideranda sunt. Neque illi interitum meum quaerere unquam desistent; — vel ideo, quia (ut egregie, suò more, Tacitus) *proprium humani ingenii est, odisse, quem laeseris*. Neque mihi, ea, quae mecum
10 acta sunt, *reticendo*, curâque meorum erga me ipsum officiorum imprudenter, — ne dicam insanè posthabitâ, fidem, quam Patriae, Ejusque Principi debeo, frangere vel fas, vel animus est. Num, si hactenus, offensionum pro communi Reipublicae utilitate non pavidus, etiam minus fortasse *caute* (ut quidem
15 nonnullis, specie prudentium ignavis, placebit) quam fortunae meae expedierat, apertum me veritatis, et, quod crimen esse incipit, libertatis amicum professus sum: num, in suprema hac mea necessitate, opposita castra petam turpis desertor? — Non, o Virtus! cujus arduam inter tot mala semitam premere non
20 destiti; non, o sacrosancta Veritas! cui quaerendae tot labores, tantum vitae meae, impendi; non ego, vestrum fuisse me cultorem et comitem, unquam abnegabo. Sequar vos, utcunque praeceditis. Amico Vestro, quomodocunque casura res sit, nihil timendum, nihil sperandum est.

25 Si jura inventa sunt metu injusti; si lex communis est sponsio civitatis; si ideo ejus servi sumus, ut magis liberi esse possimus; si denique „Rex in subsidium oppressis datus est”: — quisque prudens intelliget, hîc non de meo unius discrimine agi; caussamque meam ad omnes et singulos eos, quos Lex
30 Regni hujus amplectitur, pertinere. Interest sane, praeprimis Suae Ipsius Regiae Majestatis; tum omnium eorum, quibus respublica quoquomodo curae et cordi esse potest; interest denique nominatim et eorum Patriae nostrae filiorum, qui, ingenio et industriâ concivibus suis profuturi, Linguae Musisque
35 Patriis sese devoverunt, aut posthac devoturi sunt; seriem factorum meorum, rationemque, et caussas, cognoscere.

Siquid igitur liberius dicere, si fidentius quid, et non omnibus aliis usitato nefors animi candore recensere videbor: id aequi judices boni consulent; meque, debitam et intemeratam
40 in legitimos Principes fidem, tenerrimam in Patriam pietetem,

professum, si laudare non poterunt, saltem necessitate defendendae salutis excusabunt.

Tu itaque, Vir Optime! cujus singularem in agendis Caussis dexteritatem omnium ore celebrari audio; integritatem vero et fidem, propensumque erga me animum ipse perspectum 5 habeo: ades, et audi me; clientemque Tuum, non modo omnis nunc conjurationis innoxium, sed omnium etiam reliquorum, antea non nisi per malevolos in tempus confictorum criminum, omnis denique et qualiscunque occultae societatis expertem; 10 ibi, ubi opus est, tuere ac defende. Scias nihilominus, me omne jam vindictae studium deposuisse; doloremque injuriarum, recuperatâ cumprimis utcunque jam corporis valetudine (id enim unice, et anxie metuebam, ne dilatam mihi tamdiu defensionis occasionem mors praecipiat) etiam repressisse, — tempore, optimô hęc malorum omnium medico et vindice, ex ipsa etiam, 15 si tamen id fieri potuerit, memoria evellendum. Verbo: ita rem meam age, ut objecta mihi tot et tam gravia crimina, quae utique, si vera essent, nullibi tolerarentur, diluisse contentus, ab omni ulteriori damnorum meorum persecutione, et (quod mihi ea experto, et facta narranti, vix licet) etiam verborum 20 tristitia abstineas. Quae ut rite in effectum deducere possis, sic habe:

Pars Prima, Historica.

Anno 1787 Cassoviam veni. Quotidianis Camerae laboribus occupatus, horas, quas a continuo illo officio, quod Fors 25 objecerat, mechanismo reliquas habui, in studium Litterarum, culturamque desolatae et communi fere tum pessimi cujusque opprobrio expositae Linguae Patriae converti. Cum, viribus privatis nihil aut parum omnino me profecturum praeviderem, nullis ceteroquin ad producendos majores ardentis erga com- 30 mune Nationis bonum zeli ac studii mei fructus necessariis, Fortunae dotibus provisum; secutus sum consilium immortalis memoriae Viri Laurentii Liberi Baronis et Generalis Orczy — Viri, mihi vix sine lacrymis, nunquam certe sine tenerrimo grati 35 animi adfectu memorandi! — quem per plures annos providentissimi ac optimi Patris loco venerabar. Ille, Pestinô ad praedictam civitatem discendenti mihi repetitis vicibus svasit, et velut injunxit, ut cum ejaibus Litterarum cultoribus, nominatim

vero cum celebri Patrio Poeta et Professore Davide Szabó de Baróth, in unum coiremus, speciemve quandam Arcadicae societatis efformaremus; rem litterariam junctis viribus promoturi, ac aliis quoque Patriae civibus per exemplum stimulos, 5 et, lapsu temporis, nefors maiori etiam alicui id genus Instituto initium daturi.* Initò igitur, inter Amicos consiliò, in eo coalitum fuit, ut opuscula nostra ad dictum finem facientia, in unum collecta, typis vulgaremus. Primus operis hujus periodici, *Musei Hungarici* nomine cogniti, fasciculus prodiit in lucem 10 initio Anni 1788. Conatibus nostris optatis respondit effectus. Vix credibile est, quanto cum ardore vel tenue illud intentionis nostrae tentamen a bonis et Musarum Nationalium non incuriosis Patriae civibus ubique exceptum sit; cunctarum nempe magnarum rerum initia passim obscura et exigua esse, non nesciis. 15 Non dicam autem, quantum temporis, fatigii, et aeris insumendum, qualia quantaque impedimenta supergredienda habuerim; ea, mihi *uni et soli* tantum, velut Operis Editori, nota et perspecta, si enarrarem, fidem superarent. Non referam tristia illius aevi praejudicia, malevolorumque molimina, invidiam, et odia. 20 Id saltem dico, quod, cum „primus direxerim brachia contra torrentem” ferreâ mihi opus fuerit patientiâ; donec tandem assiduo labore et indefessâ industriâ talem successum nancisceremur, ut Litteratura Patria velut aliam faciem indueret; novaque quasi ejusdem epocha cum Museo Hungarico inchoaretur. 25 Hoc exemplo inducti dein in aliis Regni partibus, viri litterati velut evigilarunt, operamque suam in eundem finem cum conatibus nostris junxerunt; — prout nomina eorum in ipso opere impressa legi possunt. Simili studio permoti in aliis etiam civitatibus brevi post temporis lapsu Eruditi, similem 30 societatem instituerunt; inter quos, Comaromienses honoris caussâ nominandi sunt. Salutaris hic ardor ipsam adeo discentem adhuc in diversis Academiis et Gymnasiis Juventutem pervasit, atque ad curam patriae etiam lingvae reliquis studiis suis adjungendam induxit; ex quibus praeprimis Sopronienses laudem, 35 attentionemque merentur. —

* Erectio similis Instituti litterarii jam sub Regina Maria Theresia Augusta tentabatur, eidemque ille idem Vir magnus pro Praeside destinabatur; sed res, fatis Lingvae et Litterarum patriarum aliter volentibus, effectum sortiri non potuit. —

Tali conatuum nostrorum fructu et progressu excitatus, cumprimis verò memorabili illò Statuum et Ordinum Regni de mense Junio 1790, decretò (postea in Legem sub Art. 16. relatò, et anno 1792 Art. 7. extenso) cujus vigore — (dispulsâ tandem infeliciam, perque tot secula cum vix reparabili Reipublicae 5 damno mentibus herentium tenebrarum nocte,* debitus Lingvae Nationali honor et sua dignitas restituta est, animatus: — novis in caeptum opus studiis incubui. Nota est commercii litterarii in Regno hoc — illius cumprimis, quod nationalium productorum distractionem respicit — penuria. Eâ tempestate major adhuc 10 fuit. Notum porro est, quanto cum emolumento cuncti cultiores Europae populi per periodice edita Opera rem suam et inluminationem promoverint. Hanc et ego viam inire, hoc exemplum sequi, statui.

Recurri idcirco Anno 1791 ad eotum imperantem Augustum; et, expositò intentionis scopò, Musei Hungarici per curso- 15 rem publicum Lectoribus mittendi facultatem petii. Antequam indultum impetrarem, via Excelsi Consilii Locumtenentialis Regii mandatum accepi, ut Planum Operis et Instituti Nostri exhibeam; cui satisfacturus, pro majori adhuc rei fide, clariorique 20 conatuum nostrorum specimine, fasciculum I^{um} tomi II^{di} Anno jam 1790. editum advolvi, et exemplo dedi. Taliter, post maturum totius rei examen, id quod petiimus, decreto per idem Excelsum Consilium sub 23 Aug. 1791, N° 15401. concessum est. Hic statim notandum est, *in eodem illo* fasciculo contineri 25 omnes hos versus, qui mihi nunc criminis loco objectantur. Adeo nempe illo adhuc tempore nulli mortalium vel incidit, malum quid in opere suspicari, cujus omnes fere paginae velut totidem proborum et amorem Reipublicae spirantium, Patriamque suam nolle, si possint, illustrare, cum Seneca pro 30 scelere habentium, Civium, testes indubiae sunt.

* *Brutis ratione nos praecellere dicimus. Ubi vero haec sine sermone? quid homo, sine illo? non-ne, ut bene Horatius, mutum et turpe pecus? — Recte; nihil enim ille, definiente doctissimo Sulzerò, aliud est, quam ipsa ratio, signis corporis expressa et induta. — Quid vero, 35 et ubi, Natio sine sermone patrio? — En ego, pro honore, pro libertate, pro salute denique ipsa, Hungarus coram Hungaris, post novem inde ab origine Monarchiae secula, lingua non-patria, immo mortuâ, orare cogor! — — —*

Nuncium praedicto modo continuandi Operis ad diversas Regni Jurisdictiones dimissum tali cum alacritate et plausu exceptum est, qualem vix vel sperare poteramus. Multi Comitatum, praeter id, quod Magistratualibus suis, ut intentionem
5 nostram ubique notam reddant, injunxerint, nonnullos etiam ex Tabulae suae Judiciariae Assessoribus denominarunt, qui a Praenumerantibus praetium colligant, Editorique transponant.

Non tulit laetum bonae rei successum eo acrius incensus malignorum livor. Scis, Vir Optime! multos esse, qui videre,
10 multos, qui videri, nolint. Expavit arma, quae sibi parari audivit Ignorantia; — monstrum illud horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum. Nil intentatum reliquere tenebrarum amici, ut viam oriturae luci hac etiam parte obstruant; Redactorem exosi operis quoque demum modo perditum eant.

15 Venit tandem ipsis diu exoptata virus suum exercendi occasio. Comitatus Sárosiensis, in cujus gremium nescio quò fatò dictus *Musei Nostri* Fasciculus penetraverit, (*Lectores enim ibi non habuimus;*) Comitatus, inquam, Sárosiensis ad denunciationem cujusdem hominis, procul dubio pro viribus
20 et natura ingenii sui de Republica eximie meritori, *post sex Annos* inde ab initio Instituti Nostri, ex Congregatione Statuum et Ordinum, *Museum Hungaricum* velut novum aliquid atque adeo in ipso ortu suffocandum perniciosum, *multa sufflamina-*
25 *toria, paci et tranquillitati Reipublicae derogatoria scripta continens* opus, dirigente Regni Dicasterio per peculiarem Repraesentationem notum fecit.

Rei tam singularis famâ ad nos perlatâ, nemo risum tenuit. Pro fabella enim, et nugacis alicujus ingenii foetu habebatur. Sed rumorem non inanem fuisse, exsultans primo quorundam
30 gaudium, dein etiam eventus ipse docuit. Venit nimirum ad Cassoviensem Civium Magistratum ab eodem Exelso Consilio mandatum pro confiscatione exemplarium, siquae adhuc existerent. Cum Typographus sese ad Redactorem provocasset, misit Magistratus suos Deputatos cum accepto Decreto ad me, qui
35 postquam statum rei juxta datum sibi a me responsum (scriptum) perscripsissent, venit dein Intimatum Excelsi Consilii ad Comitatum Abaújváriensem, eidem investigationem totius rei innuens.

Negotiô igitur in Generali Ejusdem Abaújváriensis Comitatus Congregatione adsumptô, recepta et legali methodo
40

investigatô ac discussô (exemplaribus, quae adhuc vendita non fuerant, interim, usque ad exitum rei, sub sequestrum sumptis) quale tam de opere, crisi subjecto tulerint iudicium, quam et de me, characteraque meo morali praestiterint testimonium ejusdem Abaújváriensis Comitatus Status et Ordines, .patet ex 5
adnexa sub NB. NB. copia relationis super hoc objecto de dato 12 Junii 1793. ad saepius laudatum Regium Locumtenentiale Consilium praestitae. Viri sapientes, quantum ex republica per tales inquisitiones peteretur, haud ignari, innocenti, immo propter studium publici boni periclitanti, Concivium suorum 10
uni id, quod suum est, tribuendo, unâ lingvae, litterisque et harum cultoribus, sibi que ipsis, ac posteritatis suae, quantum in ipsis erat, prospexerunt. — Non eget ille Comitatus laudibus meis. Habet inaestimabile pretium conscientiae. Sperare tamen insuper licet, non incuriosam adeo praeteritorum fore securam 15
aetatem, ut non et nostra, luci, Musis, ac virtutibus adeo inimica, tempora nosse, suam cuique laudem rependere velit. —

Publicô hoc innocentiae meae triumphô repressa malevolorum audacia alias magisque occultas vias iniit. Vix ulla est Civitas, vix ullum imperium, ubi delatores — ignavum hoc, 20
atrox, et vere publico exitio natum Genus hominum — plus minus non grassentur; et optimo cuique saepe molestias, non raro perniciem quoque facessant. Infelix Imperans, infelix subditus, ubi audiuntur; ubi, quin severitatem justitiae, quin poenam calumniae,* timendam habeant, fidem obtinent. Hi me 25
perdiderunt; — sub Principe, qui, quantopere anonymis denunciationibus cautum velit, in ipso regiminis sui aditu testatus est. Naturam criminum, quorum insimulatus tot mala pertuli, deinde — parte secundâ — videbimus. Sequar nunc ordinem temporis; et, quomodo ad hunc, in quo me cernis, statum per- 30
venerim, ut possum, quam brevissime explicabo.

Mense Septembri 1793, misi Carmen sub N° 4. Actionali contentum, ejati Librorum Revisori, revidendum, et sic deinde

* Si ceux qui accusent un homme, le faisaient en vue du bien public, ils ne l'accuseraient pas devant le Prince, qui peut être aisément 35
prévenu, mais devant les magistrats, qui ont des règles qui ne sont formidables qu'aux calomnieurs. Que s'ils ne veulent pas laisser les lois entr'eux et l'accusé, c'est une preuve qu'ils ont sujet de les craindre; et la moindre peine qu'on puisse leur infliger, c'est de ne les point croire.

MONTESQUIEU. 40

typis exprimendum. Speciem totius facti hic iterum exponere quia longum foret, provoco me ad supplicem libellum meum, eodem Mense et Anno Excelso Consilio submissum. Apparet ibi, ad evidentiam, hominis hujus — speciosis *Regiae Academiae* 5 *Pro-Directoris et Regii Librorum Revisoris* titulis decorati, reipsâ autem hominis invitâ Minervâ nati, hominis nullius scientiae, nullius iudicii, immo nullius propriè lingvae, habitu corporis etiam contempti, praedictis interim officiorum suorum titulis stolide ferocis, mala fides.* Quam acerba sit Viri litterati, 10 Scriptoris non ignoti, neque ulla latebras quaerentis, quin passim nomen quoque suum exponentis sors, dum non modo pro publico usu destinatos ingenii industriaeque suae fructus talium hominum iudicio et crisi substernere, sed et ineptas et pueriles saepe eorundem vexas pati cogitur; quisque novit, 15 quisque videt; — sed praeprimis Cassoviensis hic Censor peculiari et tristi prorsus deservit documento. Hujus ego jugum vel ferre, vel scopo meo renunciare debui. Cum interim sciverim, sciamque, privatum civem, quamvis indisputabili jure praeditus sit, opinionem suam de quovis ad Rempublicam adeoque ad 20 ipsum etiam, ejus membrum, pertinente objecto, modeste quidem, sed libere tamen, depromendi, errorem detegendi, et, si possit, meliora monstrandi; ** recepto nihilominus et communi rerum ordini obviam ire non posse, se in actionibus suis eidem conformare debere: — nihil unquam, quin Censori prius revidendum exhibuissem, ad typum dedi. Et reapse: si Rex, si 25 Natiō mea, non dedignantur, *horum* iudicio discernendum committere, quid nos hac vel illâ lingvâ legere, quid in ambitu Monarchiae Hungaricae edere, possimus aut nequeamus: quis sum ego, ut supremæ Eorum voluntati refragari, contraire, 30 audeam? — Penes Eos summum rerum arbitrium; Nobis —

* Quidam Mauritius Baro Zahlhaus.

** Laut zu denken überhaupt, und besonders über das Wohl der Gemeinde zu sprechen, ist der Unterthan nicht blos befugt, sondern gar verpflichtet. Der Herrscher nehme es mit Dank an, wenn der Unterthan, 35 ungerufen und unbesoldet, sich unter seine Râthe begibt, und ohne die geringste Verletzung höherer Pflichten, die Masregeln der nie untrüglichen Regierung prüft, Gebrechen aufspührt, und Vorschläge thut, die die Herrscher-Macht doch immer nach Behag befohen, verwerfen, oder verachtend ingnoriiren kann. SCHLÖTZER, *Allgemeines Staats-Recht* 40 pag. 108.

civibus et subditis — obsequendi gloria relicta est. — Sic est, repeto: nihil unquam insciò Censore typis vulgavi; immo hoc ipsum Carmen, de quo nunc quaeritur (intelligo Epistolam illam poëticam) licet pro aliquot tantum amicis meis, poetico-
rumque laborum intelligentioribus arbitris, vigesies saltem aut 5
trigesies excudendum (in ipso Manuscripto id adscriptum fuit, pro typographo) simulque pro novorum typorum tentamine deserviturum, et, quod plus, maximam partem jam adprobatum fuit, et quidem *id* etiam, quod dein dubii sensûs esse dicebatur.

Ut saepedicti Librorum, si Superis placet, Censoris, aut 10
potius (sensi enim et scivi manum Joabi) aliorum ejus consiliario-
rum, manifeste in damnum meum vergenti scopo anteirem, simulque toties jam per omnigenas — pueriles plane, ut dixi —
vexas lacessitus, sed eas, in tali homine, ulcisci dedignatus, me
saltem pro futuro securum redderem ac liberarem, eam, quam 15
memoravi, Excelso Consilio exhibui Instantiam; subsequè
superiori ejatis litterarii Districtus Directioni eo cum mandato
transmissam, ut toties fatum Censorem ad reddendam facti
rationem stringeret.

Re dein ad Augustam Aulam remonstratâ, inexpectata 20
illa et fidem fere excedens, altissimo nomine Regio, ab Excelsa
Cancellaria Aulica supervenit resolutio: — Ut ego — dicamne?
aut potius, quae in omnium oculis gesta sunt, possumne celare?
— ut ego, velut Officio Regio indignus, perniciosis principiis
imbutus, ad pessima quaeque propensus, velut civis seditiosus, 25
tranquillitatieque Reipublicae perniciosus, primum a gesto
officio amovear, dein ubiubi fuero, vigili oculo custodiar etc.
etc. — Ita, quin coram ullo tribunali auditus et defensus, quin
per ullum judicem ullius criminis convictus fuisset, pane,
honore, securitate privatus, et misso ad Cassoviensem Cameralem 30
Administrationem, ejectionem adeo Civicum Magistratum, nec
non ad Abaújváriensem Vicecomitem mandato (ut relatum
mihi est, etiam de nescio quali ad *Sanctum Jobum* et *Sanctum
Ladislavum* per me scripta Satyra etc. mentionem habente)
similibus atris coloribus depictus, taliterque velut proscriptus, 35
in media Patria mea, altaque ejusdem pace, publico horro-
ri et opprobrio, ac pessimi cujusque ultro contra me provocatae
licentiae expositus fui. Sed audi adhuc, et stupe! Relatum mihi
est — et quidem *antequam* ista evenissent, vix tamen propter
incredibilem plane rei singularitatem vel ipsis sensibus meis 40

fido — relatum, inquam, *mihī est* : eundem illum Censorem Mauritium id petiisse, id voluisse, ut *in me, pro deterrendis aliis scriptoribus, exemplum* statuatur. Et factum est ita. — Tantorum autem criminum documenta fuerunt — *versiculi*
5 *octo, ante sex abhinc Annos, cum censura impressi, jamque antea pro innocentibus agniti* ; et illa poëtica epistola, cujus supra memini, *ob dubium sensum*. — —*

Veni Pestinum. Accessi, ibi et Budae, quos debui; Legis auxilium invocavi. Rem quisque vidit; innocentiam meam,
10 poenae gravitatem una ac singularitatem, quisque cum stupore perspexit; causas nemo novit, nemo cepit; — adeo, ut, a quibus minime tale quid exspectare potuissem, repetitis vicibus mihi dictum et adseveratum sit: *Augustam Aulam id ex peculiaribus et sibi soli cognitis caussis facere debuisse*. — In verba haec,
15 totamque procedendi methodum, licet *me*, honoremque et salutem meam concernant; licet toti huic Criminali Processui velut clavim praebere videantur; commentari supersedeo. Id saltem peto, mihi gratiae loco indulgeri, ut, contra quamvis iniquam verborum meorum detorsionem protestando, quaerere possim:
20 An ego (aut quisunque alter, etiamsi ultimus infimae plebis homo) jure reprehendi possem, si a dirigente Regni Dicasterio sperassem, expectassemque, me saltem interea manutentum iri, donec *suā viā rescire* potuissem, *per quid* ego tantam prostitutionem meruerim? quae sint, et per quem demonstrata, crimina
25 mea? — An, porro, Excelsum *idem Dicasterium* videndo, Regem justitiae amantissimum; Regem, neminem subditorum suorum infelicem reddi, nemini opem *Legis* deesse, volentem; tantae iniquitatis manifeste inscium, sinistre informatum (quomodo enim Principes omnia propriis oculis viderent?) et,
30 per quemcunque demum, in errorem inductum esse: an, inquam, haec videndo non potuisset, non *debuisset*, ante effectivam mandatorum suorum — *talium mandatorum!* — expeditionem, rem tam gravem *Suae Majestati* — in sensu complurium Legum, quas hīc citare, quia alioquin cuique notae sunt, supervacaneum
35 existimo, *repraesentare?* — Si unius alteriusque — non dic

* Qui nomen referentis quoque Consiliarii nosse volent, sciant fuisse (titulo pleno) N. Lányi ad Excelsam Cancellariam Aulicam Referentem Studiorum.

Tunc Viennae fuit *etiam* *Censor Mauritiū B. Zahlhaus*.

classi, sed vel privatis civibus elargiti — *privilegii* laesionem, ex ipsa institutionis suae natura, avertere debet: an *honor* civium — in *Monarchia* — privilegio *vilior* res est? an hic facilius et magis laedi potest? — Vel *solus* ne ego, et reliqui meae classis cives — an nos soli, nullam attentionem meremur? 5 — Mihi, modicis patribus orto, fortunâ, facultatibus destituto, eò magis securitate, eò magis auxilio Legis, opus; honor vero, non virtute antenatorum acquisitus, non splendore originis mihi circumdatus, sed studiò, sed labore, sed industriâ propriâ, quaesitus, non minus, quam Vester Vobis, charus est; amore 10 vero virtutis, fide in Principem, pietate in Patriam, nemini, integritate morum et vitae meae, nulli vestrum, cedo. Sed, si Vobis nulla mei, nulla reliquorum, eamdemque et communem meorum in illa poena partem habentium, sortis meae civium, cura fuit: saltem, ubi omnia recti et in quavis bene constituta 15 civitate vigere debentis rerum ordinis, ubi omnia Societatis civilis principia, eversa fuere, — saltem ibi silendum non fuisset. Si ego — quaero ex Vobis ultro — si ego, *homo*, atque adeo humanis passionibus obnoxius, tam firmis principiis, ut sum, praeditus non fuisset; si, tam immaniter lacessitus, vindictae 20 studuissem; si, tam atroces injurias propriis viribus ulturus, contra Imperantem et Patriam meam conspirassem, et nunc invitì criminis poenas manu carnificis luere deberem: quò oculò, quâ animae vestrae pace, conspiceretis sangvinem meum effundi? quis est vestrùm, quem, desperationi meae ansam — 25 saltem *non impediendo*, dum adhuc licuit — dedisse, non poeniteret? et ubi est infernalis illa cratura, quae, exitiò meò laetata, non potius illis, qui et vestrae culpae occasionem dedere; non potius, inquam, primis infortunii et malorum meorum auctoribus malediceret? — — Horribilia haec sunt, procul dubio; sed, qui 30 rerum humanarum, qui naturae suae aliquâ saltem notione, qui intellectu denique, et sensu communi, pollet: vera esse deprehendit. — Non referam tantae poenae (si tamen poena dici debet, ubi iudex, ubi crimen abest) sequelas et effectus. Non referam nefaria molimina, ineptissimasque malignorum 35 hominum calumnias, qui, characteris sui morumque et modestiae statui suo convenientium, obliti, ut ignotos fallere, mihi que invidiam et odium conflare possint, ad pudenda plane mendacia delapsi sunt. Tacebo etiam de iis, quae sentire, quae perferre, silentioque transmittere debui. Id saltem dico: quod non credam, 40

cuiquam potentium *vel tunc* a me causam praebitam esse, jure contra me conquerendi; — id quod ii, qui eotum omnia fere vestigia, omnes sermones meos, tam diligenter custodiêre, optime fuerint experti; *hoc* unum fortasse mihi, quod arma ipsis
5 me penitus opprimendi non dederim, pro gravissimo inter se crimine habituri, prout etiam praecipuum ipsis tunc incitamentum erat, *quod boni maerebant*.

Meministi, Vir optime! prioris anni vere Viennam me a Vobis discessisse. Resolutionem regiam ad novum supplicem
10 libellum meum, quem aliquo ante tempore Serenissimo Principi Regio, vices Suae Majestatis ibidem tunc subeunti, hic sub NB. NB. NB. in copia adiacentem, praestolaturus nempe fueram; et tunc demum, ex eventu, ulteriori sorti meae consulturus. Adempti mihi, vix alioquin ad praestanda vitae media
15 sufficientis, et tamen quotidie, totum hominem, mechanismo suo occupantis, neque ideo, quod plus, ullam ampliozem qualibuscunque vel talentis, vel meritis, vel gesti servitii annis fortunam promittentis officii restitutionem quidem nec expectavi, nec petii; sed, si non aptiorem aliquam mei adplicationem, saltem reparationem honoris, jure speravi. Et

Hic tandem esset locus, in quali ego ibi tunc situ fuerim, quaeve et quanta pericula vitanda habuerim, explicandi. Absolvam tamen breviter; quia vel unum exemplum sufficiet. Suffecerit, inquam, dicere: me Viennae non modo a technis, vilibusque malevolorum machinationibus, quas tam Cassoviae,
25 quam Pestini expertus eram, immunem, sed ne in hospitio quidem meo securum satis fuisse. Ita est: ipsam etiam domum, quam inhabitavi, obsederunt; in ipsa adeo hospitii mei interna penetrarunt, ibidemque clandestinas, sed quae non ignorarentur
30 tamen, inquisitiones instituerunt; — id quod jam ante ipsum adventum meum fuisse inchoatum, deinde comperi. Vitia haec et temeraria inimicorum meorum (ut quidem credere par est) instrumenta ad Politiam se spectare, quaerenti domus curatorii responderunt. Et reapse unum eorum notum sibi esse idem
35 aedium curator mihi fidem fecit. — Ampla certe ad meditando materia!* — Quidquid sit: quisque declarationem meam, Viennensi inquisitioni de dato 13 Septembris anni praeteriti,

* Domus, quam incolui, est: *auf dem Stock-am-Eisen-Platz, beym silbernen Kreuz* — Rei veritas facile erui potest.

exhibitam, et hic sub Actionali N° 7° reproductam, lecturus, fateri debet: me, in talibus rerum mearum adjunctis, vel ita omnino quoad Abbatis Martinovitsii notitiam, prout ibi exposui, sentire, et judicare; vel vero, non improvidum modo, sed et omni penitus mentis meae usu destitutum esse, debuisse. — 5

Dum jam diutius Viennae morarer, relatum mihi est, ad memoratum supplicem libellum meum negativam resolutionem intervenisse. — Accessi adhuc semel Suam Majestatem; et, exposito negotii mei statu, justitiam flagitavi. At Superi boni! quid debui audire! quid debui sentire, dum suspicionem 10 meam ab Ipso Clementissimo et Candidissimo Principe in plenam jam certitudinem converti viderem. Sic est; Sua Majestas Sacratissima conceptis iteratisque verbis securum me reddere dignata est, id mihi Eadem Sua Majestate non tantum non volente, sed *insciâ* accidisse! — — 15

Cedendum tempori ratus, non jam de injuriarum mearum reparatione cogitare, verum de eo mecum consilia inire coepi: an non, relictâ Patriâ, in qua non modo omnem mihi jam melioris fortunae spem ademptam, sed et ipsam personae meae securitatem, casui cuique obviam, hominumque malitiae expositam 20 vidi; in aliam aliquam Europae provinciam me transferre debeam? — Jam enim a nonnullis *in eo quoque* laborabatur, ut mihi vel ad privata (quae prius, pendente ab altissima Resolutione Regia caussae meae eventu, acceptare adhuc non volui) ut, inquam, vel ad privata officia, aditum praecludant. — (O si 25 homines hi, hisque similes tam multi alii, qui sibi, quia *plebs* — omnis conditionis — ita putat, magni videntur; si hi, verum ac proprium actionum suarum pretium noscere, et, quam parvi sint in honesti hominis oculis, videre ac sentire possent!) — —

Vicit amor patriae. Hâc ego sum terrâ ortus! In hac 30 optem vivere; in hac obire. Hujus sinui mandentur cineres mei! Quidquid in me licuerit Fortunae, hic excipiam, hic praestolabor. — Haec, sensi; et recessi. —

Praebuit mihi asylum Vir, cuique bono Patriae hujus civi, cuique vere fideli Regis sui subdito, vel solâ nominis 35 adpellatione venerandus; mihi semper quidem magni aestimatus, nunc tamen, a quo singulares ejus virtutes et excelsum animum propius nosse datum est, majori etiam, atque aeterno cultu prosequendus — Excellentissimus Comes Nicolaus Forgách, de Gymes. — Tales sunt Viri, quibus ego probari, quorum bonâ 40

existimatione dignus esse, cupio. — Sed eheu! fortasse *et ille* mutavit sententiam! fortasse *et ille*, longitudine captivitatis meae et hac Fiscii Regii accusatione, in errorem inductus est! fortasse *et ille*, dignissimaque ejus conjux, matrona vere venerabilis, omnique laude major; fortasse, inquam, et hi me nunc, velut vilem hypocritam aspernantur, et favoris sui participem fecisse dolent! — Fateor ingenue, cunctis mihi saepe philosophiae praeceptis opus fuisse, ne, *octo* jam per *menses* carceri inclusus, omni ferme hominum consortio, omni defensionis
10 copiâ, privatus, — recrudescenti ad amaras hasce, et alias idgenus cogitationes, animae dolori succumberem.

Tranquillam apud magnum hunc Civem, Ujlakini, vitam agebam; dum ecce adfertur infausti ominis nuncium, *me quoque* majestatis postulari! — Nullius culpaе, tanto minus criminis
15 ullius, mihi conscius, nihil equidem metuendum habuissem. Sed urgebat praeteritorum, immo praesentium semper, recentique pectori haerentium casuum et calamitatum mearum, memoria. Minabatur inimicorum effrenis licentia; tot jam mihi tamque continuis effectibus cognita. Terrebat denique ipsius etiam
20 hodiernae tempestatis reputatio. Quid faciam? ad quem deum, alienatô mortalium numine, me convertam? Si *Lex nunc* mihi opem ferre non potest; si *ego quoque* ad Exteros rapiendus sum: actum est de vita mea! —

Obviam igitur eundum quo ocyus discrimini censui;
25 movique eodem die, et rectâ huc Budam properavi: adhuc semel, ac velut sub ictu, auxilium Legum, gratiae loco, imploraturus. Adii Serenissimum Principem Regium, Regni Palatinum, in quo unam adhuc et ultimam spem meam collocavi. Regia Sua Celsitudo saepe me jam antea benignissime consolari,
30 verbisque, gratiae plenis, tot malis fractum et aegrum animum meum erigere, et hac etiam vice praeceps meas haud absimili benignitate excipere, dignata fuit.

O Princeps! digne tantis natalibus; digne ferventi magnanimae hujus Gentis, cui volenti, tutelaremque velut suum in
35 Te genium colenti, praeceps, studiô, amore, fiducia; digne, quem ob sublimem hunc animum, raramque prorsus, quae prima in Vobis, aetatem in excelso agentibus, virtus est, humanitatem, cuncti admirentur; Tu, qui, etiamsi in alto illo fastigio collocatus non fuisses, tot et tantis animi corporisque dotibus omnium
40 bonorum Tibi venerationem conciliaturus eras; quemve ego,

si pauperum id parentum sanguini licuisset, si nos in aeternum hoc in mundo sejungere Fatis placitum non fuisset, totò mentis — virtuti soli devotae — adfectu dilexissem: O Princeps! cur ego ea, quae sequuntur, narrare cogor? cur experiri debui? per quid ego merui, ut mecum — sub auxilium Tuum confu- 5
giente, Legis tutelam toties jam antea, et nunc iterum ac ultimum exposcente, inquisitionem sollicitante; — saltem *aperte* agendum non putares? ut bono animo esse, alteroque die pro accipienda resolutione ad Te redire jussum dimitteres? Si, imperiosâ nefors temporis necessitate ita exigente, Legi silendum 10
esse censuistis; si definitae, nullamque seu remoram, sive rationem, admittenti Augusti Fratris et Regis Tui voluntati obsequendum fuit: cur ego id ignorare debui? — Ivissem certe, quocunque jussisses; et nec ingenti meo, nec publico illi Nationis dedecori locum reliquissem. Sed abditos sensus Tuos exquirere 15
nec possum, nec volo. Anceps id, et illicitum. Hoc tamen unum, pro ea, quam in perspecta non modo aequitate, sed et bonitate cordis Tui prorsus singulari, positam habeo, fiducia; ab Regia Celsitudine Tua enixe peto, ut, habitâ tot calamitatum, innocentiaeque meae, quam haud cuiquam amplius dubiam fore, 20
spero et confido, ratione, omnem tandem sinsitram de me opinionem, aut resensum, quem, testor Eum, qui corda hominum scrutatur, nunquam merui, deponere; et, siquem posthac Patriae meae filiorum, iniquitati sortis, et persecutioni malignorum, qui nemini bono, praepremis litterarum et lucis amanti, 25
unquam deerunt, obnoxium; si, inquam, talem aliquem ex concivibus meis a Te subsidium legale petere in futurum contingeret: exempli mei meminisse, digneris!

Hic Budae, in Aquatica, diversorio publico, ex longiori itinere viribûs fractus, et securo somno sopitus, jacui. Prima 30
noctis, de 10^a Septembris die in undecimam vergentis, hora erat; dum ecce! strepitu et voce, vere satrapali, me excitant; apertâ portâ, caterva hominum militarium et civilium in cubiculum inruunt; armatâ me manu circumsisunt; pacatum, sed rei singularitatem merito mirantem, et, quâ qua id potestate 35
praediti faciant, placide quaerentem, brachio prensare incipiunt; vix vestibus me induendî tempus relinquunt; et, velut summum ac diu jam quaesitum, nunc tandem in hostili terra interceptum malefactorem velut latronem in sylvis deprehensum, — quadriga imponunt, nomine Regni Palatini ad Exteros rapiunt. — Sed 40

pereat memoria foedissimae noctis; nec ad eos, qui talibûs delectantur, unquam pervadat! — Non narrabo, quali per vias publicas, inter arma, apertô postali curriculô, vectus, aut potius, summâ, quâ fieri poterat, celeritate raptus, tam in
5 Hungaria, quam et praeprimis in Austriacis Civitatibus undique confluenti populo fuerim spectaculo. Unum hoc dico, et, quia ita sentio, fidenter adsevero: Consiliatorem illum, qui taliter cum Hungaris agendum svasit, sincerum Regis Eorum amicum vix fuisse. —

10 Caeco cuique et vago rumori fidem haberi non debere, nec mihi ignarum est. Sed, tanta et talia jam experto, illa, quae de Inquisitione Viennensi (utique Legibus ignotâ, adeoque necessariam populorum fiduciam obtinere nequeunte, tam communis, tam constans, immo, anxiis jam futuri pavore
15 cunctorum animis, gliscens in dies fama ferebat; haud vana, eoque minus spernenda videbantur, quod tristes infelicis illius Poloni reliquiae, qui, desperatâ vitae veniâ, ut nunc quidem suppono, aut simul obstinatô nefors socios suos non edendi consiliô, in carceribus manum sibi adtulit; pro terrore publico,
20 vicino via ferali palo, cum infami tabella prius adfixae, eo recte die, dum illac veherer, humabantur. — Sepositâ igitur omni acquirendae unquam justitiae, eo verò magis perpessorum tot malorum medelae, spe; et relinquendae jamjam vitae certus: trahi me permisi, tamquam destinatam inimicorum fraudibus
25 et furori victimam; atque in conspectum formidabilis et occultae illius inquisitionis adductus, inter *tria aut quatuor* ejusdem membra, velut pro ultimo omnium injuriarum complemento, unum ex infestissimis hostibus meis, praecipuumque malorum, quae inde ab annis jam perfero, auctorem et instrumentum
30 repperi. —*

* Veritati et justitiae hic tribuendum puto, ut conceptis verbis adtester: rumores illos de Viennensi Inquisitione non fuisse fundatos. —

Porro: Dominum de *Schilling*, qui Inquisitionis ejusdem protocol-
collum duxit, virum praestantem, atque dignum omnino tam humano
35 Principe subditum et Consiliarum esse; imitandumque uni ex duobus illis Hungaris (quorum alterum dein nobili indole praeditum, et erga Concives suos humanum, cognovi) exemplum praebuisse: quomodo homini cum homine, Viro cum Viro — etiam extero, in rebus praesertim officii, agendum sit.

40 Similem laudem meretur etiam illa agendi ratio, quam ex parte Politiae expertus sum.

O Amice! vidisti me, dum priori anno unam eandemque Tecum Pestini domum incolebam, cum mala fortuna compositum; vidisti, quem tristi illâ vitae meae epochâ animum monstraverim; quomodo inmeritam illam stragem tolerârim. Sed interna animae meae sensa videre utique non potuisti. Noveris itaque; et mihi, quid mori quoque sit, interea bis jam experto, fidem habe: Inexplicabilem esse consolationem viro justo, si, omnibus iniquitatis humanae telis expositus, at sibi ipsi probatus, virtuteque suâ involutus, dicere queat: *eripere mihi vitam potest mortalium potentia; conscientiam recti non potest!*

Sed non conquerar amplius de iniquitate sortis meae. Liber sum vel in vinculis; — quia sub tutelam Legum Patriae meae receptus, quia Judices nactus, et de triumpho innocentiae meae certus sum.

15

Pars Secunda.

Objectio 1ma. Excussis Manuscriptis Rei (dicit Fiscus Regius) videbitur, quasi ex speculo, quis eidem sit genius et character, — quis spiritus, et quae familiaris cogitandi ratio.

Responsum ad 1^{am}. Genius meus nunquam latebras quaesivit; nullius hominis conspectum unquam fugit, aut reformidavit. *Character* ejus est: Amare, et, sine studio partium, quaerere verum; sequi virtutem. Esse, quam videri, bonus; videre, quam caecutire, mavult. Lucem, tenebrarum inimicus, pro viribus spargit. Amicus libertatis, hostis licentiae, quas distingvere didicit, et novit: Imperantes legitimos, justos, clementes, et humanos, diligit, amat, aestimat; — melius fortasse, sincerius certe, quam ii, qui vel nomen libertatis et philosophiae (quam non noscunt, et ingrati persequuntur) horrent; omnes recti et justii ideas invertunt; stolidôque ac impudenti suô optimum quemque calumniandi furore, bonae etiam, et certe non talibus armis egentis, justorum Principum caussae, plus, quam volgo creditur, nocent. — Sed imposturam et tyrannidem, velut tristissima et exitiabilia generis humani flagella, odit ac detestatur. —

Hic est *spiritus* Rei; haec ejus *cogitandi ratio*; sine furore, sine ambagibus detecta; verbô, opere, totôque prioris vitae institutô monstrata; neque in *Manuscriptis* aliter quam hîc,

manifestata; nullius denique, praesertim si concavum foret *speculi* egena.

Objectio 2^a. Materiâ cantûs, ante annum 1789 Fisco ignotâ, primus ejusdem (Rei) foetus, ad Museum Hungaricum quocunque demum fato relatus, dicto anno in lucem prodiit; 5 ampla tunc et vastâ versificandi occasione, ab *exemplo* ardentis Galliarum Regni, nactâ Reus complures versus conscripsit.

Ad 2um. Carmina, et alia opuscula mea in publicam lucem edita, sicut aliis, ita et *Fisco Regio* patuere, patentque.

10 *Primus* ingenii mei foetus; nec ille, quem Actor adfert, nec illo anno editus, neque iste, qui in *Museo Hungarico* legitur, fatô illuc relatus fuit; sed ordine, jam nunc consvetô, censura (antea legibus ignotâ) consciâ, et adprobante, ut jam alias monstratum, impressus est.

15 Versiculi, *primi* omnium, quos *luce publica* non indignos putavi, sunt sequentes, anno jam 1783 facti, 1784 editi:

Hazájáért élni, szenvedni, 's jót tenni;
Halált, vagy rabságot érte fel sem venni:
20 Barátom! olly dolgok, mellyek az embernek
Ditsősség' mezején oszlopot emelnek! —

Ita sensi, ita cogitavi *juvenis*; quomodo, in similibus, *vir* sentiam et cogitem: monstret sequens fragmentum Alcaei metro compositum:

Úgy van!
25 Szép, a' Hazáért túrni, viselni rab-
Lántzot, 's halált szenvedni, ditső dolog.
A' melly halandó él 's vesz érte,
Nemzeteket nemesítt nevével! —

Qui ita semper sensit; qui talem habet *familiarem cogi-*
30 *tandi rationem*: non *conspirat contra Patriam suam*.

Verum est, porro: Exemplum Gallorum *amplam* omnino dedisse *occasionem et versificandi*, et scribendi, et *cogitandi*: Poëtis non minus, quam Oratoribus, Philosophis, Historicis, Politicis, Theologis; Imperantibus et Subditis, Populis et Prin-
35 cipibus; omnibus denique iis, qui, ratione praediti, non vegetant solum, sed, ut hominibus convenit, vivunt etiam, cogitantque. Id, quod *Parisiis* fit, factumque est, naturâ suâ summam excitat,

et excitare debet, ubique terrarum, attentionem; nec minorem partim jam produxit, partim verò et vel maxime in futurum producet (praesertim, si *bellum diu protrahi* contingeret) in mentibus hominum revolutionem, quam ipsa — (absit invidia dicto! loquimur, quà philosophi, loquimur *lingvâ mortuâ*, plebi non cognitâ — istud magnum aliàs *Latinistis* argumentum; — ii vero, *quibus* haec scribimus, rectum verborum nostrorum sensum perspicient) aio ergo — quam ipsa *Christianae Religionis produxit fundatio!* — Pergo ultro — quia *prodesse* vellem — dicoque: „Infelices illi Imperantes, infelices illi Ministri, qui, naturae, rerumque humanarum, trahentium sese, et propellentium invicem, indole non perspectâ; caussarum cum effectibus, et horum cum illis nexu reciproco, actione item et reactione non intellectu: fatalem opinionum torrentem imbecillâ et temerariâ manu *repellere*, quam *intra debitos canales et terminos derivare*, malunt, nitunturque.” — Haec ex *occasione*, in abstracto, in genero, et Viris, qui sapere consueverunt, dicta sunt.*

Ceterum: Revolutionem Gallicam, anni 1789, summi omnium Gentium viri adprobarunt; editis scriptis narraverunt, celebrârunt; — ex quibus omnium loco, et caussâ exempli, esto Wieland, ille idem, qui unicò decennio prius, adhuc propositionem de *origine majestatis a Deo*, sub clientelam suam recepit. Neque tamen ullus eorum, quod sciam, lite conventus, eo minùs punitus, est. Avertant Superi a nobis quoque tales inquisitiones, naturâ suâ ipsum *loquendi, audiendique commercium* hominibus adimere tendentes — id quod vel *in servitute ultimum* esse, merito dicit maximus ille veterum Politicorum, et dignus omnino Trajani tempore Scriptor, — quem inter Majores suos numerari, non sine caussa gloriabatur unus ex optimis olim Orbis Romani dominis, Tacitus. —

Criminationes hae, omni attentione dignae sunt; quia, si non nunc statim a tribunalibus repellerentur, brevi novam in Hungaria epocham inducerent. Jactis enim semel talibus accusationum principiis et argumentis: novum etiam cogitationum, adeoque rerum ordinem, consequi oporteret. Sic falsae hae eadem criminationes, vera post se mala traherent, et, culpâ ac negligentîâ nefors etiam meâ, praejudicio cum tempore forent. Eò alacrius ergo contra ipsas insurgo; et, quantum res,

* Vide infra ad objectionem 9am.

temporisque brevitatis, patitur, boni civis, fidelisque et pii in Principem justum Subditi, officiô, hîc quoque defuncturus, calamum contra Fiscum molimina stringo.* Neque tamen longioribus *ratiociniis* rem protraham, neque morabor: auctoritatibus etiam, et exemplis, interdum et parallelâ, uti contentus; alioquin contra tales objectiones plus valituris, et causae quoque hujus criminalis indolem in clariori luce posituris. Itaque:

Id quod — non dicam in Britannia, cujus libertatem multi et summi jam Viri toties demirati sunt; quae nihilominus nobis, fide factorum et non spernendâ scriptorum complurium auctoritate subnixis, multum — immo plurimum jam de constitutionali vigore suo amisisse videtur; non dicam, aio, quod in Britannia; non dicam quod in liberioribus Germaniae Provinciis, ubi reapse libertatem (scribendi) fere magis, quam uspiam alibi, germanam esse comperio: sed id, quod in Svecia, quod in Prussia, quod in Dania — — auditum non est, quod in his non-liberis Regnis Scriptoribus vetitum non est: id mihi nunc in Hungaria, post novem secula inde ab origine Monarchiae (ab anno circiter 897 inchoando) *crimini datur!* Mihi, Scriptori Hungaro, octo *versiculi*, de toto hoc objecto eotum editi, — *adprobante censore editi*, post sex annos objectantur; mihi, civi Hungaro, 95° saeculi philosophici anno, *perduellionis convicendo*, iidem hi octo *versiculi* coram tribunali, pro crimine imputantur! — Sed magnum habeo causae Patronum: Revolutionem illam, praepriis autem ejus fructum, et *resultatum*, *Constitutionem*, Ipse adprobavit — LEOPOLDUS SECUNDUS, Romanorum Imperator, Hungarorum Rex! —

Objectio 3^a Versus pag 9^a Musei Hungarici Tom. II. contenti, ad communem animorum exacerbationem conscripti sunt.

Ad 3um. Totum illud Carmen, cujus partem excerptae hae ex situ et nexu suo aliquot lineae continuunt, consistit in 37 strophis. Recensitis fusius praeteritorum temporum malis, praesentia brevissime duabus strophis perstringuntur, absolvuntur.

* „Malheur à l'État où il ne se trouverait pas un seul défenseur du droit public! Bientôt ce royaume se précipiterait, avec sa fortune, son commerce, ses princes et ses citoyens, dans une Anarchie inévitable. Les lois, les lois pour sauver une nation de sa perte, et la liberté des écrits pour sauver les lois!” —

RAYNAL,

turque. Amicus dein, cui scribitur, ad colendum sermonem patrium et litteras, spe meliorum vocatur, accenditur. — Porro:

Si facta illa, quae ibi attinguntur, nota, et in oculis hominum gesta sunt: veritatem scripsi; non mea (quamquam et mea) sed Patriae, sed Regis ipsius, eadem nobiscum et damna et commoda habentis; et tunc, licet bono corde, sed manifeste in errorem inducti, atque ut passim fit, consilia eorum, qui opinionem suam solius veritatis, utilitatisque publicae studio ducti depromere ausi sunt, cum inreparabili dein suo et aliorum damno, spernentis; — utriusque inquam, mala et incommoda exposui; hacque ratione boni civis officio functum fuisse me existimo. Sed neque debet Poëtae intentio tribui, quam nec habuit, nec habere potuit. Non enim scribit pro praesenti solum; sed pro futura etiam aetate. Scit, famam carminum, gloriam nominis sui, non a momentaneo modoviventium plausu dependere. Propriò suo calamo vivet apud posteros, aut morietur unà cum foetibus suis. Carmina igitur Poëtae hujus, (quem ego melius, quam Actor, nosco) non sunt conscripta pro *exacerbatione animorum*. Ast: quis non perspicit, hîc a Fisco ipsi Nationi caussam moveri? quis non videt, hîc id, quod omnes senserunt, dixerunt, scripserunt, et egerunt, nunc uni, criminis loco, aut saltem, ut *malum*, objici? — Hoc Fiscus facere non debet. Sacra sint ipsi et inlibata Nationis Jura honorque; sicut Jura sua propria; nam haec ab illis vix sunt diversa; ex eodem fonte profluunt; imo haec sine illis existere nequeunt, nulla sunt. — Quae ibi perscripta sunt, non possunt uni imputari, quin et reliqui sentiant; non possunt uni dedecori cedere, quia labem inferant et alteri. Sed de hoc satis. Ego vero ultro etiam agnosco, et profiteor, quod eorum, quae tunc scripsi, — licet inde ab eo tempore multa etiam meliora edoctus sim, licet multa, juvante Artium et Scientiarum omnium magistrâ, experientiâ, nunc melius perspiciam: quod, inquam, eorum, quae tunc ego scripsi — habitâ semper, ut aequum est, temporis ratione — me ne hodie quidem poeniteat. Immo magnum hoc ego duco, quod Patriae, tenuis grandia conatus, profui; concivibus meis placui; de republica ne tunc quidem desperavi; non nulla eorum, quae sequuta sunt, praedixi; degeneres, denique, majorum suorum nepotes eâdem tunc constantiâ despexi, quâ dein, mutatis temporum adjunctis, stolidum horum ardorem reprobavi, qui, prius ignavo torpore sordidi, nunc, ut fit, verbis nimii

et procaces, omneque boni civis meritum in *solis* fere mystacibus, et latis gladiis, inanique libertatis jactatione, consistere arbitran-tes, sacrum *patriotae* nomen foede profanarunt. —

Ceterum: ne ulli sinistrae interpretationi locum relinquam, 5 declaro: Me, licet teneam, firmiterque persvasum habeam, quod *Imperantes ne bonum quidem vi, invitôque et reluctante populo, faciendi jus*, habeant; memoriam tamen Josephi II, contra *istud* principium saepissime peccantis, gratâ omnio mente recolere, innumeraque illa bona, quae praeter mala, fecit, non 10 ignorare. Ultro adsevero: Eum, *vel solâ sentiendi et scribendi libertate* (sacrosanctô hōc et nunquam violandô jure humanitatis) populis, ex fatali lethargia illa excitatis, restitutâ, aeternam eorundem gratitudinem, immortalem nominis sui gloriam, meruisse. Multos Principum, vel ut inglorios, oblivioni tradet; 15 multos (prout nos jam cum *magno* illo, per solos tunc Scythas bene et juste aestimato, futuraeque famae suae admonito, Antiquitatis latrone, aliisque vilibus ac detestandis ejus imitatoribus, facimus) velut raptores orbis, et nationum oppressores, execratione prosequetur: — Josepho II^{do} debitum, *virtute et* 20 *exemplô* promeritum, decus rependere, Eumdemque inter praecipuos generis humani benefactores numerare, non negliget Posteritas. —

Objectio 4^a. Quod versus p. 56, ad concitandos subditorum animos — ad ciendum in Dominos Terrestres odium — excutien- 25 dum utriusque potestatis jugum conscripti sint.

Ad 4um. Versiculi in quaestione, saepius jam memorati, defensione amplius egere non videntur; siquidem omni exceptione majores nacti sint interpretes, — prout id ex adnexo sub NB. NB. claret.

30 At, quod de *dominis terrestribus et excutiendo utriusque Potestatis jugo* adfertur, novum et singulare prorsus est. Iidem versiculi, a quo denunciati et inquisiti sunt, adeo innotuerunt (hic est talium prohibitionum fructus necessarius) ut passim ac per centenos recitentur: nulli tamen adhuc mortalium, me 35 consciô, incidit, hoc in illis aut quaerere, aut reperire. Estne ergo haec objectio, *ad conflanda mihi dominorum quoque terrestrium odia?* — *Primum*, sacerdotum multi, se intelligi supposuerunt; et querebantur. *Dein*, ut Versuum horum *licentia* vindicaretur, Imperantis attentio excitata fuit. *Nunc*, per 40 *Fiscum, invidia terrestrium dominorum* intenditur. Hoc unum

Joannes Passányi
Criminis causa Majidovici et Perduelli accusatorum
Pro Se.

L'équité nouvelle demande que l'usage de preuve soit
proportionné à la gravité de l'accusation.

On avoue, en conséquence, qu'il faut que les preuves
soient proportionnées à l'accusation; cette règle n'est
ni plus que fautive, les preuves se doivent par l'écrit.

Martinovics

M. 100
DESZEVES 1811

Males et sage auctores dicunt, Viri opinantur: quod veritas
in hominis divina potentia fuerit.
Sed ego equidem, homines philoso-
pho indigna, et, si verum huma-
nitas, impium puto. Neque veritas
possunt, ut, quodam verum, qui
pro sapientia sumit laborant, de
quibus, eadem, sed moralium
immensabili quodam necessitate
sui auctore et inextinguibili illa
serie et casu conprobantur, quod
idem factum appellare placuit,
volunt, multique his notantur, et
perit causa esse. Nihil enim sum
generi humani salutem fore ab-
sque, quod, ut, deservat omni ter-
ritiam, quod semper nihil ei debet
etiam ipse divinitus, et et au-
xilium, careo enim assum eventum,
velut velle et quod, non, et que solam
aliquid mobile lignum, sed etiam
agit

) Causa de Officiis.

adhuc deerat. — Quid hoc *magis docet?* meamne, an *interpretum* malignitatem? —

Si, nihilominus, versiculi isti omnino adhuc defensione indigere censerentur: non deero partibus meis. Defendam; faciamque, ne unquam eos amplius in quaestionem sumi oporteat. 5

Objectio 5^a. Pag. 58. ad irritandos et *ab Aula* alienandos Popularum animos.

Ad 5um. An hic accusandi, ratiocinandique modus — ut ex situ et nexu suo extracti diversi loci pro argumentis adsumantur — valere et admitti debeat? nolo quaerere. Sed: 10 lector quisque videt, ibi de Comitatum Congregationibus et Supremorum Comitum officiis, antea viâ facti et per *mandata* abrogatis, nunc vero legali vigori activitatisque suae restitutis, sermonem esse. Vigentibus nempe Statuum et Ordinum congressibus, et publicâ, indeque a tot seculis observatâ publicorum 15 negotiorum pertractatione non abolitâ, nunquam illa Reipublicae conversio fieri potuisset. — *Publicitas*, primum est constitutionis Reipublicae fulcrum; et vanum sine illa nomen libertatis. Sine publicitate, *repeto*, nulla animorum unio, nullus nexus, nulla inter cives mutua fiducia, nullus *spiritus publicus*; sine hoc, 20 nulla *Natio*. Refert certe summopere ipsius etiam *Aulae*, ne liber hic et publicus generosae Nationis spiritus unquam et ullo modo corrumpatur; — qui et Monarchiam integram in splendore suo ac majestate sustinet, atque conservat; et, ut Augusta Domus Austriaca omnium earum, quae terrarum orbi 25 dominantur, prima sit, cummaxime facit.

Caeterum: Carmen hoc *TER impressum*, *TER censuratum*; in ipsisque adeo — tunc adhuc non *tam miseris*, — et spiritum vel ipsius plebeculae corrumpentibus — Hungaricis Ephemeridibus, Viennae, editum fuit. — 30

Objectio 6ta. Quod Reus, parte primâ epistolae, ad Ladislaum Szabó, hîc aequè invinculatum scriptae, sub Act. N° 4° productae; id potissimum agat, ut Sacerdotio, tanquam omnis illuminationis hosti, invidiam; in illos autem Viros, qui salutares circa Censuram librorum emanatas resolutiones Regias secun- 35 dant, odium conciliet; etc. etc. Parte 2da vero, etc. etc. —

Ad 6um. Epistola haec poëtica, scripta fuit anno 1793. Nomen illius amici, cui inscribitur, notum est Musei Hungarici lectoribus, atque adeo omnibus iis, qui Litterarum patriarum aliquam curam habent; — id quod de iis praeprimis, qui eamdem 40

Epistolam, versu hexametro compositam, lecturi erant, jure supponi potest. — (Invinculatio ejus, ut gnarum esse debet Judicibus, nihil vel mecum, vel cum carmine meo, commune habet; — nisi forte notitia et memoria sortis etiam meae —
5 amici sui — ex procul impellentibus aut determinantibus caussis ad ingrediendam illam, qualem demumcunque, societatem, una fuisset. Ceterum: amicum me ipsi fuisse, et nunc sorti ejusdem ex corde condolare, non negabo; ultroque confiteor, dolorem animi mei, casu amicorum, certe meliori fortunâ dignorum,
10 iterum renovari, et nimium etiam augeri! . — Notandum est porro: plures esse hujus nominis Scriptores, ideoque, aut praedicato, aut loci natalis vel originis nomine, ab invidem distingvi. Sic est *Baróti Szabó, Bartzafalvi Szabó, Sz. Jóbi Szabó*. — Priores duo ipsum adeo baptismale nomen *David* commune habent.
15 Ad has circumstantias praeviè reflecti debent Judices; ut fidem *Studiorum Referentis*, me ex ipso etiam Museo Hungarico damnandum svadentis, et nescio quam satyram (ut mihi quidem relatum est, utque ex memorabili illo ad Exc. Consilium dato cassatorio decreto optime videri posset) ad *Sanctum Jobum*,
20 et *Sanctum Ladislaum*, scripsisse fingentis, eò clarius perspicere et aestimare queant.

Amor quidem veritatis, cura litterarum, reverentia concivium meorum, qui tot fabellas de carmine hac audierint; natura, denique, ipsius rei a me exigere videntur, ut totam hanc
25 Epistolam per singulas partes inlustrarem; — cum, nihilominus, sensum ejusdem tam evidentem esse persvasus sim, ut nonnisi — usitatâ hactenus ipsarum vocum Hungaricarum significatione per ineptissimam et vix ipsis rudibus medii aevi seculis auditam interpretationem perversâ, detorqueri possit: injuriam me
30 facturum Judicibus putarem, si longiorem ejus defensionem susciperem. *Quand il s'agit de prouver des choses si claires*, dicit ad rem Montesquieu, — *on est sûr de ne pas convaincre*. — Satis ergo fore censeo, praemissis nonnullis, quae a scopo non aberunt, summam rei exponere, recensere; dein totum illud Carmen,
35 prout est, ex ipsis Actionalibus documentis huc transscribere; tumque demum ad objectionem unam alteramque, supra adlatam, respondere. —

Epistola haec, ut *Poetae opus* considerari debet; atque ad illud in specie poëseos genus referri, cujus olim Horatius —
40 tam illustria, et vix ulli nostrûm, aut ne vix quidem, imitanda

rreliquit specimina; — insperatâ nempe illâ, et post tot, tam
 ongas, tamque terribiles Urbis et Orbis discordias, ultima adhuc
 morientis Romanae libertatis bona praebente temporum felicitate,
 ubi — *rege sub Augusto licuit laudare Catonem!* — Ille
 quidem non minus, quam hâc aevo Nos, virtute et honore 5
 minores, (sed, ut sperare possumus, haud tamen indigni) ejus
 admiratores, perpetuò cum stolidis inepti Fannii, Demetrii,
 Tigellique, et aliorum id genus criticorum, judiciis, immo
 indocto ipsorum adeo *conctorum paene*, ut queritur, *Patrum*
clamore, conflictandum habuit. Verum, quia Maecenates, Agrippa 10
 pas, et Polliones, quia Servios et Bibulos, ceteramque doctiorum
 Procerum manum, nactus est defensores, ipsoque Judice laudabatur
 Caesare: nullius, ut ego nunc, Fiscii actionem, nullius
 Studiorum Referentis odium, aut Mauritorum interpretationem,
 timere debuit. Sic factum est: ut, rectae aestimationis, potentis 15
 et reverentiam posterum — cordi habebat, certus, contra
 ignorantiam recti et invidiam tectus ac securus; sentire, quae
 voluit, et, quae sensit, satis aperte dicere, fidibusque committere,
 potuerit. Sorte namque contrariâ, de Milite Bruti supponi 20
 potest, quod altum silere, divinumque illud ingenium non
 monstrare, quam Hermogenibus volentia scribere, maluisset.
 Itaque Ancilia evanuerunt; nomen et togam, vix memoriâ
 dignamur; ipsa Jovis arx Vaticano cessit: — Iyra Flacci, aeterno
 Vestae igni superstes, iram temporum vicit; nos, aevumque 25
 nostrum, delectando monet, ad studium virtutis et Patriae amabili
 sono vocat, incendit; et, continuò posthac seculorum lapsu
 solidanda, optimos ubique et maximos mortalium delectabit.
 — Sed en, Poëtam, sacer magni Vatis amor; philosophum
 reputatio praeteritorum, longius tulit. — 30

Epistola igitur haec (prout caepi) poëtica, rhapsodico
 (ut lemna docet) spiritu composita, sequens planum habet,
 sequentia continet:

Poëta, amicum Poëtam, in excolendo sermone patrio,
 conscribendoque Museo Hungarico, socium, diu silentem, inter- 35
 rogat: an ex Commissione *Mohâtsiensi*, cujus Actuarius erat,
 jam, huc Budam, redierit. — Quis est Hungarorum, qui, auditò
 infaustò oppidi illius nomine, non commoveatur? quis est, qui,
 repetitâ fatalis illius et temerariae pugnae memoriâ, tot Nationis
 suae malis, quae inde ortum traxere, non ingemiscat? qui non 40

sciat, qui non ex animo detestetur causas auctoresque cladis illius, quae nos perdidit? quae Patriam nostram sub jugum barbarae Potentiae misit, non nisi secula, post innumeras mortes, post immensam humani sanguinis effusionem, liberandam? — Haec, Poëta scivit, et *sensit*; atque, ut, ex occasione, dissensionum mala, velut oculis objecta, videri et aequè sentiri faciat, versibus expressit. (Neque ideo scribit auctor; ut: *legatur*, sed hoc vult, ut *cogitetur, sentiatur*.* — Dein: quae timeat, exponit. Malorum Civium machinationes, tumultus, et vitia, pro honesti Scriptoris officio, perstringit; nullum tamen individuum, nullam hominum classem, nominat; — quamquam et hoc liceret, quia summopere interest Reipublicae, ut *mali noscantur*. Iis, quae recensuit, motus, ad sortis humanae contemplationem digreditur; brevitatem vitae reputat, sed quae per merita etiam post mortem protrahi queat. Denique, ad satisfaciendum officiis hominis et civis, vocat; ad amorem humanitatis et Patriae, opere demonstrandum, etiam spe gloriae accendit. — *Haec Parte primâ.*

Secundâ: Pavore futuri, in hoc concussi orbis motu — quidni inter duos ignes? quidni, cum proximus, et, nî sapimus, nos quoque cunctos indubiè haustus, ardeat Ucalegon? quidni, cum terribilem illum torrentem, Volgam et Tanaim pridem jam cum Istro jungere tendentem; hanc ipsam Arcem, ubi haec scribo, effractis jam fortasse ultimis, qui restabant, aggeribûs, scandere minantem; Poëta — (cum omnibus iis, quos natura hebetes non fecit) apertis contempletur oculis? — metu, inquam, futuri percussus, quaerit: quid dubiis hisce temporibus exspectari possit? ubi spes, ubi salus?

Rebuspublicis, ut nosti, duplici viâ providetur. Icto cum Exteris faedere, paratâque semper adversus fortuita et subita (hòc saltem Europae nostrae statu, id tenendum) validâ armorum vi. His, *sola Imperantium* (aut, pro indole *Constitutionis*, cui conformiter agendum habent; saepe etiam *consciâ* illâ, cui praesunt, *civitate*) sapientia occupatur. Domi: Legibûs, fini societatis respondentibus, et varieteti temporum adcommo-dat; harumque certâ et prompta semper ope, consulitur, Hic, et *Subditi* suas partes habent.

* Il ne s'agit pas de faire *lire*, mais de faire *penser*."

MONTESQUIEU.

Jam, hōc taliter positō: Gliscentibūs in dies publicis, domi et belli, malis — ecquis vero est, qui hoc nesciat, non videat? qui hoc mihi negare non erubescat? qui sunt illi, interrogo, nimīā fortunā adeo socordes, qui nihil metuendum, summâ-
 que nunc, si aliquando alias, animorum unione et futuri curâ 5
 opus non esse, contendant? qui criminosam hanc hostium lucis, quam nullâ amplius humanae nequitiae arte eripi sibi patietur melior populi pars; qui, inquam, horum audaciam reprimi non debere existiment? — Ego verò, dixit Cato callido illi Catilinae patrono, eo etiam magis mihi Reiquepublicae timeo!* — His, 10
 ajo, taliter perspectis: unde Scriptor Hungarus, rerum Patriae suae, quaeve alibi geruntur, non ignarus; remedia malis expectare, spem meliorum capere possit, nisi inde, nisi ab iis, ubi et per quos publica salus procuratur? nisi ab his, qui, sedulâ et prudenti praesentium cum anteactis combinatione, ex praeteritis 15
 futura praevidere, sequuturis Reipublicae damnis in tempore occurrere, et possunt, et volunt, et debent? Nimirum: 1° qui ad clavum Reipublicae sedent, et quodammodo animorum etiam habenas manibus tenent; — id quod, in Hungaria, et *Arce Budensi* (ut poëma expressis verbis habet) de aliis, 20
 quam domum *Regiam incolentibus*, et, ante omnes alios, Principe *Regio (Buda-Vára' Kírályi Lakossi)* sano sensu intelligi non posse, quis non videt? — 2° ii, qui, ut Constitutionem Regni in meliorem ordinem redigant, distributis inter se omnibūs ferme, quibus legislativa potestas definitur et exercetur, objectis, 25
 sibi commissum habent; quive ad sublimem hunc, et sapientissimis quoque mortalium nonnisi arduo labore obtinendum finem (quid enim reapse sublimius esse possit, quam de tot millionum non solum modoviventium, salute, sed et subsequentium aetatum felicitate, statuere? ego saltem, non perspicio) ante tres 30
 jam annos, inde a tempore scripti carminis retrograde numeratos, delecti fuerunt; qui denique, ut notum est toti Regno, huc Budam et Pestinum eotum conventuri dicebantur. — In his igitur Poëta quoque spem suam collocat; sed pro tenerrima, quâ in 35
 Patriam suam fertur, pietate, taedioque praeteritorum anxius est, et sollicitus. Ideo quaerit (ut jam supra caepi) et certior

* Vide Orationem Iulii Caesaris, et Orationem Catonis apud SALLUSTIUM, in Catalina.

reddi cupit: quid, si debilem fortunae publicae navim (nulla ibi ullius privatae societatis *mentio*, vel *locus*, ut tamen Actori *videtur*) novis fluctibus in mare referri contingeret (hypothesis est) exspectandum foret? quae spes adfulgeret? — An memorati
 5 novi Legislatores Populi adsint? (*ott vagynak-e Népiünk' új Szólóni?*) quae denique eorum mens, *unio*, et *harmonia*? — —
 Utrum autem quaesitio haec ultima, inidonea et superflua, vel jure posita, sit, ii Judicum nostrorum, qui compluribus
 Deputationum illarum discussionibus tunc praepremis inter-
 10 fuere, cum de defigendis *principiis*, velut primis superstruendi illius *Patriae templi fundamentis* ageretur, cui sacrum illud, quod paratur, suo tempore inferendum est Reipublicae Palladium; optime noverint, optime fuerint experti; — simulque perspecturi sunt, an ingenium Auctoris, qui venerabilie Vatis nomen, ut
 15 decet, aestimare novit; non pueris, non inlitteratae in quavis classe *plebi*, cui alioquin nulla rerum talium cura, sed hominibus maturis, sed viris et posteritati canit: an, inquam, ingenium Poëtae, arcis adeo limitibus circumscribi, alis suis spoliari, et ridiculo ineptissimi cujusque interpretis jugo subjici debeat.*
 20 Haec breviter executus convertit se per apostrophem ad alios etiam amicos suos, in diversis Monarchiae Hungaricae partibus degentes, non nullos eorum de persona nec cognitos, sibi tamen, velut ejusdem Patriae cives, ejusdem charae matris filios, et

* La manière de critiquer dont nous parlons, est la chose du monde la plus capable de borner l'étendue, et de diminuer si j'ose me
 25 servir de ce terme, la somme du Génie national. — Il n'y a point de génie qu'on ne rétrécisse, lorsqu'on l'enveloppera d'un million de scrupules vains. Avez-vous les meilleurs intentions du monde? on vous forcera vous-même d'en douter. Vous ne pouvez plus être occupé à bien dire, quand vous êtes effrayé par la crainte de dire mal; et qu'au lieu de
 30 suivre votre pensée, vous ne vous occupez que des termes qui peuvent échapper à la subtilité des critiques. On vien nous mettre un béguin sur la tête, pour nous dire à chaque mot: Prenez garde de tomber; vous voulez parler comme vous, je veux que vous parliez comme moi. Va-t-on
 35 prendre l'essor? ils vous arrêtent par la manche. A-t-on de la force de la vie? on vous l'ôte à coups d'épingle. Vous élevez-vous un peu? voilà des gens qui prennent leur pied, ou leur toise, levent la tête, et vous crient de descendre pour vous mesurer. Courez-vous dans votre
 40 carrière? ils voudront que vous regardiez toutes les pierres que les fournis ont mises sur votre chemin. Il n'y a ni sience, ni littérature, qui puisse résister à ce pédantisme. Notre siècle a formé des académies; on voudra nous faire rentrer dans les écoles des siècles ténébreux.

MONTESQUIEU.

alumnos virtutis, vinculo amicitiae, mutuique amoris junctos, earumdem Musarum sacerdotes, ad eundem secum finem tendentes. In his ille solatium et saepius jam antea repperit; et nunc ab iisdem petit: aliquos eorum porro nominat, et, quid operum struant, quaerit; de omnibus denique his, taliter enarratis, ab eo, cui scribit, certiozem se reddi optando, Epistolam claudit. — Eandem ego nunc totam, prout est, huc transscribam; oculis et stricto cuiusvis, competentis tamen et aequi, iudicis examini substernam; et sententiam securus exspectabo. Neque laudem Eorum, quibus placere, quia honor est, cupio, abnuam; neque, conscius mihi bonae saltem intentionis, opprobrium cujuscunque reformidabo; aut, siquam omnino, praeter omnem spem meam, meruisse censeretur, poenam deprecabor.

LEVÉL, SZENT-JÓBI SZ. LÁSZLÓHOZ.

Disjecti Membra Poëtae. HORATIUS.

Oh Te! kinek jeles elméjét örvendve tsudáltam
Még mikoron tsak távúlról hallom vala Múzsád' 15
Szívre ható dalait; Te, kiben végtére magános
Pállya-futásom alatt méltó baj-társra, 's barátság'
Tisztiben a' leg-jobb, leg-igazb emberre találtam; —
Mint vagy, drága Latzim? vagy-is inkább hol vagy? — Ezernyi
Baj közepett, 's le-nyomó bánat' terhének alatta, 20
Íme Te-tőlled akar vígasztaltatni B — — id. —
Hasztalanúl várván leveled', 's óhajtvá reménylett
Kellemes énekidet: máran magam útnak eresztém
Írásom'; bár azt se' tudom, melly tájra botsássam.
Nem-de, miólta Moháts' szomorú környékire mentél, 25
Néma vagy, és hallgat veled együtt mennyei Múzsád?
Élsz-e tehát? 's hol vagy? — Szívem fele, lelki barátom,
Élsz-e? 's mikor térsz-meg lakozásod' régi helyére?
Ott vagy-e még amaz árva mezőn, hol hajdani fényünk
Olly mély gyászba merüle? holott a' vissza-vonásnak 30
Lelke, ditsősségünk' örökös fátyolba boríttá?
Ott, azon árva helyen, hol minden fűnek alatta
Egyy-egy régi Magyarra találsz! . . . Könyvekben el-ázva
Jársz, tudom, ott; 's, Eleink' esetét panaszolva kesergvén,
A' Tselye' bús patakába szakad fájdalmaid' árja! . . . 35

Hajh! iszonyú térség! gyászos temetője Hazámnak!
 Jártam hantyaidon; láttam sír-halmait én-is
 Ősünknek — kik hajdan az ellenségre ki-kelvén
 Honnyunkért, 's érette vitéz vérekkal adózván,
 5 Intenek íme, 's Világ' füle' hallattára kiáltják:
 „Nézz e' térre, 's tanúly már egygységre, Magyar Népl!” —
 Ám de mit emlegetem veszedelmünk' Napjait? ennyi
 Bánattól vérző sebeink' mit szagatom újra? —
 Nemzetem' átka, Moháts' szomorú neve! rettenetes név!
 10 Ah! ne gyötörjed az én füleim'; rémíttsed azoknak
 Lelkeiket, kik ez árva Hazának mostoha sorsán
 Nem könyörülhetvén, bajait mindenha tetézik! —
 És Te, Barátom, eredgy; vedd tolladat: írd-le, mit érez
 Hív szíved, — 's mi lehetne Hazánk még most-is, ezernyi
 15 Kárunkonn okosodva, ha már egyezni tanulnánk! —
 Vagy ha talán már vissza-jövéi Buda-Vára' Királyi
 Pompával ragyogó lármás palotájiba, 's ottan
 Töltöd ezen vidám napokat most, drága Hazámnak
 Érzékeny Fija, Kellemes Éneklője: figyelmezz
 20 Egy kisség szavaimra; felelly kérdésre kedveltt
 Társodnak, kit Népe miatt mély gondok epezstnek! —
 Terhes fellegetek látok keveregni felettünk
 Újjolag; és iszonyú szélvész terjedni Hazánkra.
 Hasztalanul tsalogatta reményünk' tsillaga, tündér
 25 Bóldogság' képével, alélt szívünket! örökre
 El-tűnik ah! 's nem fog soha fel-virradni talántán! —
 Nézd, a' régi homályra szokott sok gyáva miképpen
 Üldözi mind azokat, kikről a' józan okosság'
 Élesztő tüze' sугárit tündökleni láttya!
 30 Nézzed, az Ostobaság' véres zászlójihoz esküdtt
 Vak-buzgók mi dühös-törekedve rohannak előnkbe?
 Szíveiket vad gyűlölség' mérgével itatván
 A' szeretet' szolgálji, miként gerjesztgetik őket?
 Mint fenekednek! mint hányják az ezernyi keleptzét
 35 Újra, hogy, a' szabad észtt szűkebb korlátba rekesztvén,
 Népünket le-vetett alaton jármokba szorítták! — —
 Még tsak alig jöve-fel valamelly jeles elme Hazzánkban;
 A' köz jóra törő hív Polgár, pallya-mezőben
 Még tsak alig láttatta magát: mikor íme leg-ottan
 40 Relligiója felől vetekednek, eretneki névvel

Illetik, és mérges nyelvekkel földig alázván
 Érdemiért, vér-árulók' módgyára le-rontyák! —
 Tsalfa Világ! gonosz álnokság! bal sorsa Hazámnak!
 Oh! — — 's hát hogy még éjjelit-is szagatva, 's az édes
 Nyugodalom' puha karjairól munkára sietve 5
 Élete' napjainak fonlát rövidítte; Hazája'
 Mély álomba merültt Fiajit serkengeti; régi
 Durva homályát széllyesztvén új fényre vezérli,
 'S méltóbb állapotunk' úttját mutogattya: — tehát illy'
 Fáradozásaiért az légyen-e végre jutalma? — 10
 Tí, bődögságunk' dühös ellenségi! Hazánknak
 Fattyai! mikor lessz
 'S lessz-e gonosz szándéktoknak valahára határja?
 Oh Te! Világoknak Fejedelme! Te, Nemzetek' Attya!
 Gondviselő Bírāja! ki, föld-testébe lehellvén 15
 Lelked' szikráját, szabadon formáltad az Embert;
 Meddig, meddig nézheted-el, hogy dúllya Hazánkat
 E' nevedet gonoszúl káromló tziimbora? meddig
 Késik még méltó haragodnak mennyköve? — Fordítsd
 Ah! fordítsd-le reánk szemeid', végetlen Igazság, 20
 Már valahára! 's kevély ellenséginket alázd-le! —
 Nemzete' bal sorsán mély gondolatokba merülvén
 Így búsong, 's aggódva magát így gyötri barátod; —
 A' mikoron Te talán éltednek gyenge tavasszát
 Víg Palotákban, 's szép Dafnéd' ártatlan ölében 25
 Töltöd; gondgyaidat feledékenségbe temetvén.
 Ah! vígadgy; 's a' míg kedves lehet életed, élyyed!
 Fel-tünik a' bú', gond', 's szomorúság' napja ma-holnap
 Néked-is; el-múlik pirosolló hajnalod álma. —
 Ím', el-tüntek az én öröömim; nem kellenek immár 30
 E' bús szívnek alig kóstoltt hivságai többé!
 Úgy el-enyészének, mint éj' felhőji tavaszkor,
 Bánatos éltmennek fiatalb esztendeji; 's tisztább
 Napjai, mint valamelly siető patak, úgy le-folyának! —
 Oh! Embernek léte, rövid pályája! mi vagy te? 35
 Most jöttünk, már újra megyünk; és íme tsak azt sem
 Tudgyuk, merre, hová térünk, vagy honnan eredtünk!
 Rajta, Barátom, azért: igyekezzünk szerzeni mostan
 Érdemeket. (Tsak ezek fogják nyújthatni tovább-is
 Éltünket, mikoron köz anyánk' kebelébe le-szállván 40

A' Jók' ellenségeinek szolgált az Igazság? — —

Oh írj! írj már; 's add ezeket tudtomra, Barátom!
'S, fel fog-e még valahára Napunk virradni, tudósítt.

De sacerdotio. Si characteres illi reipsâ 1° *invidiam conciliare* debent, omninoque odio digni sunt; si 2° applicante ipsô et 5
interprete Fiscô, *Sacerdotio* convenire et proprii esse dignoscuntur: nihil prorsus est, quod obvertam. Stante hôc: ad illa Sacerdotii membra, ad illos ejusdem ductores, qui reliquis ordinis sui sociis feliciorum, saltem sorte nascendi, nacti educationem, plus sapere, eisdemque, bonis et statui religioso convenientibus 10
exemplis ex officio praeire debent; ad hos, inquam, me converterem; sequentibusque unius ex sacro et venerabili illo Scripturum numero, qui nunquam intermorituris operibus suis plurimum orbi (Imperantibus et Populis) profuerunt, summumque ac aeternum humanitati non minus, quam seculo huic, honorem 15
fecerunt; — sequentibus talis magni viri verbis — aequae ad Sacerdotes, ob solam opinionum diversitatem in sanguinem innocentem, Dei pacis et amoris nomine, saevientes, ipsisque olim — infante nimirum adhuc Philosophiâ — coronatis Capitibus formidabiles, directis, eosdem adloquerer: 20

Si vous avez la vérité, ne nous la cachez pas par la manière dont vous nous la proposez. Le caractère de la vérité, c'est son triomphe sur les coeurs et les esprits, et non pas cette impuissance que vous avouez, lorsque vous voulez la faire recevoir par des supplices. — Vous vivez dans un siècle où 25
la lumière naturelle est plus vive qu'elle n'a jamais été, où la philosophie a éclairé les esprits, où la morale de votre évangile a été plus connue, où les droits respectifs des hommes les uns sur les autres, l'empire qu'une conscience a sur une autre conscience, sont mieux établis. Si donc vous ne revenez pas de vos 30
anciens préjugés, qui, si vous n'y prenez garde, sont vos passions, il faut avouer que vous êtes incorrigibles, incapables de toute lumière et de toute instruction; et une nation est bien malheureuse, qui donne de l'autorité à des hommes tels que vous.
(De l'Esprit des Loix. Liv. XXV. ch. XIII.) 35

Verum: nullibi ego ea, quae individuorum, quamvis multorum — et heu! *valde multorum!* primô hôc lustrô, in conspectu orbis totius, expressis verbis, declaratam, *Legi*, adeoque supremæ Principis et Patriæ nostræ auctoritati, *non obediendi*

Venerabilis Cleri intentionem ac voluntatem (juxta sensum et testimonium Art. 26. anni 1790/1) nimium etiam, et opere continuo monstrantium, nusquam ferenda vitia sunt, *toti* Corpori adtribui; nullibi Eidem Venerabili Clero (inter cujus membra
5 ego ipse plures bonos, egregios, et inlustres viros nosco atque aestimo) tam grande, ipsi etiam vero Christianae Religionis spiritui e diametro oppositum, totiusque humani generis execratione dignum, crimen objeci; nullibi eundem *omnis inluminatiois hostem* adpellavi. —

10 Adora Deum, observa Legem, dilige Proximum — haec sunt principia, quae in quavis recte ordinata *Civitate*, velut fundamenta Societatis, sacra et inviolabilia esse; in quavis, rationi et finibus hominis ac unioni Corporis Politici non prorsus difformi et adversa *Religione* obtinere, debent. Haec sunt prae-
15 primis, quae voce, opere, exemplô docuit; quibus totam doctrinam suam superstruxit magnus ille et divinus Veritatis Legatus. Sed, cum filius hominis — charum hoc ei, et frequens nomen! — amabilem se hominum fratrem vitâ et verbis testatus, *dominari* nollet; cum, ipsa mansuetudo, purusque *amor*, esset: terribilem
20 maluere. Hinc illae lacrymae! —

Censuram Librorum quod attinet: de ea quid sentiam, jam supra (parte 1^a) declaravi. — Fautoribus vero illius, si tamen favor dici potest, quod bonam etiam rem, malâ defensione semper perdentem, (non loquor autem de ipsis resolutionibus
25 Regiis, quibus illud, quod exigunt, obsequium praestandum esse scio, nec unquam neglexi) in odium adducit, exosamque reddit: his, inquam, *Viris Censuram*, ut dicitur, *secundantibus* svadeo: ut, si Principi, si Patriae, si Posteritati, sibi que ipsis prodesse, et chari vivere volunt, quibus quaevis res armis, qua
30 arte, quo Marte defendi debeat, discant et reputent; ne, rebus speciosa, sed inpropria, vocabula indendo, sensum communem confundant; ne, nomine licentiae, quam certe nemo bonus vult, utendo et abutendo, libertati periculum facessant; verum, quid sibi omnino Natio velit, intelligant, publicam ejus opinionem
35 consulant; — denique, hunc in finem, inter plures alias, omni attentione dignas, aliorum Comitatum Repraesentationes, *Szaboltsensem* praeteritâ aestate scriptam, et fusius adlata in eadem ex ipsa Regni Constitutione argumenta, legant, relegant; et eandem — siquidem contraria juxta se posita magis elucescant,
40 cum *Sárosiensi*, quoad Universitatem Scientiarum Pestinô

aliosum transferendam, Educationem Juventutis Viris *secularibus adimendam* et hominibus *religiosis comittendam*, Directionem Studiorum et Rei Litterariae, dirigenti Regni Dicasterio, cujus viâ suprema Inspectionis Regiae Jus, vigore Legum Patriae, exercetur, aequè adimendam, et novo, citra 5 Status et Ordines Regni concursum, atque ex *solis tantum Romanis Catholicis* Individuis erigendo Studiorum Directorio concedendam *etc. etc.* ad Suam Majestatem (cujus ibi ipsum adeo *Symbolum inversum* est) eadem aestate, mense nî fallor Julio, submissa, typisque vulgata, diligenter conferant; utramque 10 omni veritatis, Reipublicae, et humanitatis studiô examinent, ac iterum iterumque pendant. —

Objectio 7^a.) Quod Auctor *plura alia, intersertis inter-punctionibus, divinanda reliquerit.*

Ad 7um. Haec objectio, propter singularitatem suam, 15 peculiare responsum requirit.

Scriptor, qui, unicô boni publici amore, unico Patriae, litterarumque et verae gloriae studio ductus, non habitâ tot fatigiorum, quae excolendis ingenii facultatibus impendere, non habitâ tot impedimentorum, quae vincere ac supergredi debet, 20 ratione; immo etiam fortunae suae, cujus alioquin per id evenhendae nullam spem, nullum exemplum videt, curâ sepositâ; perpetuô cum vitiis malorum civium, invidia nempe, ignorantia, odio, calumnia, et persequendi perdendique potentia, conluctari necessum habet: — Scriptor talis jure poscere et exspectare 25 posse videtur, ut saltem ii, quorum praeprimis id refert, quive malorum audaciam reprimere, unumquemque — vel ultimum et infimum Monarchiae Civem — tueri debent, ideoque statuendis remediis sufficienti potestate provisi sunt; ut saltem, inquam, hi erga ipsum, si non debitâ ei strictâ justitiâ, naturali adminus 30 ducantur aequitate; et, si nefors infirmitate humanâ eumdem etiam *errare* aut *peccare* contigisset, saltem *honorem** ejus *conserverent*; ex ea etiam ratione: ne secus, in boni conatûs praetium, et pro se infelix, et Reipublicae inutilis, immo, ut infinita ubique sunt exempla, etiam noxius reddatur. Ante 35

* Le prince est la source de presque tout le *bien* qui se fait; et quasi toutes les *punitions* sont sur le compte des lois. —

Les monarques doivent être charmés d'avoir des sujets à qui l'honneur est plus cher que la vie, et *n'est pas moins un motif de fi d é l i t é que de courage.* — De l'Esprit des Loix. Livre XII. Chap. XXIII. XXVIII. 40

omnia vero ex politica etiam ratione cavendum esset, ne scriptis ejus, aspectui totius Publici patentibus, sensus malus, mentique et scopo Auctoris manifeste incongruus tribuatur. — Haec, non ut de meis injuriis iterum conquerar; non, ut cujuscunque
5 miserationem eliciam, aut opusculis meis, huicque, quod in quaestione est, Carmini benigniorem interpretationem conciliem; sed propterea, vel brevissime, adfero et praemitto: ut, monstratâ, hac etiam vice, de Musis patriis, in cunis adhuc vagientibus, omnique hominum ope destitutis, quo ocyus providendi neces-
10 sitate, exemplum factorum meorum, si fieri potest, in communem Reipublicae litterariae utilitatem vertat; et ego, cum aliter ob tanuitatem virium prodesse nequeam, saltem datâ hac pro me verba faciendi occasione, meliori eorum, qui post me venturi sunt, fortunae, quantum in me est, consulam.

15 Major hîc res agitur, quam vulgo nefors putatur; — quocum interim nunc nihil Nobis. Modicis saepe et nec observatis initiis gravissima mala inreptant; non tam facili dein negotiô, postquam actis radicibus invalere, evellenda. Quid enim tunc tristes querimoniae, quid leges vanae proficient, sine moribus? —

20 Exempla praeteritorum temporum; vitia et virtutes; mala, bona, utilia, et damnosa aliorum acta, dictaque, tam populorum quam individuorum: ideo per summos omnium temporum et gentium Viros adnotata, scriptisque consignata ad nos transmissa sunt, ut, quid sequendum, quid fugiendum sit, videamus;
25 aliorum experientiam in usum nostrum convertamus. Quae unquam homines uspiam bene egerunt, sapienterque dixerunt, aut cogitarunt: tua sunt, si iis recte uti didicisti. Sequendum, quod profuit; fugienda, quae perniciem aliis adtulere. —

Reipublicae, Imperiique Romani fata, et conversiones,
30 harumque caussas, merito maximi quarumvis Nationum Viri perscripserunt, scrutati sunt.* — Taedet hominem pudetque humanitatis, dum acta factaque illorum Generis sui monstrorum, quae orbi post Augustum imperitarunt, vilemque et abjectam eorum, qui illis obsequuti, oppressâ omni, rationabili creaturae
35 convenienti libertate, in sanguinem concivium saevire, nulli sibi vel pudori vel religioni duxerunt, servitutem, legit, reputatque. Et unde tanta haec tanti Populi mutatio? unde haec mentis et naturae humanae degradatio? quae tam tristium,

* Montesquieu, Gibbon, Ferguson *etc.* ex recentioribus.

tam horribilium effectuum caussae? — Inter primas et praecipuas numeratur — *lex maiestatis*, per Tiberium reducta!* „cui nomen apud veteres idem, dicit Annalium Scriptor, sed alia in iudicium veniebant: siquis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique malegestâ republica maiestatem Populi Romani minuisset. Facta arguebantur; dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractavit, commotus Caji Serveri libidine, quâ viros foeminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat. Mox Tiberius, consultante Pompejo Macro praetore, an iudicia maiestatis redderentur? exercendas leges esse respondit. Hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata, in saevitiam, superbiamque ejus, et discordem cum matre animum. Haud pigebat reffere in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praesentata crimina: ut, quibus initiis, quanta Tiberii arte, gravissimum exitium inrepserit, dein repressum sit, postremo arserit, cunctaque corripuerit, noscatur.” — Hoc isthic ipsis tanti Scriptoris verbis adtulisse, haud abs re fuerit. Talis ejusdem legis ad scripta dictaque Romanorum extensio, tam frequentem dein ac paene publicam, post se traxit accusandi rabiem, ut per illam omni civili bello gravius (ut Seneca dicit *de Benef.* 1. 3.) *adflcta sit respublica*. Haec eadem legis ejusdem extensio fecit lapsu temporis, ut Junius Rusticus, Vir pulcherrimis Reipublicae Romanae temporibus dignus, interimeretur, quod Paetum Thraseam et Helvidium Priscum — duo haec tristissimae illius tempestatis lumina — *sanctissimos viros adpellasset*. — His taliter adductis, ut propius dein ad meam ipsius caussam delabar, unum adhuc exemplum memorabo.

* Rien ne fut plus fatal à la Liberté Romain. — *De l'Esprit des Loix. Liv. XII. ch. XIII.*

Tibere se saisit de cette loi, et l'aplica non pas aux cas pour lesquels elle avait été faite, mais à tout ce qui put servir sa haine ou ses défiances. Ce n'étaient pas seulement les actions, qui tombaient dans le cas de cette loi; mais des paroles et des pensées même. — — — Il n'y eut donc plus de liberté dans les festins, de confiance dans les parentés, de fidélité dans les esclaves : la dissimulation et la tristesse du Prince se communiquant par-tout, l'amitié fut regardée comme un écueil, l'ingénuité comme une imprudence, la vertu comme une affectation qui pouvait rappeler dans l'esprit des peuples le bonheur des temps précédens. — *Considerat. sur la grandeur et la décadence des Romains. Chap. XIV.*

Cremutius Cordus — cujus solius damnatio aeternam infamiam inussisset, nomini subtilis illius et crudelis tyranni, etiamsi non per tot alia scelera abominabilem se toti subsequutae et posthac etiam sequuturæ posteritati reddidisset — Cremutius Cordus „novo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus, laudatoque M. Bruto C. Cassium *Romanorum ultimum* dixisset — postulabatur, accusantibus Satrio Secundo et Pinario Natta, Sejani clientibus” — Transscribam aliquot eius dicta, ex nota illa oratione, quam summus idem Scriptor, cujus verbis et auctoritate utor, dum *saeva jussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium* recenseret, totam, velut pluribus, *eventis aliorum docendis, profuturam*, immortalis Operi suo inseruit: „Verba mea, Patres Conscripti,” ait Cordus, „arguuntur; adeo factorum innocens sum. Sed neque haec in Principem, aut Principis Parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor. Quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. — Num cum armatis Cassio et Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli civilis causâ populum per conciones incendo? — Suum cuique decus posteritas rependit. Nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint.” — Egressus dein senatu (addit Tacitus) vitam abstinentia finivit. Libros per aediles cremandos censuere patres;* sed manserunt occultati et editi”. etc. —

His, ad rei meae gravitatem in clariori luce ponendam exemplo futuris, ceterum vero (ut praemoneo) nonnisi in abstracto considerandis, *factis historicis*, tali ratione in memoriam revocatis: quis erit, qui meam sortem casui magnorum horum veritatis et libertatis martyrum, per summos Antiquitatis viros vivis et propriis coloribus descripto, non modo haud absimilem,

* Tibere lui (au Sénat) renvoya de même le jugement de tout ce qui s'appellait crime de *lese-majesté* contre lui. — Ce corps tomba dans un état de bassesse qui ne peut s'exprimer; les sénateurs allaient au-devant de la servitude; sous la faveur de Séjan les plus illustres d'entr'eux faisaient le métier des délateurs. — *Considerat. sur la grandeur et decadance des Romains. chap. XIV.* — Memoriae proditur, Tiberium, quoties curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum: *ô homines, ad servitutem paratos!* scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectae servitium patientiae taedebat. —

TACITUS *Annales, L. III.*

sed eò, si mortem demas, (quae tamen et mihi intentatur) deteriorem etiam esse non agnoscat? — *Illi* sub tyrannis, (Tiberio, Domitiano,) tam indigna passi sunt: *mihi* sub humanissimo, clementissimo Principe luendum fuit. *Illi* ingenio, honoribus, auctoritate praediti, splendore natalium et opibus fortunae 5 pollentes, multis validisque propinquitatibus subnixi, multis validisque necessitudinibus aucti et adjuti, atque adeo cunctis incubantem Patriae suae tyrannidem depellendi mediis instructi, a Dominantibus, absolutam, vi et crudelitate exercitam, inter continua manifestaue pericula trepidam, potestatem tenentibus, 10 adeoque precariae majestati non sine caussa diffidentibus, formidari poterant; *ego* omnibus his destitutus, parvus et modicus civis, nullarum partium sectator, paucis contentus, ad nullos honores adspirans, nullos titulos quaerens, nemini dominari volens philosophus, ne ultimo quidem concivium meorum 15 periculo sum; eo minus ullas Principi legitimo, humanissimo, a subditis suis amato, liberam, independentem, generosam et fide amoreque in Reges suos nemini cedentem Nationem regenti, ullas molastias facessere possum. *Illi* porro, per opera sua, certe non consultò censore edita, manentibus adhuc heroum illorum 20 nepotibus novos, ad fortiter subeundum pro Patria discrimen, stimulos spe tantae gloriae additura, perniciosos evadere poterant principibus, anxiam alioquin inter tot inimicorum insidias aetatem degentibus; spiritumque democraticum, immani sua feritate magis etiam excitum, cane pejus et angve paves- 25 centibus.* Apud nos, nihil horum. — Sed de hoc satis. At

Non satis hoc erat Actori. Factum est, fieri quod posse negassem. Fiscus in ipsam animam meam Jus sibi adrogare pergit. *Cogitationes* meas exquirat; malas supponit. Hactenus id, quod scripsi; nunc, quod non scripsi, crimini dat. — Respondeo: 30

1º Nulli mortalium, qualicumque potestate praedito, *Jus* esse in conscientiam alterius, atque ideo

2º A me quoque rationem cogitationum mearum tantum per eum exigi posse, qui fragili huic et perituro paulo post 35

* Trepidam sibi vitam; suspectas inimicorum insidias — facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. TACITUS.

corpori immortalem animam indidit, et, dum volet, iterum retrahet. Denique

3° Opinionem, hujusque manifestationem (dummodo ei actio vetita, adeoque legibus jam circumscripta et definita, non jungatur) *etiam* liberam esse, neque sub cujuscunque Potestatis aut Judicii quaestionem cadere; — verbò: Leges, nonnisi ad actiones externas, et quidem, ut denuo repeto, in iisdem clare definitas applicari. Id quod in omni societate civili, in omnibus non prorsus omnis, tam civilis, quam politicae, libertatis expertibus provinciis, obtinere vigereque debet. — Haec pluribus monstrare si vellem, Actori ipsi facerem injuriam. —

Ut tamen videat Actor, quod ne in *hac* quidem herba mea anguis lateat, ideo unicum etiam illum versum, qui ibi defuerat, huc appono, in nexu et ordine suo legendum, atque adeo praemissò prius alterò, cui innectitur, una cum sequentibus:

— — — — — Buda-Vára' királyi lakossi
Mit várnak, mire készülnek? 's mibe' vólna reménnyek,
H o g y h a megint valamelly szélvész támadna? Ki fogná
Ah ki, 's miként fogná kormányozhatni szerentsénk'
20 Fergeteges tengerre botsátott gyenge hajóját? etc. etc.

Ceterum: subinde admoneo, ne candida haec, ipsa cogitata mea revelandi ratio, ulli unquam in conscientiam alicujus formando juri, pro exemplo et praejudicio servire queat. Immo utor jure meo, per id requisitò, et adsero: *ipsa etiam Auctorum*
25 *Manuscripta, nondum edita, sarta tectaque esse, et pro cogitationibus solum considerari debere*; — vel ideo, ut ab iisdem auctoribus suis, nefors meliora doctis, emendari, mutari, retrahi, et supprimi possint. —

Ne denique, laudati, in carmine hoc, amici mei, propter
30 me tam gravi nunc lite conventum* citra culpam suam ullo modo subsumi, queant; adscribo huc illos adhuc versus, qui subseque, sed eodem anno facti, inde emanserunt; unicum illud epithetum, quod de doctissimo Koppio, in Universitate Pestiensis *Historiarum Professore*, legitur, clarius et contra malignorum nefors (qui tali viro deesse non possunt) ipsam vocabulo-

* L'accusation de lese-majesté est toujours terrible à l'innocence même. *De l'Esprit des Loix. Liv. XII. Chap. XII.*

rum significationem pervertentium, interpretationem, securum reddituros. Nempe:

Mit mivel a' bölt's Koppi? miként nevedeknek alatta
A' Haza' jobb tsemetéji? miként gerjednek erőre
Bajnokaink' onokáji, midőn a' régi világnak 5
Nagy példájit festi? *Hová lett Versegi?* etc.

Si *privatus* quispiam tales mihi objectiones fecisset: illum publicô responsô haud fuissem dignatus. Si *privatim* aliquis talia mihi objectasset: his magni MONTESQUIEU verbis, contra talem criticum, usus fuissem: 10

Lorsqu'un auteur s'explique par ses paroles, ou par ses écrits qui en sont l'image, il est contre la raison de quitter les signes extérieurs de ses pensées, pour chercher ses pensées; parce qu'il n'y a que lui qui sache ses pensées. C'est bien pis, lorsque ses pensées sont bonnes, et qu'on lui attribue de mau- 15
vaises.

Quand on voit, dans un Auteur, une bonne intention générale, on se trompera plus rarement si, sur certains endroits qu'on croit équivoques, on juge suivant l'intention générale, que si on lui prête une mauvaise intention particulière. 20

Cet art de trouver dans une chose, qui naturellement a un bon sens, tous les mauvais sens qu'un esprit qui ne raisonne pas juste peut leur donner, n'est point utile aux hommes: ceux qui le pratiquent ressemblent aux corbeaux, qui fuient les corps vivans, et volent de tous côtés pour chercher des cadavres. 25

Hoc, inquam, privatis criticis reposuissem. Fisco, aliis ejusdem Populorum Legislatoris verbis respondere debeo; — simulque defensionem Versuum meorum finem impono:

Quand on écrit contre un auteur, et qu'on s'irrite contre lui, il faut prouver les qualifications par les choses, et non pas 30
les choses par les qualifications." —

Objectio 8^a. Exercitationibus poeticis, ut collimari potest, hic tantisper abruptis, artem dicendi invinculatus incattus propriam sibi reddere voluit.

Ad 8um. Estne hoc vetitum? estne hoc crimen? estne 35
hoc animi rebellis argumentum? — Sic est; saepe ego „*et versus: et cetera ludicra pono; quid verum atque decens, curo et rogo, et omnis in hoc sum*”; — artem denique, non tam *dicendi*, quam recte videndi, *propriam mihi reddere volo*.

Objectio 9^a. Hunc in finem, praecipua Nationalis Conventus Parisiensis Decreta — acta et facta, ignotum, an ex *Moniteur* aut occultis correspondentiis secretâ viâ horsum penetrantibus, adnotavit; — Declarationem Jurium Civis; — Articulos Constitutionales; — verbô, molem Actorum (si e re fuerit, dum et quando producendorum) conscripserit, seu, verius, semina revolutionis in unum collegit. *etc. etc.* Haec ut explicet ac Juris publici faciat, conscribendae de Revolutione Status Dissertationi semet accinxit. —

10 *Ad 9um.* Si *Monitor*, publico cursore, adeoque solutâ etiam Aerario Regio pecuniâ, haberi et legi potuit: quid opus *occultis correspondentiis? secretâ viâ?* — Si, porro, cuncta in illo contenta Acta factaque; si omnes orationes, Proclamationes, bonae et malae declamationes; si propositiones, prudentiâ, 15 eruditione, arte, profundâ naturae humanae cognitione, sapientiâque non minus, quam eloquentiâ, quibusvis pulcherrimis ipsius Graecae et Romanae Antiquitatis temporibus non indignâ, — aut, contra, stoliditate, ferociâ, manifestisque calumniis, insaniâ, et mendaciis, insignes, si, inquam, haec omnia ab 20 omnibus, per extensum, et, ut ita dicam, *in puris naturalibus* videri, legi, et relegi, consequenter et describi potuerant (si enim ars imprimendi ignota esset, adhuc omnia scriberemus); cur non a me saltem eorum *praecipua adnotari?* — An, porro, si Declarationem Jurium Hominis et Civis, ipsis adeo publicis 25 Ephemeridibus, quovis idiomate conscriptis, passim et in tota etiam Germania, editis, insertam, quisque legere potuit; an eam *soli mihi* — etiam Homini, etiam Civi, — Hungaro — et Litterarum cultori — bona, malaque legere ac scire volenti et debenti, — describere, possidere, non licebit? — Utinam 30 *totum Monitorem* habere possem! — Illud opus aestimari sufficienter non potest. Est bibliotheca mentis humanae; depositorium *errorum et veritatum*, hujus decenni. Sed, nempe, fortuna nôverca mihi fuit. *Quinquaginta duos rhenos florenos* quotannis pro eo erogare non possum; et, si possem, jam nunc *nec admitte-* 35 *retur* — id quod ego laudare nullatenus possum. Certe, illud opus prudentioribus non nocuit; ibi, velut in theatro, est videre, quantis, quam horrendis tempestatibus jactari oporteat navim Reipublicae, si improvise, dormientibus Palinuris, ventorum turbine rapta, violentisque passionum humanarum fluctibus 40 tradita; quantis item, quam terribilibus cum periculis, tot

hominum milliones, et tamdiu, collectari necessum habeant, si *Statûs Machina*, per incuriam, imperitiam, aut malignitatem dirigentium, *cardine mota sit*. Ne autem a talibus, qui ex ipsa herba salutifera venenum sugere consueverunt, legatur, provideri posset. Non, si incendia ex igne oriuntur; non, si eluvione aquarum pagi, civitatesque, et millia incolarum hauriantur; non, inquam, propterea usum elementorum prohibueris; aut Danubium nostrum ad alios derivaveris! — At (ut ad incepta redeam) suidsi ego ipse Constitutionem aliquam, seu idealem, sive Patriae etiam meae non incongruam, *conscripsissem*; 10 quidsi *Rempublicam* in *Regno meo* (quis namque foret temerarius ille mortalis, qui inmortali menti meae limites defigere *ausit*? quis impudentissimus ille Dionysiorum, qui velit?) quidsi, aio, *Rempublicam condidissem*? — An, quod Platoni, quod Aristoteli, quod Ciceroni, magnis his Antiquitatis luminibus; an quod 15 aliis, et olim et recens, modoque mecum viventibus, summis ubique Gentium viris, licuit, licet, semperque licebit: — mihi *soli* vetabitur? mihi *soli*, eos imitari, et, si per ingenii, *ope Daedaleâ* niti formidantis, modestiam fieri posset; *Apis Matinae* more modoque grata corpentis *thyma per laborem plurimum*; 20 optima, inquam, optimorum undique conquiendo, etiam *aemulari*, *operosa parvo carmina fingere*, cautum erit? — Nos saltem id non tenemus; et ne *somnia* quidem boni civis (qualem *etiam me esse*, opere probavi) sperni debere, credimus. Dulcia haec sunt viventibus, decora mortuis, *somnia*! — Nolite, quaeso, 25 nobis *accipere*, quod mortalibus *dare* negatum est! —

Et, reverâ: Ignoratio — ne validissima arma subministrabit? ignoratio — ne optimos aggeres eriget contra talem ac tantum (ut jam dixi) *opinionum torrentem*?

Arma haec: homini — creaturae rationabili — *non con-* 30 *veniunt*; hoc *primum*.

Arma haec: *inutilia*, atque adeo (quia, quae in talibus non profuere, nocent) *damnosa* sunt. Ea enimvero, quae in conspectu totius, tamquam fatali quodam motu percussi, et inretorto semper oculo spectantis, orbis, geruntur, gesta que 35 sunt, celari negant; *secundum*. Porro:

Arma haec: iis, qui illis uti volunt, *perniciabilia* esse possunt; quia, velut libertati spiritûs humani contraria, (ideo *nitimur in vetitum*!) actione reactionem excitant; et, quo major impressio, eo major repercussio. Aeterna haec naturae lex, 40

ubique vim suam exerit [!], et exercet; ubique viget. Neque in physico mundo, quàm in morali (qui alioquin ab illo non *differt*, et perperam *sejungitur*) magis obtinet, natura, quae, si furcâ expellas, tamen usque redibit; natura *mentis humanae* 5 est, dormire quidem, et in lethargica quadam inactione per secula subsistere posse; sed, si semel, violenter percussa, excite-
tur, non tam cito iterum somno se reddet; vadit versus veritatis lucem, quam primo visu deamavit; viresque acquirit eundo. Tangere noli! — Hic est certissimus ille et indisputabilis inmi-
10 nentium, licet nullâ mortalis ullius, vel sapientissimi, perspicaciâ praeviè determinabilium — rerum ordo; haec sempiterna illa et indeclinabilis, neque, si uspiam existit, aliò sensu intelli-
genda, series et catena, volvens semet ipsa sese, et implicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta connexaque
15 est; — veteribus *fati* nomine vocitata. (Vide Gellius 6.) — Hinc est denique, quod

Opinionum bella tam terribilia semper fuerint, futuraque sint. Opinio occupat integram hominis, inter tantas, tamque
diversas passionum humanarum, tali turbine excitatarum,
20 procellas jactati, mentem; occupat cunctas, omnique violentiâ exercet, ac velut sacrò quòdam furore percitas complet animae ipsius facultates. — Ex tali demum, tam horribili omnigenarum intentionum, sententiarum, cupiditatum, fraudis et doli, boni
et mali, veri et falsi, sapientiae, prudentiae, stoliditatis et vesa-
25 niae, conflictu (sicut ex informi illa et indigesta mole — ubi frigida pugnabant calidis, humentia siccis — olim Universum) — prodibit tandem — id quod prodire debet — *Veritas!* cujus triumphus, quo tardior, eò certior est.

A-t-elle résolu d'entrer dans un pays? elle sait s'en faire
30 ouvrir les portes; tous les instrumens sont bons pour cela. — Elle traverse, quand elle veut, les mers, les rivières, et les montagnes; ce ne sont pas les obstacles d'ici bas qui l'empêchent d'aller. Mettez de la répugnance dans les esprits; elle saura vaincre ces répugnances: établissez des coutumes, formez des
35 usages, publiez des édits, faites des lois; elle triomphera du climat, des lois qui en résultent, et des législateurs qui les auront faites. — MONTESQUIEU.

Id quod de *quavis veritate* intelligendum est; — quae nempe, si semel se monstravit, lucere; et, sicut discussis nebulis
40 sol in firmamento, videri debet. — *Hoc est*, dicet aliquis, *adpro-*

bare ea, quae Galli faciunt? — C'est être bien charnel, que de parler ainsi! respondeo. Non, non adprobo, quae faciunt; quaeve nec illi unquam fecissent, si sub praeteritis regiminibus *omnia moralitatis principia corrupta*, et tot lamenta summorum Viro-
rum, velut malitiosa inquietorum subditorum phantasmata, 5
spreta, saepe etiam punita, non fuissent. Non adprobo; odi quin immo democratiae fanaticos ac populi corruptores, cane pejus et angue; — non minus videlicet, quam alios idgenus, *hominum seductores!* —

Haec, quae ego hîc (siquidem vel invito mihi iterum de 10
revolutione illa, illiusquae caussis, consequenter, et securituris effectibus, loquendum sit) adfero: non sunt aegri somnia, non sunt vanae species. — „Documenta?” — Codex et totum Archivum Naturae; — omnia omnium temporum, et Nationum, monumenta! — Ceterum: denuo contra malignos me munio; 15
et iterum, iterumque admoneo, quaestionis meminerimus, sciamusque: nos *ea de re hîc agere, id quaerere, quid timendum, contra quos hostes, qua tempestate agendum, qualibûs armis pugnandum sit.* — Porro:

Dissertatio illa, ex Mole Actorum (dum et quando, pace 20 meâ, *producendorum)* sub n° 5° adlata (noverit autem Actor, quod similem *Actorum molem quisque* vir litteratus habere soleat) quam *juris publici facere* voluisse arguor, de *Revolutione imperiorum, non est meus labor!* — eoque minus defensione mea opus habet. Est *Extractus* libri, cui titulus: 25
Patriotische Gedanken eines Dänen etc. Loco continuationis et appendixis habet: *Erläuternder Commentar über die patriotischen Gedanken eines Dänen* — Prodiit in — Dania. Auctor eximii, et orbi litterato cogniti, operis, est Comes Schmetau. Vir hic, ob plura jam erudita opera celebris, et per Academias 30
praemiis decoratus, laudibus meis non indiget. — *Principia* ipsius bona sunt; certe non talia, quae cuiquam in cultiori hac terrarum parte, Europa, in criminali caussa objici mereantur. Utinam tales Viri Imperantibus et Ministris auditi, utinam consilia ipsorum non spreta fuissent! — Eventus docuit, multos 35
Eorum, multa praedixisse. Quae si credita, si non pro vanis, ut supra jam querebar, perniciosisque hominum, Jacobiticis principiis imbutorum opinionibus habita, despectaque fuissent, quanta mala evitari potuissent! quanta adhuc, quae posthac sequentur, evitari possent!

40

Sed nempe: incassum lamentabatur Priameïa virgo; ne fides Vati haberetur, fecit Apollo. Detexit insidias, monstravit pericula; clamabat, furebat, infelix Laocoon; sed heu! licet sonum quater arma dedere, non creditus ulli! — „Fabula haec?”
5 — at effectus Proclamationis Ducis Brunsvicensium non fabula fuit! —

Recte Schmettau: „Die Aufklärung — eben die wohlthätige Aufklärung, welche das Volk seine Menschen-Rechte, die Regenten ihre Vater-Pflichten, kennen lehrte — ist eine Tochter,
10 eine Gabe des Himmels; und wer *ihr* Hohn spricht, der lästert *Gott!*” — Lentam videlicet, et conceptis verbis, clarisque jam antea characteribus descriptam illam intelligit Revolutionem, quam libera, nullis *ratione* praeditae creaturae incongruis mediis impedita, ingenii facultatum explicatio, liberque et, audiendo,
15 legendo, meditando, continuâ denique vitae experienciâ, firmatus ejusdem *rationis* usus, in mentibus humanis operantur; — verbo: *inluminatio*, quae atras noctium tenebras fugat, et dissipat; *lucet, non incendit*. — „Exemplum” vis? — Haec eadem inluminatio fecit, quod hodie ridiculas una ac temerarias
20 *Gregoriorum*, Patriam hanc nostram *cum omni jure et protestate beato Petro oblata* et *devote traditam* praetendentium, Regemque nostrum insolenter carpentium, ineptias cum despectu rideamus; quod Archi-Episcopi Strigoniensis, *totam Gentem Hungaram excommunicantis*, protervam audaciam, stupeamus — aut potius
25 non miremur; quod *Lutherani* nostrô tempore non amplius *comburantur*; quod denique — quis enim tot tenebrarum horrores vel summam recenseat? — quod, inquam, tot millenae innocentes animae non amplius per *Justitiae tribunalia* ob sic dictam magiam horrendo superstitionis praesudicio inmoleantur! Haec
30 eadem, porro, in Politico Regimine, inluminatio fecit, quod ad Caraffaiana judicia non conquiramur; sed Rei Hungari ab Judicibus Hungaris judicemur; quod Principes Nostros inlimitatâ fiduciâ colamus, amemus, veneremur, ab iisdemque vicissim, ut meremur, ut digni sumus, aestimemur, diligamur! —

35 Talem inluminationem, aut, quod idem est, *lentam revolutionem*, quisque cupere, quisque optare, et velle; insidiosas vero, et non nisi ad conflandam bonae causae, ejusque amicis invidiam et odia tendentes, malignorum interpretationes, pro merito despicere debet; — eodem nempe constanti veritatis et publicae
40 utilitatis studiô, quo furiosas ineptissimorum hominum decla-

mationes aspernatur, qui, non habitâ *verae libertatis* notione (cui funesto errori ipsorum ejus hostium infelix nequitia praecipuam ansam praebet) ipsi naturae cursui praescribere, ipsum terrarum orbem ex cardine vertere, et velut per fenestram ejicere, volunt. Hic idem veritatis amor, hoc idem recti studium, haec eadem constantia facit, ut vir justus neutrius partis favorem (quem alioquin nec quaerit, nec dignatur) utriusque autem — velut virtutis verae custos, rigidusque satelles — invidiam, odium, et furorem experiatur; Imperantibus, tamquam seditiosos et infidelis subditus, — Nationi, tanquam malus civis — suspectus reddatur; tandemque cum ingenti bonae caussae damno, nequissimis hominibus victima detur.

Haec, denique, est illa revolutio lenta, cujus ideam Actor non capit; aut, quia crimine opus est, capere non vult; — sed quae, certe cum tempore, etiam hic apud nos efficiet, ut similes *huic* criminales caussae, coram primis Monarchiae Hungaricae tribunalibus, non amplius moveantur. —

Ceterum: hîs, alioquin prolixius fortasse, quam opus fuerit, explicatis, sperare me posse credo, quorum ad reliquas ibi contentas Actoris objectiones respondere non amplius necesse habeam. Si nihilominus talia ultro etiam urgere libuerit: omnino respondebo; et, quid ego de *chimæra* illa, de qua loquitur, *libertatis et aequalitatis*; de *pressura* item, de *thesi* (quam *ibi defendi*, erroneè Actor enim *ibi*, de *facto* non de *jure facti* loquitur, adserit) de *Novatoribus* (odiosum hoc *olim*, sed malâ applicatione et nimiô abusu jam vix non venerabile redditum, nomen;) quid, inquam, ego de his omnibus sentiam? pro eo, qui *virum* et *Hungarum* decet, depromam animi candore. — Mente meâ — hoc est, legendo, meditando, confutando acquisitis veritatis principiis — nulla unquam me quatiat, seu injuria, seu spes, sive potentia. —

Haec, de qua ego nunc, in quantum per temporis angustias licuit, hîc Defensionis meae sphô disserendum habebam; magna est, ut patet, ampla quae meditandi materia; et ideo clarissimis Europae Scriptoribus, summis ubique ingeniis, tractata. Illa ergo opera legi, illa summo studio excuti; contenta in iisdem principia, expositae motuum caussae, caussarumque earundem idem semper, aut certe haud differentes, effectus, clare deducti, atque ex monumentis historiarum plena fide explicati: — stricto cujusvis boni et habilis ingenii judicio, discussioni subijci;

consilia denique talium Auctorum, quotidiano fere jam nunc
eventu probatorum atque adeo attentione et fide dignorum
excipi, expendi, et, in quantum temporis, loci et climatis,
rerumque praesentis sitûs ratio admittit, effectui mancipari
5 debent. Hoc ut fiat — ego pro ea, qua legitimo Regi meo, sub-
ditorum sibi Populorum felicitatem omni studio anhelanti
(utque veritatem, unicam hanc, repeto, Imperiorum et Civitatum
conservatricem, in tota sua divinitate noscat, vere digno)
obstrictus sum, intemerata fide et reverentia; pro ea item, qua
10 toti quidem Generi humano, at praeprimis huic ejus portioni,
quae limitibus Patriae meae, mihi semper Deo proximae,
definitur, teneor pietate: in omni, omnis et qualiscunque (ut
jam ultrò professus sum) seu metûs sive spei, expertis animi
candore, omnibus iis, qui ad clavum Reipublicae sedendi,
15 Imperantibusque Nostris, propius accedendi fortunam vel
nascendi conditione, vel aliâ viâ et meritis nacti sunt, commendo
et svadeo; — contra quamvis ceterum, recto et ingenuo ver-
borum meorum sensui contrariam cujusvis maligni, ideoque ad
serendas iniquas subsumptiones semper promptissimi, hominis
20 interpretationem protestando.

Objectio 10^a. Quibus expensis, quisque facile perspiciet,
Invinculatum Incattum sponte sua ad Ligam Actionalis Conspi-
rationis devenisse.

Ad 10um Qualificationem rei, existentia rei praecedere
25 debet. Quaeritur primo: *an ad illam Ligam reapse devenerit?*
— id quod Actor monstrare, et quidem non frivolis, sed claris,
firmisque documantis monstrare debet. *Deinde* primò quaeri
poterit, debebitque: *sponte*, an *invitus*? Hòc habitò, *denique* :
etiam investigandum insuper erit humano Judici: si, *sponte?*
30 *cur*, quibûsve caussis inductus; *sin*, *invitus?* *cur*, quibusve
caussis impulsus, id fecerit? *cur ille reus*, in *illo* rerum suarum
situ, *illis* principiis imbutus, ita et non aliter *egit?* ita et
non aliter agere *debit?* — Hunc in finem psychologicâ hominis
notione opus est; — quâ praeditus *quisque facile perspiciet*,
35 *Invinculatum Incattum ad Ligam Actionalis Conspirationis* —
(cujus alioquin ad hoc usque temporis momentum, ubi haec
scribit, nullam prorsus aliam *ideam* habet, nisi quam 1° ante
sui interceptionem ex rumoribus et privatis relationibus tam
Viennae, quam et in Hungaria; dein 2° post incaptivationem,
40 in examinibus, libelloque ipso actionali, ac demum nunc ex

his ipsis allegatis hausit; cujusve ipsa adeo prima principia et elementa ignorat — id quod de omni et qualicumque Liga, conspiratione, et alia *occulta Societate*, intelligi debet) — nec sponte, nec praeter intentionem devenisse; immo, etiamsi violentarum revolutionum amans esset (quod tamen de homine, in hac etiam defensione abunde monstratis *principiis* imbuto, si non prorsus impossibile, certe probabile non est) *in illo* rerum suarum situ (ut ex Defensionis hujus parte 1^a, et ex Declaratione Inquisitioni Viennensi data elucet) saltem sanâ mente, *devenire nec potuisset*. —

Objectio 11^a. Cognita haec erant Abbati Márinovits, Revolutionalium Societatum Fundatori.

Ad 11um. Ea, de quibus hactenus, (*hac parte* Defensionis) disseruimus vix, immo ne vix quidem *fueringt cognita*. Nec de persona, nec per litterarium commercium, nos invicem novimus. Manuscripta vero mea (etiamsi litteris patriis fuisset delectatus) eo magis ignoravit. Sed

Fata mea, quia — certe non *meâ* seu culpâ, sive operâ, — publica fuerant, sicut aliis, ita et Ei, nota esse potuere; — noscenturque etiam per eos, qui, post nos venturi, historiam Litterarum et Legum Patriae, hoc decenniô, legere, scrutari, et per alios etiam legendam ultro tradere volent.

Objectio 12^a. Testatur hoc uberius Fassio authentica Abbatis Márinovits sub N° 6° etc.

Ad 12um. Quomodo Abbas Márinovits mecum notitiam inierit? quomodo res tota acta fuerit? — quia hac in saepe memorata illa Declaratione mea, sub N° 7° producta, fusius describuntur: hic iterum repetere longum et superfluum foret. —

Verum, quoad Eamdem *declarationem* meam notandum habeo: — quod illa (prout res sese monstrat nec ad purum descripta) propere nimium et valut in ardente domo adposita, Aequitate Lectoris opus habeat; et ita considerari velit, tamquam (si licet Poëtae huc termino uti) tamquam abortivus foetus honestatae Matronae, cui vis parabatur. — Quod nihilominus non de ipsis *rebus* ibi expositis (eae enim ita et non aliter factae sunt) sed de quibusdam terminis et judiciis, quae tunc mihi — ex prima, prout adpulimus statim celebrata, sessione Inquisitionis (de qua vide finem 1^{ae} Partis, in hac Defensione) exeunti, recens justusque tantarum injuriarum dolor vel invito expressit, intellectum volo). Id quod ad ipsam etiam illam declarationem,

cum uberiori *unius* talis expressionis explicatione, velut pro exemplo futura, nunc manu meâ adscripsi.

Est res terribilis, majestatis postulari; dura aequae, Legis auxilio destitui; dura ad Exteros rapi; — sed durior et tristior
5 adhuc, ad unius hominis, in carceres conjecti; — metu mortis, spe gratiae — fortasse vera et falsa fatentis — fassionem suam nullô seu Manuscriptô, seu alio aliquo documento et testimoniô probantis — *verbum*, haec omni pati!

Mártinovits scivit, aut saltem (quia, ut praecedenti
10 §pho vidimus, fata mea noverat) speravit, rem se gratam facturum, si me, licet conjurationis innoxium, periculo suo involverit, interque socios nominatum, eorum manibus tradiderit, per quos pridem jam interitum meum quaeri meminerat.

Fortasse etiam societate culpae, in multos extensae,
15 tutiorem se fore crediderit.

Fortasse (quod inprobale non est) ad dandam detecto plano suo magis regularem formam, unô adhuc reapse indiguerit Direttore.

Fortasse denique — quis enim omnes cordis humani
20 latebras et angulos perspexerit, excusserit? — non solita peccans, ipsôque adeo cupitô peccandi praeminô, hoc est, primam Europae Monarchiam convellendi intentionis famâ; fortasse, ajo, ipsâ conceptae rei magnitudine, indeque secuturâ nominis sui gloriâ — (illis, qui talia volunt, cupiunt, et aestimant, gloria
25 est; vel ex sola aditi periculi insolentia laudem, id est, intrepidi animi praetium trahentibus) fuerit gavisus; ad quem finem omnino Directoribus, et quidem sufficienti numero, opus habens, quo plures indiiscis suis inligare studuerit; iis, quibus voluit, detecti tam ingentis periculi gratiâ placiturus. — Quidquid sit, non
30 pervideo, quomodo me *pro superioris Hungariae Directoratu* destinare potuerit; cum ego eorsum, amissô officio, venditisque etiam eo fine rebûs meis, nunquam amplius redire fixum animo habuerim.

Illum porro in finem, ut insidias dolumque mihi strueret,
35 et ita circumventum (hoc enim erat, quod, timui; quod timere debui; quodve ut ab ipso mihi timeam, etiam expressis verbis per amicos *monitus* fui; — hoc porro, quod tam declarationes meae, quam verbo data fassio, et quidquid denique sub tota hac capivitate mea aut dixi, aut scripsi, claris verbis jam toties
40 testantur;) Politiae, ex cujus interiori admissione esse decebatur,

manibus traderet: ad talem, inquam, finem signis aliisque id genus fucum facientibus mediis, opus fuit. Supponi enim prudenter non potuit, quod ille, cui fallendo tanti ingenii vir (Martinovitsii ingenium revera tale est, ut primis in Europa merito 5 adcenseri quaet) destinatus videbatur; quod homo, dieo tot jam antea fraudibus et dolis petitus, tamdiu cunctas cujusvis Emisarii insidias evadere noverat, ita nunc omni judicandi facultate privatus sit, ut, nullam occultam societatem absque signis aliquibus coalescere et subsistere posse, ignoraret. Docet eadem declaratio, quod ego ipse ultro illa mihi dein communicari, 10 petierim; sed, quod intendebam, obtinere nequiverim: ipsam nempe *rei originem; prima elementa et principia; his superfundatum Planum; huius quando et quibus viis in finem deducendi media; societatis capita; Exterorum nefors conscientiam, et juvamen*; quidquid denique non solum *tantum et tam ingentium moliminum essentiam* 15 constituit, sed in quovis alio etiam minoris momenti negotio necessariò praesupponitur, desideraturque. Sed nempe, quia artem simulandi non calleo, advertere debuit, me prorsus non Eum esse, quem, velut ob tantas tamque tristes injurias vindictae studentem, putaverit. Voti ergo 20 compotem me non fecit; — id quod in priori suspicione opinio- neque (et *mea et communi*) eo me magis etiam confirmavit. Utinam mihi rem suam revelasset! certe haec, quae nunc una mecum (qui ad totam hanc rem, sicut Pontius Pilatus ad Credo, deveni) tamdiu patitur, nunquam sequuta fuissent, severita- 25 temque Legis timendam non haberet. Sperare enim me posse confido, eò me rem fuisse adducturam, ut Societatem suam Imperanti, alioquin clementissimo, adeoque gratiam Suam confitenti certe non denegaturo, ultor aperisset. Dolet mihi cor, si reputo, quanto cum Reipublicae damno tanta, tamque 30 rara Viri hujus talenta, si eumdem lege definitam criminis, cujus insimulamur, poenam experiri contigerit, pessumibunt! Utinam pro totius Monarchiae commodo conserventur! Utinam Rex et Ministerium, hominum Eorum, qui, antea eum persecuti, nunc, nefors sanguini ejusdem inhiant, quosque ego, ex his 35 carceribus meis, velut armatis oculis contemplor, audioque, contra ipsum sanae rationis usum cum furore debacchari, et cum tam specioso in ignarae, sed eò ipsò fortasse plus mali, seu potius libertati suae favens aliquid suspicantis, plebis oculis, quam falso coram prudentibus, et blasphemante, 40

triumpho, omnia mala inprecari *Inluminatiōni*, quae talem
conspirationem produxerit — cui tamen *ipsi* fortasse primam
originem praecipuamque ansam praebuerint; — utinam, inquam,
saevos hominum horum clamores (qui per Actorem falso *vox*
5 *Populi* adpellantur) non morentur, et vel propterea pro merito
contemnant; utaturque Jurium Majestatis pulcherrimō Rex
clementissimus! —

Hoc ego, tam Reipublicae, quam et Márinovitsii — vitâ,
quam morte plus ei profuturi — caussâ, ex toto mentis adfectu
10 precor. Huic eidem Viro, qui tantis me periculis, tanto dedecori
involvit, non modo ignosco sed — quia hoc ipso momento,
dum has lineas scribo, *jam damnatum esse* intelligo — ex animo
condoleo, tristemque ejus et reliquorum casum obortis lacrymis
deploro! —

15 Martinovits ergo totum id, quod cognoscere et experiri
volebam, celavit. Nec Catechismum mihi ullum monstravit,
nec quidquam, licet urgenti, ex eodem recitavit. *Haec* circum-
stantia, tunc pro novo argumento fictae rei et insidiarum habita,
nunc eo me magis de ejusdem diffidentia convincit. Neque
20 enim adduci possum, ut credam, Eum, Societatis Fundatorem,
et Catechismi procul dubio totius rei indolem et essentiam con-
tinentis, auctorem, nihil prorsus ex eo *memoriâ tenuisse*; quam
tamen ingentem, et meâ longe meliorem habet. Accessit tunc
ad hoc, quod mihi neminem nominaverit ex iis, quibuscum Ei
25 in Hungaria interior aliqua amicitia et nexus intercederet.
Viennae maxime in locis publicis, atque centenos inter homines
convenimus; de rebus politicis, litterariis, hisque similibus
discursui virorum ampliorem materiam praebentibus, immo
saepe de nugis, collocuti sumus; — tali enim revera pollet
30 agendi arte, ut neminem non sciat juxta ingenium suum delect-
tare. Homines, quibuscum eundem conversari vidi, praeter
unum in Declaratione mea descriptum ejatem Civem, non novi.
Cum Gothardio vero familiarem nexum eidem esse, ex famulo
ipsius casu rescivi; — id quod mihi novam cavendi caussam
35 praebuisset, si aliqua adhuc societatis alicujus aut mentio
fuisset, aut memoria. Nam et hic ad Politiam pertinebat, et
non valde bene velle Nostratibus dicebatur. Ceterum: cum
Eodem Gothardio nulla mihi unquam intercessit notitia. —

Martinovits, ceteroquin perspicax, pervidere poterat,
40 etiamsi ipse non dixissem, me occultarum societatum, qualem

et quamcunque demum finem habeant, amantem haud esse. Non *amo*, inquam, Societates occultas. Neque tamen per id laudem et gloriam, quam nonnullis earum deberi agnosco, ingratus denegatam volo. Sed hoc dico: (recte, an male, nil ad rem;) quod mihi longe praeplaceant Societates tales, quales 5 in Britannia tam magno numero, tam magna non solum Patriae suae, sed totius etiam Generis humani utilitate, pridemjam vigent, florentque. *Tales* Societates — et veris Civitatis finibus, rectisque Juris publici Principiis conformes, et Imperiis ipsis utiles sunt. Apud nos vero — ne dicam necessariae, certe non 10 minus bonae, utilesque, et (sufficienti semper contra abusus, qui ex optima quavis re, ex optimis quibusvis institutis, oriri possunt, *cautelâ*) salutare forent. Legibus, etiamsi vigeant, non omnibus tamen semper et ubique *malis* obviam itur; non omnibus semper *bonis* consulitur. Animorum in communia 15 Reipublicae commoda aemulatio; studium gloriae, — Principi et Patriae profuturum; amor litterarum et Artium; agriculturae et commercii; *etc.* haec omnia per tales Societates, publicâ Regni Constitutione admissas et securas, facili negotio obtineri possent; simul denique individua eas constituenta, aliique 20 boni, ingenio et industriâ valentes, Patriae Cives, ab impetitionibus ignorantiae et malignitatis securi forent, qui nunc interim — *dum singuli pugnant, universi vincuntur.* —

His ita se habentibus, cum Viennam nunc hinc Budâ abductus fuisset, pro ea, qua uti consuevi, ingenuitate, totum 25 candide narraui; immo, ut rem in clariori luce ponerem, pluribus etiam, quam forte debuisset, circumscripsi. Si enim secus negare quidquam voluisset, quis me ad fatendum adegisset? — ad mortem ipsam praeparatus fui; et, an metum in me fuerint experti, ipsi Inquisitores poterunt optime attestari. At me 30 ipsum aestimo; conscientiam sequor; et, hac judice tutus, *mentiri* illis relinquo, qui, ut securi vivant, semetipsos fallere necesse habent. Viro probo, nec lege (pro se) opus. Id quod Inluminatio, veneranda haec Naturae adjutrix, et tot bonorum, tot virtutum mater, sola praestat, sola praestare potest. — 35

Igitur: nunc iterum, et pro semper, breviter declaratum esto: „Me, ad hoc usque temporis momentum, quo haec scribo, nullius unquam et qualiscunque occultae societatis seum embrum, sive conscium fuisse; nullius prorsus vel ideam habere; et hujus in specie propter quam *octo jam menses* patior, ne prima 40

quidem principia, prima elementa nosse." — Hanc Declarationem et Viennae feci; et hîc, in cognitione, coram Inclita Deputatione iterum et repetitis quidem vicibus factam, etiam Fassioni inscribi desideravi, — ut Inclita Eadem Deputatio attestari
5 potest; ad cuius testimonium ideo me iterata etiam vice provoco, quin in Copia Fassionis, Actis adhaerente, nescio quò fatò, *omissum*, aut saltem non meis verbis expositum, video.

Quae cum ita sint: quisque videt, quod quidcunque Martinovits contra me fassus fuisset, id velut omni documento,
10 omni testimonio, omnique consequenter fide destitutum, ne apud barbaros quidem coram ullo tribunali valere debuisset. Et tamen *unica ipsius* fassio contra me, *perduellionis convincendum*, nunc adfertur. At, quid dicent Iudices, quid dicent ceteri Concives, quid dicent reliqui contemporanei, ipsi denique
15 posterius nostri, si audierint, si legerint: quod ille idem Societatis Fundator, ille idem inter metum mortis et spem vitae, fortasse inter minas et promissa positus* — fatens, in ipsa hac sua Fassione conceptis verbis adfirmet 1° quod Directoratus quidem oblatus sit, sed non acceptatus; en ipsa verba: (ich) trug —
20 ihm die Directors-Stelle für Ober-Ungarn an; allein, da ich keinen Catechismus bey der Hand hatte, so *unterblieb solches*; und ich habe ihn *auch an Niemand* dieserwegen *angewiesen*; — 2° quod *non credat possibile esse* — (quis vero, hîc, melior et intelligentior arbiter?) — ut
25 aliquis *absque Catechismo* ad Societatem *suscipiatur*.

Si commune, et velut *Gregarium* aliquod *membrum suscipi non potest*: quomodo *Director?* — quomodo *Ego?* *pro tota superiori Hungaria?* —

Non, non me defendam amplius; et, antequam id faciam,
30 declaro: malle me, inmeritum licet, malle me tamen, cruentum carnificis ensem, quàm tantam saeculi et Nationis infamiam experiri! — Peream sane! sicut hî, qui nunc circa me gemunt; qui inmentem sibi mortem horrent; — simul, ut finem miserarium, expectant. Tibi, o Posteritas! vindex, corrumpi nescia!
35 tibi, quam toties menti meae praesentem veneratus fui; tibi me trado iudicandum. Ah! non tali ego ex opere a te nosci

* Diu enim nihil fateri velle, ideoque nonnulli etiam in corpore castigati fuisse dicebantur; id quod et Viennae, et in Hungaria creditum.

cupivissem! Sed — aliter visum superis; non ita libuit Fortuna.
Esto benigna conatui. Suscipe, quod *volui!*

Tu, Vir Optime! chare Madáts! Amice, qui mihi in suprema
hac necessitate mea succurrere lubens voluisti; accipe hanc
Defensionem meam. Accipe ipsam, breviter satis quidem, sed 5
rudi et incondita voce, atque, pro temporis angustiis, rerumque
et objectionum indole, sine ordine, ned ad artis regulas composi-
tam: innocentiam tamen meam, et fidelem erga legitimos Prin-
cipes, pium erga patriam ac insontem animum — et in oculis
aequorum Judicum, in quorum facie acturus es, et coram venera- 10
bili etiam illo, neque ulli Mortalium potentiae temnendo, Opi-
nionis Publicae tribunali, satis, ut quidem sperare licet, testa-
turam. Accipe, inquam, Defensionem hanc, velut unicum adhuc
ultimumque honoris et vitae meae pignus; et, fidei Tuae plena
cum fiducia traditam, perlege, expende, conserva diligenter. 15
Amicitiam, fidem, et fatigia Tua, quò rependam, non habeo.
Pauper sum natus; pauper vixi, nunc — etiam miser. Quod
possum, facio: Aestimo Te, dignumque censeo, cui salutem meam
commiserim. Neque pudori Tibi fuerit vel nunc, vel apud
Posteror, advocatum meae caussae exitisse. 20

Vos vero, qui, ex tot millionibus electi, arbitrium inno-
centiae aut criminum, arbitrium honoris et fortunae, vitae et
necis Concivium Vestrorum, sapientiae integritatique Vestrae
commissum habetis; quos ego, quamvis non omnes, immo
paucos admodum, nossem, Principis tamen et Patriae fiduciá 25
dignissimos jure credo et suppono; quosve, si non personae
meae, quia propius et Vos me vicissim non noscitis, caussae
saltem, quia justa et aequa est, faventes fore, confido: indulgete
mihi, o Judices! ut, antequam Defensionem huic finem imponam,
ad Vos me convertere, Vos adloqui possim. — Benevolentiam 30
Vestram, non exquisitò aliquò cultu sermonis, ex ore hominum
pridem jam alioquin emortui, nec mihi talem in usum unquam
exerciti; non valentiori aliquà eloquentiá, quam non possideo:
sed caussae bonitate primùm, et ingenuò eam enarrandi defen-
dendique animi candore; tùm eâ, quam Principi justo et clementi 35
— cujus maiestatem laesisse; Regnoque libero et independenti
— cujus Constitutionem evertare voluisse, dicor: quam His,
inquam, et mihi ipsi, Eorum subdito et Civi, tot jam antea
fraudibùs circumvento, nunc verò tanti criminis coram Vobis
accusato; ipsi denique ultimo magni hujus seculi decennio, quod 40

dicta factaque nostra secuturis jamjam aetatibus narrabit et tradet, convenire putavi, modestâ libertate, promeruisse cupio. Siquid tamen nefors aures Vestras perstringere contigisset, non Vos propterea offendi decebit. Se enim vel in communi
5 saepe inter Viros sermone, recepta lex est, ut *judicium animi citra damnum adfectus proferatur* (Tacitus): quidni mihi, proprio in metu oranti, memet contra tam multa, etiam insontibus periculosa crimina defendenti — sperare licebit; neminem ex Vobis fore, qui per id se putet offensum, siquid Reo, de recuperando honore, de tuenda boni nominis sui fama, de salute denique ipsa sollicito, praeter intentionem excidisset? — Neminem etiam praeter eos, qui publice noscuntur, aut nosci debent, nominavi; ubi de malis loquendum fit, genus hominum signasse contentus. Sed neque omnia, quae passus sum, enarravi; neque
15 ea, quae, tantam a nomine meo ignominiam repulsurus, adtuli, intendere conatus sum. Silentio transmisi *multa*; multis haud decori futura. Hanc ipsam defensionem invitus suscepi. Testem adpello Ipsum Serenissimum Principem Regium, Regni Palatinum, praeterito mense Octobri Viennae agentem, quod vel
20 eotum paratus fuerim, receptâ libertate et honore, omni ulteriori perpefforum antea damnorum meorum persecutione super-sedere; omnes dolores meos, alioquin pro bona caussa toleratos, oblivione obruere. Sed vel ego non satis adhuc fuisse judicatus, vel vero adversata fuerit humanissimi, et civis innocentis
25 aerumnas dubio procul aegreferentis, Principis benignitati, mutati jam (ut quidem conjicere fas est) reclamante filios suos Patriâ, temporis ratio. Quidquid sit, jam et haec pertuli; — consedit jam animi maeror; et, si haec quoque mala mea in communem Concivium meorum utilitatem verterint, felicem
30 etiam me judicabo. Gratulabor Patriae, gaudebo mihi, si tristi hoc exemplo meo Illi etiam, qui Imperantibus nostris propiores sunt, edocti fuerint; quanto cum scandalo, quantis et qualibus cum consequentiis, conjuncta sit *vel unius* Civis per malignos oppressio. Gratulabor denique, et unum ex felicissimis mortali-
35 lium me censebo, si per meas quoque injurias — saltem *aliquid!* — lucrata fuerit innegabilis, aeternaque, et nunc, si unquam alias, perspicienda principii hujus veritas: quod, invalidô Legum auxiliô, nulla uspiam sit securitas; hac non existente, nulla etiam existere possit unio, nullus amor, nulla fiducia; quod,
40 praevenire mala, plus intersit Reipublicae, quam punire; quod,

denique, timor et terror, infirma sint vincula charitatis, et fallacia administrandi, retinendique imperii instrumenta.* — Discant haec tandem illi, quos Principes consulendo dignantur; quive adeo, pulcherrimam nacti sunt occasionem, et Regibus, Eorumque gloriae, et patriae suae serviendi; simulque sibi ipsis, 5 et nomini suo, consulendi. Vos praeprimis, ô Hungari! qui solium Regis Vestri circumdatis; qui Ejus consilio adestis; qui in conspectu Imperantis, Patriae Vestrae partes defendere; coram Populo, Illius majestatem et commoda tueri, promovere, debetis: Vos decet, praeter alios, praesentia et praeterita con- 10 ferre, expendere; Patriam et Posteris Vestros cogitare. Vos decet, praeter alios, meminisse: Regis et Regni, Imperantium et subditorum, tam felicitatem, quam incommoda, communia esse; eademque male, et nunquam citra damnum — si non statim, certe cum tempore sentiendum — ab invicem sejungi; Principi, 15 porro, cum neglectu Concivium Vestrorum non bene serviri; Principem Vestrum, Legem observari velle; fortunam cujusque individui, pro conditionis, talentorumque suorum ratione, non modo non impeditam, sed, si per occasionem liceat, etiam promotam cupere; nimiam et absolutam, atque adeo nunquam 20 satis fidam, immo eò ipsò, quod terminos non habet, ipsis eam exercentibus perniciosam, potestatem, nequaquam adpetere; denique, et ultimo, tempora Vos jam longe alia vivere, haec a prioribus decenniis longe diversa, et, cum his, hominum etiam cogitandi sentiendique rationem mutatam, esse, perpetuoque 25 posthac etiam mutari debere — cursu naturae; et rerum, quae geruntur, ordine. Haec, inquam, Vos meminisse oportet; haec a Vobis vel maxime praestari possunt; atque, ut praestentur etiam, Concives Vestri jure volunt et exspectant, — quorum aestimatio ut Vobis, sicut cuique bono, curae et cordi sit, dignum 30 justumque est. —

Itaque, Judices! nonnullas reflexiones meas, fortasse finem in istum non inidoneas, defensionem huic ex occasione interspersisse, ab scopo et re mea haud abfuerit. Interim: homo sum; errare potui. Intentio, certe non laeva fuit. Qui malum 35 mihi animum tribuit, injuriosus est; et inter Vos locum non habet. Sed neque de opinione cujusquam; de *facto* quaeritur. De *hoc*

* *Viribus* parantur provinciae, *jure* retinentur. Igitur *breve* id *gaudium*, quippe Germani victi magis, quam domiti. FLORUS. —

censendum est. *Secundùm facta mea.* Vos de me — Cives de concive, homines de homine — judicabitis. Vos videritis, taline ego sorte fuerim antea dignus. Vos videritis, poenamne nunc quoque, an talem meruerim absolutionem quae et ademptum
5 nomini meo, sine culpa, honorem, restituat; et Scriptoribus etiam Patriis, meò exemplò deterritis, reddat fiduciam. — Ceterum: scitote, me famae meae supersitem esse non velle. —

Quid mihi vita, sine iis, quae *vivere* faciunt? — Eundum est, ô Judices! serius ocyus, eundum est, quo omnes cogimur; illuc,
10 unde redire nemini dabitur. Revolvatur aliquot adhuc vicibus Sol: *Vos* quoque cursum Vestrum peregistis; et Vos et ego, viximus. At justitia, at virtus, et veritas, aeternae erunt!

Budae, in Arce, die 28^a Apr. 1795.

Joannes Batsányi mp.

19. [MEGJEGYZÉSEK BAUMBERG GABRIELLA
KÖLTEMÉNYEIHEZ]

Anmerkung. Die vorliegende Sammlung von den Werken der Dichterin, sammt diesen gehaltvollen, für Dichter und Philosophen, so wie überhaupt für jeden Freund der Kunst, höchst interessanten „Ansichten“ eines der originalsten und scharfsinnigsten Denker des Zeitalters, — hätte schon vor der Ostermesse dieses Jahrs bey J. F. Unger, Buchdrucker und Buchhändler in Berlin, erscheinen sollen. Das Manuscript war (im December 1804.) bereits abgesendet, als die unerwartete Nachricht hier ankam, dass dieser verdienstvolle Mann — mit Tod abgegangen sey!

Die, schon an sich sehr vortheilhaften Verlags-Bedingungen, welche derselbe der Dichterin (noch im Februar 1804.) vorgeschlagen hatte, wusste er durch seine zuvorkommende humane Art noch annehmlicher zu machen. Er mochte es wohl auch erfahren haben, dass diese, seit mehreren Jahren, mit so viel Fleiss und Sorgfalt gemachte Sammlung von Gedichten, keine von den gewöhnlichen Erscheinungen an Deutschlands poetischem Himmel seyn dürfte. Darum hatte er sich, unter andern, auch anheischig gemacht, von derselben zu gleicher Zeit eine sogenannte Pracht-Ausgabe in 4to. zu veranstalten. (Wozu er jedoch „um gegen den, gar nicht zu vermeidenden Nachdruck, für die beträchtlichen Kosten einer solchen Unternehmung, gedeckt zu seyn“ den Weg der Pränumeration gewählt haben würde.)

Bald aber, nach dessen Tode, sah sich die Dichterin (durch Ursachen und Umstände, deren Erzählung nicht hierher gehört,) veranlasset: das Manuscript, von der Wittve desselben ohne weiters zurückzufordern. — Ihr war es ohnehin (wie alle ihre litterarischen Freunde und nähern Bekannten es wissen, und wie es auch in ihren Antworten an Unger zu wiederholten Mahlen ausdrücklich geschrieben steht,) nie um eine kost-

bare, mit Kupfern gezierte, P r a c h t - A u s g a b e; wohl aber, und hauptsächlich nur um eine anständige Existenz ihrer Geistes-Produkte, d. i. um eine ordentliche, korrekte und geschmackvolle Auflage ihrer neu-gesammelten Poesien, zu thun. 5 In eben dieser Absicht entschloss Sie sich später: dieselben hier zu Wien, unter ihrer eignen Aufsicht, und auf ihre eigenen Kosten, drucken zu lassen. — Die Zwischenzeit benutzte Sie zu einer neuen Uebersicht aller in diesem Band enthaltenen Gedichte, und verbesserte, was Sie daran noch hier und da zu 10 verbessern nöthig, oder rathsam und zweckmässig, fand; so, dass diese, mit aller möglichen Aufmerksamkeit veranstaltete, Ausgabe dadurch am inneren Werthe wenigstens so viel gewann, als es ihr vielleicht am äusseren abgehen mag. —

Diese Anmerkung soll denjenigen unter den Lesern und 15 Leserinnen zur Nachricht dienen, welche sich um die baldmöglichste Erscheinung dieser neuen Sammlung näher interessirten, und die Ursachen einer so unerwarteten Verzögerung nicht wissen konnten.

Wien, den 24. Julius 1805.

AN DAS FRÄULEIN KAROLINA VON GREINER.

Als wir rastlos durch die Hecken drangen,
Ein Vergissmeinnichtchens zu erspähn,
Sonder Anspruch in die Wette sangen,
Unsre leisen Wünsche zu gestehn;
Und, so selig durch die ersten Träume
Froher Jugend, mit geschäft'ger Hand
Namen schnitten in die Ulmenbäume,
Welche Deine B l u m e n k e t t' umwand.*

20 * Diesen Namen führte zugleich eine Idylle, welche die edle, mit Recht geschätzte, Schriftstellerinn, an welche dieses Gedicht gerichtet ist, damahls unsrer Dichterin zum Andenken „statt des treuen Blümchens, das sie suchten und nicht fanden“ verehrt hatte. Die schöne, herzliche Zuschrift, womit Sie dieselbe 25 begleitete, enthielt eine sehnliche Erinnerung an jene unschuldvollen Gartenscenen und gemeinschaftlich genossenen Jugendfreuden, worauf der Inhalt dieser Antwort sich bezieht. — Die Idylle ist, wegen ihres mindern poetischen Werthes, in die vor zwey Jahren herausgekommene Sammlung nicht aufgenommen,

aber durch eine andere (neuere und bessere) ersetzt worden. — S. Idyllen von Karolina Pichler, geb. von Greiner. (Wien, 1803.) S. 119.

[B. egy alkalommal elküldte Gabriellának Füger egy képét. Gabriella ebből az alkalomból írta Begleitung, bey Übersendung eines Gemäldes c. versét. A kötetben B. a következő jegyzetet fűzte ehhez.] 5

Lucius Junius Brutus (der erste Consul von Rom) als Richter seiner beyden Söhne. Ein treffliches Gemälde, von dem grossen historischen Mahler H. Füger, Director der k. k. Akademie der bildenden Künste, zu Wien. 10

I.

Pour mieux atteindre le but que nous nous sommes proposé dans notre entreprise, nous ferons entrer dans le *Mercure Etranger* la *Littérature Hongroise*. C'est une mine inconnue, mais très-riche à exploiter. Les écrivains tant Français qu'étrangers se sont peu occupés jusqu'à présent de la langue et de la littérature des Hongrois. On ne peut attribuer cette indifférence pour une nation aussi intéressante qu'à l'ignorance presque générale, où l'on est de sa langue, très-peu répandue en Europe: delà ce silence profond que les écrivains français et autres ont gardé depuis environ 50 ans sur un pays digne d'être mieux connu. Cependant la nation hongroise appartient à la grande famille européenne; elle a des hommes savans et distingués dans la littérature; la poésie est cultivée chez elle avec beaucoup de succès; sa langue est riche et harmonieuse, et parmi toutes les langues européennes elle seule a l'avantage d'avoir une prosodie semblable à celle du grec et du latin.

Dans le numéro prochain de notre *Mercure*, nous développerons le génie de cette langue, et nous tâcherons d'inspirer de l'intérêt pour une littérature dont les productions seront offertes pour la première fois à la curiosité et à l'examen des lecteurs français.

M. *Charles de Bérony*, homme de lettres, connu par des traductions de plusieurs ouvrages importans, qui sait et parle presque toutes les langues de l'Europe, s'est chargé de la rédaction de cette partie du *Mercure Etranger*. Lui seul nous a paru pouvoir remplir dignement une tâche si difficile. C'est ainsi que, pour répondre à l'accueil dont le Public honore déjà notre entreprise, à peine commencée, nous ne négligeons rien pour associer à nos travaux les écrivains qui ont fait preuves de talens et de lumières en divers genres de littérature.

II.

Notions préliminaires sur l'origine, la langue et la littérature des Hongrois.

Avant de parler de la littérature des Hongrois, il est essentiel de donner, autant que les bornes du *Mercur* Etranger le permettent, une esquisse sur l'origine et la langue de ce peuple. Des écrivains mal instruits, ou guidés souvent par des intérêts opposés,¹ confondent les Hongrois, tantôt avec les Allemands, 5 tantôt avec les Esclavons, et font partager cette erreur à une grande partie de l'Europe, au préjudice de cette nation qui, depuis plus de neuf siècles, appartient à la grande famille européenne, et qui, sous tant de rapports, est digne d'être mieux connue pour être mieux appréciée.² Le droit qu'elle s'est acquis 10 à la reconnaissance des nations chrétiennes, suffirait seul pour les engager à s'intéresser à son existence politique, à son accroissement, comme à sa décadence. Ne sont-ce point les Hongrois qui ont servi de barrières contre les Turcs et les Tartares, et les ont empêchés d'envahir la plus belle partie de l'Europe? Une 15 grande portion de ce beau royaume a gémi pendant cent cinquante ans sous le joug des Turcs, et ses habitants intrépides et belliqueux, en opposant un rempart insurmontable aux progrès de ces barbares, eurent seuls à supporter tout le poids de l'oppression et de la tyrannie. Mais ces époques sont déjà loin de nous, 20 et l'Europe, aujourd'hui rassurée contre les irruptions des peuples asiatiques, ne pense plus à ses libérateurs!³ Cependant, que de royaumes renversés depuis cette époque, combien de peuples effacés des annales des nations, combien d'autres relevés sur les débris de ces derniers ! et la nation hongroise 25 est encore là, jouissant de sa liberté et de son antique constitution, consolidée par l'expérience de tant de siècles.

En parcourant l'histoire des peuples les plus célèbres, nous en trouvons peu qui, par leurs premières institutions et la forme de leur société politique excitent autant la curiosité du monde 30 savant, que la nation hongroise. Il appartient à l'histoire de fixer, autant qu'il sera possible, l'opinion sur l'origine des Hongrois ou *Magyars*.⁴ Leurs anciens historiens prétendent que tous les peuples émigrés du nord de l'Asie étaient originaires de Scythie. Les historiens grecs avaient la même opinion.⁵ Or, 35

comme la Scythie comprenait toutes les régions du nord de l'Asie, les écrivains modernes chercent les anciennes demeures des Magyars depuis la mer Glaciale jusqu'aux frontières de la Chine.

5 Quoi qu'il en soit, leurs premières conquêtes présentent un tableau vraiment extraordinaire. Un peuple composé de quelques centaines de familles,⁶ quitte, vers la fin du neuvième siècle (884), un sol aride et un climat rigoureux, traverse des régions inconnues et désertes, parvient aux rives du Wolga,
10 passe ce fleuve, arrive devant Kiow, et s'arrête aux environs de cette forteresse le long du Borysthène. Ayant vaincu le duc de Kiow et les Cumans, il leur accorde la paix, et reçoit ces derniers dans sa société. Entraînés par leur exemple, les nobles de Russie suivent la bannière des Magyars. En 886, ils lèvent
15 leurs camps et se dirigent vers le sud. Ayant traversé les Alpes, ils pénètrent dans l'ancienne Pannonie, occupée quatre siècles auparavant par les Huns, et ensuite par les Avars, et habitée alors par des peuples plus nombreux et plus puissans qu'eux;⁷ ils les attaquent successivement, les subjuguent, se rendent
20 maîtres de tout le pays, et s'y fixent enfin par leurs victoires. Arpád, fils d'Almus, distingué par ses vertus militaires, la prééminence de ses mérites, mais sur-tout par sa sagesse, devient le chef suprême de la nation, et, en 897, il jette les premiers fondemens de la monarchie hongroise. Vers la fin du dixième
25 siècle, sous saint Etienne, leur premier roi chrétien, les Hongrois renoncent au paganisme, et un siècle après ils en effacent jusqu'aux derniers vestiges. Les rois de la race d'Arpád régnèrent jusqu'à 1301. André III, dernier rejeton mâle de cette dynastie, mourut cette même année sans héritier. La succession héréditaire
30 au trône est remplacée par l'élection libre du peuple, et les Hongrois eurent, pendant plus de deux siècles, des rois de diverses familles et nations; mais, épuisés enfin par leur lutte continuelle avec les Turcs, ils songèrent à un moyen capable d'assurer et de consolider leur existence politique. La maison d'Autriche était
35 alors (1527) l'une des plus puissantes en Allemagne, et pouvait aspirer à l'honneur d'être appelée à occuper le trône de Hongrie, comme la plus voisine, et par là même la mieux qualifiée pour gouverner ce peuple généreux, fier et belliqueux. C'est sous la puissante égide de cette auguste maison que les Hongrois, avec
40 cet amour, cet attachement à la constitution de leurs pères, qui

les distinguent parmi toutes les nations du monde, se maintiennent, au milieu des bouleversements politiques, avec un courage et une sagesse qui leur ont attiré l'estime de tout l'Europe. Hereux le monarque dont la destinée est de commander à de tels hommes!

5

Pendant la nation hongroise avançait en même temps à grands pas vers la civilisation. Déjà, au quinzième siècle, sous le règne de Mathias I, la Hongrie était l'asile des sciences; Bude, sa capitale, était le rendez-vous des savans, et la cour se distinguait, parmi toutes celles de l'Europe, par l'éclat et la magnificence. Mathias était lui-même très-instruit dans les sciences et les langues.⁸ Mais si ce pays est déchu, dans la suite, de sa splendeur et de sa puissance,⁹ et arrêté dans les progrès de sa culture et de sa littérature, il faut l'attribuer aux invasions fréquentes des Turcs et des Tartares,¹⁰ aux guerres intestines,¹¹ et aux guerres avec les peuples voisins, à l'interruption de l'enseignement public, à la perte des bibliothèques, tant nationales que particulières, et enfin à cette fatalité qui ne manque pas de frapper les nations les mieux rassurées contre ses coups destructeurs.

20

Les plus anciens ouvrages imprimés en hongrois, dont les annales du pays fassent mention, ne remontent que jusqu'au commencement du seizième siècle. Tous ces ouvrages roulaient sur la théologie et les livres sacrés.¹² Successivement les productions des écrivains hongrois se multipliaient, et, dans le dix-septième siècle, leurs poètes commencèrent à être appréciés.¹³ Mais il a fallu, pour produire une nouvelle vie dans la littérature hongroise, une secousse aussi violente que celle qui, sous l'empereur Joseph II, a menacé d'anéantir l'existence politique de cette nation, en lui ravissant l'usage de la langue nationale, qu'elle regarde avec raison comme le plus précieux des biens. Ce fut alors que le caractère national s'éveilla et mit en action tous les ressorts du génie et du courage, avec cet enthousiasme et cet amour de la patrie qui semblent appartenir plus particulièrement aux Hongrois. L'élan du patriotisme et de l'orgueil national se communiqua avec la rapidité de l'éclair dans toutes les parties du royaume, jusqu'à l'extrémité de la Transylvanie; et l'on vit, comme par enchantement, sortir une multitude de productions littéraires, dignes de la noble émulation qui animait la nation entière. Depuis cette époque, une seule année a été

40

plus féconde en ouvrages de tout genre que les périodes antérieures de vingt ou trente années. Virgile, Corneille, Racine, Voltaire, Fénelon, Marmontel, Ossian, Milton, Young, et les meilleurs auteurs allemands ont été traduits en vers et en prose; et il a
5 paru un grand nombre de productions littéraires qui prouvent la facilité et le génie des écrivains hongrois.¹⁴

Dans le numéro prochain du *Mercur* *Etranger*, nous citerons leurs ouvrages les plus estimés, et successivement nous en donnerons des analyses pour mettre nos lecteurs à portée
10 d'en juger par eux-mêmes. Il nous reste maintenant à parler de la langue hongroise.

Beaucoup de savans se sont occupés de l'étymologie des langues modernes; entr'autres, des Brosses, Rousseau, en France; Smith, Harris, Monboddo, en Angleterre; Herder, Adelung;
15 etc., en Allemagne. Les philologues hongrois, de leur côté, n'ont épargné aucune peine dans leurs recherches sur l'origine de leur langue. Les uns croient qu'il y a quelque ressemblance entre le hongrois, le finnois et le lapon; d'autres prétendent qu'elle a une affinité avec le turc, le persan et l'hébreu; enfin quelques
20 écrivains étrangers l'assimilent à l'allemand et à l'esclavon. La vérité exige que nous manifestations une opinion tout-à-fait contraire à celle de ces derniers. Il est vrai, qu'à l'exemple des autres peuples, les Hongrois ont également emprunté des mots étrangers pour nommer les objets qu'ils n'avaient pas connus
25 avant leur transmigration; mais on ne prouvera jamais que leur langue ressemble à l'allemand ou à l'esclavon.

De l'autre côté, soit que l'on considère, dans le hongrois et le persan, la structure des phrases, soit l'usage fréquent des mots composés, avantage précieux dont l'allemand, l'anglais et
30 le grec jouissent également, on est surpris de trouver tant de rapports entre ces deux langues. Il y a encore une grande analogie entre le hongrois et le persan dans la conjugaison des verbes, l'application des pronoms personnels, etc. Par exemple, le persan dit: *reftem, refty, reft*, j'allai, tu allas, il alla; le hongrois s'exprime
35 de même, sans l'aide du pronom personnel: *mentem, mentél, ment*. Cet avantage appartient aussi aux langues italienne, espagnole, portugaise et latine; mais l'application des pronoms possessifs, à l'imitation du persan, est réservée à l'idiôme hongrois seul, parmi toutes les langues européennes. Par exemple,
40 le persan dit: *dily men, dily tou, dily au*, ou bien *dilem, dilet*,

díleche, mon coeur, ton coeur, son coeur; ce qui se rend en hongrois par *szívem, szíved, szíve*. Le hongrois, comme le persan, n'a point d'article, et l'arrangement des mots est à-peu-près le même dans ces deux langues. Par exemple, *ez schehery biroun rest*, littéralement, *de la ville dehors il alla*, se rend en hongrois, *a várasbul ki mentt*. Enfin, ils forment leurs comparatifs de la même manière, c'est-à-dire par un ablatif absolu, comme en latin et en italien. Par exemple, *ez khouaher men khoubssoureter est, szebb a' nénémnél. E' piu bella di mia sorella*. Cependant, quant à la racine des mots, ces deux langues diffèrent infiniment l'une de l'autre, puisqu'on trouve dans le hongrois plusieurs mots persans, comme presque dans toutes les langues d'Europe, sans en excepter le latin. 5 10

Quelques philologues ont trouvé de l'analogie entre le hongrois, le lapon et le finnois, dans les mots suivans: 15

<i>Lapon et Finnois</i>	<i>Hongrois</i>	<i>Français</i>	
Ade,	adom,	je donne.	
Aigy,	ágy,	le lit.	
Bausz,	bajusz,	moustache.	
Élam,	élek,	je vis.	
Göre,	görbe,	courbé.	20
Gyerme,	gyermek,	enfant.	
Kop,	kép,	image, visage.	
Loigy,	lágý,	mou.	
Mérgo,	méreg,	venin.	
Nogom,	nyukszom,	je repose.	25
Poik,	pók,	araignée.	
Réte,	rét,	prairie.	
Szuina,	széna,	foin.	
Tsakes,	zsák,	sac.	
Voj,	vaj,	beurre.	30
Vár,	vár,	château, forteresse.	

Quelques autres prétendent que le hongrois a quelque rapport avec l'hébreu, comme dans les mots suivans:

	<i>Hébreu</i>	<i>Hongrois</i>	<i>Français</i>
	Chád,	kád,	sceau, baignoire.
	Chammon,	kömény,	cumin.
	Sakán,	szakál,	barbe.
	Sak	zsák,	sac.
5	Retheth,	retteg,	il tremble.
	Parazi,	paraszt,	paysan.
	Sohár,	súgár,	rayon.
	Pazár,	pazárló,	prodigue.
	Avasch,	avas,	rance.
10	Schabbath,	szombat,	samedi.

A juger par le ressemblance frappante que la langue hongroise paraît avoir avec les trois langues précédentes, et avec le persan par la construction de ses phrases, ainsi que nous l'avons déjà dit, on est porté à croire que toutes ces langues
 15 ont une même origine. Combien cet objet serait digne des recherches des savans, dont les efforts réunis ne manqueraient pas de jeter une nouvelle lumière sur l'histoire des peuples!

On reproche à la langue hongroise la longueur de ses mots; mais il faut remarquer que, dans cette langue, un seul
 20 mot exprime souvent une phrase entière, ce qui en fait la beauté et la perfection. D'ailleurs elle n'a besoin, dans certains cas, ni de verbes auxiliaires, ni de pronoms personnels ou possessifs, et peut se passer du verbe *pouvoir*, comme dans l'exemple suivant: *meg verném*, je le battrais, *meg verhetném*, je pourrais le
 25 battre, *meg verethetném*, je pourrais le faire battre. On ne rencontre, dans le hongrois, ni plusieurs consonnes, ni plusieurs voyelles de suite. Il n'est pas de même de l'allemand et de l'esclavon qui abondent en consonnes, sur-tout ce dernier, comme dans la phrase suivante: *Strè prst skrz krk*, ce qui veut dire, mettez
 30 le dé au doigt; ni du portugais, où la rencontre de plusieurs voyelles produit, dans la prononciation, un effet désagréable, comme dans les mots: *capitaò*, capitaine; *cidadeò*, citadin; *toleiraò*, un grand nigaud; et dans les phrases suivantes: *Abotoai-a*, boutonnez-la; *nahò he maò*, il n'est pas mauvais; *eu naò*
 35 *a lí*, je ne l'ai pas lu, etc.

Les Allemands font une autre objection aux Hongrois, c'est d'avoir adopté beaucoup de mots latins ou allemands;

mais qu'il me soit permis de remarquer en passant que, malgré la richesse de leur langue, les auteurs allemands seraient bien embarrassés sans le secours du grec et du latin, à commencer par le grand philosophe *Kant* qui, dans son traité de philosophie, a entassé une quantité de mots grecs et latins; tels, que *antinomie*,⁵ *autonomie*, *automate*, *anticipation*, *evolutionstheorie*, *praeformationssystem*, *absolut*, *exponiren*, *alternativ*, *ostensiv*, *concurrrenz*, *dependenz*, *empirismus*, *latitudinarien*, *primat*, *postulat*, *priorität*, *personalität*, *real*, *rational*, *transcendental*, *sensibel*, *intelligibel*, *indemonstrable*, etc.¹⁰

Aucune langue européenne ne se prête autant que le hongrois à la formation des mots dérivés d'un seul mot radical. Par exemple, *kérő*, *kérés*, *kérsi*, *kérisetske*, *kérhet*, *kéret*, *kéreget*, *kérelem*, *kéretlen*, *kérlel*, *kérlelhetetlen*, *kérkedik*, *kérkedő*, *kérkedés*, *kérkedéség*, *kérkedékeny*, *kérkedékenység*, *kéredzik*, *kérődik*, *kérd*,¹⁵ *kérdés*, *kérdez*, *kérdő*, *kérdező*, *kérdezkedik*, etc., dérivent du mot radical *kér*, et ont tous différentes significations.

La prononciation du hongrois quoiqu'aissée est néanmoins délicate; on y trouve toutes les nuances des sons articulés dans la langue française: c'est pourquoi, parmi toutes les nations²⁰ européennes, les Français prononcent le mieux le hongrois.

Nous nous réservons de parler plus amplement du génie de la langue, ainsi que de la littérature hongroise, dans un prochain numéro, dans lequel nous citerons aussi quelques morceaux de poésie, afin de donner progressivement à nos²⁵ lecteurs des notions, qu'ils ont droit d'attendre de nous, sur cette partie de la littérature étrangère.

¹ On entend parler ici des écrivains autrichiens qui représentent sous un faux jour tout ce qui est à l'avantage de cette nation; et les écrivains étrangers, égarés par l'opinion de ceux-ci, ³⁰ ne font ordinairement que répéter leurs assertions absurdes, comme, entr'autres, Vosgien dans son *Dictionnaire de Géographie*, et Depping dans son *Nouveau Manuel de Géographie, à l'usage des maîtres et des élèves*. L'une et l'autre, en imitant à la lettre quelques ouvrages allemands, soutiennent faussement que le ³⁵ hongrois est un dialecte de l'esclavon. Notre but n'est point

de critiquer ici ces deux ouvrages; mais nous ne saurions passer sous silence les fautes grossières et impardonnables qui se trouvent dans un livre destiné pour l'usage des *maîtres et des élèves*. M. Depping, en parlant du royaume de Hongrie, nous apprend
5 que ce pays est limité par les monts Karpathes, le *Danube*, etc. Depuis quand le Danube fait-il les limites de ce royaume? De quel droit enlève-t-il ainsi, d'une trait de plume, à la couronne de Hongrie, onze comitats* ou départemens, ainsi que Bude, sa capitale, que les copistes serviles des gazetiers et des géographes
10 allemands appellent *Ofen*, et que nos journaux s'obstinent à imiter? Le Danube traverse la Hongrie depuis Presbourg jusqu'à Semlín. C'est sur la rive droite de ce fleuve majestueux que se trouvent Edimbourg, Raab, Bude, Albe-Royale, Vesprim, Cinq-Eglises, et enfin le superbe Balaton que l'on compte parmi les
15 beaux lacs d'Europe; mais tout cela, suivant M. Depping, n'appartient plus à la Hongrie. Plus loin il dit: *La population de ce royaume se monte au-delà de six millions et demi d'habitans*. Certes, au-delà, puisque d'après le dernier recensement elle se
20 montait à 10.274,406, y compris la Transylvanie, contenant un million et demi d'habitans, qui ont la même langue, les mêmes moeurs, et le même costume que les Hongrois, et ne font qu'un seul peuple avec eux. *Ce sont, continue-t-il, des Allemands, des Slovaks, des Bohémiens*, etc.; et que deviennent les Hongrois qui constituent la nation principale? Quant aux Allemands que
25 M. Depping place au premier rang, peut-être parce qu'il est lui-même Allemand, leur nombre n'est pas considérable. Les Bohémiens n'existent plus dans ce pays; leur nom même y est inconnu, parce que les Hussites, sortis de Bohême au quinzième siècle, se sont depuis long-tems fondus avec les Slaves ou Slovaks.
30 M. Depping aurait pu trouver tous ces faits dans l'excellente statistique de Schwardtner, imprimée à Bude; et nous l'engageons beaucoup à vouloir bien corriger ces fautes graves, afin de donner aux maîtres et aux élèves des notions justes qu'ils cherchent à puiser dans son *Nouveau Manuel de Géographie*.

35 * Je mes sers du mot *comitat*, parce que *comtés* ou *palatinats*, termes adoptés par les géographes et les journalistes, mais inconnues en Hongrie, où il n'existe ni comtés ni palatinats, mais bien le titre et les fonctions de palatin, n'expriment point ce que les Hongrois entendent par *vármegye*, ou *comitatus* en latin. La division de la Hongrie propre,
40 en 52 comitats, a quelque chose d'analogue avec nos départemens.

Nous lui recommandons également de rectifier les noms des villes. Le but que M. Depping s'est proposé dans cet ouvrage est louable; mais il n'a pas travaillé pour mériter l'éloge qu'un de ses confrères lui a prodigué dans un des journaux les plus répandus de l'Empire.

5

² Aussi long-tems que la France et l'Allemagne ont regardé la Hongrie comme le boulevard de la chrétienté, elles se sont intéressées à toutes les guerres et à tous les événemens politiques de ce pays; mais peu-à-peu elles le perdirent de vue, et finirent par le regarder comme une province de l'Autriche. Depuis environ cinquante ans, les écrivains français n'en ont fait aucune mention, excepté Sacy, dans son *Histoire générale de Hongrie*. Mirabeau, dans sa *Monarchie Prussienne*, en parle d'une manière superficielle. Beaufort, dans son *Grand Porte-Feuille politique*, en dit des faussetés. Sané, dans son *Tableau historique, topographique et moral des quatre parties du monde*, en parle peu. Enfin, d'Alembert et Voltaire en font une mention honorable, sans entrer dans des détails particuliers.

10

15

³ Mathias I combattait seul avec les Vénitiens toutes les armées turques, tandis que les autres puissances chrétiennes se montraient indifférentes à cette lutte, ainsi qu'il paraît par les vers suivans que ce grand roi a fait adresser, en 1464, à un savant italien, par l'évêque de Cinq-Eglises, Janus Pannonius, à la veille d'ouvrir une nouvelle campagne contre les Turcs:

Nostra virens iterum tentoria campus habebit ; 25
Forsitan auxilium cetera turba feret.
Ut tamen ipse refers, nemo est sub tegmine coeli,
Qui studeat nostris addere rebus opem.
Gallia dormitat, nec curat Iberia Christum ;
Anglia gentili seditione ruit ; 30
Improba conventus Germania cogit inanes,
Permutat merces Itala terra suas ;
Nec quemquam, praeter Venetos, ea cura remordet,
Quos jungunt fatis foedera parta meis, etc.

Il s'adresse ensuite aux Italiens.

35

Si vos nulla movet priscarum gloria rerum,
Proximitas hostis jure movere potest.

*Gallia si dormit, vel Iberia, nîl ego miror ;
 Neutra est instanti nempe propinqua malo.
 Mene adjuturos ausim sperare Britannos,
 Quos procul extremus submovet Oceanus ?
 Ipsa autem nunquam favit Germania nobis,
 Quin potius votis obstitit illa meis.
 Vos et communis vicinia certa pericli,
 Mutuus et nobis conciliavit amor.*

Les plaintes de ce monarque étaient d'autant plus justes-
 10 que tandis qu'il combattait pour lui et pour la chrétienté, on
 eut assez peu de générosité pour attaquer ses États.

4 Nous trouvons l'histoire de Hongrie presque dans toutes
 les langues; mais aucune n'est complète, ni exempte d'erreurs
 ou de partialité. On nous assure qu'un homme de lettres s'occupe
 15 dans ce moment à recueillir les matériaux nécessaires pour
 publier une histoire complète de ce pays.

5 Strabon, dans sa Géogr. l. XI. ch. 507, dit que *les anciens
 historiens grecs appelaient tous les peuples septentrionaux, Scythes
 et Celto-Scythes*. Dans le même livre, ch. 492, il ajoute: *Vers
 20 l'ouest demeurent certains Scythes errans, vivant sous des tentes ;
 au-delà sont les Sarmates qui sont également Scythes*. Et dans le
 l. II, ch. 114: *Les derniers Roxolans des Scythes connus demeurent
 au-delà du Borysthène*. Pline, l. IV, ch. 12: *Le nom de Scythes
 a passé aux Sarmates et aux Germains*. Procope, de la guerre des
 25 Goths, l. IV, ch. 5: *Plus loin demeurent les Gotho-Vandals et tous
 les autres peuples gothiques qui autrefois s'appelaient aussi Scythes*.
 D'où il s'ensuit que le nom de Scythes était commun aux Huns,
 aux Germains et aux Slaves ou Slovacks.

6 Il faut entendre ici sous le nom de familles, des tribus
 30 qui s'étaient placées sous la bannière de sept chefs, ayant à
 leur tête Almus, père d'Arpád. Les historiens nationaux évaluent
 le nombre des combattans à environ 21,000; mais à mesure que
 les Magyars s'avançaient, leur nombre grossissait par l'accession
 des peuples conquis, ou entraînés par l'appât des conquêtes.

35 7 La Hongrie était alors habitée par des Slaves qui existent
 encore aujourd'hui, et qui ont conservé leur idiôme; par des
 colonies que les Romains y avaient laissées, et auxquelles les
 Valaques doivent leur origine; par des Teutons et plusieurs
 autres petits peuples. Il est très-remarquable que le mélange

avec tous ces peuples n'a produit aucun changement dans la langue, les moeurs, le costume et le caractère national des Hongrois.

⁸ Mathias I, fils du célèbre héros Jean de Hunyad, appelé sur le trône par le choix de la nation, sut mériter l'amour non-seulement de ses sujets, mais aussi des peuples vaincus. Sa mort fut sincèrement pleurée par les Viennois qu'il avait conquis quelques années auparavant. La mémoire de ce prince est encore aujourd'hui en grande vénération chez les Hongrois. 5

⁹ Louis I, roi de Hongrie, possédait le Bosnie, la Servie, la Bulgarie, la Valachie, la Dalmatie, la Pologne, la Lithuanie. Il avait conquis Venise et Naples; enfin, ce roi a régné sur tous les pays compris entre l'Adriatique, la Baltique et la Mer-Noire. 10

¹⁰ Les ravages que les Tartares ont commis en Hongrie, en 1241 et 1242, surpassent toute imagination. Ils massacrèrent sans distinction de sexe ni d'âge tous les habitans qui n'avaient pas pu se soustraire à leur barbarie. 15

¹¹ Depuis le règne de Saint-Etienne, les troubles, les guerres intestines, et les guerres avec les peuples voisins, n'ont pas cessé de bouleverser ce beau pays; et l'on peut dire qu'il n'y a peut-être pas d'endroit en Hongrie qui n'ait été arrosé de sang. Mais parmi toutes les calamités qui ont si long-tems affligé ce pays, la plus grande est celle qui résulta de la perte de la bataille près de Mohács, en 1526. L'élite de la noblesse, et l'armée engagée dans cette bataille, furent détruites. Sept évêques et vingt-huit magnats du royaume y perdirent la vie, et Louis II lui-même y trouva son tombeau. Les Turcs, après avoir dévasté cette partie du pays, emmenèrent 300,000 Hongrois en esclavage. 25

¹² Il faut excepter quelques excellens poètes, tels que Zrinyi et Gyoengyoesi, dont les productions prouvent que la poésie a dû être cultivée avec succès bien long-tems auparavant. 30

¹³ Si la culture des sciences et de la langue n'est pas parvenue chez les Hongrois au point où elle se trouve chez leurs voisins, les Allemands, il faut en accuser les guerres continuelles qu'ils ont eu à soutenir contre les Turcs. La Hongrie n'a commencé à jouir du repos que depuis 1718, sous le règne de Charles III; et d'ailleurs, avant cette époque et même quelque tems après, le latin étant presque généralement en usage chez la plupart des nations européennes, on s'en servait dans toutes les transactions publiques, dans les tribunaux et dans les écoles. 35 40

Aussi la langue nationale fut-elle négligée, sur-tout en Hongrie et en Pologne, au plus grand préjudice du caractère national, sur lequel elle influe si souverainement. Même en Allemagne, la culture de la langue et de le littérature n'a commencé que
5 vers le milieu du siècle dernier.

Mais il y a encore deux autres causes qui ont arrêté et arrêteront long-tems le progrès de la culture de la langue et de la littérature chez les Hongrois. La première, c'est que les rois de Hongrie ne résident pas au milieu de la nation; et jusqu'à
10 présent les instances les plus pressantes des États du royaume n'ont pu engager les rois de la Maison d'Autriche à transférer leur résidence de Vienne à Bude. La seconde doit être attribuée à l'indolence et à la coupable indifférence des grands du royaume qui, renonçant à la langue, aux moeurs et au costume national,
15 mettaient une espèce de gloire à ne plus ressembler à leurs ancêtres; et il s'en est fallu peu que cette métamorphose ne devînt funeste à la nation. Cependant, depuis environ vingt-cinq ans, entraînés par l'impulsion générale de leurs compatriotes, ils tâchent de donner des preuves éclatantes de leur patriotisme,
20 sous les auspices d'un monarque qui lui-même leur offre tout l'encouragement qu'ils peuvent désirer. Les Hongrois nomment toujours avec gratitude les rois qui ont le plus contribué à relever l'énergie nationale; et la postérité la plus reculée célébrera la mémoire de Louis-le-Grand, de Mathias, de Marie-Thérèse,
25 cette bienfaitrice, cette mère et reine adorée des Hongrois, de son fils Léopold II, et de François I, actuellement régnant.

Autrefois il n'existait en Hongrie aucun ouvrage périodique; les gazettes même ont été publiées en latin jusqu'à 1780. Une société de savans qui s'est formée à Cassovie en 1788,
30 a entrepris de publier un ouvrage périodique, sous le titre de *Magyar Museum*, qui a marqué une nouvelle époque dans la littérature nationale, tant en Hongrie qu'en Transylvanie. L'impulsion que donnait cette société a été d'autant plus forte qu'elle comptait parmi ses membres des hommes illustres et
35 estimés de toute la nation, tels que le général baron Laurent Orczy, le comte Gédéon Rádai, et le comte Joseph Teleky. Cet ouvrage était rédigé par M. Batsányi, homme savant, et l'un des meilleurs poètes hongrois, témoin sa belle traduction des poésies d'Ossian. Bientôt après, une autre société littéraire
40 se forma à Comorn, et ensuite en Transylvanie, sous la prési-

dence du comte Bánfi, gouverneur de cette grande principauté. Le zèle des écrivains nationaux, excité par ce noble exemple, devint infatigable, et leurs efforts sont d'autant plus louables, que ne pouvant compter sur aucune récompense, ils se sont généreusement dévoués à des travaux littéraires, dont il résulte déjà un grand bien, celui d'avoir inspiré aux différens peuples qui habitent la Hongrie, l'envie d'étudier une langue qui, au milieu de leur patrie, leur était entièrement étrangère, et celui de porter un jour la littérature hongroise au degré éminent où se trouve celle de leurs voisins. Des lois sages établies sous l'empereur Léopold II, et sous François I, actuellement régnant, assurent irrévocablement à cette nation l'avantage de rendre sa langue universelle dans toute l'étendue du royaume. Il est prescrit par ces lois d'enseigner la langue nationale dans toutes les écoles; et aucun individu ne pourra être employé à l'avenir, en Hongrie, s'il ne la possède pas. On aperçoit déjà de jour en jour l'efficacité de cette sage mesure dont il résultera de plus grands avantages pour la nation.

¹⁴ Néanmoins, il ne faut pas s'attendre à voir parmi leurs productions des chefs-d'oeuvre, tels que la France, l'Italie et l'Allemagne en ont produit. Les écrivains hongrois, au milieu des nombreuses entraves dont nous avons parlé plus haut, ont fait tout ce qu'on pouvait attendre de leur zèle et de leur patriotisme; mais il leur reste encore une longue carrière à parcourir, pour égaler leurs voisins.

III.

Suite des Notions sur la Langue et la Littérature des Hongrois.

Pour que nos lecteurs puissent juger de l'harmonie qui règne dans les poésies des Hongrois, il est indispensable de dire quelques mots de la prononciation de leur langue.

Les Hongrois, comme toutes les autres nations européennes, excepté les Allemands et les Esclavons, ont adopté les caractères romains. La prononciation des voyelles est la même chez toutes ces nations, si nous en exceptons les Anglais. Les Français ne diffèrent d'elles que dans la prononciation de l'*u* qui est prononcé comme *ou* par tous les autres peuples.¹ La prononciation des consonnes, au contraire, varie beaucoup; elle a été adapté au

génie de chaque langue; ainsi le *j* se prononce différemment chez les Français, les Espagnols, les Italiens et les Anglais. Les cinq voyelles sont d'un usage général dans toutes les langues; mais les Hongrois y en ont ajouté deux autres qui sont *ö* et *ü*.

5 La première se prononce comme *eu* dans le mot *creux*, et l'autre comme l'*u*. L'accent prosodique grammatical est très-marqué chez les Hongrois comme chez les Italiens; mais les premiers ont rendu la prononciation de leur langue plus aisée pour les étrangers, en accentuant toutes les voyelles longues.

10 Notre dessein n'est point de traiter ici des principes de la prononciation de cette langue; mais comme elle est très-peu connue parmi nous, nous croyons nécessaire d'indiquer en quelques mots la manière de prononcer les lettres doubles suivantes, dont la prononciation n'a rien de commun avec celle des autres
15 langues; ce sont *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *ts*, *tz*, *zs*².

L'usage du *gy* appartient exclusivement à la langue hongroise, et aucune langue européenne ni orientale ne possède de signes propres à en indiquer exactement la prononciation. C'est pourquoi il est difficile de bien prononcer le mot *Magyar*,
20 à moins de l'entendre de la bouche d'un Hongrois. Les Turcs, les Persans n'ont que la lettre *djim* pour en imiter la prononciation; aussi prononcent-ils *Madjar* comme les Européens. Un Français, en mouillant fortement le *di* dans le mot *Dieu*, prononcera le *gy* aussi exactement que possible.

25 Le *ly* se prononce absolument comme l'*l* mouillée dans les mots *paille*, *oreille*, etc.

Le *ny* se prononce comme en français, lorsque ces deux lettres sont précédées d'un *g*, comme dans les mots *Magny*, *Lagny*, etc.

30 La prononciation du *ty* est la même que dans le mot *tiens*, en le mouillant fortement.

Le *ts* se prononce fortement, comme dans *tsúf*, vilain; *tsillag*, étoile, qu'on prononcerait en français *tchouf*, *tchillag*, et en italien *ciuf*, *cillag*.

35 Le *tz* a également une forte prononciation, comme dans *tzérna*, fil, qu'il faut prononcer *tcérna*.

Le *zs* sert pour adoucir l'*s*, dont le son naturel est *esche*, et se prononce comme *ch* dans les mots *chat*, *cher*, etc., ou comme *sch* chez les Allemands. Le *j* dans les mots *Jaques*, *jarre*, etc.
40 répond parfaitement au *zs* des Hongrois.

Nous observerons finalement que l'*h* s'aspire fortement et sans exception, et que le *j* se prononce à-peu-près comme l'*i* dans le mot *hier*, ou plutôt comme les Italiens le prononcent dans le mot *jeri*, et les Allemands dans le mot *Jahr*.

Ces peu de remarques suffiront pour mettre nos lecteurs 5 à même de lire, sans aucune autre aide, les morceaux de poésie que nous insérerons de tems en tems dans le *Mercur*e étranger.

Nous avons dit dans le dernier numéro qu'avant le quinzième siècle il n'existait point de productions littéraires imprimées en hongrois; mais comme toutes les nations se font gloire 10 de citer leurs premiers ouvrages imprimés, nous nous faisons un devoir de dire qu'il nous est tombé depuis entre les mains un ouvrage qui atteste que le premier livre hongrois imprimé a paru déjà en 1484 à Nuremberg; il contient des oraisons et des cantiques en l'honneur de la main droite de saint Etienne, roi 15 de Hongrie⁹: mais ce ne fut que dans le seizième siècle que les Hongrois songèrent à faire imprimer une quantité de manuscrits qui existaient déjà depuis long-tems. En 1536, Gabriel Pesti a fait imprimer sa traduction de *Nouveau-Testament* et des Fables d'Esopé. Jean Erdössi, autrement dit Silvester, publia en 1541 20 un poème sur la prise de Bude par les Turcs, et la captivité de Valentin Török. On remarque encore parmi ses productions une chronique en vers, où il décrit les guerres qui ont eu lieu en Transylvanie et en deçà du Danube, depuis la mort du roi Jean jusqu'à 1554. Cette chronique contient beaucoup d'événe- 25 mens remarquables, et il est à regretter que les hongrois ne songent point à la faire réimprimer; elle est déposée à la Bibliothèque impériale à Vienne. André Farkas avait écrit avant lui (en 1538) une chronique sous le titre latin de: *Chronica de introductione Scytharum in Hungariam, et Judaeorum de Aegypto*. 30

La première comédie hongroise, par Laurent Szegedi, a paru en 1575. Pierre Bornemisza a traduit, en 1580, la tragédie de *Clytemnestre*, d'après Sophocle. Etienne Jlyefalvi est l'auteur de *Jephta*, tragédie en vers, publiée en 1597. La langue développait insensiblement ses richesses sous la plume d'un grand nombre 35 de poètes, parmi lesquels se sont distingués, dans ce siècle, Jean Erdössi, Etienne Székely, Michel Libétz, Valentin Balassa, Pierre Benitzki. Ici suivit une interruption dans les lettres par les guerres sanglantes qui ont si long-tems désolé la Hongrie.

Vers la fin du dix-septième siècle parurent deux grands 40

poètes, le comte Nicolas Zrínyi, et Etienne Gyöngyösi, qu'on peut surnommer le Pindare hongrois.

Dans le dix-huitième siècle, la Hongrie a compté des hommes remarquables dans les lettres. Le comte Ladislas Haller⁵ a traduit *Télémaque* ; son style est pur et même sublime, et les écrivains nationaux regardent son ouvrage comme classique. Le comte Adam Teleki a traduit en vers alexandrins la tragédie du *Cid*. Le baron Daniel Vargyasi a traduit le *Bélisaire* de Marmontel. Jean Illey a fait publier, en 1766, sa traduction de la¹⁰ Philosophie de Boëtius, et a écrit plusieurs pièces de théâtre. Joseph Pétzeli a traduit la *Henriade*, les principales tragédies de Voltaire, les Nuits d'Young, et a écrit plusieurs ouvrages de philosophie.

Les poètes les plus distingués du dix-huitième siècle sont,¹⁵ le général baron Laurent Orczy, le comte Gédéon Rádai, les comtes Adam et Joseph Teleki, Jean Molnár, François Jaludi [!], Bartsai, Bessenyei, Dugonics, Anyos, le comte Jean Lázár, Nicolas Révai, Versegi, Pétzeli, Rajnis, Szabó de Barót, Batsányi, Virág, et Kisfaludi. Ces cinq derniers sont les plus estimés de²⁰ tous les poètes vivans, parmi lesquels Szabó de Barót, leur Nestor, s'est particulièrement distingué par ses efforts pour relever la beauté de la poésie hongroise, en adoptant dans ses vers la mesure des vers latins.

On pourrait encore citer un grand nombre d'écrivains qui²⁵ ont fait preuve de talens dans les divers genres de littérature ; mais nous ne ferons mention que du professeur Dugonics et de Michel Kovács. Le premier a su franchir toutes les difficultés que rencontrent les langues de l'Europe dans la traduction des termes grecs et latins, et il a publié, en 1784, un *Traité de*³⁰ *Mathématiques* en deux volumes, où il a fait ressortir la richesse de la langue hongroise qui lui a fourni tous les termes nécessaires. L'autre a composé un ouvrage de chimie, en trois volumes, où il n'entre ni le grec ni le latin, tous les mots techniques étant rendus en hongrois.

³⁵ Voici quelques vers de Virgile, traduits par le célèbre poète Szabó de Barót, auxquels nous ajoutons les vers latins, pour que les connaisseurs des deux langues puissent juger de l'harmonie de la poésie hongroise, comparée à celle des latins.

MELIBŐ.

Títire! messze terültt ágú bükfának alatta
Erdei hangzatokon fúvód te heverve furuglyád':
Mí pedig édes Hazánk' kebelét, 's mezeinket el-hagygyuk;⁴
Mí szaladunk, 's idegenbe: te, hüs árnyéknak eredvén, 5
Szép Amarill' nevelvel feleselni tanított az erdőt.

TÍTIR.

E' nyugtot nekem, oh Melibő! kegyes Jstenem adta.
Mert ezután, valamíg élek, már Istenem ő leszs;
'S oltárára szopos bárányt küldözget az aklom, 10
Ő jóvolttából járkálnak alá 's fel az erdön
Marháim, 's fúvom magam-is kényemre furuglyám.

MELIBOEUS.

*Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui musam meditaris avená : 15
Nos patriae fines et dulcia linquimus arva ;
Nos patriam fugimus tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.*

TITYRUS.

*O Meliboe, Deus nobis haec otia fecit. 20
Namque erit ille mihi semper Deus ; illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meos errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.*

Le même auteur a traduit l'*Enéide de Virgile*, dont nous 25
citerons ici quelques strophes. Il a donné dans cette traduction
des preuves d'un grand talent; son style est simple et en même
tems énergique, et il excelle sur-tout dans le genre descriptif.
Nous choisissons de préférence ces beaux vers connus de tout
le monde: *Arma virumque cano*, etc. 30

Hartzokat énekelek, 's egy Bajnokot, a' ki ledöndött [!]
 Trójából az örök végzéseként útnak eredvén
 Népeivel, első jött az Olasz Lávínomi partra.
 Mind földön, mind tengereken sokféle veszélyre
 5 Hagyták őt az Egek, kegyetlen Júnónak öröklő
 Mérge miatt; fárasztották sok hadakkal-is, a' míg
 Megtelepedhetvén várast állította végre,
 És kihozott rég Istenit új honnyába lerakná.
 Onnan eredt Latziom' diadalmas népe, 's az híres
 10 Albai Fejedelmek, 's a' nemzetek' aszszonya Róma.

Ce poëte a sur-tout l'heureux talent de si bien saisir
 l'harmonie imitative, que ses vers surpassent quelquefois
 l'original comme on peut juger par les vers suivans de Virgile:

Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
 15 A' bika földre teröl, 's páráját nyögve kifújja.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Tördelik a dobogó paripák körmökkel az ösvényt.

M. Rajnis, l'un des meilleurs poëtes modernes, comme
 nous l'avons déjà observé, a traduit entr' autres l'Ode aux
 20 Romains, par Erinna de Lesbos, d' après le rythme de Sapho.
 Cette traduction est un chef-d'oeuvre et mérite d'être citée.

ODA A' RÓMAIAKHOZ

Téged, o Mársnak daliás Leánya!
 A' ki hartz-értő koronás fejjel
 25 Már Olympusnak tetejét felérted,
 Róma, köszöntlek.

Júpiter régen kezeidre bízta
 A' ditsőségés fejedelmi páltzát,
 Hogy, tsudás lévén nagy erőd, világnak
 30 'Tsak te parantsolly.

Föld' kerektségét fene tengerekkel
 Öszvelántzolván neked általadta;
 Népes országok te-alattad élvén
 Bátran örülnek.

Nintsen állandó dolog e' világon;
 Régiség mindent megemészt; de még-is
 Néked, oh boldog! kegyetlen fogának
 Mérge nem árthat.

Mert ki **nem** fogyatsz hadi férjfiakból: 5
 Hány kalászt érlel Ceres a' mezőkönn,
 Annyi rettentő-erejű vitéznek
 Vagy te szülője.⁵

Enfin nous terminerons notre article par la strophe sui-
 vante, traduite de la Henriade, chant Ier.⁶ 10

Róma dörög, ront, veszt: te reád lőtt mennyköves átka
 Pörsöli jó híred' szárnyát: zabolátlan haragja,
 Melly katonák nélkül szanaszétt feles hartzokat indítt,
 Már a' fennlátó spanyolok' tetszésire bírta
 Mennyköveit; már a' jobbágyim, régi barátim, 15
 És rokonim, részint távoznak, 's meszsze kerülnek,
 Részint felfegyverkezvén vesztemre rohannak, etc.

¹ Toutes les voyelles sans exception conservent dans le
 hongrois leurs sons naturels sans aucune altération.

² Sans cette indication, les vers hongrois les plus harmo- 20
 nieux paraîtraient très-rudes à l'oreille d'un Français.

³ Cette main est conservée encore aujurd'hui à Bude, dans
 la chapelle du Palais royal. Elle est exposée tous les ans, le jour
 de Saint-Etienne, à la vénération des fidèles.

⁴ Nous remarquerons que l's précédée de l'apostrophe veut 25
 dire *és*, qu'on prononce *éje*, et qui signifie *et*.

⁵ ΠΑΡΑ ΤΩ ΣΤΟΒΑΙΩ,
 'ΕΝ Τῶ ΠΕΡΙ ἘΝΑΡΕΪΑΣ ΛΟΓῶ.

Χαῖρέ μοι, Ῥώμα, θυγάτηρ Ἄρης,
 Χρυσέομυρε, δαῖφρων ἄνασσα, 30
 Σεμνὸν ἃ ναεῖς ἐπὶ γᾶς ὄλυμπον
 Αἰὲν ἄθροαστον.

Σοὶ μόνῃ πρῆβιστα δέδωκε μοῖρα
Κῦδος ἀρρήκτω βασιλεῖον ἀρχᾶς,
*Ὄφρα κοιράνην ἔχοισα κάρτος
* Ἀγεμονεύης

5 Σᾶ δ' ὑπὸ ζεύγλα κρατερῶν λεπάδνων
Στέρνα γαίας καὶ πολιᾶς θαλάσσας
Σφίγγεται· σὺ δ' ἀσφαλῆως κυβερνᾷς
* Ἀστεα λαῶν.

10 Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰῶν,
Καὶ μεταπλάσσων βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνῃ πλησίστιον οὖρον ἀρχᾶς
Ὅδ' ἀμετάβαλλει.

15 *Ἡ γὰρ ἐκ πάντων σὺ μόνῃ κρατίστους
* Ἄνδρας αἰχματᾶς μεγάλως λοχεύεις,
Ἐῤῥσταχην δαμάτρος ὅπως ἀνεῖσα
Κάρπον ἀπ' ἀνδρῶν.

⁶ La Henriade a été traduite en 1786 par Pétzeli, et en 1789 par Samuel Szilágyi en vers rimés. La traduction que nous donnons est tirée d'un manuscrit inédit.

IV.

Examen de plusieurs poèmes hongrois, et traductions de quelques fragmens de ces poèmes.

20 Nous pensons que ce ne sera point une chose désagréable aux philologues et en général à tous ceux de nos lecteurs qui aiment à observer le développement et les progrès de l'esprit humain chez les différens peuples, et particulièrement dans les pays si proches de nous et pourtant si peu connus, que de leur
25 offrir quelques fragmens de poésie de plusieurs auteurs à la fois. Ce sera même un moyen de parvenir plus facilement à un résultat sur le rapprochement des traits distinctifs du caractère de chaque peuple. On voit, par exemple, dans toutes les poésies

des Hongrois que leurs poètes s'attachent de préférence à chanter l'amour de la patrie et l'héroïsme et que leurs productions rou-
lent, la plupart, sur des sujets élevés et sérieux, tels que la
politique, l'histoire et la religion. Il ne faut pourtant pas conclure
que chez un peuple doué de beaucoup de sentimens et de pas- 5
sions nobles, l'amour ne trouve pas ses chantres. La littérature
hongroise peut avec raison s'enorgueillir d'en posséder un qui,
par l'élévation de ses sentimens, l'élégance du style, et la déli-
catesse de ses expressions, a mérité d'être surnommé par ses
compatriotes, le Pétrarque hongrois.¹ 10

Mais nous avons à regretter que les bornes circonscrites
de cette feuille ne nous permettent pas de citer le texte original
de quelques morceaux de poésie qui attesteraient le goût et
l'élégance de la plupart des poètes hongrois. Dans notre dernier
article, nous avons donné quelques fragmens tirés des ouvrages 15
de deux excellens poètes, MM. Szabó et Rajnis; dans celui-ci,
nous n'offrirons à nos lecteurs qu'une faible traduction de
quelques odes des trois poètes distingués dont nous allons parler;
ce sont: Nicolas Révai, Virág et Batsányi.

Nicolas Révai a fait publier le recueil de ses ouvrages à 20
Raab, en 1787. On remarque dans ses poésies des vers pleins
d'énergie et d'expressions heureuses; mais on n'y aperçoit pas
uniformément ce génie qui distingue un véritable poète, peut-
être parce qu'il écrivait mieux en latin qu'en hongrois. Comme
philologue et comme grammairien, il s'est acquis une réputation 25
bien mieux méritée, et il est digne d'occuper une place distinguée
parmi les philologues les plus savans de l'Europe.

Parmi ses ouvrages philologiques, on peut citer avec
éloge ses *Antiquités de la littérature hongroise*; mais celui qu'il
a publié sous le titre d'*Elaboratior grammatica hungarica, ad* 30
genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affinium que
linguarum adminiculis locupletius illustrata, mérite l'attention
particulière de tous ceux qui cultivent cette branche de litté-
rature, ils y trouveront d'amples notions sur les principes de la
langue, qui y sont développés avec beaucoup d'érudition. 35

S'il y a quelque reproche à faire à cet auteur, c'est qu'il
soutint son système avec beaucoup d'animosité contre les
écrivains qui ont traité le même sujet, et notamment contre
M. Versegi, philologue et grammairien, également savant et
auteur de plusieurs ouvrages.² Mais ses rivaux lui pardonnent 40

cette *immodération* à cause de son zèle pour le progrès des lettres, et parce qu'il a inspiré cet esprit de recherches philologiques, qui depuis quelques années est tant en vogue parmi ses compatriotes; et c'est plutôt pour ce zèle que pour ses 5 mérites comme poète, que M. Mártonfi, évêque de Transylvanie, lui a adressé les vers suivans:

Régi setétségnek rettentő háza' keblében
Rab vagy ugyan még te, o Magyar Euridicze !³
De bizzál : kiveszen lantjának gyenge szavával
10 Révai Orfeusunk, tsak tova vissza ne nézz.

En voici une traduction en vers latins, par M. Zimány:

Hungara Euridice.

Usque gemiscis adhuc, tenebris detenta vetustis
Et disjecta comas, Pannonis Euridice !
15 Sed jam pone modum lacrymis, vultum que serenum
Sume, decet laetas frons quoque laeta vices.
Orpheus ecce venit, qui te beet, atque pudendis,
Si non respicias, eximat e tenebris.

L'ode suivante, dont nous ne donnons qu'une traduction 20 littérale, nous a paru mériter d'être mise sous les yeux de nos lecteurs. Elle est remarquable par ses vers harmonieux, dont nous ne citerons que les quatre premiers.⁴

Traduction.

Ode adressée à un personnage illustre. Sentiment patriotique.

25 O tems, gouffre éternel, incompréhensible ! où les siècles s'engloutissent dans une succession constante et régulière, semblables aux flots qui en s'élevant sur la surface de la mer, se poursuivent et se confondent entr'eux, tu suis ta course rapide. En paraissant les uns après les autres dans la carrière 30 de la vie, nous sentons, avant tout, naître l'espoir et la crainte dans nos coeurs, en pensant à l'avenir. L'homme à son réveil

n'aperçoit qu'incertitude, qu'obscurité. — Dissipe enfin les nuages, et après tant de nuits d'amertume, lève-toi dans tout ton éclat, ô soleil de ma patrie ! préside à des jours plus heureux dont la sénérité puisse bannir le vice, et confondre l'homme vil et rampant qui pour un honteux salaire trahit la cause de sa patrie, pareil au vautour altéré de sang, dont la serre cruelle menace la douce colombe . . . Eh bien ! citoyen magnanime, que sens tu à ce tableau ? — Tu lèves tes regards vers le ciel, et tu soupires.

Le second écrivain, dont nous avons à parler, est M. Virág. Ce savant est connu dans la république des lettres comme poète lyrique et comme historien.⁵ Ses oeuvres de poésie ont été imprimées en 1799. Après MM. Szabó et Rajnis, c'est lui qui a employé avec plus de succès, dans les vers hongrois, presque tous les différens mètres lyriques qu'on trouve dans les oeuvres d'Horace, et il est regardé par son érudition, la pureté et l'unité de son style, et le goût qui règne dans ses écrits, comme l'un des meilleurs littérateurs hongrois. Il a traduit plusieurs ouvrages de Cicéron et d'Horace, avec autant de fidélité que de goût.

L'ode dont la traduction va suivre, est regardée comme l'une de ses meilleures productions.

Ode à ma Lyre.

Puisque jusqu'à présent, ô mon humble Lyre, tu as obtenu par mes soins quelque renommée, fais encore resonner tes cordes par des chants hongrois : la Hongrie est ta patrie et non pas la Grèce.

Mais n'espère pas de te voir couronner de laurier ; le sol hongrois n'en produit pas encore, ou s'il en produit, il n'arrive que lentement à sa hauteur.

Tout ce qui sort des mains des hommes est périssable ; mais la vertu rend immortel : elle porte avec elle sa récompense.

Elle a fixé son temple sur la cime d'une haute montagne, dont le sentier hérissé d'épines, est bordé par un fleuve qu'il est difficile de franchir.

Les vents impétueux déchaînent leur fureur contre les rochers suspendus à l'entour, et la foudre du ciel en courroux cherche en vain à les ébranler.

Des peuples innombrables se rassemblent dans le vaste espace qui l'enferme. La Déesse les salue d'une souris gracieux, et leur dit:

„Venez, approchez-vous! . . .”

5 Cet appel glorieux alarme la Mollesse qui, en rougissant, se dérobe pour regagner son réduit honteux.

Elle y était venue par curiosité; elle a vu que la Déesse au lieu d'un teint délicat, montrait un visage fané par le soleil et le travail.

10 „Venez!” crie-t-elle d'une voix redoublée qui, semblable à la foudre, a terrassé l'ignominieuse Paresse, et j'ai vu ce monstre se renverser.

„Venez!” s'écria-t-elle encore, et alors les héros les plus distingués de l'univers s'approchèrent, ainsi que les plus dignes
15 élèves de Pallas.

J'ai vu le grand Arpád avec ses nombreuses phalanges; j'ai vu Hunyadi avec son fils couronné. Ils vous ont ouvert la carrière, jeunes Hongrois. Qu'attendez-vous? suivez leurs traces!

20 M. Batsányi, dont il a déjà été fait mention dans le *Mercur*
Etranger, est regardé par les littérateurs hongrois comme l'un
des poètes modernes nationaux qui se distinguent le plus par
l'énergie et la profondeur de sentimens et par la pureté de son
style. Ayant pris pour modèles les meilleurs poètes anciens et
25 modernes, et possédant un véritable génie poétique, il n'a pas
manqué, dès son début dans la carrière littéraire, de se faire
remarquer. On a recueilli une partie de ses rimes dans le *Musée*
hongrois, dont il avait été le principal rédacteur. Ses autres
productions, où il a employé le rythme grec et latin, portent
30 en général l'empreinte du génie, et l'on aperçoit partout cette
profondeur qui lui est particulière.

Nous avons déjà annoncé dans un numéro précédent du
Mercur *Etranger*, qu'il a traduit plusieurs morceaux des poésies
d'Ossian. Nous pouvons maintenant ajouter que ce savant
35 s'occupe depuis quelque tems à refondre entièrement sa tra-
duction faite il y a environ vingt ans, et qu'il a pris pour modèle
l'ouvrage publié à Londres en 1807, et intitulé: *The poems of*
Ossian, in the original Gaelic, with a literal translation in to
latin et published under the sanction of the Highland Society
40 *of London*. 3 vol. in-8°.

G E D I C H T E
von
GABRIELE B. ITS. Á. NYI
geb. Baumberg.

*Mit einer Abhandlung über die Lichtkunst,
von F. W. H.*

W I E N.
Gedruckt bey J. V. Degen. 1805.

Feleségének Baumberg Gabriellának költeményeit
B. rendezte sajtó alá. A könyv címlapja.

LANGUE HONGROISE.

SUITE DES OBSERVATIONS sur la Littérature HONGROISE.

AVANT de parler des ouvrages d'Etienne Gyöngyösi, il ne sera pas hors de propos d'offrir à nos lecteurs la biographie abrégée de ce célèbre poète hongrois du dix-septième siècle, qui a si justement mérité d'occuper une place distinguée, même parmi les meilleurs poètes de l'Europe ses contemporains (1).

M. Dugonics qui a publié, en 1796, les œuvres de Gyöngyösi, a tracé en même tems la biographie de cet illustre poète; mais, malgré ses recherches, il n'a pu parvenir à savoir précisément l'époque de sa naissance. Ayant cependant trouvé dans les archives du comitat de Gömör qu'Etienne Gyöngyösi avait été, en 1653, membre du tribunal de ce comitat (*assessor tabulæ judiciaræ*), l'auteur suppose qu'il naquit en 1620. Ayant achevé ses études en 1640, il fut accueilli par le comte Veselényi de Hadad, dans la maison duquel il jouit d'une estime particulière pendant treize années.

En 1653, il se maria, et fut nommé, ainsi que nous venons de le dire, membre du tribunal du comitat de Gömör.

(1) Horányi, dans son ouvrage intitulé : *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, qui a paru en 1776, en parle d'Etienne Gyöngyösi, s'exprime en ces termes :

« *Quantum Tasso Italia, Voltaire Gallia, Opizio Germania, tantum profecto Gyöngyösi suo debet Hungaria. Nihil enim pulchrius ipsius versibus. Carmen ejus nitidum et sponte fluens, cogitationes fecundæ atque acutæ. Omitto elegantissimas descriptiones, affectus amoris, odii, commiserationis, aliasque animi vicissitudines, natis quasi coloribus depictas, ac fere oculis subjectas, quas præ melius aut elegantius vel in præcorum posterarum monumentis reperiamus.* »

A *Mercure Etranger*-ben megjelent tanulmányának egy lapja

Il se propose de consulter en même tems l'ouvrage de Macpherson mais plus particulièrement la nouvelle traduction allemande, par M. Ahlwardt, qui a paru à Leipsick, en 1811, et qui est faite également d'après l'original et sur le même mètre. M. Batsányi rendra, par ce travail, un service signalé à la 5 littérature et à la langue hongroise, et remplira entièrement l'attente de ses compatriotes.

Nous regrettons encore une fois de ne pouvoir pas donner en entier le texte original de l'ode dont suit la traduction. On y verrait un style à-la-fois élégant et simple, une conception 10 forte et énergique. Le poète a employé dans cette ode les mètres alcaïques.

Le Prisonnier.

Apostrophe à la Lune. (1795.)

Viens, ô Déesse ! qui brilles d'un éclat ravissant au milieu 15 d'un ciel azuré. Parais, ô témoin sensible de mes peines ! et dissipe la triste obscurité de la nuit. Relégué loin de ma patrie sur une terre étrangère, ceinte par des montagnes arides, du sein de mon cachot, creusé dans un rocher dont la cime touche les nues, je lève les yeux vers le ciel, et j'attends, en soupirant 20 ton apparition . . . Mais déjà tes doux rayons arrivent jusqu'à moi, et sont témoins des larmes dont je suis inondé. Je te salue, astre bienfaisant qui viens partager ma douleur. Toi seul tu connais les peines de mon coeur oppressé ; toi seul tu me regardes et tu écoutes mes plaintes. 25

° La nuit a déjà parcouru la moitié de sa carrière ; le monde est enseveli dans le silence le plus profond. La nature entière repose, et avec elle tous les êtres vivans. Le doux sommeil répand par-tout son baume salulaire, et délasse les mortels fatigués. Mais, hélas ! il me fuit ; il me refuse sa présence conso- 30 latrice : il ne cherche que les heureux, et ne s'arrête que sous le toit qu'habite le bonheur.

Un triste calme s'est répandu aussi parmi mes compagnons d'infortune ; dans leur réduit obscur, ils n'osent point interrompre, par leurs tristes accens, le silence profond qui règne 35 dans ces lieux affreux. Tel fut autrefois le calme parmi les compagnons d'Ulysse dans l'ancre de Polyphème . . . Mais qui

êtes-vous et quel sort adverse vous force à souffrir ici avec moi ! Quel courroux céleste, quelle aveugle destinée nous a rassemblés ici ?⁷

Le vent inconstant erre tristement autour de ce rocher et
5 pénètre jusqu'à moi ; soudain il se dérobe, après avoir mêlé mes
cheveux épars aux larmes qui découlent sur mes joues.

Tout m'abandonne, tout, excepté toi ; et c'est à toi seul que
peut confier les peines extrêmes de son cœur une victime que
tu vois succomber sous le poids de son cruel sort. Mais, que
10 vois-je ? tu me quittes aussi ; tu t'éloignes, ô Phoebé ! ô ma douce
consolatrice ! Oui, il le faut, et puisque tu ne peux arrêter ton
char, poursuis ta course rapide, et porte le calme chez d'autres
malheureux.

Et toi, âme immortelle, qui animes mes tristes dépouilles,
15 arme-toi de patience : ton heure viendra aussi ; souffre jusqu'au
bout de ta carrière terrestre.

Toi aussi, cœur affligé, souffre les peines qui t'accablent.
Le ciel te connaît . il aura pitié de toi ; il t'appellera pour
que tu quittes un monde perfide et trompeur.

20 Les quatrains que M. Batsányi a employés dans plusieurs
de ces compositions ne sont plus aujourd'hui en usage chez les
poètes hongrois, sur-tout dans les odes de longue haleine. Cepen-
dant ce genre de versification trouve encore quelque imitateurs.
Il a été introduit par deux grands poètes, Gyöngyösi et Zrínyi,
25 et transmis à leurs successeurs. Il n'y a pas encore long-tems
que M. Horváth, qui paraît avoir une connaissance parfaite de la
langue et beaucoup de facilité dans la versification, sans posséder
le génie ni le goût d'un véritable poète, a composé, en quatrains,
un poème héroïque, à l'imitation de la Henriade de Voltaire.

30 Dans un numéro prochain nous parlerons d'Étienne
Gyöngyösi, que les Hongrois regardent comme leur plus grand
poète épique⁸ ainsi que de Zrínyi et Faludi, poètes non moins
distingués.

¹ C'est M. Alexandre Kisfaludi de Kisfalud, dont nous
35 aurons occasion de parler dans la suite.

² On a de lui entr'autres, une Grammaire hongroise en

allemand, qu'il a composée, il y a quelques années, pour la facilité des étrangers.

³ Le poète entend sous le nom d'Euridice la langue nationale.

⁴ Titkos örök mélység mellynek kebelébe,merülnek
A' nagy idők, 's meg vissza vetődnek; 5
Mint tenger' színén egy hab támadva lenyomja
Szüntelenül a' másikat, úgy jársz.

⁵ Il est auteur d'un excellent ouvrage qui a pour titre: *Magyar Századok*, c'est à dire, *Annales de la Nation hongroise*, pendant les cinq premiers siècles de son existence politique en Europe. 10

⁶ Nous ne pouvons pas nous empêcher de citer les trois strophes suivantes, où le poète exprime sa sensibilité dans des vers pleins de verve et d'harmonie: 15

Jm elhaladván úttya' felét az éj,
Némúlva fekszik 's szendereg a' Világ;
Jm nyugszik a' Természet-is már,
'S nyúgoszik ő-véle minden állat. 20

Szárnyára kelvén, széllyel uralkodik
A tsendes Alom: halva pihenteti
A' földnek elbádgyatt lakossit,
Hogy kifogyott erejek' megadgya. 25

Ah! elkerül, 's nem látogat engemet.
Sajnállya tőlem balzsama' tseppjeit.
Tsak boldogokhoz mégyen, és azt
Nézi, hová siet a' Szerentse!

⁷ C'étaient d'illustres personnages que les événemens de 30 la guerre détenaient dans la même forteresse.

⁸ C'est par distraction que dans l'avant-dernier numéro du *Mercurie étranger* nous avons dit qu'il avait surnommé le Pindare hongrois.

Il a été dit dans le même numéro, page 220, ligne 18e, 35 que Jean Erdőssi a publié un poème sur la prise de Buda. Ce n'est point lui, mais M. Tinódi qui en est l'auteur.

Erdőssi est auteur d'une grammaire hongroise et latine, imprimée en 1539. Il a publié aussi, en 1541, le *Nouveau Testament* qu'il a traduit du grec et du latin. 40

Suite des observations sur la Littérature Hongroise.

Avant de parler des ouvrages d'Étienne Gyöngyösi, il ne sera pas hors de propos d'offrir à nos lecteurs la biographie abrégée de ce célèbre poète hongrois du dix-septième siècle, qui a si justement mérité d'occuper une place distinguée, même
5 parmi les meilleurs poètes de l'Europe ses contemporains.¹

M. Dugonics qui a publié, en 1796, les oeuvres de Gyöngyösi, a tracé en même tems la biographie de cet illustre poète; mais, malgré ses recherches, il n'a pu parvenir à savoir précisément l'époque de sa naissance. Ayant cependant trouvé dans les
10 archives du comitat de Gömör qu'Étienne Gyöngyösi avait été, en 1653, membre de tribunal de ce comitat (*assessor tabulae judicariae*), l'auteur suppose qu'il naquit en 1620. Ayant achevé ses études en 1640, il fut accueilli par le comte Veselényi de Hadad, dans la maison duquel il jouit d'une estime particulière
15 pendant treize années.

En 1653, il se maria, et fut nommé, ainsi que nous venons de le dire, membre du tribunal du comitat de Gömör.

En 1681, à l'âge de 61 ans, il fut envoyé en qualité de député du comitat dans celui de Heves, pour des affaires publi-
20 ques. Ayant rempli cette mission à la satisfaction de ses commettans, il fut député dans la même année à la diète du royaume, assemblé à Oedenbourg.

En 1685, il fut chargé d'une mission importante auprès du comte Antoine Carafa. La relation qu'il en fit à son retour
25 dans l'assemblée des États du comitat de Gömör, se trouve insérée dans le protocole de ce comitat.

En 1686, Gyöngyösi, âgé de 66 ans, d'après les vœux de plusieurs grands personnages et de la noblesse, est proclamé vice-président² dans son comitat.

30 En 1687, il fut député de nouveau à la diète tenue à Presbourg.

En 1688 et 1690, il est confirmé dans sa place par les suffrages unanimes des États. L'année suivante, accablé par le poids des années, il veut résigner; mais, à la demande générale
35 des États, il continue ses fonctions. Depuis cette époque, il remplit cette charge presque sans interruption jusqu'en 1704.

C'est alors qu'après avoir parcouru une carrière des plus honorables, il mourut âgé de 84 ans.

Pendant son séjour auprès du comte Veselényi, il composa un poème en quatrains qui a pour titre: *la Venus de Murány*, et qu'il dédia par reconnaissance à l'épouse de comte, Marie Szécsi. Il y décrit la valeur du comte Veselényi, devenu par la suite palatin de Hongrie, ses exploits contre les Turcs, le stratagème par lequel il s'empara du fort de Murány, alors entre les mains des partisans du fameux Rákóczi; il y chante la beauté, la sagesse de la comtesse Szécsi, renfermée dans ce même fort, l'amour qu'elle avait inspiré à ce héros, et leur hyménée, par lequel le comte Veselényi devint le seigneur du chateau de Murány.³

Ce poème renferme beaucoup de beautés, sur-tout dans le genre descriptif; les tableaux y sont bien tracés, il y règne une grande variété dans les images, ce qui contribue à donner du mouvement et de la rapidité au style. On a seulement à reprocher à ce poète des allégories entassées qui nuisent à l'ensemble et fatiguent. Mais malgré ce défaut, qu'on aperçoit dans la plupart de ses poésies, elles peuvent servir de modèle aux poètes modernes hongrois qui regardent Gyöngyösi comme le premier poète épique de leur nation.⁴

Il composa son second poème sous le titre de *Palinodia Prosopopeïa Hungariae*, en 1681, et le dédia au comte Paul Eszterházy, palatin de Hongrie. Le sujet du poème est la décadence de la splendeur et de la puissance de la couronne de Hongrie. Le poète y retrace l'ancienne gloire de sa patrie, et les victoires remportées sur les différentes nations ses ennemies. Il attribue les calamités qui accablaient la nation aux divisions qui régnaient parmi les Hongrois. Il les exhorte à rétablir dans leur pays l'union et la concorde sous les auspices du nouveau palatin auquel le poème est dédié.

Le troisième a pour titre: *Couronne de roses*: il fut publié en 1690. L'entreprise si épineuse de passer de la mythologie à l'histoire sainte, sans que les tableaux profanes de la première nuisent aucunement aux images et aux mystères de l'autre, n'a pas été tentée sans succès dans ce poème. Gyöngyösi, après avoir presque épuisé la mythologie, embrasse le sujet de l'histoire de la vie de la sainte Vierge avec une rare habileté. Ses vers sont coulans, et son style est à la hauteur du sujet qu'il traite.

Le poème qui a pour titre *Jean Kemény* fut imprimé en 1693. Le poète décrit le mariage de Jean Kemény, prince de Transylvanie, avec Anne Lonnyai, sa captivité en Turquie, ses exploits militaires contre les Turcs pendant sa souveraineté, et sa mort héroïque. Ce poème est le plus estimé parmi ses productions. Le charme et l'harmonie qu'on trouve dans ses vers, et la richesse de son imagination en rehaussent infiniment le prix; enfin, le talent rare que le poète déploie dans le genre descriptif, lui a assuré une place honorable parmi tous ses contemporains.

Les deux derniers poèmes de Gyöngyösi sont *Cupidon*, composé en 1695, et *Chariclia*, qui a paru en 1700. Dans tous les deux, on voit le même génie poétique. Dans ce dernier, il a dénaturé, on ne sait pourquoi, les noms grecs tels qu'on les trouve dans Héliodore. Photius et tant d'autres écrivent *Charicléa*, *Théagènes*, *Thiamise*, etc., le poète hongrois a changé ces noms en ceux de *Chariclia*, *Theogènes*, *Thiamuse*.

¹ Horányi, dans son ouvrage intitulé: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum*, qui a paru en 1776, en parlant d'Etienne Gyöngyösi, s'exprime en ces termes:

„Quantum Tasso Italia, Voltaire Gallia, Opizio Germania, tantum profecto Gyöngyösio suo debet Hungaria. Nihil enim pulchrius ipsius versibus. Carmen ejus nitidum et sponte fluens, cogitationes faecundae atque acutae. Omitto elegantissimas descriptiones, adfectus amoris, odii, commiserationis, aliasque animi vicissitudines, nativis quasi coloribus depictas, ac fere oculis subjectas, quas vix melius aut elegantius vel in priscorum poetarum monumentis reperiamus.”

² Dans chaque comitat, et il y en a cinquante-trois, les Etats se rassemblent tous les trois ans, à une époque fixe, pour élire à la majorité des voix, ou plutôt par acclamation, le vice-président (*vice-comes*), le second vice-président et les autres fonctionnaires du comitat. Chaque comitat est gouverné par un président (*supremus comes*), qui est nommé par le roi (*a*). Le président convoque les Etats toutes les fois qu'il a des affaires importantes à leur communiquer, et alors l'assemblée des Etats est générale (*congregatio generalis*). Ordinairement c'est le vice-

président qui fait rassembler les Etats, et dans ce cas, l'assemblée prend le nom d'assemblée particulière (*congregatio particularis*). Le vice-président a un suppléant qui s'appelle *substitutus vicecomes*. Les autres fonctionnaires sont le premier notaire ou greffier (*notarius ordinarius*), deux vice-notaires, et par chaque district, il y a un juge (*judex nobilium*), un juge-adjoint, un juré (*jurassor* (b)), un receveur particulier, et pour tout le comitat un receveur-général des contributions. Les autres membres (*assessores*) sont choisis, comme les premiers, dans le corps de la noblesse. Les villes libres royales y envoient deux députés qui n'ont qu'une seule voix. L'entrée dans ces assemblées est ouverte à tous les nobles; mais ils n'y ont aucune voix excepté à l'occasion de l'élection des fonctionnaires qui se fait toujours, comme nous l'avons remarqué, par acclamation. Des trois candidats que le président propose, celui qui réunit le plus de voix est proclamé. Les bourgs et les villages y envoient aussi des députés, mais ils n'ont pas le privilège de voter.

a) Il y a des magnats dans les familles desquels la présidence est perpétuelle, c'est-à-dire transmissible aux aînés.

b) Aucun procès ne peut être intenté en Hongrie que les parties ne se présentent, par leurs fondés de pouvoir, devant le juge et le juré du district auquel appartient la partie qui est attaquée. Nous remarquerons en cette occasion que cette forme de procédure a été empruntée à la France, sous Charles I. en 1309. Depuis l'an 999, époque de la naissance du roi saint Etienne, jusqu'en 1309, par conséquent pendant 3125 ans, les jugemens se rendaient par l'épreuve du feu et de l'eau bouillante, comme cela se pratique encore dans quelques pays asiatiques, et notamment à l'île de Ceylan, parmi les Cingalais.

³ Le fort de Murány, situé dans le comitat de Gömör, était autrefois regardé comme inexpugnable; il est bâti sur un rocher extrêmement élevé. L'inscription latine qu'on lit sur les murs du fort atteste qu'il a été pris par le comte Veselényi, en 1646. Il n'y a pas longt-tems qu'on y a trouvé plusieurs tombeaux, parmi lesquels est celui de Marie Szécsi, née Drugeth de Homonna, épouse de François Veselényi, palatin de Hongrie; il porte l'épithaphe suivante:

*Haec ego quondam comes Széchenia Drugeth
Hommonnaidum Maria nomine clara fui.
Claudor in angusta, post novissima, tumba,
Nil moror: hic placide nam recubare licet.*

40

*Tristes saepe dedi, devoto pectore, planctus,
 Extimulans Christum voce gemente meum.
 Ingredior terrae gratas jam laeta latebras,
 Laetior ad Christi mox oritura tubas.*
 5 *Ac licet hoc antro, prostrato corpore, condar ;
 Liber at in coelo spiritus astra movet.
 Quisquis es, ut mecum coelo condiscere, nec non
 In Domino valeas vivere, disce mori.*

Le fort de Murány est bien déchu aujourd'hui de sa célé-
 10 brité. Les palais que en faisaient jadis l'ornement, à peine laissent-
 ils encore quelques vestiges de leur magnificence. Il appartient
 aujourd'hui à la famille des comtes Kohári, et l'on a bâti depuis
 une nouvelle ville au pied du fort qui en a conservé le nom.

4 Gyöngyösi n'a pas été moins apprécié par ses contem-
 15 porains, ainsi que le prouvent les vers suivans, d'ailleurs assez
 médiocres, qui lui ont été adressés de son vivant.

*Virgilius vates Romanae gloria gentis ;
 Hungariae nostrae gloria tuque manes.
 Arma virumque tuba grandi musae ille canebat,*
 20 *Sic tua belligeros clangit et ipsa duces.
 Gyöngyösi tibi quod praeclarum (gemmeus idem ^a)
 Majores tribuunt nomen, et omen habes.
 Namque tuos quotquis versus expendit amaenos,
 Tot gemmas musae colligit illa tuae.*
 25 *Atque tuae clarae stirpis tam nobile nomen,
 Virtute, arte auges nobiliore tuum.
 Praeclara fateor te stirps tua nomine donat,
 Clarius at Vatem Musa adamata suum.
 Nam te mille inter laudes, praeconia mille*
 30 *Haec vatum lauro tempora cingit ovans.
 Jactet jamque suum spectatum Mantua Vatem,
 Assurget Gyöngyös, concinet haecque suum.
 Fulge ergo nostrique Polidoctae Hungariae astrum
 Ac Gyöngyösiadum gloria sisque decus.*
 35 *Semper honos nomenque tuum celebrabitur omni
 Quisque tuas gemmas, carmina docta leget.*

a) Allusion à son nom, qui veut dire gemmeus, de perle.

VI.

Hongrie. — M. le baron de Colomanne Prónay de Tót Próna a entrepris de publier un écrit périodique, sous le titre de *Magazin économique*, en hongrois. Dans un pays aussi agricole que la Hongrie, cet ouvrage doit produire beaucoup de bien, et répandre toujours d'avantage l'amour de l'industrie qui lui manque encore, pour la faire jouir de cette prospérité dont elle est susceptible, à raison de son climat, de la fertilité de son sol, et du grand nombre de rivières dont elle est arrosée. 5

— Un jeune savant Hongrois s'occupe dans ce moment de la traduction, en hongrois, de l'Histoire générale, par Jean de Muller. 10

— L'évêque de Diakovár, M. de Mandich, connu par son zèle à contribuer de tous ses efforts à la culture de la langue hongroise, ayant recommandé à tous les séminaires de son diocèse de se livrer à l'étude de cette langue, a assisté, au mois d'août 15 dernier, à un examen public, et récompensé le zèle de ceux qui avaient fait le plus de progrès dans la langue nationale.

— Pour donner une instruction convenable à la jeunesse illirienne, valaque et greque du rite non-uni, en Hongrie, Syrmie, Esclavonie, Croatie, et dans le Banat, l'empereur d'Autriche a ordonné qu'il y aurait trois écoles principales, l'une à Saint-André près de Bude, pour les Slavo-Serviens (Illyriens); l'autre à Alt-Arad, pour les Valaques; et la troisième à Pest, pour les Grecs. Le conseiller royal Urosius Nestorius a été nommé inspecteur des écoles nationales des Grecs non-unis. 20 25

— Les livres suivans ont été récemment publiés à Presbourg.

Historia litterariae rei et bonarum artium in Hungaria. Opus posthumum Cl. D. Georgii Aloysii Belnay. Posonii.

— C'est-à-dire, Histoire des belles-lettres et des beaux-arts en Hongrie. Ouvrage posthume de Belnay. Presbourg. 30

Svastics (Csétséngi Ignász) Magyaroti [!] Historiája. III tom 8°. — C'est-à-dire, Histoire des Hongrois, par Svastics, autrement Ignace Csétséngi. 3 vol. in-8°.

Tabulae chronologicae quibus regum, primatum, palatinorum, judicum curiae, banorum, caeterorumque baronatum regni Hungariae tali ordine exhibentur, ut regum successio, regnique baronatum administratio uni juxta temporum 35

seriem obtutui inde ab anno Christi nati M. usque ad
nostra haec tempora repraesentetur. Accedit series regio-
rum Hung. Aulicorum cancellariorum. A Josepho Gros-
sing. — C'est-à-dire, Tables chronologiques des rois, pri-
5 mats, palatins, etc. du royaume de Hongrie, depuis l'an
de Jésus-Christ 1,000 jusqu'à 1806.

VII.

Hongrie. — Le professeur Budai vient de terminer son
Histoire de la Hongrie sous la dynastie autrichienne ; en hongrois,
en 3 vol. On annonce cet ouvrage comme le meilleur de tous
10 ceux qui traitent de la dernière période de l'histoire de la Hong-
rie.

— François Tóth, professeur de Théologie au collège réformé
à Pápa, vient de publier la biographie des surintendans de la
confession helvétique, dans le cercle d'en-deçà du Danube, de-
15 puis la réformation jusqu'à nos jours, ainsi que l'histoire de
l'église réformée, à Pápa.

La *Gazette littéraire universelle* de Hall, en parlant de ces
deux ouvrages, ajoute qu'ils ouvrent à l'auteur une carrière qui
le conduira sûrement au temple de la gloire; que son but est
20 d'éclaircir de plus près l'histoire de l'église et des écoles des
protestans. Le même auteur a déjà publié une histoire de l'église
protestante en Hongrie, dont le premier volume a paru en 1808.
Il se propose de publier aussi l'histoire de l'instruction publique
et des gymnases et collèges de l'une et l'autre confession, ainsi
25 qu'une archive ecclésiastico-historique, ou un Recueil de monu-
mens inédits de l'histoire ecclésiastique en Hongrie.

— *Les Oeuvres d'Alexandre Bárótz*, l'un des meilleurs
prosateurs hongrois, formant 8 vol., sont dans ce moment sous
presse; les 4 premiers paraîtront au mois d'août prochain. M.
30 Kazintzi, l'un des littérateurs hongrois les plus cunus, traduc-
teur des Idylles de Gessner, de quelque contes de Marmontal,
et de plusieurs ouvrages allemands, a joint à ces Oeuvres le
portrait de l'auteur, ainsi que sa biographie.

— L'une des ouvrages les plus remarquables qui aient
35 paru depuis plusieurs années, en langue hongroise, c'est l'*His-
toire de la langue et de la littérature hongroise*, par M. Samuël
Pápai, assesseur du comitat Wesprim, en 2. vol., qui forment

les IVe et V^e tomes d'une collection qui a pour titre, *Magyar Minerva*, dont nous rendrons compte dans une prochain numéro du *Mercure Etranger*.

VIII.

Hongrie. Il vient de paraître à Bude 1e 2e et le 3e volume de la *Statistique du royaume de Hongrie*, en allemand (deuxième 5 édition, augmentée et corrigée), par M. de Schwartzner, professeur de diplomatique, premier conservateur de la bibliothèque et sous-doyen de l'université royale, à Pest, assesseur du comitat de Pest.

Dans le 1er volume, qui a déjà été publié, l'auteur donne 10 la description du pays, de ses habitans, de ses productions naturelles et industrielles.

La 1ère partie du 2e volume contient des idées générales sur la constitution hongroise, les lois fondamentales et la littérature de ce pays. La seconde traite de la succession héréditaire au 15 trône, de la minorité et de la tutelle du roi, et de son couronnement. La 3e parle de sa personne, sa dignité, son rang et de son titre, des ornemens royaux, des armes, de la résidence, de la cour, de la reine, des princes et princesses. Dans la 4e, il s'agit des droits du roi relativement à l'église et à l'Etat, des Etats, 20 de la diète et de la procédure adoptée dans cette assemblée.

Le 3e volume traite de la division politique du royaume, des départemens (dicasteria), de l'administration de la justice, de l'armée, des finances, des écoles, etc.

Il est superflu d'observer que c'est la meilleure statistique 25 qui ait paru jusqu'à présent sur le royaume de Hongrie, M. Schwartzner a été à portée de puiser, dans les meilleures sources, tous les renseignemens dont il avait besoin pour achever un ouvrage qui doit être apprécié non-seulement dans les Etats autrichiens, mais encore en France, où des écrivains, mal in- 30 struits, n'ont donné jusqu'à présent qu'une idée faible et souvent fausse sur ce pays intéressant. (*Gazette littéraire de Göttingue.*)

— M. Marton vient de publier, à Presbourg, les oeuvres de poésie de Michel Vitez de Csokonai.

Oedenbourg. — A l'exemple de la société hongroise et alle- 35 mande, qui existe depuis plusieurs années dans le gymnase

protestant de cette ville, il s'est établi aussi, cette année, une société latine, qui a nommé, pour son président et directeur, le docteur Rumi, professeur de philosophie et d'histoire. En prenant possession de son fauteuil, le 24 mars, il a prononcé un discours sur *le Beau*. La société se propose de publier, tous les ans, un prospectus de ses travaux.

IX.

Hongrie. — *Nécrologie*. Joseph de Grigely, docteur en philosophie, connu et estimé comme homme de lettres et comme professeur, est mort à Presbourg, le 31 mai dernier, à l'âge de 10 53 ans. Il naquit à Hamri, dans le comitat d'Arva; il entra de bonne heure dans l'ordre des écoles-pies, qu'il quitta ensuite pour se consacrer à l'enseignement des sciences et à l'éducation de la jeunesse hongroise. Pendant 32 ans, il remplit son emploi honorable avec un zèle qui lui a acquis la reconnaissance de ses 15 compatriotes. Il a enseigné, pendant dix ans, la grammaire dans les gymnases à Pest, Caloaza [!] Neutra et Schemnitz. Il a été ensuite professeur dans le gymnase de Neusohl, et en dernier lieu à Bude: il a obtenu sa démission l'année passée, à cause de la faiblesse de sa santé. Son amour pour les sciences, 20 son zèle et son habileté à les enseigner, conserveront long-tems la mémoire de Grigely parmi ses compatriotes.

On a de lui plusieurs morceaux de poésie en latin. Il a aussi traduit la *Philosophie de Stöger* de l'allemand en latin; mais, ce qui relève encore plus son mérite, c'est d'avoir arrangé 25 les livres classiques latins pour l'usage des gymnases en Hongrie; il avait été chargé de ce travail par les autorités supérieures.

X.

Samuël Mindszenti, ministre de l'église réformée à Comorn, vient de publier, en langue hongroise, un Dictionnaire en deux volumes, contenant la vie et les ouvrages des empereurs, rois, 30 souverains, généraux d'armée, héros, papes, cardinaux, archevêques, évêques, savans, peintres, sculpteurs, etc., et en un mot de tous les hommes remarquables qui se sont distingués dans les tems modernes jusqu'à la fin du XVIIIe siècle.

— On a publié aussi à Presbourg un Recueil d'anecdotes sur Mathias, roi de Hongrie, tirées d'ouvrages tant étrangers que hongrois.

— Alexandre Kovásznai, professeur au collège de Vásárhely, a fait publier sa traduction en hongrois des *Trois livres de Cicéron, sur les devoirs de l'homme envers ses enfans.* 5

Il a paru aussi à Presbourg les ouvrages suivans:

Lettres morales, en vers et en hongrois, par Étienne Csízi.

Dafnis, ou le Premier Navigateur, par Gessner, traduit de l'allemand. 10

Ortus et Occasus Imperii Romanorum in Dacia Mediterranea, cui accedunt nonnullae de monumento quodam e ruderibus coloniae Apulensis erutae opiniones. Un vol. in-8°.

XI.

Pest. — Le choix des membres de l'Université de cette ville a eu lieu à la fin du mois d'août. M. François D'Eckstein, 15 docteur en médecine et en chirurgie, et professeur de chirurgie pratique, a été élu président. Les quatre doyens sont: 1° pour la faculté théologique, M. Jean de Predanotzi, professeur de la théologie morale; 2° pour la faculté juridique, M. Paul Markovics, docteur en droit et professeur des droits naturel et civil; 20 3° pour la faculté médicale, M. Jean de Reisinger, docteur en médecine et en chirurgie, et professeur d'histoire naturelle; 4° pour la faculté philosophique, M. Jean de Keresztúri, docteur en philosophie et professeur d'histoire universelle et de l'histoire pragmatique hongroise. L'année passée, il y avait à l'Université 25 de Pest, 694 étudiants, et au gymnase et à l'école nationale 996, en tout 1690 étudiants.

XII.

M. Pethe de Kissántó[!], ci-devant professeur de mathématiques, d'économie rurale et de technologie, auteur de plusieurs ouvrages importans, vient d'obtenir du gouvernement un privi- 30 lege pour la publication, en langue hongroise, d'un journal économique-technologique. Il a déjà annoncé, dans un prospectus écrit en hongrois, le plan qu'il a adopté. Comme M. Pethe s'est

associé plusieurs savans, on doit attendre de leurs travaux et de leur zèle réunis beaucoup d'avantages pour la Hongrie et la Transylvanie, soit du côté de l'utilité, soit du côté du style, par lequel M. Pethe se distingue particulièrement.

⁵ — Le premier volume de l'ouvrage intitulé, *Monumenta hungarica, nativo sermone scripta*, par le professeur Rumi, vient d'être achevé, et il est dans ce moment sous les yeux de la censure à Vienne.

FÜGGELÉK

21. [ABAÚJ MEGYE ÁTIRATA A PESTI MAGYAR
TEÁTRÓMI TÁRSASÁG ÜGYÉBEN]

NAGY-MÉLTÓSÁGU 's a' t.

Nem kételkedünk benne, hogy a' Pesti Magyar Teátrómi Társaság, Nagyságtokhoz, Kegyelmetekhez-is folyamodott légyen, azon könyörgő-levelével, melly által az Országtól egy Nemzeti Játszó-színnek ottan való fel-állítására szükséges segedelmet kér. 5

Ezen Vármegyének egybe-gyűltt Rendei helyesnek, és az egész Ország' figyelmettségére méltónak találták a' megnevezett Társaságnak ebbéli kérelmét, kívánságát. Mert:

A' Nemzeti Nyelvnek és Erkölcstöknek állapottyával, együtt jár és változik a' Nemzetnek sorsa. Ez olyan igaz 10 valóság, a' mellyről, mind a' régi, mind az újjabb idők' 's népeknek történeteire tekintvén, nem lehet kételkednünk. Az a' Nemzet, a' mellynek tulajdon és országos Nyelve nints, nem tsak nem s z a b a d Nép, avagy Nemzet, de az Európai okos Világban még tsak arra sem tartatik méltónak, hogy N e m - 15 z e t n e k neveztessek.

Már pedig, tudva van, és közönségesen tapasztalt 's megismérrt igazság az, hogy a' Nyelvnek és Erkölcstöknek gyarapítására, ki-mivelésére, és a' nemzeti jó szokásoknak fenn-tartására, a' leg-főbb, leg-könnyebb, 's leg-bizonyosabb esz- 20 közök közül, e g g y a' jól-rendeltt Nemzeti Teátrum; ha az t. i. olyan, a' millyennek k e l l lennie. Azért-is neveztetik közönségesen: a' N y e l v ' é s E r k ö l t s ö k ' O s k o l á j á n a k. Kiki tudgya, mennyit tartottak, mennyit költöttek erre, a' Tudományoknak és Mesterségeknek néhai nagy tisztelőji, az 25 Igazgatásnak fő mesterei, és minden Polgári Társaságoknak olly sok tekintetben követésre-méltó példái: a' hajdani Görög és Római Nép. — Kiki láttya a' mái Világban-is, hogy nints az Európai pallérozottabb Nemzetek közt tsak e g g y - i s,

mellynek Teátroma ne volna. — — Egyedül M í M a g y a r o k vagyunk, kik e' nélkül szűkölködünk! Egyedül M í láttatunk, Nyelvünk' 's Erköltseink' elő-vitelének ezen egyik fő eszközzel nem gondolni! El-nézzük, sőt észre sem akarjuk venni, 5 mi-képpen vesztegetik azokat széllyel az Országban! El-nézzük, sőt tudni sem akarjuk, mi-képpen nyomattatik saját Országunknak fő várossaiban azon jó Hazafiaknak kis Társaságok, kik ottan, Nemzetünk' 's Nyelvünkhez viseltető buzgó szeretetektől gerjesztetvén, játszani kezdetek, és ditséretesen- 10 kezdett foglalatosságokat — olly sok, olly méltatlan akadályok közt-is — mind eddig folytatták.

Ezektől, 's több efféle okoktól és tekéntetektől (mellyeket azonban elő-hoznunk nem szükséges) indíttatván, egy akarattal el-vegeztük: hogy az említett Nemzeti Teátromnak 15 fel-építtésére 's állandó fenn-tartására meg-kívántató summából reánk esendő részt M í örömmel magunkra vállallyuk, s' megadandgyuk. Erre nézve, meg-is határoztuk, hogy e' köz haszonra tárgyazó szándéknak tellyesíttését a' jövő Ország-Gyűlésre küldendő Követeink által-is sürgetni fogjuk.

20 Melly Végzésünket Nagyságtoknak Kegyelmeteknek atyafiságos barátsággal tudtokra adván, tellyes bizodalommal vagyunk, hogy, édes Hazájok iránt viseltető isméretes szeretetekhez képest, ebbéli segedelmeket sajnállani nem fogják, hanem velünk egész hazafiúi készséggel egyget értendenek.

25 Ollyan Királlyal áldattunk-meg, a' ki mint-egy maga látszatik bennünket únszolni, hogy Nemzetünk' böldogságának talp-kövét hová hamarább meg-vetni siessünk. Bizonyosan segélyteni fog Ó Felsége bennünket, hasznos igyekezetünkben. Ne élyünk-e tehát a' jó alkalmatossággal? Ne igyekezzünk-e, 30 mind Magunk', mind Maradékink' sorsát ez által-is böldogabb karba helyheztetni? Nyúllyunk minden eszközhez, a' mellyel édes Hazánk' 's Királyunknak javát, ditsősségét, gyarapíthattyuk. Külömben, el-tűnik az idő; meg-történhetik ennek forgásával, hogy hijában lessz minden jó igyekezet. Késő 35 bánat gyötri osztán szívünket; még Onokájink-is kárhoztattyák tünyaságunkat; 's h a j d a n i s z é p n e v ü n k e t g y a l á z a t n y o m j a .

Ezek mellett Nagyságtoknak Kegyelmeteknek atyafiságos barátságokba, 's további hazafiúi szeretetekbe ajánlván 40 magunkat, állandóul vagyunk

KASSÁN, Sz. György' Hav. 10-dik 's követk. napjain,
1793. eszt. folytatva tartatott közönséges Gyűlésünkből.

NAGYSÁGTOKNAK KEGYELMETEKNEK

kész kötelességgel való
Attyokfijai 's Baráti 5

Ns Aba-Új Vármegye' Rendei

22. [ABAÚJ MEGYE FELTERJESZTÉSEI A SAJTÓSZABADSÁG ÜGYÉBEN]

I.

Serenissime regie haereditarie Princeps, ArchiDux Austriae, et *Palatine!* Excelsum Consilium regium Locumtenentiale Ungricum! Domine, Domini, benignissime, gratiosissimi, colendissimi!

5 Non mediocrem animis nostris incussere solitudinem, complura Excelsi huius regii Consilii Intimata, quibus totidem *libros*, recentius in lucem editos, inter *prohibitos* referri intelleximus.

Ac tametsi suas Excelso huic Dicasterio eos interdicendi
10 *causas* nequaquam defuisse, iure supponere & sperare debeamus: cum tamen eae *in specie* haud adferantur, neque tenor ipsorum librorum nobis cognitus sit; e contra vero invalescens ab aliquo tempore *Censorum rigor* passim querelas excitet, quin ipsa etiam *publica* Nationis *opinione* damnetur: hinc iusta nos
15 cessit cura, ne *libertas preli*, antequam adhuc suo modo definiri posset, contra expressam Regis et Regni voluntatem in periculum adducatur. Quidquid sit, negari non potest, homines eos, quibus cura reuidendorum librorum concredita est, *clavim ipsius culturae Nationis* in manu tenere. Cauendum itaque esse putamus,
20 ne, Principe grauibus belli curis avocato, tam *eminens publicae felicitatis adminiculum*, cum irreparabili reipublicae damno neglectum, et ipsi subin doleamus, et incuriam aut plane *conniventiam* nostram sera etiam arguat posteritas.

Immortalem sibi in patriis non minus, quam exteris
25 annalibus, peperit memoriam gloriosus olim Ungriae Rex *Matthias* I, qui introducto in regnum *typographiae* vsu, primus ad delendam gentis barbariem efficacem manum admovit; adapertoque hac ratione Ungris suum excolendi ingenium campo, placide removit necessitatem euocandorum ex oris

exteris Literatorum, qui sua *auctoritate* infelicem et non culpa sua rudem populum, tot saeculis a scopo verae felicitatis detinebant.

Ope eiusdem artis typographicae, quae tanta attulit commoda generi humano, eo iam aetate nostra peruentum est, ut infinitas *preli* vtilitates, malis illis, quae ex *abuso* eius oriri queunt (quaeve contra imprimendi libertatem per quosdam. tam sedule afferuntur) longe praesatre, nequaquam ignoretur.

Bene conscius erat ipse denatus Augustus Imperator Josefvs II, plurimum interesse Principum, ne industria Nationis in scribendis libris suffocetur: et ideo *sacrum* hoc tam civilis quam politicae libertatis palladium, Ungricae etiam Nationi *aeternum* esse voluit; providoque ac salutari hoc facto suo in tantum excitavit patriae filiorum animos, ut nouam literaturae, praesertim *Ungricae*, epocham, ad tempus praevigentis Eius gubernii non ingrati referamus. Studium isthoc provehendarum literarum, et augendae linguae nationalis zelus, apud Ungros Scriptorum adhuc perdurat quidem, immo his, sub tutela et protectione *articuli* XV^{ti} 1791, non exiguum scribendi stimulum accessisse experimur: illud interim reticere non possumus, quod nisi Excelsi huius *Dicasterii* efficax cooperatio, nimium hunc *Censorum rigorem*, vsque ad subsecutorum etiam Diaetalem provisionem, pro aequo et justo temperaverit, laudabilem hanc patriae civium industriam in ipsa herba exarescere oporteat.

Si libri erroribus et falsis principiis scatentes in publicum prodeunt, hos utique, *argumentis refutari*, ad hominum animos convincendos, quam *supprimi*, longe fuerit sapientius. Hoc ii, quorum interest, tueri et docere veritatem, eo et facilius et citius possunt, cum principia illa, ut falsa, omni careant fundamento. Frustra etiam nobis quisquam persuadere voluerit, eam esse seu hominum sive civium nostrorum perversitatem, ut tenebras lumini aut errorem anteferant agnitae veritati. Ipse enim naturae creator hominem, prout reliquis animalibus praestare, ita et regi, *ratione* voluit.

Neque vero *temporis* ratio aliud suadere potest. Saeculorum experientia docuit, quod *supplicia de studiis sumi*, res semper sit indigna, plena periculi, ac bene ordinatae civitati contraria. Nam, ut sapiens ille *Annalium* romanorum conditor dicit, *punitis ingeniis gliscit auctoritas*. Cum autem saepe optimi et praestantissimi quique libri, *prohibitorum* catalogo

adscripti sint: eo jam res devenit, ut interdictos passim et citius nosci et ardentius exquiri et legi videamus. Sed

nec perspicere possumus, cur in Regno nostro scribendi libertas arctioribus constringi deberet limitibus, quam apud
5 reliquos *Europae* populos, quos ea cum summo reipublicae suae commodo frui et gloriari videmus. Genius certe Ungrorum, ad summam Regi et statui publico fidelitatem longe firmiter comparatus est, quam ut in contraria deflectatur principia, tametsi haec in talibus libris intermixta subinde reperirent. Principes
10 Regni huius, secundum Leges gubernantes, qui amari quam timeri malunt, securiores sunt, quam ut malignos conviciatorum calamos, ad rumpendum nefors mutui amoris et confidentiae vinculum tendentes, vel in minimo pertimescendos haberent.

Ceterum nec nostra nunc intentio est, *inrestricam* libros
15 scribendi et imprimendi libertatem inductam cernere. De hac Regnum ipsum cum Rege, dum tempus fuerit, statuet. Id unice urgemus, ut *Censorum arbitrio* limites ponantur; ut scriptoribus patriis, scientias et artes excolentibus, libertas et honor concedens tribuatur; ut denique *lex, mens, ac voluntas*
20 *Nationis*, observetur.

Qui in reliquo Benignitati altisque gratiis commendati manemus

25	Celsitudinis vestrae regiae, et Excelsi Consilii Locumtenentialis regii	Servi humillimi, obligatissimi, obsequen- tissimi
----	--	--

Vniversitas Comitatus *Abaujvariensis*.
Ex generali *Congregatione nostra*
die 10 Jun. 1793 Cassoviae
celebrata.

II.

30 Serenissime Regie Haereditarie Princeps! Archi-Dux Austriae, et Palatine! Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum! Domine, Domini, Benignissimi, Collendissimi!

In benigna illa Resolutione, quae per Excelsum hoc Dicasterium, quoad tollendas privatas, et priuilegio non gaudentes Typo-

graphias, Iurisdictionibus Regni sub 25. Iunii a. c. Nro 16039. de altissimo Iussu Regio circulariter intimata est, complura continentur, quae non solum cum Legibus conciliari nequeunt, adeoque nouam in Nobis excitant attentionem; sed ipsam etiam Constitutionis Nostrae basim et essentiam ferire videntur. 5

In hoc enim benigno-gratioso Intimato, Primo; id, quod semper ad Legislatiuam Potestatem pertinuisse Leges clarissimae docent, Iuris Regalis esse praetenditur. — Iura Regis, in Constitutione Regni definita, Nobis quidem sacra sunt, et esse debent; verum, vt ea vltra limites suos, Lege 10 descriptos, extendantur, Iurae illa, quae Status Regni, potestate legislatiua cum Rege gaudentes, communia esse voluere, coarctentur, admittere citra generalem, in Comitiiis Regni manifestandam, Nationis voluntatem non possumus. Iam vero Ius, de editione impressioneque Librorum statuendi, inde ab eo 15 tempore, quo typorum in Legibus primum mentio fit, penes Status et Ordines Regni fuisse, indubium est; et per ipsos etiam ab Excelso hos Consilio citatos Legum articulos, quippe 24-um Anni 1553. et 45-um An. 1599. clare demonstratur. Sed vero, nec peruidere possumus, quonam pacto et fine Leges hae in 20 praefato gratioso Intimato exempli, mostrandique Iuris Regii gratia, adduci potuerint, cum eae disertis verbis contrarium doceant. —

Secundo: In eodem gratioso Intimato ordinatur: ut praedicto „Benigno Mandato Contrauenientes Actione Fiscali 25 conueniantur.” — Hic poenam arbitrarie statui, in aperto est. Neque enim casus ille interdicti veteris Calendarii, pro quo per Legislatiuam Potestatem mille florenorum mulcta in specie dictata fuit, isthic applicari et exemplo servire vllatenus potest; etiamsi, Interpretationem Legum soli Regiae Maiestati non 30 competere, in penultimis quoque Comitiiis declaratum haud esset. — Ast, quod plus,

Tertio: Nec in toto Iuris Nostri Corpore vsquam vel vestigium reperire est, quod vnquam, Typographiam sine privilegio possidere, Priuatorum cuiquam interdictum fuisset. 35 Quidquid autem Lege non vetatur, id in qualibet bene constituta Ciuitate licere, ac liberum esse, Nostrum cuique perspectum est. Imo, nonnullas idmodi Typographias, citra vllum priuilegium erectas, hodieum in Patria Nostra existere et florere, relatum habemus. —

40

Quod porro *E l u s i o n e m C e n s u r a e* attinet: de hac sequentia permissa adferre constituimus:

P r i m u m: Omnes ii, qui rem typographicam, commerciumque litterarium, tantisper norunt, eiusdem sunt sententiae: 5
abusui typorum similibus mediis nequaquam consuli. Libri enim, vel perniciosissimi, in priuilegiatis non minus, quam priuatis, Typographiis occulte excudi possunt, et omnem cuiuscunque vigilantiam effugiunt. Vt adeo, non tam eo aditendum esse censeatur publicae Auctoritati, vt ipsam Librorum impressionem anteuertere velit (quod alioquin, teste longissima temporum et Populorum experientia, nunquam obtinebit) quam, 10
vt clam impressorum, si publicae tranquillitati omnino periculosi forent, distractionem, propagationemque modis congruis impedire, et malesanos eorumdem authores cognoscere, 15
ac dictatae talibus per Legem poenae subiicere possit.

D e i n Infinitis, iisue quotidianis, exemplis probatum est: eo plura, vehementiorique calamo conscripta vbique locorum in lucem prodire opera anonyma, quo Librorum Censura rigida magis est, et indiscreta. Hinc fit, vt non pauci Scriptorum, 20
celato nomine tales, tamque acerbos saepe in lucem protrudant exasperati animi sui foetus, quales certe, si iisdem aperta, etiamsi fortasse liberiori, fronte in publicum prodire licuisset, nunquam fuissent edituri. Non id quidem bene: sed, quia homines sunt, humana faciunt debilitate; cuius vtique Legislatorem nunquam 25
obliuisci, sed eidem sapientibus mediis occurrere, oportet. In caussas, in originem morbi inquirere opus est; ne medela, non bene adlata, ipso euadat morbo funestior. —

D e n i q u e quod in benigno-gratioso hocce Intimato silentio praeterire non possumus, est nouum illud periculum, 30
quod Libertati Preli imminere videmus. Haec Nobis (prout iam sub 10. Iunii a. c. vberius remonstravimus) summopere cordi est. Hanc Nos, cum nobiliori, longaque maxima Nationis Nostrae parte, vti et tota, qua late patet, cultiori Europa, velut ciuilis et politicae Libertatis Palladium veneramur. Et, 35
quantopere Eadem in Regno hoc, penes innatam etiam Constitutioni Nostrae publicitatem, necessaria sit: id ipsum nouo ac manifesto esse debet argumento, quod, licet Status et Ordines iam ante integrum fere triennium, annuente Sua Maestate Regia, Deputationem Regnicolarem, Systema generalium principiorum Nationalis Educationis, et Libertatis Preli, elabora- 40

turam, denominauerint, tamen hodiedum — et quidem sub ipsum adhuc XVIII. Seculi exitum! — nostra etiam defensione egere videatur. Quae quidem longe facillima foret; sed Excelsum hoc Dicasterium ea opus non habet. Optime Eidem nota sunt omnia illa, quae hanc in rem adferri possent. 5. Sane, siquis reipsa ignoraret, siquis nosse cuperet, quid Arti Typographicae, quid Libertati Preli debeat Genus Humanum: eum nonnisi circumspicere oporteret; et, quid Nationes hodiernae fuerint olim, quid nunc sint, videre ac iudicare. Si Anglia adhuc libertate sua gloriari potest; si Dania cum 10. Suecia reuiuiscit, et ad summam ciuilem beatitatem admirandis, imitandisque gressibus properat; si Germania, veneranda Philosophiae, aliarumque Scientiarum, ac omnigenarum Artium mater effecta est, et praepremis Saxonia, inter tantas vtrinque procellas, alma pace fruitur, et floret; 15. si Septemtrionalis Americae Status iam nunc viuum quoddam felicitatis civilis exemplar et speculum praebent; si denique Orientales Vicini Nostri adhucdum, in tristi, hominibusque adeo indigna barbarie gemunt, et, maximorum perfectae Ciuitatis commodorum expertes, sub vilissimo despotismo iacent: 20. Illi, suam fortunam salutari huic humanae mentis et industriae inuento, eiusque vsui prudenti ac libero; Hi, contra infelicitatem suam eiusdem defectui, adscribendam habent. —

Non immerito igitur Nos sollicitudinem Nostram nuper Excelso huic Consilio remonstrauimus; non immerito nunc 25. quoque ob intentatum tanto bono periculum anxii sumus.

Dignabatur quidem Excelsum Idem Dicasterium sub 2. praet. mensis Iulii, Nro 15752 Nos benigno-gratoise de eo securos reddere velle, quod actiuitas Censurum congruis limitibus circumscripta sit, nullumque Libertati Preli per eos 30. inferri possit periculum. At, Nos inde ab eo etiam tempore de nouis Eorumdem arbitrariae manipulationis exemplis edocti sumus. Non sine resensu vidimus nuperrime, ipsam etiam Vniuersitatis huius circularem de erigendo Nationali Theatro Determinationem, in Nouis Hungaricis mancam, et per Censorem 35. obtruncatam, in publicum prodiisse. Non sine resensu vidimus et hodie, in conspectum Nostrum produci originales ipsius B u d e n s i s Librorum Reuisoris litteras, quibus idem disertis verbis fatetur, se Orationem vnus ex praestantissimis Patriae Nostrae Ciuibus et Litteratis, „ob unum alterumue episodion, 40.

quo in Patriam, laudesque I O S E P H I Imperatoris digreditur Orator, Suae Majestati submisisse. Quasi, in laudes Patriae et Principis excurrere, piaculum foret! —

Ex his igitur benigno-gratiose peruidere dignabitur Excelsum hoc Dicasterium, quantopere necessarium sit, vt hominibus his, quibus cura reuidendorum Librorum, adeoque (prout iam nuper dixeramus) ipsa clavis culturae Nationis, concredita est, magis etiam inuigiletur; et quantopere denique intersit Reipublicae, vt efficacissimum isthoc communis felicitatis adminiculum intactum seruetur, ac omni, quo fieri potest, meliori modo custodiatur.

In reliquo Benignitati altisque gratiis commendati persistimus

Celsitudinis Vestrae Regiae

15

et

Excelsi Consilii Locumtenentialis Regii

Ex Generali Congregatione nostra,

Cassouiae die 12. Augusti

1793. celebrata.

20

Servi humillimi, obligatissimi,
obsequentissimi

Vniuersitas Comitatus Abaújvariensis

23. [NAPÓLEON KIÁLTVÁNYA A MAGYAROKHOZ]

PROCLAMATIO

Császári szállásomon, Schönbrunnban,
Püünkösd' hav. 15-dik napján, 1809.

Magyarok!

Az Ausztriai Császár, megszegvén a' Békességet, mellyet Velem kötött, 's nem gondolván azon nagy-lelkűséggel, mellyet már három ízben, név szerént pedig az 1805-dik esztendőbéli háború' végével, iránta mutattam; megtámadta hadi népemet. Viszszavertem Én az igazságtalan megtámadót: az Isten, ki a' győzedelmeket adgya és a' háladatlanokat 's hitszegőket megbünteti, szerentsésekké tette fegyvereimet; elfoglaltam Ausztria' fővárossát, és már a' Tí határaitokon állok diadalmas seregeimmel. Az Ausztriai Császár, nem pedig a' Magyar Király, üzent Nékem hadat. Hazai Constitutiótok szerént, nem-is tselekedhetne vólna ő ezt a' Tí megegyezések nélkül. Országotoknak mindig tsak a' Haza' óltalmára intézett egész szisztémája, és azok a' rendelések, a' mellyeket ehhez képest az utolsó Ország gyűlésén tettetek, eléggé 's nyilván kimutattják, hogy Tí a' békességnek fenntartását kívántátok.

Magyarok! Eljött az a' szempillantás, mellyben visszanyerhetitek régi függetlenségteket. Fogadgyátok-el a' békeséget, mellyet ajánlok; maradjon-fenn egész épségében Országotok és szabadságotok; maradjon-fenn Hazátoknak Constitutója, — akár azon állapottyában, a' mint eddig vala, akár pedig azon változtatásokkal, a' mellyeket abban Tí magatok, tellyes tetszéstek 's kényetek szerént, az időknek mostani környüállásaihoz képest jóknak, és saját polgártársaitok' hasznára nézve talán szükségeseknek itélni fogtok. Semmit sem kívánok Én Tí töletek: egyedül tsak azt akarom látni, hogy szabad és valósággal független Nemzetté legyetek. Az Ausztriával- való egyesíttetés vólt a' Tí szerentsétlenségteknak főbb oka; Ausztriáért folyt a' Tí véretek meszsze országokban; és legbtsesebb javaitok szüntelenül annak örökös tartományai

miatt vóltanak feláldozva. A' Tí Országotok tette az Ausztriai Birodalomnak legszebb részét; és még-is úgy nézték Hazátokat, mint valamelly meghódoltatott tartományt, olyan indúlatok 's mellyékes tekéntetek által igazgattatván mind eddig, mellyek 5 Tí-reátok nézve idegen-természetűek vóltak. Vagynak még Tí-néktek nemzeti tulajdon erköltseitek; vagyon nemzeti Nyelvek; és ditső eredeteteknek régiségével méltán ditsekedhettek. Szerezték most vissza nemzeti lételeteket; légyetek újra, a' kik valaha vóltatok! Válaszszatok Királyt magatoknak; olyan 10 Királyt, a' ki Tí-érettetek országollyon, a' ki Hazátoknak kebelében Tí-közöttetek lakjék, és a' kit a' Tí polgártársaitok 's katonáitok végyenek-körül!

Magyarok! Ez az, a' mit Európa Töletek vár, melly most reátok néz; ezt kívánom Töletek Én-is: állandó, bizonyos békes- 15 séget, kereskedésbéli szabad közösülést velem, és tökéletes függetlenséget 's bátorságot. Illy jutalom vár Titeket, ha ditső Eleitekhez és önnön magatokhoz méltók akartok lenni.

Nem fogjátok Tí ezen jó szándékból eredő és a' Tí saját javatokra tárgyazó ajánlásimat megvetni; nem fogjátok tovább 20 haszontalanul ontani véreteket olly gyenge Fejedelmekért, kiket szüntelenül megvesztegetett Miniszterek igazgattak, olly Miniszterek, kiket Anglia, Európának ezen köz ellensége, pénzzel fizetett, 's e' szerint a' maga gazdagságát az egyedül-való kereskedésre és a' mí visszálkodásainkra építette.

25 Gyülekezzetek azért öszve *R á k o s' mezejére*, régi Öseitek' szokása szerint; tartsatok ott igaz Nemzeti Gyülést! és adgyátok tudtomra végzéseiteket.

NAPOLEON.

A' Császár' parantsolattyára

Neuchateli Hertzeg, Major-General,

SÁNDOR.

JEGYZÉTEK

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

B.	= Batsányi János
BJÖM.	= Batsányi János <i>Összes művei</i> . I. köt. Bp. 1953.
Benda	= Benda Kálmán: <i>A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hűtlenségi per iratai</i> . I–III. köt. Bp. 1952–1957.
C.	= cím
EPhK.	= <i>Egyetemes Philologiai Közöny</i>
Erd. M.	= <i>Erdélyi Múzeum</i>
HNT.	= <i>Hadi és Más Nevezetes Történetek</i>
It.	= <i>Irodalomtörténet</i>
ItK.	= <i>Irodalomtörténeti Közlemények</i>
K.	= kézirat
Kaz. Lev.	= Kazinczy Ferenc <i>Levelezése</i> . I–XXII. köt. Közzéteszi Váczy János, a XXII. kötetet Harsányi István, Bp. 1890–1927.
M.	= megjelent
MHirm.	= <i>Magyar Hírmondó</i>
MK.	= <i>Magyar Kurír</i>
MKsz.	= <i>Magyar Könyvszemle</i>
MM.	= <i>Magyar Museum</i>
MMk.	= A <i>Magyar Museum</i> kézipéldánya, amit B. használt és számos helyen átjavított.
MNy.	= <i>Magyar Nyelv</i>
MTÁ.	= A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára
MTud.	= Batsányi János: <i>A' magyar tudósokhoz</i> . Pest, 1822.
MV.	= Batsányi János: <i>A' magyaroknak vitézsége</i> . . . Pest, 1785.
Nyr.	= <i>Nyelvőr</i>
OL.	= Országos Levéltár
OSzK.	= Országos Széchényi Könyvtár
PM.	= Batsányi János <i>Póltai munkái</i> . Buda, 1835.
Szinyei	= Szinyei Ferenc: <i>Bacsányi János</i> . Bp. 1904.
Szv.	= szövegváltozatok
Toldy	= Bacsányi János <i>Költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben</i> . Kiadta Toldy Ferencz. Pest, 1865.
TSz.	= <i>Magyar Tájszótár</i>
Tud. Gyűjt.	= <i>Tudományos Gyűjtemény</i>

NÉHÁNY SZÓ A KIADÁSRÓL

B. prózai munkái még a szakma szűkebb köreiben sem váltak általánosabban ismertté. Voltaképpen senki sem tudta, mi mindent nem írt. Ami nyomtatásban is napvilágot látott e szövegekből, régi s rendkívül ritka könyvek és folyóiratok lapjain maradt ránk. Szélesebb körök számára csak az lett ebből hozzáférhetővé, amit Toldy felvett a költő emlékét újra felidéző kötetébe (*Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben*. Pest, 1865). Ennek nagyobbik felét a prózai művekből kikerült szemelvények töltik meg: *A' fordításról* szóló tanulmány, a MM. *Bé-vezetése*: az Oszsiánra vonatkozó feljegyzések a Toldytól ismert fordításrészletekkel; a Bessenyei Györgyről, Miltonról s Ányosról szóló értekezések, s tizenhét levél. A Toldy kiadványában közzétett szövegeket Szinyei Ferenc egészítette ki a linzi hagyatékból kiemelt prózai töredékekkel (Szinyei Ferenc: *Bacsányi János*. Bp. 1904). Levelezéséből az idők folyamán sok minden megjelent ugyan; más jellegű prózai írásai közül azonban csak az *Apológia* (magyarul Szimonidesz Lajos fordításában, *Sorsunk* 1947., latinul Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok elleni felségsértési és hüllenségi per iratai*. II. köt. Bp. 1952. 574–612. l.) és a nádorhoz intézett 1793. ápr. 15-i kérvény (magyar fordítása: B. J. *Válogatott művei* Bp. 1956), meg az Abaúj megyei felterjesztések közül kettő (uo. a sajtószabadságról szóló magyar fordításban). A B. műveit népszerűsítő kiadványok mind ezekből merítettek. A kéziratban maradt prózai írásokat csak a kritikai kiadás előkészületei közben tekintettük át; nyilván először, mióta a MTA. kéziratárába kerültek. Ily módon alakult ki az a helyzet, hogy a költő prózai munkái közül voltaképpen csak azokat tartja számon az irodalmi köztudat, amelyek körül némi vita támadt: főként a fordításról szóló értekezést, az *Apológiát* s — Napóleon kiáltványát, amelyről egyébiránt bebizonyosodott, hogy csak stiláris javítását végezte a költő.

Oka ennek részben maga B. is. Bár tisztában volt prózai dolgozatainak jelentőségével, úgy látszik, ezeknél fontosabbnak tartotta verseit. Élete és munkássága aere perennius monumentumának *Póltai munkái* 1835-ös kiadását szánta. Lehet persze, hogy kényszerűségből: mert csak erre tudott kiadót és mecénást szerezni. Hogy összegyűjtött prózai munkáinak kiadására gondolt-e, nem tudjuk. Néhány jel mindenestre arra mutat, hogy a verskötetet szerette volna valamilyen ahhoz méltó prózai kiadvánnyal is kiegészíteni. 1. Nyomtatásban közrebocsátott írásaiból Linzben összegyűjtött mindent, amit csak elérhetett és

a régi szövegeket aprólékos gondnal átjavította. 2. Kéziratot hagyatékából előkerült néhány olyan töredék, amely arra enged következtetni, hogy a *Verseik* 1827-ben kiadott első kötetének folytatásaként olyan kötetet tervezett, amelyben — ha másként nem, legalább terjedelmes „jegyzésekbe” foglalva — közlétheti, ha nem is pályája emlékeztető, de legalább legfontosabb tanulságait. 3. Életének utolsó másfél évtizedében újra meg újra nekilátott, hogy egy értekezések formájában megírt könyvben részletesen kifejtse politikai, írói, látói, magyar nemzeti költői szerepének, hivatásának fő mozgató eszméit, értelmezését: — lényegében ugyanazt, amit verseiben a költészet szűkebbszavú tömörségével fogalmazott meg.

Összes prózai műveinek kiadására azóta sem történt kísérlet. Pedig a kortársak s a közvetlen utódok jól tudták, s az újabb vizsgálódások újra bizonyítják, hogy azok a prózai írások egyenértékűek, történeti szempontból pedig nemegyszer fontosabbak a verseknél. Sokan s nem alaptalanul tartották s tartják B. főerejének a szervezőkészséget és képességet. Erre nevelődött, ilyen feladatokkal bízták meg pártfogói. Ezt a munkát végezte ő maga is a legnagyobb lelkesedéssel, kitartással és okossággal. Írói természete erre terelte: illete akkor szárnyalt igazi erővel magasra, ha a valóságból, pontosabban: az aktualitásból merített erőt. Szenvedélyesen érdeklődött a vajúdo, átalakuló világ eseményei, eszményei s mozgató erői iránt: a kor, a társadalom, a nemzet, Európa s a nagyvilág forrongásban levő tengerére vetette szemét; nemcsak Párizsra. Toldy joggal nevezte irodalmunk első, a szó szoros értelmében vett politikai költőjének. Megismételhetjük: a prózaíró egyenrangú volt benne a költővel. Valóságérzéke, összeköttetéseket teremtő, felhasználó s megőrző ügyessége és szorgalma, az igazi társadalmi erőket felmérő, tapasztalt értelme, a megvitásra csakugyan érett és a fejlődés szempontjából valóban lényeges problémákat kiemelő biztos ösztöne, meg a vitákban kifejezésre juttatott műveltsége, határozottsága, mértéktartó, de bátor vivó-erélye igen komoly eredményekre vezették. Megvolt benne minden képesség ahhoz, hogy a poraiból megéledő magyar irodalom vezére legyen.

Politikai elképzeléseinek tartalmát, céljait, szenvedélyét és határait osztályhelyzete és egyénisége, műveltsége és életkörülményei szabták meg. A nagy magyar reformkor azon — bizonyos tekintetben első — hullámával emelkedett fel, amelynek lendületét a Martinovics-per véres színjátékával törte meg az álarcát újra levetett Habsburg-abszolutizmus. E lényegében nemesi reformizmus azon főnemesei vezetőcsoportjának bizalmasaként lépett a közéletbe, amely a felszín alatt forrongó s a XVIII. század második felében újra megerősödő kuruc hagyományokra is támaszkodott. II. József felvilágosult abszolutizmusának kieleződéssel egyre jobban el volt szánva arra, hogy ha kell, fegyverrel is szembefordul a gyarmatosító Habsburg-elnnyomással. A harcban, mely akkor egyszerre folyt a magyar nemzeti függetlenségért és az elnyomott osztályok polgári szabadságáért, B. — nyilatkozatai szerint — elvben nem tett különbséget a két harc között. Valóságérzéke, tapasztalata és társadalmi helyzete egyaránt azok mellé állította azonban, akik a nemzet önállóságának kivívását, egyéniségének megőrzését, műveltségének és életformájának megújítását tartották elsősül szükséges-

nek. Ezért is idegenkedett Martinovics elvont, a magyar valóság fölött akkor még nagyönis légüres térben lebegő eszméitől. Hogy meddig jutott volna el a reformok útján akkor, ha ő is, mint francia kortársai, egy erős harmadik rend s egy valóságos forradalom erőiből, tényeiből meríthetett volna ihletet, nem tudhatjuk. Bizonyos, hogy felvilágosodott magas-klérus-ellenességében egy percre sem ingott meg. Az államforma kérdésében az alkotmányos, a nemzet és a király társadalmi szerződésén alapuló monarchia volt a legkedvesebb, amivel elvben megelegedett volna. A nemességet egyre inkább csak a nemzet egy kis töredékének látta, s vezetőnek nem születési, rendi osztálykiváltságok, hanem csak a nemzeti erényekben való megújulása, a műveltségben, áldozatkész-ségben kiváló deréksége alapján fogadta el. Elég korán eljutott az osztály éles bírálatáig, a nemzeti reprezentációban vindikált kizárólagosságának megtagadásáig, a nem-nemesi rétegek jelentőségének felismeréséig.

A literatúrát : a költészetet és tudományt, meg a politikát : az uralmat és erkölcsiséget soha nem választotta el egymástól. Hogy működése egyre inkább az irodalom területére szorult vissza, körülményei okozták: nyílt politikai szerepre ifjúsága idején származása, később büntetett előélete s aztán száműzetése miatt nem vállalkozhatott, de meggyőződése szerint is a politikai sikerek előfeltétele akkor az volt, hogy az erősen széttagolt magyarságot a jó hagyományaiban megújult, felvilágosult nemzeti műveltséggel egyesítsék. A nemzeti műveltség modernizálásának és egységesítésének előfeltétele pedig szerinte is a magyar nyelv kiművelése volt.

A nyelvápolást sohasem tartotta tehát az általános reformtól elszigetelhetőnek; ezért is fordult oly heves indulattal a nyelvet öncélúan, főként stilisztikai, formális igények jegyében fúró-faragó nyelvújítók ellen. Amit Felsőbúki Nagy Pál fogalmazott meg legnagyobb hatással magyarul, azt ti. hogy „nyelvében él a nemzet”, ő jóval korábban s a valóságnak jobban megfelelően, valahogy így fogalmazhatta volna meg: „a nemzet él nyelvében”. Ilyen értelemben igyekezett megújítani azt a latinon nevelődött magyar prózát, amelyet alapos jogászi, történelmi és klasszikus irodalmi műveltségének hordozójaként soha nem volt hajlandó egészen elejteni; ily módon kívánta a magyar nyelv géniuszához alkalmazni azt a modern stílust, amelyet a felvilágosodás és az új humanizmus egykorú nagy európai íróinak három-négy nyelven is eredetiben olvasott műveiben megismert.

Korának legműveltebb literátorai közé tartozott; ezt tudta is. Ezért követelt magának tiszteletet, megbecsülést és igazságot. A maga alapos felkészüléssel kivívott eredményeit helyesnek tudta, s érvényesíteni is kívánta; a vitás kérdésekben azonban nem döntött önkényesen; szerkesztői erélyében csak a sértett túlérzékenység láthatott „férhetlenséget”. Mindvégig azt szerette volna, hogy ítéletei megállhassanak egy országos tekintélyű tudós-kör vitáinak próbáján: a magyar tudóstársaság létrehozásának legerőteljesebb szorgalmazói közé tartozott; s a maga eszközeivel a MM. körül első ízben egyesítette is egy ilyen társaság legfontosabb tagjait. A tudományt az élet szolgálojaként, az ember erejét növelő fegyverként értékelte; ezért is tudott eljutni a természet-tudományos gondolkodás nagyrabecsléséig.

A valóság volt életeleme, ezért oly tragikus, hogy az lett végzete, ami ellen minden porcikájával tiltakozott: az elszigetelődés. Már kassai éveit idején egyre fokozódó társadalmi és politikai közegellenállással kellett küzdenie. A Martinovics-pör nem törte meg, de következményei kiforgatták sarkaiból életét, s végzetes irányba terelték pályáját. Elzárva a hazai fejlődéstől, egyre légiüresebb térben élte át Ferenc abszolutizmusának nehéz éveit. Párizsban csak fokozódott süket magánya. Elszigeteltsége Linzben lett teljesebb. Nem a rendőri felügyelet miatt; hiszen, levélben legalább, újra felvehette a kapcsolatot a hazaiakkal. Sorsának paradoxijához tartozik, hogy éppen azáltal szorult ki végleg a magyar fejlődésből, ami lehetőséget adott neki a visszakapcsolódásra. Mibe szólhatott bele és miképpen? Az egykori forradalmár a konzervatívok oldalán, egy — sokszor túlzó és ferde, lényegében azonban mégis a polgári fejlődést szolgáló — haladószellemű mozgalommal szembenállva tűnik fel újra a magyar irodalomban. A viták és főként a sebek, amelyeket ezek közben adott és kapott, végleg elszakították a valóságtól: páratlan erejű aktivitása befelé fordult; aprólékos gondnal, megrendítő erőfeszítéssel akarta, régi munkáit újra meg újra átfogalmazva, kifejezni azt, amit örökérvényű igazságnak tartott. Amit azután prózai munkáiban elért, azt már — *Poétai munkájának* kedvezőtlen fogadtatása miatt — közre sem bocsátotta.

Hagyatékából ennek következtében igen terjedelmes prózai kéziratot anyag került elő. Olyan szövegek, amelyek szorosan kapcsolódnak a linzi évek idején közzétett prózai dolgozatokhoz. Az egész prózai életmű áttekintése közben tehát természetesen vált két főrésze az anyag: ehhez képest rendeztük is el két kötetben.

A prózai munkák első kötetében találtak helyet azok a munkák, amelyeket B. linzi száműzetése előtt írt.

A főhelyet ezek közt a MM.-ban közreadott szövegek foglalják el. Az ezekben részletesen kifejtett gondolatvilág és érület nyilatkozik meg, bár még kialakulatlanul, első művében, *A' magyaroknak vitézségében*. Első, folyóiratban (*Magyar Músa*) közreadott tanulmányának, a fordításról szóló értekezésnek érettebb, továbbfejlesztett változata az, amely a MM.-ban jelent meg. Ez utóbbi folyóirat nemcsak B. életének egyik főműve, hanem az új magyar irodalom első, széles látókörrel és nagy valóságérzékkel, helyes ítélettel és vasszorgalommal szervezett orgánuma is. Helyesnek láttuk tehát, ha B.-nak minden, a folyóiratban — bárha csak kiadói jegyzetként is — közreadott írását kiadásunk főszövegében közöljük. Minthogy szervesen a folyóirat életéhez tartozik, s minthogy sem B., sem, a kor nem tett a maihoz hasonlóan éles különbséget eredeti mű és fordítás között, idesoroltuk a szerkesztő egyetlen jelentős prózai fordítását is; s mivel tárgyilag ide kapcsolódna és lényegében egy, a MM.-ban kezdődött vállalkozás folytatásának és befejezésének dokumentumai, ebben a részben egyesítettük B.-nak minden Anyosra vonatkozó munkáját. Ilymódon a prózai munkák első kötetébe kerül mindaz, amit a maga igazi elemében levő, az irodalmi élettel közvetlen kapcsolatban álló író hozott létre. Keletkezésük ideje, de jellegük szerint is idetartoznak azután azoknak a nagyrészt nem magyar nyelvű iratoknak fő darabjai is, amelyek B. közéleti tevékenységének anonim emlékei. Periratainak teljes anyagából két olyan munkáját emeltük ki, amelyeket

nagy írói gonddal készített el (s keletkezésük idején feltehetően közrebocsátásukra is gondolt): első fegyelmije alkalmával írt német nyelvű folyamodványát a nádorhoz, és latin védelmező írását a Martinovics-perben. Ebben a csoportban találnak helyet felesége verseinek kiadásához Bécsben fűzött német nyelvű jegyzetei, s azok a magyar nyelvet és irodalmat ismertető francia cikkei, amelyeket Párizsban a *Mercur* *Etranger*-be írt. Hogy ezek az ő munkái, egyértelműen bizonyítható. Vannak azonban olyan iratok is, amelyekről csak annyit tudunk, hogy kezdeményezőjük, talán megfogalmazójuk, esetleg csak átjavítójuk volt, életében azonban fontos szerepet kaptak. Ilyenek: Abaúj vármegye egy magyar nyelvű átírata és két latin felterjesztése, meg Napóleon Proklamációjának fordítása. Ezeket függelékként csatoltuk a szövegekhez.

A *kéziratok* kérdésében a BJÖM. I. kötetének jegyzetei élén elmondottakhoz nincs lényeges hozzáfűznievalónk. A jelen kötetben összefoglalt darabok kéziratai csaknem kivétel nélkül elkallódtak; előkerült azonban a MM.-nak B. birtokában volt, s azután kalandos utakat megtett példánya, amelyben a szerkesztő minden saját szövegét gondosan átjavította. Ezeket mindenütt tekintetbe vettük.

B. *helyesírása* tekintetében sem kell lényegbevágó módon kiegészítenünk a BJÖM. jegyzetében mondottakat. A verseket tartalmazó első kötet megjelenése óta lehetségessé vált, hogy a szövegeket betűhíven közöljük; csupán a hosszú f jelet helyettesítjük s-sel és a hosszú kettőskeresztet jelöljük a mai típussal; B. a két pont közé helyezett vesszőt (ö, ú) használta. Magyar nyelvének hangállapotával kapcsolatban véglegesen bizonyítást nyert az a feltevésünk, hogy igen határozott különbséget tett a nyílt és zárt e között; olyannyira, hogy összerímeltetésüket igen megróta; a kérdéssel többízben részletesen is foglalkozott.

A *jegyzetek*ben igyekszünk minden, az egyes darabok keletkezésével, sorsával, értelmezésével, szövegváltozataival kapcsolatos kérdésre feleletet adni. Jegyzeteink mégsem olyan terjedelmesek, mint az első köteté. Egyrészt: utalhatunk az ott előadottakra. Másrészt: az elmúlt években örvendetesen fellendült irodalomtörténeti kutatásunk megteremtette azokat az orgánumokat, amelyekben távolabbi vizsgálódásaink eredményeit önállóan is közzétehetjük. (Vö. Tarnai Andor: *A deákos klasszicizmus és a Milton-vita*. ItK. 1959.)

A linzi száműzetés előtti évtizedekből B.-nak kéziratai is alig maradtak ránk, egyéb emléke jóformán semmi. Abban az időben készültek azonban *archépei*. Ezeket egybegyűjtötte, megvizsgálta, s a velük kapcsolatos kérdéseket tisztázta Rózsa György. Tanulmányát, amelynek anyaga szorosan kötetünkhöz kapcsolódik, itt tartottuk helyesnek elhelyezni.

A szövegváltozatok közlésének tipográfiájában eltértünk az első kötettől. Helyesebbnek látszik tudniillik a szerző szövegrészleteit a főszöveggel azonos betűtípussal, tehát antikvával nyomtatni, a mi szövegeinket pedig, a megkülönböztetés hangsúlyosabbá tétele végett kurzívvval.

A MAGYAR NYELVŰ IRATOK JEGYZETEI

I. A' MAGYAROKNAK VITÉZSÉGE.

B. pályakezdő munkáját általában csak futólag szokták érinteni irodalomtörténészeink. E mostoha elbánás érthető is. A kis kötet már megjelenése korában, néhány év alatt feledésbe merült; B. is — tudomásunk szerint — mindössze egyszer említi későbbi éveiben (MM. I. köt. 307. l.). A MV. érdekessége valóban csak fejlődéstörténeti. Létrejöttének körülményei, tárgyválasztása, tartalmi és formai elemzése azonban értékes adalékokat szolgáltat nemcsak B. indulására, hanem általában az 1780-as évek magyar irodalmára nézve is.

1. Közismert és általánosan elfogadott tény, hogy a MV. fordítás; annál nagyobb bizonytalanság uralkodik abban a tekintetben, hogy mi a munka eredetije. Az irodalom két kiadványt tart nyilván ebben a minőségben: az egyik Akai János *Epistolae heroum-a*, a másik egy *Bellica Hungarorum fortitudo* című; mindkettő jezsuita promóciós nyomtatvány. Az elsőt nagyszombati poéták adták ki 1732-ben az új baccalaureusok, a másodikat az ottani rhetorok a neo-doctorok tiszteletére 1745-ben. Az idevágó kutatások bizonytalanságára jellemző, hogy Szinnyei József írói lexikona mindkét munkát említi a MV. eredetijeként. Akai János életét és műveit tárgyaló cikkében (I. köt. 96. h.) az *Epistolae heroum-ot*, B.-ről szólva pedig a *Bellica Hungarorum fortitudo-t* mondja a fordítás eredetijének. (I. köt. 322. h.) A Szinnyeit folytató Gulyás Pál — valószínűleg a Szinnyei Akai-cikke láttán — az *Epistolae heroum* mellett szavaz. (I. köt. 999. h.) Szinnyei Ferenc Petrikre hivatkozva, tehát a szóbanforgó művel való összehasonlítás nélkül, az *Epistolae heroum-ot* tartja az eredetinek (ItK. 1898. 31. l.), s B.-monográfiájában megismétli állítását (10. l.). Az eltérő vélemények között csak a szövegösszehasonlítás tehet igazságot. Ennek alapján azt kell mondanunk, hogy B. a MV.-t az 1745-ben megjelent kiadványból fordította. Ennek teljes címe: *Bellica Hungarorum fortitudo, aliquot veterum exemplis adumbrata, et honoribus Illustrissimorum, Reverendorum, Perillustrium, Nobilium, ac Eruditorum Dominorum, Dominorum Neo-Doctorum oblata ab Illustrissima Rhetorica Tyrnaviensi, cum in alma, ac celeberrima archi-episcopali Societatis Jesu Universitate Tyrnaviensi suprema doctoratus philosophici laurea donaventur per R. P. Michaellem Fodor e Soc. Jesu, A.A. LL. et philosophiae doctorem, ejusdem professorem emeritum, ac p. t. seniozem. Anno 1745. mense Julio, die XIII.* Ezt a kiadványt követi B. fejezetről fejezetre, sőt — bizonyos alább tárgyalandó átalakításoktól és bővítésektől eltekintve — sorról sorra. Az *Epistolae heroum*

már csak azért sem jöhet szóba mint a MV. eredetije, mert verses: disztichonokban írott munka, amely, címe szerint is, heroidákból áll. (Vö. OSzK. kéziratár, Quart. Lat. 62. XVI. köt. 55. f.)

2. Az eltérő vélemények összevisszaságát tapasztaljuk a *Bellica Hungarorum fortitudo* szerzőjének kérdésében is. Szinnyi József egyformán felveszi a promotor Fodor Mihály és a címlapon nem szereplő Gasó István művei közé; Fejér csak Gasónál említi (*Historia Academiae Scientiarum* . . . Budae, 1835. 67. 1.); Sommervogel felsorolja Fodor művei között is, azzal a megjegyzéssel, hogy a tulajdonképpeni szerző Gasó István. (*Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Bruxelles-Paris, 1890—1909. III. köt. 822. h.) Az igazságot akkor tudjuk meg, ha a kiadvány létrejöttének körülményeit vizsgáljuk.

A jezsuita egyetemeken a hároméves bölcsészeti kar a teológiai tanulmányok előkészítésére szolgált. Tárgyai a logika, fizika és metafizika voltak. A fizika hallgatóiból kerültek ki a második év végén a baccalaureusok, a metafizikusok kapták meg a magisteri (doktori) fokozatot. A baccalaureus- és doktorrá avatások (promóciók) pontosan előírt módon, nagy ünnepélyességgel mentek végbe. Az aktust általában a baccalaureusoknál a második év tanára (professor physices) végezte mint promotor, a doktoroknál a harmadik évé, a professor metaphysices. Az avatási ünnepély utolsó előtti pontja volt a promóciókra készített nyomtatványok kiosztása. Az 1658-ból való *Forma et ratio gubernandi academias et studia generalia in provincia Austriae* ezekről úgy intézkedik, hogy az új baccalaureusok tiszteletére a jezsuita középiskola utolsó előtti osztálya, a poéták, a felavatandó doktoroknak a legfelső osztály, a rhetorok adjanak ki valamilyen munkát. A rendelkezés azt is megállapítja, hogy a kiosztandó nyomtatványok *lehetőleg* egyes lapok legyenek, ne könyvecskék. Nagyszombatban azonban kihasználták a szabályzat nyújtotta szabadságot, s a XVIII. században (1753-ig) mindig kis formátumú, legfeljebb 100 körüli lapszámú könyveket adtak ki. A kiadvány nyomtatásának költségeit azok a gazdagabb diákok viselték, akiket névszerint a felajánlók (offerentes) sorából ismerünk. A szerzőt természetesen nem igen kereshetjük a középiskolás tanulók között. Gyakran előfordul, hogy még a promóciós mű témája sem szerepel tantervükben, vagy legalábbis nem olyan részletesen, mint ahogyan a nyomtatványokból következtethetnők. Előfordul (pl. az 1741-i nagyszombati *Spectacula heroicae in Oriente juventutis* c. kiadványban), hogy az egyes darabok az offerensek nevét viselik; bizvást feltehetjük azonban, hogy a diákok dolgozatát a tanár (a példában Sajgó István) alaposan átjavította. A promóciós kiadványok íróit — nevéik nem lévén a címlapon — maguk a kortársak sem nagyon ismerték. Mikor Kaprinai 1764. ápr. 18-án dobai Székely Sámuelnek egy ilyen munkát küldött (*Posthumi honores . . . Alexandri Károly . . . somnio poetico expressi . . . Cassoviae, 1744.*), szükségesnek tartotta beleírni a könyvbe, hogy a szerző Weisz Ferenc, a könyv elküldése idején nagyszombati csillagászat-professzor. (A kötet az OSzK-ban, jelzete: 201. 354. A promóciós kiadványok szerzőit később Paintner Mihály állította össze. A jegyzéket Miller Jakab Ferdinánd másolatában használtuk, *Elenchus libellorum gradualium* . . . Quart. Lat. 62. XVI. köt. 41—70. f. — A fentiekre vonatkozólag l.: Fináczy Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária*

Terézia korában. Bp. 1899–1902. I. köt.; Szentpétery Imre: *A bölcsészettudományi kar története*. Bp. 1935., főként 51–58. l.; *Monumenta Germaniae Paedagogica*, IX. köt. 367. l.)

Hogy tehát a *Bellica Hungarorum fortitudo* szerzőjére következtethessünk, azt kell megállapítanunk, ki tanította 1745-ben a nagyszombati retorikai osztályt, amelynek az új filozófiai doktorokat promóciójuk alkalmával kiadvánnyal kellett megtisztelnie. A jezsuita rend sematizmusa szerint, Paintner Mihály adatával megegyezően, ebben az évben Gasó István töltötte be ezt a posztot. (*Catalogus personarum, et officiorum provinciae Austriae Societatis Jesu*. 1745. 25. h.; legfontosabb életrajzi adatait l. Szinnyi Józsefnél, VIII. köt. 1025. h. és Sommervogel, III. köt. 1050–1052. h. — Gasó kétszer töltött Nagyszombatban hosszabb időt, 1737–39-ben és 1752–55-ben. 1745-ben éppen csak egy évet időzött itt; 1744-ben még Besztercebányán volt, 1746-ban már Szakolcán kapott új állomáshelyet.)

Gasó szerzőségét más érvekkel tudjuk bizonyítani. 1738-ban a nagyszombati poéták tanára volt, s ekkor jelent meg az új baccalaureusok tiszteletére *Omnis felicitas Hungariae e singulari favore Mariae extemporalibus epistolis proposita* c. munkája, egy díszichonokban frott heroida-gyűjtemény. A harmadik rész (41–52. l.) — címe szerint *Bellica Hungarorum fortitudo* — két költői levelet tartalmaz: az egyiket László király írja a nagyváradi Szűznek, a másikat Báthory István a lorettóinak. Ez utóbbi a kenyermezei csata után, a MV.-ből ismert történeti helyzetben kelt (*Omnis felicitas*, 47–48. l.); a László király levelének prózai bevezetése pedig (41. l.) a MV.-ben tárgyalt hősokeket sorolja fel (I. István, I. Géza, I. Lajos, Ulászló, Hunyadi János, Báthory István, Kinizsi Pál). Az egész *Omnis felicitas* különben a *Bellica Hungarorum fortitudo* második fejezetével rokon. (*Castrensis in Magnam Dominam pietas*.)

3. A latin eredeti megjelenése az osztrák örökösödési háború idejére esik. A jezsuiták, az osztrák kormány politikájának hűséges szolgálói, nem mulasztották el, hogy promóciós kiadványaikkal is hangulatot ne keltsenek Magyarországon a háború mellett. Iskoláikban, főleg Nagyszombatban harcra lelkesítő munkák jelentek meg. A poéták pl. 1743-ban Fonovics János *Hungaria fida Austriae* c. könyvét adták ki, eposzt a háborúban elesett Cziráky Józsefről, akit különben Tóth István magyar nyelven énekelt meg és művét az irodalomtörténet „Cziráky-eposz” néven tartja nyilván. Az ausztriai származású Maister József ugyancsak Nagyszombatban *Heroes Hungariae* címen jelentetett meg 1743-ban a retorok költségén egy prózai művet; ez csupa „nemzeti hős”: I. István, Hunyadi János, Battyhány Ferenc, Nádasdy Tamás, Forgách Simon, Pálffy Miklós, Erdődy Tamás és Esterházy Miklós érdemeit hirdeti, és buzdítja a felsoroltak utódait, általában a magyar ifjúságot az ősek harci erényeinek követésére. Szolterer József 1747-ben heroida-gyűjteményt adatott ki a nagyszombati poétákkal *Epistolae heroum sub augustis M. Theresiae auspiciis, anno superiore in Italia militantium* címmel.

A jezsuiták jól tudták, hogy a magyarokra főként a híres nemzeti hősök tetteinek felsorakoztatásával hathatnak. Szinte tételszerűen fejezi ki gondolatukat Mátyasovszky Ignác a nagyszombati poéták *Illustrium Hungariae virorum ethopoeiae* című, 1744-ben megjelent

kiadványának ajánlásában: „Excitat animos, non nescimus, peregrinitas, in admirationem saepenumero: res contra domesticae, ni Patriam, quod nefas est, odimus, cum lenius afficiunt sensus, tum vehementius sive in odium sui, sive ad imitandum incendantur.” E felismerés ráirányította ugyan figyelmüket a múlt dicső tetteire, érdeklődésükből azonban magyar nemzeti műltszemlélet csak közvetve, mondhatnók: szándékuk ellenére fejlődött. A jezsuiták kezdetben, rendjük eredeti tantervének megfelelően, mereven elzárkóztak a történelem tanítása elől; a múltat kizárólag példatárként használták fel erkölcsi nevelésük szolgálatában, mélyebb történelmi érdeklődés nem vezette őket. Csak a XVIII. század elején, az oktatásukat egyre gyakrabban érő támadások hatására, kénytelen-kelletlen tettek engedményeket a közvélemény és az uralkodó hatalom kényszerének, s vezették be iskoláikba az anyanyelv bizonyos érvényesítésével együtt a történelemtanítást; Németországban 1727-ben, az osztrák rendtartományban (ebbe Magyarország is beletartozott) 1729-ben jelent meg az első, már megjelenésekor elavultnak számító tankönyvük: *Rudimenta historica. Tyrnaviae, 1735–37.* (Szerzője: Wagner Ferenc.) A hatosztályos jezsuita középiskolának megfelelően hat füzetből álló munkában Magyarország története a IV. opusculum-ban kap némi helyet (77–99. l.), de az erre szánt nem egészen 22 lapba zsúfolódik bele az ország földrajzának és alkotmányának ismertetése is. (Balassa Brunó: *A történelemtanítás múltja hazánkban.* Pécs, 1929. 69–97. l. és *Monumenta Germaniae Paedagogica, XVI. köt.* 105–121. l.)

Jezsuita iskolát végzettek nem is a vérszegény tankönyvből tanulták meg történelmüinknek legalább legfontosabb eseményeit, hanem a vallási vagy politikai nevelés céljából magyar eseményeket előadó kiadványokból, az olyanfélékből, mint a *Bellica Hungarorum fortitudo*. A nemesség, leginkább a köznemesség figyelmét azonban a „kegyesen heroikus” módon ábrázolt hősökben nem a jámborság és vallássosság vonásai ragadták meg, hanem a haza, a szabadság védelmének hősi tettel, a nemesi-nemzeti múlt dicső alakjai. Így tehát bizonyos fokig segítették a nemesség nemzeti műltszemléletének megerősödését a magyar jezsuiták is, akik közül többen annak soraiból kerültek ki. Főleg a magyar kultúra és nyelv fejlesztésére irányuló, a rend eredeti szándékaitól idegen törekvések kaphattak hangot a kiadványokban. Gasó István munkájának előszavába belekerült az az akkoriban már közhelyszámba menő, de a modern nemzeti érzés korai szakaszára jellemző tétel, hogy a magyarok történelmük során megszámlálhatatlan hősi tettet vittek ugyan végbe, de arra nem fordítottak gondot, hogy ezeket írásba rögzítsék, és így örökötsék át emléküket utódaikra; az a feladat tehát, hogy ami ismeretes közülük, népszerűsítsük.

A jezsuiták szándéka és módszere szerint készült munkák magyar nemesi értelmezésének ténye a *Bellica Hungarorum fortitudo* megjelenésekor még éppen csak kitapintható a későbbi fejlemények ismeretében, éppen csak sejthető az olyan panaszok világánál mint Kazinczyé, aki 1790-ben az új igényeknek megfelelő magyar történelem megírását sürgette az *Orpheusban* (I. köt. 441–442. l.) A század közepének promóciós kiadványai ugyanis történelmi szempontból éppen nem kielégítőek. Forrányaguk egyoldalú és szegényes. Bár íróik ritkán említik, honnan meri-

tenek, annyi mégis megállapítható, hogy Thuróczin, Bonfinin, Istváffy és Révay Péteren kívül csak rendtársaik munkáit ismerik. (L. Mátyasovszky id. kiadványát.) Előadásukon rajta van az „iskola pora”: a választékos latinsághoz illő irodalmias forma keresése miatt kedves nekik pl. a dialógus. A *Bellica Hungarorum fortitudo* megjelenése körüli években ilyen az 1735-ös nagyszombati *De institutione juventutis Hungaricae*, amely az azévi tanügyi reform népszerűsítését szolgálja, ilyen az 1746-ban, ugyancsak Nagyszombatban megjelent *Bellicarum in Hungaria calamitatum causae tres*, s ilyen a MV. eredetije is, ahol az előszó végén Gasó külön felhívja a figyelmet: „... veniat in mentem, dialogum nos, non Historiam scripsisse.”

4. A nemzeti hőskultusz a MV.-nek megjelenése idején még korántsem termelte ki azokat az irodalmi műveket, amelyek tartalmi és formai szempontból egyaránt híven kifejezték volna lényegét. Majd csak a II. József kormányzatának második felében szerzett politikai tapasztalatoknak, a korai felvilágosult gondolkodásnak és a szabadságharcos hagyományok felelevenedésének együttes hatására kap hangot a költészetben egyértelműen az évtizedeken át lassan kifejlődő érzésvilág; leghatározottabban magának B.-nak 1790 körül írott verseiben. (*Serkentő válasz; Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz.*) Igaz, hogy ezekben már olyan motívumok is felbukkannak, amelyek túlvezetnek az illetkőr nemesi forrásvidékén.

B. a nemesi-nemzeti érzésvilág történelemszemléletének keresett kifejezést, mikor hozzáfogott a *Bellica Hungarorum fortitudo* lefordításához. A könyv — hősi tettek példatára — megfelelt a nemesi közönség hézagosa, epizódok ismeretéből álló történelmi műveltségének. Az a körülmény, hogy a kis kötetet jezsuita írta, aligha játszhatott szerepet a választásban. B. maga a piaristák neveltje volt; az Orczy-család feje, Lőrinc pedig egyáltalán nem volt barátja a rendnek: *Alom c.* versében a leghatározottabb hangon ítélte el tanulmányi rendszerüket; nem szívelte őket Barkóczy Ferenc egri püspök, később esztergomi érsek, az Orczy-versekben magasztalt főpap sem. (Finácsy, *i. m.* I. köt. 285. l.) Az Orczy ház tagjai: Lőrinc, meg felnőtt fiai: László és József sugalmazták a pályakezdő költőnek az új szemléletet, a család adta ki a legfiatalabb férfitagjának ajánlott könyvet: ez a környezet volt az, amely B. költői és politikai fejlődését elindította.

B. fordítói szándékát saját szavai árulják el a legvilágosabban: „E' jelenvaló könyvetske . . . a' hajdani százakban éltt Hazánk nevezetesb Bajnokinak jeles tselekedeteit foglallya magában, és . . . kétség kívül minden érzeny magyar szívnek kedves fog lenni . . .” — írja az ajánlásban. Teljesen feleslegesen tehát számára azok a Mária-tiszteletet hirdető, kegyességet bemutató vonások, amelyekkel Gasó díszítette fel a hazai történet hőseit. B.-nak nincsen semmi köze ezekhez a kellékekhez, de még nem tudja lesöpörni alakjairól a rájuk aggatott díszeket. Tanulságos, hogy művének méltatóiban is kimutatható az írott szó és értelmezésének kettőssége. Horányi Elek, aki az 1790-es nemesség egyik szószólója volt, és *De sacra corona Hungariae* című munkájában II. Józsefet trónbitorlónak („non coronatus inter reges Hungariae locum non habet”, 353. l.), a nemesi szabadság eltiprójának bélyegezte, a *Nova memoria*-ban (Pest, 1792.) így beszélt a MV.-ről: „Optandum

esset, vt Iuvenes praesertim nobiles praeclaro hoc conatu excitati omnem eloquentiae patriae vim, et poeticam facultatem ad illustria facta, ad pietatem commendandam, ad immortalia molimina celebranda, non vero ad decantandas malesanae Cypridis faces referrent!” A pietás és a nemzeti hősiesség tehát akkor még együtt teszik a mű értékét. Berzeviczy Sándornak a MV.-t dicsőítő latin disztichonjai viszont, amelyeket Horányi a fenti nyilatkozat után idéz, már semmit nem tudnak a vallásosságról; a hősök érdeme kizárólag a nemzeti nála: „Hi vita patriam peperere, et sanguine nobis.” (320–322. l.)

5. B. 1784-ben került az Orczy-házzal kapcsolatba, ekkor kezdhetett hozzá a *Bellica Hungarorum fortitudo* átültetéséhez is. Az író, aki keszthelyi diákoskodása idején Juranits László szerint még semmit sem tudott a magyar irodalomról (BJÖM. I. köt. 418. l.), leplezetlen ambícióval vallja fordítását írói pályája „első gyümölcse”-nek és beszél az irodalmi nyelvről, a XVIII. század végének egyik legfontosabb irodalmi problémájáról. A kész munka valószínűleg az Orczy-család költségén, alacsony példányszámban jelent meg. (Terjedelme 183. l.) Csinos nyomása, az egészet bevezető tetszetős metszet a pártfogók izlését dicséri. Az eredetire az Orczyaknál akadáhatott a költő; meg volt halálakor könyvtárában is, ma azonban ez a példány már nem található az OSzK-ban. (Fol. Germ. 1318., 31. f.; a metszetről: Pataky Dénes: *A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951.) A magyar fordítás kiadásának külső alakja nem az eredetét utánozza, hanem Horányi Eleknek egy neve nélkül megjelent munkáját, *A' bölcsességnek és jó erkölcsnek könyvét*. (Pozsony, 1774; róla: ItK. 1958. 2–3. sz.)

Az író – mint említettük – egyetlen alkalommal beszél a MV.-ről; a Rájnis elleni vitairatban mondja kis munkájában követett fordító eljárásáról a következőket: „Illyen [nem „igaz” fordítás] az az én kis Könyvetském-is, mellyet ezelőtt egy-néhány esztendőekkel a' *Magyaroknak Vitészségéről* iffíui ész' s tehetséggel irtam, és közre bortsátottam. Többnyire Deákból fordítottam ugyan, mind-azon-által azt igaz fordítottásnak nevezni nem merném. Sem nem egészen eredeti munka, sem nem egészen fordítottás.” (MM. I. köt. 307–308. l., kiadásunkban: 184–185 l.)

A könyvet valóban nem lehet „igaz fordítottás”-nak nevezni. – A változtatások sorozata azzal kezdődik, hogy a költő a két barát találkozását, amely az eredeti szerint 1745 nyarán történik, 1784 tavaszára teszi át. Az áthelyezésnek az egyszerű aktualizáláson kívül fontos időszaki politikai jelentése is van. 1783-ban közelinek tartottak egy orosz-török háborút; ha kitör, II. Józsefnek Katalin orosz cárnő szövetségeseként kellett volna részt vennie benne. Ennek a háborúnak igyekszik a MV. hangulatot kelteni. (Marczali Henrik: *Magyarország története II. József korában*. Bp. 1881–1888. II. köt. 350–356. l.; Kaz. Lev. I. köt. 48. l.) A hadikészületek folytak, s a MHírm. is egyre-másra hozta a katonai szállítások, a csapatmozdulatok, a délvidéki várak megerősítésének híreit, s gyakran felvetette a nagy kérdést, hogy lesz-e háború. Ebből az újságból való B. átdolgozásának első betoldása, a végvidéki katona hőstette. (MV. 5. l. 9–.6. l. 6-ig; MHírm. 1783. dec. 24. 101. sz. 806. l.) A bevezető részt egyébként úgy átalakította, hogy

jóformán csak a két barát találkozása mint keret maradt meg; a fordítás és az eredeti szövegszerű egyezésétől alig beszélhetünk.

B. a MHirm. cikkén kívül két munkát használt fel a negyvenesztendős jezsuita kiadvány felfrissítésére. Az egyik Horányi Elek műve: *Magyar Országnak hatalmas és dicsőséges királyainak és első vilézhedő kapitányainak emlékeztető koporsó épülete*, amely Budán jelent meg, évszám nélkül, 1779-ben. A díszes kiállítású könyv a Nádasdy Ferencéle *Mausoleum* fordítása. E régi kiadvány XVIII. századi népszerűsödését ugyanaz az ok magyarázza, mint a MV. létrejöttét. A nemesi múltszemlélet egyik eleme jelenik meg benne eleven erővel, az ősi dicsőség magasztalása: „Iszonyúság vala kegyesnek nem lenni az Hazai Nemzetnek oly sok szerelmes *Ankiseseihez*, a' kik vagy a' sok visszontagságok között kezdődő, vagy a' szörnyű veszedelmek között nevelkedő, vagy a' számtalan nagy háborúk között meg-tartatott *Hazának* Atyai[!] voltak. Méltatlanság vala tisztelet nélkül hagyni azokat, a' kik az ő Nemzetsegeknek örök ditsőséget nélytak. Háláadatlanság, azoknak hamvaitól a' tiszteletet meg-tagadni, a' kik az ő Hazájoknak épségéért magokat hamuvá-lettekig feláldozták... És ugyan szégyen volna az oly nagy ékességeket a közönséges homály-helyekre tenni, a' kikben Hazánk a' világ irigyléseig való ragyogó világossággal tündöklött.” (Ajánlás.) A *Mausoleum* elterjedésére jellemző, hogy már Felvinczi György lefordította (ItK. 1954. 337. 1.), a XVIII. század közepén pedig kétszer is újra nyomtatták. Előbb 1752-ben Budán jelent meg; ez a kiadás kapott helyet egy piarista publikációban (*Positiones ex universa theologia . . . quas sub . . . auspiciis . . . Ignatii Josephi Hospeki Nitriensis Canonici . . . propugnandas suscepit in . . . Scholarum Piarum. Collegio Nitriensi anno 1753 . . . Paulinus a Nativitate B. V. ordinis ejusdem presbyter. Praeside P. Chrysostomo a Sancto Disma . . .*). Egerben Ambrovszky Mihály kanonok rendezte sajtó alá 1758-ban. A *Mausoleum* előtt itt terjedelmes (9–39. 1.) őstörténeti bevezetés olvasható, utána a magyar királyok kronológikus sora és egy archontológia következik. Ambrovszky — előszava szerint — az utóbbi időben (az 1753-i tanügyi reform után) egyre hatalmasabb léptekkel előrehaladó magyar ifjúságnak szánta könyvét; nagyon valószínű, hogy legalább egyes iskolákban tankönyvvül használták. A *Mausoleum* azonban már nem minden tekintetben volt megfelelő a XVIII. század végének magyarjai számára. Igaz ugyan, hogy a régi dicsőséget hirdette, de hiányzott belőle két fontos tényező, amelyet a nemesség nemzeti érzése a XVIII. század folyamán fogadott magába, s amelynek B. a MV.-ben — legalábbis az előszóban — határozottan hangot adott. Az egyik, Mars mellett Minerva kultusza, vagyis a tudományos, litteráris haladás szükségességének hangoztatása, a másik a magyar nyelvűség programja.

B. Horányi *Koporsó-épületét* csak a jegyzetekben használta fel. Innen való a 3. (*Koporsó-épület* 60–61. 1.), a 4. (63–64. 1.), az 5. (56. 1.), 6. (193–195. 1.) és 7. (92–93. 1.) jegyzet.

Már a főszövegbe kerültek részletek Bessenyei György *Hunyadi János élete és viselt dolgai* című művéből. (Bécs, 1778.) Bessenyei munkásságát B. valószínűleg Orczy Lőrinc oldalán ismerte meg. A fiatal író teljes érzéketlenséget tanúsított Bessenyei filozófiai töprengései, reflexiói iránt, melyekkel az végig kíséri Hunyadiját egész pályáján. Az

ilyenféle mondatokat, bekezdéseket egyszerűen kihagyta a MV.-be átvett részekből: kizárólag az események előadására ügyelt. Az elmélkedő részletek valóban nem illettek volna a jezsuita eredeti gondolatvilágába, de megzavarták volna az egész munka propagatív erejét is. B. a következő részletekkel bővítette Bessenyei Hunyadijából a MV. főrészét:

35. l. 29–37. — Bessenyeinél: 30–31. l.
50. l. 23–51. l. 39. — Bessenyeinél 43–50. l.
61. l. 16–62. l. 27. — Bessenyeinél 9–13. l.
63. l. 20–31. — Bessenyeinél 13–14. l.

Meg kell említenünk, hogy a Bessenyei munkájából átvett haditettek kivétel nélkül mind megvannak rövidebb előadásban a latin eredetiben is. Az idegen szövegrész beiktatása tehát főként ezek jobb, kimerítőbb ismertetését szolgálja. Az átvett passzusokat, akárcsak a MHÍrm.-ből kivett epizódot, B. nyugodtan javítja, ahol szükségesnek látja, máskor meg egy-egy Bessenyein alapuló mondat marad idézőjel nélkül. (61. l. 14–15., Bessenyeinél: 8–9. l.) Van úgy, hogy Bessenyei munkájából vett részlet után a latin eredeti fordítása következik. (61. l. 20–26., 62. l. 11–17.) Megtörténik, hogy valamely főrészbe iktatott szöveg folytatása már a jegyzetbe szorul (8. jegyzet, Bessenyeinél 31. l.). Került Bessenyei munkájából jegyzetbe is. (11. Bessenyeinél 39. l.) A 12. jegyzet B. önálló fogalmazványa Bessenyei (39–40. l.) alapján.

Előkerülnek persze a MV.-ben olyan terjedelmesebb részletek is, amelyeket maga B. írt. A szinte eredetinek tekinthető bevezetésen kívül ilyenek: 57. l. 23–59. l. 4., 82. l. 3–83. l. 26., meg a hosszabb jegyzetek közül a 13., 16. és 17. számú. Az első hosszabb kitérőben B. a magyar kultúrtörténet három korszakát vázolja fel, úgy, ahogyan ez az ő korában közönségesen elfogadott volt. Azzal az idővel kezdi, amikor az ősök elmulasztották hősi tetteik emlékezetét írásban hagyni az utókorra; „meg-térvén osztán a közzelebb valo idokben a' vérengező Mársnak veszedelmes piattzáról, Apollo templomai felé is kezdettek Őseink fordulni”, tudós hírt és nevet szereztek maguknak Mátyás uralkodása alatt. Az első virágkort a török háborúk szakasztották félbe; „az Amurátesek, Mahometek menkövei verték-ki kezökbol pennájakat.” Mindaddig tartott ez az állapot, míg Mária Terézia, „amaz édes emlékezetü nagy Királyné” idején nem fordult jobbra a helyzet, s most már „a' Tudományoknak akármely nemében is majd Európának leg-tudosabb Nemzeteivel vetélkedhetnénk”, sőt fejlődik a magyar nyelvű irodalom is. — (Néhány év múlva ez önelégült hangot a magyar viszonyok átalakításának sürgetése váltotta fel B.-nál.)

A második hosszabb, B.-tól származó részlet a kötet befejezése. Az eredetihez annyi a köze, mint a bevezetésnek. A bővítésekkel B. ünnepélyesebbé teszi ezt a részt, s a patetikus mondatok közül leplezetlenül kibukkan a nemesi hazafiság: „Eredgy védelmezni Hazádat ... Tudod, mely ditsősséges dolog légyen annak szolgálni: szabadságáért, törvényeiért — oly szentségekért, tudniillik, melyek annak gyümöltseivel valo szabad élésedet védelmezik, nemesi jóvaidat oltalmazzák, fenn-tartyák — vért ontani, halált szenvedni.”

6. A felsorolt kitéréseken, betoldásokon kívül a költő általában fejezetről fejezetre halad a latin munkában, és legtöbbször mondatról mondatra fordít. E szorosan vett átültető munkában is lépten-nyomon rajtakaphatjuk azonban B.-t, hogy átalakítja a jezsuita kiadványt az egyre erősödő, a vallásos elképzelésektől egyre jobban elszakadó nemesi-nemzeti hőskultusz hatására. Ugyanakkor a magyar fordításban is meghagyja az eredeti népszerűsítő, szélesebb rétegekhez szóló jellegét; emellett mégis nagy gondal, tudatossággal, írói becsüggyal dolgozik, s már érvényesíti későbbi stílusának egyik nagy erényét, a világosságot, minden homályosság és képzavar gondos kerülését.

A jezsuita kiadványban a hősiesség legtöbbször a vallásossággal összefonódva jelentkezik. Említettük, hogy a fiatal B. 1784–85-ben még nem tudta e szándékának meg nem felelő pietást alakjairól elhagyni, még kevésbé átalakítani hőseit nemesi-nemzeti elgondolás szerint. Figyelemreméltó azonban, hogy ahol lehetséges (mert az események előadását meg nem zavarja), elhagyja a vallásosságot tételeszerűen bizonygató részleteket. Így maradt ki a magyar fordításban a Második szakasz végéről (36. l. 33. után) egy teljes bekezdés: „*Sed ne longior sim, verbo complectar: tenera in Magnam Dominam pietas in Hungaria semper pugnavit, vicit, triumphavit. Non aliunde victoriarum seges uberiori proventu hic effloreat. Illustum certe Heroum syllabo apud nos accensus est nemo, quem non peculiaris in Virginem amor supra vulgus efferret.*” (38–39. l.)

Ennél sokkal gyakoribb, és a nemesi-nemzeti elképzelések akkori állapotában könnyebben keresztülvihető eljárás az, hogy B. az eredeti vallásos tanulságainak egy-két mondatos megtoldásával, olykor csak jelzők cseréjével vagy beiktatásával, a latin szöveg egy-egy részletének új, szándékának megfelelőbb értelmet ad. Jó példa erre a Kupa kivégzéséről szóló részlet. Az eredeti így szól: „*In cadaver dein perfidii justa victoris animadversio desaeuit. Qui rebellione regnum sciderat, quadri-farium sectus, in diversis regni partibus terrori fuit, paria ausuris.*” (7. l.) B.-nál: „A’ meg-öltt Vezérnek teste el-nyerte Győzedelmesétől érdemlett jutalmát. Mert, a’ ki az Országot egymástól osztani, és a’ tagokat a’ főtől el-szakasztani akarta, ő maga a’ fejét el-vesztette, és fel-negyedeltetett fejetlen teteme a’ négy végső Városoknak kapuira függesztetvén rettentette, ha kik olytast kezdeni mérészelhének.” (18. l. 14–19.) E mondatokban a 90 körüli években oly sokszor hangoztatott nemesi egység körvonalai derengenek fel, csak éppen a fő és a tagok viszonyának társadalmi szerződés szerinti, de nemesi szemléletű értelmezése hiányzik még.

Az Orczy-család egisze alatt a nemesi ősök dicsőségét zengő plebejus származású B. is megszólal egyszer a fordításban. Kínizsi Pálnak a győzelem utáni híres táncát így méltatja az eredeti: „*Miris Pырhicham istam, Ariste? quid vero, si vas illum, curru vix tolerabile, humo sustulisse, si molam frumentariam unam circum egisse, aliaque id genus audias? At haec illi paterna in domo (nam e Pistrino fuerat ortus) olim quotidiana fuere. Sed haec extra chorum.*” (25. l.) B. fordítása — csak a feltűnő bővítmenyt idézve itt — így hangzik: „Ezek az atya házánál — mert molnártól származott — mindennapiak voltak. De most ötet nem nézzük mint molnár fiát, hanem mint nagy Vitét ’s

Hazánknak ditső bajnokát tsudályuk, 's azért illyetén tselekedeteit el-hallgatván, tekintsük azokat, melyek a' viadalom utánn történe- nek." (28. l. 20–25.) A latin mondatok a magyar értelmezésben nemcsak világosabbak, közérthetőbbek lesznek, hanem hangsúlyt kap az is, hogy Kinizsivel egy molnár fia, tehát nem nemesi sarj jutott be érde- meivel a nagy nemzeti hősök sorába. A nemesi rend e szerint nem áttör- hetetlen falakkal körülhatárolt kaszt; a nem-nemes is odakerülhet érdemei révén. Az igazi nemesnek az előkelő társadalmi helyzet több lehetőséget ad ugyan, de több kötelezettség vállalására is serkenti, és az egyén pusztá helyzetéből érdemet nem kovácsolhat magának. Orczy István „nemes szive nem fő rendü vérből lett származásával, nem Eleitől költsönezett fényességgel, hanem valóságos érdemekkel, nemes tulaj- donságokkal kíván ékeskedni, tündökleni", olvassuk B. ajánlásában.

Említettük, hogy a nemzeti nemesi hős ábrázolására a latin történetíráson kívül a magyar nyelvű irodalom sem találta meg még akkor a megfelelő eszközöket. A hősi, ünnepélyes stílus megalkotásában B.-nak tagadhatatlan érdemei vannak (*Levél, Szentjóni Szabó László- hoz; Összidő-fordítások stb.*); már itt a MV.-ben is megfigyelhetünk azonban bizonyos elemeket, melyek a későbbi fejlődés csíráinak tekint- hetők. E „hősi stílus"-ra való törekvés egyik megnyilvánulása a fő- nevek jelzősítése, az állítmányok kettőzése, az alább felsorolt esetekben korántsem a szavak jelentőségének erősítésére, egyes fogalmak pon- tostabb körülírására, hanem ünnepélyes, „hősi" hatás elérésére.

Ludovicus ... suos ... ad spem
excitat victoriae. (32. l.)

Lajos ... reménységet gerjesztett
el-rettentt szivekben a' nyerendő
diadalom iránt. (32. l. 30–34.)

... Turcarum agmina ... se
invicem proterunt, caeduntque
(36. l.)

a' Török seregek ... magokat tip-
rattyák, ölik, vagdallyák. (35. l. 5–6.)

Is cum Taurini equitum praees-
set turmae, et non vulgari forti-
tudinis fama claresceret (54. l.)

Ezt, midőn Nandor-Fejérváratt a
Lovas Seregnek elől-járója lévén'
hatalmas erejével 's szive bátorsá-
gával nevének különös hírét botsát-
taná mindenfelé (45. l. 22–24.)

E felsoroló jellegű bővítések néhol lírai betétekké, fordító érzel-
meinek kifejezőivé válnak:

... cum iam otium ageret a bellis
(30. l.)

midőn a' hadakozás utánn a'
viszsa nyertt tsendes békességnek
karjai közt nyugodna (31. l.
36–37.)

Illucescebat forte Luna (35. l.)

Kezdette már az éjtzakának
homályosságát a' fényes hold tün-
döklő sugáiraival fel-váltani (34. l.
20–21.)

Joanni Corvino Summi Pontificis Legatum inter et Despotem medio, Regemque pone secuto, triumphi honos etiam habitus est. (37–38. l.)

Hunyadinak is megadatott a győzelem tisztessége, ki a' Romai Követ és a' Despot között ditsőségének karjain, 's diadalmának borostyán koszorúkkal szüitt szekerében ülvén követte a' Királyt, 's gyönyörködtette a' Magyar Sziveket, kik ötet mint Hazájának Attyát érzékenységeikben, édes fájdalomokban elmerülve nézték, és tsudálták. (36. l. 11–16.)

Megfigyelhető, hogy B. a MV. második felében, a Negyedik szakasztól kezdve bátrabban szakad el az eredetitől. Itt találjuk a Károly Róbert király életét megmentő Déseus történetét, melynek legálább egy részletét érdemes összevetni eredetijével.

Nec mora: collectis vasis, vertuntur Regis edicto signa, exercitusque diuturna fame admodum debilitatus, viam relegit securus. Ventum erat ad Valachiae fines, quos praerupta montium, imaque convallium undique constituunt. Jamque profundiora sylvarum Hungaros accipere: cum repente hostilis undique strepitus primum exsonat; tum rapacissimorum torrentum instar ab omni jugo Valachi proruunt. Hungarosque nihil tale metuentes, ac fame jam, difficilique via penitus delassos, fortiter adoriuntur, perturbant, caedunt. (70. l.)

Semmi késedelem: öszve-szedvén sátorfáikat a' seregek, vissza-fordittatnak a' Király parantsolattya-ból a' zászlók, 's a' hoszszas éhséggel el-lankasztott Katonaság bátorságban követi uttyát. És már oda érkezett, hol a' kevély hegyeknek, mellyek szomorú homlokokat a' fellegek közzé rejteni láttatnak, meredek nagyságai, 's töveiknél öszvehajtott völgyeknek setétes mélységei határazzák az Országot. Ezen mélységekben el-terültt roppant fákból álló erdők vették már kebeleikben a' Magyarokat: midőn hirtelen ellenséges zudulás hallatik; 's a' hegyekről, az árjaikból kistsapo sebess folyo-vizeknek modgyára le-ereszkedő Oláhok, omolva esnek a' Magyarokra. Semmit sem tartván ezek az ellenségtől, vigyázatlan, 's rendetlenül mentenek, fáradttsággal mozgatván haza felé el-lankadt tagjaikat, a' midőn az illy váratlan és kemény ütközettel meg-támadtattak; kik a' nélkül-is már az éhség 's nehéz utozás miatt egészen meg-fosztattva lévén erejektől, hirtelen meg-zavarván ölték vágták, és kontzolták őket az Oláhok. (59. l. 28–60. l. 5.)

Másutt:

Ruebant securi, imo et avidi mortis per medias acies, velut pestifero sidere longe, lateque stratas. De-mum super aggestos cadaverum acervos gloriosas se victimas Patriae singuli dedere. (86–87. 1.)

Olly nagy hevességgel rohantak azért ellenségeikre, hogy keresztül vágván sorjaikon magokat, nem különben hullanának mérges fegyverektől a' pogányok, mint ha a' dögleletes nyavalya borította volna el az egész táborn. Nem verekedtek már tovább ugyan is életek meg-tartásáért, hanem el-végezván magokban azt el-veszteni, annyival kívánták magokat erről a' világról el-kisértetni, hogy méltó kedvet nyerhessenek általok mind a' Vár oltalmazásában meg-holt pajtásaiknak ditsőült lelkek előtt, mind pedig a' következő maradéknál örökös kedvességgel hagynák emlékezeteket. Végre, számtalan tsapásoktól sebessítettvén, a' holt testeknek, mellyek kezeiktől vették utolsó veszedelmeket, halmain lettenek ditsösséges áldozattyai Hazájának. (71. 1. 14–26.)

Az idézett és a hasonló részletekben felbukkannak azok a stiláris erények, melyek B.-t pályája későbbi szakaszán jellemzik: a világosság, pontosság, érzékletesség. E sajátságok jelentkezését főleg ott figyelhetjük meg, ahol a fordító az eredetijét javítja, tökéletesíti. Ime néhány példa:

Nihilo secius Stephanus... suos intrepide animat ad certamen. (19. 1.)

Nem különben Bátori... rettenthetetlenül bátorítja vitézít, elnem hagyván leg-kevesebbet-is, a' mi csak vágyakodást indíthatott szívökben a' győzelemre. (25. 1. 6–9.)

... de industria succidit poplitem jacenti. (59. 1.)

szántszándékkal el-vágja térdben a' lábát fekvő ellenségének. (48. 1. 19–20.)

Facile promissa, et verba vicere victos jam ante metu. (90. 1.)

Könnyen meg-győzték a' tsalogato szok 's szemfényvesztő ajánlások azokat, kik már régen le-veretettek rettegéseiktől. (73. 1. 35–38.)

Et non multo post, vix classicum intonuit (94. 1.)

Alig kezdettek egy keveség az-után a' trombiták harsogni az özve-menetre (76. 1. 19–20.)

Fervente igitur certamine (95. 1.)

Midőn már vérrel izzadna a' hartz piatz (76. 1. 32–33.)

A MV. stílárís erényei közé tartozik az idegen szavak kerülése. Alig-alig találunk benne ílyet; ami mégis előfordul (ceremonia, penna), abban az időben közhasználatú lehetett. A ceremonia szó a latin eredetiben nincs is meg azon a helyen, ahol B. használja; e solemni Ecclesiae ritu — az Anyaszentegyház ceremóniás rendtartása szerint. Minden mást elkerül, még a kevésbé ismert fogalmakat is vagy használatosabbakkal cseréli fel, vagy egyszerűen elhagyja. A széles körben közhírhathetőnek szánt könyvből legelőször Aristusnak, a katonának neve maradt el, akinék magasabb iskolát végzett barátja a régiek vitézségeinek példáit elbeszéli. Achates helyett paj- és bajtársat találunk (27. l. 1.); a szászok kivételével elmaradnak azoknak a német törzseknek a nevei, amelyeket Henrik császár II. Géza ellen felfegyverzett (Vindelici, Norici, 20. l. 19.); elhagyja a kevésbé ismert Seianus nevét is; Bajazet neve mellé kiteszi, hogy török szultán (41. l. 21.); az ópium helyett „Liéus tüzesítő szent itala”, vagyis a bor szerepel nála (47. l. 28.).

7. A MV. nyelvére a tarkaság a jellemző. A dunántúli tájnyelvet beszélő B. Pestre, az ország középpontjába kerülve, a legkülönbözőbb vidékek beszédét ismerte meg, és sajátját a többiekével összevetve, valamennyit felhasználva, a könyvek nyelvét figyelve igyekezett írói nyelvet alkotni. — Mindenekelőtt dunántúli nyelvének kirívó sajátosságait akarta eltüntetni. Az *l* és *ly* között általában különbséget tud tenni írásában, de még előfordulnak nála *l*-ező alakok (tarsolos, 13. l. 12.); néhol azonban még ott is *ly*-t hajlandó keresni, ahol nincsen (páncély, 30. l. 1.) Ugyanaz a szó több alakban is előkerül nála (segétség, segélytűség, segítség; egészen, egészlen); nyelvhasználatának bizonytalanságára jellemző, hogy még *i*-ző alakok is előbukkannak nála (nikie). Tájszava, tájnyelvi szóalakja elvéve akad: dimbolásra fukadván (28. l. 10.); szorgat (sürget értelemben, 74. l. 3.). Néhány szokatlan képzése: könnyű modulag 'levíter' (38. l. 13.); íly formálag folytatván a 'verekedést 'fervente ita praeliis' (41. l. 34.). (Ez utóbbi talán Báróczy-hatás.)

Külön említést érdemelnek az ílyenféle szóalakok: barátságat, bátorságat, gyarlóságot, táncat, fáradságamat, megátalkodottságamat; álmadozom, bálványázó; lakaltak, ábrázálnák, táncalás, láncalt, állatt, vásárlatt; szárnyan, bajvivásan, paripákan; vigyázzan, dalgokat; Nem tudjuk megmondani, honnan kerültek B. nyelvébe ezek a közhasználatúaknál nyíltabb szóalakok. (Horányinál is előfordul ílyen: ragyagó.) B.-nál még a MM.-ban megjelent korai prózai írásokban is akad egy-néhány, azután teljesen nyomuk vész. Érdekes, hogy egyes szavak nyíltabban és zártabban egyaránt előkerülnek (váras, város), mások viszont a ma használatosnál zártabban jelentkeznek (jóvát, jóvall; gyorson). (A problémával kapcsolatban l. Benkő Loránd cikkét, MNy. LI, 130–134. l.)

Bár B. örömmel beszél a nemzeti nyelv előretéréséről, s nyoma sincsen nála a nyelv szegényége miatti panasznak, a munkán nem nehéz észrevenni a fordító küszködését, hogy a még szűk, és kiműveletlen, kevésbé irodalmi nyelven vissza tudja adni eredetijét. — Egyes latin szavaknak nincsen magyar megfelelőjük. B. úgy segít magán, hogy nem egyetlen magyar jelentést keres nekik, hanem a mondat értelme szerint újból és újból más magyar szavakkal értelmez. Így lesz a trophaeum hol *dítséret-ozslop* (18. l. 23.), hol *örökhétartandó jel* (19. l. 2.); a posteritas

egyszer következendő nyom (33. l. 18.), másszor következett idő-sark (33. l. 36.), és maradék (70. l. 20.); az arena küszködő hely (49. l. 9., 40. l. 12.), bajvívó piaz (38. l. 21., 41. l. 19., 46. l. 22.), viaskodó hely (37. l. 20., 50. l. 1.), futtató hely (43. l. 16.); a virtus erkölts (39. l. 34., 43. l. 35.), vitézség (44. l. 9.), vitézi erkölts (70. l. 6.); a fatum végezés (66. l. 34.), mostoha rendelés (70. l. 21.) a plausus-t kezek csatogtatásá-*val* fordítja (79. l. 8.), nem ismervén még a tapsol igéből elvont *taps* szót. (A *tapsol* B. nyelvjárásában mást is jelentett: „tapsolnak sorjain keresztül az ellenségnek”, BJÓM. I. köt. 181. l. 24.) Az is előfordul persze, hogy két különböző latin szó kapja ugyanazt az értelmezést: a consilium éppúgy végezés (20. l. 29.), akár a fatum; az acies *sereg* (26. l. 28., 40. l. 5., 34.), de a cohors is az (22. l. 36.). — Megfelelő szó híján gyakran úgy segít magán a költő, hogy két hasonló értelmű magyarral igyekszik visszaadni a latint: gens paulo bellicosior: *egy kevéssé vitézebb és fegyverkezőbb nemzet* (32. l. 6.); inglorius *nemtelen 's tehetetlen* (37. l. 12.); proclamat *kiáltya, bizonyította* (40. l. 24.). Mindezek a jelenségek nem B. gondatlanságának jelei. Inkább azt mondhatjuk, hogy műszavak, a pontos, az idegennek állandóan megfelelő magyar kifejezések igénye még nem fejlődött ki benne, vagy ha igen, törekvését nem tudta megvalósítani.

B. stílusérzékere nem nehéz példákat idézni. A latin prózába két alkalommal hexameterek kerülnek: Adeo contra quam olim cecinit Poeta: Casta fides, pietasque Viris Militaribus, apud Hungaros in usu et pretio fuit” (26. l. vö. It. 1944. 14–15. l.) B.-nál (29. l. 1–3.): „El annyira nem teltt-bé nálunk az, a’ mit egy Költő hajdan, így énekelvén:

Hít és jámborság nem igen vagyon a’ Katonáknál!

Mert:

Betsi volt mindég és kellett a’ Magyaroknál!”

A második hely hexameteire B. magától talált rá: „Sic humeros, sic ille manus, sic pectus et arma in aciem ferebat.” (28. l.) Fordítása: „Ugy vállát, úgy ő kezeit 's úgy vitte tsatára mellyét és fegyverét.” (30. l. 8.)

Van érzéke a rövid tömör megfogalmazás, a stiláris elegancia iránt is. Jellemző azonban az irodalmi nyelv akkori állapotára, hogy éppen ilyen alkalmakkor követi el a legbántóbb magyartalanságokat. Egy példa:

Ludovicus I. sub eodem Virginis
auspicio ad prodigium etiam de
Barbaris triumphavit. (31. l.)

Első Lajos király is ugyan azon
Sz. Szűznek segedelme által a’
Pogányokrol egész tsuda-tételig
diadalmaskodott. (32. l. 3–5.)

Vannak persze ügyes, magyaros fordulatai is:

Pone ob oculos, Ariste, rupem ali-
quam (20. l.)

Képzely, Barátom magadnak egy
kö-szálat (26. l. 1–2.)

ultra, citroque cogitationem inten-
debat (64. l.)

azonn törte, hajtotta gondo-
lattyát (54. l. 12.)

8. A nyelvhez hasonlóan alakulófélben látjuk a MV-ben B. helyesírását is. A munka alapján azonban ekkori ortográfiájáról elég nehéz teljes képet alkotni, mert a kurzívval szedett részekben és a harmadik ívtől (33. l.) kezdve a nyomda nem jelölte a magánhangzók hosszúságát (i, o, u, ü). Annyi mégis megállapítható, hogy B. y-ista, a kötőjeleket és az aposztrófokat többé-kevésbé úgy használja, mint a MM. első kötetében. Akadnak persze következtelenségek. A hangjelölésben a zs hang jele ingadozó: hol s-et, hol külön betűjelet, ű-et, ž-t találunk. A legfeltűnőbb különbözőképpen írott szavak a következők: *egy, eggy, de edgyig; uj, új, újj, újj; féji, féjji; bizonyára, bizonyyra.*

Helyesíráskutatásunk mai állásában nehéz megállapítani, honnan tanulta B. a maga helyesírását. Pesti környezetének írótagjai közül legtöbb egyezést mutat az ortográfiája Horányiéval. Ő ugyan keveri az y-t és a jöttát, de akad néhány olyan ortográfiai sajátága, amely B.-nál állandósul: *olly, a' melly*; a nagybetűk kedvelése.

•

A MV.-nek kézirata nem maradt. Szövegét a nyomtatás szerint közöljük, csak a nyilvánvaló sajtóhibákat javítottuk ki. Az értelemzavaróak a következők voltak:

- 13. l. 14. és vala olly
- 66. l. 8. két száz (*latinban: septingenta.*)
- 79. l. 12. Bátorit.

A lapalji jegyzeteket mi láttuk el számokkal.

2. BARÁTSÁGOS LEVÉL.

A Báróczy Sándorhoz intézett levél — B. első közreadott eredet prózai írása — valószínűleg nem más, mint egy misszilis átsimított, műalkotás rangjára emelt változata. — Nincsen munkája az írónak, ami jobban magán viselné az Orczy-ház irodalmi ízlésének hatását. Az olvasmányok és a környezet sugalmazó erejének kétségbevonhatatlan jelei mellett azonban már e korai írásban rámutathatunk néhány elemre, amelyek a későbbi szerkesztő jótulajdonságait sejtetik: a mozgékony-ságot, önálló szervezőkészséget és a magyar irodalom egész területére kiterjedő figyelmet.

Mindenekelőtt műfaja kapcsolja a levelet Orczyék köréhez: a testőrök honosították ezt meg annak idején és avatták követendő mintává, főként francia olvasmányaik, többek között Voltaire és Nagy Frigyes levelezésének példájára. B. jól tudhatta, hogy Orczy Lőrinc, Barcsay és Ányos munkáinak javarésze költői levél; a csoport epistoláinak első nyomtatásban megjelent gyűjteménye, *A Besenyei György Társasága* (Bécs, 1777.) kimutathatóan mély hatást tett rá. A felkapott műfaj alapos ismeretével magyarázható, hogy B. a levél négystrófás verses betétjét kerek költői egésszé formálta; látta ti., hogy az ilyen részleteket önálló darabokként másolgatták a magyar irodalom kedvelői, a prózai

mondatokból éppen csak annyit őrizve meg, amennyi a becsültebb rész megértésére szükségesnek látszott.

Nemcsak a műfajt vette át, hanem mintaképeinek gondolatait, sőt magatartását is. — Báróczy nem fukarkodott a dicsérettel, ha fiatal, tehetséges barátainak munkái kerültek a kezébe. Annak idején, mikor Ányosnak adta meg az elismerést, s ezzel mintegy befogadta az irodalomba, a fiatal szerzetes így válaszolt neki (Buda, 1778. márc. 29. *Versei*. Bp. 1907. 193—194. l.):

Igen kegyes hozzám hadnagy uram, ha írásaimnak olly tellyességet ígér, melly még önnön munkáit is fellyül mulja; de ugy vélem, hogy ezzel tsak a költönt kívánnyá megfűzetni, és a mit én igazsággal irtam hadnagy uram felől, azt emberséggel viszontagolni. — Igaz ugyan, legelső kötelességemnek fogom tartani, hogy édes hazámnak erőtlen tollammal szolgálhassak, de koránt sem hízelkedem magamnak azzal a reménységgel, hogy fényes nyomdokait hadnagy uramnak elérhessem. Igen távol vagyok az a tárgy én tőlem, mellyre azok a hathatós szavak rajzoltattak: *Ne tovább!* Noha pedig ehhez kellene jutnom, ha tsak legkevesebbé is kérkedhetnék munkáimnak hasonlóságával.

Ha Ányos és B. szavai között (85. l. 5—22.) ebben az esetben halványak is az egyezések, s ha talán a tartalmi rokonságot eléggé megmagyarázza a két fiatalember helyzetének hasonlósága, azt senki nem vonhatja kétségbe, hogy B. a verses betétet Bessenyei György egyik költői levelének mintájára írta (*B. Gy. a' B. O. árnyékának, mely körülte lebeg és a' melytől sügdrottatik*, megj. *A Besenyei György Társasága c. kötetben*, 13—14. l.):

Neved nagy Hazánkban, már halhatatlan lész;
Ez az, a' mit érted barátságunk meg-tész;
Énekelni fogunk érdemes létedrül,
Had' tudjanak mások emberi szivedrül.
Lármázza-fel pennánk perelő Hazánkat,
Mutassuk földünknek szép magyarságunkat;
Tanúllják nyelvünket országunk fíjai,
A' mig e' világba széllyel mozoghatunk
Szüntelen dolgozván, éreztesük magunk.

B. versének egyes, a példaképből hiányzó részletei a nemzet vakságának elűzéséről, az anyanyelv értékének elismeréséről és az idegen maszlagról a jozefinizmus alatt szerzett tapasztalatoknak meg a nyelvi rendelet visszhangjának megnyilatkozásai, s ezek versebe foglalása már az ő munkája. (Érdemes megjegyezni, hogy prózai dolgozataiban mindvégig szívesen felhasználta költeményeinek egy-egy olyan részletét, amelyben a szóbanforgó tárgyról valami lényeges mondanivalót foglalt emelkedett, lapidáris kifejezésekbe.)

Az ügyes és tevékeny ifjút az Orczy-család tagjai és a ház bensőbb barátai afféle irodalomértő titkárként is hasznukra fordították. Ilyen

szempontból próbának tekinthető a MV., s ennek sikeres befejezése után kapta B. azt a megbízatást, hogy Johann Jakob Dusch Báróczy-fordította *Erköltsi levelei* második, pesti kiadásának nyomtatására ügyeljen fel. (Pest, 1786.; első kiadás: Bécs, 1775.) Az új nyomtatás néhány apró, főként helyesírási eltéréstől eltekintve híven adja vissza az első kiadást, gondosan őrizi Báróczy erdélyies a-zó hangalakú szavait is. Ez utóbbit azért érdemes megjegyezni, mert Kazinczy ilyen tekintetben Báróczy *Minden munkájában* következetesen átjavította a testőr műveit. (Az *Erköltsi levelek* a sorozat VIII. kötetében jelentek meg, Helmecey Mihály „ügyelése alatt”, Pest, 1814.)

B. pesti irodalmi körökben való jártasságát, szervező, intézkedő hajlamát már e korai időben tanúsítja Versegly Dusch-fordításának ügye. Elfogadott vélemény, hogy Trattner B. rábeszélésére határozta el Dusch azon leveleinek magyarra fordíttatását, amelyek Báróczy könyvéből hiányoznak, s az ő ajánlására bizta a munkát Versegly Ferenc, aki egy évvel később (mivel fordítása végül nem jelent meg) Millot világtörténetének átültetésére kapott ösztönzést tevékeny barátjától. (Császár Elemér: *Versegly Ferenc élete és művei*. Bp. 1903. 33., 41. 1.; BJÖM. I. köt. 388. 1.; György Lajos: *A magyar regény előzményei*. Bp. 1941. 255. 1.)

A levél bevezetése és verses betétje azt bizonyítja, hogy az ifjú B. teljességgel a nemzeti irodalom pártjára állt, s hogy ide vette mindazt, amit magyar nyelven, tehát az anyanyelvet művelve írtak. Ezzel a kor általános irodalom-felfogását alkalmazta a magyarra: A XVIII. század végén ti. még többé-kevésbé beletartozott az egységes „literatúra” tárgyára való tekintet nélkül minden, amit latinul jelentettek meg. E felfogás, függetlenül a nyelv kérdésétől, lassanként túlhaladottá vált ugyan, de a latinnyelvűséggel összeforrt irodalomfelfogás százados uralmának örökségeként, a könyvtermés egészének áttekintésére serkentett még, s a magyar írókat arra ösztönözte, hogy az *egész* magyar nyelvű kultúra őre, ápolója és fejlesztője legyen. Ez a felfogás érteti meg, hogy B. a deák iskolákban tananyagként gyakoroltatott levélműfaj magyar példagyűjteményeként rámutatott egy közkezen forgó rossz formulára (Femer Kilián, igazi néven Klein Efraim: *Minden-napi közönséges és barátságos levelek*. Pozsony – Kassa, 1776.) és helyette egy még munkában levő, de máris sokat ígérő újabb példátarat ajánlott. (Mészáros Ignác: *Minden esetekre el-készült magyar szekretarius*. Pest, 1793.)

Az írónak minden oka megvolt, hogy ne lelje kedvét Klein leveles-könyvében, amely teljes egészében: koncepciójában és latin szavakkal terhelt nyelvében egyaránt a múlt elavult maradványának számított már akkor. A könyv *latin nyelvű* előszava szerint elsősorban Magyarország nem magyar anyanyelvű lakosainak használatára készült: „in commodum popularium, quibus per nascendi sortem non est vernacula lingua Hungarica”. A hazai népek békés együttetésében, főként a felszabadító háborúk megindította nagy népkeveredés és a civilizáltabb életkörülmények kialakulása után, nagy szükség volt a kölcsönös nyelvi megértésre. A cserediákság intézménye s a nyelvtanítás fellendülése jól szolgálta a Magyarországon élő nyelvek elsajátítását. Akkoriban a hivatalos latin szilárd oszlopokon nyugvó boltozata alatt még egyik

népi nyelv sem kívánt elsőbbséget a másik fölött. B. ismeretségi körében azonban az 1780-as évek végén már a magyar hivatalossá tételéről beszéltek (amiben persze része volt a jozefinista németesítés eszméltető hatásának is). Nyilvánvaló, hogy Klein könyve nem tetszhetett e körnek. Emellett ő a polgár és a már régen városba telepedett nemes igényeit tartotta szem előtt, márpedig a jozefinus kor végén az ellenálló és reformokat előkészítő vármegyei nemesség és nemesi származású hivatalnokréteg vitte a szót. Mészáros 1793-ban megjelent könyvében már ennek a súlyban és befolyásban megnövekedett rétegnek szükségletét szolgálta; ő maga különben Ányos Pál levelező-társai közé tartozott. (Vö. MKsz. 1955. 125. l., Mészáros példatáráról l. May István: *Mészáros Magyar Szekretáriusának forrásai*. ItK. 1939. 393–400. l.)

A vers-betétről, B. ehhez fűzött jegyzetéről, valamint B. és Báróczy kapcsolatáról l. BJÖM. I. köt. 288., 393–396. l. Az ott mondottakat azzal egészíthetjük ki, hogy Kazinczy már Gessner-fordítását is Báróczy tisztelőinek akarta ajánlani, de a dedikáció szövege valahogy kimaradt a kötetből. (Kaz. Lev. I. köt. 180. l.) A *Bácsmegyei* ajánlásáról Báróczy 1788. nov. 25.-én írt Kazinczynak. (Uo. I. köt. 238–239. l.)

*

B. a MMk.-ban néhol belejavított a szövegbe. Mi e későbbi állapot szerint közöljük a levelet, a kritikai apparátus a MM.-beli állapotot mutatja be. A jegyzeteket mi számoztuk.

M. MM. I. köt. 88–92. l.

Szv.: 88. l. 1. a' mi Hazánkban-is

3. Bessenyei* Vajha (*A mondatot berekesztő pont a MMk.-ban is hiányzik.*)

4. Tudósaink-is — Mind (*A pont itt is hiányzik.*)

11. ebbeli fogyatkozásunkat

21. ha talám valamely

22. akkori távól-létemnek

23. egy Köttet (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

24. Társaságot.

89. l. 1. világosságra jönni;

2. Cénsurán.

3. bellőlek (*A sajtóhibák jegyzéke így javítja: belőllek*)

8. sergentető ditséreték (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

12. tsélekedted. (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

15. lenni, — (*B. a MMk.-ban nem javította a vesszőt pontra.*)

16. borúltt légyen-is

19. kegyes Trmészet, (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

20. tökéletességre (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)

3. BÉ-VEZETÉS.

A MM. bevezető cikke egyik legfontosabb dokumentuma a XVIII. század végi magyar irodalomnak és az ekkortájt kialakuló új nemzeti kultúrpolitikának. Szerzője maradandó érdemei közé tartozik, hogy szem előtt tartva a magyar történelem tanulságait és az európai mű-

febr. 15., Kaz. Lev. I. köt. 165—168. l.) Az öreg irodalombarát Kassára adott válasza azért fontos, mert ebben találtuk az első egykorú, tehát hiteles adatot Kazinczy bevezető tanulmányának meglétéről: Ráday ugyanis ehhez mellékelve küldte vissza a szerinte „igen helyes” praefatiót a szerzőnek.

Kazinczy Kovachichnak írott következő levelében (1788. jan. 29.) elkezdődik a munkatársak miatti panaszok hosszú sorozata. Kazinczy és B. személyes ellentéte véleményünk szerint akkor nyilvánult meg először határozottan, mikor az utóbbi szándéka szerint megindult a társasággá szervezkedés, és Kazinczy nem viselkedhetett többé úgy, mint a *Magyar Parnasszus* (ezt a címet szánta folyóiratának) alapítója és fő szervezője. Az említett levélben ugyanis arra kérte Kovachichot, hogy társai rovására, főleg B. miatt, ne emelje ki az ő nevét: „Dass dies Werk eines theils mir seinen Ursprung zu verdanken hat, das die Vorrede meine Arbeit ist, können Sie zwar sagen, doch so, dass Sie meinem Freunde H[errn] Pr[ofessor] Szabó die verdiente Gerechtigkeit erweisen, u. wegen dem jungen Menschen besorgt seyn, ne rumpantur ilia Codro”. (Kassa, 1788. jan. 29. Kaz. Lev. I. köt. 162. l.) Kovachich válasza elveszett; megvan azonban Kazinczynek erre írott újabb levele (Váczy kiadásában az 1791-i dátumozatlanok között, Kaz. Lev. II. köt. 243—247. l.) A *Magyar Parnasszus*tól a *Merkur von Ungarn*-ba iktatandó tudósítás alapjául ezzel a levéllel küldte el tervezett folyóirata előszavát budai barátjának, német fordításban. Most találtuk meg Kazinczy sajátkezű írásában, két levélnyi nyomtatott verssel együtt. (OSzK. Pol. Germ. 5. IV. köt. ff. 327—329.); az Akadémia kéziratárából előkerült magyarul is a praefatio, XIX. századi másolatban, Kazinczy Gábor adta címmel. A két csaknem teljesen egybevágó szöveg közül a magyart közöljük (Tört. 2° 166.):

Előbeszéd a Kassai Múzeumhoz

A mi időnknek vala fenntartva az a dicsősség, hogy benne Hazai Nyelvünk, a szép Tudományoknak elterjedése által, nagyobb tökéletességre, bővségre, tisztaságra kezdjen lépni; s úgy tetszik ha azokra a munkákra tekintünk, melyek egynehány esztendőök óta jöttek ki sajtóink alól, mintha egyszerre ébredtünk volna fel hosszas mély álmunkból. De ez a késő ébredés nem azt mutatja, hogy a Nemzet a Természettől a SZÉPnek elfogadására elegendő érzékenységet nem kapott; mert Hazai Történeteink bizonyítják, hogy Buda a Hunyadi dicsőséges uralkodása alatt a Tudományoknak virágzásával még a fegyverzörgés közt is egész Európát tiszteletre ragadta; sőt tudjuk, hogy az Attila idejében nekünk is voltak Tyrtaeusink s Bardussaink, kik a magyar fegyver' diadalmain énekkel magasztalták; akár Scythiai szokás lett legyen ez, akár azoknak a Napnyugoti Nemzeteknek himezése, melyeknél az Éneklők már akkor is kedvességben voltak.

Ez az *Elkécsdésünk* természetes következtése volt azoknak a sok HADAKOZÁSOKNAK, melyekkel Hazánk a régibb időkben csak nem megszűnés nélkül el volt foglalva. Nem egyedül a Mohácsi csata az a' melyet értünk; néptelen pusztáink emlékeztethetnek azokra az időkre, a midőn esméretlen volt Eleink előtt az Olaj-fa-árványék, mely-

ben a szelíd Músák nyugodni szeretnek. De még nyomosabb okát találhatjuk ennek a közünkbe hozott Deák Nyelvhez való szoros ragaszkodásunkban. Ezen irattatván az akkori közönséges szokás szerint, Törvényeink, ez rendeltetvén Köz-dolgaink folytatására, elfelejtkeztünk Anya-nyelvünkről, s ennek tanulására fordítottuk legszebb esztendeinket. Mennyivel bővebb, mennyivel elkészültebb volna most Nyelvünk, ha Törvényeink, Közdolgaink, pereink, iskolai könyveink ezen szállhattak volna. Mely kívánságot hogy oly könnyen lehetett volna teljesítésre vinnünk, mint más Nemzetek vitték, bizonyítják a Vármegyéknek régibb Jegyzőkönyvei, némely Társaságoknak törvény szabásai, megavúlt pereink s az azokban hozott Itéletek, bizonyos kézen forgó Vitézi Megszóllítások, a Tudományoknak csak nem minden nemében nem kevés számmal írt, nevezetesen pedig vallást illető Könyveink.

Érzették Eleink Nyelvünknek alkalmas voltát, s Albricusnak azon leveléből, melyet Seraphim Esztergomi Érsekhez írt, s a Kálmán Király törvényei elibe függesztett, úgy látszik, mintha Törvényeink Magyarul lettek volna írva, s azokat (talán hogy elébbeni Királyaink Rendeléseivel egy Nyelven legyenek) Deákra Albricus fordította volna:* de veszedelmesnek tartván minden újítást, nem gondolkoztak arról, hogy a már egyszer bevett rendtartást megváltoztassák. Tudósaink szintén a mostani századig mindent Deákul írtak, s sajtóink alól imádásos könyveknél, Szentek életénél s halotti predikációknál egyéb — igen ritkán jöven ki, úgy látszott, mintha minden Tudomány ismét a papi Rendnél lett volna, mint régenten az Ostobaság századjaiban a Szerzetesek közt, letéve.

Megjelené ugyan későbbre Zrinyi Miklós, Gyöngyösi István, Benyiczki Péter s más Rhytmista Társai, Páriz Pápai és gróf Haller, de kevesen voltak még is a kik ezeknek dicső példájokat követték volna. Akkor kezdett végre a Nemzet Nyelve tökéletesítésén gondolkozni, mikor Kedves Asszonyunk alatt elfelejtkezett a vérontásról, s a külső Nemzetek írói nemes büszkeségét vetélkedésre ingerlették. Szükségtelen itt azokat a Neveket említeni melyeket háládatos Maradékink tisztelettel adnak majd el nem fajult követőjöknek szájokba; tekintsünk vissza inkább a helyett két tizedünkre, s nézzük el mit nem mutathatunk.

Nem szóllunk mi most munkáinknak belső érdeméről, sőt nem átaljuk megvallani, hogy még a jobb darabjainkban is, ha szoros ítélet alá vesszük, fogyatkozásokat találunk. De ez nem lehetett másképen; — Plautusnak és Enniusnak ideje nem szült mindjárt Tibullust s Horatiust; s midőn Roma Catullust és Virgiliust mutatott, Caesiusa és Baviusa is volt. Abban az időben a melyben mi most vagyunk, minden Nemzet úgy bukdosott, mint mi. Sőt ha az élőket tekintjük, a kiknél minden környül állás öszve esküdött a Nyelvnek tökéletes elővitelére; a kik a más Nemzetekkel való társalkodás által Nyelveket csak nem közönségessé tették; a kiknek játszó színnyek, Phidiások, Apellesek vagyon; a kik között még azok az elmék is, a melyek szük értékek miatt nálunk elsenyvednének, elővitelt, s első próbájok kibocsátása által is

* Colomanni Decr. L. I. §. 6 non in hoc opere proprii arbitrii vestigia figo; verum praevis alieni itineris visibus insisto — etc. — És: §. 16. Verum tamen tu mi Domine! qui in hujus populi lingvae genere minus me promptum consideras, si quid calamus a suscepti itineris tramite declinaverit, etc.

gazdag jutalmat nyerne, e szerént el kezdett utjoknak további folytatására nem csak a halhatatlanság felől való álmodozás, hanem az élelem' keresete által is ösztönöztenek ; a kiknek Tudótsai a Nemzet Nagyjainak s magoknak a Fejedelmeknek esmerettségekre, társaságokra s belső barátságokra méltóztatnak, — s elnézzük hogy mi mind ezek nélkül szűkölködünk ; hogy minket nem Nagyjaink megkülönböztetése, nem Nyomtatóink adakozása, nem az elhíresedés, hanem egyedül a nemes elmébe öntött akadályok' meghaladása s a köz haszon kereseti elevenit ; hogy mi munkáinkat nyerekedés és jutalom reménylése nélkül, sőt gyakorta önnön költségünk ráfordításával bocsátjuk ki, — s még is ilyen kevés idő alatt ennyit haladtunk, azt tartjuk, hogy ez az öszvehásonlítás nekünk emelést ad: Miket nem mutathatánk mi most, ha atyáink fogtak volna ahhoz a minn mi — talán még nem éppen későn — most iparkodunk.

De a tökéletesség elérésére nem elégséges az, hogy könyveink számát halmonként szaporítsuk ; hogy a sok gondolat s tűz nélkül való izetlen verseket irogassuk, szépek tartván mihelyt sorai egyenlő hangokra nyekenek, vagy a Görög és Római mértéket tóldozva-földozva megütik. Akkor közelítünk majd ahhoz, ha egy néhány Hazája szeretetitől megihletett barát együvé áll, s félre tévén minden részre hajlást, sőt nem gondolván azzal a nehézteléssel is, melyet ítéleteink egyenes kimondása maga után vonszani szokott, a közrebocsátott munkákat a Critica szövetnekével megvizsgálja, azt a mi benne dicséretet érdemei, megdicséri, a mi távoztatni való, kimutatja, s e szerint Hazafi társait a SZÉPnek és RUTnak, az IGAZnak és NEM IGAZnak, a TÖKÉLETESnek és HIBÁSnak megkülönböztetésére s eleven érzésére vezéri, s mind azt a mi a szép Tudományoknak elterjesztését, ha bár órdalaslag is, előmozdíthatja, közönséggé teszi.

Ezek voltak azok a gondolatok, a melyek ezt a kis Társasságot, ezen munka kibocsátására indították. Mind azt amit itt előszámláltunk, egész mértékben teljesíteni több és erősebb vállak terhének esmérí ugyan : de az a gondolat, hogy mindennek csekély a kezdete, — hogy a félbe nem szakasztott szorgalom és szives igyekezet a törekedőt önnön magával gyakorta meghaladtatja, hogy ez a példa talán másokat is felfog gyulasztani, sokkal kedvesebb reménnyel biztatja, hogysem akár a nehézségnek, s egyéb történhető akadályoknak elképzelése, akár más tekintetek meghatározott szándékától el-ijeszthessék. Ne is nézzék ezt úgy Olvasóink, mint valamely tudós Ujságot, mert erre számosabb Társasság, s hivatalbéli szünetlen foglalatosságtól szabad Tagok kívántatnak ; csak úgy tekintsék, mint egy néhány Barátnak egymást serkengető, barátságosan vetélkedő igyekezetét. Örömmel fogunk mi ennek folytatásától megszünni, ha helyünkbe számosabb, alkalmatosabb s nyelvünk iránt Hasonlóul buzgó Hazafiak lépnek elő, s örömmel fogjuk munkáinkat (melyeknek üzésétől külvmben el nem állunk) ezekhez azzal a kéréssel küldeni, hogy azokat gyűjteményeik közzé iktatni méltóztassanak. Az alatt pedig míg az a bődlog idő elérkezik, igérjük, hogy noha el kezdett munkánkat esztendőtt által negyedenként kisebb vagy nagyobb darabokban (mert szakaszainknak vastagságát előre meg határozni nem lehet) idegen segedelem nélkül is kibocsátjuk : ha mind az által valamely érdemes Hazafi a Nyelv elővitelére czélozó költeményes munkáját a mieink

közzé iktatni kívánná, s nevének alávetésével a *Magyar Parnassus Iróihoz* utasítván, hozzánk akár szabad postán, akár valamely más alkalmatlanság által beküldené, azt befogadjuk, s megegyezett akarattal közre bocsátjuk. Önként értetődik azonban, hogy az olyan munka nyomtatásra méltó, semmi személyes vagy vallásbeli versengésbe nem ereszkedett, egy szóval minden illetlen s nem a Nemzet hasznát arányzó alacsony tekintettől ment legyen. Ok nélkül fogna tehát az olyan Író reánk nehéztelni, ha munkáját egy vagy más tekintetből közre nem eresztvén, önnön maga nevének is kedveznének.

Ha az ég igyekezetünkre olyan áldást terjeszt, a' milyet ennek ártatlansága s a Haza szent szereteti kíván, mely kötelességnek egy részét némi némüképpen ez által telyesíteni akartuk, édes remény biztat bennünket, hogy ennyi késedelem után mutathatunk valamit, a mi régi panaszinkat enyhítheti. Kassán, Társasságunk kötésének estvén, Novembernek 13án 1787.

Az *Előbeszéd* eleje, hangütése tagadhatatlanul rokon az akkor jozefinista Kovachich Márton György *Mercur von Ungarn*-jának *Entwurf*-jával: mindkettő az évszázados magyar hadakozások miatti elmaradottságból indul ki. Kovachich azonban németül adta ki folyóiratát: „Die ungarische ist weder allgemein noch kultiviert genug für eine gelehrte Sprache, und der grösste Theil deren, die derselben kundig sind, hat nicht den Beruf, gelehrte Zeitungen zu lesen.” (*Merkur von Ungarn*, 1786. 10. l.) A németnyelvűség mellett az az érv szól még, hogy a szerkesztő a művelt külföldnek akarja bemutatni a magyar művelődést, s az ebből a célból még számbajöhető latin a modern fogalmak és intézmények kifejezésére alkalmatlan. A német nyelv választásának legfőbb oka azonban II. József nyelvi rendelete volt: „Die deutsche Sprache schien uns die schicklichste zu seyn, und sie ist eben unseren jetzigen Zeitumständen auch die angemessenste, da sie nicht nur im politischen Fache die herrschende wird, sondern auch im Gelehrten den Vortrag künftigt in derselben geschehen soll,” s külön haszna lesz a *Merkur*-nak, hogy a magyar olvasók a német szakkifejezéseket és fordulatokat megtanulhatják belőle (Uo. 11–12. l.).

Kazinczy eredeti elgondolása és *Előbeszéde* teljes egészében megfér azon keretek között, amelyeket a jozefinizmus állapított meg a nyelv és művelődés területén. Mindenekelőtt azt nem szabad itt szem elől téveszteniünk, hogy a Habsburg kormányzat sem Mária Terézia, sem II. József alatt nem volt minden viszonylatban ellensége a magyar nyelvnek, mint ahogy a monarchia más népi nyelveinek az élethez való jogát is elismerte, sőt igyekezett azokat a maga birodalmi céljaira felhasználni. Tudjuk, Mária Terézia fordítottat magyarrá Bessenyei Györggyel, s a XVIII. század hatvanas éveitől egyre-másra jelentek meg hivatalos magyar nyelvű kiadványok azzal a céllal, hogy a csak magyarul tudók közegészségügyi és korszerű mezőgazdasági szakismereteket tanuljanak belőlük; ismeretes az is, mekkora jelentőségű e politika a szerb irodalmi nyelv kialakulása terén: ez a régi Magyarország területén, Habsburg támogatással indult fejlődésnek. (B. Ünbeaun: *Les débuts de la langue littéraire chez les Serbes*. Paris, 1935.) A népi nyelvek pártolása azonban az egységes birodalmi politikához kapcsolódott, s a monarchia soknyelvű lakosságának éppen legfontosabb s az összbiroda-

lomra legveszélyesebb mozgalmáról, a *nemzetinek* felismert nyelv kultúrájában elsőnek megmutatkozó *önállósulási* törekvésekről nem akart hallani sem. Ezért volt elszánva később a kormány arra is, hogy rendőri rendszabályokkal gátolja meg a nemzeti szellem ténfoglalását jelentő nyelvi mozgalmak kibontakozását. A jozefinista politikával jól megfértek a nemzeti nyelvű szépirodalmi kísérletek is, különösen ha azok Bécs József-kori irodalmát terjesztették magyar fordításban. Kazinczy ekkori és későbbi állásfoglalásaival szemben hangzott már el olyan vélemény, amely kozmopolitizmust emlegetett, s olyan tényekre hivatkozott, mint a nagy nyelvújító ellenszenve a nemzeti eposz iránt, valamint a Tud. Gyűjt. és az *Aurora* „neki-dühült” nemzetiségének elítélése stb. (Kaz. Lev. XV. köt. 107. l.; XIX. köt. 485–486. l.) Véleményünk szerint helyesebb lenne ebben a vonatkozásban Kazinczynak a jozefinizmusban gyökerező, s legalábbis kulturális tekintetben az összbirodalmi határokhoz igazodó szemléletéről beszélni, s arra hívni fel a figyelmet, hogy ő nem magyar irodalmi hagyományokból indult el reformeri pályáján, s 1790 előtt a nagyvilág, pontosabban Bécs irodalmi műveltségét akarta magyarul megszólaltatni. Kazinczy ezért még nem volt „hazafiatlan”. De más úton indult el, mint a hagyományok őrei: II. Józsefhez hasonlóan „felülről” akarta megújítani a magyar hűbéri világot, legszívesebben a jozefinista hivatalnokrétegre támaszkodott és lenézte a „bajszos” hagyományok védelmezőit, akik pedig — más irodalmi eszközökkel — lényegében ugyanarra törekedtek, mint ő.

A lassan visszavonulásra kényszerülő Kazinczy és a társas szervezés megvalósítása közben kétségtelenül irányító befolyásra vágyakozó B. párharcában is a jozefinista szemlélet és az Orczy — Bessenyei-féle hagyományújító, nemzeti és függetlenségi koncepció vitája bukkan elénk; s ahogy a jozefinizmus tekintélye rohamosan csökkent már az 1780-as évek vége felé Magyarországon, ugyanúgy szorult háttérbe a MM. tulajdonképpeni kiformalása közben Kazinczy felfogása.

Az egykorú adatok azt mutatják, hogy Kazinczy csak 1788 tavaszán vesztette el befolyását, 1787 novemberében még éppen, csak hogy érezhetővé vált a két fiatalember ellentéte. A B. terveinek megfelelő új fejlődési irány első lépését abban a már említett tényben látjuk, hogy Kazinczy Ráday Gedeont *társul* hívta saját kifejezése szerint a „quasi Tudós Társaságba” (Kaz. Lev. I. köt. 167. l.). Súlyosabb összecsapásra, 1788 március-áprilisában, a tervezett folyóirat címe körüli vita adott okot, s e viszályban már egészen világosan kitűnik a két fiatalember mély elvi ellentéte. Kazinczy, Kovachichhoz intézett levele szerint, a folyóiratot szépirodalmi jellegűnek szánta, s fordítások mellett nyelvi és valláspolitikai kritikákat közölt volna benne (Kaz. Lev. I. köt. 154–155. l.); a túlnyomóan belletrisztikai tartalomnak és a kor izlésének is megfelelt a *Magyar Parnasszus* cím. B. bővíteni akarta a tárgykört, s ezért címül a *Magyar Museumot* javasolta. Kazinczy a vitában minden valószínűség szerint asztalra dobta Ráday Gedeon febr. 15-i levelét, amelyben a tekintélyes öreg teljes egészében az ő tervezetét hagyta jóvá. Így kerülhetett a levélre Baróti Szabó Irásával a következő mondat: „Ezen nevezetet [Magyar Museum] azért fogadtuk bé, mivel a Poesison kívül többféle tudományokra vagyon kiterjedése, 's más híres nemzektől is az illyféle munkákban homlokirásúl vétetett fel.” (Kaz. Lev.

I. köt. 166. l.). Kazinczy megpróbált Rádayhoz fellebbezni (Kassa, 1788. máj. 19., Kaz. Lev. I. köt. 181. l.), de ez éppen nem kelt pártjára : „A' szándékban lévő Gyűjteményeknek új neve, mely szerént Museum-nak nevezetetik, itiletem szerént meg maradhat : ugyanis Német Országbanis, hasonló Museum név alatt jó ki egy bizonyos kedves és érdemes Gyűjteményes munka, . . . és a' tzellyára nézve az Urak' tzellyához nagyon hasonlitt.” (Pest, 1788. jún. 2., Kaz. Lev. I. köt. 182. l.). Kazinczynak, meggyőződése ellenére, valószínűleg már a társasági szabályok értelmében, engednie kellett.

A cím kérdése persze csak egyik kiemelkedő részlete a folyóirat jellege körüli vitának, amely a szervezkedésnek ebben a szakaszában természetesen a bevezető tanulmány körül dült a leghevesebben, Kazinczy úgy adja elő a történeteket, hogy miután a „társak” még 1787 novemberében elfogadták Előbeszédét, ő néhány napos hivatalos útra indult. Mire visszajött, „mutatják a' Bacسانی Előbeszédét”, s annak kellett a folyóirat élére kerülnie, tiltakozását leszavazták (Kaz. Lev. XX. köt. 322—323. l. ; a Pályám emlékezete szerint [106. l.] Baróti mutatta neki B. új előszavát). Az események azonban korántsem követték egymást ilyen gyorsan, s a praefatio átdolgozásának mondott időpontja nem felel meg annak, amit az egykorú adatokból ki lehet hámozni. Először : Kazinczy még 1788 februárjában is mint a maga tervezte folyóirat főszerkesztője küldöztette barátainak a saját Előbeszédét ; B. Bé-vezetése a nyomtatás szerint 1788 pünkösöd hava, vagyis május 1-én kelt, de már ápr. 22-én vitte a posta Rádayhoz ; a későbbi dátum csak azt jelenti, hogy szerzője akkor már sajtó alatt szerette volna tudni. Világos tehát, hogy az átdolgozásnak 1788 februárja és áprilisa között kellett megtörténnie. Másodszor : Kazinczyt 1788 márciusában valami utazásból várták vissza Kassára, s B. csak az ő visszatérése után akarta Pestre küldeni az első szám kéziratát (B.—Ráday, Kassa, 1788. márc. 11., ItK. 1907. 85. l.). Kazinczy legközelebbi útja tudomásunk szerint a Szepességbe vezetett, de ide csak májusban indult el (vö. Kaz. Lev. I. köt. 176., 191. l.). Áprilisban és májusban tehát minden valószínűség szerint jobbára Kassán tartózkodott. Ebben az időben, május 10-én és 11-én leveleket is írt a folyóirat ügyében Molnár Jánosnak és Szentgyörgyi Istvánnak, s ezekben már MM.-ot emleget (Kaz. Lev. I. köt. 177—179. l.). A dátumok összevetése alapján arra lehet következtetni, hogy B. a Bé-vezetést február—márciusban írta, s mikor Kazinczy — március közepén — végre megérkezett Kassára, helyben kellett hagynia az új szöveget, amely jelentős részben az övéből készült, s nem tehetett mást, mint hogy nyelvére tett néhány észrevételt (Kaz. Lev. I. köt. 301. l.). E megállapításnak ellentmondani látszik Kazinczy egy másik levele, melyben Rádayn keresztül arra kéri Földi Jánost, hogy küldje el neki Késmárkra a MM. már Pestre nyomdába küldött Bé-vezetését „Nékem ennek megtekintésére okom vagyon, mert akkor se lévén Kassán, mikor az a Nyomtatás végett be-küldődött, megtörténhetik, hogy előttem ismeretlen változtatások is mehettek belé.” (1788. jún. 21., Kaz. Lev. I. köt. 191. l.). Ez a nyilatkozat azonban nem ellenkezik a mi véleményünkkel. Kazinczynak, láttuk, márciusi útjáról hazatérve új előszót kellett jóváhagynia a magáé helyett, s most, hosszas távolléte alatt feltámadhatott benne a gyanu, hogy a kassaiak újból alakítottak a szövegben ; hallhatott

arról is, hogy Ráday javaslatára változtattak egyet-mást és lehet, hogy tulajdon szemével akarta látni, hogy valóban B. *Bé-vezetése* jelenik-e meg.

Kazinczy más adat szerint is alávetette magát egy ideig a Társaság szabályainak. A MM. 2. füzetében jelent meg a *Bóldog bolondoskodás c. verse* (78–79. l.), melynek egyik tisztázására néhány eddig ismeretlen mondatot írt a Társaságról meg folyóiratáról. Számunkra a tagok felsorolásán kívül — az a fontos belőle, hogy Tudós Társaságról beszél benne, jobbára B. elgondolása értelmében, csak a kezdeményezést és az irányító befolyást tulajdonítja magának — szerintünk — indokolatlanul. „Me incitatore Cassoviae Societas si Diis placet *Eruditorum Hungarorum* con-surrexit. Opus Periodicum sub titulo *Magyar Museum* imprimitur Colligente me et Sociis meis Professore Szabó et Cancellista Cameratico Batsányi Pesthini typis Trattnerianis. Pars 1. jam prodiit. Membra hujus societatis facta III. Dn. Baro Ráday Pater, et Canonicus Mólnár in Scepusio, B. Nic. Vétsey, qvi ex Gallico aliquid transpositum in scriniis suis habet, ingressum suum jam etiam pollicitus est. Colliguntur in hoc opusculo res Litterarum Hung. imo etiam Culturam Lingvae (etiamsi grammaticales tantum observationes sint) propius concernentes.” (OSzK. Analekta.)

B. átalakító munkájának jellemzésére valóban találó Kazinczy kifejezése, amely szerint ez „öszve bontotta” bevezetését, a régeből „nem hagyván követ” (Kaz. Lev. I. köt. 301. l.); nem is ösmerte el a magáénak, „a’ szerint leg-alább a’ mint le-nyomtatattott” (uo.). B. viszont büszkén vallotta sajátjának, tulajdonaként beszélt róla, a MMk-ban nevét írta alá. Kazinczy „köveinek” sorai és színei valóban félre-ismerhetetienek B. *Bé-vezetésén*: a szerkezet vázán, a kifejezéseken és szavakon is ott van Kazinczy keznyoma. Az átdolgozó azonban eredetit is sokat és lényegeset tett az új alkotáshoz, s ezek a cikk tendenciáját és részleteit egyaránt alaposan megváltoztatták. Az új bevezetésből eltűnt a jozefinizmusnak még a nyoma is, egyetlen versidézete Ányostól, a *Kalapos király* költőjétől való (*A szép tudományoknak áldozott versek*, 23–24 sor). Az új motívumok közül legfontosabb az önálló magyar művelődés középpontjának, egy akadémiának terve. Az intézmény feladata a kritika felbátorítása, megszervezése és támogatása, valamint egy magyar nyelvtan megratása. B. *Bé-vezetésében* lényegesen nagyobb helyet kap a hazai történelem, mint Kazinczy *Előbeszédében*. Az átdolgozó munkájában Mohács és az állandó harcok mellett nemzeti sorcsapásként jelennek meg „a’ belső egyenetlenség” és „az Országokat-pusztító Vallás-beli Versengés”. Egészen új a nagy gonddal megírt világirodalmi kitekin-tés is. A maga igen fontos helyére jut a nemzeti királyság a nemzeti nyelv s az egész nemzeti műveltség emelésében; pontosabban: ennek hiánya a magyar műveltség elmaradottságának okai közt. Mindez nem egyéni ötlet, hanem a nemzeti reformizmus közvéleményének kifejezése. — Érdemes egy pillanatra megállni más szempontból is a szerzőség kérdésénél; a *Bé-vezetéssel* kapcsolatban ti. eklatánsan megnyilvánul B. felfogása s gyakorlata. Ahogy nagy ódáiban és tanulmányaiban nyugodtan átvette antik vagy magyar elődeinek egy-egy fordulát, kifejezést, gondolatörödéket, hogy a maga új művébe ötvözve, mint az *egész* szerzője, a sajátjaként fémjeljeze őket; itt is felhasználta Kazinczy

töredékeit — amelyekben egyébként sok van a kor közírodalmának köz-helyeiből, a közösen megbeszélt eszmékből — s a magáéba olvasztva azokat, az új egészet a sajátjának tartotta.

Mint már említettük, B. a *Bé-vezetést* 1788. ápr. 22-én adta postára Kassán Ráday Gedeon címére. A három szerkesztő „tudósíttás”-nak, afféle hirdetménynek is szánta a cikket, ezért is küldték el jóval az első szám kézírata előtt. Hogy mindkét célra megfelelhessen, két variánsban akarták nyomtatni: a „tudósíttás” a folyóirat címét és dátumát a május 1-et viselte volna: mint előszó *Bé-vezetés* felíratot, keltezésül a társaságkötés napját kapta volna. A két változat abban is eltért volna egymástól, hogy a „tudósíttás”-ban (a 98. l. 31. sorában) *Ezen első Szakaszban* helyett *Az első Szakaszban állt* volna (B. — Ráday, Kassa, 1788. ápr. 22., ItK. 1907. 85. l.). A tervből Trattner ellenkezése miatt semmi nem lett. A nyomdász ugyanis arra hivatkozott, hogy a „tudósíttás” példányait ingyen kellene elosztogatnia, s így költsége kárba veszne. Maga Ráday is ellenezte a szerkesztők tervét: sokallta ugyanis, hogy hirdetményként az egész hosszú bevezető tanulmányt kiadják, s rövid ismertetést javasolt, melyet a magyar ujságokhoz mellékeltek volna (Ráday — Kazinczy, Pest, 1788. júl. 8. és Pécel, 1788. júl. 28., Kaz. Lev. I. köt. 193., 195., 198. l.). Erre azután a kassaiak is letettek szándékukról.

B. ápr. 22-i levelében arra is kérte Rádayt, hogy *Bé-vezetését* nyomdába adás előtt olvassa át, s a hibákat, főleg az idézetekben, javítsa ki. Az öreg, művelt főúr meg is tette ezt, a javaslatára történt változtatások mindegyikéről azonban biztos adatok hiányában nem tudunk számot adni. Az eléggé hézagos egykorú nyilatkozatokból ennyi mindenesetre világos: Ráday legfőképpen azon örködött, hogy a *Bé-vezetésben* semmi olyan utalás ne maradjon, ami azt a gyanút ébreszthetné, mintha a folyóirat szerkesztői nem lennének eléggé tájékozottak az európai műveltségben. Helyreigazította B. Malherbe-ről írott véleményét, mert a fiatal poéta „a’ Sans souci Philosophus” nyomán a francia költőt „inkább tsak Verselőnek” nyilvánította. Nagy Frigyes ugyanis Boileau-t értette félre, s így degradálta Malherbe-et közönséges verscsinálóvá. Ráday idézte a *Nouvelle Bibliothèque d’un homme de gout* c. műből a francia költőre vonatkozó részt, s nyomatéku a maga elismerő véleményét is megüzente Kassára B.-nak (B. — Ráday, Kassa, 1788. máj. 13. és jún. 23., ItK. 1907. 86., 87. l., Ráday — Kazinczy, Pest, 1788. jún. 2., Kaz. Lev. I. köt. 182—184. l.). Az európai színvonalra, a tudományos igazságra ügyelve indítványozta azt is Ráday, hogy a *Bé-vezetés* a MM.-hoz hasonló német folyóiratok között említse meg Wieland *Mercur*-ját és a *Deutsches Museum*-ot is (Kaz. Lev. I. köt. 182. l.).

Trattner az első szám nyomtatásához 1788. júliusában fogott hozzá. (Ráday — Kazinczy, Pest, 1788. júl. 28., Kaz. Lev. I. köt. 199. l.) Valami hiba eshetett azonban a szedésben, vagy talán inkább változtatni valók akadtak a *Bé-vezetésben*, mert szept. 22-én azt írta Kassára a nyomtatásra ügyelő Ráday, hogy a folyóirat első két ívét, vagyis azt a részt, ahol B. cikke helyet kapott, újra kellett nyomtatni, „a kívánt változtatásokkal”. Még ezeken a hibákon kívül is javítgatott azonban Ráday: a „Bremi Beytragokhoz” B. jegyzetet csatolt, s ezt olyan könyvből vette, amelyet az öreg nem tartott méltónak az idézésre;

észrevette, hogy becsúszott egy latin szó is, ami ugyancsak nem illet egy purista programmal induló folyóirathoz. (Kaz. Lev. I. köt. 209. l.)

A nagy gonddal, mondhatni: az egész kassai társaság közreműködésével létrejött *Bé-vezetés* fogadtatása megfelelt a ráfordított munkának és B. becsvágyának, bár egyesek a cikket, névtelen lévén, az országosan ismert nevű Kazinczynak tulajdonították. (Kaz. Lev. I. köt. 297., 301. l.) Kritikai megjegyzéseket csak Aranka György írt róla egyik levelében, ezek is csupán nyelvi kifejezésekre vonatkoznak. Aranka a folyóirat első számát Zilai Sámuel marosvásárhelyi professzortól kapta meg, ez meg Ráday Gedeontól. A reflexiókat tartalmazó levél Zilainak szólt aki eztán az öreg gróf kérésére, az eredetit továbbította Pestre. (Megvan a Ráday-könyvtárban; Kazinczy számára készült másolatát Váczy János közli, Ráday 1789. márc. 1-i levele mellett, Kaz. Lev. I. köt. 295–298. l.) Aranka észrevételei valóban „csak szótskákat illetők”, ahogyan Ráday írta családottan Kazinczynak, meg kell hagyni azonban, hogy nagyrészt igazak. B. három kivétellel el is fogadta a korrekciókat, Kazinczy is csatlakozott hozzájuk némi kárörömmel. (Kaz. Lev. I. köt. 301. l., ItK. 1907. 83. l.)

B. a *Bé-vezetés* szövegét a MM.-ban stílris és helyesírási szempontból az írásmód és íróeszközök tanúsága szerint különböző időben, több alkalommal átjavította. Mi természetesen ezt közöljük, de megjegyezzük, hogy B. éppen nem következetes javítgatásai miatt a *Bé-vezetés* eredetileg sem teljesen egységes helyesírása még tarkábbá vált. A korrekciókról az alábbi kritikai apparátus ad számot. — A jegyzeteket mi számoztuk meg.

M.: MM. I. köt. III–XXIV. l.

Szv.: 91. l. 5. hosszszas mélyl ál munkból;

7. esztendő-százoktól fogva
 14. szülő fölgyéről e'
 16. ellenségeinek, 's önnön
 19. édes Atyáink, Hazájok'
 22. az ellen-feleknek el-erőtlenedéséből származott. Szomorú békesség! melly
 27. Dunája habjait!
 29. Nagyjainknak szíveket, szüntelenül
92. l.
1. Vallásbéli Versengés,
 5. Másák közöttünk
 7. hogy Hunyadinak fényes
 9. egészsz Európat
 10. hogy önnön az Attila' idejében-is voltak
 11. diadalmait énekekkel magasztalták,
 13. Hazájok', szabadságok'
 15. mutatni, mitsoda nagy
 17. és mitsoda nagy magasságra nem juthatna
 21. óhajtott, de soha többé nem reménylett
 22. ellenkező Végezéseknek itt-is

24. Az egyéb szó helyett talán más-t javított B., de utóbb ki vakarta.
26. méltatlanul meg-vettették, 's le-nyomattatték. — A Deák Nyelven irattattván Törvényeink, azonn folytattattván köz-dolgaink :
28. leg-szebb ideinket.
31. anyai nyelvökön tanulván, már tudományra
40. függesztett Levelébül, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
93. 1. 1. Deákra (talám azért,
4. olytán újjétást még (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
7. írtak, 's sajtóink
8. *Halotti Prédikációk* 's *Verseknél*
11. Udvarunk, hogy Nyelvünknek
20. hajdan szélessen terjedett
21. a' Deák helyébe
22. *Hunyadi Mátyásnak* olly nagyon, és valójában méltán, el-híresedett Udvara, Magyarúl beszélvén, *Vitéz János* 's több *Egy megváltoztatott javítás szerint korábban: Czezinge János*
29. véres könyvbe borúlnak
30. úgy-is a' lehetetlenségről álmodozunk? —
32. jutottak arra
35. *Mahometnek* győzedelmes pogánysága által
36. Férjfiak, kik
38. Napnyúgorra jövének kenyeret (*Az első szó javítva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
94. 1. 2. ékessen-szóllásnak, böltsességnek drága
3. világosságra vitetődvén, az újra (*A második szó fölött olvashatatlannul áthúzott bejegyzés áll.*)
7. nemessebb indúlatokra hozattattának.
9. titok vólt, minden
10. Régiségnek Történet-íróji, Költőji, és Böltselkedőji
13. kedvellőjinek-is száma; el-annyira
14. szebb 's tisztább derületre kapnának, hogy-sem
19. senyvedett volna.
20. A' Régieknek Irásai teli források az Újjaknak.
21. és Anglusok őket,
22. lehetséges vólt,
24. Pápanak nagyságos párt-fogása 's adakozása,
28. Görög Ország tsak *Perikles*'
29. napjaiban; az hajdani
32. meg-kedveltette.
33. Petrarca. Azután,
Sannazár 's több örök nevezetű
35. A' *Mediciseknek*, 's *X. Leo*
36. *Henrik Anglus*,
40. virágoztak osztán a' Frantziáknál

95. 1. 1. *Ronsard* noha
 2. Poétának, tarthatni.
 4. Racine, Despreux, Moliere, la Fontaine,
 5. Pascal, Fenelon, és mások kik,
 10. kiket Britannianak szerentsés
 12. kellett küszködniök,
 13. Német *Litteraturának* nevezetesebb
 16. találtak akkor még követőket.
 17. szövetkeztek-öszve egész Német Országon a' legszebb
 18. Lelkek, nyelvöknek művelésére,
 22. a' *Litteraturának* akármely
 23. Nemzetekkel vetekedhetnek. —
 25. ezen Nemzeteknek az *Académie*
 26. nevezetesebb Városaiban fel-állottak.
 28. más ember társaiknál
 29. hogy egygyeztetett erővel
 31. honnét a' következett,
 33. Rendbéli nagy embereket egybe-hozván, a' betsültre
 való vágyakodás még
 34. vetélkedésre gyűllasztotta. — *A Gondolatjel után a*
MMk.-ban B. §-jelet tett.
 36. minden egyéb mesterségek között leg-első, mely a'
 Nemzeteket vadságokból
 37. a' mélyebb Tudományoknak
 39. tsuda-tételei esmértesek.
 40. el-készítette, 's engedelmességre
96. 1. 1. valamint-szintén *Cretában*-is
 6. Így mentek
 7. Így mutatták-meg
 10. *A tova szó fölötti tintával írott meszsze állt, amit utóbb*
kivakart B.
 11. mutathatunk munkákat, *Tintával írott, és utóbb ki-*
vakart szövegvariáns: munkákat, a' mellyek
 13. a' mi régen-vártt
 14. említtenünk, kiket háládatos maradéink
 18. dolog bizonyára, ha
 19. fellyebb-említett környül-állásinkban, a'
 20. Nemzetekhez-képpest,
 21. a' nevezetesebb Írók nem tsak a' Fejedelemnek 's ország'
 Nagyjainak
 22. ébresztetnek a' nyelvnek 's Tudományoknak
 26. ki-botsáttásával-is gazdag jutalmat, 's ditséretet
 nyernek ;
 29. szükölködünk.
 30. nem Nagyjainknak meg-külömböztetése,
 32. Hazának szerelme, gerjeszti.
 39. nem örvendeznünk.
 40. fogyatkozásoktól, kivált belső érdemeikre nézve, menttek
97. 1. 2. fogyatkozásunk volna, gántsainkat nem esmérnünk.
 5. Róma Cattullust és

- Caesiussa 's Baviussa-is* vólt. *A Baviussa-is fölött olvas-hatatlanná mosódott, ceruzával írott bejegyzés áll.*
8. egybe-állván, Nyelvünknek 's Tudományainknak elő-mozdittására *Egy korábbi, törölt javítás után ilyen volt a szörend : a' Tudományoknak 's Nyelvnek A margón vakarás nyoma látszik.*
 13. mind egyéb Magyar
 16. próba-kövére húzván,
 19. e' szerint
 21. meg-különböztetésére, 's eleven
 23. vólna, hogy
 25. módgyai fel-találtatnának ;
 27. Hazánknak környékiben,
 28. harmadik Vármegyében már
 30. vagy esmeretlenek,
 31. Mennyi számtalan szavaink
 32. fel nem találkoznak? — *(Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.)*
 33. Nyelv-könynek nem-létéből következik osztán, hogy *(Javítva a sajtóhibák jegyzékében is.)*
 37. efféle idéetlen hosszú szavainkkal rútittyuk. —
 98. 1. 4. Tudományoknak 's Hazai az a' végett
 5. vagy holnaponként
 9. jeles munkátskáikat, mellyek különben talám esmeretlenül
 10. közöses esmeretségre juttatni. *(Az első szó javítva a sajtóhibák jegyzékében. — Az utolsó szóhoz kiadásunk számozása szerint — a 12. jegyzet tartozik, amit a MMk.-ban áthúzott B.)*
 12. fogunk mi,
 18. gyarapíttására, 's a'
 19. szolgálnak. *E szóhoz kapcsolódik a — kiadásunk számozása szerinti 13. jegyzet. A szerző a MMk.-ban ezt áthúzta. tehát, kik*
 22. *Museum Írójához*
 25. semmi személyt vagy
 26. illetlen, 's nem
 27. tekintettől, mentt
 35. egy töllünk minden
 36. mindgyárt eleintén senki
 37. gyűjtését, 's helyes ki-adását, több
 38. terhének esmerjük lenni
 39. 's hivatalbéli
 99. 1. 1. példa talám majd
 4. édesebb remennyel bíztat
 5. a' nehézségnek, 's egyéb történhető
 7. Reménylyük azt-is,
 9. ártatlansága, 's a'
 10. panaszainkat enyhíthesse.

13. Anyós.
 19. hogy *Vitéz János* valójában
 30. *Boileaut az l'Art.*
100. I. 1. Tudományoknak terjesztésére.
 4. szelid erköltsöket *Egy ceruzával írott javítás szerint így lett volna* : 's szelid és *A* következő szó valami jelző, azonban úgy elmosódott, hogy olvasása teljesen bizonytalan (tűrő?), így szövegbe nem iktathattuk be.
 9. tudósítja egy a' *A szóban forgó nyomdász Landerer Mihály* (Bessenyei György : *Egy Magyar Társaság íránt való jámbor szándék.* Bécs, 1790. 11–13. l., Kaz. Lev. I. köt. 322–323. l.).
 25. Haza Nyelvünknek
 29. tágasabb mint-sem
 30. széles-értelmű nevezet. (*Mi javítottuk*).

4. A' FORDÍTÁSRÓL.

B. a fordítás mesterségéről vallott nézeteit három éven belül (1787–89) háromszor fejtette ki egyre növekvő határozottsággal; közleményei minden alkalommal újabb ellenvéleményeket és vitákat váltottak ki. A XVIII. századi heves pennacsaták elültével azután a cikkek értékét általánosan elismerték, a bennük előadott szabályok pedig mindmáig érvényesek maradtak a fordítói gyakorlatban. A viharos fogadtatás onnan származik, hogy a kortárs-írók egy része a B.-étől lényegesen eltérő véleményt vallott a fordítás kérdéseiről; a cikkek érdeme és későbbi egyhangú méltánylásuknak oka, hogy azok a korábbi elgondolásokkal szemben a modern s ma is helyesnek tartott felfogást segítették diadalra. A fordítás mesterségének szabályai és a fordítói hűségéről vallott felfogások az irodalom története folyamán korántsem állandóak; az egyes nemzeti litteratúrák is egymástól eltérő válaszokat adtak ezekre a kérdésekre. (A problémakör összefoglalását l.: Paul Merker – Wolfgang, Stammler : *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte.* Bd. III. Berlin, 1928/29. 397–400. l.) Minthogy B. dolgozatai a kor irodalmának egyik központi kérdését feszegetik, s minthogy nézetei, az akkor uralkodó felfogással élesen szembenállva, úttörő jelentőségűek, szükségesnek látjuk helyüket, szerepüket tágabb összefüggésben megvilágítani.

A magyar irodalom fordítási elméleteinek és gyakorlatának történetében csak egyes korszakok jellemző eljárását s néhány részletkérdést világított meg eddig a kutatás; nagyjából ismerjük azonban a fejlődési folyamatnak azokat a tényezőit, amelyeknek összefüggésében a fordítás mesterségének történetét vizsgálunk kell. — A középkori : csak egyes szavak visszaadására figyelő vagy szöveget „magyarázó” jellegű átültetések után (Horváth János : *Tanulmányok.* Bp. 1956. 27–47. l.) a szorosabb értelemben vett fordítás története csak az újkor hajnalán, a „magyar nyelv felfedezésével” kezdődik, lefolyása beletartozik a népi-nemzeti nyelv és a latinság évszázados küzdelmébe, amelynek végső állomása politikai síkon a magyar nyelv hivatalos államnyelvvé tétele. (Turóczy-Trostler József : *A magyar nyelv felfedezése.* Bp. 1933. ; Garzdi

Rabán : *Irodalmi nyelvünk kialakulásáról*. Magyar Századok. Bp. 1948. 52—68. l.)

A hosszú fejlődés kezdetét, valamint bizonyos idetartozó részletkérdések alakulását (pl. a latin metrika és grammatikai rendszer hol példaadó és fegyelmező, hol nemzeti egyéniséget elnyomó és idegent erőszakoló hatását) régtől fogva ismerjük. Máiig elég kevésbé ismertek azonban fel az élő és holt nyelv általános viszonyának XVII. és XVIII. századi módosulásait, alig méltattuk figyelemre az újkori latin stilisztika, poétika és retorika befolyását az újabb kor magyar nyelvű irodalmára. Nem tudjuk még felmérni, hogyan és milyen mértékben érintette a magyar stílus és poézis fejlődését az a nyelvkezelési mód, amellyel a már csak könyvekből megtanulható latin nyelv használói találkoztak, és amelyet iskolai tanulmányaik alatt sajátítottak el e századok műveltjei. Ez utóbbi mozzanatokat a korábbi korok irodalmi fejlődésének mozgató erői között is figyelembe kell venni az öröklött népi-nemzeti hagyományok alakító hatása mellett ; sőt, véleményünk szerint a latin nyelvvel együtt elsajátított praeceptumok még e hagyományozás alakulásában is rendkívül fontos szerepet játszottak.

A nyelvkezelés szigorú kötöttségei, melyek a holt nyelv mintájára az élőnt is merev formákba szorították, a hűbéri rend szigorú formáit idézik az emlékezetbe. Ahogyan a feudális rendszert megsemmisítették a „deáktalan” tömegek, ugyanúgy rázta le magáról a népi-nemzeti nyelv és irodalom is a rá nem illő jármot. A praeceptumok azonban a mester tekintélyének hanyatlása után is tovább hatnak a tanítványra. A latin nyelvkezelés hagyományának a magyar nyelvű irodalomban tovább élő, akkor már káros és tulajdonképpen érvénytelenné vált egyik formájára mért döntő csapást B. a fordítás módjáról írt cikkeivel, néhány évvel az előtt, hogy Báróczy Sándor *A' védelmezetelett magyar nyelv* című röpiratában kétségbe nem vonható érvénnyel a maguk helyére tette a latin stúdiumokat a magyar művelődés egészében.

A nemzeti nyelv térfoglalása fokozatosan ment végbe. A folyamat első nagy állomásán, a reformáció idején vulgáris nyelven szóaltatták meg a bibliát, s ezzel a köznép nyelve — legalább a vallás területén — a régi „megszentelt” nyelvek, a héber, görög és latin mellé emelkedett. A bibliafordítónak az idegen nyelveket nem értő, de önállóan gondolkodó olvasó elé hiteles szöveget kellett adnia, melyben még a szórend is „mysterium”-nak számított ; nyilvánvaló tehát, hogy a legszigorúbb hűséggel kellett dolgoznia. (Petrus Daniel Huetius : *De optimo genere interpretandi*. Venetiis, 1758. 20. l. ; Johannes Schefferus : *Gymnasium styli*. Jenae, s. a. 15. l.) A bibliafordításon kívül szoros fordítási módot csak görög szövegeknek latinra ültetésében alkalmaztak e régi századokban. Az ilyen fordítások szabályaival foglalkozik Huetius idézett könyve, melynek tanulmányozását — persze már nemzeti-nyelvi viszonylatban — még Gottsched is tanácsolta a fordítóknak. (*Ausführliche Redekunst*. 5. Aufl. Leipzig, 1759. 417. l.)

A magasabb irodalomra nem vallásos területei egyelőre a latinság kizárólagos kezelésében vagy tekintélyi uralma alatt maradtak, s ezeken mai értelemben vett elvszerű fordításról alig beszélhetünk. Maga a *versio* szó is abban a korban éppúgy jelentette a kifejezések csereberéjét és a nyelvi konstrukció variálását, mint az egyik nyelvről a másikra

való fordítást. A latin-tanítás célja akkor nem a klasszikus szövegek szoros fordítottással ellenőrzött megértése, hanem a hibátlan és ékes latin írás- és beszédkészség elsajátíttatása volt. A célt a legjobb aranykori auktorok állandó, rendszeres tanulmányozásával és „imitatio”-jával érték el; gyakoroltságra, grammatikai és retorikai exercitiuumokkal tettek szert. A gyakorlatokat a latinból anyanyelvre és anyanyelvből latinra történő, szöveghez ragaszkodó fordításokkal éppen csak elkezdték; s olyan nehezebbekkel folytatták, mint pl. a „versio carminis”: valamely versnek prózába való átírása, a bővítés (amplificatio) és összehasonlás (coarctatio), a kifejezések cseréje (variatio), jellemzés, leírás stb. Az iskolákban arra törekedtek, hogy a klasszikusoknál talált vagy a vallásban tanult gondolatokat minél szebben, díszesebben, hathatósan, új szükségletekre alkalmazva fogalmaztassák újra a tanulókkal. E nyelvi és tartalmi utánzásra a latin költőknél, pl. Vergiliusnál találtak útmutatást, aki „imitálta” Theokritoszt és Homéroszt, vagyis számos helyüket átvette, és elevenebb színekkel, nagyobb erővel és hatásosabban fejezve ki ugyanazt, a kor véleménye szerint maga mögött hagyta görög mintaképeit. Az eruditio világhírt biztosító tanúságának számított ebben a zárt, iskolás körben Carolus Ruaeus vagy Jacobus Wallius teljesítménye, akik Horatius ódáira latin hexameteres parafrázist írtak, párhuzamosan közölve a klasszikus szöveget és a sajátjukat. E költészet ókori tekintély-forrásainak és aktuális törekvéseinek bemutatására nem lesz itt felesleges Quintilianusnak azt a passzusát idézni (Inst. orat. lib. X. cap. 5.), amelyet Wallius is odaírt parafrázisai elé (*Poematum libri novem*. Norimbergae, 1647. 111. l.): „Neque ego paraphrasim esse interpretationem tantum volo sed circa eosdem sensus certamen atque emulationem. Ideoque ab illis dissentio, qui vertere orationes Latinas vetant quia optimis occupatis, quidquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum, aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri; neque adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel non possit.”

Johann Scheffer, a közmegebecsülést kivívott *Gymnasium stylicum* Laurentius Humfredus alapján kétféle fordítást különböztetett meg: az egyik a szorosabb (adstrictius), a másik a szabadabb (liberius). A szorosabb fordítás két faja a gyermeki (puerilis, Humfredusnál eredetileg superstitionosa, amely szó ilyen összefüggésben még D’Alembert-nél is előfordul) és tudományos (erudita) versio. Az első szót szóval ad vissza, s csak az egyik nyelv törvényeit nézi; a másokra a tudósok görögből latinra történő átültetéseit hozza fel például a szerző. Az igazi fordítás azonban — szerinte — a szabadabb módszerű eljárás. Ha az interpretátor nem kel versenyre az eredeti írójával, „auctoris mentem exprimit quibuscumque verbis, nec tam orationem exponit, quam sententiam”. Ez vagy kivonatoló, vagy bővítő — akkor ti., ha a fordító az eredeti homályosabb helyeit terjedelmesebben magyarázza. A jó interpretátor túl akarja szárnyalni az eredetit, s ekkor: „non modo sensum sed et omnes virtutes ejus exprimere conatur. Quae ut omnium est difficillima, sic omnium laudata, etiam apud veteres.” (I.m. 14–18. l.)

A B. cikkeinek megjelenésekor Magyarországon divó fordítás gyakorlat példáinak valóságos gyűjtőhelye a Szatsvay Sándor szerkesztésében Bécsben megjelentetett *Magyar Músa*, amely egyéb tekintetben

is tanulságos képet nyújt a hazai iskolákat végzett, átlagos műveltségű réteg irodalmi ízléséről. Nemes és nemzeti Szathmári Mihály Horatius első szatírájának tizenkét kezdősorát „bővebb Körül-írás”-sal, több mint hatvan hexameterben magyarázta (1787. jan. 27., 57–59. l.); Póts András egyetlen latin disztichont három megrímelt magyar disztichonnal adott vissza, s átültetéseit „Magyar Fordítás”-nak nevezte (1787. máj. 19., 320. l.); ugyanő „Baudius Poéta” két sorát három strófányi négy-sarkú tizenkettessel tette át magyarra (1787. máj. 16., 310–311. l.); a példákat hosszan folytathatnók. (Színvonalasabban ugyan, de mégis erre a gyakorlatra hivatkozva írt a fordítás mesterségéről Révai Miklós is. *Elegyes versei*. Pozsony, 1787. 182. l.)

Az újlatin példa nyomán kifejlődött fordítási módot B.-val és a modern nézetekkel szemben bizvást magyar hagyománynak is nevezhetjük. Hívei éppoly makacsul ragaszkodtak hozzá, mint a Gyöngyösi-ersőkü verselők a négyes rimhez. Ahogyan ti. a négy-sarkú verselés pártolói a nemzetiség elleni támadást láttak minden verselési újításban: a szabad átírás védelmezői a tradicionális magyar költészet stílusát, fráziskincsét és magát a nyelv tisztaságát látták veszélyeztetve a szoros fordítás meghonosodásával. Egy bizonyos S. J. 1788-ban az embernek leírását fordította le a *Magyar Músa* számára „született nyelvének erejére inkább, mint a’ szó szerént-való-fordításra figyelmezve”. (Jan. 5. 9–11. l.) A névbetűi mögé rejtőzött verselő azonban egészen mást értett az anyanyelv „erején”, mint B. és barátai. Azt ti., amit Ányos Pál – e tekintetben maga is a hagyomány őrzője – így fogalmazott meg 1782-ben, Batthyány Károly halálát gyászoló, németből fordított versével kapcsolatban: „... szorul szora nem fordítottam, de velejéből semmit sem hagytam el, helyett, helyel önnön gondolataimmal igyekeztem a munkát ékesíteni, más helyett pedig, a hol láttom, hogy több szavakkal, ’s versekkel tsak egyet mond a’ német, rövidebb ki mondásba foglaltam, a’ mint a’ Magyar Poesis tulajdonsága parantsolta.” (ItK. 1938. 78. l., OSzK. Fol. Hung. 166. ff. 190–191. l.)

E századok során kifejlődött és nagy költők kezében folyvást gazdagodott kifejezési rendszer a hagyományörzők körében éppoly védelemben részesült, mint az iskolákban a klasszikusan tiszta latinság, s a maga területén éppúgy kötelezte az írókat az imitációra, mint a latin stilisztika. Kortársaival együtt B. is kijárta ezt a stílus-iskolát: mert hogy csak néhány közeli példát említsünk: vajjon más-e a *Báróti Sándorhoz* intézett vers, mint Bessenyei sorainak imitációja; nem iskolás stílusgyakorlat módjára készült-e a *Bíztaás* című vers, Bálintt János *Kodrús* fordításának előszava alapján; nem tart-e rokonságot a *Felírás* című B.-vers Mészáros Ignác *Kártigámjának* egyik inskripció-betétjével (5. kiad. 308. l.):

Itt nyúgszol, s változol e világnak szépe,
Ki voltál éltémnek frígyes öröm lépe;
Sándornak víg kedve örök gyászba lépe,
De árva szívémben van hívséged képe.

De B. latinos nyelvi műveltségére is hozhatunk fel példát. A magyar verselésről érkező fiatal költő ama kijelentésében, hogy „A’ hallás

leg-kényesebb érzékenysége az Embernek" (*Ányos Pálról*, 110. l. 1—2. sor), a deák retorika emléke bukkan fel, amely az oráció numerózításáról szólva Cicero ítéletére hivatkozott: a hallás „superbissimum iudicium” az emberben. (Io. Gottlieb Heineccius: *Fundamenta stili cultioris*. Ed. XIII. Opera omnia, Tom. I. Genevae, 1771. 71. l., Cicero: *De oratore*, III. 44 és *Ad Brutum orator*, cap. 54-tól.)

Az 1780-as években a latin studiumok boltzata alatt fejlődött „hagyományos” fordítási mód egyeduralmát a németes és franciás műveltség terjedése, a kormányzat és a belső erők kezdeményezésére megindult és a korábbinál lényegesen nagyobb számú fordítás-irodalom megjelenése, a szűkebb értelemben vett irodalom területén pedig a testőr-írók munkássága legalábbis bizonytalanra tette. Már B. cikke előtt is megjelent egy határozott elvi állásfoglalás a fordítás mestersége dolgában. Pétzeli József írta, aki — műveltségének megfelelően — francia minta, D’Alembert értekezése alapján igyekezett tisztázni a helyzetet. (*Observations sur l’art de traduire en général*. Oeuvres, Tom. IV. Paris, 1822. 31—42. l.) Pétzeli kétségtelen érdeme, hogy szakított az iskolás latin mintával: ugyanakkor azonban más, modernebb tekintéllyel erősítette meg a hagyományos gyakorlatot. Sokat idézték már azt a tanácsát, hogy a fordítók „mint megannyi Bajnokok, vijjanak meg az Irókkal, mellyeket tulajdon nyelvekre által tenni igyekeznek, ezt tévén tzelül, hogy ők azokból a’ gondolatokból szint’ olyan szép vagy akkor még sebb munkát raknak össze, született nyelveken, mint sem a’ millyent azok tsináltak a’ magukén.” (*Henriás*, II. kiad., Elő-beszéd.) Az eredeti íróval a kifejezési eszközök megválasztásában folytatott versengés a hagyományos költészet fráziskincsének megtartását, s ezzel az eredeti hangulatának, stílusának teljes elsikkasztását jelentette a gyakorlatban. Az előbbieknél sokkal ritkábban idézik Pétzelinek azon sorait, amelyek Young-fordításával kapcsolatban ekképpen szólnak: „A’ mi a’ fordítást illeti, arról merem azt ígérni előre, hogy nem tsak a’ Német és Frantzia fordítást [!], hanem magát az Originált-is meg-haladja annyiban, hogy a’ Magyar nyelvnek hathatós szépsége nagy részént megtisztította ezt a’ Munkát attól a’ komor Melánkholiától, a’ melly talán némelly Olvasókat el-idegeníthene, és nem hagyott-meg a’ leg-gyászosabb gondolatokban-is egyebet annál a’ szomorúságnál, a’ melly olly igen kedvelteti magát minden érzékeny szivekkel a’ Racin és Gellert munkáiban.” (*Magyar Músa*, 1787. júl. 14. 446. l.) Hasonló eljárás jellemzi legnépszerűbb fordítását, a *Henriást* is. A munka két kiadása közötti időben, 1789-ben megjelent Szilágyi Sámuelnek az eredetihez híven ragaszkodó fordítása, s a kortársaknak még kéziratban volt alkalmuk a fordítások összehasonlítására. B. ezt írta Pétzeliről: „ama hatalmas tűzről . . . , mely a költeményt elannyira eleveníti, az olvasót magán kívül ragadja és a poétát a képzelődés által mintegy isteni erővel hordozza, a poetai tűzről, mondom, láttatik Pétzeli semmit sem tudni. . . verseiben Szilágyi meghaladta.” (B.—Orczy Lőrinc, 1787. aug. 20., *Figyelő*, VII. 314. l.) A két fordítás különbségét azonban Csokonai fogalmazta meg klasszikus tömörséggel: „Szilágyi maga előtt tartotta Bourbon és Voltairet, Péczeli pedig a magyar olvasót és saját fordítását.” (*Az epopeáról közönségesen*. Harsányi—Gulyás-féle kiadás, II/2. köt. 546. l.; újabb összevetések; Tóth Emőke: *Voltaire Henriade-ja és a*

magyar irodalom. Szeged, 1933.; Némedi Lajos: *Adalékok a XVIII. század magyar stílustörténetéhez*. Debrecen, 1936.)

B. közvetlenebb közelében Ráday Gedeon készült írni a fordítás mesterségéről. (Kaz. Lev. I. köt. 77., 87., 94. l.) Cikke azonban soha nem készült el, s így csak néhány megjegyzéséből és gyakorlati példáiból következtethetünk állásfoglalására. Azt tartotta „valósággal igen jó fordított”-nak, amelyről „alig lehet meg esmerni, hogy más nyelvből fordítattott”, s az idegen szerző is „ugy irta volna magyarul”. (Ráday – Aranka, Pest, 1789. júl. 22., OSzK. Quart. Hung. 1994. f. 114., Kaz. Lev. I. köt. 243. l.) Ez a nézet a gyakorlatban elég szabad átültetésre vezetett: „Az Auctorokat tsak a’ nyelv tanulásaért kell szórúl szóra fordítani: Imitatioban szabad tőlök el menni”, – írta Kazinczynak 1790-ben (Kaz. Lev. II. köt. 44. l.), s ha nem csalódunk, gondolatait D’Alembert sugalmazta. Annyi bizonyos, hogy kifinomult ízléssel érezte meg és igyekezett a magyarban is megtartani az idegen író stíláriis sajtáságait, kísérletei a modern versformák területén pedig egyenesen lehetetlenné tették, hogy fordításain a hagyományos stílus uralkodjék el.

Kétségtelen, hogy Pétzeli és Ráday egyaránt közeledtek a fordítás mesterségének ama szabályai felé, amelyeket B. fogalmazott meg cikkében. Erre haladt már ekkor a gyakorlat is. Az új fordítói stílus kialakulása szempontjából is jelentős, hogy Bessenyei kiirtásra ítelt minden idegen (deák) szót, fordításban és eredeti munkában egyaránt, mert a könyvek miattuk „az együgyű, de olvasni, és tanulni szerető emberekre nézve érthetetlenek”; egyéb okok mellett e miatt is hagyta el Orczy Lőrinc Boethius-fordításaiban éppen „a fabulás historiákhoz tartozó hasonlatosságokat”, vagyis a mitológiai képeket, noha ezek a Gyöngyösi-iskola munkáiban a főbb ékességek közé tartoztak; kialakult már, ha nem is minden ízében kidolgozottan, Rát Mátyás szerkesztése idején a MHirm.-ban az a közérthető, szabatos stílus, amely a nép művelésére – ahogyan azt a XVIII. század végi felvilágosodás értette – a legjobban megfelelt. (Bessenyei György: *Egy Magyar Társaság iránt való jámbor szándék*. Bécs, 1790. 21–23. l.; Orczy Lőrinc: *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől*. Pozsony, 1787. 19. l.) Ez az irodalom nem idegenkedett az új fordulatoktól és szavaktól, ha azok a közérthetőség határán belül, s a közhasználat állandó ellenőrzése alatt maradtak, s elítélt minden olyan újítást, amely a közönséget szem elől tévesztve rosszul értelmezett nemzeti büszkeségből irtott minden idegent és faragott a nemzeti nyelv erejének fitogtatására szavakat, melyeket csak a melléjük zárójelben közölt idegen tett érthetővé. Ez a józanul szép, értelmesen magyar, s közérthetően eredeti stíluseszmény jellemzi a kor legjobb fordítójának, Báróczy Sándornak munkáit is. Nem pusztán ékítményül írta tehát B. a *Magyar Műsában* megjelent cikke fölé mottóul Barcsay Ábrahám szavait a *Bessenyei Györgynek* című versből (*A Besenyei György Társasága*. Bécs, 1777. 27. l.):

Had' lássák leg-aláb' vétkes unokáink
Mire tzeloztanak mostani munkáink.

B. azt mondja, hogy a fordítás mesterségének reguláit Gatterer göttingiai professzor után adja elő, valószínűleg olyan értelemben és

akkora szabadsággal, ahogyan a *Magyar Músa* néhány korábbi számában Földi János értekezett a magyar verselésről az ugyancsak göttingai Johann Matthias Gesner nyomán. (*Primaе lineae isagoges in eruditionem universalem* . . . Lipsiae, 1774–1775.) A német eredetét már Toldy, Bayer Ferenc és Szinnyi is hiába keresték (48. l.), mi sem akadtunk rá. Ezirányú kutatásaink eredményeképpen mindössze annyi valószínű, hogy nem valami önálló értekezést kell feltételeznünk forrásul, mert ilyen nincsen (l. Johann Georg Meusel: *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*. Bd. IV. Leipzig, 1804. 32–35. l.). Inkább a világos, jó tankönyveket szerkesztő Gatterer valamelyik kézikönyvében kell keresnünk az eredetét. A *Handbuch der Universalhistorie* második kiadásában (Göttingen, 1765.) az ars historica, vagyis a történeti művek írásának szabályai között a nyolcadik, utolsó helyen a történeti iratok fordítása kap helyet, bővebbet azonban ebben a kiadásban nem tudunk meg a tárgyról (1–2. l.). Lehet, hogy a mű valamelyik későbbi kiadásában vagy másutt, hasonló összefüggésben, kidolgozva is megtalálhatók az előírások. Gatterer szövegének ismerete nélkül nem tudjuk eldönteni, mennyi a német szerző része, és mennyi B. érdeme a magyar cikkekben. Ha feltevésünk helyes, alig kételkedhetünk, hogy a forrás nem lehetett terjedelmes, s így B.-nak a cikkek tetemes részét önállóan kellett írnia. B. eredetijének, de mindenképpen önállóan megfogalmazottnak tartathatjuk eszerint a fordítási szabályok lényegét magukban foglaló és félreérthetetlenül a latinos-iskolás szokás helytelenségét kijelölő részletet (103. l. 13–35.), éppen azt tehát, ami körül a viták felkavarodtak. Gatterer szövegének ismerete nélkül lehetetlen megállapítani azt is, hogy a német szerző milyen források alapján írt, s B. használt-e a bővítésnél valami segítséget. Mindössze annyi bizonyos, hogy a magyar cikkek mai formáján félreismerhetetlenül meglátszik Gottsched fordítási szabályainak nyoma (*Ausführliche Redekunst*. Leipzig, 1759. 416. l.). B. ugyanis, bár nagyon szabad fogalmazásban, Gottsched első két előírásával kezdi cikkét (102. l. 3–17.):

„I. Wähle man sich nichts zum Uebersetzen, darinn man entweder der Sache, oder doch der Sprache noch nicht Gewachsen ist: denn was man selbst noch nicht versteht, das wird man unmöglich in andern Sprachen recht ausdrücken vermögend seyn.

II. Bemühe man sich nicht so wohl alle Worte, als vielmehr den rechten Sinn, und die völlige Meynung eines jeden Satzes, den man übersetzt, wohl auszudrücken. Denn ob gleich die Wörter den Verstand bey sich führen, und ich die Gedanken des Scribenten daraus nehmen muss: so lassen sie sich doch in einer andern Sprache so genau nicht geben, dass man ihnen Fuss zu Fuss folgen könnte.”

A *Különös regulák* között (104. l. 21–35. és 107. l. 1–18., 28–40.) megtalálható Gottsched harmadik és negyedik szabálya is:

„III. Daher drücke man denn alles mit solchen Redensarten aus, die in seiner Sprache nicht fremde klingen, sondern derselben eigenthümlich sind. Eine jede Mundart hat ihre eigene Ausdrückungen, die sich in keiner andern ganz genau geben lassen. Umda muss ein Redner allerzeit etwas gleichgültiges an die Stelle zu setzen wissen, was eben den Nachdruck, und eben die Schönheit hat, als die Redensart des Originals. Endlich behalte man

IV. so sich als möglich ist, alle Figuren, alle verblümete Reden, auch die Abtheilung der Perioden, aus dem Original bey. Denn weil diese sonderlich den Charakter des einen Scribenten, von der Schreibart des andern unterscheiden : so muss man, auch in der Nebewetzung noch, einem jeden Schriftsteller seine Art lassen, daran man ihn zu verkennen pflęgt. Doch wollte ich es deswegen nicht rathen, auch alle Weitläufige Sätze eines Schriftstellers, die sich oft, ohne die grösste Verwirrung, nicht in einem satze deutich geben lassen, in einem Stücke beysammen zu lassen . . . Nein hier kann sich ein Uebersetzer billig die Freyheit nehmen, einen verworrenen Satz in zween, drey oder mehr Theile abzusondern."

Megjegyzendő azonban, hogy Gottsched a szónokképző stílusgyakorlat egyik fajaként, és nem mint önmagában értékes írói munkáról beszél a fordításról, s hogy szabályai egytől egyig forrásából, Huetius dialógusából valók. (I. m. 86—94. l.)

Akad nyoma D'Alembert értekezésének is. Onnan való az a megjegyzés, hogy jobb először egyvégtében sokat fordítani, s aztán csiszolgatni a szöveget (102. l. 35—103. l. 2.). A franciában (id. kiad. 40. l.) :

„On ne peut traduire un homme de génie, si on ne le traduit pas vivement et d'enthousiasme ; mais si cet homme de génie est en même temps un écrivain profond, il faut du temps pour l'étudier et pour le rendre ; il me semble d'ailleurs en général, que pour éviter tout à la fois la froideur et la négligence du style dans quelque ouvrage de goût que ce puisse être, il est nécessaire et d'écrire vite et de corriger longtemps."

Nem lehetetlen, hogy Báróczy példáján kívül D'Alembert közvetlenül vagy közvetve bátorító hatására került B. cikkébe (105. l. 25—106. l. 14.) — az eredetiben található megkötésekkel — az új fordulatokat, kifejezéseket jóváhagyó ítélet (id. kiad. 37. l.).

Sok azonban a nyilvánvalóan eredeti részlet. A már említett leglényegesebben kívül B.-é minden passzus, ami az aktuális irodalmi kérdésekre és a magyar nyelv természetére vonatkozik, s mindenekelőtt övé a dolgozat kifejtő és szabályalkotó módszere. Ne felejtjük el, hogy Gatterer vsz. történeti munkák vagy éppen forrásértékű szövegek átültetésének szabályait fogalmazhatta meg, s B.-nak magának kellett azokat — egyéb segédeszközök feltehető használatával — irodalmi művek fordítására, magyar viszonyokra alkalmaznia, mégpedig úgy, hogy elvei bármiféle tárgyú és formájú fordítási munkában használhatók legyenek.

A fordítás mesterségét tárgyaló első cikk a *Magyar Músa* 1787. szept. 5., 8. és 12-i számaiban jelent meg (559—577. l.). Az író ránkmaradt levelezésében az egyetlen erre vonatkozó utalás Pétzeli és Szilágyi *Henriade*-fordításának összehasonlításával kapcsolatban hangzott el: „a jó fordításnak az eredeti írás hív másának kell lenni, idegen szók nélkül, tiszta igaz magyar szójejtésekkel irattatni és végre tüzének kell lenni". (Orczy Lőrincnek, 1787. aug. 20., *Figyelő*, III. köt. 314—315. l.) Az idézett mondatot — tanulmánya lehető legrövidebb foglalataát — akkor vetette papírra a szerző, amikor a cikk már egészen bizonyosan Szatsvay Sándor bécsi szerkesztőségi szobájában hevert, s így ennek legalábbis 1787 nyarán kellett elkészülnie.

E korai változat főleg hosszabb bevezetésével (melyben Ányos is kap egy ossziáni lejtésű mondatot), a kortárs-irodalom készülő vagy

frissen kiadott termékeiről mondott, jó tájékozottságra és éles ítéletre valló nyilatkozataival, végül Horváth Ádámot felvilágosító polémikus befejezésével különbözik a MM.-beli higgadtabb, csak a tárgyra szorító-közö későbbi variánstól. A kitérésekben, példákban hely jut az egész baráti körnek és néhány elvi ellenfélnek: dicséretet kap Rájnis (az idézett hely: *A' magyar Helikonra vezérlő kalauz*, Pozsony, 1781. 69. 1.); megtudjuk, hogy Versegly a B. kezdett Millot-fordítás előtt Fleury egyik munkáját tette magyarrá (BJÖM. I. köt. 358. 1.); jó tanácsot hallhat Horváth Ádám, hogyan fordítsa Vergilius *Aeneisét*; először említették B. műveiben Koppi Károly (BJÖM. I. köt. 358. 1.); Milton, Young és Tasso neve a három kassai vezető író, Baróti Szabó, Kazinczy és B. legújabb fuditásaira céloznak (ItK. 1952. 76. 1. MM. I. köt. 98–103. 1.; BJÖM. I. köt. 390. 1.); a szigorúbban vett nyelvi kérdések közül Barczafalvi Szabó kinnal faragott új szavainak elítélte-téséről olvasunk (vö. *Magyar Músa*, 1787. júl. 11. 440–443. 1. és MM. I. köt. 184–187. 1.), és heves támadást látunk Mátyus István ellen, aki afféle paraszti nyelvnek üzte még akkor is a magyart, s B. egy Teleki Ádám-tól vett idézettel ügyesen fordította vissza az erdélyi orvosra a tudatlanság és műveletlenség vádját (Mátyus: *Ó és új diaetetica*. 2. kiad. Pozsony, 1787–1793. I. köt. VIII–X. 1.; Corneille: *Czid*. Kolozsvár, 1773. Elöl-járó beszéd.) A cikk befejező részében egy éppen akkor folyó vitáról nyilvánítja véleményét B. Földi János ugyanis a magyar verse-lésről szóló tanulmányában – B. szerint helytelenül – úgy vélekedett, hogy a négysarkú, sőt a párosrímű tizenkettes helyett, amiben Besse-nyei *Hunyadi László tragédiáját* írta, és Pétzeli Voltaire *Zairját* fordí-totta, jobb lenne drámai versnek a jambus vagy más rímeletlen mérték; Horváth Ádám saját *Hunyadijára* értette a szavakat, s védeni kezdte négysarkú verseit a vélt támadás ellen.

A cikk érdemi részével ebben a változatban senki sem szállt vitába. Egyedül Horváth Ádám szólalt meg: elismerte tévedését („kén-telen vagyok minden levél zörgésre tolvajt kiáltani”), s négyes rímekkel készített *Aeneis*-fordítása elejét mutatványul közölve, B. reguláiról mindössze ennyit jegyzett meg: „a' Músának a' fordításokról ki-adott törvényeire már késő vigyáznom, mert régen kész a' mit ki adok”. (*Magyar Músa*, 1787. nov. 21., 735–741. 1.)

A fordítás mesterségének magyar történetében az igazi fordulatot a cikk MM.-ban kiadott változata hozta. A tömörebb, csak a lényegre szorított előadás; a megjelenés helye: egy tudós társaság tekintélyének védelme alatt kibontakozó folyóirat, s az a körülmény, hogy a közölt szabályok az egész kiadó-társaság véleményét hirdették, sőt a következő számban Kazinczy B.-ra hivatkozva megbírálta Pétzeli Young-fordítását (MM. I. köt. 100–101. 1.): mindez egyszerre napirendre tűzte az évek óta időszerű kérdést.

A hatás az egykorú irodalom különböző rétegei és irányzatai szerint oszlott meg. Két Debrecenben tanult református író, Horváth és Földi azonnal értette a fordítás és követés (imitatio) különbségét, s mint ahogy már előbb Szilágyi szuperintendens, a szoros fordítás pártjára álltak. Az előbbi kerekben megírta Kazinczynak, hogy *Bácsmegyeije* olyan fordítás, „mint a' mellyet Rájnis harmadik rendbe tett”, s amely csak mítációnak nevezhető (Kaz. Lev. I. köt. 481. 1.); az utóbbi hol nyil-

tabban, hol burkoltabban ugyancsak értésére adta az említettnek, hogy franciás szabadságú Anakreon-fordításait nem kedveli, s hogy ő a grammatikai hűségű szóhoz, sőt betűhöz ragaszkodó fordítás (amit B. sem pártolt) és az imitáció között középutat igyekszik tartani, s ezt véleménye szerint „az Irónak fő tárgya és a' Nyelv természetzi tulajdonságai” együttesen mérik ki (Kaz. Lev. II. köt. 192., 304–305. l.).

A franciás fordítási iskola hívei közül főként a legszorgalmasabb és legtekintélyesebb: Pétzeli érezte magát találva, különösen Kazinczy már említett bírálata óta. Válaszul cikket írt a *Mindenes Gyűjtemény*ben a fordítás mesterségéről, szorosan D'Alembert értekezése nyomán, s írását a következő, MM.-nak szánt bekezdéssel jellemezte (1789. júl. 25. VIII. sz. 122. l.): „Vannak némellyek, a' kik más törvényeket szabnak a' Fordítóknak, 's azokat úgy meg-kötözik, hogy nem szabad nekik a' rosszat is jobbitani, az éltzelen helyeket szépiteni; hanem a' haszontalan szó szaporításokat a' jó izléssel ellenkező gondolatokat tartoznak szóru szóra által-tenni. Így a' Fordítók olyanok lennének, mint a' Plátó tanítványi, a' kik látván, hogy az ő Mesterek pupos hátú, magok is meg-görbedtek, hátokat kifeszítették, hogy kedves Mesterek' pupos-ságát követhessék.” (Vö. Horváth Á. — Kazinczy, Szántód, 1789. júl. 18., Kaz. Lev. I. köt. 398–399. l.). A franciás szokás mindaddig élt, míg a XVIII. század második felének franciás ízlésű írói el nem tűntek az irodalomból. Fekete János pl. teljesen ezeknek a nézeteknek megfelelően fordította Ovidius *Ars amatoria*-ját:

„A' hajszál hasogatók miatt meg kell vallanom, hogy, itt, amott, egy két Verset bé iktattam fordításomban, a' mely szóról szóra Ovidiusban nem találtatik, midőn gondolatja világosítására szükségesnek ítélttem, úgy, mint azt is, hogy néha négy Versben tágitott gondolatjait tsak kettőre szorítottam; de ezen szabadsággal józanon élvén botsánatot reménylek.

Általjában pedig nem kívántam éppen szóról szóra fordítani, hanem a' mennyire tőlem kitelt, értelmét igazán magyarázni Auctoromnak, és nagyon el kerültem, a' némelly fordítóktól szokásba vett elme futtatást, úgymint anya Nyelvünk' helytelen erőltetését.” (OSZK. Quart. Hung. 3725. 202. l.).

*

B. cikkének szövegét a MMk.-ból közöljük; a MM.-beli szöveg-állapotról a kritikai apparátus számol be. A jegyzetek számozása tőlünk való. — *A Magyar Műsában* megjelent első variáns annyira más fogantatású, szövege annyira eltér a végső megfogalmazástól, hogy ennek inkább előzményeül, mint változatául kellett felfognunk, melynek jellegét, egyediségét teljesen felismerhetetlenné tette volna, ha a szöveg-eltérések között, soronként szétfordelve adunk számot róla. Úgy tartottuk tehát helyesnek, hogy e korábbi cikket egész terjedelmében beiktatjuk jegyzetünk végére.

M.: MM. I. köt. 6–19. l.

Szv.: 101. l. 1. A' meddig egy

10. szemlélünk mindenütt

14. mint meg-meg annyi meg-betsülhetetlen kintseket, hová hamarébb nyelvünkre által-tenni,

17. és hamarébb nem
 25. nagy nevezéü [!] Tudós,
 30. annyival-is
 Gyűjteményünknek le-mentében gyakrabban
 102.1. 1. tudhassák egyszersmind
 5. sem egygyiket, sem a'
 36. *hevenyében pappirosa veti,*
 103.1. 15. az eredet-írásban van, (*Javitva a sajtóhibák jegyzéké-
 ben is.*)
 31. Fordítónak az eredeti-írást
 32. különben a'' nagy
 104.1. 10. és nemtetlen, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 12. hogy nem tsak
 14. Nem jobbittja-meg
 31. váltya-fel őket. Ha
 105.1. 30. beszédet ki
 106.1. 5. nyelveknek szépségeikből nekünk-is
 7. igen szembe-tűnő,
 10. különben *Lucanus'*
 31. hathatósága vagy
 37. nintsen, — Ugyan-ez (*Nincsen javitva a MMk.-bansem.*)
 107.1. 28. Fordítottó a' a' dolgokat,
 34. és azoknak öszve-kaptcsolásában,
 36. Fordítottónak szabadságot adhat
 108.1. 4. kell őket tartani.
 6. Regulái; mellyeket ide bé-iktatni, hasznosnak lenni
 találtam. — Keményebbek talám valamennyire,
 8. a' vélek élni akarókat. A' fordítottást közönségen [!] il-
 letik,
 10. szabni, szükség
 16. Közönségessen :
 17. az efféle költsönözésben ;
 19. szó-ejtéseknak követését
 20. állított egyszersmind

Hadd lássák leg-alább vétkes Unokáink
 Mire tzeloztanak mostani munkáink.

Bartsai.

Tulajdona az a' nemes léleknek, hogy mennél több viszontagsá-
 goktól látszik nyomattatni, annál hathatósb erővel 's nagyobb bátor-
 5 sággal szagasson a' ditsósségre. Szép jeleit tapasztallyuk ennek majd
 mindennap Hazánkban, mert midön a' sokféle Országunkbéli nyelveknek
 külömbsege, más idegennek szükséges tanulása, 's egyéb illetén akadá-
 lyok miatt, Nemzetünknek *közönséges* világosodásáról majd kétségbe kell
 10 vala esnünk: akkor láttyuk Apollót egeinken leg-kellemetesebb fényvel
 fel-virradni. Most igyekeznek Tudósaink leg-inkább, mind a' bölts
 Regiségnek, mind a' mái fel-derülttebb Népeknek kintseit tulajdoninkká
 tenni; a' szelid Músákat Hazánkba szállítani; a' tudományt, jó ízlést

terjeszteni. — Nem azt akarom ez által mondani (vétkezném Nemzetem ellen!) mintha csak most kezdené magát nállunk a' jó izlés mutatni: korántsem! bár miként ítéltenek légyen-is némelyek felőlünk balúl vélekedő Szomszédaink közzül, nem tagadhattyák mindazonáltal ortza pirulás nélkül, hogy számosan vóltanak Férjfiaink, kiknek Írásaikat magok-is haszonnal 's gyönyörűséggel olvashatták. Vóltanak arany Százaink minékünk-is, mellyekben nállunk a' szép Tudományok 's szabad Mesterségek sok más akkorbéli Nemzetek felett virágoztak. Vóltanak Fejedelmeink, kik valamint Országunkat kin hatalmas fegyverrel őrzötték, úgy itthon a' szelíd Músákat atyai kezekkel ápolgatták, védelmezték. — Nem ezekről szóllok; mert régiebb Tudósaink' munkáikat, mint Magyarok, majd nem-is tulajdoníthattyuk magunknak, mivel többnyire mind olyan nyelven íratattak, melly nem a' miénk. — Ertem tehát azon mái Íróinkat, kik ettől a' bal vélekedéstől magokat elfoglaltatni nem engedték, hogy *ha ki magának a' tudós világ előtt hirt, nevet, 's halhatatlanságot szerezni akar, — Deákul írjon, — azokat értem, kik, mint Hazájoknak igaz fíjai, semmi akadályt nem tekintvén, egész erővel támogattyák, ékesíttik hanyatló nyelvünket. — Melly fontos dolog légyen a' haza nyelvnek mívelése, tsak az láttatik még nem tőni, a' ki valamint minden tudományokban idegen, úgy a' polgári Társaságnak tulajdonátsem esmérí. Olly szoroson vagyon ugyan-is öszve-kaptsolva akármelly Hazának állapotja a' maga tulajdon nyelvével, hogy akár jó, akár bal sorsára nézve, mindenkor evvel edgy kerekén forogni láttassék mind külső, mind belső szerentséje. „Bizonyítják ezt az el-múlt dolgokat emlékeztető Könyvek: bizonyítják sok szomorú esetek beszéllő romladékok: bizonyítják edgynehány hatalmas Népeknek meg-nyomorult maradáki. Nyelvekkel edgyütt virágozott szerentséjek, nyelvekkel edgyütt el-fogyatkozott. A' M. Helik. vez. Kalauz. Soha semmi Nemzet nem jutott közönséges világosságra idegen nyelven; a' Görög Görögön, a' Deák Deákon, az Olasz Olaszon, az Ánglus, a' Frantz — mind a' magáén lett tudóssá.*

Nyelvünknek szükségét nem okozhattyuk már mi-is, ha tsak önnön tehetetlenségünket vallani nem akarjuk: de hogy sem *Zechenterezen* valaki, inkább-is maradgyon örökös setétségben. — Nyilván megmutatták már Íróink, hogy szintén *olly felséggel* olly tűzzel, olly gyengült nyájassággal, és tulajdon olly édességgel lehet magyarul-is írni, valamint leg-ékesebb Európai nyelveken. Valameddig a' magyar nyelv Nemzetünk' szájából egészen ki nem hal, betsben lészen *Hallernak* és *Bárvótzinak* magyarsága. — Mennyire nem mentünk már-is a' Poézisban! — *Rájnís, Szabó, Révai!* — *Faludi, Pétzeli, Gyöngyösi!* — *szívünkbe írjuk már dísző neveteket!* — *Anyos!* — *tégedet nem esmér a' Világ!* el-felejtve nyúgszol sírodban; nints, ki meg-mondaná Hazádnak, hogy benned jövendőbeli edgy díszétől fosztatott meg! — — —

De tsak a' Poésis ám majd egyedül, a' mellyben nyelvünk a' tökéletességhez láttatunk közelíteni. Egyéb Tudományokban még nem sok jó munkákat mutathatunk. Vallyon, mikor érzük hát el azt a' böl dog időt, hogy az idegen nyelveket nem értő Magyar Hazafi-is a' magáén olvashasson, magának mindenféle Tudományt szerzhessen? — Isteni Tudományt; Edgyházi, Világi Törvényeket és Történeteket; Orvosi, Böltselkedési, és Hadi Tudományokat elegendőképpen tanulhasson? —

17. és hamarébb nem
 25. nagy nevezű [!] Tudós,
 30. annyival-is
 Gyűjteményünknek le-mentében gyakrabban
- 102.1. 1. tudhassák egyszersmind
 5. sem egyyiket, sem a'
 36. *hevenyében pappirosya veti,*
- 103.1. 15. az eredet-irasban van, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 31. Fordítónak az eredeti-írást
 32. különben a'' nagy
- 104.1. 10. és nemtetlen, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 12. hogy nem tsak
 14. Nem jobbittja-meg
 31. váltya-fel őket. Ha
- 105.1. 30. beszédet ki
- 106.1. 5. nyelveknek szépségeikből nekünk-is
 7. igen szembe-tűnő,
 10. különben *Lucanus'*
 31. hathatósága vagy
 37. nintsen, — Ugyan-ez (*Nincsen javitva a MMk.-ban sem.*)
- 107.1. 28. Fordító a' a' dolgokat,
 34. és azoknak öszve-kapcsolásában,
 36. Fordítottónak szabadságot adhat
- 108.1. 4. kell őket tartani.
 6. Regulái; mellyeket ide bé-iktatni, hasznosnak lenni találtam. — Keményebbek talám valamennyire,
 8. a' vélek élni akarókat. A' fordítottást közönségen [!] illetik,
 10. szabni, szükség
 16. Közönségessen :
 17. az efféle költsönözésben ;
 19. szó-ejtéseknek követését
 20. állítottam egyszersmind

Hadd lássák leg-alább vétkes Unokáink
 Mire tzeloztanak mostani munkáink.

Bartsai.

Tulajdona az a' nemes léleknek, hogy mennél több viszontagsá-
 goktól látszik nyomattatni, annál hathatósab erővel 's nagyobb bátor-
 5 sággal szagasson a' ditsősségre. Szép jeleit tapasztallyuk ennek majd
 mindennap Hazánkban, mert midön a' sokféle Országunkbéli nyelveknek
 különbsége, más idegennek szükséges tanulása, 's egyéb illetén akadá-
 lyok miatt, Nemzetünknek *közönséges* világosodásáról majd kétségbe kell
 10 fel-virradni. Most igyekeznek Tudósaink leg-inkább, mind a' bölts
 Regiségnek, mind a' mái fel-derülttebb Népeknek kintseit tulajdoninkká
 tenni; a' szelid Músákat Hazánkba szállítani; a' tudományt, jó ízlést

terjeszteni. — Nem azt akarom ez által mondani (vétekném Nemzetem ellen!) mintha csak most kezdené magát nállunk a' jó izlés mutatni: korántsem! bár miként ítéltenek légyen-is némelyek felőlünk balúl vélekedő Szomszédaink közzül, nem tagadhattyák mindazonáltal ortza 5-
 pírulás nélkül, hogy számosan vóltanak Férjfiaink, kiknek Írásaikat magok-is haszonnal 's gyönyörűséggel olvashatták. Vóltanak arany Százaink minékünk-is, mellyekben nállunk a' szép Tudományok 's szabad Mesterségek sok más akkorbéli Nemzetek felett virágzottak. Vóltanak Fejedelmeink, kik valamint Országunkat kin hatalmas fegy-
 verrel őrzötték, úgy itthon a' szelíd Músákat atyai kezekkel ápolgatták, 10-
 védelmezték. — Nem ezekről szóllok; mert régiebb Tudósaink' munkáikat, mint Magyarok, majd nem-is tulajdoníthattyuk magunknak, mivel többnyire mind olyan nyelven íratattak, melly nem a' miénk. —
 Ertem tehát azon mái Íróinkat, kik ettől a' bal vélekedéstől magokat el-
 foglaltatni nem engedték, hogy *ha ki magának a' tudós világ előtt hirt,* 15-
nevet, 's halhatatlanságot szerezni akar, — Deákul írjon, — azokat értem, kik, mint Hazájoknak igaz fíjai, semmi akadályt nem tekintvén, egész
 erővel támogattyák, ékesíttik hanyatló nyelvünket. — Melly fontos
 dolog légyen a' haza nyelvnek mívelése, csak az láttatik még nem tudni,
 a' ki valamint minden tudományokban idegen, úgy a' polgári Társaság- 20-
 nak tulajdonát sem esmérí. Olly szoroson vagyon ugyan-is öszve-kaptsolva
 akármelly Hazának állapotja a' maga tulajdon nyelvével, hogy akár jó,
 akár bal sorsára nézve, mindenkor evvel edgy kerekén forogni láttassék
 mind külső, mind belső szerentséje. „Bizonyítják ezt az el-múlt dolgokat
 emlékeztető Könyvek: bizonyítják sok szomorú eseteket beszéllő rom- 25-
 ladékok: bizonyítják edgynehány hatalmas Népeknek meg-nyomorult
 maradéki. Nyelvekkel edgyütt virágzott szerentséjek, nyelvekkel edgyütt
 el-fogyatkozott. *A' M. Helik. vez. Kalauz.* Soha semmi Nemzet nem jutott
 közönséges világosságra idegen nyelven; a' Görög Görögön, a' Deák
 Deákon, az Olasz Olaszon, az Anglus, a' Frantz — mind a' magáén lett 30-
 tudóssá.

Nyelvünknek szükségét nem okozhattyuk már mi-is, ha csak
 önnön tehetetlenségünket vallani nem akarjuk: de hogy sem *Zechenterezen*
valaki, inkább-is maradgyon örökös setétségben. — Nyilván meg-
 mutatatták már Íróink, hogy szintén *olly felséggel* olly tüzzel, olly gyengült 35-
 nyájassággal, és tulajdon olly édességgel lehet magyarul-is írni, valamint
 leg-ékesebb Európai nyelveken. Valameddig a' magyar nyelv Nemzetünk'
 szájából egészen ki nem hal, betségben lészen *Hallernak* és *Bárótzinak*
 magyarsága. — Mennyire nem mentünk már-is a' Poézisban! — *Rájnís,*
Szabó, Révai! — *Faludi, Pétzeli, Gyöngyösi!* — *sziwünkbe irtuk már di'só* 40-
neveket! — *Anyos!* — *tégedet nem esmér a' Világ!* el-felejtve
 nyúgszol sirodban; nints, ki meg-mondaná Hazádnak, hogy benned
 jövendőbéli edgy disztétől fosztatott meg! — — —

De csak a' Poésis ám majd egyedül, a' mellyben nyelvünk a'
 tökéletességhez láttatunk közelíteni. Egyéb Tudományokban még nem 45-
 sok jó munkákat mutathatunk. Vallyon, mikor érzük hát el azt a' bőldog
 idét, hogy az idegen nyelveket nem értő Magyar Hazafi-is a' magáén
 olvashasson, magának mindenféle Tudományt szerzhessen? — Isteni
 Tudományt; Edgyházi, Világi Törvényeket és Történeteket; Orvosi,
 Böltselkedési, és Hadi Tudományokat elegendőképpen tanulhasson? — 50-

— Ugyan ez az a' fontos tziel, melyet már Íróink hová hamarébb el-érni, olly dítséretessen törekednek. Így tettek más Nemzetek-is elsöben; edgyik a' másiktól költöszözte tudományát, nyelvére fordította; magáévá tette. Miért nem kellene minékünk-is így tselekednünk, míg magunk-is viszontag remekeket adhatnánk? — El-jött az idösark, mellyben minden szempillantás drága; minden halogatás káros, és veszedelmes.

A' fordítás azonban nem ollyan könnyü, nem ollyan tsekély dolog, mint némellyek vélik. Nints ennél nehezebb a' nyelvekre nézve; valamint 10 szintén hogy, a' jófordításnak haszna-is, meg-betsülhetetlen. Azt-is bátran el-lehet mondani, hogy edgy Fordítónak, bár nem annyi értelemmel-is, leg-alább annyi jó izléssel kell bírni, valamint a' Munka' Szerzőjének. Söt még ollyan tulajdonságok-is meg-kivántattnak amattól, mellyek nélkül ez el-lehet. A' munkának el-intézete, a' gondolatoknak ki-fejezése, 15 a' beszédnek módgyaiban való rándulások, — — minden tetszésében áll a' Szerzőnek; a' Fordítónak ellenben semmi sints hatalmában: a' gondolatokban, a' gondolatoknak rendében, a' szókban, a' szóknak öszve-alkotásában, — — mindenütt az eredeti-írást kell követnie, a' könyv-szerzöt éppen úgy kell néki ezen az idegen nyelven beszéltetni, a' miként 20 beszél vala, ha maga benne írt volna: az eredetiséget mindenben ki kell pótolnia. Ha tehát az Író az első rendü nagy Elmék közzül való, nagy igazságtalanság lenne, Fordítójának legalább utánna az első helyet nem engedni. — Erre a' betsültre, mellyhez a' nagyra származott elme nem lehet érzéketlen, senki nem juthat, hatsak bizonyos regulákhoz nem alkal-maztattya magát, mellyek edgy olly sikos úton menését bátrabbá tészik, 25 és könnyebbé. A' Mesterség ugyan soha se tsinált még minden ő törvényeivel nagy elmét: szüéletni kell nékie, és már a' Természettől az emberbe öntetödni; szükségesek nékie mindazonáltal még-is, bár melly kevesek légyenek-is azok, bizonyos regulák, mellyek' segélytségével tehetségei 30 előbb ki-fejtödvén, leg-alább hamarább tökéletességre jussanak. — Illy Regulákat akarok én itt: A' Fordításnak Mesterségéről, ama' híres Göttin-gai Professor Gatterer Úr után, a' Magyar Műsának érd. Olvasóival köz-teni. Nem ollyan Regulák ugyan ezek, hogy őket szolgálja módra kellessék követni: nem; sokkal szabadabb a' Tudósoknak Társasága, hogy sem 35 szoros határokat szabhatnék eleibe. Tanátslások ezek inkább, mint törvények; javaslások olly Hazafiakhoz, kik velem edgyütt a' Nemzetnek hasznát keresvén Hazájak' Magyarainak kedvekért hasznos Könyveket anya-nyelvünkre fordítgatnak.

I.

Közönséges Regulák

40 Természet szerént való dolog, hogy az embernek a' nyelvet, a' mellyből és a' mellyre fordítani akar, tudni kell: még-is olly fordítokat látunk gyakran meg-jelenni, kik sem edgyiket, sem a' másikat nem értik. —

45 Érteni kell továbbá a' dolgokat, mellyek a' fordítandó Könyvben foglaltattnak; külömben lehetetlen, hogy az Írónak értelmét igazán ki-fejezze. Az öregebbik Pliniust p. o. olly Természet-visgálónak kell for-dítani, ki edgyzsersmind a' Régiségnek mesterségeit-is esméri.

A' Fordítónak olly kész tehetséggel kell bírni, hogy mindenik szó-
ejtésnek érdemét, a' dolognak mivoltához képpest izenként meg-tudgya
határozni; ne-hogy azoknak választásában tudatlanságát, vagy gondatlan
restségét árúlja-el: edgy szóval, jó izlésének kell lenni.

Az Író' elméjének természeti indulatlyát szorgalmasan ki kell 5
néki tanulni: másként nehezen fogja az eredetiségnek tekintését, a' mi
mindazonáltal szükséges, a' fordításnak meg-adhatni. Az Íróknak különb-
sége majd a' gondolatokban, majd az írás módgyában, majd mind a'
kettőben edgyszersmind mutattya magát. Edgyik rövid, és akarja, hogy
Olvasói magok-is gondolkodgyanak. Másik bő szavú, és minden gondo- 10
latlyát, úgy szóllván, eleibe *Syllabisállyta* az Olvasónak. Edgy ír böltsel-
kedve, más elevenséggel. *Curtius* tetszik írása' tsinosságáért, és *César*
sem kevesebb örömmel olvastatik, noha minden piperétől meg-vagyon-is
fosztva. Az Írók' bélyege' illy nagy különbségének a' fordításban-is
szembe kell tűnni. 15

Tulajdonképpen csak *magához hasonlót* kell az embernek fordítani.
Edgy Magyar *Ciceró* p. o. igen szerentsétlen fordítást adna *Plinius'*
Leveleiből; mivel a' Fordítónak a' Könyv-Író' indulatait, minémúségeit,
egészlen magára kell öltözni: miképp' tselekedheti pedig ezt, ha termé-
szeti hajlandóságai annak tulajdonságaival nem edgyeznek? — A' régi 20
Rómaiaknak munkáikból igen keveset mutathatunk még magyarul; a'
többi közzül talán azon okból-is, mivel a' Deák még eddig mintedgy
második anyanyelvünk lévén, azokat az eredeti írásban olvashattuk.
De ki az vallyon mindazáltal közöttünk, a' ki ugyan azon Deák nyelvnek
méltóságát esmérvén, a' Magyar *Lukánust* annyival nagyobb gyönyörű- 25
séggel nem olvassa? fordításának félben szakadását igaz szívből ne
sajnálja? — *Corn. Népos*, *Sallustius* alkalmasint vagynak fordítva.
Virgilius annyi Fordítót talált közöttünk, a' mennyihez tsak kevés
Nemzetnél lehetett szerentséje; bátor mind eddig világosságra nem jött-is.
Reménylhetni, hogy *Horváth Ádám* Úr kívánságunknak, ígérete szerint, 30
eleget fog-tenni; — ki még kedvesebb dolgot tselekszik vala, hogy ha a'
négyes Vershez el annyira nem ragaszkodván, annak a' felséges Kőlte-
mények fordításában inkább a' két sarkút választotta volna; melynek,
kiváltt a' fordításra, jobb és alkalmatosabb, sőt kellemetesebb voltta,
nyilvánásagos. De mennyivel inkább óhajthatnok, hogy a' Görög és Deák 35
mértékre vett Verseknak ama nagy Mestere, a' szerint a' mint a' *M.*
Hel. Vez. Kalauzában már példáját adta, tovább-is fordítaná? — Mitsoda
betsületére nem válna mind magának, mind a' Nemzetnek? — De a'
tárgyunkra vissza-térvén:

Igen jól tselekszik az ember, ha edgy egész darabnak fordítását 40
eleintén tsak hamarjában és mintedgy első *hevenyében papirosvra veti*, és
azután *lassanként* úgy jobbitgattya. Így az edgyik által a' fordításnak
eredeti hangozatot ad, a' másik által a' gántsoktól és hirtelenkedés
hibáitól meg-menti. Edgy érdemes Hazafi, minekutánna *Fleurynek* az
Edgyházi Történetekről írtt amaz esmeretes *Elmélkedéseinek* magyará- 45
zását el-vegezte volna, *Millótnak közönséges Historiáját* illy formálág
fordíttya; olly Férjfiú szerentsénkre, ki az illy edgy munkának fordításá-
hoz meg-kivántató tudományok mellett, a' magyar nyelvet-is tökélle-
tesen bírja.

A' Régi Íróknak fordításokban, munkáiknak legjobb ki-adásokkal 50

kell élni, az az, a' mellyek' az Irásnak rendit leg-jobban, leg-igazáiban elő-adgyák, és nehezebb 's homályosabb helyeit jegyzésekkel világosíttyák. Ha a' tanuló Iffiúnak vagyon alkalmatossága azon Régi Irót, kit ő idővel nyelvére által-tenni szándékozik, valamely tudós Férjű által magának szóval meg-magyaráztatni, igen jól tselekszik, ha azt el-nem mülattya. A' Pesti Fő-Oskoláknál tanuló Iffiaknak ugyan nints okok ez iránt a' panaszra. Mennyit nem lehet edgy *Koppitól* tanulni! és melly örömet nem szolgál akárkinek!

A' Régi Iróknak munkáik többnyire már külömb külömb-féle mái nyelvekre vagynak fordítva. Ezek a' fordítások a' Magyarázónak szép szolgálatot tehetnek; de önként értetődik ám, hogy ha elég alkalmas, azokat használni. Igy vagyon a' mostani nevezetesebb Nemzetbéli Irókra nézve is. *Miltonnak Paraditsomát*, vagy *Tassónak Jérusálemét*, avagy *Youngnak Ejtszakáit* (a' Költökről szölván p. o.) ha ki nyelvünken ki akarná adni (a' mint ehhez az útolsóhoz már bizonyos reménységünk-is van) segélytségül veheti a' Frantz, Német, 's t. fordításokat.

Hogyha a' Fordításnak, a' mit senki se fog tagadni, az Eredeti-írás' mássának és jól el-találtt képének kell lenni, tehát *azt*, a' mi az eredet-írásban van, *mind*, és hatsak lehetséges, *ugyanazon renddel*, ki kell nékie fejezni: se *többet*, se *kevesebbet* nem szabad nékie magában foglalni. Nem szabad tehát a' Fordítónak az eredet-íráshoz se hozzá adni, se pedig tőlle valamit el-venni. Ha *többet* foglal a' Fordítás magában, tehát *Környül-írás*: ha *kevesebbet*, *Ki-vonás* (*Extractus*) következőképpen edgyszer sem tulajdonos fordítás. Edgyszer: A' fordításnak az eredeti-írás' hív és igaz mássának kell lenni. Ezt tartom én minden jó fordítás első közönséges fundamentomának; mellyből minden egyéb különös regulák önként és minden erőltetés nélkül következnek.

A' Fordító az Eredeti-írástól semmit el-ne végyen: tehát ékességeitől se foszsa-meg; és, ha a' két nyelvnek különbsége meg-nem engedné, u gyan azon szépségeket a' fordításba-is által-vinni, tehát a' szépségeket szépségekkel tseréllye-fel.

De az Eredet-íráshoz toldani se szabad semmit. *Nints* tehát *jussa* a' Fordítónak, az Eredeti-írást *szebbíteni*. Oly írásokban-is, mellyek egyébként a' nagy elmének 's Mesterségnek remekjei, találhatni hamis gondolatokat, lankadt rendeket, idéetlen szó-ejtéseket, erőltetett ugrásokat. *Quandoque bonus dormitat Homerus*. Horat.

II.

Különös Regulák

Hogy a' Fordítás hív, és szorgalmatosan ki-dolgozott légyen, szükséges, hogy elsőben: ugyan azon dolgokat, mellyek az Eredet-írásban vagynak, se *többet* se *kevesebbet*; és edgyszersemind: ugyan azon renddel, magában foglallya. Sokasítás, kevesítés, a' dolgoknak máshová helyhez-tetése; hibák, mellyeket a' Fordítónak kerülni kell.

A' fordításban az Eredeti-írásnak gondolatait-is mind, és edgyes edgyig ki kell fejezni, semmit hozzá toldani, semmit ki nem hagyni, semmit máshová által-tenni. Vagyon minden gondolatnak tulajdon *sztne*, tulajdon *árvnyékozattya*, és tulajdon különös *érdeme*.^{a)} Vagynak igaz, és hamis; hihető és hihetetlen, mély és eleven; nemes és nemtelen; bő és

sovány; világos és homályos; meg-határozott és két-értelmű gondolatok
's t. Meg kívántatik a' fordítótól, hogy nem tsak minden gondolatot
közönségesen kifejezzen; hanem annak színét, árnyékozattját, és érdemet-
is az Eredet-írásnak semmi hibáit: de annak főbb ékességeit se szabad
ám kevesítenie, vagy elmúlasztania. Mivel az embereknek értelmeik min- 5
den időben, minden ég alatt, majd tsaknem ugyan az; tehát ritkán fog
meg-történni, hogy a' Fordítónak elegendő oka légyen, a' gondolatoknak
az Eredet-írásban levő rendétől el-távozni.

Mivel a' *szók* és *ki-fejezések* képei a' gondolatoknak, tehát igyekez-
zék a' Fordító az Eredet-írásnak mását, 's mennyire tsak lehetséges, 10
ahhoz ezekben-is tökéletesen hasonlóvá tenni. Minden nyelvben vagynak
tulajdonos és ábrázoló, hathatós és erőtlén, illendő és goromba, fontos
és üres, tüzes és fagyos, természetes és erőltetet, kellemetes és kedvetlen
ki-mondások 's t. A' Fordító, kinek az Eredet-írást se szebbíteni, se
kortsósítani nem szabad, éppen azokat a' szó-éjtéseket keresi-fel a' 15
maga nyelvében, a' mellyekkel a' munka iratodott az eredetiben; és ha
talám néha néha nem találja éppen azokat ollyankor annyit-érőkkel
váltja-fel őket. Ha p. o. az eredeti-írásnak felséges hangozattját el-nem
érheti, tehát, ha külömben az illyetén tserét a' tárgynak minéműsége
meg-szenvedí, valamely eleven vagy velős szó-éjtéssel segélyt magán 's t. 20

Néha a' nyelvnek hajthatatlansága vagy szegénysége nem engedi-
meg a' Fordítónak, éppen oda alkalmaztatni valamely szépséget, a' holott
az az Eredeti-írásban helyheztetett. Illyenkor ezt a' kárt más alkalmas
helyen kell ki-pótolni, hogy a' Fordítás, leg-alább az egészre nézve, az
Eredet-írásnak szépségeiből semmit se veszjtsen. Önnön-magától érted- 25
dik, hogy akármely jó fordításban minden *idegen szókat*, mellyek nállunk
polgári jussal még meg-nem ajándékoztattak, mint meg-meg annyi
barbarismusokat, szorgalmatosan el-kellessék kerülni; nem lehet mind-
azonáltal a' Fordítónak vétekkül tulajdonítani, ha az Eredeti-írásban
található *új dolgokat* és gondolatokat ő-is *új szókkal* fejezi ki. Ez koránt se 30
rontya, sőt gazdagíttya nyelvünket. De —

A' nyelvnek mivelésében különös gondos vigyázással kell lennünk.
Tűrhetetlen némelly Újjítóknak szokások, kik az ő tsupa *vény-mény-
vány-mány-dilem-dalom* végezetű, 's több efféle két ölnyi hosszúságú
idélen szavaikkal rútttyák könnyű folyású nyelvünket; mellyeket nem 35
tsak nem érthetni, de még tsak ki-is alig mondhatni. Valóban e' szót:
Ter-mé-szet-é-de-mé-nyes-ség félve kell a' született igaz Magyarak-is
szájába venni, ne hogy kimondásával nyelve ki-fitzamodgyék.

Némelleyk ismét annyira ragaszkodnak az idegen, kivált Deák
szókhöz, hogy gyakran, a' mit nyelvünken könnyen és jól kiejthetnének, 40
idegennel feltserélik. Az illyen hibák, főképpen még most, annyival
veszedelmesebbek, mennyivel nevezetesebbek az Írók, kik azokkal kez-
denek élni. Héró, Monstrum, Hipokritaság, disputálni, 's a' t.

Mások, mivel nem tугyák, mitsoda Könyvek irattattak már nyelv-
vünken, vagy elégtelenek, avagy leg-alább nem akarják azokat hasz- 45
nokra fordítani, el-hitetik magokkal, hogy, hatsak idegen szavaikkal nem
zavarják, az igaz Magyar meg-nem értheti Írásaikat; és, mivel a' nyelvet
annak tellyes mivoltában nem esmériék, elég vakmerők azt állítani,
hogy a' mi *nyelvünk* a' *házi és mezei közönséges dolgokon kívül alig terjedett*,
légyen, még pedig ha *imitt-amott deák szókkal élünk-is*; sőt nem általlyák 50

oktalan büszkeségnek nevezni, ha a' magyar nyelvet a' jelesebb tudományokra nézve alkalmatlannak esmérni nem akarjuk. Az a' Magyar Könyvszerző, ki ezeket írni mérésezi, a' Frantziákat hozza például, kik a' magok nyelvét számtalan Deák szókkal bővíteni igen illendőnek tartották; — tsak az volt itt még hátra, hogy ebben az *Olaszokat* nevezte volna, vagy mivel közelebb lakik emezekhez az Oláhokat — Én azt tanátsoltam volna ennek az Orvas Könyvszerzőnek, hogy nézte volna meg előbb, ha nem írtnak-é már mások arról a' Tudományról nyelvünkben, kik néki az ollyatén szókra útát mutatnának; 's úgy írta volna osztán Magyarul

10 Magyar *Diaetetikáját*. —
A' Magyar nyelvnek illy igazságtalan itélőiről tsak azt hozom még itt elő, a' mit *Kornélj' Czid* nevű Szomorú-Játékának Méltóságos Fordítója (kinek nagy érdemei közzé azt-is méltán számlálhatni, hogy ő volt az elsőek között, kik Nemzetünkkel a' két sorú Verset leg-inkább megkedveltették) ez előtt már 14 esztendőkkel mondott volt: „A' magyar nyelvnek szükségét, 's az erős indúlatok' nyomos ki-fejezésére való elégtelenségét nem hántorgatható; mert félő, hogy magadat el-árúlod, hogy még született nyelvedet se tudod.”

Minden nyelvben találtnak olly szó-ejtések, nevek, mellyek
20 a' másokra fordíthatatlanok. Ide tartoznak p. o.

1. Többynire minden különös Tisztségeknek, Méltóságoknak, Rendeknek neveik; úgymint *Ephorus, Areopagita, Dictator, Triumvir, Triumviratus* (Hármas Vitézek *Bessenyei György* Ur szerént) *Patricius*, 's t.
- 25 2. Mértékeknek, fontoknak, pénzeknek, külömb-féle nemeik, mint: *Epha, Talentum, Sestertium*, ^{b)} *Louis d'or*, (ezt *Báróti Sándor* Úr után talám már bátrabban *Lajos' Aranyjának* nevezhettyük) *Sterling, Guinee*, 's t.
- 30 3. Némelly szabadabb és néha *otsmány mondások*, mellyek p. o. hajdan a' Görögöknél és Deákoknál minden botránkoztatás nélkül nyilván irattathattak, mi nállunk pedig az illendőségnek törvényeit megsértének. Ezeket úgy kell fordítani, hogy közöttünk pirulás nélkül olvastathassanak: mindazonáltal jól tselekszi a' Fordító, ha ollyankor, hívségének bizonyosságául,
- 35 azon szókat az eredeti nyelven-is oda-függeszti.

A' Kötelességek, mellyekhez magát az embernek, a' beszédnek módgyaira, és a' szóknek öszvekötésére nézve tartani kell, igen nehezek. Tudgyuk, melly erőssé, melly hathatóssá, melly elevenné válhat némelly randulások által a' dolgoknak elő-adása. A' Fordítónak igazsággal, semmi
40 ki-ejtést, semmi randulást, már akár szépítse, akár fordítsa az a' beszédet, ki nem kell hagyni: leg-alább, ha egyébként nem lehet, annyi-erővel kell azt ki-pótolni. A' *Soloecismusok*, hibák, mellyek olly szó-ejtéseknek öszve-kötésökből állanak, mellyek a' nyelvnek különös tulajdonságához képest egybé nem köttethetnek, szenvedhetetlenné
45 tészik a' fordítást. Éppen olly kevésbé tűrhetők ennek a' termékeny anyának gyermekei, tudni-illik: a' *Graecismus, Latinismus, Gallicismus, Italicismus, Germanismus* 's t. Azomban az elmés Fordító a' szóllásnak bizonyos új alkalmaztatásaival, mellyekre néki p. o. az eredeti-írásban valamelly különös hathatós mondás, vagy eleven gondolat alkalmatossá-

got át, ékesítheti mindazonáltal, vagy-is inkább az eredeti-íráshoz hasonlóvá teheti fordítását. Szabad igen-is a' pallérozottabb nyelveknek szépségeiből nekünk-is holmit költsőneznünk, tsak hogy az ilyen költsönözés igen szembe tűnő, 's a' nyelvek természete ellen ne legyen. Nem keveset nyert már ez által a' mi nyelvünk. A' Magyar *Kassandrának*,⁵ *Erköltsi Mesék*' és *Leveleknek* Írója bizonyára, 's nem külömben *Lucanus*' első Könyvének Fordítója-is (kinek a' M. nyelv' mívelésében tett nagy fáradságait 's érdemeit még sokan nem akarják meg-esmérni) oly szerentsésen lopnak-bé nyelvünkbe holmi idegen szépségeket, hogy azokat az olvasás közben tsak észre-is alig vészed, 's nem-is mint újságokat,¹⁰ hanem mint már esméretes kedves óságokat úgy nézed.

Igaz ugyan, hogy, a' mennyire tsak lehetséges, szóról szóra kell fordítani: de igen gyakran meg-történik, hogy azt tselekedni nem lehet. Majd a' nyelvek külömbsege, majd az értelmesség, majd ismét a' jó hangozat akadályoztattya a' Fordítót, az Eredeti-írást szóról szóra követhetni. Vagynak szegény, és gazdag, hathatós és erőtlen, könnyen-hajló¹⁵ és hajthatatlan nyelvek 's t. A' honnét ki-tetszik, hogy nem mind edgyik egyenlőül alkalmazatos a' fordításra. A' mostani Európai miveltebb nyelvek között erre nézve az Olasz tartják könnyebbnek: a' Frantziákéban ellenben majd minden nyomon akadályt talál a' Fordító. A' Németeké²⁰ se nem olyan nehéz a' Fordításra mint a' Frantzia, sem olly könnyű mint az Olasz; mintedgy a' közép helyet foglallya közöttök. c) A' Görögöknek és Deákoknak tellyes hatalmokban vólt szavaiknak öszve rakása: a' beszédnek hol eleire, hol végire, hol közepire tehettek majd minden szót, a' mint t. i. a' dolognak természetes rendi, vagy a' ki-mondásnak²⁵ hathatósága, vagy a' jó hangozat, edgy szóval, a' beszédnek haszna, kivánta. — Ha már ezek az elő-számláltt nyelvek-is edgyásra való nézve olly nehézségeket szenvednek a' fordításban: mitsoda akadályokat nem fog találni, ha ki azokból a' mi nyelvünkre akar valamit által-tenni? a' mi nyelvünkre, mellynek ezekkel semmi atyafisága, semmi köze,³⁰ semmi hasonlatossága nintsen? — Ugyan ez a' nagy külömbség okozta né-mellyekben ama' bal vélekedést, kik a' nyelvek belső tulajdonát nem tekintvén, tudatlanságok helyett annak elégtelenségét vakmerőül vádalták.

Az ábrázalatok, az ékes mondások, a' szóknak rendes öszvealkotása³⁵ 's t. különösen meg-érdemlik a' Fordítónak figyelmettségét. Mivel az Eredet-írásnak főbb ékessége ezekben áll, tehát a' Fordítónak vagy ugyan azon ábrázalatot a' ki-fejezésekben, ugyan azon fényt 's ékességet a' beszéd' módgyaiban, a' szóknak öszve-rakásában ugyanazon természetes rendet kell kifejezni: vagy ha a' nyelvek tulajdonsága azt nem engedné, ezek helyett hasonló más ékességeket alkalmaztatni; a' nélkül,⁴⁰ hogy a' gondolatot vagy a' szóknak szaporításával el-erőtlenítse, vagy azoknak öszve-vonásával meg-homályosítsa. Némellykor a' nyelvnek tulajdonsága nem engedi, ezeket 's más efféle szépségeket ugyanazon ki-ejtésekhez és beszéd' módgyaihoz ragasztanunk, a' mellyekhez az⁴⁵ Eredeti-írásban ragasztattak. Illyenkor szabad a' Fordítónak, az afféle ki-maradt ékességeket más valamely vagy előtte-lévő, vagy utánna következő helyen, a' mint osztán leg-illendőbb lészen, alkalmaztatni, hogy a' fordítás, leg-alább az egészre nézve, annyi szépségeket foglallyon magában, valamint szintén az Eredeti-írás.⁵⁰

A' *Közmondások* különös ékességei az Írásnak, és mivel ezen fellyül még egész *Nemzeteket*-is ábrázalnak, tehát a' Fordítónak edgyet se szabad el-múltni közzülni. Nem könnyen léssen egy olyan nyelv, mellyben ha nem szintén azok-is, legalább annyit-érő Köz-mondások, mint akármedly másokban ne találtattnának. De szorgalmatosan el-kell ám e' mellett, a' tárgynak minémúsége szerént, az al-nép köz-mondásait kerülni, mellyek gyakorta alatonok, némelykor motskosok-is. Ollyanokkal kell élni, mellyek jó társaságbéli hangozatúak.

Nem elég továbbá, hogy a' Fordító a' dolgokat a' gondolatokat, 10 a' kifejezéseket és beszédnek változásait az Eredeti-írásból annak mássába által-vigye, 's bele foglallya; meg-kivántatik még az-is tőlle, hogy a' kerek-beszédeket (*periodusokat*) ezeknek edgyik a' másikával való öszve-kötéseket, a' mennyire tsak lehetséges, változtatás nélkül meg-hagyja: mert az Íróknak külömböztető minémúségek jó részint a' kerek-beszédeknek módgyában, és azoknak edgybe-foglalásában vagyon. A' nyelvnek külömbösége, az értelmesség, és a' jó hangozat az egyedül, a' mi a' Fordítónak szabadságot adhat a' változtatásra. A' ki tehát ezen három eseten kívül valamely *periodust*, bár még olyan hosszszú lenne-is az, többre fel-oszt, vagy többekből edgyet tsinál, avagy azoknak kötését el-oldgya, 20 nem fordít jól.

Mivel a' beszédnek részetskéi, kiváltt a' Görög és Deák nyelvekben, nem tsak a' gondolatoknak öszve-ragasztására, hanem az egész beszédnek szépítésére-is igen sokat használnak; tehát a' fordításban-is a' mennyire tsak lehet, meg-kell őket tartani.

25 Ezek, az én ítéletem szerént, a' *Fordítás' Mesterségének* főbb *Regulái*, mellyeket *Gatterer* Úr után a' Magyar Fordítókkal közleni, hasznosnak lenni gondoltam. Keményebbek talám valamennyire; de fontos tzélra-is vezérlik a' véleek élni akarókat. A' Fordítást közönségesen illetik 's azért könnyű szerrel lehet őket akárminémű Írásnak magyarázására alkalmaztatni, a' nélkül, hogy arra más különös regulákat szabni, szükség lenne.

Ha kiket talám, az igazságot ki-mondván, meg-sértettem volna, gondollyák-meg, hogy a' haza-nyelvnek kára vagy haszna egyenesen a' Köz-Jót illeti; ennek sérelmét pedig az igaz Hazafi, minden egyéb 35 tekintetnek félre-vetésével, köteles elhárítani. A' betsúletesen gondolkodó ember nem veheti azért rossz néven, ha hibáit meg-mutattyák; kész azokat meg-jobbítani, nem pedig meg-átalkodva mind azt jó gyanánt védelmezni, a' mi tsak az ő velejéből származott, vagy a' mit ő már edgyszer jónak lenni állított. A' hibának meg-esmérése soha sem válik 40 kisebbségére; a' fel-fútt maga meg-hittség pedig mindenkor.

Vagynak ollyanok, kik szájakat Magyarúl tsak tátani se tudgyák jól, még-is Könyveket, még pedig, a' mi nagyobb bosszúság Versekben fordítanak. Ezeket a' szemteleneket korbáttal kell Parnaszszus alól el-verní, hogy annak lakosít ordításaikkal ne háborgassák.

45 A' *M. Músának* XLVII-dik darabja ád itt még edgy szükséges jegyzésre okot. — A' M. Versnek sokféle nemeiről a' 29. 30. 31. szám alatt értekező iffiú Poéta azt mondgya: hogy az edgy forma végezetű Versek, nem tsak a' négy, de még a' két sorúak-is alkalmatlanak a' játszásra, 's a' Magyar Teátrumra készültt darabokból a' többi között a' *Hunyadi* 50 szomorú-játékot vészi például; mellyet ha ki *játszó-színbe* akar vinni,

kéntelen *előbb lántzaiból fel-oldani* (236 oldalon). Itt kiki láttya (hanem ha a' Magyar Tudományos dolgokban tellyességgel idegen) hogy *Bessenyei György* Úrnak két sarkú Versben irtt, 's már 15 esztendőök előtt vilá-gosságra jött *Hunyadi László* nevű Szomorú-játéka értetődik. A' *Hunyadi János* négy sorú *Vitézi-Versnek* Költője még-is, ezt a' maga munkájára magyarázta; 's ez már elég ok vala néki, a' Négyes Verset tovább-is új okoskodásokkal, 's *nem a' kétségbe vett dolognak velejét* 5
illető számtalan példáiaval védelmezni. — A' világosan, 's minden homályosság nélkül ki-jelentett értelemnek illy nyilvánságos, 's talám *önkénti való* másra vonása, gyakorta olly szóbeli villangásokra adhat alkalmatosságot, 10
mellyek koránt sem azon nemes vetélkedések között valók, a' hol az ellenkező értelemnek öszve-ütődése által a' kétséges dolog bizonyossá tétetődni, az elrejtett valóság pedig vilá-gosságra szokott hozatődni.

Ha ki nékem-is valamely szavaimat illy balúl találná felvenni, tehát jelentem előre-is néki, hogy én haszontalan szőzaporításra, vagy 15
éppen alatsónságokra, soha se fogok véle ereszkedni; valamint hogy ellenben, illendő, józan okaira, mindenkor hasonló mértékletességgel kész vagyok meg-felelni.

a) Ez a' három szó-ejtés a' Kép-írás' mesterségéből van költsőnezve. Árný-kozat, *Schattirung*.

b) A' 'Sidó, Görög, Római, és Magyar régi pénznek nemeiről lásd *Páris-Pápai* Deák Szó-Tárjának végén.

c) Ez korántsem ellenkezik Ráth Mátyás Úrnak a' német nyelvről jelentett ítéletével, ki azt minden ö néki esmértes nyelvek között leg-nehezebbnek lenni állította; — mert igen nehéz lehet valamely nyelv magában, a' nélkül, hogy azért a' fordításra-is leg-alkalmatlanabb legyen. — Lásd a' Német, Magyar és Deák Szó-Tárról tett *Német Tudósítását*, a' mellyből edgyszersmind a' készítettendő munkának mivoltáról-is íté-lhetsz.

5. [DOLGOZATOK ÁNYOS PÁLRAÓL]

Az Orczy-ház, B. kiröpitő fészke, hazai és külföldi kulturális ismeretekben egyaránt a legjobbbat adta, amit egy fiatalember ebben az időben Magyarországon egyáltalán kaphatott: a költőpalánta igen rövid idő alatt tájékozódott az európai, főleg a német és francia iro-dalomban, s ami magyar nyelvű irodalmi munkássága szempontjából döntő tényező: személyesen és műveikben megismerte az 1770—80-as évek vezető írócsoportját, a testőrírókat. A mai irodalomtörténet sokkal kevésbé használja e megjelölést, mint a régibb, s hajlamos rá, hogy az egész csoport érdemét legmunkásabb tagjának és az említett évtizedek legkiemelkedőbb magyar gondolkodójának, Bessenyei Györgynek tulaj-donítsa. Pozitivistá elődeink viszont aszerint soroztak valakit e csoport-hoz, hogy szolgált-e a testőrségben; ha igen, oda állították, még akkor is, ha az illető irodalmi munkásságának semmi kapcsolata sincsen a Bécs-ben tömörült törzsgárdához. Ilyen teljesen külsőlegesen szemponc uralma alatt került pl. a testőrírók közé Baranyi László, egyebek között egy magyar nyelvű földrajzi tankönyv írója, holott egész gondolatkörével a hallei pietizmushoz és a XVIII. század közepi Debrecen kultúrájához tartozik. Viszont ugyancsak a formális osztályozás miatt nem kaphatott helyet a testőrírók között a „németes” Ányos Pál, ez évtizedek egyik

legjobb költője, pedig jellegzetesen köznemesi szemlélete, világnézeti problémái, műveltsége, irodalmi formái és műfajai, hazai és külföldi mintái minden kétséget kizáróan oda kapcsolják. Ányos irodalmi hírneve és életműve elválaszthatatlanul összefonódott Bessenyeiével, Barcsayéval és Orczyéval; ebben a világiakhoz csatlakozott szerzetesben láthatjuk egyik első képviselőjét az alsópapság ama típusának, amely mint a nemzeti érzület és haladó gondolat harcosa, oly fontos szerepet játszott a jozefinizmussal szemben kifejlődött ellenállásban és a magyar jakobinus-mozgalomban.

A fiatal B. munkáin, tartalmi és formai tekintetben egyaránt, Barcsay hatása mellett az Ányosé érezhető erősebben. Másutt kimutattuk már, hogy B. történet szemléletének alapvető vonásai mind megtalálhatók Ányosnál (I. a *Serkentő válasz* jegyzetét kiadásunk I. kötetében, 293–300. l.). Ha az ott elmondottakhoz hozzátesszük, hogy tudtunkkal Ányos volt az első magyar költő, aki – már 1781 nyarán – bírálta II. Józsefet (*Versei*, kiad. Császár Elemér, Bp. 1907. 171. l.), s megírta ellene a *Kalapos király* című verses röpiratát; ha továbbá kiemeljük, hogy már 1782 szeptemberében nemzeti eposz tervével foglalkozott (uo., 185–186. l.); ha végül tekintetbe vesszük énekeinek akkor igen könnyed formáit és modern érzelmességét: együtt állnak azok a legfontosabb támasztékok, amelyek segítségével B. pályája kezdetén az irodalomban és a költészetben tájékozódni kezdett, s amelyekhez csak 1790 után, majd Kufsteinban és később Bécsben fogadott el lényegesen újakat, Osszián, Herder és Klopstock gondolat- és formavilágából.

E mély költői hatás, valamint Ányos nemzeti és irodalmi jelentőségének felismerése indította arra B.-t, hogy legelső nagyobb irodalmi tervei közé iktassa a nagyrabecsült előd összes műveinek közrebocsátását. Maga írja (113. l. 5.), hogy 1785 óta foglalkozott ezzel a tervvel. Az évszám B. Orczyék körül tett szolgálataira utal; Ányos viszont éppen az előző évben, szept. 5-én halt meg. A munka megkezdésének időpontja alapján Orczy Lőrinc hatására, még kifejezett kívánságára is gyanakodhatunk; valószínű, hogy az öreg főúr fiatal barátja verseit annak korai halála után nyomtatásban akarta látni, s esetleg felmerült benne az az aggodalom is, hogy lassanként elkallódik az egész értékes Ányos-hagyaték, amelyből már ekkor eltűnt Orczy *Fehér tatárok országáról* írott munkája. (L. a 22. Ányoshoz írott jegyzetet.)

B. a nála jól ismert szívóssággal fogott a kedvének, hajlamának és pártfogója kívánságának egyaránt megfelelő munkába. A MM.-ban megjelent első közleményében, ebben az Ányos „minden munkájának összegyűjtések 's közre-botsáttások iránt tett jelentés”-ben már egy életrajz megírását is kilátásba helyezi. Az Ányosról szóló cikkeket tehát egyetlen nagy vállalkozás foglalja keretbe: látni való, hogy az 1798-ban kiadott kötetben megjelentekre már 1788-ban készült. Nem vétünk tehát az Akadémia kiadási szabályzata ellen, és hűek maradunk eddig követett eljárásunkhoz is, ha a MM.-ban megjelent jelentés után mindjárt közöljük Ányos *Munkájának* bevezetését és az életrajzot, majd a B.esztétikája és irodalompolitikája szempontjából gyakran igen fontos kiadói jegyzeteket, s mindezeket a cikkeket közös főcím alatt foglaljuk össze.

A MM. I. kötetének I. füzetében megjelent felhívás két tekintetben nyújt többet, mint amennyit az ekkoriban szokásos hasonló iratok álta-

lában: három — legalábbis mai tudomásunk szerint — teljes Ányos-verset ismer meg belőle az olvasó; ezek verselési példaként szerepelnek annak bemutatására, hogy mind a Gyöngyösi-féle négyes, mind a testőr-íróktól divatba hozott páros rimmel írhatnak jó verseket a költők, csak műgonddal dolgozzanak és „született valóságos derék Poétá”-k legyenek (110. l. 16.). A felhívás és a kettős megszerzés egyformán élénk érdeklődést keltett az egykorú irodalomban; ugyanakkor Ányos népszerűségét és költői rangját is növelte, mert B. jelentése egyszerűen kiemelte a költőt az alkalmi verselők tömegéből és a kéziratosság nem sokra tartott fokáról a rangos, megbecsült, nyomtatott irodalom szerzői közé iktatta.

B. a tervezett kiadás megvalósítása érdekében mindenekelőtt szövegek, mégpedig lehetőleg sajátkezű kéziratok vagy legalábbis pontos, ellenőrzött másolatok után kezdett kutatni. A kassai szerkesztő ugyan — mint maga mondta — „már jó vastag nyalábót” összegyűjtött, de tudta, hogy a teljes anyagnak koránt sincsen még birtokában. Hogy milyen szövegeket őrzött ekkor, s ezekhez milyen úton jutott, ma már nemigen lehet megállapítani, mert gyűjtésének ez a része nem maradt meg. Annyi bizonyos, hogy ismerte az *Énekek könyvét* (Pest, 1785.), mert ebből vette át *Az isteni gondviselés* c. verset; második szemelvénye: a Mészáros Ignáchoz 1782. febr. 10-én intézett levél (Császár kiadásában: 174—175. l.), ma ismeretlen kéziraton alapul, mert a jelenleg kéznél levők egyike sem jelöl a 16. sor után cenzúra miatti kényszerű kihagyást, mint a MM. szövege.

A hiteles kéziratokat kérő felhívásra tudtunkkal Horváth Ádám jelentkezett a legkorábban. Horváth Ányost 1784-ben Veszprémben személyesen is megismerte, verset írt hozzá és felhasználta egyik marsa nótáját. (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 222—224., 229. l.) B. szívesen vett minden segítséget, és az Ányos szülőföldjén lakó Horváth jóindulattal viseltetett iránta. A tervezett kiadványt hathatósan elősegítő kapcsolat azonban a két költő között Kazinczy intrikái és Horváth B.-éval ellentétes kiadási elvei miatt nem jöhetett létre. Kapcsolatuk alakulását azonban — minthogy igen tanulságos része a kor irodalompolitikai taktikázásának — érdemesnek látszik ismertetni.

A kassai társaság munkájába Baróti Szabó Dávid útján kapcsolódott be Horváth Ádám. (Vsz. 1788. aug.—szept.-ben, vö. Kaz. Lev. I. köt. 221—224. l.) „Társaságtokba kívánkoznom tudom, hogy szabados dolog; nem kívánkoznom pedig vétek. de ara még gyengének vallom magamat, hogy kívánságomat be-jelentsem” — írta szerényen a „füredi poéta”, aki az első pillanattól olyan tekintélyeseknek tartotta a kassaiakat, hogy eléjük terjesztette elbírálásra a *Hunniás* második részének tervét, s a továbbiakban mindent úgy akart írni, hogy az ő tetszésüket nyerje meg. (Uo. 222., 246. l.) Szabó válaszolt neki, verseket kért tőle, s vele nagyjából egyidőben írt neki a már külön utakat kereső Kazinczy is, ajánlva magát, hogy „bevezeti” a társaságba. (Uo., 334. l.) Ezek után kapta kézhez Horváth Földi Jánostól a MM. első számát, benne B. felhívásával. (Uo., 232. l.)

Valamikor 1788 novemberében írhatott először az Ányos-kiadás ügyében, úgy látszik, nem is B.-nak, hanem Szabónak. Az öregedő pap azonban valószínűleg egyenesen B.-hoz utasította Horváthot. Erre ő 1789. jan. 10-i kelettel, hosszú levelet küldött Ányos kiadójának. „Ányos

Poëssissának tsak-nem imádója vagyok” — vallotta benne. A levél törzse: „jó tanácsai”: egy 15 pontból álló lista, amely Ányosnak a MM.-ban megjelent verseiből azokat a helyeket tartalmazza, ahol Horváth változtatni, jobbitani akart. „... azt akarnám, hogy senki se találgon benne hibát; mert tudod azt, hogy ebben a’ nagyonn írókás világban mindennek hamarébb szemébe tűnik: mi nem jó valami munkában? mint, mi jó?” (MTA. — M. Irod. Lev. 4° 39/I. 12. sz.) — Horváth megjegyzései, mint maga is mondja, négy csoportba oszthatók: kifogásoló egy sereg határozott névelő elhagyását, többször a jottista helyesírást kéri számon, egyszer egy latinizmust pécéz ki, egy más esetben pedig ugyanazon verbum regens alá tartozó két ragos szó összerfelmeltetését helyteleníti („sírjából... felkelni, halottas honnyából”). Valószínűleg ígérte végül, hogy érintkezésbe lép a közelében lakó Ányos-családdal, s a rokonoktól meg másoktól is próbál B. számára megbízható kéziratokat szerezni. (Ez utóbbiról: Kaz. Lev. I. köt. 285. 1.)

Így állt az ügy, amikor Horváth híriül kapta Kazinczytól, hogy pártfogója, bizalmas szabadkőműves-testvére szakított B.-ékkal, s új folyóirat és társaság alapítását vette tervbe. Kazinczy 1788 végén vagy 1789 elején kezdte döntő elhatározását megirogatni barátainak, nagy körültekintéssel, és korántsem egyidőben mindenkinek. Földi már 1789. febr. 5-i levelében kommentálhatta az eseményt, de neki könnyen meg is írhatta Kazinczy, mert kimaradtak a versei a MM.-ból, s B.-ra egy kritikai megjegyzése miatt is haragudott. (Kaz. Lev. I. köt. 261—267. 1.) Ugyanebben az időben Kazinczy a folyóirattal való szakítást, úgy lát-szik, egyetlen szóval sem említve küldte meg Prónay Lászlónak, a joze-finista rendszer egyik exponált főurának a MM. első számát (febr. 2.), s csak ápr. 11-i levelében vallotta meg neki, hogy nem szerkesztő többé (uo. I. köt. 259., 321—322. 1.); az öreg Ráday, noha tagja volt a kassai társaságnak, csak egy 1789. márc. 14-én keltezett levélből értesülhetett, hogy Kazinczy kilépett a társak közül; arról, hogy folyóiratot szándéko-zik alapítani, csak az év végén (uo. I. köt. 300. és 349., 513—515. 1.)

Horváth Földi után néhány héttel tudta meg Kazinczy elhatá-rozását, s bár már januárban kapott egy levelet, amely nem egészen elismerő sorokat tartalmazott B. elsőnek megjelentetett Osszián-fordítása be-vezetéséről (amire persze ő is talált benne kifogásolni-valót), a füredi költő még bízott, hogy barátja lehet B.-nak: „talán idővel öszve gyalu-lódunk; majd meglátom, mit felel [Ányosról szóló, jan. 10-i] levelemre Batsányi? ha mutat-e olyan sérénus szívet, mint a’ millyen a’ Tied; azután én is bátrabban írok neki” — mondta febr. 7-én (uo. I. köt. 272. 1.), s még febr. 9-én is, amikor három versét postára adta Kazinczy címére, azon lelkendezett, hogy most már igazán társa a *Museum*-ban (uo. I. köt. 274. 1.). A következő héten kapott azután egy levelet, amely-ben Kazinczy tájékoztatta a történekről. A három szerkesztő közül addig is Kazinczyval állt a legjobb viszonyban Horváth, s talán csodá-lattal vegyes baráti érzése már magában is elég lett volna, hogy elfogadja az országos híri író érvelését, és helyeselje elhatározását. Kazinczy azon-ban arról is jónak látta értesíteni, hogy beküldött verseiben B. és Szabó „semmi szépet és méltót látni nem tudtak”, s már ekkor tudatta vele, hogy külön folyóiratot és társaságot alapít, amelybe szíves szavakkal mindjárt társul is meghívta. (1789. febr. 19., Kaz. Lev. I. köt. 280—281.)

1.) Ilyen körülmények között érthető, hogy Horváth Ádám első szóra az *Orpheus* munkatársává szegődött.

Jan. 10-i levelére febr. 20-án kapta meg a füredi poéta B. válaszát, talán egy postanappal a Kazinczyé után. B. kereken megírta neki: szentség-törésnek tartaná Ányost úgy megrongálni; a névelők elhagyásával kapcsolatban elmagyarázta a vers és próza nyelve közti különbséget, és mint szerkesztő, megjegyzéseket tett Horváth verseire. (A levélnek csak egy részletét ismerjük: *Kaz. Lev. I. köt. 289–290. l.*) — Horváth válaszában biztosan nagyon meglepődött B.: a magát leplezni akaró sértett hiúság ilyen tirádáira és az önigazoló tudóskodás ilyen áradatára nem számíthatott, ilyesmire voltaképpen nem is adott okot. Válaszolt azonban, nem tudni mit. Végül Horváth ápr. 17-i leveléből megtudta, honnan fúj a szél, s megíratta Szabóval a véleményét: „Ezt az embert valaki fel büjtögetta én ellenem, mert a’ mennyire Horváthnak magyar szívít ismerem, ily kemény és érdeklő pennával nem illetett volna. idegen méreg fekszik szavaiban.” (*Kaz. Lev. I. köt. 581. l.*) — Horváth ígérte még ugyan később is, hogy kéziratokat kerít, de az együttműködésből már nem lett semmi. (*Uo., II. köt. 37. l.*)

Tényleges eredményre egyedül a dunántúli papság körében kezdett tudakozódások vezettek. B. először természetesen a volt pálosok, Ányos régi ismerői és rendtársai segítségét kérte, s ezek meg is tették, amit tehettek. Potyondi Ráfael valami kéziratot másoltatott számára a diákjaival, elég hibásan, Virág Benedek életrajzi adatokat ígért. A kiadó azt remélte, hogy az Ányos-családtól is anyagot tudnak majd szerezni, s általában: felkutatják azokat az élő személyeket, akiknél kéziratok lappanghatnak. (B. — Potyondi Ráfael, Kassa, 1790. jan. 22. — *OSZK. Levelestár.*) Ezen a nyomon jutott hozzá a legfontosabb kódexhez, amely aztán hagyatékával együtt a MTA. kézirtattárába került. (R. u. i. 4° 38., Császár Elemér ismertette Ányos *Verseinek* kritikai kiadásában, Bp. 1907. 239–242. l.) E kötet Ányos halála után rendtársa, Bersenyi Kristóf kezébe került; tőle Zsolnai Dávid veszprémi kanonok kérte el azzal az ígérettel, hogy ki fogja nyomtattatni; Zsolnai adta aztán B.-nak II. Lipót koronázásakor Pozsonyban, 1790 novemberében (*A’ kiadónak előbeszédgye*, 117. l. 17–26.). Igen valószínűnek tartjuk, hogy kapott B. — legalábbis lemásolásra vagy kópiában — Ányos-kéziratokat Kreskay Imrétől és Szirmay Antaltól is (*Kaz. Lev. II. köt. 6. l.*). Nyugodtan írhatta tehát ezek után, 1792 nyarán a MM. II. kötetének 3. negyedében Ányosnak egy Kreskayhoz intézett verses leveléhez, hogy kötetét talán már abban az évben kiadhatja. (*L. a Kiadói jegyzések között.*)

Az első felhívás legérdekesebb irodalmi visszhangja Verseghy Ferenc *Rövid értekezések a’ musikárvól* c. kiadványában rögzítődött. (Bécs, 1791. XII—XIII. l.) A szerző ebben azt fejtegeti, hogy a „rhythmus-talan” kádenciás verseket a cezúra és rim mellett jambikus vagy trochaeus lejtéssel kell megszépíteni. Példaként Ányos költeménye: *Egy boldog-talannak panaszszaai a’ halavány holdnál* szerepel, *Szomorú Tsillagzat* jelöléssel, mert B. a MM.-ban címet nem közölt: „Erről én, rythmusbéli Krízisem előtt, a’ mi belső betsét illeti, nyilván meg vallom, hogy azt már többször, de könyhüllátások nélkül még egyszer sem olvashattam” — írja Verseghy, s aztán metrikai elemzésébe kezd; persze, csak egy sorát, a negyediket találja a maga szempontjából helyesnek, mert az véletlenül

trochaikusnak olvasható. (Négyesy László: *A mértékes magyar verselek története*. Bp. 1892. 250. l.; Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 235. l.)

A MM.-ban kezdett Ányos-kultusz érdekes emléke Horváth Jánosnak, az *Egyházi Értekezések és Tudósítások* későbbi kiadásának *Ányos Pál sír halmára* című verse *A' Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabjában* (91–92. l.). Hogy a szerzőt a kassai folyóirat cikke inspirálhatta, egy másik, ugyanitt olvasható poémájának Ányosból vett mottója és első nyolc sora árulja el (*A Társaság öröm ünnepére*, 79. l.):

Melly különös érzés fogja el szívemet,
Melly kedves hangzatok élesztik fületem,
Hát vissza tér è már Hazánk boldogsága
Fel kél è még egyszer Mátyás Királysága?
Úgy van; Minervának hallom zengéseit,
Ki el hagyván Pindus, 's Parnaszus hegyeit,
El hozta Múzsáit Dunának partjára,
Hogy temjént füstöllyünk szentelt oltárára.

Nem más ez, mint B. *Abauj vármegye örömmünnepére* írott verse első nyolc sorának kópiája. (Horváth és B. későbbi kapcsolatáról l. BJÖM. I. köt. 445–447. l.). — A Pesti Társaság kötetének egy másik Ányosról szóló verse (Jankovich Miklós: *Ditsbültti Ányosnak vízi betegségben történt haláláról*) kinos rímjatek inkább, mint valamire való verszet.

B. állásvesztése és fogsága miatt persze késett a kiadvány megjelenése. A költő azonban viszontagságai között is gondosan őrizte a Zsolnaitól kapott értékes kódexet, s mielőtt alkalmá kínálkozott, megvalósította régi tervét. *Ányos Pál munkái* címmel, kiadó megnevezése nélkül jelent meg a munka Bécsben, 1798-ban, mint a Péteri Takáts József szerkesztésében, Festetics György költségen megindított *Magyar Minerva* sorozat első kötete. Az izléses kötet borítólapját a rajta levő *Minerva*-mellképpel együtt Czetter Sámuel metszette; B. száz forint jutalmat kapott munkájáért. (*Allgemeine Literatur-Zeitung*, Jena, 1798. nov. 9., 340. sz. 365. h.; Takáts Sándor: *Péteri Takáts József*. Bp. 1890. 104. l.; It. 1952. 81–82. l.)

A kiadás alapjául B. a Bersenyi-Zsolnai féle kéziratot vette. Ányos e saját kezével írott kódexe az egy személy irodalmi munkásságát — mintegy keretbe — egybefoglaló kötetek ama csoportjába tartozik, amelyeknek prototípusa a magyar irodalomban *A Besenyey György Társasága* című kiadvány. Fő jellemzője, hogy a saját művek mellett az irodalmi barátoké is helyet kapnak benne, vagyis mindazoké, akik az összeállítóval irodalmilag „társalkodnak”. Bessenyei kötetét költői levelek kíséretében küldözgették egymásnak a pálosok (eljutott Révaihoz is), s így érthető, hogy Ányos első verseskönyvét az „esztergári kódexet” már ennek mintájára állította össze, ezt követte Kreskay is kötet meg szerkesztésekor (*Ányos Pál Versei*. Kiad. Császár Elemér, Bp. 1907. 238–245. l.), ilyen lehetett Orczy és Barcsay leveleskönyve is, amit aztán a kiadó, Révai választott szerzők szerint két külön részre, az újabb ízlésnek megfelelően. (*Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*. Pozsony, 1789.) B. ugyancsak megbontotta Ányos kötetének szerkesztését, s kihagyva belőle azt a húsz költői levelet, amelynek csak címzettje Ányos, a maradékot műfaj szerint osztotta szét.

Kiadványa elejére az „önálló verseket” gyűjtötte. Mint Ányos kéziratosa kötetében, itt is a *Gyöngyösi árnyékházhoz* című áll az élen, egyszerű hangszíjlyozva a szerző és szerkesztő irodalmi pártállását. *Az isteni gondviselés, Igaz hazafi és A szép tudományoknak dőzött versek*, az isten — haza — tudomány hagyományos hármassága szerint kerültek egymás után. Ezt a csoportot személyekhez szóló és más alkalmi versek követik, majd a szorosabban vett líraiak. (*Érzékenységem egy kedves atyámfijának idő előtt történt halálán* stb.) A költői levelek szoros időrendben közli B., egyetlen nagyobb, másolási hibára visszavezethető tévedése, hogy a Mészáros Ignáchoz szóló 1779. szept. 1-it nov. 1-ről keltezte, s úgy állította az időrendi sorba.

Az önálló versek és a költői levelek közé *Énekek* címen külön verscsoportot iktatott a kiadó; ezeknek szövegét, talán az *Esdeklés* kivételével, minden valószínűség szerint Kreskay Imrétől kapta meg másolatban. (Vö.: Ányos *Verseinek* id. kiad., 243. l.) A kötet végéhez a levelek után egy Toldalék járul. Ányos Ovidiusból fordított heroidája, az igen kétséges eredetiségű *Érzékeny gondolatok és Érzékeny levelek*, a Bessenyei hatására íródott, vagy vele közös forrásból merített *Az ifjuságról* (vö. Császár kiadása, 387—388. l.), valamint egy prózai munka: *Egy kis-aszszonyinak levele a kedvesséhez*, (*Hogy az aszszonyi személyek nem emberek*) sorakozik itt egymás után. A négy versnek ma egyetlen sajátkezű kéziratát, még idegen kéztől való másolatát sem ismerjük, s lehet, hogy a kiadó már akkor is csak valami megbízhatatlan szöveget kapott belőlük. A heroidával kapcsolatban B. azt jegyzi meg, hogy Ányos egy barátja szerint a költő nyolcat fordított le, de ezeket még az sem látta; az *Érzékeny levelek* végén a következő jegyzetet találjuk (240. l.): „Több ilyen leveleket is írt Ányos; de azokat nem vehettem kezemhez. Hol ’s kinél legyenek, nem tudom.” Úgy látszik tehát, hogy e négy mű hitelessége vagy teljessége tekintetében gyanúja támadt, s azért sorolta azokat a Toldalékba. Az *Egy kis-aszszonyinak* levelével kapcsolatban is hasonló lehet a helyzet.

Az *Énekeken* és a Toldalékon kívül három olyan darabot adott ki B. 1798-ban, amelyet nem az „akadémiai kódex”-ből vett: az *Ajánló levelet* a versek előtt, a *Gróf Zrínyi Miklósról* és *A végső óra* című verseket. Az elsőt valószínűleg utólag vágták ki a kötetből, a Zrínyiről szóló megjelent már előbb a MM.-ban (I. köt. 311. l.), a harmadiknak kézírata, korábbi lelőhelye teljesen ismeretlen. Egyetlen vers maradt ki, ami benne lehetett volna: a *Callioe* (Császár kiadásában *Titkos Polyxena* címmel, 48—49. l., 254—255. l.), amit Kazinczy adott ki az *Orpheusban*. (II. köt. 266—267. l.; vö. Kaz. Lev. XIX. köt. 45. l.)

Szövegközlési elvekkkel *A’ kiadónak előbeszédgyében* foglalkozik B. Azokon, akik azt kívánták, hogy jobbitsa meg Ányos „poétai fogatkozásait”, Horváth Ádámot érti; olyanok, akik betű szerinti hűséget kívántak, talán nem is voltak a valóságban; a véleményük csak mint az előbbi felfogás ellentéte kerül elő. A kiadó — saját kifejezése szerint — a „közép útonn” járt: kijavította a valóságos hibákat, a rossz verseket és azt, ami a nyelv természetét vagy a költészet „megszeghetetlen reguláit” sértette. A gyakorlatban e „szabadon és könnyű kézzel” végzett változtatások elseje abban áll, hogy B. vas következetességgel, a rövid és hosszú magánhangzók esetében is, saját helyesírására tette át Ányos költeményeit. — Ányos nyelvi hibáival már az újabb kritikai irodalom

is foglalkozott. Az egyik: Anyos „e szó helyett *bércze*, *bérczei* következetesen *bérczekét*, *bérczekeit* ír.” Császár szerint a költő „a *bérczek* szóban nem érezte a többes képzőt, s egyes számú főnévnek tartotta.” (Id. kiad. 234. l. — Talán az ilyesféle alakok csoportjába tartozik a Barcsaynál előforduló *szigetekes* szó is. *Költeményei*. Bp. [1933.] 26. l.) Anyos másik nyelvi "vétsége" „a birtokos *-nak*, *-nek* ragjának jogtalan elhagyása olyankor, midőn a birtokos és birtokszó közé bele van szúrva az igei állítmány.” (Császár, id. kiad. 234. l.) A példákat Császár kiadása alapján seregestől lehet idézni:

Hol egy borostyán fa enyészél tövében, —
(Gyöngyösi árnyékához, 22.)
 Éppen a zöld pásit néztem kiességét,
(Egy Nimfa ditséri Keményt, 5.)
 Majd ott Óriások felülvén hegyére,
(Generális Gróff Vurmser, 6.)
 Olly szépen Kártigám irtál esetéről,
(Kártigám nevezetes írójához, 34.)

Véleményünk szerint az ilyen eseteket sem a nyelvérzék pillanatnyi zavarával, sem a forma kényszerének nyelvet torzító hatásával nem indokolhatjuk. Helyesen mondja ellenben B., hogy a jelenség tulajdonképpen a köznapi beszéden felülemelkedni akaró költői nyelv egyik eszköze, az inverciónak számunkra idegen, meg nem honosodott esete. Anyos, költői szabadságként, megengedhetőnek tartotta a megszozott szörend megváltoztatásának ezt a módját, de persze csak versben: kötetlen beszédben soha elő nem fordul nála ilyesmi, mint ahogy *bérceke*, *bércekei* alakokat is csak versben használ, s ott sem mindig. (Pl.: *A szép tudományoknak áldozott versek*, 96.) — Megemlítjük, hogy B. jegyzete nyomán Kazinczy is foglalkozott Anyos költői nyelvének ezzel a sajátosságával: megengedhetőnek tartja az ilyen inverziót: „Igy akarnánk vízzé, lőrévé tenni még a ' versek nyelvét is” — írta. (Kaz. Lev. XVI. köt. 209. l.)

Anyos elég gyakran magyarázta verseit jegyzetekkel. B. mint kiadó jó érzékkel és mértéktartással egészítette ki a régieket újabb adnotációkkal. Ezek egy része a versekben említett személyekre (Wurmser, Báróczy, Barcsay, Orczy, Bessenyei), egyes, a MM.-ban vagy önállóan megjelent költemények bibliográfiai adataira, bizonyos darabok eredetiségének kérdésére, a leveleknél előzményekre, egyszer még szövegvariánsokra is kiterjednek. Legértékesebbek persze azok, ahol irodalmi kérdésekről mond véleményt. Főleg ez utóbbiak miatt láttuk szükségesnek, hogy felvegyük a jegyzeteket kiadásunkba, azokkal a sorokkal együtt, amelyeket magyaráznak, s csak a puszta utalásokat hagytuk el, amelyek a versek MM.-beli megjelenési helyére hívják fel a figyelmet. — Kazinczy e jegyzeteket feleslegesnek tartotta. Mikor Toldy Anyos munkáit készült kiadni, ezt írta neki: „Gondolom, nevetséges Jegyzéseiből, mely[ek]re a' Horázt dicenda tacendája, és non erat his locus egészen rá illik, semmit fel nem vészesz. Én azokat nevetés nélkül soha sem tudom olvasni, 's nem tudnám, ha Batsányit nem ismerném is. Hát feleségének Verseit mint töltötte tele hasonló fecsegésekkel!” (Kaz. Lev. XIX. köt. 91. l.)

Az aprólékos munkába szívesen elmerülő B.-t nem a mesterségbeli vagy technikai feladatok megoldása tette próbára, hanem politikai helyzetéből eredő nehézségek. Két évvel a kötet megjelenése előtt szabadult Kufsteinből, a költő-előd pedig a jozefinizmus elleni nemzeti ellenállás leghatalmasabb szavú költője volt 1790-ig: az uralkodói önkényt és a céltalan vérontást támadó, s ugyanakkor a hősi magyar múltat és a nemzeti szabadságot dicsőítő verseit Ferenc király éppúgy magára érthette, mint II. József, nem is beszélve arról, hogy az egykor szerzetesi ruhát viselő érzelmes poéta egyes pajzánabb soraiba az egyházi rend védelmének jogcímén is beleköthettek a cenzorok. A versek kiadására viszont az általános érdeken kívül az irodalmi életbe való újbóli bekapcsolódás és valamiféle költői hitvallás kinyilvánításának vágya serkentette a Bécsbe szorult B.-t; boldogan dolgozott hát, amikor a régi terv megvalósítására lehetőség kínálkozott.

E kényes helyzetből legelőbb is az következett, hogy a kötet címlapjáról lemaradt a kiadó neve. Gondosan meg kellett rostálni a verseket is. E *kényszerű válogatásnak* négy teljes költői levél esett áldozatul: egy Megyesi Somogyi Jánosnak címzett és három Barcsaynak szóló (1781. júl. 27., dec. 30., 1782. febr. 4.). Jónéhány versből sorokat kellett elhagyni: kimaradt az *Egy jó barátomnak* c. epistola befejező része, pedig egyszer már — a végéhez fűzött prózai megjegyzés híján — az egész szöveg megjelent a MM.-ban (I. köt. 349—351. l.); jellemző a politikai nyomás megnövekedésére, hogy ami megmaradt, az is két jegyzetet kapott a bűnös királygyilkosokról és arról, hogy az 1781-ben készült verseknek semmi közük a francia forradalomhoz. (Kiadásunkban: 20. sz.) A Barcsayhoz intézett 1782. máj. 4-i levélből négy strofát kellett eltüntetnie; az ugyancsak Barcsaynak szóló 1778. aug. 13-iból egy sor hiányzik, s a prózai szövegek sem érintetlenek. (Császár-kiadás, 267. l.) Gondolnia kellett arra is, hogy Ányos pap volt; ezért magyarázza a kiadó aggodalmaskodva *A lenyugvó naphoz* című vers végén, hogy Ányos a lélek halhatatlanságában nem kételkedett. Még így is kiírtásra ítélte azonban a prűd cenzor az *Érzékeny gondolatok* néhány darabját. (BJÖM. I. köt. 320—328. l.) Ezekre a kényszerű elhagyásokra, csonkításokra vonatkozik *A' kiadónak előbeszédgyében* az a diplomatikus utalás, hogy Ányos egyes versei „nem nyomtatni valók”, de még „nyomtatásra alkalmasak” lehetnek. Stílus, „önkényes” változtatás kevés akad. (Császár kiadása, 234—235. l.)

Ányos verseinek kötetét kiadói előszó és életrajz vezeti be. Az utóbbi persze barátoktól szerzett adatokon alapul. Helyet kapott benne egy levélrészlet is, amelyben Ányos „egyik még életben lévő szerzetes társa” a költő utolsó betegségéről és haláláról tudósít. A meg nem nevezett rendtársat — nem éppen meggyőzően — általában Bersenyi Kristóffal azonosítják (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 219—220. l.); lehet azonban Virág Benedek, Kreskay Imre vagy Potyondi Ráfael is.

A kötet nyomtatásáról, terjesztéséről jóformán semmit nem tudunk. Példányszáma az akkori viszonyok között elég magas volt, legalább 1000 körül járhatott; Péteri Takáts ugyanis egyedül Marosvásárhelyre, Teleki Domokosnak 500-at küldött, s ezek ügyének tisztázására később Aranka Györgyöt kérte fel. (Levele Arankának, Bécs, 1798. nov. 2., ItK. 1935. 54. l.) Kerültek persze árusításra kötetek az ország

minden nagyobb városába: Pozsonyba, Pestre, Veszprémbe, Debrecenbe, Kassára, Nagyenyedre és Kolozsvárra is. (*Magyar Kurír*, 1798. júl. 20. III. negyed, 6. sz. 95. l.)

A fiatalon meghalt költő B. kiadásával vonult be a magyar irodalmi köztudatban a halhatatlanok közé. (Kisfaludy Sándor: *Himfy szerelmei*. Buda, 1807. XVIII. l.) Verseinek hasonló teljességű gyűjteménye csak 1907-ben, Császár Elemér gondozásában jelent meg. A *Magyar Kurír* mindjárt a könyv megjelenésekor rövid Tudósításban hívta fel rá a figyelmet, s azt ígérte olvasóinak, hogy utóbb bővebben ír majd róla. (I. h. 94–95. l., a bővebb ismertetést nem találtuk.) Virág Benedek — a költőnek és kiadónak egyaránt barátja — verset írt a kötet üdvözlésére *Ányos Pálnak emlékezete 1798.* címmel, s mindjárt ki is adta a *Magyar Minerva* sorozat III. kötetében. (*Poétai munkái*. Pest, 1799. 67–68. l.) Tudomást szerzett a munkáról a külföldi irodalom is: a jénai *Allgemeine Literatur-Zeitungban* 1798-ban ismertetés jelent meg róla, talán Gruber Károly Antal tollából. (Nov. 9. 340. szám, 365–367. h.) A magát meg nem nevező recenziens beszél a sorozat megindulásának történetéről, benne Festetics György és Péteri Takáts József szerepéről, majd Ányos életét ismerteti röviden, főként Barcsay, Báróczy, Bessenyei és Orczy nevelő és bátorító hatását emelve ki, s a német olvasók tájékoztatására Höltyhez hasonlítja a magyar poétát. Ányos — írja — meghalt anélkül, hogy verseit kiadhatta volna, majd így folytatja: „Diess fiel dem Hn Joh. Batsányi zu, dem vormaligen Herausgeber des Magyar Museums, einem vorzüglichen Dichter und Lieblingsschriftsteller der Nation, dem die Sprache, die poetische Kritik, das Feuer, die Rundung und Fülle des Ausdrucks, und der gute Geschmack ganz zu Gebote stehen. Er hatt seine Handschriften abdrucken lassen, und nur Schreib- und Gedächtnissfehler, oder offenbare Nachlässigkeiten verbessert. Seine Vorreden und seine Noten verrathen ihn durch ihren classischen Stiel und feurigen Ton, obwohl er sich nicht genant hatt.” (366. h. — vö. Kaz. Lev. VIII. köt. 555. l.)

A viszonylag nagy példányszámban megjelent könyv elég gyorsan elfogyott; Kazinczy legalábbis az 1810-es években alig tudott már példányt keríteni belőle. (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 240. l.; Ányos *Verset*, Bp. 1907. 229. l.; Kaz. Lev. VI. köt. 256., 277., 351. l.) Pedig éppen ekkortájt egyre többet beszéltek egyes dunántúli irodalombarát körökben a könyvről és kiadójáról, akiben a neologizmus elleni harc vezérért kezdték látni. A messze idegenben élő írónak ti. ez volt egyetlen kezük ügyébe eső önálló kiadványa; B. pedig kiadói előszavában a nyelv dolgát is érintette. A „szabadon-született, jól-nevelt, ’s minden viszontagságai között-is ártatlanságban maradt szűz Leány” hasonlatára gondoltak elsősorban, s a kiadvány becsét nagyra növelte előtűk, hogy Ányosban Kazinczy irányzatával szemben a nemzeti nyelv és lélek klasszikusát méltathatták. B. bevezetésében pedig a nemzeti költészet elvi értékelését kapták meg. Péteri Takáts meg is mondta mindezt Kazinczynak 1815-ben, s a széphalmi mesternek hazatérése után első dolga volt, hogy újból tüzetesen átolvassa B. lapjait. Megtette, s megnyugodott. „... én hálát adok az Istennek, hogy olly tátott-szájjal nem írok... mint az az ő Előbeszéde és Ányos’ élete” — írta Takátsnak (1815. júl. 10. Kaz. Lev. XIII. köt. 20–21. l., vö. XIII. köt. 15., XIV. köt. 333–334. l.), s a hasonlatot is tovább alakította a maga céljai

szerint: „Kimondom . . . , hogy a' lelkes ifjú a' szép Szűzön erőszakot is kész elkövetni, mert tudja hogy annak kedves lesz az erőszak 's érte panaszt nem tesz.” (Uo. XIII. köt. 6. l.)

A nyelvi és formai nemzetiség előmozdítására, mintegy példaul jelentette meg B. 1824-ben Faludi *Verseit*, s e kiadványt sorozattá bővítendő gondolt arra is, hogy Faludijához hasonló alakban és cíllal újból megjelenteti Ányos munkáit. (L. a MTud. és a Faludi-kiadás jegyzeteit.) — Úgyanebben az időben, de állítása szerint B.-tól függetlenül, Toldy Ferenc is készült egy kiadásra. (Kaz. Lev. XIX. köt. 43—44. l.) A tanítvány mesteréhez, Kazinczyhoz fordult támogatásért, a kötet tartalmi vázlatát is elkészítette. „A' n a g y Batsányi pirulva fogja meglátni Kiadásodat” — jósolta a pártfogó. (Uo. XIX. köt. 91., 56—58., 80. l.; Császár Ányos kiadása, 229—230. l.; ItK. 1926. 243. l.) Toldy azonban végül is lemondott a már cenzúrázott kézirat kiadásáról: „ . sok kétségeim végre is visszatartóztattak a kiadás eszközésétől” — írta. (Uo. XIX. köt. 590. l.) Valószínűleg helyesen gondolja Császár, hogy e kétségek főként amiatt támadtak benne, mert végül is a csoportosításon kívül, kéziratok hiányában, szinte semmi újat nem tudott volna nyújtani, s az ismert verseket is kénytelen lett volna B. helyenként változtatott szövegeivel közölni. Újabb, szakszerű kiadás csak akkor vált lehetővé, mikor B. linzi hagyatékával hazakerült Ányos legteljesebb kéziratosa köteté.

A MM.-ban megjelent első felhívás (I.), valamint az Ányos kiadásban megjelent bevezetés (II.) és életrajz (III.) szövegét B. kézipéldányából közöljük. Innen valók az egyes Ányos-művekhez fűzött kiadói jegyzetek is. Ez utóbbiaknál feltüntetjük, hogy melyik vershez tartoznak, és ahol szükséges, idézzük a magyarázott sorokat is. A javítatlan szövegállapotot és a jegyzetekhez fűzött tárgyi magyarázatainkat az alább következő összeállítás tartalmazza.

M. : MM. I. köt. 62—72. l.

- Szv. :** 109. l. 1. Iróink között,
3. hazafi társainknak (*Javítva a sajtóhibák jegyzékében is*)
110. l. 12. Poétai tálentommal ditsekedni,
15. talám még
17. a' Poézisbann,
22. Poéta. Melly
23. a' mélly és
113. l. 10. tovább miden állatok
114. l. 22. jövendő napnak éjtszakáját,
115. l. 1. Mélly hallgatás
18. völgyeknek méllysége, —
116. l. 9. szívek fajdalmából?
10. felém jönne! —
22. Talám majd valaki jön sírom'
26. kedvesek léznek Magyarainknak.

33. Hazafijakat, kiknél
35. valamely munkái találtattnak,

II.

- M.:** *Ányos Pál' munkái.* Bécs, 1798. V—XIV. 1.
Szv.: 117. 1. 2. kiadott egynehány költeményei
13. még-is, a' míg
118. 1. 38. Leány, kinek
39. erőszakot meg nem
Magyar Muzéum.
119. 1. 3. alatt születettél,
9. támadott 's hoszszas
12. vidékire, mellynek
23. határira, mond ezt
24. a' kik szavadat hallani
27. füleinek egygyaránt tetszhető,
29. jussor [!] eszetekbe :

III.

- M.:** i. h. XV—XX. 1.
Szv.: 120. 1. 19. *Esztergáron, Veszprém*
20. Egygy ideig
121. 1. 20. magas bértzes
's mély tsendesség
22. 's egynehány napi
32. halálát egygyik még
122. 1. 6. 9 holnapokat, és egynehány napot
7. a' *Franciskánusoknál.* —
26. fíjainak emlékezeteiben, és
élni fog munkájiban.

IV.

1.

A jegyzet mintegy bevezeti B. későbbi, hosszú és szenvedélyes Gyöngyösit védő megnyilatkozásait. — A jegyzetet Ányos versének utolsó sorához függesztette B., de az egész daratra vonatkozik.

M.: i. h. 6. 1.

2.

Az isteni gondviselés eredetije ma nem ismeretes. — B. a jegyzetet a vers végéhez írta.

M.: i. h. 13. 1.

3.

A B. történetfelfogásában oly fontos szerepet betöltő Mohács-képzetkőről l. BJÖM. I. köt. 293—302. 1. és 367. 1.; Palmáról uo. 464. és 538. 1. Kazinczy egyenesen kívánatosnak tartotta, hogy Palma törté-

nelmét valaki magyarra fordítsa. (Orpheus, I. köt. 441—442. l.) *A versidézet B. Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz c. verse 22—28. sora* (BJÖM. I. köt. 50., 355—375. l.).

M.: i. h. 18—19. l.

Szv.: 124. l. 2. *A mellyeket szótól a Historikussa-ig B. saját példányában zárójelbe tette a szöveget.*

21. *A versidézetet saját példányában zárójelbe tette az író.*

4.

Ányos verse nem Kemény Jánosra, hanem a magát Hunyadi Jánosért feláldozó Kemény Simonra vonatkozik, mint már Császár figyelemztetett (Ányos Pál *Versei* Bp. 1907. 249. l.). — A jegyzet a vers egészére vonatkozik.

M.: i. h. 35. l.

5.

Wurzbach szerint (*Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. LIX. köt. 1—7. l.) Dagobert Siegmund Graf Wurmser 1797. aug. 22-én halt meg. Habelschwertli hadműveletét 1779. jan. 17—18-án hajtotta végre.

M.: i. h. 43. l.

6.

M.: i. h. 54. l.

7.

M.: i. h. 61. l.

8.

A hanyatlík szó a vers első sorában fordul elő ;

Hová hanyatlász, virágzó Hazánk?

Császár (i. m. 279. l.) hibáztatja B. „nagyhangú leczkértetés”-ét, „ha ugyan nem a censura félrevezetésére volt szánva”, s kifejti, hogy a jozefinista kiadó nem érezte Ányos versének császárelenes, ellenzéki hangsúlyát. — Szerintünk, minthogy B. soha nem volt jozefinista, pontosan tudta, mit hogyan kell érteni ; ő maga is beszélt a haza oszlopinak kidőléséről, teljesen abban a képzetkörben, mint Ányos (BJÖM. I. köt. 367. l.) : a kifejezést azonban túlzásnak tartotta, és nem is ok nélkül. — A jegyzetbe tett Tacitus-idézet pontos lelőhelye : *Annales*, lib. IV. c. 34.

M.: i. h. 84—86. l.

Szv.: 127. l. 8. Íróknak munkájikban-is,

9.

Császár (i. m. 288—289. l.) Bessenyei *Az ifjúságnak hanyatlása c.* versével (*Holmi*, 378—388. l.) veti össze az Ányosét. — Valószínű, hogy mindkettőt közös (talán német) eredeti inspirálta. Bessenyeinél egy másik hasonló eset is tudunk ; Barcsay és az ő *Unalom c. verse* ugyan-csak közös forrásra mutat (Barcsay Ábrahám *Költeményei*. Bp. [1933.] 19., 125. l., Bessenyei *Kisebb költeményei*. Nyiregyháza, 1931. 25. l.). Ányos szabad fordítási elveiről l. *A' fordítástról c.* B.-cikk jegyzetét. M.: i. h. 92. l.

10.

Az „igaz magyar” tulajdonságok és a „Politzia, pallérozás” szembeállítására, mely különben kapcsolatos a magyar viselet kultuszával is, számos példa található Orczy és Barcsay költői levelezésében. — Az idézett strofa Schiller *An die Freude* c. költeményéből való; a latin idézetek lelőhelye Horatius: *Sat. lib. I. 4.*, 43–44.; *Epist. lib. II. 2.*, 91–92.; *Ars Poetica*, 367–369, 372–373.

M.: i. h. 94–96. 1.

Szv.: 128. 1. 3. betsmérelni. *E szótól a jegyzet végéig zárójelbe tette szövegét a szerző.*

11.

M.: i. h. 99. 1.

12.

M.: i. h. 101. 1.

13.

B. és Virág viszonyáról, valamint Virágnak a *Magyar Minerva* sorozatban kiadott *Poétai munkájáról* (Pest, 1799.) 1. BJÖM. I. köt. 409–414. 1.; It. 1952. 82–83. 1.

M.: i. h. 103–104. 1.

14.

M.: i. h. 108. 1.

15.

M.: i. h. 111. 1.

16.

A jegyzet először a vers MM.-beli kiadásában jelent meg (II. 40. 1.), Batsányi aláírással, másodszor az *Ányos*-kiadás 118. 1.-jén. A korábbi szöveg eltérései

130. 1. 4. Az akkori Prusszus háborúból írt volt *Ányos*hoz ezen ditső Hazafi; s' ime' szókkal rekesztette-bé levelét:

6. visszázkodása!

7. a' fel-támadásért megint

8. vagyok. Miért?

10. reám." *A 's a' t. itt hiányzik.*

17.

B. utalása a *Bessenyei Györgyről, és annak munkájáról* c. cikkére vonatkozik. Kiadásunkban: 135–152. 1.

M.: i. h. 122. 1.

18.

Báróczy Dusch-fordításáról 1. B. *Barátságos levelét és az ahhoz írt jegyzeteket* kiadásunkban.

M.: i. h. 145. 1.

19.

Az álnév felvételének „titkos ok”-át nem ismerjük; magáról a névnek eredetéről 1. Császár id. kiad. 263. 1.; *Ányos* nyelvi hibájáról már fentebb beszéltünk. A latin idézet lelőhelye: Horatius: *Epist. lib. I. 19, 17.*

M.: i. h. 171., 172–173. 1.

Szv.: 131. 1. 13. az, írtál;

20.

M.: i. h. 175—177. 1.

21.

B. ismerte az eredeti levelet, amit Ányos Mészáros Ignácnak írt s amit Császár már nem láthatott. Ebből valók a szövegvariánsok s a verses részhez csatlakozó prózai sorok, amiket Császár „Bacsányi csinálmányának” nézett (Id. kiad. 312. 1.).

M.: i. h. 178—179. 1.

22.

Orczy *A szabadságról* c. hosszabb munkája a *Két nagyszagos elmének költeményes szüleményeiben* jelent meg (3—60. 1.).

M.: i. h. 186. 1.

Szv.: 134. 1. 3. Magyar Múzeum,
8. (ki, a' míg

23.

M.: i. h. 199. 1.

24.

Az idézett munka teljesebb címe: *B. Carberi Anna kis-aszszonyinak kedvességhez írt levele. Mellyben meg-mutatja, hogy: az aszszonyi személyek emberek*. Pest, 1785. Trattner. A kézirat, melyből B. kiadta, ma ismeretlen. A kis füzet válasz *Megmutatás, hogy az aszszonyi személyek nem emberek* c., tulajdonképpen tréfás hangú, a biblikus vaskalaposságot és a „módit” gúnyoló röpiratra (1783.). Könnyen lehetséges, hogy mindkettő egyazon irodalomkedvelő társaság jókedvének köszönheti létrejöttét, melynek — ha csakugyan ő a szerző — az ekkor Székesfehérvárott tanárkodó Ányos is tagja volt. — B. szövege nem egyezik meg mindenben az első nyomtatással; Császár B. változatát közölte kiadásában (202—213. 1.).

M.: i. h. 241. 1.

6. BESSENYEI GYÖRGYRŐL, ÉS ANNAK MUNKÁJIRÓL.

B. Ányos munkáinak összegyűjtéséről tett „jelentés”-e után a MM. 2. füzetében a testőr-kör legjelentősebb, legsokoldalúbb alakjáról, Besseneyi Györgyről értekezett. A fiatal író a nagyságot megillető elismeréssel beszél kortársáról, akit a szerencsétlen körülmények falusi magányosságra és hallgatásra kárhoztattak; félreérthetetlen azonban, hogy úttörő *elődöi* tisztel benne. Úgy látta ti., hogy a testőr első műveinek megjelenése óta eltelt tizenhét-tizennyolc esztendő alatt a magyar nyelv és irodalom jelentős előrehaladást tett, s állítása megdönthetetlen bizonyítékeként Rájnis, Szabó és Révai munkáira hivatkozik, akik „Verseiket a' Görög és Deák mértékre venni próbálgatták”, mégpedig akkora sikerrel, hogy ebben a nemben a magyar minden más európai élő nyelvet felülmúl. Olyan vívmány volt ez, amit B. maga is talán csak másodjára tanult meg alaposabban, a formai tekintetben hagyománytisztelő testőrök párosrimú tizenkettőseinek és a magyaros-németes énekköltészetnek el-sajátítása után. Egy költő gyakorlatában egyesíteni a legalábbis kétféle (idegen és magyaros), egymást kölcsönösen kizárni igyekvő verselési

iskola vívmányait, nem kis dolog volt abban az időben; már pedig az akkor fellépő ifjabb nemzedék költői, B.-val az élen, egyre tudatosabban ilyen irányba fordultak a Bessenyei-cikk megírása körüli években (Virág, Verseyhy, Földi, Szentjóni Szabó), s azzal, hogy a régi és új formát egyaránt használták, nagy lépést tettek az egész nemzetet közönségének tekintő, művelt magyar irodalom megteremtése felé. Ennek az újabb nemzedéknek nevében és öntudatával szól B. Bessenyeihez, kérvén, hogy foglaljon helyet újból az írók között, s kiadatlan munkáit nyomtatásuk előtt „a’ máj időknek, erköltseinknek, és a’ jó ízlésnek állapottyához képest” jobbítsa meg. Az idők II. József korában valóban megváltoztak enyhült a cenzúra, a protestánsok toleranciát kaptak, s B. egyrészt igyekezett a nemzeti érdekek javára kihasználni a császár-adta szabadságokat, másrészt az ellenállás jegyében tömörülő ország egységének védelmében távoztatni akart minden vallási villongást vagy felesleges irodalmi szócátát.

Már az Ányos-kiadás „jelentés”-e túlmegy a hirdetések szokott keretein. A Bessenyei-cikk egy író és művei bemutatását vallja céljának, tehát lényegesen nagyobb igényű az előbbi iratnál. Nem téveszt-hetjük azonban szem elől, hogy ennek javarészt is egy „jelentés” tölti ki: Bessenyei kiadatlan műveket tartalmazó kéziratos kötetének ismeretése. Ez az anyag bővül ki a testőr többi műveinek és munkásságának jellemzésével, de ez is töri szét a növekedő tanulmány kereteit, hogy az végül is egyetlen munka hosszú szemelvényekből összefűzött bemutatásává legyen. Itt is azt figyelhetjük meg, amit a versekben: az alkalmi költemények nemzeti ódákká nemesültek B. kezében. Ezúttal mintha az új könyveket hirdető „jelentés” emelkednék irodalmi tanulmánnyá, az új irodalom egyik fontos műfajává.

Bessenyei kéziratos kötete a pálosok pesti kolostorában került B. kezébe, a cikk megírása előtt „vagy hat esztendővel”, vagyis 1783-ban. A MM. 2. füzeté ugyanis 1789-ben jelent meg (Vö. pl. Kaz. Lev. I. köt. 254–255., 348. l.). Az ellenkező, 1782 mellett síkra szálló felfogás (Bessenyei György: *Hunyadi*. Bp. 1929. XV. l. és Gálos Rezső: *Bessenyei György életrajza*. Bp. 1951. 394. l.) aligha helyes; B. akkor még nem is tartózkodott Pesten (Szinnyei, 8. l.). Valószínű, hogy a pálosok könyvtártermébe Horányi Elek irányította a költőt, Bessenyei régi barátja és társa az 1779-i akadémiaalapításban. (Csaplár Benedek: *A Horányi Elek tervezte „Hazafiúi Magyar Társaság”*. Bp. 1899.; Császár Elemér: *Bessenyei akadémiai törekvései*. Bp. 1910.) B. ebben az időben gondosan átolvasta a folió alakú kötetet, másolatokat azonban csak az egyetlen benne foglalt verses munkáról, a *Hunyadi*-eposz töredékéről készített. (A kézirat leírása: Bessenyei György: *Hunyadi*. Bp. 1929. XIV–XVII. l.) Így érthető, hogy a benne talált művek címére, tárgyára és azok sorrendjére 1789-ben már nem emlékezett pontosan. Az I. helyen említett darab, amely B. szerint „a’ Törvényről szól közönségesen”, *A’ törvények útjával* azonos, és a kötetben második (megj. Bp. [1931]. Magyar Irodalmi Ritkaságok 1.); a cikk szerinti második („a’ Magyar Törvényről van” és „Birodalmunknak tsak elsőb Századait illeti”) a kéziratban első, *A’ Magyar Nemzetnek szokásairól, erköltseiről, uralkodásának módjairól, és nevezetesebb dolgairól* cíművel egyeztethető (megj. Bp. [1942]. Magyar Irodalmi Ritkaságok 62.), ehhez tartozik az *Egész Europa’ for-*

mája a' *XI*dik százban című Voltaire-kivonat (vö. Gálos, i. m. 231. l., *A' Magyar Nemzetnek szokásairól* . . . Bp. [1942.] 5. l., *Hunyadi*, XV. l.); a harmadikul elősorolt már csakugyan harmadik és itt a cím is helyes (*Tudós Társaság*, megj. Bp. [1931.] *Magyar Irodalmi Ritkaságok* 1.) A kötet negyedik tagjaként találta B. a *Hunyadi* című „Vitézi Költeményt”.

A cenzúra annak idején mind a négy munkától megtagadta a kinyomtatási engedélyt. Az első háromnál maga Bessenyei jegyezte a kéziratra a papi könyvvizsgálók döntését, amit a kiadások aztán csontkítva közöltek. A *Hunyadi* sorsáról egy hozzáintézett francia levélből értesülünk (*Die Geschäfte der Einsamkeit*. Wien, 1777. 79–80. l.). Valószínű, hogy a közös sors miatt kerültek egy kötetbe, egymás mellé a darabok, s ezért adta be azokat Bessenyei a pesti pálosok kolostorának könyvtárába.

B. jól ismerte a testőr minden fontosabb munkáját : a főszövegben és a bibliográfiai felsorolásban (9. sz. jegyzet) a magyar nyelvű művek közül csak a *Galant levelek* maradtak ki ; a könyvészeti adatokból azt lehet sejteni, hogy B. nem olvasta el a két parancsra fordított vallásos iratot, mert a címüket összekeveri (7. és 8. szám). — A cikk megvilágítja, hogy a közvetlen utókor mit talált Bessenyei műveiben értékesíthető és továbbfejleszthető elemnek. Bessenyei korszakot nyitó érdeme B. szerint is a tudomány : a „közönséges világosság” terjesztése és a magyar nyelven való írás összefüggéseinek világos felismerése és megfogalmazása. Természetes, hogy a fiatal író szavai Bessenyei *Magyar-ságát* juttatják eszébe olvasójának, mikor erről ír (136. l. 20–26.). Figyelemre méltó, hogy e szakasz után a nagy feladatokat kijelölő előd erkölcsi bátorságának az előbbinél sokkal terjedelmesebb, idézettel súlyosított, ünneplésnek is beillő méltatása következik. Mintha B. már ekkor a nemzeti költő látói hivatásának megfogalmazására készülne. (A citátum lelőhelye : *A Besenyei György Társasága*. Bécs, 1777. 84. l. ; Ferentz deákról Bessenyei *A magyar nézőben beszél*, 55–56. l.)

A magyarnyelvűség programját tárgyaló bekezdésnél terjedelem, eredetiség és az eljövendő irodalmi harcok szempontjából egyaránt nagyobb jelentőségű a kritika fontosságáról szóló rész. Kétségtelen, hogy B. ebben a tekintetben is sokat köszönhet Bessenyeinek (*A holmi*. Bécs, 1779. és *A magyar néző*) ; tény azonban (s e probléma új vetületének felismerése már a fiatal utód érdeme), hogy a testőr első munkáinak megjelenése óta eltelt jó másfél évtized fejlődése a kialakítandó irodalmi bírálatra fontos új feladatokat is rótt. Az alkalmi versfaragók, fűzfapoéták és kántor-költők verselményei ellepték az irodalmat, leoninusok tömege látott nyomdafestéket pl. Szatsvay Sándor *Magyar Műsá-jában*, s még szólni is alig lehetett ez idétlenségek ellen, mert szerzőik a magyar nyelv fejlesztésével, a haza javának hangoztatásával védtek torz elmeszüleményeiket. Ezek ellen kellett harcha indulni, az új irodalom színvonala érdekében, Bessenyei tekintélyével. A kritikus szerepe persze kényes volt : vigyázni kellett, hogy ne sértse a hazafiúi érzelmeket, nézze a kevéske hasznát is ; legfőbb feladatának tehát a jóízű terjesztését és nevelését kellett tartania. B. olyan alaposan átgondolta mindezeket, hogy „a' fáradhatatlan és jó-igyekezetű” Kónyit még a nagyra-becsült Bessenyeivel szemben is védelmébe vette, s helyette Zechenter

Antalnak, e „kába firkáló”-nak adta meg a magáét, akinek egyik művéhez éppen Bessenyei írt előszót. (12. sz. jegyzet; Bessenyei Kónyi Jánosról: *A philosophus*. 2. kiad. Bp. 1881. 123–124. l.; Zechenterről: *A’ hitető Mahomet*. Pozsony, é. n.; Zechenternek *A’ magyar Anakreonja* Prágában, 1785-ben jelent meg.) Lehet persze, hogy bátorságát Ráday Gedeon véleménye növelte, aki 1788. jan. 4-én írt Kónyiról Kazinczynak, s ezt B. is olvashatta: „... Bessenyei Uram rövidséget tett neki, midőn a’ Filossofusában a’ Versei közül a’ leg rosszabbakat ki-választotta, és tsúfság képpen hozta elő...” (Kaz. Lev. I. köt. 158. l.)

A pálosok kolostorában talált Bessenyei-kéziratok közös sorsa és a József-kori viszonyok magyarázzák a cikkeknek a cenzúráról szóló részletét. Nem II. József dicsőítése itt a cél, hiszen a terjedelmes történeti példa is Erzsébet angol királynőről beszél, s az uralkodó és nemzet viszonyát — az önkénnyel szemben — a nemzeti véleményformálást biztosító magyar alkotmány szellemében magyarázza Teleki József verse; az író inkább a „világosság” terjedésére és az új helyzet adta lehetőségekre akar rámutatni. (A részlet utóéletéről l. a Ráday-nekrológ jegyzetét.)

A cikkben főként azt hiányolhatja az olvasó, hogy egyetlen szó, még célzás sincs benne Bessenyei filozófiai iratairól, s azt is kérdezheti, miért éppen a Hunyadi Mátyásról szóló eposzt tartotta érdemesnek B. a bőséges ismertetésre. Mondhatni ugyan, hogy a fiatal költőpalánta 1783-ban nem érdeklődött még túlságosan az elméleti problémák iránt, hogy főként a versek vonzották, s hogy az idézett háború- és egyházellenes részletek az aktuális politika főkérdéseit illették. Ismerünk azonban olyan adatot is, amely szerint B. foglalkozott filozófiával, a latinok után megismerte a fontosabb újkori gondolkodókat — köztük Kantot —; emellett a tanulmány elején csupa prózai idézetet hoz elő. (Kaz. Lev. IV. köt. 389., XX. köt. 323. l.) Figyelembe kell venni — véleményünk szerint — egy Bessenyei környezetében, a legközvetlenebb barátok körében kialakult nézet hatását is. A híres szépember Barcsay és a gyakorlatias, reális szemléletű Orczy nem szívesen nézték Bessenyei folytonos tépelődéseit, visszahúzódo magányosságát; s aggódtak érte, mikor ilyen sorait olvasták (*A Besenyei György Társasága*. Bécs, 1777. 35. l.)

Barátom kérdezed, mondjam-meg mint vagyok :
Mozgok a világban, nézek és hallgatok

Hasonló nyilatkozatot még jó párat találhattak (I. m. 40–42. l.; *A holmi*, 384. l.). Nem költői tárgyként, közhelyszerűen irogattak tehát neki a mértékletességről Barcsay és Orczy, később pedig tanítványuk Ányos (*A Besenyei György Társasága*, 3–9. l.; 16., 19–22. l.; Ányos Pál *Versei*. Bp. 1907. 152–153. l.). Olvasták ugyan ők is Bessenyei filozófusait, de főként a gyakorlati vagy a közélettel kapcsolatos problémákkal foglalkoztak (háború, egyház, vallás, művelődés stb.), és keveset sápasztotta őket a végső kérdések gondja. Barcsay egyenesen azt ajánlotta Bessenyeinek, hogy drámákat írjon, és a franciás divat bolondjait pellengérezze ki, Ányos pedig a nagyvilág bekalandozása után a „Gellért tetejére”, a magyar múlt nagy eseményeihez vezeti vissza barátját, „kellemetes” témákat emleget, s azt javasolja, hogy a szépre tanítsa a

magyarokat. B. nyilván ismerte ezeket a véleményeket, s talán már a MV.-be átvett Bessenyei-idézetekből is ezért mellőzte az olyanféle bölcselkedő kitéréseket, amelyek az ő cselekvő természetétől és gondolatvilágától is távol állottak. Annál közelebb érezhette magához a négy kiadatlan munka közül a *Hunyadit*. Bessenyei történetfelfogása alapvető vonásaiban megegyezett barátaival, akiknek hagyatékát később a fiatalember fejlesztette tovább. (*Die Geschäfte der Einsamkeit*, Wien, 1777. 68–69. l.; *A holmi*. Bécs, 1779. 186., 260–268. l. stb. B. szemelvényeit a *Hunyadi* 1929-i kiadásában I. a 10–12., 20–21., 54–57. és 60–63. l.-on; magáról az eposzról: Gálos i. m. 113–118. l.)

Úgy látszik, a cikk új érdeklődést keltett Bessenyei iránt, még olyan körökben is, ahová azelőtt nem jutottak el a művei. Fejérváry Károly, a felvidéki régiségbúvár pl. B. iratának hatására kérte meg csak hírből ismert könyveit Kazinczytól (Kaz. Lev. I. köt. 402. l.). — Kazinczy reflexiója ezúttal is tanulságos adalékul szolgál annak bemutatására, hogy mennyire más tájékról indult el pályájára, mint riválisa. Jellemző, hogy őseként, úttörőként sehol nem emlegeti Bessenyeit, s ennek egyéniségéhez és műveivel soha nem tudott közel férkőzni. B. cikkének megjelenésekor ezt írta a testőrrel: „Bessenyei Tudomány nélkül affectálta a legsublimisabb Philosophust, s dagály lett. Illyen ő Lucanusában, hol a' Gallusokat Gauloknak, Ausoniát Lausoniának nevezi tudatlanságból, akár mit mond Batsányi a' Museum 2dik darabjában. Igaz, hogy ha Bessenyei Deákul tudott volna, nem hiszem, hogy Lucanus jobb fordítóra akadhatott volna, mert mind a' kettőt a' dagályra szülte a' Természet.” (1789. júl. 10., Kaz. Lev. I. köt. 397–398. l.) A Bessenyei-cikk írásakor még B. barátai, párthívei közé tartozó Virág Benedek viszont még 1811-ben is büszkén vallotta Bessenyeiről: „... ő az, a' kinek tolla 's esze engem, hogy magyarul kezdenék írni, felébresztett. (Kaz. Lev. VIII. köt. 304. l.; vö. uo. III. köt. 55. l.)

*

A cikket a MMk.-ból közöljük; B. jegyzeteit számokkal mi láttuk el. A javítatlan szöveg a következőkben tér el ettől:

M. : MM. I. köt. 106–133. l.

Szv. : C. : munkajáról. *Az a a MMk.-ban is ékezetlen maradt.*

135. l.	2. nap-fényre hozatódni kezdett, 5. miként Hazájok' 7. egészen el-felejtkeztenek, 13. szépségének ; 22. lenni, ha-ki RÁJNISnak, 23. tagadni mérészelné,
136. l.	3. ha szükséges lenne, 13. az egészsz Nemzet 17. kiknek hamvaikat kellessék 20. soha Nemzetünk idegen (<i>Javítva a sajtóhibák jegyzékében is, a következő megjegyzéssel : Mindenütt rövid ü-vel az effélékben, úgy-mint : nyelvünk, népünk, üdvözülünk 's a' t.)</i>) 24. miként írásainak

- 137.1. 12. el-vennem, mely
 15. *Eszterházi Vigasságokat*,
 19. nevezetesebbek, mivel
 30. folyó 's Vers-béli beszédben
 32. nevezetes zikkelyek, (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 35. Könyv-szerzésben szükséges figyelmetességre
 39. lehetett, és kellett-is
- 138.1. 1. való meg-ítélése
 3. (bár még olyan nagy
- 139.1. 5. Külömben igen (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
 18. nem mondhatya!
 20. koronájával, mit e' világra
 22. ő mélységben,
 egygyenlő természeti van
 26. kellene annak-is
- 140.1. 1. miségét gyermekségeiktől fogva
 3. páltzát szerelmes Fejedelmének
 4. Annak kegyelmétől várja,
 11. nem különösen a' maga'
 14. II. József, 's fel-szabadította
 21. tellyes mivóltában a' Trónus
 25. *Voltaire Henriád'jának* formájára
 29. darabnak mivóltáról (az
- 141.1. 1. fényes újjaival
 29. Minden-némü állatt enged (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében is.*)
- 143.1. 30. ő véle az
 32. hartzoló tűzében tsendesül,
- 146.1. 23. esztendőbe. (*Javitva a sajtóhibák jegyzékében.*)
- 148.1. 19. tsudálljuk
- 149.1. 6. Olvasókat talám meg-is-sérthetnének.
A jegyzetek nagy része át van húzva a MMk.-ban.
- 149.1. 31. Ábrahám talám még
- 150.1. 16. érdemlik-meg, kik

7. TÓLDALÉK . . .

B.-nak a MM. harmadik negyede *Tóldalék*aként megjelent vita-iratát természete és tárgya miatt már a kortársak legtöbbit emlegették az író prózai munkái között, s az utókor irodalmi köztudatában is. — *A franciaországi változásokra* írott vers mellett — máig ez tartja fenn leginkább az író emlékezetét. A jelentős és a korai prózák között terjedelmével is kitűnő cikket abból a célból írta szerzője, hogy Milont, Baróti Szabót és saját fordítási reguláit megvédje Rájnis támadása ellen. Az alábbiakban a *Tóldalék* létrejöttének és hatásának történetét vizsgálva, főként a két utóbbi témakörrel foglalkozunk. (A Milton-vitával kapcsolatban vö. Tarnai Andornak az ItK. 1959. 1. számában közölt

cikkét.) A vitairat az egykorú irodalom rég számon tartott jelenségei között legszorosabban a prozódiai harc eseménysorához kapcsolható a mű történetét nekünk is ennek rövid vázlatából kiindulva kell kezdenünk.

1. Mikor Szabó Dávid 1774-ben megtudta Holló Mártontól, hogy volt rendtársa, Rájnis József is irogat új mértékre vett magyar verseket, költői levélben ajánlotta fel, hogy együtt lépjenek próbálkozásaikkal a nyilvánosság elé (*Új mértékre vett külömb' verseknek három könyvei*. Kassa, 1777. 170. l.). Rájnis azonban, már készen álló könyvére és Barótiétól eltérő prozódijára hivatkozva, hallani sem akart a tervről; a két költő vitatkozni kezdett, Holló közbenjárása sikertelennek bizonyult; végül is Szabó 1777-ben önállóan jelentette meg kötetét. Őt magát is meglepte verseinek sikere, amely egyszerre országos hírvé költővé tette, új irányzat atyjává emelte a közönség szemében, s csak lassan tájékozódott váratlan szerepében. Inkább a közvélemény, mint személy szerint Szabó az oka, hogy Révai szükségességnek tartotta mentegeni önálló felépését, és magyarázgatni előtte prozódijuk eltérésének okait (*Elegyes versei*. Pozsony, 1787. 59—62. l.). Baróti ti. — saját nyilatkozata szerint — kedvvel olvastatta a *Magyar alagyákat* (Kaz. Lev. I. köt. 16. l.). Mikor azonban 1781-ben, kilenc esztendei állandó javítgatás után megjelent Rájnis *Kalauza*, szerzője elsőségének hangoztatásával, eltérő verstani nézetekkel és két jegyzettel, melyek félreérthetetlenül ellene: prozódijája és inverziói ellen irányultak, kötelességének érezte, hogy válaszoljon. Vitairata 1783-ban már elkészült; a közös jóbarátok, Molnár János, Jósza Gergely, Nagy János hiába igyekeztek csillapítani: hajthatatlan maradt és 1787-ben kiadta a feleletet (*Ki nyertes az hang-mérséklésbenn?* Kassa, 1787.; Kaz. Lev. I. köt. 173. l.).

B. nem ok nélkül mondta Szabó vitairatáról 1788-ban „Bár sohasem írta volna. De ebben a jó férfiúban is meg vagyok valamennyire még a — jezsuitizmus. Kár érette. Derék, jó szívű magyar ember más-ként. Rajnis is jezsuita. Nagyralátó, keményfejű, nagy poéta, és a mi annál rosszabb, nagyon ismeri tehetségeit és tudja, hogy a maga nemében még eddig nálunk övé az elsőség.” (Levél Orczy Lőrinchez, Kassa, 1788. ápr. 15., *Figyelő*, VII. 317. l.) Rájnis könyve ugyanis ekkor már elismerést, vitája a nála műveltebb és korszerűbb felfogású Rát Mátyással figyelmet keltett (*A' magyar Helikonra vezérlő kalauzhoz tartozó meg-szerzés*); Révai, a másik deákos is hibáztatta már 1783-ban, egy Kreskay Imréhez intézett költői levélben Szabó Rájnisnál először szavát tett inverzióit, és félreérthetetlenül a másik ex-jezsuita után tette a költői ranglistán (*Elegyes versei*, 89—97. l.; Hattyuffy Dezső: *Költői levelezések Kreskay Imre hagyatékából*. . . Bp. 1906. 96—101. l.); ugyancsak ő 1786-ban, a *Vers-koszorú* megjelenése alkalmával hosszú verses epistolában fejtekte ki véleményét Szabó latinus szabadságú szörendjéről, melyet nyelvrontásnak, a magyar nyelv ellenségei számára önként szolgáltatott érvnek minősített, s bírálatát azzal tetézte meg, hogy Rájnisra mint fő példára hívta fel benne a figyelmet (*Elegyes versei*, 103—114. l.). Révai nyomán felszólalt az inverziók ellen Horváth Ádám is (uo. 265—266. l.). Nem hallgattak persze Szabó és hívei sem. Kazinczy 1786 októberében catullusi modorban gúnyolódott Révai levelén, versét megküldte Rájnisnak; Szabó ingerülten válaszolt Révai második epistolájára, a

kritikát szörszálhasogatásnak, szeleskedésnek minősítette és kiadta vita-iratát (Kaz. Lev. I. köt. 113—114. l., 171—173. l., Révai *Elegyes versei*, 266—267. l.).

Baróti Szabó mindkét deákost engesztelhetetlen haragra lobbantotta könyvével. Révai a vitairat megjelenése után Orczynak és Kazinczynak prózában, Nagy Jánosnak versben nagy nyomatékkal írta meg véleményét Szabó nyelvrontásáról, Rájnis pedig hozzálatott a „méltó” válasz elkészítéséhez (*Figyelő*, XIII. köt. 354—355. l., Kaz. Lev. I. köt. 171—173. l., ItK. 1925. 98—99. l.). — A kortársak úgy tudták, hogy a két Győrben lakó pap többé-kevésbé együtt dolgozik a feleleten és nem is tévedtek ma is megvan Révai 1788-i levele, amelyben azt írja, hogy Baróti „nem csak másokat nem ért, de még magát sem”, s ez nem más, mint Rájnis *Mentő-írásának* egyik tétele „Meg mutatom azt-is, hogy ő kegyelme olyan Író, kinek írásából nyilván meg tettzik abban, a’ mit a’ Kőszegi Poéta írt, sőt abban-is, a’ mit ő kegyelme maga írt, tellyességgel semmit-sem értett.” (Kaz. Lev. I. köt. 172. l., *Mentő-írás*, 24—25. l.) — A két író ekkori együttműködéséről Kazinczy 1794-ben azt híresztelte, hogy az egyébként békés természetű Rájnist az „éles” és „irigy” Révai tüzelte az ostromba hangú vitairatra, majd 1810-ben B.-nak tulajdonította az állítást, azzal, hogy 1804-ben tőle hallotta Debrecenben (vö. : Kaz. Lev. I. köt. 518. l., II. köt. 341., 364. l., VII. köt. 303. l., BJÖM. I. köt. 385. l. B. vallomását I. kiadásunk III. kötetében).

Mire Rájnis elkészült a felelettel, az addig kétségtelenül neki kedvező helyzetet lényegesen megváltoztatta B. fellépése: Baróti fiatal barátja irányításával és támogatásával akkor már új, az előbbieknél összehasonlíthatatlanul különös kötetének sajtó alá rendezésén dolgozott, lefordította Miltont, és fenségre törő verseit fiatal szerkesztőtársa vette védelmébe ellenfeleinek támadása ellen. (A részleteket I. ItK. 1959. 1. sz.)

2. B. tisztelte és becsülte Szabó ellenfeleit: Rájnis *Kalauzának* egyik mondatát (69. l.) idézte a fordításról írott *Magyar Músabeli* cikkében, s ugyanott helyeselte magyar *Aeneis*ének tervét; Révaival legalább 1787 óta ismeretségben és kapcsolatban volt, hiszen ez is az Orczyház kliensei közé tartozott (B.—Orczy, Kassa, 1787. aug. 20., *Figyelő*, VII. 314. l., 1788. ápr. 15., uo. 317. l.). Már idéztük azt a levelét, amelyben kijelenti, hogy nem ért egyet Baróti Szabó feleletének megjelentetésével; úgy érezte azonban, hogy pártját kell fognia barátjának, ha olyan oldalát éri támadás, amely az ő hatására, újabb fejlődményként mutatkozott meg költészetében. — Kassán már 1788. ápr. 15-én tudták, hogy terjedelmes replika készül Győrött, ismerték a válasz alaptételeit is: „Szabó tudatlan ember, nem poéta, sőt még nem is magyar”, talán részben Révai Kazinczyhoz intézett ápr. 2-i leveléből (B.—Orczy, *Figyelő*, VII. 317. l., Kaz. Lev. I. köt. 171—173. l.). Legkorábban, 1789. márc. 28-án a *Magyar Músa* jelentette Rájnis Vergilius-fordításának megjelenését a Barótinak írott felelettel együtt, amely *A’ magyar Virgiliushoz tartozó sisakos pajzos kardos mentő-írás* címmel, új lapszámozással (1—92. l.), az előbbihez csapva látott napvilágot. A vitairathoz, mintegy függelékül, de a kötetből külön, egy kis kétíves füzet is megjelent ekkor (*Tóldalék, mellyben a magyar Virgiliusnak szerzője a kassai Magyar Muzéumról jelesbben pedig az abban foglaltatott fordítás mesterségének reguláiról-VALÓ*

ítéletét ki nyilatkoztatja. Pozsony, 1789.), Kazinczyhoz és B.-hoz, a két fiatalabb szerkesztőhöz címezve. Az irat voltaképpen nyomtatásban adott vélemény a MM. első számáról. (Ezt a kassaiak sziveségéből Földi Jánostól kapta kézhöz Rájnis). A neolatin minták szerint levél formában írott értekezés két témával foglalkozik; a Szabó-iránti megvetés nyilatkozik meg az elején, ahol „furtsasággal” vádolja a kassai szerkesztőket, a második rész elég szelíd hangon B.-t oktatja a fordítás mesterségének reguláira. A „furtsaságon” azt kell érteni, hogy a fiatalok első helyre tették a folyóiratban a „lomha” Baróti Szabó rossz versét, hogy az ő „gyorsaságuk” annál jobban kivilágolják, és Milton elejétől végéig hibáktól hemzsező eposzát fordították vele, míg maguknak a sokkal jobb Klopstockot és Ossziánt tartják meg – ugyanabból a célból. A fordítás mesterségének kérdésében tagadja B. alaptételét („a’ Fordítás . . . az eredeti-írás’ mássa és jól-eltaláltt képe”), mert e szerint „a’ leg-jóbb fordítások-is hibások vólnának”. Rájnis háromféle fordítást különböztet meg: „rabi fordítást”, mely az újlatin irodalmi terminológiában az interpretatio (versio) puerilis-nek felel meg, a „köz-fordítást”, amely Gottsched elvei szerint készül (idézi is ezeket magyarul), végül a „jeles fordítást”, amely az interpretatio virilis-szel azonos. Befejezésül Scaliger-idézetek kíséretében kifejti, hogy a fordítónak versengenie kell eredetijével; ezt nem tehetné azonban, ha B. fordítási reguláinak „rabláncai” nyugóznék erejét. (Rájnis felfogásának neolatin kapcsolatairól l. A’ *fordításról* írott B.-cikk jegyzetét.)

Rövidre fogva mindössze ennyit mond a régies, példázgató stílusban megírt vitairat, de az előzmény: a Baróti Szabónak adott válasz, meg amiatt, hogy a nagyigényű, egy tudós társaság tekintélyével fellépő folyóirat első számát megbírálta és egyik szerkesztőjét kioktatta, nagy feltűnést keltett; a kortársak már a jó vitatkozó hírében álló Rájnis személye végett is nagy érdeklődéssel várták a további fejleményeket. Horváth Ádám helyeselte vagy legalábbis jól értette ugyan B. fordítási reguláit, de most az ügy igazságának mérlegelése helyett inkább a vita esélyeit latolgatta: „Batsányi . . . arra elégtelen, hogy vagy Rájnisal, vagy Révaival ki tegyen, Révaiban elég hiba van; de tűz az esze, ’s nem is üres a’ feje, Batsányi soká tanul annyit, mint a’ mennyit már amaz tud.” (Kaz. Lev. I. köt. 342. l.). Pétzeli József 1789. aug. 8-án levelet írt Rájnisnak, s egyetértéséről biztosította a fordítás mesterségének ügyében: „Örülök . . . , hogy úgy meg egyezünk a’ szabadabb fordításnak oltalmazásában. A’ Kassai regulák-szerént a’ leg-jóbb fordítások lesznek örökké a’ leg-rosszabbak.” (Rájnis: *Apulėjus’ tüköre*. Bévezetés. MTA. R. u. i 4° 19/I., Tud. Gyűjt. 1823. IX. 15. l.). Miltonról valószínűleg nem szólt a levélben (Rájnis nem említi), mert ebben az ügyben a teljesen konzervatív felfogású ex-jezsuitával szemben körülbelül Neumann és Denis nézetét vallotta. Nagyon tanulságos Kazinczy állásfoglalása. Említettük, hogy 1786-ban gúnyolódó verset írt Révai ellen, a MM. 2. füzetében pedig B. nézetei alapján bírálta Pétzeli Youngfordítását. Közben azonban összekülönbözött B.-val, eltávolodott az ehhez szító Baróti Szabótól, és szakított a folyóirattal (1789. márc., Kaz. Lev. I. köt. 300. l.). Úgy tett tehát, mintha Rájnis *Tóldaléka* csak figyelmességéből lenne részben hozzá is címezve, s ápr. 8-án, alig hogy elolvasta a vitairatot, udvarias levelet küldött a szerzőjének: „En

részemről örvendek azon, hogy Muzéumunk javallásodat meg nyerhette : és személyem iránt mutatott barátságodat igen nagyra betsülöm.” (Rájnis : *Apulėjus' tüköre*, i. h.).

B.-nak tehát, a MM. nevében is, egyedül kellett felvennie a harcot Baróti, Milton és a fordítási regulák védelmében. Azt mindjárt elhatározták, hogy Szabó nem válaszol, mert Rájnis „garázdálkodási” nem méltók erre, s különben is eléggé megfelel neki Szabó sajtó alatt levő köteve : a fiatal szerkesztő pedig támogatás, szövetséges után nézett. Lefordította barátjával Vergilius I. eklogáját, hogy példán mutathassa be, ki a jobb költő a két deákos közül, s alig hogy elkészült vele Baróti, megküldte Orczynak ; irt Rádaynak is : érdeklődött Rájnis *Tóldalék*áról vallott véleménye után, igyekezett meggyőzni ellenfele szócsavarásban kimerülő, goromba módszerének gyengeségéről, rá akarta beszélni, hogy az öreg főúr a folyóirat 3. negyedében, tehát egy számban az ő feleletével, cikket írjon Rájnis prozódiajának hibáiról ; felkérte, hogy az ő készülő feleletét majd a kinyomtatás előtt bírálja meg (B.—Ráday, Kassa, 1789. ápr. 11., ItK. 1907. 89. l., 1. még a máj. 9-i és jún. 9-i leveleket, uo. 91. és. 92—93. l.). A vitairatot az alája irt dátum szerint május utolsó napján fejezte be B., de valószínű, hogy később is dolgozott még rajta, mert a 3. negyedből ezt cenzúráztatta utoljára, és az egész szám kézirat után juttatta el a nyomdával kapcsolatos ügyeket intéző Rádayhoz (B.—Ráday, Kassa, 1789. júl. 18., ItK. 1907. 207. l.).

B.-nak mindenekelőtt a helyes modort és módszert kellett megtalálnia a felelethez. Rájnis ugyanis főleg ezzel döbentette meg kortársait : Földi azon csodálkozott, hogyan egyeztethető össze vitastílusa vérszegény érveivel, műveltségével és papi hivatásával (Kaz. Lev. I. köt. 503. l.); Kazinczy egyik nyilatkozatából az sejthető, hogy irodalmi körökben szólásmondásszerűen emlegették a „Rájnisi módot”, melynek lényege : „Gáncsat keresni a' más munkájában.” (Kaz Lev. I. köt. 439—440. l.) Egyesek, mint Horváth Ádám, attól tartottak, hogy B. vagy Szabó „bosszút áll” a sérelmekért (Kaz. Lev. I. köt. 335—336., 583. l.) ; Aranka attól félt, hogy a válasz Rájnis önféjűsége miatt amúgyis teljesen céltalan lesz, pedig amit az a fordításról irt, „az olyan semmi, hogy azt a Világ eleibe merni bocsátani felette nagy bátorság volt.” (Levél Rádayhoz, Marosvásárhely, 1789. szept. 26., a Ráday-levéltárban). B. kezdettől fogva vigyázott *Tóldalék*ának az irodalom méltóságához illő stílusára, és egészében jellemző munkájára, amit maga jegyzett fel róla : „Minden epe és illetlenség nélkül vagyon meg-irva ; mert alacsonyokra ugyan soha sem fogok vetemedni, bár miként meg-bántson-is mind engem', mind Múzeumunkat. De azt-is szükségtennek lenni itéllem ('s mások-is), hogy oly garázda emberrel sok ceremoniát tegyünk.” (B.—Ráday, Kassa, 1789. jún. 9., ItK. 1907. 92. l.). A szerkesztő valóban sehol sem személyt sértően íles, de Rájnis joggal magára vehette az értekezés mottóját (Horatius, *Epod.* VI. 9—11.), és zokon eshetett neki — ha az ő irata után nem is jogosan —, hogy dicsőségvágygyal, hirtelenkedéssel, diktátori hajlammal, az elsőség kérdésében irigységgel vádolják (*Apulėjus' tüköre*, Bevezetés).

Ami a „furcsaság” vádját illeti, B. ennek első részével, Szabó első helyre állításával könnyen végzett, kijelentvén, hogy semmiféle értékelésről szó nem volt, a megtisztelő hely szerkesztői szempontok miatt

jutott Szabónak (vö. Kaz. Lev. I. köt. 247. 1.). Ez is jellemzi B. tervszerű szerkesztési munkáját; — jellemző a korra, hogy Kazinczy két évvel később egyenesen büszkélkedett vele, hogy az *Orpheus*-ban a darabok sorrendjének eldöntését a nyomdászra bízta (Kaz. Lev. II. köt. 182—184. 1.). — Fordítási reguláinak védelmére B. még egyszer elmagyarázta felfogását, s döntő bizonyítékul Rájnis fegyvertárából, a jezsuita költészet egyik ünnepelt alakjának könyvéből idézett annak bizonyítására, hogy ellenfele még saját pártja nézeteit sem ismeri jól (35. jegyzet). A citátumot azonban tévedésből tulajdonítja Walliusnak: a jezsuita parafrázisai elejére tett, előszónak szánt idézetgyűjteményből való ti.; írója Manutius (*Poematum libri novem*. Norimbergae, 1697-i kiadásban „Gravissimorum virorum de paraphrasi judicium” cím alatt). Tanulságos megfigyelni, hogy Rájnis is különbséget tett a gyakorlatban fordítás és imitáció között, mégpedig nem dörgő hangon hirdetett elvei, hanem a magyarországi, a szó szoros értelmében vett iskolai gyakorlat szerint. A *Magyar Virgiliusban* — mint maga mondja — „a köz-fordításnak reguláját” követte, azt az eljárást pedig, melyet Theokritosz és Vergilius Scaligernél kifejtett viszonya alapján a legjobbnak tartott, a *Magyar Parnaszszus* IV. részében levő Plautus-átdolgozásában követésnek nevezi. (Eredetije OSzK. Quart. Hung. 221. Ismertetése: Tési Edit: *Plautus Magyarországon*. Bp. 1948. 41—47. 1.) A két fordítási mód velejében nem más, mint egyrészt a tanulóktól megkívánt hű, de magyarul jól hangzó tolmácsolás, másrészt az a gyakorlat, amellyel a tanárok az iskolai színpad számára „expurgálták”, „magyarították” az ókoriak és az újabb szerzők műveit. (Jó példákat hoz Tési i. m.-ban; így dolgozott egész életében például Dugonics.) — *Tóldaléka* végére B. Vergilius első eklogáját iktatta Szabó és Rájnis fordításában, a latin eredeti kíséretében, hogy az olvasók összevethessék a szövegeket, és megállapíthassák, melyik a jobb magyar tolmácsolat. A vergiliusi textus a kor színvonalán álló, kifogástalan helyesírással jelenik meg; a foglalat allegóriakeresése és egy szövegvariáns Rájnis felfogását tükrözi.

Rájnis az *Apulejus' tükörében* és 1809-től kezdve Kazinczy is a következő történetet terjesztette Szabó fordításával kapcsolatban B. kezéhez kapta Landerertől (vagy talán Kazinczytól) Rájnis Vergiliusának egyik ívét; azonnal szaladt vele Barótihoz, és azt tanácsolta neki, hogy tegye magyarrá az első eklogát, más előadás szerint mind a tízet; „szem előtt tartván a Rájnis fordítását”, igyekezék azt meghaladni, „s nyomtattassa könyvébe, mintha azt ő a Rájnisének látása előtt dolgozta volna.” (Kaz. Lev. VI. köt. 189., XVIII. köt. 97., XX. köt. 73., 323. 1.). Mint B.-val kapcsolatban mindig, Kazinczy most is részben igazat, részben valótlan állít. Az egykori adatok nem szólnak semmiféle ívről: a könyv 1789. márciusának végén jelent meg, április elején vitte meg a kész nyomtatványt Kassára Landerer (ItK. 1907. 89. 1., *Tóldalék*, 155. 1. 16—17. sor); az viszont bizonyos, hogy Baróti Szabó B. kérésére fordította az első eklogát április elején; kétségtelen az is, hogy a munkát B. — saját szavai szerint — összehasonlítási alpnak szánta: „kiki lássa, mellyik legyen közülök méltóbb a poéta névre” (i. h., Szabó *Költeményes munkái*. Kassa, 1789. I. köt. 173. 1.); kétségbe nem vonható, hogy Szabó éppen sajtó alatt levő, de csak júl. 4-én elkészült kötetében a latin szöveg kíséretében helyet kapott az új fordítás (ItK. 1907.

206. l.). Mindehhez azonban Landerernek nem kellett nyomdáiveket vinni B.-hoz. Nézetünk szerint az itt a lényeges, hogy B. a magára talált Barótival már fel merete vétetni a versenyt Rájnnissal szemben, akit 1788 áprilisában még ő maga is a legjobb deákos költőnek tartott.

A Rájnis-vita során B. és Kazinczy viszonya még jobban elmérgesedett. Szabó és védelmezői úgy tudták ugyanis, mégpedig Győrből, hogy Kazinczy még betegsége, vagyis 1789 tavasza előtt „Rájnnissal titkos szövetségbe esett” (B.—Ráday, Kassa, 1789. júl. 4., ItK. 1907. 207. l.). Az ügyről csak annyi bizonyos, hogy Kazinczy a *Magyar Virgilius Tóldalékának* megjelenése után udvarias levelet írt Rájnnisnak, amelyből az egyetlen ma ismert mondatot már idéztük fentebb. Hogy ebből származott-e a „titkos szövetség” híre vagy volt-e más alapja is a gyanakvásnak, adatok híján nem lehet eldönteni. Tény, hogy a kassai vitázók komolyan vették a vádat: B. 1790. elején egy Horváth Ádámmal intézett levelében is foglalkozott vele, s megfenyegette Kazinczyt, hogy „bőven meg adgya majd az árát”. (Kaz. Lev. II. köt. 36. l.)

3. B. *Tóldalékának* megjelenésével éppen negyedszázadra hallgattott el a vita a nyilvánosság előtt, s mikor újból előkerült, Rájnis *Georgikonában*, már csak a fordítás kérdéséről esett szó. Levelekben és kiadatlanul maradt művekben persze tovább folyt a disputa, főként Rájnis részéről, akinek állapotát falálóan jellemezte Kazinczy: „Meg-volt bántva, 's nem sír ha bántják, hanem vág.” (Kaz. Lev. I. köt. 518. l.). — A MM. 3. negyede 1789-ben, a nyár végén vagy már ősszel jelent meg, Rájnis tehát 1790 elején újból hozzálátott, hogy választ írjon B.-nak (*Apulėjus' tüköre*, Bevezetés, Kaz. Lev. I. köt. 404. l.). Kassán Kazinczy beszélt elsőknek a készülő műről; B. májusban húsz árkusra menő munkáról tudott, amely az ő „bűdös hírét” költi; hallotta azt is, hogy a készülő irat a szerző életrajzát is magában foglalja (ItK. 1907. 209. l.). A felelet, címe szerint: *Apulėjus' tüköre. Mellyben a' kassai Próteusnak képét, és annak sok-féle tsúfos tünését láthatni*, végül is nem jelent meg nyomtatásban, valószínűleg el sem készült teljesen. Különös címe Apuleius Platonius Madaurensis *De Magia* (Apologia) c. könyvének egyik mondatán (cap. 14.) alapul, ahol a „a' Tükörnek ditséreté”-re ez áll: „In eo visitur imago mire relata, vt similis, ita mobilis, et ad omnem natum hominis sui morigera. Eadem semper contemplantibus aequaeva est ab ineunte pueritia ad obeuntem senectam.” (Rájnnisnál: 5. l. magyar fordításban 6. l.). Az irat eredetileg 32 „jelenés”-ből (képből) állt volna; utóbb Rájnis 27-re csökkentette számukat; Fejér György 24-et ismert, a többi — véleménye szerint — „tollban maradt” (Tud. Gyűjt. 1820. VIII. 6. l.); a ma ismert akadémiai kéziratban, amely Toldy Ferenc bejegyzése szerint Fejér hagyományából került oda 1850-ben, csak 15 van meg, az utolsó csonkán.

Bevezetése úgy jellemzi B. *Tóldalékát*, hogy annak foglalatja nem egyéb, mint „gorombaság, tudatlanság, és nevetésre-méltó kevelység”, aztán felsorolja a maga sérelmeit és kifogásait: a mottó értelme szerint őt B. kutyához hasonlítja; azt állítja, hogy felelete „ditsőségre kelle-tinél felettébb vágyakodó” elméjének „hirtelenkedve hozott gyümöltse”; diktátori hatalmaskodással vádolja: „korpázza” Vergiliust; Scaligert „agg-dadának nevezi”; vádolja Voltaire-t; „Szabónak rososz fordítá-sát oktalanul ditséri”; „tudatlanhoz illő akadozással” akarja őt „tzi-

gánná tenni"; „Oszsián” tiszteletére bolondúl vesztegeti a ’ tömjént”; helytelenül beszél a kritikáról és józslásról; ok nélkül tartja Theokritoszt legjobbnak a pásztori költésben; nem tudja megkülönböztetni a fordítást és a követést; „hiuságos kérdésre fakad”; heveséggel és irigységgel vádolja; megveti a tőle kapott dicséretet s ráfogja, hogy több nagynevű írórt megsértett; azt bizonyítja, hogy az ő műveiben hibák vannak; a befejezésben végül azt állítja, hogy a *Kalauzt* senki nem hiányolta, a magyar költészetnek egyenesebb útja is van az abban megjelölnél, s arra inti, hogy ne vitakozzék folyton, ha pedig már rászánja magát, illendő hangon beszéljen ellenfeleivel. A gravámenek hosszú felsorolása után nekilát Rájnis, hogy a jelenésekben megcáfolja B. állításait és elégtételt vegyen a bántalmakért.

Az *Első jelenés* önéletrajz, melynek végén a mottóval kapott dőfést vad fenyegetéssel viszonzozza az író: „Te engem” olyan kutyához hasonlítottál, ki, minekutánna a’ liget meg-telt rettentő ugatásával, a’ neki-vetett kontozt szagolván halgat. — De, hidd el, meg bánod. Jóbb lett volna az író-tolladat *de papyro ad chartam, vagy de charta ad papyrum describendo* koptatnod, hogy-sem mint a’ nagy ténta-tartóba-mártott otromba görtsös botoddal bé-mázoltlt írásodat világra bótátanod.” A *Második jelenés*ben B. fordítási elveinek helytelenségét Kazinczy Klopstock-fordításán mutatja be ha az nem követte volna szóról szóra eredetijét, a magyar szöveg nem lenne tele ugyanazokkal a teológiai hibákkal, mint a német — mondja — s hosszú bibliai idézetekkel bizonyítja a tévedéseket. A két következő jelenésben a hebehurgyaság vádja ellen tiltakozik: míg ő Pozsonyban Vergiliusát nyomatta, Pesten nézeteivel ellenkező fordítási elvek jelentek meg, s ha ezt szó nélkül hagyja, félő, hogy helytelenül ítélik meg munkáját. Még egyszer világosan jellemzi tehát fordítói eljárását: „Nem fáradtam abban, hogy Virgiliusnak Deák Munkáját szóról szóra Magyarra fordítanám, hanem abban, hogy a’ fordításomat az eredeti írásnak igaz értelméhez, és a’ Szerzőnek szándékához alkalmaztatnám. Mert tudva vagyom, hogy akármely Poétának munkájában-is sok szó találtatik, mellyel maga-sem élt volna, ha azt szükségessé nem tette volna a’ versnek mértéke: igen hihető az-is, hogy néhol több szókkal éltek volna a’ Poéták, ha azokat a’ versnek mértéke ki nem szorította volna. Tehát senki sem kényszerítheti a’ fordító Poétát, hogy ezekre-nézve semmi változással ne éljen. Teljes szabadsága van ebben: hozzá adhat, ki hagyhat valamely szót, egynek helyébe mással élhet, tsak arra vigyázzon, hogy a versnek értelme, ereje, szépsége épen maradjon. Így fordította Virgilius Teokritusnak Görög verseit Deákra; így fordítottam én-is Virgiliusnak Deák verseit Magyarra. A’ jobbítást nem tartottam véteknek; azokért, a’ mi homályos a’ Deákban, azt a’ Magyarban nagyobb világosságba helyeztettem.” (*Negyedik jelenés.*) Az *Ötödik jelenés*ben *Tódaléka* fenyegetőzéseit mentegeti, a *Hatodikban* a diktátori hajlam vádját cáfolja. A *Hetedik jelenés*ben a kassai szerkesztők „furcsaság”-ával foglalkozik. Kijelenti, hogy az senkinek eszébe nem jutott, amivel B. indokolja Baróti Szabó versének első helyre állítását; mindenki más így gondolkozik: 1. nem vették észre, hogy hibás; 2. észrevették, szóltak, Szabó nem javította ki, s erre hagyták, mert nem az ő dolguk. Íme, ezt nevezi ő „furcsaság”-nak. A *Nyolczadik jelenés*ben Miltonra tér. Fenntartja elítélő véleményét,

s ügyesen B. gyengéjére tereli a beszédet : ha az ő fordítási elvei szerint nem szabad rövidíteni, miért adta Szabó kezére Neander kurta átdolgozását? Büszkén mondogatja, hogy ő tud teljes latin fordítást (*Paradisus demissus, Latine redditus* interprete Josepho Trapp. Vol. II. Londini, 1741—1744.), de nyugodtan hozzátehetjük, hogy színét sem látta a könyvnek; mindazt, amit tud róla, a *Nova Acta Eruditorum* 1748-i kötetében megjelent recenzióból vette (160—163. l.); innen való a 19 sornyi idézet is, amit mutatványul közöl a munkából. A Milton ellen korábban felhozott kifogásokat itt még azzal toldja meg, hogy a bukott angyaloknak az anyag teremtése előtt nem lehettek anyagból készült eszközeik, mint Milton írja, s kitér az idevágó bibliai helyek ismertetésére. A *Kilentzedik jelenésben* Scaligert védi : légiónyi tekintély és könyv citálásával magyarázza Vergilius dicsőítésére írott versét. A *Tizedik jelenésben* Vergilius védelmére kel. Tudtunkkal ő az egyetlen a magyar irodalomban, aki teljes mellet kiáll a modernek ellen az antikok védelmében, s összegyűjti az idevágó korábbi adatokat is. Azzal kezdi, hogy Vergilius napként ragyog. „De nem minden szemnek-való ez a Nap-ként-ragyogó fényesség. Vóltak mindenkor, 's most-is vannak, a' kik örömebb néztek, 's néznek olly munkákra, melyek tsak a' tsillagok-ként, vagy a' hől-ként fényeskednek. — Illyen vólt egy Felsőleges Író, kinek itéletét ama' nagy-érdemű T. T. Idősb Szilágyy [!] Sámuel Superintendens Úr az ő Magyarra-fordítottatott Henriásának Előljáró beszédeben ki-nyilatkozattotta; holott ezeket olvashatni »A' Frantzia Poéta (Vóltér) a' Deákot (Virgiliust) igen nagyon feljűl műlja, a' ki a' maga Éneisét koránt-sem végezi olly fontoson, mint el-kezdette; és már utóljára tsak némelly szikráji látszanak annak a' szép elmébéli tűznek, a' mellyet az olvasó annak a' versezetnek kezdetiben annyira tsudált.« — Illyen vólt maga az említett Fordító-is, ki Adissonnak [!] tulajdonítván a' verset, mellyet Propertzius [Eleg. lib. II. XXXIV. 65.] szerzett, azt írta a' Fordításának eleibe : Cedite Romani scriptores, cedite Graii; 's ezen versnek értelmét így magyarázta :

Sem Virgil, se Homér Voltérnak elébe nem hághat,
Sőt ez Versezete mind azokét haladá.

Illyen vólt amaz egyéb-aránt érdemes Hazafi-is, ki a' Holmi-nevű könyvében [331. l.] ezeket írta : »Ha már Virgiliusba szót, nyelvet, természetnek, élő állatoknak, indulatoknak le-rajzolását nézed, tsudálkoznod kell, de mihent mély tudományt, böltsességet keresel benne, mindjárt oda lesz mind tsudálkozás, mind ditséret. Az Anglus Popének akár Jungnak száz versébe több böltségség van, mint Virgiliusnak ezer verseiben.« — De ez még mind tūrhető ; mert Jung, Póp és Vóltér jeles frók, kiket, Virgiliushoz — ama ragyogó Naphoz-képest-is, kit-kit a' maga nemében, méltán ditsérhetni, és nem tsak a' költőnözött fényvel tündöklő hől-dhoz, hanem a' Napnál kisebb tsillagokhoz-is hasonlókhoz mondhatni. — De ki tehet róla, hogy a' Természet a' sas-szemet soknak meg irigylette? Nem csoda tehát, hogy B. Ossziánba találja kedvét, „kinek durva paraszt munkája néhány szépségekre-nézve ugyan a' setétben gyönyörűn fényeskedő tsillagokhoz, a' többire-nézve pedig tsak a' világoskodó reves tőkékhez hasonló.”

A *Tizen-egyedik jelenés*ben az ex-jezsuita Voltaire-t védelmezi, aki B. szerint „Kereszténységet, Mythologyiát egybe kevert”, mikor Eris istennőnek nagy szerepet juttatott az *Henriade*-ban. Rájnis szerint a kassai szerkesztő még a poétai ábécét sem tudja, a költői nyelvet sem érti, melynek tulajdona, „hogy a' Jóságot, a' Vétket-is stb. eleven személy-gyanánt festi; kinek azután élő tselekedeteket, és beszédeket tulajdonít . . . Nem vétek ez — folytatja, s ezzel voltaképpen Révai megszemélyesítéseit veszi pártfogásába —, hanem Poétai ékesség, szinte mint az-is, hogy Voltér a' Vallást, a' Politikát, a' Szerelmet elevenen festette.” A *Tizen-kettedik jelenés* Baróti Szabó Komáromi földindulásával foglalkozik, és kimutatja, hogy a legújabb természettudomány szempontjából — képviselője Grossinger János *Dissertatio de terrae motibus* c. könyve (Jaurini, 1783.) — miben hibás. A *Tizen-harmadik jelenés* Ujvári Imrének, Rájnis barátjának bécsi levelét tartalmazza B.-ék „rókáskodásáról”. A költött személy kassai hírekre hivatkozva Baróti ekloga-fordításának előbb már említett történetét mondja el, az ottanihoz képest azzal a különbséggel, hogy nála Szabó kapta az ívet Landerertől, azután részletesen összehasonlítja a két fordítást. A mérleg természetesen Rájnis javára billen. A győztes poéta saját választát is közli (Nagy-Győr, 1789. dec. 23.): elismer és javít három hibát, két latin szövegvizsgálati kérdésben fenntartja előbbi véleményét. A *Tizen-negyedik jelenés*ben a fordítás reguláival foglalkozik Rájnis. Tártyilag újat nem mond: hangsúlyozza, hogy B. módszerével „rabi” fordítás készül, s „hogy jobban fordít az, a' ki Gotsed Úrnak rövid szókba foglalt reguláját követi; hogy jelesen fordít az, a' ki Pliniusnak javaslatát követvén, arra igyezkzik, hogy az eredeti írásnak szerzőjét fellyül haladja.” Meglehető azonban a modor szelidülése: „. . . ne nehezítel, hogy a' Magyar világ előtt meg szégyenítettelek. Kötelességem ez, hogy jó híremet védelmezzem. En azt kívánom, hogy ennekutánna semmi olyant el-ne kövess, a' miért pirúlnod kell; de ha még ezután-is olly merészségre találsz vetemedni, hogy valamely vétket ok nélkül reám fogván jó erköltsömet piszkáljad, hidd-el, hogy meg leled, a' mit kerestél.” A következő, *Tizen-ötödik jelenés*, a ma ismert kéziratban csonka; teljes szövege egy további jelenéssel együtt Fejér György közlésében maradt meg. (Tud Gyűjt. 1820. VIII. 3—51. l.) Mindkettő Osszián kritikáját tartalmazza; ezzel már korábban foglalkoztunk (BJÖM. I. köt. 534. l.).

Minden valószínűség szerint igaza van Fejérnek: az *Apulėjus tükörét* soha nem fejezte be Rájnis; egy dunántúli pap, Tatay János kezében már 1818-ban töredékesen fordult meg a kézirat (Levele Horváth Jánoshoz, Szombathely, 1818. jan. 14., OSzK. Levelestár). Meglehet, azért maradt fragmentum, mert 1790 után elment Rájnis munkáedve; nem lehetetlen, hogy a formát nem találta már helyénvalónak (Kaz. Lev. II. köt. 145. l.). Elveit azonban soha nem adta fel: 1800-ban, mikor arra számított, hogy verseit kiadhatja Takáts József *Magyar Minervájában*, *A' Magyar Parnaszus* címen újra dolgozta *Kalauzát*. (OSzK. Quart. Hung. 221.; Takáts ajándékként, Sághy Ferenc közvetítésével került a könyvtárba.) A szerkesztőhöz intézett levélben ekkor még azt írta, hogy perének vége nem szakadt, kötetéhez tehát a B. elleni vitáiratból akar részleteket mellékelni. Takáts a következő értekezések közül választott volna:

Milton' vesztett Paraditsomáról	2. Árkus
Sk aligernek verseiről	1.
Os zsiánnak munkájáról	4.
Sz abónak Komáromi Föld-indulásáról	4.
Vi rgilius I. Eklogájának Fordításáról	4.
Vi rgiliusról, és Teokritusról	2.
Ge sznerről	1.
A' Magyar Múzeumnak Előljáró Beszédgyéről	4.

A listából úgy látszik, hogy az *Apulėjus' tükörét*, a keretet elhagyva, önálló tanulmányokra készült szétbontani, vagy már meg is tette akkor, s csak Takáts intését várta, hogy melyik részt öntse végleges formába.

A fordítás reguláinak kérdése az ex-jezsuita *Georgicon*ának előszavában bukkan fel utoljára. Rájnis a kötet megjelenésekor (Pest, 1814.) már nem élt; műve, mint ő maga is, mikor állást vállalt Festetics György keszthelyi gazdasági iskolájában, a dunántúli művelt papság kultúrkörébe került, s ennek egyik tagja, Kondé József Benedek adta sajtó alá a költő iránti kegyeletből a fordítást. Amit itt Rájnis elmond, nem új, csak bizonyító érvei számosabbak, s még élesebben kirajzolódnak belőlük elavult műveltségének vonásai. Mikor példákat hoz arra, hogyan „fordította” Vergilius Theokritoszt, szövegeit Scaliger poétikájából kölcsönzi (*Poetices libri septem*. Ed. 2. 1581. 628., 545–547. l.); csak természetesen, hogy mesteréhez híven Vergilius versét jobbnak találja a görögénél. Mint újabb keletű mintát Benjamin Neukirch *Télémaque*-fordítását veszi elő. (*Die Begebenheiten des Printzen von Ithaca* . . . — Az 1731-i Berlin—Potzdami és az 1762-i nürnbergi kiadást ismerjük.) A német író versbe szedte Fénélon klasszikus tisztaságú prózáját, hogy a könyv üdvös erkölcsi tanácsait könnyebben meg lehessen tanulni; fordítása módját így jellemzi: „Meine Absicht ist gewesen, dem Leser allzeit deutlich zu bleiben, und ihn in beständiger Bewegung zu erhalten. Zu dem Ende habe ich die Französischen Perioden gar oft verkürztzt, und aus einem zuweilen zwey, oder auch drey gemacht. Man wird es auch finden, dass sich unsre Sprache viel besser schickt, eine Sache kurtz und Heldenmässig, als mit erborgter Künstelung auszudrücken. Inzwischen habe ich mir doch die Poetische Erlaubniß genommen, verschiedene Gedanken mit einzumischen, welche nicht in dem Texte stehen, aber doch mit der Materie selber verbindlich seyn.” Ha még hozzávesszük, hogy a regényt három részre, s Homérosz mintájára 24 könyvre osztotta, előttünk áll a „jeles” fordítás, amit Rájnis szerint (XXII. l.) magasztaltak a nürnbergi tudósok. Hozzátehetne volna, hogy csak azok, akik az imitációt az idegen nyelvből való fordítást is értették. Rájnis ez utolsó irata már semmi hatást nem tett. Az irodalomban Kazinczy és hívei uralkodtak a magyar *Georgicon* megjelenésekor: ismerték az előzményeket, tudták, hogy a bevezetés János deákján B.-t kell érteni, de már csak nevettek az öreg pap ósdi felfogásán és érvein (Kaz. Lev. XI. köt. 190., XII. köt. 336. l.). A széphalmi mesternek egyébként nem tetszett Rájnis fordítása. Nem lehetetlen, hogy azért, mert Takáts dicsérte előtte, s mert az ex-jezsuita élete végén a dunántúliakhoz csatlakozott (Kaz. Lev. XV. köt. 241. l.).

B. és Rájnis személyes viszonyát a vita ellenére sem a harag és gyűlölködés jellemezte a továbbiakban, mint Kazinczy állítja (Kaz. Lev. XVIII. köt. 97. l.). A győri költő félvnyai szemelvényt küldött Kassára *Henriás-* és *Aeneis*-fordításából, irt egyszer B.-nak azért is, hogy Révait pártfogolja egy „Bétsi kis gyülekezetben”, ahol valószínűleg az akadémia-tervről tanácskoztak (Kaz. Lev. II. köt. 145. l.). B. dicsekedett Ráday Gedeonnak, hogy Rájnissal ismét barátságos viszonyba került (ItK. 1907. 82–83. l.). Igaz persze, hogy az ex-jezsuitának hosszú levélben kellett védelmeznie *Aeneis*-ét B. ellenvetéseivel szemben, s igaz az is, hogy a pap Kazinczyval sokkal jobb kapcsolatot tartott, mint a MM. szerkesztőjével; munkatársa lett az *Orpheus*nak, megküldte neki B.-nak írott levelét másolatban; s szinte túlzott hangon beszélt nemeslelkűségéről (Kaz. Lev. II. köt. 145–151. l.). Kazinczy viszont már 1789-ben azzal mentegette új barátja goromba írásait, hogy „nem olly durva, nem olly mérges ő a' milyennek mutatják írásai” (Kaz. Lev. I. köt. 518. ; II. köt. 341., 364. l.).

B. Párizsban élt, mikor Rájnis *Georgicon*-fordítása megjelent. Visszakerülése és spielbergi fogsága után a Tud. Gyűjt.-ben találkozott újra régi ellenfele nevével, ahol 1820-ban Fejér György kiadta az *Apulėjus' tüköve* két jelenését (VIII. 3–51. l.). Ugyanott a következő év második füzetében (101–103. l.) egy ismeretlen azt kívánta, hogy az egész iratot adják ki nyomtatásban: „Az efféle Munkákat nagy nyereségnek tart-hatni, már tsak azon tekintetből is; mint hogy a' Poesizt tanító Iskola-könyvek, és az e' tárgybeli Magyar Értekezések rend szerint tsak a' száraz Prosodiával, 's holmi rideg példákkal terhelik az emlékezetet; jobbára tsak a' külső kéreg körül bibelődnek; az *érzést* pedig, és a jobb *izlést*, melyek a' Poesisnak lelkét teszik, ugy a' *Criticát*, . . . igen melles-leg, 's mintegy futva érdeklík, és azért kevés is a' látszatjok.” Az indítvány válasz nélkül maradt. — Mihelyt B. Juranitssal levelezni kezdett, mindjárt érdeklődött a Tud. Gyűjt. cikkei nyomán Rájnis kiadatlan munkái iránt. A régi barát lemásoltatta a *Magyar Parnaszszust*, és 1826 szeptemberében elküldte Linzbe. Az *Apulėjus' tüköve*nek nem akadt nyomára. Igaz, tudtunk szerint, Fejérnél nem is kereste. (Juranits—B., *Értény*, 1823. aug. 1., 1824. febr. 7., ápr. 24., szept. 14., 1825. júl. 10., 1826. júl. 9., szept. 18., MTA M. Irod. Lev. 4° 152.) A továbbiakra vonatkozólag l. kiadásunk III. kötetét.

B. a MMk.-ban néhány helyen belevjavított a szövegbe. Kiadásunk ezen alapul. Az eredeti, MM.-beli szövegállapotot az alábbi jegyzék mutatja be.

- 155. l. 12. léendő
- 156. l. 31. lehetséges, 's szükséges
- 157. l. 20. el-ijeszthetné az
- 158. l. 3. tsak magát
 - 5. mértéklettséggel
 - 25. valaki olly vélekedésben
 - 39. *véteknek* nevezél vala,
- 160. l. 40. ha kivált a' tárgyra

161. 1. 16. éppen az az a' két
38. *Bóltsességnek*
162. 1. 11. mélyységnek
19. mélységbe,
165. 1. 31. Nemzetnek meg meg annyi
166. 1. 37. a' maga *gustussát*,
167. 1. 6. vaktába, és
9. annyiban vesszük,
40. képpest
168. 1. 8. képpest
170. 1. 10. a' Könyv-szerzőnek, hanem a' Fordítottó elméje' szüleménye
172. 1. 12. Író
173. 1. 17. mint meg meg annyi
175. 1. 13. által-tétetődek,⁹⁸
176. 1. 17. meg-vallom azt, hogy én ugyan a' meg-érdemlett, 's önként-jövő
32. vólnának-is, hogy-sem
181. 1. 27. kedvemet Oszziánban
182. 1. 15. nevezetesebb Költőink közül :

A Rájnis és Szabó verseihez tett megjegyzéseket és javításokat nem közöljük.

8. FELELET.

Bessenyei György testvére, Sándor, 1790-ben levelet írt a MM. szerkesztőinek. A bátor hangú, szókimondó és katonás levél annyira megnyerte B. tetszését, hogy nyilvánosság elé kívánkozó részeit a MM. II. kötete 2. negyedében, az első helyen közölte

Levél a' M. Museum' ki-adójához. (1790.)

— Ha meg fognám tölletek érteni, hogy Museumotokban az Igazság és gondolkozó Lélek olly szabadon lebeghet, mint a' vértse a' levegőben: úgy talán adhatnék el-kezdettt épületekhez, ha nem szegelet-követ-is, leg-alább töreket és polyvát, mellyel sarat gyúrhatnátok. Ha, mondom, meg fogjátok írni, hogy az Igazságot veletek (mint természetes, és nem iskolai Filozofusnak) énekelni szabad: akkor némelly darabjaimat fogom veletek közleni. De, meg-vallom, tartok, hogy úgy ne járjak, mint egy, nem tudom mitsoda, vad Királyról olvastam; a' kinek ha Miniszterei az igazat meg-mondották, a' szájokat bé-varratta; ha pedig hallgattak, a' füleikig hasíttatta. Az elsőt a' *Censura*, a' másikat pedig ti tselekedhetnétek velem. — Igaz ugyan, hogy már a' *Bastille*' helyén Szabadság' Templomát építették; — de vallyon áll-e már Kassán a' Fanatismus' és rab-gondolatok' helyén építettett Szabadság' Temploma? ezt nem tudom. Ha erről bizonyossá tesztek, fogadom, hogy öszibetsavarodott fejemről a' Márs' sisakját óltáratokra függesztem; és mikor M — — barátommal a' Horvát-kúti borból jól fel-hörpentek, Anakreonként még a' Szerelemről-is dúdолоk; — de keveset, mert *turpe senex miles, turpe senilis amor*. Ha ki-józanodom pedig, akkor Póppal, Szenekával, János Jakabbal (*Rousseau-val*), Helvétzius-sal, 's több szomorú józan Filozofusoknak árnyékaikkal-is társalkodni tudok; — mert meg

kell vallanom, hogy már a' Múzsám többször rántzollya-özsze homlokát, mint-sem mosolyog. Ha ilyen társnak hasznát vehetitek, írójátok-meg; — fogjátok tapasztalni, hogy barátotokat azon lélek elevenítte, a' melly titeket: t. i. az *Igazságnak és Hazájának szeretete*: 's tsekély szerzett talantomát a' véka alá nem fogja rejteni. Tsak hátárt ne szabjatok lelkemnek, mellynek *karaktere* határ-nélkül-való. — 's a' t —

Addig-is, hogy rólam ítéldesetek, íme el-küldöm egynehány verseimet:

M — — Barátomhoz

Sem azt, hogy a' lelkem, sem azt, hogy a' testem
Mít mivel, és mint van, Barátom, nem festem;
Mert ezen két létnek belső kerekai,
Az Istennek titkos bölts végezései.
Ha ezt meg lehetne fogni az embernek,
Azonnal társai lennének az Istennek.
Haladó embernek nints arra szüksége,
Hogy néki fel-nyillyon a' titkoknak vége.
Elég az, hogy birunk minden tehetséggel,
Szerentsésen élni. M'ért vagy hát kétséggel?
Hogy talán a' lelked testednek rossz törvényt
Szabott, és ez-által készitt neked örvényt?
Ne hidd ezt, Barátom! mert a' test és lélek
Egymással egésszek, egymás nélkül felek.
Ezek hívek egygyütt; egygy ösvényen járnak;
Soha ellenkezést egymástól nem várnak. —
Nem-de nem látod-e, hogy belénk öntötte
Létünk' fenn-tartását lelkünk, 's meg-kötötte?
Ellenkező törvény hogy' lehet hát bennünk? —
Ezen két baráttal, hidd-el, kell eggyeznünk.

Úgy adta a' környül-állás, mikor ezeket a' tsekély verseket írtam, hogy tsupán tsak mint Filozofus, nem pedig mint Theologus, írjak; azért meg ne botránkozzatok. — Ide írom még egygy a' *Magánosságról* készített munkátskámnak (mellyet idővel, ha tetszik, meg fogok küldeni) utolsó verseit:

Böldogságomat én tsak ebben találok,
Hogy-ha lelkem tsendes, mikor meg-visgálok.
Egészség, szép asszony, jó barát, bor, kenyer,
' Az egész Világnál, 's kintsénél, többet ér.

BESSENYEI SÁNDOR
Dragonyos Kapitány.

A szerkesztő *Felelet* címmel iktatta utána *A' ki-adók* válaszát, amit kétségtelenül ő maga írt, s amely épp úgy egy misszilis részletének látszik, mint az előzménye. — Jellemző B. taktikai okosságára az utolsó mondatok óvatos megfogalmazása. A *Felelet* tartalmának és B. egyéb ekkortájt írt műveinek kapcsolatáról l. a *Beszéllgetés* jegyzetét. A Besse-nyei levelében említett *M — —* Márfy Lipóttal azonos, aki előbb maga is

testőr volt, majd ugyanabban a lovasezredben szolgált, mint Bessenyei; 1792-ben Baranya megyei főadószedő, majd Bács megye főjegyzője, 1807-ben országgyűlési követ lett. (Ballagi Aladár: *A Magyar Királyság Testőrség története* . . . Pest, 1872. 239. 1.)

A szöveget a MMk.-ból vettük. *A javítatlan nyomtatvány* mindössze egy helyen tér el ettől.

M.: MM. II. köt. 126–127. 1.

Szv.: 200. 1. 7. nyomtattathattuk egészen,

9. NAGY-MÉLTÓSÁGÚ GRÓF FORGÁTS MIKLÓS ÚRHOZ.

1790 nyarán egy ideig úgy látszott, hogy a jozefinizmus bukása után (1764 óta először) összeült magyar országgyűlés beváltja azokat a reményeket, amiket az ország leghaladóbb politikusi és írói fűztek munkájához. A magyar nyelv ügye már az első napokban a tanácskozások tárgya lett, s a kezdeti sikerek további eredményeket ígértek. A státusok és rendek mindjárt a megnyitó ülésen kinyilvánították kívánságukat, hogy az országgyűlés diariumát magyarul vezessék, döntést azonban ekkor még nem hoztak. Másnap, június 11-én újból elővették a tárgyat: „az Egybegyűlt Rendek, közönségesen a' Magyar Anya Nyelvhez hajlottak, sőt sokan eztet, nem tsak ezen naponként való Jegyzéseknek írására, hanem általlyába, mind az Ország Gyűlésén, mind az után, minden Közdolgoknak folytatására, az eddig Szokásban volt Deák Nyelv helyett elfogadni akarták”. (*Naponként-való jegyzései az 1790dik esztendőben* . . . Budáva . . . rendelt, 's 1791dik esztendőben. béfejezett Magyar Ország gyűlésének. Bécs, 1791. 31. 1.) Felmerültek persze a nehézségek is: a magyar nyelv befogadásával az ország magyarul nem tudó lakosai ki lennének zárva a közügyekből; a sokszázados használat a latint „mintegy Törvényessé tette”, s azért senkinek vétkül nem róható, ha nem tud magyarul; a tervezett intézkedés akadályozná Galicia és Lodoméria visszacsatolását, mert a tartományok lakossága, „ezen külön Nemzetbéli Nép, tulaidon Hazájában, mintegy Jövevénynek tétetne”; a horvátok ezenfelül arra is hivatkoztak, hogy mikor „a' Magyar Korona Birodalma alá adták magokat,” a közügyek és a törvénykezés nyelve a latin volt, s ha „a' Deák Szó egészen ki-tiltatnék a' Köz-dolgok folytatásából, ezen Ország, az első Szövetségnek nyilvánásagos sérelmével, Szavától-is megfosztattatnék.” A státusok és rendek nagyobb része azonban szem előtt tartva „más nagy Nemzeteknek ditsőséges Példájokat, mellyek az Anya Nyelvet, a' Köz-dolgoknak folytatására bé-vévén, az által aztat rövid idő alatt virágzó állapotba helyheztették, és az egyes Nyelv által, az Egyességet-is, és Haza-Fiúi szeretetet, Polgárjainak Szívekben be-óltották, szükségesnek, sőt elkerülhetetlennek ítélték, az Anya Nyelv bé-hozásának kezdetét már egyszer meg-határozni.” Elhatározták tehát, hogy az országgyűlésen a tárgyalások magyarul folyjanak, utána „a' Köz-dolgok folytatása-is, minden Tisztségek előtt Magyar-Nyelven szabad légyen,” és törvényt készítettek hozni alkalmas időben, II. József nyelvi rendeletének hatására, „hogy a' Magyar Anya Nyelv, minden Magyar Koronához tartozando Részekbe, szintén a' szerént, mint az elébbeni Országlás alatt a' Német Nyelv, a' leg alsó Oskolákba tanittatni kezdődjön.”

A magyarul nem tudóknak megengedték azonban, hogy mondanivalójukat akár „e” jelenvaló Ország-Gyűlésén, akár pedig a ’Tisztségek előtt” latinul adják elő. Ami a diárium nyelvét illeti, a magyar mellett döntöttek; a magyarul nem tudók számára hiteles fordítás készíttetését határozták. Kimondták azt is, hogy ezután a felső táblához küldendő üzeneteiket is magyarul teszik írásba és minderről értesítik a felső táblát. (Uő. 31—34. 1.)

A harmadik ülésen (jún. 12.) a horvátok az előző napi döntéssel kapcsolatban követek számára a latin nyelv használatának engedélyezését kívánták, és javasolták, hogy a diárium „Deák nyelven szinte úgy, mint Magyarúl” folytattassék. A rendek az első kérést teljesítették, a másiknál ragaszkodtak ugyan, hogy a magyar legyen az „eredendő” szöveg, de elrendelték a hiteles latin fordítás kiadását. E közben érkezett meg a főrendek küldöttsége a tekintélyes Eszterházy Károly egri püspök vezetésével, s hírül hozta az alsó tábla előző napi üzenetére adott választ: a felső tábla teljes egészében elfogadta a státusok és rendek javaslatát. (Uo. 47—52. 1.)

A horvát követek röpiratban is kifejtették álláspontjukat. (*Declaratio ex parte nunciorum regni Croatiae, quoad inducendam Hungaricam linguam.*) A latin nyelv felfogásuk szerint alkotmányossá (constitutionale) vált Magyarországon a századok folyamán. Az ok nem az egyházi befolyásban vagy a magyar nyelv fejletlenségében keresendő, hanem abban, hogy a magyarság a történelem folyamán az ország lakosságának állandóan kisebb részét alkotta (jelenleg alig negyedét), s így a soknyelvű ország kormánya megköveteli a latin közvetítő nyelv használatát. („Hungari causae publicae bene consuluerunt, quod in tanto Idiomatum diversitate, in tam restricto Linguae Hungaricae usu, Latinam Linguam in pertractationem publicorum negotiorum, adoptaverint . . .”) E helyzet 1790-ben is fennáll, s ezért a magyart hivatalos nyelvvé tenni nem lehet. (Bő ismertetését az előzményekkel együtt l. Marczali Henrik: *Az 1790/1-diki országgyűlés.* Bp. 1907. I. köt. 362—380. l.; Miskolczy Gyula: *A horvát kérdés.* Bp. 1927—28. I. köt. 58—62., 427—429. l.; a röpirat szerzője Skerlecz Miklós.)

A magyar nyelv térfoglalásának hírére a legkiválóbb magyar írók szólaltak meg. Pétzeli József a főrendeknek mondott köszönetet; Kazinczy a vershez fűzött jegyzetében Eszterházy Károlyt méltatta (először HNT. 1790. júl. 27. III. szakasz, 106—108. l., utána *Orpheus*, II. köt. 194—198. l.); Verseghy Ferenc önállóan kiadott költeményben ünnepelte a nap szónokait (*Émlékeztető Oszlop azon Hazafiak Tiszteletére, a kik az Ország előtt Juniusnak 11 és 12. Napjain 1790, a Haza nyelvnek bevétele mellett szollottak*); ezt Kazinczy — valószínűleg a szerző tudta nélkül — átvette *Orpheus*ába (II. köt. 119—122. l., vö. Benda, I. köt. 171. l.) és a *Heliconi virágok*ba (8—9. l.); B. Forgách Miklóshoz intézett nyílt levéllel reflektált az eseményre.

A címzett (1731 vagy 1732—1795) a II. Józseffel szemben szervezködő nemesi ellenállás egyik elismert vezéralakja volt. Népszerűségét politikai, jogi és közgazdasági ismeretei, külföldi kapcsolatai mellett főként annak köszönhette, hogy nyitrai főispánként megyéje élén a legelszántabbban szegült szembe 1784-ben a császári konskripcióval, s e miatt elvesztette méltóságát. 1788-ban névtelen röpiratot adott ki, melyben a németalföldi példára hivatkozva felszólítja a császárt, adja vissza Ma-

gyarország szabadságát: „Wie schmeichelhaft, wie beruhigend, und wie vortheilhaft wird es demnach für Sie, gnädigster Monarch, seyn — írja — wenn Sie die Gemüther einer ganzen Nation, welche Sie durch den Umsturz ihrer Gesetze von sich entfernt, sich wieder zueignen. Denn itzt können Sie nur auf die Wenigen rechnen, (wenn sie es anderst verdienen, dass man auf sie Rechnung mache,) welche theils aus Noth, theils aus unüberlegten, und auf falschen Grund gebauten Ehrgeitz, zu dem gänzlichen Umsturz mitwirken.” 1790-ben visszakapta főispáni székét, az országgyűlés idején a főrendi ellenzék vezérének tekintették, s azt rebesgették róla, hogy nem minden esély nélkül aspirál a nádori méltóságra. Ekkoriban kiadott röpiratában a nemesi szabadságot vette védelmébe, Magyarország és az örökös tartományok egyenjogúságát hangoztatta. (Marczali i. m. I. köt. 126—127., 291., 336., 385. l.; és uő.: *Magyarország története II. József korában*. Budapest, 1882—1888. II. köt. 375—379. l.; Forgách M. legrezzetesebb életrajza: bártfai Szabó László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom, 1910. 618—620. l.; röpiratai: *Patriotische Vorstellung an den Monarchen, in Betreff der Wiederstellung der vormaligen Regierungsform in Ungarn*. Presburg, 1788.; *Ab optimo principe candida postulata*. 1790.) Jellemző hírére, hogy Rájnis neki címzett versben támadta II. Józsefet. (*Forgách Miklós ditsérete, A Magyar Parnaszszusban*, 41—42. f., egykorú kiadása: MK. 1790. ápr. 2. 19. sz. 366—368. l.; egy másik, Rájnis hatása alatt íródott Forgáchhoz intézett vers uo. 1790. máj. 28. 605—608. l.-on jelent meg.)

Ez a politikai múlt indította a kassai szerkesztőt arra, hogy az országgyűlés elején, tehát még a haladó és maradi erők frontjának kialakulása előtt nyílt levéllel forduljon Forgáchhoz. B. azonban Verseghyvel és Pétzellel ellentétben nem a nevezetes napot ünnepli, hanem arra emlékezteti Forgáchot, mit vár a haza az országgyűléstől a magyar nyelv ügyében, s ez nem kevesebb, mint egy magyar tudós társaság megalapítása. — Az előbb említett írók saját ügyükben szóltak. B. levéllel kapcsolatban azt kell kiemelnünk, hogy tudomásunk szerint ez az első írásmű irodalmunkban, amely a „Magyar Íróknak nevekben” szól egy befolyásos politikushoz.

B. és a főispán korábbi kapcsolatáról nem tudunk; a későbbiről annyi bizonyos, hogy az író nála vontatta meg magát, miután Kassán elvesztette állását. B. — *Apológiája* szerint — 1794 tavaszán Bécsben tartózkodott márc. 1-i kérvénye ügyének egyengetése végett; valószínű tehát, hogy Forgách mellé csak az év nyarán került. (Vö. Benda, II. köt. 583. l., BJÖM. I. köt. 362—363. l.) Kazinczy azt írja, hogy B.-t „secretáriusává tette” Forgách, s így tartja számon ma is az irodalomtörténet (Benda, III. köt. 389. l.), B. azonban ilyen formában sohasem beszél a főispán oldalán eltöltött időről. Érdeemes idézni *Védőírátnak* idevágó mondatait, már csak azért is, hogy a nagy hazafi iránti háláját bemutassuk velük: „Praebuit mihi asylum vir, cuique bono patriae hujus civi, cuique vere fideli regis sui subdito, vel sola nominis adpellatione venerandus; mihi semper quidem magni aestimatus, nunc tamen, a quo singulares ejus virtutes et excelsum animum proprius nosse datum est, majori etiam, atque aeterno cultu prosequendus: Excellentissimus Comes Nicolaus Forgách de Gyemes.” (Benda, II. köt. 584. l. és e kötetben, 311. l.)

B. elfogatásának körülményei és Forgách ekkori viselkedése ismeretesek. (Benda, II. köt. 176. l.) Irodalomtörténetünkben azonban nem említették még, hogy az író könyveket hagyott Forgáchnál, aki ezeket a nádor intézkedésére Budára szállíttatta. (Benda, III. köt. 66., 92., 110. l.)

A levél, megjelenésekor, még Kazinczy tetszését is megnyerte: „Batsányi Urnak levele Forgács Miklóshoz sok jó és helyes tanácsot foglal magában” — írta Rádaynak 1792. febr. 13-án. (Kaz. Lev. II. köt. 249. l.)

Érdeemes figyelmeztetni arra a körülményre is, hogy B. a nyelv ügyét sohasem tekintette a nemzeti élet egész folyamatától elszigetelt dolognak; ahogy az irodalom, a színház, a sajtó, a politika: a nyelv is mindig — ebben a levélben is — a nemzeti erkölcsiség tartozéka számára. „A nemzeti nyelvnek el-hagyatásával el-hagyattatnak a nemzeti erköltsők, szokások, a Nemzetnek egész tulajdona, meg-külömböztető bélyege.” Mindez Bessenyei s a testőrök programja.

*

A szöveget a MMk.-ból közöljük; a MM.-beli állapotot a következő változat-jegyzék mutatja be:

M.: MM. II. köt. 159—164. l.

Szv.: C: Nagy-méltóságú G. F. M. Úrhoz.

201. l. 1. Hála-adatos mély tisztelet,
11. mérezsem Exc.ádat
202. l. 12. sok tekintetre nézve különböző
20. szemeit fel nyitni,
24. hivatalyaiktól, kenyereiktől meg-fosztatni;
27. méltatlanul el-hagyattatott arany-bányát! —
203. l. 11. Horvátok 's Tótok-is,
17. és leg-alább
23. erőltseinket is
24. illik dedig,
27. pedig, kik

10. A' VÉDELMEZTETETT MAGYAR NYELV.

A HNT. szerkesztősége a lap 1790. márc. 2-i számában (280—281. l.) három kérdést tűzött ki megfejtésre a magyarnyelvűség programjának köréből, júl. 13-i határidővel; a pályadíjat 20 aranyban állapították meg, amihez utóbb Pétzeli József még 10-et ajánlott fel. (Uo. márc. 12., 344. l.) A harmadik tétel a magyar és latin nyelv jövődöbeli viszonyának tisztázását kívánta az anyanyelv uralomra jutása után; homályos fogalmazása miatt azonban egy ismeretlennek jó alkalmul szolgált arra, hogy 16 pontba foglalja a latinság melletti érveket és beküldje azokat az újságnak. A szerkesztőség márc. 12-én kénytelen volt pályatételét bővebben megmagyarázni: „A' Kérdés nem hozza ugyan tellyességgel kétttségbe a' *Deák* nyelvnek, Nemzetünkre nézve való szükséges voltát; sőt akarja azt okokkal is támogattatni: de az is egyszersmind a' tzielja, hogy az *Anyai* Nyelvnek meg adassa méltó jussal az *Elsőséget*, nem tsak az Osko-

ákban; hanem a' főbb 's alsóbb Polgári és Törvény Székekben is." (I. h.) A pályázat hirdetői minden bizonnyal az országgyűlés közelgő megnyitására tekintettel szabták viszonylag rövidre a határidőt, s nyilvánvalóan a rendeket akarták a díjnyertes munka kiadásával a magyar nyelv befogadására hangolni. Látva a szándékuikkal merőben ellenkező elaborátumot, és a terminustól is szorongattatva, úgy döntöttek, hogy a bécsi magyar írókör legtekintélyesebb tagját, Báróczy Sándort kéri fel, írjon a lehető leggyorsabban egy röpiratot a beküldött 16 pont: tehát voltaképpen a konzervatív latinisták érveinek megcáfolására. „A' Magyar Litteratura' édes Attya" — ahogy a HNT. nevezte Báróczyt — vállalkozott a fontos feladatra, s alig három hónap alatt, valószínűleg jó latin tudású barátai támogatásával, megírta a *Védelmeztetett magyar nyelvet*. (Uo. 1791. jan. 25. IV. szakasz, 89–90. l.)

A pályatétel helyes kidolgozását és publikálását igen fontosnak tartották a jozefinizmus tanulságait megszívlelő reformisták táborában. A kérdés az volt, hogy sikerül-e visszaszorítani a császár halála körüli hónapok szélsőséges restaurátorait, akik mindenben a régít akarták visszaállítani, s a magyar nyelv bevezetésének tervében II. József német nyelvi rendeletének példája nyomán az ősi nemesi alkotmány veszedelmét látták, sikerül-e megnyerni a rendek többségét a magyar nyelvi programnak. A haladó erők ugyanis az egységes birodalmi nyelvet életbe léptető dekrétum teljes kudarcát nem a latin eltörlésével, hanem a magyar nemzeti nyelv számításán kívül hagyásával magyarázták, magát az intézkedést pedig például fogták fel, hogyan lehet a magyart a hazában általánossá és kötelezővé tenni. Rendkívül jellemző a korra, amit e gondolatmenetről az akkori Európa egyetlen latin újságában, az *Ephemerides Politico-Litterariae*-ban olvasunk, egy kassai levelező tollából: „Si sub Iosephino Regimine Lingua Germanica, quae suae florentissimae genti vernacula est, tot, et tantas tenebras, praeiudicia, superstitiones, abusus e laribus nostris propulsare potuit, si illa interprete et duce tam pulchros progressus Philosophia in patria nostra fecit, quid? dubitabimus de Hungarica, quae vt materna et fervidius discetur, et ardentius propagabitur. Nempe perspicatiores fiunt in dies populares nostri, et animaduerunt Linguam Romanam non esse amplius seu prudentiae ciuilis, seu eruditionis vniuersalis clauim." (1791. júl. 5. 2. sz. 16. l.)

B. korán értesülhetett Báróczy röpiratának készültéről, s jún. 9-én már azt gondolta, hogy nyomdába is adták Bécsben. (B. levele Rádayhoz. ItK. 1907. 210. l.) Nem sokat tévedhetett: az *Ephemerides Budenses* júl. 20-án (30. sz. 301. l.), a HNT júl. 23-án (III. szakasz, 104. l.) hirdette először a könyv megjelenését. A barátok és a magyar nyelv hívei kitérő örömmel fogadták a csinos kis kötetet, mely címlapjának vignettájával, az egymás ellen hadakozó darvak és a föléljük nyúló isteni kéz képével: Aristoteles egyik passzusán alapuló allegóriával intette a nemzetet belső egységre a külső ellenséggel szemben. (Aristotelest idézi Báróczy, 9. l., utána B. is; az ábrázolás politikai hátterére l.: Barcsay Ábrahám levelét Széchényi Ferenchez, 1784. szept. 7., *Történelmi Tár*, 1904. 543–544. l. és Forgách Miklós névtelen röpiratát: *Ab optimo principe candida postolata*, 1790.) A röpirat sikeréről Barcsay leveléből kaphatunk képet: „Éljen a Darvas könyvnek szerzője, én a miolta kétszer el olvastam, vissza nem kaphatom, már egész Zarándot és Hunyad vár-

megyét meg járta, most újra Déván van. Mikor és hogy kaphatnék eleget ide? Köszöntsé és tsókold őtet [Báróczyt] szómmal ezerszer...” (Danczkaynak, 1790. júl. 27., ItK. 1937. 59. l.) Kazinczy magától a szerzőtől kapta meg a munkát: „Tsak nem el-fakadtam sírva érzékeny levelén. Irni fogok néki 's megköszönöm, hogy barátságának zálogára méltóztatott 's magát velem mint ezen betses munka Írója esmertette.” (Kaz. Lev. II. köt. 120. l.) Egyedül a szerző nyilatkozott szerényen a munkájáról: „Bízván ellenkező feleim indító okainak gyengeségében, bátorkodtam magam is, több érdemes Hazánkfia között, született nyelvünk mellett ki-kötni; vajha reménységem felett kívánt végét érhetné reá fordított fáradságom! de tartok, ne hogy falra hánytam légyen a' száraz borsót.” (Uo., II. köt. 88. l.)

A kis könyv névtelenül jelent meg, de a szerző személye nem sokáig maradt titok a kortársak szélesebb tábora előtt sem: a HNT. már novemberben felsorolta Báróczy művei között, mikor főstrázsamesteri előléptetése alkalmával érdemeit méltatta (nov. 12. III. szakasz, 586. l.), 1791. áprilisában Nagy János ünneplő versének jegyzetében ugyancsak megírták a lap szerkesztőit, kitől való „a' Deák-Magyar ellen irtt” könyv. (Ápr. 12. IV. szakasz, 442–443. l.)

A HNT. irányítói Báróczy röpiratával elérték céljukat, s ezért nyugodtan hagyták elmúlni a pályázat határidejét. Akkor vették ismét elő az ügyet, mikor az országgyűlés eloszlni készült, s a deputátusoknak búcsúzóul ismét lelkükre akarták kötni a magyar nyelv ügyét. A két beérkezett pályamunkát, Gáti István és Vedres István értekezését tehát a jutalmul feltett 30 aranyból kinyomatták (*A' Magyar Nyelvnek, a' Magyar Hazában való szükséges vóllát tárgyazó hazafiai Elmélkedések*), s egyik emberükkel, a Széchényi Ferenc költségén tanuló Berkeny rézmetszővel 500 példányt küldtek Pozsonyba szétosztásra. (HNT. 1791. márc. 22. IV. szakasz, 357–59. l.; uo. 1791. máj. 1. IV. szakasz, 541. l.; Fraknói Vilmos: *Gróf Széchényi Ferenc*. Bp. 1902. 187. l.)

Azt mondtuk, hogy Báróczy a szerkesztőség bizalmából és kérésére vállalkozott a röpirat megírására. E gyűjtőnéven Görög és Kerekes személyén kívül mindazokat értjük, akiknek a lap szerkesztésében, pályázatainak kiírásában szavuk lehetett, s akik maguk is egy tágabb, részletkutatások nélkül ma pontosan alig meghatározható, de bizonyosan sok tekintetben közös véleményt valló, írókból és politikusokból, honoratiorokból és főurakból összekerült, némileg elmosódott kerületű kört alkottak. A legfőbbek közülük az előbbieken már szóba kerültek: Barcsay Ábrahám, Forgách Miklós, az „ifjabbik Abbaujvári Megyés”: Orczy László; ezekhez tartozik Széchényi Ferenc és valószínűleg még jónéhányan, akiket B. részint még az Orczy-házból, részint későbbi bécsi útjaiból jól ismert, szeretett, s akik támogatták a megbízható, tehetséges fiatalembert. Nyilvánvalóan az ő közvetítésével talált kapcsolatot hozzájuk Baróti Szabó is: a kassai tanár B.-nak köszönhette, hogy 1789-i kötetét az „első tsinos Magyar Könyvnek” nevezték a HNT. szerkesztői, és saját költségükön kimetszették hozzá a szerző arcképét, aki viszont hálából vállalkozott a lap előfizetési díjainak gyűjtésére. (HNT. 1789. dec. 10. I. szakasz, 594–597. l., 1790. júl. 27. III. szakasz, 120. l. és u. itt a sajtóhibák jegyzéke után; 1791. jún. 21. IV. szakasz, 753. l.; a bécsi körrel kapcsolatban a felsoroltakról, a jegyzeteinkben itt-ott el-

szórtakon kívül I. *Történelmi Tárban* Barcsay Széchényihez írt leveleit, 1904. 539—557. 1.) Magából a *Védelmeztetett magyar nyelvből* is következtethetünk azonban a nagy befolyású kör létezésére. A szerző kétszer hivatkozik ugyanis Decsy *Pannóniai Fénikszére*, a csoport e nagy jelentőségű, akkor még meg sem jelent programirátára (32., 41—42. 1.). Báróczy B. ismertetésében felsorolt 5 pontja is igen szorosan kapcsolódik a későbbi röpirathoz; egy apró történet elbeszélésében az Sz. Ferenc betűjel valószínűleg Széchényi Ferencet, a kör bőkezű mecénását rejti a testőr könyvében (64. 1.).

Nyilvánvaló tehát, hogy a MM.-ban Báróczy röpiratával foglalkozni kellett, s ezt egyedül B. tehette kellő tekintéllyel és határozottsággal. A szerkesztő cikke a szó szoros értelmében vett ismertetés, mégpedig túlnyomórészt a szerző tulajdon szavaival. (Sorrendben Báróczy következő lapjairól: 3—5., 9—10., 60—63., 63—70., 73—74. 1.) B. még sajtóhibát is átvesz (verset futnak *versent* vagy *versenyt* helyett, Báróczy-nál 73. 1.), elfogadja a *gazdálkodás* és *gazdászok* közötti különbségtételét (69. 1.); igaz viszont, hogy az eredeti egyik latin idézetét megváltoztatja (*virtus non habet osorem, nisi ignorantem*, 60. 1.), önálló és B.-ra jellemző megjegyzést mindössze egyet találtunk, a vakbuzgók elleni kifakadást. (207. 1. 14—19. sor.) Valószínűleg az ismertetés szigorú, tárgyhoz ragaszkodó módszerének tulajdonítható, hogy Kazinczy nem találta elég elismerőnek a szerző iránt. „Recenziója . . . jó, csakhogy kevés dicséret Báróczynak azon munkájáról, mely ad Auctores Symbolicos Litteraturae hungaricae tartozik.” (Kaz. Lev., II. köt. 249. 1.) Báróczy munkáját egyébként többször is idézi B. (L. egyebek közt a Tudósítás egyik jegyzetét; kiadásunkban 264—265. 1.)

B.-t valóban a tárgy: a latin- és magyarnyelvűség kapcsolata érdekelte elsősorban. Előbb már egyszer kitért rá: Baróti Szabó Dávid Splényi Gábor szabolcsi főispán beiktatására írott verséhez fűzött jegyzetében. (*Örvendő vers Tekéntetes Nemes Szabolts vármegye' örömnépeére. Pünkösd havának 30-dik napján 1791. Kassán Ellinger Jánosnál*; a beiktatáson Orczy László volt a királyi biztos.) Az alkalmi költemény költői és politikai érdemeinél fogva megjelenésekor méltán tartozott a sokat emlegetett kiadványok közé. Az *Ephemerides Politico-Litterariae*, fentebb már említett kassai levelezője a vers eleganciáját, sublimitását és népszerűségét emeli ki: „In Laudes Auctoris perennituras id cedat, quod Splényium, tantum Heroem is vnus et dignus, et aptus fuerit, qui hoc Poemate reapse Heroico celebraret. Elegantioris oppido Artis, et sublimioris Mentis opus! quod etsi hic Cassouiae lucem viderit, eius tamen Exemplaria iam irritum quaesieris: ita auide, et subito direptum! Typographus fere quotidie ad reimpressionem ab iis sollicitatur, quorum politiori palato adrisit.” (1791. júl. 1. 1. sz. 8. 1.) Virág Benedek az ossziáni hangot vette észre benne (I. B. J. ÖM. I. köt. 533. 1.), s ugyanilyen stílusú ódával válaszolt költőtársának (HNT. 1791. okt. 25. V. szakasz, 530—531. 1., javított formája: MM. II. köt. 139—141. 1.)

Hallám, Barátom! tárogatód' szavát,
S' szent harsogását; mellyet ama' vitéz
Szabolts' ditsósséggel-virágzó
Vérei' tiszteletére fújtal.

Melly tűzbe hoztad szívemet, oh Magyar
 Hazánk' szerentsés *Bárdusa!* Nemzetünk'
 Diszére termett *Ossziánunk!*
 Mennyei hangozatú Poétánk!
 Meg-értt korodnak napjaiban, mikor
 Lankadni szoktunk, olyan az éneked,
 Mint egy dagadt felhő' nyögése,
 Melly dörög, és az-után magából
 Széllyel halálos mennykőveket lövell;
 'S így a' puhulttság' karjai közt magok'
 Vesztekre nyugvóknak szemekből
 El-veri a' veszedelmes álmat.

A HNT. B. jegyzetét tartotta legérdemesebbnek kiemelni, s nevén nevezve az íróját, idézett is az elejéből. (1791. jún. 14. IV. szakasz, 750—751., júl. 12. V. szakasz, 63—64. l.) B. teljes szövege Baróti Szabó versének néhány sorával együtt így hangzik:

----- Nyelvünket ajánlom!
 Ősinkről maradt leg-főbb kintsünket ha vesztyük,
 El-vesztünk! Ne kövesd azokat, kik mostan-is halnak
 A' vendég ajakért. —*

* Hogy minden szó-szaporítást, 's Tudatlanoktól vagy rossz szívektől származhatandó gyáva ellen-vetést meg-előzzünk; szükséges, itt világos szókkal meg-jegyeznünk, hogy: Mikor az értelmesebb Hazafiak a' Nemzeti Nyelvnek ki-miveltetését, 's folyamatba-való hozattatását javallyák és sürgetik: nem azt akarják, hogy ez leg-ittén bé-hozattassék, a' Deák ellenben tellyességgel ki-töröltessék. Éppen nem! Ez egy okos, tanult embernek soha eszébe sem jutott; nem-is juthatott. A' Deák Nyelvnek érdemét, hasznos, sőt szükséges voltát, mindenek felett leg-inkább ő láttya, ő isméri. De, hogy a' Magyar Nemzet önnön maga' Hazájában, tulajdon maga' nyelve nélkül legyen, 's a' magáé helyett egy idegent fő-póltzra emeljen, és illy-képpen (mivel-hogy idegen nyelvonn egy egész Nemzet soha közönséges világosságra, és maga' valóságos jussai' 's hasznainak ismérésére nem juthat) régen-őhajtott boldogságától maga magát meg-fossza: semmi-féle józan-eszű ember nem igazolhattya. — Mi akadályoztatta már egynéhány száz esztendőktől fogva Nemzetünknek boldogulását? mi rongálta Hazánkat? Nem-de a' Vallásoknak 's Nyelveknek nagy külömbsege, melly, szüntelen-való egyenetlenséget szülvén, Hazánk'-fijait, mint ellenségeket, egymásba vesztette? — Országunknak bölts Attyai, e' két veszedelmes akadályt el-hárítani kívánván, a' közelebb-múltt közönséges gyűlésen kegyes Királyunknak atyai segedelmeskedése által számtalan fáradttságaik után ugyan-tsak végre vivék; hogy, félre tévén a' Vallásbéli kárhözatos gyűlölséget, ezután egymáshoz, mint úgy-is vérséges Atyafiak, 's jó Keresztények, igaz szeretettel viseltessünk; és egyszer-'s-mind édes anyai nyelvünket a' maga' természeti méltóságába vissza-helyeztetvén, Magyar-Országban Magyarok legyünk. És íme! nyílni-kezdő boldogságunknak belső ellenségei még most sem szűnnek-meg. A' helyett, hogy

anyai nyelveknek gyarapításán, terjesztésén, 's hová hamarább lehetendő folyamatba-való hozattatásán (mert, hogy a' Magyar Sz. Koronának minden birtokaiban most mindgyárt bé-vétetődgyék, senki sem kívánnya) köz erővel dolgoznának: ki-gondolható szín-okokat előkeresnek 's hordanak, hogy a' Deák mellett maradhassanak. Ti, kik édes Hazai Nyelvünknek fel-emeltetése miatt a' *Religió'* nyelvét féltitek, és ebből, a' ti következtetétek szerint, a' *Religió*nak tsonkúlását jövedőlitek! (Balgatag vélekedés! iszonyu tsalás, és tsalatatás!); és ti, kik ezen idegen nyelvnek tudása által a' közönséges hivataloknak el-nyerésében más Polgár-Társaitokonn elsőséget nyerni reményletek (mert miért ne fedezném-fel világosan alaton szándéktokat, hogy-ha kedves Hazám-nak ügye 's haszna úgy kívánnya?) gondollyátok-meg, mit tselekesztek! gondollyátok-meg, hogy álmélkodásra 's bosszonkodásra gerjeszt minden betsületes embert méltatlan igyekezetetek! Bámúl ezenn, 's szánakodik Hazátokon minden józanúl-gondolkodó Nemzet; kesereg minden igaz Hazafi; örvend, 's tapsol az Irigy; látván, miként siettek ti-magatok már pázsintyában meg-fojtani nyiló szerentsénket. Így mellőzitek-el az árnyékért a valóságot. Így adtok önként alkalmatosságot külső köz ellenségeinknek, hogy ál horgaikat .a' zavarosban újra meg-vessék. — Térjeteek már valahára magatokba; és, hogy-ha Hazátoknak használni nem tudtok, leg-alább ne ártsatok néki; ne kényszerítsétek tiszteletréméltó Gyűléseinkben értetlen tsevegéseitekkel hallgatásra okosabb Hazafi-Társaitokat, kik a' Nemzetnek köz hasznán igyekezvén, titeket-is boldogabbakká tenni akarnak!

B. jegyzetéhez, a klérus és a nemesi felfogás elleni támadás szélesebb háttérének megvilágítására a már többször említett kassai levelező néhány mondatát fűzzük, aki a magyarnyelvűség előnyeinek leírása után így folytatja: „Haec paucula hac tempestate, qua bonis auibis sensim nostri populares non iam in priuatam, sed communem singulorum Ciuium felicitatem, cuius cardo praecipuus est, cultura Patrii Idiomatis, euigilant, non abs re fuerit dixisse, vt eorum quoque ora claudantur, qui ex inductione Eiusdem in scholas, et Politica Tribunalia, nescio, quae ingentia, irreparabiliaque damna Religioni Catholicae obuentura ariolantur partim, partim minantur. Si Humaniores Litterae non mechanic, sed libere traditae fuerint ex latinis Classicis Scriptoribus, florebit potius latius sermo, et fructus auitae Romanae Sapientiae carpemus vberimos. An dein Religionem Catholicam inter Hungariae, et Galcae [!] Ruthenos, vel Transilvaniae Armenos florere inficiabimur, qui non ritu duntaxat, sed et Lingua differunt a Catholicis Latina Sacra sequentibus? vel etiam in ipsa Italia negotia publica politica, et ecclesiastica in terris Pontificiis Italica Lingua tractari, silentio praeteribimus? Et tamen Roma exemplo alijs fruit nationibus, neque aliud praeter exteris nationibus mitti consueta Decreta latine tractatur.” (*Ephemerides Politico-Litterariae*, 1791. júl. 1. 1. sz. 7–8. l.)

*

A MMk. szövege egyetlen ponton tér el a javítatlan nyomtatványtól.
 M.: MM. II. köt. 217–229. l.
 Szv.: 210. l. 3. ellenben, kik
 16. öszve-akotva; (*A betűhibát mi javítottuk.*)

11. GR. ID. RÁDAY GEDEON TÁRSUNK' HALÁLÁRA 1792.

Ráday Gedeon, a Kassai Magyar Társaság legtektintélyesebb tagja, minden magyar literátor atyai pártfogója, 1792. augusztus 6-án távozott az élők sorából. (Máig legjobb jellemrajzát Négyesy László írta: *A mértékes magyar verselés története*. Bp. 1882. 38–41. l. — Legújabb, sok eddig ismeretlen adatot hozó életrajzát l. Zsindely Endre: *Ráday Gedeon élete és munkássága*. A Ráday Gyűjtemény Évkönyve 1955. Bp. 1956. 36–45. l. Soksz.) Ráday már kora fiatalágától verselgetett, fejlesztette apjának rámaradt könyvtárát, s a literatúra területén országos tekintélynek számított, mielőtt még egyetlen sora napvilágot látott. Legelső versei a *Magyar Műsában* jelentek ugyan meg (1787. 168., 183–184., 198–199., 215–216. l.), neve helyett később is használt betűjelekkel (A. I., N. Y.), igazában azonban a MM.-ban lépett fel íróként a nyilvánosság előtt. (Igy számították már kortársai is: HNT. 1791. ápr. 12. IV. szakasz, 441–442. l.)

A kassaiak mindjárt társaságuk létrejötte után gondoltak Ráday megnyerésére, s az öreg főúr felkérésével Kazinczyt bízták meg, aki már előbb ismeretségben állt és levelezett vele irodalmi ügyekben. (L. még a *Bé-vezetés* jegyzetét.) Ráday 1788. febr. 15-én válaszolt és készségesen csatlakozott a fiatalokhoz. (Kaz. Lev. I. köt. 165. l.) A szerkesztők nagy nehezen azt is elérték, hogy minden számban egy darabja alá kitegye a nevét. (Uo. I. köt. 246–247., 255–257., 260–261. l.) Ráday sokat dolgozott a folyóirat érdekében: a MM. első kötetének minden negyede az ő kezén át került sajtó alá, felügyelt a tipográfus munkájára, törődött a folyóirat terjesztésével, s nyugodtan mondhatjuk, hogy ebben az időben tett érte annyit, mint maguk a Kassán lakó szerkesztők. (Lehet különben, hogy B. — egyéb okok mellett — e sokszor igen hasznos, olykor azonban mégis csak terhes gyámkodás alól akart szabadulni, mikor elhatározta, hogy a II. kötetet Kassán nyomtatja.)

A MM. Baróti Szabó és Virág versével, meg az ezekhez csatolt, B.-tól származó szerkesztői megemlékezéssel búcsúztatta Ráday Gedeont. A két vers már előbb megjelent a MHírm.-ban, egy Székesfehérvárról, nov. 4-én keltezett levél kíséretében. (1792. nov. 16. II. szakasz, 730–731. l.) A beküldő (valószínűleg Virág Benedek) szerint Szabót szabadsága idején, Virten érte a gyász hír; innen küldte át Fehérvárra alkalmi költeményét, amihez azután Virág hozzátette a magáét és a kettőt együtt továbbította Bécsbe, illetve Kassára.

Bátran kijelenthetjük, hogy nem halt meg Ráday előtt főúr Magyarországon, akit, grófi rangját semmibe véve, ilyen egyértelműen mint tudóst és literátort gyászoltak kortársai. Az öreg főúr személye iránti országos tiszteletben nem csekély része volt annak sem, hogy éppen ezidőtájt emelkedett fel családjával a köznemesség soraiból a mágnások közé, a Józseffel szembeni ellenállásban izmosodó nemzeti-függetlenségi politika hívei pedig a feléledő kuruc hagyományok egyik letéteményesét láthatták benne. — Szabó verse szerint az előkelő cím a „leg-kitsinnyebb ék” Ráday egyéb érdemei között (MM. II. köt. 397. l.), Koppi Károly szerint: „privatus et ab omnibus munis publicis, et honoribus remotus natalis suos multo reddiderat illustriores”. (*Oratio quam viro gratis patriae civibus commemorabili seniori Gedeoni comiti de*

Rada monumentum esse voluit. Pestini, 1792., 8. 1.), s Gabelhofer is, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója (mellékesen rendőrspicli, I. Benda, II. köt. 38. 1.), a közjó csendes, szívós munkálásának polgári erényét és a könyvgyűjtést találta kiemelendőnek életéből. (*Oratio piis manibus illustrissimi comitis Gideonis a Raday.* 1792. 4–5. 1.) A MM. szerkesztői természetesen mint magyar írókat búcsúztatták. Ugyanígy értelemben irt róla Spielenberg Pál, az *Ephemerides Politico-Litterariae* okos és művelt szerkesztője, ezért kapott helyet nekrológja, csaknem egész terjedelmében, Virág versének utolsó sorához ragasztott lábjegyzet formájában, B. reflexiótól kísérve a MM.-ban. Szerkesztői jegyzet voltaképpen ez, és mint ilyen, azok csoportjában kellene helyet kapnia kiadásunkban: oly szorosán kapcsolódik azonban B. nekrológjához, annyira kiegészíti azt, és terjedelme is úgy kiemeli a többi kiadói megjegyzés közül, hogy célszerűnek tartottuk szövegét II. szám alatt, a tulajdonképpeni megemlékezés után közölni. B. mindössze egy rövid bekezdést: a nekrológot befejező mondatot és a temetésre vonatkozó tudósítást hagyta ki a latin szövegből. Spielenberg ebben Rádayról mint költőről és saját, személyes veszteségéről beszél: „Ammiserunt patriae litterae in Viro hoc nestorem Consiliis valentem. Ammiserunt amoeniores hungaricae litterae, et musae Cultorem per diligentem, vt qui extremis adhuc annis diuersis, iisque facetissimis, et elegantibus metris; et poematiis hungaricam poesim ditauerat. Ammisit Ephemeridum harum Redactor in beato Comite Platonem suum, ad quem inde a biennio, et quod ultra est, velut ad vium omnis litteraturae promptuarium accedebat; e cuius familiaribus in litteratura sermonibus plus intra paucas horas discere, quam intra plures menses legendo assequi potuit.” A nekrológ utolsó mondata és a temetésről szóló tudósítás így hangzik: „Hungariae vero vniuersa luge vnum eruditissimorum Tuorum filiorum Tibi ereptum. — Exuuiae eius ad auitam Mausolaem, quod Pécelini est, die 12ma Augusti per moerentem filium Intimum Status Consiliarium et Tabulae Septemviralis Assessorem, nurum, et nepotes binos reponentur.” (446. 1.)

Spielenberg a kassai írókörhöz tartozott: így emlegette a MK. 1790. márc. 5-én (18. sz. 259. 1.) egyik Kassáról keltezett irodalmi tárgyú levelében, ami utóbb Schlözer ismertetésének szolgált alapul (*Stats-Anzeigen.* Göttingen, 1790. XIV. köt. 175–177. 1.); B.-ék városában és nyomdásznál jelent meg röpirata (*Szabad elmélkedések A' Földeknek ki-mérése szerint fel-állítandó adózás' tökéletlenségéről.* 1790.), ahol az előszóban mástfél lapnyit idéz a MM.-ból, éppen B. Bessenyei-cikkének cenzúrárt támadó részét. (1814. jan. 20 táján bekövetkezett haláláról és temetéséről I. Bernolák Alajos levelét Gedeon Ferenchez, 1814. január 23-ról, OSzK. levelestár.)— A jegyzet második felében idézett vers a *Búsongás* korai változatából való (BJÖM. I. köt. 320–328. 1.) — Az utolsó sorokban említett Koppi Károly halotti beszéde valóban megfelelt B. várakozásának. (Koppiról: BJÖM. I. köt. 358. 1., Benda, I. köt. 88–92. 1.) A piarista egyetemi tanár az oratio-formában írott értekezés első részében a Ráday-család kiemelkedő alakjaival, a másodikban az elhunyt Gedeon érdemeivel foglalkozik, széles történeti perspektívában. Könyvtáráról megállapítja, hogy Mátyás óta nem gyűjtött össze ekkora kincset magánember a hazában, s értékét a magyarnyelvűségi program szempontjából méri fel. Rádaynak a MM.-ban megjelent darabjairól a

következőt írja: „Leguntur passim, ejusdem ingenii poetica specimina, tum alibi, tum vel imprimis in Musaeo Hungarico, quod Sodalitii virorum, patriae litteraturam spectantium, cujus singulare membrum Radajus fuit, collectas litterarias Symbolas in lucem edit, quodque ea etiam, quae alii de Radajo censuerint, luculenter expressit.” (40. l.)

Feltűnő, hogy a temetési beszédek közül a két református papé, Kármán Józsefé (az író apjáié) ti., és Lukáts Istváné (OSzK. Quart. Hung. 617.) nem jelent meg nyomtatásban; úgy látszik, mintha a nyugtalan, szorongatott értelmiség alkalmul használta volna fel az öreg gróf halálát szabad és demokratikus elvei hangoztatására. Ebből a szempontból a rendőrspicli Gabelhofer nevének felbukkanása még csak jellemzőbbé teszi a helyzetet. Az elnyomó kormányhatalom azonban nem tétovázott, hogy országos, sőt európaivá dagadt botrány közepette csapjon le Koppi Károlyra. (A fejleményekről: BJÖM. I. köt. 358. l., Benda, I. köt. 779. l., Kaz. Lev. II. köt. 313–315. l.; Gabelhofer beszédéről: *Ephemerides Politico-Litterariae*, 1792. 59. sz. 457–458. l.)

A B. – Ráday viszonyt levelezésük alapján zavartalannak tudjuk, s ezért gyanakvással nézzük Kazinczy állítását: „er (Batsányi) in mich drang dem verehrten Greis Ráday zu schreiben, seine Verse wären nichts nutz . . .” (Levél Kovachich Márton Györgyhöz, 1789. szept. 19., Kaz. Lev. I. köt. 471–472. l.) Tudomásunk szerint csak Földi János vallott rossz véleményt Ráday verseiről, de jóval később, 1793. aug. 12-én mondta ki: „. . . én soha egy Versét sem szerettem az öreg Rádaynak, és többet nyert volna Poésisunk, ha ő nem írt volna, mint hogy írt, mert tovább kell Poétai reguláinak megállításaival küszködni.” (Kaz. Lev. II. köt. 306. l.)

Mind B. nekrológjának (I.), mind a Virág verséhez függesztett szerkesztői jegyzetnek (II.) megmaradt a kézírata a MM. egész utolsó negyedét tartalmazó kolligátumban. (OSZK. Quart. Hung. 1245. 12–13. f.) B. tisztázta le a nyomda számára Baróti Szabó és Virág versét is. (11–12. f.) Lényegesebb változtatást csak a jegyzetben találunk, ahol eredetileg a *Búsongás* más sorait idézte B. (BJÖM. I. köt. 322. l. 47–48. sor a hozzátartozó szövegkritikai jegyzettel és 31–34. sor a 321. l.-on) A latin idézet általában pontos: B. csak egy szót töldött bele (13. sor: eiusdem Prouincia), olykor nem követte mindenben Spielenberghelyesírását (migravit – migravit, caeterum – ceterum, moesti – maesti), és a mondatokban gyakrabban alkalmazott a megértés megkönnyítésére vesszőket. — Kiadásunkban a MM. szövegét közöljük; egy sajtóhibát a kézirat alapján javítottunk ki.

I.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 12. f.

M.: MM. II. köt. 400–402. l.

II.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 12–13. f.

M.: MM. II. köt. 399–401. l.

- Szv.: 212. 1. 22. Germanicae, Slavonicae, Italicae (MM.; a K.-ban és az *Ephemerides*-ben Slauicae áll, nyilvánvalóan sajtóhiba tehát a MM.-beli alak. A szó a szlovák nyelvet jelenti.)
32. A cessent szó után B. a leragasztott lapon tovább másolta a latin megemlékezést a horas discere szavakig, s ez után írta az idézet lelőhelyét a közölt alakban. A folytatás a következő:
- Szerentsés az a' Hazafi, a' kinek [neve halála] utánn-is kedvességben marad.

Bóldog, ki napjait olly-képp' rekesztheti,
 H[ogy ő]t fellyül-éli jó emlékezeti;
 Ha pályya-futását úgy el[-vé]gezheti,
 Hogy koszorút nyernek hív igyekezeti!
 Mert:

Ki állhat ellent Halál' hatalmának?
 Nints határozattya bús birodalmának! —
 Valakik e' földön valaha valának,
 Ámbátor részei Természet Urának; a)

- a) Participatio Diuinitatis; — a' Stoikusok szerént.
213. 1. 4. A veresszöveg mellett a margón függőlegesen a köv. nyomdásznak szánt utastítás áll: NB. Diese Verse mit petit.

12. BESZÉLLEGETÉS.

1. B. Wieland-fordításával mindeddig keveset foglalkoztak az író életének és munkásságának kutatói. Egyeseket közülük nyilván az a szélteben eluralkodott feltevés tett iránta közönyössé, amely az eredeti műveknél jóval kevesebbre taksálja a fordításokat. E vélemény — mondhatni előítélet — okozhatta, hogy bizonyos szembeszökő külső jelek sem keltettek érdeklődést a *Beszéllgetés* iránt. Pedig ez a fordítás a MM. keretei és a szerző ekkortájt írott egyéb prózai művei közül már terjedelmével kiténik; B. életművében, aki kortársaihoz képest tudvalevően keveset fordított vagy dolgozott át idegenből, éppen nem-eredeti voltával érdemel figyelmet; végül különösen érdekessé teszi, hogy egy időből származik két nagy politikai verssel (*Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz: Az európai hadakozásokra*), és 1790—91 után, az egyre nyomasztóbbá váló légkörben B. utolsó nagyobb, prózában írott, publicisztikai szándékú megnyilatkozásai közé tartozik. — Mások tartózkodásában Váczy Jánosnak és Császár Elemérnek lehetett része, akik a fordítás alatti B. betűjel alapján csak valószínűsíteni merték, hogy a *Beszéllgetés* B.-tól való. (Váczy János: *Kazinczy Ferenc és kora*. I. köt. Bp. 1899. 444—445. l.; Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*. Bp. 1913. 69., 121. l.)

Az említettek a *Beszéllgetés* magyar tolmácsolójának személyét illetőleg nem nagy fáradsággal kétségbevonhatatlan bizonyítékokat találhattak volna B. akkor már nyomtatásban is olvasható leveleiben. A *Tóldalékon* kívül nincs is prózai munka, amit többet emlegetne az író barátaihoz írt bizalmasabb megnyilatkozásaiiban. — Az első nyom B.

¹1792. jún. 1-én Ráday Gedeonhoz intézett levelében maradt ránk: „Kétség kívül fogja ismerni Nagyságod Wielandnak ime' munkáját: *Neue Göttergespräche*. Ebből, a' 12dik szám alatt való darabot magyarra fordítva a' Museumnak mostani Negyedébe tettem. Szükségünk vagyon az ilyen darabokra. A' nyelv is hadd törődgyék az Országos dolgokról való elmékedésre. Nem méltóztatnék-e Nagyságod tudtomra adni, mit ítél Wielandnak azon darabjáról?” (ItK. 1907. 214. l.; Ráday válaszát nem ismerjük.) 1793. febr. 10-én Arankának ugyanezt javasolta az író az Erdélyi Nyelv művelő Társaság kiadványába való felvételre, még ez év márc. 19-én pedig ugyancsak neki a következőképpen írt róla: „Szerettem volna itéletét hallani a' *Beszélgetésről*-is különösebben, mind a' benne foglaltatott dolgokra 's gondolatokra, mind a' fordítsanak minéműségére nézve. Én úgy tartom, hogy nagy szüksége van Nemzetünknek az olyan darabokra. Szeretném, igen nagyon szeretném, ha Kedves Barátom Uram-is küldene valamit affélet Gyűjteményünkbe.” (OSzK. Quart. Hung. 1994. 98. f.; Toldynál az idézett részlet környezetével együtt helytelenül szerepel a 258. l-on, a máj. 6-i levél utóirataként.) B. máj. 6-i leveléből kitűnőleg Arankának egyáltalán nem tetszett a fordítás: úgy találta, hogy „*Wieland t s a k Pedant*”, s „*hogy az egész Beszélgetés többnyire csak Sophisma a' fundamentomban.*” (Quart. Hung. 1994. 97. f., Toldy, 257. l. — A szövegezésből kivehetően mindkét passzus szó szerinti idézet Aranka leveléből.)

A citált helyekből az világlik ki, hogy B. a német eredeti tartalmi értékei, a magyar szöveg megjelentetésének időpontja és az abban megvalósult nyelvi teljesítmény miatt egyformán fontosnak tartotta fordítását, s igyekezett annak a MM. lapjain kívül is nyilvánosságot biztosítani. A következőkben legalább néhány probléma feltárásával igyekszünk a *Beszélgetéssel* foglalkozó további kutatást megkönnyíteni: elhelyezni azt a kor irodalmában, megindokolni B. nagyrabecsülését, és legalább megközelítőleg tisztázni helyét az író gondolkodásának fejlődésében.

2. Wielandot már a megújuló magyar irodalom legelső munkásai kedvelték, és fordítottak is egyet-mást műveiből. Ányos különösen szerette *Érzékeny leveleit* a német író *Die Grazien* (177.) c. munkájának hatása alatt írta, egyes szakaszokat szó szerinti átvett belőle; Orczy Lőrinc a *Geschichte des Agathon* utolsó könyvének néhány lapját ültette át magyarra, igen szabadon (a vallásosság szükségességét bizonygató hosszú betoldással), még 1778-ban, s munkáját B. folyóiratában jelentette meg. (Császár Elemér: *Ányos Pál*. Bp. 1912. 121., 134., 156. l.; Ányos Pál *Versei*. Kiad. Császár Elemér. Bp. 1907. 95–96., 131–132., 295–296. l.; Hattyuffy Dezső: *Költői levelezések Kreskay Imre hátrahagyott irataiból*... Bp. 1906. 36. l.; Kaz. Lev. I. köt. 247. l.; MM. I. köt. 204–211. l.; Török Konstantin: *Orczy és Boethius*. ItK. 1893. 169–170. l.) *A kellemeik* egyébként, ahogy Csokonai a *Die Grazien*-t fordította, a bécsi franciás műveltségű körök kedvelt könyvei közé tartozott. Valószínűleg onnan jutott, testőr-barátai közvetítésével, Ányos kezébe a munka; magyar és osztrák jóismerősök elismerése nyomán lelkesedett talán Fekete János is a német író *Musarion*-jáért: „... noha én is hatvanodik esztendőmön tul járok el mult nyarion-tól fogvást, nem tagadhatom, hogy az egész philosophiám, még mostis 's holtomig-

lan leszen, a' Wielandnak minden más munkáit fel hallado Musárióny-nyában tréfára vonot, 's úgy nevezet Gráziák philosophiája . . ." (Levél Aranka Györgyhöz, d. n., vsz. 1801-ből. — OSzK. Levelestár.) — B. kassai környezetében a közelebbi ismerősök között Kazinczy, Szentjóbi Szabó és ivánkai Vitéz Imre fordítottak 1790 körül Wieland munkáiból. (Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században.* Bp. 1913. 120—122. l.)

Az említett érdeklődés és az elismerések Wielandnak mint felvilágosodott, racionalista írónak szóltak. Érthető tehát, hogy 1792-ben és a következő években a magyarországi hatóságok már nem szívesen olvasták a nevét fordítások címlapján. Jellemző a hazai állapotokra, hogy a német író művei közül csupán a fiatalkori *Empfindungen eines Christen* jelent meg két kiadásban a század folyamán (Kassa, 1789., 1791.), Vályi K. András tolmácsolásában. B.-nak már vigyáznia kellett, hogy fordításának egyetlen kitétele se sértse a hatalom érzékenységét, s még csak sejtetnie sem volt szabad, hogy a *Beszélgetés*ben egy Habsburg uralkodóról, II. Ferdinánd császárról is szó esik: hiába pontoszta ki a nevet óvatoskodva a kassai szerkesztő (F— — d, 235. l. 6.), csak a beavatottaknak jelezve így, kiről beszél az eredeti, a cenzor (Sahlhausen Móric) ezt sem tűrte el. B. jól tudta, hogy csak a magyaroknak nem szabad ezt olvasniok, s egy évvel később, saját tapasztalatából írta a könyvrevizorokkal bajlódó Kovachich Márton Györgynek: „Ergo Viennensens aeternum sibi vindicant, ut, quid et quando scire liceat, ipsi determinent!” (Benda, I. köt. 960. l.; BJÖM. I. köt. 357. l.) Valóban: ugyanez a kormányrendszer 1821-ben megengedte, hogy a magyar fordításból törölt szavakat németül minden változtatás vagy szépítés nélkül kinyomtaszák. (Wieland: *Sämmtliche Werke.* XXXIII. Bd. Wien, 1821. 242. l.) Kazinczy Wieland-fordítását (*Szókratész mainomenosz. Az az a szinopei Diogenesz dialogusai.* Pest, 1793.) 1794-ben betiltották, azzal az indokolással, hogy a német író munkái kizárólag az összes művek sorozatában terjeszthetők, egyes darabok árusítása tilos. (Benda, I. köt. 1060. l.)

Ha Wieland műveit csak az átlagon felüli műveltségű réteg olvashatta, ismerhette, és becsülhette is Magyarországon, minden olvasó magyar találkozhatott már a *Beszélgetés* megjelenésének idején elysiumi jelenetekkel. A felvilágosodás korában igen népszerű lett ez a Lukianosz mintája nyomán kialakult műfaj, melynek legelterjedtebb képviselője a Moritz Flovius Trenck von Tonder szerkesztésében megjelent *Neuwider Zeitung*, közkeletűbb és jellemzőbb címén a *Göttergespräche im Reiche der Todten* volt. A magyar nyelvű újságok, főleg a *Magyar Kurír*, fordították, kivonatolták a német lapot (1787—1810.), s itthon, Trenck nem nagy örömeire, német (1789.), magyar (1792.), és latin nyelvű (1804.) utánnyomatok vagy teljes fordítások készültek belőle (D'Ester Karl: *Egy német újság magyarországi pályafutása.* MKsz. 1926. 363—367. l.; Tolnai Vilmos: *Halottak beszélgetése.* EPhK. 1927. 165—167. l.; Waldapfel József: *A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez.* MKsz. 1930. 88—89. l.; Szekeres Margit: *Regnum Mortuorum.* Uo. 1955. 131—134. l.)

3. „...sein dichterisches so wie sein literarisches Streben war unmittelbar auf's Leben gerichtet, und wenn er auch nicht gerade immer einen praktischen Zweck suchte, ein praktisches Ziel hatte er doch nah

oder fern vor Augen" — mondta Goethe pályatársáról, Wielandról. Írói jellemének parancsa szerint s mint egy sokat olvasott folyóirat szerkesztője egyenesen kényszerült arra, hogy feszült érdeklődéssel kövesse a francia forradalom eseményeit, és időről időre összefoglalja német olvasói számára, lukianoszi beszélgetésben vagy tanulmányban, a század legnagyobb történeti eseményeinek tanulságait. Wieland nem volt forradalmár: az alkotmányos, felvilágosult reformokat megvalósító monarchiát tartotta a legjobb kormányformának, és természetesen a német állapotoknak megfelelően kialakult eszménykép szerint ítélte meg a franciaországi eseményeket is. Őszinte, minden fenntartás nélküli lelkesedéssel helyeselte a nemzetgyűlés kezdeti politikáját, de aggodalmát váltotta ki a királyi hatalom — nézete szerint — túlságos megnyirbálása, helytelenítette a nemesi címek eltörlését, kezdetől fogva elítélte a jakobinusokat, ha elismerte is eljárásuk céltudatosságát és következetességét, és szilárd elhatározottsággal vallotta, hogy Németországban nem szükséges, de nem is lehetséges a dolgok megszokott rendjének olyan erőszakos felforgatása, amilyent Franciaországban szemlélhettek a kortársak. Az eseményeket azonban, akár helyeselte azokat, akár nem, szükségszerű tényeknek fogta fel, a forradalmat a 25 millió nagy állam belügyének tekintette, s éppúgy elítélte a porosz-osztrák koalíció háborúját, mint a jakobinus propagandát, amely Európa minden népét a francia példa követésére buzdította. A forradalom nagy tanulságát a németek és — mint kozmopolita — az egész világ számára a következőkben foglalta össze: „Die Cultur und Ausbildung der Menschheit, die seit dreyhundert Jahren in dem grösseren Theile von Europa von einer Stufe zur andern empor gestiegen ist, hat endlich unvermerkt eine beynahe gänzliche Umänderung der alten Vorstellungen, Meinungen und Gesinnungen hervorgebracht. Eine Art von allgemeiner *intellectueller* und *moralischer Revolution*, deren *natürliche Folgen* mit Gewalt aufhalten zu wollen vergeblich, und um so *unpolitischer* wäre, da sie durch Gerechtigkeit und Klugheit so geleitet werden können, dass die, ohne heftige Erschütterungen zum grössten Nutzen des menschlichen Geschlechts überhaupt und der einzelnen Staaten insonderheit ausschlagen müssen, wofern *die rechte Zeit* und die rechte *Art* einer so weisen und nöthigen Operation nicht versäumt wird." (A Goethe-idézetet l.: *Rede zum Andenken des edlen Dichters, Bruders und Freundes Wieland, am 18. Februar 1813.*; Wielandról: Paul Reimann: *Hauptströmungen der deutschen Literatur. 1750—1848.* Berlin, 1956. 96—106., 285—286., 300. l.; az idézet a *Betrachtungen über die Lage des Vaterlandes* c. tanulmányból való, *Sämmtliche Werke, XXXV.* Bd. Wien, 1821. 216—217. l.)

B. a *Beszélgelés* címéhez függesztett jegyzetben pontosan megjelöli a helyet, ahol eredetije található. (213—268. l.; az OSzK-ban őrzött példány Vuchetich Mátyás könyvtárából való, aki a MM. megjelenésének idején a kassai akadémián tanárkodott, és az ottani haladó értelmiség tekintélyes alakjai közé tartozott. L. Benda, I. köt. LIII., 1069. l.) E XII. elysiumi beszélgetés (az idézett bécsi Wieland-kiadás XXXIII. kötetében XIII., B. eredetijében sajtóhibából XI.) egyetlen célja, hogy az alkotmányos monarchia kormányformájának előveit kifejtse. Előzménye, amire Juno bevezető szavaiban hivatkozik, B. kiadásában a IX. számú darab (152—169. l.). Az ég királynője ebben férje segítségét kéri

az uralkodók megmentésére; Jupiter kijelenti, hogy nem tehet semmit az érdekükben, mert az istenek uralmát a Nemesisé, a szükségszerű történelmi erők váltja most fel, s ő csak végrehajtója lesz azoknak a törvényeknek, melyeknek uralma alatt az új, szaturnuszi aranykor köszönt az emberiségre. (165–167. l.) A XII. jelenet végére ezért került a tanácskozó istennőknek az a döntése, hogy – hatásosabb eszköz híján – álmat küldenek a monarchákra, s ebben mutatják meg nekik tennivalójukat. B. szándékosan hagyta el e befejezést, mert az összefüggés és a „történelmi erők” természetének közelebbi ismerete nélkül az eredeti befejezés a magyar olvasók szemében az egész *Beszélgetés* hatását, a benne kifejtett gondolatok súlyát és hitelét veszélyeztette volna.

Márpedig e „történelmi erők”-nek Wieland és – hozzátehetjük – B. gondolkodásában igen nagy a jelentőségük. A német író 1792 januárjában így nyilatkozott: „Die Französische Staatsrevolution ist – eine *geschehene Sache*. Die Frage, ob die Nation dazu *berechtiget* gewesen sey? scheint mir, da *geschehene Dinge nicht zu ändern sind*, eben so *überflüssig zu seyn*, als sie, wegen des *Missbrauchs*, oder von *Bejahung* oder *Verneinung* derselben gemacht werden kann, *gefährlich* ist. Genug sowohl für uns, als für die, welche *Gewalt über uns haben*, – dass Staatsrevolutionen überhaupt *nichts sehr ungewöhnliches* sind; – dass sie (wie alle andere Weltbegebenheiten) Wirkungen natürlicher Ursachen sind, und in den meisten Fällen nach einem so *nothwendigen Naturgesetz* erfolgen, dass ein Kenner und scharfer Beobachter der menschlichen Dinge beynähe mit Gewissheit vorher sagen könnte, *wo und wann* dergleichen sich ereignen müssten.” (*Sendschreiben an Herrn P. E. in K. Im Januar, 1792*. Id. kiad. 132. l.) Az a tétel, hogy a forradalmak szükségszerű természeti törvény módjára következnek be, egy másik nagy író eszmévilágára utal, akitől nyilvánvalóan Wieland is kölcsönözött a gondolatot, s akinek ismerete éppen a *Beszélgetés* lefordításának idejétől állapítható meg minden kétséget kizáróan B.-nál: Johann Gottfried von Herderére.

A német felvilágosodás e vezető alakjának *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* című művére gondolunk közelebről, amiből B. *Az európai hadakozásokra* című verse első ismert kéziratában, jegyzetben idézett pár mondatot 1792 nyarán, mégpedig olyanokat, amelyekben szó esik „az emberi nem természeti törvényei”-ről. (BJÖM. I. köt. 353. l.)

4. Herder történetfilozófiája a német felvilágosodás legnagyobb teljesítményei közé tartozik; hatása – a népi egyéniség gondolatával – a közép-európai kislepekek XIX. századi újjászületésére eléggé ismert. Az alábbiakban a könyv egy másik eszméjének befolyására próbálunk rámutatni, amely a sajátos magyar viszonyok között, az 1790 körüli években, a korai magyar reformizmust képviselő értelmiségi-nemesi csoport merész és határozott reformpolitikai terveinek elméleti igazolásául szolgált.

E polgári történetfilozófia az egykorú német társadalmi viszonyokból nőtt ki; alapgondolatainak csirái két nagy előd, Leibniz és Kant hagyatékából valók. Az első a monádok tanával Herder „népi egyéniség”-koncepciójának kialakulására hatott döntően, az utóbbi, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* (1755.) című értekezésével, fejlődéstudományára. Kant fiatalkori munkája, amit Herder 1762–64-ben, köingsbergi egyetemi hallgató korában, a filozófus tanítványaként ismert

meg, a naprendszer keletkezésének elméletével megdöntötte a természet abszolút változatlanságát feltételező korábbi nézetet, a világot — elsőnek a modern tudománytörténetben — fejlődési folyamat eredményeképpen szemlélte, és felvetette e folyamat történetének kérdését. Herder Kant elméletét fejlesztette tovább, mikor azt a Föld későbbi történetére alkalmazva, a szervetlenekből a szerveseket, az egyszerűekből a bonyolult élőlényeket vezette le, és a természeti törvényektől irányított fejlődési folyamat végső állomásául az embert tette meg, akinek az a célja, hogy ugyanazon Természet törvényei szerint történelme során fokozatosan megvalósítsa a humanitást.

A német társadalom a XVIII. század végén nem érett még meg a hűbéri állapotok gyors és gyökeres megváltoztatására; Herder sem hirdetett ilyen eszméket és a fokozatos fejlődés híveként, a különböző történeti szinteket képviselő intézmények és gondolatok, változtatást sürgető tervek és megdönthetetleneknek látszó történelmi képződmények között élve, mély megérettést tanúsított a múlttal szemben. Ki kell emelnünk filozófiájának ezt az oldalát, főként a franciákkal szemben (Voltaire), akik ismerték ugyan a fejlődés gondolatát, de a történelem korábbi korszakait a történelem feletti Ész, tulajdonképpen a jelen, vagyis a forradalmi erőktől duzzadó harmadik rend akkori törekvései szerint ítélték meg, illetve ítélték el. Herder vezetésével a múltan elmélkedő ember korától teljesen idegen, távoli korszakokba és fejlődési állapotokba képzelhette magát vissza, megérthette ezeknek az ő jelenétől merőben különböző eszméit és viszonyait; ebben múlta felül Herder összes elődeit és kortársait. Ilyen értelemben bírálta a német gondolkodó pl. Winckelmann, aki az egyiptomi művészetet azért nem értette, mert — görög szemüvegen át nézte.

A magyar irodalomra fordítva a beszédet: Martinovics azért találta az 1790 körüli évek magyaros ruhádivatát barbárságnak, mert nem élt együtt a magyar társadalom mozgásával, s a mindenható, egyetemes Ész szempontjából ítélkezett. B. átvette a lényegében nemesi gondolkodás szerint alakult magyar műltszemléletet, mert másféle nem is igen élt a kortársakban, elmélyítette azt, s átélve a magyar történelem viharos századait, belőlük igyekezett levonni a jelen átalakításának legfontosabb alapelveit. Herder munkájának megismerése éppen azért siettetete annyira gondolkodásának végleges kiforrását, s azért is tehetta a német író gondolatait egész életére magáévá, mert a II. József halála körüli évek bonyolult, „átmeneti” társadalmi viszonyai és politikai harcai között, vele együtt minden világosan gondolkodó magyar fő látta már a feudális társadalmi rend avultságát, s a legjobbakat a nemzethalál víziója kínozta. Akkor még nem tűnt fel az a réteg, amely a gyökeres fordulatot ténylegesen végrehajthatta volna. B. akkor a német gondolkodó nyomán a haladás kérlelhetetlen és feltartóztathatatlan törvényeit hirdette, s a nemzet érdekében szívós és kemény reformmunkára, az adott lehetőség kihasználására szólította fel a legjobbakat. (Herderről: Wolfgang Harich: *Rudolf Haym und sein Herderbuch*. Berlin, 1955., főként 155–195. l., Reimann i. m. 232–255. l., a Látó fogalma ugyancsak megtalálható Herdernél; Martinovicsról: Benda, I. köt. LXIII–LXVI. l., BJÖM. I. köt. 357. l.)

Herder nem volt forradalmár a szó szoros értelmében. Egy 1792-ben

megjelent tanulmányában a politikai és morális intézmények, berendezések, alkotmányok, rendek és testületek öregedésével, illetve megifjodásával foglalkozva kifejti, hogy a természetben revolúció csak a szó eredeti, szabályosan visszatérő mozgást jelentő értelmében van, s hogy a természet földi célja: erejének lassú, gyakran észrevétlen kifejtése, az evolúció. Országok, népek nem vénülnek el, csak az államok és intézmények: a kor szülöttel, melyek növekednek és elhalnak; az ember e folyamatot előmozdíthatja vagy késleltetheti ugyan, de nem állíthatja meg; állam és uralkodó feladata pedig, ha meg akarják előzni a teljes felfordulást, nem lehet más, mint hogy érvényesülni hagyják az erőket: „Früher oder später muss die stärkste Maschine diesem Kampfe unterliegen; die Natur aber altert nie, sie verjüngert sich periodisch in allen ihren lebendigen Kräften.” (A *Tithon und Aurora* című tanulmányban, l. Johannes von Müller kiadásában, Herder: *Sämtliche Werke. Zur Philosophie und Geschichte. Dritter Theil. Stuttgart—Tübingen, 1827. 1—28. 1.*)

5. B.-nak a MM. megindításakor még Iselin volt történeti tanácsadója, aki Voltaire-hez hasonlóan a jelen felvilágosodása alapján ítélte meg a korábbi „barbár” századokat, s akinek fejlődésrajza láttán, — mint Herder gúnyosan mondta: „jedem Liebhaber seiner Zeit das Herz lacht.” (Auch eine Philosophie zur Bildung der Menschheit. Id. kiad., 91. l.; Iselinről: Harich: i. m. 115. l., B. a *Bé-vezetésben* idézi, kiadásunkban 99. l. 27—30.) Irodalmi kérdésekben Michael Denis vagy — a *Tóldalékban* — Moses Mendelssohn a követett vagy citált példakép. A francia forradalom, a jozefinizmus kudarca és az 1790—91-es országgyűlés eseményei arra készítették, hogy levonja a tízéves kormányrendszer magyarországi tanulságait. Az Oczy-ház régi bizalmasa ekkor egyrészt a határozott és bátor reformizmus felé tolodott (*Batthyány Alajoshoz*), másrészt a nemzeti történelem terén szerzett ismereteit hitelesítette mély élményekkel. (*Serkentő válasz.*) Herder-ismeretéről, mint említettük, első biztos adatunk 1792 nyaráról való. A német író hatásának tulajdonítható még, nagyjából ugyanebből az időből, az a belátás, hogy képtelen vállalkozás Ossziánt Denis mintájára hexameterben fordítani. (BJÖM. I. köt. 532. l.)

1792 közepétől B. műveiben lépten-nyomon olyan mondatokat, bekezdéseket találunk, amelyeket nem magyaráztunk meg kellőképpen. Úgy gondoljuk, itt az ideje, hogy összegyűjtsük e nyilatkozatokat, és amennyire kiadásunk célja, kerete és előbbi kötetünkben követett eljárásunk engedi, szembe nézzünk velük.

A MM. utolsó negyedében jelent meg B. Ráday-nekrológja. Noha ebben a kötetben egész terjedelmében helyet kapott (211—213. l.), szükségesnek tartjuk, hogy itt is idézzük egy mondatát:

„Bóldog lenne a' Haza, ha most s o k ilyen Fijai vólnának! Nem kellene az erőszakos fel-háborodástól tartania, 's — ki tudja? — talán végső romlásától rettegnie.”

Ismertebb az a részlet, amit B. [1793.] febr. 10-én Arankához intézett leveléből szoktak idézni:

„Itt a' Franciaia módon gondolkodó emberekre nagyon vígyáznak; 's a' józanúl okoskodó és beszéllő embereket-is hamar Jacobinusoknak nevezik. A' Papok különösen úzik régi mesterségeket; meg nem gondolván a' vakok, hogy annál inkább ártanak rossz ügyöknek, 's annál inkább

siettetik bizonyos veszedelmeket. Én azokból, a' miket történni látok, hallok, nem hozhatok ki egyebet, hanem hogy el-múlhatatlan a' mi Hazánkban-is a' Revolutio; még pedig, mivel az észnek józan világgossága előre nem ment, Révolution à la Hora és Gloska fog lenni. De mit gondolnak ezzel, ha szinte által-látnák-is, az ilyen emberek? — Nékem azt merete ezelőtt két esztendővel egy valaki mondani: *Minsem a' mi religyi[ónk]ban legkevesebb változás légyen* (tudgyuk, mit értenek ők a' Religio' neve alatt) inkább vesszen-el az egész Magyar Haza — —"

B. forradalommal kapcsolatos elgondolásainak bemutatására hivatkozunk végezetül az író 1793. ápr. 15-én Sándor Lipót nádorhoz küldött kérvényének egy passzusára. (Szövegét l. előbb, 291—292. l.) Az irat szavahihetőségét, a benne foglaltak őszinteségét a legkritikusabb szemlélő előtt sem csökkentheti az a körülmény, hogy írója azt hivatalos fórumhoz, maga-mentésére írta: ügyét ui. példának, sikerét vagy bukását a sajtószabadság és az irodalom szabad fejlődése szempontjából a jövőt messze meghatározónak látta, tehát szándéka szerint teljes határozottsággal lépett fel benne, és kérvényét még nyomtatásban is meg akarta jelentetni. (Id. kiad. 304. l., Benda, I. köt. 959—960. l.)

Az idézett részletek, sőt a német kérvény terminológiája is kétségtelenül bizonyítja, hogy B. 1792 közepétől kezdve a Herder értelmében vett reformizmust vallotta, s a forradalmi, erőszakos cselekvést csak akkor és csak azért tartotta lehetségesnek, ha a kormányhatalom az emberiség általános fejlődési törvényeivel szembeszegülve gátolni igyekszik azok szabad érvényesülését. A parasztfelkelés ebben az értelemben B. véleménye szerint fenyegető rossz, amit okos, józan és határozott reformpolitikával lehet és kell is megelőzni. 1792-ben, a reakciós erők megerősödése és ellentámadása idején ezért félti hazáját a katasztrófától, és azért kíséri aggódó figyelemmel az országgyűlési bizottság munkáját, mert reméli, hogy ezek elaborátumai nyomán megindul majd a magyar világ megújulása.

6. Van azonban ez állásfoglalásnak másik oldala is. Olyan nyilatkozatokra gondolunk itt, mint amilyet B. Bessenyei Sándorhoz intézett levelében találunk (kiadásunkban: 200. l.):

„Az okos, betsületes-szívű, tudós Hazafi, ki igazán akar használni Nemzetének; mindenkor vigyázva, 's valami kis félnék bátorsággal ír; mindenkor szorgalmas figyelmetességgel meg-fontollya vallyon, hazafitársainak mostani gondolkozások' módgyához, erköltsi állapottyokhoz, 's természeti hajlandóságokhoz, — és különösen az időnek körül-állásaihoz képest, mitsoda foganattya lehet közre-botsáttandó munkájának? — Vágnak p. o. olyan igazságok, mellyeknek fel-fedezése gyakorta ártalmas lenne, és a' mellyeknek eleven festése néha egész Országokat tűzbe hozhatna.” Tanulságos tudni, hogy a B.-nál óvatosabb és tartózkodóbb Wieland is foglalkozik ezzel a problémával — mégpedig időben a kassai író után — és hasonló eredményre jut. (*Worte zur rechten Zeit an die politischen und moralischen Gewalthalter* c. tanulmányában, *Sämtliche Werke*, XXXV. köt. Wien, 1821. 279—280. l.) Ebbe a kérdéscsoportba tartozik az a távolabbi összefüggések ismerete nélkül B. szájából talán különösen hangzó mondat, amit 1793. dec. 23-án Abaúj és

Zemplén megyéknek a katonatorzást megakadályozni hivatott döntéseihez fűzött: „Ich glaube, dass dieser Schritt der benannten zwei Comitate, dem ganzen Lande eine Impulsion geben wird. Ich wünsche, dass man der Würde der Nation und des Königs nicht vergessen, und dass keine Übereilung, kein unzeitiges Aufbrausen dabey Statt finden möge! — —” (OSzK. Quart. Lat. 43. IX. köt. 182. f.; Benda, I. köt. 961. l., ahol Ung megye „buzgalma” azért érthetetlen, mert a szövegben *impediat* helyett sajtóhibából *impetrat* áll.)

B. tehát fogsága előtti utolsó, nyomtatásban megjelent vagy nyilvánosság elé szánt munkáiban és bizalmas magánlevelekben elszórt nyilatkozatai szerint a Herder értelmében vett reformizmus hívének mutatkozik. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy nem volt „francia módon gondolkodó ember”, hogy nem járt ki neki is a jakobinus jelző 1793–94-ben, mikor a reakció emberei ennek bélyegezték a miskolci gimnázium civil tanárait — egyszerűen azért —, mert világi létükre tanítani merészeltek, mint ahogy a magyar történelemből a *Babel* és a *Nimive* c. hírheft röpiratok szerzőjeként ismert Leopold Aloys Hoffmann Wielandot forradalmárnak minősítette, és mint ahogy megkapta a forradalom legdühöttebb védelmezője megtisztelő címét Herder is. (A miskolci adatot I. Tertina Mihály Kovachichhoz intézett, 1794. jún. 14-i levelében, OSzK. Quart. Lat. 43. X. köt. 160–161. f.; Hoffmannról: Benda, I. köt. 540. l., Kosáry Domokos: *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. II. köt. Bp. 1954. 325–326. l.; Wielandról és Herderről: Reimann i. m., 299, 304. l.) Korántsem jelenti azt sem, hogy B. a *ki nem mondható és időszerűen igazsagai között nem őrzött republikánus-forradalmár nézeteket (A látó)*, s főként nem jelenti azt, hogy, ha tervei és vágyai szerint az 1790-es években megindul az erőteljes reformmunka, nem lett volna, talán rövid idő múlva, valóságosan magyar jakobinussá. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a reformok megvalósítása utáni kérdésekről a magyarországi radikális demokratáknak még elég homályos elképzeléseik voltak csak. (L. a Martinovics kátéit és Benda véleményét, I. köt. LXXIV–LXXVII. l.)

Hú maradt B. ismertetett elveihez fogsága alatt is; sokszor megcsodált szókimondása és bátorsága éppen onnan származik, hogy reformizmusát az állandó, szükségszerű és feltartóztathatatlan természeti törvényekkel igazolta, s büszkén, a haladásba és igazságába vetett hittel védekezett a vádak ellen. A végeredményben egyéves fogságát okozó *Védőiratában* a francia forradalom jelentőségét a kereszténység megalapításával hasonlította össze, hivatkozott Wielandra, aki 1789-ben helyeselte a franciák nagy megmozdulását (valószínűleg *Über die Rechtmässigkeit des Gebrauches, den die Französische Nation dermahlen von ihrer Aufklärung und Stärke macht* c., 1789 augusztusában írt tanulmányára gondolt), idézte Schmettau röpiratát (*Patriotische Gedanken eines Dänen* .).), ugyanazt, amit a német író is dicsérrel említett, s amelynek kivonatát B. vádiratához csatolta az ügyész (Benda, II. köt. 588–589., 574., 603. l.); *Apológiájában* Herder értelmében fejtette ki a fejlődésről vallott nézetét (kiadásunkban 344–345. l.): „... *lentam revolutionem, quisque bonus cupere, quisque optare et velle; insidiosas vero, et non nisi ad conflandam bonae causae, ejusque amicis invidiam et odia tendentes, malignorum interpretationes, pro merito despicere debet; — eodem*

nempe constanti veritatis et publicae utilitatis studio, quo furiosas ineptissimorum hominum declamationes aspernantur, qui non habita verae libertatis notione... ipsi naturae cursui praescribere, ipsum terrarum orbem ex cardine vertere, et velut per fenestram ejicere volunt." Herderhez illeszkedve írta meg, hogyan kell a fejlődés e feltartóztat-hatatlan folyamában a kormányoknak viselkedniök (uo., 317. I.): „Infelices illi imperantes, infelices illi ministri, qui naturae, rerumque humanarum trahentium sese, et propellentium invicem, indole non perspecta, caussarum cum effectibus, et horum cum illis nexu reciproco, actione item et reactione non intellecta: fatalem opinionum torrentem imbecilla et temeraria manu *repellere*, quam *intra debitos canales et terminos derivare* malunt, nitunturque.”

7. 1792-től kezdve, s még inkább a per és a fogság idején Herdernek az a másik gondolata is jelentőssé válik lassanként B. gondolkodásában, amely az ártatlanul szenvedő írot azzal vigasztalja, hogy előbb-utóbb győzedelmeskednie kell a fejlődés törvényeit felismerő s követő észnek és erénynek. (Herder: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Leipzig, 1821. II. köt. 257–265. l.) „Ego virtute mea me involvo” — írta 1793-ban Aránkának és Kovachichnak az üldözött író, igazsága és feddhetetlensége tudatában. (Benda, I. köt. 960., Toldy, 253. l.) „Non, o Virtus! cujus arduam inter tot mala semitam premere non destiti; non, o sacrosancta Veritas! cui quaerendae tot labores, tantum vitae meae, impendi; non ego, vestrum fuisse me cultorem et comitem, unquam abnegabo. Sequar vos, utcunque praeceditis. Amico vestro, quomodocunq; casura res sit, nihil timendum, nihil sperandum est” — fejtette ki bővebben a gondolatot; egy más helyen az ismert szavakat is megismételte: „... inexplicabilem esse consolationem viro justo, si omnibus iniquitatis humanae telis expositus, at sibi ipsi probatus, virtuteque sua involutus dicere queat: *eripere mihi vitam potest, mortalium potentia conscientiam recti, non potest.*” (Kiadásunkban 315. l.)

A fogság élményeiből táplálkozó versek egyik csoportjából az ártatlanul szenvedő, de a maga és az emberiség sorsának törvényszerű jobbrafordulásában rendíthetetlenül bízó ember hangja szólal meg. *A Szerencséhez*, a *Felelet* és a *Készület* címűekre gondolunk, s idetartozik *A bujdosók* is, aminek legkorábbi sajátkezű kéziratát kiadásunk első kötetének megjelenése után, Verseghynek egyik, a kufsteini börtönben használt könyvében találtuk meg. (L. a III. kötet függelékét.)

Nem lett hűtlen B. Herderhez bécsi éviben sem: *Herder képe* alá írt latin epigrammája félreérthetetlenül a történetfilozófust ünnepli a nagy kortársban. A verset egyébként beírta az *Ideen* már idézett, 1821-i lipcei kiadásának könyvtárában őrzött példányába is. Herder hatásának elmélyülését elősegítette Bécsben B. Johannes von Müllerrel kötött barátsága. A svájci származású történetíró személyes ismerőse, jóbarátja, később pedig kiadója volt a közösen tisztelt nagy példaképnek. (L. még a *Der Kampf* jegyzetét kiadásunk I. kötetében.) Herder gondolatainak befolyása kihatott ettől kezdve a magyar író nyelvműveléssel kapcsolatos elgondolásaira is.

8. B. Wieland-fordítása olyan hű az eredetihez, ahogyan a szoros fordítás első magyar szorgalmazójától elvárhatjuk. Mondatról mondatra halad, egyetlen szó sem hull ki, egyetlen szerkezet sem sikkad el, s a

fordító mindent elkövet, hogy a mondatfűzésben még kevésbé hajlékony, legfeljebb prédikatori terjengős szóáradathoz szokott nyelvünket hozzáidomítsa Wieland finom érzékkel kiegyensúlyozott, latinos-franciz elemgancijájú körmondataihoz. A Kazinczy-kutató Váczy talán ez utóbbi fáradozást találta sikertelennek, és ezért bélyegezte B. fordítását „nehézes”-nek. Kazinczy 1793-i Wielandja első olvasásra valóban könnyedebb (de magyartalanabb is); az eredetivel összevetve azután kiderül, hogy szöveghűség tekintetében össze sem hasonlítható B. fordításával: minden lapja telve kihagyásokkal, áthidaló megoldásokkal; a hosszú német mondatok gyakran több darabra szabva, megcsonkítva szólalnak meg magyarul. E változtatások persze Wieland stílusától távolítják, és Kazinczyéhoz közelítik a munkát.

Politikai témáról magyarul, európai színvonalon, polgári fogalmakkal beszélni nehéz feladat volt a XVIII. század végén. B.-nak a magyar nyelv iránti határtalan szeretetét mutatja, hogy e szégyenességet és a fordítás közben emiatt felmerülő szinte legyőzhetetlen nehézségeket célra törő optimizmussal abban foglalta össze, hogy az anyanyelvnek még hozzá kell „törődnie” a tárgyhoz. De hogy is lehetett volna könnyen írni magyarul modern politikáról, mikor olyan szavak hiányoztak még, mint *állam*, *kormány*, *alkotmány*, *korlátozott és korlátlan* (monarchia), *jog*, *tulajdon* és *alapelve*? A fordítónak a szó szoros értelmében munka közben kellett megalkotni a nyelvet, a hagyomány és a kortársak írásban megörökített vagy élő beszédben használt nyelvyanyagából.

B. célja nyelvileg közérthető, irodalmi tekintetben hű fordítás megalkotása volt. Nem faragott tehát terminus technicusul új szavakat, mert nem tudományos munkát fordított. Ha valamilyen fogalomra nem talált bevett magyar kifejezést, olyat használt, amiből olvasói az egykorú nyelvhasználatból tudhatták, mire céloz. A német *Staat* szót fordította *tartománynak* (217. l. 18.), *ország*nak (217. l. 39., 219. l. 12., 233. l. 7.), *társaságnak* (228. l. 15.) és *polgári társaságnak* (220. l. 24.); a *Verfassung*-ot *állapot*nak (219. l. 24.), *igazgatás módjának* (230. l. 27.), *igazgatás s rendtartás*nak (216. l. 37.), *igazgatás*nak (219. l. 27.), a *Staatsverfassung*-ot — egy alkalommal — *polgári alkotvány*, *szerződés*nek (238. l. 5.). Hasonló a tarkaság a *Grund*, *Grundsatz*, *Regierung* stb. magyar megfelelőinek esetében is. A például felhozott megoldások persze csak alkalmilag, adott esetben segítik elő az eredeti megértését, mert — hogy csak néhány példát említsünk — a *polgári társaság* idegen megfelelője a *Staat* mellett lehet a *bürgerliche Regierung* is (223. l. 4.), de a *Verfassung* értelmű *igazgatás* szó ugyancsak jelenthet *Regierung*-ot (224. l. 11.).

Javasolhatta volna valaki, hogy a fordító idegen szóval segítsen magán. Segített is, mert már korántsem volt olyan következetesen purista, mint a MV. magyar tolmácsolása idején, de közérthetőség lévén a célja, az évszázados magyar hagyománynak és az egykorú műveltségnek is megfelelően csak latinokkal, s ezek között is csak olyanokkal, melyek akkor mint szakkifejezések általánosan használatosak voltak. Megmaradt ezek szerint a *monarchia*, a *demokrácia*, némi habozás után a *tyrannus*, a *Recht*-et végig következetesen *jus*-nak nevezte magyarul, de csak egyszer lett a *Grundsatz* értelme *principium* (215. l. 40., másutt: *sarkalatos törvények*, 218. l. 30., ami azonban *Grundgesetz*-et is jelenthet, 239. l. 8.).

Előfordul, hogy B. a ma is alkalmazott szót használja, de a magyart még nem érzi elég erősnek az idegen teljes jelentésének hordozására, ha egyedül, magában állón bizza azt rá: a német *Eigentum* egyszeres érték, másszor, a *gemeines Eigentum der Menschheit* kifejezés tolmácsolásában, az *emberségnek közönséges java s tulajdona*. (234. l. 25., 226. l. 36.).

Művelt magyar körökben az 1790-es évek első felében aligha beszéltek más témáról többet, mint a francia forradalomról, s megfigyelhető, hogy a *revolutio* akkori magyar egyenértékének alakja — legálábbis B. használatában — módosult. A híres vers címe *A franciaországi változásokra*, amelyben a *változások* szó többes száma ellenére nyilvánvalóan az egyes számú *revolutio*-val egyértelmű. A Franciaországban végbemenő változásokról kiderült 1792-ig, hogy ezek sorozata egységesen szemlélendő nagy világesemény, s a magyar szó, egyes számban, *változás* alakban, továbbra is *revolutio* értelemben mint terminus technicus állandósult. (Nem egészen ezt jelenti, s a németben is többes számú a 218. l. 29.)

Rendkívül érdekes viszont, hogy az *Aufklärung* szónak B. fordításában nincsen állandóan egy alakban használt megfelelője. Előfordulásai: *észnek megvilágosodása* (221. l. 26.), *megvilágosodás* (222. l. 6., 226. l. 24.) *világosodás* (227. l. 3.), az *Aufklärung und Freiheit des Geistes* magyarul: *az ember értelmének felderülése és szabadsága* (228. l. 13.). Jó lenne tudni, miért alakult ki viszonylag későn az idegen szó magyar megfelelője nyelvünkben, s mikor vált a mai *felvilágosodás* terminus technicussá.

A *Beszélgetés* második, kisebb részének kézirata a MM. egész nyomdába adott utolsó negyedével együtt ma az OSzK-ban van. (Quart. Hung. 1245. 29—34. f.); másolatnak látszik, amelyen azonban a fordító tisztázás közben gyakran változtatott. E javításokról az alábbi szövegkritikai jegyzékben számolunk be. A kézirat alapján a nyomtatott szöveg néhány sajtóhibáját is sikerült megállapítanunk és jobbitanunk; beavatkozásunk nyomát ugyancsak megtalálja az olvasó a jegyzetben.

M.: MM. II. köt. 327—365., 452—463. l.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 29—34. f., csak a második közlemény (233. l. 33. sortól).

Szv.: 233. l. 34. nem-léte mint-sem (MM.)

35. Orvos kézre (MM.)

234. l. 2. de mint-hogy (MM.)

3. híveid (MM.)

6. csak nem (K.)

16. hol vagy az (K.)

23. fel-bontó törvényeket térszen? ha ő maga'

37. *Eredetileg* : Ha a' Monárkha egy kegyetlen Uralkodó (K.)

40. Nérók (K.)

235. l. 6. *A* Lajost szó után *pirossal áthúzva* : egy II-dik F — — — d Császárt (K.)

13. országokat, (K.)

23. alkalmasínt (K.)

236. 1. 26. *Eredetileg : előttünk-valók (K.)*
 országlottunk — (MM.)
 27. meg-romlott Nép (K.)
 36. nékiek (K., MM., javítva a MMk.-ban.)
237. 1. 2. *Nemzetnek (K.)*
 4. azt közölni (K.)
 12. igazgató Urakat (K.)
 34. *A K. szerint eredetileg itt nem kezdődött új bekezdés.*
238. 1. 9. *Anárkhiának (K.)*
 24. *azonn-kivül (K.)*
239. 1. 26. *Pásztorait (K.)*

13. ELEGYES DOLGOK.

E címmel a MM. utolsó negyedében, 1792 végének feszültséggel teli napjaiban, B. a legidősebb kulturális és politikai kérdésekről mondott véleményt. A négy, egymással tartalom szerint össze nem függő részből álló cikk a szó legszorosabb értelmében publicisztikai megnyilatkozás, és mint a magyar politikai újságírás egyik első emléke is figyelmet érdemel. A mai napilap és vezércikk e korban még ismeretlenek lévén, a közügyekről vallott különféle vélemények olykor sorozatosan kiadott, gyakran egymással felelő röpiratokban nyilatkoztak meg; a hazai újságírók ritkán irtak mai értelemben vehető cikkeket (s ha igen, főként irodalmi, nyelvi kérdésekről), politikai nézeteiket általában a napi események előadása során közbevetett megjegyzések az összefüggésből ki nem emelt reflexiók formájában közölték olvasóikkal. B. ezt a gyakorlatot fejlesztette tovább, részint azzal, hogy e glosszákat — bár szorosan egy-egy hírhez kapcsolódva — önálló cikkekcsékké bővítette, részint azzal, hogy nem kötve magát a naponként előadandó eseményanyaghoz, témáit fontosságuk szerint maga válogatta meg.

1. A *Bölds Rendelés*ben Lipót intézkedésén a helytartótanács 1791. szept. 16-i leiratát kell értenünk, amely az egri püspök által fenn tartott iskolák állami ellenőrzését mondta ki. Az előzményekhez az tartozik, hogy Eszterházy Károly a jozefinizmus bukása és a császár halála után azonnal újjászervezte áthelyezett vagy megszüntetett iskoláit az egri Líceumban: a teológia már az 1789–90-i tanév második felében ott működött, a jogi és filozófiai tanfolyam 1790 őszén indult meg. Eszterházy azonban nem jelentette be intézkedéseit az illetékes hatóságnál, s a helytartótanács emiatt 1791. márc. 8-án jelentéstételre szólította fel. Az Egerből 1791. máj. 5-én elküldött válasza érkezett aztán a szept. 16-i keltezésű leirat a B.-nál ismertett tartalommal. (Udvardy László: *Az egri Érseki Joglíceum története*. Eger, 1898. 77–104. l., a leirat szövege a 774–775. lapon.)

B. a helytartótanács intézkedésében a jozefinista egyházpolitikai elvek újbóli jelentkezését látta, s örömmel üdvözölte azt, mert a tízéves kormányrendszer alatt szerzett tapasztalatok és a francia forradalom tanulságai alapján egyedül az államtól várható hathatós segítséget a klérus reakciós elemei ellen, melyek ebben az időben mindent elkövettek, hogy régi hatalmukat és befolyásukat visszazerezzék. Az egri püspök

egyházmegyéjébe tartozó Kassán különösen nyomasztó volt a helyzet. Tertina Mihály majdnem két évvel B. *Bölte Rendelésének* megírása előtt, 1791. febr. 25-én így panaszkodott Kovachich Márton Györgynek az állapotokról: „Et quid scripsissem? praeter communes scholasticorum Secularium querelas, quos in his partibus Ex-Jesuitae, alii que Excucullati, qui per restitutionem Sectarum suarum Doctrinam inuentis sibi adpropriari volunt, adeo populo exosos et suspectos reddiderunt, vt omnis Religiosis et Eruditionis expertes passim et palam clamemur, imo vt praetensi (!) adolescentiae Corruptores incusemur. Hinc omnis conuersatio, confidentia, honor, verbo omnis erga nos charitas per sacerdotes extincta est. At quid agendum? ferendum, quod emendari non potest. Hic erudite loqui, est Naturalistam, Illuminatum, vel Frainaurerum esse, et nisi Sacerdotum cliens sit, perit. Sunt sunt vasto in gurgite rari nantes pro felicitate sentientes, sed ne hiscere audent.” (OSzK. Quart. Lat. 43. VII. köt. 148. f.) B. fel merte emelni a szavát akkor is, amikor még feszültebbé vált a helyzet, s nyilatkozatát különösen élessé teszi, hogy azt Eszterházy püspök egyházmegyéjében tette közzé. Korábban kiemeltük már, hogy B., sok más társával együtt, korántsem utasította el mindenestől a jozefinizmust. Most a reakciós klérussal szemben a császár egyik legradikálisabb egyházpolitikai intézkedésének felújítását, „generalis seminariumok” állítását javasolta, melyekkel II. József a papnevelést teljesen állami ellenőrzés alá helyezte. (Mihályfi Ákos: *A papnevelés története és elmélete*. Bp. 1896. I. köt. 269—276. l.)

A kormányban azonban B.-nak és elvbarátainak hamarosan csatlódnok kellett. A legközelebbi évek tapasztalatai megmutatták, hogy az állam az egyház reakciós elemeivel szövetségben csap le a haladás képviselőire, a különböző árnyalatú reformistáktól kezdve a jakobinusokig mindenkire, aki a feudális Magyarország megújítását tervezte.

2. A kor egyházpolitikai viszonyaival kapcsolatos a következő cikk is, és az előbbihez hasonlóan jozefinista emlékeket idéz. — Valószínűleg Bydeskuty János c. egri kanonok, Szepsi-i plébános haláláról van szó; Spátzai (Spátzay) László Bydeskuty esperesi kerületében, Somodiban plébánoskodott. (*Calendarium dioecesianum V. Cleri Agriensis ad annum . . . 1790, 1794.* — A sorozat az OSzK-ban is hiányosan van meg.)

3. 1792 második felében az első magyar színtársulat adósságai és előadások tartására alkalmas helyiség hiánya miatt súlyos válságba jutott. — A színház 1792. aug. 8-án a nádortól épület vagy színház emelésére alkalmas telek kijelölését kérték; egy hónappal később 1200 forintos adósságuk kifizetéséért folyamodtak a hazafiakhoz; október 1-én a társulat a szeminiáriumi épület egy használaton kívüli részének átengedéséért kérvényezett, 15-én pedig a megyékhez fordult, hogy támogassák e kérést; pénzbeli segítségüket várta a helyiség felszerelésére és régi tartozásainak kifizetésére is. Ekkor szólt fel B. a magyar színház érdekében, s a megyei politika vezetőinek pártfogását kérte a társulat számára. (Bayer József: *A magyar nemzeti játékszín története*. Bp. 1887. I. köt. 137—145. l.) E válsággal kapcsolatos egyébként Spilenberg Pál nevezetes cikke is az *Ephemerides Politico-Literariae*-ban. (1792. okt. 29. 80. sz., Appendix; újabb megismétlése: 1793. febr. 20., Appendix, 107—112. l.) — Ebből az időből származik Abaúj megye felhívása is,

amelynek létrejöttében, megfogalmazásában is nyilván része volt B.-nak; ezért kötetünk függelékében közöljük.

Az *Elegyes dolgok*nak erre a pontjára Virág Benedek még egy évtizeddel később is emlékezett. Kazinczyhoz intézett, 1803. febr. 12-én kelt levelében ezeket olvassuk: „Most jut eszembe: A' téatromról vagyon ugyan már egy két szó a' Museumban is, p. o. hogy az a' nyelvnek, Erkölsnek oskolája; de ez nem elég arra, hogy a' régi fanysárságban, 's bal itéletben megrögzötteket szelid észsre, 's jobb vélekedésre hozhassa, és végre arra, hogy kiki megismérje annak hasznát, 's méltóságát.” (Kaz. Lev. III. köt. 7. 1.)

4. A *Vélekedések és Javallásban* immár másodszor irt B. a MM. II. kötetében a cenzúráról. Előbb, a Bessenyei Sándornak adott *Feleletben* arról beszélt, hogy az írónak jól meg kell választania valamely igazság kimondásának időpontját (l. a *Beszéllgetés* jegyzetét); ezúttal arról, hogy, ha az igazságot valamely okból ki nem mondhatjuk, hallgassunk, és ne írjunk parancsszóra olyat, ami nem igaz. A témát általában a cenzúra megszigorítása tette időszerűvé, amit a kormányzat az 1791-i országgyűlés 15. törvénycikke megsértésével kezdeményezett és hajtott végre; az *Elegyes dolgok* között kiadott megjegyzést közelebbről talán olyan intézkedések tervének híre váltotta ki, amelyet Saurau rendőr-miniszter javasolt a magyar újságírók ellen: mivel Görög és Kerekes, (a reformpárthoz közel álló *Magyar Hirmondó* szerkesztői) csak immel-ámmal harcolnak az „új eszmék” ellen, „die nützlichsten Einrichtungen und landesväterlichen Anstalten in selbe [*Magyar Hirmondó*] entweder gar nicht einrüken oder nur so obenhin berühren”, neveztesék ki felügyelő a magyar lapok mellé (Benda I. köt. XLVIII. 1.).

A cikk gerincét a magyar fordításban és francia eredetiben egyaránt közölt idézet alkotja. Lelőhelye: Guillaume-Thomas Raynal: *Histoire philosophique et politique des Etablissemens et du Commerce des Européens dans les deux Indes*. A Genève, 1780. I. köt. 3. 1. Ezt támogatja az *Ephemerides Budenses*-ből vett citátum is, melynek névtelen szerzője ismerte, sőt szem előtt tartotta Raynal mondatait. A latin újságból kiragadott részlet egyébként egy Spilenberghez intézett, névtelen levélből való, amely a kassai értelmiségi körök egyik belső vitájával kapcsolatos. A szereplő személyek Tertina Mihály, Kovachich Márton György és Kazinczy Ferenc (*Orpheus*, I. köt. 184–190. 1.), s nem lehetetlen, hogy az ügy a B.—Kazinczy ellentéttel is kapcsolatos. (Az idevágó anyagot l.: *Ephemerides Budenses*, 1791. jan. 28. 8. sz. 65–68. 1., 1791. ápr. 5. 27. sz. 224–226. 1.; Kaz. Lev. II. köt. 175–177., 180. 1.)

Az *Elegyes dolgok* kézírata a MM. második kötetének 4. negyedével együtt maradt meg. (OSzK. Quart. Hung. 1245. 18–21. f.) Jellege szerint éppúgy másolás közben sok helyen javított tisztázatnak látszik, mint az e kötetben megőrzött többi B.-mű. A két idézet ezúttal sem betűszerinti átvétele az eredetinek. A kézirat alapján sikerült kijavítanunk a nyomtatott szöveg néhány sajtóhibáját. Ennek és a nyomtatott szövegnek viszonyát részletesen az alábbi összeállítás mutatja be.

K.: OSzK. Quart. Hung. 1245. 18—21. f.

M.: MM. II. köt. 414—422. l.

Szv.: 240. l. 11. az mind (MM.)

17. Religió! — — (K.)

241. l. 2. szállíttá-meg (K.)

4. Reformata Ns. Ekklesiájának

6. Tizen egygy (MM.)

9. vólna. (K., MM.; javítás a MMk.-ban.)

11. Ezekiel (K.; a bibliai hely pontos megjelölése itt lapalji jegyzetben.)

14. nyugodgyanak-meg veled (MM.)

242. l. 2. Köz Jónak (K.)

32. születtem; (K., MMk.) születtettem; (MM.)

243. l. 7. közt (MM.)

14. alatszkodást (K., MM.; javítva a MMk.-ban.)

19. ottan 's arról, a' hol 's a'miről (K., MM.; javítva a MMk.-ban.)

21. tousjours (K.)

25. j'exercais (MM.; javítva a MMk.-ban.)

42. ut (K.)

14. [KIADÓI JEGYZÉSEK]

A MM. II. kötetét már Kazinczy és Ráday befolyása nélkül, önállóan szerkesztette B. — Szabó, a folyóirat szerkesztőségének harmadik alapítótagja, a fiatal, határozott író mellett nem szólt bele az ügyek vitelébe. Ebben az időben a MM. néhány közleményéhez szerkesztői jegyzeteket fűzött B.; s ezek általában a kiadók nevében, egyszer B. aláírással jelentek meg. (Nem az ő szövegezése: MM. I. köt. 394. l.) Össze- gyűjtésüket — a pusztá bibliográfiai utalások kivételével — kiadásunk teljessé tételén kívül az indokolja, hogy az író e gondosan, megfontoltan papírra vetett megjegyzésekben olykor kora lényeges irodalmi kérdéseiről mondott véleményt, kiegészítette velük saját műveit, kritizált és bátorított, s nem egy közülük élénk visszhangra talált az egykorú irodalmi életben.

Kiadásunkban apróbetűs szedéssel, szerzőt és címet feltüntetve, közöljük azokat az idegen szövegeket, amelyekhez B. sorai tartoznak. Az alábbiakban néhány tárgyi tudnivaló kíséretében, a jegyzetek leő helyét adjuk meg, és néhány szövegváltozatot közlünk. A szerző ti. saját példányában néhol a jegyzetek szövegébe is belejavított.

I.

Kreskay Imre levele megjelent MM. II. köt. 85—95. l.; B. jegyzetei a folyóirat 88—94. l.-jén található. A levelet a MM.-belitől némileg eltérő szöveggel Hattyuffy Dezső adta ki: *Költői levelezések Kreskay Imre hátrahagyott irataiból*... Bp. 1906. 118—122. l.

Szv.: 247. l. 2. írtak, 's írnak

31. úgy-nevezett Leoninum versekre,

II.

Ráday darabjának címe a MM.-ban (II. köt. 138—139. l.) *A' róka, és holló*; az utolsó szó névelőjét B. a MMk.-ban toldotta be. — A megjegyzésről l. B. Rádayhoz írt 1791. márc. 17-i levelét, ItK. 1907. 211. l.

III.

B. az a) jegyzettel kapcsolatban a következőket írta Ráday Gedeonnak 1792. ápr. 2-án: „A' mi a' *Szeretet* és *Szezelem* iránt tett jegyzést illeti: azt rossz néven senki sem veheti; valamint szintén a' többi jegyzéseket-is. Ha-kinek azokban valami nem tetszik, ne sajnálja okaik elő-adni ellene; mi örömet bé-teendgyük. A' Publikum légyen osztán közöttünk bíró. A' Museumban el-múlhatatlanul szükségesek az afféle jegyzések, sok okokra nézve. Egyedül arra kell figyelmetesen vigyáznunk, hogy helytelenek ne légyenek. A' *Szeretet* és *Szezelem* között való külömbiséget illető jegyzésünkben pedig nyilván ki-tettük: *a' mi ítéletünk-szerént*. Ez sincs tehát *decisivè* mondva. Azonban felette nagyon sajnállanánk, ha Mt. G. Teleki Úr valójában kedvetlenül találná fogadni!” (ItK. 1907. 213. l.) Ráday elfogadta B. nézetét és verset írt *Két Vénus. 'S külömböző két Fijok* címmel a két szó jelentéséről (*Orpheus*, II. köt. 387—89. l.), jegyzetben figyelmeztetve, hogy „A' Magyarokon kívül, egy Nemzet sem külömbözteti-meg, a' *Szeretetet* a' *Szezelemtől*.” — B. megjegyzései a MM. II. köt. 146. és 150. l.-ján találhatók.

IV.

E megjegyzésnél érdemes utalni rá, hogy a MV.-ben B. maga is pogányoknak nevezte még a törököket.
M.: MM. II. köt. 158. l.

V

M.: MM. II. köt. 196—198. l. A szöveg egy sajtóhibáját (9.: nagy tsudatlanság) a 2. negyed borítólapján közölt jegyzékben találtuk ki-javítva. B. későbbi javítása:
250. l. 15. (Ilyenek vóltanak a' Kunok;

VI.

A jelentésről l. az Anyosról szóló B. iratok jegyzetét.
M.: MM. II. köt. 263. l., Anyos versének utolsó sorához kapcsolva.

VII.

B. Takátscsal bécsi éveiben került szoros kapcsolatba. (BJÖM. I. köt. 396—397. l.)
M.: MM. II. köt. 481—482. l.
Szv.: 252. l. 11. Ifjak, *quorum de*

15. [A MAGYAR MUSEUM ISMERTETŐ SZÖVEGEI]

A szerkesztői jegyzetek után összegyűjtöttük a folyóirat kiadásával kapcsolatos hirdetményeket és felhívásokat is. Az idesorolt és az előbbi csoporthoz hasonlóan kétségtelenül B.-nak tulajdonítható iratok sorozata akkor kezdődik, amikor a szerkesztő maga vette kezébe a nyomdai munkák irányítását és saját költségén, a kassai Ellingernél állíttatta elő folyóiratát. Míg Trattner adta ki a MM.-t, tudunk szerint nem jelent meg róla hirdetés; B. egy Rádayhoz intézett levelében emlegette ugyan, hogy valami közleményt kellene elhelyezni az újságokban, de nem tudunk róla, hogy ez megtörtént. (A „budai magyar újságot”, amit B. említ, a *Magyar Mercurt* nem tudtuk kézbe kapni.) Ha megjelent és lappang is valahol ilyen, szövege aligha származik B.-tól. (Hasonló hirdetés-tervekről l. a *Bé-vezetés* jegyzetét.) Ami ebben az időben az egykorú hírlapokban a MM.-ről megjelent, újságírói érdeklődésnek és a magyar nyelv ügyében fáradózó jóbarátok buzgóságának köszönhető létrejöttét. (*Magyar Músa*, 1789. márc. 28., 99. l.; HNT. 1789. dec. 10., 594–597. l., 1790. ápr. 27. II. szakasz, 542. l.)

A B. tolla alól kikerült első jelentést az I. köt. 4. negyedének végén (458. l.) találtuk; hírül adja benne a szerkesztő, hogy az első kötet befejeződött, és ígéri – elég bizonytalan hangon – a folytatást. (L. I. szám alatt).

A Kassára költöztetett folyóirat első számát B. 1790. máj. 17-én cenzúráztatta Novák Istvánnal és júniusra nyomatta ki. (BJÖM. I. köt. 305. l., B. – Ráday, Kassa, 1790. jún. 9., 1790. júl. 2.; ez utóbbi levelet kiadója helytelenül 1796-ra dátumozta, ItK. 1907. 215. l.) A negyed ekkor készült borítólappjáról való a II. szám alatt közölt *Tudósíttás*. A borítólapp egyetlen ismert példánya B. 1793. ápr. 15-én a nádorhoz intézett kérvényének F) mellékleteként maradt meg. (OL. Vertr. A. 40. Fasc.) A szöveget innen vettük. – A második kötet 1. negyedének megjelenése után közölt egy hirdményt a HNT. is. (1790. júl. 9. III. szakasz, 32. l.) Az újság a borítólapp *Tudósíttásának* négy pontját vette át. Ugyancsak e *Tudósíttással* lehet kapcsolatos az *Ephemerides Budenses* közleménye, 1790. szept. 28-ról. (50. sz. 462. l.)

A MM. akkor vált modern értelemben veendő folyóirattá, amikor a szerkesztő elhatározta, hogy a postával küldi szét és előfizetést hirdet rá. A tervről először B. 1791. márc. 17-i, Rádayhoz intézett levelében olvasunk (ItK. 1907. 210–211. l.) Kevéssel rá, márc. 29-én a HNT. lapjain a széles olvasóközönsséggel is tudatta szándékát B. A hírlapi közlemény szövegét hitelesnek tekinthetjük, mert idézőjelbe foglalva adták ki a HNT. szerkesztői. (IV. szakasz, 380–381. l.; hasonló értelemben írt az *Ephemerides Budenses*, 1791. jún. 24-én, 48. sz. 402. l.) A tudósítást (kiadásunkban III. sz. alatt) B. a már említett Novák István nekrológiájával kapcsolta össze. Az elhunyt cenzor a MM. kiadóinak kedves és készleges barátja volt, akit, úgy lehet, csak korai halála mentett meg a B. cenzúrapereiből rá háramló kellemetlenségektől. (BJÖM. I. köt. 304–307. l. – Novák haláláról az *Ephemerides Budenses* is megemlékezett: 1791. márc. 18. 22. sz. 184–185. l.) Novák utóda a könyvvizsgálói

tisztségben Sahlhaussen Móric lett. Vele már 1791-ben, kineveztetése évében meggyűlt a baja B.-nak (Az új cenzorról: *Ephemerides Budenses*, 1791. júl. 1. II. félév, I. sz. 6. l., HNT. 1791. júl. 5. V. szakasz, 30. l.). A cenzor viselt dolgaival kiadásunk első kötetében foglalkoztunk (359–361. l.); az ott elmondottak kiegészítésére hadd álljon itt a HNT. egyik Sahlhaussennel foglalkozó közleménye, annál is inkább, mert az újság szó szerint idézi egy kassai levélből, melynek nem lehetetlen, hogy B. az írója. (1791. szept. 2. V. szakasz, 293. l.)

„Kassáról, August. 20-dikán. Az ide való Akademiának Aligazgatója, újra azon hijjános, és ártalmas okoskodásnak formáját kezdette el a 'Tanulókkal, melly a' versengés (disputáció), vagy igazában szölván veszekedés által szokott meg esni. Tartok tőle Uraim, hogy ha ez másútt is így talál lenni: úgy, rák' módjára fog haladni a' mi Nemzetünk a' jóban. A' hasznos igazságoknak tsendes vérrel való vizsgálása formállya az Embert, és a' Polgárt: nem holmi sovány nevezeteknek lár-más vittatása.”

B. Rádaynak küldött, említett levélből érdemes szó szerint idézni a következőket: „Örömmel jelenthetem Nagyságodnak, hogy már találtam egy Hazafit, a' ki a' Museum nyomtatására nékem *erga restitutionem suo tempore* 200. forintot ad. Esztendőt által Négyezer fogok a' Subscribenseknek nyomtatványokat küldeni. Az expedíciót magára vállalta az itt-való Posta-fő-Hivatal. Nem sokára Tudósíttást fogok ki-botsáttani e' végett. Addig-is igen szeretném, ha Nagyságod nem sajnálná bölts tanáttsával segélyteni, hogyan intézzem-el ezt a' mi Hazánkban még eddig igen szokatlan dolgot. Praenumeratoria nem akarom ereszteni, mivel semmi hitele sints már ennek. A' Subscriptio pedig talán nem bátorságos. Tsekély ítéletem tehát az volna, hogy a' Vevőknek tetszésekre hagygyam; *azon esetre, ha nem találják bátorságosnak, pénzüket előre ki-adni tsak Subscribálllyana k.* Hogy az Eleintén tsak 3. 4. száz vevő találkozik-is (hogyne találkoznék pedig a' két hazában?) meg-elégedhetünk talán vele.” (ItK. 1907. 210–211. l.) Rádaynak nem tetszett az elgondolás, de B. rendíthetetlenül és megfontoltan haladt a maga útján. (B.—Ráday, Kassa, 1791. márc. 24. — Károly Gy. Hugó: *A „kassai magyar társaság” keletkezése- s működésében és hatásában.* Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, V. [1872.] 31–33. l.) Előfizetési felhívást persze mindaddig nem bocsáthatott ki a szerkesztő, míg engedélyt nem kapott a postai szállításra. 1791. júl. 4-én úgy tudta, hogy kérését már a „király eleibe” terjesztette a helytartótanács (Toldy, 244. l.), és így szeptemberben végre megírhatta *Tudósíttását*.

A kutatás csaknem teljesen figyelmen kívül hagyta ezt a B. szerkesztői pályájára, de az egész magyar sajtótörténet fejlődésére nézve is igen fontos szöveget. Érdemes a MM. *Bé-vezetésével* részletesen összehasonlítani. Nemcsak az derül ki ennek nyomán, hogy B. mennyire ragaszkodott kezdetben kitűzött szerkesztői elveihez, hanem méginkább az, hogy tapasztalatait komolyan leszűrte, s nagy hozzáértéssel hasznosította. Ami ott inkább csak óhaj volt még — egy, az egész nemzeti műveltséget átfogó, a nyelvet is mint a nemzeti erkölcsiség, tudomány, humanitás kifejezőjét, hordozóját művelő tudós társaság hivatástudatá-

nak, munkakörének és szervezetének kimunkálása — itt már az egész programot meghatározó gyakorlat. Közben 3 év telt el; nem könnyű, de nem is sikertelen. „Alkalmasint elértük, a mit reménylettünk”, írja a folyóirat szíves fogadására, hatására, a pártfogók, munkatársak, követők, sőt konkurrensnek komoly számára joggal büszke szerkesztő. Tapasztalatokon edzett valóságérzéssel látja a nehézségeket is. A latin nyelv híveit okos tapintattal nyugtatja meg, a vallási viszálykodást higgadt nyugalommal hártja el, a haladás, a reform ügyében oly érdekllyel foglal állást, amely nem kihívó s csak nehezen támadható. A viták homlokterébe a művelődési feladatokat állítja, az alkotmány s a hatalom kérdéseiről csak áttételesen a „józan filozófia” kereteiben szól. Figyelemre méltó, milyen tágasra szabja a folyóirat tárgykörét: hat pontjába belefér mindaz, amit a következő század művelődéspolitikája lényegesnek tartott. Hogy a irodalom ágazatainak első helyén a poézist szerepelteti: a politikai helyzet, de a maga hajlandósága is eléggé indokolja.

A *Tudósítás* megfogalmazásának idején már sűrűsödik ugyan a levegő Kassán, de a fiatal szerkesztő s a vele egyetértő párthívek még tele vannak reménységgel. B. bizik abban is, hogy megkapja a segédelmet, mely „egy ily tagadhatatlan-hasznú munkának el-kezdésére” s folytatására „szükség-képpen meg-kívántatik”. Nem a segedelem régi formájára, egy-egy érdekeltté tett nagy úr támogatására, hanem a közösségre: az előfizetők részvételére számít. Nem is fogadott el semmi olyan segítséget, amely szerkesztői szabadságát az általa is helyesnek ismert feladattól eltérő cél szolgálatába kényszeríthette volna. A MM.-ot az önálló értelmiségi vállalkozás egyik jelentős első példjaként is érdemes szemügyre venni. Figyelemreméltó az az erőfeszítés is, amellyel B. a hírverésnek és terjesztésnek akkor legmodernebb módszereit felhasználni igyekszik.

Az Ellinger műhelyében nyomtatott, egy ívnyi terjedelmű füzet cenzúráztatása alkalmával csapott össze B. először Sahlhaussennel. A cenzor ugyanis a gyorsan, sok javítással írott felhívás kéziratát olvashatatlannak találta, és szept. 23-án levelet írt B.-nak: „officose requiro, quatenus, si illud revideri cupit, munde ac correcte describi cupit, atque modalitate quae officio meo regio revisionali competit, descriptum dum et quando pro revisione praesentare non graveretur.” B. válasza szept. 24-én kelt: a cenzor kívánsága szerint letisztázta és újból benyújtotta ugyan a kéziratot, a jövőre vonatkozólag azonban szükségesnek tartotta közölni a következőket: 1. a kézirat nyomda számára készült, s a szedő, aki egy szót sem tud magyarul, el tudta olvasni; nyilvánvaló tehát, hogy olvashatatlannak nem lehetett. 2. Mint író ismeri a cenzúra hatáskörét, s ezért kéri: „in futurum similibus locum non habentibus difficultatibus, faciendisque molestiis supersedere dignetur;” ellenkező esetben olyan cenzort fog kérni, „qui nobis, consequenter et litteraturae patriae contra intentionem Regis et Regni impedimenta ponere non studebit”, annál is inkább, mivel: „particularia hujusmodi Revisoratus Officia.. ad promovendum litterarium progressum fundata sint.” A sértett cenzor erre szept. 27-én tanúsítványt íratott Schwajcz Ferencel: nevezett szept. 23-án látta a kéziratot, s azt kevésbé olvashatónak találta. (OL. Helytt. lvt. Dep. Rev. Libr. 1793. fons 56.; B. levele Sahlhaussen másolatában maradt meg.)

A *Tudósítás* október közepén került ki a sajtó alól, az *Ephemeres Budenses* okt. 14-én (31. sz. 239. l.), a HNT. okt. 21-én és 25-én ismertette (V. szakasz, 525–528., 542–543. l.). A megyéknek, folyóirata legfőbb pártfogóinak és a nádornak maga a szerkesztő küldött nyomtatványokat. A felhívás az előbb még aggályoskodó Ráday tetszését is megnyerte, s az öreg főúr maga is gondot viselt terjesztésére. (B.—Ráday, Kassa, 1791. okt. 24.. ItK. 1907. 211. l.; B.—Aranka, Pest, 1791. nov. 26., OSzK. Quart. Hung. 1994. 129. f.).

A szöveg egy hibájára maga B. figyelmeztet: „Sajnálom, hogy a sietés miatt hiba esett benne. Novembert Mind-Szent Havának kereszteltem. Azonban, későbbre észre vévén, azon nyomtatványokban, melyeket a vármegyékre és a Nádor-Ispánhoz küldöttem, meg-jóbbítottam ezen hibát. Attól tartok még-is, hogy Rájnis, vagy más valaki, a légyből elefántot fog tsinálni. Külömben ugy látszik, hogy ez botsátandó vétek. Jobb volna, talán egy általlyában a rövid Deák nevezeteknél maradni, November, December, October etc. mint-sem azt a sok szentet előszámállni.” Ennek megfelelően a 262. l. 26. sorában Sz. András Havát iktattuk be. Magától B.-tól javított példányt nem ismerünk. — Az előfizetési felhívás teljes sikerrel járta be az országot, s B. 1792. elején, új borítólappal, valószínűleg már a 2. negyed társaságában szétküldte folyóirata új számait. (BJÖM. I. köt. 305. l.; B.—Ráday, Kassa, 1791. okt. 24., 1792. febr. 2., ItK. 1907. 212. l., és egy dátumnélküli levél, ItK. 1907. 82. l. — Az első negyed új borítólapját nem ismerjük.)

*

Az V. sz. alatt közölt hirdetmény a MM. 3. negyedének borítóapján maradt meg.

A VI. sz. közlemény a MHírm. 1792. nov. 9-i számában jelent meg (712. l.), s az Utolsó Negyed késedelmét indokolja. Feltehető ugyan, hogy a bécsi újság szerkesztői változtattak, leginkább talán rövidíthettek a hirdetmény eredeti szövegén, kétségtelennek látszik azonban, hogy az magától B.-tól származik.

*

A VII. és VIII. sz. hirdetmények a folyóirat Utolsó Negyedének borítólapján jelentek meg. A VII. szövege csaknem azonos az V.-ével, rövidebb azért lett, hogy az Utolsó Negyed késését indokló passzus elférjen alatta. A késedelem egyébként nem lehetett hosszú: Sahlhausen 1793. jan. 25-i keltessel küldött belőle példányokat a Helytartótanácsnak. (OL. Helytt. lvt. Dep. Rev. Libr. 1793. fons 6.). — A VII. és VIII. közlemény alapján jelent meg a MHírm. 1793. márc. 1-i számának közleménye (289–290. l.).

A IX., utolsó közleményünk a MHírm. 1793. aug. 2-i számának Toldalékában jelent meg (179–180. l.). Figyelemre méltó, hogy B. első személyben, mint a MM. szerkesztője tájékoztatja benne az olvasóközönséget. — A hirdetményre Kókay György hívta fel a figyelmünket.

Az 1798-ról keltezett *Beszéd* az Ányos-kiadásban foglalt előszó, életrajz és jegyzetek mellett B. fogság utáni éveinek első prózai írásai közé tartozik. A két munka közös dátumon kívül szövetségserűen is szorosan kapcsolódik egymáshoz: a *Beszéd* első bekezdése ugyanis Ányos előszavából való; éppen az a passzus ez, amit legtöbbit emlegettek az író barátai és ellenfelei (l. az Ányos-kiadás jegyzetét). A *Beszéd* voltaképpen az ott klasszikus általánosságban, hasonlatba burkoltan nyilvánított véleményt fejtí tovább, mintegy kiegészítésül, bővebb magyarázatként. Az elmondottak irodalompolitikai fontosságát domborította ki a szerző azzal is, hogy az 1808-i kötetben a versek után helyezte el, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy befejezésül, az *Előszó*val átellenben, megegyezően, nyomtatékosan kifejtse literátori hitvallását.

Maga a forma, ha hangsúlyozottan töredék is, mert nem foglalja magában hiánytalanul az antik szabályok szerint felépített rhetori mű minden alkotórészét, első látszatra azt a gondolatot keltheti, hogy a *Beszéd* valóban elmondott szónoklat részlete, s ezen a nyomon természetesen felvetődik az a kérdés is, hogy hol, mikor, kik előtt hangzott el teljes alakjában. Károly Gy. Hugó, a *Beszéd* első kiadója, két feltevessel próbálkozik az Ányos-előszó egy bekezdésének átvételéből arra következtet, hogy az író ezzel buzdította barátait a *Magyar Minerva* sorozat megindítására; második lehetőségként azt veti fel, hogy a magyar testőrök Remény nevű irodalmi társaságában mondta el, amelynek létezéséről Korponay János 48-as ezredes kéziratgyűjteményéből értesült. Ami az első feltevésről illeti, ma már ismerjük a *Magyar Minerva* történetét és tudjuk, hogy Festetics Györgyön, a sorozat mecénásán kívül senkit nem kellett megindítására buzdítani (Takáts Sándor; *Péteri Takáts József*. Bp. 1890): az említett kör neve és a szabadságharc katonájára való hivatkozás viszont azt a gyanút ébreszti, hogy a „Remény” valamikor a reformkorban alakult, amikor B. már nem mondhatott beszédet az ülésén (*Figyelő*, 1875. 3–4. sz. 26–30., 40–44. l.). Véleményünk szerint nem kell elmondott szónoklat töredékét látnunk a *Beszéd*ben. Az évezredes antik hagyományt őrző műfaj újabbkori továbbélése folyamán régen elvesztette már feltétlen kapcsolatát az élő szóval, s igen gyakran csak keretül szolgált a legkülönbözőbb gondolatok irodalmi formában való előadására. Martinovics politikai röpiratokat írt oratio formában; — kézenfekvő, hogy B. hozzá hasonlóan választotta az igényes irodalmi publicisztika műfajául a szónoki beszédet. A klasszikus műformák XVIII. század végi bomlását általában, közelebbről pedig B. olvasmányának, főként talán Herdernek hatását mutatja, hogy az író töredékét írt és adott ki; a töredék egyébként önálló műfajként szélteben divatozott a XVIII–XIX. század fordulóján Európában.

A Párizst elitélő sorokat az író szorongatott helyzete indokolja. Az ezeket követő kijelentésre l. a *Beszéllgetés* jegyzetét.

A *Beszéd* egyetlen tisztázata az 1808-i verseskönyv kéziratának roncsai között maradt meg (R. u. i. 4° 85.; leírása: BJÖM. I. köt. 249–253. l.). Mint minden írományát, ezt is többször átjavította B. A főszövegben az utolsó állapot szerint adjuk a szöveget, az alábbi jegyzék az 1808-i változatot mutatja be. A hagyatékban megőrzött kéz-

iratot egy helyen csonkította meg a szerző: levágta a h) jegyzet után következő, valószínűleg Párizsban írott néhány sort. — A versidézetről I. az *Imhol ma is . . .* jegyzetét, BJÖM. I. köt. 400–406. l.

270. l. 4. tiszta erköltse 's ennek
7. ha illendő módgyát
9. járully hozzája, ne
10. mert szégyennel-tele kosarat kapsz! "a
11. hányan vagynak ma-is,
14. tudnák, miként? vagy miért?! *A bekezdés ezzel fejeződött be.*
15. Egygyik — mivel oskolába járt, 's írni és olvasni
17. szöll, 's magyarul
19. a' levelén, sőt néha
20. talán maga a' tanítója sem
24. volna ennek valósággal még szüksége?
27. sovány szüleményét, úgy
30. szókkal, nevekkal tarkázza, 's keveri beszédgyeit. Tudniillik :
271. l. 4. nevetséges piperében.
5. között több olyanok,
11. vaktában, szolgálai módra követi őket ;
12. mely nagy a' belső és külső természeti
14. Írónk (exemplar vitiis imitabile) példát-is
15. és hetedik grammatikából grammatikát tsinálnak : jó
17. minden logyika, és
18. különösen vizsgáló, és felfordíthatatlan *principiumokra* építő
's támaszkodó filozofia nélkül ; — rosszznak,
21. bomlott 's magában-is ellenkező zavaros szisztémájokkal
23. jobb és tehetősebb, de
24. sok és majd elháríthatatlan nagy
25. kedvével egygyütt letészi reménységét, 's hallgat ! A' nemzeti nyelv pedig, illy szerentsétlen firkálókra hagyattatván, napról napra fogyatkozik, még közönségesebben megvettetik, és elvégre kihál ! *A bekezdés ezzel befejeződött.*
32. ne tegyük mí le soha reménységünket. Gondollyuk-meg, hogy majd így volt ez, eleintén, több más nemzeteknél-is. Hídigyük tehát inkább és mondgyuk mink-is, a' bal szerentsével küzködvén : *Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo!* Mert
272. l. 1. méltó nagy hazafi*
2. hogy „a' míg sok rossz magyar könyv nem leszz, sok jó sem leszz !”
4. Az élő nyelvet
8. termékeny a' földgye, 's jó
10. bimbójikból, többnyire már
15. hasznokért, 's a' hazai nyelvnek ditsósságéért bévehetik tanátsunkat !) hogy, minekelötte taníttani akarnak, tanúlyanak!
19. és írásbéli nevetséges
21. versfaragás, 's más illyféle haszontalan szeles erőlködés — az értelmes és bölts Olvasónak szemeiben nem egyéb, hanem egygy olly elrejtethetlen és tagadhatatlan
24. szárnya-szegett elméjeknek tehetetlenségét ;

29. a' mi rosszabb, Magyarorszában (mert a' gazdagabb, tehetősebb birtokos uraknak más-nemű
34. 's hagygyuk oda
273. 1. 1. által mondatnia) nem
2. azok a' jeles elméjű
4. vagy felette-való nagy jósból 's szívbeli
6. kintsük hazai nyelvünkél! — — —
8. örökségünkről, 's ennek mostani és jövődébéli sorsáról, azaz, nemzeti nyelvünknek állapotjáról és előmenetelének
11. ama' ritka, tehető, jeles, és még-is
12. azokról az ifjúság' sziklás
15. a' kiktől, legtöbbet várhatnánk ezen tekintetben; — mint-hogy valóban legtöbbet tehetnének, 's legjobban használhatnának. Nem
19. kellene-e nékik nyilván
22. csak magoknak élnek? Mert, ha ők magok nem igyekeznek, tehetségekhez és
25. azokat rossz polgárságokért?
27. ritkább talentommal birunk,
30. neveltettünk, 's emberkorra jöttünk, 's ezen
33. akármely időben élünk) mindenütt 's mindenkor részei, tagjai vagyunk.
36. névre, illendő jutalomra
274. 1. 1. vársz: a' legszebb, legillendőbb jutalom
3. egygyetlen egy méltó
5. találhatsz-fel!
7. szükségesebb foglalatosságaid vagynak?" —
12. egész erődöt megkívánnya — egygyik legszebb
14. a' miben tehetőséghez 's körülállásaidhoz képest talán
15. 's kellene-is mutatnod,
19. természetnek egész országában soha semmi el nem enyészik, hanem csak változik, (formájára nézve)*; úgy az
29. szorgalmatosságodat — azok, a' kiknek
30. áldanád 's még
34. többé egészen helyre
275. 1. 1. Soha nem volt
3. Kánnai szerentsétlen ütközet után! ^d
7. ellenségeidről rágalmazást, kárt, gyalázatot, 's szégyent <és gyalázatot> tapasztalsz;
9. gyermekeidről ezer meg ezer bajt és üldözetet szenvedsz?" —
11. búsította a' jó hazafit;
12. hátráltattya szándékiban. De,
15. pályájának bármely nehéz, bármely bajos és szövevényes üttát.
16. valaha tsakugyan meg kell ismérnie mindeneknek. Hány
18. tisztelünk 's tsudálunk
19. az egygyidőbeliek gyűlöltek,
21. rendre a' legjobb, legigazabb embereket, a' Világnak legnagyobb
26. Görög- és Angol-Országnak

32. királyai, vezéri 's egyéb nevezetes Vitézzei, most
 33. homályába temetve volnának, — számtalan sok szenvedé-
 seik
 36. hazájok' földgyén,
 38. polgári jó erkölcsöknek szóval
 276.1. 1. példája, a' hajdani
 3. A' homályba merültt
 6. feltaláltt Világ
 9. látván, — nem
 11. De szótól a 16. sor végéig a szöveg át van húzva.
 hazáját fellyül
 15. Bálványa? vérzik
 18. panaszolkodik! *Brútus*, a' Virtusról, a' Mennybéliek' igazsá-
 gáról kételkedik! . .
 22. ah! dákost látok *Cato*'
 25. hazájokon; mellyet
 33. elvetemedett onokájuk, a' kiknek hajolhatatlan büszkeségek
 kis
 33. népeknek 's királyoknak (holott baráttyok 's jóltévőjök
 277.1. 4. *A l. 21. soráig a szöveg át van húzva.*
 14. *tudmányt 's jobb erkölcsöt! . .*
 27. Nemzetet 's Királyt egygyütt szerető, eggyaránt szolgáló, hős
 Magyarok! fogadgyátok-el szeretve tisztelő polgártársatoknak
 34. rajtok. Az árulóktól őrizkedgyünk;
 40. az ő vélekedésöktől függ
 278.1. 3. futhatnók, tsakugyan
 5. mennyünk nyugodott lélekkel
 15. Magyar Parnaszszusra. Idővel megismérte maga-is és ki-is
 18. szóllottam a' Magyar
 20. esztendőb.
 279.1. 1. egyszersmind vigasztaló, és az
 2. tekintetben ditsóítható
 4. szenvedhetik; a' tehetős,
 6. mindenütt 's mindenkor betsúlik, tisztelik, és szeretik
 10. *Oszsián*-is
 12. élete' kedves párját
 Dante Alighieri

AZ IDEGEN NYELVŰ IRATOK JEGYZETEI

17. [MENTŐÍRÁS A NÁDORHOZ]

A MM. II. kötetének 1. negyedét B. 1790 májusában hagyatta jóvá Novák István cenzorral. Az 1790-ben engedélyezett számot azonban csak 1792-ben küldte szét. Akkoriban egyetlen év is korszaknyi változást jelentett, a szám kinyomatása és szétküldése közt eltelt időben megszületett a Habsburg-abszolútizmus és a francia forradalom hatásaitól megrettent magyar nemesség szövetsége; anit tehát II. Lipót trónra lépésének engedékeny légkörében még veszélytelennek ítélt a jóindulatú cenzor, azt a maga érdekeit féltve felerősödő vármegyei reakció már mint lázító, a békét és köznyugalmat veszélyeztető megnyilatkozást jelentette fel. A feljelentést Sáros megye 1792. dec. 1-én Eperjesen tartott közgyűlésén tette Péchy József főszolgabíró. A helytartótanács 1793. jan. 15-én Rietaller Mátyás budai cenzorra bízta a könyv felülvizsgálását. A volt jezsuita élesen bírálta az elítélendőnek kijelölt közleményeket azt javasolta, hogy a kötetet kobozzák el s indítsanak vizsgálatot az ügyben. Az eljárás folyamán B. először nem szolgáltatta ki a nála talált példányokat; nyilatkozatot adott a város küldötteinek, aztán kérvényt intézett a nádorhoz, hogy változtassa meg az elkobzási rendeletet. A kérvénynek nem lett eredménye: a helytartótanács, a király jóváhagyásával, B. felelősségrevonását kívánta, — most már Abaúj megyétől. A megye számára B. 1793. jún. 12-én kelt nyilatkozatot írt, s ebben újra összefoglalta az ügyben már addig előadott érveit. A megye védelmébe is vette a MM. szerkesztőjét, sőt — nyilván B. aktív részvételével — alkalmul használta fel az ügyet arra, hogy a sajtószabaság biztosítása érdekében lépéseket tegyen és kezdeményezzen (l. az idevágó jegyzet e kötet függelékében). A hajsza tovább tartott, s a nyomozás megszüntetése sem tett pontot rá. A költő ellen indított újabb eljárásokban ismételten felbukkant a kérdés; B. maga utoljára az *Apológiában* tért vissza rá. (Az egész anyag részletes ismertetését l. BJÖM. I. köt. 302—315., 355—375. l.)

A ránk maradt periratok közül két okból emeltük ki a nádorhoz intézett kérvényt: 1. ez fejt ki legrészletesebben, legszabatosabban s legnagyobb irói igénnyel B. idevágó mondanivalóit; 2. B. — minthogy közérdekűnek ítélte — nyomtatásban is közzé akarta bocsátani az iratot. Aranka Györgynek 1793. máj. 6-án írt levelében részletesen beszámolt erről: „A' múltt napokban egyy Apologiát készítettem a' Nádor-Ispányhoz: mert denunciálva vagyok, a' Museummal. A' Lójólták' Lígája itt nagy és hatalmas. El akarja rontani Institutumunkat: külö-

nösen pedig engem nem szenvedhet. — Nem tudom, mi foganattya léssen mentő-írásonnak, mellyben mindazáltal nem annyira magamat igyekeztem ki-menteni vádgyaik alól, mint-sem Hazámnak egyetemes szolgálatot tenni. Az Udvar-is parantsolatot küldött már a' Consiliumra irántam; mert a' Felsőg elözt-is gyanússá akartak tenni. A' Hazának Főbb Emberei azonban, a' Locumtenentiale Consiliumnál, mind mellettem vannak. Ha tehát kárt szenvedek, vagy valamely szerentsétlenség ér: az a' veszedelmes Papi tzmibora fogja tselekedni, melly a' mostani időkhez képest hatalmassá tudta magát tenni a' Fejedelmi Udvarok előtt. — Az én Apologiám 5. arkusra megy columnaliter, német nyelven. Valaha nyomtatásban-is ki fog jőni. Látni fogja akkor a' Világ, hogy — én nem voltam rossz Hazafi. Nemzetem java mellett akkor szöllumtam, mikor mások hallgattak, tudván, hogy az igaz Embernek nints nagy szerentséje." (OSzK. Quart. Hung. 1994. 96. f., Toldy, 256—257.)

A mentőírás tisztába írt példánya megmaradt (OL. Vertr. A. 40 fasc.). Megvannak a hozzászólott mellékletek is. Ezek, nem lévén írói szándékú szövegek, a költőnek egy későbbi kötetben összegyűjtendő hivatali írományai közé tartoznak; itt csak rövid ismertetésüket adjuk. A) A helytartótanácsnak a kötet lefoglalását s a vele kapcsolatos vizsgálatot elrendelő irata. B) B. nyilatkozata, amelyet a város küldötteinek átadott. C) A MM. 1791. máj. 5-én kelt tervezete. D) Tiszta Ferenc, Abaúj megye főjegyzője bizonyítja, hogy a MM. II. köt. 1. negyedét Novák István akkori kassai cenzor 1790. máj. 17-én approbálta; a jóváhagyott kézirat megegyezik a kinyomtatott szöveggel. E) Ellinger János József nyomdász bizonyítja, hogy a MM.-nak az ő műhelyében készült négy füzetét cenzuráztatta. F) A szóban forgó kötet tudósítása azt tanúsítja, hogy az elkobzásra ítélt számot — amelyet egyébként a szerkesztő maga küldött fel, amikor a postára való kézbesítés engedélyezését kérte — nem 1792-ben nyomtatták ki. G) A MM. inkriminált kötete. H) Egy Kassán kinyomtatott s a szabadkőműveseket támadó egylevelés irat.

A német nyelvű mentőírást Keresztury Dezső fordította le magyarra.

Fenséges Királyi Herceg! Főherceg és Nádor!
Kegyelmes Uram!

A most folyó hónapnak ötödik napján az itteni városi tanácsnak két kiküldöttje jött el hozzám, mint a Magyar Museum című magyar negyedévi folyóirat szerkesztőjéhez és kiadójához, és a magas Helytartótanácsnak azt a folyó év február 19-én 4503 számmal kibocsátott rendeletét mutatták fel, amelynek másolatát A alatt legmélyebb tisztelettel mellékelem, s amellyel az említett városi tanácsot megbízzák, hogy az említett negyedévi folyóirat második kötetbeli első füzetének összes, a kiadónál megtalálható számait lefoglalják, s azután azt is vizsgálják meg, hogy megtörtént-e, s ki által ezen szám előírási cenzuráztatása.

Meglepődve ettől a váratlan eljárástól, de még inkább a fent idézett magas határozat tartalmától, amely szerint az említett füzetben állítólag többrendbeli lázadásra uszító és a köznyugalomra káros írás

található, az előjáróban említett két kiküldöttnek, mint szerkesztő a. B alatt hiteles másolatban csatolt nyilatkozatot adtam ebben bennfoglaltatnak ellenállásom visszaverhetetlen indító okai; — olyan ellenállásai, amelyet minden természeti és polgári jog igazol, amely csupán jogos tulajdonomnak a további magas rendelkezésig elhalasztott átadására vonatkozik, s amelyet Királyi Fenséged is bizonynyal jóvá fog hagyni, mihelyt az okokba és körülményekbe kegyesen betekinteni méltóztatik. Sietek tehát ezeket Királyi Fenségednek legalázatosabban és a lehető legnagyobb rövidséggel előadni, már amennyire tudniillik ilyen nagy terjedelmű és fontosságú tárgyat röviden előadni lehetséges anélkül, hogy el ne mulasszuk azt a jelentőségéhez mért fényben és tekintetek szerint megvilágítani.

Teljes bizodalommal, egy becsületes ember, egy olyan igazságos és tisztességes állampolgár öntudatával, aki vállalkozásaiban csaknem önmagát is elfeledve, semmi másra nem célzott, mint hazája javára és dicsőségére, ezzel az öntudattal és bizodalommal fordulok Királyi Fenségedhez, és kérem azt az igazságtételt, amelyben nekem, de bárki másnak is ebben az országban részesülnie kell.

Nagy és dicső Herceg! Kétszer ért az a kitüntetés, hogy Királyi Fenségeddel személyesen beszélhettem, s közelebből megismerkedhettem. De végtelen sokszor, és a hazafi mély érzésével örültem nemzetem szerencsés választásán, amellyel Fenségedet, Kegyelmes Herceg, szabad akaratából maga fölé, a szeretett királya után következő első helyre emelte. Mert felismertem magas küldetését, s lelkemben előre láttam, mennyi szerencsében, mennyi jótéteményben lesz majd részünk egy ilyen herceg jóvoltából, akiben ilyen nagy lehetősége van annak, hogy milliók ember-istenévé legyen. És habozhatom-e csak egy pillanatig is, hogy a legteljesebb bizonyossággal várjam: Fenséged és a törvények hatalmas védelmében semmi jogtalanság sem történik velem? Lehet-e egyáltalán hinni, hogy ebben az immár valóban nem olyan sötét országban, egy meglehetősen jól elrendezett államban, békesség idején ily könnyen veszélybe kerülhet, ily könnyen megsérülhet a tisztesség, a személy biztonsága s a tulajdon joga? Nem, Kegyelmes Uram! itt nincs helye kétségnek, s így közelebb lépek céloimhoz.

Nem csupán folyóiratunknak egyetlen, a magas kormányzék előtt oly veszélyes és gyűlölködő módon lefestett füzetéről van szó. Nem: az egész intézmény megsemmisítése vagy további léte forog szóban. Az egészséges felvilágosodás, a hazai nyelv és irodalom ügye, a sajtószabadságé, amely pedig mindenki kívánsága, s a nemzetnek és királynak már három évvel ezelőtt egy valóságosan érvényben levő törvény által ki nyilatkoztatott akarata, és végül a magam politikai létének ügye az, ami kockán forog.

Az intézmény, vagyis a nemzeti nyelv és irodalom néhány barátjából álló Társaság, amely a Magyar Museum c. folyóiratot kiadja, már 1788 óta fennáll. Tervezetét nekem, a szerkesztőnek, már 1791. május 5-én, egy ugyanazon év ápr. 5-ről kelt 5494 sz. magas rendelet értelmében az itteni királyi kamarai igazgatóság útján a nagyméltóságú kormányzó székhez fel kellett terjesztenem. Mivel pedig ez a tervezet ezen időszaki mű egész végcélját és elrendezését magában foglalja, bátorkodom azt ismételtén, C alatt csatolni.

Azt a füzetet, amelyet, hallomásunk szerint, tekintetes és nemes Sáros vármegye feladott, és éppen ez idő szerint olyan gyűlölködő módon lefestett s amelyet most el kellene kobozni :

1. a cenzúra jóváhagyásával,
2. már 1790-ben nyomtatták ki, és
3. mind Magyarországon, mind Erdélyben mindenütt nyilvánosan árusították.

Az 1.-hez tartozó bizonyítékokat D és E alatt legalázatosabban csatoltam. Továbbá : az E alatt csatolt füzet kiadásának dátumából is kiviláglik, hogy azt nem 1792-ben nyomtatták ki, amikor a példányokat postán szétküldték az előfizetőknek. Csupán mivel a meglehetősen nagy számban kinyomtatott példányokból még elég nagy mennyiség visszamaradt, kezdtük ezzel az évfolyamot és nyomtattuk újra a már nem megfelelő címlapot. Sőt éppen ezt a füzetet választottuk a fentemlített tervezetet megvilágosító példának, amikor arra kértünk legmagasabb engedélyt, hogy a jövőben a lapot postán küldhessük szét, s ezt meg is kaptuk. Különös és meggondolásra érdemes tehát, hogy egy önmagában is oly hosszú időn át minden gyanútól mentes, sőt azt mondhatom, szokatlan tetszéssel fogadott művet csak most, kiadása után négy évvel adnak fel mint veszélyest, és a köznyugalmat megzavarót.

Egészen világos, és hitelesen igaz tehát, hogy én ennek a füzetnek, mint egyáltalán az egész műnek, kiadásával nem vétettem, a cenzúra-előírások ellenére nem cselekedtem, gonosz célzat legkevésbé sem vezetett ; ennek következtében a még meglevő példányok tőlem jóvátétel nélkül semmiképpen el nem kobozhatók anélkül, hogy jogos és valóban minden vonatkozásban nagyon is drágán megszerzett tulajdonomon — amelynek pedig minden polgári társadalomban szentnek és sérthetetlennek kell lennie — a közbiztonság nem kis kárára sérelem ne esnék. Bízván így álló ügyem jogosságában, teljesen Királyi Fenséged magas bölcsességére és a nagyméltóságú Helytartótanács igazságszeretetére bízom magamat. Meg vagyok róla győződve, hogy ömagasságaik, miután tájékozódtak a dolgok valóságos állásáról, nem fogják megengedni, hogy egy gondjaikra bízott állampolgárt ok nélkül megsértsenek, s még kevésbé, hogy a hazának tett szolgálataiért — tűnjenek fel azok bármilyen jelentékteleneknek — károsodással jutalmazzanak, és a közjó előmozdítását célzó fáradozásaiért üldözzenek.

Nem mulaszthatom el azonban, hogy legalázatosabban arra ne kérjem Királyi Fenségedet, kegyeskedjék nekem itt még csupán egy kérésre és megjegyzésre szabadságot adni ; oly kérésre, melyet hazán jóléte diktál, s oly megjegyzésre, amely véleményem szerint az általános tapasztaláson alapul. Feltéve, hogy a sokszor említett füzetben található egyik vagy másik darab ma az annyira megváltozott korviszonyok közt valóban megbotránkozató, vagy félremagyarázható volna, nem lenne-e — még ebben az esetben is — előnyösebb, a politikai szabadság alapelveinek (amelyek nélkül pedig egyetlen nemzet sem érdemi meg, hogy szabadnak, egyetlen alkotmány sem, hogy jónak, rendezettnék és biztonságosnak nevezzék), nem lenne-e ezen alapelveknek megfelelőbb, hogy egy ilyen füzet irányában, magának Józsefnek legbölcsőbb ítélete, dicső példája és kifejezett akarata szerint is, türelemmel legyenek, és megengedjék, hogy azt akadály nélkül elküldjék az előfizetőknek, mint

hogy azt néhány gonoszul magyarázható, vagy esetleg valóban élesen hangzó részlete miatt erőszakkal elnyomják, hogy mind az olvasók, mind a kiadók tulajdonát elragadják, s egy ilyen tilalommal a közönség figyelmét és kíváncsiságát éppenséggel felkeltsék? Hiszen ismeretes és a következmények által számtalanszor igazolt tény, hogy ilyen esetekben nem alkalmasak az erőszakos eszközök, hogy a kényszer oktalan és mindig a céllal ellenkező hatást vált ki. Jelen eset is világosan és a kelle-ténél jobban is bizonyítja ezt. Amikor híre terjedt, hogy az említett vármegye egy valaki besugására helyesnek találta és elhatározta a Magyar Museumot felsőbb helyen feladni, kezdetben kitalálásnak vélték és mosolyogtak rajta. Mert azt, hogy napjainkban odáig juthatunk, hogy egy olyan mű elnyomását kívánják, amelyet öt év óta füzetenként kinyomtatnak, mindenfelé nyilvánosan árusítanak, amelyet a hazai iro-dalom minden barátja egész Magyarországon és Erdélyben legalábbis névről régóta ismer: olyan művet, amelyben minden rangú és feleke-zetű, kiváló érdemű és közismerten becsületes férfiak, akik minden gyanúsítás fölött állnak, nevük aláírásával adták közre munkáikat: — egy ilyenféle kíváncsi váladóságát senki sem akarta elhinni. Amikor azonban ez a hír azzal a kiegészítéssel újult fel és nyert igazolást, hogy a II. kötet 1. füzetét csakugyan feladták, és úgy látszik, be is tiltják, akkor általánosan felébredt a kíváncsiság. Még azok is olvasni akarták, akik különben nem nagy barátai az irodalomnak. Azok pedig, akik már régebből jobban ismerték a művet, újra elővették. Olvasták és elgondolkoztak, de semmi mást nem találtak, mint a XII. sz. alatt egy már 1789-ben elmondott és 1790-ben közrebocsátott, azért azonban semmi-képpen nem büntetendő jóvendölést, azután két költő panaszát, akik a panaszt örömmel és aggodalommal vegyítették ugyan, de mégsem kemény szavakkal fejezték ki, akik valamivel szabadabban lélegzettek, s ha izgatott érzéseik árja talán el is ragadta őket, mégis egyetértésre, óvatosságra, valóságos derék hazafiságra intettek, és minden elhamarkodott lépéstől óvtak; manapság persze, hidegebb vérrrel és érettebb ésszel, saját magunk is ferdének és egyoldalúnak gondolhatnánk némely olyan kijelentésüket, amelyeket azonban menthet a kedélyek akkori általános hangulata, sőt a jogról és szabadságról még uralkodó, nem mindig tisztult elképzelés; ezek egyébként is olyan kijelentések, hogy a tekintetes és nemes vármegye rájuk nem gondolhatott. Ilyesmit tartalmazott a feljelentett két, illetve három darab. És valóban túl szigorú és igazságtalan dolog volna, bennük más értelmet keresni és találni. Az emberek tehát elgondolkoztak, s mindenütt úgy látták, hogy a hazánkban már egyébként is túlságos erővel és akármelyik civilizált európai országnál talán sokkal jobban korlátozott gondolat- és sajtószabadságnak még egyre szűkebb határokat szabnak, ahelyett, hogy a nyilvánvalóan haladó műveltségnek és felvilágosodásnak arányosan megfelelő lépésekkel előre mennének. Kegyelmes Herceg és Nádor! Úgy vélem, s talán nem joga-talanul, hogy hazám jobb és tekintélyesebb részének érzületéről, kedély-világáról s hangulatáról némi ismeretet szereztem. Ennek tudatában, ennek a tapasztalatnak birtokában, s azzal a legjobb, legártatlanabb szándékkal, amely egy becsületes embert s tisztességes hazafit vezethet, bátorodom kimondani: „A felvilágosodás jótékony fénye már annyira elterjedt Magyarországon, hogy a sajtószabadság még nagyobb korlá-

tozása napról napra terhesebb lenne és hamarosan — talán hamarabb, mint bizonyos emberek gondolnák — általános elégedetlenséget hozna magával.” Azok a férfiak, akik megfigyelték nemzetük művelődésének haladását, szellemi képességeinek kifejlődését, azok a férfiak, akiknek helyén van az eszük és szívéük, s akik oly szerencsések, hogy Fenségeddel együtt ülhetnek az állam kormánykerekénél, ők döntsék el, igazat mondtam-e ebben, vagy tévedtem. Bizonyos, hogy József igaz, de általánosan félreismert szándékait napról napra jobban megismerik, legbátrabb tetteinek, halhatatlan jócselekedetének értékét egyre erősebben és erősebben méltányolják, mind komolyabban és komolyabban becsülik az emberek.

Ezzel be is fejezném jelen legalázatosabb önigazolásomat; mint szerkesztő bizvást bocsátanám folyóiratunk sorsát Királyi Fenséged és a nagyméltóságú Helytartótanács legkegyelmesebb ítéletére, és mindenestre bizalommal várnám a körülményeknek megfelelő döntést: ha nem lennék egyúttal azon két költő egyike, akiknek verseit mint veszélyeseket és izgatókat feljelentették. Mert a 63. lapon található XIII. számú második, pontosabban harmadik darab szerzője egy ex-jezsuita. (Amely körülményt azért tartom itt szükségesnek legalázatosabban megemlíteni, mert túlságosan is jól tudom, milyen messzire képesek egyesek elmenni, akik fontosnak találják, hogy olyan becsület és tevékeny férfiakat, akiknek gondolkodásmódja és törekvései nem felelnek meg az ő ízlésüknek, mindenfelől gyanúba keverjenek; — egyesek, akiknek meggondolatlan gyűlölködésére új példát mutat a H alatt csatolt, s itt Kassán kinyomtattatott hasznosnak szánt Retorsió. Ebből a darabból látni lehet, hogy milyen gyűlölködéssel és kaján rosszindulattal írják az előjáróban közölt versezetet egy egész rend terhére; amelynek pedig nyilvánvalóan tisztességes szándékai vannak és kell hogy legyenek; amely rend tagjának lenni azonban nincs szerencsém.)

Igenis, bölcs és dicső Herceg! megvallom, hogy én vagyok az 56-tól a 62. lapig közölt költemények szerzője. Azt sem akarom egyáltalán kétségbe vonni, hogy az első, az 56. lapon levő, valóban élesen hangozhatik. Ezért manapság, hogy félreértésre alkalmat ne adjak, nem is bocsátanám közre. Mindezt nyíltan megvallom, ugyanakkor azonban lelkem mélyén jól érzem, hogy nem érdelek ezért büntetést. Kegyeskedjék Királyi Fenséged kegyelmesen meghallgatni, és a következő körülményeket bölcsen mérlegelni. Fenséged szelleme túl nagy, és minden felülemelkedő, hogysem egy oly férfi szerény bátorsága miatt megsértődnek, aki elrejtve azon sötét helyzetben, amelybe a sors állította, s az igazság tiszta szeretetétől vezetettve a nagyvilág finomabb nyelvét soha nem tanulta.

Az első darab (No XII.) tehát, amelyet most, 1793-ban veszélyesnek és lázítóknak minősítenek, amint a rajt levő évszám nyilván bizonyítja, már 1789-ben készült és a D alatt csatolt végzés értelmében 1790-ben cenzúrázva nyomtatott ki. A körülményeknek ilyen állása eléggé megmutatja, hogy a verset egészen más tekintetből kell megítélni.

Immár a harmadik kormány az, amely alatt ennek a darabnak megjelenése óta élni, és a belső nyugalmat élvezni szerencsések vagyunk. Már maga ez eléggé figyelemre méltó.

Amikor továbbá ugyanez a kis költemény a II. kötet 1. füzetében 1790-ben nyilvánosságra került, valamint amikor ugyanezen füzet még

el nem kelt példányait 1792 elején az előfizetőknek postán szétküldtük, még Lipót uralkodott, a bölcs, jóságos emberbarát, a jótékony, általánosan szeretett és tisztelt király. Hogyan és miért magyaráznak tehát e költeménybe olyasmit, ami nincs benn? Miért tulajdonítanak nekem olyan, a közbékére káros szándékot, amely nem vezetett? amely nem is vezethetett? olyan szándékot, amely azon kormányzat idején semmi más, mint nevelés nem lehetett volna? Eszeveszettek kellett volna lennem, ha, olyan király alatt, olyan körülmények között, a kedélyek olyan hangulata közepette (1792-ben); békesség idején káros szándék vezetett, s ha egyetlen nyolcsoros kis költeménytől olyan hatást vártam volna. És ilyesmit talán mégsem tételez fel rólam a tekintetes nemes vármegye; különösen akkor nem, ha olvasta többi, ugyanazon folyóiratban megjelent verseimet és dolgozataimat, amelyekben nem lehet fel nem ismerni egy hazájához, királyához és a monarchiához hű állampolgár becsületet érzületét. Mi van tehát az említett kis költeményben, ami ennek — az egyetlen — tekintetes vármegyetem (amelynek buzgalma iránt egyébként köteles tisztelettel viseltetem) annyira szemet szúr, holott folyóiratunkat, amint ezt szerkesztőként bizonyosan tudom, éppen ott ismerik és olvassák a legkevésbé.

Ez a kis költemény nem más, mint annak a talán túlzott erővel kifejezett érzésnek versbe foglalása, amely minden emberbarátot, minden gondolkodó, érző, szabadságszerető férfit eltöltött annak a nagy, népeket megrázó eseménynek láttára, amely négy évvel ezelőtt egész Európát csodálatba ejtette. Egy költő érzései ezek, aki az emberiség történelmének birodalmát kutató szemmel és érző szívvel bevándorolva, már régóta gondolkozott a szenvedő emberiség méltatlan sorsán, s akit ez a nagy, még soha nem látott és hallott világraszóló esemény hírtelen meglepett. Jaj neki, ha nem érzett volna együtt vele! ha lelke olyan rettenetes látvány előtt érintetlen maradt volna! Akkor nem lett volna már sem értelemmel megáldott társadalmi lény, sem gondolkodó ember, sem magyar. És jaj a megvetésre méltó nézőnek, az alacsonylelkű rab-szolgának, aki költőnek véli magát, de ilyen látvány előtt érzéketlen marad! Az emberiség csalárd ellensége ő, az erkölcs és igazság ellensége. Megvetésre méltó, önző teremtés, aki mindenütt a maga drága énjére tekint; eladó mindenkinek, aki megveszi.

Vagy hogyan! — lehetséges volna, hogy egy nemzet körében, amely pedig szabadnak érzi magát, egy országban, amelynek már régóta olyan alkotmánya van, amilyennel sok más nemzet nem dicsekedhetik, és amelyet egy szomszédos, immár elnyomott nép annyi véres kísérlet s minden erejének megfeszítése árán, egész politikai létének kockára vetésével sem tudott kivívni és biztosítani! lehetséges volna, hogy egy ilyen országban, egy szelíd és általánosan szeretett király alatt valóban ne legyen szabad az irónak — a más országokban is legyőzött kényuraság bukásán hangosan örülnie, és a maga szerencsésén annál szivesebb érzellemmel örvendeznie? És egyáltalában, valóban büntetésre méltó-e egy szabad nép költője, ha sikerült neki, hogy azt a halhatatlan gyűlöletet, amelyet mindenféle igazságtalanság és tirannizmus iránt érez, olvasója kebelébe is átplántálja, hogy benne önnön méltóságának érzését, az okos, a természettel és a társadalom céljaival összhangzatos szabadság szeretetét, a hazaszeretetet és következképpen a haza fejének és védőjének,

a jóságos és emberséges királynak szeretetét is felkeltse? Büntetésre méltó lenne-e ezért valóban? — Isten, aki szabadnak és értelmesnek teremtette az embert, mentse meg hazám fiait az ilyen érzülettől.

Valóban óvakodni fogok tőle, hogy ama rettenetes anarchiának és mindazon szörnyűségeknek dicsőítőjévé legyek, amelyek ezt a kezdetben minden más korábbi állam-átalakuláshoz mérten oly szép, oly sok jót ígérő forradalmat kísérték és meggyalázták. Nem, bizonyosan nem ez a szándékom. Ellenkezőleg! világos és félreérthetetlen szavakkal kijelentem, hogy — meggyőződéseim és belátásom szerint — nevetséges bolond vagy cégéres álmodozó lenne az, aki Magyarországon a dolgok ugyanilyen felforgatását kívánná, s megvalósulva látni akarná. Hisz aligha lenne boldogtalanabb ország a földön, alig lehetne valahol rettenetesebb káoszt elképzelni, mint ha a magyar monarchiában forradalom törne ki! itt, ahol annyira eltérnek egymástól a népcsoportok, annyira különböznek nyelvükben, vallásukban, nevelésükben és az ezekkel együtt magukba szívott gyűlölködő előítéletek és érzületek által, ahol annyi eltérő, alig egyesíthető szándék és érdek oly erősen keresztezi egymást — ahol csak a közelmúltban kezdett nyilvánvalóbban kifejlődni a közszellem; s ahol végül — qui utilitatem civium sic tuentur, ut quidquid agunt ad eadem referant, oblii commodorum suorum — ahol, ezek az önmegtagadó, valóban nemes férfiak, akik azon beláthatatlan bajokkal, — amelyekkel a boldogtalan visszavonás szelleme a hazát fenyegeti — a törvények értelmében és védelme alatt szembeszállni képesek, még olyan ritkák és elszigeteltek. Mennyi baj, mennyi pusztulás következne ebből! — és mégsem állhat emberi hatalom jót a jövőért. Mert erre a most lát-szólag oly nyugodt államra is rákerül a sor. A változások a természet művei, amely soha meg nem áll. Beletartoznak a teremtés nagy tervébe. S hol van az isten, aki ezt megváltoztatná? Igen, eljön biztosan az idő — előbb vagy utóbb — amikor a körülmények nyomásának nem lehet többé ellenszegülni. Most kell tehát okos, a korszaknak és a nép jellemének megfelelő eszközökkel megelőzni a bajt. Lassan kell ugyan és biztosan, mint a természet, előrehaladni, és az emberek lelkületét előkészíteni. Az értelmet kell felvilágosítani, az észet meggyőzni, hogy az akaratot vezetni lehessen. Ezt nem lehet másképpen elérni, csak az ész és jószándék általános elveinek megfelelő és a társadalom célját szolgáló nevelés által és sok jó fejjel és szívvel megáldott férfiú együttműködése által. Boldog az ország, ahol ez történik, és dicső a kormányzat, amely az ilyen férfiakat megvédelmezi. Ahol az emberek az államhoz való kapcsolataikat, a társadalmi lét előnyeit felismerték, és az ezekből származó kölcsönös kötelezettségeikről világos fogalmat alkottak — ahol szabadon hozott, s az általános jólétet biztosító törvények uralkodnak; ott nem kell semmiféle felfordulástól félni, ott egyesek hangja nem kelthet általános elégtelenséget, és nem zavarhatja meg a nyugalmat. Hazai történelmünk különböző korszakai elég bizonyítékot szolgáltatnak ehhez, ha nem beszélne elég érthetően már minden idők és népek közta-pasztalata.

Második költeményemre vonatkozóan sem tudok mást mondani azon kívül, hogy több olyan kijelentést tartalmaz, amelyeket most már, érettebb ésszel (amint ezt fentebb már említettem) magam is kárho-zatok; ezek azonban éppen olyanfélék, hogy a többször említett vár-

megye feljelentésében nem lehetett róluk szó. Ezt a költeményt ugyanabban az évben (1790) háromszor, és mindig engedéllyel nyomtatták ki, és pedig nemcsak az itteni cenzúrával, amelyet ezért talán figyelmetlenséggel lehetne vádolni, hanem magával – a valóban nem engedékeny bécsi cenzúrával. Sőt még a Hadi Történetek című újsághoz is megjelent akkor (1790. 586. l.). Ezek a versek tudniillik oly ártatlanok voltak akkoriban, és a közvéleménnyel annyira megegyeztek, hogy álmában sem jutott volna senkinek eszébe a szerzőnek büntetésre méltó szándékot tulajdonítani. Ebben az örömeinkben is vannak ugyan panaszok, de valóban elszenvedett, és nem költött bajok miatt. Ezek a panaszok tehát sem nem igazságtalanok, sem nem ártalmasak. Le mecontentement qui s'évapore, n'est pas celui qu'il faut redouter. Les révoltes naissent de celui qui renfermé s'exalte par la fermentation intérieure, et se développe par des effets aussi prompts que terribles. Même dans un État despotique il faut laisser au peuple la liberté de se plaindre, qu'il soulage. Röviden az sértette meg a nemzetet, aki az ezekben a költeményekben kifejezett – méghozzá későbbi törvények által igazolt – panaszokat büntetésre méltónak tartja.

És most méltóztassék Királyi Fenséged a következő okokat és körülményeket még egyszer legkegyelmesebben figyelembe venni, azután pedig magas bölcsesége, az igazságosság és méltányosság alapelvei szerint itélni.

1. Folyóiratunk feljelentett számát, ahogyan ezt már alaposan megmutattam :

a) 1790-ben,
b) a cenzúra engedélyével nyomtatták ki, és
c) mindenfelé nyilvánosan árusították, de
d) mégsem tartották seholy gyanúsoknak, s még kevésbé zavartkeltőnek, ellenkezőleg.

e) mint egy nyilvánvalóan a közjót szolgáló intézmény művét ki-tüntető elismeréssel fogadták, és

f) megjelenése óta csak egyetlen vármegye, és ez is csak most, állította ilyen hamis fénybe ; pedig hiszen,

g) a Magyar Museumot minden más megyében hasonlíthatatlanul többen olvasták.

2. h) A fent nevezett költeményekben semmi sincs, ami királyomnak akár legfelségesebb személyét, akár fenségét megsérthetné.

Sőt abban az egész kötetben nincsen egyetlen füzet sem, amelyben ne lennének megtalálhatók az ellenkezőnek bizonyítékai, és annak az őszinte szeretetnek és mély tiszteletnek kinyilvánított jelei, amellyel jótékony, emberséges királyunk iránt viseltetünk. A kis nyolcsoros költemény általában a kényurak ellen szól ; az emberiség azon ellenségei ellen, akik játékszernek, semminek tartják alattvalóik életét és nyomorúságát. Hogy vannak ilyenek, azt bizonyosan nem vonja kétségbe senki sem. A művész oly képet festett róluk, amelyen kevés, de találó vonással vannak jellemezve. És ha jönne egy szentségtörő, s a legjobb, a leg-emberségesebb királyra alkalmazná a képet, hogyan! a művész lenne akkor a bűnös? Semmiképpen nem esett tehát

i) ezáltal sérelem a fennálló államalkotmányon, az erkölcsön vagy valláson. Ez világos, mint a nap. Egyáltalában

k) semmi sincs ebben a munkában, amit bármely jónevelésű és olvasni szerető magyar más nyelveken ezerszer ne olvasott, és minden-napi beszélgetésben ne hallott volna. És

l) csak a nemzeti nyelven lenne tilos hasonló dolgokat olvasni? Békétlenebbek vagyunk mi, mint mások? Kevésbé szabadok vagyunk?

Szomorú és lesújtó lenne ez minden magyarra, minden gondolkodó emberre nézve! — De nem, az állam kormánya túlságosan is jó kezekben van, hogysem valaha is idáig fajulhatna a dolog. Az értelem, az egészséges józan ész, a méltányosság és a közjó ellenségei itt nem győzedelmeskedhetnek.

Legalázatosabb kérelmem tehát, amellyel Királyi Fenségedhez fordulok, a következő méltóztassék Fenséged kegyesen elrendelni, hogy vagy

1. hagyják meg birtokomban egész tulajdonomat, és engedjék meg a még fennmaradt hetvenöt példány elküldését azoknak, akik meg akarják venni ezeket, annál is inkább, mivel a betiltás célját úgysem lehet már elérni; emellett folyóiratunk olvasói az előfizetők kinyomtatott névjegyzéke szerint olyan helyzetűek és műveltségűek, akiknek körében még szabadabb szellemű munkák sem tennének rossz hatást; tehát ebben semmi veszélytől nem kell tartani. Vagy ha mégis ok lenne az aggodalomra, akkor azt kérem legalázatosabban, hogy

2. a betiltást a megbotránkozató művek kiszakítására korlátozzák, hogy a nyomtatványokat legalább csonkán szét lehessen küldeni. Abban az esetben azonban,

3. ha a füzetet összes indokaim ellenére is elkobozzák, azt kívánom, hogy jogos tulajdonomat megfizessék; éspedig úgy, hogy ne csupán ennek a hetvenöt példánynak megszabott árát (darabonként huszonnolc krajcár) térítsék meg, hanem a többi három füzetből is ugyanannyi példányt ugyanezért az árért vegyenek meg, mert a mű különben csonka és eladhatatlan lenne.

A legalázatosabban, de bizalommal telve könyörgök Királyi Fenségednek ezért az igazságtevésért; és teljességgel aláztos kérésem jogos voltára hagyatkozom. A folyóirat további sorsa, valamint polgári boldogulásom most már attól a legkegyelmesebb ítételtől függ, amelyet Királyi Fenséged, vagy maga Őfelsége kimondani kegyeskedik.

Azt gondolom egyébként nem kell aggódnom amiatt, hogy magában ebben az én mostani önigazolásomban bármi is túlságosan bátor szavakkal elmondottnak tetszhetnék. Olyan férfi, aki ennyire nyíltan szól, nem törhet gonosz célra, nem lehet rossz polgár. Minden tisztességes embernek kötelessége, hogy ott, ahol szükséges, úgy nyilatkozzék, ahogyan gondolkozik. Az én vélekedésem jó, szándékom tiszta. Lehet, hogy helytelenül fejeztem ki magamat, az is lehet, hogy tévedtem; de beszenyeztem volna lelkiismeretemet, ha másképpen írtam volna, s úgy gondoltam, hogy félreismertem, vagy megsértettem volna Királyi Fenséged fennkölt gondolkodásmódját, ha azt, amit igaznak ismerek és tartok, elhallgattam, vagy mentségemre el nem mondtam volna. Tudom ugyan, hogy bátor nyíltsággal még több és gonoszabb ellenséget szerezhetek magamnak. Hatalmuk, befolyásuk káromra lehet. De azt is tudom, hogy úgyem igazságos, hogy minden becsületes ember, minden jóhiszemű magyar ügye. Hazámnak akartam szolgálni. Felvilágosodá-

sának előbbrevitele volt végcélom, tetszése dicsőségem ; és annak tudata, hogy helyesen cselekedtem, egyetlen édes jutalmam. Boldog leszek, hogyha még károm is neki szolgálhat. Ha, amint remélem, igazságot szolgáltatnak nekem, s ha azt a magasabb védelmet, amelyre ilyen vállalkozásnak okvetlen szüksége van, nem tagadják meg tőlem : nem fogok megszűnni, hogy a közjó szolgálatában, barátaimmal együtt, legjobb erőm és tudásom szerint a jövőben is tevékenyen közreműködjem. De ha olyan szerencsétlen leszek, hogy nem részesülök kedvezőbb ítéletben, akkor óvakodni fogok attól, hogy továbbra is olyan mű szerkesztője legyek, amelyet hazám legfőbb helye veszélyesnek és elkobzásra méltónak tart ; jóllehet ez az első, és immár egyetlen ilyenféle folyóirat, amelyet a hazai irodalom felmutathat.

Királyi Fenségednek

legalázatosabb szolgálja,
a Magyar Museum szerkesztője

Batsányi m. k.
kamarai kancellista

Kassa, 1793. ápr. 15-én.

18. [MENTŐÍRÁS A MARTINOVICS-PERBEN]

B. elfogatását egy névtelen feljelentés és Martinovics 1794. aug. 11-i vallomása alapján rendelte el az uralkodó. Egy hónapig azonban hiába keresték az írot a nyomozó hatóságok; végül szeptember 10-én, köröztetésének hírére, maga B. jelentkezett pártfogója, Forgách Miklós levelével a zsebében a nádornál, s ez, megnyugtató szavai, ígérete ellenére még aznap éjjel elfogatta, és azonnal Bécsbe vitette.

Ebben az időben már súlyosoknak tetsző vádpontok merültek fel az író ellen. Martinovics Ignác szeptember 5-i vallomásában a következőket mondta róla: „In Betreff des schon oft benanntnen Bacsannyi mus ich Folgendes anmerken: Nicht lange vor meiner Arrestirung habe ich demselben meinen ganzen Revolutionsplan in Ungarn entdeket, und als ich sah, dass er hiemit einverstanden war, so trug ich ihm die Direktorstelle für Oberungarn an; allein da keinen Katechismus bei der Hand hatte, so unterblieb solches, und ich habe ihn auch an niemand dieserwegen angewiesen; die Institutsregeln aber diktirte ich ihm in die Feder; ich glaube aber nicht, dass er ohne Katechismus Mitglieder werde aufnehmen haben können. Diesem mus ich beirücken, dass Bacsannyi ein besonders vertrauter Freund des General Fekete seye, von dem er mir erinnerte, dass er sich die Miene gebe, als wolle er die Rolle des General Koziusko in Ungarn spielen.” (Benda, II. köt. 152—153. l.)

Az utazástól megtört írot már megérkezése napján, szeptember 12-én kihallgatta a vizsgáló bizottság. B. ekkor tett vallomását 13-án írásbeli nyilatkozatban, 15-én újból a bizottság előtt szóban, 16-án beadványban egészítette ki. — November 26-án aztán visszaszállították

Magyarországra, s 1795. január 17-én a királyi tábla vizsgáló bizottsága elé állították kihallgatásra. A nyomozó hatóság részben a Martinovics vallomásában foglaltak, részben a cenzúrán meghurcolt versek felől faggatta a bebörtönzöttet, aki állhatatosan megmaradt első állításai mellett: Martinovics vallomása alapján nem lehet a szövegkezelés titkába beavatottnak, vagy éppen valamelyik társaság tagjának tekinteni, mert a katekizmust még csak nem is látta, a felajánlott igazgatói tisztt elfogadása elől kitért; versei pedig, melyek miatt állását veszítette, annak idején a cenzúra jóváhagyásával jelentek meg.

A mi szempontunkból ezúttal az a jelentős, hogy az író már első írásbeli vallomásának tanúsága szerint készült egy nagyobb védekező beadvány szerkesztésére. Szeptember 13-i nyilatkozatának végére ezt írta: „Wie meine Grundsätze beschaffen seyen, zeigen alle meine Reden, Schriften und Aufsätze; ich habe es auch dieser meiner Erklärung oben, so wie auch gestern [szept. 12.] mündlich zu erkennen gegeben; ich bin auch, wenn man es verlangen sollte, bereit, ein politisches Glaubens-Bekennniss abzulegen.” (Benda, II. köt. 181. l.) A szeptember 16-i beadvány utóiratában már cím szerint egy apológia tervéről írt a megvádolt költő: „Ich behalte mir vor, wenn man mich (wie ich erwarte) schuldig finden wollte, meine Apologie selbst aufzusetzen.” (Uo. 185. l.).

A hónapok óta tervezett *Védőírat* megírására a vádirat kiadása, 1795. április 17-e után került sor. A nyolcadik hónapja bebörtönzött író töretlen szellemi erejéről, kivételes munkabírásról tanúskodik, hogy április 28-án már pontot tett terjedelmes mentségének végére. — Az *Apológia* elsősorban védőírat, s mint ilyen, magában foglalja mindazt, amit B. korábban a cenzori önkény ellen versei érdekében, újabban pedig, a jakobinus-per folyamán, írásban vagy szóban tett vallomásaiban az ellene emelt vádak ellen felhozott; ugyanakkor — az 1793. április 15-én a nádorhoz benyújtott irathoz hasonlóan és fentebb idézett nyilatkozatához híven — magában foglalja politikai hitvallását is, — olyan őszintén és határozottan megfogalmazva, hogy a Hétszemélyes Tábla e miatt sújtotta a szerzőt egyéves várfogsággal. Ami az írot akkor Kufsteinba juttatta, abban látjuk és tiszteljük ma az *Apológia* legnagyobb értékét. A mentő-íratot őszintesége, írójának a nagy önvallomásokra emlékeztető heve és erkölcsi nemessége emeli ki a periratok tömkelegéből, és juttatja B. prózai művei között előkelő helyre. Az író maga is irodalmi alkotásnak tartotta az *Apológiát*, bár jól látta rendeltetéséből származó szerkezeti hibáját: az ügyész vádiratának objectióit cáfoló responsiók teszik terjedelmének javarésztét, s ezek hosszá sora úgy széttagolja a munkát, hogy annak legfőbb értékei folyamatos, egészszé kerekedő előadásban csak alkalmanként érvényesülhetnek.

B. azonban tudta, hogy még így is jelentőset alkotott: *Apológiájá* fogalmazványát még bécsi éveiben is őrizgette, s ebből írt egy mondatot a Virág Benedeknek ajándékozott Horatius-kiadásba. (BJÖM. I. köt. 409. l.) A *Védőírat*nak ettől kezdve nyomavész; sem az író nem említette, sem a hagyatékban nem akadunk rá. Egyetlen példánya a periratok között maradt meg. (OL. Vertr. A. 48. fasc.) Legelőször Szimonidesz Lajos közölte belőle terjedelmes részleteket, számos helyen hibás vagy pontatlan magyar fordításban; eredeti szövegét — néhány apró kihagyással — Benda közölte. (II. köt. 573—612. l.). Az egész *Apológia* és annak

teljes magyar fordítása, Kövendi Dénes tollából, kiadásunkban jelenik meg először nyomtatásban. — B. perének lefolyása a vallomások, a védő Madách Sándor és a vád tekintetében Benda Kálmán kiváló forráskiadványára utalhatjuk az olvasót. Az író cenzúrától megbélyegzett verseivel és állásvesztésének körülményeivel mi foglalkoztunk legrészletesebben kiadásunk első kötetében. (302—310., 355—375. l.)

A Benda forráskiadványának második kötetében közölt vallomásokon és nyilatkozatokon kívül az *Apológia* megértéséhez szükségesnek tartottuk, hogy teljes szövegében közöljük a B. ellen 1795. ápr. 17-én kiadott vádirat szövegét. (OL. Vertr. a. 48. fasc.)

Ad hoc, ut sciri possit, quibus viis, ac Subsidijs Invinclatus Incattus Occultae Societatis illius, quae in perniciem Regis, ac Regni, subversionemque totius Monarchiae conspiravit, partem acceperit? praemittenda sunt nonnulla Ejus Manuscripta; quibus excussis videbitur quavis ex speculo, quis Eidem sit Genius, et Character — quis Spiritus, et quae Familiaris Cogitandi Ratio? —

Invinclatum Incattum Poesi addictum fuisse — Hungaricos Versus cecinisse — publice notum, sed materia Cantus ante Annum 1789. saltem Fisco Regio ignota est. —

Primus Ejusdem Faetus ad Musaeum Hungaricum quocunq; demum fató, relatus prodiit in Lucem praedicto Annó 1789. quó amplá, et vastá versificandi occasione ab exemplo ardentis jam eotum Galliarum Regni nactá, in Poeticis suis Exercitationibus Versus plures, et quidem Paginâ 9nâ ad communem Animorum Exacerbationem; pag. 56â ad concitandos Subditorum Animos — ad ciendum in Dominos Terrestres Odium, et ad excutiendum utriusque Potestatis jugum; Pag. 58â ad irritandos, et ab Aula alienandos Popularium Animos ut sub No 3° conscripsit, sicq; Principia Paci, et Tranquillitati Publicae pernicioza, infelicemque Malorum Catenam post se trahentia sparsit. —

Altera est Epistola ad Ladislaum Szabó hic aeque Invinclatum Annó 1793. scripta sub No 4° In cujus parte primâ id potissimum agit, ut Sacerdotio, tanquam Omnis Illuminationis Hosti Invidiam; In Illos autem Viros, qui salutare circa Censuram Librorum emanatas Resolutiones Regias secundant, odium conciliet: — Parte autem 2dâ phantasticis Patriae Malis, eorumque dolore pressus Author e Socio suo quaerit, quid dubiis his Temporibus expectet, et quid judicet? — quid prospiciant Regiae Budensis Arcis Incolae? et ad quid se parent? —

Demum plura alia intersertis Interpunctionibus, divinanda relinqvendo, quum suspirio quaerit, quis, et quomodo procelloso Mari commissa Fortunae suae, et Sociorum Navim gubernare posset? An praecipuae Columnae adhuc consistant? An Novi Nationis Solones, qui ante Triennium electi sunt, adhuc Budae degant? — quomodo ad excelsum illum finem intendant? — Num jam Templum Patriae paretur? aut saltem Lapis fundamentalis positus sit? —

Haec, inquam, quaerit, et Sibi responderi petit ab Amicis suis, et quidem Illis, qui in gremio Regni, quamvis hinc inde dispersi, vinculo tamen Amoris adstricti ad eundem finem collaborant!

Ex quibus omnibus, licet diversimode qualificentur, qui est, qui gliscentem sub cineribus ignem non animadvertat? et occultam quandam Conspirationem non videat? —

Exercitationibus poeticis, ut collimari potest, hic tantisper abruptis, Artem Dicendi Invinclatus Incattus propriam Sibi reddere voluit. — Hunc in finem praecipua Nationalis Conventus Parisini Decreta, — Acta, et facta, ignotum an ex Moniteur, aut occultis Correspondentibus secretâ Viâ horsum penetrantibus adnotavit; — Declerationem Jurium Hominis, et Civis; — Articulos Constitutionales; — Verbô, molem Actorum (si e re fuerit, dum et quando producendorum) conscripsit, seu verius, Semina Revolutionis in Unum collegit. — Haec, ut explicit, ac Juris Publici faciat, conscribendae de Revolutione Statûs Dissertationi semet accinxit, ut sub No 5°:

Dicit in hac, — aliam esse pacificam per Illuminationem; — et aliam tumultuariam Revolutionem: — Immemor ejus, quod inter Tales, qvalis etiam Invinclatus Incattus est, inquietos, et turbulentos Nationis Solones, et Novatores pacifica Revolutio tam parum possibilis sit, quam parum possibilis est Chymera Libertatis, et aequalitas in Natura.

Perstringit demum ultrò Pressuram Aulae Gallicae, et Thesim illam defendit, quod Milliones Hominum Avitam Constitutionem mutare, et novam Sibi deligere volunt, exigua Aristocratarum Massa conticere, et victas manus dare debeat. —

Peculiaria profectò Illuminationis, et pacificae Revolutionis fomenta, ac Principia! — Quibus expensis, quisque facile perspiciet, Invinclatum Incattum sponte suâ ad Ligam Actionalis Conspirationis devenisse. —

Cognita haec erant Abbati Martinovics Revolutionalium Societatum Fundatori; — Unde Eum, qui Naturâ ad Revolutionem pronus erat, persvasionibus ad communionem Conjuratonis pertrahere Opus non erat!

Testatur hoc uberius Fassin Authenticæ Abbatis Martinovics sub No 6tò juxta quam Invinclatus Incattus intellectò Revolutionis Planò, Assensum mox praebuerat, et oblato in Superioribus Regni Partibus Directoratu, Regulas Institutionis, seu susceptionis, dictante praefatò Martinovics, descripserat: — Catechismò, cum talem Idem prae manibus suis non habuerit, cum Eodem communicari nequeunte. —

Testatur propriò pugnò conscripta, et Viennensi Commissioni exhibita Declaratio sub No 7° Ex cujus supplemento peculiariter notari merentur §pho 5to adductae Reflexiones, in quibus impendentia Reipublicae Hungaricae Mala commemorat, Materiam Revolutionis adesse, in aenigmate insinuat.

Testatur denique hic coram Jure elicita Ejusdem Fassin sub No 8° quae pandit Invinclatum Incattum Existentiam Utriusque Societatis ex Ipso Fundatore scivisse — Signa ejus recepisse — Regulas susceptionis descripisse — oblatum Utriusque Societatis Directoratum accepisse.

Et in his consistit Summa Conspirationis, quam Invinclatus Incattus quidem pro ridiculo Mure; sed Leges Actionales pro Laesae Majestatis, ac Perduellionis Crimine habent. —

Hujus Vindictam clamat Vox Populi — Vox Dei! — Cui idcirco in sensu Actionis deferri petit. —

A vádirat mellékletei: 1. sz. az ügyész vádlevele, 1794. nov. 28.; 2. sz. ifj. Huszár József tanúsítványa Batsányi törvényes megidézéséről, nov. 29.; 3. sz. Batsányinak a Magyar Museumban megjelent versei, hív.

másolat; 4. sz. Batsányi Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz c. versének sk. kézírata; 5. sz. Batsányi jegyzetei: Über Staatsrevolution; 6. sz. Martinovics bécsi vallomásának Batsányira vonatkozó része, hiv. másolat; 7. sz. Batsányi bécsi vallomásai; 8. sz. a Tábla vizsgáló bizottságának jegyzőkönyve Batsányi 1795. jan. 17-i kihallgatásáról.

A latin nyelvű *Mentőírás* fordítása Kövendi Dénes munkája.

A felségértéssel és hazárulással vádolt

BATSÁNYI JÁNOS a maga ügyében

A természetes méltányosság megkívánja, hogy a bizonyítás súlya a vád nagyságával arányos legyen. Még egyszer intünk arra, hogy a bizonyítékoknak a váddal arányosnak kell lenniük: ha a vád nem jelentéktelen, a bizonyítékoknak sem szabad ilyeneknek lenniük.

Montesquieu

Sokaktól és sokszor hallhatod emlegetni azt, kitűnő Férfiú, hogy *az isteni hatalom játékot űz az emberi dolgokkal*. — Én a magam részéről ezt a nézetet az igazi bölcshez méltatlannak, és szigorúan véve, istentelennek tartom. Arra sem lehet rávenni, hogy némely régieket követve — akiket pedig nagyon bölcsnek tartanak — elhiggyem, hogy az emberi dolgokat valamely változhatatlan szükségszerűség, vagy az egymást követő jelenségeknek amaz örök és megmásíthatatlan sora és láncolata sodorja magával, melyet ugyanezen bölcselők végzetnek neveztek el; de azt sem hihetem, hogy az égieknek semmi gondjuk sincs reánk és dolgainkra. Hiszen akkor semmi más nem maradna az emberi nem számára, mint hogy lemondva az észnek minden képességéről és segítségéről, aminél pedig semmi istenibbet maga az Isten sem adott néki,* arra bízta magát, hogy a dolgok vak esetlegessége úgy hányja-vesse, mint valami hitvány, zsinnyel táncoltatott fabábot.

Ha azonban a dolgoknak ezt a zavaros, a természet rendjével folytonosan ellenkező, de mindenütt érvényben levő folyását veszem figyelembe; — ha meggondolom, hogy nemcsak hogy jóformán semmi különbséget nem tesznek jó és rossz között, és nemcsak hogy úgyszólván számba sem veszik sem a hibát, vétket, bünt, sem pedig az érdemet, hanem még az erények igaz értelmét is kiforgatják, hogy mindenféle alávaló és egyben bárgyú ember a szerencsének és a társadalomnak legdúsabb javait élvezzi, — ezzel szemben pedig a becsületes, feddhetetlen ember, a hasznos és szerény, jó polgár, egy szóval: az igaz ember csaknem szüntelen küszködik az ellenséges viszonyokkal meg emberekkel, és miközben arra törekszik, hogy a természettel összhangban éljen, önmagának és polgártársainak hasznára legyen: mint az ádáz sorsnak erre rendelt játékszere hányódik,

* Cicero: De officiis.

hijával még a polgárosultság negatív javainak is, végül pedig áldozatul esik mások hitványságának, amely majdnem mindenütt büntetlenül garázdálkodik: — mondom tehát, ha mindezeket és efféléket figyelmesen megfontolok, lehetetlen, hogy szívből ne gyászoljam az emberek szomorú sorsát, és meg ne bocsássam annak a filozófusnak emberi tévedését, aki a legnemesebb teremtmény számtalan siralmas bajától gyötörve, lelkének keserűségében ezt kérdezi: hát csakugyan oly sok jót hozott az emberi nemre a polgárosultság és állam rendje? Innen származnak-e hát a tudományok, művészetek, a *kultúra* és a vallás ama nagyszerű és annyiszor magasztalt gyümölcsei? Vajon nem lett volna-e jobb az erdőkben és pusztákban kóborolni, a nomád népek, vagy éppen vadállatok módjára?

Ime éppen én, aki már gyermekkoromtól a szerencse majdnem minden csapását megpróbáltam, a mai napig 33 éven át bűnöktől tiszta életet éltem, és az élet helyes berendezésének amaz első szabályától: „tiszta lelkiismerettel élni, bűntudattól nem sápadni”, mint valami ércfaltól körülvéve, az ifjúkor számtalan veszélyét kikerültem, s a súlyos szegénységet, amint illik, bátran elviselve, arra törekedtem, hogy valamennyi derék ember becsülését és jóindulatát megnyerjem, — én, aki ember létemre kétségkívül átestem emberi dolgokon, — gyakrabban is, mintsem fájlalnom nem kellene — (ám ki az, aki gyarlóságát annyira fel sem ismerné, vagy arról annyira elfeledkezne, hogy magát mindenkinél jobbnak, és minden hibától mentnek állítani, és az első követ rám vetni merésznél?), — tehát, mondom, átestem ugyan némely emberi dolgon, de meg vagyok győződve róla, hogy úgy teljesítettem az ember és polgár kötelességeit — azon bíró ítélete szerint, kit a Teremtő belém adott —, hogy ha most távoznom kellene az életből, nem hinném, hogy ez az élet olyan lett volna, amelyet bármely derék embernek szégyellnie vagy megbánnia kellene: — s *Ime éppen én úgy vagyok lefestve, mint hátálán, hátlan ember, aki megvet isteni-embert, vakmerő, elvetemült, bűnös gonosztevő.* Ime énrólam, aki soha semmi rosszat és igazságtalanságot polgártársaim ellen tudva és készakarva el nem követtem, aki megelégedve azzal a helyzettel, amit a sors számomra kijelölt, senkinek javát és birtokát meg sem érintettem, senkitől tisztségeit, címeit, érdemeinek bármiféle jutalmát, vagy külső jeleit meg nem irigyeltem, sőt inkább polgártársaimnak használni, s e drága hazának, amelynek polgárául büszkén vallo magam, erőim gyarlóságához képest szolgálni igyekeztem: énrólam állítják azt, hogy *összeesküdtem nemcsak törvényes királyom jólte és méltósága ellen, hanem az egész ország elpusztítására, alkotmányának és törvényeinek felforgatására, amelyeknek oltalma alatt biztonságban éltem: felségsértéssel és hazasértéssel vádolnak; halálbüntetést és becsületemtől való megfosztást kívánnak fejemre kimondatni.* Természetesen, miután már előzőleg elvettem tőlem mindent, amit az ember javainak szoktak nevezni: a biztonságot, tisztséget, szabadságot, s már csak ez a pusztá és múlandó életem maradt — ha ugyan életnek lehet nevezni azt, ami azon javak nélkül az embernek csak terhére van. Mondom, ez maradt meg pusztán nekem, ámde láthatod: odajutottam, hogy még ez is váltságba került . .

Így van: törvény és bírói ítélet nélkül megfosztottak mindentől, ami számomra becses lehetett; úgyannyira, hogy méltán elmondhatom

magamról: csak a büntetésből tudtam meg, hogy egyáltalán vádlott voltam. —

De közeleg már végre az én napom is. Közeleg az idő, amikor lehetőségem lesz rá, hogy engem is meghallgassanak, és kell, hogy meghallgassanak is, hogy védekezhessem, megismerhessem és megcáfolhassam ama hamis vádakát, melyekkel tudtom nélkül behálóztak; hogy ha nem érhetem is el megpróbáltatásaim végét, de lemoshassam a nevemre sütött gyalázatot és visszanyerhessem azon polgártársaim előbbi megbecsülését és jóindulatát, akiknek becsülését, mint saját jó lelkiismeretem után munkálkodásom és törekvéseimnek első és legkedvesebb gyümölcset, mindenek előtt óhajtom, — tehát megadatik, hogy ismét visszanyerhessem nevem jó hírét.

De (talán ezt mondhatod), hogyan fogom én azt a sok bajt, igazságtalanságot, amit már évek óta eltűrtem, hogyan fogom annyi szenvedéseim sorozatát, amely nélkül ügyem természetét megismerni nem lehet, — hogyan fogom én mindezeket elbeszélni anélkül, hogy most új utakat ne keressenek elpusztításomra hatalmas ellenségeim, akiknek eddig is szabadságukban állt, hogy engem büntetlenül üldözzenek, attól való félelmükben, hogy én támadom meg őket és teszem ki a nyilvánosság ítéletének? — ezek az ellenségek, akik nem átalották visszaélni a legjobb, valóban legkegyelmesebb fejedelem nevével és tekintélyével (aki, ha halandónak ez megadatnék, szíve mélyéből azon lenne, hogy minden alattvalóját boldoggá tegye) —, akik tehát, mondom, nem riadtak vissza attól, hogy a mit sem sejtő, vagy legalábbis hamisan tájékoztatott király nevével visszaéljenek, s akik éppen azt a hatalmat, amelyen a polgárság egysége és léte nyugszik és amelyre — minthogy mindenkinek megadja, ami megilleti és mindenkit megvéd az őt megillető javak birtokában, — a közjólét támaszkodik, az a közjólét, amely — (mint ahogyan ezt minden tanult és nem-tanult ember úton-útfélen hangoztatja) — a legfőbb törvény, de amely csupán a törvényeknek folytonos, és semmiféle ürüggyel soha meg nem szakítható érvényessége által tartható fenn, — oly törvények érvénye által, amelyek a társadalom céljaival összhangban vannak, és mind a közösség boldogságának, mind az egyes egyének boldogulásának előmozdítására törekcszenek, — ezek az ellenségek, mondom, akik a fejedelemnek ezt a legfelső hatalmát az ártatlanság elnyomására használták föl? — De hát az ilyen szempontokat a derék polgárnak — bármennyire nagy veszélyben forogjon is — semmiképp sem szabad figyelembe vennie. Ellenségeim különben sem fognak soha fölhagyni azzal, hogy vesztemre törjenek; — már csak azért sem, mert — ahogyan ezt Tacitus, szokása szerint, oly találóan megmondta — az emberi természet sajátsága, hogy gyűlölje azt, akit megbántott. Különben sem szabad nékem, és nem is szándékom, hogy — elhallgatván mindazt, ami velem történt és oktalantul, hogy ne mondjam esztelenül mellőzven magam iránti kötelességeim tekintetbevételeét — megszegjem azt a hűséget, amellyel hazámnak és fejedelmemnek tartozom. Nos tehát, ha mindeddig, nem félve a rossz következményektől, az állam közhaszna érdekében talán kevésbé elővigyázatosan (ahogyan ez sokak szemében látszik, akik elővigyázatosság címén gyávák), mint amennyire ez sorsomnak javára volt, úgy viselkedtem, mint az igazságnak és — ami már bűn kezd lenni — a szabadságnak nyílt és őszinte

barátja: vajon most, ebben a végső szükségemben, gyáva szökevényként az ellentáborhoz pártoljak át? — Nem! ó Erény, akinek meredek ösvényét annyi baj közepette szüntelenül tapostam; nem, ó Szentséges Igazság, akinek felkutatására annyi fáradságot, életemből oly sokat áldoztam; — nem, én sohasé fogom megtagadni azt, hogy a Ti tisztelőtök és társatok voltam. Követlek benneteket, bárhogyan vezettek is. Aki egyszer a Ti barátotok, annak — akárhogyan is fordul a kocka — seinmitől sem szabad félnie, és semmit sem szabad remélnie.

Ha a jogok a jogtalanságtól való félelem gyümölcsei, ha a törvény a polgári lét közös biztosítója, ha épp azért vagyunk a Törvény szolgálói, hogy szabadabbak lehessünk, és ha végül „a király az elnyomottak oltalmául adatott”: akkor minden józaneszű ember beláthatja, hogy itt nem csupán az én sorsom van vésésben; — az én ügyem mindazokra tartozik, egyenként és összesen, akiket átölelve véd ennek az országnak törvénye. Egyenesen érdekében van tehát mindenekelőtt magának Ő Királyi Felségének, továbbá mindazoknak, akiknek a közügy bárhogyan is szívéükön fekszik, végül különösen érdekükben van hazánk ama fiainak, akik, szolgálni akarván szellemükkel és iparkodásukkal polgártársaiknak, életüket a honi nyelvnek és honi Múzsáknak szentelték vagy ezután szentelni akarják; mindezeknek érdekükben van, hogy viszontagságaim sorozatát, módját és okait megismerjék.

Ha tehát úgy tűnnék fel, hogy a kelleténél szabadabban mondom meg valamit, ha bátrabban és netán nem mindenki által gyakorolt őszinteséggel adok elő egyet-mást: ezt jó bírám nyilván méltányosan tekintetbe veszik, s ha már nem dicsérhetnek is meg engem, aki a törvényes uralkodók iránt köteles és meg nem szegett hűséget, hazám iránt pedig gyöngéd kegyeletet tanúsítottam, legalább melegségemre fogják felhozni, hogy életem védelmének kényszerében jártam el így.

Te tehát, Derék Férfiú, akinek az ügyek vitelében való páratlan szakértelmét mindenkitől magasztalni hallom, becsületességét és hűségét, s irántam való jóindulatát pedig magam ismerem jól; légy segítségemre és hallgass meg, oltalmazd és véd meg védenvedet, aki nemcsak e mostani egész összeesküvésben ártatlan, hanem a többi, csak rosszakarói által alkalmoszerűleg koholt vádakra is, és egyáltalán semmi köze semmiféle titkos társasághoz; itt, ahol szükség van rá, véd meg és oltalmazd. Tudd meg különben, hogy a bosszúállás minden vágyáról letettem, sőt a rajtam esett jogtalanságok miatti fájdalmat is elnyomtam magamban, minthogy már valamennyire visszanyertem testi egészségemet (csupán attól féltem és amiatt aggódtam ugyanis, hogy a halál elragadja tőlem a védekezésnek oly sokáig halogatott alkalmát) —, hogy aztán majd az idő, a bajok e legjobb orvosa és a bűnök biztos megtorlója törölje ki ezeket, ha lehetséges, még emlékezetemből is. Röviden szólván: úgy intézd ügyemet, ha teljesen megcáfoltad az ellenem fölhozott annyi és oly súlyos vádat, amelyek ha igazak volnának, sehol és semmiképpen nem volnának tűrhetőek, hogy nyugodtan tartózkodjál sérelmeimnek bármely törvényes úton való megtorlásától, sőt — ami még nekem is, aki mindezt átéltem, és a tényeket elbeszélem, alig megengedhető — még a kifejezések ridegségétől is. S hogy mindezt megfelelően végbe vihessed, íme a tényállás:

1787-ben Kassára mentem. A kamara mindennapi munkáival elfoglalva, azokat az órákat, melyeket a sorstól juttatott kis hivatalom szüntelen járó gépezete meghagyott számomra, az irodalom tanulmányozásának és elhanyagolt, akkor még úgyszólván minden semmirekellő közönséges gyalázkodásának kitett hazai nyelvünk művelésének szenteltem. Mivel előre láttam, hogy saját erőmből elszigetelten semmit, vagy igen keveset fogok használni, hiszen nem voltam megáldva a szerencse oly adományaival, melyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy nemzetem közjára iránti lángoló buzgalmam és törekvésem dúsabb gyümölcsöt hozhassam napvilágra, követtem Orczy J.őrinc báró tábornoknak, e halhatatlan emlékezetű férfiúnak tanácsát, — akit alig emlegethetek könnyek nélkül, de sohasem szabad említenem hálás lelkem gyöngéd megilletődése nélkül, s akit több éven át jó és gondviselő atyám gyanánt tiszteltem. Ő, midőn Pestről az említett városba távozóban voltam, több ízben tanácsolta és lelkemre kötötte, hogy társuljak az irodalom ottani művelőivel, név szerint jelesül a híres hazai költővel: Baróti Szabó Dávid tanárral; és valami árkádiai társaságfélélet alapítsunk azért, hogy az irodalom ügyét közös erővel mozdítsuk elő, és más honpolgároknak is ösztönzést adjunk példánkkal, s idők múltával talán valami effajta nagyobb vállalkozásnak alapjait is megvessük.* Tehát barátainkkal tanácsot tartva, abban állapodtunk meg, hogy a mondott célt előmozdító művecskéinket összegyűjtjük és nyomtatásban is elszélesztjük. Ennek az időszakonként megjelenő, *Magyar Museum* néven ismeretes munkának első füzeté 1788 elején látott napvilágot. Az eredmény meg is felelt szívbeli törekvéseinknek. Alig lehet elhinni, hogy mekkora lelkesedéssel fogadták a derék és a nemzeti-költészet iránt nem közömbös honpolgárok mindenütt törekvésünknek ezt a szerény kísérletét, hiszen jól tudták, hogy a nagy dolgoknak általában milyen észrevétlen és kicsiny a kezdete. Nem mondom el, hogy mindez mennyi időmbe, fáradságomba és pénzembe került, minő és mekkora akadályokat kellett leküzdenem; ha elbeszelném mindazt, ami csupán csak *előttem*, mint a munka kiadója előtt ismeretes, túllépnék a hihetőség határán. Nem festem le annak a kornak elszomorító előítéleteit, a rosszakaratú emberek erőlködéseit, irigykedését, gyűlöletét; csak annyit mondok, hogy midőn „először feszítettem ki karomat a rohanó ár ellen”, acélos kitartásra volt szükségem; végre aztán állandó munkával és fáradhatatlan szorgalommal oly sikert értünk el, hogy hazai irodalmunk más arcot öltött, és úgy tetszett, a Magyar Museummal irodalmunk új korszaka kezdődött meg. E példától ösztönözve országunk más részeiben is mintegy fölbredtek az irodalmi emberek, és munkásságukat a mi törekvéseinkkel megegyező célra egyesítették; mint ahogy neveik a Museumban kinyomtatva is olvashatók. Hasonló buzgalomtól indítatva, rövid idő múlva művelt férfiak más városokban is hasonló társaságokat hoztak létre; ezek között tiszteletből meg kell nevezni a komáromiakat. Ugyanaz az üdvös lelkese-

* Hasonló irodalmi vállalkozás alapítását már Mária Terézia dicső királynőnk uralkodása alatt megpróbálták, s annak előkéül ugyanezt a nagy férfiut szánták: de ez a terv — minthogy hazai nyelvünk és irodalmunk végzete másként akarta — nem valósulhatott meg.

dés járta át a különféle akadémiákon és gimnáziumokban még csak tanuló ifjakat is, és arra vette rá őket, hogy egyéb tanulmányaik mellett a hazai nyelvet is ápolják; ezek közül különösen a soproniak érdemlik meg a dicséretet és a figyelmet.

Törekvéseinknek ilyen sikerétől és gyümölcsetől lelkesítve, és főleg az ország Karainak és Rendeinek ama nevezetes 1790 június havi határozatától indítatva (amely később a törvénybe 16. cikként vétetett föl, és az 1792. 7. törvénycikkben kiterjesztetett), melynek ereje visszaállította a nemzeti nyelv iránti köteles tiszteletet és visszaadta annak méltóságát (elosztatva végre a szerencsétlen, s az agyakat a köznek annyi századon át alig helyrehozható kárára megülő sötétségnek éjszakaiját):* újult erővel mélyedtem bele megkezdett munkámba. Ismeretes a könyvkereskedésnek — különösen azon ágának, amely a nemzeti nyelvű termékek árusításával foglalkozik — országunkban való nyomorúságos állapota. Ebben a zivatáros időben még súlyosabb volt ez a helyzet. Ismeretes dolog továbbá, hogy Európa műveltebb népei valamennyien mekkora sikerrel mozdították elő érdekeiket és felvilágosodásukat időszakonként közrebocsátott írásművek által. Elhatároztam, hogy én is erre az útra lépek, ezt a példát követem.

Ezért 1791-ben az akkor uralkodó Felsőházhoz folyamodtam és kifejtve törekvésem célját, arra kértem engedélyt, hogy a Magyar Museumot postán küldhessem szét olvasóimnak. Mielőtt az engedélyt elnyerhettem, a nagyméltóságú királyi Helytartótanács útján azt az utasítást kaptam, hogy munkánk és vállalkozásunk tervét mutassam be; hogy ennek eleget tegyek, az ügynek nagyobb hitelül és törekvéseink világosabb bizonyítékául a második kötetnek már 1790-ben kiadott első füzetét mellékeltem és példa gyanánt benyújtottam. Ily módon, az egész ügy érett megvizsgálása után, a nagyméltóságú Helytartótanács által 1791. augusztus 23-án 15.401. sz. alatt kiadott határozat alapján meg is kaptam a kért engedélyt. Itt tüstént meg kell jegyezmem, hogy ebben a füzetben foglaltattak mindazok a versek, amelyeket most vádképpen hoznak fel ellenem. Annyira nem jutott tehát akkor még eszébe senki emberfiának, hogy valami bűnt szimatoljon egy oly műben, melynek csaknem minden lapja mintegy kétségtelen tanúbizonyosság ugyanannyi derék, a közügy szeretetét sugárzó olyan polgár mellett, akik Senecával együtt bűnnek tartanak azt, ha képességük szerint nem akarnának fényt árasztani hazájukra.

Munkánk fentírt módon való folytatásának hazánk különböző törvényhatóságaiba eljuttatott híret olyan élénk örömmel és tetszéssel fogadták, amilyet alig remélhattünk. Több vármegye meghagyta tisztviselőinek, hogy törekvésünket mindenfelé közhírré tegyék, de ezen felül néhány táblabírást is kijelölt, hogy az előfizetőktől a díjat összegyűjtsék, és a kiadónak elküldjék.

* Azt mondjuk, hogy *eszünk* által vagyunk különbek az oktalan állatoknál. Ám hogyan lehetnének különbek *beszéd* nélkül? Ugyan micsoda az ember e nélkül? Nemde, ahogyan jól megmondta Horatius, *csak néma és idomtalan állat*. — Helyesen mondta, hiszen a beszéd — mint ahogyan azt a tudós Sulzer meghatározta, nem egyéb, mint maga a *testi jelekkel kifejezett és azokba öltöztetett gondolat*. — Hát akkor mi lehet és hol van a *hazai nyelv* nélkül a nemzet? — Ime én, nyelvünk megbecsüléséért, szabadságért, sőt létért, én a magyar, magyarok előtt, országunk alapítása után kilenc századdal, nem-hazai, sőt holt nyelven vagyok kénytelen könyörögni!

Ámde a jó ügy örvendetes sikerét nem bírta elviselni a rosszakaratú embereknek csak annál hevesebben fellángolt irigysége. Tudod, derék férfiú, hogy sokan vannak, akik látni, és akik a nap fényére kilépni nem akarnak. A tudatlanság megrettent azoktól a fegyverektől, amelyekről azt hallotta, hogy őellené készülnek; félelmetes, szörnyű, torz szörnyeteg az, amelytől elvették a szemvilágát. A sötétség barátai semmit sem hagytak megkísérletlenül, hogy a maguk részéről is el ne torlaszolja a felkelő világosság útját, és el ne veszítsék bármi módon a gyűlöletes munka szerkesztőjét is.

Mérgük kiöntésére meg is jött végre a rég várt alkalom. Sáros vármegye, melynek kebelébe — nem tudom, mily végzet folytán — Museumunknak említett füzete eljutott (*hiszen ott olvasóink egyáltalán nem voltak*), Sáros megye — mondom — egy oly férfiúnak a följelentésére, aki kétségkívül szellemének erejéhez és természetéhez mérten kiváló érdemeket akart szerezni a közügy terén, vállalkozásunk megkezdésétől számított hat év múlva a Karok és Rendek közgyűléséből külön fölterjesztésben úgy ismertette a kormányzó hatósággal a Magyar Museumot, mint valami új, és éppen ezért mindjárt keletkezése pillanatában elfojtandó veszélyes művet, amely *sok fölbújtó, az ország nyugalmát és békéjét sértő irást tartalmaz.*

Mikor e különös dolognak híre eljutott hozzánk, senki se állotta meg nevetés nélkül. Dajkamesének és valami éretlen ember koholmányának tartották. Ám először némelyek féktelen öröme, majd maga az eredmény megmutatta, hogy nem volt ez üres szóbeszéd. A kassai polgári hatósághoz ugyanis rendelet érkezett a Helytartótanácsból a még egyáltalán létező példányok elkobzására. Mikor a nyomdász a szerkesztőre hivatkozott, akkor a hatóság énhozám küldte megbízottait a kapott rendelettel, és miután ezek a dolgok állását a tőlem adott válasz szerint jelentették, megérkezett a nagyméltóságú Helytartótanácsnak Abaúj vármegyéhez intézett rendelete, amely erre bízta az egész ügy megvizsgálását.

Az ügyet tehát Abaúj vármegyének közgyűlésén fölvetették a tárgyszerűszozatba, s törvényszerű módon megvizsgálták és megtárgyalták (az addig még el nem adott példányokat az ügy kimeneteléig zár alá vették), és hogy milyen ítéletet hoztak mind a vizsgálat alá vetett műről, mind énrolam, és hogy minő bizonyosságot tettek az én erkölcsi jellememről Abaúj vármegye Karai és Rendei, az kiviláglik annak az NB. NB. alatt mellékelt fölterjesztésnek másolatából, melyet e tárgyban 1793. július 12-i kelettel az említett Helytartótanácsához intéztek. E bölcs férfiak — jól tudva azt, hogy a közügyre mennyire ártalmasak az ilyen nyomozások — megadták ártatlan, sőt éppen a közjó iránti buzgalma folytán veszélybe jutott polgártársuknak azt, ami megilleti, és vele együtt gondoskodtak nyelvünkről, az irodalomról és ennek művelőiről, sőt önmagukról és jövődjükről is, már amennyire ez rajtuk állott. Ez a megye nem szorul az én dicséretemre. Övé lelkiismeretének megbecsülhetetlen jutalma. De ezen felül remélni lehet, hogy a jövőendő kor törődni fog annyira a múlttal, hogy ismerni akarja a mi fény, múzsák és erények iránt annyira ellenséges korunkat, és mindenkinek megadja a megillető dicséretet.

Rosszakaróim vakmerősége, minthogy ártatlanságomnak ez a

nyilvános diadala visszaverte, más, rejtettebb utakra fordult. Alig van olyan állam, alig akad oly birodalom, ahol a feljelentők — az embereknek ez a gyáva, szörnyű, valóban közveszélyre született fajzata — többé-kevésbé ne garázdálkodnék és minden jó polgárnak gyakran kellemetlenségeket, de nem ritkán romlást is ne okozna. Szerencsétlen az oly uralkodó, szerencsétlen az oly alattvaló, akinek hazájában az ilyenek meghallgatásra találnak, sőt, anélkül, hogy félniük kellene az igazság szigorúságától s a rágalmazásnak kijáró büntetéstől,* még hitelt is adnak nekik. Ezek okozták romlásomat; — méghozzá olyan uralkodó alatt, aki uralkodásának éppen a kezdetén bizonyosságot tett róla, mennyire óvakodni akar a névtelen följelentésektől. A vádak természetét, amelyekkel gyanúsítva annyi bajt túrtam el, később — a második részben — fogjuk látni. Most az időrendet követem és olyan röviden, ahogyan csak tudom, kifejtem, hogyan jutottam ebbe a helyzetbe, amelyben most látsz.

1793 szeptember havában beküldtem azt a költeményemet, melyet most a vádirat 4. sz. alatt foglal magában, az ottani cenzornak átvizsgálás végett, hogy így azután kinyomtatassék. Minthogy hosszúra nyúlnék a teljes tényállást itt újra kifejtenem, hivatkozom arra a kérvényemre, melyet ugyanezen évben és hóban a nagyméltóságú Helytartótanácsnak küldtem. Ebből nyilvánvalóan kitűnik ennek az embernek rosszhiszeműsége, aki a *Királyi Akadémia helyettes igazgatójának* s a könyvek királyi felülvizsgálójának tetszetős címeivel ékeskedik, ám valójában Minerva kedve ellenére született, semmiféle tudással, semmiféle nyelvvel sem rendelkezik, még külső megjelenése folytán is megvetés tárgya, de említett hivatalos titulusai folytán bárgyuan vakmerő.** Mindenki látja és tudja, mily keserves a sorsa az irodalmi embernek, a nem éppen ismeretlen írónak, aki nem is keres holmi búvóbhelyeket, sőt nevét inkább széles körben elterjeszti, és aki nemcsak arra kényszerül, hogy szellemének és fáradozásának közhasználatra szánt gyümölcseit ilyen emberek döntésének és ítéletének vesse alá, hanem arra is, hogy ízetlen és sokszor gyerekes zaklatásaikat eltűrje; — ez a kassai cenzor azonban mindenki számára különleges és szomorú bizonyítékul szolgál. Kénytelen voltam vagy igáját elviselni, vagy teljesen lemondani célomról. Minthogy jól tudtam, és tudom is, hogy a magánember, akármennyire is fel van ruházva azzal az elvitathatatlan joggal, hogy szerényen ugyan, de mégis szabadon kimondja véleményét bármiről, ami a közügyre, így tehát mint a közösség tagjára, óréa is tartozik, hogy feltárja a tévedéseket és ha tudja, megmutassa a helyesebb utat:*** mindezek ellenére nem száll-

* „Ha azok, akik egy embert vádolnak, ezt a közjóra való tekintettel tennék, akkor nem a fejedelem előtt vádolnák be, aki könnyen befolyásolható, hanem az illetékes tisztviselők előtt, akiket olyan szabályok kötnek, amelyek csak a rágalmazók számára félelmetesek. Az a körülmény, hogy nem akarják a törvényeket önmaguk és a vádlott között érvényesíteni hagyni, annak bizonyítéka, hogy van okuk a törvényektől félni: a legkisebb büntetés, amellyel őket sújtani lehet, az, hogy egyáltalán ne higgyenek nekik.” Montesquieu.

** Egy bizonyos báró Zahlhaus Móric.

*** „Hangosan gondolkodni egyáltalán, és különösen a közösség javáról beszélgetni, az alattvalónak nemcsak joga, hanem egyenesen kötelessége. Az uralkodó fogadja hálással, ha az alattvaló, bár nem hivatása és nem kap érte fizetést, tanácsosai sorába lép, és a magasabb kötelességek legcsekélyebb megsértése nélkül, megvizsgálja a soha nem csalhatatlan kormány rendszabályait, felkutatja a hibákat, és javaslatokat tesz, melyeket az uralkodó hatalom még mindig tetszése szerint elfogadhat, elvetethet, vagy megvetően figyelmen kívül hagyhat.” Schlötzer, Általános államjog, 108. l.

hat szembe a dolgok elfogadott és közös rendjével és *köteles* cselekedeteiben ehhez a rendhez alkalmazkodni; ebben a tudatban semmit sem adtam nyomdába úgy, hogy előzetesen ne mutattam volna be a cenzornak felülvizsgálás végett. És valóban: ha a király, ha nemzetem nem tartja önmagához méltatlannak, hogy *ezeknek* a megítélésére bízzák annak eldöntését, mit olvashatunk az egyik vagy másik nyelven, mit bocsáthatunk közre vagy mit nem a magyar királyság területén: akkor ki vagyok én, hogy szembe merjek szállani, vagy ellene merjek szegülni az ő legfőbb akaratuknak? Náluk van a végső döntés a dolgok felől: nekünk — polgároknak és alattvalóknak — az engedelmesség dicsősége jutott. Ismétlem, ez az igazság: soha semmit sem nyomattattam ki a cenzor tudta nélkül; így ezt a költeményt sem, amely most nyomozás tárgya (arra a *költői levélre* gondolok), noha csak néhány barátom, mint költői munkáim szakértőbb bírái számára, csak húsz-harminc példányban akartam kinyomattatni (amint ez a kéziratra rá is volt jegyezve a nyomdász számára), hogy egyszermind az új betűk próbájául szolgáljon, és mi több: legnagyobb részében már helyben is volt hagyva, mégpedig *az is*, amit később *hétes értelműnek* mondtak.

Hogy megelőzzem a többször említett egyének — ha már a felsőbb hatalmaknak így tetszik — a *könyvek cenzorának*, vagy inkább (hiszen megéreztem és észrevettem Joáb kezét) az ő tanácsadóinak nyilván káromra irányuló szándékát, egyszermind már annyiszor ingereltetve mindenféle — mint említém — teljesen gyerekes zaklatások által, melyekért ilyen emberen bosszút állni magamhoz méltatlannak véltem —, hogy magamat legalább a jövő számára biztosítsam és szabadá tegyem, benyújtottam említett kérvényemet a nagyméltóságú Helytartótanács-hoz, melyet legott azzal a meghagyással küldtek át az ottani tankerület főigazgatóságához, hogy ez amaz annyiszor említett *cenzort* eljárása felől számadásra kötelezze.

Midőn az ügyet végül a Felsőes Udvar elé terjesztették, a nagyméltóságú Udvari Kancelláriától az a váratlan és csaknem hihetetlen döntés érkezett a Király felséges nevében: hogy én — elmondjam-e, vagy inkább eltitkolhatom-e azt, ami mindenki szemeláttára történt? — hogy én, mint királyi hivatalra méltatlan, veszélyes elvekkal megfertőzött, minden gaszágra hajlandó, lázadó és az állam nyugalma veszélyes polgár, először is mozdíttassam el viselt hivatalomtól, továbbá, akárhol is legyek, éber szemmel őriztessem stb. stb. Így hát anélkül, hogy bármely törvényszék előtt kihallgattak és védekezhettem volna, anélkül, hogy akármilyen bíró akárminő vádat rámbizonyított volna, megfosztottak kegyereimtől, becsületemtől, biztonságomtól, és a kassai kamarai hivatalhoz, az ottani városi hatósághoz, valamint az Abaúj megyei alispánhoz küldött rendeletben (amely, amint értesítettek, valamiféle *Szent Jóbhoz és Szent Lászlóhoz* tölem írott szatíráról is említett tesz!) hasonló sötét színekkel festettek le, és így mint valami kiközösített lényt hazám kellős közepén, legteljesebb békében közirtózatnak, gyaláztatnak és minden gazember ellenem szabadjára hagyott féktelenedésének tettek ki. De halld tovább és ámulj! Arról is értesítettek — *éspedig, mielőtt* ezek bekövetkeztek volna —, de saját érzéseimnek is alig tudok hitelt adni a dolognak teljesen hihetetlen és páratlan volta miatt — mondom, *arról értesítettek*, hogy *Móric*, ez a bizonyos cenzor, azt kérte és

akarta, hogy példát adjanak az én esetemmel más írók elrettentésére is. Így is történt. — S ekkora vádak bizonyítékai a következők voltak: *nyolc verssor, amelyeket hat évvel ezelőtt, a cenzúra engedélyével nyomtatattam ki, s amelyek már azelőtt ártatlannak ismertek el, és ama költői levél, melyet főntebb említettem, kétes értelme miatt.**

Pestre jöttem. Itt és Budán fölkerestem azokat, akiket kellett, s a törvény segítségét kértem. Mindenki jól látta a dolgot és ártatlanságot, mindenki ámulva ismerte föl büntetésem súlyos és egyben páratlan voltát —, de okát senki sem ismerte, nem értette; annyira, hogy olyanok, akiktől ilyesmit legkevésbé várhattam, ismételten azt mondták és erősítették nekem, hogy a *Felsőes Udvarnak különleges és csupán előtte ismeretes okokból kellett így cselekednie.*

Fölöslegesnek tartom, hogy e szavakhoz és a pörömben követett eljárás egész módszeréhez megjegyzéseket fűzzek, noha engem, becsületesem és léteérdekeimet érintik, és ehhez az egész bűnperes eljáráshoz mintegy kulcsot adnak. De legalább annyit kérek: kegyeskedjenek megengedni, hogy tiltakozhassam szavaimnak bárminő igazságtalan elcsavarása ellen, és megkérdézhessem: vajon tőlem (vagy bárki mástól, még a köznép legelső rétegéhez tartozó legutolsó embertől is) lehet-e jogosan rossz néven venni, ha az ország kormányzékétől azt reméltem és vártam, hogy engem legalább addig védelmébe vesz, míg a *maga törvényen útján megtudhatom, hogy mivel érdemeltem meg ekkora megbecsülésemet? mik is az ellenem emelt vádak és ki bizonyította be azokat? Továbbá vajon e nagyméltóságú Kormányzéknek, látván a király igazságszeretetét, s azt, hogy a király egyetlenegy alattvalóját sem akarja szerencsétlenné tenni, senkitől sem akarja a törvény segítségét megvonni, látván, hogy ő nyilván nem tud ekkora igazságtalanságról, és rosszul van tájékoztatva (hisz hogy is láthatnának az uralkodók mindent a saját szemükkel?), sőt akárki által is, de egyenesen tévedésbe van ejtve: vajon, mondom, mindezeket látva, nem lehetett, sőt nem kellett volna-e e Kormányzéknek, még mielőtt rendeleteit — *ilyen rendeleteket!* — ténylegesen kiadja, ily súlyos ügyről a király Őfelségéhez *fölterjesztést tennie* számos törvényünk értelmében, melyeket itt idézni fölöslegesnek tartok, hiszen különben is mindenki előtt ismeretesek? Ha egyik vagy másik — nem mondom, hogy osztálynak, de akár magánszemélynek nyújtott *előjog* megsértését is, intézményének természetéből kifolyólag, orvosolni tartozik: vajon a polgárok *becsülete* egy királyságban értéktelenebb dolog egy kiváltságnál? vajon ez utóbbit inkább és könnyebben lehet megsérteni? Vagy talán csak én és a többi, az én osztályomhoz tartozó polgár, vajon csupán csak *mi* nem érdemlünk semmi figyelmet? Pedig nekem, aki szerény szülőktől származom, vagyon és segédforrások híján vagyok, csak anná nagyobb szükségem volna biztonságra és a törvény segítségére; becsületesem, melyet nem őseim erénye által szereztem, s nem származásom fénye árasztott rám, hanem munkámmal, odaadó buzgalmmal vívtam ki, nekem nem kevésbé drága, mint nektek a magatoké; az erény szeretetében, az uralkodó iránti hűségben, hazám iránti kötelességtudásban, erkölcsi feddhetetlenségben, életem tisztaságában közü-*

* Akik az előadó tanácsosnak a nevét is ismerni akarják, tudják meg, hogy (teljes címmel) Lánya N. volt ő, a tanulmányi ügyek előadója az udvari kancelláriánál. Akkor Bécsben volt a *cenzor is, b. Záhhaus Mór.*

letek senkinél nem vagyok alábbvaló. De ha nem törődtek sem velem, sem többi hozzám hasonló polgártársammal, akik ugyanúgy és közösen részesülnek az engem sújtó büntetésben: legalább akkor nem lett volna szabad hallgatnotok, amikor a dolgok helyes és minden jól berendezett államban érvényesítendő rendjének s általában a polgári társadalomnak összes alapelveit felforgatták. Ha most viszont én kérdek tőletek — ha én mint *ember*, aki éppen ezokból emberi szenvedélyeknek vagyok alávetve, nem volnék ily szilárd elvekkel felruházva, mint aminőkkel valószínűleg rendelkezem; ha tehát oly szörnyű módon ingereltetve, bosszúra törekedtem volna; ha szörnyű sérelmeimet saját erőmmel akarván megbosszulni, összeesküdtem volna uralkodóm és hazám ellen, és most akaratlan bűnöm büntetését a hóhér keze által kellene lerónom: akkor vajon milyen szemmel és milyen lelki nyugalommal szemlélnétek vérem kiöntését? Van-e közöttetek, aki ne bánná, hogy kétségbeesésemre alkalmat adott — legalább azzal, hogy *nem akadályozta meg*, amíg lehetett volna? Hol van az a pokolbeli fajzat, aki örülne pusztulásomnak és ne átkozná inkább azokat, akik a ti vétkeitekre is alkalmat adtak, akik szerencsétlenségemnek és bajaimnak elsőrenden okozói? Kétségkívül szörnyű dolgok ezek; de akinek legalább valami fogalma van az emberi dolgokról és saját természetéről, akiben van értelem és józan ész: az igaznak találja mindezt. Nem adom elő büntetésemnek (ha ugyan büntetésnek nevezhető az oly eljárás, melynél a bíró és a vád hiányzik) következményeit és hatásait. Nem számolok be azon rosszakarató emberek gaz erőlködéseiről, izetlen rágalmairól, akik az állásukhoz illő jellemről, erkölcsről, szerénységről megfélemlítve, szégyenletes hazugságokra vetemedtek, hogy a tudatlanokat megcsalhassák, és reám kaján gyűlöletet árasztanak. Arról is hallgatók, hogy mi mindent kellett éreznem, eltűnnöm és csendben kiállanom. De azt legalább kimondom: nem hiszem, hogy bármelyik hatalmasnak *még akkor is* okot adtam volna arra, hogy jogosan panaszt emeljen ellenem; ezt épp azok tapasztalhatták legjobban, akik akkoriban minden lépésemet, minden beszélgetésemet oly buzgó figyelemmel kísérték; egymás között talán *ezt* tartották leg súlyosabb bűnömnek, hogy nem szolgáltattam kezükbe fegyvert teljes tönkretételre, mint ahogy akkor az ingerelte őket legjobban, hogy *a jók gyászoltak*.

Emlékszel, Derék Férfiú, hogy az elmúlt év tavaszán Bécsbe távoztam tőletek. Ott akartam bevárni a királyi elhatározást új kérvényemre, melyet NB. NB. NB. alatt mellékelek, s melyet valamivel előbb a felséges királyi hercegnek adtam át, aki akkor itt Ófelségét helyettesítette; s akkor végre, kérvényem eredménye alapján, gondoskodni akartam további sorsomról. Azt sem nem vártam, sem nem kértem, hogy visszaadják hivatalomat, melyet elvettek tőlem, s amely különben is alig volt elégséges életem fenntartásához, de folyton járó gépezetével naponta az egész embert lefoglalta, s ami több, ennek ellenére sem akárminő tehetségeim, sem érdemeim, sem szolgálati éveim alapján nem ígért külön helyzetet. Ámde, ha valamilyen megfelelőbb alkalmazásomat nem is, de legalább becsületes helyreállítását joggal reméltem.

Vége itt volna hysé annak, hogy kifejtssem, minő helyzetben voltam akkor, micsoda és mekkora veszélyeket kellett kikerülnöm. De röviden végzek ezzel, mert csupán egy példa is elég lesz. Elég lesz ennyit

mondanom: Bécsben nemcsak hogy rosszakaróim olyan cselszövényeitől, hitvány mesterkedéseitől nem voltam megkímélve, amiket már Kassán és Pesten is tapasztaltam, de még szállásomon se voltam eléggé biztonságban. Ez az igazság: még magát a házat is, ahol laktam, megszállották; szállásom belsejébe is behatoltak s ott titkos kutatásokat végeztek, melyek azonban mégsem maradtak titokban. Később tudtam meg, hogy mindezt már megérkezésem előtt megkezdték. A házfelügyelő kérdésére azt felelték, hogy ellenségeimnek ezek a bűnös, vakmerő eljárásai a rendőrségre tartoznak, amint az elhihető is. S a házfelügyelő meg is győződött arról, hogy az ügynökök egyike ismeretes előtte. Bizony, töpren-gésre bő anyagom volt!* — Akárhogy is áll a dolog, aki azt a nyilatkozatomat fogja olvasni, melyet a bécsi nyomozó hatóságnak múlt év szept. 13-án benyújtottam, és amely itt a vádirat mellett 7. sz. alatt olvasható, annak be kell vallania, hogy én ily körülmények között, vagy valósággal úgy éreztem és vélekedtem Martinovics apátal való ismeret-ségemet illetően, ahogyan ott kifejtettem, vagy pedig nemcsak meggon-dolatlan, hanem józan eszem használatától teljesen megfosztottnak kellett volna lennem.

Midőn már hosszabb ideig tartózkodtam Bécsben, hírül adták, hogy említett kérvényemre elutasító válasz érkezett. Ekkor megegyeszer Őfelsége elé járultam, és ügyem állását kifejtvén előtte, igazságot kértem. Ezenben — jóságos égi hatalmak! — mit kellett hallanom, mit kellett éreznem, mikor azt láttam, hogy sejtelmemet maga a kegyes és tiszta-lelkű király immár teljes bizonyossággá emeli. Ez az igazság: Őfelsége szavaival kifejezetten és ismételten arról méltóztatott biztosítani, hogy mindezek nemcsak hogy Őfelsége akaratán, hanem *tudtán kívül* is estek meg velem.

Úgy vélvén, hogy engednem kell a körülményeknek, elkezdtem immár nem a rajtam esett sérelem jóvátételén gondolkodni, hanem arról töprenkedni, vajon nem kellene-e — elhagyva hazámat, ahol nézetem szerint nemcsak hogy elvették tőlem a jobb sorsnak minden reményét, hanem még személyes biztonságom is mindenféle véletlen és emberi gonoszság veszélyének van kitéve — Európa valamely más tájára elköltözni. Hiszen némelyek *már azon* mesterkedtek, hogy még magánalkalmaztatásom elől is elzárják az utat (pedig ilyent nem is akartam elfogadni mindaddig, míg ügyem kimenetele a magas királyi választól függött). Ó, ha ezek és oly sokan a hozzájuk hasonlók közül, akik nagy embereknek érzik magukat, mert a mindenféle társadalmi helyzetű *csőcselék* ilyennek mutatja őket; ha ezek tetteiknek valódi és sajátos értékét felismerhetnék, és azt is láthatnák és érezhetnék, hogy mily aprók ők a becsületes emberek szemében!

Győzött a hazaszeretet. Ezen a földön születtem: itt akarok élni és halni. Ennek az ölére bizzák hamvait! Bármit is tehet ellenem a sors: itt fogadom, itt várom be csapásait. — Így éreztem, és visszatértem hazámba.

Menedéket nekem az a férfiú nyújtott, akit tisztelnie kell a haza minden jó polgárának, királya minden hű alattvalójának, még nevét is

* Az a ház, melyben laktam, a Stock-am-Eisen téren van, az Ezüst Kereszt mellett. — A tény igazsága könnyen ellenőrizhető.

tisztelettel kell említenie; akit mindig nagyra becsültem, ámde most, mióta megadatott nekem, hogy páratlan erőneit és fennkölt lelkét közelebbről megismerjem, még nagyobb, sőt örök tisztelettel kell éveznem: nagyméltóságú gimesi Forgách Miklós gróf. Ilyenek azok a férfiak, akiknek tetszését megnyerni, és becsülésükre méltónak lenni vágyom. De jaj, talán *ő is* megváltoztatta véleményét! talán *őt is* tévedésbe ejtette fogságomnak ilyen hosszú volta, és a királyi ügyésznek ez a súlyos vádjá! talán *ő is*, és hozzá méltó hitvese, ez a valóban tiszteletre méltó hölgy, aki fölötte áll minden dicséretnek, mondom: talán még *ők is* megvetnek most, mint hitvány képmutatót, és fájjalják, hogy kegyükben részesítettek! — Őszintén megvallom: igen sokszor a filozófia minden tanítására szükségem volt, hogy immár *nyolc hónapja* börtönbe zárva, úgyszólván megfosztva minden emberi közösségtől, a védekezés minden lehetőségétől, mindig újra e keserű és más hozzájuk hasonló gondolatokra virradva, teljesen át ne adjam magamat lelki fájdalomnak!

Nyugodtan édegeltem ennél a nagy polgárnál, Újlakon, mikor egyszerre csak azt a baljós hírt hozták, hogy *engem is* felségsértéssel vádolnak! Minthogy semmiféle hibámról, még kevésbé bűnömről nem tudtam, semmi félnivalóm nem volt. Ámde nyomasztott elmúlt vagy inkább mindig jelenlevő, és lelkembe újból és újból visszatérő viszontagságaim és nyomorúságaim emlékezete. Fenyegetett ellenségeim féktelen szemtelensége, melyet már annyi és oly szüntelen sikereik alapján ismertem. Végül rémített a mai zivataros idők tekintetbevétele is. Mitévő legyek? mely istenséghez forduljak, ha már minden földi hatalom elfordult tőlem? Ha a törvény *éppen most* nem nyújthat segítséget, ha *engem is* külföldre hurcolnak: vége az életnek!

Úgy véltem, hogy minél gyorsabban szembe kell szállnom a szélyvel. Még aznap elindultam tehát, és egyenesen ide Budára siettem, hogy még egyszer, és még a csapás pillanatában, kegy gyanánt: a törvények segítségét kérjem. A Fenséges Királyi Hercegehez, országunk nádorához járultam, hisz belé vetettem egyetlen és utolsó reményemet. Hiszen *Ő* Királyi Fensége már azelőtt is gyakran méltóztatott kegyesen megvizsgáltatni, és kegyes savaival annyi bajtól megtört, beteg lelkemet fölemelni, és ez alkalommal is hasonló jóindulattal kegyeskedett fogadni kérésemet.

Ő Főherceg, aki méltó vagy fenséges származásodhoz, és ennek a nagylelkű nemzetnek lángoló ragaszkodására, szeretetére és bizalmára — ennek akarataból állasz az élen, hiszen mint védszellemét tisztel Téged — s méltó vagy arra, hogy fennkölt lelked és teljességgel ritka *emberség* miatt — márpedig ez az első erény Tibennetek, kik ott fenn a magasban töltitek életeteket — mindenek csodáljanak; Te, aki akkor is, ha a sors nem helyeztél volna ama magas csúcsra, megnyerted volna annyi és akkora lelki-teszt adományoddal minden derék ember tiszteletét, s akit én — ha ilyesmi meg volna engedve szegény szülők sarjának, ha a végzet nem látta volna jónak, hogy bennünket a világban örökre elszakítson — egyedül az Erény iránti odaadó lelkem egész melegével szeretnék: *Ő* Főherceg, mért is vagyok kénytelen a következőket elbeszélni, miért kellett mindezeket tapasztalnom? mivel érdemeltem azt, hogy nem láttad jónak, legalább *nyíltan* és őszintén tárgyalni velem, aki a Te védőszárnyaid alá menekültem, és aki mint már annyiszor előbb, most is még

egyszer és utoljára, csak a törvény oltalmát kértem, és éppen a vizsgálatot sürgettem! mivel érdemeltem, hogy azzal a paranccsal bocsáss el, hogy legyek nyugodt, és másnap a döntésért térjek vissza Hozzád? Ha úgy vélték, hogy most a törvénynek hallgatnia kell, mert netán így követeli az idő parancsoló kényszere, ha engedelmességednek kellett felséges testvéred, a Király határozott akaratának, mely semmi késedelmet vagy meggondolást nem enged meg: miért kellett, hogy én erről semmit se tudjak? Hiszen elmentem volna oda, ahová parancsolod, s azt a helyet nem hagytam volna el magamnak is szörnyű, nemzetemnek is köz- és nyilvános gyalázatára! De nem tudom, és nem is akarom kifürkészni a Te rejtett gondolataidat! Kétes és meg nem engedett vállalkozás volna ez. Azonban azt az egyet mégis buzgón kérem királyi Fenségedtől, annak a bizalomnak megfelelően, melyet szívednek nemcsak annyiszor tapasztalt méltányosságába, hanem páratlan jóságodba is vetek, hogy tekintetbe véve annyi szenvedésemet és ártatlan voltomat, ami — bízom benne és remélem — immár senki előtt sem kétséges, méltóztassál eltávolítani lelkedből minden felőlem táplált balvéleményedet vagy ellenszenvet, amelyet ugyan soha meg nem érdemeltem — tanúul hívom Azt, ki az emberek szívét fürkészi; és még azt kérem, hogy ha a jövőben valaki hazámfiái közül, aki szintén áldozatul esik a sors igazságtalanságának és rosszakarói üldözésének — amelyek sohse fognak megkímélni egy derék embert sem, különösen, ha az irodalmat és a felvilágosodást szereti —, mondom, ha ilyen valaki polgártársaim közül a jövőben abba a helyzetbe jut, hogy Tőled kell kérnie törvényes segédelmet, méltóztassál az én példámra visszaemlékezni!

Itt Budán, a Vízvárosban pihentem egy vendéglőben, a hosszú utazástól kimerülve, gondúzó álomba merültem. A szeptember 10-ről 11-re virradó éj első órája volt, amikor egyszerre csak valóban pokoli lárma és kiabálás ver fel; ajtómat feltárva katonák és polgári ruhás emberek tömege ront szobámba; fegyveres kézzel állnak körül; amint nyugodtan, de a dolog szokatlan voltán méltán csodálkozva, szelíden azt kértem, ugyan minő felhatalmazással cselekszenek, megragadnak, alig hagynak időt arra, hogy ruhámba bújjak, és mint valami gonosztevőt, akit már régóta keresnek, s most végre ellenséges földön elcsíptek, mint valami erdők mélyén hurokra kerített rablót, kocsira tesznek, s Magyarország nádora nevében külföldre hurcolnak. De vesszen e csúfos éj emlékezete! ne jusson el még azokhoz se, akik az ilyesmiben gyönyörködnek! Nem beszélem el, milyen látványosság voltam a közutakon, fegyveresek között, nyitott postakocsiban szállítva, vagyis inkább a lehető legnagyobb sebességgel tovaragadva, mind Magyarországon, mind különösen az ausztriai városokban a mindenfelől összecsendülő népség számára. Csak azt az egyet mondom, és mivel meg vagyok róla győződve, szilárdul és teljes hittel állítom: az a tanácsadó, aki azt ajánlotta, hogy így kell bánni a magyarokkal, aligha volt királyunknak őszinte barátja.

Magam is jól tudom, hogy nem szabad minden vak és kőszázóbeszédnek hitelt adni. De előttem, aki már annyi és oly szörnyű bajt kiállottam, nem tűntek fel hiú szóbeszédnek s még kevésbé elvetésre méltónak mindazok a dolgok, amiket a bécsi nyomozási eljárásról — mely a törvények előtt teljességgel ismeretlen, és éppen ezért nem tudja elnyerni a népek oly szükséges bizodalját — az általános, állandó, sőt immár

mindenkinek a jövőtől rettegve, szorongó lelkébe napról napra belopózó hírverés terjesztett; mert annak a szerencsétlen lengyelnek földi maradványait, aki — amint most felteszem — lemondván róla, hogy életének megkegyelmezzek, vagy talán azzal az eltökéltséggel, hogy nem fogja elárulni társait, maga emelt kezét magára a börtönben, miután előbb a temető útjával szomszédos karóra meggyalázó táblával nyakában felakasztották, épp azon a napon földelték el, midőn engem arra hurcoltak. Letévéen tehát minden reményről, hogy valaha is igazságot kapok, s még inkább arról, hogy annyi bajom orvoslásra talál — és már-már bizonyos lévén benne, hogy itt kell hagynom az életet —, engedtem, hogy csak hurcoljanak, mint ellenségeim ármányainak és őrjöngésének áldozatául szánt barmot; és amikor ama félelmetes és titkos nyomozóhatóság színe elé vezettek, annak *három vagy négy* tagja között, mintegy összes sérelmeim betetőzéséül, ott találtam legádázabb ellenségeim egyikét, aki évek óta elviselt bajaimnak elsőrendű okozója és eszköze.*

Ó Barátom, mikor az elmúlt esztendőben Pesten Veled egy házban laktam, balszerencsém közepette is nyugodtnak láttál; láttad, hogyan viseltem el azt a meg nem érdemelt csapást. De egyáltalán nem láthattad lelkeim belső érzéseit. Ismerhetsz tehát; adj ezért hitelt nekem, aki már kétszer megpróbáltam, mit jelent meghalni: kifejezhetetlen vigasz az igaz ember számára, ha az emberi igazságtalanság minden nyilának kitéve, ám önmaga becsületét megőrizve, és erényébe burkolózva elmondhatja: *életemet elrabolhatja az emberek hatalma, de jó lelkiismeretelem nem!* Nem panaszkodom azonban tovább sorsom igazságtalan voltáról. Bilincseimben is szabad vagyok, minthogy visszanyerve hazám törvényeinek védelmét, és igazi bírakat nyerve, ártatlanságom diadaláról is bizonyos vagyok.

Második rész

1. vádpont. „Átvizsgálván a vádlott kéziratait (úgymond a királyi ügyész), mint valami tükörből, láthatóvá válik, hogy milyen az ő szelleme és jelleme, érzülete és megszokott gondolkodásmódja.”

Feleletem az 1. vádpontra : Szelleme: sohse kereste a rejtékutakat; nem kerülte senkinek tekintetét, és nem riadt vissza attól, hogy bárkivel is szembenézen. Jelleme: keményen és részreahlás nélkül keresi az igazságot, követi az erényt. Inkább lenni akar derék ember, mint látszani annak; és jobban szeret világosan látni, mint sötétben botorkálni. Mint a sötétség ellensége, erejéhez képest világosságot terjeszt. Barátja a szabadságnak, ellensége a szabados féktelenségnek: ezek különböző voltát megtanulta és jól ismeri; a törvényes uralkodókat, ha igazságosak, kegyelmesek és humánusak, tiszteli, szereti, becsüli: — talán jobban, de

* Úgy vélem, hogy az igazságnak és igazságosságnak rovom le tartozásomat, amikor jól meggondolt szavakkal tanúsítom, hogy a bécsi nyomozásról szállongó hírek nem voltak megalapozottak. — Továbbá *Schilling* úr, aki ezen vizsgálat jegyzőkönyvét vezette, kiváló férfiú, és teljesen méltó arra, hogy ily humánus tejedelem alattvalója és tanácsosa legyen; és követendő példát adott ama két magyar egyikének arra (a másikat nemes jelleműnek és polgártársai iránt emberségesnek ismertem meg), hogyan kell bannia embernek emberrel, férfiúnak férfiúval, külföldivel is, különösen hivatalos ügyekben. — Hasonló dicséretet érdemel az a bánásmód is, melyet a rendőrség részéről tapasztaltam.

bizonyosan őszintébben, mint azok, akik már a szabadság és a filozófia pusztá nevéből is borzadnak (mert a filozófiát nem is ismerik, és ezért hálátlanul üldözik), a jog és igazság eszméit teljesen kiforgatják lényegükből, végül bárgyú, meggondolatlan rágalmazó-szenvedélyükkel, mellyel minden derék embert megtámadnak, többet ártnak, mint általában hiszik, még az igazságos fejedelmek jó ügyének is, amely nyilván nem szorul ilyen fegyverekre. — Gyűlöli és elátkozza az álnokságot és a zsarnokságot, mint az emberi nem legborzasztóbb és legveszesebb ostorait.

Ez hát a vádlott *érvülete*, ilyen gondolkodásmódja, minden kendőzés és minden kerülgetés nélkül föltárva; szavaival, műveivel s előbbi életének egész berendezésével ezt bizonyítja; *kézírataiban* sem nyilvánult ez meg másképp, mint itt; és végül nem szorul semmiféle *tükörre*, különösen görbe tükörre nem.

2. *vádpont.* 1789 előtt szerzett verseinek tartalma a királyi ügyész számára ismeretlen, a vádlott első szellemi terméke valaminő végzet révén a Magyar Museumhoz jutott el, s a nevezett évben került nyilvánosságra; a vádlott ekkor számos verset írt, a lángban álló Franciaország példájából bő és roppant alkalmat nyerve a verselésre.

Felelet a 2. vádpontra: Költeményeim és egyéb nyilvánosságra hozott munkáim, miként bárki más: a királyi ügyész számára is nyitva álltak és állnak.

Szellemem *első terméke* nem az, amit a vádló említ, nem is *abban az évben* került kiadásra, s a Magyar Museumban olvasható költeményem sem *végzet* folytán került oda, hanem a már akkor megszokott rendes úton: a *törvényeink számára azelőtt ismeretlen* cenzúra tudtával és beleegyezésével nyomtatott ki, amint ezt már máskor kimutattam. *Első* verseim, amelyeket a *nyilvánosságra* méltóknak tartottam, a következők — már 1783-ban írtam és 1784-ben adtam ki azokat:

Hazájáért élni, szenvedni, 's jót tenni;
Halált, vagy rabságot érte fél sem venni:
Barátom! olyan dolgok, mellyek az embernek
Ditsőség' mezején oszlopot emelnek! —

Így éreztem, így gondolkodtam *ifjúkoromban*; hogy férfikoromban hogyan érzek és gondolkodom hasonló dolgokról, ezt a következő, alkaioi versmértékben írott töredék mutatja meg:

.....Úgy van!
Szép, a' Hazáért tűrni, viselni rab-
Lántzot, 's halált szenvedni, ditső dolog.
A' melly halandó él 's vesz érte,
Nemzeteket nemesített nevével! —

Aki mindig így érzett, s akinek ez a „megszokott gondolkodásmódja”, az *nem esküszik össze hazája ellen.*

Igaz továbbá; a franciák példája *bőséges alkalmat* adott mind a *verselésre*, mind az írásra és *gondolkodásra*; a költőknek nem kevésbé, mint a szónokoknak, filozófusoknak, történészeknek, politikusoknak, teológusoknak; az uralkodóknak és az alattvalóknak, a népeknek és a fejedelmeknek; általában mindazoknak, akik ésszel megáldva nemcsak tengődnek, hanem, ahogyan emberekhez illik, élnek és gondolkoznak is.

Az, ami Párizsban történik és történt, természetesen feszült érdeklődést kelt, és kell is, hogy keltsen mindenütt a föld kerekéségén; s az emberek lelkében nem keltett, és különösen a jövőben sem fog kelteni kisebb forradalmat (különösen, ha a háború még soká el talál húzódni), mint maga — (távol legyen a sanda rosszhiszeműség szavaimtól, hiszen mi filozófusok holt nyelven beszélünk, melyet a köznép nem ismer — s ez nagy érv a latin nyelv hívei számára! — s azok, akiknek számára ezeket írjuk, meg fogják érteni szavaink helyes értelmét) — tehát kimondom: mint maga a keresztény vallás alapítása! — Tovább folytatom — mint-hogy használni szeretnék — és kijelentem: Szerencsétlenek azok az uralkodók, szerencsétlenek azok a miniszterek, akik a természetnek és az emberi dolgoknak egymást kölcsönösen visszahúzó, de előre is hajtó minéműségét által nem látva, s meg nem értve az okoknak az okozatokkal, s ezeknek amazokkal való kölcsönös összefüggését, hatását és visszahatását: a vélemények végzetszerű áráját gyöngé és vakmerő kézzel inkább szeretnék és akarnák visszafelé terelni, mint megfelelő csatornákon és korlátokon belül levezetni. Ezeket csak az alkalmából kifolyólag, elvontan és általában mondtam olyan férfiak számára, akik józanul szoktak gondolkozni.

Egyébként: az 1789. évi francia forradalmat minden nemzet legkiválóbb férfiainak helyeselték; közönséggé tett műveikben beszéltek róla és ünnepelték; mindnyájuk helyett és példának okából álljon itt közülük Wieland, ugyanaz, aki csak tíz esztendővel azelőtt a királyi felség isteni eredetéről szóló tételt védelmébe vette. És tudomásom szerint mégsem fogták egyiküket sem perbe, még kevésbé büntették meg! Hárítsák el a mi fejünkről is a felsőbb hatalmak az ilyen nyomozásokat, melyek természetüknél fogva arra törekszenek, hogy elvegyék az emberektől még az eszmecsere lehetőségét is — azt pedig, hogy ez még a szolgaságnak is legvégső jóka, méltán mondotta a régi államférfiak legnagyobbika, a Trajanus császár korához méltó író, akit hogy ősei közé számíthat, nem ok nélkül hirdelte dicsekedve a római birodalom egyik legnagyobb uralkodója, Tacitus császár.

Ezek a vádaskodások minden figyelemre méltók, mivel, ha maguk a törvényszékek tüstént vissza nem utasítják őket, rövidesen új korszakot vezetnek be Magyarországon; hiszen ha egyszer megvetik az ily vádaskodások alapját, s elterjednek az ilyenfajta bizonyítékok és érvelések, kell, hogy a gondolatoknak, sőt a dolgoknak is új rendje következzen el.

Így hát e hamis vádaskodások igazi bajokat vonhatnak maguk után, s netán az én hibám és nemtörődömöm folytán is káros például szolgálhatnak idővel. Annál elszántabban állok hát talpra ellenük; és amennyire helyzetem s az idő rövidege engedi, tollat ragadok az ügyész törekvései ellen, hogy ezzel is teljesítsem a jó polgár, a hű és igazságos fejedelmével szemben kötelességtudó alattvaló feladatát.* De nem fogom a dolgot hosszadalmas okoskodásokkal nyújtani és késleltetni, megleg-

* „Szerencsétlenség az államra nézve, ha nem akad a közösség jogának egyetlen védelmezője sem! Az ilyen királyság — vagyoniával, kereskedelmével, fejeivel és polgáraival együtt csakhamar a kikerülhetetlen anarchiába zuhan! Törvények, törvények kellene ide, hogy megmentsenek egy nemzetet a pusztulástól, és az irás szabadsága, hogy megőrizze a törvényt!” — Raynal.

szem azzal is, hogy olyan tekintélyeket és példákat, s olykor párhuzamokat hozok fel, amelyek ily vádakkal szemben különben is többet érnek, és e bűnper természetét is jobban megvilágítják. Tehát :

Az, ami — nem azt mondom, hogy hallatlan Angliában, amelynek szabadságát már oly sok kiváló férfiú s már annyiszor megcsodálta, de amely ennek ellenére a tények tanúbizonysága és számos író nem megvetendő tekintélye alapján nekünk úgy látszik, már sokat, sőt nagyon is sokat veszített alkotmányának életerejéből ; — az tehát, ami, nem mondom, hogy hallatlan Angliában, nem mondom, hogy hallatlan Németország szabadabb tartományaiban, ahol tudásom szerint az írás szabadsága csakugyan valódibb, mint bárhol másutt : — de ami hallatlan még Svédországban, Poroszországban és Dániában is, ami még e nem szabad országok írói számára sem tilalmas : az a vád tárgya most én ellenem, Magyarországon, a királyság kezdete után (körülbelül 897-től számítva) kilenc évszázaddal ! Ellenem, magyar író ellen, hat év elteltével nyolc versoroscskát hoznak fel, ami az egész tárgyról még annak idején, mégpedig a *cenzor jóváhagyásával* jelent meg ; ellenem, magyar polgár ellen, a filozófia századának 95-ik évében, a törvényszék előtt e *nyolc versoroscskát* hozzák fel vádul, hogy a hazaárulás vádját *rámbizonyítsák !* De íme, nagy pártfogóm van ügyemben : azt a forradalmat, főleg annak gyümölcsét és *eredményét* : az alkotmányt helyeselte maga *II. Lipót* római császár, a magyarok királya is !

3. vádpont. A „Magyar Museum” II. kötetének 9. lapján közölt versek a lelkek általános elkésztése végett irattak.

Válasz a 3. vádpontja : Az az egész költemény, melynek ez a helyéről és összefüggéséből kiragadott néhány sor csak egy részét alkotja, 37 versszakból áll. Miután a költő ott felsorolta a múlt idők bajait, a jelenlegieket csak 2 versszakban röviden érinti, intézi el. Majd barátját szólítja fel, akihez verseit intézte, őt buzdítja egy jobb jövő reményében a hazai nyelv és irodalom ápolására. — Továbbá :

Ha azok a tények, amelyeket ott érintek, közismertek és az emberek szemeláttára történtek : igazat írtam, és nem a magam, hanem hazám és királyom bajait és nehézségeit fejtettem ki (habár azok az enyéme is) — hiszen a király kára és nehézségei mindnyájunkkal közösek, és ő, bár jóhiszemű, de nyilván megtévesztették, és — ahogyan olykor mesélik — önmagának és másoknak helyrehozhatatlan kárára megveti azoknak a jó tanácsait, akik pusztán az igazság és közjó szeretetétől indítva merészkedtek véleményüket föltárni ; tehát : hazám és királyom bajait és nehézségeit fejtettem ki, és ezzel meggyőződésem szerint a jó polgár kötelességét teljesítettem. De nem is szabad a költőnek oly szándékot tulajdonítani, amely nem volt benne, sőt nem is lehetett meg benne. Hiszen nemcsak a jelen számára, hanem az eljövendő kor számára is ír. Jól tudja, hogy költeményeinek hire, nevének dicsősége nem az éppen most élőknek pillanatnyi tapsaitól függ. Tolla révén élni fog az utókorban is, vagy együtt hal meg annak termékeivel. Tehát ennek a költőnek költeményei, akit én jobban ismerek, mint a vádló, nem a lelkek felháborítása végett vannak írva. Sőt : ki nem látja, hogy ily módon a királyi ügyész az egész nemzet ellen indít pert ? Ki ne látná, hogy ezáltal azt, amit *mindenki* érzett, mondott, írt és cselekedett, most *egy ember ellen vádként* hozzák fel, vagy legalábbis egynek vetik *bűn*

gyanánt szemére? Ilyet az ügyésznek nem szabad tennie. Kell, hogy szent és sérthetetlen legyen előtte a nemzet joga és becsülete, akárcsak a saját joga, hiszen ez amattól alig különbözik, sőt ugyanazon forrásból ered; úgyhogy ez amazok nélkül érvényben sem maradhat, egyenesen semmis. — Ami itt meg van írva, azt nem lehet egy embernek felróni úgy, hogy a többiek is meg ne éreznék; nem válhatik egyetlen ember szegényére úgy, hogy másokra is ne hozzon gyalázatot. De elég erről ennyi. Én azonban ezen túlhaladva még azt is elismerem és megvallom, hogy azokat, amiket akkor írtam — noha azóta sok dologban jobb belátásra jutottam, és sok dolgot az összes tudományok és művészetek tanítómesterének a tapasztalásnak segítségével jobban átlátok — mondom, azokat, amiket akkor írtam, mindig tekintetbe véve, ahogyan méltányos, a körülményeket, — ma se bántam meg. Sőt ellenkezőleg: nagy dolognak tartom, hogy csekély létemre nagy dolgokra törekedvén, használtam hazámnak; megnyertem polgártársaim tetszését; hazám sorsa felől akkor sem estem kétségbe; sok mindent előre megmondtam azokból, amik bekövetkeztek; végül őseik elkorcsosult unokáit ugyanolyan állhatatosságai vettem meg akkor, mint ahogyan később, a megváltozott körülmények között rosszaltam balga felbuzdulását azoknak, akik hajdan gyáva tespedtség szennyében heverték, most viszont — ahogyan ez már történni szokott — túlságosan hetyke szavakkal és abban a hiszemben, hogy a jó polgár minden érdeme pusztán a *bajusszal*, s a szabadsággal való üres kérdésben áll, a *haza*fi szent nevét megszenstségtelenítik.

Egyébként, hogy ne adjak alkalmat rosszindulatú félremagyarázásokra, kijelentem: noha fenntartom, és erősen meg vagyok győződve arról, hogy az uralkodóknak még jót tenni sincs joguk *erőszakkal, népiük akarata és ellenszegülése ellenére* — mégis hálás lélekkel tiszteltem II. József emlékezetét, aki pedig gyakran vétett *ez elv ellen*, és tudatában vagyok annak a számtalan sok jónak, amit a rosszak mellett cselekedett. Sőt határozottan állítom, hogy *ő már pusztán azzal is, hogy a gondolkodás és írás szabadságát* (az embernem eme szentséges és sérthetetlen jogát) visszaadta a végzetes tespedtségből felocsúdott népeknek, megérdemelte örök hálájukat, és megszerezte nevének halhatatlan dicsőségét. Sok fejedelmet mint jelentéktelenekeket, a feledésnek ad át az utókor; sokakat (ahogyan már mi is tesszük az ókor ama *Nagynak* nevezett rablójával — akit a maga korában csak a szkithák értékelték helyesen és igazságosan, s figyelmeztették jövődő hírére —, valamint az ő hitvány és átkozott utánozóival) mint a földkerekség kirablóit és a nemzetek elnyomóit átkaival fog kísérni; ellenben arról nem fog az utókor megfélemedezni, hogy II. Józsefnek megadja az őt megillető, *erényével és példaadásával* megérdemelt dicsőséget, és őt az emberi nem kimagasló jótevői közé számítja.

4. *vádpont.* Az 56. lapon olvasható vers az alattvalók lelkének fölizgatására, a földesurak ellen való gyűlölet szítására és avégett íratott, hogy a nép rázza le mindkét hatalom igáját.

Válasz a 4. vádpontira: Úgy látszik, hogy a kérdéses, már gyakran emlegetett vers további védelemre nem szorul, hiszen minden kifogáson felülálló magyarázókat szerzett — amint ez az NB. NB. alatti mellékletből kitűnik.

De amit az ügyész a földesurakra és mindkét hatalom igájának lerázására vonatkozólag felhoz ellenem, az új és valóban különös vád. Ugyanezek a verssorok, amióta följelentették, és nyomozás tárgyává tették őket, annyira híressé váltak (s éppen ez az ilyen tilalmak szükség-szerű gyümölcse), hogy mindenfelé száz meg száz ember idézi őket mindeddig azonban tudtommal senkinek nem jutott eszébe, hogy ilyesmit keresen és találjon azokban. Talán arra való ez a vád, hogy ellenem szítsa a földesurak gyűlöletét is? — *Először* sok pap tételezte föl, hogy rájuk vonatkoznak e sorok, és panaszkodott emiatt. *Majd* az uralkodó figyelmébe ajánlották, hogy torolja meg e versék féktelen szabadosságát. *Most* pedig a királyi ügyész a földesurak gyűlöletét irányítja ellenem. Már csak ez az egy hiányzott. — De mit bizonyít mindez? Az én rossz-hiszeműségemet-e, vagy inkább a magyarázókat?

De ha mégis úgy vélnék, hogy e verssorok még védelemre szorulnak, nem fogom cserben hagyni ügyemet. Védeni fogom verseimet, és elérem, hogy ne kelljen őket tovább vizsgálat tárgyává tenni.

5. *vádpont.* Az 58. lapon olvasható vers a nép lelkének felizgatására és a királyi udvartól való elidegenítésre alkalmas.

Felelet az 5. vádpontra: Nem akarom azt kérdezni, vajon érvényes és megengedhető-e a vádolás és érvelés azon módja, hogy helyükről és összefüggésükből kiszakított különböző verssorok bizonyíték gyanánt használtassanak. De azt minden olvasó láthatja, hogy itt a megyegyűlésekről és a főispáni tisztségekről van szó, melyeket azelőtt ténylegesen és *rendeletek* által felfüggesztettek, de most törvényes érvényükbe és hatáskörükbe visszaállítottak. Ha a Karok és Rendek mindig megtarthatták volna gyűléseiket, s nem szüntették volna meg a közügyeknek annyi század óta tiszteletben tartott nyilvános megtárgyalását, akkor az állam ama felforgatása sohasem következett volna be. — *Nyilvánosság* az állam alkotmányának első támasza; e nélkül a szabadság csak üres szó! Nyilvánosság nélkül, *ismételtem*, nem jöhet létre lelki egység, semmiféle kapcsolat, semmiféle kölcsönös bizalom a polgárok között, semmiféle közszellem; enélkül pedig nincs *nemzet* sem! Bizonyára éppen a királyi udvar életbevágó érdeke, hogy meg ne romoljék egy nemes nemzet szabad közszelleme; — hiszen az tartja és őrzi meg a monarchiát sértetlenül fényében és fenségében; és főleg ez idézi elő, hogy a fenséges Ausztriai Ház első mindama uralkodóházak között, melyek a föld kerekességét birtokolják.

Különbben is ezt a költeményt *háromszor nyomtatták ki, háromszor cenzúrázták*, sőt megjelent a Bécsben közrebocsátott magyar hírlapban is, amely akkor még nem volt oly *nyomorúságos*, és még a köznép lelkületét is megrontó.

6. *vádpont.* A vádlott az itt szintén őrízet alatt levő Szabó Lászlóhoz intézett levele első részében, mely a vádirathoz 4. szám alatt van csatolva, főként arra törekszik, hogy ellenszenvet szítson a papsággal, mint minden felvilágosodás ellenségével szemben; hogy gyűlöletet szítson azon férfiak ellen, akik segítik a könyvek cenzúrája tárgyában kibocsátott oly üdvös királyi rendeletek végrehajtását.

A második részben pedig a haza képzeletszülte bajaitól, s a fölöttük érzett fájdalomtól gyötört szerző azt kérdi társától: mit vár ezekben a válságos időkben, mint vélekedik? mit várnak a jövőtől a budai Királyi Vár lakói, és mire készülnek?

Felelet a 6. vádpontra : E költői levelet 1793-ban írtam. Annak a barátomnak a neve, akihez intézve van, ismeretes a Magyar Museum olvasói, sőt mindazok előtt, akik csak egy kissé is törődnek hazai irodalmunkkal ; — s ezt joggal föl lehet tenni éppenséggel azokról, akik ezt a hexameterekben írt költői levelet olvasni fogják. — Bebörtönöztetésének, amint ezt a bíráknak jól kell tudniok, semmi köze sem hozzám, sem költeményemhez ; legfeljebb talán annyi, hogy sorsomnak — barátja sorsának — ismerete és emléke egyike lehetett azon távoli okoknak, amelyek őt ama társaságba való belépésre ösztönözték és készítették. Egyébként nem tagadom, hogy barátja voltam, és most szívből fáj-lalom sorsát ; — sőt megvallom, hogy barátaim sorsa újra felszítja és szerfölött fokozza lelki fájdalomamat, minthogy ők bizony jobb sorsra érdemesek. — De meg kell jegyezmem, hogy több ily nevű író van, s ezért őket vagy előnevükkel, vagy szülőhelyük nevével különböztetik meg. Így van *Baróti Szabó*, *Bartafalvi Szabó*, *Sz. Jóbi Szabó*. A két elsőnek még a keresztnévük is közös : *Dávid*. E körülményekre eleve tekintettel kell lenniük a bíráknak, hogy annál világosabban átláthassák és felbecsülhessék ama *tanulmányi előadó* megbízhatóságát, aki már a Magyar Museum alapján javasolta elítéltetésemet, és ezt a vádat koholta ellenem, hogy valamiféle szatírárt írtam Szent Jób és Szent László ellen (mint ahogyan ezt nekem is hírül adták, és ahogyan ez abból az emlékezetes, a Nagyméltóságú Tanácshoz intézett betiltó végzésből is kiviláglik).

Bár az igazságszeretet, az irodalom gondja, a tisztelet polgártársaim iránt, kik annyi mendemondát hallhattak e költeményről, végül pedig az ügy természeté is azt követelné tőlem, hogy ezt az egész levelet részletesen fejtegessem ; — mégis, minthogy meg vagyok győződve róla, hogy annak értelme oly nyilvánvaló, hogy csupán a magyar szavak eddig használatos jelentésének izetlen, balga és még a középkor sötét századaiban is hallatlan értelmezés szerinti elferdítése által lehet elcsavarni, úgy vélem : megsérteném bíráimat, ha e költemény hosszabb védelmére vállalkoznám. Montesquieu így szól erre vonatkozólag : „Ha ily világos dolgok bizonyításáról van szó, biztos lehet az ember, hogy senkit sem győz meg.” — Így hát elégnek gondolom, ha néhány, a kitűzött célra tartozó tudnivalót előrebecsátva, a dolog lényegét fejtem ki, adom elő ; majd az egész költeményt, úgy ahogy van, a vádiratból ide másolom, s végül egyik-másik fönt idézett vádra megfelelek.

E levelet *költői műként* kell tekinteni, és a költészet ama műfajába kell sorolni, amelyre hajdan Horatius adott oly ragyogó, közülünk alig valaki által utánozható példákat akkor, midőn az idők kegye — a Város és a Föld kerektségének annyi, oly hosszú és szörnyű viszályai után — a haldokló római szabadság ama nem remélt, utolsó javait ajándékozta az emberiségnek —, amikor *Augustus császár alatt szabad volt Catót dicsőíteni!* Igaz, hogy néki is nem kevésbé, mint e korban minékünk, akik kiválóságban és érdemben kisebb (bár remélhetőleg nem teljesen méltatlan) csodálói vagyunk, folytonosan meg kellett küzdenie az ostoba Fanniusok, Demetriusok, Tigelliusok és más effajta izetlen kritikuskok bárgyú bírálataival, sőt, amint panaszozza, *csaknem az összes hozzá nem ró szenátorok* lármájával is. Azonban, minthogy pártfogóiuul megnyerte Maecenasokat, Agrippákat és Polliókat, Serviusokat és Bibulusokat,

a művelt előkelők egész seregét, sőt minthogy maga a császár is elismerő bírálatban részesítette : nem kellett félnie, mint most nekem, az ügyész vádjától, holmi tanulmányi előadó gyűlöletétől, vagy a Móricok félre-magyarázásától. Így eshetett még, hogy ő, minthogy biztosítva volt számára azoknak helyes ítélete és erős barátsága, akiknek jóindulata — az utókor megbecsülésén kívül — szívéen feküdt, s így védelmezettve volt a helyeset fel nem ismerők gyűlölködése ellen, nyugodtan vélekedhetett úgy, ahogy akart, és nyiltan ki is mondhatta, és lantjára bízhatta, amit gondolt. Mert bizony a Brutus katonájáról feltehető, hogy ellenkező viszonyok között inkább akart volna mélyen hallgatni, és isteni láng-elméjében meg sem mutatkozni, mintsem holmi Hermogeneseknek tetsző műveket írni. Így hát a pajzsok rég eltűntek, nevüket és a tógát már alig méltatjuk emlékezetünkre : Jupiter vára is átengedte méltóságát a Vatikánnak ; Flaccus lantja azonban túlélte Vesta örök tüzét, legyőzte az idők zordsóságát, és bennünket s korunkat gyönyörködtetve int, bájos zengésével az erény s a haza szeretetére hív, felgyűjt, és a szatadok szüntelen múlása közben erőben mindig gyarapodva, mindenhol és mindenkor gyönyörködtetni fogja a legjobb, legkülönb halandókat ! — De íme a költőt kellesténél messzebb sodorta a nagy látnok iránti szent szerelme, a filozófust a múlt emlékezete.

Nos hát, e költői levelemnek, amely — mint a mottó mutatja —, rapszódikus szellemben íródott, terve és tartalma a következő :

A költő költő-barátját, aki a homi nyelv művelésében és a Magyar Museum szerkesztésében munkatársa volt, és hosszú hallgatásba merült, megkérdezi : vajon visszatért-e már ide Budára a Mohácsra kiküldött bizottságból, melynek jegyzője volt.

Van-e magyar ember, ki meg ne indulna e mezőváros gyászos nevének hallatára? aki ne sóhajtana fel, ha ama végzetes és meggondolatlan csata emlékét földidézi, nemzetének annyi bajára gondolva, melyek innen eredtek? Ki ne ismerné, ki ne átkozná egész lelkéből okait és értelmi szerzőit e vereségnek, amely tönkretett bennünket? amely barbár hatalom igájába döntötte hazánkat, hogy csak századok múltán, számtalan halál, mérhetetlen vérontás által szabadulhasson fel. — Mind-ezt a költő tudta és érezte ; és hogy a pártviszályok átkait, minthogy ebből az alkalomból szembeszökően megmutatkoztak, láttassa és megéreztesse, versben fejezte ki. (Az író nem csupán azért ír, hogy olvassák, de azt akarja, hogy együtt gondolkozzanak, együtt érezzenek véle.)*

A vers-szerző ezután kifejti, hogy mitől fél. Érinti és korholja a rossz polgárok fondorlatait, zavarkeltéseit és vétkeit, úgy, ahogyan az minden becsületes író kötelessége ; de egyetlen egyént, egyetlen társadalmi osztályt sem nevez meg, noha ezt is tehetné, hiszen a közügynek fontos érdeke, hogy megismerje a gonoszokat. Most megindulva azokon, amiket felsoroltam, rátér az emberi sors fölötti elmélkedésre ; számbavevési az emberi élet rövid voltát, de azt is, hogy az élet az érdemek által a halálon túl is kiterjeszthető. Végül arra hív fel, hogy tegyünk eleget emberi és polgári kötelességeinknek, hogy munkálkodással bizonyítsuk be ember- és hazaszeretetünket, s erre a dicsőséges reményével is lelkesít. — Ezek foglaltatnak az első részben.

*, „Nem arról van szó, hogy olvasásra, hanem, hogy gondolkodásra bírjuk az embereket.” Montesquieu.

Második rész A költő a jövőtől rettegve, mikor reng körülöttünk a világ — s miért ne félne két tűz között, mikor már közelünkben ég Ucalegon, mely, ha nem vagyunk okosak, valamennyiünket kétségkívül elnyel lángjaival? hogyan félne, mikor a költő ezt a rémes áradatot, mely a Volgát és Dont már régóta a Dunával akarja összekötni, s már azzal fenyeget, hogy a várat, ahol ezt írom, talán az utolsó gátakat is áttörve, megszállja —, amikor nyitott szemmel látja ez áradatot mindazokkal együtt, kiket a természet nem tett tompaelméjűvé? — nos, a költő megrendülve a jövő fölötti aggodalomtól, kérdi: ugyan mit várhatunk e kétséges időben? Hol a remény, hol a menekvés?

Az államokról, amint tudod, két úton lehet gondoskodni. Az első az, hogy külállamokkal szövetséget kötünk, és erős fegyveres hatalmat szervezünk a véletlen és hirtelen eshetőségek ellen (s ezt legalábbis Európa mostani állapotában szem előtt kell tartanunk). Ilyesmivel *egyedül az uralkodók* bölcsessége foglalkozik (illetve amaz *alkotmány* jellege szerint, amellyel összhangban kell működniük, gyakran azon *polgárság tudtával*, melynek élén állanak). Otthon: a társadalom céljainak megfelelő, az idők változásához alkalmazott törvényekkel, s ezeknek mindig biztos és készen álló segítségével lehet gondoskodni a közügyek helyes folyásáról. Ebben már az *alattvalóknak* is megvan a szerepük.

S ha ez így van, ha napról napra növekszenek itthon és a külső háborúban a közbajok — ugyan ki az, aki ezt ne tudná, ne látná? aki ne röstellné, hogy ezt tagadja nekem? ugyan kik azok — kérdem —, akik túlságos jólétükben annyira elvesztették eszüket, hogy azt vitatnák: nincs itt mitől félni, nincs itt szükség — ha valamikor, hát most van — nagy lelki egységre és aggodalomra a jövő felől? akik úgy vélekednének, hogy nem kell visszazorítani a világosság ellenségeinek ezt a vétkes vakmerőségét? Pedig a nemzet jobb része nem fogja tovább tűrni, hogy a felvilágosodást az emberi hitványosság bárminő mesterkedése elragadja tőle. — Én bizony, mondá Cato Catilina ama furfangos védőjének, annál sokkal jobban féltém hazámat és önmagamat.*

Ha mindezeket így átlátjuk, ugyan honnan várhatná a bajok orvoslását, kikből meríthetne reményt a jobb idők eljövetelére a magyar író — (aki jól ismeri hazája ügyeit, de azt is, ami másutt történik), mint onnan és azokból, ahol és akik a közjóról gondoskodnak? Mint azoktól, akik, a jelenvalót a múlttal serényen és előrelátóan egybevetve, a jövőt a múlt alapján előre látni, az állam fenyegető bajaival így idejében szembeszállni képesek is, akarnak is, kötelesek is? Természetesen itt azokra gondolok, akik 1. az állam kormányrúdjánál ülnek, és így némileg a lelkek gyepőlőit is kezükben tartják; és ki ne látná, hogy ezt Magyarország s a *budai Várban* (ahogyan a költemény kifejezetten mondja is) másokra, mint a *királyi vár lakóira*, és mindenekelőtt a *királyi hercegre* („Buda-Vára’ Királyi Lakossi”) ép ésszel vonatkoztatni nem lehet? 2. azokra, akik azt a megbízást nyerték, hogy az ország alkotmányát jobb rendbe hozzák, s e végből mindazon tárgyköröket, amelyek a törvényhozói hatalmat jellemzik, és amelyekre vonatkozólag e hatalmat gyakorolják, maguk között felosztották, s akiket a magasztos célra,

* Lásd Caesar és Cato beszédét Sallustiusnál Catilina összeesküvéséről szóló művében.

melyet a legbölcsebb halandók is csak megfeszített munkával érhetnek el — (hiszen mi lehetne magaszosabb, mint határozni nemcsak a most élő milliók jóléte, hanem a következő korok boldogsága felől is? én nem látok magaszosabb célt) már három évvel azelőtt, a költemény írásától visszafelé számítva, a nemzet általános szavazatával kiválasztottak, mint megannyi Solont. s akikről úgy hírelett, hogy ide Budára és Pestre fognak összegyűlni, mint ahogyan ez az egész ország előtt ismeretes. — Tehát ezekben veti a költő is reményét: ámde éppen hazája gyöngéd szeretete s a múltaktól való iszonyodása folytán aggodalom és szorongás fogja el. Ezért kérdezi (mint már fentebb kezdte) és szeretne bizonyosságot szerezni afelől, mit lehet várnunk, miben reménykedhetünk akkor, ha esetleg új hullámok űznék a tengerre államunk törekeny hajóját? (itt egy szóval sincs valamely magántársaság említve, s ilyesmire hely és alkalom sincs itt, ahogyan pedig a vádló mégis feltételezi). Vajon ott vannak-e nemzetünk ezen említett új törvényhozói? (Ott vagynak-e Népünk' új Szólói?) s milyen az érzületük, egységük és összhangjuk? — S hogy ez a kérdés oda nem illő és fölösleges-e, vagy joggal van-e föltéve, azt bírának közül azok tudhatják legjobban, azoknak van erre nézve tapasztalatuk, akik akkor vettek részt e bizottságok számos tanácskozásában, amikor még az *alapelvek* megállapításáról volt szó, mintegy a *haza fölépítendő templomának alapvetéséről*, hogy abba majdan elhelyezék az állam eme szent, most készülő palladiumát; — egyszersmind ők fogják megítélni tudni, vajon szabad-e a versszerző géniuszát, aki a költő tiszteletre méltó nevét, ahogy illik, meg tudja becsülni, s aki nem gyermekeknek, nem a bármely társadalmi osztályhoz tartozó műveletlen *tömegnek*, mely különben sem törődik az effélékkel, hanem érett embereknek, férfiaknak és az utókornak énekel — vajon szabad-e a költő géniuszát szűk határok közé szorítani, szárnyaitól megfosztani, és bármiféle izetlen magyarázó neveltséges igája alá vetni.*

Ezeket röviden elmondván, a költő egyéb barátaihoz fordul kitérés-ként, akik Magyarország különböző részeiben élnek, s akik személy szerint nagyrészt nem is ismeretesek előtte, de akik, mint ugyanazon haza polgárai, ugyanazon drága anya fiai, és az erény növénykei, a barátság és kölcsönös szeretet kötelékeivel vannak vele összekötve, és mint ugyanazon műzsák papjai, vele egy célra törekszenek. Bennük találta már azelőtt is gyakran vígaszát, s most is tőlük kéri ezt; néme-

* A kritikának az a faja, amelyről beszélünk, a világon a lehető legalkalmasabb arra, hogy a nemzeti géniusznak hatáskörét korlátozza, és — ha szabad ezzel a kifejezéssel élnem — összegét csökkentse. — Nincs olyan szellem, akit ne bénítna meg, ha kicsinyes, hiábavaló aggályok milliójával zárják körül. A világon legjobb szándékaid vannak? Arra fognak kényszeríteni, hogy temagad is kételkedjél bennük. Nem törekedhetsz többé arra, hogy jól és szépen szólj, ha megdermeszt a rémület attól, hátha rosszul szólsz; és ha ahelyett, hogy saját gondolatmenetedet követhetnéd, csupa olyan kifejezésen kell törnöd a fejedet, amelyek kikerülhetik a „kritikák” szőrszálhasogatását. Főköztől raknak a fejünkre, hogy minden szavunkba így vágjanak: Vigyázz, mert elesel! — úgy akarsz beszélni, ahogy szoktál, — én pedig azt akarom, hogy úgy beszélj, ahogyan én! Éppen a magasba lendültél? Ruhádba csimpaszkodva húznak vissza. Van még benned életerő? Tűszúrással fosztanak meg tőle! Egy kissé a magasba emelkedtél? Készen áll ez a népség, veszi singjét és rőfjét, nyújtogatja a fejét, és utánad kiabál, hogy ereszkedjél le, hadd méricskéljenek meg. Tovaszágdalsz pályádon? Azt kívánják, hogy tarts számon minden kavicsot, amit hangyák hordtak utadba. Nincs tudomány, nincs irodalom, hogy ellen tudjon állni ennek a „pedánság”-nak. Századunk megalkotta az akadémiákat, — s ezek szeretnék, ha visszaterelhetnének bennünket a „sötét századok” iskoláiba. Montesquieu.

lyeket aztán megnevez és kérdi, min dolgoznak; s mindezekről attól, akinek ír, értesítést kérve, bezárja levelét. — Ezt a költői levelet most a maga egészében, úgy ahogy van, ide leírom; alávetem bármely illetékes, méltányos bíró tekintetének és szigorú vizsgálatának, s nyugodtan várom ítéletét. Nem utasítom el azok dicséretét, akiknek tetszését meg szeretném nyerni, mivel ez megtisztelő; nem riadok vissza bárki gáncsától sem, mert tudatában vagyok jó szándékomnak; sőt, ha egyáltalán várakozásom ellenére, úgy vélnék bírám, hogy büntetést érdemlek, ezt sem akarom könyörgéssel elhárítani.

[Itt közli a *Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz* c. verset.]

A papságról. — Ha ama jellemvonások magától értetődően 1. gyűlöletet kell, hogy keltsenek, s egyáltalán gyűlöletre méltók; 2. ha épp a királyi ügyész alkalmazása és értelmezése szerint fel lehet ismerni, hogy éppenséggel a *papságra* illenek és ennek sajátságai: akkor igazán semmi ellenvetésem nem lehet. S ha ez így van, akkor a papság azon tagjaihoz, ama vezetőihez fordulnék, akik rendjük többi tagjainál már születésük körülményeinél fogva is külön nevelésben részesültek, és így kell, hogy értelmesebbek legyenek, és elől járjanak a jó és a papi rendhez illő példaadásban és kötelességteljesítésben, — tehát hozzájuk fordulnék, és ama nagy írónak következő szavaival, aki az írók azon szent és tiszteletre méltó sorából való, kik halhatatlan műveikkel legtöbbit használtak a világnak (az uralkodóknak és a népeknek), s az emberiségnek és koruknak örök, magasztos becsületet szereztek, — e nagy férfiúnak következő, szintén papokhoz intézett szavaival — oly papokhoz intézett szókkal, akik pusztá véleménykülönbség miatt az Isten, a béke és a szeretet nevében ártatlanok véret ontották, és a filozófia csecsemőkorában még a koronás fők számára is félelmetesek voltak — ekképpen szólitanám meg őket:

„Ha az igazság birtokában vagytok, ne rejtsetek el azt előlünk a mód által, ahogyan élénk terjesztitek. Az igazságnak az a jellemzője, hogy diadalmaskodik a szíveken és a szellemeken, nem pedig az a tehetlenség, amit ti azáltal ismertek el, hogy az igazságot halálbüntetés és kínzás által akarjátok elfogadtatni. — Oly században éltek, amelyben a természet fénye elevenebb, mint valaha is volt, amelyben a filozófia megvilágosította a szellemeket, amelyben evangéliumotok erkölcsisége már ismeretesebb lett, és amelyben az embereknek egymás fölötti kölcsönös jogai, az az uralom, amit egyik lelkiismeret a másik fölött gyakorolhat, jobban körül van határolva. Tehát, ha nem józanodtok ki régi előítéleteitekből, amelyek, ha nem vigyáztok, már szenvedélyetekké válnak, akkor el kell ismerni, hogy javíthatatlanok vagytok, képtelenek minden szellemi világosságra és tanulásra; és szerencsétlen az a nemzet, mely tekintélyt kölcsönöz olyan embereknek, aminők Ti vagytok!” (A Törvények Szelleme. XXV. könyv. XIII. fejt.)

Azonban én ezeket az elviselhetetlen vétkeket, melyeket egyesek követtek el, bárha még oly sokan voltak is, sosem tulajdonítottam az egész testületnek! Pedig nagyon sokan vannak, akik szüntelen tevékenységükkel bizonyítják a tiszteletre méltó klérus amaz — először a legutóbbi öt évben, az egész világ szemeláttára kifejezetten nyilvánított — törekvését és szándékát, hogy *nem engedelmeskedik a törvénynek*, sőt — a fejedelem és a haza tekintélyének sem (lásd az 1790/91. évi 26. törvény-

cikk tanúbizonyságát); sohasem vettem a tiszteletreméltó klérus szemére (melynek tagjai között számos jó, kiváló és kitűnő férfiút ismerek és becsülök) oly súlyos bűnt, mely a keresztény vallás szellemével is egyenes ellentétben van, s az egész emberi nem átkára méltó; sosem neveztem a papságot *minden felvilágosodás ellenségének!*

Imádd Istent, tiszteld a törvényt, szeresd felebarátodat! — ezek azok az alapelvek, amelyeknek minden jól berendezett *államban* a társadalom alapjaiként szentnek és sérthetetlennek kell lenniök; ezeket kell tiszteletben tartania minden oly *vallásnak*, mely nem merőben ellentés az ésszel, az ember céljaival és a politikai testület egységével. Ezek azok az alapelvek, melyeket szavával, működésével, példájával tanított, melyekre egész tanítását fölépítette az Igazságnak ama nagy, isteni Követe. De noha az Embernek Fia — kedves és gyakran használt neve ez néki! — ki életével és szavaival az emberek szeretetreméltó testvérének tanúsítja magát, nem akart *uralkodni*, sőt maga volt a szelídség és a tiszta *szeretet*: némelyek inkább félelmetesnek akarták őt bemutatni. Innen azok a könnyek!

Ami a *könyv-cenzúrát* illeti, már föntebb, az I. részben kifejtettem, hogyan vélekedem róla. — Pártfogóinak pedig, ha ugyan pártfogásnak nevezhető az a módszer, amely még a jó ügyet is, mivel az a suta védelemmel mindig csak veszít, gyűlöletessé teszi (persze nem beszélek a királyi rendeletekről, hiszen tudom, hogy nekik azzal az engedelmisséggel tartozom, melyet megkövetelnek, és erről soha meg nem feledkeztem) —, nos, ezeknek a férfiaknak, akik — amint mondják — a cenzúrát támogatják, azt tanácsolom, hogy ha a fejedelemnek, a hazának, az utókornak és önmaguknak használni, és mindezek előtt kedvesek lenni akarnak, akkor gondolják és tanulják meg, hogy minden egyes dolgot minő fegyverekkel, minő ügyességgel vagy erővel kell védelmezni; nehogy a dolgoknak hangzatos, de oda nem illő elnevezést kölcsönözve, a józan ésszt megzavarják; nehogy a szabados féltelenség cégéret felhasználva (hiszen ezt egy becsületes ember sem óhajtja) és ezzel visszaélve, a szabadságot sodorják veszedelembe; inkább értsék meg, mit kíván maga a nemzet a maga részére, kérjenek tanácsot a nemzet közvéleményétől; — végül pedig ennek okából a többi megyék másfajta, minden figyelemre méltó fölterjesztései között olvassák el újra meg újra *Szabolcs vármegye* múlt nyáron írott fölterjesztését, és az abban foglalt, magából az ország alkotmányából bőven merített érveket, s aztán hasonlítsák a fölterjesztést alaposan össze — hiszen az ellentétek egymás mellé állítva sokkal nyilvánvalóbbak! — *Sáros vármegye* föliratával, melyet Ófelségéhez (akinek még a *jelvénye is el van itt ferdítve*) ugyanezen a nyáron, ha nem csalódom: július havában küldtek föl, sőt ki is nyomtattattak, — mely szerint: a Tudományegyetemet Pestről máshová kell áthelyezni; az ifjúság nevelését *el kell venni a világi férfiaktól*, és *vallásos emberekre* kell bízni; a tanulmányok és az irodalom irányítását ugyancsak el kell venni országunk ama kormányzékétől, melynek útján most honi törvényeink szellemében a legfelső királyi felügyelet joga gyakoroltatik, és egy új, az országgyűlés Karain és Rendein kívül álló, és tisztán római katolikus egyénekből szervezendő Tanulmányi Igazgatóságra kell bízni, stb. stb.; — mindkét fölterjesztést az igazság, az állam, az emberiség szeretetétől áthatva vizsgálják meg, és mérlegeljük újra meg újra.

7. vádpont. „A szerző interpunkciók közbeszúrása által sok mást is sejtetni enged!”

Felelet a 7. vádpontra: Ez a vád, különös volta folytán, külön, sajátos választ kíván.

Az az író, aki egyedül a közjó szeretetéből, csupán hazája, az irodalom, s az igazi dicsőség iránti buzgalmától vezettetve, nem törődve a sok fáradsággal, amit szellemi tehetségeinek keművelésére kell áldoznia, nem törődve az akadályokkal, melyeket le kell küzdenie és amelyeken túl kell emelkednie; — sőt félretéve anyagi boldogulásának gondját is (mert hogy ezt írásai által előmozdítsa, arra semmi reményt, semmi példát nem lát), szükségképpen örökké a rossz polgárok vétkeivel, úgymint irigységükkel, tudatlanságukkal, gyűlöletükkel, rágalmaikkal és az üldöztetés, sőt pusztulás lehetőségével küzd meg: — az ilyen író nyilván joggal követelheti és várhatja el, hogy legalább azok, akikre ez főképpen tartozik, s akiknek kötelességük, hogy a gonoszok vakmerőségét fékezzék, hogy minden egyes polgárt — legyen az bár a legutolsó és legalsóbbrendű — megvédjenek, és akiknek éppen ezért az orvoslásnak véghezvitelére elég hatalmuk van: mondom, legalább ezek, ha nem a neki járó szigorú igazságossággal is, de legalább természetes méltányossággal viseltessenek az író iránt; és ha netán emberi gyarlósága folytán megessett véle, hogy *tévedett* vagy *hibázott*, legalább a becsületét őrizzék meg,* már csak azért is, nehogy jó szándéka jutalmául a maga személyében is szerencsétlen, s a köz számára is haszontalan, sőt — amire mindenütt számtalan példa van — káros emberré váljék. Mindenekelőtt pedig már államérdekből is óvakodni kell attól, hogy az író műveinek, melyek az egész nyilvánosság betekintésére nyitva állnak, rossz, helytelen, az író érzületével és céljával nyilván összeférhetetlen értelmet tulajdonítsanak. — Mindezeket — egészen röviden — nem azért emlitem és bocsátom előre, hogy újra panaszkodjam sérelmeim miatt, vagy hogy bárkiben is szánalmat keltsek, vagy hogy műveim, s különösen e szóbanforgó költeményem számára jobbindulatú értelmezést érjek el, hanem csupán azért, hogy ez alkalommal is felmutatván annak szükséges voltát, hogy minél előbb gondoskodni kell a honi műzsákról, hiszen még bölcsőjükben nyösözögnék, és minden emberi segítség híjával vannak: sorsom példája lehetőleg közhasznára váljék az irodalom ügyének, — s így én, ha már erőim gyarlósága folytán másként nem tudok használni, legalább most, mikor alkalmam van rá, hogy magamért szót emeljek, amennyire rajtam áll, előmozdíthassam azoknak jobb sorsát, akik éntánam jönnek.

Nagyobb dologról van itt szó, mint amire netalán általában gondolnak; de ez egyelőre még nem érint bennünket. Sokszor kicsiny és észre sem vehető kezdetekből súlyos bajok burjánoznak el, melyeket aztán, ha egyszer már gyökeret verve megerősödtek, nem lehet egykönnyen kiirtani. Hiszen mit használnak a csüggedt panaszok, a hiábavaló törvények akkor, amikor már hiányoznak a jó erkölcsök?

* „A fejedelem a forrása majdnem minden jónak, ami történik; s csaknem minden büntetés a törvények számlájára irandó.” — „A fejedelmeknek örülniük kell, ha vannak olyan alattvalóik, akiknek becsületük drágább, mint életük, és becsületük éppúgy indok a hűségre, mint a bátorságra.” A Törvények Szelleme, XII. könyv, XXIII. XXVIII. fejt.

A múlt idők példáit, másoknak, mind népeknek, mind egyéneknek bűneit és erényeit, rossz és jó, hasznos és káros tetteit és szavait azért jegyezték fel minden idők és nemzetek legnagyobb férfiai, és ezek azért jutottak el hozzánk írásban följegyezve, hogy lássuk : mit kell követnünk és mit kerülünk, hogy ezzel mások tapasztalatát a magunk hasznára fordíthassuk. Amit csak valaha emberek jól cselekedtek, és bölcsen mondtak vagy gondoltak : az mind a tiéd, ha megtanultad helyes fölhasználásukat. Kövesd, ami bevált : kerüld, ami másokra vész hozott.

A római köztársaságnak és császárságnak sorsát és sorsfordulatait s ezeknek okait számos nemzet nagyérdemű férfiai kutatták és írták meg.* Undor fogja el az embert, és szegényli ember-voltát, ha elolvassa és meggondolja azoknak — az emberi nem szörnyetegeinek — viselt dolgait, kik Augustus után uralkodtak a föld kerekéségén, és az olyanok hitvány, elvetemült szolgáléküségét, kik ezeknek kedvükben jártak, s elnyomva minden eszes lényt megillető szabadságot, nem szégyelltek és átalították polgártársaik vérént ontani. De honnan esett ily nagy népnek ekkora megváltozása? honnan az emberi ész és természet e süllédése? Mik az okai ily szomorú és szörnyű következményeknek? — Az első és legfőbb okok közé számítható : a felségsértésről szóló törvény, amelyet Tiberius újított fel.** „Ennek neve a régieknél ugyanez volt — mondja az Annales írója, Tacitus — de más ügyek kerültek bírói vizsgálat alá : ha valaki árulással ártott a hadseregnek, vagy lázadás szításával a népnek, — végül ha a közügyek bűnös intézésével a római nép méltóságát csökkentette. Csak tetteket vontak vád alá, — a szavak büntetlenül maradtak. Először Augustus indított vizsgálatot a rágalmozó gúnyiratok tárgyában e törvény címén, felháborodva Caius Severus féltelenségén, amellyel kiváló férfiakat és nőket szemtelen írásaiban megrágalmazott. Majd Tiberius, midőn Pompeius Macer praetor megkérdezte, vajon hozzanak-e felségsértési ítéleteket, — azt felelte, hogy alkalmazni kell a törvényeket. Ugyanis őt is elkeserítették az ismeretlen szerzőktől származó, közkézen forgó gúnyversek, melyek kegyetlenségéről, gögjéről, és anyjával meghasonlott lelkületéről szóltak. Nem lesz fölösleges előadni a Falanius és Rubrius, e két középszerű római lovag esetében felhozott vádakát : hogy kiderüljön, minő kezdetekből, Tiberius mekkora ravaszsága révén lopódzott be ez a súlyos baj ; azután kissé megfőkeztek, de végül újra fellángolt, és mindent elárasztott.” — Nem volt fölösleges, hogy ezt itt e nagy író saját szavaival adtam elő. Hiszen e törvénynek a rómaiak írásaira és szavaira való ily módon történő kiterjesztése a vádaskodásnak oly elburjánzó és csaknem általános szenvedélyét vonta

* Az újabbak közül Montesquieu, Gibbon, Ferguson stb.

** „Semmi sem volt végtetesebb a római szabadságra nézve.” Montesquieu: A Törvények Szelleme, XII. k. 13. fejezet.

„Tiberius belekapaszkodott ebbe a törvénybe, és nemcsak azokra az esetekre alkalmazta, amelyekre megalkották őket, hanem mindenre, ami csak gyűlöletét vagy gyanakvását szolgálhatta. Nemcsak tettek estek azután e törvény hatásköre alá, hanem szavak, sőt gondolatok is. Nem volt többé fesztelen őszinteség a lakomákon, megszűnt a bizalom a rokonok között, a hűség a rabszolgákban: a fejedelem tettései és komorsága mindenütt elharapózott, — a barátságot kellemetlen akadálynak, a naiv őszinteséget meggondolatlanságnak, az erényt színelésnek tekintették, amely az emberek lelkébe visszaidézheti a múlt idők boldogságát.” A rómaiak nagyságáról és hanyatlásáról való elmélkedések. XIV. fejezet.

maga után, hogy ez minden polgárháborúnál nehezebben sújtotta az államot (ahogyan Seneca mondja: *De beneficiis*, I. 3.). Idők múltával e törvénynek ilymérvű kiterjesztése tette lehetővé, hogy eltették láb alól Junius Rusticust, ezt a római állam legszebb korához méltó férfiút, pusztán azért, mert Paetus Thraseát és Helvidius Priscust — a szomorú idők két tündöklő alakját — szent férfiaknak merete nevezni. — Ezeket így felhozván, hogy most már közelebb jussak saját ügyemhez, még egy példát fogok említeni.

Cremutius Cordus — pusztán az ő elítéltetése örök szégyenbélyeget égetne annak az eszes és kegyetlen zsarnoknak nevére, ha nem tette volna magát egyéb számos gaztettei által is az egész utána következett és következő utókor előtt gyűlöletessé — Cremutius Cordus tehát azon „új és akkor először hangoztatott vád alapján idéztetett törvény elé, hogy évkönyveit kiadván, azokban dicsérőleg emlékezett meg Marcus Brutusról, és Caius Cassiust az utolsó rómainak nevezte. — Vádlói voltak Satrius Secundus és Pinarius Natta, Sejanus kliensei.” Ideírok néhány mondatot abból a híres beszédéből, melyet az a nagy író, akinek szavaít és tekintélyét felhasználom, miközben a kegyetlen parancsokat, szüntelen vádaskodást, csalárd barátságokat, ártatlanok pusztulását felsorolta, — a maguk egészében iktatott be halhatatlan művébe, hogy sok — mások sorsán okulónak hasznára legyen: „szavaimat teszik vád tárgyává, — szólt Cordus — óh szenátorok, — annyira ártatlan vagyok tettemben. De ezek sem irányulnak sem a fejedelem ellen, sem a fejedelem apja ellen, akiket véd a felségsértési törvény: hiszen azt mondják rólam, hogy Brutust és Cassiust dicsértem. Márpedig ezek tetteit számosan megírták ugyan, de senki sem emlékezett meg rólok tiszteletlenül. — Vajon Brutus és Cassius fegyverfogásának és a philippi mezőkön való táborozásának emlegetésével népgyűlésen uszítom-e a népet polgárháborúra? — Az utókor adja meg kinek-kinek a kellő tiszteletet. Lesznek olyanok, ha a vádaskodás elharapózik, akik nemcsak Cassiusról és Brutusról, hanem rólam is meg fognak emlékezni.” — Kivonulva a szenátusból (teszi hozzá Tacitus), életét önkéntes éhhalállal végezte be. A szenátorok javaslatára könyveit az aedilisek égették el,* de elrejtve fennmaradtak és ki is adták őket.

S ha az ember ily módon idézi emlékezetébe ezeket a történelmi tényeket, melyek arra szolgálhatnak, hogy ügyem súlyosságát kellően megvilágítsák, de egyébként — előre óva intek mindenkit — csak elvontan kell őket fontolóra venni; ugyan ki lesz, aki föl ne ismerné; hogy sorsom nemcsak hogy hasonlatos az Igazság és Szabadság e nagy mártírjainak sorsához, melyet az ókor legnagyobb elméi élénk és jellemző színekkel ecseteltek, hanem, a halált kivéve (mely ugyan engem is fenyeget!) még siralmasabb is azokénál? — *Azok* zsarnokok: Tiberius,

* Tiberius szintén a szenátusra hártotta mindazon ügyekben az ítélkezést, amiket felségsértési vád címe alá lehetett vonni. Ez a testület a lealacsonyodás kifejezhetetlen állapotába süllyedt; a szenátorok élen jártak a szolgaságban. Sejanus kegyének árnyékában a legelőkelőbbek is hivatásos feladókká aljasodtak. — (Emlékedések a rómaiak nagyságáról és hanyatlásáról. XIV. f.) Emlékezetes, hogy maga Tiberius, ahányszor csak kilépett a Tanácsházból, görögül így szokott kifakadni: „Óh emberek, kik minden szolgaságra készek vagytok!” Hiszen már ő is, bár nem akarta a közszabadságot, undorodott a szolgaságnak ily elvetemült túrésétől. Tacitus, *Annales*, I. 3.

Domitianus alatt szenvedtek ily méltatlanságokat; *nékem* a legemberségesebb, legkegyelmesebb fejedelem alatt kellett lakolnom. *Azok* tehetségben, tisztségekben, tekintélyben bővelkedtek, születésük fénye és vagyónuk bősége folytán megvolt a befolyásuk, népes és hatalmas rokonságra támaszkodtak, sok és tehető barátai összeköttes segítetté és támogatta őket, s így birtokában voltak minden eszköznek, amellyel a hazájukra nehezdedő zsarnokságot lerázhatták, — méltán rettegettek tehát tőlük az uralkodók, akik egy abszolút, erőszakkal és kegyetlenséggel föntartott, de folytonos és nyilvánvaló veszedelmek közepette szorongó hatalmat tartottak kezükben, s ezért nem ok nélkül féltették százalmas és bizonytalan méltóságukat; *én* viszont mindezek híján, egyszerű és szerény polgár létemre, semmiféle párthoz nem tartozva, kevéssel beérve, semmiféle tisztségre nem vágyakozva, filozófus létemre címek után nem kapaszkodva, senki felett uralkodni nem kívánván, még legszerényebb polgártársamat sem veszélyeztethetem, — és még annál kevésbé okozhatok tehát bármiféle kellemetlenséget törvényes fejedelmeknek, ennek az emberséges, alattvalóitól hön szeretett uralkodónak, hiszen oly szabad, független nemes nemzetet kormányoz, amely nem áll mögötte egyetlen népnek sem az uralkodója iránti hűségben és szeretetben. *Azok* továbbá műveik által, amelyeket persze nem a cenzor megkérdése után adtak ki, s amelyek az ily nagy dicsőség reménye által új ösztönzést adhattak a veszedelmeknek a hazáért való bátor vállalására — e hősök életbenmaradt unokáinak, valóban veszedelmessé válhattak a császárokra nézve, kik életüket amúgy is szorongásban töltötték ellenségeik ennyi ármánya közepette, s akik a demokratikus szellemtől, melyet az ő szörnyű vadságuk még inkább felszított, kigyónál és kutyánál is jobban remegtek.* Minálunk *mindezekről szó sem lehet!* De erről elég ennyi.

De mindez nem volt elég a vádlónak. Megtörtént, aminek lehetőségét is tagadtam volna. A királyi ügyész arra vállalkozik, hogy jogot formáljon lelkemre is. *Gondolataimat* nyomozza, és gonosz gondolatokat tételez föl rólam. Eddig csak azt tette vád tárgyává, amit megirtam, — most már azt is, amit nem irtam meg. Erre a következőket felelem:

1. Egy halandónak — bárminő hatalommal is légyen fölruházva — nincs *joga* a másíknak lelkiismeretével szemben, és éppen ezért

2. Gondolataim felől engem is csak az vonhat számadásra, aki e romlandó és nemsokára veszendő testembe halhatatlan lelket lehelt, és amikor akarja, ismét visszaveszi azt. Tehát

3. A vélemény s ennek nyilvánítása, amíg nem jár véle tilalmas, a törvények által körülírt és meghatározott *cselekedet*, szabad, és nem esik egy hatóság vagy bíróság kutatási körébe sem, — egyszerűen: a törvényeket csak cselekményekre, mégpedig, ismétlem, csupán a törvényekben világosan körvonalozott és meghatározott cselekményekre lehet alkalmazni. Ennek az elvnek minden polgári társadalomban, minden országban, mely nincs teljesen híjával mind a polgári, mind a politikai szabadságnak, érvényesnek kell lennie. Ha ezt még több szóval bizonyítani akarnám, éppen a vádlót sérteném meg.

* Életük aggodalommal volt teljes; ellenségeik cselvetéseire gyanakodtak szüntelen; saját gaztetteik önkínzó büntetésükké váltak. Tiberiust sem a sors kegye, sem a magány nem védte meg attól, hogy be ne vallja lelkiismeretének gyötrelmeit és önmagától származó büntetését. (Tacitus)

De hadd lássa mégis a vádló, hogy ebben „a fűvemben sem lap-pang kígyó”; ezért tehát azt az egyetlen verssort, mely ott hiányzott, ide iktatom, hogy összefüggésében és rendjében lehessen olvasni, ezért egy másik verssort bocsátok eléje, amellyel a következőkkel együtt összefügg:

..... Buda Vára' királyi lakossi
Mít várnak, mire készülnek? 's mibe' volna reménynek,
Hogy ha megint valamelly szélvész támadna? Ki fogná,
Ah ki, 's miként fogná kormányozhatni szerentsénk'
Fergeteges tengerre bocsátott gyenge hajóját? stb., stb.

Egyébként tüstént óvást emelek az ellen, hogy ez a tiszta szándékom, mely még gondolataimat is föl akarja tárni, bárkinek is alapul és például szolgálhasson arra, hogy jogot formáljon bárkinek a lelkiismeretéhez. Sőt élek jogommal, melyet kérdésessé tettek, és állítom: még a szerzők kiadailan kézíratait is sérthetetleneknek és védetteknek, és csak gondolatoknak kell tekinteni, — már csak azért is, hogy szerzőik — ha netán jobb belátásra tértek — kijavíthassák, megváltoztathassák, visszavonhassák és a nyilvánosságtól elvonhassák őket. —

S hogy végül ne lehessen e költeményemben megdicsért barátaimat énmiattam, ki oly súlyos pörbe vagyok fogva,* vétkük nélkül ez ügybe bármiképp bemártani, ideírom azt a pár verssort, melyek később, de ugyanabban az évben készültek, s onnan kimaradtak; ezek azt az egyetlen jelzöt, mely a tudós Koppiról, a pesti egyetem történelem-professzoráról olvasható, világosabbá és a rosszindulatúak belemagyarázásai ellen, akik (hiszen ilyen embernek lehetetlen, hogy ne legyenek irigyei) netán a szavak jelentését is kiforgatják, — védetté fogják tenni. Íme:

Mit mivel a' bölts Koppi? miként nevednek alatta
A' haza jobb tsemetéji? miként gerjednek erőre
Bajnokaink' unokáji, midőn a' régi világnak
Nagy példáját festi? *Hová lett Versegi?* stb.

Ha *magánember* hozott volna fel ily vádakot ellenem, őt nem is érdemesítettem volna nyilvánosságnak szánt válaszra. Ha *magánbeszélgetés közben* vetett volna ilyeneket valaki szememre, a nagy *Montesquieu*-nek az ilyen kritikuskok ellen szóló következő szavait használtam volna válaszul:

„Midőn egy író szavaival vagy írásaival, szavainak képmásaival fejezi ki magát, a józan ésszel ellenkezik, hogy figyelmen kívül hagyva gondolatainak e külső jeleit, gondolatait kutassuk: hiszen csak ő maga ismerheti gondolatait. S ez annál rosszabb akkor, amikor gondolatai jók, és rossz gondolatokat tulajdonítanak neki.

Ha egy szerzőnél általában jó szándékot látunk, akkor ritkábban fogunk tévedni, ha általános szándéka, intenciója szerint ítélünk meg bizonyos helyeket, melyeket kétértelműeknek hiszünk, mint hogyha különleges rossz szándékot magyarázunk beléjük.

* A felségsértés vádja mindig félelmetes, még az ártatlanság számára is. A Törvények Szelleme. XII. k. 12. f.

Ez a módszer, hogy egy oly dologban, melynek természetszerűen megvan a maga jó értelme, megtaláljuk mindazon rossz értelmet, amit csak oly szellem adhat nekik, mely nem okoskodik méltányosan, nem hasznos az emberek számára: akik ezt űzik, olyan hollókhöz hasonlatosak, melyek elkerülnek az eleven testeket, és szanaszét röpdösnek, hogy hullákat keressenek."

Mondom, ezt feleltem volna magán-kritikusoknak. A királyi ügyészek, a népek ugyanezen törvényhozójának más szavaival tartozom felelni, — s ezzel egyszersmind le is zárom verseim védelmét:

„Ha egy szerző ellen írunk, és fel vagyunk ingerülve ellene, őt illető minősítéseinket kell tények által bizonyítanunk, nem pedig tényeket minősítések által.”

8. vádpont. Amint gyanítani lehet, költői gyakorlatát ekkor egyelőre félbeszakítva, a szónoklás művészetét akarta a bebörtönzött vádlott elsajátítani.

Felelet a 8. vádpontra: Hát tilalmas ez? bűn ez? Lázadó lélek bizonyosága ez? — Úgy van: gyakran „verseket költök és egyéb játékokat űzök; azt kérdem, azon aggódom, mi az igaz és illő, teljesen ebbe merülök;” végül: nem a szónoklás, hanem a becsületes élet művészetét akarom elsajátítani.

9. vádpont. Ebből a célból feljegyzí a párizsi Nemzeti Konvent legfontosabb határozatait, aktáit és intézkedéseit, — nem tudni, vajon a Moniteur-ből vagy pedig oly titkos levelezés alapján, mely tilos úton jutott be ide. A polgár jogairól szóló deklarációt, az alkotmány cikkelyeit, egyszóval: akták tömegét írta össze (ha az ügy érdeke megkívánja, a maga idejében elő fogom azokat terjeszteni), vagy helyesebben: egybe gyűjtötte a forradalom magvait. Hogy ezt kifejtthesse és közkinccsé tegye, az állam felforgatásáról szóló értekezés írásához készült.

Felelet a 9. vádpontra: Ha a Moniteur postával, sőt a királyi kincstárba befizetett összeg révén kapható s olvasható volt: mi szükség titkos levelezésre, tiltott utakra? Továbbá, ha az összes benne található végzések és hírek, az összes beszédek, proklamációk, jó és silány deklamációk, — ha az indítványok, melyek részben okosságuk, műveltségük, művészetük, mély emberismeretük, bölcsességük, nemkülönbén Görögország és Róma legszebb korához méltó ékesszólásuk által tűntek ki, részben ellenkezőleg botorságuk, vadságuk, nyilvánvaló rágalmaik, örültségük és hazugságaik által, — ha, mondom, mindezeket mindenki teljességgel, és hogy úgy mondjam: tiszta természetes valóságukban láthatta, olvashatta, újra olvashatta, következképp le is írhatta (hiszen, ha a nyomtatás művészete ismeretlen volna, ma is mindent írának), miért ne lett volna szabad legalább *jobb pontjaikat leírnom?* — Továbbá: ha mindenki olvashatta az ember és polgár jogairól szóló deklarációt, amelyet közöltek a hírlapokban is, — s ezek mindenféle nyelven, mindenfelé, egész Németországban is megjelennek, — vajon csupán énnekem, aki szintén ember és polgár vagyok, magyar ember, s az irodalom művelője, aki szintén akar, sőt köteles jót és rosszat egyaránt elolvasni, és megtudni, — egyedül nekem nem volna szabad ezeket leírnom, és magamnál tartanom? — Bárcsak az egész Moniteurt megszerezhetném! — Ezt a folyóírást nem lehet eléggé megbecsülni. Az emberi elme tárháza, az elmúlt tíz év *tévedéseinek és igazságainak* gyűjteménye. De a

szerencse mostohaanyám volt. Nem tudok évente 52 rénes forintot kiadni érte, és ha tudnék is, most már *meg sem engednék*, — s ezt semmi-képpen sem tudom dicsérni. Egészen bizonyos, hogy a *Moniteur* olvasása értelmes embereknek nem árthatott; hiszen abban, mint valami színházban, látni lehet, mily szörnyű viharok között kell hánykolódnia az állam hajójának, ha — míg kormányosai alusznak — váratlanul forgószél ragadja meg, s az emberi szenvedélyek erőszakos hullámainak játékvá lesz; látni, mekkora és mily szörnyű veszélyekkel kell megküzdeniük az emberek annyi millióinak és mennyi időkéig! — ha az *államgépezet* gondatlanság vagy a vezetők járatlansága, esetleg rosszakarata folytán, *kifordul sarkaiból*. Arról pedig lehetne gondoskodni, hogy ne olvassák olyanok, akik még gyógyfűből is mérget szoktak szívni. Azért még, mert a tűzvész tűzből támad, azért, mert a víz falvakat, városokat, emberek ezreit sodorja el áradatával, azért még nem tilthatjuk meg az elemek használatát, sem a Dunát nem terelhetjük el más tájak felé. De (hogy megkezdett tárgyamhoz visszatérjek) — ha esetleg még valaminő, akár képzelt, akár hazámnak meg nem felelő alkotmányt *irtam*, sőt, ha az *én bivadalmamban köztársaságot* alapítottam volna is (mely halandó lehetne oly vakmerő, aki halhatatlan lellem elé korlátokat *merészelve* szabni? még a Dionysius tyrannusok közül is ki volna oly esztelen, hogy korlátozni akarna ebben?) — nos, mi történhetett volna, ha képzeletben köztársaságot alapítottam volna? Vajon, ami Platónnak, Aristotelésnek, Cicerónak, az ókor e lángelméinek, vajon ami másoknak, hajdan és újabban, sőt kortársaimnak is, ami minden nemzet legnagyobb férfiaiinak mindig szabad volt, szabad, és szabad is lesz, — azt csak *nekem* tiltják meg? Csak *ennekem* kell őrizkednem attól, hogy utánozzam őket, és ha lehetséges, hogy szerény szellemem, mely visszariad attól, hogy Daedalus módjára törjön a magasba, képes, hogy a „*Matinus-hegyi méh szokása és módja szerint, mely sok járadással szív mézet a kedves mézfűből*” — e legkiválóbbak legkiválóbb gondolatait mindenfelől összegyűjtse, sőt ha lehetséges, hogy még versenyre is keljen velük, — és kicsiny létére sok munkával járó költeményeket alkosson, — nekem ettől óvakodnom kell? Mi nem helyesljük ezt a tilalmat; sőt azt hisszük, hogy becsületes polgárnak (amilyenek munkálkodásom által én is bizonyítottam magamat) még az *álmait* se szabad megvetni! Ezek az *álmodozások* kedvesek az élőknek s díszére válnak a holtaknak. — Kérlek, ne vegyétek el tőlünk azt, amit halandó nem *adhat* halandónak! Mert vajon a tudatlanság, a dolgok nemismerése fog-e tartós gátat emelni a *gondolatok* ilyen és ekkora *áradata* ellen?

Első renden: ilyenféle fegyverek nem is illenek emberhez, ésszel megáldott teremtményhez. Az ilyen fegyverek *haszontalanok*, sőt (mint-hogy ilyen veszélyben már árt, ami nem használ) egyenesen *károsak*. Hiszen mindazt, ami a végzetes földrengéstől megrázott és odaszegzett tekintettel figyelő földkerekség szeme láttára történik és történik, úgysem lehet eltitkolni. Továbbá *másodsorban:* E fegyverek éppen azokra lehetnek veszedelmesek, akik használni akarják őket, minthogy az emberi szellem szabadságával ellentétben állva, cselekvésükkel visszahatást szülnek, hiszen mindnyájan „*a tilalmasra törekszünk*”, — és mennél nagyobb a hatás, annál nagyobb a visszahatás. Örök törvénye az a Természetnek, mindenütt éreztette és érezteti erejét, mindenhol érvényben

van. A Természet nem érvényesül jobban a fizikai világban, mint az erkölcsi életben (hiszen ez amattól nem *különbözik*, és helytelenül szokták őket *elkülöníteni*), s „űzd ki bár a természetet vasvillával, mégis újra meg újra visszatér”; s az emberi elme természete olyan, hogy századokig szunnyadhat, és álmokóros lomhaságban tengődhet: de ha egyszer — erőszakos megrázkódás folytán — felébred, nem hajtja egyhamar újra álomra fejét; halad az igazság fénye felé, amelyet első pillantásra megszeretett, és haladása közben új erőt nyer. Ne nyúlj hozzá! — Ez a bekövetkezendő — bár előre senkinek, még a legbölcsebb embernek éleslátása által sem meghatározható — dolgoknak bizonyos és vitathatatlan rendje; ez az örök és megmásíthatatlan sorozat és láncolat, mely saját magát görgeti és fűzi össze a következetesség azon örök rendje szerint, amelyből össze van illesztve: ezt hívták *végzetnek* a régiek. (Lásd Gellius 6.) —

Innen van az, hogy a vélemények harcai oly szörnyűek voltak és lesznek mindig. A vélemény, a meggyőződés elfoglalja az ember egész elméjét, amely az ilyen viharoktól felkorbácsolt szenvedélyek igen nagy és változatos hullámverésében hanyódik; lenyűgözi a lélek összes képességeit, és ezeket egész roppant hatalmával hajszojja, s szent örülettel izgatja fel és tölti meg. — De végül is a mindenféle törekvések, vélemények, vágyak, ármány és cselszövés, jó és rossz, igaz és hamis, bölcsesség, előrelátás, botorság és örültség e szörnyű összecsapásából (ahogyan egykoron abból a formátlan, rendezetlen kaoszából, amelyben hideg a meleggel, nedves a szárazzal küzdött, született meg a Mindenség) fog kipattanni — ahogyan kell — az Igazság, amelynek diadala, mennél lassúbb, annál bizonyosabb!

„Ha egyszer az Igazság elhatározta, hogy bevonul egy országba, el tudja végezni, hogy előtte a kapuk feltáruljanak; minden eszköz jó neki e célra. — Amikor éppen akar, áthatol tengereken, folyókon és hegyeken; ezek nem olyan akadályok, hogy meggátolhatnák bevonulását. Oltatok be iránta a lelkekbe ellenszenvet: ő legyőzi majd ezt az ellenszenvet; tegyetek rendszeressé a szokásokat, formáljátok meg a modort, tegyetek közzé rendeleteket, alkossatok törvényeket; ő diadalmaszkodni fog az éghajlaton, a törvényeken, melyek ebből származnak, s a törvényhozókon, kik ezeket alkották.” — Montesquieu.

Ez mindenféle igazságra vonatkozik, — hiszen ha egyszer megmutakozott, szükségképpen tündöklük és úgy ragyog, mint a felhőket szétszóró Nap az égbolton. — *Annyit jelent ez, kérdezhetné valaki, hogy helyeseljük mindazt, mit a franciák cselekszenek? — Nagyon is durva értelmezés volna így beszélni, — felelem én. Nem, nem helyeslem, amit tesznek; ám mindezt ők sem tették volna sohasem, ha a letűnt kormányzat alatt nem tiporták volna lábbal az erkölcs minden elvét, ha nem vetették volna meg, sőt gyakran: nem torlították volna meg úgy a legkülönbek oly sok panaszt, mint nyughatatlan alattvalók rosszindulatú képzelgését. Nem helyeslem tetteiket; sőt egyenesen gyűlölöm a demokrácia fanatikusait és a nép megrontóit, kígyónál és kutyánál jobban irtózom tőlük, — nem kevésbé tudniillik, mint az emberek más félrevezetőit!* —

Mindezeket, amiket itt felhozok (ha, bár akaratom ellenére, újra beszélnem kell arról a forradalomról, annak okairól, és ez okok nyomán bekövetkező hatásairól), nem beteg ember lázálmai, nem üres, hiú ábránd-

képek. — „S hol vannak bizonyítékaid?” A természet könyve és egész tárháza; minden idők és népek minden emlékezése! — Egyébként újra védekezem a rosszhiszeműek ellen, és újra meg újra figyelmeztetek rá: gondoljunk a vizsgálatra, és értsük meg: én arról szólok itt, azt kutatom, *mitől kell félnünk, milyen ellenséggel, milyen időben kell küzdeznünk, minő jegyverekkel kell harcolnunk.* — Továbbá:

Az az értekezés, amely az *aktáknak* felőlem kellő időben nyugodtan bemutatható *tömegéből* 5. szám alatt van mellékelve (a vádló tudhatná, hogy *bármely irodalommal foglalkozó embernél iratok hasonló tömege* található), s amellyel kapcsolatban azzal vádol, hogy én azt nyilvánosságra akarom hozni, s amely „*a törvényes uralom felforgatásáról*” szól, az az értekezés *nem is az én művem!* — tehát nem is szorul az én védelmemre. Ez csak *kivonata* egy könyvnek, melynek címe: „Egy dán ember hazafias gondolatai.” Ennek függeléke és folytatása: „Magyarázó kommentár egy dán hazafi gondolataihoz.” Dániában jelent meg. Gróf Schmettau a szerzője e kitűnő s irodalmi körökben jól ismert műnek. Ez a férfiú, ki már több tudós műve folytán híres, és akit több Akadémia jutalmával tüntetett ki, nem szorul az én dicséretemre. Az ő *elvei* jók; nyilván nem olyanok, hogy bárki ellen a föld műveltebb részén, Európában, bűnvádi perben vád gyanánt lehessen őket felhozni. Bárcsak meghallgatták volna az ilyen férfiakat az uralkodók és miniszterek; bárcsak ne vetették volna meg tanácsaikat! Az események megmutatták, hogy sokat megjósolt közülük. Ha gondolatait hitelre méltatták volna, nem tartották volna — mint főntebb panasztam — jakobinus elvekkel megintélezett emberek üres és veszélyes téveszméinek, és nem nézték volna le őket, mennyi bajt el lehetett volna kerülni! és mennyit abból, ami még ezután jön!

De persze: hasztalan jajveszékelt Priamos leánya, — Apolló akarata teljesült: nem adtak hitelt a látnoknak. Föltárta a csejt, megmutatta a veszedelmet, — kiáltott, őrvjögött a szerencsétlen Laokoón, de jaj, senki se hitt neki, bár négyszer megcsörrentek a fegyverek. „Csak mese ez?” De nem volt mese a Braunschweigi herceg kiáltványának szomorú eredménye!

Helyesen mondja Schmettau: „A felvilágosodás, — éppen a jótékony felvilágosodás, mely a néppel emberi jogait, az uralkodókkal atyai kötelességeiket ismerteti meg — az Ég leánya és adománya; s aki gúnyolja *azt, az Istent* káromolja!” Persze, ő arról a lassú, már előbb jól megfogalmazott szavakkal és világos jellemvonásokkal leírt forradalomról beszél, melyet a szellemi képességeknek *ésszel* megáldott teremtményhez illetlen eszközzel nem akadályozott szabad kifejtése, a józan észnek szabad, hallás, olvasás, elmélkedés, végül folytonos élettapasztalat által erősített használata idéz elő az emberi lelkekben, — egyszerűen: a *felvilágosodás*, mely az éj fekete sötétségét elűzi és szétszórja, — *világít, de nem helt tűzvést.* — „Példát” akarsz erre? Ez a felvilágosodás idézte elő, hogy manapság már megvetéssel tekintünk a *Gergely pápák* nevetséges és vakmerő izetlenségére, akik azt állították, hogy hazánkat *minden joggal és hatalmával együtt Szent Péternek ajánlották fel és adták át hódolattal*, és akik dőlyfösen ingerelték királyainkat; hogy ma már ámulunk az esztergomi érsek vakmerőségén, ki az *egész magyar nemzetet kizárta az egyházból*, — vagy talán már nem is csodálkozunk rajta; — hogy a

lutheránusokat ma már nem égetik meg; — s végül, hogy — de ki sorolhatná fel még rövid összefoglalásban is a sötétség sokféle borzalmát! — hogy többé nem áldoznak fel annyi ezer ártatlan lelket az *igazságszolgáltatás fórumai* az úgynevezett mágia bűne miatt a babona szörnyű példájaként! Továbbá: politikai igazgatásunk terén ugyane felvilágosodás idézte elő, hogy nem hurcolnak bennünket Carafa-féle törvényszék elé, hanem magyar vádlottakat magyar bírák ítélnek meg; hogy királyainkat határtalan bizalommal tiszteljük és szeretjük, ők viszont érdemünk szerint megbecsülnek és szeretnek bennünket! —

Az ilyen felvilágosodást, vagy ami ugyanaz: a *lassú forradalmat* minden becsületes ember kívánni, óhajtani, akarni tartozik; — viszont érdemük szerint meg kell vetnie e szó álnok és rosszhiszemű értelmezéseit, melyek csak arra törekcsenek, hogy gyűlöletet szítsanak a jó ügy s ennek barátai ellen; — megvetni azzal az állhatatos igazságszeretettel s a közjó iránti lelkesedéssel, amellyel visszautasítják olyan balga emberek őrjöngő deklamációját, akik — fogalmuk sem lévén az *igazi szabadságról* (persze, e gyászos tévedésükre a szabadság ellenségeinek szerencsétlen butasága ad kitűnő alkalmat) — maguk akarnának a természet folyásának előírásokat adni, magát a földkerekségét sarkaiból kifordítani, és így mintegy az ablakon kidobni. Ugyanez az igazságszeretet, a jogosnak ugyanez a szerelme, ugyanez az állhatatosság okozza, hogy az igazságos ember egyik felekezetet kegyét sem nyeri meg (ezt különben, mint az erény öre és szilárd kísérője nem is keresi, s keresni nem is tartja magához méltónak), ellenben megszerzi mindkét fél irigységét, gyűlöletét és dühét; gyanússá teszik az uralkodók előtt, mint lázongó, hűtlen alattvalót, a nemzet előtt, mint rossz polgárt, s így végre a jó ügy nagy kárára, áldozatul esik a hitvány embereknek.

Nos, ez az a *lassú forradalom*, melyről a vádlónak fogalma sincs, — vagy nem akar róla fogalmat nyerni, mert vadra van szüksége —, de amely idővel nyilván nálunk is el fogja érni, hogy nem indítanak többé a jelenlegihez hasonló bűnpereket Magyarországon legfőbb törvényszékei előtt.

Egyébként, miután mindezeket a szükségesnél talán kissé terjedelmesebben kifejtettem, azt hiszem, remélhetem, hogy a vádlónak többi itt olvasható vádpontjára már nem kell bővebben válaszolnom. Ha mégis továbbra is ilyenekkel méltóztatnék zaklatni, általában fogok felelni, és elmondom, hogyan vélekedem a *szabadság és egyenlőség* ama „chimaerá”-járól, ahogyan ő kifejezi magát, — az elnyomásról és zaklatásról, a *tételről* (amelyet ott védtem, — ugyanis a vádló tévesen beszél és bizonygat itt egy tette vonatkozólag, holott csak egy tettehez való jogról volt szó), az *újítókról* (ez hajdan gyűlöletes név volt, de a helytelen alkalmazás és túlságos visszaélés folytán már majd hogy tiszteletreméltóvá nem lett); tehát hogy hogyan vélekedem mindezekről, — elő fogom adni azzal az őszinteséggel, mely *magyar férféhoz* illik. — Észjárásomban, érzületemben — tehát: míg az igazság megismert alapelvei szerint olvasok, elmélkedem és összehasonlítok, — soha meg nem rendít sem jogtalanság, sem remény, sem felsőbb hatalom.

Mindez, amiről én most — amennyire az idő rövidsége engedte — védekezésem e szakaszában elmélkedni tartoztam, nyilván nagy és bő anyagot ad az elmélkedésre, s éppen ezért már megtárgyalták Európa

írónak, mindenféle a legkiválóbb szellemek. Kell, hogy olvassák, hogy nagy buzgalommal vizsgálják az ő műveiket és a bennük foglalt elveket, a megmozdulások ott kifejtett okait, és az azonos okoknak mindig azonos, vagy legalábbis némigen különböző hatásait, amelyeket ők világosan bebizonyítanak, és a történelem emlékeiből teljes megbízhatósággal kifejtene; vessék alá mindezt becsületes és erre alkalmas szellemek szigorú ítéletének, vitájának; kell végül, hogy megfogadják az ilyen írók tanácsait, akiket majdnem mindennap igazoltak az események, akik tehát figyelemre és bizalomra méltók, hogy mérleget azokat, és amennyire az időre, helyre, éghajlatra és a dolgok jelen állapotára való tekintet engedi, valósítsák meg. Hogy ez megtörténjék — ezt ajánlom és tanácsolom mindazoknak, kik akár születésük körülményei révén, akár más úton és érdemek által abban a szerencsében részesültek, hogy ott ülnek az állam kormányrúdjánál, és közelebb juthatnak uralkodóinkhoz, tanácsolom ezt azon tiszta hűségemből és tiszteltemből kifolyólag, mellyel törvényes királyomnak tartozom, aki alattvalóink boldogságát minden igyekezetével előmozdítani vágyik (s aki méltó arra, hogy a maga teljes isteni mivoltában megismerje az igazságot, a birodalmaknak és polgári közösségeknek ezt az — ismétlem — egyetlen főntartóját); — de azon kegyeletes kötelességemből kifolyólag is, mellyel az egész emberi nemnek, — de különösen azon részének tartozom, mely az Isten után hozzám legközelebb álló hazának határai közé van zárva, tanácsolom lelkem egész őszinteségével, mely híjával van minden félelemnek vagy reménynek, — egyszersmind tiltakozom az ellen, hogy bármily rosszszemű s ezért a méltánytalan gyanúsításokra mindig hajlandó ember szavaimat, azok egyenes és nyílt értelmével ellenkezve, félremagyarázza.

10. vádpont. Ha mindezeket mérlegetjük, könnyen beláthatjuk, hogy a bebörtönzött vádlott a maga jószántából jutott be a vád tárgyát képező összeesküvő társaságba.

Felelet a 10. vádpontra : Valamely tény minősítését a tény létének kell megelőznie. — Tehát mindenekelőtt az a kérdés: vajon egyáltalán bejutott-e abba a társaságba? — ezt kell a vádlónak bizonyítania, mégpedig nem jelentéktelen, hanem világos és meggyőző bizonyítékokkal. Csak ez után lehet és kell azt kutatnia: a maga jószántából, vagy akarata ellenére jutott-e oda? Ha ez már megvan, egy humánus bírónak akkor is meg kell még vizsgálnia: ha a maga jószántából, akkor ugyan miért, milyen okok következtében? — ha pedig akarata ellenére, miért, minő okoktól kényszerítve cselekedett? Éppen ez a vádlott, körülményeinek ebben a helyzetében, ilyen elvektől áthatva, miért tett így és nem másképpen? Miért kellett éppen így és nem másképpen cselekednie? — Evégből az ember lelkének ismeretére van szükség; ennek birtokában „bárki könnyen beláthatja, hogy a bebörtönzött vádlott a vád tárgyát képező összeesküvő társaságba” — melyről egyébként e pillanatig, amidőn ezeket írja, semmiféle egyéb tudomása nincs, mint amit 1. elfogatása előtt szóbeszédéből és magánértesülésekből merített mind Bécsben, mind Magyarországon, — 2. elfogatása után, a vizsgálatok során, és magából a vádiratból, végül pedig e mellékelt jegyzőkönyvekből tudott meg; sőt a társaság alapelveit és alapelemeit sem ismeri s ezt minden és mindenféle ligára, összeesküvésre, és egyéb titkos társaságra kell érteni; —

e társaságba sem önszántából, sem szándékán kívül nem jutott be, sőt, még ha barátja volna is az erőszakos forradalmaknak (ami ilyen embernél, aki át van hatva az ebben a védőiratban is bőven bemutatott elvekkel, ha nem is lehetetlen, de bizonyára nem valószínű), körülményeinek abban a helyzetében (amint ez védőiratának első részéből és a bécsi nyomozóhatóságnak adott nyilatkozatából is kitűnik) legalábbis ép elmével nem léphetett be.

11. vádpont. Ezek ismeretesek voltak Martinovits apát, a forradalmi társaságok alapítója előtt.

Felelet a 11. vádpontra : Ezek, amelyekről eddig (védőiratomnak ebben a részében) tárgyaltunk, aligha, sőt egyáltalán *nem lehettek előtte ismeretesek*. Sem személyesen, sem irodalmi összeköttetés révén nem ismertük egymást. Kézirataimat, még ha gyönyörködött volna is hazai irodalmunkban, annál kevésbé ismerte. De sorsom, minthogy — nem az én hibából s nem az én révémen — közismertté vált, mint ahogyan mások előtt, előtte is ismeretessé lehetett; hiszen ismeretes lesz majd azok előtt is, akik utánunk következnek, és a honi irodalom és törvények ezen évtizedre vonatkozó történetét olvasni, kutatni és műveikben másokkal is megismertetni akarják.

12. vádpont. Mindezt bőségesen tanúsítja Martinovits 6. szám alatt csatolt hiteles vallomása.

Felelet a 12. vádpontra : Hogyan ismerkedett meg velem Martinovits apát, hogyan történt az egész dolog? — ezt elismételtem hosszas és fölösleges volna; bőven le van írva abban a gyakran emlegetett nyilatkozatomban, mely 7. szám alatt van mellékelve.

De ehhez a *nyilatkozatomhoz* meg kell jegyeznem, hogy ez (miként a helyzet is mutatja, és nincs is letisztázva) az olvasó méltányosságára szorul, hiszen sebtében és mintegy „égő házban” fogalmaztam; úgy kell tehát tekinteni, mint (ha szabad a költőnek ilyen kifejezést használnia) olyan tisztas anyja koraszülött gyermekét, akit erőszak fenyegetett. — De ezt nem az ott előadott *tényekre*, hiszen ezek úgy és nem másként történtek, hanem bizonyos kifejezésekre és ítéletekre kell érteni, amelyeket belőlem, aki akkor jöttem ki a vizsgálóbizottság tüstént megérkezésünk után tartott első üléséből, szinte akaratom ellenére váltott ki az oly nagy jogtalanságok felett érzett friss és jogos fájdalom. (E vizsgálatról lásd a védőirat első részének végét.) Ezt most oda is írtam sajátkezűleg e nyilatkozatomhoz, *egy olyan* kifejezést bővebben megmagyarázva, mely például szolgálhat.

Szörnyű dolog felségsértés vádja alá kerülni, éppily súlyos megfosztva lenni a törvény segítségétől; súlyos dolog, ha külföldre hurcolják az embert; — ám még súlyosabb és szomorúbb, ha mindezt egy ember *kijelentése* alapján szenvedjük el, oly ember kijelentésére, akit börtönbe vetettek, aki halálfélelemből, a kegyelem reményében talán összevissza vall igazat is, hamisat is, és vallomását sem aláírásával, sem másféle bizonyítékkal és tanúsággal nem erősíti meg.

Martinovits tudta, vagy legalább (mert, ahogyan ezt az előző pontból láttuk, sorsomat ismerte) remélte, hogy kedves dolgot cselekszik, ha engem, bár ártatlan vagyok az összeesküvésben, belekever saját veszedelmébe, és társai között megnevezve azok kezébe ad, akikről tudta, hogy már régen vesztemre törnek.

Talán azt is hihette, hogy ha a vád sokakra kiterjed, e nagy társaságban nagyobb biztonságban lesz.

Talán (ami nem valószínűtlen) avégből, hogy a fölfedezett tervnek szabályosabb formát adjon, még egy igazgatóra volt szüksége.

Végül talán — hisz ki láthatna be az emberi szív összes rejtekeibe és zugaiba, ki kutathatná ki azokat? — mivel hogy rendkívüli vétket követett el, tetszelgett is vétke áhított jutalmában, abban a hírnévben, hogy ő Európa első monarchiáját akarta felforgatni; talán, mondom, tetszelgett vállalkozása nagyszerűségében, és a nevének ebből kijáró dicsőségben —, (hiszen dicsőség ez azok szemében, akik ilyesmiket akarnak, óhajtanak, becsülnek; hiszen ők már a kiállott veszedelem nagyságából dicsőséget meritenek: a rettenthetetlen léleknek járó jutalmat), — s evégett éppen igazgatókra volt szüksége, mégpedig elegendő számban, minél több embert igyekezett tehát följelentésével behálózni, hogy így megnyerje azok tetszését, akikre ekkora veszély leleplezésének szolgálatával törekedett. — De akárhogy van is, nem értem, hogyan jelölhetett ki engem *Felső-Magyarország igazgatójává*, mikor én szilárdan eltökéltem, hogy hivatalom elvesztése és dolgaim eladása után oda soha többé nem térek vissza.

E célból, hogy cselet és csapdát vessen nekem, és így behálózva a rendőrség kezére adjon, amelynek állítólag belső osztályához tartozott, — ez volt az, amitől félttem, amitől félnem kellett, és barátaim kifejezetten figyelmeztettek is, hogy az ő részéről ettől kell tartanom; ez volt továbbá az, amit mind több nyilatkozatom, mind szóbeli vallomásom és mindaz, amit egész fogságom alatt mondtam vagy írtam, világosan tanusít: — hogy tehát a rendőrség kezére adjon, a végből világyenyekre és más efféle kendőző eszközökre volt szüksége. Ugyanis nem lehetett józan ésszel fölteni, hogy az, akit szellemi tehetsége egyenesen kijelölt a rendőrség kijátszására (Martinovits tehetsége oly nagy, hogy méltán lehet Európa első szellemei közé sorolni), hogy ez az ember, aki már azelőtt annyi cselszövénnyel volt körülveve, és mindenféle ügynökök összes cselvetéseit ki tudta kerülni, nem lehet feltenni, hogy ő egyszerre úgy elvesztette volna minden ítélőképességét, hogy ne tudná, miszerint semmiféle titkos társaság nem forrhat össze, és nem állhat fenn jelvények nélkül. Nyilatkozatom mutatja, hogy én önszántamból kértem, közölje ezeket velem, — de amit kértem, nem tudtam megkapni: *nem ismerhettem meg a mozgalom eredetét, alapelveit és elemeit, az ezekre alapozott tervet, az eszközöket, hogy mikor és mely úton-módon akarja célját elérni, a társaság fejeit, hogy külföldön netán kik tudnak róla és kik segítik, — és nem tudtam meg semmit mindabból, ami nemcsak hogy lényege az ilyen óriási vállalkozásnak, hanem, amit még kisebb fontosságú ügyben is szükséges és kívánatos föltételezni. De minthogy nem értek a színlelés művészetéhez, Martinovitsnak észre kellett vennie: nem vagyok olyan ember, akiről felteheti, hogy sérelmeinek megbosszulására törekszik, legyenek bár azok mégoly nagyok és bántóak. Tehát nem teljesíté kívánságomat, s ez még jobban megerősített előző gyanúmban és véleményemben, ami nemcsak a magamé, hanem általánosan elterjedt volt. Bárcsak föltárta volna előttem terveit! akkor mindezek, melyeket most velem együtt szenved (velem, ki úgy kerültem ebbe az egész ügybe, mint Pontius Pilatus a Credóba!), sohasem következtek volna be, s nem kellene*

félnie a törvény szigorától. Mert azt gondolom: remélhetőleg oda irányítottam volna, hogy társaságát ő maga fedezze föl a különben is oly kegyes uralkodónak; s az bizonyára nem tagadta volna meg kegyét attól, aki töredelmes vallomást tesz! Fáj a szívem, ha meggondolom, hogy a köznek mekkora kárára fognak elveszni e férfiúnak ekkora s ily ritka talentumai, ha csakugyan bekövetkezik az, hogy elszenvedi annak a vádnak törvényben kiszabott büntetését, mellyel gyanúsítanak bennünket. Bárcsak a király és a miniszterek ne törődnének azoknak az embereknek lármájával, akik előbb üldözték őt, most pedig talán vérére szomjaznak, és akiket én innen a börtönből, mintegy távolbalátó szemmel látok, és hallom, hogy még a józan ész használata ellen is vak dühvel tombolnak, és diadalmenetükben — amely amilyen tetszetős a tudatlan és éppen ezért több bünt gyanító, vagy inkább valami, szabadságának kedvezőt sejtő nép szemében, éppoly hamis és meggyalázó a józaneszűek számára —, hallom, hogy minden átkot rámondanak a *felvilágosodásra*, amely ilyen összeesküvést eredményezett —, pedig talán épp ők vetették el a baj csiráit, és főként ők adtak okot rá; bárcsak, mondom, ne törődnének ezeknek az embereknek lármájával (a vádló hamisan a *nép hangjának* nevezi ezt) és érdeme szerint megvetnék azt, — a legkegyelmesebb király pedig élne felségjogai legszebbikével!

Mindezeket lelkem egész hevével kérem, mind a köz, mind Martinovits érdekében, akinek élete többet használna a köznek, mint halála. Ennek a férfiúnak, bár ekkora veszélybe és gyalázatba döntött, nemcsak hogy megbocsátok, hanem — minthogy éppen e pillanatban, midőn e sorokat írom, hallom, hogy *már el van ítélve* — lelkemből fájlalom sorsát, és mind az ő, mind a többiek gyászos sorsát hulló könnyekkel siratom!

Martinovits tehát mindazt, amit én meg akartam ismerni és tudni, eltitkolta előttem. Sem semmiféle katekizmust nem mutatott meg nekem, sem semmit fel nem olvasott belőle, bármennyire unszoltam. Ez a körülmény, amelyet akkor az egész dolog koholt és csalárd volta új bizonyítékának tartottam, most annál inkább meggyőz az ő irántam való bizalmatlanságáról. Mert azt már mégsem lehet elhittetni velem, hogy ő, a társaság alapítója és szerzője a katekizmusnak, amely kétségkívül magában foglalta az egész mozgalom lényegét és természetét, egyáltalán semmit *sem tartott abból emlékezetében*, mikor pedig óriási, és én nálam sokkal jobb emlékezőtehetsége van. Ehhez járult az is, hogy senkit se nevezett meg nekem azok közül, akikkel Magyarországon bensőbb barátságban és összeköttetésben volt. Bécsben leginkább nyilvános helyeken, száz meg száz ember közepette jöttünk össze, és politikáról, irodalomról, meg ezekhez hasonló tárgyakról — amik bőséges anyagot nyújtának férfiak társalgására —, de gyakran semmiségekről is beszélgettünk —, hiszen Martinovits igazán annyira bővelkedik az emberekkel bánni-tudás művészetében, hogy nincs az az ember, akit ne tudna az illető lelkületéhez alkalmazkodva szórakoztatni. Nem ismertem azokat az embereket, akikkel ott beszélgetni láttam, egyetlenegy ottani polgáron kívül, akit nyilatkozatomban leírtam. Hogy Gotthardival bizalmas viszonyban volt, ezt is véletlenül, szolgájától tudtam meg; ez csak új okot adott volna nekem az óvakodásra, ha egyáltalán említés vagy megemlékezés történt volna előzőleg bárminő társaságról. Hiszen Gotthardi is a rendőrséghez tartozott, és olyan hírben állott, hogy nincs valami

nagy jóakarattal honfitársaink iránt. Egyébként ezzel a Gotthardival soha semmiféle ismeretségben nem voltam.

Martinovits, aki különben is élesen látó ember, jól láthatta — ha nem mondtam volna is —, hogy nem vagyok barátja a titkos társaságoknak, akármilyen céljuk van is. Mondom, *nem szeretem* a titkos társaságokat. Ezzel azonban korántsem akarom hálátlanul megtagadni tőlük azt a dicséretet és dicsőséget, amely — elismerem — közülük nem egynek kijár. De azt kimondom (helyesen-e vagy helytelenül, nem tartozik a dologra), hogy nekem sokkal jobban tetszenek azok a társaságok, amelyek Angliában oly nagy számban s már régóta virágoznak, és eleven életet élnek nemcsak hazájuknak, hanem az egész emberi nemnek igen nagy hasznára. Az *ilyen* társaságok az állam igazi céljaival és a közjog helyes alapelveivel is összhangban vannak, és a kormányzóhatalom számára is hasznosak. Nálunk pedig — nem mondom, hogy szükségesek, de bizonyára nem kevésbé jók, hasznosak és üdvösek is volnának (persze, mindig a megfelelő óvatossági rendszabályok kíséretében a visszaélések ellen, amelyek a legjobb dologból is, a legjobb intézményekből is kisarjadhatnak). Pusztán a törvényekkel — még ha érvényben vannak is — nem lehet mindig és mindenütt minden *hajjal* szembeszállni; és pusztán a törvényekkel nem lehet minden *jó ügyön* mindig segíteni. A lelkeknek az állam közjávára irányuló nemes versenye, a dicsvágy, mely oly hasznos a hazának és uralkodónak, az irodalom és művészet, a földmivelés és kereskedelem szeretete, stb.: mindezeket könnyű szerrel el lehet érni ilyen társaságok útján, melyeket az állam alkotmánya megenged, amelyeknek létét biztosítja; egyszersmind az őket alkotó egyének, s a haza egyéb jó, szellemben és szorgalomban kitűnő polgárai védelmet találnának bennük a tudatlanság és rosszakarát támadásai ellen, holott most, *amíg elszigetelten harcolnak, mindannyian kudarcot vallanak.* —

Mínthogy így áll a dolog, midőn innen Budáról Bécsbe vittek el, azzal az őszinteséggel, amellyel élni szokásom, mindent nyíltan és világosan elbeszéltem; sőt hogy az ügyet jobban megvilágítsam, talán bővebben is körvonalaztam, mint kellett volna. Hiszen ha különben bármit is tagadni akartam volna, mi kényszeríthetett volna vallomásra? — a halálra el voltam készülve, és maguk a nyomozók mondhatják el legjobban, hogy tapasztaltak-e félelmet bennem. De becsülöm önmagamát, követem lelkiismeretemet, és ettől a bírótól biztosítva, a *hazugságot* azoknak hagyom, akik kénytelenek önmagukat is megcsalni, hogy biztonságban élhessenek. A derék embernek még törvényre sincs szüksége. Azt, amit a Felvilágosodás, a Természet e tiszteletre méltó segítője és annyi jórak és erénynek anyja, egyedül ad meg, azt csakis Ő adhatja meg egyedül.

Tehát most ismét és egyszersmindenkorra kinyilatkoztatom: „Én mindeddig a pillanatig, amikor most ezeket írom, soha semmiféle titkos társaságnak sem tagja nem voltam, sem ilyesmiről tudomásom nem volt, egyáltalán sejtlemem sem volt semmi ilyenről; és különösen ennek a társaságnak, amely miatt már *nyolc hónapja* szenvedek, még alapelveit és elemeit sem ismerem.” — Ugyanezt a nyilatkozatot tettem Bécsben is; és itt a vizsgálat idején, a Tekintetes Bizottság előtt ismételtén és több ízben elmondva, kértem, hogy vegyék be vallomásomba — amint azt az alperes számára ugyanez a bizottság bizonyíthatja; ennek

a bizottságnak tanúbizonyságára ismételten is annál inkább hivatkozom, minthogy vallomásom másolatában, mely az aktákhoz van csatolva, nem tudom, mely végzet folytán, e nyilatkozatomat *mellőzve*, vagy legálábbis nem a saját szavaimmal kifejezve látom.

A tények ílyetén állásából mindenki látja, hogy bármit is vallott ellenem Martinovits, annak, minthogy híjával van minden bizonyítéknak, tanúbizonyságnak, és következésképpen minden hitelnek, egyetlen törvényszék előtt sem volna semmi érvénye, még barbárok között sem. S mégis *csupán csak az ő* vallomását hozzák fel ellenem, hogy *rám bizonyít-sák a hazaárulást*. De mit szólnak majd a bírák, a többi polgárok, a kortársak, s mit fognak szólni utódaink, ha majd hallják és olvassák: hogy amikor a társaság alapítója, s ő is csupán a halálfélelem és az élet reménye között lebegve, s talán fenyegetések és ígéretek hatása alatt vallott,* még e vallomásában is kifejezett szavakkal azt állította, hogy 1. az igazgatóságot felajánlotta ugyan nekem, de én azt nem fogadtam el;** 2. hogy *nem tartja lehetségesnek*, (de melyik jobb és értelmesebb bíró tarthatná lehetőnek?), hogy bárki is *katekizmus nélkül* a társaságba fölvetésék.

Nos, ha *közönséges, közrendű tag nem vehető fel*, hogy volna fölvehető valaki igazgatónak? hogy vehettek volna fel engem? *igazgatónak egész Felső-Magyarország számára?*

Nem, nem védekezem tovább; de mielőtt abba hagynám, kijelentem, hogy inkább akarok, bár meg nem érdemeltem, inkább akarok a hóhér véres bárdja alatt elveszni, semmint századom és nemzetem ekkora meggyalázását átélni! — Vesszek hát! miként ezek, akik most körülöttem sóhajtoznak, akik a fenyegető haláltól borzadnak, de várják is, mint keserveiknek végét. Néked, ó Utókor, te megvesztegethetetlen büntetőbíró! kit annyiszor tisztelhettelek, amint lelkem előtt megjelentél, tenéked adom át magam ítéletre. Nem kívántam volna, hogy Te ilyen mű alapján ismerj meg engem! De másképp látták jónak az égiek; nem így tetszett a szerencsének. Légy jóakarattal törekvésem iránt. Folytasd, amit én *akartam!*

Te derék ember, drága Madáts! Barátom, ki szívesen siettel segítségemre végszükségemben, fogadd e védőiratomat... Fogadd, — noha elég röviden, nyers és csiszolatlan stílusban, és időm rövidsége folytán, a helyzet és a vádak természete következtében rend nélkül és nem az írás-művészet szabályai szerint van szerkesztve; de remélem, mégis eléggé tanúsítani fogja ártatlanságomat, törvényes fejedelmeim iránti hűségemet, hazám iránti forró szeretetemet és büntetlen lelkülete-met, — mind méltányos bírám szemében, akik előtt szót fogsz értem emelni, mind a közvélemény ama tiszteletre méltó törvényszéke előtt, amelyet emberi hatalom nem vethet meg. Fogadd hát e védőiratomat, mint becsülete-m és életem egyetlen és utolsó zálogát; — teljes bizalommal adom át a Te hűségednek, olvasd el, mérlegeld, őrizd meg gondosan. Nincs, amivel viszonozzam barátságodat, hűségedet és fáradozásodat.

* Azt mondják, hogy sokáig semmit sem akartak vallani, és ezért néhányan testi fenyítékben is részesültek, — s ezt Bécsben és Magyarországon is így hitték.

** Ime Martinovits saját szavai: „Felajánlottam neki Felső-Magyarország igazgatói állását; ámde, minthogy katekizmus nem volt kezem ügyében, abbamaradt a dolog, és nem is utasítottam őt emiatt senkihez.”

Szegénynek születtem, szegénységben éltem, most nyomorult is vagyok. Csak azt teszem meg, amit tehetek: becsüllek, és méltónak tartalak arra, hogy Rád bizzam életemet. És nem fog szégyenedre válni sem most, sem az utókor előtt, hogy vállalkoztál ügyem védelmére.

Ti pedig, akiknek az a megbízatásotok, hogy annyi millió közül kiválasztva, bölcsességetek és becsületek szerint döntsetek ártatlanság vagy vétek, polgártársaitok becsülete és sorsa, élete és halála fölött, akikről hiszem és föltételezem, hogy méltók is vagytok a fejedelem és a haza bizalmára — bár mindnyájatokat nem, sőt csak keveset ismerek közületek —, s akikben bízom, hogy jóindulattal lesztok, nem személyem iránt — hiszen közelebről kölcsönösen nem ismerjük egymást —, hanem igazságos és becsületes ügyem iránt: engedjétek meg, ó Birák, hogy Hozzátok forduljak, hozzátok szóljak, még mielőtt e védőiratomat befejezném: — Szeretném megérdemelni jóindulatotokat; nem stílusom valamilyen választékosságával, ami különben is rég kiveszett már az emberek közül, s ami ily célból sohasem alkalmaztam; nem is az ékesszólás erejével, ami hiányzik belőlem, — hanem első renden: ügyem igaz voltával, meg előadásom és védekezésem nyíltszívű őszinteségével, — továbbá azzal a mértéktartó szabadsággal, amely — úgy hiszem — éppúgy illik a mi igazságos és kegyelmes uralkodónkhoz, akinek felségét állítólag megsértettem, mint szabad és független hazánkhoz, melynek alkotmányát állítólag fölforgatni akartam, s illik enmagamhoz is, az ő polgárukhoz és alattvalójukhoz, akit már azelőtt annyi ármánnyal vettek körül, s aki most ily súlyos váddal terhelve áll előttetek, s illik végre e szabadság e Nagy Század utolsó évtizedéhez, mely szavainkat és tetteinket el fogja beszélni és át fogja adni az utánunk következő koroknak. Ha netán mégis úgy esett volna, hogy valami bántaná fületeket, nem illenék, hogy emiatt sértve éreztétek magatokat. Hiszen ha a férfiak közötti mindennapi beszélgetésben is elfogadott szabály az, hogy *lehet a lélek meggyőződését a kedélyek megsértése nélkül előadni* (Tacitus), akkor hogynem remélhetném — én, aki félelmetes helyzetemben emelek szót, s annyi, még az ártatlanokra is veszélyes vád ellen védekezem —, hogy senki sem akad közöttetek, aki sértve érezné magát, ha a vádlott száján akarata ellenére kicsúszik valami, hiszen ő becsületének visszaszerzéséért, jóhírének megvédéséért, végre pusztá életéért aggódik. Senkit nem neveztem meg azokon kívül, akik közismertek, vagy kell hogy ilyenek legyenek, — ahol gonosz emberekről kellett szólnom, megelégedtem vele, hogy az emberek e fajtáját jelöltem meg. Nem is beszéltem el mindazt, amit elszenvedtem; amiket avégből említettem, hogy nevemről lemossam a gyalázatot, azokat sem akartam túlzásba vinni. *Sok mindent* — ami nem vált volna dicsőre sokaknak — mellőztem. Ebbe a védőiratba is akaratom ellenére fogtam bele. Tanúul hívom fel magát a Felsőges Királyi Herceger, országunk Palatinusát, aki a múlt októberben Bécsben tartózkodott, hogy akkor is kész lettem volna elszenvedtem sérelmeim minden megtorlásától elállani, ha visszakapom szabadságomat és becsületemet, — és minden fájdalmamat — hiszen jó ügy érdekében szenvedtem el — a feledés fátylával borítani. De vagy úgy látszott e kegyes hercegnek, hogy ügyem még nincs eléggé megvizsgálva, vagy e humánus s oly ártatlan polgár szenvedéseit kétségkívül nehezen elviselő herceg jószágával ellenkezett volna, hogy — mint gyanítható — tekintetbe

vegye az idők megváltozását, mikor a haza visszakívánta fiait. Akárhogy van is, ezt is elviseltem; elült már lelkem fájdalma, sőt boldognak tartom magam, ha ezek a szenvedéseim polgártársaim közhasznára válnak. Szerencsét kívánok hazámnak, és örvendezni fogok, ha szomorú példámon okulnak azok, akik uralkodóinkhoz közelebb állanak; ha megtanulják: mekkora botrányjal jár, milyen súlyos következményekkel egyetlen polgár elnyomása is rosszakarói által. Végül a boldog halandók közé fogom számítani magam, ha a rajtam esett sérelmekből legalább *valami* hasznot húz annak az elvnek tagadhatatlan, örök igazsága (s ezt ha valaha, most kell belátni): hogy sehol sincs biztonság, ha gyöngö a törvények segítsége; e nélkül nem élhet lelki egység, szeretet, bizalom; hogy az államnak inkább érdeke megelőzni a bajokat, mint büntetni a vétket, és végül: hogy a félelem s a rettegés vajmi gyöngö kötelékei a szeretetnek, és csalóka eszközei a hatalom gyakorlásának és megtartásának.* Tanulják meg mindezt végre azok, akik fejedelmeink arra méltatnak, hogy tanácsot kérjenek tőlük; akik így jó alkalmat nyertek, hogy szolgáljanak királyunknak, az ő és hazánk dicsőségének, — s egyszerűs mind arra is, hogy jó szolgálatot tegyenek mind önmaguknak, mind nevüknek. Különösen *Ti*, magyarok, akik körülveszitek királyunk trónját, akik ott vagytok tanácsában, akik az uralkodó előtt hazátok ügyét védeni, a nép előtt viszont az ő felségét és érdekeit óvni, előmozdítani tartoztok: — *Ti*hozzátok illik mindenki előtt, hogy a jelent és múltat összehasonlítsátok, mérlegeljétek, hazátokra és az utókorra gondoljatok. Elsőrendűen *Ti*hozzátok illik meggondolni: a királynak és az országnak, az uralkodóknak és az alattvalóknak boldogsága és szerencsétlensége közös, ezeket egymástól elválasztani nehezen lehet és sohasem olyan kár nélkül, amelyet, ha tüstént nem is, de idővel meg kell érezni; rosszul szolgáltok tehát a fejedelemnek, ha elhanyagoljátok polgártársaitokat; fejedelmetek maga is azt akarja, hogy tiszteletben tartsák a törvényt, és azt kívánja, hogy minden polgár boldogulása, vagyoni helyzete és képességei szerint, ne csak ne akadályoztassék, hanem, ha van rá alkalom, elő is mozdíttassék; ő nem törekszik abszolút és túlzott hatalomra, amely sohasem megbízható, sőt éppen mert korlátlan, a vele élőkre is veszélyes; — végre, gondoljátok meg, hogy *Ti* már más idöket éltek, olyanokat, amelyek a múlt évtizedektől merőben különböznek, és tudjátok, hogy velük együtt az emberek gondolkodásmódja és érzülete is megváltozott, és örökké változni is fog a természet folyása és az események rendje szerint. Kell, hogy mindezt figyelembe vegyétek; mindezt *Ti* teljesíthetitek, és polgártársaitok joggal kívánják és várják, hogy teljesítsétek is, mert hiszen méltó és jogos, hogy polgártársaitok becsülését *ti* is, mint minden becsületes ember, szívetek ügyévé tegyétek.

Tehát, óh bírák, nem lehet kárára céloznak és ügyemnek, hogy védőiratomba alkalmilag oly elmékedéseket szöttem bele, amelyek ennek céljától tán nem idegenek. De ember vagyok és tévedhettem. Szándékom nyilván nem volt rossz. Aki rosszhiszeműséget tulajdonít nekem, igazságtalan, és nincs helye köztetek. De nem akárciknek a véleményéről: *tettekről és tényekről* van itt szó. *Ezekről* kell ítélnetek. *Tetteim szerint*

* Tartományokat erőhatalommal lehet megszerezni, de csak joggal és igazsággal lehet megtartani. Tehát rövid ideig tartott az az öröm, hisz a germánokat legyőzték ugyan, de nem hódították meg. Florus.

fogtok rólam ítékezni. Ti, polgárok, polgártársatokról, Ti, emberek, embertársatokról. Látni fogjátok: ilyen sorsra voltam-e méltó, látni fogjátok: büntetést érdemlek-e vagy oly fölmentést, mely visszaadja nevem becsületét is, melyet hibám nélkül vettek el tőlem, és amely visszaadja az önbizalmat honi írónknak is, akiket most példám megremített. Egyébként tudjátok meg, hogy jó híretem nem akarom túlélni.

Mit ér az élet számomra azok nélkül, amik az életet *életté* teszik? Mennünk kell oda, óh Bírák, ahová előbb-utóbb mindnyájan eljutunk, ahonnan senki vissza nem térhet. A Nap még néhányszor elvégzi kerin-gését, és *Ti* is bevégezitek pályafutástokat. *Ti* is, én is csak éltünk! Ám az igazságosság, az erény s az igazság örökké él!

Budán, a Várban, 1795. április 28-án.

Batsányi János s. k.

19. [MEGJEGYZÉSEK BAUMBERG GABRIELLA KÖLTEMÉNYEIHEZ]

B. nagyra értékelte feleségének, „Bécs Sapphó”-jának költészetét; ezt azzal is kifejezésre juttatta, hogy az ő verseinek is Quintiliusa lett: megbírálta s átdolgoztatta azokat, amelyekben hibát talált. Gabriella verseinek 1805-ben megjelent kiadását ő készítette elő, és saját írói hagyatékát, főként könyvtárát azzal a kikötéssel szánta a Magyar Tudós Társaságnak, hogy az felesége hátrahagyott verseinek kiadásáról gondoskodjék. A nagy műgonddal szerkesztett és nyomtatott kötetet — amely sokban mintául szolgált B. verseinek 1827-es kiadásához is — először Berlinben, Johann Friedrich Unger-nél (1753–1804) akarta megjelentetni. A jónevű nyomdász azonban meghalt, mielőtt még a terv megvalósulhatott volna; a nyomdász özvegye pedig — maga is író — nem vállalta már a versenytárs művének közrebocsátását. B.-ék ebben az ügyben a bécsi baráti kör támogatását is igénybe vették. Johannes v. Müller, a nagytekintélyű történetíró-politikus a nyomdásznál lépett közbe; Fr. W. Meyern (Mayern) (1760–1829) az osztrák hadsereg egyik érdekes pályát futott, nagy irodalmi és bölcsészeti érdeklődésű, felvilágosodást és romantikát vívóva egyeztető tisztje pedig terjedelmes előszót írt a könyvhöz. (Az idevágó leveleket l. Zadányi Éva: *B. és J. v. Müller*. Bp. 1941.) B. megjegyzése ezekhez a mozzanatokhoz fűződik; a könyvben Meyern bevezető írása után következik. A megjegyzésen kívül két jegyzetet is csatolt a versszövegekhez. Az első Gabriellának Caroline Pichlerhez intézett versét magyarozza, a második egy Füger-festményre utaló célzást világít meg. (Gabriella és Caroline Pichler viszonyára egyébként l.: Berde Julianna Mária: *Batsányiné... Kvár*, 1912.) és főként: C. Pichler: *Denkwürdigkeiten aus meinem Leben*. München, 1914. I. 491–492. l.)

A kötetnek — legalábbis Magyarországon — nem volt különösebb visszhangja. B. felvette bele feleségének azokat a verseit is, amelyek vele, s kettőjük kapcsolatával foglalkoznak. Kazinczy nagy riválisának ezt a megnyilatkozását sem állhatta meg szó nélkül (l. *Kaz. Lev.* VII. 321–322. l.).

Az Anmerkung magyar fordítása:

Megjegyzés. A költő műveit összegyűjtő jelen kötetnek és vele korunk egyik legeredetibb és legélesebb elméjű gondolkozójának ezen tartalmas, költők és bölcselők, de általában a művészet minden barátja számára fölöttébb érdekes „*Nézelet*”-nek — már ezen év húsvét ünnepe előtt meg kellett volna jelenniök, *J. F. Unger* berlini könyvnyomtató és könyvkereskedő kiadásában. A kézirat (1804. decemberében) már úton volt, amikor megérkezett a váratlan hír, hogy ezt az érdemes férfiút — elragadta a halál!

A már magukban is igen előnyös kiadói feltételeket, amelyeket (még 1804 februárjában) a költőnek javasolt, előékenységgel és humánus modorával még elfogadhatóbbakká tudta tenni. Nyilván értesülhetett róla, hogy ez az évek óta annyi szorgalommal és gondossággal készülő versgyűjtemény nem lesz csak egyike a német költészet egén feltűnő megszokott jelenségeinek. Ezért is ajánlkozott, hogy a gyűjteményből egyidejűleg egy úgynevezett díszkiadást is készít negyedrében. (Amihez persze, „hogy az ilyen vállalkozással együttjáró elkerülhetetlen terhek és tetemes költségek tekintetében fedezze magát”, az előfizetők gyűjtésének útját választotta volna.)

A költő azonban e férfiú halála után hamarosan (oly okok, és körülmények miatt, melyek elmondása nem ide tartozik) indíttatva érezte magát, hogy a kéziratot minden további nélkül visszakerje az özvegytől. — *A költő* különben sem törekedett (mínt ezt minden irodalmi barátja és közelebbi ismerőse tudja, és ahogy ez *Ungernek* írt válaszeleiben ismételten meg van írva) sohasem egy drága, metszetekkel díszített *díszkiadásra*, hanem inkább és főképpen szellemi alkotásainak tisztességes lételére, tehát újonnan egybegyűjtött költeményeinek rendes, pontos és izléses közrebocsátására. Éppen ezen tekintettől vezérelve határozta el magát azután, hogy ezeket itt Bécsben, saját gondozásában, saját költségére nyomtattatja ki. — A közbeeső időt a jelen kötetben található összes költemények új átnézésére használta fel és kijavította mindazt, amit itt-ott kijavítani szükségesnek vagy tanácsosnak és célszerűnek látott; úgyhogy ez a minden lehető gondnal létrehozott kiadás legalább annyit nyert belső értékben, mint amennyit talán veszített a külsőben.

Ez a megjegyzés szolgáljon híradásul azoknak az olvasóknak és olvasónőknek, akik közelebről érdeklődtek e gyűjtemény lehetőség szerint hamaros kiadása iránt s ennek az annyira váratlan halasztásnak okát nem tudhatták.

Bécs, 1805. július 24.

Az An des Fräulein Karoline von Greiner című vers „Blumenket’ ” (virágfüzér) szavához fűzött jegyzet fordítása:

Ezt a címet hordozta egy *Idill* is, amellyel a nemes, joggal nagyra becsült író, akihez ez a vers intézve van, annak idején költőnket megtisztelte. Az a szép, szíves ajánlás, amellyel a verset kísérte, vágyakozó emlékezőst tartalmazott azokra az ártatlanságokkal telt kerti jelenetekre és közösen élvezett gyermeki örömökre, amelyekre jelen válasz tartalma vonatkozik. — Az *Idill*, mivel költői értéke csekélyebb, nem vették fel a két évvel ezelőtt megjelent gyűjteménybe, de egy másik-

kal (újabbal és jobbal) helyettesítették. — L.: *Pichler, szül. von Greiner Karolina Idilljei* (Bécs, 1803.). 119. 1.

A Begleitung bey Übersendung eines Gemäldes c. vershez fűzött jegyzet fordítása:

Lucius Junius Brutus (Róma első konzulja) mint két fiának bírása. Kítűnő festmény; H. Fügernek, a nagy történelmi festőnek, a bécsi művészeti Akadémia igazgatójának műve.

20. [IRÁSOK A MAGYAR NYELVRŐL ÉS IRODALOMRÓL]

Kiadásunk jegyzeteiben többször utaltunk rá, hogy B. más kassai s főként bécsi éveiben kimutathatóan befolyásolt bizonyos cikkeket, amelyek külföldi lapokban a magyar irodalmat ismertették, vagy annak újabb műveit bírálták. Nem lehetetlen, hogy ilyen ismertető cikkeket maga is írt. Ilyen irányú munkásságának felderítésére épp hogy az első lépések történtek csak meg. Párizsi tartózkodása alatt tovább folytatta e munkásságát, és tudtunkkal honfitársai között elsőnek számolt be a francia közönség előtt tájékozottan és megbízhatóan a magyar irodalomról. B. francia nyelvű cikkeit Kont Ignác fedezte fel és ismertette elsőnek az EPhK. 1899-évfolyamában (869—889. 1.); teljes szövegük kiadásunkban jelenik meg először Magyarországon. Valamennyi a *Mercurie Etranger*, c. jónévű folyóirat I. és II. kötetében, 1813-ban látott napvilágot. Az idegen irodalmak ismertetésére alapított, 1816-ban megszűnt orgánum későbbi köteteiben hiába kerestük a további tanulmányokat, pedig B. nem egy helyen ígérte magyar irodalommal foglalkozó cikk-sorozatának folytatását. A folyamatosság váratlan megszakadásának okát Konttal együtt mi is Napóleon vereségeiben, bukásában és a politikai viszonyok megváltozásában keressük, közelebbi adatokat azonban erre nézve nem ismerünk.

A cikkek Charles de Bérony aláírással jelentek ugyan meg, B. szerzősége azonban olyan kézenfekvő, hogy Kont érveket sem igen hozott fel bizonyítására, s azóta sem akadt senki, aki azt kétségbe vonta volna. Valóban: az előadott vélemények és ítéletek mind megtalálhatók B. előbbi és későbbi munkáiban; ő volt az egyedüli magyarok között, aki tudott a francia folyóiratról és a benne lenyomatott közleményekről, sőt egy feljegyzésében azokat magáéinak is vallotta. (BJÖM. I. köt. 491. l.) Most előkerült egy papírlap is, amely B. párizsi éveire tehető kézírásával Virág Benedek odájának francia fordítását és az ezt bevezető sorokat hordozza (383. l. 10—384. l. 17.). Feltehetően az író egyik könyvében maradt meg, s így került az OSzK. kézirtárába. (Quart. Hung. 1118. 2.f.) Sajnos, nem állapítható meg róla határozottan, hogy a szöveget a cikkek megjelenése előtt vetette-e papírra az író, vagy valami célból már a nyomtatványból másolta le. Szövege egyébként néhány alább részletezett apróságtól eltekintve megegyezik a kinyomtatottal.

A *Mercurie Etranger*-ben megjelent magyar irodalmi tárgyú közlemények két csoportra oszlanak. Egy aláírás nélküli, de minden valószínűség szerint B.-tól származó, cím nélküli tájékoztató után (I. 104—105. l.) négy hosszabb cikk következik az idegen olvasó tájékoztatására

(I. 174—188. 1., 218—225., 355—363. 1., II. 32—37. 1.). Közlésünkben eredeti címükkel közöljük valamennyit, azzal a megjegyzéssel, hogy a harmadik darabét az I. kötet tartalomjegyzékéből vettük (398. 1.). E hosszabb történeti jellegű dolgozatokat a folyóirat *Gazette littéraire* rovatában a magyar irodalom újabb eseményeiről tájékoztató hírek egészítették ki (I. 261—263., 393—394. 1., II. 63—64., 120—121., 190—191., 252—253., 380. 1.). Noha aláírás nélkül jelentek meg, minden valószínűség szerint ezeket is B. szövegezte, mert a hosszabb cikkek sorozatának megszakadásával, a II. kötet végén ezek is megszűnnek. Az író a rovatban megjelent közlemények anyagát hírlapokból és folyóiratokból, legnagyobbbrészt német irodalmi újságokból szedhette össze, lehet azonban, hogy magyar forrásokból és baráti levelekből is merített. Az apró, egymással össze nem függő híreket megjelenésük sorrendjében közöljük. Az egész anyagot közös címmel láttuk el, az egyes különálló közleményeket római számokkal (I—XII.) jelöltük meg.

Az irodalmi hírek esetében nyilvánvalóan csak a francia nyelvű megfogalmazást végezte B. Kérdés persze, hogy ezeknél, de a hosszabb cikkeknél is a stílus korrekt franciaságát nem ellenőrizte-e valaki, talán maga a szerkesztő, s nem ő adta-e meg a szövegeknek az utolsó simítást. Már Kont is felvetette ezt a kérdést, s az idegen kéztől származó utolsó javítás lehetőségét vele együtt mi sem zárjuk ki.

B. cikkei vitát is váltottak ki. Depping, az egyik B.-nál kifogásolt földrajzi mű szerzője levelet írt a folyóirat szerkesztőségének könyve védelmére. A választ itt közöljük (I. 256—257.):

Le N° III. du *Mercur* étranger contient une note où M. de Berony relève quelques erreurs qu'il a cru apercevoir dans l'article *Hongrie du Manuel de Géographie*, publié par M. Depping.

M. Depping nous a écrit, à ce sujet, une lettre que sa longueur nous empêche de publier. Entre autres réponses qu'il fait à la note de notre collaborateur, il prétend qu'il n'a point donné, comme on le lui a reproché, le *Danube pour limites à la Hongrie* mais qu'en nommant toutes les limites naturelles ou politiques de ce royaume il n'a pas dû omettre le *Danube qui borde la Hongrie avant de pénétrer dans l'intérieur* : qu'ainsi l'on a mal interprété ses expressions.

Il représente aussi que s'il n'a fait monter la population de la Hongrie qu'à six millions et demi d'habitants, quoique la population s'élève, d'après les derniers relevés, à dix millions, c'est qu'il n'y a point compris la population de Transylvanie, de l'Esclavonie et de la Croatie, qu'il désigne dans les articles où ces provinces sont décrites.

Nous n'extrairons point de sa lettre, quelques autres observations moins importantes, et dans lesquelles il se montre, à se qu'il nous semble beaucoup trop sensible à des critiques dont l'auteur n'avait certainement pas l'intention de se désobliger. Quand M. Depping aurait commis quelques erreurs au sujet de la Hongrie, pays qui jusqu'à présent a été décrit si inexactement par la plupart des voyageurs et géographes, son *Manuel de Géographie* n'en serait pas moins un ouvrage très-estimable. Ce n'est point déprécier un livre utile, que indiquer deux ou trois erreurs, que l'on peut facilement corriger dans une seconde édition. L'auteur, alors, au lieu de se plandre, doit remercier le critique.

Magyar fordítása : A *Mercurus Etranger* III. számában van egy jegyzet, melyben Charles de Berony rámutat néhány hibára, melyet Depping *Földrajzi Kézikönyvének* Magyarországra vonatkozó cikkében vélt fölfedezni.

Depping írt nekünk e tárgyban egy levelet, melyet terjedelme miatt nem közölhetünk. Munkatársunk jegyzetére adott több más válasza mellett azt is kifejti, hogy a *Dunát nem tette meg Magyarország határának*, mint ahogy azt a szemére vetették; de nem hagyhatta ki az ország összes természetes és politikai határainak felsorolásából a Dunát sem, mert az előbb szegélyezi, s csak azután hatol be az ország belsejébe.

Elmondja azt is, hogy azért állapította meg Magyarország népességének számát hat és félmillióban, noha a legutóbbi adatok szerint számuk tízmillió körül van, mert nem számította hozzájuk Erdély, Szlavónia és Horvátország lakosságát, — azokban a cikkeken adva róluk számot, melyek e tartományokról szólnak.

Nem idézzük levelének néhány kevésbé fontos észrevételét, melyekben véleményünk szerint túlságosan érzékenyek mutatkozik azokkal a kritikai észrevételekkel szemben, melyeket szerzőjük bizonyára nem sértő szándékkal tett meg. Még ha Depping elkövetett volna is néhány hibát Magyarországgal, vagyis egy olyan országgal kapcsolatban, melyet mind ez ideig annyira pontatlanul írt le az utazók és geográfusok többsége, *Földrajzi kézikönyve* annak ellenére igen becses mű marad. Nem jelenti egy hasznos munka lebecsülését az, ha az ember rámutat két-három tévedésére, melyek könnyen kijavíthatók egy második kiadásban. A szerző, panaszkodás helyett inkább hálás lehet a kritikáért.

A magyar fordítás Hankiss Elemér munkája. Az ismertetett versek francia próza fordítását természetesen nem fordítottuk vissza magyarra; ahol kell, csak utalunk a magyar eredetire.

Az OSzK-ban őrzött és már említett kézirat töredék a következőkben tér el a nyomtatott szövegtől.

383. 1. 12. *A jegyzet itt hiányzik.*

23. *A ma Lyre. Ode.*

384. 1. 5. *Bekezdés e sorral nem kezdődik.*

14. *l'Univers*

I.

Hogy jobban elérjük a célt, melyet e vállalkozásban magunk elé tűztünk, beiktatjuk a *Mercurus Etranger*-ba a magyar irodalmat is. Ismeretlen bányá ez, de nagyon gazdagon kiaknázható. Mind a francia, mind a külföldi írók elhanyagolták a múltban a magyarok nyelvét és irodalmát. Ezt a közömbösséget egy annyira érdekes nemzet iránt csak annak lehet tulajdonítanunk, hogy nyelvét, mely Európában igen kevésbé terjedt el, jóformán egyáltalában nem ismerik: ez az oka annak, hogy a francia és az idegen írók idestova ötven éve mélyen hallgatnak erről a népről, mely méltó arra, hogy jobban megismerjék. Mert a magyar nemzet a nagy európai családhoz tartozik; tudós és kiváló embereik vannak az irodalomban; a költészetet szép eredménnyel művelik; nyelvük gazdag és harmonikus, s az egyetlen az összes európai nyelvek között, melynek megvan az az előnye, hogy a göröghöz és a latinhoz hasonló prozódiaja van.

A *Mercure* következő számában megvilágítjuk majd e nyelv szellemét, s igyekezni fogunk érdeklődést kelteni egy olyan irodalom iránt, melynek alkotásait most tehetik először érdeklődésük és vizsgálatuk tárgyává a francia olvasók.

A *Mercure Etranger* e rovatának szerkesztésére *Charles de Bérny* író vállalkozott, aki több fontos művet fordított és Európa jóformán összes nyelvét ismeri és beszéli. E nehéz feladatkör betöltésére csak öt láttuk méltónak. Mert azzal akarunk válaszolni arra a fogadtatásra, mellyel a közönség megtisztelte még épp hogy csak elindított vállalkozásunkat, hogy mindenáron igyekszünk megnyerni azoknak az íróknak a közreműködését, akik tehetségről és tisztánlátásról tettek tanúbizonyítást az irodalom különböző területein.

II.

Előzetes tudnivalók a magyarok nyelvéről és irodalmáról

Mielőtt a magyarok irodalmáról szólnánk, feltétlenül szükséges, hogy — már amennyire a *Mercure Etranger* keretei engedik — vázlatosan ismertessük e nép származását és nyelvét. Rosszul értesült vagy gyakran ellenséges érdekektől vezetett szerzők¹ egyszer a németekkel, másszor a szlávokkal zavarják össze a magyarokat, s e tévedésüket az európaiak jelentős részével elfogadtatják annak a nemzetnek a kárára, mely több mint kilenc évszázad óta a nagy európai családhoz tartozik, s mely oly sok tekintetben megérdemelné, hogy jobban megismerjék, s következőképpen jobban megbecsüljék². Jogot szerzett a keresztény nemzetek hálijára, s e jog önmagában is elég lenne arra, hogy érdeklődést ébreszsen bennük politikai léte, fölvirágzása és hanyatlása iránt. Nem a magyarok voltak-é, akik gátként szolgáltak a törökök és a tatárok ellen, s így megakadályozták Európa legszebb tartományainak előzölését? E szép királyság jókora hányada százötven éven át nyögte a törökök igáját, és rettenthetetlen, harcos szellemű lakói, bevehetetlen bástyaként állva a barbárok előretörésének útjában, egyedül viselték az elnyomás és a zsarnokság teljes súlyát. Ámde ezek a korok már távol vannak tőlünk, és Európa, immár biztonságban lévén az ázsiai népek betöréseitől, nem gondol többé megszabadítóira³! Mindennek ellenére, hány királyság megdőlt már azóta, hány népet kitorölték a nemzetek évkönyveiből, s hány új nép emelkedett fel romjaikon! de a magyar nemzet még fennáll, élvezve szabadságát és ősi alkotmányát, melyet hosszú századok tapasztalatai tettek szilárdvá.

Ha áttekintjük a leghíresebb népek történetét, kevés olyanra bukkanunk közöttük, kik ősi intézményeiket és társadalmuk politikai formáit tekintve annyira felkeltik a tudós világ érdeklődését, mint a magyar nemzet. A történelem feladata, hogy — már amennyire egyáltalában lehetséges ez — véglegesen eldöntse a magyarok származásának kérdését⁴. Korai történetíróik azt állítják, hogy minden Észak-Ázsiából kivándorolt nép Scythiából származik. A görög történettudósok ugyanezt vallották⁵. Így hát, tekintettel arra, hogy Scythia Észak-Ázsia minden területét magába foglalta, az újkori szerzők a Jeges-tengertől egészen Kína határáig mindenfelé keresik a magyarok ősi lakóhelyét.

Bárhon is lett légyen az, első hódításaik egészen sajátosságok képet mutatnak. Egy néhány száz családból álló nép⁶ a kilencedik század vége felé elhagyja e száraz talajú, rideg éghajlatú tájakat, ismeretlen és pusztá vidékeken halad át, míg eljut a Volga partjaihoz, majd átkelve e folyón elérkezik Kíev alá és megállapodik a Dnyeper mentén fekvő erődítmény közelében. Majd miután legyőzte Kíev hercegét és a kunokat, békét köt velük, s ez utóbbiakat befogadja a maga társadalmába. E példát követve Oroszország nemes urai is a magyar zászló mögé sorakoznak. A magyarok 886-ban fölkerelkednek és dél felé vonulnak. Átkelve a hegyeken, behatolnak a hajdani Pannóniába, melyet négy évszázaddal korábban a hunok, majd később az avarok tartottak megszállva, s ahol a magyaroknak nagyobb és hatalmasabb népek laktak ekkor⁷; megtámadják őket, egyiket a másik után leigázzák, az egész országot meghódítják, s győzelmeikkel végleg megszilárdítják hatalmukat. Árpád, Álmos fia, aki harci erényeivel, érdemeinek kiválóságával és elsősorban bölcsességével tünt ki, a nemzet legfőbb vezére lesz, és 897-ben megveti a magyar királyság alapjait. A tizedik század végén, első keresztény királyuk, Szent István alatt, a magyarok lemondanak a pogányságról, s egy évszázaddal később eltűntetik utolsó maradványait is. Az Árpád nemzetségéből való királyok 1301-ig uralkodtak. Ebben az évben halt meg utód nélkül III. András, utolsó férfi sarja e dinasztiának. Az örökösödés alapján történő trónutódlás átadta ekkor a helyét a nép szabad választásának, s a magyaroknak több mint két évszázadon keresztül különböző nemzetekből és családokból való királyaik voltak; de eljött az idő, mikorra már annyira kimerültek a törökökkel való állandó harcokban, hogy olyan megoldásra kellett gondolniuk, mely biztosítja és konszolidálja politikai létüket. Az osztrák ház Németország egyik leghatalmasabb uralkodó háza volt ekkortájt (1527), s mint közvetlen szomszédja Magyarországnak, pályázhatott arra a megtiszteltetésre, hogy fölkerjék a trón betöltésére, s ugyanennél az oknál fogva alkalmasnak látszott arra, hogy vezesse e nagylelkű, büszke és harcos népet. E fenséges ház hatalmas égisze alatt élnek azóta a magyarok, azzal a szeretettel és ragaszkodással atyáik alkotmányához, mely a világ minden népei közt megkülönbözteti őket, és a politikai fölfordulások közepette olyan bátorsággal és bölcsességgel tartják fenn magukat, mely egész Európa megbecsülését kivívta számukra. Boldog az az uralkodó, kinek az a végzete, hogy ilyen embereknek parancsoljon!

Időközben azonban a civilizáció útján is nagy lépésekkel haladt előre a magyar nemzet. Már a tizenötödik században, I. Mátyás uralkodása alatt, Magyarország a tudományok menedékhelye volt; fővárosa, Buda, tudósok találkozó helyévé lett, s a királyi udvar fényben és pompában az összes többi európai udvartartás közt kitűnt. Mátyás maga is igen járatos volt a tudományokban és a nyelvekben.⁸ S ha a későbbiek folyamán elvesztette dicsőségét és hatalmát ez az ország,⁹ és ha műveltségének és irodalmának gyarapodása félbeszakadt, akkor ezt a törökök és tatárok gyakori betöréseinek kell tulajdonítani,¹⁰ a belső háborúknak,¹¹ a szomszéd népekkel való küzdelmeknek, a közoktatás szűnetelésének, a nemzeti és magánkönyvtárak elpusztulásának és végül annak a végzetszerűségnek, mely a romboló csapások ellen legjobban felvértezett nemzetekre is lesújt.

Az ország évkönyveinek tanúsága szerint még a legrégebb magyar nyelvű nyomtatott könyvek sem keletkeztek korábban, mint a tizenhatodik század elején. A teológiáról s a szent könyvekről szóltak mindezek a munkák.¹² A magyar írók alkotásai fokozatosan sokasodtak, s költőiket a tizenhetedik században már kezdték elismerni.¹³ Am, hogy új élet támadjon a magyar irodalomban, ahhoz egy olyan heves megrázkódtatásra volt szükség, mint az, amely II. József császár uralkodása alatt következett be, aki megsemmisüléssel fenyegette a nemzeti politikai létét azzal, hogy megfosztotta nemzeti nyelvének használatától, melyet joggal tekint legféltehetőbb kincsének. Ekkor történt, hogy a nemzeti jellem fölcúsodott és mozgásba hozta a tehetségnek és bátorságnak minden rugóját, azzal a lelkesedéssel és hazaszeretettel, mely úgy látszik, különösképpen jellemzi a magyarokat. A hazaszeretetnek és a nemzeti büszkeségnek lendülete villám gyorsaságával jutott el az ország minden zugába, egészen az erdélyi végekig; s tanúi voltunk annak, hogy mintegy varázsütésre, irodalmi alkotások sokasága támad, méltóak megannyian arra a nemes versengésre, mely az egész nemzetet lelkesítette. E korszak óta egyetlen év termékenyebb volt az alkotások minden műfajában, mint annak előtte húsz-harminc éves korszakok. Lefordították versben és prózában Vergilius, Corneille, Racine, Voltaire, Fénelon, Marmontel, Osszián, Milton, Young s a legjobb német szerzők műveit; és olyan alkotások egész sora jelent meg, melyek bizonyítják a magyar írók tehetségét és művészi jártasságát.¹⁴

A *Mercure Etranger* következő számában idézni fogjuk legjobban megbecsült műveiket, és a továbbiakban elemezni fogjuk őket, hogy olvasóink maguk is véleményt alkothassanak majd róluk. Most még a magyar nyelvről kell szólanunk.

Sok tudós foglalkozott a modern nyelvek etimológiájával; sokakkal együtt Des Brosses és Rousseau Franciaországban; Smith, Harris és Monbodo Angliában; Herder, Adelung és mások Németországban. A magyar filológusok sem kíméltek a maguk részéről semmi fáradságot nyelvük eredetének felkutatásában. Akadnak közöttük olyanok, akik azt hiszik, hogy van valamely hasonlatosság a magyar, a finn és a lapp nyelv között; mások úgy vélik, hogy inkább a törökkel, a perzsával és a héberrel rokon; és végül, néhány külföldi szerző a némettel és a szlávval rokonítja. Az igazság azt követeli, hogy ez utóbbiakkal homlokegyenest ellenkező véleményt hangoztassunk. Kétségtelen, hogy amint más népek is tették, a magyarok is kölcsönöztek idegen szavakat olyan tárgyak megjelölésére, melyeket nem ismertek vándorlásaik előtt; de az sohasem lesz bizonyítható, hogy nyelvük hasonlít a némethez vagy a szlávhoz.

Másrészt, ha a magyarban és a perzsában a mondatok szerkezetét, vagy az összetett szavak gyakori használatát figyeljük meg — ez utóbbi értékes előnyt a német, az angol és a görög nyelv is élvezi —, meglepetéssel tapasztaljuk, hogy mennyi hasonlóság van e két nyelv között. Erős analógia van a magyar és a perzsa között az igék ragozásában és a személyes névmások alkalmazásában is. A perzsa például így mondja: *reftem, refsty, refst*, vagyis, franciául: j'allai, tu allas, il alla; a magyar is ugyanúgy fejezi ki magát mint a perzsa, személyes névmás segítségével nélkül: *mentem, mentél, ment*. Ez az előnye megvan az olasz, a spanyol, a portugál és a latin nyelvnek is; de a birtokos névmás perzsa mintára

való használata az összes európai nyelvek közt egyedül a magyar nyelv sajátja. A perzsa példának okáért így mondja: *dily men, dily tou, dily au*, vagy pedig *dllem, dllet, dlleche*, franciául *mon coeur, ton coeur, son coeur*; ugyanez magyarul így hangzik, hogy *szívem, szíved, szíve*. A magyarban, akárcsak a perzsában, nincsen névelő, s a szórend is nagyjából azonos a két nyelvben. Például az a mondat, hogy *ez scheherýz biroun reft* szó szerinti francia fordításban így hangzanék, hogy *de la ville dehors il alla*, míg a magyarban így, hogy *a városból ki mentt*. Egyformán képezik végül a melléknévek középfokát, mégpedig egy ablativus absolutus-szal, ahogy a latinban és az olaszban is van. Például, *ez khouaher men khoub-soureter est, szebb a' nénémnél. E' piú bella di mia sorella*. Ami azonban a szavak gyökerét illeti, e két nyelv végtelenül különbözik egymástól, jöllehet sok perzsa szó akad a magyarban, mint ahogy majdnem minden európai nyelvben, a latint sem kivéve.

Néhány filológus analógiát talált a magyar, a lapp és a finn között, a következő szavakban.

[Az összehasonlító jegyzéket l. a francia szövegben.]

Mások azt állítják, hogy a magyar és a héber közt van valamely kapcsolat, mint pl. a következő szavakban:

[Az összehasonlító jegyzéket l. a francia szövegben.]

Annak a meglepő hasonlatosságnak az alapján, mely a magyar nyelv és az iménti három nyelv között, valamint a magyar és a perzsa mondat szerkesztés között található, az ember hajlandó elhinni, hogy e nyelvek eredete közös. Mennyire méltó volna e tárgy a tudósok kutatásaira, kiknek közös erőfeszítése minden bizonnyal új fényt vetne e népek történetére!

Szemére vetik a magyar nyelvnek szavai hosszúságát; de tudni kell azt, hogy e nyelvben egyetlen szó néha egész mondatot fejez ki, s épp ebben rejlik szépsége és tökéletessége. Emellett, bizonyos esetekben nincs szüksége sem segédigékre, sem személyes vagy birtokos névmásokra, és nélkülözni tudja a *pouvoir* igét, mint például a következő esetben: *meg verném, je le battrais, meg verhetném, je pourrais le battre, meg verethetném, je pourrais le faire battre*. A magyarban nem fordul elő több mássalhangzó, vagy több magánhangzó egymás mellett. Nem így a németben és a szlávban, melyek bővelkednek mássalhangzókbán, különösen az utóbbi, mint ahogy a következő mondat is példázza: *Strè prst skrz krv, ami annyit jelent, hogy húzza a gyíkszűt az ujjára*; és más a helyzet a portugállal is, melyben több magánhangzó torlódása kellemetlen hatást kelt beszéd közben, mint például a következő szavakban: *capitad, kapitány; cidadao, városi polgár; toleirad, hatökör*; és a következő mondatokban: *Abotoai-a, gombolja be; nahò he maò, õ nem rossz; eu naò a lí, nem olvastam azt, és így tovább*.

A németek még azt is szemére vetik a magyaroknak, hogy sok szót vettek át a latinból és a németből; de legyen szabad futólag megjegyeznem, hogy a német szerzők, nyelvük gazdagsága ellenére is nagy zavarba jönnének a görög és a latin segítségével nélkül, kezdve egészen Kanttal, a nagy filozófussal, aki egész sor görög és latin szót halmozott föl filozófiai értekezésében, ilyeneket, mint *antinomie, autonomie, automale, anticipation, evolutionstheorie, praeformationssystem, absolut, exponiren, alternativ, ostensiv, concurrrenz, dependenz, empirismus, latitudina-*

hova lett a magyarság, az ország első nemzete? Ami a németeket illeti, kiket M. Depping a legelső sorban említ — talán azért, mert ő maga is német —, számuk nem jelentős. Csehok már nem élnek az országban; még a nevük is ismeretlen, mert a husziták, akik a tizenötödik században vándoroltak be Csehországból, már régóta összekeveredtek a szlávokkal, illetve szlovákokkal. M. Depping megtalálhatta volna ezeket az adatokat Schwaradtner kiváló statisztikájában, melyet Budán nyomtattak; és nagyon szeretnék rávenni, hogy korrigálja e súlyos tévedéseket, annak érdekében, hogy a tanítók és tanulók igaz ismereteket meríthessenek *Új földrajzi kézikönyvéből*. Ajánljuk neki azt is, hogy helyesbítse a városneveket is. Dicséretre méltó az a cél, melyet M. Depping kitűzött maga elé e műben; de az elvégzett munka nem szolgált rá arra a dicshimnuszra, melyet egyik kollegája pazarolt rá a Császárság egyik legelterjedtebb újságjában.

² Mindaddig, míg a kereszténység bástyájának tekintették a franciák és a németek Magyarországot, érdeklődéssel figyelték minden ottani háborút és politikai eseményt; de lassanként szem elől tévesztették, s végtére már csak Ausztria egy tartományának tekintették. Mintegy ötven éve már egyetlen francia író sem említette meg, kivéve Sacy-t, a *Magyarország általános története* című munka szerzőjét. Mirabeau felületesen ír róla *Porosz monarchiájában*. Beaufort *Nagy politikai tárcájában* tévedéseket állít. *A négy világrész történeti, topográfiai és erkölcsi képe* című munkájában Sané alig szól róla. Végül d'Alembert és Voltaire tisztas említést tesz róla, anélkül hogy részletekbe bocsátkoznák.

³ I. Mátyás egyedül harcolt a velenceikkel szövetségben a török hadak ellen, miközben a többi keresztény hatalmak közönyösnek mutatkoztak e küzdelemben, ahogy ez ki is derül a következő verssorokból, melyeket e nagy király 1464-ben íratott egy olasz tudóshoz a pécsi püspök, Janus Pannonius által, egy újabb török elleni hadjárat előestéjén:

Sátraink fedik ismét a zöldelő mezőt, talán küld segítséget a többi nép. Bár, mint magad írod, senki sincs az égbolt alatt, aki helyzetünkön segíteni igyekeznék. Gallia szendereg, Ibéria sem törődik Krisztussal, Angliát polgárháború dönti romlásba; a hűtlen Germánia hiábavaló gyűléseket hív össze, Itália földje áruit csereberéli. senkit sem emészt a mi gondunk, Velencét kivéve, melyet szövetség köt sorsunkkal össze.

Aztán az olaszokhoz fordul:

Ha már nem indít meg hajdani dicsőségték, ám jogosan megrendíthet az ellenség közelsége. Gallia ha szunnyad, vagy Ibéria, nem csodálom, hisz egyikük sincs közel a fenyegető vészhez. Hogy merjem remélni, hogy a brittek segítenek rajtam, kik-t a messze Oceán választ el tőlem? Maga Germánia sem állt sohasem mellém, sőt inkább szembeszállt kérésemmel. Ám titeket a közös veszély fenyegető szomszédsága, s a kölcsönös szeretet is összekötött velünk.

Az uralkodó panaszai annál is inkább jogosultak voltak, mivel azalatt, amíg ő önmagáért és a kereszténységért harcolt, akadtak, akik nem átallozták megtámadni országait.

⁴ Csaknem minden nyelven megtalálható Magyarország története; de egyik sem teljes, és egyik sem mentes hibáktól vagy elfogultságtól. Úgy hírlík, hogy egy író most foglalkozik annak az anyagnak az összegyűjtésével, mely szükséges ahhoz, hogy ezen ország teljes történetét közrebocsáthassa.

⁵ Strabo azt mondja földrajzkönyvében (XI. könyv. 507. fej.), hogy a hajdani görög történészek minden északi népet szkitáknak, vagy hello-szkitáknak neveztek. Ugyanebben a könyvben (492. fej.) még hozzáfűzi: Nyugaton sátorlakó, vándor szkiták laknak; túlman pedig a szarmaták, akik ugyancsak szkiták. És a II. könyv 114. fejezetében: Az utolsó szkíta roxolánok a Dnyeperen túl laknak. Plinius pedig IV. könyvének 12. fejezetében: A szkiták neve átszállt a szarmatákra és a germánokra. És Procopius a gót háborúkról (IV. könyv 5. fejezet): Távolabb a got-vandálok laknak, s az összes többi gót törzs, melyeket hajdan szkitáknak hívtak. Mindebből az következik, hogy a hunok,-a germánok és a szlávok vagy szlovákok közös neve volt egykor a szkíta.

⁶ Családokon itt nemzetséget kell érteni, melyek hét vezér zászlaja körül csoportosultak, kiknek feje Árpád apja, Álmos volt. Nemzeti történészeik 21 000-re becsülik a harcosok számát; ám ahogy előrehaladtak, számuk egyre nőtt a meghódított népek beolvadásával és olyanokéval, akiket a hódítás lehetősége ragadott magával.

⁷ Magyarországot abban az időben szlávok lakták, akik még ma is megvannak, s megőrizték nyelvüket is; ezenkívül ott voltak a rómaiak által elhagyott kolóniák, melyeknek a románok köszönik eredetüket; végül pedig teutonok éltek ott és több kisebb nép. Igen figyelemreméltó az a tény, hogy a mindezekkel a népekkel való keveredés nem okozott semmiféle változást a magyarok nyelvében és erkölcsében, sem pedig nemzeti viseletükben és jellemükben.

⁸ I. Mátyás, a híres hősnek, Hunyadi Jánosnak a fia, kit a nemzet választása emelt a trónra, ki tudta érdemelni alattvalói szeretetét, sőt a legyőzött népekét is. Halálát őszintén megsiratták a néhány évvel korábban meghódított Bécs lakói. Ez uralkodó emlékét még ma is nagy tiszteletben tartják a magyarok.

⁹ I. Lajos magyar király birtokában volt Bosznia, Szerbia, Bulgária, Oláhország, Dalmácia, Lengyelország és Litvánia. Meghódította Velencét és Nápolyt; e király végtére az Adria, a Balti-tenger és a Fekete-tenger közt fekvő összes országokon uralkodott.

¹⁰ Az a pusztítás, melyet a tatárok vittek véghez Magyarországon 1241 és 1242 között, fölülmúl minden képzeletet. Nemre és korra való tekintet nélkül legyilkoltak mindenkit, aki nem tudott elmenekülni barbarizmusuk elől.

¹¹ Szent István uralkodása óta nem hagytak nyugtot e szép országnak zavargások, polgárháborúk és a szomszéd népekkel való háborúskodások; és elmondhatjuk, nincs egyetlen talpalatnyi föld Magyarországon, melyet ne öntözött volna vér. De mindazon viszontagságok között, melyek oly hosszú időn át kínozták ezt az országot, a legsúlyosabb az volt, mely a Mohácsnál 1526-ban elvesztett csatát követte. Elpusztult a nemesség színe-java és el a csatában résztvevő hadsereg. Az ország hét püspöke és huszonnyolc főura vesztette el ott életét, s maga II. Lajos is ott lelte halálát. A törökök, miután elpusztították az

országnak ezt a részét, 300 000 magyar embert hurcoltak el rabszolgaságba.

¹² Kivéve néhány kiváló költőt, mint amilyen Zrínyi és Gyöngyösi volt; műveik bizonyítják, hogy már jóval előttük is kellett lenni íróknak, kik a költészetet sikerrel művelték.

¹³ Hogy a tudományoknak és a nyelvnek művelése a magyaroknál nem jutott el oly magas fokra, mint szomszédaiknál, a németeknél, annak a törökkel folytatott örökös háborúskodás az oka. Magyarország csak 1718 óta, III. Károly uralkodása óta élvezzi a nyugalom áldásait; és különben is, e kor előtt, sőt egy darabig még utána is, a latin beszéd volt szokásban az európai nemzetek többségénél; latin beszéd járta a közügyek intézésében, a bíróságokon és az iskolákban is. A nemzeti nyelvet következképpen elhanyagolták, főképp Magyarországon és Lengyelországban, legnagyobb kárára a nemzeti karakternek, melyre a nyelv oly roppant befolyással van. A nyelv és irodalom művelése még Németországban is csak a múlt század derekán kezdődött.

De még két további ok is van, melyek a magyaroknál meggátolták, és még sokáig meg is gátolják majd a nyelvnek és az irodalomnak a művelését. Az első az, hogy a magyar királyok nem élnek népük között, és az ország rendjeinek leghatározottabb előterjesztései sem tudták mind a mai napig rávenni az osztrák házból való királyokat arra, hogy székhelyüket Bécsből Budára tegyék át. A második okot az ország nagyjainak nemtörődömségében és bűnös közömbösségében kell keresnünk, akik lemondtak a nemzeti nyelvről, szokásokról és viseletről, s egyfajta dicsőségnek érezték, hogy nem hasonlítanak már őseikhez; ez az átalakulás kis híján gyászossá vált a nemzet számára. Ámde honfitársaik általános lelkesedése magával ragadta őket is, és mintegy huszonöt év óta igyekeznek feltűnő bizonyítékait adni hazafiaságuknak, uralkodójuk védőszárnyai alatt, ki minden lehető bátorítást megad nekik. A magyarok mindig hálával emlegetik azokat a királyaikat, akik legtöbbet tettek a nemzet erőinek kibontakoztatása érdekében; a legtávolabbi utódok is hálával emlékeznek majd meg Nagy Lajosról és Mátyásról, meg Mária Teréziáról, a magyarok jötevőjéről, anyjáról és szeretett királynőjéről, valamint fiáról, II. Lipótról, és I. Ferencről, a jelenlegi uralkodóról.

Hajdanában nem volt Magyarországon egyetlen időszaki nyomtatvány sem; 1780-ig a hírlapok is latinul jelentek meg. 1788-ban egy tudós társaság alakult Kassán; ez *Magyar Museum* címen egy időszakonként megjelenő munka kiadásához fogott, mely új korszakot nyitott a nemzeti irodalomban mind Magyarországon, mind pedig Erdélyben. A lendület, melyet e társaság adott, annál is inkább erős volt, mert az egész nemzet által megbecsült, kiváló embereket számíthatott tagjai közé, olyanokat mint báró Orczy Lőrinc tábornok, gróf Rádai Gedeon és gróf Teleky József. E munkát Batsányi szerkesztette, aki tudós ember és egyik legjobb magyar költő volt, amiről Osszian verseinek szép fordítása tanúskodik. Nem sokkal ezután egy másik irodalmi társaság alakult Komáromban, majd később egy harmadik Erdélyben, Bánfi gróf elnökletével, aki e nagyfejedelemség kormányzója volt. E nemes példától nekitüzesedve, fáradhatatlanná vált a nemzet íróinak lelkesedése, s erőfeszítéseik annál is inkább méltók a dicséretre, mert nem számíthatva jutalomra, önzetlenül szánták magukat irodalmi munkásságra; mindennek máris

megvan az a jótevő eredménye, hogy Magyarország különböző népeiben kedvet teremtettek arra, hogy foglalkozzanak azzal a nyelvvel, mely hazájuk kellős közepén, teljesen idegen volt nekik, — és eredménye lesz az is, hogy a magyar irodalmat arra a magas fokra emeli majd egy napon, melyen ma szomszédai irodalma van.

II. Lipót császár és a jelenleg uralkodó I. Ferenc bölcs törvényei visszavonhatatlanul biztosítják e nemzetnek azt az előnyt, hogy nyelvét az egész ország területén általánosan használtta tegye. E törvények előírják, hogy a nemzeti nyelvet minden iskolában tanítsák; s a jövőben senki olyat nem lehet alkalmazni Magyarországon, aki nem sajátította el e nyelvet. Napról napra jobban érezhető e bölcs intézkedés hatása, melyből a legnagyobb előnyök származnak majd a nemzetre.

¹⁴ Természetesen nem lehet arra számítani, hogy olyan mesterművek akadnak alkotásaik között, mint amelyeket Franciaország, Olaszország és Németország hoztak létre. A magyar írók, számtalan békiyóik közepette, melyekről fentebb már szóltunk, mindazt megtették, amit lelkesedésüktől és hazaszeretetüktől elvárhattunk; de még hosszú utat kell megtenniük ahhoz, hogy utolérjék szomszédaiakat.

III.

További tudnivalók a magyarok nyelvéről és irodalmáról

Hogy olvasóink véleményét alkothassanak arról a harmóniáról, mely a magyarok költészetében uralkodik, feltétlenül szükséges néhány szót nyelvük kiejtéséről szólnunk. A magyarok, mint az összes többi európai nép, kivéve a németeket és a szlávokat, a latin betűket tették magukévá. A magánhangzók kiejtése, az angoloktól eltekintve, ugyanaz mindannyioknál. A franciák is csak annyiban különböznek másoktól, hogy az *u*-t *ü*-nek ejtik és nem *u*-nak, mint ahogy az összes többiek.¹ A mássalhangzók kiejtése azonban már igen változatos, hozzáidomult a különböző nyelvek szelleméhez, a *j*-t például másképp ejtik ki a franciák, a spanyolok, az olaszok és az angolok. Az *ö* magánhangzót általában minden nyelv használja, de a magyarban még két további magánhangzó is előfordul, az *ő* és az *ü*. Az előbbit úgy ejtik ki, mint a franciák az *eu*-t abban a szóban hogy *creux*, s a másikat úgy, mint a franciák az *u*-t. A prozódikus nyelvtani hangsúly igen határozott a magyaroknál, akárcsak az olaszoknál, ám azzal, hogy minden hosszú magánhangzót hangsúlyoznak, az előbbieket könnyebbé tették nyelvük kiejtését az idegenek számára.

Nincs szándékunkban ez alkalommal a magyar nyelv kiejtésének alapelveiről értekezni, tekintettel azonban arra, hogy igen kevésbé ismerik minálunk, úgy hisszük, szükséges, hogy néhány szóval ismeressük azoknak a kettős hangzóknak a kiejtését, melyeknek semmiféle megfelelőjük sincs a többi nyelvekben, ezek a következők: *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *ts*, *tz*, *zs*.²

A *gy* használata kizárólag a magyar nyelv sajátja, és egyetlen európai vagy keleti nyelv sem rendelkezik olyan betűvel, mely alkalmas volna arra, hogy pontosan jelölje kiejtését. Ezért olyan nehéz helyesen

ejteni azt a szót, hogy *Magyar*, hacsak nem hallottuk előbb egy magyar ember szájából. A törököknek és a perzsáknak csak a *djim* hang áll rendelkezésükre, hogy utánozzák kiejtését; úgy is ejtik csak, hogy Madjar, mint az európaiak. Egy francia akkor közelíti meg a lehető legjobban a gy kiejtését, ha erősen lágyítja a di-t abban a szóban, hogy Dieu.

Az ly pontosan úgy hangzik, mint a lágyított l ilyen szavakban, mint *paille*, *oreille*, stb.

Az ny úgy hangzik, mint a franciában olyankor, ha e két betűt g előzi meg, mint pl. ezekben a szavakban, hogy *Magny*, *Lagny*, stb.

A ty ejtése ugyanaz, mint abban a szóban, hogy *tien*, erősen lágyítva.

A ts-t erősen ejtjük, mint abban a szóban, hogy *tsuf*, franciául *vilain*; tsillag, franciául *étoile*, mintha franciában így lenne írva, hogy *tchouf*, *tchillag*, vagy olaszban *ciuf*, *cillag*.

A tz-t hasonlóképpen erősen ejtjük; azt a szót pl., hogy *tzérna*, franciául *fil*, úgy ejtjük, hogy *tzérna*.

A zs betű az s zöngésítésére szolgál; ez eredetileg úgy hangzik, hogy *esche*, és úgy ejtjük, mint a ch-t azokban a szavakban, hogy *chat*, *cher*, stb., vagy pedig mint az sch-t a németben; a j hang abban a szóban, hogy *Jaques*, *jarre*, stb. tökéletesen megfelel a magyar zs hangnak.

Megjegyezzük végül, hogy a magyarban minden h kivétel nélkül erősen hehezetes, s hogy a j-t úgy ejtik, mint a franciák az i-t abban a szóban, hogy *hier*, vagy méginkább, ahogy az olaszok ejtik abban a szóban, hogy *jeri*, és a németek abban, hogy *Jahr*.

E néhány megjegyzés elegendő arra, hogy olvasóinkat, minden további segítség nélkül képessé tegye azoknak a költeményeknek az elolvasására, melyeket helyyel-közzel beillesztünk majd a *Mercur* *Etranger*-ba.

Előbbi számunkban azt mondtuk, hogy a XV. század előtt egyetlen nyomtatott magyar nyelvű kiadvány sem létezett; ámde tekintettel arra, hogy minden nemzet büszkén hivatkozik első nyomtatott könyveire, kötelességünknek tartjuk elmondani, hogy időközben kezünkbe került egy munka, mely bizonyítja, hogy az első nyomtatott magyar könyv már 1484-ben megjelent, Nürnbergben; egyházi beszédeket és énekeket tartalmaz Szent István magyar király jobbjának tiszteletére³, de csak a tizenhatodik században gondoltak a magyarok arra, hogy kinyomassanak több, már korábban elkészült kéziratot. 1536-ban Pesti Gábor kinyomatta Ujtestamentum fordítását és Aesopus meséinek fordítását, Erdőssi vagy másképpen Silvester János pedig 1541-ben adott ki egy költeményt Buda török általi bevételéről és Török Bálint elfogatásáról. Munkái közt van még egy verses krónika, melyben azokat a háborúkat írja le, melyek Erdélyben és a Dunántúl folytak János király halálától 1554-ig. Ez a krónika sok figyelemre méltó eseményt foglal magába, s így kár, hogy a magyarok nem adják ki újból: a meglevő példány a bécsi császári könyvtárban található. Farkas András megelőzte őt krónikájával, melyet 1538-ban írt a következő latin címmel: *Chronica de introductione Scytharum in Hungariam, et Judaeorum de Aegypto*.

Az első magyar vígjáték 1575-ben jelent meg, Szegedi Lőrinc írta; 1580-ban Bornemisza Péter lefordította Sophocles *Klytaimnestra* című tragédiáját; egy 1597-ben megjelent verses tragédiának pedig, a

Jephtának, Illyefalvi István a szerzője. Költők hosszú sorának tolla nyomán lassan kibontakozott a nyelv gazdagsága; Erdőssi János, Székely István, Libéty Mihály, Balassa Bálint és Benitzki Péter tűntek ki közülük a leginkább ebben a században. Az író-munkát félbeszakították ezután azok a véres háborúk, melyek oly hosszú ideig pusztították Magyarországot.

A tizenhetedik század végén két nagy költő tűnt fel, gróf Zrinyi Miklós és Gyöngyösi István, akit magyar Pindarosznak lehetne nevezni.

A tizennyolcadik században figyelemre méltó embereket tartott számon a magyar irodalom. Gróf Haller László lefordította a *Télémaque*-ot; stílusa tiszta és fenkölt, s a magyar írók klasszikusnak tekintik e munkát. A *Cid*-et gróf Teleki Ádám fordította le alexandrinusokban. Báró Vargyasi Dániel pedig Marmontel *Bélisaire*-ét fordította le. Illey János 1766-ban adta ki Boethius Filozófiájának fordítását, és több színdarabot írt. Pétzeli József lefordította az *Henriade*-ot, *Voltaire* legfontosabb tragédiáit és *Young* Éjszakáit, több filozófiai munkát írt.

A tizennyolcadik század legkiválóbb költői a következők: báró Orczy Lőrinc tábornok, gróf Rádai Gedeon, gróf Teleki Ádám és József, Molnár János, Faludi Ferenc, Bartsai, Bessenyei, Dugonics, Anyos, gróf Lázár János, Révai Miklós, Versegi, Pétzeli, Rájnis, Baróti Szabó, Batsányi, Virág és Kisfaludi. Ez utóbbi ötöt becsülik a legtöbbre az élő költők között, köztük Nesztorukat, Baróti Szabót, kinek az volt különös érdeme, hogy a magyar költészet szépségét kiteljesítendő, igyekezett meghonosítani verseiben a latin versek mértékét.

Idézhetnénk még számos író, akik mind tehetségről tettek tanúbizonyságot az irodalom különböző műfajaiban; de csak Dugonics professzort és Kovács Mihályt említjük. Az előbbi le tudta győzni mindazt az akadályt, mellyel az európai nyelvek találkoznak a görög és latin kifejezések lefordításánál, és 1784-ben egy kétkötetes *Matematikai Értekezést* adott ki, melyben kidomborította a magyar nyelv gazdagságát azzal, hogy minden szükséges kifejezést belőle merített. A másik tudós egy háromkötetes kémiai munkát írt, melyben a görög és a latin elő sem fordul, mert minden szakkifejezésre került magyar szó.

Baróti Szabónak, a híres költőnek fordításában bemutatjuk itt Vergiliusnak néhány sorát a latin eredetivel együtt, hogy azok, akik mindkét nyelvet ismerik, a latinnal összehasonlítva alkothassanak maguknak véleményt a magyar vers harmóniájáról.

[A magyar és latin idézeteket nem ismétljük meg. A 4. sz. jegyzetet l. ott.]

Ugyanez a szerző fordította le Vergilius *Aeneis*ét is, melyből idézünk itt néhány sort. E fordításban nagy tehetségről tett tanúbizonyságot a költő; stílusa egyszerű és mégis erőteljes, s mindenekelőtt a leíró műfajban tűnik ki. Mivel mindenki ismeri őket, ezért választjuk legszívesebben e szép sorokat: *Arma virumque cano*, stb.]

[A magyar idézetet nem ismétljük meg.]

E költőnek olyan különös tehetsége van a hangutánzó és hangfestő hatások keltésére, hogy versei gyakran az eredetit is fölülmúlják, ahogy ez Vergilius következő soraiból tűnik ki:

Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
A' bika földre teről, 's páráját nyögve kifújja.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Tördelik a dobogó paripák körmökkel az ösvényt.

Rájnis, aki mint mondtuk, egyike a legjobb modern költőknek, lefordította a leszboszi Erinna Óda a rómaiakhoz című sapphói strófákban írt költeményét. Remekmű ez a fordítás, méltó arra, hogy idézzük.

[A vers szövegét és az 5. sz. jegyzetet l. a francia szövegben.]

Cikkünket egy, az Henriade első énekéből vett részlet magyar fordításával fejezzük be.⁶

[Az idézetet l. a francia szövegben.]

¹ A magyarban kivétel nélkül minden magánhangzó a legkisebb módosulás nélkül megőrzi eredeti hangzását.

² E rövid ismertetés nélkül a legharmónikusabb magyar verssorokat is durvának érezné a francia fül.

³ Ezt a kezdetet még ma is őrzik Budán, a királyi palota kápolnájában. Szent István napkor minden évben, hódolattal járulnak elébe a hívek.

⁴ Megjegyezzük, hogy az s betű, ha hiányjel előzi meg, úgy ejtendő, mintha franciául az volna írva, hogy éje, s azt jelenti, hogy és.

⁵ [Rájnis ódájának görög eredetijét l. a francia szövegben.]

⁶ Az Henriade-ot 1786-ban Pétzeli, 1789-ben Szilágyi Sámuel fordította le rimes sorokban. Az itt közzétett fordítást kiadatlan kéziratból vettük.

IV.

Több magyar költemény elemzése, és néhány részletük francia fordítása

Úgy hisszük, hogy ha egyszerre több költő verseiből mutatunk be néhány részletet, ez nem lesz a filológusok és mindazon olvasó kedve ellenére, akik szívesen figyelik meg a különböző népeknél az emberi szellem fejlődését és haladását, különösen a hozzánk oly közel fekvő, de mégis oly kevéssé ismert országokban. Ez egyben eszköz is lesz arra, hogy könnyebben és eredményesebben hasonlítsuk össze egymással a népek megkülönböztető karakter-jegyeit. A magyarok egész költészetéből látható például, hogy költőik szívesen hajlanak a hazaszeretet és a hősiesség megéneklésére, s hogy alkotásaik többsége emelkedett és komoly tárgyak körül forog, mint amilyen a politika, a történelem és a vallás. Mindebből mégsem szabad arra következtetnünk, hogy egy oly sok érzéssel és nemes szenvedéllyel megáldott népnél a szerelem nem találja meg a maga dalmokait. A magyar irodalom méltán büszke arra, hogy magának mondhat közülök egyet, ki érzéseinek emelkedettségével, stílusának eleganciájával és kifejezéseinek kecsességével megérdemelte, hogy honfitársai magyar Petrarcanak nevezzék.¹

Sajnálunk kell, hogy e lap megszabott keretei nem engedik meg, hogy néhány költemény eredeti szövegét idézzük, melyek bizonyítanak a magyar költők többségének ízlését és eleganciáját. Legutóbbi számunkban néhány töredéket mutattunk be két kiváló költőnek, Szabónak és Rajnisnak műveiből; mai számunkban három kiváló költő néhány ódájának csupán gyenge fordításával szolgálhatunk olvasóinknak; a három költő, kiről szólamni kívánunk: Révai Miklós, Virág és Batsányi.

Révai Miklós 1787-ben, Győrött adta ki munkáinak gyűjteményét. Verseiben erőteljesebb duzzadó és találó kifejezésekkel teli sorokra bukkan az ember; de nem mindenhol található meg benne az a génius, mely az igazi költő megkülönböztető jegye, talán azért, mert latinul jobban írt, mint magyarul. Mint filológus és grammatikus inkább rászolgált nagy hírnevére, és méltó arra, hogy előkelő helyet foglaljon el Európa legtudósabb nyelvészeinek sorában.

Filológiai művei közt dicsérettel említhető az *Antiquitates literaturae hungaricae*; de az a műve, melyet *Elaboratio grammatica hungarica, ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affiniumque linguarum adminiculis locupletius illustrata* címen adott ki, különösen megérdemli mindazoknak a figyelmét, akik az irodalomnak ezt az ágát művelik; a nyelv alapelveire vonatkozólag bőséges és nagy erudícióval kifejtett ismereteket találhatnak benne.

Ha van valami, amit szemére vehetünk a szerzőnek, akkor az az, hogy rendszerét nagyon is hevesen védelmezte azokkal az írakkal szemben, akik ugyanezzel a tárggal foglalkoztak, nevezetesen a filológus és grammatikus Versegi ellen, aki maga is tudós ember és több munka szerzője.² De ellenfelei megbocsátják neki e mértéktelenséget, mert igen lelkes híve volt az irodalom haladásának, s mert ő teremtette meg azt a filológiai kutató szellemet, mely annyira általános manapság honfitársainál; inkább e buzgalomnak, mintsem költői érdemeinek köszönheti, hogy Mártonfi erdélyi püspök a következő verssorokat intézte hozzá:

[A verset és a 3. sz. jegyzetet 1. a francia szövegben.]

Zimány fordította le e verset latinra.

Magyar Eurydice

Még mindig sóhajtozol, régi sötétségbe zárva, kibomlott fűrtiddel, pannón Eurydice! Immár azonban szabj határt könnyeidnek, öltösd derült arcot, hisz vidám fordulathoz vidám arc is illik. Ím jó Orfeusod, hogy boldoggá tegyen, s kiragadjon a szégyenletes homályból, csak ne nézz sohasem hátra!

A következő ódát, melynek csupán szószerinti fordítását adjuk, méltónak találtuk rá, hogy olvasóinknak bemutassuk. Figyelemre méltóak harmadik sorai, melyekből magyarul csak az első négyet idézzük.⁴

[Itt a *Hazafiúi érzés. Új esztendő alkalmatosságával a' nagy magyarhoz c.* vers francia prózai fordítása következik. (*Elegyes versei.* Pozsony, 1787. 173–174. 1.)]

A következő író, akiről beszélnünk kell, Virág Benedek. Lírai költőként és történetíróként tartják számon e tudóst az írók köztársaságában.⁵ Verses művei 1799-ben jelentek meg. Szabó és Rajnis után magyar versekben ő alkalmazta a legnagyobb sikerrel Horatius majd minden lírai metrumát, és erudíciója, stílusának egysége és tisztasága, valamint a műveiben uralkodó izlés a legjobb magyar irodalmárok közé emelik. Cicerónak és Horatiusnak több munkáját lefordította, nagy tisztséggel és nem kevesebb izléssel. Azt az ódát, melynek fordítását itt közöljük, egyik legjobb művének tartják.

[Itt a *Lantomhoz* c. óda (Poétai munkáji. Pest, 1799. 88–90. l.) francia prózai fordítása következik.]

Batsányit, akiről már történt említés a *Mercure Etranger*-ban, azok közé a modern nemzeti költők közé számítják a magyar írók, akik legjobban kitűnnek érzéseik erejével és mélységével, valamint stílusuk tisztaságával. A legjobb régi és új költőket választva példaképül, s valódi költői tehetség lévén, már irodalmi pályafutásának legkezdetén felhívta magára a figyelmet. Verseinek egy része a *Magyar Museum*-ban található, melynek ő főszerkesztője volt. Többi munkái, melyekben a görög és a latin ritmust alkalmazta, általában magukon viselik a tehetség nyomát, és mindenhol felfedezhető az a mélység, mely e költő sajátja.

A *Mercure Etranger* egyik korábbi számában már beszámoltunk arról, hogy Osszián költeményeinek több darabját lefordította. Hozzátehetjük ehhez most azt, hogy e tudós nemrégiben hozzalátott húsz évvel ezelőtt elkészült fordításának teljes átdolgozásához, s hogy alapszövegül az 1807-ben, Londonban megjelent kiadást választotta, melynek címe: *The poems of Ossian, in the original Gaelic, with a literal translation in to latin and published under the sanction of the Highland Society of London.* három kötet, 8°.

Ezzel egy időben Macpherson munkáját is tanulmányozza, és különösképpen azt az 1811-ben, Lipcsében megjelent új német fordítást, melyet Ahlwardt az eredeti alapján és annak versmértékében készített el. E munkával jelentős szolgálatot tesz majd Batsányi a magyar nyelvnek és irodalomnak, és teljesen ki fogja elégteni honfitársainak várakozását.

Újból sajnálnunk kell, hogy nem közölhetjük teljes eredeti szövegét annak az ódának, melynek fordítása itt következik. Előkelő és egyszersmind egyszerű stílust, határozott és erőteljes koncepciót fedeznénk fel benne. A költő alkaiozi mértékben írta meg e versét.

[Itt *A holdhoz* c. vers francia prózai fordítása következik a 6. és 7. sz. jegyzettel.]

A négyes strófákat, melyeket Batsányi több művében alkalmazott, ma már nem használják a magyar költők, s különösen nem hosszabb lélegzetű ódáiban. Bár néhány követője van még e verselésnek. Két nagy költő, Gyöngyösi és Zrínyi vezette be, s tőlük vették át utódaik. Nincs hosszú ideje annak, hogy Horváth, aki tökéletesen ismeri a nyelvet és igen jártas a versírásban, anélkül, hogy igazi költő tehetsége és izlése volna meg benne, írt négyes strófákban egy költeményt, Voltaire Henriade-jának mintájára.

Egyik következő számunkban Gyöngyösi Istvánról fogunk beszélni, kit a magyarok legnagyobb epikus költőjének tartanak,⁶ valamint Zrínyiről és Faludiról, kik ugyancsak kiváló költők.

¹ Kisfaludi Kisfaludi Sándor e költő, akiről a későbbiekben lesz alkalom szólnunk.

² Az ő műve többek között egy magyar nyelvtan német nyelven, melyet néhány évvel ezelőtt írt a külföldiek segítségére.

³ Eurydicén a nemzeti nyelvet érti a költő.

⁴ [L. a francia szöveg 4. jegyzetét.]

⁵ Egy kitűnő munka szerzője, melynek címe: *Magyar századok*, vagyis franciául *Annales de la Nation hongroise*; a nemzet politikai létének Európában töltött első öt századáról szól.

⁶ Nem tudunk ellenállni a vágnak, hogy idézzük azt a három strófát, melyben ihletett és harmónikus sorokban fejezi ki érzékenységét a költő:

[Itt a magyar vers három strófája következik a francia szövegben.]

⁷ Híres személyiségekről van itten szó, kiket a háborús események tartottak vissza e várbán.

⁸ A *Mercure Etranger* utolsó előtti számában tévedésből mondtuk azt, hogy a magyar Pindaros-nak nevezték.

Ugyanezen szám 220. oldala 18. sorában említettük, hogy Erdőssi [Sylvester] János egy költeményt tett közzé Buda bevételéről. Nem ő, hanem Tinódi ennek szerzője.

Erdőssi egy magyar–latin nyelvtan szerzője, melyet 1539-ben nyomtattak. 1541-ben pedig közreadta az *Ujtestamentum*-ot, melyet görögöl és latinból fordított.

V.

További megjegyzések a magyar irodalomról

Mielőtt Gyöngyösi István műveiről szólnánk nem lesz hasznos talan, ha rövid életrajzával szolgálok e tizenhetedik századbéli híres magyar költőnek, ki nagyon is megérdemelte, hogy előkelő helyet foglaljon el Európa legjobb korabeli költői közt.¹

Gyöngyösi műveit Dugonics adta ki 1796-ban, s egyúttal életrajzát is fölvázolta e híres költőnek; ám hiába kutatott, nem tudta megállapítani születésének pontos dátumát. Gömör megye levéltárában azonban rábukkant arra, hogy Gyöngyösi 1653-ban a megyei törvényszék tagja volt (assessor tabulae judicariae), s ennek alapján feltételezi, hogy 1620-ban született. Miután 1640-ben befejezte tanulmányait, gróf hadadi Veselényi fogadta magához, kinek házában tizenhárom éven át megkülönböztető tiszteletnek örvendett.

1653-ban megnősült, majd, mint már mondtunk, kinevezték a Gömör megyei törvényszék tagjává.

1681-ben, 61 éves korában közügyek intézése végett követként Heves megyébe küldték. Megbízóinak meglegedésére látván el e küldetést, még ugyanabban az évben az országgyűlésre delegálják, mely Sopronban gyűlt össze.

1685-ben fontos megbízással gróf Carafa Antalnál jár el. A vármege hivatalos jegyzőkönyvébe iktatták be azt a beszámolóját, melyet visszatértek erről az útról Gömör megye rendjeinek közgyűlésén elmondott.

Több fontos személyiségnek és általában a nemességnek kívánására 1686-ban a megye alispánjává² választják meg a 66 éves Gyöngyösit.

1687-ben újra követ, ezúttal a pozsonyi országgyűlésen.

1688-ban és 1690-ben, a rendek egyhangú szavazattal megerősítik e tisztségében. A következő esztendőben nagyon érezve immár éveinek súlyát, le akar mondani, de a rendek egyöntetű kérésére folytatja működését. Ettől az időtől fogva, jóformán megszakítás nélkül tölti be hivatalát egészen 1704-ig. Ebben az évben halt meg, egy minden tekintetben tiszteletre méltó pályafutás után, 84 esztendőskorában.

Abban az időben, mikor gróf Veselényi udvarában élt, egy négyes strófában írt költeményt szerzett, melynek A murányi Vénusz címet adta, s hálából a gróf feleségének, Szécsi Máriának ajánlotta. Leírja benne Veselényi grófnak, Magyarország későbbi nádorának kiválóságát, a törökök elleni haditetteit, és azt a hadicselt, mellyel a híres Rákóczi híveitől sikerült elfoglalnia Murány várát; megénekli benne a várban körülzárt Szécsi grófnőnek szépségét és bölcsességét, azt a szerelmet, melyet a hősből keltett, s a frigyét, mely Veselényi gróftól a murányi várkastély urává tette.³

Sok szépséget rejt magában a költemény, főképp leíró részeiben; képei szépen szerkesztettek, metaforái változatosak, ami mozgalmassá és lendületessé teszi stílusát. Csupán az allegóriák halmozását vethetjük a költő szemére, mert ez fárasztó és árt a költemény egészének. E hibát legtöbb versében észrevesszük, de költeményei ennek ellenére mintául szolgálhatnak a modern magyar költőknek, akik nemzetük első epikus költőjének tekintik Gyöngyösit.⁴

Második költeményét *Palinodia Prosopopeia Hungariae* címmel, 1681-ben írta, és Eszterházy Pálnak, Magyarország nádorának dedikálta. E vers a magyar korona dicsőségének és hatalmának hanyatlásáról szól. A költő felidézi hazája régi dicsőségét, és a különböző ellenséges nemzeteken aratott győzelmek emlékét. Az országot sújtó viszontagságokat a magyarok közt uralkodó széthúzásnak tulajdonítja. Arra buzdítja őket, hogy állítsák helyre országukban az egységet és az egyetértést az új nádor védnöksége alatt, kinek e vers ajánlása is szól.

Harmadik költeményének címe: *Rózsakoszorú*; 1690-ben jelent meg. Siker koronázta itt a költőnek azt a nehéz vállalkozását, hogy a mitológiából kiindulva eljusson a bibliai történetig, anélkül, hogy az előbbi profán képei bármiben is ártanának az utóbbi képeinek és misztériumainak. Gyöngyösi, miután majdnem teljesen kimerítette a mitológiát, szokatlan ügyességgel ragadja meg a Szent Szűz élettörténetének témáját. Verssorai szépen folynak, és stílusa a feldolgozott tárgy magaslatán áll.

Kemény János című költeményét 1693-ban nyomtatták ki. A költő leírja Kemény János erdélyi fejedelem házasságát Lónyai Annával, törökországi fogságát, a törökök elleni haditetteit fejedelemsége alatt, és végül hősi halálát. Ezt a költeményt becsülik a legtöbbre művei közt.

Verseinek bája és harmóniája, valamint képzeletének gazdagsága végtelenül növelik értékét; s végül az a ritka tehetség, melyet a leíró műfajban mutat, összes kortársai közt tiszteletre méltó helyet biztosít neki.

Gyöngyösi két utolsó verse a *Csalárd Cupido*, melyet 1695-ben szerzett, és az 1700-ban megjelent *Chariclia*. Egy és ugyanaz a költői génusz fedezhető fel mind a kettőben. Ez utóbbiban, nem tudni miért, kiforgatta a görög neveket eredeti formájukból. Heliodorusnál, Photiusnál és másoknál Charicléa, Théagénes, Thiamise szerepel, a magyar költő azonban megváltoztatta őket a következőképpen: Chariklia, Theogenes, Thiamuse.

¹ Horányi, *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum* című művében, mely 1776-ban jelent meg, Gyöngyösi Istvánról írva e szavakkal fejezi ki magát:

Amennyit Tassónak Itália, Voltaire-nek Franciaország, Opitznak Németország, annyit köszönhet Gyöngyösinek Magyarország. Hiszen nincs szebb az ő verseinél. Verselése ékes és önként ömlő, gondolatai bőségesek és szellemesek. Nem is említem szép leírásait és azt, hogy a szerelem, gyűlölet, szájalom érzelmeit, s a kedély egyéb hullámzásait mily természetes színekkel festi, s csaknem szemünk elé tárja, úgyhogy jobban és finomabban a régi költők műveiben se találjuk megrajzolva azokat.

² Minden megyében — ötvenhárom van belőlük — három évenként gyűlnek össze a rendek, meghatározott időpontban, hogy megválasszák szótöbbséggel vagy még inkább közfelkiáltással az alispánt (*vice-comes*), a másod-alispánt és a megye többi tisztviselőjét. Minden megyét egy főispán (*supremus comes*) kormányoz, akit a király nevez ki.^a A főispán összehívja a rendeket, valahányszor fontos közlendője van velük, ezt nevezik a rendek közgyűlésének (*congregatio generalis*). Egyébként az alispán szokta egybegyűjteni a rendeket, és ilyenkor kisgyűlésnek (*congregatio particularis*) nevezik gyűlésüket. Az alispánnak van egy helyettese, akit úgy hívnak, hogy *substitutus vice-comes*. A többi tisztviselő a következő: főjegyző vagy nótárius (*notarius ordinarius*), két segédjegyző, járásonként egy főszolgabíró (*judex nobilium*), egy másod-bíró, egy esküdt (*jurassor*^b), egy számvevő és végül minden megyében egy adószedő. A további tagokat is (*assessores*), akárcsak az előbbieket, a nemes-ség köréből választják. Minden szabad királyi város két követet küld, de kettőjüknek együtt van egy szavazatuk. A rendi gyűlésen minden nemes szabadon megjelenhet; de semmiféle szavazati joguk sincs, kivéve a tisztújítás alkalmát, ami pedig, mint említettük, mindig közfelkiáltással történik. A főispán három jelöltet javasol, akik közül az

a) Vannak olyan főúri családok, melyekben a főispánság öröklődik, vagyis mindig a legidősebb fiúra száll.

b) Egyetlen pert sem lehet megindítani Magyarországon anélkül, hogy a felek, törvényes megbízottaik útján, ne jelentkeznének a sértett fél járásának bírójánál és esküdtjénél. Megjegyezzük ezzel kapcsolatban, hogy ezt az eljárási formát a franciáktól vették át, I. Károly francia király uralkodása alatt, 1309-ben. 999[1]óta — Szent István király született ebben az évben —, egészen 1309-ig, vagyis 310 esztendőn át, tűzpróba vagy forróvíz-próba alapján hozták az ítéleteket, mint ahogy az ma is szokásban van még néhány ázsiai népnél, nevezetesen a ceyloniaknál és a szingalézeknél.

nyeri el a tisztséget, akire a legtöbb szavazat esik. A városok és a falvak is küldenek be követeket, ezeknek azonban nincs szavazati joguk.

³ A Gömör vármegyében fekvő Murányi erődítményt hajdanában bevehetetlennek tartották; egy roppant magas sziklára épült. A várfalon látható latin felírás bizonyítja, hogy gróf Veselényi 1646-ban foglalta el. A közelmúltban több sírt találtak a várban, köztük a Homonnai Drugeth családból való Szécsi Máriaét, aki Veselényi Ferenchez, Magyarország nádorához ment nőül; a következő sírfelirat van itt bevésve

Itt nyugszom én, ki hajdan Homonnai Drugeth Mária, Széchi grófnő néven oly híres voltam. Rendkívüli életem után e szűk sírba vagyok zárva: Ám nem bánom, hisz csöndesen lehet itt megpihenni. Gyakran alázatos lélekkel, szomorúan sóhajtoztam, nyögve szólítva Krisztusomat. Immár derülten lépek a föld kedves rejtekébe, hogy majd még örvendezőbben támadjak fel Krisztus harsonájára. S rejtse bár ez az üreg eltérült testemet, lelkem az égben szabadon mozgatja a csillagokat. Bárki vagy is, tanulj tőlem meghalni, hogy az Úrban élhess és okulhass vélem az égben.

A murányi vár ma már jobbára elvesztette régi hírnevét. A palotákból, melyek régen legszebb díszei voltak, ma már pompájuk nyoma is alig maradt meg. Ma a Kohári grófok családjának birtokában van a vár, de a hegy lábainál azóta egy új város épült, amely megőrizte a vár nevét.

⁴ Gyöngyösit kortársai sem becsülték kevésbé, mint ahogy azt ez a még életében hozzá intézett, egyébként meglehetősen közepszerű vers is bizonyítja:

Vergilius, a vátesz, a római nemzet dicsősége; Magyarországunk dicsősége pedig Te maradsz. Amint ő Múzsájának nagy harsonájával fegyvereket és vitézt énekelt, úgy zeng a Te Múzsád is hadviselő vezéreket. Gyöngyösi, dicső neved, melyet őseidtől kaptál,^a előjel is, hisz magad is igazgyöngy vagy, hiszen, aki kedves verssoraidat izleli, Múzsádnak mennyi gyöngyszemét gyűjti össze. Dicső nemzetséged nemes nevét még nemesebb művészetteddel s erényeddel magasabbra emeled. Kimondom: dicső nemzetséged nevével ajándékoz meg Téged, ám a szeretett Múza még dicsőbbé teszi költőjét, mert ezer dicséret és magasztalás közepette ujjongva övezi halántékosodat a költők babérjával. Dicsekedjék immár Mantua hírneves költőjével, Gyöngyös is fölemelkedik, és zengi dalmokát. Ragyogj hát egünknek, a művelt Magyarhonnak csillaga, s légy a Gyöngyösiék dísz-dicsősége. Örökké magasztalni fogja dicsőségedet és nevedet mindenki, aki csak olvassa gyöngyeidet: kiművelt énekedet.

VI.

Magyarország. — Báró tótprónai Prónay Kálmán egy magyar nyelvű folyóirat kiadását indította meg Gazdaságbéli Gyűjtemény címen. Egy annyira mezőgazdasági országban, mint Magyarország, e vállalkozás bizonyára igen hasznos lesz, és egyre szélesebb körökben

a) Utalás a nevére, mely azt jelenti, hogy gyöngyből való.

terjeszti majd az ott még hiányzó ipar szeretetét, hogy élvezhesse majd ez az ország azt a jólétet, melyre megvan minden lehetősége, tekintettel éghajlatára, talajának termékenységére és folyóinak nagy számára.

— Egy fiatal magyar tudós most készíti Johannes von Müller *Allgemeine Geschichte* című munkájának magyar fordítását.

— Mandich, Diakovár püspöke, kit a magyar nyelv művelése terén kifejtett lelkes erőfeszítései tettek ismertté, már korábban buzdította egyházmegyéjének minden szemináriumát, hogy lásson hozzá e nyelv tanulmányozásához; ez év augusztusában, egy nyilvános vizsga alkalmából, megjutalmazta buzgalmokért mindazokat, kik a legnagyobb előmenetelt tették a nemzeti nyelvben.

— Hogy a Magyarországon, a Szerémségben, Szlavóniában, Horvátországban és a Bánátban élő és a független görög egyházhoz tartozó illír, román és görög fiatalság megfelelő nevelést kapjon, az osztrák császár elrendelte, hogy állítsanak föl három főiskolát, egyet a Buda melletti Szentendrén a szlavenok és szerbek (illírek) számára; a másikat Ó-Aradon a románoknak; és a harmadikat Pesten, a görögöknek. A független görög nemzeti iskolák felügyelőjévé Urosius Nestorius királyi tanácsnokot nevezték ki.

— A következő könyvek jelentek meg a közelmúltban Pozsonyban *Historia litterariae rei et bonarum artium in Hungaria. Opus posthumum Cl. D. Georgii Aloysii Belnay, Posonii.* — Vagyis: Az irodalom és a szépművészetek története Magyarországon. Belnay hátrahagyott munkája. Pozsony.

Svastics (Csétséngi Ignász) Magyaroti Historidja. III tom. 8°. — Vagyis: A magyarok története, írta Svastics vagy másnéven Csétséngi Ignác. 3 kötet, nyolcadrét.

Tabulae chronologicae quibus regum, primatum, palatinorum, judicum curiae, banorum, caeterorumque baronatum regni Hungariae tali ordine exhibentur, ut regum successio, regnique baronatum administratio uni juxta temporum seriem obtutui inde ab anno Christi nati M. usque ad nostra haec tempora repraesentetur. Accedit eries regionum Hung. Aulicorum cancellariorum. A Josepho Grossing. — Vagyis: Magyarország királyainak, primásainak, nádorainak stb. időrendi táblázatai, Jézus Krisztus után 1000-tól egészen 1806-ig.

VII.

Magyarország. — Budai professzor most fejezte be *Magyarország históriája* című munkáját, magyar nyelven, három kötetben. Az a hír járja, hogy ez a legjobb mindazon munkák közül, melyek Magyarország történelmének legutolsó korszakáról szólnak.

— Tóth Ferenc, aki teológiai professzor a pápai református kollégiumban, mostanában adta ki a dunántúli körzet helvét hitvallású szuperintendenseinek élettörténetét, a reformációtól kezdve egészen napjainkig, s kiadta emellett a pápai református egyház történetét is.

A Halleban megjelenő *Allgemeine Literatur-Zeitung* azt írja e két műről szólva, hogy a szerző előtt minden biznnyal megnyitották a dicsőség templomába vezető utat; s hogy célja az volt, hogy közelebből

megvilágítsa a protestáns egyház és a protestáns iskolák történetét. Ugyanez a szerző megírta már a magyarországi protestáns egyház történetét; e munka első kötete 1808-ban jelent meg. Úgy tervezi, hogy megírja a közoktatás és mindkét hitvalláshoz tartozó gimnáziumok és kollégiumok történetét is, és kiad egy egyháztörténeti archívumot, vagyis, más szóval, a magyarországi egyháztörténet kiadatlan okmányainak táráát.

— Egyik legjobb magyar prózaíró, Báróczy Sándor *Munkái* most vannak sajtó alatt; összesen 8 kötetben jelennek majd meg, ebből az első 4 most augusztusban. Kazintzi, egyike a legismertebb magyar líterátoroknak, aki Gessner Idilljeit, Marmontel néhány meséjét és több német munkát fordított magyarra, a szerző portréjával és életrajzával egészítette ki ezt a kiadást.

— Az utóbbi években magyar nyelven megjelent legfigyelemre-méltóbb művek egyike Pápai Sámuel, Veszprém megyei assessor *A magyar irodalmi eszmérete* című munkája, mely két kötetben jelent meg a *Magyar Minervának* nevezett gyűjtemény IV. és V. köteteként; e gyűjteményt a *Mercure Etranger* egyik későbbi számában ismertetjük majd.

VIII.

Magyarország. — Most jelent meg Budán a *Statistik des Königreichs Ungarn* 2. és 3. kötete, németül (második, bővített és javított kiadás); a munka szerzője Schwartner, a pesti királyi egyetem diplomatika-professzora és helyettes dékánja, a könyvtár első őr és Pest vármegye assessora.

Az első kötetben, mely már korábban megjelent, az országot, az ország lakosait, természeti kincseit és ipari termékeit írja le a szerző.

A második kötet első része általános ismertetést tartalmaz a magyar alkotmányról, valamint az ország alapvető törvényeiről és irodalmáról. A második rész az örökösödés útján való trónutódlásról, a király kiskorúságáról, gyámságáról és megkoronázásáról szól. A harmadik rész a király személyéről, méltóságáról, rangjáról és címéről, a királyi díszekről és fegyverekről, a királyi székhelyről és udvarról, a királynőről, a hercegekről és a hercegnőkről szól. A negyedik részben a király jogait elemzi az egyházzal, az állammal, a rendekkel és az országgyűléssel kapcsolatban, s végül a rendi gyűlésben meghonosult eljárási módokat ismerteti.

A harmadik kötetben az ország politikai felosztásáról ír, valamint a kormányzésekéről és az igazságszolgáltatás, a hadsereg, a pénzügyek, az iskolák és egyebek igazgatásáról.

Felesleges megjegyeznünk, hogy ez a legjobb statisztika, mely Magyarországról mindeztideig megjelent; Schwartner a legjobb forrásokból meríthetett, s minden szükséges adat a rendelkezésére állt ahhoz, hogy befejezze ezt a művet, melyet nemcsak az osztrák államokban kell majd megbecsülni, hanem Franciaországban is, ahol az írók, téves értesülések birtokában, mindeztideig csupán halvány és gyakran hamis képét adták ennek az érdekes országnak. (Göttingische Gelehrte Anzeigen.)

— Márton most adta ki Pozsonyban Csokonai Vitéz Mihály verses munkáit.

— *Sopron.* — A magyar és német társaság már több éve működik a város protestáns gimnáziumában ; ennek mintájára egy latin társaság is alakult ez évben, mely doktor Rumit, a filozófia és a történelem tanárát választotta elnökeül és igazgatójául. Székfoglaló beszédét március 24-én tartotta meg, a *Szép-ről*. A társaság úgy tervezi, hogy minden évben beszámolót ad ki munkásságáról.

IX.

Magyarország. — *Gyász hír.* Grigely József, a filozófia doktora, akit mint tudóst és mint professzort ismertek és szerettek, ez év májusában, 53 éves korában, Pozsonyban elhunyt. Hamriban született, Árva megyében ; korán belépett a piaristák tanító-rendjébe, melyet később elhagyott, hogy a tudományok tanításának és a magyar fiatalság nevelésének szentelje életét. 32 éven át buzgalommal töltötte be hivatalát, kivíván ezzel honfitársainak háláját. 10 évig nyelvtant tanított Pest, Kalocsa, Nyitra és Selmechánya gimnáziumaiban. Később a beszercebányai gimnáziumban volt tanár, és végül Budán : a múlt évben vonult vissza, gyenge egészsége miatt. A tudományok iránti szeretete, valamint az a buzgalom és rátermettség, mellyel tanította őket, sokáig megörzik majd Grigely emlékét honfitársai körében.

Írt néhány latin verset. Lefordította Stöger *Filozófiáját*, németből latinra ; de még inkább növeli érdemeit az, hogy a magyarországi gimnáziumok használatára sajtó alá rendezte a klasszikus latin szerzőket ; a fölüttes hatóságok bízták meg ezzel a munkával.

X.

Mindszenti Sámuel, a komáromi református egyházközség lelkesze, most adott ki egy magyar nyelvű kétkötetes szótárt, melyben megtalálható a császárok, királyok, uralkodók, tábornokok, hősök, pápák, kardinálisok, érsekek, püspökök, tudósok, festők és szobrászok életének és munkásságának leírása, egyszóval mindazoké a híres embereké, akik az újkor kezdete óta egészen a XVIII. századig kitüntették magukat.

— Megjelent Pozsonyban egy Mátyás magyar királyról szóló anekdóta-gyűjtemény is, melyet részben külföldi, részben magyar művek alapján állítottak össze.

— Kovásznai Sándor, a vásárhelyi kollégium tanára, kiadta magyar fordításban Cicerónak az embernek tisztéről és kötelességeiről a maga fiához írt három könyveit.

Ezekon kívül még a következő könyvek jelentek meg Pozsonyban :

Csizi István *Erkölcsei levelei*, magyar nyelven, verses formában írva.

Dafnis és az első hajós Gessnertől, német eredetiből fordítva.

Ortus et Occasus Imperii Romanorum in Dacia Mediterranea, cui accedunt nonnullae de monumento quodam e ruderebus coloniae Apulensis erutae opiniones. Egy kötet, oktáv formában.

XI.

Pest. — Augusztus végén választották meg e városban az egyetemi tanács tagjait. Eckstein Ferencet, az orvostudomány és a sebészet doktorát, a gyakorlati sebészet professzorát választották meg rektornak. A négy dékán a következő: 1° a teológiai fakultáson Predanotzi János, az erkölcsstan professzora; 2° a jogi fakultáson Markovics Pál, jogi doktor, a természetjog és a polgári jog professzora; 3° az orvosi fakultáson Reisinger János, az orvostudomány és a sebészet doktora, a természetrajz professzora; 4° a filozófiai fakultáson Kereszturi János, a filozófia doktora, az egyetemes történelem és a magyar oknyomozó történelem professzora. Az elmúlt évben 694 hallgató volt a pesti egyetemen, és 996 a gimnáziumban, valamint a nemzeti iskolákban, összesen 1690 diák.

XII.

Kissántói Pethe, aki korábban a matematika, a mezőgazdaság és a technológia tanára volt és több fontos művet írt, most engedélyt kapott a kormánytól arra, hogy egy magyar nyelvű gazdasági és technológiai lapot adjon ki. Egy magyar nyelven megjelent prospektusban már közzé is tette munkatervét. Pethe sok tudóst megnyert magának, s így munkájukból és egyesült buzgalmukból sok jó származhat Magyarországra és Erdélyre, nemcsak a gyakorlati hasznot hanem a stílust illetőleg is, mert e tekintetben Pethe különösen kiváló.

— Rumi professzor most fejezte be *Monumenta hungarica, nativo sermone scripta* című művének első kötetét; a kézirat most fekszik a bécsi cenzúra előtt.

A FÜGGELÉK JEGYZETEI

21. [ABAÚJ MEGYE ÁTIRATA A PESTI MAGYAR TEÁTRÓMI TÁRSASÁG ÜGYÉBEN]

Kelemen László 1790-ben Pesten megalakult színjátszó társulata hamarosan növekvő nehézségek közé került. A nehézségeket támaztató germanizáló hatalomtól a nemzethez fellebbezett, s főként a nemzeti ellenállás vezetői, a megyék felé fordult segítségért. A segítség nem is maradt el; a megyék — mindenekelőtt az ellenzékiek, Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Zala stb. — sorra keresték fel egymást s a Helytartótanácsot átirataikkal, illetve felterjesztéseikkel. (Vö. Bayer József: *A nemzeti játékszín története*. Bp. 1887. I. 54—172. l.) Ezek sorába illeszkedik Abauj megyének — a kor általános szokásától eltérően magyar nyelven kinyomtatott — átirata is. A megyében akkor még Orczy László körül csoportosuló nemzeti reformista nemesség volt a hangadó; Batsányi is ehhez a körhöz tartozott. Tudunk róla, hogy főként a kulturális ügyekkel kapcsolatos iratok létrejöttében, fogalmazásában szerepe volt. A nemzeti színjátszás érdekében kifejtett agitáció intézője annál inkább lehetett, mert hiszen sok szál fűzte Kelemen társulatának fő támazsaihoz, Ráday Pálhoz, Kazinczy Ferenchez és Kármán Józsefhez. Az átirat kinyomtatása és szétküldése után egyébként a MM.-ben is visszartért az ügyre: az *Elegyes dolgok* (lásd kiadványunk 13. darabját) harmadik tételében Magyar Teátrum címen írt buzdító írásában mint megtörtént eseményről számol be a megyék ezirányú lépéseiről. A lelkesítő és intő írás néhány mondata pontosan megegyezik az átiratával. Ennek szövegét az OSzK. Aprónyomtatványtárában őrzött eredeti, kétréthe hajtott foliopapíron készült nyomtatvány alapján közöljük.

22. [ABAÚJ MEGYE FELTERJESZTÉSEI A SAJTÓSZABADSÁG ÜGYÉBEN]

Sáros megye 1792. dec. 1-én kelt feljelentésének alapján a Helytartótanács utasította Kassa város tanácsát, hogy a MM. inkriminált számait koboztassa el és indítsa vizsgálatot a szerkesztő és a nyomdász ellen (l. a *Menőíráds a nádorhoz* jegyzetét). Miután ez nem tudott kellő hatállyal eljárni, a Helytartótanács a megyéhez fordult. Ez 1793. jún.-ban lefolyt közgyűléséből tett jelentést: nagy éréllyel megvédte a folyóiratot és szerkesztőjét. A megye vezető embereinek figyelmét ez az eset is felhívta arra, hogy az alig néhány éve kivivott szabadságjogok egyik legfontosabbika, az amúgy is korlátozott sajtószabadság forog

veszélyben. B., aki belső embere volt a megye felvilágosult, reformista vezetőinek, a maga helyzetét is erősítette, amikor mindent elkövetett, hogy a megye a sajtószabadság védelmében foglaljon állást. Nyilván része volt abban, hogy a megye jún. 10-én tartott közgyűlésén, két nappal B. ügyének tárgyalása előtt foglalkozott a kérdéssel, s a sajtószabadság elvének sorozatos megsértése miatt felterjesztést küldött a Helytartótanácsnak. Ennek gondolatmenete, érvelése, helyenként megfogalmazása is igen rokon B.-nak a nádorhoz küldött mentőíráásával; valószínű tehát, hogy a felterjesztés formábaöntésében is része volt. Emellett szólhat az a körülmény is, hogy a szöveg megjelent Schlözer *Stats-Anzeigen*-jében; annak pedig minden valószínűség szerint B. vagy legalábbis egy hozzá közelálló személy volt a kassai levelezője. A kérdés élenken foglalkoztatta az egész politikai közvéleményt. Az egyre reakciósabb kormányhatalom tervszerűen zárta el a szabadabb közvéleményformálás útjait; Abauj megye második, ugyanazon év augusztus 12-én kelt felirata két fontos idevágó mozzanatra is reflektál: a nehezebben ellenőrizhető kisebb nyomdák megszüntetését elrendelő, 1793. jún. 25-én kelt rendeletre és a Helytartótanács júl. 2-án kelt leiratára, amelyben az — nyilván a felterjesztésre válaszolva — csitítani igyekezett a nyugtalankodó megyei vezetőket. Ennek a második felterjesztésnek elkészítésében is komoly része lehetett B.-nak; a visszaélésekre felhozott példák, a beavatkozás elvi igazolása ellen előadott érvek mind erre utalnak.

Az első felterjesztést a Schlözer folyóiratában megjelent szöveg (*Stats-Anzeigen*, 18. köt. Göttingen 1793. 370—373. l.), a másodikat az OSzK Aprónyomtatványtárában őrzött eredeti, kétrébe hajtott foliónyomtatvány alapján közöljük; fordításukat Kövendi Dénes készítette.

I.

Fenséges Örökös Királyi Herceg! Ausztria Főhercege és Nádor! Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács! Uram, Jóakarátú, Kegyes és Tiszteletreméltó Uraim!

Nem csekély gonddal töltötte el lelkünket a nagyméltóságú királyi Helytartótanács több rendelkezése, amelyekből tudomásul vettük, hogy több újabban megjelent könyv a tiltottak közé soroltatott.

És ámbár joggal föltételezni és remélni tartozunk, hogy a Kormány-széknek semmiképp sem hiányoztak okai e művek eltiltására: az illető könyvek tartalma nem ismeretes előttünk; a *cenzoroknak* egy idő óta fokozódó szigorva viszont mindenfelé panaszokodást kelt, sőt a *nemzet közvéleménye* általánosan elítéli azt: ennél fogva jogos gond szállott meg bennünket, hogy a *sajtószabadság*, még mielőtt megfelelő módon szabályozható volna, a király és ország kifejezett akarata ellenére veszélyben forog. Bárhogyan áll is a dolog, tagadni nem lehet, hogy azok az emberek, akikre a könyvek felülvizsgálásának gondja bízva van, egyesesen a *nemzeti kultúra kulcsát* tartják kezükben. Véleményünk szerint óvakodnunk kell tehát attól, hogy mialatt fejedelmünk figyelmét a *háború* súlyos gondjai elvonják, a közboldogulásnak ily jelentős támaszát, a köznek helyrehozhatatlan kárára, semmibe vegyék; ezt hamarosan mi magunk is fájlalnók, de a késő utókor is méltán kárhozzatná gondatlanságunkat, vagy éppen szemethúnyó viselkedésünket.

Halhatatlan emlékezetet szerzett magának mind a hazai, mind a külföldi történelem évkönyveiben ama hajdani dicsőséges magyar király, *I. Mátyás*, aki a könyvnyomtatásnak országunkba való meghonosításával elsőnek tett hathatós lépést nemzetünk műveltségének megszüntetésére; ily módon a szellemi művelődés terét megnyitván a magyarok előtt, észrevétlenül megszüntette annak kényszerűségét, hogy külföldről hívjunk be tudós férfiakat, akik *tekintélyük* súlyával ezt a szerencsétlen, önhibáján kívül tudatlan népet annyi századon át az igazi boldogulás célpontjától visszatartották.

Éppen a nyomdászat mesterségének segítségével, mely annyi jót hozott az emberi nem számára, korunkban immár eljutottunk oda, hogy semmiképpen sem lehet többé szemet hunyni az előtt, hogy a *sajtóból* származó végtelen sok haszon jóval felülmúlja azokat a károkat, melyek a véle való visszaélésből származhatnak (s amiket a sajtószabadság ellen némelyek oly buzgón sorolnak fel).

Maga az elhúnyt felséges II. József császár nagyon is tudatában volt annak, hogy a fejedelmeknek elsőrendű érdekük, hogy a nemzetnek könyvek írására irányuló buzgalma el ne fojtassék, és éppen ezért azt akarta, hogy a polgári és politikai szabadságnak e *szent* védbástyája örökkévaló legyen a magyar nemzet számára is; s ezzel az üdvös, előrelátó tettevel annyira felbuzdította hazánk fiainak lelkét, hogy szívesen és halásan tehetjük az irodalomnak, különösen a *magyar* irodalomnak új korszakát az ő virágzó kormányzásának idejére. Az irodalom föllendítésére való törekvés és nemzeti nyelvünk fejlesztésének buzgalma magyar íróinknál mindmáig tart ugyan, sőt azt tapasztaljuk, hogy az 1791. 15. *törvénycikk* oltalma és védelme nálunk nem csekély ösztönzést jelentett az írásra azonban mégsem hallgathatjuk el, hogy ha a magas *Kormánysszék* hathatós közreműködése a *cenzorok* mai túlzott szigorát — legalábbis az országgyűlés által a közeljövőben történő szabályozásig — a méltányosságához és igazságosságához képest meg nem fékezi, a haza polgárai eme dicséretreméltó buzgalmának gyöngé fűként el kell fonyadnia.

Habár tévedésektől és hamis elvektől hemzsegő könyvek is kerülnek kiadásra, mindenestre még ezeket is jóval bölcsebb dolog az emberek lelkének meggyőzése céljából *érvekkel megcáfolni*, mintsem elfojtani. Ezt azok, akiknek érdekük, annál inkább szem előtt tarthatják, és annál könnyebben és gyorsabban feltárhatják az igazságot, minthogy azok a bizonyos elvek, éppen, minthogy hamisak, minden megalapozásnak híjával vannak. Arról pedig bárki is hiába próbálna meggyőzni bennünket, hogy akár általában az embereknek, akár a mi polgárainknak akkora a romlottságuk, hogy többre becsülük a sötétséget a viláosság-nál, vagy a tévedést a felismert igazságnál. Hiszen maga a természet alkotója is azt akarta, hogy az embert, minthogy különb a többi élőlénynél, az *Ész* irányítsa és kormányozza.

S az idő tekintetbevétele se tanácsolhat mást. Százados tapasztalat tanított meg arra, hogy a *tanulmányokat büntetéssel sújtani* mindig méltatlan, veszteljes, és a jól rendezett állam alapelveivel ellentétes dolog. Hiszen, miként a római *Annales* ama bölcs szerzője mondja, a *megbüntetett géniuszoknak csak nő a tekintélyük*. Ha pedig gyakran éppen a legjobb és a legkiválóbb könyvek kerülnek a *tiltott könyvek jegyzékébe*,

akkor már éppenséggel oda fejlődik a dolog, hogy szemmel láthatólag mindenfelé *hamarább megismerik s lázasabban keresik és olvassák a tiltott könyveket.*

De azt sem tudjuk belátni, miért kellene az írás szabadságát a mi országunkban szűkebb korlátok közé szorítani, mint *Európa* többi népeinél, akik — látjuk — a köz javára büszkén használják fel a sajtószabadságot. A magyarok szelleme egész bizonyosan sokkal szilárdabb a király és az állami közösség iránti hűségben, mintsem hogy ezekkel ellentétes elvek felé hajoljon, még ha ismételten találna is efféléket ilyen könyvekben elhívtve. Ennek az országnak fejedelmei, akik a törvények szerint kormányoznak, és inkább azt akarják, hogy szeressék őket, mint azt, hogy féljenek tőlük, sokkal nagyobb biztonságban vannak, mintsem hogy akár a legcsekélyebb mértékben is félniük kellene a rágalmazók rosszakaratú tollától, amely netán a kölcsönös szeretet és bizalom kötelekének elszakítására törekszik.

Egyébként korántsem az a szándékunk, hogy úgy tekintsük a helyzetet, mintha a könyvek írásának és kinyomtatásának szabadsága már korlátlanul be volna vezetve. Efelől maga az ország a királlyal együtt fog határozni, mikor az ideje eljön. Mi csupán azt sürgetjük, hogy szabjanak határt a *cenzorok önkényének*: hogy azoknak a hazai íróknak, kik a tudományt és irodalmat művelik, adják meg az őket megillető szabadságot és tiszteletet, s mindenesetre vegyék figyelembe a *nemzet törvényét, érzületét és akaratát.*

Egyébként jóindulatukba és magas kegyeikbe ajánlva magunkat, maradunk királyi Fenségednek és a nagyméltóságú királyi Helytartótanácsnak alázatos, lekötelezett és készséges szolgálói.
1793. jún. 10-én Kassán tartott közgyűlésünkből.

Abaúj vármegye közönsége

II.

Fenséges Örökös Királyi Herceg! Ausztria Főhercege és Nádor!
Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács! Uram, Jóakarátú,
Kegyes és Tiszteletreméltó Uraim!

Abban a kegyelmes rendeletben, amelyet a nagyméltóságú Kormánysház a kiváltságot nem élvező magánnyomdák megszüntetése tárgyában f. é. június 25-én 16039. sz. alatt az ország törvényhatóságainál legfelsőbb királyi parancsból köröztetett, több olyan foglaltatik, ami nemcsak hogy nem egyeztethető össze a törvényekkel, és így bennünk különös figyelmet ébreszt, hanem magának alkotmányunknak alapját és lényegét is sújtani látszik.

Ez a legkegyelmesebb rendelet ugyanis először: azt, amit félreérthetetlen törvények mindenkor a törvényhozó hatalom jogkörébe utalnak, királyi jogként adja elő. — Előttünk is szentek az ország alkotmányában meghatározott királyi jogok, és kell is, hogy azok legyenek; de mihelyt ezek a törvény által megszábot határaikon túlterjednek, vagy ha olyan jogokat korlátoznak, amelyeket az ország rendjei — a törvényhozó hatalomban a királlyal együtt részesülve — közöseknek határoztak meg, ezt az országgyűlésen nyilvánítandó nemzeti közakarat hiányában,

nem fogadhatjuk el. Márpedig a könyvek kiadásáról és kinyomtatásáról való döntés joga attól fogva, hogy a törvények először említik a nyomdákat, kétségtelenül a Karokat és Rendeket illette meg; és ez magukból a Nagyméltóságú Tanács által idézett törvénycikkekéből, mégpedig az 1533. évi 24. és 1599. évi 45-ből világosan kitűnik. Valóban fel sem foghatjuk, hogy az említett kegyelmes rendeletben példaként és a királyi jog igazolására felhozott eme törvényeket hogyan és mi célból lehet előhozni, mikor ékes szavakkal éppen az ellenkezőt tanúsítják.

Másodsor : Ugyanez a kegyes intézkedés elrendeli, hogy az előbb említett „kegyelmes rendelet megszegői ellen fiscalis actio indíttassék”. — Szemmel látható, hogy itt a büntetés önkényesen állapíttatik meg. E tekintetben ugyanis ama betiltott régi naptár esetét, amely miatt a törvényhozó hatalom ezer forintos pénzbírságot vetett ki, itt alkalmazni és példaként felhozni semmiképpen nem lehet; még akkor sem, ha a legutóbbi országyűlés nem mondotta volna is ki, hogy a törvények magyarázatára a királyi felség egymagában nem illetékes. De mi több,

Harmadszor : Egész Corpus jurisunkban sehol még csak nyomára sem lehet akadni annak, hogy kiváltság nélkül nyomdát birtokolni bármely magánszemélynek valaha is tilos lett volna. Amit pedig a törvény nem tilt, az mindnyájunk előtt nyilvánvalóan minden jól rendezett államban szabad és korlátozás nélkül gyakorolható. Sőt arról is tudomásunk van, hogy hazánkban jelenleg több ilyen kiváltság nélkül állított nyomda létezik és virul.

Ami pedig a cenzúra kijátszását illeti, erre nézve a következőket határoztuk alázatosan előadni :

Először : Mindazoknak, akik a nyomdaügyet és könyvkereskedelmet mindezideig ismerik, az a véleményük, hogy a sajtó visszaélésein az ilyenféle eszközök semmiképpen nem segítenek. A könyveket ugyanis, még a legveszedelmesebbeket is, a privilegizált nyomdáknak titokban épp úgy ki lehet nyomtatni, mint azokban, amelyek kiváltsággal nem rendelkeznek, és azok minden éberséget kijátszanak. Eszerint tehát a közhatalomnak nem annyira arra kell törekednie, hogy megelőzze a könyv kinyomtatását (ez különben az idők és népek régi tapasztalatai szerint úgysem lehetséges), mint inkább arra, hogy a titokban kinyomtatottaknak — ha a köznyugalomra egyáltalán károsak lennének — széthordását és terjesztését megfelelő eszközökkel meg lehessen akadályozni, botor szerzőiket ki lehessen kutatni, és őket a törvényesen megállapított büntetéssel sújtani.

Továbbá : Számptalan és nap mint nap tapasztalható példa bizonyítja : annál több és annál hevesebb tollal írott névtelen mű lát mindennütt napvilágot, mennél szigorúbb s oktalanebb a könyvcenzúra. Ezért van, hogy sok író, nevét elrejtve, gyakran elkeseredett leukének olyan epés szüleményét hozza napvilágra, amilyeneket, ha szabad lett volna nyíltan — még ha talán szabadabban is — nyilvánosságra jutniok, bizonytal soha sem adott volna közre. Ez bizony nem helyes : de mivel emberek, emberi gyengeségből cselekszenek ; erről a törvényhozónak sem szabad megfeledkeznie, hanem bölcs eszközökkel küzdenie kell ellene. Az okokat, a betegség gyökerét kell felkutatni, nehogy a helytelenül alkalmazott orvosság magánál a betegségnél is ártalmasabbnak bizonyuljon.

Végezetül : amit ebben a kegyelmes rendeletben nem hagyhatunk szó nélkül, az az új veszedelem, amelyről úgy látjuk, hogy sajtószabadságunkat fenyegeti. Ezt mi (amint f. é. június 10-én bővebben kifejtettük) igen szívünkön viseljük. Ezt mi nemzetünk nemesebb és messze legnagyobb részével, valamint az egész műveltebb Európával egyetemben, a polgári és politikai szabadság palládiumaként tiszteljük. Arra nézve pedig, hogy ez ebben az országban, a mi alkotmányunkkal is egybeforrott nyilvánosság mellett milyen szükséges : az a körülmény szolgálhat újabb és nyilvánvaló argumentumul, hogy bár a Karok és Rendek majdnem teljes három évvel ezelőtt ő Királyi Felseje beleegyezésével a nemzeti művelődés és a sajtószabadság alapvelei rendszerének kidolgozására Országos Bizottságot neveztek ki, még most is — és még-hozzá éppen a XVIII. század végén! — a mi védelmünkre is rászorulni látszik. A védelem igen könnyű lenne, de a Nagyméltóságú Kormány-széknak erre nincsen szüksége. Nagyon is ismeretes előtte mindaz, amit e tárgyban fel lehet hozni. Bizony, ha valaki valóban nem tudná, ha valaki tudni óhajtaná, mit köszönhet az emberi nem a nyomtatás mesteriségének és a sajtószabadságnak : annak csupán körül kell néznie, s láthatja és megítélheti, mik voltak hajdan a mai nemzetek és mivé lettek most. Ha Anglia büszkélkedhetik még szabadságával ; ha Dánia és Svédország féleléd és csodálandó és követésre méltó léptekkel halad a legmagasabb polgári boldogság felé ; ha Németország a filozófiának és egyéb tudományoknak, valamint a különböző mesterségeknek tiszteletre méltó anyjává lett, s kiváltképpen ha Szászország a mindkét oldalán dúló töméntelen vihar közepette szelíd békének örvend és virágzik ; ha az Északamerikai Államok már most is a közjólétnek szinte élő példáját és tükrét mutatják ; ha végezetül keleti szomszédaink még mindig gyászos és emberhez olyannyira méltatlan barbárságban nyögnek, s hiájával lévén a tökéletes állam legfőbb előnyeinek, a megvetésre legméltóbb zsarnokság igájában sínylődnék azok szerencséjüket az emberi elme és szorgalom eme üdvös találmányának, s e találmány körültekintő és szabad alkalmazásának ; ezek ellenben boldogtalanságukat ugyanezek hiányának tulajdoníthatják.

Nem ok nélkül hoztuk tehát a minap nyugtalanságunkat ezen Nagyméltóságú Tanács tudomására ; nem ok nélkül aggódunk most is az ekkora javunkat fenyegető veszedelem miatt.

Ugyanezen Nagyméltóságú Kormányzék az elmúlt július hó 2-án 1572. sz. alatt ugyan méltóztatott bennünket kegyes jóssággal biztosítani, hogy a cenzorok tevékenysége megfelelő korlátokkal van körülhatárolva, és miattuk a sajtószabadság semminemű veszedelemben nem forog. De mi azóta is szerzettünk tudomást önkényes eljárásuknak új példáiról. Nem minden visszatetszés nélkül tapasztaltuk nemrégiben, hogy még a vármegye közönségének a Nemzeti Játékszín létesítése tárgyában kiadott körlevele is hiányosan és a cenzor által megcsonkítottan jelent meg a Magyar Újságban. Nem minden visszatetszés nélkül láttuk ma is saját szemünkkel a budai cenzor sajátkezű levelét, amelyben világos szavakkal elismeri, hogy ő hazánk egyik legjelesebb polgárának és literátusának szóközi beszédét „egynémely kitételek miatt, ahol a szónok a hazára és József császár dicséretére tért ki”, felterjesztette Őfelségéhez. Mintha bizony a haza és az uralkodó dicséretére kiterjeszkedni vétek volna!

Mindezek után kegyeskedik majd a Nagyméltóságú Kormányzék belátni, mennyire szükséges, hogy azok a férfiak, akikre a könyvek cenzúrája és így (amint már korábban mondtunk) magának a nemzeti kultúrának kulcsa rá van bízva, fokozott felügyelet alatt álljanak; és végül, hogy mily nagy érdeke az államnak, hogy a közjó leghathatósabb eszköze sértetlen maradjon és minden lehető módon megőriztessék.

Egyebekben jóakaratukba és magas kegyükbe ajánlván magunkat, maradunk

Királyi Fenségednek

és

a Nagyméltóságú Királyi Helytartótanácsnak

Kassán, 1793. augusztus 12-én

tartott közgyűlésünkben

Alázatos, lekötelezett és engedelmes
szolgái :

Abaúj vármegye közönsége

23. [NAPÓLEON KIÁLTVÁNYA A MAGYAROKHOZ]

Napóleon taktikájának lényeges része volt, hogy igyekezett elleneinek ellenzékét a maga pártjára állítani. Amikor döntő csapást akart mérni a Habsburgokra, a Monarchia nyűgéből szabadulni vágyó, nemzeti érzésükben és öntudatukban megerősödött népekhez fordult. Függetlenséget és szövetséget kínált nekik, ha gyarmattartóik ellen felkelnek. Miután Bécszet elfoglalta, ilyen értelmű proklamációt intézett a magyarokhoz is. Ez a kiáltvány döntő szerepet játszott B. életében. A Bécsbe vonuló franciák elől nem menekült el, sőt kapcsolatba került egykori kufsteini fogolytársával, Maret-vel, aki időközben Bassano hercege, Napóleon minisztere lett, s igen fontos munkakört látott el a megszállott osztrák fővárosban; egyebek közt rá volt bízva a proklamáció ügye is. A kiáltványt három nyelven: franciául, latinul és magyarul nyomtatták ki egy falragasznyi lapon. B.-nak annyi része volt elkészülésében, hogy a magyar (s talán a latin) szöveget átnézte és stílusában megemelte. Kiderítetlen, hogy tett-e más szolgálatokat is a franciáknak; bizonyos, hogy a magyar ellenzék embereivel együtt ő is bízott a Habsburg-hatalom megdöntésében, vagy legalább megingásában, az önkényuralom megszűntében vagy legalább fellazulásában. A visszavonuló franciákkal együtt Párizsba menekült, s Napóleontól élete végéig folyósított évjáradékot kapott. A proklamáció létrejöttében való részességének kérdését alaposan megvizsgálta és tisztázta Schuy Gilbert: *B. J. és Napóleon 1809-i proklamációja a magyarokhoz*. Bp. 1914. A szöveget az OSzK. Aprónyomtatványtárában őrzött eredeti három nyelvű plakát alapján közöljük.

Rózsa György :

BATSÁNYI JÁNOS KÉPMÁSAI

A B. külsejére vonatkozó forrásanyag két csoportra oszlik. Megörökítették testi mivoltát egykorú leírások, és maradtak fenn természet után készült, tehát hiteles képmásai. Az írott források közül történeti hitelesség szempontjából kiemelkedő fontosságú két ránkmaradt személyleírása. A Martinovics-mozgalomban vállalt szerepének következményeként az osztrák rendőrség állandóan szemmel tartotta, és amikor a Napóleon-kiáltvány átdolgozása miatt gyanúba került, pontos személyi adatai rendelkezésre álltak. A kortársak benyomásait rendszerint a rokonvagy ellenszenv befolyásolja, az embert mindegyikük másként látja, megállapításaik ennél fogva nem mindig objektívek. A hivatalos személyleírás ezzel szemben azért készül, hogy a közölt adatok alapján az illető felismerhető és azonosítható legyen, tehát lehetőleg pontosnak kell lennie. B. külső alakjának rekonstruálásánál ilyen körülmények között kedvező helyzetben vagyunk.

Az 1810. április 6-án kelt első személyleírást Zemplén vármegye levéltárából először Kazinczy Gábor közölte.¹ Teljes terjedelemben érdemes ideiktatni: „Personae Descriptio. Joannes Bacsányi, Concipista antehac Aulicus, est 48 annorum, catholicus, in Hungaria natus, altae staturae, fuscae faciei, longum proportionatum nasum, oculos nigros, modice jam canescentes, anterius abscissos, a tergo vero ligula involutos crines habet; cothurnos hungaricos cum calcaribus, atro-coeruleas hungaricas caligas, ejusdem coloris Kaputt, et petasum rotundum ordinarie, pro festivo autem habitu, seu gála, hungaricas nigras vestes et triangularem petasum gestat. Vultus ipsius, prout et totus ejusdem agendi modus, est superbus.”

A másik személyleírást a brünni vizsgálatról készített feljegyzések között találjuk. Dátuma 1816. március 8. Adatai

részben megerősítik a korábbiakat, részben újabb részletekkel teszik teljesebbé a költőről alkotott képünket.² Magyar fordításban így hangzik: „igen magas, sovány alak, éppúgy sovány, oválalakú, hosszúkás arccal, mely barna színűből a haloványba megy át; lenn előreálló ajak hosszúkás, kissé széles orr fekete szemekkel; haja fekete, mely azonban erősen vegyül már az őszbe. Viselete sötétszürke posztó géhrokk, ugyanoly színű gombokkal, hasonló, de világosabb hosszú pantalló téglaszínű mellény keskeny fehér és kék stráfokkal, kerek kalap és cipő. Beszéde gyorsmenetű, nyomatékos.” A két személyleírást anynyiban kell B. ránkmaradt, festett arcképei alapján helyesbíteniünk, hogy a költő szeme barna színű volt.

Ezekhez, a képes dokumentumok vallomását hasznos adatokkal kiegészítő hivatalos személyleírásokhoz csatlakozik a harmadik írott forrás, a linzi remeteségben élő öreg költő barátjának, Hafner Józsefnek jellemzése.³ Ő már az aggastyánt állítja elének:⁴ „Végzetlen nemes kifejezésű vonásai voltak, karcsú, s több mint 80 éve dacára, fenthordott fővel, egyenesen járó.” Ez a leírás nem hivatalos célból készült. Hangja a visszamemlékezésé, amely a huzamos együttlét régmúlt idejét eleveníti fel. A vonások közül válogat, egyszerűsít, nem megy a részletekbe. Ha adatait a hivatalos személyleírásokkal egybevetjük, nyilvánvaló rokonszenve ellenére pontosnak találjuk. A költőről az eddigiek során kialakult képhez új vonásokkal járul hozzá.

Az írott szó azonban egy, a történelem színpadáról rég letűnt személy külső alakjának felelevenítéséhez csak mankó, támasz lehet, ereje az embert csak bizonyos határokon belül képes új életre kelteni. A legszemléletesebb leírás sem tudja pótolni a képet. Csak akkor jut döntő szerephez, ha az illetőről hiteles képmás nem maradt fenn. B.-nál azonban szerencsére nem ez az eset. Külsőjének leírásai csak megerősítik, magyarázzák életében készült és ránkmaradt három képmásának tanúvallomását.

A sort egy pontozómodorú rézmetszet nyitja meg.⁵ A lapon a költő derékig látható, jobbra fordultan ül, kissé ábrándos tekintettel néz jobb felé. Arca beretvált. Hátrafésült, természetes haját, hátul copfot visel, melynek szalagja látszik a képen. Sötétszínű kabátja alatt fehér mellényt, nyakán körülcavart fehér nyakraválót látunk. Kezét térdén nyugtatja, a jobban nyitott könyvet tart. Ruházatát a térdén átvett köpeny és

a jobbra mellette látható kalap egészíti ki. A tájképi hátteret balra vastag fatörzsek, jobbra hatalmas szikláról lehulló vízesés alkotja. A kép keletkezésének idejét pontosan nem tudjuk. Datálása Baumberg Gabriella *Das Portrait* című, 1799-re keltezett költeménye és a költőnek egy hozzá címzett, 1799. december 27-én írott levele alapján lehetséges. A vers egyes részletei kétségtelenné teszik, hogy a most leírt képről van szó.⁶ A levélből pedig szintén arra következtethetünk, hogy a kompozíció 1799-ben már készen volt. A levélben Batsányi ezt írja Kiningerről:⁷ „Für diese Portrait vill[!] er von mir durchaus nichts annehmen. Er will, das es ein Denkmal seiner Freundschaft und ein Gegen-schenk für meinen M[antua] (den ich ihm gab) seyn soll.”

A regensburgi születésű és Bécsben működött Vincenz Georg Kininger (1767—1851), aki a képhez a rajzot készítette, rajzoló, rézmetsző és litográfus volt. A költő benső barátai közé tartozott. A bécsi képzőművészeti akadémián Schmutzer, majd Jacobé volt a mestere; az igazgató, Füger pártfogolta. Később maga is tanára lett a mezzotinto eljárásnak, s ebben a technikában nagy sikereket ért el.⁸ B.-val Bécsben, valószínűleg a történész Johannes von Müller révén ismerkedtek meg.⁹ B. Kiningernél ismerte meg feleségét.¹⁰ Egész életükön át tartó barátságuk bizonyítéka többek között Kiningernek a költőhöz intézett és ránkmaradt négy levele az 1820—1826 közötti időből.¹¹ Carl Hermann Pfeiffer (1769—1829), az arckép rézmetszője, szintén személyes kapcsolatban állott B.-val. Tőle is fennmaradhat, 1826-ból származó levél. Ezek a Versek 1827-es kiadása címképének szintén Kininger rajza alapján készülő metszésére vonatkoznak.¹² Pfeiffer John után a pontozó modor legjelesebb bécsi művelői közé tartozott.¹³

Ismerjük a képmásról magának B.-nak véleményét. Kazinczynak írja 1802. június 16-án kelt levelében:¹⁴ „Nem annyira fizetésért, mint barátságból metszette ezt a képet, Kininger jó barátomnak remek rajzolatja után.”. . . „A munka szép, azonban csakugyan nem találta el jól a fejét és abban a belső, lelki karaktert — holott a rajzolatban éppen ez a fődolog, elannyira, hogy ez az én kedves, és szeretve tisztelt Prometheus Kininger, szinte testi szemmel láthatóvá tette lelkemet benne, mind mások ítélete, mind a magam érzete szerint. Maga is érzi ezt a hibát Pfeiffer és mihelyt ideje leszén, újra is fogja a képnek ezen fő részét metszeni.” Aztán a portré keletkezési

körülményeit világítja meg. Nem hivatalos megrendelésre készült, nem is az írói népszerűség velejárójaként a közönség érdeklődése hívta életre. Baráti kapcsolatoknak köszöni létét : „ha mind a két művész jó barátom nem lett volna, soha eszembe sem jutott volna nékem a képemet kimetszteni ; noha sok jó barátim s más ismerősim több ízben kívánták, hogy legalább az utánunk jövődők számára maradjon fenn. Most sem engedem, hogy közre menjen ; teljességgel nem ! Csak jó barátimnak s más egynéhány olyanoknak a kiket becsülök, számokra nyomtattatok talán majd mintegy százat, s azután összevágattatom a rézképet.” Sajnos, Kininger eredeti rajza nem maradt ránk, így B. ítéletét a metszet és az előkép közötti különbségről nem tudjuk ellenőrizni. Ahogyan ma ismerjük, a képmás nem tartozik Kininger legjobb művei közé. A jellem kifejezése elég gyengén sikerült. Az ember ábrázolását szinte elnyomják a tájképi háttér részletei, amelyek azonban nem egy látott tájat örökítenek meg, inkább a hangulat aláfestésére szolgálnak.

A költő második arcképéről írásos feljegyzések nem emlékeznek meg. Ennek ellenére, a többi képpel való összevetés alapján nem lehet kétséges, hogy B.-t ábrázolja.¹⁵ Niedermann 1802-ben festett olajfestménye egykor Ernst Lajos magyar történeti gyűjteményében volt.¹⁶ A gyűjtemény szétszóródása óta mostanáig lappangott, és csak legújában került a Magyar Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe párdarabjával, Baumberg Gabriella képével együtt, amely a szignatúra bizonyága szerint 1800-ban keletkezett. A költő képe emlékeztet a Kininger—Pfeiffer-féle kompozícióra. Az alak derékig látható, ül, balra fordul, a szemlélővel szembenéz. Kabátja sötétkék, köpenye sötétbarna. Haja, ruházata, a kezében tartott könyv és a térdére vetett köpeny is az előbb tárgyalt arcképet idézi emlékeztetünkbe. A háttérben látható táj is hasonló, de Niedermann festményén nem nyomja el az arc finoman jellemzett vonásait, az emberi alak nagyobb hangsúlyt kap. Az előző képhez képest a költőt valamivel idősebbnek mutatja, s ez megfelel a két kép keletkezése között eltelt időnek. A festő, Johann Niedermann (1759—1833) és a költő kapcsolatáról semmit sem tudunk. Tekintve, hogy Gabriellát két évvel korábban festette le, igen valószínű, hogy ő ajánlotta a költőnek. A művész Poroszországból származott, Varsóban is dolgozott, végül Bécsben telepedett le. Leginkább arcképeket festett, többször dolgozott magyar

megrendelők számára is. Főleg írók és tudósok keresték fel (Kis János, Bredeczky Sámuel, Glatz Jakab, Unger Károly János stb.). A kevésbé jelentős bécsi arcképfestő sikerült műve fontos darabja B. ikonográfiájának, de párdarabjával együtt a mester oeuvre-jének is díszére válik.¹⁷

B. ráánkmaradt arcképei közül időrendben Fügernek a Magyar Történelmi Képcsarnokban levő olajfestménye az utolsó, de művészi tekintetben ez a legkimagaslóbb.¹⁸ A kiváló képmás megfestésénél a művész egyszerű eszközöket használt. A tájháttér helyett semleges drapériával teszi a fejet kiemelkedőbbé, plasztikusabbá. Csak mellképkivágást ad, s ezzel a jellemábrázolás feladatát teljesen a fejre hárítja. A kezek elhagyásával együtt elmaradt a kézben tartott attribútumszerű könyv is, helyette a balra hátul látható asztalra helyez néhány fóliánst és egy irattekercset. Az alak a képen balra fordul és balra néz. Markáns arca beretvált, haja őszes. Sötétzöld, prémgalléros, zsinóros kabátjának a háttérben a függöny sárgásbarnája felel meg. A ruházatot körülcsavart fehér nyakravaló egészíti ki.

A heilbronni származású Friedrich Heinrich Füger (1751—1818) Bécsben korán elnyerte a hivatalos körök elismerését. A képzőművészeti akadémia, majd a császári képtár igazgatója lett. Kiváló pedagógus volt, esztétikai felfogása érdekében a tollat is forgatta. Oeuvre-jének legkiemelkedőbb része arcképfestészete, főleg a miniatűrfestészet volt.¹⁹ B. Kiningerhez hasonlóan Fügerrel is szoros barátságot tartott. Arcképe megfestetésére már 1800-ban gondolt, s feleségét is szándékában volt Fügerrel megfestetni.²⁰ Felesége képe készült el elsőnek, 1807-ben.²¹ 1808. április 8-án Gabriella képéről ír Johannes von Müllernek és egyben utal a sajátjára is²²: „Der grosse Mahler Füger (vorher Direktor der k. k. Akademie der bildenden Kunste [!] jetzt der Bildergallerien im Belvedere) hat das Portrait meiner Gabriele gemahlt, in dem ersten Moment der Begeisterung, wie sie ihre Lyra ergreift um ihre Gefühle im Gesang auszutönen. Dieses Bildniss gehört zu den ersten u. besten die dieser einzige Seelenmahler jemals gemahlt hat. Es ist himmlisch! Die Künstler Wallfahren zu uns, um es zu sehen u. anzustauen. Kenner schätzen es auf viele tausende Gulden. Mir wäre es nicht um 10 000 fl. feil. Füger [Jäger téves olvasása helyett ez a helyes] will nächstens mein Portrait als Gegenstück zu mahlen. (Er ist mein vieljähriger guter Freund.)”

Saját képéről is azt írja, hogy látására „seregesen mentek a bécsi művészek.”²³ Még Párizsból is érdeklődik a neki oly kedves kép sorsáról.²⁴ Feleségének írja 1810. február 26-án²⁵: „Die zwey grossen Portraits von F. verwahre wohl” . . . „Sie sind beyde, wie du es weisst, treffliche Stücke; ob es gleich an äusserer Ähnlichkeit auch manches noch fehlen mag. Es können doch auch noch Zeiten kommen, wo man dieselben auch in einer anderer Beziehung, und nicht nur als Kunstwerke, schätzen u. ehren dürfte.” . . . „Und wir beyde müssen jetzt mehr als je den Muth haben, zu hoffen und unser Gemüth gegen die Unge- rechtigkeiten und gehässigen Leidenschaften mächtiger Menschen damit stärken, dass manche bessere und edlere Seele uns einst auch noch im Bilde achten und ehren werde.” A képeket Linzbe is magukkal vitték. Onnan a költőé barátjához, Juranics László pécsi kanonokhoz került,²⁶ aki 1851-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Baumberg Gabriella képmását pedig a kassai (košicei) múzeum szerezte meg.

Füger képéről Friedrich John, a neves bécsi rézmetsző még 1808-ban vagy 1809-ben rézmetszetet készített.²⁷ B. Párizsban kapta meg a levonatot, onnan írta meg róla véleményét. Túl komolynak és sötétnek tartja, szerinte idősebbet mutat koránál. Ezt írja ezzel kapcsolatban feleségének:²⁸ „Grüsse von mir recht herzlich den edlen u. trefflichen Künstler, u. bitte ihn in meinem Namen, dass er so gut seyn möchte, die letzte Hand daran zu legen. Man glaubt, dass das gar zu Düstere an dem unteren Theile der Stirne u. zwischen den Augenbraunen um etwas moderirt, das Jochbein unter dem linken Auge ein wenig gedeckt u. dadurch das zu sehr hervorstechend Eckige daran, so wie auch die etwas grellen Zeichen des Alters unter den Augen, oder dem sogenannten Thränensack, gemildert werden könnten. Eben so scheint es auch, dass (ungeachtet der Stellung des Kopfes und der ganzen Attitude) das rechte Auge etwas zu klein gehalten u. nicht ganz in der richtigen Proportion mit der Grösse der Linken seyn dürfte.” Érdekes ezzel egybevetni Kazinczy Ferenc véleményét B. képmásairól. 1815. augusztus 15-én írja Döbrentei Gábornak John rézmetszetéről²⁹: „Annyira idealisált, hogy B-ra alig lehet ismerni. 'S haragszik, mint a' tragikus Schiller büszkje. A' gondolat Fügerben igen helyes volt.” . . . „Batsányinak két képe van rézre metszve, az egyik folio nagyságban Kininger által

Pfeiffer után [elírás, helyesen fordítva]. Itt B. frakkban vagyon, czopffel, egy fa alatt ; kezében könyv, az aljban egy kősziklás táj, egy omló patakka. — A' másik nyolczad rét nagyságú négyszegben Füger után John által — mentében, kezek nélkül. Füger ezen annyi erőt akara adni a' fejnek, hogy B.-ra nehezen lehet rá-ismerni. Amaz hasonlóbb." Az ítélet mérlegelésénél tekintetbe kell vennünk, hogy leírása idején B. és Kazinczy már nem voltak jóban, így a túlzott idealizálás (szépítés) elítélése fakadhat féltékenységből is. Bár a hasonlóság eldöntésénél Kazinczy kétségtelenül előnyösebb helyzetben volt nálunk, hiszen ismerte a modellt, szerintünk Füger képe ebben a tekintetben is felülmúlja Kiningerét, nemcsak művészi színvonal dolgában.

Füger a maga korában idejétmúlt esztétikai felfogást képviselt, ezért mint akadémiai igazgatót sok támadás érte a romantikusok részéről, akiknek elvi ellenfele volt. Művészete a rokokó stílus dekoratív maradványait menti át a XIX. századba, bár saját művészi gyakorlata nem mindig felel meg eklektikus esztétikájának. Tehetsége, egészséges ösztöne nem mindig engedi, hogy a látott valóságot a vértelen elvek háttérbe szorítsák. Ez az eset B. képénél is, melyet az idealizálás ellenére is igen kiváló képmásnak kell tartanunk.

A B. életében készült képek során végigtekintve meg kell még emlékeznünk három képről, amelyek szerepelnek ugyan az irodalomban, de vagy nem maradtak fenn, vagy nem hitelesek. Egy 1799-ben keletkezett árnyékrajzról a költő levelezéséből van tudomásunk. A kép eddig nem került elő.³⁰

Az irodalomban többször szerepel egy tusrajz mint B. arcképe Kiningertől.³¹ Jelenleg a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya őrzi. Hátán „gezeichnet im März 1802” felirat, első felén lent: „Kininger seinem Freunde Batsánji” ajánlás olvasható. Mindkét feljegyzés a művész kézírása, csak talán nem egy időben kerültek a lapra, innen ered a vonalvezetés kis eltérése. Eddig egyedül Szinnyei Ferencnél merült fel kétely az iránt, hogy a rajz B.-t ábrázolja.³² Ha Kininger 1826-ból származó, szignált önarcképével összehasonlítjuk,³³ nem tarthatjuk kétségesnek, hogy a rajz Kininger önarcképe. Erre vall a szemek mereven a szemlélőre szegeződő tekintete, a tükörből készült önarcképek jellemző sajátysága. De ezt igazolja a fejforma, az arcnak és a hajviseletnek a B.-étől eltérő volta is.³⁴

Szinnyei idézett műve 147. lapján egy profilképet közöl Ernst Lajos gyűjteményéből, amely a hátlapján olvasható felirat szerint B.-t ábrázolná. Már Szinnyei is „állítólagos” jelzõt használt a képaláírásban.³⁵ A kép jelenleg ismeretlen helyen van. Amennyire a reprodukció alapján meg lehet ítélni, az ábrázolt személy fiziognómiai adottságai teljesen eltérnek B. vonásaitól, így ezt a képet is ki kell rekeszteni a költõ hiteles képmásai közül. Ezt látszik igazolni az a tény is, hogy az Ernst-gyűjtemény késõbbi leírásaiban, legalábbis B. neve alatt, hiába keressük.³⁶

B. képmásának a költõ halála utáni továbbélését vizsgálva két tényt állapíthatunk meg. Elõször azt, hogy három egykorú képe közül a legjobb, a Füger-félét fogadta el az utókor a leghitelesebbnek, legtöbbször ahhoz fordultak a költõ alakjának megelevenítések. A másik tény, hogy nyilván hanyatott életének eseményei miatt, a XIX. században B.-ról irodalomtörténetünk nagyjaihoz mérten rendkívül kevés kép készült. Közvetlenül halála után igen kevésbé ismerték. Az abszolutizmus, de még a kiegyezés korában sem volt ajánlatos a Habsburg uralkodóház elleni „összeesküvés” résztvevõjének alakját népszerűsíteni. A néhány kivétel nem mond ellent ennek a megállapításnak. Jellemzõ, hogy elõször Arany János *Koszorújának* 1865-ös évfolyamában jelent meg egy litográfia, Rohn és Grund kiadásában, a Magyar költõk arcképei sorozat XIV. lapjaként, ismeretlen mestertõl.³⁷ Ez is Füger kompozíciójára megy vissza, ugyanúgy, mint Rusz Károlynak az eredetihez képest fordított állású fametszete, amely 1872-ben jelent meg a Vasárnapi Újságban.³⁸

A költõ hiteles képmása így a XIX. és XX. században nem kapta meg az õt megilletõ széleskörû népszerűséget.³⁹ Ennek a hiánynak pótlása a mi korunk feladata, mint ahogyan ránk várt műveinek teljes tudományos feldolgozása is.⁴⁰

JEGYZETEK

¹ Új Magyar Múzeum, II. (1851–2) I. köt. 446. l.

² Másolata : OSzK. Kézirattár. Pol. Hung. 1315. V. köt. 198. f. — Pontatlanul közölte Horánszky L. : *Bacsányi János és kora*. Bp. 1907. 394. l.

³ Hafnert Szinnyei nyomán (Szinnyei F. : *Bacsányi János*. Magyar Történeti Életrajzok. Bp. 1904. 151. l.) az eddigi B.-irodalom szobrászként említi. Ez a tévedés valószínűleg úgy keletkezett, hogy a mezzotinto

eljárás, a rézmetszet egy fajanak német nevét félreértették (Schabkunst-Schabkünstler). Josef Hafner (1799–1891) valójában miniatürfestő, rézmetsző és litográfus volt, a bécsi képzőművészeti akadémián Kininger tanítványa. Ha szobrász lett volna, ahogy eddig állították, ez utóbbi adat nehezen lett volna megmagyarázható, mivel Kininger a mezzotinto technikát tanította, ezt pedig a szobrászoknak nem kellett tanulniuk. Vö. : Thieme–Becker : *Allgemeines Lexikon der bildenden Künster*. XV. köt. Lpz. 1922. 449. l.

⁴ Thaly K. : *Batsányi sírja és emlékezete Lincben. Figyelő* III. (1878) 251. l.

⁵ Felirata a kép alatt kalligrafikus betűkkel : „Batsányi”. Jelezve : „G. V. Kininger delt. — C. Pfeiffer scd.” Lemezmérete 41,5 × 29,1 cm.

⁶ Batsányi János *Összes Művei. I. Versek*. Sajtó alá rendezte Keresztury D. és Tarnai A. Bp. 1953. 516–517. l.

⁷ Vajda I. : *Batsányi János és Baumberg Gabriella*. I. 1799–1809. Bp. 1938. 32. l.

⁸ Thieme–Becker i. m. XX. köt. Lpz. 1927. 331–332. l.

⁹ Zadányi É. : *Batsányi János és Johannes von Müller*. Bp. 1941. 6. l.

¹⁰ Thaly K. i. m. 248. l.

¹¹ MTA. Kézirattár. M. Irod. Lev. 4 r. 152. sz. Kininger 1826. okt. 11-én kelt levelében a „vorige Vignette” kifejezés Faludi Ferenc B. kiadásában megjelent verseinek címlapjára vonatkozik. Erre Tarnai Andor hívta fel a figyelmet. A levél részlete megjelent : Rózsa, G., *Ein unbekanntes Selbstporträt von Vincenz Georg Kininger in Budapest*. *Acta Historiae Artium*. V. (1958) 176. A Faludi-kötet címlapjának képe : Szinyei i. m. 134. l.

¹² MTA. Kézirattár. M. Irod. Lev. 4 r. 152. sz.

¹³ Thieme–Becker i. m. XVI. köt. Lpz. 1932. 529. l. — Itt kell helyesbítünk Wurzbachnak azt a tévedését, mintha Pfeiffer a B.-képet Füger után metszette volna (Wurzbach, C. von : *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. XXII. köt. Wien, 1870. 185. l.). Nyilván John metszetére gondolt, így keletkezett az elírás.

¹⁴ Új Magyar Múzeum. II. (1851–2) 451–2. l.

¹⁵ Jelezve a hátlayan : „J. Niedermann pinxit 1802 Viennae”. Olajfestmény, vászon. 44 × 34 cm. Magyar Történelmi Képcsarnok lt. sz. 56. 5.

¹⁶ Az Ernst Múzeum leíró lajstroma. I. Külföldi mesterek magyar vonatkozású művei. Bp. é. n. (1919) 47. sz. (képpel) — A Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai. VII. Ernst Lajos magyar történelmi gyűjteménye. Jegyzékbe vették és leírták Varjú É. és Höllrig J. Bp. 1932. 119. l. — *Arverési Közlöny*. XX. (1939) 1. rendkívüli sz. 425. sz. — Garas K. *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Bp. 1955. 239. l.

¹⁷ Rózsa Gy. : *Johann Niedermann magyar vonatkozású arcképei*. *Folia Archeologica*. IX. (1957) 237–241. l.

¹⁸ Jelezve balra lent : „Füger p. 1808.” Olajfestmény, vászon. 68 × 54,5 cm. Magyar Történelmi Képcsarnok lt. sz. 95. — A Magyar Nemzeti Múzeum képtárának festményei és grafikai állaga. I. füzet. Bp. 1909. 572. l. — A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma. Bp. 1907. 117. l. — A Magyar Történelmi Képcsarnok katalógusa. Bp. 1922. 342. sz.

¹⁹ Thieme—Becker i. m. XII. köt. Lpz. 1916. 553. sk. 1. — Stix, A.: *Heinrich Füger*. Wien—Lpz. 1925.

²⁰ B. levele Gabriellához 1800. március 22-ről. Vajda I. i. m. 69. I.

²¹ Jelenleg a kassai (košicei) múzeumban. — Vezető a kassai múzeum gyűjteményében. Kassa, 1903. 4473. sz. — Thieme—Becker i. m. XII. köt. Lpz. 1916. 556. 1. — Képe: Szinnyei i. m. 112—3. 1. között.

²² Zadányi É. i. m. 91. 1.

²³ Szinnyei i. m. 100. 1.

²⁴ Sz. Nemes É.: *Batsányi Párizsban. Találkozás Gabriellával*. 1810—1811. Bp. 1942. 46. 1. B. levelét közli 1811. február 8-ról.

²⁵ Másolata: OSzK. Kézirattár. Fol. Hung. 1315. II. köt. 106. f. Fordításban közli Horánszky i. m. 230. 1.

²⁶ Thaly K. i. m. 250. 1.

²⁷ Batsányi János *Összes Munkái*. I. 268—9. 1. — Rózsa Gy.: *Friedrich John és a magyar felvilágosodás írói. Művészettörténeti Értesítő* IV. (1955) 226. 1. — Ugyanez németül: *Acta Historiae Artium* IV. (1956) 151. 1.

²⁸ 1810. május 1-én kelt levelének másolata: OSzK. Kézirattár. Fol. Hung. 1315. II. köt. 128. f. Fordításban közölte Horánszky i. m. 235.

²⁹ Kazinczy Ferenc *Levelezése*. Kiadta Váczy J. Bp. 1890—1927. XIII. köt. 76, 84. 1.

³⁰ Batsányi János *Összes Művei*. I. 161. 1. — Vajda I. i. m. 31, 35. 1.

³¹ Ecset, tus, fehér fedőfesték, papron. 20,9 × 16,9 cm. Buda-pesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya lt. sz. 18 247. — Szinnyei i. m. 40—41. 1. között (képe). — Horánszky i. m. címkép. — Az Ernst Múzeum leíró lajstroma. I. . . . 49. sz. — A Magyar Nemzeti Múzeum kiállításai. VII. . . . 120. — Waldapfel J.: *Magyar irodalmi szöveggyűjtemény*. II. köt. Szöveggyűjtemény a felvilágosodás és a reformkorszak irodalmából. I. rész. Bp. 1952. XIII. tábla.

³² Szinnyei i. m. 208. 1. „Nem merjük hiteles Bacsányi-arcképnek tartani mindaddig, míg Kininger Vincze György arcképével össze nem vetettük.” A lapra írott ajánlásból szerinte „az tűnik ki, hogy vagy Kininger vagy Bacsányi arcképével van dolgunk.” Kininger mezzotinto arcképét azonban, amelyről később lesz szó, Szinnyeinek nem sikerült megszereznie, így a kérdést nem tudta eldönteni.

³³ A bécsi várostörténeti múzeum tuszrajzát közli: Thieme—Becker i. m. XX. köt. Lpz. 1927. 331. 1. és Grünstein, L.: *Das Alt-Wiener Antlitz*. Wien, 1931. CXXVI. tábla. — A rajz alapján Kininger tanítványa, Christian Mayer készített mezzotintót, amely a M. Auer's poligrafisch-illustrierter Zeitschrift „Faust”-ban jelent meg. Képe: Horánszky i. m. 80—81. 1. között.

³⁴ Rózsa, G.: *Ein unbekanntes Selbstporträt . . .* ld. 11. jegyzetet.

³⁵ Ismeretlen festő olajfestménye. Hátán cédulán felirat: „Johann Bacsányi berühmter ungarischer Dichter geb. 1763. gest. 1845. War in die Martinovics'sche Verschwörung 1794 verwickelt und sass bis 1796 auf dem Spielberg.” Szinnyei i. m. 147 (képe), 210. 1.

³⁶ Szinnyei i. m. címképeként a Füger-kompozíció egy változatát közli, amely az előtérben a könyvet tartó jobb kézzel bővült. A jegyzet szerint a reprodukció a MTA. Kézirattárában levő fénykép alapján készült, eredetije a kassai múzeumban van. A kassai (košicei) múzeum 1956. IV. 23-án kelt levele szerint azonban a képnek nyoma sincs a

múzeum nyilvántartásában, sohasem volt ott. Az MTA. Kézirattárban sem sikerült hasonló képet felfedezni. Így nem tudjuk eldönteni, hogy az eredeti régi változat-e vagy csak a Szinnyei-könyv illusztrációs céljaira készült modern átdolgozás. Az mindenesetre biztos, hogy a Füger-képre megy vissza, s így a költő autentikus képmásainak sorát sem egyik, sem másik esetben nem szaporítja. — A Thalytól i. m. említett Batsányit és feleségét ábrázoló „vízfestményeket” sem sikerült az Akadémián megtalálnom. Valószínűleg a B.-kéziratokat őrző album fényképeiről van szó. Vö. *Akadémiai Értesítő* VII. (1873) 68—9. l.

³⁷ *Koszorú* III. (1865) 10. sz. 239, 17. sz. 407. l.

³⁸ Megjelent: *Vasárnapi Újság* 1872. 25. sz. 301. l. — Képe: Beöthy Zs.: *A magyar irodalom története*. Bp. 1896. 2. köt. 101. l.

³⁹ Itt meg kell említenünk Csikász Imre domborművét a veszprémi gimnázium emléktábláján a század elejéről.

⁴⁰ Kísérlet már történt erre Erdei Dezső és Petri Lajos mellszobraival, valamint Segesdy György diplomamunkájával, B. egészalakos állószobrával. A két mellszobor az Irodalmi Múzeumban található, Segesdy szobrának képe: *Szabad Művészet* VIII. (1954) 179. l. A szobor bronzbaöntve a költő szülőhelyén, Tapolcán talált helyet.

NÉVMUTATÓ

- Adelung, Johann Christoph 364, 606
 Agrippa, M. Vipsanius 215, 323, 575
 Ahlwardt, Christian Wilhelm 385, 617
 Akai János 420
 Ákos (Ákun) kun vezér 30—32
 Alberik (Albricus) 92—93, 441
 Alembert, Jean le Rond d' 246, 369, 454, 456—461, 609
 Ali budai pasa 48, 66—68
 Alkibiadész 229
 Álmos magyar vezér 362, 370, 605, 610
 Ambrosovszky Mihály 426
 Amurates török szultán 22, 58, 84, 427
 Anakreón 150, 488
 András I. magyar király 39
 András III. magyar király 362, 605
 Antonius, M. 230
 Ányos Pál 109—134, 149, 251, 278, 376, 415, 418, 434—435, 446, 451, 455, 456, 459, 463, 471—485, 486, 488, 517, 532, 537, 614
 Apellész 441
 Apuleius, L. Maclaurensis 496
 Aranka György 448, 479, 517, 525, 536, 541
 Arany János 640
 Ariosto, Lodovico 94
 Arisztotelész 166, 206, 341, 587
 Árpád magyar vezér 362, 370, 384, 605, 607
 Asinius Pollio, C. 189, 323, 575
 Aspasia 214—239
 Attila hun király 92, 147, 150, 178, 448
 Augustus, C. Iulius Caesar Octavianus 94, 161, 189, 229—232, 323, 334, 335, 575
 Bajazid (Bajazet) I. török szultán 41, 432
 Bakits Máttyás 68--69
 Balassi Bálint 375, 614
 Bálintitt János 455
 Bánffi Bálint 47—48
 Bánfi (Bánffi) István 51—52
 Bánffy (Bánfi) György 373, 611
 Baranyi László 471
 Barczafalvi Szabó Dávid 322 460, 575
 Barcsay Ábrahám 88, 121, 128—130, 137, 149, 187, 249—250, 376, 434, 457, 462, 472, 476, 478, 479, 480, 483, 484, 488, 508—510, 614
 Bárdossy (Bárdosy) János 263
 Barkóczy Ferenc 424
 Báróczy Sándor 88--90, 106, 120, 129, 131, 135, 137, 149, 204--210, 246—247, 264—265, 394, 432, 434—437, 453, 455, 457, 463, 468--469, 478, 480, 484, 507--512, 623
 Baróti Szabó Dávid 135, 149, 155—199, 245, 302, 322, 376, 381, 383, 438—448, 460, 463, 473—475, 485, 490—501, 509--512, 513, 515, 531, 559, 575, 614, 616, 617
 Basarába (Bazarád) 59
 Báthory István 24--29, 422, 431
 Batsányi Jánosné Baumberg Gabriella 357—359, 599—601, 635—636, 638
 Batteux, Charles 166, 173, 186

- Batthány Ferenc 422
 Batthány Károly 455
 Baudier (Baudius), Dominique 455
 Beaufort 369, 609
 Bavius, M. 97, 441, 451
 Béla I. magyar király 39–41
 Béla IV. magyar király 76–77
 Belnay György Alajos 393, 622
 Belos (Bel) 21
 Beniczky Péter 375, 441, 614
 Berkeny rézmetsző 509
 Bernolák Alajos 514
 Bersenyi Kristóf 117, 475, 476
 Berzevichy Sándor 425
 Bessenyei György 85, 88, 120, 130, 135–152, 278, 376, 415, 426–427, 434–435, 437, 438, 443–444, 452, 455, 457, 460, 468–469, 471–472, 476, 477, 478, 480, 483, 484, 495–490, 498, 502, 614
 Bessenyei Sándor 502–504, 523, 530
 Bibulus, I., Calpurnius 323, 575
 Boccaccio (Bokkács), Giovanni 94
 Bodmer, Johann Jakob 95
 Boëthius, Aucus Manlius Torquatus Severinus 376, 457, 517
 Boileau-Despréaux, Nicolas 95, 99, 447, 450, 452
 Bonfini, Antonio 424
 Bornemisza Péter 375, 613
 Bossuet, Jacques-Benigne 95
 Botond magyar vezér 38–39
 Braunschweigi Károly Ferdinánd herceg 344, 589
 Bredeczky Sámuel 637
 Breitinger, Johann Jakob 95
 Brosset, Charles de 364, 606
 Brutus, I., Iunius 359, 601
 Brutus, M. Iunius 15, 276, 323, 336, 540, 583
 Buda hun vezér 150
 Budai Fzsaiás 394
 Busiris 234
 Bydeskuty János 529
 Caesar, C. Iulius 102, 114, 276, 325, 465, 577
 Camoens, Luiz 279
 Caraffa, Antonio 344, 388, 590, 619
 Cassius, C. Longinus 127, 336, 583
 Catilina, L. Sergius 325, 577
 Cato, M. Porcius 276, 323, 325, 540, 575, 577
 Catullus, C. Valerius 97, 441, 450
 Cervantes Saavedra, Miguel de 279
 Choerilosz 110
 Cicero, M. Tullius 65, 102, 172, 187, 188, 341, 383, 397, 456, 465, 555, 587, 624
 Corneille, Pierre 95, 149, 364, 460, 468, 606
 Cremutius Cordus, Aulus 127, 336, 583
 Cromwell, Oliver 132
 Curtius, Qu. Rufus 102, 172, 465
 Curtius, M. 55, 63
 Csák Máté (trencsényi) 64
 Cserey regisztrátor 263
 Csizi István 379, 624
 Csokonai Vitéz Mihály 395, 456, 517, 624
 Cziráky József 422
 Dániel halicsi és ladoméri fejedelem 76
 Daniel István (vargyasi) 376, 614
 Dante, Alighieri 94, 279, 540
 Decsy Sámuel 510
 Demetrius 323, 575
 Démoszthenész 94
 Denis, Michael 493
 Depping, Georges-Bernard 367–369, 602–603, 608–609
 Descartes, René 276
 Déseus I. Hédervári Dezső
 Despréaux I. Boileau-Despréaux
 Diēnes (Dionisius) nádor 59–61
 Domitianus, Titus Flavius 234, 337, 584
 Doria, Andrea 225
 Dózsa György 45–46
 Döbrentei Gábor 638
 Dryden, John 95
 Dugonics András 376, 388, 495, 614, 618
 Dusch, Johann Jakob 89, 149, 436, 484

- Eckstein Ferenc 397, 625
 Ellinger János József 510, 535, 542
 Ennius, Qu. 97, 173
 Epikurosz 111
 Erdődy Tamás 422
 Erinna 378–380, 615
 Erzsébet I. angol királynő 151, 214, 239
 Esterházy Károly 505, 528
 Esterházy Miklós 422
- Faianius (Falanius) 335, 582
 Falaris I. Phalarisz
 Faludi Ferenc 135, 149, 376, 386, 463, 481, 614, 618
 Fannius, Quadratus 323, 575
 Farkas András 375, 613
 Fejér György 421, 496, 499, 501
 Fejérváry Károly 489
 Fekete János 461, 517–518, 551
 Felsőbüki Nagy Pál 417
 Felvinczi György 426
 Femer Kilián I. Klein Efraim
 Fénelon, François de Salignac de la Mothe 95, 364, 450, 500, 606
 Ferdinánd II. magyar király 235, 518, 527
 Ferenc I. francia király 94
 Ferenc I. magyar király 310–311, 372–373, 418, 565–567, 611, 612
 Ferguson, Adam 334, 582
 Festetics György 476, 480, 537
 Fléchier, Esprit 95
 Fleury, Claude 460, 465
 Florus, Iulius 355, 598
 Fodor Mihály 420–421
 Fonovics János 422
 Forgách András 77
 Forgách Miklós 201–203, 311–312, 504–507, 508–509, 551, 567
 Földi János 247, 263, 445, 458, 460, 473, 474, 486, 493, 494, 515
 Freisingeni Ottó 251
 Frigyes III. német császár 53, 85
 Frigyes II. Nagy, porosz király 99, 129, 138, 434, 447
 Friné I. Phrүнé
- Fűger, Friedrich Heinrich 359, 601, 637–639, 641–642
 Fülep Gábor, (őri) 263
 Fülöp II. spanyol király 235
- Gabelhofer (János) Gyula 514–515
 Galilei, Galileo 276
 Gasó István 421–424
 Gáti István 509
 Gatterer, Johann Christoph 101, 457–458, 464, 470
 Gedeon Ferenc 514
 Gellert, Christian Fürchtegott 456
 Gellius, Aulus 342, 588
 Geréb Mátyás 42–44
 Gergely VII. pápa 344, 589
 Germanicus, Nero Claudius Drusus 36
 Gervasius Tillberiensis 251
 Gessner, Salomon 156, 180, 186, 394, 397, 437, 500, 623, 624
 Géza magyar vezér 39, 84
 Géza I. magyar király 41, 76, 78–79, 422
 Géza II. magyar király 20–21, 432
 Gibbon, Edward 334, 582
 Giskra János 134
 Glatz Jakab 637
 Goethe, Johann Wolfgang 519
 Gotthardi Ferenc 350, 594
 Gottsched, Johann Christoph 453, 458–459, 493, 499
 Görög Demeter 509, 530
 Grigely József 396, 624
 Grossinger János 499
 Grossinger (Grossing) József 394, 622
- Gruber Károly Antal 480
 Gyöngyösi István 123, 124, 371, 376, 386, 388–392, 441, 455, 473, 477, 482, 611, 617, 618–621
 Gyöngyösi János 248, 463
 Gyula magyar vezér 18–19
- Hafner, Josef 634, 640
 Haller, Albrecht von 95
 Haller László 135, 149, 376, 441, 463, 614

- Harold, Osszián-fordító 187
Harris, James 364, 606
Hédervári Dezső 59–61
Hédervári Poth Lőrinc 76–77
Heineccius, Johann Gottlieb 456
Héliodórosz 390, 620
Helmezy Mihály 436
Helvetius, Claude 502
Helvidius Priscus 335, 583
Henrik II. osztrák herceg 20–21, 432
Henrik IV. francia király 95
Henrik IV. német császár 78–79
Henrik VIII. angol király 94, 449
Herder, Johann Gottfried von 364, 472, 520–525, 537, 606
Hérodotosz 279
Hésziodosz 186
Hochmeister Márton 263
Hoffmann, Leopold Aloys 524
Holló Márton 491
Home, Henry 138, 166, 180, 184
Homérosz 103, 128, 160–162, 166, 172–173, 181, 183, 185, 279, 454, 500
Horányi Elek 390, 424–426, 432, 434, 486, 620
Horatius, P. Cocles 80
Horatius, Qu. Flaccus 97, 103, 110, 121, 123, 135, 151, 154, 181, 184, 186, 188, 255, 278, 323, 327, 383, 441, 455, 466, 484, 494, 552
Horváth Ádám 386, 460–461, 465, 473–475, 477, 493, 494, 496, 617
Horváth János 475
Hoslpek József 426
Huet (Huetius), Pierre-Daniel 453, 459
Humphrey (Humfredus). Lawrence 454
Hummel, David 204
Hunyadi János 22–24, 34–37, 50–51, 55–56, 61–63, 84–86, 144, 150, 152, 371, 422, 426–427, 430, 471, 483, 610
Hunyadi László 152, 460, 471
Huszár József 554
Illei János 376, 614
Illyefalvi István 375, 614
Iselin, Isaak 99, 522
István I. magyar király 17–20, 84, 362, 371, 379, 391, 422, 605, 610, 615, 620
Istvánffy Miklós 424
Iunius Rusticus 335, 583
Iuvenalis, Decimus Iunius 127
Jaksits Demeter 44–45
Jankovich Miklós 476
Janus Pannonius (Cesinge János) 93, 99, 369–370, 609
John, Friedrich 635, 638–639, 641
Jósa Gergely 491
József I. magyar király 93
József II. magyar király 93, 140, 286, 320, 363, 405, 410, 415, 424, 425, 443–444, 472, 486, 488, 504, 505, 507, 513, 521, 528–529, 544, 573, 628, 631
Juranits László 425, 501, 638
Jurisics Miklós 75–76
Kálmán magyar király 92, 99, 441
Kálvin János 149
Kant, Immanuel 367, 520, 607
Kapisztrán János 55
Kaprinai István 421
Kármán József, id. 515
Kármán József, az író 626
Károly I. francia király 391, 620
Károly III. magyar király 93
Károlyi Sándor 421
Katalin II. orosz cárnő 425
Kazinczy Ferenc 180, 394, 423, 436, 437, 438–448, 457, 460–461, 473–475, 477, 478, 480, 482, 488, 489, 491, 492, 494, 495, 497, 501, 505, 507, 509–510, 513, 518, 526, 530, 531, 623, 626, 633, 635, 638, 639
Kazinczy Gábor 440
Kázmér (Kazimir) András IV. lengyel király 146
Keán (Sámuel) bolgár cár 19
Keglevics Péter 46–47
Kelemen László 626
Kemény János 124, 390, 483, 619

- Kemény Simon 61–63, 483
 Kerekes Sámuel 509, 530
 Keresztúry (Keresztúri) József
 397, 625
 Kéri (Csery) Balázs 46–47
 Kininger, Vinzenz Georg 635–639,
 641–642
 Kinizsi Pál 24–29, 80, 422, 428
 Kis János 637
 Kisfaludy Sándor 376, 381, 386,
 480, 614, 615, 618
 Klein Efraim 88, 436–437
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 138,
 156, 160–161, 172, 185, 472,
 493, 497
 Kokles I. Horatius, P. Cocles
 Kolumbusz Kristóf 276
 Komjáti (Komjáthy) Ábrahám 263
 Kondé József Benedek 500
 Konrád II. német császár 19
 Kónyi János 150, 487–488
 Koppány magyar vezér 17–18,
 428
 Koppi Károly 213, 263, 330,
 338–339, 460, 466, 513–514,
 585
 Korponay János 537
 Kosciuszko, Tadeusz 551
 Kovachich Márton György 439–
 440, 443–444, 515, 518,
 524–525, 529–530
 Kováts (Kovács) Mihály 376, 614
 Kovásznai (Tóth) Sándor 397, 624
 Kreskay Imre 130, 245–248, 475,
 477, 479, 491, 517, 531
 Kupa I. Koppány
 Kurtzius I. Curtius, M.
 Kuthen kun vezér 86

 Lajos I. magyar király 32–33,
 81, 250, 371, 372, 424, 429,
 433, 610, 611
 Lajos II. magyar király 371, 610
 Lajos XII. francia király 235
 Lajos XIV. francia király 93 94,
 165, 202, 235
 La Fontaine, Jean de 95, 450
 Landerer Mihály 155, 452, 496
 Lányi József 308, 564
 Lányi Sámuel 263

 László I. magyar király 29–32,
 41, 76, 79, 84, 422
 László IV. magyar király 250
 Lázár János 376, 614.
 Leibniz Gottfried Wilhelm 250,
 520
 Leó X. pápa 94, 449
 Leonidasz 65
 Lethenyi János 263
 Libéty Mihály (vilmányi) 375, 614
 Likurgosz 96
 Lipót I. magyar király 86
 Lipót II. magyar király 240, 289,
 318, 372, 373, 475, 528, 514,
 547, 572, 611, 612
 Livia Drusilla 214–239
 Livius, Titus 172, 173
 Logodi Simon 65–66
 Longinosz, Kassiosz 159, 181,
 185
 Lónyai Anna 390, 619
 Losonczi (Losontzi) Benedek 51
 Lotharingiai Ferenc 93
 Lotharingiai Károly 86
 Lucanus, M. Annaeus 106, 115, 121,
 137, 150, 462, 465
 Lucretia 15
 Lukáts István 515
 Lukianosz 518
 Luther, Martin 149

 Macpherson, James 175, 187, 385,
 617
 Madách Sándor 553
 Maecenas, C. Cilnius 189, 215,
 323, 575
 Maister József 422
 Malherbe, François de 95, 447
 Mandich Antal 393, 622
 Manutius, Aldus 496
 Maret, Hugues-Bernard, bassanoi
 herceg 632
 Márfy Lipót 503
 Mária magyar királynő 250
 Mária Terézia magyar királynő 58
 302, 372, 422, 441, 443, 559, 611
 Markovics Pál 397, 625
 Marmontel, Jean-François 149, 364,
 376, 394, 606, 614, 623
 Marot, Clément 94

- Martinovics Ignác 311, 347—352, 417, 521, 524, 537, 551—552, 592—596
 Márton József 395, 624
 Mártonffy (Mártonfi) György 382, 616
 Masenius, Jacobus 181
 Mátyás I. magyar király 24, 28, 42—44, 53—54, 56—57, 92, 93, 140—148, 152, 363, 369, 371, 372, 397, 404, 440, 448, 486, 488, 514, 605, 609, 610, 611, 624, 628
 Mátyasovszky Ignác 422, 424
 Mátyus István 460
 Mayern (Meyern), Friedrich Wilhelm 599.
 Mendelssohn, Moses 185, 522
 Mészáros Ignác 88, 131, 133, 436—437, 455, 473, 477, 478, 485
 Metastasio (Metastasius), Pietro Bonaventura 245
 Mezyd (Metzet) bég 61—63
 Miksa magyar király 47
 Miller Jakab Ferdinánd 421
 Millot, Claude-François 460, 465
 Milton, John 95, 156—188, 279, 364, 415, 430, 466, 490, 493, 494, 500, 606
 Mindszenty Sámuel 396, 624
 Mirabeau, Honoré-Gabriel Riquetti 369, 609
 Miciszláv (Mitzislo) II. lengyel király 39—41
 Mohammed próféta 132.
 Mohammed II. török szultán 55—56, 58, 93, 427
 Molière 95, 450
 Molnár János 376, 445, 446, 491, 614
 Monboddo, James Burnett 364, 606
 Montaigne, Michel Eyquem de 95
 Montesquieu 278, 297, 305, 324, 326, 331, 333, 334, 335, 338, 339, 342, 555, 562, 578, 579, 581, 582, 585
 Müller, Johannes von 393, 522, 525, 599, 622, 635, 637
 Nádasdy Ferenc (megh. 1671) 84, 426
 Nádasdy Ferenc (1708-1783) 126
 Nádasdy Tamás 72—75, 81, 422
 Nagy Ignác 121
 Nagy János 491, 492, 509
 Napóleon I. francia császár 411—412, 415, 419, 601, 632
 Nepos, Cornelius 188, 465
 Nero, Lucius Domitius 234, 276
 Nestorovics Stefanovics Uros 393, 622
 Neukirch, Benjamin 500
 Neumann (Neander), Ludwig Bertrand 493, 498
 Newton, Isaac 181
 Niedermann, Johann 636, 641
 Novák István 254, 533
 Opitz, Martin 390, 620
 Opos, Bátor 41, 78—79, 434
 Orczy István 8—11
 Orczy József 424
 Orczy László 424, 510—511
 Orczy Lőrinc 10, 121, 134, 211, 301, 372, 376, 424, 426, 434—435, 438—439, 444, 456, 457, 459, 471—472, 476, 478, 484, 485, 488, 491, 492, 494, 517, 559, 611
 Osszián 121, 156, 166, 175—176, 181, 183, 187, 279, 364, 372, 384, 415, 429, 472, 493, 497, 498, 499, 500, 502, 510—511, 522, 540, 606, 611, 616
 Osváth Lajos 263
 Ovidius, P. Naso 120, 274, 461, 477
 Paintner (Antal) Mihály 421—422
 Pálffy Miklós 422.
 Palma Károly Ferenc 124, 482
 Pápai Páriz Ferenc 97, 108, 441, 471, 623
 Pápay Sámuel 394
 Pascal, Blaise 95, 450
 Pearce, Zacharias 181
 Péchy József 541
 Periklész 94, 214, 225
 Pesti Gábor 375, 613
 Péter magyar király 39
 Pethe Ferenc 397, 625

- Petrarca, Francesco 94, 381, 449, 615
 Pétzeli József 183, 263, 376, 380, 456—461, 463, 493, 505, 507, 614
 Pfeiffer, Karl Hermann 635—636, 641
 Phaedrus 156, 179
 Phalaris 234
 Pheidiasz (Phidias) 441
 Photiosz 390, 620
 Phrúné 188
 Pichler, Caroline, geb. Greiner 358—359, 599—600
 Pinarius Natta 126—127, 336, 583
 Peisizstratosz (Pisistratus) 225
 Platón 188, 266, 341, 587
 Plautus, T. Maccius 97, 495
 Plinius, C. Secundus (Maior) 102, 370, 464, 610
 Plinius, C. Caecilius Secundus 246, 499
 Plutarchosz 100
 Polükleitész (Policletus) 232
 Pompeius Macer 335, 582
 Pope, Alexander 95, 137, 498, 502
 Póts András 455
 Potyondi Ráfael 475, 479
 Predanóczy (Predanotzi) János 397, 625
 Prokopiosz 370, 610
 Prónay Kálmán 393, 621
 Prónay László 474
 Propertius, Sextus 498

 Quintilianus, M. Fabius 184, 454

 Racine, Jean de 95, 364, 450, 456, 606
 Ráday Gedeon 211—213, 248, 272, 372, 376, 439—440, 444—448, 457, 474, 488, 494, 501, 513—516, 517, 531—532, 533,—534, 536, 611
 Ráday Pál 626
 Rájnis József 135, 149, 155—199, 245, 248, 376, 378—380, 381, 383, 425, 460, 463, 485, 489, 490—502, 506, 614, 615, 616, 617
 Rákóczi György I. erdélyi fejedelem 389
 Rát Mátyás 264, 471
 Ratiszláv (Rátislo) csernigovi fejedelem 76
 Raynal, Guillaume-Thomas 242—243, 318, 530, 571
 Reisinger János 397, 625
 Révai Miklós 134, 135, 149, 150, 155, 183, 186, 245, 247, 346, 381—383, 455, 463, 476, 485, 491—500, 614, 616
 Révay Péter 424
 Rietaller (Riethaller) Mátyás 541
 Ronsard, Pierre de 95, 449
 Rousseau, Jean-Jacques 243, 364, 502, 606
 Rue (Ruæus), Charles de la 454
 Rubrius 335, 582
 Rummy Károly György 396, 398, 624, 625
 Rusz Károly 640

 Sacy, Claude-Louis-Michel de 369, 609
 Sággy Ferenc 499
 Sahlhaussen (Zahlhaus) Móric 306, 308, 323, 518, 534—535, 562, 564, 576
 Saint-Gelais, Merlin de 94
 Sajgó Ignác 421
 Salamon magyar király 76, 78—79
 Sallustius, C. Crispus 325, 465
 Sándor, Nagy, makedon király 36, 110, 114, 152
 Sándor neuchатели herceg 412
 Sándor Lipót főherceg, nádor 283—296, 312—313, 354, 404—410, 415, 523, 542—551, 627—631
 Sané, Alexandre-Marie 369, 609
 Sannazarius, Jacobus 94
 Satrius Secundus 126—127, 336, 583
 Saurau, Franz Josef 530

 Scaliger, Julius Caesar 157, 161, 172—174, 185, 495, 496, 498, 500
 Scheffer, Johann 453

- Schiller, Friedrich 484
 Schilling, Franz 314, 569
 Schlözer, Ludwig August 306, 514, 562, 627
 Schmettau, Woldemar Friedrich 343—344, 524, 589
 Schwájczér Ferenc 535
 Schwarđtner Márton 368, 395, 609, 623
 Scipio, Cornelius Africanus (Maior) 225
 Seianus, L. Aelius 127, 336, 432 583
 Semiramis 214—239
 Seneca, L. Annaeus 269, 335, 502, 583
 Seprahim I. Szerafin
 Servius 323, 575
 Severus, Cassius 335, 582
 Shakespeare, William 95, 166, 279
 Simai Kristóf 438
 Skerleczi Miklós 505
 Smith Adam 364, 606
 Somogyi János (megyesi) 479
 Spátzay László 240, 529
 Spencer, Edmund 95
 Spielenberg (Spilenberg) Pál 212, 514—515, 529—530
 Splényi Gábor 510
 Stansith-Horváth Márk 48—49
 Stachel (Stahel) József 263
 Stöger, Bernhard 396, 624
 Strabo 100, 370, 610
 Sulzer, Johann Georg 303, 560
 Svastics Ignác (csécsényi) 393, 622
 Sylvester (Erdőssi) János 375, 387, 613, 614, 618
- Szathmári Mihály 455
 Szatsvay Sándor 454—455, 459, 487
 Széchényi Ferenc 265, 508—510
 Szécsi Mária 389, 391—392, 619, 621
 Szegedi Lőrinc 375, 613
 Székely István (benczédi) 375, 614
 Székely János 52
 Székely Sámuel (dobai) 421
 Szekeres 263
 Szentgyörgyi István 445
- Szentjóni Szabó László 250, 322—331, 486, 518, 553, 576, 579
 Szerafin (Seraphim) esztergomi érsek 92, 441
 Szilágyi Sámuel 380, 456, 459—460, 498, 615
 Szirmay Antal 475
 Szkander bég (Kasztrióta György) 50—51, 85
 Szókratész 229
 Szolímán II. török szultán 65, 69—70 73—76
 Szolón 326, 578
 Szolterer József 422
 Szondy György 66—68
 Szophoklész 375, 613
 Szuhányi Ferenc 438
- Tacitus, Cornelius 127, 172, 173, 300, 317, 336—337, 483, 557, 571, 582, 584
 Tacitus, M. Claudius római császár 317, 571
 Takáts József (péteri és tėti) 251—252, 476, 479, 480 499, 500, 532, 537
 Tarquinius Superbus 15
 Tasso, Torquato 94, 279, 390, 460, 466, 620
 Teleki Ádám 135, 137, 376, 460, 614
 Teleki Domokos 479
 Teleki József 151, 266, 372, 376, 488, 532, 611, 614
 Terentius, C. Varro 278
 Tertina Mihály 524, 529—530
 Thalész 96
 Theokritosz 172—173, 185, 186, 454, 495, 497, 500
 Thræsea, Paetus 335, 583
 Thukididész 279
 Thuri György 47
 Thuróczy János 424
 Tiberius Claudius Nero 127, 235, 335, 336—337, 582—584
 Tibullus, Albius 97, 441
 Tigellius 323, 575
 Timódi Sebastyén 387, 618
 Tiszta Ferenc 542
 Toldy Ferenc 478, 481, 496

- Tóth Ferenc 394, 622
 Tóth István 422
 Török Bálint 375
 Traianus, M. Ulpius 317, 571
 Trapp, Josephus 498
 Trattner Mátyás 88–89, 436, 447, 533
 Trenck von Tonder, Moritz Flavius 518
 Türtaiosz 92
 Ulászló I. magyar király 33–37, 422
 Ulászló II. magyar király 44, 81, 146
 Unger, Johann Friedrich 357–358, 599–600
 Unger Károly János 637
 Valerius Maximus 55
 Vályi K. András 518
 Vargyasi Daniel I. Daniel István (vargyasi)
 Varro I. Terentius, C. Varro
 Vedres István 263, 509
 Vencel I. Wasserburgi Vecelin
 Veresmarti Mihály 174
 Vergilius, P. Maro 97, 115, 121, 138, 140, 161, 164, 172–173, 180, 181, 185, 186, 189–199, 364, 376–377, 392, 441, 454, 460, 495, 496, 497, 498, 500, 606, 614, 621
 Verseghy (Versegi) Ferenc 330, 339, 376, 381, 436, 460, 475, 486, 505, 585, 614, 616
 Virág Benedek 129, 263, 330, 376, 381, 383–384, 475, 479, 480, 486, 489, 510–511, 513, 515, 530, 552, 601, 614, 616, 617
 Vitéz Imre (iváncái) 518
 Vitéz János 143–146, 152, 449¹
 Voltaire 138, 140, 163, 364, 369, 376, 379, 386, 390, 434, 456–457, 460, 487, 496, 498, 499, 521–522, 606, 609, 614, 615, 617, 620
 Vondel, Joost van 279
 Vosgien 367, 608
 Vuchetich Mátyás 519
 Wagner Ferenc 423
 Wallius, Jacobus 186, 454
 Wasserburgi Vecelin 18
 Weisz Ferenc 421
 Wesselényi (Vesselényi) Ferenc 389, 391, 619, 621
 Wieland, Christoph Martin 100, 214–239, 317, 447, 516–528, 571
 Winckelmann, Johann Joachim 521
 Wurmser, Dagobert Siegmund 125, 478, 483
 Xenophón 185, 279
 Young, Edward 364, 376, 456, 466, 493, 498, 606
 Zahlhaus I. Sahlhausen
 Zápolyai (Zápolya) István 53–54
 Zápolyai (Zápolya) János 73–74, 375
 Zechenter Antal 463, 487
 Zilai Sámuel 448
 Zimányi (Zimány) Lajos István 382, 616
 Zrínyi Miklós, szigetvári 69–72
 Zrínyi Miklós, a költő 125, 371, 376, 386, 441, 477, 611, 612, 617, 618
 Zsigmond magyar király 41–42
 Zsolnai Dávid 117, 475, 476

TARTALOM

MAGYAR NYELVŰ IRATOK

1. A' magyaroknak vitézsége	7
2. Barátságos levél	88
3. Bé-vezetés	91
4. A' fordításról	101
5. [Dolgozatok Ányos Pálról]	109
6. Bessenyei Györgyről, és annak munkájáról	135
7. Tótdalék a' Magyar Museum' III-dik Negyedéhez	153
8. Felelet	200
9. Nagy-méltóságú Gróf Forgáts Miklós Úrhoz	201
10. A' Védelmeztetett Magyar Nyelv	204
11. Gr. id. Ráday Gedeon társunk' halálára 1792.	211
12. Beszélgetés	214
13. Elegyes dolgok	240
14. [Kiadói Jegyzések]	245
15. [A Magyar Museum ismertető szövegei]	253
16. Beszéd 1798.	270

IDEGEN NYELVŰ IRATOK

17. [Mentőírás a nádorhoz]	283
18. [Mentőírás a Martinovics-perben]	297
19. [Megjegyzések Baumberg Gabriella költeményeihez]	357
20. [Írások a magyar nyelvről és irodalomról]	360

FÜGGELÉK

21. [Abaúj megye átirata a Pesti Magyar Teátrumi Társaság ügyében]	401
22. [Abaúj megye felterjesztései a sajtószabadság ügyében]	404
23. [Napoleon kiáltványa a magyarokhoz]	411

JEGYZETEK

Rövidítések jegyzéke	414
Néhány szó a kiadásról	415
A magyar nyelvű iratok jegyzetei	420
Az idegen nyelvű iratok jegyzetei	541
A függelék jegyzetei	626

RÓZSA GYÖRGY: BATSÁNYI JÁNOS KÉPMÁSAI 633

NÉVMUTATÓ 645

A kiadásért felel
BERNÁT GYÖRGY
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

✱

Műszaki felelős
FÜLÖP ANTAL

✱

A kézirat beérkezett: 1960. I. 20.
Példányszám: 1000. Terjedelem: 41 (A/5) papír ív + 9 melléklet

✱

Akadémiai Nyomda, V. Gerlóczy u. 2.
Felelős vezető
BERNÁT GYÖRGY

Ara: 90.— Ft